

પૂર્વધર આચર્યદેવ શ્રીમદ્ શિવશર્માસૂરીચરણ વિરચિત

કર્મ પ્રજ્ઞા

ભાવાનુવાદ ભાગ-૨

મુનિ કૈલાસચંદ્ર વિજય

નમોઽત્યુ નં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ
શ્રી જિનપ્રવચનાય નમઃ । અનન્તલલ્લિનિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામિને નમઃ ।
પરમોપાસ્ય શ્રીમદ્ વિજય નેમિ-વિજ્ઞાન-કસ્તૂરસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।

પૂર્વધર આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ શિવશર્મસૂરીશ્વરજી વિરચિત

કર્મપ્રકૃતિ

ભાવાનુવાદ ભાગ - ૨

મૂલકર્તા :- સ્વનામધન્ય ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ શિવશર્મસૂરીશ્વરજી મં.સા.૦
ચૂર્ણિકાર :- શ્રી પૂર્વાચાર્ય
ટીપ્પણકાર :- ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મં.સા.૦
પ્રથમ વૃત્તિકાર :- ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ મલયગિરિજી મં.સા.૦
દ્વિતીય વૃત્તિકાર :- ન્યાય વિશારદ ૫૦૫૦ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મં.સા.૦

મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વિરચિત વૃત્તિનો ભાવાનુવાદ
ચિત્રો-ચંત્રો-સારસંગ્રહ-પ્રશ્નોત્તરી સહિત

-: દ્રવ્ય સહાયક :-

શ્રી ભાવનગર શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ-જેન સંઘ
શેઠ શ્રી ડોસાભાઈ અભેચંદની પેઢી
ભાવનગર - ૩૬૪ ૦૦૧

-: પ્રકાશક :-

શ્રી રાંદેરચેડ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જેન સંઘ
અડાજણ પાટીયા, સુરત - ૩૯૫ ૦૦૯
ફોન નંબર - ૬૮૭૪૮૮

દિવ્ય આશીર્વાદદાતા	:- શાસનસમ્રાટ અનેક તીર્થોદ્ધારક પૌ પૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિ- વિજ્ઞાન - કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મૉસા૦
આશીર્વાદદાતા - હિતશિક્ષાદાતા	:- જિનશાસન શણગાર વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મૉસા૦ તથા તેઓશ્રીના ગુરુબંધુ સુરિમંત્ર સમારાધક પૌપૂઠ ગુરુદેવ શ્રીમાન્ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મૉસા૦
ચિત્ર - યંત્રાદિના સંશોધક - સંપાદક	:- વિદ્યાગુરુદેવ સિદ્ધાન્ત દિવાકર પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મૉસા૦
સંશોધક - સંપાદક	:- કર્મસાહિત્યના નિષ્ણાત પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મૉસા૦
પ્રેરણા દાતા	:- વ્યાકરણાચાર્ય પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય સોમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મૉસા૦
ભાવાનુવાદકર્તા - સંપાદક	:- મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજી મૉસા૦
પ્રાપ્તિસ્થાન	:- (૧) શ્રી નેમિ વિજ્ઞાન કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિર C/o. નિકેશ જયંતિભાઈ સંઘવી કાયસ્થ મોહલ્લો, ગોપીપુરા, સુરત ૩૯૫ ૦૦૧ (૨) શ્રી ભાવનગર શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ જેન સંઘ શેઠ શ્રી ડોસાભાઈ અભેચંદની પેઢી, ટાવર પાસે, એમ.જી.રોડ, ભાવનગર - ૩૬૪ ૦૦૧ (૩) શ્રી ચંદેરરોડ શ્વે. મૂ. પૂ. જેન સંઘ ફોન નં - ૬૮૭૪૮૮ અડાજણ પાટીયા, ચંદેરરોડ, સુરત - ૩૯૫ ૦૦૮ (૪) સન એન્ટરપ્રાઈઝીસ C/o. શાહ સૂર્યકાન્ત વ્રજલાલ ૧૦૫૦/બી-૨, દેવડીવાલા બિલ્ડીંગ, મજુરગાંવ ચાર રસ્તા, ગીતા મંદિર રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨ ફોન : (ઓ) ૩૪૨૮૬૪૭, ૩૪૪૨૪૪૧ (ધર) ૬૬૧૪૩૭૩

નોંધ :- વિશેષ સંપર્ક માટે મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજય મૉસા૦ નો સંપર્ક જનંબરના સરનામા દ્વારા કરો.

પ્રથમ પ્રકાશન :- વિક્રમ સંવત - ૨૦૫૩

પ્રત :- ૯૫૦

મૂલ્ય :- પઠન પાઠન

નોંધ :- આ પુસ્તક જ્ઞાનખાતામાંથી પ્રકાશિત થયેલ છે. તેથી ગૃહસ્થોએ માલિકી
કરવી હોય તો પુસ્તકની કિંમત રૂા. ૨૦૦ જ્ઞાન ખાતે ચુકવવી.

મુદ્રક :-

:- પ્રોગ્રેસીવ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
અક્ષર કોમ્પલેક્ષ, ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર, રંગ ઉપવનની પાછળ, મકાઈપુલ,
નાનપુરા, સુરત ૩૯૫ ૦૦૧ - ફોન : ૪૭૯૨૪૫, ૪૭૯૮૬૮

ટાઈપ સેટીંગ :-

:- ઈમેજ પ્રિન્ટર્સ
૬, લોઅર ગ્રાઉન્ડ, સૂર્યકિરણ એપાર્ટમેન્ટ, ઘોડદોડ રોડ,
સેન્ટ ઝેવિયર્સ સ્કૂલની બાજુમાં, સુરત- ફોન : ૨૫૪૪૮૨

ચિત્રકાર :-

:- શંકરલાલ ભટ્ટ
મુંબઈ-માહિમ ફોન : ૪૪૫૫૬૩૫

-: મુખ્ય ટાઈટલ પૃષ્ઠના અષ્ટકર્મના ચિત્રનો પરિચય :-

(૧) જ્ઞાનાવરણીયકર્મ :- (આંખે પાટા બાંધ્યા જેવું) જેમ આંખે પાટો બાંધવાથી કોઈ પણ વસ્તુ જોઈ જાણી શકાતી નથી, તેમ આત્મા ઉપર જ્ઞાનના આવરણરૂપ પાટો આવવાથી આત્મા કોઈ વસ્તુ જાણી શકતો નથી. આ કર્મ આવરણથી આત્માનો અનંત જ્ઞાન ગુણ રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૫ છે.

(૨) દર્શનાવરણીયકર્મ :- (દ્વારપાળ જેવું) આ કર્મનો સ્વભાવ દ્વારપાળ જેવો છે. દ્વારપાળે રોકેલો મનુષ્ય જેમ રાજાને જોઈ શકતો નથી. તેમ દર્શનાવરણીયકર્મના ઉદયથી જીવ પદાર્થ અને વિષયને દેખી શકતો નથી. આ કર્મથી જીવનો અનંત દર્શનગુણ રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૯ છે.

(૩) વેદનીયકર્મ :- (મધલિપ્ત તલવાર જેવું) આ કર્મનો સ્વભાવ મધ વડે લેપાયેલી તલવાર જેવો છે. પ્રથમ ચાટતાં મધના કારણે તે મીઠી લાગે છે. પણ જીભ કપાવાથી પશ્ચાત્ દુઃખી થવાય છે. તેમ આ કર્મ વડે જીવને કૃત્રિમ સુખ - દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આ કર્મથી જીવ સ્વ-સ્વાધિન અનંત અવ્યાબાધ સુખાનુભવના બદલે બાહ્ય પૌદ્ગલિક સુખ-દુઃખને ખરા સમજે છે. આની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૨ છે.

(૪) મોહનીયકર્મ :- (મદિરા જેવું) આ કર્મનો સ્વભાવ મદિરા જેવો છે. જેમ મદિરા પીવાથી ભાન ભૂલેલો માનવી હિતાહિતને જાણી શકતો નથી, તેમ આ કર્મના કારણે જીવ ધર્મા-ધર્મ કંઈ જાણી પાળી શકતો નથી, આ કર્મની આત્માનો શુદ્ધ સમ્યક્ સ્વરૂપ તથા અનંત ચારિત્રગુણ રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૨૮ છે.

(૫) આયુષ્યકર્મ :- (બેડી જેવું) આ કર્મને બેડીની ઉપમા આપી છે. જેમ બેડીમાં જકડાયેલા કેદીને અમુક સમય સુધી એ હાલતમાં રહેવું જ પડે છે, તેમ આયુષ્યકર્મને લીધે જીવને એક શરીરમાં અમુક સમય સુધી રહેવું પડે છે. એક શરીરમાં નિશ્ચિત રહેવું પડે છે, એક શરીરમાં નિશ્ચિત સમય સુધી રાખનાર આયુષ્યકર્મ છે. આ કર્મથી જીવનો અક્ષય સ્થિતિગુણ રોધાય છે. આ ૪ પ્રકારનું છે.

(૬) નામકર્મ :- (ચિત્રકાર જેવું) “ચિત્રકાર” ની ઉપમા આ કર્મને અપાય છે. એક ચિત્રકાર જેમ વિવિધ રંગોથી અંગોપાંગ યુક્ત દેવ - મનુષ્ય - પશુ આદિના વિવિધ રૂપો ચીતરે છે, તેમ નામકર્મને લીધે જીવને અનેક રૂપ-રંગવાળા શરીર તથા અંગોપાંગ પ્રાપ્ત થાય છે. આ કર્મથી શરીર-રચના આદિ કાર્યો થાય છે. આત્માનો અરૂપીગુણ આ કર્મથી રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૧૦૩ છે.

(૭) ગોત્રકર્મ :- (કુંભાર જેવું) “કુંભાર” સાથે આ કર્મને સરખાવવામાં આવે છે. જેમ એક કુંભાર માટીના મંગલરૂપ મદિરાના ઘડા જેમ ઉચ્ચ અને નિમ્ન શ્રેણિના ઘડા બનાવે છે. એક પૂજાય છે અને એક નિંદનીય થાય છે. તેમ ગોત્રકર્મને લીધે જીવ ઉચ્ચ-ગોત્રમાં જન્મી પુજનીક તથા નીચગોત્રમાં જન્મી નિંદનીક થાય છે. આત્માના અગુરુલઘુ ગુણને રોકવાનો આ કર્મનો સ્વભાવ છે. આની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૨ છે.

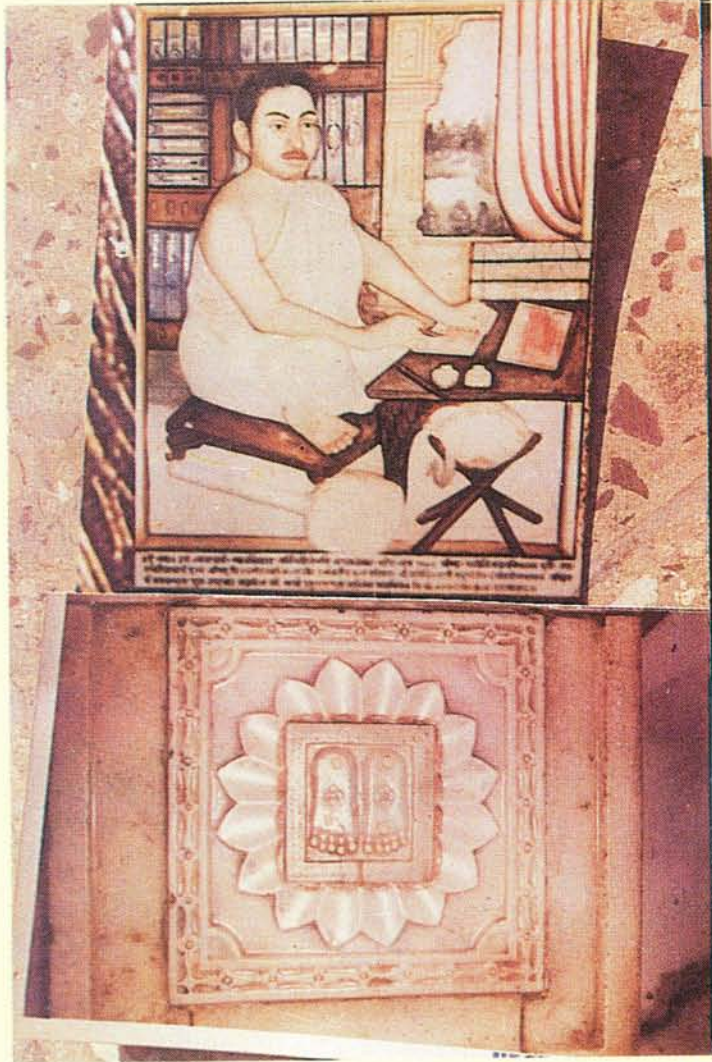
(૮) અંતરાયકર્મ :- (ભંડારી જેવું) રાજાના ભંડારી જેવો આ કર્મનો સ્વભાવ છે. દાનવીર રાજાની દાન આપવાની ઇચ્છા હોવા છતાં ખજાનો સંભાળનાર ભંડારી જેમ વિઘ્ન નાંખે તેમ અનંત દાન - લાભ - ભોગ ઉપભોગ તથા વીર્ય લબ્ધિવાળો આત્મા હોવા છતાં પણ આ કર્મના કારણે તે પોતે પોતાના અનંત દાનાદિ સ્વભાવ પ્રગટ કરી શકતો નથી. આને અંતરાયકર્મ કહેવાય છે. આ કર્મથી જીવના અનંત વીર્યાદિ ગુણો રોકાય છે આની ૫ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે.

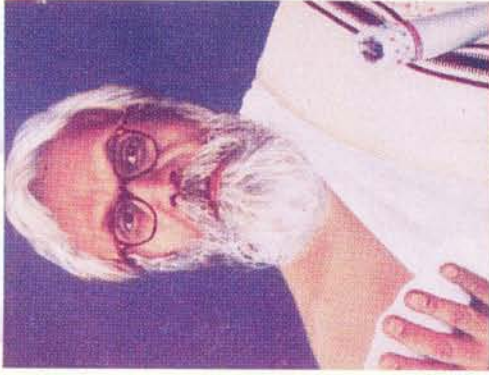
ન્યાય વિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિવર્ય મં સાં ના ચરણપાદુકા સહિત પ્રતિકૃતિ

જન્મ : ૧૬૬૫ કનોડા (મહેસાણા જિલ્લો) દીક્ષા : સંવત ૧૬૮૯ પાટણ, સ્વર્ગસ્થ : સંવત ૧૭૪૩ માગસર સુદ-૧૧, ડભોઈ

વાત્સલ્યવારિધિ

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી મ.સા.

શ્રી જિનશાસન શાલગાર

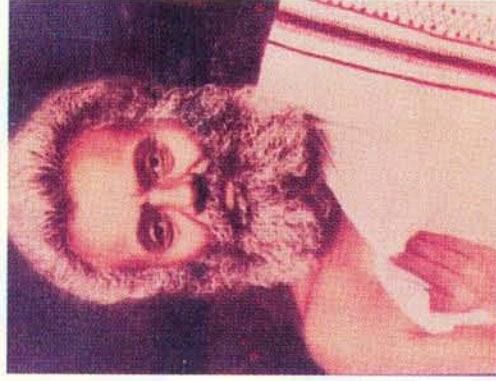
પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ.સા.

પૂજ્ય ગુરુદેવોના

ચરણારવિંદમાં કોટિશઃ

વંદના

કોમળ કૃપા

શાસનસમ્રાટ પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય
નોમિસૂરીશ્વરજી મ.સા.

સિદ્ધાંત મહોદધિ

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

સૂરિમંત્ર સાધક

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી

આચાર્યસિરિવિજયનેમિસૂરિણો પહાવપુણ્ણાઈ ગુણાઈ

(રડ્યારો-આચાર્યસિરિવિજયકતૂરસૂરિણો)

અરિહંતં નમિઝ્ઞં, સયલપચ્ચૂહ્વૂહસમણપરં ।

થોસામિ ગુરુગુરુમહં, ધ્યાયં નેમિત્તિ નામેણં ॥ ૧ ॥

અર્હન્તં નમસ્કૃત્ય, સકલપ્રત્યૂહ્વૂહશમનપરમ્ ।

સ્તોષ્યામિ ગુરુગુરુમહં, ધ્યાતં નેમીતિ નામ્ના ॥

સઘળા ય વિધ્નના સમૂહને ઉપશમન કરવામાં શ્રેષ્ઠ અરિહંત પ્રભુને નમસ્કાર કરીને, નામથી શ્રી નેમિસૂરિજી તરીકે પ્રસિદ્ધ એવા અમારા ગુરુમહારાજ(શ્રી વિજય વિજ્ઞાનસૂરિજી)ના ગુરુ મહારાજની હું(શ્રી વિજયકતૂરસૂરિ) સ્તુતિ કરીશ. ૧

ગુણરયણનિયરભરિઓ, ગુરુવારિનિહી તરિજ્ઞઈ કહમિમો ।

તહ વિ ય ભત્તિતરીએ, ગંતું પારં પગુણઓ મ્હિ ॥ ૨ ॥

ગુણરત્નનિકરભૂતઃ, ગુરુવારિનિધિસ્તીયતિ કથમયમ્ ? ।

તથાપિ ચ ભત્તિતર્યા, ગન્તું પારં પ્રગુણકોઽસ્મિ ॥

ગુણરૂપી રત્નોના ભંડારથી ભરેલા, આ ગુણરૂપી સમુદ્રનો પાર કેવી રીતે પામી શકશે? તો પણ ગુણભક્તિરૂપી નાવડીથી તે સમુદ્રને પાર પામવા જરૂરથી સમર્થ થઈશ. ૨

પગુરુસિરિનેમિસૂરી, તિત્થસમુદ્ધરણસીલસાલી જો ।

તવગચ્છગયણતવણો, પુણ્ણપહાવેણ સુંજુત્તો ॥ ૩ ॥

પ્રગુરુશ્રીનેમિસૂરિ-સ્તીર્યસમુદ્ધરણશીલસાલી યઃ ।

તપગચ્છગનતપનઃ, પુણ્યપ્રભાવેણ સંયુક્તઃ ॥

પ્રગુરુ/દાદાગુરુ એવા આચાર્ય શ્રી વિજય નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ કે જેઓ હંમેશા તીર્થોના ઉદ્ધાર કરવાનાં જ સ્વભાવવાળા, પુણ્યરૂપી પ્રભાવથી યુક્ત તપગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્યની જેમ (શોભતા) હતા. ૩

જસ્સ કિવાદિટ્ટીએ, નમિરા ભત્તા હવંતિ વરમઙ્ગો ।

સૂરીસરસ્સ તસ્સ હિ, ગાયમિ સઙ્ખૂયગુણવિસરં ॥ ૪ ॥

યસ્ય કૃપાદૃષ્ટ્યા, નમ્રા ભક્તા ભવન્તિ વરમતયઃ ।

સૂરીશ્વરસ્ય તસ્ય હિ, ગાયમિ સદ્ભૂતગુણવિસરમ્ ॥

જેમની કૃપાદૃષ્ટિ માત્રથી જ ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા રાજાઓ વિગેરે પણ નમ્ર ભક્ત બની જતા, તે સૂરીશ્વરના સદ્ભૂત/વાસ્તવિક ગુણોના સમૂહને હું વર્ણવીશ. ૪

આચાર્યઅટ્ટસંપય-દુલ્લહગુણગણવિહૂસિઓ સૂરી ।

પવયણસારપરૂવણ-પરો સયા જયઉ પાવયણી ॥ ૫ ॥

આચાર્યાઽષ્ટસંપદ્ દુર્લભગુણગણવિભૂષિતઃ સૂરી ।

પ્રવચનસારપરૂવણ-પરઃ સદા જયતુ પ્રવચની ॥

આચાર્યની જે જુદી જુદી આઠ સંપદા/પ્રભાવકતા તેના દુર્લભ ગુણ સમુદાયથી શોભતા એવા તે સૂરિમહારાજ, પ્રવચનના સારની પ્રરૂપણમાં તત્પર હોવાથી પહેલા પ્રવચન પ્રભાવક તરીકે સદા જયવંતા વર્તો. ૫

શ્રી વિજય નેમિસૂરિશ્વરજી મહારાજની જન્મશતાબ્દી પ્રસંગે, તેઓમાં આઠ પ્રભાવકતાને ઘટાવવા સાથે ગુણગણોનું વર્ણન કરતી આ સ્તુતિ પણ પૂ. આ શ્રી વિજયકતૂરસૂરિજી મહારાજે બનાવેલી છે.

ધમ્મકહં જસ્સ સુહં, પાયં પાયં વિમુક્તભવગરલા ।
ભવ્યા વિવુહા જાયા, ધમ્મકહી સત્ત્વમેવાયં ॥ ૬ ॥

ધર્મકથાં યસ્ય શુભાં, પેયાં પેયાં વિમુક્તભવગરલાઃ ।
ભવ્યા વિવુધા જાતાઃ, ધર્મકથી સત્યમેવાડયમ્ ॥ ૬ ॥

જેમની શુભકારી/સુખકારી ધર્મ દેશનાનું પાન કરી કરીને ભવ રૂપી ઝેરથી મૂકાયેલા કેટલાય ભવ્ય જીવો પ્રાણ થયા, તેથી સાચે જ આ સૂરિજી બીજા ધર્મકથી પ્રભાવક છે. ૬

ગુહિરો જસ્સ ય ઘોસો, ચમક્કરડ જુત્તિવિજ્જુઆજાઓ ।
પરિસાઈ વરિસડ સડ, વાડઘણોડયં બુહસિહિસુહો ॥ ૭ ॥

ગમ્મીરો યસ્ય ચ ઘોષઃ, ચમત્કરોતિ યુક્તિવિદ્યુજ્જાતઃ ।
પર્ષદિ વર્ષતિ સદા, વાદિધનોડયં બુધશિખિસુખઃ ॥

યુક્તિ/તર્ક રૂપી વિજળીથી ઉત્પન્ન થયેલ જેમનો ગંભીર નાદ ચિત્તને ચમકાવે છે, તે વિદ્વાનોરૂપી મોરને આનંદ આપનાર, વાદીરૂપી મેઘ જેવા અર્થાત્ત્રીજા વાદી પ્રભાવક એવા આ સૂરિજી પર્ષદમાં હંમેશા વરસે/ધર્મધોધ વહાવે છે. ૭

દિણ્ણં જેણ મુહુત્તં, વિંબપડટ્ટાડકજ્જકરમત્તલં ।
વિતહં કલ્પ વિ નાડમ્, રેહડ સોડયં નિમિત્તણ્ણુ ॥ ૮ ॥

દત્તં યેન મુહૂર્તં વિમ્વપ્રતિષ્ઠાદિકાર્યકરમતુલમ્ ।
વિતથં કુત્રાડપિ નાડમ્, રાજતે સોડયં નિમિત્તજ્ઞઃ ॥

જેઓએ જિનબિંબ પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્યોને માટે આપેલ અનુપમ મુહૂર્તો ક્યાંય પણ નિષ્ફળ ગયા નથી, તેથી નિમિત્તજ્ઞ એવા તે આ સૂરિ મહારાજ ચોથા પ્રભાવક તરીકે શોભી રહ્યા છે. ૮

બજ્ઞ-ઘંતરતવસા, સુવંભતેણ તહ ય તેયંસી ।
પુહવીવિક્ખાયજસો, પરમોયંસી ય તેણેસો ॥ ૯ ॥

બાહ્યાડઘ્યન્તરતપસા, સુબ્રહ્મતેજસા તથા ચ તેજસ્વી ।
પૃથ્વીવિહ્યાતયશાઃ, પરમોજસ્વી ચ તેનૈષઃ ॥

બાહ્ય અને આભ્યંતર તપથી તેમજ અનુપમ બ્રહ્મચર્યના તેજથી તેજસ્વી અને પૃથ્વી ઉપર જેમની કીર્તિ ફેલાયેલી છે, એવા તે આ સૂરિ મહારાજ પાંચમા પ્રભાવક પરમ ઓજસ્વી/તપસ્વી તરીકે રહેલા છે. ૯

અપ્પસહાવિયસંજમ-વલેણ મંતાડવેણો વિ પરે ।
જેણ વિમૂઢા વિહિયા, મંતવિઉવ્વ સ તઓ તેણ ॥ ૧૦ ॥

આત્મસ્વાભાવિકસંયમ-બલેન મન્ત્રાદિવેદિનોડપિ પરે ।
યેન વિમૂઢા વિહિતાઃ, મન્ત્રવિદ્ ઇવ સ તતઃ (પ્રસિદ્ધઃ) તેન ॥

જેમણે પોતાના સ્વાભાવિક/નૈષ્ઠિક સંયમના બલથી મંત્રાદિના જાણકારોને પણ મૂંઝવણમાં મૂકી દીધા, તેથી તે સૂરિ મહારાજ છઠા પ્રભાવક મંત્રોના જાણકાર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. ૧૦

પગરિસવયણપહાવા, સદ્ધાવિહૂસિયભત્તવગ્ગાણં ।
સિજ્ઞંતિ સુકજ્ઞાઈ, તેણાયં વયણસિદ્ધિવરો ॥ ૧૧ ॥

પ્રકર્ષવચનપ્રભાવાત્, શ્રદ્ધાવિભૂષિતભક્તવર્ગાણામ્ ।
સિધ્ધ્યન્તિ સુકાર્યાણિ, તેનાડયં વચનસિદ્ધિવરઃ ॥

જેમના ઉત્કૃષ્ટ વચન પ્રભાવને લીધે, શ્રદ્ધાવંત ભક્તવર્ગના શુભ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, તેથી આ સૂરિવર સાતમા પ્રભાવક, શ્રેષ્ઠ વચનસિદ્ધિવાળા છે. ૧૧

વાગરણ-નાયગંધાઇ-વિહાણેણં પહાવિયં જેણ ।
સાસણમિમં હિ તેણં, કવિવ્વ સ પહાવગો જેઓ ॥ ૧૨ ॥

વ્યાકરણ-ન્યાયગ્રન્થાદિ-વિધાનેન પ્રભાવિતં યેન ।
શાસનમિદં હિ તેન, કવિરિવ સ પ્રભાવકો જ્ઞેયઃ ॥

જેમણે વ્યાકરણ, ન્યાય વિગેરે વિષયક ગ્રંથોની રચના કરીને, આ જિનશાસનને પ્રભાવિત કરી દીધું છે, તેથી તે સૂરિ મહારાજ આઠમા ઉત્તમ કવિ જેવા પ્રભાવક જાણવાં. ૧૨

સિદ્ધાયલ-રેવયગિરિ-વરાડિતિયેસુ સંઘજન્તાઓ ।
પૂયાપહાવણાહિં, વિહાવિયા સૂરિણા બહૂસો ॥ ૧૩ ॥

સિદ્ધાચલ-રેવતગિરિ-વરાદિતીર્યેષુ સહ્યાત્રાઃ ।
પૂજાપ્રભાવનાભિઃ, વિદ્યાપિતઃ સૂરિણા બહુશઃ ॥

તે સૂરિ ભગવંતે શ્રી સિદ્ધાયણજી, ગિરનારજી આદિ ઉત્તમ તીર્થોમાં પૂજા-પ્રભાવના દ્વારા અનેક વાર સંઘયાત્રાઓ કરાવી છે, તેથી પણ તેઓ પ્રભાવક તરીકે સિદ્ધ થાય છે. ૧૩

સદ્ગુહચિંતણપરો, મણુય-તિરિય-દુક્ખદુરિયહરણે ચ ।
કારુણ્યપુણ્ણહિયઓ, કરુણારસમુત્તિઓ તેણ ॥ ૧૪ ॥

શ્રાદ્ધશુભચિન્તનપરઃ, મનુજ-તિર્યગ્દુઃખદુરિતહરણે ચ ।
કારુણ્યપૂર્ણહૃદયઃ, કરુણારસમૂર્તિકસ્તેન ॥

શ્રાવકોનુ ભલું/ સાડું વિચારવામાં અને મનુષ્યો તેમજ તિર્યચોના દુઃખ અને દુરિત/પાપ દૂર કરવામાં તત્પર અને કરુણાથી ભરપૂર હૃદયવાળા હતા, તેથી જ તે સૂરિજી સાક્ષત્ કરુણા રસની મૂર્તિ જેવા છે. ૧૪

સૂરીસરચક્કીણં, એયારિસગુણસમિદ્ધિજુત્તાણં ।
કોડી વંદણસેણી, હોજ્જા કત્તૂરસૂરિસ્સ ॥ ૧૫ ॥

સૂરીશ્વરચક્રિણામ્, એતાદશગુણસમૃદ્ધિયુક્તાનામ્ ।
કોટિર્વન્દનશ્રેણિઃ, ભવેત્ કસ્તૂરસૂરિણઃ ॥

આવા અનેક ગુણોની સમૃદ્ધિથી શોભતાં, સૂરીશ્વરોમાં ચકવર્તી એવાં તે સૂરીશ્વરને-આચાર્ય શ્રી વિજય કસ્તૂરસૂરિની કોટિ કોટિ વંદના હોજો. ૧૫

જમ્મસયદ્દીદિવહે, નવનયણ-ગયણ નયણમિએ વરિસે ।
સિરિનેમિસૂરિગુરુણો, ગુણગણગાનં હિયં વિહિયં ॥ ૧૬ ॥

જન્મશતાબ્દીદિવસે, નવ-નયન-ગગન-નયનમિતે વર્ષે ।
શ્રીનેમિસૂરિગુરોઃ, ગુણગણગાનં હિતં વિહિતમ્ ॥

વિ.સં. ૨૦૨૮ના વર્ષે તે સૂરિવરની જન્મ શતાબ્દીના દિવસે/નૂતન વર્ષની મંગળ પ્રભાતે, પૂજ્યપાદ શ્રી વિજયનેમિસૂરિ ગુરુદેવના હિતકારી એવા ગુણોના સમૂહનું ગાન કર્યું છે. ૧૬

વિજ્ઞાણસૂરિસીસેણ, સિરિકત્તૂરસૂરિણા ।
રઝયા ગુરુભત્તીએ, ચિરં જાએ ઇમા થુઈ ॥ ૧૭ ॥

વિજ્ઞાનસૂરિશિષ્યેણ, શ્રી કસ્તૂરસૂરિણા ।
રચિતા ગુરુભક્ત્યા, ચિરં જયેદિયં સ્તુતિઃ ॥

(તે સૂરિના પદ્ધર) આચાર્ય શ્રી વિજય વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય આચાર્ય શ્રી વિજય કસ્તૂરસૂરિએ ગુરુ ભક્તિથી રચેલી આ સ્તુતિ લાંબા કાળ સુધી જયવંતી રહો. ૧૭

-: અષ્ટકર્મના વૃક્ષનો પરિચય :-

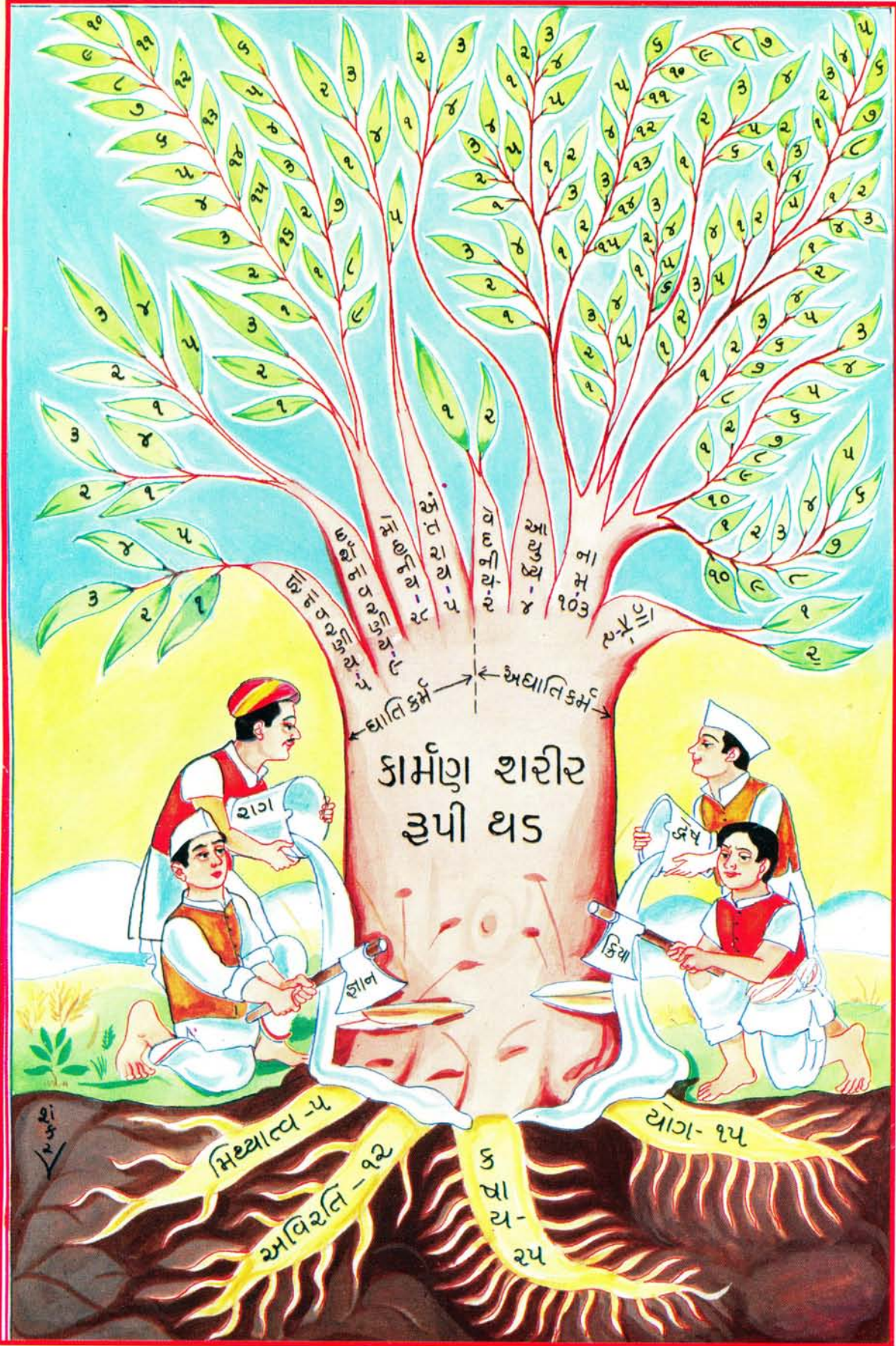
મિથ્યાત્વ-૫, અવિરતિ-૧૨, કષાય-૨૫, યોગ-૧૫ રૂપી ૪ મુખ્ય મૂળિયા છે. તે દરેક મૂળિયામાં તેની ઉત્તરશાખા તે પ્રમાણે બતાવી છે. તે મૂળિયાનું રાગ-દ્વેષરૂપી પાણી વડે મિથ્યાત્વી જીવ સીંચન કરી રહ્યાં છે. જેથી જીવ દરેક સમયે-સમયે કાર્મણ વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરી રહ્યાં છે. તેથી કાર્મણ શરીરરૂપી થડ બતાવ્યું છે. અને ૮ મૂલકર્મની ૮ કર્મરૂપી ૮ ડાળીઓ બતાવી છે. જેના ઉત્તર ભેદો કુલ-૧૫૮ થાય છે. તે લીલા રંગના પાન બતાવ્યાં છે. પ્રથમની ૪ ડાળીઓ ધાતિકર્મની છે. પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીયની ડાળીમાં ૧થી૫ = મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ-૫. બીજી દર્શનાવરણીયની ડાળીમાં પ્રથમ શાખામાં ૧થી૪ = ચક્ષુદર્શનાવરણીયાદિ-૪, બીજીશાખામાં ૧થી૫ = નિદ્રાદિ-૫ = ૯. ત્રીજી મોહનીયકર્મની ડાળીમાં પ્રથમ શાખામાં ૧થી૩ = દર્શનમોહનીય-૩, બીજી શાખાની ૧લી શાખામાં ૧થી૧૬ = અનંતાનુબંધિ આદિ ૪ કષાયના-૧૬ ઉત્તરભેદ, બીજી શાખાની ૨જી શાખામાં ૧થી૯ = ૯ નોકષાય, આરીતે ૩ + ૧૬ + ૯ = ૨૮ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ જાણવી. ચોથી અંતરાયકર્મની ડાળીમાં ૧થી૫ = દાનાંતરાયાદિ = ૫. આ ૪ ધાતિકર્મની ૫+૯+૨૮+૫ = ૪૭ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ બતાવી છે. ૫થી૮ ડાળી તે અધાતિકર્મની છે. પાંચમી વેદનીયકર્મની ડાળીમાં ૧થી૨ = સાતાદિ-૨. છઠ્ઠી આયુષ્યકર્મની ડાળીમાં ૧થી૪ = દેવાયુષ્યાદિ-૪. સાતમા નામકર્મની મુખ્ય બે શાખા પ્રથમ શાખામાં ગત્યાદિ-૧૪ પિંડપ્રકૃતિની ૪ શાખાઓમાં ૭૫ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ બતાવી છે. પ્રથમ શાખામાં ૧થી૪ = દેવગત્યાદિ-૪ ગતિ, ૧થી૫ = એકેન્દ્રિયાદિ-૫ જાતિ, ૧થી૫ = ઔદારિકાદિ-૫ શરીર, ૧થી૩ = ઔદારિકાદિ-૩ અંગોપાંગ = ૧૭. ૨જી શાખામાં ૧થી૧૫ = ૧૫ બંધન. ત્રીજી શાખામાં ૧થી૫ = ઔદારિકાદિ-૫ સંઘાતન, ૧થી૬ = ૬ સંઘયણ, ૧થી૬ = ૬ સંસ્થાન. = ૧૭. ચોથી શાખામાં ૧થી૫ = શ્વેત વર્ણાદિ-૫, ૧થી૨ = ગંધ-૨, ૧થી૫ = રસ-૫, ૧થી૮ = સ્પર્શ-૮, ૧થી૪ = આનુપૂર્વી-૪, ૧થી૨ = વિહાયોગતિ-૨ (૫+૨+૫+૮+૪+૨=૨૬.) આ રીતે ૪ શાખામાં ૧૪ પિંડપ્રકૃતિઓની ૧૭+૧૫+૧૭+૨૬=૭૫ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ બતાવી છે. બીજી મુખ્ય શાખામાં પ્રત્યેક ૨૮ પ્રકૃતિ બતાવી છે. તેમાં પ્રથમ શાખામાં અપ્રતિપક્ષ-પરાઘાતાદિ-૮ બતાવી છે. બીજી અને ત્રીજી શાખામાં સપ્રતિપક્ષ ત્રસાદિ-૧૦ અને સ્થાવરાદિ-૧૦ બતાવી છે. આ રીતે ૭૫+૮+૧૦+૧૦=૧૦૩ નામકર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ જાણવી. ૮મી ગોત્રકર્મની ડાળીમાં ૧થી૨ = ઉચ્ચગોત્રાદિ - ૨ જાણવી. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ્ઞાન-ક્રિયારૂપી કુહાડાથી તે કર્મવૃક્ષનું છેદન કરી રહ્યાં છે.

ઈતિ કર્મવૃક્ષનો પરિચય સમાપ્ત

-: જ્ઞાનવૃક્ષનો પરિચય :-

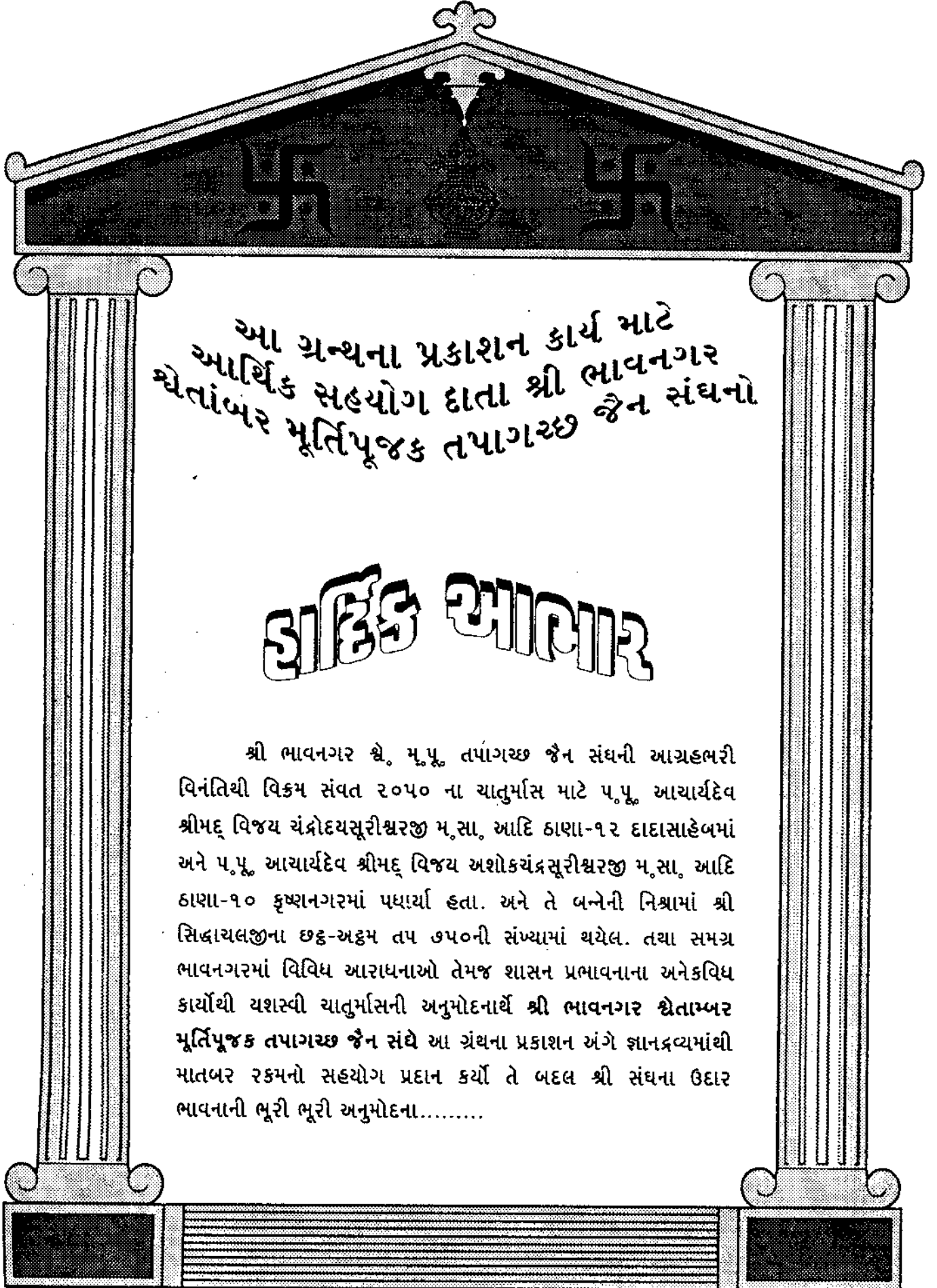
કર્મવૃક્ષની પાછળના પેઈઝમાં જ્ઞાનવૃક્ષનું ચિત્ર છે. આ ચિત્રમાં મતિજ્ઞાન વિગેરે પાંચ મુખ્ય ભેદોની ૫ ડાળીઓ બતાવી છે. તે જ્ઞાનના પાંચ મુખ્ય ભેદોના ૫૧ ઉત્તર ભેદો લીલા પાનમાં બતાવ્યા છે. અહીં “આત્મપુરુષનો જ્ઞાનગુણરૂપી” થડ બતાવ્યું છે. જ્ઞાન-ભક્તિ વગેરે રૂપી મૂળિયાનું કાળ-વિનયાદિ-૮ જ્ઞાનચારરૂપી પાણી વડે સિંચન કરતાં જ્ઞાની જીવ બતાવ્યો છે. તે સિંચનથી આ જ્ઞાનવૃક્ષ ફુલે-ફાલે છે. જેથી ક્ષપકશ્રેણિ વડે જીવ મધ્યમાં બતાવેલ કેવલજ્ઞાન પામે છે. અજ્ઞાન જીવ જ્ઞાનની અજ્ઞાતાના આદિ રૂપી કુહાડાથી તે જ્ઞાનવૃક્ષનું છેદન કરી રહ્યાં છે.

ઈતિ જ્ઞાનવૃક્ષનો પરિચય સમાપ્ત

જરૂર વાંચો

વ્યાકરણકારોએ જગત્ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરતાં ખૂબ જ સંક્ષેપમાં તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે કે -

કુટિલં ગચ્છતીતિ = જગત્

જે કુટિલ વક્રપણે ગતિશીલ હોય તે જગત્

જગત્ની વક્તા કઈ રીતે છે તેમજ એ વક્તાથી છૂટવા માટે કેવા પ્રયત્નો જરૂરી છે તે જાણવા માટે કર્મપ્રકૃતિ ભા. ૧-૨-૩ નું મનનપૂર્વકનું વાંચન ખૂબ જ ઉપયોગી બનશે.

કેમકે જગત્ની વક્તામાં કર્મ, કર્મના ભેદો, કર્મબંધના કારણો, કર્મબંધના પ્રકારો, આઠ કરણો, તેમજ ઉદય, સત્તા આદિ કેવી રીતે કારણ બને છે, તેમજ તેનાથી છૂટવા માટે આત્મશક્તિનો ક્રમિક વિકાસ કરી યાવત્ ક્ષપકશ્રેણીથી કર્મબંધ આદિનો સર્વનાશ શી રીતે થાય છે તેનું હળવીભાષામાં, ખૂબ સુંદર રીતે આ ગ્રંથમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જેનો સામાન્ય ખ્યાલ સ્વ. પંડિતવર્ય પુખરાજજીના વક્તવ્યમાંથી પણ મળી રહે છે.

તથા પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.
તથા પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મ.સા. દ્વારા
તૈયાર કરેલ ચિત્રો-ચંત્રો સમજૂતી સહિતથી સહેલાઈથી સમજી શકાશે.

-: પ્રકાશકીય નિવેદન :-

વિ. સં. ૨૦૪૮માં અમને રાંદેરરોડ જૈન શ્રે. મૂ. પૂ. શ્રી સંઘના ભાગ્યોદયે પ. પૂ. શાસનસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિ - વિજ્ઞાન - કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મં.સા. ના પટ્ટધર પંચ પ્રસ્થાનમય સૂરિમંત્ર આરાધક પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મં.સા., પ.પૂ. પંન્યાસ પુષ્પચંદ્ર વિ. ગણિ. મં.સા., પ.પૂ. પંન્યાસ સોમચંદ્ર વિજય ગણિવર્ય મં.સા. આદિ ઠાણા ચોમાસું બિરાજમાન હતા. પૂજ્યશ્રીના વિદ્વાન પંન્યાસપ્રવર સોમચંદ્ર વિ. ગણિ. મં.સા. જેસલમેર - પાટણ - ખંભાતના જ્ઞાનભંડારોની દુષ્પ્રાપ્ય હસ્તલિખિત પ્રતોની પ્રીન્ટો તથા ઝેરોક્ષનું કાર્ય ચાલતું હોવાથી તેઓશ્રી તો સતત પ્રવૃત્તિ જિનશાસનના આ મહાગ્રન્થોની સાચવણી માટે દત્તચિત્ત કાર્ય કરતા નજરે જોતા ત્યારે સહેજે લાગતું કે મુનિશ્રી જિનશાસન માટે શું કરી રહ્યા છે ?

પુણ્ય ત્યારે કહ્યું છેલ્લા વર્ષોથી દુષ્પ્રાપ્ય બનતા આપણા ગ્રન્થોનું જતન કરવાનું કામ શરૂ કર્યું છે. આ અંગે અમો શ્રી સંઘને લાભ મળે તેમ કરવા વિનંતી કરી તે વિનંતી પૂ. આચાર્ય મં.સા. પાસે ગઈ તો તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે આ કાર્યની વ્યવસ્થા તો અમદાવાદ ઓપેરા સોસાયટીના શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈન શ્રે. મૂ. પૂ. શ્રી સંઘ કરે છે. પણ તમો શ્રી સંઘની લાભ લેવા ભાવના છે તો જે જે ગ્રન્થો તૈયાર થાય તેના સંપાદન તથા પ્રકાશન અંગે વ્યવસ્થા તંત્ર તમો ગોઠવો તો પણ ઘણો ઉત્તમ લાભ મળશે. પૂજ્યશ્રીનું આ વચન શ્રી સંઘે સ્વીકારી લીધું.

સદ્ભાગ્યે વિ. સં. ૨૦૪૮ના પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મં.સા. તથા પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મં.સા. આદિ ઠાણા-૨૦ નું ચાતુર્માસ રાંદેરરોડ થયું. અને તે વખતે “સચિત્ર સિદ્ધ સરસ્વતી સિંધુ” પુસ્તકનું કાર્ય મુનિશ્રી કુલચંદ્ર વિજયજી કરી રહ્યા હતા. તો તે પુસ્તકનું પ્રકાશન ખર્ચ અમો શ્રી સંઘે સ્વીકાર્યું હતું.

આવું જ આ ગ્રન્થનું પ્રકાશન કાર્ય કે જે કર્મસાહિત્ય અંગે એક અને અજોડ ગણી શકાય તેવા કમ્પયુટરી = કર્મપ્રકૃતિ ગ્રન્થ પ.પૂ. મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી વિરચિત વૃત્તિનો ભાવાનુવાદ ભાગ-૧ પ.પૂ. મુનિશ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજી મહારાજે તૈયાર કર્યો હતો. જે ગ્રન્થનું પ્રકાશન સૂર્યપૂર(સુરત)નગરે ગોપીપુરામાં પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય દેવસૂરીશ્વરજી મં.સા. આદિ-૬ સૂરિ ભગવંતોની નિશ્રામાં પ.પૂ. ઉપાધ્યાય સોમચંદ્ર વિજય ગણિવર્ય મં.સા.ની આચાર્ય પદવી પ્રસંગે વિશાલ માનવ મેદનીમાં સંવત ૨૦૫૨ના જેઠ સુદ-૬ના રોજ થયું હતું. હવે ટુંક સમયમાં ભાગ-૨ પણ તૈયાર થયેલ છે. તે ગ્રન્થનું પ્રકાશન કરતાં અમો અતિ આનંદ માનીએ છે.

-: ભાવનગર ચાતુર્માસના સંભારણા :-

વિ. સંવત -૨૦૫૦ ના ચોમાસા માટે શ્રી ભાવનગર શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ જૈન સંઘે શાસન સમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિ-વિજ્ઞાન-કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મં.સા.ના પટ્ટધર પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મં.સા. તથા તેઓશ્રીના ગુરુબંધુ પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મં.સા., પ.પૂ. પં. શ્રી સ્થુલિભદ્ર વિ.મં.સા., - પ.પૂ. પં. શ્રી પુષ્પચંદ્ર વિ.મં.સા., - પ.પૂ. પં. શ્રી સોમચંદ્ર વિ. ગણિવર્ય મં.સા. આદિ ૨૨ ઠાણાને વિનંતી કરી અને પૂજ્યશ્રીએ તે સ્વીકારી

ચાતુર્માસ પ્રવેશ પહેલા શ્રી આનંદનગરના શ્રી નેમિનાથના જિનાલયે અંજનશલાકા - પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કલ્પના બહાર ઉછામણીઓ - સંઘ જમણ તેમજ કાયમ માટે પ્રતિષ્ઠા દિનની વર્ષગાંઠ અંગે સમગ્ર ભાવનગર સંઘમાં લાડુના શેષની પ્રભાવના અંગે સ્થાયી ફંડ થયું. સમઢીયાળા પાંજરાપોળ અંગે પણ મોટી રકમનું ફંડ થયું. આનંદનગર - વિદ્યાનગર વિભાગના ઉપાશ્રયો અંગે પણ પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી સારી ઉછામણી બોલવા પૂર્વક આદેશ અપાયા હતા.

ચાતુર્માસ પ્રવેશ પણ અદમ્ય ઉત્સાહથી થયો. ચાતુર્માસમાં શ્રી સિદ્ધાચલજીના છઠ્ઠ-અઢમ તપની આરાધના ૭૫૦ આરાધકોએ કરી હતી. તે સર્વ તપસ્વીઓને કાર્તિકી પૂનમ બાદ ભાવનગરના સંઘપતિઓની તથા તપસ્વીઓની ભવ્ય વિદાય બાદ પાલીતાણામાં આવી ત્રણ દિવસમાં છેલ્લા કેટલાયે વર્ષોમાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાં પણ જેની નોંધ લેવાઈ નથી તે રીતે ગિરિરાજ ઉપર નવટુંકોના સર્વ જિનબિંબોની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા જિનમંદિરોની શુદ્ધિ - જિનબિંબોની વિશુદ્ધિ કરવા પૂર્વક ભાવવિભોર બની તપસ્વીઓ - સંઘપતિઓ તેમના પરિવારજને તે રીતે કરી હતી કે સમગ્ર ભારતના જૈન સંઘોને એક પ્રેરણારૂપ બની હતી.

જ્યારે ૫૦૫૦ આઠ શ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની ૧૬મી વખતની સૂરિમંત્ર - પંચપ્રસ્થાન પીઠની ૧૬ દિવસની આરાધનાએ તો શ્રી સંઘનું તપોમય - સાધનામય વાતાવરણ ખડું કર્યું હતું.

ચાતુર્માસ પરાવર્તન ઠાણાઓ ઠાણો લાભ લેનાર મહાનુભાવે પોતાના ઉપકારી ૫૦૫૦ આઠ શ્રી વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મંસાના ૫૧ વર્ષની સંયમ સાધનાની અનુમોદનાર્યે તથા ૫૦૫૦ આઠ શ્રી અશોકસૂરીશ્વરજી મંસાની ૧૬ મી વખતની સૂરિમંત્રની પાંચમી પીઠની આરાધનાની સ્મૃતિ અર્થે દર વર્ષે કારતક સુદ પૂનમ પછીના પ્રથમ રવિવારે કૃષ્ણનગર વિભાગના સાધર્મિકોના કાયમી સ્વામિવાત્સલ્ય કરાવવાનો આદેશ લઈ ગુરુભક્તિનો આદર્શ ખડો કર્યો હતો.

ઉપરોક્ત સિવાય અન્ય પણ શાસન પ્રભાવનાના કાર્યોની અનુમોદનાર્યે શ્રી ભાવનગર શ્વેતમૂળપૂર્ણ તપગચ્છ સંઘે જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી ૩ લાખ જેવી રકમ પૂજ્યશ્રીના પ્રાચીન - અર્વાચીન ગ્રંથો પ્રકાશન અંગે શ્રી રાંદેરરોડ સંઘે પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગની જવાબદારી સ્વીકારવાથી તે રકમ આપવાથી કર્મપ્રકૃતિ ભાવાનુવાદ ભાગ-રનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે.

પુનઃ તે રીતે વિનંતિ કરીએ છે કે આ રીતે જ્યારે પણ અન્ય અન્ય ગ્રંથો જે પૂજ્યશ્રીના શિષ્ય - પ્રશિષ્યો તૈયાર કરી રહ્યા છે તે ભાવનગર શ્રી સંઘ ભાવિના અન્ય પ્રકાશન કાર્યમાં જરૂરી આર્થિક સહયોગ પ્રદાન કરતાં રહેશે એવી અભ્યર્થના.....

લી.

શ્રી રાંદેરરોડ શ્વેતાબંર મુર્તિપૂજક જૈન સંઘ
કલ્પના સોસાયટી નંબર -૨ ની બાજુમાં
અડાજણ પાટીયા પાસે
રાંદેરરોડ સુરત ૩૯૫ ૦૦૯

-: વિષયાનુક્રમ :-

-: ૩જું-૪થું ઉદ્વર્તના-અપવર્તનાકરણ :-

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
૧	ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણ ગાથા	૧ થી ૧૦	૧
૨	ટિપ્પણકાર પ૦પૂ૦ આ૦ શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦સા૦ ની સ્તુતિનો અનુવાદ		૨ - ૪૬ - ૧૫૯
૩	૩જું - ૪થું ઉદ્વર્તના-અપવર્તનાકરણ	૧ થી ૧૦	૩ થી ૨૬
૪	નિર્વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ ઉદ્વર્તના	૧ - ૨	૧ થી ૮
૫	જઘન્ય નિક્ષેપવિધિ	૨	૭ - ૮
	ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના (અનુદ્વર્તનાય) નિર્વ્યાઘાત ઉદ્વર્તના વિધિનું ચિત્ર નંબર - ૧	૧ - ૨	૯
૬	વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું સ્વરૂપ	૩	૧૦ - ૧૧
	આવલિકાના બે અસંખ્યેયભાગ અધિક બંધ થાય ત્યારે વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૨	૩	૧૨
	સમયાધિક આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ બંધ થાય ત્યારે વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૩	૩	૧૩
	પૂર્ણ આવલિકા અતીત્યાપના સહિત આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગાધિક પ્રમાણ બંધ થાય ત્યારે વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૪	૩	૧૪
	સમયાધિક જઘન્ય નિક્ષેપ થાય ત્યારે વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૫	૩	૧૫
૭	નિર્વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના	૪ - ૫	૧૧ - ૧૬ - ૧૭
	નિર્વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના ચિત્ર નંબર - ૬	૪ - ૫	૧૮
૮	વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના	૬	૧૭ - ૧૯
	વ્યાઘાતભાવે (સ્થિતિઘાત સમયે) અપવર્તના ચિત્ર નંબર - ૭	૬	૨૦
૯	અલ્પબહુત્વ	૬	૨૦
	અપવર્તનાને વિષે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૧	૪ થી ૬	૨૨
	ઉદ્વર્તના - અપવર્તના વિષે મિશ્ર અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૨	૧ થી ૬	૨૨
૧૦	૨જી અનુભાગ ઉદ્વર્તના	૭	૨૩
૧૧	અનુભાગ અપવર્તના	૭	૨૪
૧૨	ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં મિશ્ર અલ્પબહુત્વ	૮ - ૯	૨૪ - ૨૫
૧૩	ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં કાળનો વિષય અને વિષયનો નિયમ	૧૦	૨૬
	નિર્વ્યાઘાત - ઉદ્વર્તનાદિ - ૪નું જઘન્ય નિક્ષેપાદિ દ્વારા કાલમાન પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩	૧ થી ૧૦	૨૭
	સ્થિતિનું નિર્વ્યા૦ - વ્યા૦ - ઉદ્વ૦ - અપવર્તનાનું ભેગું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૪	૧ થી ૬	૨૮ - ૨૯
	અનુભાગ વિષયમાં નિર્વ્યા૦ - વ્યા૦ - ઉદ્વ૦ - અપવર્તનાનું ભેગું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૫	૭ થી ૧૦	૩૦ - ૩૧

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
૧૪	૩જી - ૪થા ઉદ્ધર્તના - અપવર્તનાકરણ સારસંગ્રહ		૩૨ થી ૪૦
	૧ નિવ્યાધાત સ્થિતિ ઉદ્ધર્તના		૩૩ થી ૩૫
	૨ વ્યાધાત સ્થિતિ ઉદ્ધર્તના		૩૫ - ૩૬
	૩ સ્થિતિ ઉદ્ધર્તનાના પદાર્થોનું અલ્પબહુત્વ		૩૬ - ૩૭
	૪ સ્થિતિ અપવર્તના		૩૭ થી ૩૯
	૫ અનુભાગ ઉદ્ધર્તના		૩૯
	૬ અનુભાગ અપવર્તના		૩૯ - ૪૦
	૭ ઉદ્ધર્તના અને અપવર્તના આશ્રયી અનુભાગનું સંયુક્ત અલ્પબહુત્વ		૪૦
૧૫	ઉદ્ધર્તના - અપવર્તનાકરણ પ્રશ્નોત્તરી		૪૧ થી ૪૫
-: પમું ઉદીરણાકરણ :-			
૧	ઉદીરણાકરણ ગાથા	૧ થી ૮૯	૪૭ થી ૫૨
૨	પમું ઉદીરણાકરણ	૧ થી ૮૯	૫૩ થી ૧૨૫
	૧લી પ્રકૃતિ ઉદીરણા	૧ થી ૨૮	૫૩ થી ૧૨૫
૩	૧લી-૨જી લક્ષણ-ભેદ પ્રરૂપણા	૧	૫૩
૪	૩જી સાધાદિ પ્રરૂપણા	૨ - ૩	૫૩ થી ૫૫
	મૂલ - ઉત્તરપ્રકૃતિ ઉદીરણા વિષે સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧	૨ - ૩	૫૫
૫	૪થી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૪ થી ૨૧	૫૫ થી ૬૨
	મૂલ પ્રકૃતિના ઉદીરણા સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૨	૪	૫૬
૬	૫મી - ૬ઠ્ઠી ઉદીરણાસ્થાન અને તેના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૨૨ થી ૨૮	૬૨ થી ૭૭
૭	મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા	૨૨ થી ૨૪	૬૨ થી ૬૫
	ગુણસ્થાનક વિષે મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૩	૨૨ થી ૨૪	૬૫
૮	નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા	૨૫ થી ૨૮	૬૫ થી ૭૭
	ગુણસ્થાનક વિષે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનોનું યંત્ર નંબર - ૪	૨૫ થી ૨૭	૭૫
	ગુણસ્થાનક વિષે નામકર્મના ઉદયસ્થાનોનું યંત્ર નંબર - ૪/૧	૬૬ કા કર્મગ્રંથ	૭૬
૯	જ્ઞાનાવરણાદિ-૫ કર્મોના ઉદીરણાસ્થાનો	૨૮	૭૭
	સર્વ જીવોને વિષે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૫	૨૫ થી ૨૮	૭૮
૧૦	-: ૨જી સ્થિતિ ઉદીરણા :-	૨૯ થી ૪૨	૭૯ થી ૯૮
૧૧	૧લી - ૨જી લક્ષણ - ભેદ પ્રરૂપણા	૨૯	૭૯
૧૨	૩જી સાધાદિ પ્રરૂપણા	૩૦ - ૩૧	૮૦ - ૮૧
	મૂલ - ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે સ્થિતિ ઉદીરણામાં સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૬	૩૦ - ૩૧	૮૨
૧૩	૪થી - ૫મી અદ્વાચ્છેદ - સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૩૨ થી ૪૨	૮૧ થી ૯૮
	ઉદીરણા વિષે અદ્વાચ્છેદ - ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય સ્થિતિ આદિ અસત્ કલ્પનાએ બતાવતાં ચિત્રો :- સ્વોદય બંધોત્કૃષ્ટ ચિત્ર નંબર - ૧	૩૨	૮૪
	ઉદય સંક્રમોત્કૃષ્ટ ચિત્ર નંબર - ૨	૩૨	૮૫

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
	સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય સ્થિતિ ઉદીરણાનું ચિત્ર નંબર - ૩	૩૨	૮૬
	આહારકસપાકને વિષે સ્થિતિ ઉદીરણા ચિત્ર નંબર - ૪	૩૨	૮૮
	અનુદય સંક્રમોત્કૃષ્ટો ચિત્ર નંબર - ૫	૩૩	૯૦
	અનુદય બંધોત્કૃષ્ટ - નિદ્રાપંચકની સ્થિતિ ઉદીરણા ચિત્ર નંબર - ૬	૩૩	૯૧
	જિનનામકર્મ વિષે સ્થિતિ ઉદીરણા ચિત્ર નંબર - ૭	૩૪	૯૩
૧૪	જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સ્વામિત્વ	૩૫ થી ૪૨	૯૨ થી ૯૮
૧૫	-: ૩જી અનુભાગ ઉદીરણા :-	૪૩ થી ૭૯	૯૮ થી ૧૧૯
૧૬	૧લી સંજ્ઞા પ્રરૂપણા	૪૩ થી ૪૭	૯૮ થી ૧૦૦
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે ધાતિસંજ્ઞા - સ્થાનસંજ્ઞા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૭	૪૩ થી ૪૭	૧૦૧
૧૭	૨જી શુભાશુભ પ્રરૂપણા	૪૭	૧૦૦ - ૧૦૧
૧૮	૩જી વિપાક પ્રરૂપણા	૪૮ - ૪૯	૧૦૨ - ૧૦૩
૧૯	૪થી પ્રત્યય પ્રરૂપણા	૫૦ થી ૫૩	૧૦૩ થી ૧૦૫
	પ્રત્યય (તેની ભેદ સ્થાપના) યંત્ર નંબર - ૮	૫૦ થી ૫૩	૧૦૬
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રત્યય પ્રરૂપણાનું યંત્ર નંબર - ૯	૫૦ થી ૫૩	૧૦૬
૨૦	૫મી સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૫૪ થી ૫૭	૧૦૬ થી ૧૦૮
	મૂલ - ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગ ઉદીરણામાં સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૦	૫૪ થી ૫૭	૧૦૯
૨૧	૬ઠી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૫૮ થી ૭૯	૧૦૮ થી ૧૧૯
૨૨	જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામિત્વ	૬૯ થી ૭૯	૧૧૩ થી ૧૧૯
૨૩	-: ૪થી પ્રદેશ ઉદીરણા	૮૦ થી ૮૯	૧૧૯ થી ૧૨૫
૨૪	૧લી સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૮૦ - ૮૧	૧૧૯ - ૧૨૦
૨૫	૨જી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા સ્વામિત્વ	૮૨ - ૮૭	૧૨૦ થી ૧૨૪
૨૬	જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામિત્વ	૮૮ - ૮૯	૧૨૪ થી ૧૨૫
૨૭	-: ઉદીરણાકરણ સારસંગ્રહ :-		૧૨૬ થી ૧૪૭
૨૮	૧લી પ્રકૃતિ ઉદીરણા		૧૨૬ થી ૧૨૯
૨૯	૨જી સ્થિતિ ઉદીરણા		૧૨૯ થી ૧૩૬
૩૦	૩જી અનુભાગ ઉદીરણા		૧૩૬ થી ૧૪૪
૩૧	૪થી પ્રદેશ ઉદીરણા		૧૪૪ થી ૧૪૭
૩૨	-: ઉદીરણાકરણ પ્રશ્નોત્તરી :-		૧૪૭ થી ૧૫૩
૩૩	ઉદીરણાકરણ પરિશિષ્ટ - ૧		૧૫૪ થી ૧૭૫
	મૂલપ્રકૃતિઓને વિષે પ્રકૃત્યાદિના સાઘાદિ સ્વામિત્વાદિ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧		૧૫૪ - ૧૫૫
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રકૃતિ ઉદીરણાના સાઘાદિ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૨	૨ થી ૨૧	૧૫૬ થી ૧૫૮
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે સ્થિતિ ઉદીરણાના સાઘાદિ અદ્વાચ્છેદ - યતુસ્થિતિ - જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩	૩૦ થી ૪૨	૧૬૦ થી ૧૬૫

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગ ઉદીરણના જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ ધાતિસ્થાન વિપાકી સાઘાદિ - સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૪	૪૩ થી ૭૯	૧૬૬ થી ૧૭૧
	પ્રદેશ ઉદીરણા વિષે સાઘાદિ અને સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૫	૮૦ થી ૮૯	૧૭૨ થી ૧૭૫
૩૪	ઉપશમશ્રેણિના ચિત્રની સમજૂતી		૧૭૬
-: દૃઢ ઉપશમનાકરણ :-		૧ થી ૭૧	૧૭૭ થી ૨૮૩
૧	ઉપશમનાકરણ ગાથા	૧ થી ૭૧	૧૭૭ થી ૧૮૧
૨	નિધત્તિ - નિકાયનાકરણ ગાથા	૭૨ થી ૭૪	૧૮૧
૩	શ્રી દેવસુરિકૃત વૈરાગ્ય ગર્ભિત વિરહ વિલાપ	૧૮૨-૨૧૬-૨૩૭-૨૪૧-૨૪૯-૩૩૪	
૪	દૃઢ ઉપશમનાકરણ	૧ થી ૭૧	૧૮૩ થી ૨૮૩
૫	૧લી સમ્યક્ત્વ ઉત્પાદ પ્રરૂપણા	૧ થી ૨૬	૧૮૩ થી ૨૦૫
	પ્રથમ યથાપ્રવૃત્તકરણના અધ્યવસાયની અસત્ સ્થાપનાનો યંત્ર નંબર-૧	૯ થી ૧૧	૧૮૮
	યથાપ્રવૃત્તકરણમાં અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિ સ્થાપનાનો યંત્ર નંબર - ૨	૯ થી ૧૧	૧૮૯
	બીજા અપૂર્વકરણમાં અધ્યવસાયોની અસત્ સ્થાપનાનો યંત્ર નંબર - ૩	૯ થી ૧૧	૧૮૯
	અપૂર્વકરણમાં અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિનું સ્થાપનાનો યંત્ર નંબર - ૪	૯ થી ૧૧	૧૯૦
	ત્રીજા અનિવૃત્તિકરણના અધ્યવસાયની અસત્ સ્થાપનાનો યંત્ર નંબર-૫-૬	૯ થી ૧૧	૧૯૦
	યથાપ્રવૃત્તકરણ વિશુદ્ધિ યંત્ર નંબર - ૭	૧૧	૧૯૧
	અપૂર્વકરણ વિશુદ્ધિ યંત્ર નંબર - ૮	૧૧	૧૯૨
	પ્રતિ રસધાતમાં ધાત્યમાન અનુભાગ સ્પર્ધક સંખ્યા યંત્ર નંબર - ૯	૧૩ - ૧૪	૧૯૪
	અપૂર્વકરણમાં થતો સ્થિતિધાત ચિત્ર નંબર - ૧	૧૩ - ૧૪	૧૯૫
	અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિબંધ ચિત્ર નંબર - ૨	૧૩ - ૧૪	૧૯૬
	અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણિ ચિત્ર નંબર - ૩	૧૫	૧૯૮
	અપૂર્વકરણના બીજા સમયે ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણિ ચિત્ર નંબર - ૪	૧૫	૧૯૮
	અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સમયે ઉદય વિનાની પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણિ ચિત્ર નંબર - ૫	૧૫	૧૯૯
	અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સમય પછીના બીજા સમયે ઉદય વિનાની પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણિ ચિત્ર નંબર - ૬	૧૫	૧૯૯
	અનિવૃત્તિકરણ - વિશુદ્ધિનું યંત્ર નંબર - ૧૦	૧૬ - ૧૭	૨૦૦
	ગુણસંક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૧	૧૮ થી ૨૦	૨૦૨
	અનાદિ મિથ્યાત્વનો ઉપશમ અનુક્રમ (ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રથમ લાભ)	૪ થી ૨૬	૨૦૬
૬	ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના વિષે રજું - ૩જું દ્વાર દેશવિરતિ - સર્વવિરતિ લાભ પ્રરૂપણા	૨૭ થી ૩૦	૨૦૭ થી ૨૦૯
	અવિરતાદિના ૮ ભાંગા સ્થાપના યંત્ર નંબર - ૧૨	૨૮ થી ૩૦	૨૦૮
૭	૪થી અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના પ્રરૂપણા	૩૧	૨૧૦ થી ૨૧૨
	અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના ક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૩	૩૧	૨૧૧
	અનંતાનુબંધિની ઉપશમનાનો ક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૪ અ - બ	૩૧	૨૧૩

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
૮	પમું દર્શનમોહનીય શપણા દ્વાર	૩૨	૨૧૨ થી ૨૧૫
	દર્શનમોહનીય શપણાનો ક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૫	૩૨	૨૧૭ થી ૨૨૦
૯	દહું દર્શનમોહનીય ઉપશમના દ્વાર	૩૩	૨૨૧
	શ્રેણિ સંબંધી દર્શનમોહનીય ઉપશમના ક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૬	૩૩	૨૨૨ - ૨૨૩
૧૦	૭મું ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના દ્વાર	૩૪ થી ૬૫	૨૨૧ - ૨૨૪ થી ૨૭૦
	ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ વિષમતા ચિત્ર નંબર - ૮	૩૪ થી ૪૨	૨૩૧
	અંતરકરણ કરતી વખતે પહેલી અને બીજી સ્થિતિની અવસ્થા અને જે સ્થિતિઓમાં ઉલ્લેખાતું દલિક જ્યાં ઠલવાય છે તે સ્થિતિઓ બતાવતું ચિત્ર નંબર - ૯	૩૪ થી ૪૨	૨૩૨
	એક સ્થિતિબંધ જેટલાં કાળથી અંતરકરણ કર્યા બાદ ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં પહેલી અને બીજી સ્થિતિ ચિત્ર નંબર - ૧૦	૩૪ થી ૪૨	૨૩૩
	એક સ્થિતિબંધ જેટલાં કાળથી અંતરકરણ કર્યા બાદ ઉદય વિનાની પ્રકૃતિઓમાં પહેલી અને બીજી સ્થિતિ ચિત્ર નંબર - ૧૧	૩૪ થી ૪૨	૨૩૩
	ત્યારે મોહનીયની બંધોદય પ્રકૃતિઓની સ્થિતિલતામાં અંતરકરણ દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ ચિત્ર નંબર - ૧૨	૩૪ થી ૪૨	૨૩૪
	અંતરકરણ કાલમાં મોહનીયની ફક્ત ઉદયમાં આવેલ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિલતામાં અંતરકરણના દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ ચિત્ર નંબર - ૧૩	૩૪ થી ૪૨	૨૩૫
	અંતરકરણ કાલમાં મોહનીય ઉદય વિનાની બંધાતી સ્થિતિલતામાં અંતરકરણ દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ ચિત્ર નંબર - ૧૪	૩૪ થી ૪૨	૨૩૫
	અંતરકરણ કાલમાં જે પ્રકૃતિઓનો બંધ - ઉદય ન હોય તે મોહનીયકર્મની સ્થિતિલતામાંથી સ્વજાતિય - અન્ય પ્રકૃતિમાં અંતરકરણ દલિક પ્રક્ષેપ વિધિનું ચિત્ર નંબર - ૧૫	૩૪ થી ૪૨	૨૩૬
	નપુંસકવેદ - ઉપશમનાક્રમ (અંતમુદુર્તકાલથી) ચિત્ર નંબર - ૧૬	૩૪ થી ૪૨	૨૩૮
	પુરુષવેદ ઉપશમનાક્રમ ચિત્ર નંબર - ૧૭	૪૩ - ૪૪	૨૪૨
	અસત્કલ્પનાથી પૂર્વ સ્પર્ધકોની રચના ચિત્ર નંબર - ૧૮	૪૯ - ૫૧	૨૫૦
	ચારિત્રમોહનીયના સર્વોપશમનાનો અનુક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૭	૩૪ થી ૫૭	૨૫૫ થી ૨૬૩
	સંક્ષેપથી મોહનીય ઉપશમના ક્રમ(સ્થાપના ઉર્ધ્વમુખે) ચિત્ર નંબર - ૧૯	૩૪ થી ૫૭	૨૬૪
	શ્રેણિથી પડતાં દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં ઉદયવતી પ્રકૃતિઓનો દલિક નિક્ષેપ વિધિ ચિત્ર નંબર - ૨૦	૫૮	૨૬૬
	શ્રેણિથી પડતાં દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનો દલિક નિક્ષેપ વિધિ ચિત્ર નંબર - ૨૧	૫૯	૨૬૮
	જુદા જુદા કષાયના ઉદયથી શ્રેણિમાં વિશેષ યંત્ર નંબર - ૧૮	૩૪ થી ૬૫	૨૭૧
૧૧	ઉપશમશ્રેણિ પ્રતિપાત	કષાય પ્રાભૂત ચૂર્ણિમાં	૨૭૧ થી ૨૭૯
૧૨	૮ મું ચારિત્રમોહનીય દેશોપશમના	૬૬ થી ૭૧	૨૮૦ થી ૨૮૩
૧૩	પ્રકૃતિ દેશોપશમના	૬૯	૨૮૧
૧૪	સ્થિતિ દેશોપશમના	૭૦	૨૮૨
૧૫	અનુભાગ દેશોપશમના	૭૧	૨૮૨
૧૬	પ્રદેશ દેશોપશમના	૭૧	૨૮૩

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
૧૭	-: ૭મું - ૮મું નિધતિ - નિકાયનાકરણ	૭૨ થી ૭૪	૨૮૩ - ૨૮૪
૧૮	ઉપશમનાકરણ સારસંગ્રહ		૨૮૫ થી ૩૧૩
૧૯	૧લું સમ્યક્ત્વોત્પાદ અધિકાર દ્વાર		૨૮૫ થી ૨૯૨
૨૦	ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના અધિકાર		૨૯૨ થી ૩૦૯
૨૧	૨જું - ૩જું દેશવિરતિ - સર્વવિરતિ દ્વાર		૨૯૨ - ૨૯૩
૨૨	૪થું દ્વાર - અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના		૨૯૩ - ૨૯૪
૨૩	૫મું દર્શનત્રિક ક્ષપણા અધિકાર દ્વાર		૨૯૪ થી ૨૯૬
૨૪	૬ઠ્ઠું દર્શનત્રિક ઉપશમના અધિકાર દ્વાર		૨૯૬ - ૨૯૭
૨૫	૭મું ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના અધિકાર દ્વાર		૨૯૭ થી ૩૦૯
૨૬	૮મું દેશોપશમના દ્વાર		૩૦૯ થી ૩૧૩
૨૭	નિદ્ધતિ - નિકાયનાકરણ સારસંગ્રહ		૩૧૩
૨૮	ઉપશમનાકરણ પ્રશ્નોત્તરી		૩૧૪ થી ૩૨૨
૨૯	ઉપશમનાકરણ પરિશિષ્ટ - ૧ ક્ષપક શ્રેણિનું સ્વરૂપ		૩૨૨ થી ૩૨૯
૩૦	ઉપશમનાકરણ પરિશિષ્ટ - ૨ પુરુષવેદ - સંજવલન કોધના ઉદયે ક્ષપણશ્રેણિનો ક્રમ		૩૩૦ થી ૩૩૩

શુદ્ધિપત્રક

પેઠઝ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઠઝ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
-: કર્મપ્રકૃતિ ભાગ-૧નું શુદ્ધિપત્રક :-				૫	૨૬	વર્ણવીશ	ગાઈશ
પ્રકાશક પે૦	૩	ખ્યો:	ખ્યો	૬	૬	પ્રાભવક	પ્રભાવક
મુદ્રક પે૦	૫	ગુરુદેવ	ગુરુદેવ (તે રીતે આગળ 'રૂ' ના બદલે 'રુ' જાણવો)	૮	૬	ધાતિકર્મની	ધાતિકર્મની
મુદ્રક પે૦	૧૧	વ્યાકારશાસ્ત્રાર્ય	વ્યાકારશાસ્ત્રાર્ય	૧૩	૧૦	અનુદ્વર્તનીય	અનુદ્વર્તનીય
પ્રસ્તાવના પે૦ ૧	૭	ખુબ	ખૂબ	૧	૨	ઉદયાલિયાઈ	ઉદયાલિયાઈ
૫	૩૦	ઉદ્ધૂત	ઉદ્ધૂત	૧૫	૫	જેમ	જેમ અધિક
૮	૩૨	પ્રતિષ્ઠીત	પ્રતિષ્ઠિત	૧૯	૧૪	સ્થાનું	સ્થાનનું
૧૧	૫	મકરંદ	મકરન્દ	૨૬	૩૧	ઉદ્વર્તીત	ઉદ્વર્તિત
૧૧	૩૬	સ્વધ્યાયાદિમાં	સ્વધ્યાયાદિમાં	૩૬	૧૯	પદાર્થોની	પદાર્થોથી
૧૨	૫	જ્ઞાનમગ્ન	જ્ઞાનમગ્નસ્ય	૫૧	૫	ત્વી પુમ	ત્વીપુમ
૧૩	૧૭	જોય	જાય	૫૧	૧૮	મળાળોહિ	મળાળોહિ
૧૩	૨૮	બંધાયેલ	બંધાયેલ	૫૭	૮	'ઓરલાઈ'	'ઓરલાઈ'
૨૪	૧૦	૧૭૭	૨૭૭	૫૭	૩૯	વટમાળા	વટમાળા
૨૫	૯	ન૦	નંબર	૫૮	૩૨	સક્તા	સક્ત
૨૫	૧૮	પતદ્ગ્રવિધિ	પતદ્ગ્રહવિધિ	૬૦	૨૩	પ્રથમા જાતિ અપેક્ષાએ	જાતિ અપેક્ષાએ પ્રથમા
૨૮	૨૫-૨૬	ત્ર્યંતરિત	ત્ર્યંતરિત	૬૧	૨૬	પ્રમત્તાસ્તે	પ્રમત્તા - સ્તે
૨૮	૨૭	ત્ર્યંતરિતા	ત્ર્યંતરિતા	૭૩	૫	એક	એક અને યશ:કીર્તિ કે અયશ:કીર્તિમાંથી એક.
૩૦	૨૮	ચક્ષુતવાર્ધિ	ચક્ષુતવાર્ધિ	૮૫	૩૫	માટે	માટે એકલી
૩૦	૩૦	સ્થિતિસાધાનને	સ્થિતિસ્થાનને	૧૦૫	૧	જ્ઞાનવરણ	જ્ઞાનાવરણ
૩૦	૩૭	સમૂહને	સમૂહને	૧૧૧	૨૧	ત્વી - પુમ	- ત્વીપુમ
-: ભાગ - ૨નું શુદ્ધિપત્રક :-				૧૧૯	૧૩	અયુષ્યના	આયુષ્યના
પ્રસ્તાવના પે૦ ૩	૨૫	અગુરુલધુ	અગુરુલધુ	૧૨૦	૨૫	જઘન્યાસ્વામી	જઘન્યસ્વામી
૪	છેલ્લી	અમરરહો	અમર રહો	૧૨૮	૧૫	ઉદયવાયળા	ઉદયવાળા
૫	૧૩	શકશે?	શકાય?	૧૩૬	૨૮	તિ	ધાતિ
૫	૧૪	જરૂરથી સમર્થ થઈશ	હું તૈયાર થયેલો છું.	૧૪૩	૧	સમયાધિક	દ્વિસમયાધિક
૫	૧૫	સૂરી	સૂરી	૧૪૪	૧	કેવલી	કેવલિ
				૧૫૯	૧૨	(ફરે)	કે ફરે ?

પેઠઝ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઠઝ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૬૨	૮મું ખાનું ૧૭મી	આ૦	સા૦	૨૪૪	૨૪	ક્રોધં	ક્રોધં, ક્રમેણ
૧૬૮	૫મું ખાનું ૨૨મી	આયુષ્ય	આયુષ્ય	૨૪૬	૧૫	દ્વૌત્રિભાગૌ,	દ્વૌ ત્રિભાગૌ,
૧૮૬	૩૨	વિશુદ્ધિમાંવર્તતાં	વિશુદ્ધિમાં વર્તતાં	૨૫૪	૨૮	દિરણાનામુપરિ	દીરણાનામુપરિ
૧૮૨	૧૫	નામનન્ત	ના - મનન્ત	૨૫૬	ખાનુ - ૨	સંખ્યાતાભાગો	સંખ્યાતા ભાગો
૨૦૮	૨૨	નિંદા	પ્રશંસા	૨૬૫	૨૮	નંતગુણા:	નંતગુણ:
૨૦૮	૨૦	આ ભોગપણે	આભોગપણે	૨૬૮	૩	સમ્યક્ત્વાદ્વા	સમ્યક્ત્વાદ્વા
૨૨૧	૧૮	ખોલે છે.	ખોલે છે.	૨૭૧	૧૭	વિશેષધિક	વિશેષધિક
૨૨૪	૧૩	નિવૃત્તે શ્લોદધીનામ્	નિવૃત્તેશ્લોદધીનામ્	૨૮૧	૨૦	ચાવિવગેરેથી	ચાર વગેરેથી
૨૨૪	૩૧	મુત્કૃષ્ટમપિ	મુત્કૃષ્ટ - મપિ	૨૮૨	૩	સિદ્ધિ જહન્ના	સિદ્ધિજહન્ના
૨૨૪	૩૨	ષ્ટે	ષ્ટે	૨૮૫	૫	સિદ્ધિક જગન્ના,	સિદ્ધિકજગન્ના,
૨૨૫	૭	પત્યદ્વયર્થ દિપત્યાનિ	પત્યદ્વયર્થદિપત્યાનિ	૨૮૩	૨૦	અનંતાબંધિની	અનંતાનુબંધિની
૨૩૨	૩	પ્રથમસ્થિતિ	પ્રથમસ્થિતિ	૩૦૩	૪	સમયે	સમયે બે સમય ન્યૂન
૨૩૭	૧૧	જીવોને	જીવોની	૩૨૮	૨૫	આયુની સમાન અથવા તેથી	આયુષ્યથી
૨૩૭	૧૧	નિરોગી	નિરોગિતા	૩૨૮	૩૨	દક્ષિણ	દક્ષિણ
૨૩૭	૧૨	કરાયા.	કરાઇ.				

૫મું - પ્રાપ્તિસ્થાન
 મે. એરોમા એજન્સીઝ
 ૨૦૧, જ્યોતી ચેમ્બર્સ,
 ૨જે માળે, ૩૭૨, નરસીનાથા સ્ટ્રીટ
 મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૮
 ફોન નં - ઓ. - ૩૪૪૦૪૪૫, ૩૪૪૦૪૪૬
 ઘર - ૫૬૭૦૦૦૮, ૫૬૭૦૦૧૦

ઉપરના સરનામે ભાગ-૧ પણ મલશે.

- : उद्वर्तनाकरण - अपवर्तनाकरण :-

उबट्टणा टिईए, उदयालियाइ बाहिरटिईणं ।
होइ अबाहा अइत्यावणा उ जावालिया हस्सा ॥ १ ॥

आवलिअसंखभागाइ जाव कम्मट्टिइ त्ति णिक्खेवो ।
समउत्तरालियाए, सावाहाए भवे ऊणे ॥ २ ॥

णिब्बाघाएणेवं, बाघाए संतकम्महिगबन्धो ।
आवलिअसंखभागाइ होइ अइत्यावणा नवरं ॥ ३ ॥

उबट्टंतो य टिईं, उदयावलिवाहिरा टिइविसेसा ।
णिक्खिवइ तइअभागे, समयहिगे सेसमइवइय ॥ ४ ॥

वट्टइ तत्तो अतित्यावणाओ जावालिया हवइ पुन्ना ।
तो णिक्खेवो समयाहिगालिगदुगूणकम्मटिई ॥ ५ ॥

बाघाए समऊणं, कंडगमुक्कस्सिया अइत्यावणा ।
डायटिई किंचूणा, टिइकंडुक्कस्सगपमाणं ॥ ६ ॥

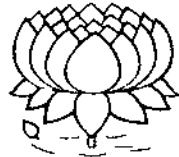
चरमं णोबट्टिज्जइ, जावाणंताणि फट्टणाणि तओ ।
उस्सक्किय उक्कडूढइ, एवं ओवट्टणाईओ ॥ ७ ॥

थोवं पएसगुणहाणि अंतरं दुसु जहन्ननिक्खेवो ।
कमसो अणंतगुणिओ, दुसु वि अइत्यावणा तुल्ला ॥ ८ ॥

बाघाएणुभाग - कंडगमेक्काएँ वग्गणाऊणं ।
उक्कोसो णिक्खेवो, ससंतबंधो य सविसेसो ॥ ९ ॥

आबंधा उक्कडूढइ, सबहितोकडूढणा टिइरसाणं ।
किट्टिवज्जे उभयं, किट्टिसु ओवट्टणा एक्का ॥ १० ॥

॥ उद्वर्तना - अपवर्तनाकरणे समाप्ते ॥

—: દિપ્પણકાર પંપૂંઆચાર્યદેવ શ્રીમદ્ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાંની સ્તુતિ. :-

રચિયતા તેઓશ્રીના પટ્ટધર પંપૂં આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ દેવસૂરીશ્વરજી મંસાં

ગુજરાતી અનુવાદકર્તા :- વિદ્યર્થ મુનિ શ્રી યશોવિજયજી, સંશોધક-પંપૂંઆશ્રી વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મંસાં

નાણુ ચરણુ સંમતુ જસુ રયણત્તુ સુપહાણુ ।

જય સુ મુણિસૂરિ ઇત્સુ જગિ મોડિયવમ્મહચાણુ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન-ચારિત્ર અને સમ્યક્ત્વરૂપી સુંદર એવું પ્રધાન રત્નત્રય જેમની પાસે છે, તેવા કામવાસનાનું શસ્ત્ર નાશ કરેલ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ આ જગતમાં જય પામો. ॥ ૧ ॥

ઉવસમરયણસમુદ્દસમુ વિહલિયજણસાહારુ ।

વંદુ મુણિસૂરિ ભવિયજણ જિમ છિંદુ સંસાર ॥ ૨ ॥

ઉપશમરૂપી રત્નો માટે સમુદ્ર સમાન અને રખડતાં રઝળતાં માણસ માટે આધાર સમાન તે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને તેવા વંદણ હો કે જેનાથી ભવ્ય જીવોનો સંસાર છેદાય જાય. ॥ ૨ ॥

અમિયમહુરદેસણરસિણ ભવિયણ રુંખમુલાઈં ।

જિંવ સિંચઈ મુણિચંદહ સૂરિ તિઅ તુંવિ કુવિ કાઈં ॥ ૩ ॥

અમૃત સમાન મધુર દેશનાના રસથી ભવ્ય જીવો રૂપી વૃક્ષના મૂલને જે રીતે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સિંચે છે તે રીતે તમે પણ કાંઈક કરો. ॥ ૩ ॥

વક્ષાણંતુ જિણવયણુ સિરિમુણિચંદ મુણિંદ ।

ચડદિસિ મુણિપરિવારિયડ, નાવડ પુત્રિમચંદુ ॥ ૪ ॥

ચારે દિશામાં મુનિઓથી પરિવરેલા જિનવચનની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની તોલે પુનમનો ચંદ્ર પણ આવતો નથી. (અર્થાત્ તારાઓનો માલિક ચંદ્ર પણ મુનિઓમાં ચંદ્ર સમાન મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજીની પાસે ઝાંખો પડે છે.) ॥ ૪ ॥

જિણિ છટ્ટમિમાડતવિ સોસીડ ઇહં નિય દેહુ ।

વરકરુણાજલણીરુનિહિ સો ગુરુ મુણિધુરિલેહુ ॥ ૫ ॥

છટ્ટ - અઢમ વિગેરે તપથી પોતાનું શરીર સુકવી નાંખનાર છે. અને શ્રેષ્ઠ કડ્ડાશરૂપી પાણીના સાગર અને મુનિઓમાં અગ્રેસરની રેખાને પામેલ તે ગુરુ ભગવંત છે. ॥ ૫ ॥

જો વિહિપક્ષસમુદ્ધરણુ, પંચમહવ્યધારુ ।

સો નંદુ મુણિચંદસૂરિ, જિણી વૂહડ તિવ ભારુ ॥ ૬ ॥

વિધિપક્ષનો સારી રીતે ઉદ્ધાર કરનાર, પાંચ મહાવ્રતને ધારણ કરનાર, (તપ) તીવ્રભાર વહન કરનાર જે છે તે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વૃદ્ધિ પામો. ॥ ૬ ॥

મેરુહુ જિંવ વિરુ પઢ્મ ગુરુ, સાયરુ જિમ્હ ગંભીરુ ।

સિરી મુણિસૂરિ નવનાણાનેહિ જચ્ચસુવન્નસરીરુ ॥ ૭ ॥

મેરૂ પર્વતની જેમ જે ગૌરવને ધારણ કરે છે, સાગરના જેવા ગંભીર, અભિનવ જ્ઞાનના નિધાન અને શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ સમાન શરીરની કાંતિવાળા શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ છે. ॥ ૭ ॥

જં સંસારમહાડવિહિં નિવડિયજણસત્યાહુ ।

સો ગુરુ મુણિસૂરિ રુમરિયડં સરણ વિહીણહં નાહુ ॥ ૮ ॥

જે સંસારરૂપી મહા અટવીમાં પડેલા લોકોને તારવા માટે સાર્થવાહ સમાન, શરણ રહિતોને માટે નાથ સમાન તે ગુરુ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનું સ્મરણ કરીએ. ॥ ૮ ॥ (અનુસંધાણ પે.નં.-૪૬)

પૂર્ણધારાચાર્યદેવ શ્રીમદ્ શિવશર્મ સૂરીશ્ચરણ ગિરધિવ કર્મપ્રકૃતિ ભાવાનુવાદ ભાગ - ૨

ૐ હ્રીં શ્રી સિદ્ધાચલમણ્ડન શ્રી આદિનાથાય નમઃ ।

ૐ હ્રીં શ્રી શંકરેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ।

ૐ હ્રીં શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિને નમઃ ।

ૐ હ્રીં શ્રી અન્નતલવિનિધાન ગૌતમસ્વામિને નમઃ ।

સ્વનામધન્ય પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી શિવશર્મસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।

પ.પૂ. આચાર્ય મલયગિરિસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।

ન્યાય વિશારદ પ.પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય સદ્ગુરુભ્યો નમઃ ।

પરમોપાસ્ય શ્રી વિજય નેમિ - વિજ્ઞાન - કસ્તૂર - ચન્દ્રોદય - અશોકચન્દ્રસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।

-: અથ ૩૪૦ - ૪૪૦ ઉદ્વર્તનાકરણ - અપવર્તનાકરણ :-

-: અથ નિર્વ્યાધાતભાવે સ્થિતિ ઉદ્વર્તના :-

ઉચ્ચટ્ટણા ટિર્કિં, ઉદયાવલિયાઈ વાહિરટિર્કિં ।

હોઈ અવાહા અઙ્ગાવણા ઉ જાવાલિયા હસ્તા ॥ ૧ ॥

ઉદ્વર્તના સ્થિતેરુદયાવલિકાયા વાહ્ય સ્થિતીનામ્ ।

ભવત્યવાધાડતીત્યાપના તુ યાવદાવલિકા હસ્તા ॥ ૧ ॥

ગાથાર્થ :- સ્થિતિની જે ઉદ્વર્તના તે ઉદયાવલિકા બહારની (ઉદયાવલિકા સિવાયની) સ્થિતિઓની જાણવી. એમાં અબાધાથી શરૂ કરીને યાવત્ જથ્થાપણે એક આવલિકા સુધી અતીત્યાપના હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે ઉદ્દેશના ક્રમ વડે ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના કહેવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. અને તે બન્ને (ઉદ્દો-અપો) પણ સ્થિતિ અને અનુભાગ = રસના^૧ વિષયવાળા છે.

ત્યાં પ્રથમ સ્થિતિનો ઉદ્વર્તના કહે છે. - સ્થિતિની ઉદ્વર્તના ઉદયાવલિકાથી બહારની સ્થિતિઓની જાણવી, કારણ કે ઉદયાવલિકા સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી ઉદયાવલિકાની^૨ ઉદ્વર્તનાનો નિષેધ કર્યો છે. વળી બંધાતી

૧ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના તે સ્થિતિ અને રસની જ હોય છે. પણ પ્રદેશની (કર્મના અણુઓની) અથવા પ્રકૃતિની હોતી નથી. માટે એ બે ફરણો સ્થિતિ અને રસના વિષયવાળા કહેવાય છે.

અહીં ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના થાય છે એટલે શું થાય છે તે સમજવું જોઈએ. અન્ય સ્વરૂપે રહેલ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ-રસ અને પ્રદેશ સંક્રમણકરણ દ્વારા બંધાતી સ્વજાતીય પતદ્વંદ્વ પ્રકૃતિરૂપે થાય છે. ત્યારે ઉદ્વર્તના, અપવર્તના દ્વારા સ્વપ્રકૃતિના સ્થિતિ-રસમાંજ વૃદ્ધિ લાગે થાય છે. સ્થિતિ અને રસની ઉદ્વર્તના તે જે કર્મ પ્રકૃતિના હોય તે પ્રકૃતિ બંધાતી હોય ત્યારે જ થાય છે. જેમકે મતિજ્ઞાનાવરણીયના સ્થિતિ અને રસની ઉદ્વર્તના મતિજ્ઞાનાવરણીય જ્યાં સુધી બંધાતું હોય ત્યાં સુધી જ થાય છે. અપવર્તનામાં બંધ સાથે સંબંધ નથી. જેના સ્થિતિ કે રસની અપવર્તના થાય તે બંધાતી હોય કે ન બંધાતી હોય તો પણ થાય છે. (અહીં એ ખ્યાલમાં રાખવું કે જે સમયે કર્મ બંધાય તે સમયથી આરંભી આવલિકા ગયા બાદ જ તેમાં સંક્રમણાદિ કોઈપણ કરણ પ્રવર્તે છે. એટલે અહીં ઉદ્વર્તના અપવર્તના પણ જેની બંધાવલિકા વીતી હોય તેમાં જ પ્રવર્તે છે એમ સમજવું.)

કઈ સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થાય તે કહે છે - જે પ્રકૃતિ બંધાય છે તેની જેટલી અબાધા હોય. સત્તામાં રહેલ કર્મ પ્રકૃતિની નેટલી સ્થિતિ જીવ - સ્વભાવે ઉદ્વર્તના પ્રવર્તતી નથી. એટલે કે અબાધા પ્રમાણ સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનકોમાંના દલિકોને ઉપાડી અબાધા ઉપરના સ્થાનકો સાથે ભાગવાય તેમ કરતો નથી. એટલે જ આટલી સ્થિતિને અતીત્યાપના એટલે ઉદ્વર્તનાને અયોગ્ય સ્થિતિ કહી છે. ઉત્કૃષ્ટ અબાધા એ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના અને એક આવલિકા કે આવલિકાના અસંખ્યાતમો ભાગ જઘન્ય અતીત્યાપના છે. અપવર્તનામાં બંધની સાથે સંબંધ નહિ હોવાથી અબાધા પ્રમાણ સ્થિતિ અતીત્યાપના હોતી નથી, પરંતુ તેમાં એક આવલિકા કે સમયન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ અતીત્યાપના છે. તે વિવેચનમાંથી જણાશે. અબાધા પ્રમાણ સ્થિતિમાં ઉદ્વર્તના જ થતી નથી એમ સમજવાનું નથી, પરંતુ તેના નિયમ પ્રમાણે અબાધાની સ્થિતિઓમાં થાય છે. એટલે કે ઉદ્યાવલિકાગત દલિકોને છોડી ઉપરના સ્થાનમાંના દલિકોને એક આવલિકા પછી ઉદયમાં આવનાર દલિકો સાથે ઉદયમાં આવવા યોગ્ય કરે છે. માત્ર અબાધા સ્થાનમાંના દલિકોને અબાધા વીત્યા બાદ ફળ આપે તેવા કરતો નથી.

ઉદ્વર્તના અપવર્તના કરે - એટલે શું કરે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે નિષેક સમયે કર્મદલિક જે સમયે ફળ આપવા યોગ્ય નિયત કર્યો હોય તેને મોડા ફળ આપવા યોગ્ય કે વહેલા ફળ આપવા યોગ્ય કરે છે મોડા ફળ આપવા યોગ્ય કરે તેને ઉદ્વર્તના અને વહેલા ફળ આપવા યોગ્ય કરે તેને અપવર્તના કહેવામાં આવે છે. મોડા ફળ આપવા યોગ્ય કરે તો ઓછામાં ઓછું આવલિકા કે આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ મોડા ફળ આપવા યોગ્ય કરે છે. અને વહેલા ફળ આપવા યોગ્ય કરે તો કમમાં કમ એક આવલિકા કે સમયન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ જેટલાં વહેલા ફળ આપે તેમ કરે છે.

દાખલા તરીકે - મતિજ્ઞાનાવરણીયના જે દલિકો જે સમયે ફળ આપે તેવી રીતે નિયત થયા હોય તેને ત્યાર પછીના સમયથી આરંભી ઓછામાં ઓછી એક આવલિકા કે આવલિકાના અસંખ્યાતમો ભાગ પછી ફળ આપી શકે તેવા કરે તે ઉદ્વર્તના અને એક આવલિકા કે સમયન્યૂન બે તૃતીયાંશ આવલિકા જેટલો ડાગ વહેલા ફળ આપે તેવા કરે તે સ્થિતિની અપવર્તના કહેવાય છે.

તાત્પર્ય એ કે અમુક-અમુક સ્થાનકોમાંના દલિકોને મોડા ફળ આપે તેવા કરવા તે ઉદ્વર્તના અને વહેલા ફળ આપે તેવા કરવા તે અપવર્તના કહેવાય છે. રસની ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં પણ તેમજ સમજવાનું છે. એટલે કે જે સ્થાનકોમાં દલિકોના રસની ઉદ્વર્તના કરવાની હોય તેના રસને તેના ઉપરના સ્થાનકથી પ્રારંભી એક આવલિકા પછી - મોડા ફળ આપે તેવા દલિકોમાં મેળવી તેમાં રહેલા રસ જેટલાં રસવાળા કરવા તે રસની ઉદ્વર્તના. અને જે સ્થાનકોમાં દલિકોના રસની અપવર્તના કરવાની હોય તેના રસને તેના પછીના સ્થાનકથી આરંભી એક આવલિકા પહેલા - વહેલા ફળ આપ તેવા દલિકોમાં મેળવી તેમાં રહેલ રસ જેટલાં રસવાળા કરવા તે રસની અપવર્તના કહેવાય છે. ઉપર ઉપરના સ્થાનકોમાં દલિકો અલ્પ, પરંતુ વધારે વધારે રસવાળા હોય છે. અને નીચે-નીચેના સ્થાનકોમાં દલિકો વધારે પરંતુ અલ્પ-અલ્પ રસવાળા હોય છે. તેથી નીચેના સ્થાનકોના દલિકો ઉપરના સ્થાનકોમાં એટલે કે બંધ સમયે મોડા મોડા ફળ આપવા માટે નિયત થયેલા સ્થાનકોમાં પડે ત્યારે રસ વધે છે. અને ઉપરના સ્થાનકોના દલિકો નીચેના સ્થાનકોમાં પડે ત્યારે રસ ઘટે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

અહીં સંક્રમણ અને ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં એટલાં તફાવત છે - કે જે સ્થાનકોમાંના દલિકો સંક્રમે છે - અન્ય પ્રકૃતિરૂપે થાય છે તે દલિકોનું સ્થાન બદલાતું નથી. માત્ર સ્વરૂપ બદલાય છે. એટલે કે જે સ્થાનકોમાં દલિકો રહ્યા હોય તે જ સ્થાનકોમાં દલિકો રહે છે, પરંતુ સ્વરૂપ પડતાઈ જાય છે. જેમ કે મતિજ્ઞાનાવરણીયની બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદ્યાવલિકા ઉપરના અસંખ્ય સ્થાનકોના દલિકો બંધ સમયે જ્યાં ઓઢવાયા હતા ત્યાં જ રહીને અન્ય સ્વરૂપે - શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયાદિ સ્વરૂપે થાય છે. પરંતુ ઉદ્વર્તના - અપવર્તના થાય ત્યારે સ્થાનનું પરાવર્તન જરૂર થાય છે. કેમકે કો તો મોડા ફળ આપે તેવા અથવા વહેલા ફળ આપે તેમ કરવાનું હોય છે. મોડા ફળ આપે તેમ કરવાનું હોય તો મોડા ફળ આપે તેની સાથે ઓઢવાના હોય છે. અને વહેલા ફળ આપે તેમ કરવાનું હોય તો વહેલા ફળ આપે તેની સાથે ઓઢવાના હોય છે. એટલે ઉદ્વર્તના અપવર્તના નિષ્કરણમાં ફેરફાર કરે છે. ઉદ્વર્તના બંધની સાથે સંબંધ રાખે છે માટે સત્તામાંની સ્થિતિ કે રસ વધારેમાં વધારે જેટલી સ્થિતિ કે જેટલો રસ બંધાય ત્યાં સુધી વધે છે. અપવર્તના બંધની સાથે સંબંધ રાખતી નથી તેથી શ્રેણિઓમાં અત્યંત નિર્મળ પરિણામ દ્વારા બંધથી પણ સત્તામાં અલ્પરસ થાય છે.

અહીં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી કે જે જે સ્થાનકોમાંના દલિકોનું સંક્રમણ આદિ થાય તે તે સ્થાનકોમાંના તમામ દલિકોનું થતું નથી. પરંતુ થોડા થોડા દલિકોનું થાય છે. જેમકે મતિજ્ઞાનાવરણીયનો શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયાદિમાં સંક્રમ થાય ત્યારે બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદ્યાવલિકા ઉપરના તમામ સ્થાનકોમાંના અમુક અમુક પ્રમાણ દલિકોને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય રૂપે કરે. પરંતુ દરેક સ્થાનકોમાં જેટલાં દલિકો છે તે તમામને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયાદિ રૂપે કરતો નથી તેથી જ કોઈપણ એક સ્થાનકમાંના અમુક દલકો સંક્રમ, અમુક દલકો ઉદ્વર્તના, અમુક દલકો અપવર્તના, અમુક દલકો કિદીરણા આદિ પ્રવર્તી શકે છે. એક સ્થાનકોમાંના દલિકોમાં એક સાથે ઘણાં કરણો પ્રવર્તી શકે છે. આવલિકા, આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ કે સમયન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ અતીત્યાપના ક્યારે હોય તે ટીકાનુવાદ વાંચવાથી અથવા ચિત્રો દ્વારા સમજાશે.

૨ પ્રથમ સમયે જે જ્ઞાના બંધાય છે તે જ સમયે તે જ્ઞાનમાં પ્રદેશોદયવતી વા વિષાકોદયવતી સ્વજાતીય પરપ્રકૃતિ જ્ઞાનનો સંક્રમ થવાથી પ્રથમ સમયે બાંધેલી જ્ઞાનની અબાધા વર્તતી હોય તો પણ તેની બંધાવલિકા અથવા સંક્રાન્તલતાની સંક્રમાવલિકા સંપૂર્ણ થતો જ અનંતર સમયે સંક્રાન્ત જ્ઞાનનો પ્રદેશોદય કે વિષાકોદય શરૂ થાય છે. અને બંધજ્ઞાનનો તો અબાધા જાય કે કિદીરણાદિ કરણવડે અબાધાના અણયે ઉદય શરૂ થાય છે. માટે અહીં જે

પ્રકૃતિની જે અબાધા છે તે અબાધા જેટલી અથવા તે અબાધાથી ઓછી પૂર્વબદ્ધ પ્રકૃતિની જે સ્થિતિ તે ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય નથી. અર્થાત્ તે અબાધા તુલ્ય અથવા ન્યૂન પૂર્વબદ્ધ પ્રકૃતિની જે સ્થિતિ તે ઉપાડીને ત્યાંથી આગળ બધ્યમાન પ્રકૃતિની અબાધાથી આગળ ન^૩ નાંખી શકાય. કારણ કે તે સ્થિતિઓ બધ્યમાન પ્રકૃતિની અબાધામાં પ્રવેશેલી હોવાથી (અંતર્ગત હોવાથી) તે સ્થિતિઓનો અબાધાથી આગળ પ્રક્ષેપ થતો નથી. અને જે (પૂર્વબદ્ધ પ્રકૃતિની) સ્થિતિ (બધ્યમાન પ્રકૃતિની) અબાધાથી આગળની તેની (ત્યાંથી શરૂ કરીને) અંત્ય સમય સુધી ઉદ્વર્તના થાય છે.

તેથી, અબાધાની, અંદર પ્રવેશ કરેલી (બધ્યમાન પ્રકૃતિ અબાધા અંતર્ગત પૂર્વબદ્ધની) ઉર્ધ્વ એટલે (અબાધાથી, આગળ સ્થિતિઓમાં પ્રક્ષેપ થવા રૂપ) ઉદ્વર્તનાને આશ્રયી અતિક્રમ્ય એટલે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. અતિક્રમણીય સ્થિતિનું પ્રમાણ કહે છે - પ્રથમ તો જે અબાધા તે અતીત્યાપના એટલે વર્જનીય - ત્યાગ કરવા યોગ્ય સ્થિતિ છે. (એટલે કે

ઉદ્યાવલિકાનો નિષેધ કર્યો છે, તે આવલિકા પૂર્વે બધાયેલી વા સંક્રમથી આવેલી એ બન્ને લતાની ઉદ્યાવલિકા જાણવી. અથવા પ્રદેશોદ્યાવલિકા અને વિપાકોદ્યાવલિકા એમ બન્ને પ્રકારની ઉદ્યાવલિકાનો નિષેધ જાણવો.

ગળી જે ઉદ્યાવલિકા તે પોતાની જ ઉદ્વર્તના (ઉપલક્ષણથી અપવર્તના - સંક્રમ - ઉદીરણાદિ સર્વ કરણને) રોકે છે, પણ આખી લતાની ઉદ્વર્તના રોકી શકતી નથી. અને બંધાવલિકા તથા સંક્રમાવલિકા તો આખી લતાની ઉદ્વર્તનાને (ઉપલક્ષણથી અપવર્તનાદિ સર્વકરણને) રોકી દે છે, કારણ કે ઉદ્યાવલિકાપણું લતાના અમુક અલ્પ વિભાગમાં પ્રાપ્ત હોય છે અને બંધાવલિકાપણું તથા સંક્રમાવલિકાપણું તો આખી લતાના વિષયવાળું અર્થાત્ આખી લતામાં પ્રાપ્ત હોય છે.

વાસ્તવિક રીતે સ્થિતિ અને સમય એ બે શબ્દો ભિન્ન અર્થવાળા છે. કારણ કે સમયોનો સમુદાય અથવા સમયોના સમુદાયરૂપ આખી લતા તે એક સ્થિતિ કહેવાય પણ એક સમય ન કહેવાય, અને સમય તો સ્થિતિનો કે લતાનો અવયવ છે. તો પણ કોઈ કોઈ ઠેકાણે લતાના અવયવમાં પણ “સ્થિતિ” શબ્દ વપરાય છે, માટે સુજ્ઞાન ચાંચકે તે તે સ્થાને સમય અને સ્થિતિ શબ્દનો અર્થવિભાગ સ્વબુદ્ધિએ વિચારવા યોગ્ય છે.

- ૩ ઉદાદરણ તરીકે બધ્યમાન ૧૦૦૦ સમયાત્મક મનુષ્યગતિ લતામાં ૧ થી ૧૦૦ સુધીના પ્રથમ સમયો અબાધારૂપ દલિક રહિત છે, અને બાંધેલી મનુષ્યગતિ લતા (અહીં નિર્ગ્યાંધાત ઉદ્વર્તના કહેવા યોગ્ય હોવાથી) અભિનવબંધ સમયે ૧૦૦૦ સમયાત્મક છે, અને તે સર્વ સમયો દલિક રહિત છે. કારણ કે અબાધામાં દલિક વિદ્યમાન હોતું નથી પરંતુ અબાધાથી ઉપરની સ્થિતિઓમાં જ દલિકનો સદ્ભાવ હોય છે. માટે પૂર્વબદ્ધલતાના સદલિક પ્રથમના ૧૦૦ સમયોનું જે કર્મદલિક તે બધ્યમાન મનુષ્ય લતાના નિર્દલિક પ્રથમના ૧૦૦ સમયોની અબાધા જેટલું હોવાથી (બધ્યમાન પ્રકૃતિ લતાની અબાધામાં) અબાધાન્તર્ગત ગણાય. એ અબાધાન્તર્ગત ૧૦૦ સમયોનું દલિક ઉપરીને બધ્યમાન લતાના ૧૦૧ - ૧૦૨ ઇત્યાદિ ૧૦૦૦ સુધીના કોઈપણ સમયના દલિકમાં ન પડે પરંતુ એ ૧૦૦માંથી જ નીચેનું ૧૦-૧૧ ઇત્યાદિ સમયનું દલિક વચમાં અતીત્યાપના ઉલ્લંઘીને આગળ ૨૦-૨૧ ઇત્યાદિ ૧૦૦મા સમય સુધીમાં પડે. આ પ્રમાણે જ્યારે અબાધાતુલ્ય સ્થિતિ ન ઉદ્વર્તાય તો અબાધાથી ન્યૂન સ્થિતિની ઉદ્વર્તના તો થાય જ કેમ ? અહીં અબાધાની ઉદ્વર્તનાથી તે સ્થિતિ વાસ્તવિક રીતે વૃદ્ધિ પામ્યાની ગણતરીમાં નહીં આવી શકવાથી ઉદ્વર્તનાના લક્ષણમાંથી વર્જ્ય કરી છે. અને અબાધાથી ઉપરના ૧૦૧મા સમયનું દલિક વચ્ચે ૯ સમયાત્મક આવલિકા ઉલ્લંઘીને ૧૧૧મા સમયથી ૧૦૦૦મા સમય સુધીની પરલતાની ૯૯૦ સ્થિતિઓમાં પડે. ૧૦૨મા સમયનું દલિક ૧૧૨ થી ૧૦૦૦મા સમય સુધીની ૯૮૯ સ્થિતિઓમાં પડે. એ પ્રમાણે સર્વોપરિતન અસંખ્યાતમા ભાગયુક્ત એક આવલિકારૂપ કાષ્ઠનિક ૧૨ સ્થિતિઓ વર્જીને નીચેના ૯૮૮મા સમયનું દલિક પરલતામાં આગળની ૯ સમયાત્મક આવલિકાનું ઉલ્લંઘન કરી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગરૂપ ૯૯૮-૯૯૯-૧૦૦૦ એ ૩ સમયોમાં પડે. તદનંતરના એટલે ૯૯૯ થી ૧૦૦૦ સમય સુધીની ૧૨ સ્થિતિઓ સર્વથા અનુદ્વર્તનીય છે. સમાન સ્થિતિનો બંધ થાય ત્યારે આ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના થાય છે.

પ્રશ્ન : અબાધાથી ઉપરની સ્થિતિઓ આગળ અતીત્યાપનાવલિકા ઉલ્લંઘીને સ્વલતાગત સ્થિતિઓમાં ઉદ્વર્તાય કે અન્યત્ર ? મારી સમજમાં ઉદ્વર્તના એ સ્વસ્થાન સંક્રમ છે તો તે સ્વલતામાં જ હોવો જોઈએ.

ઉત્તર : હે સુજ્ઞ ! જે પ્રકૃતિનો સંક્રમ સ્વમાં (એટલે પોતાનામાં જ હોય) પણ પરમાં (પરપ્રકૃતિમાં) ન હોય તે સ્વસ્થાન સંક્રમ કહેવાય, પરંતુ વિવક્ષિત લતાનો સંક્રમ તે જ લતામાં હોય તેવો સ્વસ્થાનસંક્રમ બની શકતો નથી. માટે વિવક્ષિત પ્રકૃતિની વિવક્ષિત લતા વિવક્ષિત પ્રકૃતિની પરલતામાં સંક્રમતાં તે પ્રકૃતિમાં તે જ પ્રકૃતિનો સંક્રમ ગળી શકતો હોવાથી સ્વસ્થાનસંક્રમ કહી શકાય. અપવર્તનારૂપ સ્વસ્થાનસંક્રમ પણ એ પ્રમાણે જ જાણવો.

પ્રશ્ન : જો એ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના (અપવર્તના) રૂપ સ્વસ્થાનસંક્રમ પરલતામાં જ થાય છે, તો બધ્યમાન લતાની દલિક રહિત અબાધામાં પૂર્વબદ્ધ લતાની અબાધાન્તર્ગત સદલિક સ્થિતિઓનો સંક્રમ કેવી રીતે સંભવ ? કારણ કે દલિક રહિતમાં દલિકનો સંક્રમ થવો અયોગ્ય છે.

ઉત્તર : હે સુજ્ઞ ! પરમાણુથી વિચાર કરીએ તો પરમાણુઓ સ્વસ્થાનથી ઉઠીને બીજા સ્થાનમાં (ગતિ કરીને) જાય (પડે) એમ બનતું નથી, પરંતુ જે પરમાણુઓ જ્યાં અવગાઠ્યા છે (રહ્યા છે) ત્યાં રહ્યા છતાં જ તથાવિધ અધ્યવસાયથી (અથવા તથાવિધ અધ્યવસાય વડે બધ્યમાન અન્ય લતાના સંસર્ગથી) અધિક સ્થિતિ રસવાળા થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે બધ્યમાનલતાની અબાધા દલિક રહિત છે. તો પણ પૂર્વબદ્ધલતાના સંયોગે બધ્યમાન લતાની અબાધા પૂરાજ ગવેત્રી ગણાય. અને એ પ્રમાણે અબાધાનું ઉદ્વર્તના વિધિએ જે પૂરાવું તે અબાધામાં (દલિક રહિતમાં) પ્રક્ષેપ થવો એમ કહેવાય.

- ૪ અહીં “અંત્ય સમય સુધી ઉદ્વર્તના થાય છે” એ વાક્યનો ભાવાર્થ એવો છે કે - ઉદ્વર્ત્યમાન સમયના પરમાણુઓ આગળ સ્વકીય પરલતામાં (૧ આવડ અથવા આવડ ના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે) અતીત્યાપના ઉલ્લંઘીને આગળના સર્વ સમયોમાં (આખી લતામાં) પડે છે, પરંતુ ઉદ્વર્ત્યમાન સમય સર્વ સમયોમાં એટલે આગળના અનંતર સમયથી પ્રારંભીને સર્વ સમયોમાં સંક્રમે એમ નહીં.

ઉદ્વર્તના વિષયમાં અબાધા વર્જનીય હોવાથી) અને તેમ હોવાથી અબાધા અન્તર્ગત કર્મદલિક ઉદ્વર્તના યોગ્ય હોતું નથી. પરંતુ અબાધાથી આગળનું જ કર્મદલિક ઉદ્વર્તના યોગ્ય હોય છે. તેથી જે ઉત્કૃષ્ટ અબાધા તે જ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના છે. તેથી એકાદિ સમયલીન અબાધાવડે હીન હીનતર અતીત્યાપના ત્યાં સુધી કહેવી કે જ્યાં સુધી જઘન્ય અબાધા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ તે જ જઘન્ય અતીત્યાપના થાય.

તેથી પણ જઘન્યતર (અતિજઘન્ય) અતીત્યાપના જ્યાં સુધી એક આવલિકા એટલે ઉદયાવલિકા સુધી કહેવી, કારણ કે ઉદયાવલિકા અન્તર્ગત રહેલ સ્થિતિઓ અનુદ્વર્તનીય એટલે ઉદ્વર્તનાને અયોગ્ય છે. (“**ઉચ્ચટ્ટણા ટિફા, ઉદયાવલિવાઇ બહિરિટિફા**” એ પ્રમાણે વચન હોવાથી) એ પ્રમાણે પ્રથમ જ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન :- “આવંધા ઉચ્ચટ્ટણા” તિ (ચાલુ વિષયની ૧૦મી ગાથાના) વચનથી બંધ હોતે છતે જ ^૫ઉદ્વર્તના થઈ શકે. તેથી ઉદયાવલિકામાં રહેલ સ્થિતિઓ અબાધા અન્તર્ગત હોવાથી જ (ઉદયાવલિકાની સ્થિતિઓ) ઉદ્વર્તના નહીં તો તેઓનું (ઉદયાવલિકાન્તર્ગત સ્થિતિઓનું અનુદ્વર્તનીયપણું) ભિન્ન ગ્રહણ કરવાથી (અબાધાથી જુદું કહેવામાં) શું પ્રયોજન ?^૬

૫ ઉદ્વર્તના કરે છે એટલે વહેલા ભોગવાય તેમ નિયત થયેલા દલિકોને મોડા ભોગવાય તેમ કરે છે. બંધ સમયે જે નિષેક રચના થઈ હોય તેને ઉદ્વર્તનામાં ફેરવી નાંખે છે. કેટલીક વખતે જેટલી સ્થિતિ બંધાય તેટલી જ સત્તામાં હોય છે, કેટલીક વખતે બંધથી સત્તા ઓછી હોય છે, કેટલીક વખતે બંધથી સત્તા વધારે હોય છે. આ દરેક વખતે ઉદ્વર્તના કેવી રીતે થાય તે સમજવા યોગ્ય છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અહીં એ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે કે ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે બંધ સમયે થયેલ નિષેક રચનામાં ફેરફાર થાય છે. અને જેટલી સ્થિતિ બંધાય તેટલી જ સ્થિતિની સત્તા હોય ત્યારે બદલ સ્થિતિની અબાધા તુલ્ય સત્તાગત સ્થિતિ છોડી ઉપરના જે સ્થિતિસ્થાનકના દલિકાની ઉદ્વર્તના થાય છે. તેના દલિકાને તેના ઉપરના સમયથી આવલિકાના સમય પ્રમાણ સ્થિતિ છોડી ઉપરના બંધાતી સ્થિતિના ચરમ સ્થાન સુધીના કોઈ પણ સ્થાનકના દલિકાની સાથે ભોગવાય તેમ કરે છે, તાત્પર્ય એ કે - બંધ સમયે જે સમયે ભોગવાય તેમ નિયત થયા હોય તેને એક આવલિકા પછી કોઈપણ સમયે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે. આ પ્રમાણે નિષેક રચના કરે છે. સ્થિતિની ઉદ્વર્તના એટલે અમુક સ્થાનમાં ભોગવવા માટે નિયત થયેલા દલિકોને ત્યાર પછીની ક્રમમાં ક્રમ આવલિકા પછી ફળ આપે તેની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા એ છે. જે સ્થિતિની ઉદ્વર્તના કરવાની હોય છે તેની ઉપરના સમયથી આરંભી એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિમાં દલિક નિષ્કેપ છવસ્વભાવે થતો નથી, પરંતુ ત્યાર પછીના કોઈપણ સ્થાનમાં થાય છે. માટે આવલિકા અતીત્યાપના કહેવાય છે. આથી ઓછામાં ઓછી એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ વધે છે. વધારેમાં વધારે અબાધા ઉપરની સ્થિતિના દલિકાને બંધાતી સ્થિતિમાંના છલ્લા સ્થિતિસ્થાનમાં નાંખે છે તે વખતે તેની ઘણી સ્થિતિ વધે છે એમ કહેવાય છે. કેટલી વધે છે તે ગાથાના અર્થમાં કહેવાશે.

સમયે સમયે બંધાતા કર્મમાં બદલ સમયથી આરંભી એક આવલિકા પર્યંત કોઈ કરણ લાગતું નથી, માટે સત્તાગત સ્થિતિનું નામ લેવામાં આવે છે. સત્તાગત સ્થિતિની નિષેક રચના ફરી જઈ બદલ સ્થિતિ જેટલી થઈ જાય છે. જેમ કે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સત્તાવાળો કોઈ આત્મા ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ બાંધે ત્યારે અંતઃકોડાકોડી ભોગવાય તેવી રીતે નિયત થયેલ નિષેક રચના ફરી જઈ સિત્તર કોડાકોડીમાં ભોગવાય તેવી થાય છે.

અહીં એ ખ્યાલમાં રાખવું કે - જે જે સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થવાની હોય તેના દલિકા તેના ઉપરના સમયથી આરંભી એક અતીત્યાપનાવલિકા છોડી ઉપર - ઉપરના કોઈપણ સ્થાનકમાં પડે છે. આ નિયમ પ્રમાણે કોઈપણ સ્થાનક કે સ્થાનકોની ઉદ્વર્તના થાય છે સત્તાગત સ્થિતિ કે રસ તત્સમય બંધાતી સ્થિતિ કે બંધાતા રસ પ્રમાણ થાય છે. પણ બંધાતી સ્થિતિ કે બંધાતા રસથી સત્તાગત સ્થિતિ કે રસ વધે નહીં.

સત્તાગત સ્થિતિથી બંધાતી સ્થિતિ ઓછી હોય ત્યારે બંધાતી સ્થિતિની અબાધા પ્રમાણ સત્તાગત સ્થિતિ છોડી ઉપરના સ્થાનકના દલિકાને તેના ઉપરના સમયથી આવલિકા છોડી બંધાતી સ્થિતિના છલ્લા સ્થિતિસ્થાન સુધીના કોઈપણ સ્થાન સાથે ભોગવાય તેમ કરે છે. જેમ કે - દસ કોડાકોડી પ્રમાણ સ્થિતિની સત્તા છે, બંધ પાંચ કોડાકોડીનો થાય છે. તે સમયે પાંચસો વર્ષ પ્રમાણ સત્તાગત સ્થિતિ છોડી તેની ઉપરના સ્થાનગત દલિકાને તેની ઉપરથી એક આવલિકા છોડી સમયાધિક એક આવલિકા અને પાંચસો વર્ષ ન્યૂન પાંચ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થાનકમાંના કોઈપણ સ્થાનક સાથે ભોગવાય તેમ કરે છે. તેનાથી વધે નહીં કેમ કે બંધ અધિક નથી. સ્થિતિની ઉદ્વર્તનાનો જે ક્રમ છે તે રસની ઉદ્વર્તનાનો પણ છે.

સત્તાગત સ્થિતિથી અધિક સ્થિતિનો બંધ થાય ત્યારે ઉદ્વર્તનાનો ક્રમ ટીકાનુવાદથી જાણી લેવો. સત્તાગત છલ્લા સ્થિતિની કે ઉપાન્ત્યાદિ સ્થિતિઓની ઉદ્વર્તના ક્યારે થાય તે ટીકાના ભાષાંતરમાંથી જાણ લેવું.

અહીં ઉદ્વર્ત્યમાન સ્થિતિ અને નિષ્કેપ સ્થિતિ એ બે નામ આવે છે. તેમાં ઉદ્વર્ત્યમાન સ્થિતિ તેને કહેવામાં આવે છે કે જે સ્થિતિ સ્થિતિસ્થાનકના દલિકાને ઉપરના સ્થાનકોમાં નાંખવાના હોય, અને નિષ્કેપ સ્થિતિ તેને કહેવામાં આવે છે કે - ઉદ્વર્ત્યમાન સ્થિતિસ્થાનકના દલિકા જેમાં નાંખે છે - જેની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે.

૬ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એવો છે કે જ્યાં અંતર્મુદૂર્ત જઘન્ય અબાધારૂપ અતીત્યાપના કહીં ત્યાં ઉદયાવલિકા તો (અંતર્મુદૂર્તથી ઘણી નાની હોવાથી) અંતર્મુદૂર્તમાં અંતર્ગતપણે કહેવાઈ ગયેલી જ હોય છે તો પછી અંતર્મુદૂર્તની જઘન્ય અતીત્યાપના કહીને પુનઃ ઉદયાવલિકાની તે જઘન્યતર અતીત્યાપના કહેવાનું શું કારણ ? પુનઃ એમ પણ બની શકતું નથી કે અબાધારૂપ અતીત્યાપના બિલકુલ વિદ્યમાન જ ન હોય ને તે વખતે માત્ર ઉદયાવલિકા જ વિદ્યમાન હોય ! જો એમ હોય તો ઉદયાવલિકારૂપ અતીત્યાપના અંતર્મુદૂર્તરૂપ અતીત્યાપનાથી જુદી કહી શકાય.

જવાબ :- એ પ્રમાણે નથી, અબાધાની અન્તર્ગત રહેલ સ્થિતિઓને ઉપાડીને અબાધાથી આગળ નિષ્કેપ કરવાનો નિષેધ કરેલો છે, પરંતુ એ (અબાધા અન્તર્ગત) સ્થિતિઓનો અબાધાની મધ્યમાં આગળ કહેવાતાં અનુક્રમ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના નિષ્કેપ પ્રવર્તે એમાં કોઈ વિરોધ નથી. તેથી જ ઉદયાવલિકા અન્તર્ગત સ્થિતિઓની પણ ઉદ્વર્તનાનો પ્રસંગ છે જ, તેથી તેના સંભવનો નિષેધ કરવાથી પ્રસક્ત પ્રતિષેધ જ છે. પણ અસંભવના પ્રતિષેધસ્ય અપ્રસક્ત પ્રતિષેધ નથી.^૭

-: અથ જઘન્ય નિષ્કેપ વિધિ :-

આવલિઅસંખ્યાગાઢ જાવ કમ્મટ્ટિહિ ત્તિ ણિક્ખેવો ।

સમઉત્તરાલિયાણ, સાવાહાણ ભવે ઝુણે ॥ ૨ ॥

આવલિકાઽસઙ્ખ્યેયભાગેષુ યાવત્ કર્મસ્થિતીતિ નિષ્કેપઃ ।

સમયોત્તરાવલિકયા, સાવાધયા ભવેદૂનઃ ॥ ૨ ॥

ગાથાર્થ :- આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી માંડીને યાવત્ કર્મની અન્ત્ય સ્થિતિ એ નિષ્કેપ વિષય છે, તે અબાધા સહિત સમયાધિકાવલિકા ન્યૂન થાય છે.

ટીકાર્થ :- હવે નિષ્કેપવિધિનું સ્વરૂપ કહે છે - અહીં નિષ્કેપ બે પ્રકારે છે, જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ છે. ત્યાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર સ્થિતિઓમાં જે કર્મદલિક નિષ્કેપ કરાય તે જઘન્ય નિષ્કેપ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે - સર્વ ઉત્કૃષ્ટ (સર્વ ઉપરિતન) સ્થિતિના છેડાથી નીચે આવલિકા અને આવલિકાનો અસંખ્યાતમા ભાગ ઉતરતાં જે નીચેની સ્થિતિ આવે તે સ્થિતિનું દલિક અતીત્યાપના રૂપ એક આવલિકા (ઉપરની વા આગળની આવલિકા) ઉલ્લંઘીને ઉપરની આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિમાં નંખાય છે; પરંતુ આવલિકાના (અતીત્યાપના સંબંધી આવલિકાના) વચલા ભાગમાં ન પડે, કારણ કે નીચેની સ્થિતિઓ (આગળની અન્તર) આવલિકાને મૂકીને - ત્યાગ કરીને જ ઉપરની સ્થિતિઓમાં સંક્રમે એવો સ્વાભાવિક નિયમ છે. તેથી એટલા પ્રમાણનો (=આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણનો) આ 'જઘન્ય નિષ્કેપવિષય' છે. અને એ પ્રમાણે હોવાથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિઓને વિષે ઉદ્વર્તન થાય નહીં એ પ્રમાણે સિદ્ધ થયું.

અને તેમ થવાથી 'ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિષયમાં બંધાવલિકા - અબાધા અને ઉપરની અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક એક આવલિકા સિવાયની બાકીની સ્થિતિઓ જ ઉદ્વર્તના યોગ્ય જાણવી. કારણ કે બંધાવલિકા તે સકલકરણ અયોગ્યપણું

૭ ઉતરનો ભાવાર્થ એવો છે કે - અબાધા સંબંધી અંતર્મુદૂર્તની જઘન્ય અતીત્યાપનામાં અને ઉદયાવલિકારૂપ અતીત્યાપનામાં ઘણો તફાવત છે. કારણ કે અબાધા અતીત્યાપનાની સર્વથા ઉદ્વર્તના નથી થતી એમ નહિ. પણ અબાધા અન્તર્ગત સ્થિતિઓનો અબાધાથી ઉપર પ્રશ્ન વા નિષ્કેપ થતો નથી પણ અબાધામાં ને અબાધામાં તો પ્રશ્ન નિષ્કેપ થઈ શકે છે, અને ઉદયાવલિકાના દલિકને ક્યાંય પણ પ્રશ્ન જ થતો નથી. એ પ્રમાણે અબાધા અન્તર્ગત સ્થિતિઓ અબાધાથી ઉપર નહિ પ્રશ્નપાવાની અપેક્ષાએ અતીત્યાપનાપણે વિવશી છે અને ઉદયાવલિકાની સ્થિતિઓ તો (સર્વથા) ક્યાંય પણ નહિ પ્રશ્નપાવાની અપેક્ષાએ અતીત્યાપનાપણે વિવશી છે. માટે જન્મે અતીત્યાપનામાં મોટો તફાવત હોવાથી ઉદયાવલિકા અબાધામાં અન્તર્ગત છે તો પણ જન્મની અતીત્યાપના જૂદી ગણી છે.

૮ ઉદાહરણ તરીકે ૧૦૦૦ સમયાત્મક પૂર્વબદ્ધતાના ૯૮૮મા સમયના પરમાણુઓ ૧૦૦૦ સમયાત્મક બંધ્યમાન ક્ષતામાં (૯૮૮ થી ૯૯૭મા સમય સુધીની આગળની આવલિકા વચ્ચે) ૯૯૮-૯૯૯ ને ૧૦૦૦ નંબર વાળા (આવત ના અસંખ્યાતમા ભાગરૂપ) સમયોમાં પડે પુનઃ ૯૮૭મા સમયના પરમાણુઓ ૯૯૭ થી ૧૦૦૦ સુધીના ૪ સમયોમાં (વસ્તુતઃ સમયાધિકાવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં) પડે. પુનઃ ૯૮૬ મા સમયના પરમાણુઓ ૯૯૬ થી ૧૦૦૦ સુધીના ૫ સમયોમાં (વસ્તુતઃ દ્વિસમયાધિક આવત ના અસંખ્યાતમા ભાગમાં) પડે. એ પદ્ધતિએ પાછળ પાછળ ૧૬૮૦ આગળનો નિષ્કેપ, એકેક સમય અધિક થતો જાય.

અહીં પરમાણુઓની (આગળની સ્થિતિઓમાં) પડવારૂપ જે ક્રિયા તે નિષ્કેપ કહેવાય, અને જે સ્થિતિઓમાં ઉદવર્ત્યમાન (વા અપવર્ત્યમાન) પરમાણુઓ પ્રશ્નપાય છે તે સ્થિતિઓ નિષ્કેપવિષય કહેવાય.

૯ સત્તાગત સ્થિતિથી અધિક સ્થિતિનો બંધ થાય ત્યારે ઉદ્વર્તના કઈ રીતે થાય તે લક્ષીકૃત ઉચ્છ્રાયામાં આવશે, એટલે જ ભાષાંતરમાં અહીં સત્તાગત સ્થિતિની સમાન બંધ થાય ત્યારે ઉદ્વર્તના કઈ રીતે થાય એમ કહ્યું છે. જે સમયે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય તે સમયે તો તેની ઉદ્વર્તના ન થાય, પરંતુ બંધાવલિકા ગયા ભાદ થાય, માટે બંધાવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ ઉદ્વર્તનાને અયોગ્ય કહી છે. બંધાયેલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધાવલિકા પછીના સમયે બંધાવલિકા ન્યૂન થઈ, તે સમયે તેની પ્રમાણ સ્થિતિ બંધાઈ, તેની અબાધા પ્રમાણ બંધાવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સત્તાગત સ્થિતિની પણ ઉદ્વર્તના નહિ થાય માટે અબાધા સ્થિતિ વચ્ચે, તથા છવરના સ્થિતિશ્યાનથી આરંભી એક આવલિકા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિની પણ ઉદ્વર્તના થઈ શકતી નથી માટે તે પણ વચ્ચે છે.

છે, અને અબાધાની સ્થિતિઓને અતીત્યાપનાપણે પ્રતિપાદન કરી છે. તેથી બંધાવલિકા અન્તર્ગત અને અબાધા અન્તર્ગત સ્થિતિઓ ઉદ્વર્તના અયોગ્યપણું છે. અને પૂર્વ કહેલ નિક્ષેપ વિધિની યુક્તિને અનુસારે અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક આવલિકા પ્રમાણ ઉપરની સ્થિતિઓ પણ ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે નિક્ષેપ વિધિ વિચારવી.

ઇતિ જઘન્ય નિક્ષેપ વિધિ સમાપ્ત

હવે જેમાં દલિકનો નિક્ષેપ થાય છે તે પતદ્વગ્રહ સ્થિતિઓનું સ્વરૂપ કહે છે. ત્યાં જે આવલિકા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગે ઉપરના સ્થાનથી નીચે ઉતરતાં નીચેની બીજી સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થાય (તે પ્રથમ સ્થિતિની ઉદ્વર્તના કહેવાય છે) ત્યારે સમયાધિક આવલિકાનો અસંખ્યાતમા ભાગ (જઘન્ય) નિક્ષેપ વિષય પતદ્વગ્રહ સ્થિતિઓ છે. (અર્થાત્ સમયાધિક આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ પતદ્વગ્રહ સ્થિતિઓમાં નીચેની દ્વિતીયસ્થિતિનું દલિક પડે)

જ્યારે ત્રીજી સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે બે સમયાધિક આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પતદ્વગ્રહ પ્રમાણ સ્થિતિઓમાં કર્મદલિક પડે છે. એ પ્રમાણે એકેક સમયની વૃદ્ધિએ દલિક નિક્ષેપ ત્યાં સુધી કહેવો કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપ થાય. અને તેનું (- ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપનું) પ્રમાણ સમયાધિક આવલિકા અને અબાધાલીન સર્વ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ તે ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે-અબાધાથી ઉપરની પોતાની સ્થિતિઓની ઉદ્વર્તના થાય છે. ત્યાં પણ અબાધા ઉપરની સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થયે છતે અબાધાથી ઉપર જ દલિક નિક્ષેપ થાય છે, પણ અબાધાની અંદર દલિક નિક્ષેપ થતો નથી. ઉદ્વર્ત્યમાન દલિકનો નિક્ષેપ ઉદ્વર્ત્યમાન સ્થિતિ ઉપર જ થાય છે. ત્યાં પણ ઉદ્વર્ત્યમાન સ્થિતિથી ઉપરની આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિઓ અતિક્રમોને ઉપરની સર્વ સ્થિતિઓમાં દલિક નિક્ષેપ થાય છે.

તેથી ^{૧૦}અતીત્યાપના એક આવલિકા, ઉદ્વર્ત્યમાન સમય માત્ર સ્થિતિ અને અબાધા એ ત્રણ વર્જને બાકીની સર્વ પણ સ્થિતિઓ ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપ વિષયની છે. (અર્થાત્ શેષ સર્વ સ્થિતિઓ તે પતદ્વગ્રહ સ્થિતિઓ છે.) આ ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપ વિષય અબાધા ઉપરના અનંતર સમયની ઉદ્વર્તના સ્થિતિસ્થાનને આશ્રયીને ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપ વિષય પ્રાપ્ત થાય છે. અને સર્વ ઉપરિતન સમયની ઉદ્વર્તનાને આશ્રયીને જઘન્ય દલિક નિક્ષેપ વિષય પ્રાપ્ત થાય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદ્વર્તનાકરણની ગાથા-૪માં કહ્યું છે - “આવાહોવરિ ઘણગદલં પદુચ્છે પરમણિસ્થેવો । ચરિમુબ્દ્ધગણં પદુચ્છં ઇહ જાયઙ્ગ જહન્નો ॥” અર્થ :- અબાધાની ઉપર રહેલ સ્થિતિસ્થાનના દલિક આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ થાય છે. અને ઉદ્વર્તના કરતાં છંદસા સ્થિતિસ્થાન આશ્રયી જઘન્ય નિક્ષેપ થાય છે. (ચિત્ર નં-૧ જુઓ)

ઇતિ નિર્વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ ઉદ્વર્તના સમાપ્ત

નિર્વ્યાઘાત ઉદ્વર્તના વિધિના ચિત્ર નં.-૧ ની સમજૂતી :- પ્રથમ લાઇનમાં અસત્કલ્પનાથી ૧ થી ૪૧ સુધી પૂર્વ બાંધેલ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ લતા છે. ત્યાં પ્રથમ ૫ બિન્દુ તે બંધાવલિકા ગયા પછીની ઉદયાવલિકાના છે. ૧ થી ૨૦ બિન્દુ તે ઉદયાવલિકા સહિત ઉત્કૃષ્ટ અબાધા છે, અને તે ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના પણ કહેવાય છે, અને આ સ્થિતિઓ અનુદ્વર્તનીય છે. ઉદયાવલિકા ઉપરના દૃઢા બિન્દુથી શરૂ કરી ૧૨મા સુધીના બિન્દુવાળા સ્થાનોના દલિકોની અબાધાની અંદર રહેલ સ્થિતિઓમાં જ ઉદ્વર્તના થાય પણ અબાધાની બહારની સ્થિતિઓમાં ન થાય. તેથી દૃઢા સ્થાનકનું કર્મદલિક નીચેની લાઇનમાં ૭ થી ૧૧ અતીત્યાપના આવલિકા ઓળંગીને ૧૨ થી ૨૦ સુધીમાં પડે, તે રીતે ૭માનું ૧૩ થી ૨૦ સુધી પડે, તેવી રીતે ૮મા આદિ સ્થાનોના દલિકો વિષે પણ જાણવું અર્થાત્ જીવ અબાધામાં રહેલ દલિકોને અબાધાની બહારની સ્થિતિઓ સાથે ભોગવે તેમ કરતો નથી. પણ ઉદયાવલિકામાં રહેલ દલિકોને છોડી ઉપરના સ્થાનોના દલિકો એક આવલિકા પછીના સ્થાનોમાં ઉદયમાં આવનાર દલિકો સાથે ઉદયમાં આવવા યોગ્ય કરે છે. ૧૨મા સ્થાનના દલિકો ૧૮ થી ૨૦માં ગયા, તે અબાધાની અંદરનો જઘન્ય નિક્ષેપ કહેવાય.

ઉપરની લાઇનમાં ૨૧મા સ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ શરૂ થાય છે. તેનું પ્રમાણ સમયાધિક આવલિકા અને અબાધાલીન સર્વ કર્મસ્થિતિ છે. તેથી અતીત્યાપનાની એક આવલિકા ઉદ્વર્ત્યમાન સમયમાત્ર સ્થિતિ અને અબાધા એ ત્રણ સિવાયની સર્વ સ્થિતિઓ ઉત્કૃષ્ટ દલિક નિક્ષેપ વિષયની છે. (૩૯ થી ૫૩)

એટલે ઉપર એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધાય ત્યારે બંધાવલિકા, અબાધા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ છોડી શેષ સ્થિતિઓની ઉદ્વર્તના થાય છે.

અહીં ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય જે સ્થિતિઓ કરી છે તેમાંના કોઇપણ સ્થિતિના દલિકોને તેના ઉપરના સમયથી એક આવલિકા છોડી ઉપરના સ્થાનોમાં પ્રશ્ન છે. એટલે કે તેટલાં મોટા કળ આપવા યોગ્ય કરે છે એમ સમજવું.

૧૦ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી દલિકનો નિક્ષેપ કરે તે અતીત્યાપના કહેવાય છે. ઓછામાં ઓછી એક આવલિકા ઓળંગીને જ દલિક નિક્ષેપ કરે છે. માટે એક આવલિકા અતીત્યાપના કહી છે. તેમાં આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિમાં દલિક નિક્ષેપ ન કરે માટે વર્જ છે જે સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના કરે છે તેના દલિકનો નિક્ષેપ તેના ઉપરના સ્થાનકથી આરંભી આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ છોડી ઉપરના સ્થાનકમાં થાય છે, માટે તે ઉદ્વર્ત્યમાન સ્થાન પણ વર્જ્ય છે. અબાધા વર્જવાનું કારણ અબાધા પ્રમાણ સ્થાનકના દલિકનો નિક્ષેપ અબાધાની ઉપરના સ્થાનકમાં થતો નથી.

જઘન્ય અતીત્યાયના (અનુદવર્તનીય)

ઉદ્ભવના થતી સ્થિતિઓ આ વિધિથી ઉદ્ભવે છે. (૨૧થી૩૩)

અબાધાની અંદર રહેલ અનદ્વર્તનીય (૧ થી ૨૦)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

ઉદ્યાવસિકા
(બંધાવસિકા ગયા
પદ્ધતીની)

આ સ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ થાય છે.

આ સ્થાન જઘન્ય નિક્ષેપનું છે.

બંધાતી સ્થિતિલતામાં
ઉદ્વર્તના થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અભ્યાસ (૧ થી ૨૦)

અનિલેખ સ્થિતિઓ (૧ થી ૨૬)

ਅਮਾਇਕ ਉਪਰ-ਨ

અતીત્યાપના આવલિકા

वधतो निक्षेप

ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ વિષયમાં દરેક જગ્યાએ આવલિકા અતીત્યાયના બ્રાહ્મવી.

अध्याय निक्षेप

-: અથ વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું સ્વરૂપ :-

ગિવાઘાણેવં, વાઘાણ સંતકમ્મહિગબન્ધો ।

આવલિઅસંખભાગાઈ હોઈ અડિયાવળા નવરં ॥ ૩ ॥

નિર્વાઘાતેનૈવં, વ્યાઘાતે સત્કર્માડિકબન્ધઃ ।

આવલિકાડસંઙ્ખ્યેયભાગાદિકા - ભવત્યતીત્યાપના નવરમ્ ॥ ૩ ॥

ગાથાર્થ :- એ પ્રકારનો દલિક નિક્ષેપવિધિ તે નિર્વાઘાતભાવે જાણવો. અને સત્તા સ્થિતિથી અધિક સ્થિતિબંધ રૂપ વ્યાઘાતભાવે તો અતીત્યાપના આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી પ્રારંભીને અધિક અધિક (પૂર્ણ આવલિકા પર્યંત હોય છે.)

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે આ દલિક નિક્ષેપવિધિ અવ્યાઘાતપણે એટલે વ્યાઘાત રહિતપણે કહ્યો. વળી હવે વ્યાઘાત પણે આ પ્રમાણે છે- પૂર્વની સ્થિતિ સત્તાકર્મની અપેક્ષાએ અધિક નવા કર્મબંધરૂપ આવલિકાના અસંખ્યેયભાગાદિ અતીત્યાપના થાય છે. અને નિક્ષેપ પણ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગાદિનાં હોય છે.

અહીં ‘નવરમ્’ આ શબ્દ પુનઃ અર્થમાં ભિન્નક્રમથી જોડાય છે. અને તે રીતે જોડેલ જ છે. અહીં આ તાત્પર્ય છે. પૂર્વના સત્તાકર્મ સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમયાદિ અધિક જે નવાં કર્મબંધ તે અહીં વ્યાઘાત ઇષ્ટ છે, વ્યાઘાત તરીકે જાણવો, ત્યાં અતીત્યાપના જથ્થાન્ય આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ માત્ર છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. પૂર્વની સત્તાકર્મસ્થિતિનો સમયમાત્ર અધિક નવાં કર્મબંધ થયે છતે પૂર્વની સ્થિતિ સત્તાકર્મમાંથી અન્ત્ય કે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થતી નથી, એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આવલિકા અને બીજી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી જાણવું. બે સમયાધિક, ત્રણ સમયાધિક યાવત આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગાધિક નવાં કર્મબંધ થયે છતે પણ (પૂર્વ સત્તામાંથી અન્ત્ય કે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિની ઉદ્વર્તના ન થાય એમ) જાણવું. વળી જ્યારે આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગાધિક જેટલો નવાં કર્મબંધ થાય ત્યારે પૂર્વ સત્તાકર્મમાંથી અન્ત્ય સ્થિતિની ઉદ્વર્તના થાય છે, અને તે અન્ત્ય સ્થિતિને ઉદ્વર્તનીને આવલિકાના પ્રથમ અસંખ્યાતમા ભાગને ઉલ્લંઘીને બીજા ^{૧૧}અસંખ્યાતમા ભાગમાં નંખાય છે. એ પ્રમાણે નવા કર્મબંધનો સમયાદિ વૃદ્ધિમાં અતીત્યાપના વધે છે. અને તે ત્યાં સુધી થાય કે જ્યાં સુધી આવલિકા પૂર્ણ થાય, નિક્ષેપ પણ અતીત્યાપના વિધિમાં તેટલાં પ્રમાણનો જ થાય છે. ત્યાંથી આગળ ફરી નવા કર્મબંધમાં સમયાદિ વૃદ્ધિ થતા ફક્ત નિક્ષેપ વિષય (પતદ્વયલ સ્થિતિઓ) જ વધે છે. પણ અતીત્યાપના નહીં. અને - પંચસંગ્રહ ઉદ્દૃતની ૭ અને ૮મી ગાથામાં કહ્યું છે કે - “આવલિદોસંખંતા, જડ વડ્ડડ અહિળવો ડ ટિડવંધો । ઉબ્દડ તો ચરમા, એવ જાવલિયા અડિયાવળા ॥ ૭ ॥ અડિયાવળાલિઆણ, પુણાણ વડ્ડડ તિ ગિક્કેવો । ” અર્થ :- સત્તાગત સ્થિતિથી અભિનવ સ્થિતિબંધ જ્યારે આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ વધે - થાય ત્યારે સત્તાગત સ્થિતિમાંલેની અન્ત્ય સ્થિતિની ઉદ્વર્તના કરે છે. (આ વખતે આવલિકાનાં પહેલાં અસંખ્યાતમા ભાગ અતીત્યાપના અને બીજો અસંખ્યાતમા ભાગ નિક્ષેપ છે. ત્યાર બાદ સમયાદિ સ્થિતિબંધની વૃદ્ધિએ) એક આવલિકા પૂર્ણ થતા સુધી અતીત્યાપના વધે છે. અતીત્યાપનાવલિકા પૂર્ણ થતા નિક્ષેપ વધે છે.

અને જ્યાં સુધી નવાં કર્મબંધ પૂર્વસત્તાકર્મથી બે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી અધિક ન થાય ત્યાં સુધી પૂર્વના સત્તાકર્મની અન્ત્ય સ્થિતિથી નીચેના આવલિકાનો અસંખ્યાતમા ભાગ અધિકને ઉલ્લંઘીને નીચેની સ્થિતિની જ ઉદ્વર્તના થાય છે.

ત્યાં પણ અસંખ્યેયભાગ અધિક આવલિકાને અતિક્રમીને પછી તરતની જ નીચેની સ્થિતિ ઉદ્વર્તાય છે. ત્યારે આવલિકાને અતિક્રમીને ઉપરની આવલિકાના ^{૧૨}અસંખ્યાતમા ભાગમાં નિક્ષેપ થાય છે. અને જ્યારે નીચે રહેલ બીજી

૧૧ આ વખતે નિક્ષેપના વિષયરૂપ સ્થિતિ આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ અને ત્રીજો અપૂર્ણ અસંખ્યાતમા ભાગ હોવી જોઈએ. કેમકે સત્તાગત સ્થિતિના ચરમ સ્થાનકથી આરંભી આવલિકા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગની નીચેના સ્થાનકની ઉદ્વર્તના કરે છે. અને નવીન સ્થિતિબંધ સત્તાગત સ્થિતિથી કેટલક ન્યૂન આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક છે. એટલે અહીં જે સ્થાનની ઉદ્વર્તના કરે છે તેના ઉપરના સ્થાનથી અતીત્યાપના આવલિકા ઓળંગતા નિક્ષેપના વિષયરૂપ સ્થિતિ આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક છે. એટલે અહીં જે સ્થાનની ઉદ્વર્તના કરે છે તેના ઉપરના સ્થાનકથી અતીત્યાપના આવલિકા ઓળંગતા નિક્ષેપના વિષયરૂપ સ્થિતિ આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ અને ત્રીજો અપૂર્ણ અસંખ્યાતમા ભાગ સંભવે છે.

અલ્પબહુત્વ કહે છે. સર્વથી અલ્પ જઘન્ય અતીત્યાપના અને જઘન્ય નિક્ષેપ છે, પરસ્પર તે બન્ને સરખા છે. તે બન્ને પણ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જ છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના અસંખ્યેયગુણ, તે ઉત્કૃષ્ટ અબાધારૂપપણું હોવાથી, તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ અસંખ્યેયગુણ છે, તે સમયાધિક આવલિકા અને અબાધાહીન સર્વ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ હોવાથી, તેથી પણ સર્વ કર્મસ્થિતિ વિશેષાધિક છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ જે નિક્ષેપ તેમાંથી ઓછી કરેલી સ્થિતિ તેમાં ઉમેરાતી હોવાથી. (ચિત્ર નં. ૨ - ૩ - ૪ - ૫ જુઓ)

∴ અથ નિર્વ્યાધાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના :-

वर्धते ततोऽतीत्यापना, यावदावलिका भवति पूर्णा ।
तस्मान्निक्षेपः समयाधिकावलिकाद्विकोनकर्मस्थितिः ॥ ५ ॥

ત્યાંથી યાવત્ આવલિકા પરિપૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી અતીત્યાપના વધે છે. તેથી સમયાધિક આવલિકાદિકહીન સર્વ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ વિષય છે. ॥ ૬ ॥

અબાધાના સ્થાનોની ઉદ્વર્તના અબાધાના સ્થાનોમાં જ થાય છે. એટલે ઉદ્યાવલિકા સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી ૯ સ્થાનકો ઓળંગી ૧૦મા સ્થાનકની ઉદ્વર્તના થાય અને તેના દલિકને ૧૧ થી ૧૯ રૂપ અતીત્યાપના આવલિકા ઓળંગી ૨૦મા સ્થાનકથી ૧૦૦ સુધીના સ્થાનમાં નાંખે. આ પ્રમાણે અબાધા સ્થાનોની પણ ઉદ્વર્તના થાય છે. અહીં ૧ થી ૧૦૦ અબાધાસ્થાન અસત્તુકલ્પનાથી ગણેલ છે.

આવલિકાના બે અસંખ્યેયભાગ અધિક બંધ થાય ત્યારે વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૨ (ગાથા-૩ના આધારે)

પૂર્વ બંધાયેલ સ્થિતિલતા							અતીત્યા.આવ. સંપૂર્ણ સમયાધિક જ.અતી.		જઘ. અતીત્યા.						
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	

બંધાતી સ્થિતિલતા														
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭

જઘન્ય નિક્ષેપ

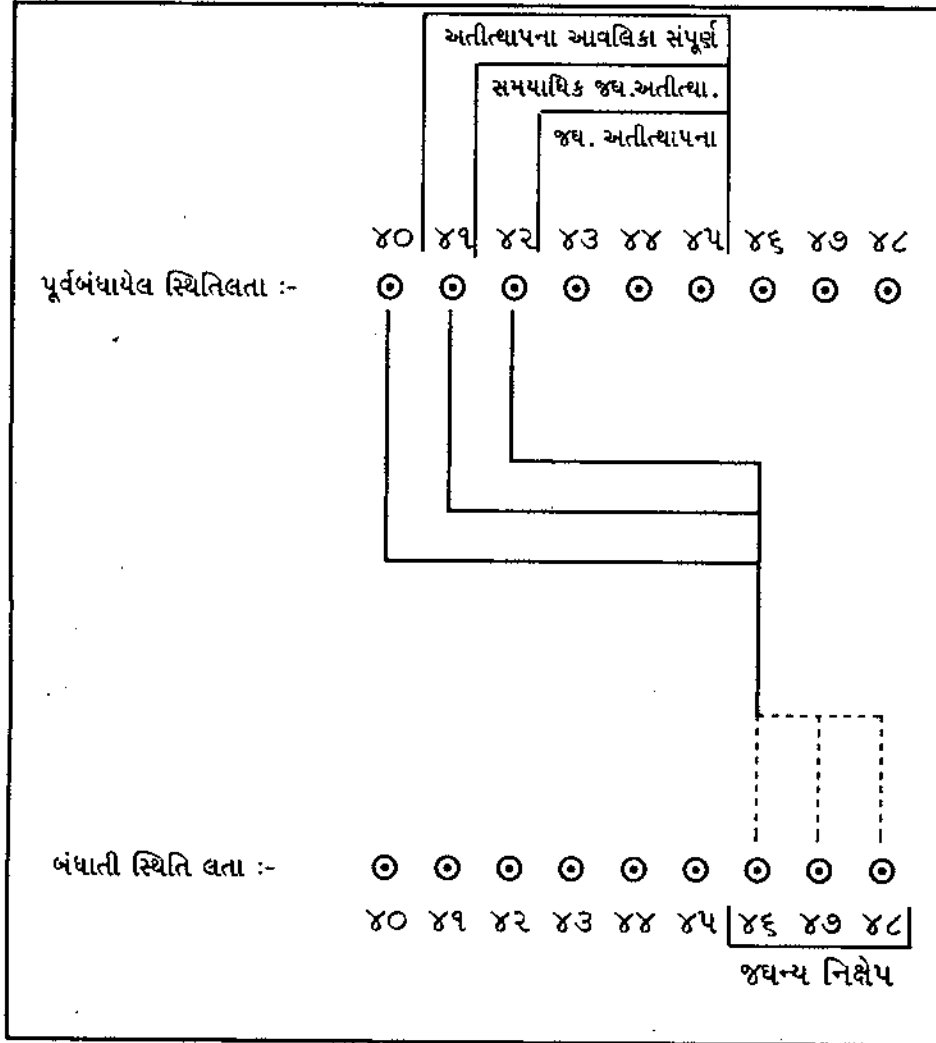
જઘન્ય નિક્ષેપ ૩૯ થી ૪૧ સુધીનો તે જ રહે. ૩૯મા સ્થાનથી પશ્ચાત્તુપૂર્વીએ નિક્ષેપ વધે છે. અતીત્યાપના આવલિકા જ રહે.

ચિત્રન.-૨ની સમજૂતી :- ચિત્ર નં ૧ના ૧ થી ૪૧ સ્થાનો બતાવ્યા હતા. હવે તેથી આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક બંધ થાય એટલે બંધલતા આવ૦ અસંખ્યેયભાગ ૩ X ૨ = ૬ બિન્દુ અધિક બતાવ્યા છે. તેથી આ ચિત્રમાં ૪૨થી ૪૭ સુધી સ્થાનકો બતાવ્યા છે. હવે જ્યારે બંધાતી લતામાં ૪૭ બંધાય ત્યારે ઉપરના ૪૧નું દલિક ૩ જઘ૦ અતીત્યાપનારૂપ છોડી ૪૫ - ૪૬ - ૪૭ ના ૩ સ્થાનરૂપ જઘ૦ નિક્ષેપ થાય. તે રીતે ૪૦નું દલિક સમયાધિક જઘ૦ અતી૦ ૪ સ્થાન છોડી તે જ ૪૫ - ૪૬ - ૪૭માં જઘ૦ નિક્ષેપ થાય. ૩૯નું દલિક ૫ અતીત્યા૦ આવ૦ છોડી તે જ ૪૫ - ૪૬ - ૪૭માં પડે. અહીં સુધી જઘન્ય નિક્ષેપ કહેવાય. હવે અતીત્યાપના આવ૦ ૫ બિન્દુ પ્રમાણ રહે અને નિક્ષેપ વધે. તેથી ૩૯મા સ્થાનના દલિકો ૫ અતી૦ આવ૦ છોડી ૪૪થી ૪૭ના ૪ સ્થાનમાં પડે છે. તે રીતે ૩૭ આદિનું

પશ્ચાત્તુપૂર્વી સ્થાનકના દલિકો ક્રમે કરીને ૫ - ૬ - ૭ - ૮ - ૯ સ્થાનકમાં પડે. છેલ્લે ૩૩મા સ્થાનના દલિકો ૩૯થી ૪૭ના ૯ સ્થાનમાં પડે. આ રીતે આગળ નિક્ષેપ વધે પણ અતીત્યાપના આવલિકા પ્રમાણ જ રહે છે.

**સમયાધિક આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ બંધ થાય ત્યારે
વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૩**

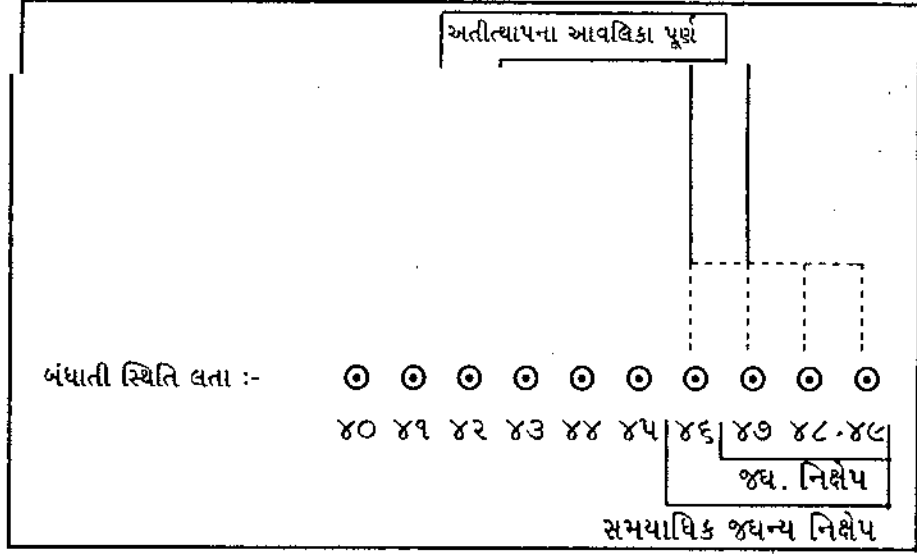
(ગાથા - ૩ ના આધારે)

ચિત્ર નં-૩ની સમજૂતી :- ૩૩થી ૩૯ના સ્થાનના દલિકોની ઉદ્વર્તનાં ચિત્ર નંબર ૨ની જેમ જાણવી. હવે સમયાધિક આવલિકાના બે અસંખ્યભાગ અધિક બંધ થાય છે. તેથી ૪૮મું સ્થાનક સમયાધિક તરીકે બતાવ્યું છે. ૪૦મા સ્થાનના દલિકો અતીત્યાપના આવલિકારૂપ ૫ સ્થાન છોડી ૪૬ - ૪૭ - ૪૮માં ૩ સ્થાનમાં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય છે. ૪૧મા સ્થાનના દલિકો ૪ સ્થાનો છોડી તે જ ૩ સ્થાનમાં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય છે. ૪૨મા સ્થાનકના દલિકો જઘન્ય અતીત્યાપ રૂપ ૩ સ્થાનક છોડી તે જ ૩ સ્થાન ૪૬ - ૪૭ - ૪૮માં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય છે. ૪૩ આદિ સ્થાનોનો નિક્ષેપ થતો નથી.

**પૂર્ણ આવલિકા અતીત્યાપના સહિત આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગાધિક
પ્રમાણ બંધ થાય ત્યારે વ્યાઘાતભાવે ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૪**

(ગાથા - ૩ ના આધારે)

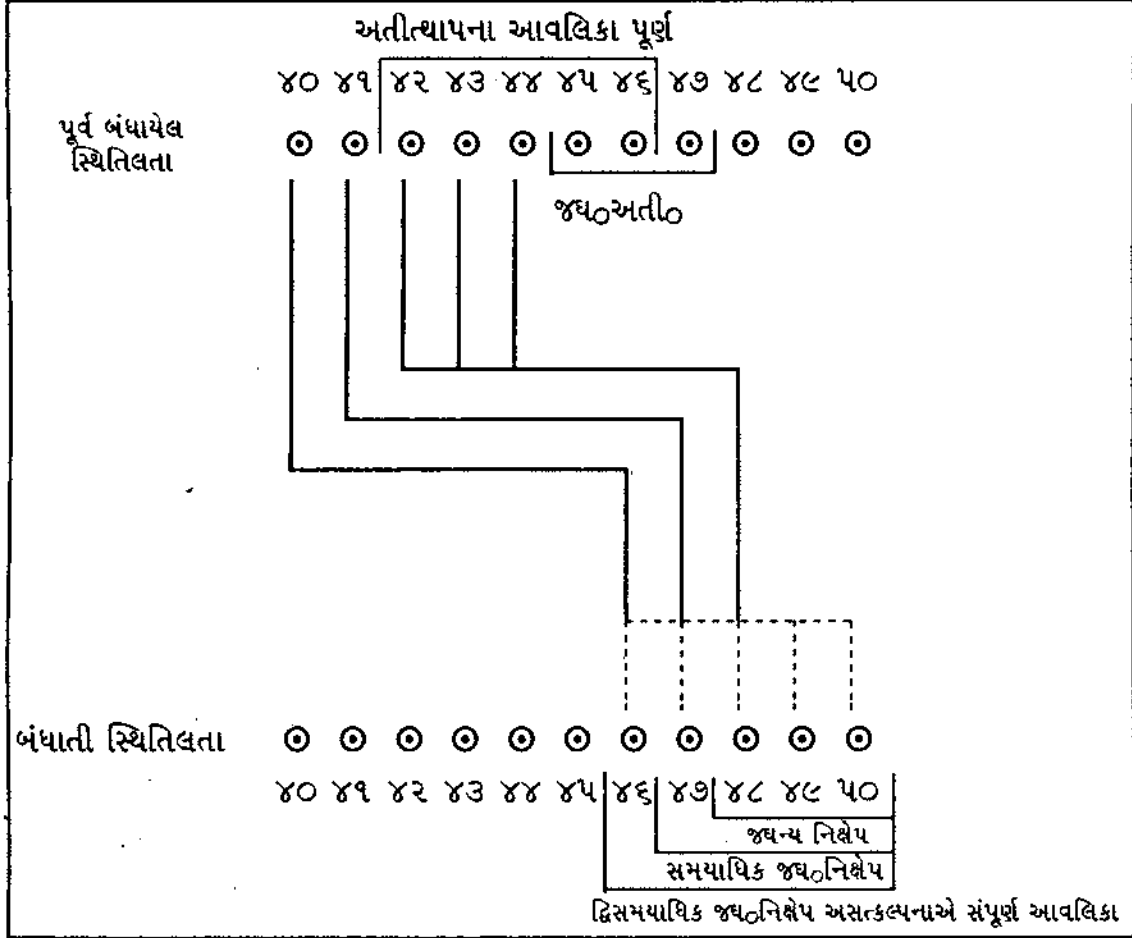
ચિત્ર નં.-૪ ની સમજૂતી :- ચિત્ર નંબર ૩માં ૪૦મા સ્થાનના દલિકો અતીત્યાપના આવ૦ છોડી જઘન્ય નિક્ષેપ થયો હતો. હવે આ ચિત્રમાં તે જ ૪૦મા સ્થાનના દલિકો આવ૦ છોડી ૪૬થી ૪૮ના ૪ સ્થાનમાં સમયાધિક જઘ૦ નિક્ષેપ થયો. પૂર્વના ચિત્ર નંબર ૨માં ૪૧મા સ્થાનના દલિકોનો જઘ૦ અતીત્યા૦ અને જઘન્ય નિક્ષેપ થયો હતો, હવે આ ચિત્રમાં તે જ ૪૧મા સ્થાનની અતી૦ આવ૦ પૂર્ણ કરવાની છે, અને જઘ૦ નિક્ષેપ કરવાનો છે. તેથી અતીત્યા૦ આવ૦ ના ૫ બિન્દુ અને આવ૦નો અસંખ્યાત ભાગના ૩ બિન્દુ ૮ બિન્દુ વધારે કરીએ તો થઈ શકે. તેથી ચિત્ર નંબર-૧માં ૪૧ સ્થાનકો બતાવ્યા હતાં. હવે આ ચિત્રમાં ૪૧ + ૮ = ૪૯ સ્થાનો બતાવ્યા છે. તેથી ૪૧મા સ્થાનના દલિકો અતી૦ આવ૦ રૂપ ૫ સ્થાન છોડી ૪૭ - ૪૮ - ૪૯ના ૩ સ્થાનોમાં જઘન્ય નિક્ષેપ થયો. ૪૨મા સ્થાનના દલિકો સમયાધિક જ૦ અતી૦ આવ૦ ના ૪ સ્થાનો છોડી તે જ ૩ સ્થાન ૪૭ - ૪૮ - ૪૯માં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય. ૪૩મા સ્થાનના દલિકો જઘ૦ અતી૦ આવ૦ રૂપ ૩ સ્થાન છોડી તે જ ૩ સ્થાન ૪૭ - ૪૮ - ૪૯માં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય છે. ૪૪ આદિ સ્થાનોનો નિક્ષેપ થાય નહીં.

ચિત્રમાં તે જ ૪૧મા સ્થાનની અતી૦ આવ૦ પૂર્ણ કરવાની છે, અને જઘ૦ નિક્ષેપ કરવાનો છે. તેથી અતીત્યા૦ આવ૦ ના ૫ બિન્દુ અને આવ૦નો અસંખ્યાત ભાગના ૩ બિન્દુ ૮ બિન્દુ વધારે કરીએ તો થઈ શકે. તેથી ચિત્ર નંબર-૧માં ૪૧ સ્થાનકો બતાવ્યા હતાં. હવે આ ચિત્રમાં ૪૧ + ૮ = ૪૯ સ્થાનો બતાવ્યા છે. તેથી ૪૧મા સ્થાનના દલિકો અતી૦ આવ૦ રૂપ ૫ સ્થાન છોડી ૪૭ - ૪૮ - ૪૯ના ૩ સ્થાનોમાં જઘન્ય નિક્ષેપ થયો. ૪૨મા સ્થાનના દલિકો સમયાધિક જ૦ અતી૦ આવ૦ ના ૪ સ્થાનો છોડી તે જ ૩ સ્થાન ૪૭ - ૪૮ - ૪૯માં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય. ૪૩મા સ્થાનના દલિકો જઘ૦ અતી૦ આવ૦ રૂપ ૩ સ્થાન છોડી તે જ ૩ સ્થાન ૪૭ - ૪૮ - ૪૯માં જઘન્ય નિક્ષેપ થાય છે. ૪૪ આદિ સ્થાનોનો નિક્ષેપ થાય નહીં.

**સમયાધિક જઘન્ય નિક્ષેપ થાય ત્યારે વ્યાધાતભાવે
ઉદ્વર્તનાનું ચિત્ર નંબર - ૫**

(ગાથા - ૩ ના આધારે)

ચિત્ર નંબર ૫ ની સમજૂતી :- ચિત્ર નંબર ૪-માં ૪૧મા સ્થાનના દલિકો અતીં આવ૦ રૂપ ૫ સ્થાન છોડી ૪૭ - ૪૮ - ૪૯ના ૩ સ્થાનમાં જઘન નિક્ષેપ થયો હતો, હવે આ ચિત્રમાં તે જ ૪૧મા સ્થાનના દલિકોનો સમયાધિક જઘન નિક્ષેપ કરવાનો હોવાથી ૫૦મું એક સ્થાન વધારે બતાવ્યું છે. તેથી આ ચિત્રમાં ૪૧મા સ્થાનના દલિકો અતીં આવ૦ રૂપ ૫ સ્થાનો છોડી ૪૭ થી ૫૦ના ૪ સ્થાનોમાં નિક્ષેપ થયો તે સમયાધિક જઘન નિક્ષેપ થયો. હવે આગળ જેમ જેમ સ્થિતિ બંધાય તેમ અતીત્યાપના આવલિકા પ્રમાણ જ રહે પણ નિક્ષેપ વધતો જાય. ૪૨મા સ્થાનના દલિકો અતીં આવ૦ રૂપ ૫ સ્થાનો છોડી ૪૮ - ૪૯ - ૫૦ માં જઘન નિક્ષેપ થયો કહેવાય અને ૪૩મા સ્થાનના દલિકો સમયોન અતીં આવ૦ રૂપ ૪ સ્થાનો છોડી તે જ ૪૮ - ૪૯ - ૫૦માં જઘન નિક્ષેપ થયો કહેવાય. ૪૪મા સ્થાનના દલિકો જઘન અતીં રૂપ ૩ સ્થાન છોડી તે જ ૩ સ્થાનો ૪૮ - ૪૯ - ૫૦માં જઘન નિક્ષેપ થયો કહેવાય. ૪૦મા સ્થાનના દલિકોને અતીં આવ૦ રૂપ ૫ સ્થાન છોડી ૪૬થી ૫૦ ના ૫ સ્થાનોમાં દ્વિસમયાધિક જઘન નિક્ષેપ કહેવાય. અને અસત્કલ્પનાથી પાંચ સમયની આવલિકાની વિવક્ષાથી ૪૬થી ૫૦ સુધીની આવલિકા પ્રમાણ નિક્ષેપ કહેવાય.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સ્થિતિની ઉદ્વર્તના કહી. હવે (નિર્વ્યાધાતભાવે) સ્થિતિની અપવર્તના કહે છે. સ્થિતિની અપવર્તના કરતો જીવ ઉદયાવલિકાથી^{૧૩} બહારના અર્થાત્ ઉપરના સ્થિતિવિશેષોને (સ્થિતિભેદોને) અપવર્તે છે. એક સમયમાત્ર - બે સમયમાત્ર આદિ સ્થિતિભેદોને અપવર્તે છે. અને તે અપવર્ત્યમાન સ્થિતિવિશેષો ત્યાં સુધી પ્રાપ્ત થાય છે કે જ્યાં સુધી બંધાવલિકા કે ઉદયાવલિકા હીન સર્વ કર્મસ્થિતિઓ^{૧૪} થાય, તે અપવર્તવા યોગ્ય છે. (ઉદયાવલિકામાં વર્તતી સ્થિતિઓ સર્વકરણને અસાધ્ય હોવાથી તે અપવર્તના થતી નથી. તે કારણથી ઉદયાવલિકા બહારની સ્થિતિઓ અપવર્તના સાધ્ય છે એમ કહ્યું)

તે અપવર્ત્યમાન થતી સ્થિતિવિશેષોને ક્યાં નાંખે છે ? તો કહે છે કે એક આવલિકાના ત્રણ ભાગ કરે તેવા^{૧૫} સમયાધિક તૃતીય ભાગમાં, શેષ ઉપરના સમયોન બે ભાગને અતિક્રમીને પ્રક્ષેપે. અહીં આ તાત્પર્ય છે- ઉદયાવલિકાથી ઉપરની જે સમયમાત્ર સ્થિતિઓ તેના દલિકને અપવર્તતો જીવ ઉદયાવલિકાના ઉપરના સમયોન ૨/૩ ભાગ અતિક્રમીને નીચે રહેલ સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં પ્રક્ષેપે છે. આ જઘન્ય નિક્ષેપ અને જઘન્ય અતીત્યાપના જાણવી.

અને જ્યારે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની બીજી સ્થિતિ અપવર્તે છે. ત્યારે અતીત્યાપના પૂર્વ કહેલ સમયાધિક પ્રમાણ અર્થાત્ બરોબર ૨/૩ ભાગ જેટલી હોય છે. અને નિક્ષેપ (પતદ્ગ્રહ સ્થિતિ) તો તેટલો જ (સમયાધિક ૧/૩ ભાગ જેટલો) હોય છે.

વળી જ્યારે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની ત્રીજી સ્થિતિ અપવર્તે છે ત્યારે પૂર્વ કહેલ અતીત્યાપના બે સમયાધિક હોય છે. અર્થાત્ ૨/૩ ભાગ સમયાધિક અતીત્યાપના હોય છે. નિક્ષેપ તો તેટલાં જ પ્રમાણનો હોય છે.

એ પ્રમાણે અતીત્યાપના જ્યાં સુધી આવલિકા પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી દરેક સમય સમયની વૃદ્ધિ કરવી. અને નિક્ષેપ વિષય સ્થિતિઓનો સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગે જ હોય છે.

ત્યાંથી આગળ અતીત્યાપના દરેક ઠેકાણે તેટલા (આવલિકા) પ્રમાણ જ રહે છે. અને જ્યાં સુધી બંધાવલિકા કે (ઉદયાવલિકા) અતીત્યાપના આવલિકા રહિત અને અપવર્ત્યમાન સમય સ્થિતિ એ ત્રણ રહિત શેષ સર્વ કર્મસ્થિતિ નિક્ષેપમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

કારણ કે બંધાવલિકા પૂર્ણ થયે છતે જીવ કર્મની અપવર્તનાનો પ્રારંભ કરે છે. ત્યાં પણ સર્વ ઉપરિતન (અન્ય) સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના શરૂ કરે છે, ત્યારે આવલિકામાત્ર નીચે ઉતરીને નીચેની સર્વ સ્થિતિસ્થાનમાં નિક્ષેપ કરે છે. એ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ જે પ્રમાણે કહ્યો તે પ્રાપ્ત થયો. અને પંચસંગ્રહ - બીજા ભાગમાં ઉદ્દૃઢ કરણની ૧૩મી ગાથામાં કહ્યું છે. સમયાદિઅદ્યત્વેના, બંધાવલિયા ય મોતુ નિશ્ચેવો । કમ્પટિદં વંધોદય-આવલિયા મોતુ ઓવટે ॥ અર્થ :- સમયાધિક અતીત્યાપનાવલિકા અને બંધાવલિકા છોડી શેષ સ્થિતિ નિક્ષેપના વિષયરૂપ છે. તથા^{૧૬} બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા સિવાયની બાકીની સ્થિતિની અપવર્તના કરે છે.

સમયાધિક અતીત્યાપના આવલિકા અને બંધાવલિકા મૂકીને (રહિત) બાકીની સર્વ પણ સ્થિતિઓમાં અપવર્તનાનો ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ થાય છે. તથા બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા (મૂકીને) રહિત સર્વ પણ કર્મસ્થિતિઓની અપવર્તના થાય છે. એ પ્રમાણે એનો અર્થ છે.

૧૩ અહીં ઉદયાવલિકા અનપવર્તનીય કહી તે અપવર્તના પ્રવર્તે તે કાળને આશ્રયી કહી. અન્યથા અપવર્તના પ્રવર્તતા પહેલાં બંધાવલિકા પણ અનપવર્તનીય જાણવી. અર્થાત્ બંધાયેલી પ્રકૃતિની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ અપવર્તના શરૂ થાય તે પણ ઉદયાવલિકાગત સ્થિતિઓ વર્જીને શેષ સ્થિતિઓમાં જ અપવર્તના શરૂ થાય.

૧૪ અપવર્તનામાં અબાધાની અતીત્યાપના હોય નહીં, માટે અત્રે અબાધા સંબંધે અતીત્યાપના કહી નથી, પુનઃ તે બધ્યમાન વા પૂર્વબદ્ધ સ્વજાતીય પરવતામાં સંક્રમે છે.

૧૫ ઉદયાવલિકાના નવ સમય કલ્પીએ તો ઉદયાવલિકા ઉપરના સ્થાનકના દલિકને ઉદયાવલિકાના છેલ્લા પાંચ સમય ઓળંગી નીચેના ઉદય સમયથી આરંભી ચાર સ્થાનકમાં નાંખે છે. કેમકે બે ભાગના છ સમય થાય તેમાં એક સમય ન્યૂન લેવાનો છે. એટલે તે પાંચ સમય પ્રમાણ થાય, તેટલી અતીત્યાપના કહેવી. નિક્ષેપ સમયાધિક ત્રીજો ભાગ છે. તેના ચાર સમય થાય. એટલે તેટલામાં જ નિક્ષેપ થાય, અને તે જઘન્ય નિક્ષેપ કહેવાય.

૧૬ અહીં બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા એમ કહેવાથી સમજવાનું એ છે કે કર્મ બંધાયા બાદ એક આવલિકા પછી અપવર્તના પ્રારંભાય છે. (માટે અપવર્તનાના પ્રારંભ વખતે બે આવલિકા હીન ન જાણવી, પરંતુ કાળથી બંધાવલિકા જ હીન જાણવી) કારણ કે બંધાવલિકા તે સ્થિતિ સંબંધી આખી લતાની અપવર્તનાને રોકે છે, પરંતુ ઉદયાવલિકા તે સ્થિતિ સંબંધી આખી લતાની અપવર્તનાને નહીં રોકતા માત્ર પોતાની જ અપવર્તના રોકે છે. અને પ્રારંભ સમયો ઉદયાવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિઓ અપવર્તનાને અસાધ્ય રહે છે. માટે અપવર્તના સ્થિતિ યતુસ્થિતિ કરતાં એક આવલિકા હીન જાણવી.

તેથી આ પ્રમાણે ઉદયાવલિકાના ઉપરના સમયમાત્ર સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તનાને આશ્રયીને જે પ્રમાણે કહ્યું તે સમયાધિક આવલિકાનો ૧/૩ ભાગમાં નિક્ષેપ પ્રાપ્ત થાય છે. તે સર્વ જઘન્ય નિક્ષેપ છે. અને સર્વ ઉપરિતન (સર્વાન્તિમ) સમયના સ્થિતિસ્થાનને આશ્રયીને જે પ્રમાણે કહ્યો તે ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ થાય છે. (ચિત્ર નંબર - ૬ જુઓ)

ઇતિ નિર્વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના સમાપ્ત.

-: અથ વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ - અપવર્તના :-

વાઘાણ સમરૂણં, કંડગમુક્કસ્સિયા અડ્ઠ્ઠવણા ।

ડાયટિઈં કિચૂણા, ટિડકંડુક્કસ્સગપમાણં ॥ ૬ ॥

વ્યાઘાતે સમયોનં, કણ્ડકમુક્કુષ્ટાડ્ઠતીત્યાપના ।

ડાયસ્થિતિઃ કિચ્છિદૂના, સ્થિતિઃ કણ્કોત્કૃષ્ટકપ્રમાણમ્ ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ :- સ્થિતિઘાતરૂપ વ્યાઘાત થયે છતે સમયોન કંડક પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના થાય છે. અને કંડકનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ દેશોન ડાયસ્થિતિ તુલ્ય છે.

ટીકાર્થ :- આ નિર્વ્યાઘાતમાં અપવર્તના વિધિ કહી. હવે વ્યાઘાતમાં થતી અપવર્તનાની વિધિ કહે છે.

અહીં વ્યાઘાત તે સ્થિતિઘાત જાણવો અને પંચસંગ્રહ ઉદ્.કરણની ૧૪મી ગાથામાં કહ્યું છે. “ટિડ્ઠાઓં એવ્ હોડ વાઘાઓ ૧” અહીં વ્યાઘાત એટલે સ્થિતિઘાત કહેવાય છે. તે સ્થિતિઘાત કરાતે છતે સમયોન કંડક માત્ર ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના કરે છે. સર્વ ઉપરની સમયરૂપ સ્થિતિસ્થાનને અપવર્તે છતે અપવર્તમાન સમય સહિત નીચેથી એક કંડક પ્રમાણ સમયોન અતિક્રમાય છે. તેથી તે અપવર્તમાન સમય બાદ કરતાં સમય હીન કંડક પ્રમાણ જ અતીત્યાપના પ્રાપ્ત થાય છે. કંડકનું પ્રમાણ કેવી રીતે છે ? તો કહે છે

જે સ્થિતિથી શરૂ કરીને તે જ પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કૂદીને કરે છે. ત્યાંથી શરૂ કરીને સર્વ પણ સ્થિતિ ડાયસ્થિતિ એ પ્રમાણે કહેવાય છે. તે ડાયસ્થિતિથી ^{૧૭}કાંઈક ન્યૂન સ્થિતિ તે કંડકનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ છે. પંચસંગ્રહની ટીકામાં તો આ પ્રમાણે કહ્યું છે. - “સા ડાયસ્થિતિસ્ત્કર્ષતઃ કિચ્છિદૂના - કિચ્છિદૂનકર્મસ્થિતિપ્રમાણા ૧” તે આ પ્રમાણે કહ્યું છે - પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અંતઃકોડાકોડી

૧૭ અહીં કિચૂણા પદને ડાયસ્થિતિને વિશેષણ તરીકે ગણ્યું છે. એટલે કંઈક ન્યૂન ડાયસ્થિતિ કંડકનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ કહ્યું છે. અને પંચસંગ્રહમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના વિશેષણ તરીકે બતાવ્યું છે. એટલે ડાયસ્થિતિને કંઈક ન્યૂન કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ એટલે કે અંતઃકોડાકોડી ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રમાણ કહ્યું છે. તત્ત્વ કેવલી ગમ્ય.

ડાયસ્થિતિ - ૩ પ્રકારે છે. (૧) અપવર્તનાડાયસ્થિતિ, (૨) બદ્ધડાયસ્થિતિ અને (૩) ઉદ્વર્તનાડાયસ્થિતિ આ ત્રણમાંથી અહીં સામાન્યથી ડાયસ્થિતિ કહેલ છે. પણ અધ્યાદારથી બદ્ધડાયસ્થિતિ જાણવી. એ ૩ ડાયસ્થિતિનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

(૧) અપવર્તનાડાયસ્થિતિ :- જે સ્થિતિસ્થાનથી ઉતરીને અપવર્તના કરણ વડે (અનંતર સમયે) જે નીચેની સ્થિતિએ જાય તે નીચેના સ્થિતિસ્થાન સુધીની સ્થિતિઓનો સમુદાય તે અપવર્તનાડાયસ્થિતિ કહેવાય. જેમ કે ૧૦૦ થી ઉતરીને (અપવર્તના વડે ૭૦થી ૧૦ સુધીની ૬૦ સ્થિતિઓ પામવા યોગ્ય હોય તેમાં જો) ૭૦મી પામે તો ૧૦૦ થી ૭૦ સુધીની ૩૦ સ્થિતિઓ અપવર્તનાડાયસ્થિતિ જાણવી. વસ્તુતઃ અપવર્તના ડાયસ્થિતિ સ્થિતિઘાત વખતે ઘણાં સેકડો સાગર પ્રમાણ અથવા અંતઃકોડાકોડી સાગર ના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી જ હોય છે. (આ સંબંધ બંધનકરણની ૧૦૦મી ગાથામાં કહેવાઈ ગયો છે.)

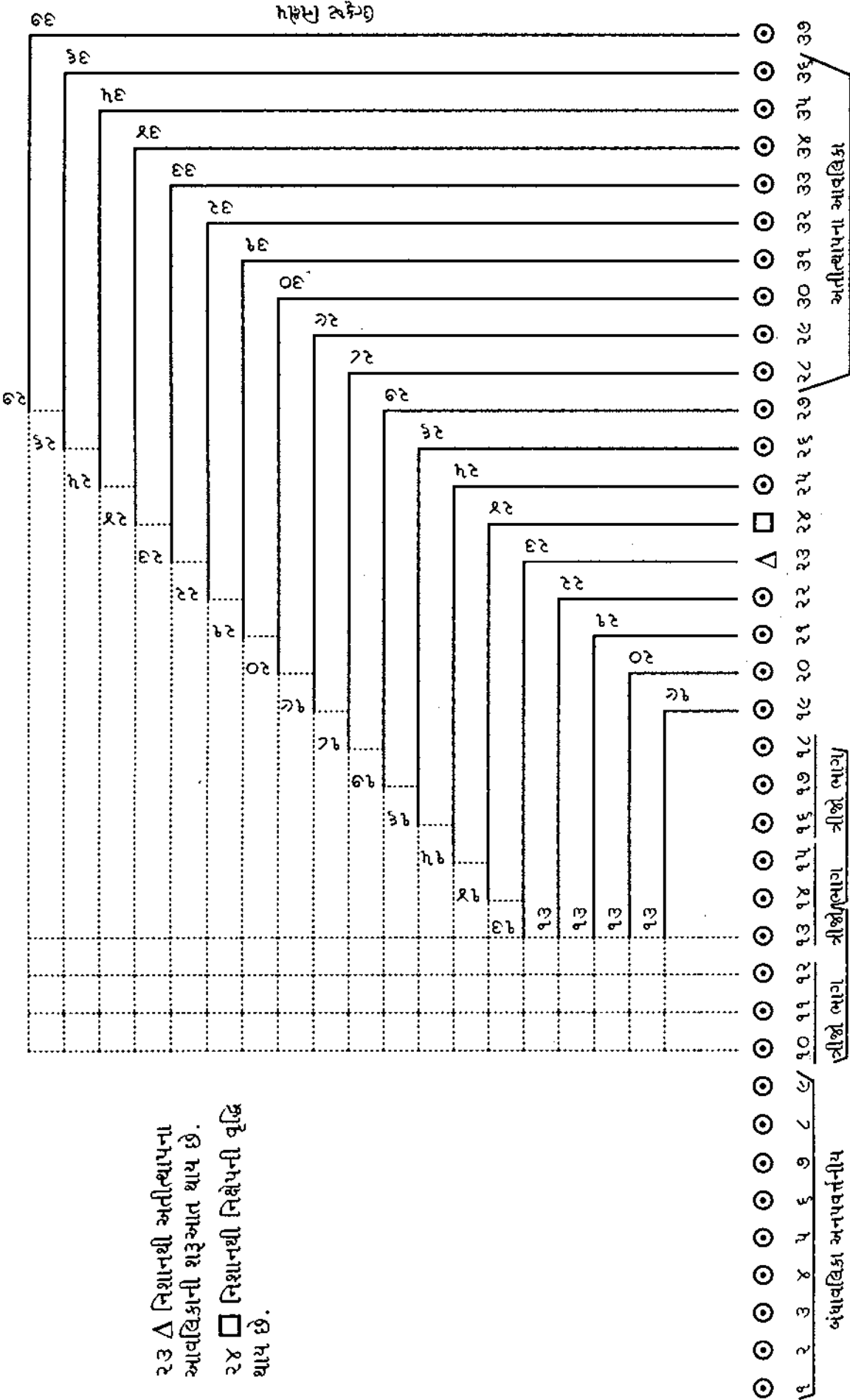
(૨) બદ્ધડાયસ્થિતિ :- તથા જે સ્થિતિસ્થાનથી ઉપડીને વધુમાં વધુ જેટલો સ્થિતિબંધ અનંતર સમયમાં કરે ત્યાંથી માંડીને તે ઉડ સ્થિતિબંધ સુધીની સ્થિતિઓનો સમુદાય તે બદ્ધડાયસ્થિતિ કહેવાય. તે વસ્તુતઃ અંતઃ કોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. (આ સંબંધ પણ બંધનકરણની ૧૦૦મી ગાથામાં કહ્યો છે.)

(૩) ઉદ્વર્તનાડાયસ્થિતિ :- તથા જે સ્થિતિસ્થાનથી ઉપડીને ઉદ્વર્તનાકરણ વડે અનંતર સમયે જેટલી સ્થિતિ અધિક કરે તે અધિક સ્થિતિ ઉદ્વર્તના ડાયસ્થિતિ કહેવાય. તે વસ્તુતઃ બદ્ધડાયસ્થિતિ પ્રમાણ છે. (આ ઉદ્વર્તના ડાયસ્થિતિ તે બદ્ધડાયસ્થિતિ તુલ્ય હોવાથી ગ્રંથકારે ભિન્ન કહી નથી એમ સમજાય છે. તત્ત્વ કેવલિ ગમ્ય.

વળી આ પ્રકરણમાં વ્યાઘાતભાવી અપવર્તનાનો જઘન્ય નિક્ષેપ વિષય અને ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિષય સ્પષ્ટપણે દર્શાવ્યો નથી. તેથી જે રીતે નિક્ષેપ સંભવે છે, તે પ્રમાણે કહેવાય છે. જ્યારે ઉદિત પ્રકૃતિની અપવર્તના પ્રવર્તે ત્યારે ઉદયાવલિકા સહિત અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિઓ જઘન નિક્ષેપ વિષય (ચરમસ્થિતિ ઘાતકાળે) સંભવે છે, અને પલ્યોપમ અસંખ્યેયભાગહીન સર્વ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિષય વિશુદ્ધિવાળા જીવને પ્રથમ સ્થિતિઘાત વખતે સર્વોપરિતન સ્થિતિ અપવર્તના આશ્રિત્ય સંભવે છે.

અને અનુદિત પ્રકૃતિની અપવર્તના પ્રવર્તે ત્યારે બન્ને નિક્ષેપ વિષય ઉદયાવલિકા હીન પૂર્વ કહેલ પ્રમાણે સંભવે, પુનઃ પ્રક્ષેપાતા પરમાણુઓ સ્વકીય પરલતાની અંદર અંતર્મુદૂર્ત સુધીના વિભાગના ગુણશ્રેણિની પદ્ધતિએ પ્રક્ષેપાય છે. ને આગળ અનિયમિત સંખ્યાએ પ્રક્ષેપાય છે.

નિવ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના - ચિત્ર નંબર - ૬ (ગાથા ૪ - ૫ના આધારે)

૨૩ Δ નિશાનથી અતીત્યાપના
આવલિકાની શરૂઆત થાય છે.
૨૪ $\square$ નિશાનથી નિલેપની વૃદ્ધિ
થાય છે.

૧ થી ૧૮ સુધીના ૧૮ સ્થિતિઓ અનપવર્તનીય છે. ૧૯ થી ૩૭ સુધીની ૧૯ સ્થિતિઓની અપવર્તના થાય છે. ૧ થી ૯ + ૨૮ થી ૩૭ સુધીની ૧૯ સ્થિતિઓ અનિલેપ વિષયની છે. ૧૦ થી ૨૭ સુધી ૧૮ સ્થિતિઓમાં નિલેપ થાય છે.

જ્યોતિષ સમયા- જ્યોતિષ અતીત્યાપના
ધિક ૧/૩ ભાગ સમયોન ૨/૩ ભાગ

પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કરીને ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશના વંશથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે છે. તે ડાયસ્થિતિથી કાંઈક ઓછા કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ તે કંડકનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ છે. અને આ ઉત્કૃષ્ટ કંડક એ બે આદિ સમય ન્યૂન પણ કંડક જ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ઓછું કરતાં કરતાં જ્યાં સુધી પલ્લોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર પ્રમાણ થાય તે જઘન્ય કંડક છે. આ જ સમયોન જઘન્ય કંડક તે વ્યાઘાતભાવી અપવર્તનામાં જઘન્ય અતીત્યાપનારૂપ છે. (ચિત્ર નં. - ૭-૮ જુઓ)

ઇતિ વ્યાઘાતભાવે સ્થિતિ અપવર્તના સમાપ્ત

ચિત્ર નં ૬ ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં અસત્કલ્પનાથી કુલ ૧થી ૩૭ સત્તા અપેક્ષાએ રહેલ સ્થિતિસ્થાનકો છે. પ્રથમ ૧ થી ૯ બંધાવલિકાના સ્થાનો અનપવર્તનીય છે. તેમાં ૧૦થી ૧૩ = ૪ સ્થાન સમયાધિક ૧/૩ ભાગ જઘન્ય નિક્ષેપના છે. અને ૧૪થી ૧૮ તે ૫ સ્થાનો સમયોન ૨/૩ ભાગ જઘન્ય અતીત્યાપના છે. તે અનપવર્તનીય છે એટલે કુલ ૧થી ૧૮ એ ૧૮ સ્થાનો અનપવર્તનીય થયા.

હવે ૧૯થી ૩૭ સુધી ૧૯ સ્થાનોની અપવર્તના કરે છે. અપવર્તના એટલે પાછળના સ્થાનોના દલિકોને આગળના સ્થાનોમાં નાંખવા અને અનપવર્તનીય એટલે જે સ્થાનોની અપવર્તના ન થાય તે કહેવાય છે.

હવે ૧૯મા સ્થાનના દલિકોને સમયોન ૨/૩ ભાગ જઘન્ય અતીત્યાપના એટલે ૧૯થી ૧૪ના ૫ સ્થાનો છોડી સમયાધિક ૧/૩ ભાગ રૂપ ૧૩થી ૧૦ના ૪ સ્થાનોમાં જઘન્ય નિક્ષેપ કરે છે. તે રીતે ૨૦ - ૨૧ - ૨૨ અને ૨૩મા સ્થાનોના દલિકોને તે જ ૪ સ્થાનોમાં નાંખે છે. અહીં સુધી નિક્ષેપ તેટલો જ રહે છે. $\Delta = ૨૩$ મા સ્થાનું દલિક અતીત્યાપના આવલિકારૂપ ૯ સ્થાનો (૨૨ થી ૧૪) છોડી નાંખ્યું એટલે Δ આકાર બતાવ્યું છે. હવે આગળના સ્થાનથી નિક્ષેપ વધશે પણ અતીત્યાપના આવલિકારૂપ ૯ સ્થાન જ રહે. તેથી ૨૪મા સ્થાનના દલિકોનો ૧૪ થી ૧૦ = ૫ સ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. અહીંથી નિક્ષેપ વધવાનો ચાલુ થયો માટે $\square$ આકારે બતાવ્યું છે. તે રીતે ૨૫ થી ૩૭ના દલિકોનો અનુક્રમે ૧૫થી ૨૭માં નિક્ષેપ થાય છે. છેલ્લે ૩૭મા સ્થાનના દલિકો ૨૭થી ૧૦ સુધીના ૧૮ સ્થાનો નિક્ષેપ થયો તે વિદ્યમાન સ્થિતિમાં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ કહેવાય. અને તે ૧૮ સ્થાનોમાં જ નિક્ષેપ થાય છે. બાકીના ૧ થી ૯ બંધાવલિકાના, ૨૮થી ૩૬ અતીત્યાપના આવલિકા (છેલ્લા સ્થાનની) અને ૩૭મું સ્થાન અપવર્તમાન સ્થિતિ એમ કુલ ૧૯ સ્થાનો અનિક્ષેપ વિષયના કહેવાય. અર્થાત્ તે સ્થાનોમાં નિક્ષેપ ન થાય. અહીં બંધાવલિકા અપવર્તન વખતે હોતી નથી. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી એ પસાર થયા બાદ અપવર્તના થાય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી અપવર્તના પ્રાયોગ્ય સ્થિતિઓ ગણવા માટે કે નિક્ષેપ સ્થિતિઓ ગણવા માટે બંધાવલિકા ઓછી કરવી પડે તેથી તે બંધાવલિકા બતાવી છે. (ઇતિ ચિત્ર નં ૬-૬ ની સમજૂતી સમાપ્ત).

સ્થિતિ અપવર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ કંડક અને ડાયસ્થિતિનો તફાવત ચિત્ર નં. - ૮

૧

૧૦૦

૫૦૦

૫૦,૦૦૦

અંતઃકોડાકોડી

ઉત્કૃષ્ટ કંડક

સાગૃ

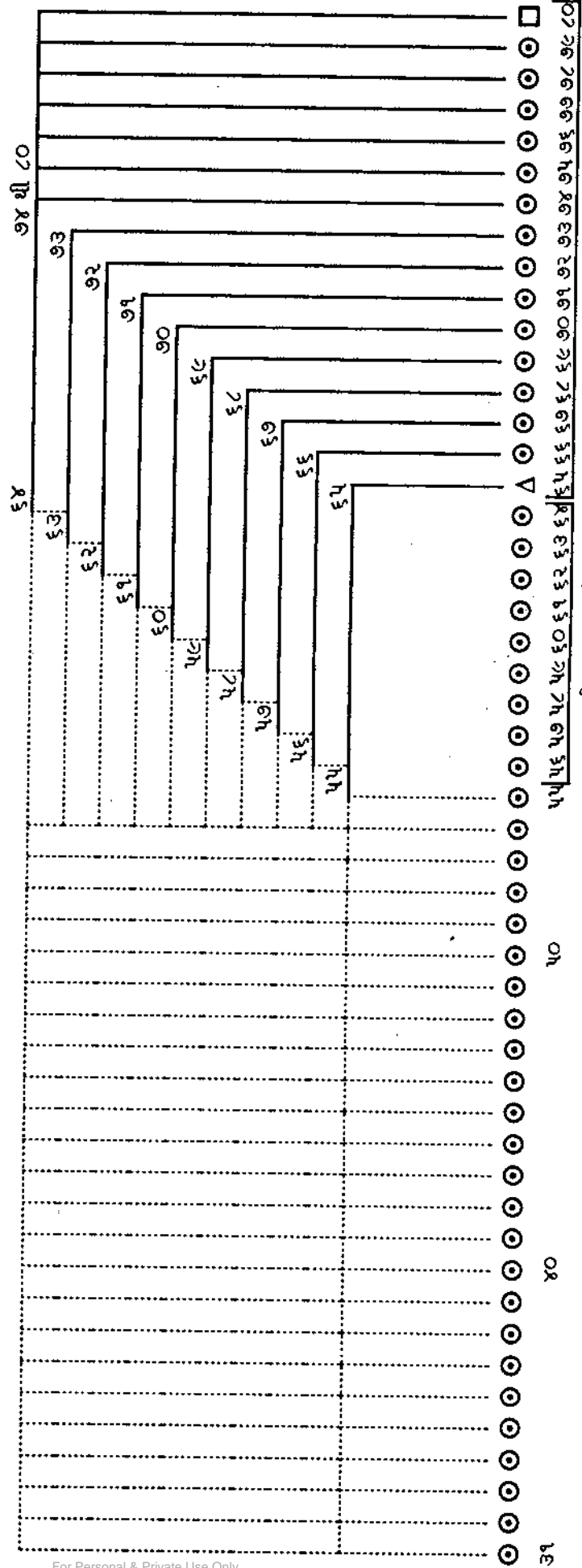
ડાયસ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગૃ ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ અથવા સાધિક ૬૯ કોડાકોડી સાગરોપમ.

ચિત્રની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં અસત્કલ્પનાથી ૧ થી ૫૦,૦૦૦ એ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ બતાવેલ છે. ૧ થી ૧૦૦ એ અંતઃકોડાકોડી સાગૃ પ્રમાણ સ્થિતિ છે. ૫૦૦ થી ૫૦,૦૦૦ એ ઉત્કૃષ્ટ કંડકનું પ્રમાણ છે. અને ડાયસ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગૃમાં અંતઃકોડાકોડી સાગૃ ન્યૂન છે. ૪૯,૯૦૦ પ્રમાણ છે. ઉત્કૃષ્ટ કંડક કરતા ઉત્કૃષ્ટ ડાયસ્થિતિ ૪૦૦ વધારે છે.

વ્યાધાતભાવે (સ્થિતિઘાત સમયે) અપવર્તના ચિત્ર નંબર - ૭

૬૫ મી Δ અપવર્તના થતી પ્રથમ સ્થિતિ, ૮૦ મી □ અપવર્તના થતી છેલ્લી સ્થિતિ

૧	અંધાવલિકા	૮	૧૦	ઉદયવલિકા	૧૮	૧૯	૨૦	૩૦
---	-----------	---	----	----------	----	----	----	----

આત્મીયતા પલ્લો

અસંતો અપવર્તમાન કંડકની પ્રથમ સ્થિતિને આશ્રયીને

આત્મીયતા પલ્લો

અસંતો અપવર્તમાન કંડકની પ્રથમ સ્થિતિને આશ્રયીને

ચિત્ર નં. ૭ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં અસત્કલ્પનાથી ૧થી ૮૦ સ્થિતિસ્થાન સત્તા અપેક્ષાએ બતાવેલા છે. તેમાં પ્રથમ ૧થી ૮ બંધાવલિકારૂપ છે, ૧૦થી ૧૮ ઉદ્યાવલિકારૂપ છે.

વ્યાઘાતભાવે અપવર્તના એટલે સ્થિતિઘાત કાલે સ્થિતિઘાતના સ્થાનોમાંથી થતી અપવર્તના. તે સ્થિતિના છેડા ઉપર-ઉપરના ભાગમાં હોય છે. સામાન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો સ્થિતિઘાત થાય છે, તે જઘન્ય કંડક પ્રમાણ છે. ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા સાગરોપમ પ્રમાણ પણ થાય છે. અહીં ૬૫થી ૮૦ સુધીના ૧૬ સ્થાનો પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ ઘાત્યમાન સ્થિતિઓ છે. અહીં સ્થિતિઘાતના પ્રથમ આવલિકા ૬૫ થી ૭૩ સુધીના દલિકો અપવર્તીને પોતાના સ્થાનથી અતીત્થાપના આવલિકા છોડી અઘાત્યમાન બધી સ્થિતિઓમાં નાંખે છે. તેથી ઘાત્યમાન પ્રથમ સ્થિતિ ૬૫મા સ્થાનના દલિકોનો ૧થી ૮ બંધાવલિકા છોડી ૧૦થી ૫૫ સુધીની સર્વ અઘાત્યમાન સ્થિતિઓમાં નાંખે છે, ૬૬ના ૧૦થી ૫૬ સુધી તે છેલ્લે ૭૩નું ૧૦થી ૬૩માં નાંખે છે. અહીં સ્થિતિઘાત પછી એક આવલિકા પૂર્ણ થઈ. તેથી પછીની સર્વ સ્થિતિઓના ૭૪થી ૮૦ ના સ્થાનોના દલિકોને ૧૦ થી ૬૪ સુધીની અઘાત્યમાન બધી સ્થિતિઓમાં નાંખે છે, અને તે ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ કહેવાય. તે દલિકોને ઘાત્યમાન સ્થિતિઓમાં અર્થાત્ ૬૫ થી ૮૦માં નાંખે નહીં, ૮૦મા સ્થાનના દલિકોની અપવર્તના થઈ તે સમયોન કંડક પ્રમાણ અતીત્થાપના થઈ કહેવાય. (છતિ ચિત્ર નં. ૭ની સમજૂતી સમાપ્ત)

-: અથ અલ્પબહુત્વ :-

હવે અલ્પબહુત્વ કહે છે.

(૧) ત્યાં અપવર્તનામાં જઘન્ય નિર્લેપ સર્વથી અલ્પ છે. કારણ કે તે સમયાધિક ૧/૩ આવલિકા પ્રમાણ છે.

(૨) તેથી પણ અપવર્તનામાં જઘન્ય અતીત્થાપના ત્રણ સમય ઓછી એવી દ્વિગુણ છે. ત્રણ સમય ઓછી એવું દ્વિગુણપણું કેવી રીતે જાણવું ? તો કહે છે. વ્યાઘાત વિના અર્થાત્ નિર્વ્યાઘાત ભાવી જઘન્ય અતીત્થાપના એક સમય હીન ૨/૩ આવલિકા પ્રમાણ છે અને અસત્કલ્પનાથી આવલિકા ૩૦ સમયની છે. તેથી સમયોન ૨/૩ તે ૧૮ સમય પ્રમાણ થાય છે. જઘન્ય નિર્લેપ પણ સમયાધિક ૧/૩ આવલિકાભાગ રૂપ તે અસત્કલ્પનાથી ૧૧ સમય પ્રમાણ થાય. તે દ્વિગુણ કરીએ એટલે ૨૨ થાય. અને તેમાં ત્રણ સમય ઓછા એટલે ૧૮ થાય છે. (૮ સમયની આવલિકાની વિવક્ષાથી પણ ઘટી શકે છે. દા.ત. સમયોન ૨/૩ = ૫ સમય, સમયાધિક ૧/૩ = ૪ X ૨ = ૮ - ૫ = ૩ સમયોન દ્વિગુણ)

(૩) તેથી પણ વ્યાઘાત વિના એટલે નિર્વ્યાઘાતભાવી અપવર્તનામાં ઉ૦ અતીત્થાપના વિશેષાધિક છે. કારણ કે તે સંપૂર્ણ આવલિકા પ્રમાણ છે.

(૪) તેથી વ્યાઘાત અપવર્તનામાં ઉ૦ અતીત્થાપના અસંખ્યગુણ છે. કારણ કે તે કાંઈક ઊન ડાયસ્થિતિ કંડક પ્રમાણ છે.

(૫) તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ વિશેષાધિક છે. કારણ કે તે સમયાધિક બે આવલિકા ઓછી એવી સર્વકર્મસ્થિતિ પ્રમાણ છે.

(૬) તેથી સર્વ કર્મસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. (ઉ૦નિર્લેપ, ઉ૦અતીત્થાપના અને બંધાવલિકાદિ સહિત હોવાથી કર્મસ્થિતિ વિશેષાધિક જ હોય છે.)

હવે ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાનું મિશ્ર ભેગું અલ્પબહુત્વ કહે છે.

(૧) ત્યાં વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં જઘન્ય અતીત્થાપના અને જઘન્ય નિર્લેપ સર્વથી અલ્પ છે. પોતાના સ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય છે. કારણ કે બન્ને આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ હોવાથી.

(૨) તેથી અપવર્તનામાં જઘન્ય નિર્લેપ અસંખ્યેયગુણ છે. કારણ કે તે સમયાધિક ૧/૩ આવલિકા પ્રમાણ હોય છે.

(૩) તેથી પણ અપવર્તનામાં જઘન્ય અતીત્થાપના ત્રણ સમય ઓછી એવી દ્વિગુણની અહીં પૂર્વની જેમ વિચારવું.

(૪) તેથી પણ અપવર્તનામાં જ વ્યાઘાત અભાવની એટલે કે નિર્વ્યાઘાત અપવર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્થાપના વિશેષાધિક છે. કારણ કે તે સંપૂર્ણ આવલિકા પ્રમાણ છે.

(૫) તેથી પણ વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્થાપના સંખ્યેયગુણ છે. કારણ કે તે ઉત્કૃષ્ટ અબાધા તુલ્ય (૭૦૦૦ વર્ષ) પ્રમાણ છે.

(૬) તેથી પણ વ્યાઘાત અપવર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્થાપના અસંખ્યેયગુણ છે. કારણ કે તે કાંઈક ઊન ડાયસ્થિતિ પ્રમાણ છે.

(૭) તેથી પણ વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિશેષાધિક છે. (કારણ કે તે એક સમય, અતીત્યાપનારૂપ આવલિકા, અને અબાધા હીન સર્વ સ્થિતિ પ્રમાણ છે.)

(૮) તેથી પણ નિર્વ્યાઘાત અપવર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિશેષાધિક છે. (કારણ કે તે સમયાધિક આવલિકાદ્વિક હીન સર્વ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ છે.)

(૯) તેથી પણ સર્વસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. (યંત્ર નં ૧ - ૨ જુઓ)

ઇતિ અલ્પબહુત્વ સમાપ્ત

અપવર્તનાને વિષે અલ્પબહુત્વનું યંત્ર નં ૧

ક્રમ	કયા વિષયમાં	અલ્પબહુત્વ	કારણ
૧	નિર્વ્યાં અપ૦માં જઘ૦ નિક્ષેપ	સર્વથી અલ્પ	સમયાધિક ૧/૩ આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી
૨	નિર્વ્યાં અપ૦માં જઘ૦ અતીત્યાપના	ત્રિસમયોન દ્વિગુણ	સમયોન ૨/૩ આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી
૩	નિર્વ્યાં અપ૦માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	વિશેષાધિક	સંપૂર્ણ આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી
૪	વ્યાં અપ૦ માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	અસંખ્યગુણ	કંઇક ઊન ડાયસ્થિતિ કંડક પ્રમાણ હોવાથી
૫	નિર્વ્યાં અપ૦ માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	વિશેષાધિક	સમયાધિક બે આવલિકા ઓછી એવી સર્વ કર્મસ્થિતિ હોવાથી
૬	સર્વ કર્મસ્થિતિ	વિશેષાધિક	ઉંનિક્ષેપ, ઉંનતી૦ અને બંધાવલિકાદિ સહિત હોવાથી

ઉદ્વર્તના - અપવર્તના વિષે મિશ્ર અલ્પબહુત્વનું યંત્ર નં ૨

ક્રમ	કયા વિષયમાં	અલ્પબહુત્વ	કારણ
૧	વ્યાં ઉદ્વ૦માં જઘ૦ અતી૦ અને	સર્વથી અલ્પ	બન્ને આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ હોવાથી
૨	વ્યાં ઉદ્વ૦ માં જઘ૦ નિક્ષેપ		
૩	નિર્વ્યાં અપ૦ માં જઘ૦ નિક્ષેપ	અસંખ્યેયગુણ	સમયાધિક ૧/૩ આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી
૪	નિર્વ્યાં અપ૦ માં જઘ૦ અતીત્યાપના	ત્રિસમયોન દ્વિગુણ	સમયોન ૨/૩ આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી
૫	નિર્વ્યાં અપ૦માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	વિશેષાધિક	સંપૂર્ણ આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી
૬	નિર્વ્યાં ઉદ્વ૦માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	સંખ્યેયગુણ	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા તુલ્ય હોવાથી (૭૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ વગેરે)
૭	વ્યાં અપ૦ માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	અસંખ્યેયગુણ	કંઇક ઊન ડાયસ્થિતિ કંડક પ્રમાણ હોવાથી
૮	વ્યાં ઉદ્વ૦માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	વિશેષાધિક	સમયાધિક આવલિકા અને અબાધાહીન સર્વસ્થિતિ પ્રમાણ છે.
૯	નિર્વ્યાં અપ૦ માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	વિશેષાધિક	સમયાધિક બે આવલિકા હીન સર્વ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ હોવાથી
૧૦	સર્વ સ્થિતિ	વિશેષાધિક	સંપૂર્ણ સ્થિતિ હોવાથી

(ઉપરના બન્ને અલ્પબહુત્વમાં વ્યાઘાત અપવર્તના સંબંધી જ૦ નિક્ષેપ, ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ અને જઘ૦ અતીત્યાપના એ ત્રણનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું નથી. તેનો આશય શ્રી બહુશ્રુતથી વિચારવો.)

-: અથ રજુ અનુભાગ ઉદ્વર્તના :-

ચરમં પોલ્લટ્ટિજ્જઇ, જાવાણંતાણિ ફહ્ણાણિ તઓ ।
ઉસ્સક્કિય ઉવ્વકઙ્કઇ, एवं ओवट्ठणार्हओ ॥ ૭ ॥

ચરમં નોદ્વત્તયતિ, યાવદનન્તાણિ સ્પર્ધકાણિ તત્તઃ ।
અવટ્ઠક્યોદ્વર્તયત્ત્યેવમપવર્તનાદયઃ ॥ ૭ ॥
(અધોઽવતીર્ય ઉદ્વર્તયત્યે)

ગાથાર્થ :- અન્ત્યથી પ્રારંભીને યાવત્ અનંત સ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના થતી નથી, પરંતુ તેથી નીચે ઉતરીને જે સ્પર્ધકો પ્રાપ્ત થાય છે. તે સ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના થાય છે. એ પ્રમાણે અપવર્તનાદિમાં પણ જાણવું.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સ્થિતિની અપવર્તના કહીં. હવે અનુભાગ વિષયમાં ઉદ્વર્તના - અપવર્તના કહે છે. ત્યાં પ્રથમ અનુભાગ ઉદ્વર્તના કહે છે.

અન્ત્ય સ્પર્ધકની ઉદ્વર્તના ન થાય, ઉપાન્ત્ય સ્પર્ધકની પણ નહીં, તે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અન્ત્ય સ્પર્ધકથી નીચે અનંત સ્પર્ધકો ન ઉદ્વર્તે, સર્વ સ્થિતિઓથી ઉપરનો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જે જઘન્ય નિક્ષેપ અને તેથી આવલિકા માત્ર અતીત્યાપના એ સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ સર્વ પણ અનંત સ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના થતી નથી. એ પ્રમાણે રહસ્ય છે. પરંતુ તેથી નીચે ઉતરીને સમય માત્ર સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલા જે અનુભાગ સ્પર્ધકો તે સર્વની ઉદ્વર્તના થાય છે. અને તે સ્પર્ધકોને ઉદ્વર્તીને આવલિકા (અતીત્યાપનાવલિકા) ગત અનન્ત સ્પર્ધકોને ઉલ્લંઘીને ઉપર આવલિકાના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ સ્થિતિગત સ્પર્ધકોમાં નાંખે છે.

તેથી પણ નીચે ઉતરતાં જ્યારે બીજા સમયમાત્ર સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ સ્પર્ધકોને ઉદ્વર્તના કરે છે. ત્યારે આવલિકા (અતીત્યાપનાવલિકા) ગત સ્પર્ધકોને ઉલ્લંઘીને ઉપરના સમયાધિક આવલિકા સંબંધી અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રમાં રહેલ સ્પર્ધકમાં નાંખે છે.

એ પ્રમાણે જેમ જેમ નીચે ઉતરીએ તેમ તેમ નિક્ષેપ વધતો જાય છે. અને અતીત્યાપના તો સર્વ ઠેકાણે આવલિકાગત સ્પર્ધકો પ્રમાણ કાયમ રહે છે. વળી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિષય કેટલો છે ? તો કહે છે. -

(બંધાવલિકા વ્યતીત થયે) સમયાધિક અતીત્યાપનાવલિકા અને અબાધામાં રહેલ સ્પર્ધકો મૂકીને બાકીના સર્વ સ્પર્ધકો છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. અબાધામાં રહેલા સ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના કરે નહીં, અને ઉદ્વર્તના કરાતા સમયમાત્ર સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલા સ્પર્ધકોને ત્યાં ન જ નાંખે, અને આવલિકામાં રહેલ સ્પર્ધકો તો અતીત્યાપનાપણે છે, તેથી તે સિવાયના સર્વ સ્પર્ધકો ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિષય છે.

અનુભાગ ઉદ્વર્તનામાં અલ્પબહુત્વ :- કહે છે.

(૧) જઘન્ય નિક્ષેપ સર્વથી અલ્પ છે. કારણ કે તે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સ્પર્ધક પ્રમાણ છે.

(૨) તેનાથી અતીત્યાપના અનંતગુણ છે, કારણ કે નિક્ષેપ વિષય સ્પર્ધકોથી આવલિકામાત્ર સ્થિતિમાં રહેલ સ્પર્ધકોનું અનંતગુણપણું છે.

(૩) તેથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ અનંતગુણ છે. કારણ કે સમયાધિક બે આવલિકા =(બંધાવલિકા અને અતીત્યાપનાવલિકા) અને અબાધા સિવાયના શેષ સ્પર્ધકો અનંતગુણ છે.

(૪) તેથી ^{૧૮}સર્વ અનુભાગ (સ્પર્ધક) વિશેષાધિક છે. તે પ્રમાણે અનુભાગ ઉદ્વર્તના કહીં.

ઇતિ અનુભાગ ઉદ્વર્તના સમાપ્ત

૧૮ કારણ કે તે સમયાધિક અતીત્યાપનાવલિકાગત સ્પર્ધકો સહિત હોવાથી તે અબાધા તથા બંધાવલિકાગત સ્પર્ધક સહિત કેમ નહીં ? એના ઉત્તરમાં જાણવાનું એ છે કે એક સમય સ્થિતિક બે સમયસ્થિતિક યાવત્ બંધાવલિકા સ્થિતિક અને એથી પણ અધિક અબાધા સ્થિતિ જેટલી સ્થિતિવાળું દલિક અબાધાન્તર્ગત છે. તો તત્ સ્થિતિ સંબંધી દલિકોના અનુભાગ સ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના વર્જ્ય કહીં છે. એ પ્રમાણે વ્યાધાતમાં પણ સમજવું.

-: અથ અનુભાગ અપવર્તના :-

હવે અનુભાગ અપવર્તના બતાવતા કહે છે. “અવપર્તનાદિ:” અવમ્ એટલે ઉદ્વર્તનાની જેમ અપવર્તના પણ અનુભાગ વિષય કહેવો. ફક્ત આદિથી એટલે પ્રથમ શરૂઆત કરીને કહેવું. પ્રથમ તે આ પ્રમાણે કહે છે.

પ્રથમ સ્પર્ધકની અપવર્તના થાય નહીં, બીજાની પણ નહીં, ત્રીજાની પણ નહીં, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ઉદ્યાવલિકા માત્ર સ્થિતિમાં રહેલા સ્પર્ધકો થાય. પરંતુ તેથી ઉપરના સ્પર્ધકોની અપવર્તના થાય છે.

ત્યાં જ્યારે ઉદ્યાવલિકાથી ઉપર સમયમાત્ર સ્થિતિમાં રહેલ સ્પર્ધકો અપવર્તે છે. ત્યારે એક આવલિકાના સમયોન ૨/૩ ભાગમાં રહેલ સ્પર્ધકોને ઉલ્લંઘીને શેષ નીચેના સમયાધિક ૧/૩ ભાગમાં રહેલ સ્પર્ધકોમાં નાંખે છે.

અને જ્યારે ઉદ્યાવલિકાથી ઉપર બીજા સમયમાત્ર સ્થિતિમાં રહેલ સ્પર્ધકો અપવર્તે છે. ત્યારે પૂર્વ કહેલ અતીત્યાપના સમયમાત્ર સ્થિતિમાં રહેલ સ્પર્ધકોથી અધિક હોય છે. નિક્ષેપ તો તેટલાં જ પ્રમાણે છે.

એ પ્રમાણે સમય સમયની વૃદ્ધિથી અતીત્યાપના ત્યાં સુધી વધારવી કે જ્યાં સુધી આવલિકા પૂર્ણ થાય છે. તેથી આગળ અતીત્યાપના સર્વ ઠેકાણે પણ તેટલાં પ્રમાણે જ હોય છે. નિક્ષેપ તો વધે છે. અને આ પ્રમાણે નિર્વ્યાધાતમાં જાણવું.

વ્યાધાતભાવી અનુભાગ અપવર્તનામાં એક સમયગત સ્પર્ધકોથી ઊંચ અતીત્યાપના જાણવી.

હવે અનુભાગ અપવર્તનામાં અલ્પબહુત્વ કહે છે. :-

(૧) જથ્થા નિક્ષેપ સર્વથી અલ્પ છે. (કારણ કે તે એક સમયાધિક ૧/૩ આવલિકાગત સ્પર્ધક પ્રમાણ છે.)

(૨) તેથી જથ્થા અતીત્યાપના અનંતગુણ છે. (કારણ કે તે સમયહીન ૨/૩ આવલિકાગત સ્પર્ધક પ્રમાણ છે.)

(૩) તેથી વ્યાધાતભાવી અતીત્યાપના અનંતગુણ છે. (એક સમયહીન અનુભાગ કંડક પ્રમાણ હોવાથી)

(૪) તેથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ વિશેષાધિક છે. એક સમયગત સ્પર્ધકથી અતીત્યાપનાથી અધિકપણું હોવાથી.

(૫) તેથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિશેષાધિક છે. (કારણ કે તે સમયાધિક અતીત્યાપનાવલિકા અને બંધાવલિકા સહિત શેષ સર્વ સ્થિતિગત સ્પર્ધક પ્રમાણ હોવાથી)

(૬) તેથી પણ સર્વ અનુભાગ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણ કે તે સમયાધિક અતીત્યાપના આવલિકાગત અનંત સ્પર્ધક સહિત હોવાથી. અહીં પણ બંધાવલિકા નહિ કહેવાનું કારણ પૂર્વે ટીપ્પણ નં. ૧૮માં કહ્યું છે તેમ જાણવું.)

ઇતિ અનુભાગ અપવર્તના સમાપ્ત

-: અથ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં મિશ્ર અલ્પબહુત્વ :-

થોવં પાસગુણહાણિ અંતરં દુસુ જહન્નનિક્ષેવો ।

કમસો અણંતગુણિઓ, દુસુ વિ અદિત્યાવળા તુલ્લા ॥ ૮ ॥

વાધાણુભાગ - કંડગમેક્કાર્ણ વગ્ગણાઉણં ।

ઉક્કોસો નિક્ષેવો, સસંતવંધો ય સવિસેસો ॥ ૯ ॥

સ્તોકં પ્રદેશગુણહાન્યન્તરં, દ્વયોર્જઘન્યનિક્ષેપઃ ।

ક્રમશોઽનન્તગુણિતો, દ્વયોરપ્યતીત્યાપના તુલ્યા ॥ ૮ ॥

વ્યાધાતેનાનુભાગ-કણ્ડકમેક્કયા વર્ગણયોનમ્ ।

ઉત્કૃષ્ટો નિક્ષેપઃ, સસદ્બન્ધશ્ચ સવિશેષઃ ॥ ૯ ॥

ગાથાર્થ :- પ્રદેશની ગુણવૃદ્ધિ કે હાનિના આંતરે રહેલ સ્પર્ધકો અતિ અલ્પ છે. તેનાથી બન્નેમાં ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં જઘન્ય નિક્ષેપ અનંતગુણ છે. પરસ્પર તુલ્ય છે. તેનાથી બન્નેમાં અતીત્યાપના અનંતગુણ છે, અને પરસ્પર તુલ્ય છે. ॥ ૮ ॥ તેનાથી વ્યાધાતે એક વર્ગણા હીન અનુભાગ કંડક અનંતગુણ છે. તેનાથી (બન્નેમાં) ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિશેષાધિક છે. (પરસ્પર તુલ્ય છે) તેનાથી કુલ સત્તા વિશેષાધિક છે. ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ :- હવે બન્ને પણ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાનું અલ્પબહુત્વ સૂત્રકાર કહે છે. ^{૧૯}એક સ્થિતિમાં જે સ્પર્ધકો છે. તે સ્પર્ધકોને અનુક્રમે સ્થાપીએ તે એવી રીતે કે સર્વ જઘન્ય રસસ્પર્ધક પ્રથમ, તેથી ^{૨૦}વિશેષાધિક રસ સ્પર્ધકને બીજું, તેથી પણ વિશેષાધિક રસસ્પર્ધક ત્રીજું એ પ્રમાણે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકને અન્તે સ્થાપીએ.

ત્યાં પ્રથમ સ્પર્ધકથી શરૂ કરીને ઉત્તરોત્તર રસસ્પર્ધકો પ્રદેશ અપેક્ષાએ વિશેષાધિક હોય છે. અન્તિમ સ્પર્ધકથી શરૂ કરીને વળી નીચે નીચે ક્રમથી પ્રદેશ અપેક્ષાએ વિશેષાધિક હોય છે.

(૧) તેઓની મધ્યમાં એક ^{૨૧}દ્વિગુણવૃદ્ધિ અથવા દ્વિગુણહાનિના એક અન્તરમાં જે સ્પર્ધકોનો સમુદાય છે તે સર્વથી અલ્પ છે. અથવા પહેલા કહેલ ^{૨૨}સ્નેહ પ્રત્યય સ્પર્ધકના અનુભાગની દ્વિગુણવૃદ્ધિના કે દ્વિગુણહાનિના અન્તરમાં જે અનુભાગ સમૂહ છે તે સર્વથી અલ્પ છે.

(૨) તેથી “દુસ્તુ” ત્તિ - ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના એ બે નો જઘન્ય નિક્ષેપ અનંતગુણ સ્વસ્થાને પરસ્પર સરખા છે. તેમાં પણ જો કે ઉદ્વર્તનામાં જઘન્ય નિક્ષેપ આવલિકાના અસંખ્યભાગમાં રહેલ સ્પર્ધકોના સમૂહનું પ્રમાણ છે. અને અપવર્તનામાં સમયાધિક ૧/૩ આવલિકામાં રહેલ સ્પર્ધકોનો નિક્ષેપ થાય છે. તો પણ ^{૨૩}પ્રથમની સ્થિતિઓમાં સ્પર્ધકો ^{૨૪}અલ્પ હોય છે. અને અન્તિમ સ્થિતિઓમાં સ્પર્ધકો ઘણાં હોય છે. તેથી સ્પર્ધકોની સંખ્યા અપેક્ષાએ બન્નેમાં પણ સરખો નિક્ષેપ હોય છે. તે વિરૂદ્ધ નથી. એ જ પ્રમાણે અતીત્યાપનામાં અને ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપમાં પણ જાણવું.

“ક્રમશઃ” આ મૂળમાં કહેલ પદ પ્રથમની અપેક્ષાએ બીજું, બીજાની અપેક્ષાએ ત્રીજું અનંતગુણ છે. તે રીતે સમજવું. પરંતુ પરસ્પર જે બે સરખા બતાવ્યા છે. તેઓ બેમાં અનંતગુણ સમજવાના નથી.

(૩) તે ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાના નિક્ષેપથી વ્યાધાત બહારની એટલે નિર્વ્યાધાતભાવે ^{૨૫}ઉદ્દો અપોમાં અતીત્યાપના અનંતગુણ છે. અને પરસ્પર તુલ્ય છે.

(૪) તેથી એક વર્ગણા વડે એટલે કે એક સમયમાત્ર સ્થિતિગત સ્પર્ધકોના સમુદાય વડે હીન જે આ અનુભાગ કંડક પ્રમાણ - વ્યાધાતભાવી ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના તે અનંતગુણ છે.

(૫) તેથી ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાનો ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ વિશેષાધિક છે ને સ્વસ્થાને બન્ને પણ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપને વિષે પરસ્પર તુલ્ય છે.

(૬) તેથી “સસદ્વચ્ચઃ” પૂર્વબદ્ધ - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિગત અનુભાગ સહિત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો અનુભાગબંધ તે વિશેષાધિક છે. કારણ કે સમયાધિક અતીત્યાપના આવલિકાગત પૂર્વબદ્ધથી બધ્યમાન સ્પર્ધકોનું અધિકપણું હોવાથી.

ઇતિ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં મિશ્ર અલ્પબહુત્વ સમાપ્ત

૧૯ અહીં “એક સ્થિતિ” તે સ્થિતિલતામાંની એક સ્થિતિ પણ હોઈ શકે, અને સ્થિતિસ્થાનરૂપ એક સ્થિતિ પણ હોવી જોઈએ. કારણ કે સ્થિતિસ્થાનના સમયો પંક્તિબદ્ધ જ હોવાથી સ્પર્ધકોને પંક્તિબદ્ધ ગોઠવવાનું પણ કહી શકાય.

૨૦ અહીં “વિશેષાધિકતા” તે અનુભાગ અવિભાગરૂપ વર્ગણાઓનો સંબંધમાં છે.

૨૧ અહીં દ્વિગુણવૃદ્ધિ વા હાનિ તે સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધકની પ્રરૂપણામાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે અસંખ્ય લોગે દુગુણ હીના વચનવત્ અસંખ્યલોકને અંતરે સંભવે છે.

૨૨ “સ્નેહ પ્રત્યય સ્પર્ધકના અનુભાગની” એ વાક્યનો પરમાર્થ સમજાતો નથી.

૨૩ અહીં પણ સ્થિતિલતામાંની જ પ્રથમ સ્થિતિઓ અને અન્તિમ સ્થિતિઓ ગ્રહણ કરવી સંભવે છે.

૨૪ અલ્પ સ્થિતિયુક્ત પુદ્ગલોમાં રસ પણ અલ્પ હોય છે, એવો સામાન્ય નિયમ હોવાથી આ નિયમ પણ પ્રાયઃ લતા સ્થિતિઓમાં જ સંભવે છે. પરંતુ સ્થિતિસ્થાનોમાં નહીં.

૨૫ રસ ઉદ્વર્તનામાં અતીત્યાપના આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે, અને રસ અપવર્તનામાં સમય ન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ છે છતાં ઉપરોક્ત યુક્તિએ બન્નેમાં સ્પર્ધકો જ્ઞાની મહારાજે સરખા કહ્યા છે.

-: અથ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં કાળનો વિષય અને વિષયનો નિયમ :-

**આવંધા ઉવકડ્ઢદ્, સ્વહિતોકડ્ઢણા ટિઢરસાણં ।
કિટ્ઢિવજ્જે ઉમયં, કિટ્ઢિસુ ઓવટ્ઢણા એવકા ॥ ૧૦ ॥**

**આવન્ધાદુત્કર્ષયતિ, સર્વત્રોત્કર્ષના સ્થિતિરસાણામ્ ।
કિટ્ઢિવર્જ ઉમયં, કિટ્ઢિષ્વપવર્તનૈકા ॥ ૧૦ ॥**

ગાથાર્થ :- બંધ સુધી જ ઉદ્વર્તના થાય છે. સ્થિતિ રસની અપવર્તના સર્વત્ર પ્રવર્તે છે. કિટ્ઢિ સિવાયના દલિકમાં બન્ને પ્રવર્તે છે. અને કિટ્ઢિઓમાં એક અપવર્તના જ પ્રવર્તે છે.

ટીકાર્થ :- હવે ઉદ્વર્તના અને અપવર્તનાનો કાલ નિયમ કહે છે. આવન્ધાત્ જેટલાં કાળ સુધી કર્મબંધ પ્રવર્તે છે તેટલાં કાળ સુધી (પૂર્વબદ્ધ કર્મની) ઉદ્વર્તના પ્રવર્તે છે. પરંતુ તેનાથી આગળ (એટલે બંધકાળ વર્જીને શેષ કાળમાં પ્રવર્તે નહીં.) તેમજ સર્વત્ર એટલે બંધકાલે અથવા અબંધકાલે પણ સ્થિતિ અને રસની અપવર્તના પ્રવર્તે છે. આ કાલ નિયમ થયો.

અથવા આવન્ધાત્ એટલે જેટલાં પ્રમાણનો સ્થિતિબંધ તેટલાં પ્રમાણના સ્થિતિ સત્તાવાળા કર્મની સ્થિતિ અને અનુભાગની ઉદ્વર્તના થાય છે. તેથી અધિક સ્થિતિ સત્તાવાળા કર્મની સ્થિતિ - અનુભાગ ઉદ્વર્તના પ્રવર્તે નહીં.^{૨૬} “અપર્કર્ષણા” અર્થાત્ અપવર્તના તો વળી બંધ પ્રમાણથી^{૨૭} પહેલા અથવા પછી સ્થિતિ અને અનુભાગની પ્રવર્તે છે.

તેમજ જે કર્મદલિયા કિટ્ઢીકૃત નથી. તેની ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના બન્ને થાય છે. અને જે કર્મદલિક કિટ્ઢીકૃત છે, તેની તો ફક્ત અપવર્તના જ થાય છે. ઉદ્વર્તના નહીં. આ અહીં વિષયનો નિયમ છે. (યંત્ર નં. ૩ - ૪ - ૫ જુઓ)

ઇતિ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનામાં કાળનો વિષય અને વિષયનો નિયમ સમાપ્ત.

ઇતિ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય ગણિવર્ય વિરચિત કર્મપ્રકૃતિ ટીકાનું

ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણનો ભાવાનુવાદ સમાપ્ત

વિશેષ નોંધ : આ ઉદ્વર્તના - અપવર્તના સંબંધી ટીપ્પણો બનતા પ્રયત્ને ઘણું વિચારીને લખ્યા છે. છતાં વિષય અતિગહન હોવાથી મતિદોષથી અથવા દૃષ્ટિદોષથી કદાચ ભૂલચૂક રહી હોય તો સુજ વર્ગ સુધારીને વાંચશે.

૨૬. પ્રશ્ન : જેટલી સ્થિતિ કે જેટલો રસબંધ થાય ત્યાં સુધી સત્તામાંની સ્થિતિ અને રસ વધે. સત્તાની સમાન સ્થિતિ કે રસ બંધાય ત્યારે અને સત્તાથી અધિક સ્થિતિ રસ બંધ થાય ત્યારે ઉદ્વર્તના કઈ રીતે થાય તે હકીકત કહેવાઈ ગઈ છે. પરંતુ એવું બને કે સત્તાથી બંધ ઓછો થાય ત્યારે ઉદ્વર્તના થાય કે નહીં ? અને થાય તો કઈ રીતે થાય ? દાખલા તરીકે ૧૦ કોડાકાડી સાગરોપમની સત્તા છે. અને બંધ ૫ કોડાકાડી સાગરોપમ થાય ત્યારે કઈ રીતે ઉદ્વર્તના થાય ?

જવાબ : અહીં અથવા આવન્ધ કહીને જે હકીકત કહી છે તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે ૫૦૦ વર્ષ પ્રમાણ અબાધા છોડી ૫૦૦ વર્ષ ન્યૂન ૫ કોટકોટ સાગરોપમ પ્રમાણ સત્તાગત સ્થાનોની ઉદ્વર્તના થઈ શકે. એટલે કે અબાધાના ઉપરના સ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય તો તેના દલિકો તેની ઉપરના સ્થાનકની આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના ઓળંગી સમયાધિક આવલિકા અધિક ૫૦૦ વર્ષ ન્યૂન ૫ કોટકોટસાઠ માંહેના સ્થાનકમાં નિક્ષેપ થાય. રસની ઉદ્વર્તના પણ એ પ્રમાણે થાય. અર્થાત્ બંધ સ્થિતિ સુધી જ સત્તાગત સ્થિતિ વધે. સત્તાગત રસ પણ જેટલો બંધાયો હોય તેની સમાન થાય. સત્તાગત સ્થિતિ અને રસ બંધાતી સ્થિતિ કે રસથી વધી શકે નહીં. કેમકે ઉદ્વર્તનાનો સંબંધ બંધ સાથે જ છે.

૨૭. બંધ સમયે જે સ્થિતિલતાની ઉદ્વર્તના થઈને પુનઃ અપવર્તના થાય તો તે ઉદ્વર્તના સ્થિતિલતામાં બંધ સ્થિતિની અપેક્ષાએ હીન, તુલ્ય અને અધિક એમ ત્રણે પ્રકારની સ્થિતિઓ છે ને તે ત્રણે સ્થિતિઓ અપવર્તના સાધ્ય સંભવે છે.

વળી કદાચ ઉદ્વર્તના ન થઈ હોય તો બંધ તુલ્ય અને બંધથી હીન એ બે સ્થિતિઓની જ અપવર્તના થાય છે. કારણ કે અત્રે બંધથી અધિક સ્થિતિનો અભાવ છે.

નિવ્યાઘાત ઉદ્વર્તનાદિ - ૪નું જઘન્ય નિક્ષેપાદિ - દ્વના કાલમાન પ્રદર્શક
ચંત્ર નંબર - ૩

	નિવ્યાઠ ઉદ્વ૦	વ્યાઠ ઉદ્વ૦	નિવ્યાઠ અપ૦	વ્યાઠ અપ૦
૧ જઘન્ય નિક્ષેપ	આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગે	આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગે	સમયાધિક ૧/૩ આવલિકા	શ્રેણિમાં અન્તર્મુ. પલ્યોંનો અસંખ્યેયભાગ
૨ જઘન્ય અતીત્યાપના	આવલિકા	આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગે	સમયોન ૨/૩ આવલિકા	શ્રેણિમાં અન્તર્મુ. પલ્યોંનો અસંખ્યેયભાગ
૩ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	(અબાધા + સમયાધિક આવલિકા) ન્યૂન કર્મ સ્થિતિ	સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ડાયસ્થિતિ	સમયાધિક ૨ આવલિકા હીન ૭૦ કોંકોંસાગ૦	પલ્યોંનો અસંખ્યેયભાગ હીન કર્મ સ્થિતિ
૪ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	સમયાધિક આવ૦ ન્યૂન અબાધા ચૂર્ણીકારના મતે ટીકાકારના મતે આવલિકા	૧ આવલિકા	૧ આવલિકા	^૧ સમયન્યૂન દેશોન બદ્ધડાયસ્થિતિ અંતઃ કોંકોં હીન કર્મ સ્થિતિ ૭૦કોંકોં સાગ૦ = કિંચિત્ હીન - બદ્ધડાયસ્થિતિ
૫ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	૭૦૦૦ વર્ષ	જરૂર નથી	ન હોય	ન હોય
૬ સર્વ સ્થિતિ	સર્વ કર્મસ્થિતિ (જુની સ્થિતિ ૧ આવ૦ ન્યૂન ૭૦ કોંકોંસાગ૦)	સર્વ કર્મસ્થિતિ	બંધાવલિકા ન્યૂન ૭૦ કોંકોંસાગ૦ જુની નવી સર્વ કર્મસ્થિતિ	અંતર્મુદ્ધર્ત ન્યૂન ૭૦ કોંકોં સાગ૦

૧. પંચસંગ્રહ મતે સમય ન્યૂન બદ્ધડાયસ્થિતિ પ્રમાણ છે.

સ્થિતિનું નિર્વાહ વ્યાહ ઉદ્ધ અપવર્તનાનું ભેગું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૪

સંજ્ઞા : A =અસંખ્યગુણ, V =વિશેષાધિક, S = સંખ્યાતગુણ

પદ નં.	વિષય	અલ્પ-બહુત્વ	પ્રમાણ
૧	નિર્વાહ ઉદ્ધ માં જઘન્ય નિક્ષેપ	અલ્પ	આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ ત્રણે પરસ્પર તુલ્ય
૨	વ્યાહ ઉદ્ધ માં જઘન્ય નિક્ષેપ		
૩	વ્યાહ ઉદ્ધ માં જઘન્ય અતીત્યાપના		
૪	નિર્વાહ અપહ માં જઘન્ય નિક્ષેપ	A	આવલિકાનો ૧/૩ ભાગ સમયાધિક
૫	નિર્વાહ અપહમાં જઘન્ય અતીત્યાપના	V	સમયોન ૨/૩ આવલિકા
૬	નિર્વાહ ઉદ્ધ માં જઘન્ય અતીત્યાપના		
૭	નિર્વાહ ઉદ્ધ માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	V	એક આવલિકા, ચારે પરસ્પર તુલ્ય
૮	વ્યાહ ઉદ્ધ માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના		
૯	નિર્વાહ અપહમાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના		
૧૦	વ્યાહ અપહ માં જઘન્ય નિક્ષેપ	S	શ્રેણિમાં અંતર્મુદૂર્ત હોવાથી
૧૧	વ્યાહ અપહ માં જઘન્ય અતીત્યાપના	S	શ્રેણિમાં અંતર્મુદૂર્ત હોવાથી
૧૨	નિર્વાહ ઉદ્ધ માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	S	સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન અબાધા ચૂર્ણીકારના મતે
૧૩	નિર્વાહ ઉદ્ધ માં ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	V	૭,૦૦૦ વર્ષ હોવાથી
૧૪	વ્યાહ અપહ માં જઘન્ય અતીત્યાપના	A	પલ્યોપમનો અસંખ્યાતભાગ અસંખ્ય વર્ષ
૧૫	વ્યાહ અપહ માં જઘન્ય નિક્ષેપ	S	દ્વિચરમ ખંડ કરતાં ચરમખંડ સંખ્યાતગુણ હોવાથી
૧૬	વ્યાહ અપહમાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	A	અંતઃ કોડાકોડી સાગહ ન્યૂન ૭૦ કોહ કોહ સાગહ
૧૭	વ્યાહ ઉદ્ધ માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	V	સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ડાયસ્થિતિ - ૭૦ કોહકોહસાગહ
૧૮	વ્યાહ અપહ માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	V	અંતર્મુદૂર્ત +પલ્યોહઅસંહ ભાગ ન્યૂન ૭૦ કોહકોહ સાગહ
૧૯	નિર્વાહ ઉદ્ધ માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	V	અબાધા +સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ૭૦ કોહકોહસાગહ
૨૦	વ્યાહ અપહ વખતે સર્વ સ્થિતિ	V	અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોહ કોહ સાગહ
૨૧	નિર્વાહ અપહ માં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ	V	સમયાધિક ૨ આવહ ન્યૂન ૭૦ કોહ કોહ સાગહ
૨૨	નિર્વાહ અપહ વખતે સર્વ સ્થિતિ		
૨૩	નિર્વાહ ઉદ્ધ વખતે સર્વ સ્થિતિ	V	૭૦ કોહકોહ સાગરોપમ, ત્રણે પરસ્પર તુલ્ય
૨૪	વ્યાહ ઉદ્ધ વખતે સર્વ સ્થિતિ		
૨૫	વ્યાહ ઉદ્ધ માં અબાધા		
૨૬	નિર્વાહ અપહ માં અબાધા	O	આ ત્રણની અબાધા ન હોય
૨૭	વ્યાહ અપહ માં અબાધા		

યંત્ર નંબર - ૪ના પ્રમાણ અને કારણો સહિત સમજૂતી :-

અહીં પ્રથમના ૧થી ૩ પદો આવલિકાના અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણ હોવાથી સૌથી અલ્પ છે, અને પરસ્પર તુલ્ય છે. તેના કરતાં ૪થું પદ સમયાધિક આવલિકાનો ૩જો ભાગ પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યગુણ છે. ૫મું પદ સમયોન આવલિકાના ૨/૩ ભાગ પ્રમાણ હોવાથી ત્રણ સમય ન્યૂન દ્વિગુણ અથવા તો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ૬થી ૮ એ ચારે પદો આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. અને ચારે પદો પરસ્પર તુલ્ય છે.

તેના કરતાં ૧૦મું પદ શ્રેણિમાં અંતર્મુદૂર્ત એટલે કે સંખ્યાત આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેના કરતાં ૧૧મું પદ શેષ સ્થિતિ કરતાં ઘાત્યમાન સ્થિતિ સંખ્યાતગુણ મોટા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેના કરતાં ૧૨મું પદ સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન અબાધા એટલે કે મિથ્યાત્વમોહનીય અપેક્ષાએ સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ૭૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. આ સ્થાન ૭મા પદમાં આવેલ છે. તે ટીકાકારના મતે છે. પણ ચૂર્ણીકારના મતે તે સ્થાન અહીં લેવું, કારણ કે ચૂર્ણીકારના મતે તેનું પ્રમાણ સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન અબાધા છે.

તેના કરતાં ૧૩મું પદ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા એટલે કે મિથ્યાત્વની અપેક્ષાએ ૭૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ હોવાથી, એટલે કે સમયાધિક આવલિકાનો વધારો છે તેથી વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ૧૪મું પદ શ્રેણિ સિવાયના ઉદ્વલ્યમાન દ્વિચરમખંડ હોવાને કારણે પલ્યોપમનો અસંખ્યાતભાગ અસંખ્ય વર્ષ પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યગુણ છે. અહીં દ્વિચરમખંડ જે ઉવેલાય તે અતીત્યાપનારૂપ થાય અને ચરમખંડ તે નિક્ષેપરૂપ થાય. અને દ્વિચરમખંડ કરતાં ચરમખંડ સંખ્યાતગુણ છે. તેથી ૧૪મું પદ અતીત્યાપના કરતાં ૧૫મું નિક્ષેપવાલુ પદ સંખ્યાતગુણ છે. અહીં ૧૦ - ૧૫ બન્ને પદ એક સરખા આવે છે અને ૧૧ - ૧૪ એક સરખા આવે છે. ત્યાં ૧૦ - ૧૧ પદ શ્રેણિ અપેક્ષાએ છે અને ૧૪ - ૧૫ પદ શ્રેણિ સિવાય છે.

તેના કરતાં ૧૬મું પદ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિઘાત રૂપ અંતઃકોડાકોડી સાગળ ન્યૂન ૭૦ કોળ કોળ સાગળ પ્રમાણ અર્થાત્ કિંચિત્ ઊન ડાયસ્થિતિ પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે. તેના કરતાં ૧૭મું પદ સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ડાયસ્થિતિરૂપ હોવાથી અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિઘાત કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વૃદ્ધિ વધારે હોવાથી વિશેષાધિક છે.

તેવી રીતે ડાયસ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગળ ન્યૂન ૭૦ કોળ કોળ સાગળ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિઘાત અંતઃકોળકોળ સાગળ ન્યૂન ૭૦ કોળકોળ સાગળ પ્રમાણ છે. તેમાં અંતઃ કોળ કોળ સાગળ ની સ્થિતિવાળો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરીને ૭૦ કોળકોળ સાગળ પ્રમાણ સ્થિતિવાળો થાય છે. અને જે વધારો થાય છે તેના કરતાં ૭૦ કોળકોળ સાગળ સ્થિતિબંધ કરીને અંતર્મુદૂર્ત પછી સ્થિતિઘાત કરીને જે અંતઃ કોળકોળ સાગળ ની સ્થિતિવાળો થાય છે. તે ઘટાડો ઓછો અને વધારો વધારે છે તેથી ૧૬મા પદ કરતાં ૧૭મું પદ વિશેષાધિક કહ્યું છે. તેના કરતાં ૧૮મું પદ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કર્યા બાદ અંતર્મુદૂર્ત પછી પલ્યોપમ અસંખ્યભાગ જેટલી સ્થિતિઘાત કરનારને અંતર્મુદૂર્ત નપલ્યોત્ત અસંત ભાગ ન્યૂન ૭૦ કોળકોળ સાગળ પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ૧૯મું પદ અબાધા નસમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ૭૦ કોળ કોળ સાગળ પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે.

તેના કરતાં ૨૦મું પદ અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોળકોળ સાગળ પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ૨૧મું પદ સમયાધિક ૨ આવલિકા ન્યૂન ૭૦ કોળકોળ સાગળ પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં ૨૨ - ૨૩ - ૨૪મા પદો વિશેષાધિક છે. અને ત્રણે પરસ્પર તુલ્ય છે. અને ત્રણે પદોની સર્વસ્થિતિ એટલે કે ૭૦ કોળકોળ સાગળ પ્રમાણ હોવાથી પૂર્વના ૨૧ મા પદ કરતાં સમયાધિક બે આવલિકા જેટલો વધારો છે. અહીં ૨૨મું પદ નિર્વ્યાઘાત ભાવી ઉત્કૃષ્ટ અપવર્તના વખતે સર્વસ્થિતિનું છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જે અંતર્મુદૂર્ત ચાલે ત્યારે આવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ છે અને સત્તા છે. અને અપવર્તના એક આવલિકા ઉપરની ન્યૂન નીચે ઉદયાવલિકા ન્યૂન છે. તે કારણે ઉત્કૃષ્ટ અપવર્તના નિર્વ્યાઘાત વખતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધી શકાય છે. ૨૫ - ૨૬ અને ૨૭મા પદમાં અબાધા જેવું કશું નથી તેથી ૦ લખ્યું છે.

અનુભાગ વિષયમાં નિર્વ્યાં- વ્યાં- ઉદ્- અપવર્તનાનું ભેગું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૫

સંજ્ઞા : A =અનંતગુણ, V =વિશેષાધિક

પદ નં.	વિષય	અલ્પ-બહુત્વ	પ્રમાણ
૧	રસની એક દ્વિગુણહાનિનું અંતર = તેમાં રહેલ સ્પર્ધક પ્રમાણ	અલ્પ	અનંત સ્પર્ધક
૨	નિર્વ્યાં ઉદ્- માં જઘન્ય નિર્લેપ		અનંત દ્વિગુણહાનિ પ્રમાણ ત્રણે પરસ્પર તુલ્ય
૩	નિર્વ્યાં અપ- માં જઘન્ય નિર્લેપ	A	
૪	વ્યાં ઉદ્- માં જઘન્ય નિર્લેપ		
૫	નિર્વ્યાં ઉદ્- માં જઘ- અતીત્યાપના		આ ત્રણ અથવા ૬ પરસ્પર તુલ્ય છે, જઘ- ઉત્કૃષ્ટ ભેદ નથી. નિર્લેપ કરતાં અતીત્યાપના અનંતગુણ
૬	નિર્વ્યાં ઉદ્- માં ઉત્કૃ- અતીત્યાપના		
૭	નિર્વ્યાં અપ- માં જઘ- અતીત્યાપના	A	
૮	નિર્વ્યાં અપ- માં ઉત્કૃ- અતીત્યાપના		
૯	વ્યાં ઉદ્- માં જઘન્ય અતીત્યાપના		
૧૦	વ્યાં ઉદ્- માં ઉત્કૃ- અતીત્યાપના		
૧૧	વ્યાં અપ- માં જઘન્ય નિર્લેપ	A	ક્ષપકશ્રેણિમાં ચરમ રસઘાત, અભવ્યને જઘન્ય રસ સત્તાક થતાં.
૧૨	વ્યાં અપ- માં જઘન્ય અતીત્યાપના	A	શેષ રહેલ રસ કરતાં ઉપરોક્તને ઘાત્યમાન રસ અનંતગુણ હોવાથી.
૧૩	વ્યાં ઉદ્- માં ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ	A	ઉત્કૃષ્ટ રસ વૃદ્ધિ હોવાથી અનંતગુણ.
૧૪	વ્યાં અપ- માં ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ	V	અહીં અનંતભાગ વધારે આવવાથી વિશેષાધિક છે.
૧૫	વ્યાં અપ- માં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના	V	અહીં અનંતભાગ વધારે આવવાથી વિશેષાધિક છે.
૧૬	નિર્વ્યાં ઉદ્- માં ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ	V	સ્વસ્પર્ધક + જઘન્ય અતીત્યાપના ન્યૂન સર્વ સ્પર્ધક પ્રમાણ
૧૭	નિર્વ્યાં અપ- માં ઉત્કૃષ્ટ નિર્લેપ		
૧૮	નિર્વ્યાં ઉદ્- વખતે સર્વ અનુભાગ		
૧૯	વ્યાં ઉદ્- વખતે સર્વ અનુભાગ	V	સ્વસ્પર્ધક + જઘન્ય અતીત્યાપના ભેગી થવાથી સર્વ સ્પર્ધક પ્રમાણ, પરસ્પર તુલ્ય છે.
૨૦	નિર્વ્યાં અપ- વખતે સર્વ અનુભાગ		
૨૧	વ્યાં અપ- વખતે સર્વ અનુભાગ		

ધંત્ર નંબર - પના પદોનું પ્રમાણ અને કારણ સહિત સમજૂતી :-

અહીં ૧૬ પદ રસની એક દ્વિગુણહાનિના અન્તર્ગત રસસ્પર્ધક પ્રમાણ હોવાથી સૌથી અલ્પ છે, અને તે અનંત સ્પર્ધક છે. તેના કરતાં ૨ - ૩ - ૪ પદોના અનંત દ્વિગુણહાનિ જેટલાં રસસ્પર્ધકો હોવાથી ત્રણે પદો અનંતગુણ છે. અને પરસ્પર તુલ્ય છે.

૫ થી ૧૦ સુધીના ૬ પદો વાસ્તવમાં જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ ભેદો ન હોવાથી ૩ પદો પરસ્પર તુલ્ય છે. અને પૂર્વના ૩ પદો (૨ થી ૪) કરતાં અનંતગુણ છે. તેના કરતાં ૧૧મું પદ ક્ષપકશ્રેણિમાં ચરમ રસઘાત વખતે અથવા અભવ્યને જઘન્ય રસ સત્તાક થતાં ચરમ રસઘાત વખતે હોવાથી અનંતગુણ છે. આ ૧૧મું પદ ૨ - ૩ - ૪ એ ત્રણ પદોની સાથે તુલ્ય પ્રમાણવાળું નથી. પરંતુ તેના કરતાં અનંતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય એવા ૫ થી ૧૦ સુધી ૬ પદો પછી પણ અનંતગુણ છે.

તેના કરતાં ૧૨મું પદ ઉપર જણાવેલ અને શેષ રહેલ રસ કરતાં ઘાત્યમાન રસ અનંતગુણ હોવાથી અનંતગુણ છે. તેના કરતાં ૧૩મું પદ ઉત્કૃષ્ટ રસ વૃદ્ધિરૂપ હોવાથી અનંતગુણ છે. અહીં ૧૩મું પદ અનંતબહુભાગ રસસ્પર્ધક હોવાથી હવે પછીના યથાસંભવ ઉત્તરોત્તરના પદો વિશેષાધિક જ છે. તે ૧૩મા પદ કરતાં ૧૪મું પદ ઉત્કૃષ્ટ રસ સત્તાકવાળાને જઘન્ય રસઘાત પ્રયુક્ત હોવાથી વિશેષાધિક છે.

તેના કરતાં ૧૫મું પદ ઉત્કૃષ્ટ રસ સત્તાક વાળાને જેટલો વધારેમાં વધારે સંભવી શકે તેટલો ઉત્કૃષ્ટ રસઘાત કરનારને હોવાથી વિશેષાધિક છે. ૧૨મા ઘાત્યમાન રસમાં જે સ્પર્ધકો છે તેના ચરમ સ્પર્ધક અપેક્ષાએ આ જઘન્ય અતીત્યાપના લેવી. પ્રથમ સ્પર્ધક અપેક્ષાએ ૫ થી ૧૦મા પદ ભેગી અતીત્યાપના આવે. (જો જઘન્ય રસઘાત શેષ રસના અનંતમા ભાગે હોય તો ૧૨ નંબર ૧૧મા સ્થાનમાં આવે અને ૧૧મું સ્થાન ૧૨માં આવે. એટલે કે વ્યાઘાતભાવી જઘન્ય અતીત્યાપના અનંતગુણ અને વ્યાઘાતભાવી જઘન્ય નિક્ષેપ અનંતગુણ થાય.)

૧૫મા પદ કરતાં ૧૬ - ૧૭મા બે પદો સ્વસ્પર્ધક + જઘન્ય અતીત્યાપના ન્યૂન સર્વ સ્પર્ધક પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. અને પરસ્પર તુલ્ય છે. ખાસ ધ્યાન એ રાખવાનું છે કે ૧૩ - ૧૪મા પદોમાં પૂર્વ સત્તામાં રહેલ રસની જે વૃદ્ધિ કે હાનિ થાય છે તેનો નિક્ષેપ લેવો. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ વૃદ્ધિ કે હાનિ વખતનો સર્વ નિક્ષેપ ન લેવો કારણ કે એ ૧૬ ૧૭મા પદરૂપ છે. માટે જો એ ભેદ ન પાડીએ તો ૧૩ અને ૧૬મું પદ એક થઈ જાય. ૧૪ અને ૧૭મું પદ પણ એક થઈ જાય. અને ૧૫મા પદ કરતાં ૧૩ - ૧૪ ઓછા છે, ૧૬ - ૧૭ વધારે છે, તે અલ્પબહુત્વ પણ ખોટું થાય.

તે ૧૬ - ૧૭મા પદ કરતાં ૧૮ થી ૨૧ = ૪ પદો ઉપરના ન્યૂન કરેલા (સ્વસ્પર્ધક + જઘન્ય અતીત્યાપના) પણ ભળી જવાથી અર્થાત્ સર્વ સ્પર્ધકો પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. અને પરસ્પર તુલ્ય છે.

-: અથ ૩જા - ૪થા - ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણ - સારસંગ્રહ :-

હવે ઉદ્વર્તના અને અપવર્તનાકરણ કહેવાનો અવસર છે.

અન્ય પ્રકૃતિરૂપે રહેલ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને દલિકને સ્વજાતીય પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને દલિકરૂપે કરવા તે પરપ્રકૃતિરૂપ સંક્રમ કહેવાય છે, અને તેનો વિચાર આગળ કરવામાં આવેલ છે.

સંક્રમણકરણથી જે દલિકોનો સંક્રમ થાય છે, તે દલિકો તે જ સ્થિતિસ્થાનમાં રહે છે. દા.ત. ૧૧ થી ૧૦૦ સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ સાતાવેદનીયના દલિકોનો અસાતાવેદનીયમાં સંક્રમ થાય ત્યારે તે દલિકો સાતાને બદલે અસાતા ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય બજાવે છે. પરંતુ દલિકો ૧૧ થી ૧૦૦ સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાંજ રહે છે. અર્થાત્ જે દલિકો જે સમયે સાતારૂપે ફળ આપવાના હતા તે દલિકો તે જ સમયે ફળ આપે, પણ સાતાને બદલે અસાતારૂપે. ત્યારે ઉદ્વર્તના અપવર્તનામાં તેમ નથી. વળી પરપ્રકૃતિરૂપ સંક્રમ પ્રકૃતિ વગેરે ચારેયનો થાય છે, ત્યારે ઉદ્વર્તના - અપવર્તના સંક્રમ માત્ર સ્થિતિ અને રસનો જ થાય છે.

જે વીર્ય વિશેષથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિના અમુક દલિકોની સ્થિતિ અને રસ વધે તે ઉદ્વર્તનાકરણ અને વીર્ય વિશેષથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિના અમુક દલિકોની સ્થિતિ અને રસ ઘટે તે અપવર્તનાકરણ કહેવાય છે.

અર્થાત્ વિવક્ષિત પ્રકૃતિના અમુક સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલા દલિકો તેની પછીના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા તે સ્થિતિ ઉદ્વર્તના અને ઉપરના પછીના સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોમાં રહેલ રસના પ્રમાણમાં વધારે રસવાળા કરવા તે રસની ઉદ્વર્તના કહેવાય છે.

એજ પ્રમાણે ઉપર - ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અમુક - અમુક દલિકોને શરૂઆતના નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા તે સ્થિતિ અપવર્તના અને ઉપર - ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોના રસને ઘટાડી શરૂઆતના નીચેના સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોમાં રહેલ રસના પ્રમાણમાં ઓછા રસવાળા કરવા તે રસની અપવર્તના કહેવાય છે.

દા.ત. અસાતાવેદનીયના ૧૦મા સ્થિતિસ્થાનમાંના અમુક - અમુક દલિકોને ૧૮ થી ૧૦૦મા સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા તે સ્થિતિ - ઉદ્વર્તના અને તે જ ૧૦મા સ્થિતિસ્થાનના અમુક અમુક દલિકોમાં રહેલ રસને ૧૮ થી ૧૦૦મા સ્થિતિસ્થાનના દલિકોમાં રહેલ રસના પ્રમાણમાં અધિક રસવાળા કરવા તે રસ - ઉદ્વર્તના.

એજ પ્રમાણે અસાતાવેદનીયના ૧૦૦મા સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ અમુક - અમુક દલિકોને ૧ થી ૯૦મા સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા તે સ્થિતિ અપવર્તના અને ૧૦૦મા સ્થિતિસ્થાનના અમુક અમુક દલિકોના રસને ઘટાડી ૧ થી ૯૦ મા સ્થિતિસ્થાનના દલિકોમાં રહેલ રસની સમાન ઓછા રસવાળા કરવા તે રસ અપવર્તના કહેવાય છે.

તેથી સ્થિતિ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તનામાં દલિકોના સ્થિતિસ્થાનો પણ બદલાઈ જાય છે, અર્થાત્ અમુક સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અમુક અમુક દલિકો તેની ઉપરના કે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવાઈ જાય છે.

અહીં એ પણ યાદ રાખવું કે વ્યાઘાત અપવર્તના અને ઉદ્વર્તના વગેરે અમુક પ્રકારના વિશિષ્ટ સંક્રમ સિવાય સંક્રમ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના કે ઉદીરણથી કોઈપણ સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ સંપૂર્ણ દલિકો ત્યાંથી ખલાસ થતા નથી, પરંતુ વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અમુક દલિકોનો અન્ય પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમ થાય છે. તેમજ અમુક દલિકોની ઉદ્વર્તના, અમુક દલિકોની અપવર્તના અને અમુક દલિકોની ઉદીરણ થાય છે. છતાં તે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં પણ અમુક દલિકો કાયમ રહી જાય છે. આ સામાન્ય નિયમ છે.

શરૂઆતના નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિકો ઘણાં ઘણાં હોવા છતાં રસ ઓછો ઓછો હોય છે. અને ક્રમશઃ ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિકો ઓછા ઓછા હોવા છતાં રસ અધિક અધિક પ્રમાણમાં હોય છે.

ઉદ્વર્તનાનો સંબંધ બંધ સાથે છે, અર્થાત્ જે પ્રકૃતિનો જ્યારે બંધ ચાલુ હોય અને જેટલો નવો સ્થિતિબંધ થતો હોય ત્યારે જ પૂર્વબદ્ધ સત્તામાં રહેલ તે પ્રકૃતિના તે સમયે બધ્યમાન સ્થિતિના પ્રમાણમાં સ્થિતિ અને રસ વધે છે. પણ બંધ ન હોય ત્યારે ઉદ્વર્તના થતી નથી અને બધ્યમાન સ્થિતિ કે રસથી પૂર્વબદ્ધ સત્તામાં રહેલ ઉપરની સ્થિતિ કે રસની પણ ઉદ્વર્તના થતી નથી.

દા.ત. અસાતાવેદનીયનો પાંચ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ નવીન બંધ થતો હોય તે વખતે પૂર્વબદ્ધ અસાતાવેદનીયની સત્તા દસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય તો પણ સમયાધિક પાંચ કોડાકોડી સાગરોપમથી દસ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધીની સ્થિતિની (કે તે સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોમાં રહેલ રસની) ઉદ્વર્તના થતી નથી, પરંતુ અમુક સ્થિતિસ્થાનો છોડી કંઈક ન્યૂન શરૂઆતના પાંચ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ અને તેના દલિકોમાં રહેલ રસની જ ઉદ્વર્તના થાય છે. અને અપવર્તનાનો સંબંધ બંધ સાથે ન હોવાથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિનો બંધ હોય કે ન હોય તો પણ તે પ્રકૃતિના સ્થિતિ અને રસની અપવર્તના થાય છે.

ત્યાં પ્રથમ સ્થિતિની ઉદ્વર્તના બતાવે છે.

સત્તાગત સ્થિતિથી ઓછો અથવા સમાન નવીન સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે નિર્વ્યાધાત ઉદ્વર્તના અને સત્તાગત સ્થિતિથી અધિક સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે જે ઉદ્વર્તના તે વ્યાધાત ઉદ્વર્તના અર્થાત્ સત્તાગત સ્થિતિથી અધિક નવીન બંધ થાય તે વ્યાધાત કહેવાય છે.

-: નિર્વ્યાધાત સ્થિતિ ઉદ્વર્તના :-

બધ્યમાન કર્મપ્રકૃતિની બંધાવલિકા વ્યતીત થતાં જ ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનથી બધ્યમાન સ્થિતિના ચરમ સ્થિતિસ્થાનથી એક આવલિકા અને બીજી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છોડી શેષ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત બધાં સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની ઉદ્વર્તના થાય છે. અર્થાત્ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત ગમે તેટલી સ્થિતિ હોય તો પણ તેનાથી ઓછો અગર તેની સમાન નવીન સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે બધ્યમાન સ્થિતિ કરતાં બંધાવલિકા, ઉદયાવલિકા અને અંતિમ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક એક આવલિકા પ્રમાણ તેમજ બધ્યમાન પ્રકૃતિની અબાધાની અંદરના છેલ્લા આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો વર્જી શેષ સર્વ સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થાય છે. તેથી તેટલી સ્થિતિઓ ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય છે.

પરંતુ બધ્યમાન પ્રકૃતિના અબાધાસ્થાનમાં રહેલ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોને બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનના ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરી શકાતાં નથી. તેથી અબાધાગત સ્થિતિસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના કહેવાય છે. અર્થાત્ તેટલાં સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થતી નથી, પરંતુ બધ્યમાન પ્રકૃતિના અબાધાસ્થાનમાં રહેલ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત ઉદયાવલિકાની ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોને તે જ અબાધાના ચરમસ્થિતિસ્થાન સુધીના દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય બનાવી શકે છે તેથી ઉદયાવલિકાની ઉપરના બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનમાં રહેલ સ્થિતિસ્થાનો સર્વથા ઉદ્વર્તનાને અયોગ્ય છે એમ નથી.

આ હકીકત બરાબર યાદ રાખવી, તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અબાધા પ્રમાણ, મધ્યમ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે મધ્યમ અબાધાપ્રમાણ અને જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે અંતર્મુહૂર્ત - જઘન્ય અબાધાપ્રમાણ જઘન્ય અતીત્યાપના અર્થાત્ ઉદ્વર્તનાને અયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો હોય છે. અને તેથી પણ જઘન્ય આવલિકા પ્રમાણ ઉદ્વર્તનાને અયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનોરૂપ જઘન્ય અતીત્યાપના હોય છે. જ્યારે વ્યાધાત સ્થિતિ ઉદ્વર્તનામાં તો આવલિકાથી પણ સમય - સમય ન્યૂન યાવત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી જઘન્ય અતીત્યાપના હોય છે.

બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકામાં કોઈપણ કરણ લાગતું નથી માટે પ્રથમ બે આવલિકાનું વર્જન કરેલ છે. અને જે સ્થિતિસ્થાનમાંથી દલિકોની ઉદ્વર્તના કરે છે. તે દલિકોને તેના ઉપરના સ્થિતિસ્થાનથી એક આવલિકાગત સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી તેની ઉપરના ઓછામાં ઓછા આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાતા સ્થિતિસ્થાનોમાં નાંખે છે, અર્થાત્ તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે. તેથી જ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગે અધિક એક આવલિકા પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિસ્થાનોનું વર્જન કરવામાં આવેલ છે.

જે સ્થિતિસ્થાનના દલિકોને ઉપાડી જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં નાંખવામાં આવે છે અર્થાત્ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે તે સઘળા સ્થિતિસ્થાનો નિલેપના વિષયભૂત ગણાય છે. તેથી જેટલો નવો સ્થિતિબંધ થાય તેના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના સમાન પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક એક આવલિકાના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થતી જ નથી. પરંતુ તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય છે. અને જ્યારે તેમાંના ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના કરે ત્યારે તેની ઉપરના આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના-

રૂપ સ્થિતિસ્થાનોને છોડી તેની ઉપરના આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ કરે છે તેથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિક્ષેપરૂપ છે.

તે પ્રથમ ઉદ્વર્તના યોગ્ય સ્થિતિસ્થાનના નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોથી અબાધાસ્થાનની ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાન સુધીના કોઇપણ સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે સમયાધિક આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી યાવત્ બે સમય અધિક આવલિકા સહિત અબાધા ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ મધ્યમ નિક્ષેપરૂપ હોય છે.

જ્યારે નવીન બંધાતી લતાના અબાધાસ્થાનથી ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના સમાન સ્થાનની ઉદ્વર્તના કરે ત્યારે અબાધાગત સ્થિતિસ્થાનો, ઉદ્વર્ત્યમાન એક સ્થિતિસ્થાન તથા તેની ઉપર અતીત્યાપનારૂપ એક આવલિકાના સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની ઉપરના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિક નિક્ષેપ થાય છે. અને તે વખતે સમયાધિક આવલિકા સહિત અબાધાન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ સ્થિતિઓ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપરૂપ હોય છે.

આ હકીકત કંઇક સરળતાથી સમજાય તેથી અસત્કલ્પના દ્વારા બતાવવામાં આવે છે.

આવલિકાના અસંખ્યાત સમયો હોવા છતાં અસત્કલ્પનાએ નવ, દસ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિબંધને દસહજાર સમયપ્રમાણ, ઉત્કૃષ્ટ અબાધા એક હજાર વર્ષ પ્રમાણ હોવા છતાં સો સમય પ્રમાણ, જઘન્ય અબાધા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવા છતાં પચ્ચીસ સમય પ્રમાણ અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગને અસત્કલ્પનાએ ત્રણ સમય પ્રમાણ સમજવો.

પૂર્વબદ્ધ દસહજાર સમય પ્રમાણ સાતાવેદનીયની નવ સમય પ્રમાણ બંધાવલિકા પૂર્ણ થાય અને તે વખતે સત્તાગત સ્થિતિ જેટલો જ અર્થાત્ નવ સમયન્યૂન દસહજાર સમય પ્રમાણ સાતાવેદનીયનો નવો બંધ ચાલુ હોય ત્યારે બધ્યમાન લતાની અબાધા સો સમય પ્રમાણ હોય છે. અને તેમાં દસથી અઠાર સુધીના નવ સ્થિતિસ્થાનો ઉદ્યાવલિકારૂપ હોવાથી તે સ્થિતિસ્થાનોમાં ઉદ્વર્તના થતી જ નથી.

તેની ઉપરના ઓગણીસમા સ્થિતિસ્થાનથી સત્તાણુમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના અબાધાગત સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની ઉદ્વર્તના થાય છે. એટલે તેમાંના કોઇપણ સ્થિતિસ્થાનના અમુક દલિકોને તેની ઉપરના આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની ઉપરના બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનના છેલ્લા સ્થિતિસ્થાન સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે. અર્થાત્ ઓગણીસમા સ્થિતિસ્થાનથી સત્તાણુમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના દલિકોની ઉદ્વર્તના થઇ શકે છે.

પૂર્વબદ્ધની અપેક્ષાએ અઠાણુથી એકસો નવ સુધીના સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થતી નથી. કારણ કે અઠાણુથી એકસો છ સુધીના અસત્કલ્પનાએ આવલિકા પ્રમાણ નવ સ્થિતિસ્થાનો અતીત્યાપનારૂપ છે. અને એકસો સાતથી એકસો નવ સુધીના ત્રણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત છે, વળી ઓગણીસથી એકસો નવ સુધીના કોઇપણ સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય થતા નથી કારણ કે ઓગણીસથી એકસો નવ સુધીના સ્થિતિસ્થાનો બધ્યમાન લતાની અબાધાના અંતર્ગત છે, તેથી તે ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપનારૂપ છે.

બધ્યમાન લતાની અબાધાસ્થાનના ઉપરના એટલે પૂર્વબદ્ધ લતાના એકસો દસમા સ્થિતિસ્થાનના દલિકો એકસો અગિયારથી એકસો ઓગણીસ સુધીની અસત્કલ્પનાએ નવ સમયાત્મક આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના છોડી તેની ઉપર એકસો વીસથી દસહજાર સમય સુધીના કુલ નવહજાર આઠસો એકાસી સ્થિતિસ્થાનોમાં પડે. કારણ કે અસત્કલ્પનાએ પ્રાગબદ્ધની બંધાવલિકા નવ સમય પ્રમાણ, નવીન બધ્યમાન લતાની અબાધા સો સમય પ્રમાણ, ઉદ્વર્ત્યમાન એક સ્થિતિસ્થાન અને નવ સમયરૂપ આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના =એકસો ઓગણીસ સમયો દસહજારમાંથી ઓછા થાય, તેથી શેષ બધ્યમાન લતાના ચરમ સમય સુધીના નવહજાર આઠસો એકાસી સમયોમાં નિક્ષેપ થાય છે.

એ જ પ્રમાણે જ્યારે સત્તાગત સ્થિતિથી =નવ સમય ન્યૂન દસહજાર સમયથી ઓછો - ઓછો સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે અબાધા ઓછી - ઓછી થવાથી અતીત્યાપના પણ ઓછી ઓછી હોય છે. અને તે મધ્યમ અતીત્યાપના છે. એમ સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે પચ્ચીસ સમય પ્રમાણ જઘન્ય અબાધા તે જઘન્ય અતીત્યાપના છે.

બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનની ઉપરના અર્થાત્ એકસો દસમા સ્થિતિસ્થાનના પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત અમુક દલિકો તેની ઉપર એટલે એકસો અગિયારથી એકસો ઓગણીસમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના નવ સ્થિતિસ્થાનરૂપ આવલિકામાં તથા સ્વભાવે જ પડતાં નથી. અર્થાત્ તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય થતાં નથી. કારણ કે નવ સ્થિતિસ્થાનાત્મક આવલિકા એ અતીત્યાપના છે. તેથી એકસો વીસમા સ્થિતિસ્થાનથી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના

દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય થાય છે અને તે જ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ હોવાથી સમયાધિક આવલિકા, બંધાવલિકા અને અબાધા ન્યૂન એટલે અસત્કલ્પનાએ એકસો ઓગણીસ સ્થિતિસ્થાન રહિત દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના કુલ નવ હજાર આઠસો એકાસી સ્થિતિસ્થાનોમાં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ થાય છે.

તથા અબાધાની ઉપરના બીજા, ત્રીજા અર્થાત્ એકસો અગિયારમા, એકસો બારમા વગેરે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોનો તેની ઉપરના આવલિકા પ્રમાણ નવ-નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની ઉપર જેટલાં જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો રહે તેટલાં તેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિક નિક્ષેપ થાય છે તે છેવટે નવહજાર નવસો સત્યાસીમા સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકોનો તેની ઉપર નવહજાર નવસો અઠાસીથી નવહજાર નવસો છન્નુ સુધીના આવલિકા પ્રમાણ નવ સ્થિતિસ્થાનો રૂપ અતીત્થાપનાની ઉપરના નવહજાર નવસો સત્તાણુથી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના ચાર સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. અને તે બધી સ્થિતિઓ મધ્યમ નિક્ષેપના વિષયભૂત છે.

જ્યારે નવહજાર નવસો અઠાસીમા સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તેની ઉપરના આવલિકા સ્વરૂપ નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી નવહજાર નવસો અઠાણુથી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના ત્રણ સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિક નિક્ષેપ થાય છે અર્થાત્ તે દલિકોના સાથે ભોગવવા યોગ્ય થાય છે. તેથી અસત્કલ્પનાએ ત્રણ સમયરૂપ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં જે નિક્ષેપ થાય છે તે સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત છે.

એમ નિર્વ્યાઘાત ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે બધ્યમાન સ્થિતિના અંતિમ સ્થિતિસ્થાનથી એક આવલિકા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થતી જ નથી, પરંતુ તેની નીચેના અને અબાધાની ઉપરના બધા સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થાય છે. તેમજ ઉદયાવલિકાની ઉપરના અર્થાત્ ઓગણીસમા સ્થિતિસ્થાનથી અબાધાસ્થાનની અંતર્ગત રહેલ સત્તાણુમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના સ્થાનોની ઉદ્વર્તના થાય છે અને તેનો નિક્ષેપ યથાસંભવ એકસો નવમા સ્થિતિસ્થાન સુધીમાં થાય છે. પરંતુ એકસો દસ થી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના સ્થાનોમાં તેનો નિક્ષેપ થતો નથી.

સત્તાગત સ્થિતિથી સમયાધિક અધિક સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે વ્યાઘાત ઉદ્વર્તના થાય છે. એમ ટીકામાં બતાવેલ છે પરંતુ સત્તાગત દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિ હોય અને આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધિક અર્થાત્ દસહજાર છ સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ ન થાય પરંતુ દસહજાર અને પાંચ સમય પ્રમાણ નવો સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી તો પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત નવહજાર નવસો નેવ્યાસીથી દસહજારમાં સ્થિતિસ્થાન સુધીના બાર સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થતી જ નથી, પરંતુ નિર્વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં બતાવ્યા મુજબ નવહજાર નવસો અઠાસીમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના સ્થિતિસ્થાનોની જ ઉદ્વર્તના થાય છે.

દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિથી પાંચ સમય અધિક સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી માત્ર નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિસ્થાનો વધે છે તેથી એક સમયાધિક, બે સમયાધિક, એમ એક-એક સમયની વૃદ્ધિએ પાંચ સમયાધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી નવહજાર નવસો અઠાસીમા સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તેના દલિકોનો નવ સમય પ્રમાણ અતીત્થાપનારૂપ આવલિકાની ઉપર નવહજાર નવસો અઠાણુથી ચાર, પાંચ, યાવત્ એક-એક સમય અધિક કરતાં આઠ સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે.

—: વ્યાઘાત સ્થિતિ ઉદ્વર્તના :—

જ્યારે છ સમયાધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત નવહજાર નવસો નેવ્યાસીથી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની પણ ઉદ્વર્તના થાય છે અને તે વખતે જઘન્ય અતીત્થાપના અને જઘન્ય નિક્ષેપ એમ બન્ને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સ્થિતિસ્થાનો પ્રમાણ હોય છે. અને તે અસત્કલ્પનાએ ત્રણ ત્રણ હોય છે. અને તે વખતથી જ વ્યાઘાત ઉદ્વર્તના શરૂ થાય છે.

દસહજારમા સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે દસહજાર ઉપરના ત્રણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની ઉપરના દસહજાર ચાર પાંચ અને છ સમયરૂપ ત્રણ સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. સાત સમય અધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે દસહજારમા સ્થિતિસ્થાનના દલિકોનો તેની ઉપરના ચાર સમય છોડી દસહજાર પાંચથી સાત સુધીના ત્રણ સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે.

એમ એક-એક સમય અધિક કરતાં યાવત્ બાર સમય અધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ નવો સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના કરી તેના દલિકોનો તેની ઉપરના એક-એક સમય અધિક કરતાં યાવત્ દસ હજાર નવ સમય સુધીના આવલિકા પ્રમાણ નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની ઉપરના દસહજાર દસથી દસહજાર બાર સુધીના ત્રણ સ્થિતિસ્થાનોમાં જ નિક્ષેપ થાય છે એટલે અતીત્યાપનારૂપ આવલિકા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી માત્ર અતીત્યાપના વધે છે, પરંતુ નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ તેટલી જ રહે છે અને અતીત્યાપનારૂપ આવલિકા પૂર્ણ થયા બાદ જેમ જેમ નવો સ્થિતિબંધ વધે છે તેમ તેમ નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ વધે છે પણ અતીત્યાપના તેટલી જ રહે છે.

તેથી તેર સમયાધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત દસહજારમા સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના કરી તેની ઉપરના નવ સમયો છોડી દસહજાર દસથી દસહજાર તેર સુધીના ચાર સ્થિતિસ્થાનોમાં, ચૌદ સમયાધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે દસહજાર દસથી દસહજાર ચૌદ સુધીના પાંચ સ્થિતિસ્થાનોમાં અને પંદર સમયાધિક દસહજાર સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે દસહજાર દસથી દસહજાર પંદર સુધીના છ સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે.

એમ એક એક સમય અધિક કરતાં યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી માત્ર નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ જ વધે છે પરંતુ અતીત્યાપના તેટલી જ રહે છે. તેથી વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં જે જે સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય તે તે સ્થિતિસ્થાનના દલિકોનો તેની ઉપરના એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી બધ્યમાન લતાના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. અર્થાત્ તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવાના યોગ્યતાવાળાં કરે છે.

-: સ્થિતિ ઉદ્વર્તનાના પદાર્થોનું અલ્પબહુત્વ :-

વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં જઘન્ય નિક્ષેપ અને જઘન્ય અતીત્યાપના બન્ને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ હોવાથી તે બન્ને આગળ બતાવતા પદાર્થોની અલ્પ અને પરસ્પર સમાન છે. તે થકી આવલિકારૂપ અતીત્યાપના અસંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના ઉત્કૃષ્ટ અબાધારૂપ હોવાથી સંખ્યાતગુણ (અસંખ્યાતગુણ) છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ સમયાધિક આવલિકા સહિત ઉત્કૃષ્ટ અબાધા ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે, અને તે થકી સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. કારણ કે તેમાં સમયાધિક આવલિકા સહિત અબાધા પણ આવી જાય છે. તેથી સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ છે.

ઉપર (અસંખ્યાતગુણ) લખવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે. કેટલાકના મતે અબાધામાં રહેલ દલિકોનો અબાધાની ઉપરની સ્થિતિમાં નિક્ષેપ થતો ન હોવાથી તેને ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપનારૂપ લીધેલ છે. બાકી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ જે બતાવેલ છે તે વખતે પણ અતીત્યાપના ૧ આવલિકા છે. તેમજ નિર્વ્યાઘાતભાવી ઉદ્વર્તનામાં સામાન્યથી ૧ આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના છે. અને યાવત્ અબાધામાં પણ રહેલ દલિકોનો અબાધાની ઉપર નિક્ષેપ નથી પરંતુ અબાધાની અંદર નિક્ષેપ છે. ત્યાં પણ અતીત્યાપના ૧ આવલિકા છે, અને વ્યાઘાતભાવી ઉદ્વર્તનામાં પણ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના ૧ આવલિકા છે. તેથી આવ૦ અસં૦ ભાગ પ્રમાણ જઘન્ય અતીત્યાપના કરતાં ૧ આવલિકારૂપ અતીત્યાપના અસંખ્યગુણ અને તેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધારૂપ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના સંખ્યેયગુણ જે કહ્યું છે, તેમાં કોઈ જાતનો વિરોધ નથી.

પરંતુ અહીં કર્મપ્રકૃતિ અને પંચસંગ્રહની ટીકાના આધારે જઘન્ય અતીત્યાપના (આવ૦ અસં૦ ભાગ) કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના (અબાધારૂપ) અસંખ્યેયગુણ લખ્યું છે.

જઘન્ય નિક્ષેપ અને જઘન્ય અતીત્યાપના આ બન્ને આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ છે. અને બન્ને પરસ્પર તુલ્ય છે.

તે પછીનું પદ એક આવલિકા સમય લો તો તે અસંખ્યેયગુણ છે અને પછી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા સ્થાન સંખ્યાતગુણ છે. પરંતુ આવલિકા સ્થાન કાઢી નાખવાથી આવલિકા અસં૦ ભાગ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધા અસંખ્યગુણ થવામાં કશો વાંધો નથી. કુલ એક પદ ઓછું થશે.

ચૂર્ણીકારના મતે અબાધાના દલિકો ઉદ્વર્તના થઈને અબાધા ઉપર જાય છે. તેથી નવી બંધાતી સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન અબાધા ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના પડે.

તે વખતે ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિનું દલિક તે વખતે બંધાતી અબાધા ઉપર બંધાતા નિષેકમાં પડે એટલે અબાધાની જે નીચેની પ્રથમ આવલિકા જે બંધાવલિકા છે તે જ ઉદયાવલિકા પણ છે. અને તે પછીની સ્થિતિમાં ઉદ્વર્તના થનાર દલિક છે. તે ત્યાંથી ઉદ્વર્તીને અબાધા ઉપર પડે છે. તેથી સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ અબાધા અતીત્યાપના છે. ચૂર્ણીકાર અને ટીકાકાર બે મત જુદા છે.

-: સ્થિતિ અપવર્તના :-

અપવર્તનાનો સંબંધ બંધ સાથે ન હોવાથી તે તે પ્રકૃતિનો બંધ હોય કે ન હોય તો પણ સત્તાગત સ્થિતિઓની સદા અપવર્તના ચાલુ જ હોય છે. અને તે નિર્વ્યાધાત અપવર્તના કહેવાય છે. બંધાવલિકામાં કોઇપણ કરણ લાગતું ન હોવાથી બંધાવલિકા વીત્યા બાદ તરત જ ઉદયાવલિકા શરૂ થાય છે. પરંતુ ઉદયાવલિકામાં પણ કોઇ કરણ લાગતું ન હોવાથી ઉદયાવલિકાની ઉપરના સત્તાગત બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની અપવર્તના થાય છે. અર્થાત્ બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા ન્યૂન સત્તાગત બધા સ્થિતિસ્થાનો અપવર્તનાને યોગ્ય હોય છે તેથી જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય ત્યારે મોહનીયકર્મની બે આવલિકા ન્યૂન સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ, આયુષ્યની આવલિકા ન્યૂન તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ, નામ અને ગોત્રકર્મની બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ અને જ્ઞાનાવરણીય વગેરે શેષ ચાર કર્મોની બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિઓ અપવર્તનાને યોગ્ય હોય છે.

જે સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની અપવર્તના કરે છે તેને તે સ્થિતિસ્થાનમાં નાંખતો નથી. તેમજ સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગ સહિત એક આવલિકાની ઉપરના કોઇપણ સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેના દલિકોને તેની નીચેના એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનથી ઉદયના સમય સુધીના જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો હોય છે તે બધામાં નાંખે છે. અર્થાત્ તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે અને જે સ્થિતિસ્થાનોમાં નાંખે છે તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો નિષેપના વિષયભૂત હોય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાના ચરમ સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેની નીચેના આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષેપ કરે છે. અને બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી જ અપવર્તના શરૂ થાય છે. તેથી બંધાવલિકા, અપવર્ત્યમાન સમય અને અતીત્યાપનારૂપ આવલિકા એમ સમયાધિક બે આવલિકા ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ નિષેપના વિષયભૂત છે.

સત્તાગત ચરમ સ્થિતિસ્થાનથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેને અપવર્ત્યમાન સ્થિતિસ્થાનની નીચેના આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિક નિષેપ થાય છે અને તે બધી સ્થિતિઓ મધ્યમ નિષેપના વિષયભૂત છે.

જે સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે છે તે સ્થિતિસ્થાનના દલિકોનો તેની નીચેના આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી શેષ બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષેપ કરે છે. આ હકીકત સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગ સહિત એક આવલિકાની ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોની અપવર્તના કરે ત્યાં સુધી લાગુ પડે છે. પરંતુ તેનાથી નીચે - નીચેના સ્થિતિસ્થાનોની અપવર્તના કરે ત્યારે અતીત્યાપનારૂપ આવલિકા ક્રમશઃ એક - એક સમયે ન્યૂન થાય છે. તેથી ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના કરે ત્યારે તેના દલિકોનો સમય ન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષેપ કરે છે. અને તે વખતે સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઓ જઘન્ય નિષેપના વિષયભૂત અને સમયોન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઓ જઘન્ય અતીત્યાપનારૂપ હોય છે.

અસત્કલ્પનાએ દસહજાર સમય પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી તેની નવ સમય પ્રમાણ બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ દસથી અઢાર સુધીના ઉદયાવલિકા પ્રમાણ નવ સ્થિતિસ્થાનોની ઉપરના ઓગણીસથી દસહજારમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના નવહજાર નવસો બ્યાસી સ્થિતિસ્થાનો અપવર્તનાને યોગ્ય હોય છે. અને તેમાંના છેલ્લા દસહજારમા સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેના દલિકોનો નવહજાર નવસો નવ્યાણુમા સ્થિતિસ્થાનથી નવહજાર નવસો એકાણું સુધીના નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી શેષ નવહજાર નવસો નેવુમા સ્થિતિસ્થાનથી દસમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના કુલ નવહજાર નવસો એકાસી સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષેપ થાય છે. અર્થાત્ એટલી સ્થિતિઓ ઉત્કૃષ્ટ નિષેપરૂપ છે. અને તે ઓગણીસ સમય ન્યૂન દસહજાર સમય પ્રમાણ સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ છે. કારણ કે આવલિકા અસત્કલ્પનાએ નવ સમય પ્રમાણ કલ્પેલ હોવાથી સમયાધિક બે આવલિકાના ઓગણીસ સમયો થાય છે.

નવહજાર નવસો નવ્યાણુમા સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેના દલિકોનો નવહજાર નવસો અઢાણુથી નવહજાર નવસો નેવુ સુધીના આવલિકા પ્રમાણ નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના નવહજાર નવસો નેવ્યાસીથી દસમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના નવહજાર નવસો એસી સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ કરે. નવહજાર નવસો અઢાણુમા સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેના દલિકોનો તેની નીચેના આવલિકા પ્રમાણ નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના દસમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના કુલ નવ હજાર નવસો ઓગણીસેસી સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ કરે છે. એમ નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેની નીચેના નવ નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનથી દસમા સ્થિતિસ્થાન સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિક નિક્ષેપ કરે છે.

એમ ત્રેવીસમા સ્થિતિસ્થાન સુધી સમજવું, અર્થાત્ ત્રેવીસમા સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે આવલિકા પ્રમાણ બાવીસથી ચૌદમા સુધીના નવ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના દસથી તેર સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાં દલિક નિક્ષેપ કરે છે તેની નીચેના ક્રમશઃ બાવીસમા, એકવીસમા અને વીસમા સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેની નીચેના ક્રમશઃ આઠ, સાત અને છ સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના દસથી તેર સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાં જ નિક્ષેપ કરે છે. તેથી ત્રેવીસમા સ્થિતિસ્થાનથી ક્રમશઃ નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોની અપવર્તના કરે ત્યારે નવ સમય પ્રમાણ આવલિકારૂપ અતીત્યાપના એક એક સમય ઓછી ઓછી થાય છે પણ નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ તેટલી જ રહે છે. છેવટે નવ સમયાત્મક ઉદયાવલિકાની ઉપરના પહેલા એટલે કે ઓગણીસમા સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના કરે ત્યારે તેના દલિકોનો અઢારથી ચૌદમા સુધીના પાંચ સ્થિતિસ્થાનો છોડી શરૂઆતના દસ થી તેર એમ ચાર સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ કરે છે. ત્યારે અસત્કલ્પનાએ આવલિકાનો ત્રીજો ભાગ પણ ત્રણ સમય પ્રમાણ હોવાથી એ પાંચ સ્થિતિસ્થાનો સમય ન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ છે અને તે જઘન્ય અતીત્યાપના છે તથા જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત જે ચાર સ્થિતિસ્થાનો છે તે સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણ છે.

આ નિર્વ્યાધાત અપવર્તના છે તેથી આ અપવર્તના દ્વારા કોઇપણ સ્થિતિસ્થાનના સંપૂર્ણ દલિકો અન્ય સ્થિતિસ્થાનમાં જતા નથી પરંતુ અમુક અમુક દલિકો નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં જાય છે. છતાં અમુક અમુક દલિકો તે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં પણ રહી જાય છે. આ વાત પ્રથમ પણ બતાવેલ છે.

જ્યારે સ્થિતિઘાત થાય છે, ત્યારે વ્યાધાત અપવર્તના કહેવાય છે. તેથી વ્યાધાત અપવર્તનાનું બીજું નામ સ્થિતિઘાત છે. તેથી જ્યારે જેટલી સ્થિતિઓનો ઘાત થાય અર્થાત્ જેટલી સ્થિતિઓની વ્યાધાત અપવર્તના થાય તેટલી સ્થિતિઓ સત્તામાંથી સંપૂર્ણ ક્ષય થઇ જાય છે અને તે સ્થિતિસ્થાનોના બધા દલિકોને તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવાની યોગ્યતાવાળા કરે છે.

આ વ્યાધાત અપવર્તના મુખ્યત્વે અપૂર્વકરણ સંજ્ઞાવાળા કરણથી તથા અપૂર્વકરણ ગુંણસ્થાનકથી થાય છે અને ગૌણપણે એકેન્દ્રિયથી અસંજિ સુધીના જીવોમાં પણ વ્યાધાત અપવર્તના થાય છે કારણ કે એકેન્દ્રિયાદિકમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને અમુક ટાઇમ પછી એકેન્દ્રિયાદિક જીવોના બંધ જેટલી જ સ્થિતિસત્તા રહે છે અને તે વ્યાધાત અપવર્તનાથી જ થાય છે એમ મને લાગે છે.

વ્યાધાત અપવર્તનામાં સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓ અતીત્યાપનારૂપ હોય છે. અને તે કંડકની નીચે સત્તામાં જેટલી કર્મસ્થિતિ હોય તેટલી સ્થિતિમાં નિક્ષેપ થતો હોવાથી કંડકની નીચેની બધી સ્થિતિઓ નિક્ષેપના વિષયભૂત હોય છે.

ઉત્કૃષ્ટ કંડક પંચસંગ્રહના મતે બદ્ધઢાયસ્થિતિ પ્રમાણ છે અને કર્મપ્રકૃતિના મતે કંઈક ન્યૂન બદ્ધઢાયસ્થિતિ પ્રમાણ છે.

સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત પોતાને પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બંધ કરી તુરત જ બીજા સમયે ત્યાંથી કૂદકો મારી સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ વગેરે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે છે. તે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ બદ્ધઢાયસ્થિતિ કહેવાય છે. અને તે જ ઉત્કૃષ્ટ કંડકનું પ્રમાણ છે. માટે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન સંપૂર્ણ સત્તાગત સ્થિતિરૂપ ઉત્કૃષ્ટ કંડકની તે સમયથી અપવર્તના કરાતી કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓમાંના દરેક સ્થિતિસ્થાનોના અમુક અમુક દલિકો અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં કંડકની નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવાઇ જાય છે. એમ તે અંતર્મુદૂર્તના ચરમ સમય સુધીમાં તે કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓના બધા દલિકો દરેક સમયે તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવાઇ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓ સત્તામાંથી ચરમ સમયે એક સાથે ક્ષય પામતી હોવાથી ઓછી થઇ જાય છે તેથી તે

કંડકની અપવર્તના કરતા પહેલા સમયે ઉપરના પહેલા સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકોમાંના અમુક દલિકો સમય ન્યૂન કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓની નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવાઇ છે. માટે જ સમયન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ કંડક પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના છે અને જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ એક કંડક હોય છે, તેથી વ્યાઘાત અપવર્તનામાં સમય ન્યૂન પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જઘન્ય કંડક તે જઘન્ય અતીત્યાપના છે.

અહીં વ્યાઘાત અપવર્તનામાં નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિઓ અપવર્તના કરતા કંડકની નીચે સત્તામાં જેટલી સ્થિતિઓ હોય તેટલી સ્થિતિઓ થાય છે. માટે તેટલી સ્થિતિઓ નિક્ષેપના વિષયભૂત છે.

સ્થિતિ અપવર્તનાના પદાર્થોનું અલ્પબહુત્વ અને સ્થિતિ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાના આવતા વિષયોનું સંયુક્ત અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર ૧ - ૨ જુઓ.

-: અનુભાગ ઉદ્વર્તના :-

જે જે સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકોની સ્થિતિની ઉદ્વર્તના અથવા અપવર્તના થાય છે, તે તે દલિકોના અનુભાગની પણ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના થાય છે. માટે સામાન્યથી સ્થિતિ ઉદ્વર્તના અને સ્થિતિ અપવર્તનાની જેમ જ અનુભાગ ઉદ્વર્તના અને અનુભાગ અપવર્તના પણ હોય છે. પરંતુ કોઇપણ એક સ્થિતિસ્થાનના દલિકોમાં રસસ્પર્ધકો અનંતા હોય છે. માટે અનુભાગના વિષયમાં સ્પર્ધકોની અપેક્ષાએ કેટલાક ઠેકાણે અનંતગુણ આવશે.

જેમ નિર્વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં ચરમ સ્થિતિસ્થાનથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત આવલિકા પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિસ્થાનો નિક્ષેપ અને અતીત્યાપનારૂપ હોવાથી ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય નથી. તેમ તેટલાં સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ રસસ્પર્ધકો પણ ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય નથી. પરંતુ તેની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનગત રસસ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તે દલિકોના સ્પર્ધકોને તેની ઉપરના આવલિકાગત સ્પર્ધકોને છોડી તેની ઉપરના ચરમ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોમાં રહેલ અનંત સ્પર્ધકોની સમાન અધિક રસવાળા કરે છે. અને તેની નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોના રસની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તે તે સ્થિતિસ્થાનની ઉપર આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિગત રસસ્પર્ધકો છોડી તેની ઉપર નવીન બધ્ધમાન પ્રકૃતિના ચરમ સમય સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અનુભાગ સ્પર્ધકોમાં નિક્ષેપ થાય છે. તેથી જેમ સ્થિતિ ઉદ્વર્તનામાં અબાધાની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તેની ઉપર આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી બધ્ધમાન સ્થિતિના ચરમસમય સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. તેમ રસ ઉદ્વર્તનામાં અબાધાની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનગત રસસ્પર્ધકોની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તે સ્થિતિસ્થાનની ઉપરના આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનગત રસસ્પર્ધકો છોડી બધ્ધમાન સ્થિતિના ચરમ સમય સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનગત રસસ્પર્ધકોમાં તેનો નિક્ષેપ થાય છે.

જો કે વ્યાઘાત અનુભાગ ઉદ્વર્તનામાં વ્યાઘાત સ્થિતિ ઉદ્વર્તનાની જેમ જઘન્ય નિક્ષેપ અને જઘન્ય અતીત્યાપના એ બંને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અનંત રસસ્પર્ધક પ્રમાણ હોય છે. તો પણ નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિસ્થાનો ઉપરના છે, અને અતીત્યાપના વિષયભૂત સ્થિતિસ્થાનો તેની નીચેના છે અને ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોથી નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોમાં રસ ઓછો ઓછો હોય છે. તેથી નિક્ષેપના વિષયભૂત અનુભાગથી અતીત્યાપનારૂપ અનુભાગ હીન હોય એમ લાગે છે. પણ કેટલો હીન હોય છે તે બહુશ્રુતો જાણે. તેનાથી આવલિકારૂપ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપનાગત સ્પર્ધકો અનંતગુણ, તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપના વિષયભૂત અનુભાગ સ્પર્ધકો અનંતગુણ અને તેથી પણ સર્વસત્તાગત અનુભાગ વિશેષાધિક હોય છે.

-: અનુભાગ અપવર્તના :-

અહીં પણ સ્થિતિ અપવર્તનાની જેમ બંધાવલિકા વીત્યા પછી ઉદયાવલિકાની ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ રસસ્પર્ધકોની જ અપવર્તના થાય છે. તેથી ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિગત રસસ્પર્ધકોની અપવર્તના કરે ત્યારે તે દલિકોના રસસ્પર્ધકોને તેની નીચેના સમય ન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોગત સ્પર્ધકોને છોડી તેની નીચેના આવલિકાના સમયાધિક ત્રીજા ભાગના સમયપ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોના દલિકોમાં રહેલ રસની સમાન ઓછા રસવાળા કરે છે. અર્થાત્ તેમાં નિક્ષેપ કરે છે. અને સત્તાગત અંતિમ સ્થિતિસ્થાનના અનુભાગની અપવર્તના કરે ત્યારે તેની નીચેના આવલિકાના સમય પ્રમાણ સ્થિતિગત રસસ્પર્ધકોને છોડી તેની નીચેના ઉદયના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાન સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અનુભાગ સ્પર્ધકોમાં નિક્ષેપ કરે છે. અર્થાત્ તેની સમાન ઓછો રસ કરે છે. માટે અનુભાગ અપવર્તનામાં ઉદયાવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ શરૂઆતના અનંતા રસસ્પર્ધકોની અપવર્તના થતી

નથી અને બંધાવલિકા વીત્યા પછી જ અપવર્તના થાય છે. માટે બે આવલિકા ન્યૂન સંપૂર્ણ સત્તાગત સ્થિતિના અનુભાગની અપવર્તના થઈ શકે છે.

અપવર્તનાનો સંબંધ બંધ સાથે ન હોવાથી જે સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે તે સ્થિતિસ્થાનોની સમાન રસ પરમાણુઓ ઓછા ઓછા હોય છે, તેથી સર્વ જઘન્ય પ્રથમ સ્પર્ધકના પરમાણુઓની અપેક્ષાએ અમુક સ્પર્ધકો પછીના સ્પર્ધકમાં પરમાણુઓ અર્ધા થઈ જાય છે. તે એક દ્વિગુણહાનિ કહેવાય છે. આ દ્વિગુણહાનિની મધ્યમાં રહેલ સ્પર્ધકો હવે પછીના અનુભાગની અપેક્ષાએ ઘણાં જ અલ્પ છે. અથવા સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં જે વર્ગણના પરમાણુઓની અપેક્ષાએ અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણાઓ ઓળંગ્યા પછીની વર્ગણામાં પરમાણુઓ અર્ધા થાય છે. તે પણ એક દ્વિગુણહાનિ કહેવાય છે. તે દ્વિગુણહાનિની વચ્ચે રહેલ સ્નેહરૂપી રસનો સમૂહ થોડો હોય છે.

તે થકી ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના એ બન્નેમાં જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત અનુભાગ અનંતગુણ અને પરસ્પર બન્નેમાં તુલ્ય હોય છે. જો કે ઉદ્વર્તનામાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગની સમય પ્રમાણ સ્થિતિગત સ્પર્ધકો જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત છે અને અપવર્તનામાં સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ રસસ્પર્ધકો જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત છે. છતાં ઉદ્વર્તનામાં નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિસ્થાનો ઘણાં ઉપરના હોય છે. અને ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં અનુભાગ અધિક અધિક હોય છે. અને અપવર્તનાના નિક્ષેપભૂત સ્થિતિસ્થાનો શરૂઆતના છે. તેમજ શરૂઆતના સ્થિતિસ્થાનોમાં અનુભાગ ઓછો ઓછો હોય છે. તેથી બન્નેમાં જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત સ્થિતિસ્થાનો સમાન ન હોવા છતાં સમાન હોય છે.

તે થકી વ્યાઘાત ઉદ્વર્તનામાં અને નિર્વ્યાઘાત અપવર્તનામાં જઘન્ય અતીત્યાપના રૂપ અનુભાગ અનંતગુણ અને પરસ્પર બન્નેમાં તુલ્ય હોય છે. અહીં પણ ઉદ્વર્તનામાં જઘન્ય અતીત્યાપના આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ અને અપવર્તનામાં સમયાધિક આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છે. છતાં જઘન્ય નિક્ષેપમાં બતાવેલ યુક્તિથી અનુભાગ સમાન હોય છે.

તેથી વ્યાઘાત અપવર્તનામાં અતીત્યાપના એક સ્થિતિસ્થાન ન્યૂન કંડક પ્રમાણ સ્થિતિગત અનુભાગ હોવાથી વ્યાઘાતમાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપનાગત અનુભાગ અનંતગુણ છે. તે થકી બન્નેમાં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપના વિષયભૂત અનુભાગ વિશેષાધિક છે. અને તેથી પણ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત અથવા બધ્યમાન લતાગત અનુભાગ વિશેષાધિક હોય છે.

કિટ્ટિ-કૃત દલિકને વર્ણ શેષ સત્તાગત સર્વ દલિકમાં ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના બન્ને પ્રવર્તે છે. પરંતુ ઉદ્વર્તના તે તે પ્રકૃતિનો બંધ હોય ત્યારે જ થાય છે અન્યથા નહીં. તેમજ કિટ્ટિરૂપ કરાયેલ દલિકોમાં ઉદ્વર્તના થતી નથી પરંતુ ફક્ત અપવર્તના જ થાય છે.

આ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાનું સ્વરૂપ કર્મપ્રકૃતિ તથા પંચસંગ્રહની ટીકાઓના આધારે લખેલ છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિના ટીપ્પણમાં જાણવા યોગ્ય કેટલીક વિશેષ હકીકતો ભિન્ન રીતે પણ બતાવેલ છે. તથા કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ - ૧, મુનિ અભયશેખર વિઠ્ઠાલના પુસ્તકમાં બતાવેલ છે.

ઇતિ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત

તથા ન્યાયાત્મક અવગતના અતીત્યાપના એક સ્થિતિસ્થાન ન્યૂન કંડક પ્રમાણ સ્થિતિગત અનુભાગ હોવાથી વ્યાઘાતમાં ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપનાગત અનુભાગ અનંતગુણ છે. તે થકી બન્નેમાં ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપના વિષયભૂત અનુભાગ વિશેષાધિક છે. અને તેથી પણ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત અથવા બધ્યમાન લતાગત અનુભાગ વિશેષાધિક હોય છે.

કિટ્ટિ-કૃત દલિકને વર્ણ શેષ સત્તાગત સર્વ દલિકમાં ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના બન્ને પ્રવર્તે છે. પરંતુ ઉદ્વર્તના તે તે પ્રકૃતિનો બંધ હોય ત્યારે જ થાય છે અન્યથા નહીં. તેમજ કિટ્ટિરૂપ કરાયેલ દલિકોમાં ઉદ્વર્તના થતી નથી પરંતુ ફક્ત અપવર્તના જ થાય છે.

આ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાનું સ્વરૂપ કર્મપ્રકૃતિ તથા પંચસંગ્રહની ટીકાઓના આધારે લખેલ છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિના ટીપ્પણમાં જાણવા યોગ્ય કેટલીક વિશેષ હકીકતો ભિન્ન રીતે પણ બતાવેલ છે. તથા કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ - ૧, મુનિ અભયશેખર વિઠ્ઠાલના પુસ્તકમાં બતાવેલ છે.

ઇતિ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત

-: અથ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણ પ્રશ્નોત્તરી :-

- પ્ર. ૧ સંક્રમના કુલ કેટલાં પ્રકાર છે ? અને તે કયા કયા ?
- ઉ. ત્રણ, (૧) અન્ય પ્રકૃતિનયન સંક્રમ (૨) ઉદ્વર્તના સંક્રમ (૩) અપવર્તના સંક્રમ
- પ્ર. ૨ આ ત્રણે સંક્રમો પ્રકૃતિ વગેરે ચારેયના થાય ?
- ઉ. અન્ય પ્રકૃતિનયન સંક્રમ પ્રકૃતિ આદિ ચારેયનો અને ઉદ્વર્તના તથા અપવર્તના સંક્રમ માત્ર સ્થિતિ અને રસનો જ થાય છે.
- પ્ર. ૩ આ ત્રણમાંથી મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં કેટલાં અને કયા કયા સંક્રમ થાય ?
- ઉ. મૂળ આઠેય કર્મપ્રકૃતિઓમાં અને આયુષ્યકર્મની ચારેય ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં ઉદ્વર્તના અને અપવર્તનારૂપ ફક્ત બે પ્રકારના અને ચાર આયુષ્ય વિના એકસો ચોપ્પન ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં ત્રણેય પ્રકારના સંક્રમ થાય છે.
- પ્ર. ૪ ઉદ્વર્તના, અપવર્તના અને અન્યપ્રકૃતિનયન સંક્રમમાં શું તફાવત છે ?
- ઉ. ઉદ્વર્તના સંક્રમ તે તે પ્રકૃતિનો બંધ હોય ત્યારે જ તથા સ્થિતિ અને રસનો થાય છે. અપવર્તના સંક્રમ તે તે પ્રકૃતિનો બંધ હોય કે ન હોય તો પણ થાય છે. અને તે પણ સ્થિતિ તથા રસનો થાય છે.

આ બન્ને પ્રકારના સંક્રમોથી પૂર્વના નિષેક સ્થાનો બદલાઈ જાય છે. અર્થાત્ બંધ સમયે જે દલિકો જ્યારે અને જેટલાં રસયુક્ત ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા થયેલા હોય છે. તેના બદલે જ્યારે તેની જેટલી ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે તે દલિકો તેટલાં મોડા અને વધારે રસયુક્ત ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા થાય છે. એજ રીતે બંધ સમયે જે દલિકો જ્યારે અને જેટલાં રસયુક્ત ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા નિયત થયેલા હોય તેના બદલે જ્યારે તેની જેટલી અપવર્તના થાય ત્યારે તે દલિકો તેટલાં વહેલા અને ઓછા રસયુક્ત ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા થઈ જાય છે.

અન્ય પ્રકૃતિનયન સંક્રમથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિરૂપે રહેલ સ્થિતિ - રસયુક્ત દલિકો તે સમયે તેની સ્વજાતીય બધ્યમાન પ્રકૃતિના દલિકોરૂપે બની જાય છે. તેથી સ્થિતિ અને રસ પણ બધ્યમાન પ્રકૃતિરૂપે જ થઈ જાય છે તેથી આ સંક્રમથી બંધ સમયે થયેલ નિષેક રચના બદલાતી નથી, પરંતુ તેના તે સ્થાનમાં રહેલ હોવા છતાં તે પ્રકૃતિના બદલે જેમાં સંક્રમે તે પ્રકૃતિરૂપે ફળ આપવાની યોગ્યતા નિયત થાય છે.

- પ્ર. ૫ સ્થિતિ ઉદ્વર્તનાના કેટલાં પ્રકાર છે ? અને તે દરેકમાં જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના તેમજ નિષેપ ક્યારે અને કેટલો હોય ?
- ઉ. નિર્વ્યાધાત અને વ્યાધાત એમ સ્થિતિ ઉદ્વર્તના બે પ્રકારે છે.

ત્યાં પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિની સમાન કે ઓછો નવો બંધ થાય ત્યારે નિર્વ્યાધાત ઉદ્વર્તના હોય છે તેમાં કોઈપણ સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની ઉદ્વર્તના કરે ત્યારે તેની ઉપર આવલિકાગત સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવે છે. માટે જઘન્ય અતીત્યાપના આવલિકા અને બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનોમાં રહેલ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત કોઈપણ સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની ઉદ્વર્તના કરી તે દલિકોને બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનની ઉપરની સ્થિતિઓમાં ગોઠવતો નથી. તેથી બધ્યમાન પ્રકૃતિની અબાધા સમાન ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના છે.

આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત આવલિકા પ્રમાણ સત્તાગત અંતિમ સ્થિતિસ્થાનોની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના છોડી તેની ઉપરના છેલ્લા

આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. અને એજ જઘન્ય નિક્ષેપ છે.

જ્યારે બધ્યમાન લતાના અબાધાસ્થાનની ઉપરના પૂર્વબદ્ધ પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની ઉદ્વર્તના થાય ત્યારે આવલિકા પ્રમાણ અતીત્યાપના છોડી તેની ઉપરના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. અને તે સમયાધિક આવલિકા રહિત અબાધા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ છે. અને તેજ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ છે.

પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી અધિક બંધ થાય ત્યારે વ્યાધાત ઉદ્વર્તના થાય છે. તેમાં જઘન્ય નિક્ષેપ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ નિર્વ્યાધાત ઉદ્વર્તનાની સમાન હોય છે. અને પૂર્વબદ્ધ સત્તાથી આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધિક નવીન બંધ થાય ત્યારે જઘન્ય અતીત્યાપના આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના નિર્વ્યાધાત ઉદ્વર્તનાની સમાન હોય છે.

પ્ર. ૬ સ્થિતિ અપવર્તનાના કેટલાં પ્રકાર છે ? અને તે દરેકમાં જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના તેમજ નિક્ષેપ કેટલો અને ક્યારે હોય ?

ઉ. નિર્વ્યાધાત અને વ્યાધાત એમ સ્થિતિ અપવર્તના પણ બે પ્રકારે છે.

બંધાવલિકા વીત્યા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સત્તાગત બધી સ્થિતિઓની સામાન્યથી હંમેશા અપવર્તના ચાલુ હોય છે. તે નિર્વ્યાધાત અપવર્તના કહેવાય છે. અને સ્થિતિધાત થાય ત્યારે તેના દ્વિચરમ સમય સુધી નિર્વ્યાધાત અને ચરમ સમયે વ્યાધાત અપવર્તના થાય છે. અર્થાત્ સ્થિતિધાતના ચરમ સમયનું કે આખા સ્થિતિધાતનું જ બીજું નામ વ્યાધાત અપવર્તના છે.

નિર્વ્યાધાત અપવર્તનામાં ઉદયાવલિકા ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના થાય ત્યારે સમય ન્યૂન આવલિકાના બે તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય અતીત્યાપના હોય છે. અને તેની નીચેના શરૂઆતના સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત હોય છે. તેમજ સત્તાગત અંતિમ સ્થિતિસ્થાનની અપવર્તના થાય ત્યારે આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના હોય છે. અને તેની નીચેના બધા સ્થિતિસ્થાનોમાં નિક્ષેપ થાય છે. તેથી તે વખતે સમયાધિક બે આવલિકા ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપરૂપ હોય છે.

વ્યાધાત અપવર્તનામાં ઉત્કૃષ્ટ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિધાત થાય ત્યારે સમય ન્યૂન ડાયસ્થિતિ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ અતીત્યાપના હોય છે અને તેની નીચે અંતઃકોડાકોડી પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો હોવાથી તે ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપના વિષયભૂત હોય છે.

પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના જઘન્ય કંડક પ્રમાણ સ્થિતિધાત થાય ત્યારે સમય ન્યૂન કંડક પ્રમાણ જઘન્ય અતીત્યાપના અને તેની નીચેની યથાસંભવ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિઓ જઘન્ય નિક્ષેપના વિષયભૂત હોય છે.

પ્ર. ૭ અતીત્યાપના એટલે શું ?

ઉ. જે સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની ઉદ્વર્તના કરી તે સ્થિતિસ્થાનની ઉપર જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં તે દલિકો ન નાંખે, અર્થાત્ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છોડી પછીના સ્થિતિસ્થાનોમાં નાંખે તે છોડવા યોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો અતીત્યાપના કહેવાય છે. અથવા જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય ન હોય તે પણ અતીત્યાપના કહેવાય છે.

એજ પ્રમાણે - અપવર્તનામાં જે સ્થિતિસ્થાનના દલિકોની અપવર્તના થાય ત્યારે તે દલિકોને નીચેના જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છોડી તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં નાંખે તે છોડવા યોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો અતીત્યાપના કહેવાય છે.

- પ્ર. ૮ ઉદ્વર્તના યોગ્ય કુલ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી હોય ?
- ઉ. બંધાવલિકા, ઉત્કૃષ્ટ અબાધા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છોડી શેષ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદ્વર્તનાને યોગ્ય હોય છે.
- પ્ર. ૯ ઉત્કૃષ્ટથી અપવર્તનાને અયોગ્ય તેમજ યોગ્ય કેટલી સ્થિતિઓ હોય ?
- ઉ. બંધાવલિકા અને ઉદ્યાવલિકા એમ બે આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિઓ અયોગ્ય અને બે આવલિકા ન્યૂન સત્તાગત બધી સ્થિતિઓ અપવર્તનાને યોગ્ય હોય છે.
- પ્ર. ૧૦ ઉદ્વર્તના તથા અપવર્તનામાં જે સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષ્કેપ થાય છે, તે સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના કે અપવર્તના થાય કે નહીં ?
- ઉ. જે સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષ્કેપ થાય છે તે બધા સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના તેમજ અપવર્તના થાય છે. પરંતુ ઉદ્વર્તનામાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જે સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિષ્કેપરૂપ છે, તે સ્થિતિસ્થાનોમાંથી કોઇપણ સ્થિતિસ્થાનની ઉદ્વર્તના થતી નથી અને અપવર્તનામાં જે ઉદ્યાવલિકાગત સ્થિતિસ્થાનોમાં નિષ્કેપ થાય છે તે સ્થિતિસ્થાનોની અપવર્તના થતી નથી.
- પ્ર. ૧૧ નિર્વ્યાધાત અપવર્તના તેમજ બન્ને પ્રકારની ઉદ્વર્તનાથી કોઇપણ કર્મની સ્થિતિ એકંદરે ઘટતી કે વધતી નથી. તો આ બે કરણોથી જીવને શું લાભ કે નુકશાન થાય ?
- ઉ. ઉદ્વર્તના બંધ હોય ત્યારે જ થાય છે, પણ બંધના અભાવમાં થતી નથી. તેથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિનો બંધ ન હોય ત્યારે કેવલ અપવર્તના થાય અને તેથી ઉપર - ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં ઘણાં - ઘણાં રસવાળા જે દલિકો હતા તેમાંના ઘણાં - ઘણાં દલિકો નીચેનાં સ્થિતિસ્થાનોમાં આવે ત્યારે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની સમાન ઓછા રસવાળા થઇ જાય છે. તેથી ઉદ્વર્તનાના અભાવે કેવલ અપવર્તના થાય ત્યારે સત્તામાંથી ઘણો અનુભાગ ભોગવ્યા વિના જ ઓછો થતો હોવાથી ઉદય વખતે બહુજ ઓછો રસ ઉદયમાં આવે એ મોટો લાભ થાય છે, પરંતુ તે પ્રકૃતિની ઉદ્વર્તના પણ ચાલુ હોય તો તે લાભ ન થાય. તેમજ જે જે દલિકોની ઉદ્વર્તના થાય તે તે દલિકોમાં બધ્યમાન દલિકોની સમાન અધિક રસ થઇ જાય છે. તેથી એકંદરે સત્તામાં પ્રથમ કરતાં રસ વધી જાય છે તેથી નુકશાન પણ થાય છે.
- કેવળ અપવર્તના થાય, અથવા તો અપવર્તના અધિક પ્રમાણમાં અને ઉદ્વર્તના ઓછા પ્રમાણમાં થાય ત્યારે એકંદર સત્તામાં રસ ઘટે છે. અને અપવર્તના ઓછા પ્રમાણમાં તથા ઉદ્વર્તના અધિક પ્રમાણમાં થતી હોય ત્યારે એકંદર સત્તામાં રસ વધે છે અને બન્ને સમ પ્રમાણમાં હોય ત્યારે અમુક દલિકોની સ્થિતિ અને રસ વધવા કે ઘટવા છતાં એકંદરે સત્તામાં તેટલો જ રહે છે. તેથી કોઇ લાભ કે અલાભ થતો નથી.
- પ્ર. ૧૨ ઉપર જણાવ્યા મુજબ અપવર્તના અને ઉદ્વર્તના બન્ને સમાન પ્રમાણમાં હોય ત્યારે કોઇ પ્રકારનો લાભ કે અલાભ થતો નથી તો તેવા પ્રકારની અપવર્તના કે ઉદ્વર્તના શા માટે કરે છે ?
- ઉ. લાભ કે નુકશાન ન હોવા છતાં અમુક પ્રકારના વીર્ય વિશેષથી જીવ તથાસ્વભાવે જ અપવર્તના તેમજ ઉદ્વર્તના કરે છે.
- પ્ર. ૧૩ વ્યાધાત ઉદ્વર્તનામાં પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી કેટલો નવો અધિક બંધ થાય ત્યારે પૂર્વસત્તાગત ચરમ સ્થિતિસ્થાનોની ઉદ્વર્તના થાય ?
- ઉ. પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી જ્યારે ઓછામાં ઓછો બરાબર આવલિકાના બે અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધિક સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે પૂર્વના સત્તાગત આવલિકા અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિસ્થાનોની પણ ઉદ્વર્તના થાય છે પરંતુ તેનાથી એક સમય ન્યૂન સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી થતી નથી.

અનંત સ્પર્ધકોના સમૂહને એક વર્ગાણ કહેલ છે.

પ્ર. ૧૫ વ્યાધાત અપવર્તનામાં એક વર્ગાણ ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ કંડક પ્રમાણ અનુભાગ અતીત્યાપના બતાવેલ છે, તેમાં વર્ગાણ શબ્દનો અર્થ શું છે ?

ઉ. અહીં એક સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ અનંત સ્પર્ધકોના સમૂહને એક વર્ગાણ કહેલ છે.

પ્ર. ૧૬ એક સ્થિતિસ્થાનમાં અનંતા રસસ્પર્ધકો શી રીતે હોય ?

ઉ. દરેક સમયે જીવ અભવ્યથી અનંતગુણ પરમાણુથી બનેલા અનંતા કર્મસ્કંધોને ગ્રહણ કરે છે. અને પ્રતિ સમયે ગ્રહણ કરાતા તે કર્મસ્કંધોમાં અનંતા સ્પર્ધકો હોય છે તેમજ તે અનંતા સ્પર્ધકો બંધ સમયે અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ જેટલો સ્થિતિબંધ થાય તેના અબાધાસ્થાનો છોડી શેષ સર્વ સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવાય છે. માટે દરેક સમયે બંધાતા અનંત સંખ્યા પ્રમાણ સ્પર્ધકોને સ્થિતિબંધના અસંખ્યાત સમયો વડે ભાગવાથી દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં માત્ર એક સમયે બંધાયેલ રસસ્પર્ધકો પણ અનંતા આવે તો એક એક સ્થિતિસ્થાનમાં અસંખ્યાત સમયે બંધાયેલ અનંત અનંત સ્પર્ધકો હોવાથી એક એક સ્થિતિસ્થાનમાં અનંતાનંત સ્પર્ધકો હોય તે સહેજે સમજાય તેમ છે.

પ્ર. ૧૭ સત્તાગત કર્મના ક્ષય માટે અપવર્તનાની જરૂર છે કે કેમ ?

ઉ. વ્યાધાત અપવર્તના વિના સત્તાગત સ્થિતિનો ક્ષય થતો જ નથી. તેથી સત્તાગત સ્થિતિનો ક્ષય કરવા વ્યાધાત અપવર્તનાની ખાસ જરૂર છે. અને તેથી જ તેરમા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી સ્થિતિઘાત રૂપ વ્યાધાત અપવર્તના થાય છે.

પ્ર. ૧૮ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી કેટલો વધારે સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિર્ક્ષેપના વિષયભૂત હોય ?

ઉ. પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત એક આવલિકા પ્રમાણ અધિક નવો સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી ચરમ સ્થિતિસ્થાન આશ્રયી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સર્વત્ર સંખ્યાથી સમાન સ્થિતિઓ જઘન્ય નિર્ક્ષેપના વિષયભૂત હોય છે.

પ્ર. ૧૯ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી કેટલો અધિક સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી આવલિકાથી ઓછી અતીત્યાપના હોય ?

ઉ. પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી જ્યાં સુધી પરિપૂર્ણ આવલિકાના એક અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત (એટલે કે જઘન્ય નિર્ક્ષેપની સમાન) આવલિકા પ્રમાણ અધિક નવો સ્થિતિબંધ ન થાય ત્યાં સુધી અતીત્યાપના આવલિકાથી ઓછી હોય છે. પણ પૂર્ણ આવલિકા હોતી નથી.

પ્ર. ૨૦ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી કેટલો વધારે સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય નિર્ક્ષેપના વિષયભૂત હોય ?

ઉ. પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત એક આવલિકા પ્રમાણ અધિક નવો સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી ચરમ સ્થિતિસ્થાન આશ્રયી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સર્વત્ર સંખ્યાથી સમાન સ્થિતિઓ જઘન્ય નિર્ક્ષેપના વિષયભૂત હોય છે.

પ્ર. ૨૧ પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી કેટલો અધિક સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી આવલિકાથી ઓછી અતીત્યાપના હોય ?

ઉ. પૂર્વબદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિથી જ્યાં સુધી પરિપૂર્ણ આવલિકાના એક અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત (એટલે કે જઘન્ય નિર્ક્ષેપની સમાન) આવલિકા પ્રમાણ અધિક નવો સ્થિતિબંધ ન થાય ત્યાં સુધી અતીત્યાપના આવલિકાથી ઓછી હોય છે. પણ પૂર્ણ આવલિકા હોતી નથી.

પ્ર. ૨૦ ઉત્કૃષ્ટ કંડકનું પ્રમાણ કેટલું છે ?

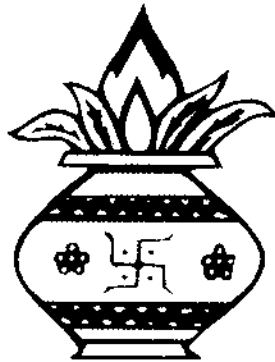
ઉ. પંચસંગ્રહના મતે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ સમાન બદ્ધડાયસ્થિતિ જેટલું અને કર્મપ્રકૃતિના મતે કંઈક ન્યૂન ડાયસ્થિતિ જેટલું કંડકનું પ્રમાણ છે.

પ્ર. ૨૧ વ્યાધાત અપવર્તનામાં જઘન્ય અતીત્યાપના પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ કંડક જેટલી બતાવેલ છે. પરંતુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયમાં અને ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ કેટલીક પ્રકૃતિઓના સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ અને અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિઘાત બતાવેલ છે. તેથી ત્યાં સંખ્યાત વર્ષ અને અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય અતીત્યાપના કેમ ન હોય ?

ઉ. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ક્ષપકશ્રેણિની પ્રાપ્તિમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી પણ ન્યૂન યાવત્ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સુધીના સ્થિતિઘાતો થાય છે. તેથી ત્યાં તેટલીજ અતીત્યાપના હોય એ વાત બરાબર છે. પરંતુ છઠ્ઠા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં અભવ્ય પ્રાયોગ્ય સ્થિતિઘાતને આશ્રયી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જઘન્ય કંડક હોય છે. તેથી જઘન્ય અતીત્યાપના પણ તેટલી કહી છે.

(વિશેષ પ્રશ્નોત્તરી માટે મુનિ અભયશેખર વિઠ્ઠાલસાહની કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ ભાગ-૩ માં પેઠનં ૧૧૪ થી ૧૨૯ સુધીના ૧૧ પ્રશ્નોત્તરી જુઓ.)

ઇતિ ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણ પ્રશ્નોત્તરી સમાપ્ત

જિવ તારયહિં પહાણુ સસિ સેલહિં મેરુ પહાણુ ।

તિવ સૂરિહિં મુણિચંદમુણિ ગરુડ નિજ્જિયમાણુ ॥ ૯ ॥

જેમ તારાઓમાં ચંદ્ર મુખ્ય છે, પર્વતોમાં મેરુ પર્વત મુખ્ય છે, તેમ આચાર્ય ભગવંતોમાં મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ મુખ્ય છે. ગૌરવને પાત્ર હોવા છતાં અભિમાનને તેમણે જીતેલું છે. ॥ ૯ ॥

મોહમહાચલિ કુલિસસમુ સુયજલપૂરિયડપારુ ।

સુવિહિયમુણિસિરિ સેહરડ મુણિસૂરિ બાલકુમારુ ॥ ૧૦ ॥

મોહરૂપી મોટા પર્વતને વિષે વજ્ર સમાન, શ્રુતજ્ઞાન રૂપી પાણીથી પૂરાયેલ અપાર સમુદ્ર સમાન, સુવિહિત મુનિઓમાં શેખર સમાન બાલકુમાર મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ હતાં. ॥ ૧૦ ॥

તા મજ્જહિ પરતિથિયા જા નવિ કોડ કહેડ ।

જિણસાસણિ ઉજ્જોયકરુ મુણિસૂરિ એત્થુ વસેડ ॥ ૧૧ ॥

જ્યાં સુધી જિનશાસનમાં પ્રકાશ પાથરનાર મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અહીં વસે છે તેવું કોઈ ન કહે ત્યાં સુધી અન્ય દર્શનકારો મદ કરો. ॥ ૧૧ ॥

તે ધન્ના ઘરિ ગાવડાં જહિં વિહરડ મુણિસૂરિ ।

હરડ મોહુ ફેડડ દુરિડ સંસઓ ઘલ્લડ દૂરિ ॥ ૧૨ ॥

તે ઘર અને ગામડા ધન્ય છે કે જ્યાં મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિચરે છે, તેઓ મોહને હરે છે, પાપનો નાશ કરે છે, સંશયને દૂર કરે છે. ॥ ૧૨ ॥

કુંદદલુજ્જલજસપસરધવલિયસયલતિલોય ।

કમ્મપયડિપયડણપવણુ મુણિસૂરિ નમહુ અસોડ ॥ ૧૩ ॥

ડોલરના (મંચકૂદની) ફૂલની પાંદડીની જેવા ઉજ્જવળ યશને ફેલાવવાથી સકલ ત્રણ લોકને જેમણે ઉજળું કરેલ છે. કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથના પદાર્થોને પ્રગટ કરવામાં હોંશીયાર એવા મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને નમસ્કાર થાઓ. ॥ ૧૩ ॥

જિણ કુગ્ગહ ફેડિય નરહ પયડિવિ નિમ્મલનાણુ ।

સો મુણિસૂરિ મહુ માડ ગુરુ અડમણહરસંઠાણુ ॥ ૧૪ ॥

જેમણે કદાગ્રહનો નાશ કરી મનુષ્યોના નિર્મલ જ્ઞાનને પ્રગટ કરેલ છે. તે અતિ મનોહર સંસ્થાનવાળા મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મારા ગુરુ છે. ॥ ૧૪ ॥

મુણિસૂરિહિં જિતણા ગુણા તહિં કો સંખ મુણેડ ? ।

કિં રયણાયરુ કુવિ મુણિવિ રયણહ સંખ કહેડ ? ॥ ૧૫ ॥

મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના જેટલાં ગુણો છે તેની સંખ્યાને કોણ જાણે છે? રત્નની ખાણ તરીકે દરિયાને જાણવાં છતાં પણ તેના રત્નોની સંખ્યાને શું કોઈ કહી શકે? (અર્થાત્ ન કહી શકે.) ॥ ૧૫ ॥

દુદ્ધરદપ્પગંડંદહરિ કોડલકોમલવાણિ ।

સો મુણિચંદુ નમેહુ પર સંજમરયણહ ખાણિ ॥ ૧૬ ॥

દુર્ધર અભિમાનરૂપી હાથીને વિષે સિંહ સમાન, કોયલ જેવી કોમલ વાણીવાળા, સંયમરૂપી રત્નોની ખાણ જેવા તે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને તમે નમસ્કાર કરો. ॥ ૧૬ ॥

હરિભદ્રસૂરિકય ગંથ જિણિં વક્ખાણિય નિયવુદ્ધિં ।

સો મુણિચંદુ નમેહ પર જિવ પાવહુ વરસુદ્ધિં ॥ ૧૭ ॥

હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે કરેલા ગ્રંથોની જેમણે પોતાની બુદ્ધિથી વ્યાખ્યા કરી છે, તે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને તમે નમસ્કાર કરો જેનાથી બીજા જીવો શ્રેષ્ઠ શુદ્ધિને પામો. ॥ ૧૭ ॥ (અનુસંધાણ પે.નં-૧૫૮)

-: અથ ઉદીરણાકરણ ગાથા :-

જં કરણેનોકડિદ્ય, ઉદણ દિજ્જઇ ઉદીરણા એસા ।
 પગઇદ્વિઇઅણુભાગ - પ્પેસમૂલુત્તરવિભાગા ॥ ૧ ॥
 મૂલપગઈસુ પંચણ્હ તિહા દોણ્હં ચઝવિહા હોઇ ।
 આઝસ્સ સાઇ અધુવા, દસુત્તરસઝત્તરાસિં પિ ॥ ૨ ॥
 મિચ્છત્તસ્સ ચઝદ્ધા, તિહા ય આવરણવિઘ્નચઝદસગે ।
 થિરસુભસેયર ઉવઘાય-વજ્જ ધુવબંધિનામે ય ॥ ૩ ॥
 ઘાઈણં છઝમત્થા, ઉદીરણા રાગિણો ય મોહસ્સ ।
 તંઝ્યાઝુણ પમત્તા, જોગંત્તા ઝ ત્તિ દોણ્હં ચ ॥ ૪ ॥
 વિઘ્નાવરણધુવાણં, છઝમત્થા જોગિણો ઝ ધુવગાણં ।
 ઉવઘાયસ્સ તણુત્થા, તણુકિટ્ટીણં તણુગરાગા ॥ ૫ ॥
 તસબાયરપજ્જત્તગ-સેયરગઝજાઇદિદ્વિવેયાણં ।
 આઝુણ ય તન્નામા, પત્તેગિયરસ્સ ઝ તણુત્થા ॥ ૬ ॥
 આહારગનરતિરિયા, સરીરદુગવેયે પમોત્તૂણં ।
 ઓરાલાણે એવં, તદુવંગાણે તસજિયાઓ ॥ ૭ ॥
 વેઝવિગાઇ સુરનેરઝયા આહારગા નરો તિરિઓ ।
 સત્ત્રી બાયરપવણો, ય લદ્ધિપજ્જત્તગો હોજ્જા ॥ ૮ ॥
 વેઝવિઝવંગાણે, તણુતુલ્લા પવણબાયરં હિચ્ચા ।
 આહારગાણે વિરઓ, વિઝવ્યંતો પમત્તો ય ॥ ૯ ॥
 છણ્હં સંઠાણાણં, સંઘયણાણં ચ સગલતિરિયનરા ।
 દેહત્થા પજ્જત્તા, ઉત્તમસંઘયણિણો સેટ્ઠી ॥ ૧૦ ॥
 ચઝરંસસ્સ તણુત્થા, ઉત્તરતણુ સગલભોગભૂમિગયા ।
 દેવા ઇયરે હુંડા, તસતિરિયનરા ય સેવટ્ઠા ॥ ૧૧ ॥
 સંઘયણાણિ ન ઉત્તર-તણુસુ તન્નામગા ભવંતરગા ।
 અણુપુલ્લીણં પરઘાયસ્સ ઝ દેહેણ પજ્જત્તા ॥ ૧૨ ॥
 બાયરપુલ્લી આયાવસ્સ ય વજ્જિત્તુ સુહુમસુહુમત્તસે ।
 ઝજ્જોયસ્સ ય તિરિઓ, ઉત્તરદેહો ય દેવજઈ ॥ ૧૩ ॥
 સગલો ય ઇદ્ધિગઈ, ઉત્તરતણુદેવભોગભૂમિગયા ।
 ઇદ્ધિસરાણે તસો વિ ય, ઇયરાસિં તસા સનેરઝયા ॥ ૧૪ ॥
 ઝસ્સાસસ્સ સરાણ ય, પજ્જત્તા આણપાણભાસાસુ ।
 સવ્વણ્ણૂણ્ણસાસો, ભાસા વિ ય જા ન રુઝ્ઝંતિ ॥ ૧૫ ॥

મિચ્છત્તસ્સ ચઠદ્ધા, અજહણ્ણા ધુવડદીરણાણ તિહા ।
 સેસવિગપ્પા દુવિહા, સવ્વવિગપ્પા ય સેસાણં ॥ ૩૧ ॥
 અદ્ધાચ્છેઓ સામિત્તં પિ ય ટિઠ્ઠિસંકમે જહા નવરં ।
 તવ્વેઇસુ નિરયગઈએ વા તિસુ હિટ્ઠિમખિઈસુ ॥ ૩૨ ॥
 દેવગતિદેવમણુયાણુપુલ્લીઆયાવવિગલસુહુમતિગે ।
 અંતોમુહુત્તભગ્ગા, તાવડુઠ્ઠણં તદુલ્લક્કસ્સં ॥ ૩૩ ॥
 તિત્થયરસ્સ ય પલ્લાસંખિજ્જઇમે જહન્નગે ઇત્તો ।
 થાવરજહન્નસંતેણ સમં અહિગં વ બંધંતો ॥ ૩૪ ॥
 ગંતૂણાવલિમિત્તં, કસાયબારસગભયદુગંચ્છાણં ।
 નિદ્દાઇપંચગસ્સ ય, આયાવુજ્જોયનામસ્સ ॥ ૩૫ ॥
 એગિંદિયજોગ્ગાણં, ઇયરા બંધિત્તુ આલિગં ગંતું ।
 એગિંદિયાગે ત-ટ્ઠિઈએ જાઈણમ્મવિ એવં ॥ ૩૬ ॥
 વેયણિયનોકસાયા - ડસમત્તસંઘયણપંચનીયાણં ।
 તિરિયદુગઅયસ દુભગા-ડણાડજ્જાણં ચ સન્નિગે ॥ ૩૭ ॥
 અમણાગયસ્સ ચિરટિઠ્ઠિ-અંતે સુરનરયગઇઉવંગાણં ।
 અણુપુલ્લી તિસમઇગે, નરાણ એગિંદિયાગયગે ॥ ૩૮ ॥
 સમયાહિગાલિગાએ, પઢમટિઈએ ડ સેસવેલાએ ।
 મિચ્છત્તે વેએસુ ય, સંજલણાસુ વિ ય સમ્મત્તે ॥ ૩૯ ॥
 પલ્લાસંખિયભાગૂણુદહી એગિંદિયાગે મિસ્સે ।
 વેસત્તભાગવેડવ્વિયાઇ, પવણસ્સ તસ્સંતે ॥ ૪૦ ॥
 ચઠરુલ્લસમેત્તુ પેજ્જં, પચ્છા મિચ્છં ચવેત્તુ તેત્તીસા ।
 ડલ્લકોસસંજમદ્ધા, અંતે સુતણૂઉવંગાણં ॥ ૪૧ ॥
 છઠમત્થલ્લખીણરાગે, ચઠદસ સમયાહિગાલિગટિઈએ ।
 સેસાણુદીરણંતે, ભિન્નમુહુત્તો ટિઈકાલો ॥ ૪૨ ॥
 અણુભાગુદીરણાએ, સન્ના ય સુભાસુભા વિવાગો ય ।
 અણુભાગવંધભણિયા, નાણત્તં પચ્ચયા ચેમે ॥ ૪૩ ॥
 મીસં દુટ્ઠાણિય સવ્વઘાઇ દુટ્ઠાણાણગટાણે ય ।
 સમ્મત્તમંતરાયં, ચ દેસઘાઈ અચલ્લૂ ય ॥ ૪૪ ॥
 ટાણેસુ ચઠસુ અપુમં, દુટ્ઠાણે કલ્લકડં ચ ગુરુલ્લકં ચ ।
 અણુપુલ્લીઓ તીસં, નરતિરિણગંતજોગ્ગા ય ॥ ૪૫ ॥

वेया एगट्ठाणे, दुट्ठाणे वा अचक्खुचक्खू य ।
 जस्सत्थि एगमवि अक्खरं तु तस्सेगट्ठाणाणि ॥ ४६ ॥
 मण्णानं सेससमं, मीसगसम्मत्तमवि य पावेसु ।
 छट्ठाणवडियहीणा, संतुक्कस्सा उदीरणया ॥ ४७ ॥
 विरियंतरायकेवल - दंसणमोहणियणाणवरणाणं ।
 असमत्तपज्जएसु य, सब्बदब्बेसु उ विवागो ॥ ४८ ॥
 गुरुलघुगाऽणंतपएसिएसु चक्खुस्स रूविदब्बेसु ।
 ओहिस्स गहणधारण - जोग्गे सेसंतरायाणं ॥ ४९ ॥
 वेउब्बियतेयगकम्मवन्नरसगंधनिद्धलुक्खाओ ।
 सीउण्हथिरसुभेयर, अगुरुलघुगो य नरतिरिए ॥ ५० ॥
 चउरंसमउयलहुगा, परघाउज्जोयइट्ठखगइसरा ।
 पत्तेगतणू उत्तर-तणूसु दोसु वि य तणू तइया ॥ ५१ ॥
 देसविरयविरयाणं, सुभगाएज्जजसकित्तिउच्चाणं ।
 पुब्बाणुपुब्बिगाए, असंखभागो थियार्इणं ॥ ५२ ॥
 तित्थयरं घार्इणि य, परिणामपच्चयाणि सेसाओ ।
 भवपच्चइया पुब्बुत्ता वि य पुब्बुत्तसेसाणं ॥ ५३ ॥
 घार्इणं अजहन्ना, दोण्हमणुक्कोसिया य तिविहाओ ।
 वेयणिएणुक्कोसा, अजहन्ना मोहणीए उ ॥ ५४ ॥
 साइअणार्इ धुवअद्-धुवा य तस्सेसगा य दुविगप्पा ।
 आउस्स साइअधुवा, सब्बविगप्पा उ विन्नेया ॥ ५५ ॥
 मउलहुगाणुक्कोसा, चउब्बिहा तिण्हमवि य अजहन्ना ।
 णाइगधुवा य अधुवा, वीसाए होयणुक्कोसा ॥ ५६ ॥
 तेवीसाए अजहन्ना वि य एयासि सेसगविगप्पा ।
 सब्बविगप्पा सेसाण वावि अधुवा य साई य ॥ ५७ ॥
 दाणाइ अचक्खूणं, जेट्ठा आइम्मि हीणलद्धिस्स ।
 सुहुमस्स चक्खुणो पुण, तेइंदिय सब्बपज्जत्ते ॥ ५८ ॥
 निदाइपंचगस्स य, मज्झिमपरिणामसंकित्तिट्ठस्स ।
 अपुमादिअसायाणं, निरए जेट्ठिट्ठिसमत्तो ॥ ५९ ॥
 पंचिंदियतसवायर, - पज्जत्तगसायसुस्सरगईणं ।
 वेउब्बुस्सासाणं, देवो जेट्ठिट्ठिसमत्तो ॥ ६० ॥

સમ્મત્તમીસગાણં, સે કાલે ગહિહિટ્ઠિ મિચ્છત્તં ।
 હાસરર્હણ સહસ્સારગસ્સ પજ્જત્તદેવસ્સ ॥ ૬૧ ॥
 ગઈહંડુવઘાયાણિદ્વિઃખગડ્ઢીયાણ દુહચ્ચુક્કસ્સ ।
 નિરુક્કસ્સ સમત્તે, અસમત્તાએ નરસ્સંતે ॥ ૬૨ ॥
 કક્કલ્લડ્ઢગુરુસંઘયણ - ત્થી પુમસંઠાણતિરિયનામાણં ।
 પંચિંદિઓ તિરિક્કલ્લો, અદ્ધમવાસેદ્ધવાસાઓ ॥ ૬૩ ॥
 મણુઓરાલિયવજ્જરિસહાણ મણુઓ તિપલ્લપજ્જત્તો ।
 નિયગટ્ઠિર્હ ઉક્કોસો, પજ્જત્તો આઝગાણં પિ ॥ ૬૪ ॥
 હસ્સટ્ઠિદ્ધિ પજ્જત્તા, તન્નામા વિગલજાડ્ઢસુહુમાણં ।
 થાવરનિગોયએગિંદિયાણમવિ વાયરો નવરિ ॥ ૬૫ ॥
 આહારતણૂ પજ્જત્તગો ય ચઝરંસમઝયલહુગાણં ।
 પત્તેયલ્લગડ્ઢપરઘાયાહારતણૂ ય વિસુદ્ધો ॥ ૬૬ ॥
 ઉત્તરવેઝ્ઞિજઈ, ઝજ્જોવસ્સાયવસ્સ લ્લપ્પુલ્લવી ।
 નિયગર્હણં ભણિયા, તદ્દા સમ્મએ ઝણુપુલ્લવીણં ॥ ૬૭ ॥
 જોગતે સેસાણં, સુભાણમિયરાસિ ચઝસુ વિ ગર્હસુ ।
 પજ્જત્તુક્કલ્લમિચ્છસ્સોહીણ - મણોહિલલ્લિસ્સ ॥ ૬૮ ॥
 સુયકેવલિણો મહસુય - ચલ્લુઅચલ્લુલ્લુદીરણા મંદા ।
 વિપુલપરમોહિગાણં, મણાણોહિદુગસ્સાવિ ॥ ૬૯ ॥
 લ્લવણાએ વિઘ્ઢકેવલ, - સંજલણાણં ય સનોકસાયાણં ।
 સયસયઝદીરણંતે, નિદ્દાપયલાણમુવસંતે ॥ ૭૦ ॥
 નિદ્દાનિદ્દાઈણં, પમત્તવિરે વેસુઝ્ઞમાણમ્મિ ।
 વેયગસમ્મત્તસ્સ ઝ, સગલ્લવણોદીરણા ચરમે ॥ ૭૧ ॥
 સે કાલે સમ્મત્તં, સસંજમં ગિણ્હઓ ય તેરસગં ।
 સમ્મત્તમેવ મીસે, આઝુણ જહન્નગટ્ઠિર્હસુ ॥ ૭૨ ॥
 પોગ્ગલવિવાગિયાણં, ભવાડ્ઢસમયે વિસેસમવિ ચાસિં ।
 આઝતણૂણં દોણ્હં, સુહુમો વાઝુ ય અપ્પાઝુ ॥ ૭૩ ॥
 વેઝંદિય અપ્પાઝુગ-નિરય ચિરટ્ઠિર્હ અસણ્ણિણો વા વિ ।
 અંગોવંગાણાહારગાઈ જઙ્ઞણોઝપ્પકાલમ્મિ ॥ ૭૪ ॥
 અમણો ચઝરંસુસભા-ગણ્ણાઝુ સગચિરટ્ઠિર્હ સેસે ।
 સંઘયણાણ ય મણુઓ, હંડુવઘાયાણમવિ સુહુમો ॥ ૭૫ ॥

સેવટ્ટસ્સ વિહંદિય, વારસવાસસ્સ મહયલહુગાણં ।
 સન્નિ વિસુદ્ધાણાહારગસ્સ વીસા અહિકલિટ્ટો ॥ ૭૬ ॥
 પત્તેયમુરાલસમં, ઇયરં હુંડેણ તસ્સ પરઘાઓ ।
 અપ્પાહસ્સ ય આયા - વુજ્જોયાણમવિ તજ્જોગો ॥ ૭૭ ॥
 જા નાહજ્જિયકરણં, તિત્થગરસ્સ નવગસ્સ જોગંતે ।
 કક્કલ્લહુગુરુણ મંથે, નિયત્તમાણસ્સ કેવલિણો ॥ ૭૮ ॥
 સેસાણ પગ્ગહેવેઈ, મજ્ઞિમપરિણામપરિણો હોજ્જા ।
 પચ્ચયસુભાસુભા વિ ય, ચિંતિય નેઓ વિવાગે ય ॥ ૭૯ ॥
 પંચળમણુક્કોસા, તિહા પાસે ચહવિહા દોણં ।
 સેસવિગપ્પા દુવિહા, સવ્વવિગપ્પા ય આહસ્સ ॥ ૮૦ ॥
 મિચ્છત્તસ્સ ચહદ્ધા, સગયાલાપ તિહા અણુક્કોસા ।
 સેસવિગપ્પા દુવિહા, સવ્વવિગપ્પા ય સેસાણં ॥ ૮૧ ॥
 અણુભાગુદીરણાપ, જહણ્ણસામી પાસજિટ્ટાપ ।
 ઘાઈણં અન્નયરો, ઓહીણ વિણોહિલંભેણ ॥ ૮૨ ॥
 વેયણિયાણ ગહિહિઈ, સે કાલે અપ્પમાયમિય વિરઓ ।
 સંઘયણપણગતણુદુગ-હજ્જોયા અપ્પમત્તસ્સ ॥ ૮૩ ॥
 દેવનિરયાહગાણં, જહન્રજેટ્ટિઈ ગુરુહસાપ ।
 ઇયરાહુણ વિ અટ્ટમ - વાસે જેયોહટ્ટવાસાહ ॥ ૮૪ ॥
 અંગંતતિરિયજોગ્ગા, નિયગવિસિટ્ટેસુ તહ અપજ્જત્તા ।
 સંમુચ્છિમમણુયંતે, તિરિયગઈ દેસવિરયસ્સ ॥ ૮૫ ॥
 અણુપુલ્લિગહુગાણં, સમ્મદિટ્ટી હ દુભગમાઈણં ।
 નીયસ્સ ય સે કાલે, ગહિહિઈ વિરહ તિ સો ચેવ ॥ ૮૬ ॥
 જોગંતુદીરગાણં, જોગંતે સરદુગાણુપાણૂણં ।
 નિયગંતે કેવલિણો, સવ્વવિસુદ્ધો ય સવ્વાસિં ॥ ૮૭ ॥
 તપ્પગહદીરગતિસં-કિલિટ્ટભાવો અ સવ્વપગઈણં ।
 નેયો જહણ્ણસામી, અણુભાગુત્તો ય તિત્થયરે ॥ ૮૮ ॥
 ઓહીણ ઓહિજુપ, અહસુહવેઈ ય આહગાણં તુ ।
 પઢમસ્સ જહણ્ણટિઈ, સેસાણુક્કોસગટિઈસુ ॥ ૮૯ ॥

॥ ૩૬૨નાકરણં સમાપ્તમ્ ॥

ૐ હ્રીં શ્રી સિદ્ધાચલ મહાતીર્થાધિરાજાય શ્રી આદિનાથાય નમઃ ।

-: અથ ૫મું ઉદીરણાકરણ :-

-: અથ ૧લી પ્રકૃતિ ઉદીરણા :-

જં કરણેણોકડ્ઢિલ્લ, ઉદણ દિજ્જહ્ ઉદીરણા ઇસા ।

પગહ્હિહ્હિઅણુભાગ - પ્પાસમૂલુત્તરવિભાગા ॥ ૧ ॥

યત્ કરણેનાપકૃષ્ણોદયે દીયત્ ઉદીરણૈષા ।

પ્રકૃતિસ્થિત્યનુભાગ - પ્રદેશમૂલોત્તરવિભાગા ॥ ૧ ॥

ગાથાર્થ :- કરણ દ્વારા જે કર્મદલિક ખેંચીને ઉદયમાં દેવાય = લવાય છે તે ઉદીરણા કહેવાય છે. અને તે પ્રકૃતિ - સ્થિતિ - રસ અને પ્રદેશ એ ચાર વિભાગવાળી છે. વળી એ ચાર વિભાગો પણ મૂલ અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયવાળા એમ બે બે ભેદવાળા છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉદ્ભવર્તના - અપવર્તના કરી, હવે ઉદ્દેશના ક્રમથી આવેલ ઉદીરણાકરણ કહે છે. ત્યાં પ્રકૃતિ ઉદીરણામાં આ અર્થાધિકાર છે. ૧- લક્ષણ, ૨- ભેદ, ૩-સાધાદિ પ્રરૂપણા, ૪-સ્વામિત્વ, ૫-ઉદીરણા પ્રકૃતિસ્થાનો, અને ૬-તે સ્થાનના સ્વામી (એ ૬ અર્થાધિકાર કહેવાશે.)

-: અથ ૧-૨જી લક્ષણ-ભેદ પ્રરૂપણા :-

ત્યાં પ્રથમ લક્ષણ ભેદ-પ્રરૂપણા કરતાં કહે છે... અહીં ગાથાના પૂર્વાર્ધ વડે લક્ષણ અને ઉત્તરાર્ધ વડે ભેદ પ્રરૂપણા કરી છે, ત્યાં જે પરમાણુરૂપ દલિકને કરણવડે એટલે કે કપાય સહિત અથવા કપાય રહિત એવા યોગસંજક વીર્યવડે ઉદયાવલિકાથી બહાર રહેલી સ્થિતિઓમાંથી આકર્ષી આકર્ષીને અર્થાત્ ખેંચી ખેંચીને ઉદયાવલિકામાં નાંખાય તેને ઉદીરણા કહે છે.^૧

તે ચાર પ્રકારે છે..... તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૧-પ્રકૃતિ ઉદીરણા, ૨-સ્થિતિ ઉદીરણા, ૩-અનુભાગ ઉદીરણા અને ૪-પ્રદેશ ઉદીરણા. વળી તે દરેકના બે પ્રકાર છે.... મૂલપ્રકૃતિ વિષય અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષય. ત્યાં મૂલપ્રકૃતિ વિષયના ૮ ભેદ, અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયના ૧૫૮ ભેદ છે. અને તે આ પ્રમાણે કહ્યું છે... “પ્રકૃતિસ્થિત્યનુભાગપ્રદેશમૂલોત્તરવિભાગા” - પ્રકૃતિ - સ્થિતિ - અનુભાગ - પ્રદેશ એ ૪ વડે મૂલપ્રકૃતિ અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વડે જેના વિભાગ એટલે ભેદ છે તે પ્રકૃતિ આદિ ભેદવાળી કહેવાય.

જો કે ઉદીરણામાં ઉદય સમાનપણું હોવાથી ૧૨૨ પ્રકૃતિઓ કર્મસ્તંવની ટીકાદિમાં કરી છે. અહીં તો ૧૫૮ છે, તો પણ ત્યાં બંધનાદિની જુદી વિવક્ષા નથી કરી, અહીં તો જુદી વિવક્ષા છે તેથી બંધનાદિ સાથે ગણતાં ૧૫૮ થઈ જાય એટલે દોષ નથી. એ પ્રમાણે ભાવવું.

ઈતિ ૧-૨જી લક્ષણ-ભેદ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૩જી સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

મૂલપગઈસુ પંચહ તિહા દોણં ચઝલ્લિહા હોહ ।

આઉસસ સાહ અધુવા, દસુત્તરસઉત્તરાસિ પિ ॥ ૨ ॥

૧ પુનઃ મહાયજિરિ મત્સાત્તની ટીકામાં કહ્યું છે “ઉદયાવલિયાવાહિરિલ્લિટ્ઠિહિંતે કસાયસહિણં અસહિણ વા જોગસનેણ કરણેણ દલિયમાકડ્ઢિલ્લ ઉદયાવલિયાણ પ્પેસણં ઉદીરણતિ ॥” અર્થ - ઉદયાવલિકાની બહારની સ્થિતિને કપાય સહિત કે અસહિત યોગસંજક કરણવડે દલિકને ખેંચીને ઉદયાવલિકામાં નાંખે તે ઉદીરણા.

મૂલપ્રકૃતિષુ પદ્ધાનાં ત્રિધા દ્વયોશ્ચતુર્વિધા ભવતિ ।

આયુષઃ સાઘધ્રુવા, દશોત્તરશતોત્તરાસામપિ ॥ ૨ ॥

ગાથાર્થ :- ૫ મૂળપ્રકૃતિની ઉદીરણા ૩ પ્રકારે - ૨ મૂળપ્રકૃતિની ઉદીરણા ૪ પ્રકારે - આયુષ્યની ઉદીરણા સાદિ-અધ્રુવ, અને ૧૧૦ ઉત્તરપ્રકૃતિની ઉદીરણા પણ સાદિ-અધ્રુવ છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે લક્ષણ અને ભેદ પ્રરૂપણા કરી, હવે સાદ્યાદિ પ્રરૂપણા કરે છે. અને તે બે પ્રકારે છે.... મૂલપ્રકૃતિ સંબંધી અને ઉત્તરપ્રકૃતિ સંબંધી. ત્યાં પ્રથમ મૂલપ્રકૃતિ સંબંધીને કહે છે.

મૂલપ્રકૃતિઓની મધ્યમાં જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - નામ - ગોત્ર - અંતરાય એ પાંચ મૂલપ્રકૃતિઓની ઉદીરણા ‘ત્રિધા’ = ત્રણ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. તે આ રીતે કહે છે.... જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - અંતરાયકર્મ એ ૩ મૂલપ્રકૃતિઓની જ્યાં સુધી ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી ન રહે ત્યાં સુધી, અને નામ-ગોત્રકર્મની જ્યાં સુધી સયોગીના અન્ત્ય સમય છે ત્યાં સુધી સર્વ જીવોને અવશ્ય ઉદીરણા હોય છે, તેથી એ અનાદિ ઉદીરણા થઈ, ધ્રુવ તે અભવ્યને અને અધ્રુવ ભવ્ય જીવોને હોય છે.

તથા વેદનીય - મોહનીયકર્મ એ બે મૂલપ્રકૃતિની ઉદીરણા ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. ત્યાં વેદનીયકર્મની પ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધી ઉદીરણા થાય છે. આગળ (અપ્રમત્તાદિ ગુણ) ઉદીરણા નથી. મોહનીયકર્મની સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક સુધી ઉદીરણા થાય છે. આગળ (૧૧ આદિ ગુણ) ઉદીરણા નથી. તેથી અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકેથી પડેલાને વેદનીયની અને ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકેથી પડેલાને મોહનીયની ઉદીરણા થાય છે તે સાદિ, તે તે સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ અભવ્ય-ભવ્ય અપેક્ષાએ હોય છે.

વળી આયુષ્યકર્મની ઉદીરણા સાદિ-અધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે... આયુષ્યની અન્ત્ય આવલિકામાં નિશ્ચયથી ઉદીરણા નથી તેથી અધ્રુવ, અને પરભવના ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે તેથી સાદિ તે પ્રમાણે મૂલપ્રકૃતિઓને વિષે સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણા કરી. હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે તે સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણા કહે છે... ‘દસુત્તર’ ઇત્યાદિ ઉત્તરપ્રકૃતિઓની પણ જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, મિથ્યાત્વ, તેજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, અંતરાય-૫, = ૪૮ પ્રકૃતિઓ સિવાયની બાકી સર્વ-૧૧૦ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા સાદિ અને અધ્રુવ છે. અને તે સાદિ-અધ્રુવતાં અધ્રુવોદયપણું હોવાથી જ સિદ્ધ છે.

મિચ્છત્તસ્સ ચઽદ્ધા, તિહા ય આવરણવિઘ્નચઽદસગે ।

થિરસુભસેયર ઉવઘાય-વજ્જ ધ્રુવવંધિનામે ય ॥ ૩ ॥

મિથ્યાત્વસ્ય ચતુર્ધા, ત્રિધા ચાવરણવિઘ્નચતુર્દશકે ।

સ્થિરશુભસેતરયોરુપઘાત - વર્જ ધ્રુવવન્ધિનામિ ચ ॥ ૩ ॥

ગાથાર્થ :- મિથ્યાત્વની ઉદીરણા - ૪ પ્રકારે, ૮ આવરણ, ૫ અંતરાય = એ ૧૪ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા તથા સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ ને ઉપઘાત સિવાયની અને તેજસ-૭, અગુરુલઘુ, વર્ણાદિ-૨૦, નિર્માણ એ ધ્રુવબંધિ નામની પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા ૩ પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- મિથ્યાત્વની ઉદીરણા-૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે સાદિ-અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. ત્યાં સમ્યક્ત્વ સ્વીકાર કરતા જીવને મિથ્યાત્વનો ઉદય નથી, તેથી ઉદીરણા થતી નથી, ત્યાંથી - સમ્યક્ત્વથી પડીને મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિમાં ફરી પણ ઉદય-ઉદીરણા હોય છે, તેથી આ સાદિ, સમ્યક્ત્વ નહીં પામેલ જીવને અનાદિ, અભવ્યને ધ્રુવ, ભવ્યને અધ્રુવ.

તથા જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, અંતરાય-૫ = ૧૪ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા - ૩ પ્રકારે છે. અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે..... આ પ્રકૃતિઓનું ધ્રુવોદયપણું હોવાથી ઉદીરણા અનાદિ, અભવ્યને આશ્રયીને ધ્રુવ, ભવ્યને ક્ષીણમોહગુણસ્થાનકે^૩ (સમયાધિક) આવલિકા બાકી રહે ઉદીરણા વિચ્છેદ થવાથી અધ્રુવ છે.

૨ અહીં ટીકામાં સમયાધિકાવલિકા નાવશિષ્યતે છે તે અશુદ્ધિ છે. અવશિષ્યતે અર્થાત્ બાકી રહે ત્યાં સુધી જોઈએ કારણ કે ચૂર્ણિમાં બાકી રહે ત્યાં સુધી કહેલ છે.

૩ અહીં ટીકામાં સમયાધિક આપેલ નથી પણ તે જરૂરી છે.

તથા સ્થિર - શુભ ઇતર અસ્થિર - અશુભ સહિત મૂળશ્લોકમાં એ બન્નેનું વિશેષણ જે 'સેયર' પદ છે. તેનો સમાસમાં પૂર્વ પ્રયોગ થવો જોઈએ તેને બદલે જે પર પ્રયોગ થયો છે તે પ્રાકૃત હોવાથી થયેલ છે. તથા ઉપઘાત સિવાયની બાકીની ધ્રુવબંધિની, તંજસસપ્તક, અગુરુલધુ, વર્ણાદિ-૨૦, નિર્માણ લક્ષણવાળી ૨૯ પ્રકૃતિઓ એમ સર્વ સંખ્યા ૩૩ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા ૩ પ્રકારે છે. અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ. ત્યાં અનાદિપણું તે ધ્રુવોદયપણું હોવાથી છે, ધ્રુવ - અભવ્ય જીવોને, સયોગી કેવલીના છેલ્લા સમયે વિચ્છેદ થવાથી ભવ્ય જીવોને અધ્રુવ હોય છે. (યંત્ર નં. - ૧ જુઓ)

ઇતિ ૩જી સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

મૂલ-ઉત્તરપ્રકૃતિ ઉદીરણા વિષે સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નં-૧

સંખ્યા	મૂલપ્રકૃતિના નામ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધ્રુવ	ભાંગા
૩	જ્ઞાના, દર્શા, અંત.	૦	૧૨મે સમયાધિક આવડાકી રહે ત્યાં સુધી	અભવ્યને	ભવ્યને	૯
૧	વેદનીય	અપ્રમત્તથી પડેલાને	સાદિસ્થાન નહીં પામેલાને	અભવ્યને	ભવ્યને	૪
૨	નામ - ગોત્ર	૦	૧૩માના અંત્ય સમય સુધી	અભવ્યને	ભવ્યને	૬
૧	મોહનીય	૧૧મેથી પડેલાને	સાદિસ્થાન નહીં પામેલાને	અભવ્યને	ભવ્યને	૪
૧	આયુષ્ય	ભવના પ્રથમ સમયે	૦	૦	ભવની અંત્ય આવડિયામાં ન હોવાથી	૨
						૨૫

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ :-

૧	મિથ્યાત્વ	સમ્યક્ થી પડી મિથ્યાતા પામેલા જીવને	સમ્યક્ નહીં પામેલાને અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિને	અભવ્યને	ભવ્યને	૪
૧૪	જ્ઞાના - ૫, દર્શા - ૪ અંત - ૫ = ૧૪	૦	ધ્રુવોદયપણું હોવાથી ઉદય સુધી	અભવ્યને	ભવ્યને ૧૨મે વિચ્છેદ્યવાથી	૪૨
૩૩	સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, તંજ-૭, વર્ણાદિ-૨૦, અગુરુ, નિર્માણ	૦	ધ્રુવોદયપણું હોવાથી ઉદય સુધી	અભવ્યને	ભવ્યને ૧૩મે વિચ્છેદ્યવાથી	૯૯
૧૧૦	બાકી રહેલ પ્રકૃતિઓ	અધ્રુવોદયપણું હોવાથી	૦	૦	અધ્રુવોદય - પણું હોવાથી	૨૨૦
						૩૬૫

:- અથ ૪થી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

ઘાઈનં છઝમત્સા, ઉદીરગા રાગિણો ય મોહસ્સ ।
તડ્યાઝુણ પમત્તા, જોગંતા ડ તિ દોણં ચ ॥ ૪ ॥

ઘાતિનાં છઝમત્સા : , ઉદીરકા રાગિણશ્ચ મોહસ્ય ।
તૃતીયાયુષો : પ્રમત્તા : , યોગ્યન્તાસ્તિતિ દ્વયોશ્ચ ॥ ૪ ॥

ગાથાર્થ : ઘાતિકર્મના ઉદીરક છઝમત્સો છે, મોહનીયના રાગી આત્માઓ, ત્રીજું વેદનીય અને આયુષ્યના પ્રમત્ત સુધીના આત્માઓ અને નામ-ગોત્ર એ બે કર્મના સયોગી ગુણસ્થાનક સુધીના આત્માઓ ઉદીરક છે.

ટીકાર્થ : તે પ્રમાણે સાધાદિ પ્રરૂપણા કરી, હવે સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા કરે છે. ત્યાં મૂલપ્રકૃતિના ઉદીરણાના સ્વામી કહે છે. ઘાતિપ્રકૃતિઓ જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - અંતરાયરૂપ ૩ મૂલપ્રકૃતિઓના સર્વ પણ છઝમત્સો ક્ષીણમોહ સુધીના ઉદીરણાના સ્વામી છે. અને મોહનીયકર્મના તો રાગી એવા સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક સુધીના ઉદીરણાના સ્વામી છે.

(અઘાતિ મૂલપ્રકૃતિમાં) ત્રીજું વેદનીયકર્મ અને આયુષ્યકર્મના પ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધી સર્વ પણ જીવો ઉદીરણના સ્વામી છે. ફક્ત આયુષ્યની અન્ય આવલિકામાં ઉદીરણના સ્વામી થતા નથી. એ પ્રમાણે જાણવું. તેથી નામ અને ગોત્ર એ બે કર્મના સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક સુધીના સર્વ પણ જીવો ઉદીરણના સ્વામી છે. ‘તિ’ ઇતિ શબ્દ એ શબ્દ ભિન્નકર્મ

ઉવઘાયસ્સ તણુત્થા, તણુકિટ્ટીણં તણુગરાણાં ॥ ૫ ॥

વિઘ્નાવરણધ્રુવાનાં, છદ્મસ્થા યોગિનસ્તુ ધ્રુવકાણામ્ ।

ઉપઘાતસ્ય તનુસ્થા - સ્તનુકિટ્ટીનાં તનુકરાણાઃ ॥ ૫ ॥

ગાથાર્થ : અંતરાય-૫, જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, એ ધ્રુવોદય ૧૪ પ્રકૃતિઓના ઉદીરક છદ્મસ્થ, તૈજસસપ્તક આદિ-૩૩ નામ ધ્રુવોદયના ઉદીરક સયોગી સુધીના, ઉપઘાતના શરીરસ્થ, અને લોભના ઉદીરક સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો છે.

ટીકાર્થ : તે પ્રમાણે મૂલપ્રકૃતિના ઉદીરણના સ્વામી કહ્યાં, હવે ઉત્તરપ્રકૃતિના ઉદીરણ સ્વામી કહે છે. વિઘ્ના:- અંતરાય-૫, જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪ એ ધ્રુવોદયકર્મની ૧૪ પ્રકૃતિઓના સર્વ છદ્મસ્થ ઉદીરણના સ્વામી છે. (૧થી૧૨ ગુણસ્થાનકવાળા જીવો)

તથા “ધ્રુવગાણં”તિ નામધ્રુવોદયની તૈજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ, નિર્માણરૂપ ૩૩ પ્રકૃતિઓના ઉદીરણ સ્વામી સયોગી કેવલી સુધીના જીવો હોય છે. ઉપઘાત નામકર્મના શરીરસ્થ એટલે શરીર પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત જીવો ઉદીરણના સ્વામી છે. તથા “તનુકિટ્ટીનાં-” લોભની સૂક્ષ્મકિટ્ટીના ઉદીરણના સ્વામી સૂક્ષ્મસંપરાયની ઉપાન્ત્ય આવલિકા સુધીના સૂક્ષ્મસંપરાયી જીવો છે.

તસવાયરપજ્જત્તગ -સેયર ગઙ્ગાઙ્ગિદિદિવેયાણં ।

આરુણ ય તન્નામા, પત્તેગિયરસ્સ ડ તણુત્થા ॥ ૬ ॥

ત્રસવાદરપર્યાપ્ત - સેતર ગતિજાતિદૃષ્ટિવેદાનામ્ ।

આયુષાન્ન તન્નામાનઃ, પ્રત્યેકેતરસ્ય તુ તનુસ્થાઃ ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ : ટીકાની જંમ.

ટીકાર્થ : ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્તના ઇતર-પ્રતિપક્ષ સાથે એટલે કે સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત તથા ૪ ગતિ, ૫ જાતિ, મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ ૩ દૃષ્ટિ, વેદ-૩, આયુષ્ય-૪, સર્વ સંખ્યા ૨૫ પ્રકૃતિઓના ઉદીરણ સ્વામી યથાયોગ્ય, નિર્માણરૂપ ૩૩ પ્રકૃતિઓના ઉદીરણ સ્વામી સયોગી કેવલી સુધીના જીવો હોય છે. ઉપઘાત નામકર્મના શરીરસ્થ એટલે શરીર પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત જીવો ઉદીરણના સ્વામી છે. તથા “તનુકિટ્ટીનાં-” લોભની સૂક્ષ્મકિટ્ટીના ઉદીરણના સ્વામી સૂક્ષ્મસંપરાયની ઉપાન્ત્ય આવલિકા સુધીના સૂક્ષ્મસંપરાયી જીવો છે.

તસવાયરપજ્જત્તગ -સેયર ગઙ્ગાઙ્ગિદિદિવેયાણં ।

આરુણ ય તન્નામા, પત્તેગિયરસ્સ ડ તણુત્થા ॥ ૬ ॥

ત્રસવાદરપર્યાપ્ત - સેતર ગતિજાતિદૃષ્ટિવેદાનામ્ ।

આયુષાન્ન તન્નામાનઃ, પ્રત્યેકેતરસ્ય તુ તનુસ્થાઃ ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ : ટીકાની જંમ.

ટીકાર્થ : ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્તના ઇતર-પ્રતિપક્ષ સાથે એટલે કે સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત તથા ૪ ગતિ, ૫ જાતિ, મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ ૩ દૃષ્ટિ, વેદ-૩, આયુષ્ય-૪, સર્વ સંખ્યા ૨૫ પ્રકૃતિઓના ઉદીરણ સ્વામી યથાયોગ્ય-પણ તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે- ત્રસનામકર્મના ઉદીરક ત્રસ જીવો, બાદરનામકર્મના બાદર જીવો અને તે શરીરમાં (ઉત્પન્ન થતાં મિશ્રયોગે) અને અપાન્તરાણ ગતિમાં વર્તતાં જીવો ઉદીરક જાણવાં. એ પ્રમાણે સર્વ જીવોનું વિચારવું

તથા પ્રત્યેકનામના અને ઇતર એટલે સાધારણનામકર્મના આહાર પર્યાપ્તિવાળા શરીરસ્થ^૧ પ્રત્યેક શરીરી અને સાધારણ શરીરી સર્વ જીવ ઉદીરક છે.

આહારગનરતિરિયા, સરીરદુગવેયણ પમોત્તૂળં ।

ઓરાલાણ એવં, તદુવંગાણ તસજિયાઓ ॥ ૭ ॥

આહારકનરતિર્યઞ્ચઃ શરીરદ્વિકવેદકાન્ પ્રમુચ્ય ।

ઔદારિકસ્યેવં, તદુપાજ્ઞસ્ય ત્રસજીવાઃ ॥ ૭ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ઓજ-લોમ-પ્રક્ષેપ એ ઉમાંના કોઈપણ આહારને ગ્રહણ કરનાર જે મનુષ્ય અને તિર્યચ છે ‘ઓરાલાણ’.

તિ- ઔદારિક શરીરનામકર્મના ઉપલક્ષણથી તે જ ઔદારિક બંધન ચતુષ્ક અને ઔદારિક સંઘાતનના પણ ઉદીરક છે. શું વિશેષ ન હોવાથી સર્વ પણ આહારક મનુષ્ય-તિર્યચ ઉદીરક છે ? નહીં બે શરીર-આહારક અને વૈકિયના વેદકવાળા તે સિવાયના, કારણ કે આહારક- વૈકિયશરીરવાળા ઔદારિક નામના ઉદયે વર્તતાં નથી. તેથી સહેલાઈથી તેના ઉદીરક થતા નથી તેથી ત્યાગ કર્યો છે.

તથા પૂર્વોક્ત કહ્યા પ્રમાણે ‘તદુવંગાણ’ તિ તેના અંગોપાંગ નામના જ ઉદીરક જાણવાં. ફક્ત તે ત્રસ જીવો જ છે, પણ સ્થાવર નથી. કારણ કે તે સ્થાવર જીવોને અંગોપાંગ નામના ઉદયનો અભાવ છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણ ગાથા ઉમાં કહ્યું છે. “આહારી ઉત્તરત્તુ નરતિરિ તવેયણ પમોત્તૂળં। ઉદીરંતી ઉરલં તે ચેવ તસા ઉવંગં સે ॥” (અર્થ- આહારકશરીરી તથા વૈકિયશરીરી દેવો, નારકીઓ અને તેના વેદક મનુષ્ય-તિર્યચોને છોડી શેષ સઘળા જીવો ઔદારિક નામની ઉદીરણાના સ્વામી છે. તે જ સઘળા પરંતુ ત્રસ જીવો તેના ઉપાંગની ઉદીરણાના સ્વામી છે.) અહીં આહારી એટલે આહારકશરીરી “ઉત્તરત્તુ” તિ વૈકિયશરીરી દેવ અને નારકો, તેમજ વૈકિયશરીરના વેદક એવા મનુષ્ય અને તિર્યચનો પણ ત્યાગ કરીને એ પ્રમાણે પૂર્વાર્ધનો અર્થ છે.

વેઊઘિગાઈ સુરનેરડયા આહારગા નરો તિરિઓ ।

સન્ની બાયરપવળો, ય લદ્ધિપજ્જત્તગો હોજ્જા ॥ ૮ ॥

અહીં શરીરસ્થ એટલે ઉત્પત્તિ સ્થળે ઉત્પન્ન થયેલા અને શરીર પર્યાપ્ત એટલે જેઓએ શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી કરી લીધી હોય તેવા, એટલે શરીરસ્થ અને શરીર પર્યાપ્ત એ બેમાં ભેદ છે. જ્યાં જ્યાં ઉદય કે ઉદીરણાના સ્થાન બતાવ્યા છે ત્યાં ત્યાં એ ભેદ સ્પષ્ટપણે સમજાય છે.

જેમકે એકેન્દ્રિયને ૨૧-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭ એ પાંચ ઉદય કે ઉદીરણાસ્થાનો છે. તેમાં વિગ્રહગતિમાં ૨૧, પ્રત્યેક કે સાધારણ, ઉપઘાત, ઔદારિક શરીરનામકર્મ અને હુડકસંસ્થાન મેળવીયે અને આનુપૂર્વી કાલીએ એટલે શરીરસ્થને ૨૪ની ઉદીરણા થાય છે. ત્યારબાદ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને પરાઘાત સાથે ૨૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં શરીરસ્થને ૨૪ની અને શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને ૨૫ની ઉદીરણા કાલી છે. કદાચ અહીં શરીરસ્થ એટલે શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, એવો જ અર્થ કરીએ તો પ્રત્યેક આદિ સાથે જ પરાઘાતની ઉદીરણા પણ શરૂ થવી જોઈએ આગળ-પાછળ નહીં.

કદાચ શરીરસ્થ એટલે શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એમ અર્થ કરીને એમ કાલીએ કે શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને પહેલાં પ્રત્યેકાદિની ઉદીરણા શરૂ થાય, ત્યારબાદ કેટલાએક સમય ગયા પછી પરાઘાતની ઉદીરણા શરૂ થાય તો શું વાંધો છે ? એમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી. કેમકે શરીર પર્યાપ્તિ જ્યાં સુધી પૂર્ણ થઈ નથી ત્યાં સુધીના અંતર્મુદૂર્ત પર્યંત ઔદારિક આદિ પ્રકૃતિઓનો ઉદય ન હોય તે કેમ બને ? ઔદારિકનામકર્મના ઉદય વિના તો ઔદારિક વર્ણણામાંથી પુદ્ગલ જ ગ્રહણ કરી શકતો નથી. અને અંતર્મુદૂર્ત સુધી ઔદારિક પુદ્ગલ જ ગ્રહણ કરતો નથી એમ પણ કાલી શકાય તેમ નથી. કેમકે ઉત્પત્તિસ્થાને ઉત્પન્ન થઈને જ દરેક આત્માઓ ઔદારિક પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાની શરૂઆત કરી દે છે.

કદાચ અહીં એમ કહેવામાં આવે કે અહીં ઉદીરણા શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને કાલી છે. એટલે ઉદય ભડે ઉત્પત્તિસ્થળે ઉત્પન્ન થવાની સાથે જ શરૂ થાય છે. વળી ઉદીરણાના સ્થાનકો જ્યાં કહ્યાં છે, ત્યાં પ્રત્યેકાદિની શરીરસ્થને અને પરાઘાતની શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને ઉદીરણા સ્પષ્ટ રીતે કાલી છે. વળી ગાથા-ઉમાં ‘આહારો’ એટલે આહારપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને વૈકિય શરીરની ઉદીરણા કાલી છે, પ્રત્યેકાદિની ઉદીરણા શરીરની ઉદીરણા સાથે જ થાય છે. આગળ પાછળ નહીં.

વળી કર્મપ્રકૃતિ ઉદીર, ગા. ૬માં ‘પત્તેયસરીણામાણ સાહારણસરીણામાણ ય સન્ને સરીરણ વહમાણા ઉદીરણા’ એટલે શરીર નામના ઉદયે વર્તમાન પ્રત્યેક સાધારણની ઉદીરણાના સ્વામી છે એમ કહે છે. પરાઘાત માટે ગા. ૧૨માં ‘પરાઘાયસસ ડ દેહેણ પજ્જત્તા’ અહીં ‘દેહેણ પજ્જત્તા’ એટલે શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સ્પષ્ટ પાઠ છે. ચૂર્ણિમાં પણ એ પ્રકારે જ છે, અહીં ‘તણુત્થા’ અને ‘દેહેણ પજ્જત્તા’ નો સ્પષ્ટ ભેદ જણાય છે. માટે શરીરસ્થ એટલે ઉત્પત્તિ સ્થળે ઉત્પન્ન થયેલા એ અર્થ ઠીક લાગે છે. ઉપર શરીરસ્થ એટલે શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અર્થ કદાચ રીતે કર્યો છે તે સમજાતું નથી. અહીં તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે.

વૈક્રિયસ્ય સુસ્તૈરયિકા આહારકા નરસ્તિર્યગ્ ।
સંજી વાદરપવનશ્ચ લબ્ધિપર્યાપ્તકો ભવેત્ ॥ ૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- વૈક્રિયશરીર નામના ઉપલક્ષણથી વૈક્રિયબંધન ચતુષ્ક અને વૈક્રિય સંઘાતનના ઉદીરક દેવ અને નારકો છે. તે પણ ઓજ અથવા લોભ આહારમાંથી કોઈપણ આહારને ગ્રહણ કરનાર આહાર પર્યાપ્ત છે. અને જે વૈક્રિય લબ્ધિવંત સંજી મનુષ્ય કે તિર્યચ અને જે બાદર પવન દુર્ભગનામના ઉદયવાળા લબ્ધિ પર્યાપ્ત એટલે વૈક્રિયશરીર લબ્ધિ વડે પર્યાપ્ત થયેલા તે સર્વે પણ વૈક્રિયનામના ઉદીરક જાણવાં.(વૈક્રિય વિકુર્વણાકાળે)

વેઽચ્ચિવંગાણ, તણુતુલ્લા પવણવાયરં હિચ્ચા ।
આહારગાણે વિરઞો, વિઽચ્ચયંતો પમત્તો ય ॥ ૯ ॥

વૈક્રિસ્યોપાદ્ગસ્ય, તનુતુલ્યાઃ પવનવાદરં હિત્વા ।
આહારકસ્ય વિરતો, વિકુર્વન્ પ્રમત્તશ્ચ ॥ ૯ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- વૈક્રિય અંગોપાંગ નામના ઉદીરક વૈક્રિયશરીર સમાન જાણવાં. જે વૈક્રિય નામના ઉદીરકો કહ્યા તે જ તેના વૈક્રિય અંગોપાંગના પણ જાણવાં. એ પ્રમાણે અર્થ છે. શું સર્વે પણ ? તો કહે છે. - ના, ફક્ત બાદર વાયુકાય સિવાયના બીજા જાણવાં.

‘આહારગાણ’ તિ આહારકશરીર નામના ઉપલક્ષણથી આહારક અંગોપાંગ, આહારક બંધન અને આહારક સંઘાતનના સંયત વિકુર્વણ કરતો - આહારકશરીરને કરતો પ્રમત્ત એટલે પ્રમાદભાવને પામે છતે ઉદીરક થાય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા ૮માં કહ્યું છે. “આહારસત્તગસ્ય વિ કુણ્ડ પમત્તો વિઽચ્ચન્તો” ॥ અર્થ - આહારકસપ્તકની વિકુર્વણ પ્રમત્ત સંયતો કરે છે.

છળ્લં સંઠાણાણં, સંઘયણાણં ચ સગલતિરિયનરા ।
દેહસ્થા પજ્જન્તા, ઉત્તમસંઘયણિણો સેઠી ॥ ૧૦ ॥

ષણ્ણાં સંસ્થાનાનાં, સંહનનાં ચ સગલતિર્યગ્નરાઃ ।
દેહસ્થાઃ પર્યાપ્તા, ઉત્તમસંહનનિનઃ શ્રેણૌ ॥ ૧૦ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- સકલ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય શરીર પર્યાપ્તિએ ઉદયમાં વર્તતાં દેહસ્થા :- શરીરનામના ઉદયમાં વર્તતાં ૬ સંસ્થાન અને ૬ સંઘયણના ઉદીરક હોય છે. અહીં જેનો ઉદય હોય તેની જ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે, જ્યારે જે સંસ્થાન કે સંઘયણનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે સંસ્થાન કે સંઘયણની ઉદીરણા હોય છે, બીજાની નહીં એમ જાણવું.

તથા ઉત્તમ સંઘયણ-વજ્રઋષભનારાય સંઘયણવાળા જીવને ક્ષપકશ્રેણિમાં હોય છે. બાકીના સંઘયણવાળાને ક્ષપકશ્રેણિ ન હોય, તેથી ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઢ થયેલ જીવ વજ્રઋષભનારાય સંઘયણની જ ઉદીરણા કરે છે. બાકીના સંઘયણની નહીં, કારણ કે બાકીના સંઘયણના ઉદયનો અભાવ છે.

ચઽરંસસ્સ તણુત્થા, ઉત્તરતણુ સગલભોગભૂમિગયા ।
દેવા ઇયરે હુંડા, તસતિરિયનરા ય સેવઢા ॥ ૧૧ ॥

ચતુરસ્રસ્ય તનુસ્થા, ઉત્તરતનવઃ સકલાભોગભૂમિગતાઃ ।
દેવા ઇતરે હુણ્ડકાઃ, ત્રસતિર્યગ્નરાશ્ચ સેવાર્તાઃ ॥ ૧૧ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- આહારક અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરવાળા શરીરસ્થ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય તે સમયતુરસ્ર સંસ્થાનના જ ઉદીરક જાણવાં. તથા સકલ યુગલિક તિર્યચ - મનુષ્યો અને દેવો પણ સમયતુરસ્ર સંસ્થાનના ઉદીરક જાણવાં.

इतरे -પૂર્વ કહ્યા તે સિવાયના બીજા એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, નારકો, અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચ - મનુષ્ય શરીરસ્થ હોતે હુંડકસંસ્થાનના ઉદીરક હોય છે. ત્રસ તિર્યચ-મનુષ્યો અહીં પણ ઇતર શબ્દને આવૃત્તિથી જોડતાં પૂર્વ કહ્યા તે સિવાયના ત્રસ - બેઇન્દ્રિયાદિ અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ-મનુષ્યો સેવાર્ત સંઘયણના ઉદીરક છે. વિકલેન્દ્રિય અને લબ્ધિ અપર્યાપ્ત એવા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ - મનુષ્યોને વિષે જ સેવાર્તની ઉદીરણાનો નિયમ જણાવવાનું અહીં તાત્પર્ય છે. આ સિવાયનાને પહેલા કહેલ જ છે. પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૧૨માં કહ્યું છે. - “**छेवद्वगं तु वियत्ता अपज्जत्ता**” વિકલેન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તા જીવો છેવદ્વા સંઘયણને ઉદીરે છે.

संघयणाणि न उत्तर-तणूस् तन्नामगा भवंतरगा ।

अणुपुब्बीणं परघायस्स उ देहेण पज्जत्ता ॥ ૧૨ ॥

संहननानि नोत्तर-तनुषु तन्नामका भवान्तरगाः ।

आनुपूर्वीणां पराघातस्य तु देहेन पर्याप्ताः ॥ ૧૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

टीकार्थ :- વૈકિય અને આહારકરૂપ ઉત્તર શરીરોમાં મનુષ્ય અને તિર્યચને વિષે સંઘયણ હોય નહીં, અર્થાત્ ૬ સંઘયણમાંથી એક પણ સંઘયણ હોય નહીં એ પ્રમાણે અર્થ છે. તેથી તેના (સંઘયણના) ઉદયનો અભાવ હોવાથી એક પણ સંઘયણની ઉદીરણા ન થાય. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૧૩માં કહ્યું છે.... “**वेउब्बिय आहारगउदये न णरा वि हुंति संघयणी ।**” વૈકિય અને આહારકના ઉદયમાં મનુષ્યો પણ સંઘયણવાળા હોતા નથી અહીં પણ (અપિ) શબ્દથી વૈકિયના ઉદયમાં તિર્યચો પણ જાણવાં છે.

તથા આનુપૂર્વી પૂર્વક નારકાદિ નામવાલા ભવાન્તરાલ ગતિમાં વર્તતાં જીવો નરકાનુપૂર્વી આદિ-૪ આનુપૂર્વીના ઉદીરક જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - ભવાન્તરાલ ગતિમાં વર્તતાં નારક નરકાનુપૂર્વીના, અને તિર્યચો તિર્યચાનુપૂર્વીના ઉદીરક છે ઇત્યાદિ. તથા શરીર પર્યાપ્તિથી^૫ પર્યાપ્ત સર્વ જીવો પરાઘાતનામના ઉદીરક હોય છે.

बायरपुढवी आयावस्स य वज्जित्तु सुहुमसुहुमतसे ।

उज्जोयस्स य तिरिओ, उत्तरदेहो य देवजई ॥ ૧૩ ॥

वादरपृथ्वीक आतपस्य च वर्जीयत्वा सूक्ष्मसूक्ष्मत्रसान् ।

उद्योतस्य च तिर्यश्च, उत्तरदेहश्च देव-यतिः ॥ ૧૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

टीकार्थ :- આતપનામકર્મના ઉદીરક બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવો છે. ચ શબ્દ અનુક્તાર્થ સૂચક હોવાથી બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવો જાણવાં.

તથા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને તેઉ-વાઉકાયરૂપ સૂક્ષ્મ ત્રસ સિવાયના બાકીના તિર્યચ :- પૃથ્વી - અપ-વનસ્પતિ, વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચો જે લબ્ધિ પર્યાપ્તા છે. તે સર્વ યથાધોગ્યપણે ઉદ્યોતનામના ઉદીરક છે. તથા ઉત્તર શરીરમાં એટલે વૈકિય અને આહારકદેહમાં વર્તતાં અનુક્રમે દેવ અને યતિ ઉદ્યોતનામના ઉદીરક જાણવાં. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૧૪માં કહ્યું છે. - “**पुढवीआउवणस्सइ बायरपज्जत्तउत्तरतणू य । विगलपणिंदियतिरिया उज्जोवुदीरगा भणिया**” અર્થ :- બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, ઉત્તરવૈકિય અને આહારકશરીરી, વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચો એ સર્વ ઉદ્યોતના ઉદીરક છે.

सगतो य इदृखगई, उत्तरतणुदेवभोगभूमिगया ।

इदृसरए तसो वि य, इयरासि तसा सनेरइया ॥ ૧૪ ॥

सकलक्षेष्टखगते-रुत्तरतनुदेवभोगभूमिगताः ।

इष्टस्वरस्य त्रसोऽपि, चैतरयोस्त्रसाः सनैरयिकाः ॥ ૧૪ ॥

૫ આ અર્થ ભાંગા સાથે મળતો આવે છે પરંતુ પંચસંગ્રહમાં “**उवरघायं साहारणं च इयहरं तणु पज्जत्ता**” એવો પાઠ હોવાથી ઉપઘાત પરઘાતનો ઉદીરક એક જ કહ્યો. અનેક સ્થાને ઉપઘાતના ઉદીરક શરીર અપર્યાપ્તા કહ્યા છે ને પરાઘાતનો ઉદીરક તો શરીર પર્યાપ્તા જ કહ્યા છે. માટે પંચસંગ્રહમાં કહેલ ઉપઘાત પરાઘાત ઉદીરણા સ્થાપિત્વ વિચારવા યોગ્ય છે. વિશેષ ટીકાનંદ-૪ જુઓ.

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- શરીર પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત શુભવિહાયોગતિના ઉદયમાં વર્તતાં સર્વ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અથવા મનુષ્ય તથા વૈકિય - આહારકશરીરરૂપ ઉત્તર શરીરમાં વર્તતાં સર્વ તિર્યચ-મનુષ્ય તથા સર્વ દેવો અને સર્વ યુગલિકો તે શુભવિહાયોગતિના ઉદીરક છે. ત્રસો બેઇન્દ્રિયાદિ અપિ શબ્દથી પૂર્વ કહેલ પંચેન્દ્રિયાદિ ભાષાપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયા હોય તે યથાસંભવપણે સુસ્વરનામકર્મના ઉદીરક જાણવાં. તથા તે બન્નેથી ઈતર એટલે અશુભવિહાયોગતિ અને દુઃસ્વર નામના ત્રસો - નારક સહિત વિકલેન્દ્રિય જીવો અને યથાસંભવપણે કેટલાએક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ-મનુષ્ય ઉદીરક હોય છે.

ઉસ્સાસસ્સ સરાણ ચ, પજ્જત્તા આણપાણભાસાસુ ।

સવ્વણ્ણુસાસો, ભાસા વિ ચ જા ન રુજ્ઞંતિ ॥ ૧૫ ॥

ઉચ્છ્વાસસ્ય સ્વરયોશ્ચ, પર્યાપ્તા આણપ્રાણભાષાભ્યામ્ ।

સર્વજ્ઞાનામુચ્છ્વાસો, ભાષાઽપિ ચ યાવન્ન રુચ્છે ॥ ૧૫ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ઉચ્છ્વાસનાં અને બે સ્વરના ઉદીરક આણપ્રાણ અને ભાષા પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત સર્વ પણ છે. યથાસંખ્યા પ્રમાણે જોડવાથી અને સપ્તમી એ તૃતીયાના અર્થમાં છે, એટલે ઉચ્છ્વાસનામના પ્રાણપાન પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત અને સુસ્વર - દુઃસ્વરના ભાષા પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત ઉદીરક જાણવાં. એ પ્રમાણે અર્થ છે. જો કે સ્વરના ઉદીરકો પહેલા જ કહ્યા છે તો પણ ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જ એ પ્રમાણે વિશેષ બતાવવા ફરીથી કહ્યા છે. તથા સર્વજ્ઞ - કેવલી જીવોએ જ્યાં સુધી ઉચ્છ્વાસ અને ભાષાનો નિરોધ નથી કર્યો ત્યાં સુધી તે બન્નેની ઉદીરણા કરે છે, અને તે બન્નેનો નિરોધ થયા બાદ ઉદયના અભાવથી જ ઉદીરણા થતી નથી.

દેવો સુભગાહજ્જાણ ગલ્ભવક્કંતિઓ ચ કિત્તીણ ।

પજ્જત્તો વજ્જિત્તા, સસુહુમનેરહયસુહુમતસે ॥ ૧૬ ॥

દેવ : સુભગાદેયયો - ગર્ભવ્યુક્રાન્તાશ્ચ કીર્તે : ।

પર્યાપ્તો વર્જયિત્વા, સસૂક્ષ્મનેરયિકસૂક્ષ્મત્રસાન્ ॥ ૧૬ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ‘દેવો’ એ પ્રથમા જાતિ અપેક્ષાએ એકવચન છે, કેટલાક દેવો, કેટલાક ગર્ભજ તિર્યચ-મનુષ્ય જે સુભગ અને આદેય કર્મના ઉદયવાળા છે તે જ સુભગ - અને આદેયનામકર્મના ઉદીરક છે. તથા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય સહિત નારકો અને સૂક્ષ્મ ત્રસ (તેઉ-વાઉ) સિવાયના બાકીના પર્યાપ્તનામ ઉદયમાં વર્તતાં સર્વ જીવો યશઃકીર્તિના ઉદીરક છે.

ગોઉત્તમસ્સ દેવા, ણરા ચ વહ્ણો ચઉણ્ણમિયરાસિં ।

તવ્વહિરિત્તા તિત્થગરસ્સ ઉ સવ્વન્નુયાણ ભવે ॥ ૧૭ ॥

ઉત્તમગોત્રસ્ય દેવા, નરાશ્ચ વ્રતિનશ્ચતસૃણામિતરાસામ્ ।

તદ્વ્યતિરિક્તાસ્તીર્થકરસ્ય, તુ સર્વજ્ઞતાયાં ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- સર્વ દેવો, કેટલાક ઉચ્ચકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલ મનુષ્ય, અને નીચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ વ્રતધારી મનુષ્ય ઉચ્ચગોત્રના ઉદીરક છે. તથા તે ચાર પ્રકૃતિઓના ઇતર દુર્ભગ - અનાદેય - અયશઃકીર્તિ અને નીચગોત્રના ઉદીરક કહ્યાં તે સિવાયના જાણવાં. ત્યાં દુર્ભગ - અનાદેયના એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, સંમૂર્ધિમ તિર્યચ-મનુષ્ય અને નારકના જીવો ઉદીરક છે. અયશઃકીર્તિના સર્વ સૂક્ષ્મ, સર્વ નારક, સર્વ સૂક્ષ્મ ત્રસો (તેઉ-વાઉ) અને સર્વ અપર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયમાં વર્તતાં ઉદીરક જાણવાં. અને નીચગોત્રના તો સર્વ-નારકો, સર્વ તિર્યચ, વિશિષ્ટ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા વ્રતધારી સિવાય સર્વ પણ મનુષ્યો ઉદીરક જાણવાં. તીર્થકરનામકર્મના તો સર્વજ્ઞ કેવલી થયા છતાં ઉદીરણા હોય છે. બીજા વખતમાં નહીં, કારણ કે ઉદયનો અભાવ હોવાથી.

ઈંદિયપજ્જત્તીએ, દુસમયપજ્જત્તગાએ પાઉમ્મા ।
નિદાપયલાણં ક્ષીણરાગખવગે પરિચ્ચજ્જ ॥ ૧૮ ॥

ઈન્દ્રિયપર્યાપ્ત્યા, દ્વિતીયસમયપર્યાપ્ત્યા પ્રાયોગ્યા : ।
નિદ્રાપ્રચલયો : ક્ષીણરાગક્ષપકાન્ પરિત્યજ્ય ॥ ૧૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયા છતાં બીજા સમયથી શરૂ કરીને અર્થાત્ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ અનન્તર સમયથી શરૂ કરીને જીવો નિદ્રા-પ્રચલના ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય થાય છે. સર્વત્ર અવિશેષ સામાન્ય રીતે પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી નિયમને કહે છે.... ક્ષીણમોહી અને ક્ષપકો સિવાયના જીવો નિદ્રા-પ્રચલના ઉદીરણા કરે છે. કારણ કે ઉદીરણા ઉદય અવિનાભાવી અર્થાત્ ઉદય હોય તો જ થાય છે. અને ક્ષીણમોહી અને ક્ષપકને નિદ્રા-પ્રચલના ઉદય સંભવે નહીં. “**‘ણિદ્દાદુગસ્સ ઉદયએ ક્ષીણા ક્ષવગે પરિચ્ચજ્જ’**” ઇતિ નિદ્રાદ્વિકનો ઉદય ક્ષીણમોહ - અને ક્ષપકને નથી હોતા એ વચન પ્રમાણ હોવાથી. તેથી તેઓને છોડીને બાકીના જીવો નિદ્રા-પ્રચલના ઉદીરકો જાણવાં. અને આ સત્કર્મગ્રન્થાદિ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારના મતે છે. પણ જે કર્મસ્તવ રચિયતા આદિ તો ક્ષપક અને ક્ષીણમોહે પણ નિદ્રાદ્વિકનો ઉદય માને છે. તેથી તેઓના મતે ઉદય હોતે છતે ઉદીરણા અવશ્ય હોય છે. તેથી ક્ષીણરાગની અંત્ય આવલિકા છોડીને સર્વે પણ જીવ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને નિદ્રા-પ્રચલના ઉદીરકો જાણવાં. તે જ મતને અનુસારથી પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૧૮માં કહ્યું છે. - “**‘મોત્તૂણ ક્ષીણરાગં ઈંદિયપજ્જત્તગા ઉદીરંતિ । નિદાપયલા’**” - (ચરમાવલિકા સ્થિત) ક્ષીણરાગને છોડી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સધળાં નિદ્રા-પ્રચલના ઉદીરણા કરે છે.

નિદ્દાનિદ્દાઈણ વિ, અસંખવાસા ય મણુયતિરિયા ય ।
વેઝ્ઞાહારત્તણૂ, વજ્જિત્તા અપ્પમત્તે ય ॥ ૧૯ ॥

નિદ્રાનિદ્રાદીનામપ્યસંઙ્ખ્યેયવર્ષાયુષશ્ચ મનુજતિર્યશ્ચ ।
વૈક્રિયાહારકત્તનૂન, વર્જિત્વાપ્રમત્તાંશ્ચ ॥ ૧૯ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- અસંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યવાળા યુગલિક મનુષ્ય અને તિર્યંચ, ^૬વૈક્રિયશરીરી, આહારકશરીરી - અપ્રમત્ત સંયત સિવાયના બાકી સર્વ જીવો નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, થીણાદિના ઉદીરક જાણવાં.

વેયણિયાણ પમત્તા, તે તે બંધંતગા કસાયાણં ।
હાસાઈચ્છક્કસ્સ ય, અપુવ્વકરણસ્સ ચરમંતે ॥ ૨૦ ॥

વેદનીયયો : પ્રમત્તાસ્તે, તે બન્ધકા કષાયાણામ્ ।
હાસ્યાદિષ્ટ્કસ્ય ચા - ડપૂર્વકરણસ્ય ચરમાડન્તે ॥ ૨૦ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- સાતા-અસાતારૂપ વેદનીયના પ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધીના સર્વ પણ ઉદીરક છે. બીજા નહીં, કારણ કે બીજાને અતિવિશુદ્ધિપણું હોવાથી. સાતા - અસાતાના ઉદીરણા યોગ્ય અધ્યવસાયસ્થાનનો અભાવ હોવાથી. તથા જે જે જીવો જે જે કષાયના બંધક છે તે તે જીવો તે તે કષાયોના ઉદીરક છે. ‘**જે વેયડ સે બંધડ**’ - જેઓ કષાયોના વેદક છે તેઓ જ કષાયોના બંધક છે એ વચન હોવાથી. અને ઉદય હોતે છતે ઉદીરણાનો સંભવ છે. એ પ્રમાણે જે કહ્યું તે યુક્ત છે. તે તે કષાયોને બાંધતા જીવો ઉદીરક છે.

ત્યાં અનંતાનુબંધિ-જના ^૭સાસ્વાદન સુધીના જીવો ઉદીરક છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણકષાયના - ઉદીરક અવિરત સમ્યગદ્રષ્ટિ સુધીના જીવો છે. પ્રત્યાખ્યાનાવરણકષાયના - ઉદીરક દેશવિરત સુધીના જીવો છે. લોભ સિવાયના સંજવલન

૬. અહીં “વૈક્રિયશરીરી” એ પદ્ધતી દેવો, નારકીઓ તેમજ વૈક્રિય જંતોએ વિકૃત્યું છે તેવા મનુષ્યો - તિર્યંચો લેવાના છે.

૭. ૨૪ મોહનીયની સત્તાવાળો જીવ મિથ્યાત્વ આવે તેને પ્રથમ આવલિકા માત્ર ઉદય વિના જ અનંતાનુબંધિનો બંધ હોય છે, માટે “**જે વેયડ સે બંધડ**” - એ નિયમમાં એટલો અપવાદ છે. અને તે પ્રથમ આવલિકામાં અનંતાનુબંધિની ઉદીરણા પણ હોય નહીં (ઉદયનો અભાવ હોવાથી) તથા અનંતાનુબંધિની પ્રથમ બંધાવલિકા અને અનંતાનુબંધિ રૂપે ગયેલાં અપ્રત્યાખ્યાનાદિના સંક્રાન્ત પુદ્ગલોની સંક્રમાવલિકા પૂર્ણ થયે તે સંક્રાન્તદલાત્મક અનંતાનુબંધિનો ઉદય-ઉદીરણા શરૂ થાય છે.

કષાયના અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકે પોતાના બંધ સુધીના જીવો ઉદીરક છે. સંજવલન બાદર લોભના અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય સુધીના જીવો ઉદીરક છે. કિટ્ટીકૃત લોભના તો સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે ઉદીરક છે એ પ્રમાણે પૂર્વે ગાથા પમાં કહ્યું છે. હાસ્યાદિ-દના તો અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો ઉદીરક છે.

જાવૂણખણો પઢમો, સુહરડહાસાળમેવમિયરાસિં ।

દેવાં નેરડયા વિ ય, ભવદ્વિર્ઘે કેડ નેરડયા ॥ ૨૭ ॥

યાવદુનક્ષણઃ પ્રથમઃ, સુખરતિહાસ્યાનામેવમિતરાસામ્ ।

દેવા નૈરયિકા અપિ ચ, ભવસ્થિતિં કેચિનૈરયિકાઃ ॥ ૨૭ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- જ્યાં સુધી કાંઈક ઉણ પ્રથમ ક્ષણ-મુદૂર્ત વર્તે છે અર્થાત્ જ્યાં સુધી પ્રથમ અંતર્મુદૂર્ત વર્તે છે ત્યાં સુધી દેવો નિશ્ચયથી સાતાવેદનીય - રતિ અને હાસ્યના ઉદીરક છે. એ જ પ્રમાણે કાંઈક ઉણ પ્રથમ ક્ષણ અર્થાત્ પ્રથમ અંતર્મુદૂર્ત વર્તે છે ત્યાં સુધી નારકો ઇતર એટલે અસાતાવેદનીય - અરતિ શોકના ઉદીરક છે. પ્રથમ અંતર્મુદૂર્તથી આગળ દેવો અને નારકો દરેક પરિવર્તન વિધિ - મૂળસ્વભાવ ફેરફાર થવાથી ૬ પ્રકૃતિઓના ઉદીરક હોય છે. ત્યાં નારકોને સાતાવેદનીયના ઉદયનો સંભવ તીર્થકરના જન્મ આદિથી જાણવો. દેવોને તો અસાતાના ઉદયનો સંભવ પરગુણ ઉપર ઇર્ષ્યા - ખેદ - પ્રિયજનનો વિયોગ અને પોતાના ચવનાદિના કારણે હોય છે. વળી કોઈક નારકો સંપૂર્ણ ભવસ્થિતિ સુધી અસાતાવેદનીય - અરતિ - શોકના ઉદીરક હોય છે. (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નંબર-૨ જુઓ)

ઇતિ ૪થી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

:- અથ પમી-દૃઢી ઉદીરણાસ્થાન અને તેના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

પંચણં ચ ચણ્ણં, વિડ્ઞા એકાદ જા દસણં તુ ।

તિગહીણાદ મોહે, મિચ્છે સત્તાદ જાવ દસ ॥ ૨૨ ॥

પન્નાનાં ચ ચત્તસુણાં, દ્વિતીયે એકાદિકા યાવદ્દશાં તુ ।

ત્રિકહીનાદિ મોહે, મિથ્યાત્વે સપ્તાદીનિ યાવદ્દશ ॥ ૨૨ ॥

ગાથાર્થ :- દર્શનાવરણીયકર્મમાં ૫નું ને ૪નું એ બે ઉદીરણાસ્થાન છે. તથા મોહનીયકર્મમાં ૩ના સ્થાન વિના ૧ થી ૧૦ સુધીના ૯ ઉદીરણાસ્થાન છે. તેમાં મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે ૭ થી ૧૦ સુધીના ૪ ઉદીરણાસ્થાન છે.

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે એકેક પ્રકૃતિના ઉદીરણા સ્વામિપણું કહ્યું, હવે પ્રકૃતિ ઉદીરણાસ્થાનો કહે છે. બીજા દર્શનાવરણીયકર્મમાં ૫ અથવા ૪ પ્રકૃતિઓની એકી સાથે ઉદીરણા થાય છે. ત્યાં ચક્ષુ-અચક્ષુ - અવધિ - કેવલદર્શનાવરણ રૂપ-૪ ધ્રુવપ્રકૃતિઓની ઉદીરણા છવ્વસ્થોને હોય છે. અને ૪ની મધ્યે નિદ્રાપંચકમાંથી કોઇપણ એક પ્રકૃતિ ઉમેરવાથી સમકાલે ૫ની ઉદીરણા થાય છે.

:- અથ મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા :-

પ્રથમ ગુણસ્થાનકે ઉદીરણાના ભાંગા :- તથા 'મોહે' - મોહનીયકર્મમાં ૩ના સ્થાન સિવાયના ૧થી ૧૦ સુધીના એટલે કે ૯ પ્રકૃતિસ્થાન હોય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. ૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦ આ ઉદીરણાસ્થાનોના સ્વામી કહે છે.... 'મિચ્છે' - **ઇત્યાદિ** મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને ૭ આદિથી ૧૦ સુધીના ૪ ઉદીરણાસ્થાનો છે. - ૭-૮-૯-૧૦ ત્યાં મિથ્યાત્વ, અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ - સંજવલન કોષ આદિમાંથી એક કોષાદિ, સર્વ સજાતીય કષાયોની એકી સાથે ઉદય હોવાથી ઉદીરણા પણ એક સાથે થાય છે. વિજાતીય કોષ - માન આદિનો એકી સાથે ઉદયનો અભાવ હોવાથી ઉદીરણા પણ ન થાય. તેથી ત્રણ કોષ અથવા ત્રણ માન અથવા ત્રણ માયા અથવા ત્રણ લોભની એકી સાથે ઉદીરણા થાય છે. તેથી કોઇપણ એક ત્રિકનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા ત્રણ વેદમાંથી કોઇપણ એક વેદ, તથા હાસ્ય - શોક, રતિ-અરતિરૂપમાંથી કોઇપણ એક યુગલ આ ૭ પ્રકૃતિઓની મિથ્યાદૃષ્ટિને ધ્રુવ ઉદીરણા હોય છે.

અહીં ૨૪ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે - બન્ને યુગલ પરાવર્તન થવાથી એક એક ભાંગો પ્રાપ્ત થાય. તેથી બે ભાંગા થયા. અને તે દરેક ત્રણ વેદને વિષે પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી રને ઉથી ગુણતાં ૬ ભાંગા થાય છે. અને તે દરેક કોધાદિ-૪ને વિષે પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી ૬ને ૪વડે ગુણતાં ૨૪ થાય છે. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે.

$$૨ + ૧ + ૧ = ૪ મોહનીય સમકાળે હોય તેના$$

યુગલ - વેદ - કષાય

$$૨ \times ૩ \times ૪ = ૨૪ ભાંગા જુદા જુદા જીવને આશ્રયી થાય છે.$$

તે જ ૭માં ભય અથવા જુગુપ્સા અથવા અનંતાનુબંધિ નાંખવાથી ૮ની ઉદીરણા થાય. ત્યાં દરેકમાં એક એક ભાંગાની ચોવીસી થાય. તેથી ૮ની ઉદીરણામાં ૩ ચોવીસી જાણવી. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે અનંતાનુબંધિના ઉદય વગરનો મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ મળે નહીં અને ઉદય હોય તો અવશ્ય ઉદીરણા થાય જ છે, તેથી અનંતાનુબંધિ વગર ૭ કે ૮ની ઉદીરણા કહી તે ઘટતું નથી. ઉત્તર - તો કહે છે... જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પહેલા અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરીને થાકેલો તેવા પ્રકારની સામગ્રીની અભાવથી મિથ્યાત્વાદિના ક્ષય માટે તત્પર ન થાય. અને કાલાન્તરે મિથ્યાત્વે ગયો છતો તે (મિથ્યાત્વ) પ્રાયોગ્ય ફરી પણ અનંતાનુબંધિને બાંધે છે. અને તે બંધાવલિકાનો જ્યાં સુધી ઉદય ન થાય, અને તે ઉદયના અભાવથી ઉદીરણા ન થાય. તેથી અનંતાનુબંધિ રહિત ઉદીરણા પણ મિથ્યાદૃષ્ટિને સંભવે છે. અને બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ઉદયનો સંભવ થવાથી ઉદીરણા થાય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે બંધ સમયથી શરૂ કરીને આવલિકા વ્યતીત થયે ઉદય પણ કેવી રીતે સંભવે ? કારણ કે અબાધા કાલનો ક્ષય થયે ઉદય થાય છે, અને તે અનંતાનુબંધિની અબાધા જઘન્યથી પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. ઉત્તર - આ દોષ નથી, કારણ કે બંધ સમયથી શરૂ કરીને (તે અનંતાનુબંધિની પ્રથમ સત્તા તો થાય છે જ અને તે સત્તા થયે છતે) તેઓની પતદ્ગ્રહતા થાય છે, અને તે પતદ્ગ્રહ થયે છતે બાકીના ચારિત્રમોહનીય પ્રકૃતિના દલિક સંક્રાન્ત થાય છે, અને તે સંક્રાન્ત દલિકનો પોતાની બંધાવલિકારૂપ સંક્રમ્માન દલિક સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયે ઉદય થાય છે, અને ઉદય થયે છતે ઉદીરણા થાય છે. તેથી બંધ સમયથી અનંતર આવલિકા વ્યતીત થયા પછી ઉદીરણા કહી તે વિરુદ્ધ નથી. અર્થાત્ થઈ શકે છે.

તથા તે સાતમાં ભય-જુગુપ્સા, અથવા ભય-અનંતાનુબંધિ અથવા જુગુપ્સા-અનંતાનુબંધિ તેમ બે નાંખતા ૮ની ઉદીરણા થાય. અહીં પણ કહેલ રીતથી એક - એક વિકલ્પમાં ૨૪ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય, તેથી ત્રણ ચોવીસી જાણવી.

તે જ ૭માં ભય-જુગુપ્સા અને અનંતાનુબંધિને નાંખવાથી ૧૦ની ઉદીરણા થાય, અહીં ભાંગાની ચોવીસી એક જ થાય છે. (મિથ્યાત્વે ૮ ચોવીસીના ૧૮૨ ભાંગા થાય.)

સાસણમીસે નવ અવિરય ય છાઈ પરમ્મિ પંચાઈ ।

અદ્દ વિરય ય ચરુરાઈ સત્ત છચ્ચોવરિલ્લમિ ॥ ૨૩ ॥

સાસ્વાદનમિશ્રયોઃ નવાવિરતૌ ષડાદિ પરસ્મિન્ પચ્ચાદિ ।

અષ્ટ વિરતે ચ ચતુરાદિ, સપ્ત ષટ્ચોપરિતને ॥ ૨૩ ॥

ગાથાર્થ :- સાસ્વાદન અને મિશ્ર સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ૭થી ૮ સુધીના ૩ ઉદીરણાસ્થાન છે. તથા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ૬થી ૮ સુધીના ૪ ઉદીરણાસ્થાન છે, અને દેશવિરતિ જીવને ૫થી ૮ સુધીના ૪ ઉદીરણાસ્થાન છે. અને પ્રમત્ત તથા અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકવર્તી જીવને ૪થી ૭ સુધીના ૪ ઉદીરણાસ્થાન છે. અને તેથી ઉપરના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકવર્તી જીવને ૪થી ૬ સુધીના ૩ ઉદીરણાસ્થાન છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે મિથ્યાદૃષ્ટિને મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો કહ્યાં. હવે સાસ્વાદનાદિને વિષે તે ભાંગા કહે છે. -સાસ્વાદન એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિને વિષે ૭થી ૮ સુધીના ત્રણ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ૭-૮ અને ૮.

૮ અહીં બંધાવલિકા સાથે સંક્રાન્ત પ્રત્યાખ્યાનાદિ કષાયની સંક્રમાવલિકા પણ વ્યતીત થાય છે, અને સંક્રાન્ત દલિકોનો જ ઉદય આ ઉદીરણા થવાની છે, માટે “સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ” એમ પણ કહી શકાય.

૯ બંધદ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી અનંતાનુબંધિની નહીં, પરંતુ સંક્રમદ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી અનંતાનુબંધિની ઉદીરણા.

૨જા ગુણસ્થાનકના ઉદીરણના ભાંગા :- ત્યાં સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિને વિષે અનંતાનુબંધિ આદિ ૪ કોઈપણ કોધાદિ, ત્રણ વેદમાંથી કોઈપણ એક વેદ, બે યુગલમાંથી કોઈપણ યુગલ એ ૭ની નિશ્ચયથી ઉદીરણ કરે, અહીં પૂર્વની રીતે ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. તથા આ જ સાતમાં ભય અથવા જુગુપ્સા ઉમેરવાથી ૮ની ઉદીરણ થાય, અહીં ભાંગાની બે ચોવીસી થાય છે. અને ભય-જુગુપ્સા એકી સાથે ઉમેરવાથી ૮ની ઉદીરણ થાય, અને અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. (સાસ્વાદને કુલ-૪ ચોવીસીના ૯૬ ભાંગા થાય)

૩જા ગુણસ્થાનકમાં ઉદીરણના ભાંગા :- મિશ્રદૃષ્ટિને વિષે અનંતાનુબંધિ સિવાયના ત્રણ કોધાદિ, કોઈપણ એક વેદ, કોઈપણ એક યુગલ અને મિશ્ર સર્વસંખ્યા ૭ની ઉદીરણ નિશ્ચયથી હોય છે. અહીં પૂર્વની જેમ ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. તથા આ જ ૭માં ભય-જુગુપ્સામાંથી કોઈપણ એક ઉમેરવાથી ૮ની ઉદીરણ થાય. અહીં ભાંગાની બે ચોવીસી થાય છે. અને ભય-જુગુપ્સા એકી સાથે ઉમેરવાથી ૮ની ઉદીરણ થાય. અને અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. (મિશ્રદૃષ્ટિને કુલ-૪ ચોવીસીના ૯૬ ભાંગા થાય.)

૪થા ગુણસ્થાનકમાં ઉદીરણના ભાંગા :- તથા અવિરતિમાં - અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ૬ આદિથી ૮ સુધીના ૪ ઉદીરણસ્થાનો છે. ૬-૭-૮ અને ૯. ત્યાં ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અવિરતિને અનંતાનુબંધિ સિવાય કોઈપણ કોધાદિ-૩, વેદમાંથી કોઈપણ એક વેદ, કોઈપણ એક યુગલ એ ૬ પ્રકૃતિઓ અવશ્ય ઉદીરણ કરે. અહીં પૂર્વની જેમ ભાંગાની એક ચોવીસી થાય. આ જ ૬માં ભય અથવા જુગુપ્સા અથવા ^{૧૦}સમ્યક્ત્વને ઉમેરતાં ૭ની ઉદીરણ થાય. અહીં ભાંગાની ત્રણ ચોવીસી થાય. તે જ ૬માં ભય-જુગુપ્સા અથવા ભય-સમ્યક્ત્વ અથવા જુગુપ્સા - સમ્યક્ત્વ એમ એકી સાથે બે ઉમેરતાં ૮ની ઉદીરણ થાય. અહીં પણ એક એક વિકલ્પમાં ભાંગાની ચોવીસી થાય, તેથી ત્રણ ચોવીસી થાય છે. તે જ ૬માં ભય-જુગુપ્સા-સમ્યક્ત્વ એકી સાથે ઉમેરતાં ૮ની ઉદીરણ થાય. અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. (અવિરત ગુણસ્થાનકે કુલ ૮ ચોવીસીના ૧૯૨ ભાંગા થાય.)

૫મા ગુણસ્થાનકે ઉદીરણના ભાંગા :- અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પછી દેશવિરતિમાં **પદ્માદીનિ ‘અદ્’** તિ = પાંચથી આઠ સુધીના ૪ ઉદીરણસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૫-૬-૭ અને ૮. ત્યાં ત્રીજા - ચોથા કપાયસ્થાનમાંથી કોઈપણ કોધાદિ-૨, કોઈપણ વેદ, કોઈપણ એક યુગલ એ ૫ પ્રકૃતિઓની દેશવિરતિને અવશ્ય ઉદીરણ હોય છે. અને આ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને જાણવી. અહીં પૂર્વની જેમ ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. તે ૫માં ભય અથવા જુગુપ્સા અથવા સમ્યક્ત્વમાંથી કોઈપણ એક ઉમેરતાં ૬ની ઉદીરણ થાય, એક એક ઉમેરવાથી વિકલ્પમાં ચોવીસી પ્રાપ્ત થવાથી ભાંગાની ત્રણ ચોવીસી થાય છે. તે જ ૫માં ભય-જુગુપ્સા અથવા ભય-સમ્યક્ત્વ અથવા જુગુપ્સા-સમ્યક્ત્વ એમ એકી સાથે બે બે ઉમેરવાથી ૭ની ઉદીરણ થાય. અહીં પણ ભાંગાની ત્રણ ચોવીસી થાય છે. તે જ ૫માં ભય-જુગુપ્સા-સમ્યક્ત્વ એકી સાથે ૩ ઉમેરતાં ૮ની ઉદીરણ થાય. અને અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. (૫મા ગુણસ્થાનકે કુલ ૮ ચોવીસીના - ૧૯૨ ભાંગા થાય.)

૬ઠ્ઠા - ૭મા ગુણસ્થાનકે ઉદીરણના ભાંગા :- વિરતે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્તને વિષે **ચતુરાદીનિ ‘સત્’** તિ ૪થી ૭ સુધીના ૪ ઉદીરણસ્થાનો થાય છે. ૪-૫-૬-અને ૭. ત્યાં સંજ્વલનમાંથી કોઈપણ એક કોધાદિ, કોઈપણ એક વેદ, કોઈપણ એક યુગલ એ ૪ પ્રકૃતિઓની ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળો અથવા ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળો પ્રમત્ત અથવા અપ્રમત્ત અવશ્ય ઉદીરણ કરે છે. અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય. આ જ ૪માં ભય અથવા જુગુપ્સા અથવા સમ્યક્ત્વમાંથી કોઈપણ એક ઉમેરતાં ૫ની ઉદીરણ થાય. અહીં ભાંગાની ત્રણ ચોવીસી થાય છે. તથા તે ૪માં ભય-જુગુપ્સા અથવા ભય-સમ્યક્ત્વ અથવા જુગુપ્સા-સમ્યક્ત્વ એકી સાથે બે-બે ઉમેરવાથી ૬ની ઉદીરણ કરે. અહીં પણ ભાંગાની ત્રણ ચોવીસી થાય છે. અને તે જ ૪માં ભય-જુગુપ્સા-સમ્યક્ત્વ એકી સાથે ત્રણ ઉમેરવાથી ૭ની ઉદીરણ કરે. અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. (૬ઠ્ઠા-૭મા ગુણસ્થાનકે ૮ ચોવીસીના ૧૯૨ ભાંગા થાય)

૮મા ગુણસ્થાનકે ઉદીરણના ભાંગા :- ‘**છત્ત્વોવરિલ્લમ્મિ**’ તિ - વિરતથી ઉપરના અપૂર્વકરણે ૪ આદિથી ૬ સુધીના ત્રણ ઉદીરણસ્થાનો થાય છે, ૪-૫ અને ૬. ત્યાં સંજ્વલન કોધાદિમાંથી એક, કોઈપણ એક વેદ, કોઈપણ એક યુગલ એ ૪ પ્રકૃતિઓની અપૂર્વકરણે ઉદીરણ અવશ્ય કરે છે. અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય. આ જ ૪માં ભય અથવા જુગુપ્સા ઉમેરવાથી ૫ની ઉદીરણ કરે. અહીં ભાંગાની બે ચોવીસી થાય. તે જ ૪માં ભય-જુગુપ્સા એક સાથે ઉમેરવાથી ૬ની ઉદીરણ થાય, અને અહીં ભાંગાની એક ચોવીસી થાય છે. આ ચોવીસી પ્રમત્ત - અપ્રમત્તની ચોવીસીથી અભિન્ન છે. અર્થાત્ જુદી નથી. તેથી આગળ ગણતરીમાં ગણાશે નહીં. (૮મા ગુણસ્થાનકે ૪ ચોવીસીના ૯૬ ભાંગા થાય પણ ગણાશે નહીં.)

૧૦ ઔપશમિક કે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને સમ્યક્ત્વમોહનીયના ઉદય - ઉદીરણ હોતા નથી.

અનિવૃત્તિમ્મિ દુગેગં, લોભો ત્તુરાર્ગેગો ચઝવીસા ।
 એકગણ્વેકેકારસ, દસ સત્ત ચઝવ્ક એકાઓ ॥ ૨૪ ॥

અનિવૃત્તૌ દ્વે એકા, લોભસ્તનુરાગ એકશ્ચતુર્વિંશતિઃ ।
 એકા ષડેકાદશ, દશ સત્ત ચતસ્ર એકા ॥ ૨૪ ॥

ગાથાર્થ :- અનિવૃત્તિમાં ૨-૧ એ બે, અને સૂક્ષ્મસંપરાયમાં ૧નું ઉદીરણાસ્થાન છે. અને ૧-૬-૧૧-૧૦-૭-૪-૧ ચોવીસીઓ ૧૦ થી શરૂ કરીને ૪ સુધીના ૭ ઉદયસ્થાનોની છે.

ટીકાર્થ :- ૮મા ગુણસ્થાનકે ઉદીરણાના ભાંગા :- અનિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાનકે બે ઉદીરણાસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે ૨ અને ૧ છે. ત્યાં ૪થા સંજવલન કોધાદિમાંથી કોઈપણ એક કોધાદિ, ત્રણ વેદમાંથી કોઈપણ એક વેદ એ ૨નું ઉદીરણાસ્થાન છે. અહીં ત્રણ વેદને ૪ સંજવલન વડે ગુણતાં ૧૨ ભાંગા થાય છે. અને વેદનો ક્ષય થયે અથવા ઉપશમ થયે સંજવલન કોધાદિ-૧ની જ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. ત્યાં ૪ ભાંગા થાય છે. (૮મા ગુણસ્થાનકે કુલ-૧૬ ભાંગા થાય છે.)

૧૦મા ગુણસ્થાનકે ઉદીરણાના ભાંગા :- તનુરાગે - સૂક્ષ્મ લોભકિટ્ટીને અનુભવતો, સૂક્ષ્મસંપરાયને મોહનીય પ્રકૃતિને વિષે એક લોભની જ ઉદીરણા યોગ્ય થાય છે. (૧ ભાંગો થાય છે.)

અહીં ૪ આદિથી ૧૦ સુધીના ઉદીરણાસ્થાનને વિષે પશ્ચાન્નુપૂર્વીક્રમથી ચોવીસીની સંખ્યા કહે છે....

૧૦ની ઉદીરણામાં ૧ ચોવીસી, ૮ની ઉદીરણામાં ૬ ચોવીસી,
 ૮ની " ૧૧ " , ૭ની " ૧૦ " ,
 ૬ની " ૭ " , ૫ની " ૪ " ,
 ૪ની " ૧ "

કુલ ૪૦ ચોવીસી

(૪૦ x ૨૪ = ૯૬૦ + ૧૬ = ૯૭૬ ભાંગા થાય.) અને આ પૂર્વે જ કહી, અહીં સંકલન માત્ર કહી છે. (યંત્ર નં ૩ જુઓ)

ઘટિ મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા સમાપ્ત

ગુણસ્થાનક વિષે મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો-ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૩

ક્રમ ગુણ- સ્થાનક	ગુણસ્થાનકનું નામ	૧૦	૯	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	૮ ઉદીરણાસ્થાન	
												કુલ ચોવીસી	કુલ ભાંગા
૧	મિથ્યાત્વ	૧	૩	૩	૧	--	--	--	--	--	--	૮	૧૮૨
૨	સાસ્વાદન	--	૧	૨	૧	--	--	--	--	--	--	૪	૮૬
૩	મિશ્ર	--	૧	૨	૧	--	--	--	--	--	--	૪	૮૬
૪	અવિરત	--	૧	૩	૩	૧	--	--	--	--	--	૮	૧૮૨
૫	દેશવિરત	--	--	૧	૩	૩	૧	--	--	--	--	૮	૧૮૨
૬	પ્રમત્ત ^૧	--	--	--	૧	૩	૩	૧	--	--	--	૮	૧૮૨
૮	અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ^૨	--	--	--	--	--	--	--	૧૨	૪	--	--	૧૬
	કુલ ચોવીસી.....	૧	૬	૧૧	૧૦	૭	૪	૧	--	--	--	= ૪૦	
	કુલ ભાંગા.....	૨૪	૧૪૪	૨૬૪	૨૪૦	૧૬૮	૮૬	૨૪	૧૨	૪	--	=	૯૭૬

યંત્ર નંબર-૩ની ટીપ્પણ-૧ અહીં ૭મા ગુણસ્થાનકની ચોવીસી અને ભાંગા તે જ પ્રમાણે છે. અને ૮મા ગુણસ્થાનકના ૬-૫-૪ ના ઉદીરણાસ્થાન વિષે અનુક્રમે ૧-૨-૧ ચોવીસી થાય. પણ તે ૭-૮ ગુણસ્થાનકનો સમાવેશ દ્વારા ગુણસ્થાનકમાં અંતર્ગત સમજવો.

ટીપ્પણ-૨ અહીં ૧૦મા ગુણસ્થાનકે ૧ના ઉદીરણાસ્થાનનો ૧ ભાંગો છે. પણ તે ૮મા ગુણસ્થાનકમાં અંતર્ગત સમજવો.

-: અથ નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા :-

एग वियालापण्णाइ सत्तपण्णात्ति गुणिसु नामस्स ।
नव सत्त तिन्नि अट्ट य, छप्पं च य अप्पमत्ते दो ॥ २५ ॥

एगं पंचसु एक्कम्मि अट्ट ठाणक्कमेण भंगा वि ।
एक्कग तीसेक्कारस्स, इगवीस सबार तिसए य ॥ २६ ॥

इगवीसा छच्च सया, छहि अहिया नवसया य एगहिया ।
अउणुत्तराणि चउदस्स, सयाणि गुणनउइ पंचसया ॥ २७ ॥

एकद्विचत्वारिंशत् पञ्चाशतादि सप्तपञ्चाशत् गुणेषु नाम्नः ।
नवसप्तત્રીण्यष्टौ च, षट्पञ्च चाऽप्रमत्ते द्वे ॥ २५ ॥

एकं पञ्चस्वेकस्मिन्नष्ट स्थानक्रमेण भङ्गा अपि ।
एकत्रिंशदेकादश - एकविंशतिः सद्दश-त्रिंशतानि च ॥ २६ ॥

एकविंशतिः षट् च शतानि, षड्भिરधिकानि नवશतानિ ચૈકાધિકાનિ ।
एकोनસપ્તતિશ્ચતુર્દશ - शतान्येकोननवतिः पंचशतानि ॥ २७ ॥

ગાથાર્થ :- ૪૧-૪૨ અને ૫૦થી ૫૭ સુધી નામના ઉદીરણાસ્થાનો ૧૦ છે. તે નામના ઉદીરણાસ્થાનો ૬ ગુણસ્થાનકોમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે. ૮-૭-૩-૮-૬-૫ અને અપ્રમત્તે ૨ ઉદીરણાસ્થાન છે. ॥ ૨૫ ॥

તથા ઉપરના પાંચ ગુણસ્થાનકોમાં એકેક ઉદીરણાસ્થાન છે, અને તદનંતરના એક ગુણસ્થાનકમાં ૮ ઉદીરણાસ્થાન છે. તેના અનુક્રમે ભાંગા પણ ૧-૩૦-૧૧-૨૧-૩૧૨-૨૧-૬૦૬-૮૦૧-૧૪૬૮ અને ૫૮૮ ભાંગા છે. એ ૧૦ ઉદીરણાસ્થાને ૧૦ પ્રકારે ભાંગા કહ્યાં. (સર્વ ૩૮૬૧ સ્વમતે) ॥ ૨૬-૨૭ ॥

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે મોહનીયકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો કહ્યાં. હવે નામકર્મના ૧૦ ઉદીરણાસ્થાનો:- કહે છે.....૪૧-૪૨, પછી ૫૦ આદિથી ૫૭ સુધી - ૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬ અને ૫૭ એ નામકર્મના ૧૦ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ત્યાં તૈજસસપ્તક - વર્ણાદિ-૨૦ - અગુરુલઘુ - સ્થિર - અસ્થિર - શુભ - અશુભ - નિર્માણ એ પ્રમાણે આ ૩૩ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા દરેક જીવને અવશ્ય હોય છે તેથી દ્રુવોદીરણા છે.

હવે કેવલીને ૮ ઉદીરણાસ્થાનો :- કહે છે.

(૧) ૪૧નું ઉદીરણાસ્થાન કેવલીને :- ત્યાં મનુષ્યગતિ - પંચેન્દ્રિયજાતિ - ત્રસ-ભાદર - પર્યાપ્ત - સુભગ - આદેય - યશઃકીર્તિ એ ૮ પ્રકૃતિઓ ઉમેરતા ૪૧ થાય છે. અને આ ૪૧ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલા એવા કાર્મણ કાયયોગી કેવલીને હોય છે.

(૨) ૪૨નું ઉદીરણાસ્થાન તીર્થંકરને :- આ જ ૪૧ પ્રકૃતિઓમાં જિનનામ સહિત કરતાં ૪૨ થાય છે. અને તે ૪૨ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા કેવલી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલા એવા કાર્મણ કાયયોગી તીર્થંકર કેવલીને હોય છે.

(૩) ૫૨નું ઉદીરણાસ્થાન કેવલીને :- આ જ ૪૧ પ્રકૃતિઓમાં ઔદારિકસપ્તક - દુમાંથી કોઇપણ એક સંસ્થાન - વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ - ઉપઘાત - પ્રત્યેક એ ૧૧ પ્રકૃતિઓ ઉમેરતાં ૫૨ થાય છે. અહીં ૬ સંસ્થાન વડે ૬ ભાંગા થાય. અને તે આગળ કહેવાશે તે સામાન્ય મનુષ્યની ભાંગાની અન્તર્ગત જાણવાં. એ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું. આ ૫૨ પ્રકૃતિઓના ઉદીરક ઔદારિક મિશ્રયોગે વર્તતાં સમુદ્ઘાત યુક્ત સયોગી કેવલી ભગવાન હોય છે.

(૪) ૫૩નું ઉદીરણાસ્થાન તીર્થંકરને :- આ જ ૫૨માં તીર્થંકરનામ ઉમેરતાં ૫૩ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય. અહીં ફક્ત સંસ્થાન પ્રથમ જ જાણવું. આ ૫૩ પ્રકૃતિઓના ઉદીરક ઔદારિક મિશ્રયોગે વર્તતાં સમુદ્ઘાત યુક્ત એવા તીર્થંકર કેવલી ભગવાન જાણવાં.

(૫) ૫૬નું ઉદીરણાસ્થાન કેવલીને :- ઉપર કહેલ ૫૨ પ્રકૃતિવર્ગમાં પરાધાત-ઉચ્ચવાસ-^{૧૧}શુભ કે અશુભવિહાયો-ગતિમાંથી એક-સુસ્વર કે દુઃસ્વરમાંથી એક એ ૪ પ્રકૃતિઓ ઉમેરતાં ૫૬ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અને આના ઉદીરક ઔદારિક કાયયોગે વર્તતાં સયોગી કેવલી ભગવાન હોય છે.

(૬) ૫૭નું ઉદીરણાસ્થાન તીર્થકરને :- અને પૂર્વે કહેલ ૫૩ પ્રકૃતિવર્ગમાં પરાધાત - ઉચ્ચવાસ - શુભવિહાયોગતિ - સુસ્વર ઉમેરતાં ૫૭ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અને તેના ઉદીરક ઔદારિક કાયયોગે વર્તતાં એવા તીર્થકર સયોગી કેવલી ભગવાનને હોય છે.

(૭) ૫૬-૫૫નું ઉદીરણાસ્થાન તીર્થકરને :- તે જ ૫૭માંથી વાક્યોગ નિરોધ થયે છતે ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. ઉચ્ચવાસનો પણ નિરોધ થયે છતે ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. (તે ૨ ભાંગા તીર્થકર ભગવંતને હોય છે.)

(૮) ૫૫ - ૫૪નું ઉદીરણાસ્થાન કેવલીને :- અતીર્થકર કેવલીને પહેલાં કહેલ ૫૬માંથી વાક્યોગ નિરોધ કરે છતે ૫૫, અને ઉચ્ચવાસનો પણ નિરોધ કરે છતે ૫૪ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય.

અહીં ૫૨-૫૪ સિવાયના ^{૧૨}બાકીના (૪૧-૪૨-૫૩-૫૫-૫૬-૫૭) ૬ ઉદીરણાસ્થાનોમાં દરેકને એક-એક ભાંગો ગણાય છે. સામાન્ય મનુષ્યને વિષે લક્ષણથી વિશેષ ભાંગા પામે છે. તેથી કેવલીને સર્વ સંખ્યા ૬ ભાંગાની થાય છે. ત્યાં ૪૧ વર્ગનો એક ભાંગો અતીર્થકર એટલે સામાન્ય કેવલીને છે. બાકીના ૫ ભાંગા તીર્થકર સંબંધી છે. તે પ્રમાણે કેવલીના ઉદીરણાસ્થાનો કહ્યાં.

હવે એકેન્દ્રિયના ઉદીરણાસ્થાનો :- કહે છે..... એકેન્દ્રિયને ઉદીરણાસ્થાનો પાંચ છે. ૪૨-૫૦-૫૧-૫૨ અને ૫૩. ત્યાં તિર્યગગતિ - તિર્યગાનુપૂર્વી - સ્થાવરનામ - એકેન્દ્રિયજાતિ - બાદર કે સૂક્ષ્મમાંથી એક પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્તમાંથી એક દુર્ભગ -અનાદેય - યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિમાંથી એક, એ પ્રમાણે આ ૮ પ્રકૃતિઓ પૂર્વ કહેલ ધ્રુવ ઉદીરણાની ૩૩ સાથે ભેગી કરતાં ૪૨ પ્રકૃતિની ઉદીરણા થાય છે. અહીં ભાંગા-૫ થાય છે.

(૧) ૪૨ની ઉદીરણાએ અપાન્તરાલમાં એકેન્દ્રિય ને ૫- ભાંગા :- તે આ પ્રમાણે કહે છે. - બાદર - સૂક્ષ્મ વડે પર્યાપ્ત - અપર્યાપ્ત સાથે અયશઃકીર્તિના ૪ ભાંગા, ^{૧૩}બાદર પર્યાપ્ત-યશઃકીર્તિનો એક ભાંગો. કારણ કે સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત સાથે યશઃકીર્તિનો ઉદય ન હોય તે ઉદયના અભાવથી ઉદીરણા ન થાય. તેથી તેને આશ્રયીને વિકલ્પ ભાંગા પણ ન હોય. આ ૪૨ની ઉદીરણા ગતિના અપાન્તરાલે રહેતાં એકેન્દ્રિય જીવને જાણવી.

(૨) ૫૦ની ઉદીરણાએ શરીરસ્થ એકેન્દ્રિયને ૧૧ ભાંગા :- પછી તે ૪૨માં ^{૧૪}શરીરસ્થને ઔદારિકશરીર - ઔદારિક સંઘાતન - ઔદારિક બંધન ચતુષ્ક - હુંડક સંસ્થાન - ઉપધાત - પ્રત્યેક કે સાધારણ એ ૮ પ્રકૃતિઓ ઉમેરવાથી અને તિર્યગાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૦ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. ^{૧૫}અહીં ભાંગા ૧૦ થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - બાદર પર્યાપ્તના ^{૧૬}પ્રત્યેક - સાધારણ સાથે અને યશઃકીર્તિ - અયશઃકીર્તિ સાથે ૪ ભાંગા થાય છે. બાદર અપર્યાપ્તનો

૧૧ અહીં પણ ૨ સ્વર અને ૨ ખગતિ સાથે ૪ ભાંગા થાય છે, પરંતુ તે વિવક્ષા આગળ સામાન્ય મનુષ્યના ભાંગામાં કહેવાશે, માટે અહીં કહ્યાં નથી. ૬ સંસ્થાન x ૨ ખગતિ x ૨ સ્વર સાથે ૨૪ ભાંગા થાય અને આગળ અતીર્થકરની ૫૫ની ઉદીરણામાં ૬ સંસ્થાન અને ૨ ખગતિ સાથે ૧૨ ભાંગા થાય છે, એમ છઠ્ઠા કર્મગ્રંથની ટીકામાં કહ્યું છે માટે કેવલી સંબંધી ભાંગા યથાર્થ સંખ્યાએ ત્યાં જ કહ્યાં છે.

૧૨ ૫૨ અને ૫૪ની ઉદીરણા કેવલી ભગવંતને અને સામાન્ય મનુષ્યને બન્નેને એક સરખી રીતે છે, તેથી એ બે ભાંગા બે બે વાર નહીં ગણાઈ જવાને માટે કેવલીને લભ્યમાન છતાં પણ ભંગ સંખ્યામાં સામાન્ય મનુષ્યના ભાંગાઓમાં અંતર્ગત ગણ્યા છે, ને અત્રે ભંગ સંખ્યામાંથી બાદ કર્યા છે.

૧૩ ૧ - બાદર - પર્યાપ્ત - અયશઃકીર્તિ ૩ - સૂક્ષ્મ - પર્યાપ્ત - અયશઃકીર્તિ
૨ - બાદર અપર્યાપ્ત - અયશઃકીર્તિ ૪ - સૂક્ષ્મ - અપર્યાપ્ત - અયશઃકીર્તિ
૫ - બાદર - પર્યાપ્ત - યશઃકીર્તિ.

૧૪ દેહસ્થ = ભવ ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયથી શરીર પર્યાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધીની અવસ્થાવાળો જીવ દેહસ્થ કે શરીરસ્થ જાણવો, એ પ્રમાણે આગળ દરેક જગ્યાએ જાણવું.

૧૫ ૧ - બાદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - યશઃકીર્તિ ૭ - સૂક્ષ્મ - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - અયશઃકીર્તિ
૨ - " " સાધારણ " ૮ - " અપર્યાપ્ત " "
૩ - " " પ્રત્યેક - અયશઃકીર્તિ ૯ - " પર્યાપ્ત સાધારણ અયશઃકીર્તિ
૪ - " " સાધારણ " ૧૦ - " અપર્યાપ્ત " "
૫ - " અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક "
૬ - " " સાધારણ "

પ્રત્યેક-સાધારણ વડે અયશ:કીર્તિ સાથે બે ભાંગા થાય છે. અને સૂક્ષ્મના પર્યાપ્ત - અપર્યાપ્ત - પ્રત્યેક સાધારણ વડે અયશ:કીર્તિ સાથે ૪ ભાંગા થાય છે.

વળી પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાય જીવને વૈકિય કરતાં ઔદારિકષટ્કને બદલે વૈકિયષટ્ક જાણવું, અને તેથી તેને પણ પ૦ની ઉદીરણા થાય છે. ફક્ત અહીં બાદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - અયશ:કીર્તિ પદ સાથે એક જ ભાંગો થાય છે. કારણ કે તેઉકાય - વાયુકાયને સાધારણ - યશ:કીર્તિનો ઉદય નથી, અને ઉદયના અભાવથી ઉદીરણા પણ નથી. તેથી તેને આશ્રયીને ભાંગાની પ્રાપ્તિ ન થાય. એ પ્રમાણે પ૦ની ઉદીરણામાં સર્વસંખ્યા ૧૧ ભાંગા થાય.

(૩) ૫૧ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયને ૭ ભાંગા :- પછી શરીર પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત થયેલા જીવમાં પરાઘાત ઉમેરવાથી ૫૧ની ઉદીરણા થાય છે. અને અહીં ભાંગા-૬ થાય છે. બાદરના પ્રત્યેક સાધારણ, યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ સાથે ૪ ભાંગા, અને સૂક્ષ્મના પ્રત્યેક - સાધારણ વડે અયશ:કીર્તિ સાથે બે ભાંગા થાય છે. અને પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયને વૈકિય કરતાં શરીર પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત થયેલાને પરાઘાત ઉમેરવાથી પહેલા કહેલ ૫૧ની ઉદીરણા થાય છે. પૂર્વની જેમ અહીં એક જ ભાંગો થાય છે. તેથી ૫૧ની ઉદીરણામાં સર્વસંખ્યા ૭ ભાંગાની થાય છે.^{૧૭}

(૪) ૫૨ની ઉદીરણાએ પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયને ૧૩ ભાંગા :- પછી શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્તાને ઉચ્છ્વાસ ઉમેરવાથી ૫૨ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની ૫૧ની ઉદીરણાની જેમ ૬ ભાંગા થાય છે. અથવા

૫૨ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયને ૬ ભાંગા :- શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને ઉચ્છ્વાસની અનુદીરણા હોય તો પણ આતપ કે ઉદ્યોતમાંથી કોઇપણ એકની ઉદીરણા કરે તો પણ ૫૨ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. ત્યાં પણ ૬ ભાંગા થાય છે.^{૧૮} બાદરના ઉદ્યોત સાથે પ્રત્યેક - સાધારણ, યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ પદ વડે ૪ ભાંગા, અને આતપ સહિતનો પ્રત્યેકને યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ પદ વડે બે ભાંગા.

૫૨ની ઉદીરણાએ ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્ત વાયુકાયને એક ભાંગો :- પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયને વૈકિય કરતાં શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલા જીવને પૂર્વ કહેલ ૫૧માં ઉચ્છ્વાસ ઉમેરવાથી ૫૨ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. ત્યાં પૂર્વની જેમ એક જ ભાંગો થાય છે. (બાદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - અયશ:કીર્તિ) તેઉકાય - વાયુકાય જીવને આતપ - ઉદ્યોત - યશ:કીર્તિના ઉદયનો અભાવ હોવાથી ઉદીરણાનો પણ અભાવ છે. તેથી તેને આશ્રયીને ભાંગા ન થાય. સર્વ મલીને ૫૨ની ઉદીરણાએ ૧૩ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૩ની ઉદીરણાએ પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયને ૬ ભાંગા :- તથા શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલાને ઉચ્છ્વાસ સહિત ૫૨માં આતપ કે ઉદ્યોતમાંથી એક ઉમેરવાથી ૫૩ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં જે પૂર્વ આતપ કે ઉદ્યોતના ૫૨ની ઉદીરણામાં ૬ ભાંગા થાય. તેમ અહીં પણ તે જ ૬ ભાંગા થાય છે. તેથી એકેન્દ્રિયના ભાંગાની સર્વસંખ્યા ૪૨ ભાંગા થાય છે.^{૧૯}

બેઇન્દ્રિયના ૬ ઉદીરણાસ્થાનો :- છે. ૪૨ - ૫૨ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬ અને ૫૭ છે.

(૧) ૪૨ની ઉદીરણાએ અપાન્તરાલમાં બેઇ૦ ને ૩ ભાંગા :- ત્યાં તિર્યચગતિ, તિર્યગાનુપૂર્વી, બેઇન્દ્રિયજાતિ, ત્રસનામ, બાદરનામ, પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્તમાંથી એક, દુર્ભગ, અનાદેય, યશ:કીર્તિ કે અયશ:કીર્તિમાંથી એક, એમ કુલ ૯ પ્રકૃતિઓ પૂર્વ કહેલ ૩૩ની સંખ્યાવાલી ધ્રુવ ઉદીરણા સાથે ઉમેરતા ૪૨ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અને આ ૪૨ની

૧૬ અહીં "પર્યાપ્ત" અને "અપર્યાપ્ત" એ વિશેષણવાળા જીવો લબ્ધિ પર્યાપ્ત અને લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જાણવાં. એ પ્રમાણે ઉદીરણાકરણમાં દરેક જગ્યાએ જાણવું.

૧૭ ૧ - બાદર - પ્રત્યેક - યશ:કીર્તિ ૫ - સૂક્ષ્મ - પ્રત્યેક - અયશ:કીર્તિ
૨ - " " અયશ:કીર્તિ ૬ - " સાધારણ "
૩ - " સાધારણ - યશ:કીર્તિ ૭ - વૈકિય વાયુકાય બાદર પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - અયશ:કીર્તિ
૪ - " " અયશ:કીર્તિ

૧૮ ૧ - બાદર - ઉદ્યોત - પ્રત્યેક યશ:કીર્તિ ૪ - બાદર - ઉદ્યોત - સાધારણ - અયશ:કીર્તિ
૨ - " " " અયશ:કીર્તિ ૫ - " આતપ - પ્રત્યેક - યશ:કીર્તિ
૩ - " " સાધારણ યશ:કીર્તિ ૬ - " " " અયશ:કીર્તિ

૧૯ ઉદીરણાસ્થાન - ૪૨ - ૫૦ - ૫૧ - ૫૨ - ૫૩
ભાંગા ૫ + ૧૧ + ૭ + ૧૩ + ૬ = ૪૨

ઉદીરણા અપાન્તરાલ ગતિમાં જાણવી. અને અહીં ૩ ભાંગા થાય છે અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયમાં અયશ:કીર્તિ સાથે એક ભાંગો અને પર્યાપ્તનામના ઉદયમાં યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ સાથે બે ભાંગા (એમ કુલ ૩ ભાંગા થાય.)

(૨) ૫૨ની ઉદીરણાએ શરીરસ્થ બેઠોને ૩ ભાંગા :- પછી શરીરસ્થ થયેલ બેઠન્દ્રિય જીવને ઔદારિકસપ્તક, હુંડકસંસ્થાન, અંત્ય છેવટું સંઘયણ, ઉપઘાત, પ્રત્યેક એ ૧૧ પ્રકૃતિઓ ઉમેરવાથી અને તિર્યગાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૨ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ જ ત્રણ ભાંગા થાય છે.

(૩) ૫૪ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત બેઠોને ૨ ભાંગા :- પછી શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલા બેઠન્દ્રિય જીવને અશુભવિલાયોગતિ, પરાઘાત ઉમેરવાથી ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ સાથે બે ભાંગા થાય છે.

(૪) ૫૫ની ઉદીરણાએ ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્ત બેઠોને ૨ ભાંગા :- પછી શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ બેઠન્દ્રિય જીવને ઉચ્છ્વાસ ઉમેરતા ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ બે ભાંગા થાય છે.

૫૫ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત બેઠોને ૨ ભાંગા :- અથવા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને ઉચ્છ્વાસની અનુદીરણા અને ઉઘોતનામની ઉદીરણા થતાં ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ બે ભાંગા થાય છે. સર્વ મલીને ૫૫ની ઉદીરણાના ૪ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૬ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત બેઠોને ૪ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલા બેઠન્દ્રિય જીવને ઉચ્છ્વાસ સહિત જે ૫૫ પ્રકૃતિઓમાં સુસ્વર કે દુઃસ્વરમાંથી એક ઉમેરવાથી ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં સુસ્વર - દુઃસ્વરને યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ ૫૬.૪૩૭૭ ૪ ૪ ભાંગા થાય છે.^{૨૦}

૫૬ની ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત બેઠોને ૨ ભાંગા :- શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ બેઠન્દ્રિય જીવને સ્વરની અનુદીરણા અને ઉઘોતનામની ઉદીરણા થયે ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ સાથે બે ભાંગા થાય છે. સર્વ મલીને ૫૬ની ઉદીરણામાં ૬ ભાંગા થાય છે.

(૬) ૫૭ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત બેઠોને ૪ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલા બેઠન્દ્રિય જીવને સ્વર સહિત જે ૫૬ની ઉદીરણામાં ઉઘોતનામ ઉમેરવાથી ૫૭ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં સુસ્વર - દુઃસ્વર - યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિના ૪ ભાંગા થાય છે. તેથી સર્વ મલીને બેઠન્દ્રિયના ૨૨ ભાંગા^{૨૧} થાય છે. એ પ્રમાણે તેઠન્દ્રિય - ચરિન્દ્રિય જીવોના પણ ઉદીરણાસ્થાનોના તેટલાં ભાંગા વિચારવા. એમ સર્વ મલીને વિકલેન્દ્રિય જીવોના ૨૨ x ૩ = ૬૬ ભાંગા થાય.

તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના ૬ ઉદીરણાસ્થાનો :- વૈકિય લબ્ધિ વગરના એવા તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના ૬ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ૪૨ - ૫૨ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬ અને ૫૭.

(૧) ૪૨ની ઉદીરણાએ અપાન્તરાલ ગતિમાં તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને ૫ ભાંગા :- ત્યાં તિર્યચગતિ, તિર્યગાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્તમાંથી એક સુભગ - આદેય યુગલ કે દુર્ભગ - અનાદેય યુગલમાંથી એક યુગલ, યશ:કીર્તિ કે અયશ:કીર્તિમાંથી એક આ ૯ પ્રકૃતિઓ પૂર્વની ધ્રુવોદીરણાની ૩૩ પ્રકૃતિઓ સાથે ભેગી કરતાં ૪૨ની ઉદીરણા થાય છે. અને આ ૪૨ની ઉદીરણા અપાન્તરાલ ગતિમાં જાણવી. અહીં ભાંગા - ૫ થાય છે. ત્યાં પર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયમાં વર્તતાં જીવને સુભગ - આદેય યુગલ, દુર્ભગ - અનાદેય યુગલ યશ:કીર્તિ - અયશ:કીર્તિ સાથે પરાવર્તનથી ૪ ભાંગા થાય છે. અપર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયમાં રહેલાને તો દુર્ભગ - અનાદેય - અયશ:કીર્તિનો એક જ ભાંગો થાય છે. અહીં સુભગ - આદેય અથવા દુર્ભગ - અનાદેય બન્નેનો એકી સાથે જ ઉદય હોય છે. તેથી પાંચ ભાંગા કહ્યાં.

અન્યમતે ૪૨ની ઉદીરણાએ ૯ ભાંગા^{૨૨} :- બીજા આચાર્ય કહે છે - આ બન્નેનો ઉદયભાવ હોય એ નિયમ અન્યથા પણ દેખાય છે. (એટલે કે બન્નેનો ઉદય જુદો પણ હોય સુભગના ઉદયે આદેયનો અનુદય પણ હોય) તેથી પર્યાપ્તનામના

૨૦	૧ - પર્યાપ્ત - સુસ્વર - યશ:કીર્તિ	૩ - પર્યાપ્ત - દુઃસ્વર - યશ:કીર્તિ
	૨ - " " - અયશ:કીર્તિ	૪ - " " - અયશ:કીર્તિ

૨૧ ઉદીરણાસ્થાનો - ૪૨ - ૫૨ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬ - ૫૭
ભાંગા ૩ + ૩ + ૨ + ૪ + ૬ + ૪ = ૨૨

૨૨	૧ - પર્યાપ્ત સુભગ - આદેય - યશ:કીર્તિ	૫ - પર્યાપ્ત - સુભગ - આદેય - અયશ:કીર્તિ
	૨ - " " અનાદેય " "	૬ - " " અનાદેય " "
	૩ - " દુર્ભગ - આદેય " "	૭ - " દુર્ભગ - આદેય " "
	૪ - " " અનાદેય " "	૮ - " " અનાદેય " "

૯ - અપર્યાપ્ત - દુર્ભગ - અનાદેય - અયશ:કીર્તિ

ઉદયમાં વર્તતાં જીવને સુભગ - આદેય, દુર્ભગ - અનાદેય, યશઃકીર્તિ - અયશઃકીર્તિ સાથે ૮ ભાંગા પણ થાય. અપર્યાપ્તનામના ઉદયમાં તો દુર્ભગ - અનાદેય - અયશઃકીર્તિનો એક જ ભાંગો હોય છે. એ સર્વ મલીને ૪૨ની ઉદીરણામાં ૮ ભાંગા થાય છે. (ચૂર્ણિકારે તો પાંચ જ ભાંગા કહ્યાં છે.)

(૨) ૫૨ની ઉદીરણાએ શરીરસ્થ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને ૧૪૫ ભાંગા :- પછી શરીરસ્થાને ઔદારિકસપ્તક, ૬ સંસ્થાનમાંથી એક, ૬ સંઘયણમાંથી એક, ઉપઘાત, પ્રત્યેક લક્ષણવાળી-૧૧ પ્રકૃતિઓ ઉમેરવાથી અને તિર્યગાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૨ની ઉદીરણા થાય છે. ત્યાં ૧૪૫ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - પર્યાપ્ત જીવને ૬ સંસ્થાન, ૬ સંઘયણ, સુભગ-આદેય, દુર્ભગ-અનાદેય એ બે યુગલને યશઃકીર્તિ અને અયશઃકીર્તિ સાથે પરસ્પર ગુણવાથી ૧૪૪ ભાંગા થાય છે. (૬ x ૬ x ૨ x ૨ = ૧૪૪) અને અપર્યાપ્ત જીવને અન્ય સંસ્થાન, અન્ય સંઘયણ, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશઃકીર્તિનો એક ભાંગો થાય છે. સર્વમલીને ૧૪૫ ભાંગા થાય છે.

અન્યમતે ૫૨ની ઉદીરણાએ ૨૮૮ ભાંગા :- અને જેઓના મતે સુભગ-આદેય, અથવા દુર્ભગ-અનાદેય એકી સાથે ઉદય નથી માનતા તેઓના મતે ૫૨ની ઉદીરણાએ ૨૮૮ ભાંગા થાય છે. ત્યાં પર્યાપ્ત જીવને

સંસ્થાન, - સંઘયણ, સુભગ-દુર્ભગ, આદેય-અનાદેય, યશઃકીર્તિ-અયશઃકીર્તિ

$$૬ \times ૬ \times ૨ \times ૨ \times ૨ = ૨૮૮$$

અને અપર્યાપ્તને પૂર્વ કહેલ ૧

$$\text{કુલ ભાંગા} \quad - ૨૮૮$$

(૩) ૫૪ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને - ૨૮૮/૫૭૬ ભાંગા :- પછી શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જીવને ૫૨ પ્રકૃતિઓમાં પરાઘાત, શુભ કે અશુભવિહાયોગિતિમાંથી એક ઉમેરવાથી ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અને અહીં જે પૂર્વે પર્યાપ્તના ૧૪૪ ભાંગા કહ્યાં તેને જ વિહાયોગિતિ-૨ વડે ગુણતાં ૧૪૪ x ૨ = ૨૮૮ ભાંગા થાય છે. અન્ય મતે ૨૮૮ x ૨ = ૫૭૬ ભાંગા થાય છે.

(૪) ૫૫ની ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૨૮૮/૫૭૬ ભાંગા :- પછી શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ જીવને ઉચ્છ્વાસ ઉમેરતાં ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પૂર્વની જેમ ૨૮૮ ભાંગા થાય છે. અને અન્ય મતે ૫૭૬ ભાંગા થાય છે.

૫૫ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૨૮૮/૫૭૬ ભાંગા :- અથવા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જીવને ઉચ્છ્વાસની અનુદીરણા અને ઉદ્યોતનામની ઉદીરણા થયે પણ ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ ભાંગા ૨૮૮ થાય છે. અન્ય મતે ૫૭૬ ભાંગા થાય છે. એ પ્રમાણે ૫૫ની ઉદીરણામાં સ્વમતે ૫૭૬ ભાંગા અને અન્ય મતે ૧૧૫૨ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૬ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૫૭૬/૧૧૫૨ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ જીવને સુસ્વર કે દુઃસ્વર ઉમેરવાથી ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. ત્યાં સ્વમતથી ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તને ૫૫ની ઉદીરણાના ૨૮૮ ભાંગાને બે સ્વર વડે ગુણતાં ૨૮૮ x ૨ = ૫૭૬ ભાંગા થાય છે. અન્ય મતે ૫૭૬ x ૨ = ૧૧૫૨ ભાંગા થાય છે.

૫૬ની ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૨૮૮/૫૭૬ ભાંગા :- અથવા શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ જીવને સ્વરની અનુદીરણા અને ઉદ્યોત નામની ઉદીરણા થયે ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. અને ત્યાં સ્વમતમાં ૨૮૮ ભાંગા પૂર્વની જેમ છે. અને અન્યમતે ૫૭૬ ભાંગા થાય છે. તેથી ૫૬ની ઉદીરણામાં સર્વસંખ્યા સ્વમતથી ૫૭૬ + ૨૮૮ = ૮૬૪, અન્યમતથી ૧૧૫૨ + ૫૭૬ = ૧૭૨૮ ભાંગા થાય છે.

(૬) ૫૭ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૫૭૬/૧૧૫૨ ભાંગા :- પછી સ્વર સહિત ૫૬માં ઉદ્યોતનામ ઉમેરવાથી ૫૭ની ઉદીરણા થાય છે. ત્યાં સ્વર સહિત ૫૬ની ઉદીરણાએ બે મતમાં જેટલાં ભાંગા કહ્યાં તેટલાં જ ૫૭૬/૧૧૫૨ થાય છે.

વૈકિય લબ્ધિવાળા તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને ૫ ઉદીરણાસ્થાનો :- તથા તે જ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જીવને વૈકિય કરતાં ઉદીરણાસ્થાનો - ૫ છે. ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ અને ૫૬.

(૧) ૫૧ની ઉદીરણાએ વૈ૦ અપર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૪/૮ ભાંગા :- ત્યાં વૈકિયસપ્તક, પ્રથમ સંસ્થાન, ઉપઘાત, પ્રત્યેક એ ૧૦ પ્રકૃતિઓ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય યોગ્ય ૪૨માં ઉમેરવાથી અને તિર્યગાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૧ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અહીં સુભગ - આદેય યુગલ, દુર્ભગ-અનાદેય યુગલ, યશઃકીર્તિ - અયશઃકીર્તિ વડે ૪ ભાંગા થાય. અન્ય

મતે સુભગ-દુર્ભગ, આદેય-અનાદેય, યશઃકીર્તિ-અયશઃકીર્તિ સાથે પ્રત્યેકના ૮ ભાંગા થાય છે.^{૨૩} (૪૨ની ઉદીરણાની જેમ ભાંગા જાણવાં.)

(૨) પૃત્તી ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત વૈ૦ તિ૦ પંચે૦ને ૪/૮ ભાંગા :- પછી (વૈક્રિય) શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ જીવને પરાધાત અને શુભવિહાયોગતિ ઉમેરવાથી પૃત્તી ઉદીરણા થાય છે. અહીં પૂર્વની જેમ સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે.

(૩) પૃત્તી ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત વૈ૦ તિ૦ પંચે૦ ને ૪/૮ ભાંગા :- પછી (વૈક્રિય સંબંધી) શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ જીવને ઉચ્છ્વાસ નામ ઉમેરવાથી પૃત્તી ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે.

પૃત્તી ઉદીરણાએ શૌ પર્યાપ્ત વૈ૦ તિ૦ પંચે૦ ને ૪/૮ ભાંગા :- અથવા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જીવને ઉચ્છ્વાસની અનુદીરણા અને ઉદ્યોત નામકર્મની ઉદીરણા થયે પૃત્તી ઉદીરણા થાય છે. અહીં સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. એમ સર્વસંખ્યા પૃત્તી ઉદીરણાએ સ્વમતે ૪ + ૪ = ૮, અને અન્યમતે ૮ + ૮ = ૧૬ ભાંગા થાય છે.

(૪) પપ્તી ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત તિ૦ પંચે૦ ને ૪/૮ ભાંગા :- પછી (વૈક્રિયશરીર સંબંધી) ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને ઉચ્છ્વાસ સહિત, પૃત્તીમાં સુસ્વર ઉમેરતાં પપ્તી ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે ૪ ભાંગા, અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે.

પપ્તી ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત વૈ૦ તિ૦ પંચે૦ ને ૪/૮ ભાંગા :- અથવા (વૈક્રિયશરીર સંબંધી) શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત થયેલ જીવને સ્વરની અનુદીરણા અને ઉદ્યોતનામની ઉદીરણા થયે પપ્તી ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. સર્વમલીને પપ્તી ઉદીરણામાં સ્વમતે ૪ + ૪ = ૮, અને અન્યમતે ૮ + ૮ = ૧૬ ભાંગા થાય છે.

(૫) પદની ઉદીરણાએ શ્વાસો પર્યાપ્ત વૈ૦ તિ૦ પંચે૦ને ૪/૮ ભાંગા :- પછી સ્વર સહિત પપ્તી ઉદીરણામાં ઉદ્યોત ઉમેરવાથી પદની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે ૪ ભાંગા, અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. વૈક્રિય કરતાં તિર્યય પંચેન્દ્રિયને સર્વ સંખ્યા ૨૮/૫૬ ભાંગા થાય છે.^{૨૪} સર્વ તિર્યય પંચેન્દ્રિયના સ્વમતે ૨૪૮૨ ભાંગા, અને અન્યમતે ૪૮૬૨ ભાંગા થાય છે.^{૨૫}

^{૨૬} મનુષ્યના ઉદીરણાસ્થાનો :- ત્યાં કેવલીને પૂર્વ કહેલા ૪ ભાંગા છે. અને બીજા સામાન્ય મનુષ્યને - ૫ છે. ૪૨ - ૫૨ - ૫૪ - ૫૫ અને ૫૬ છે. આ સર્વ પણ જેમ તિર્યય પંચેન્દ્રિયના પૂર્વ કહ્યાં છે તે જ પ્રમાણે વિચારવાં. વિશેષ એ કે તિર્યયગતિ - તિર્યયાનુપૂર્વીને સ્થાને મનુષ્યગતિ - મનુષ્યાનુપૂર્વી કહેવી. ૫૫ અને ૫૬ ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ઉદ્યોત રહિત કહેવાં કારણ કે વૈક્રિય - આહારક લબ્ધિ યુક્ત મુનિ સિવાય બાકીના મનુષ્યોને ઉદ્યોતનામકર્મનો ઉદય ન હોય.^{૨૭} તેથી (ઉદીરણા પણ ન થાય.) ભાંગા પણ સર્વત્ર ઉદ્યોત રહિત તે જ પ્રમાણે સ્વમતે અને પરમત ની અપેક્ષાએ કહેવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે.....

૨૩ અહીં ઔદારિક શરીર સંબંધી સર્વ પર્યાપ્તિઓ વડે પર્યાપ્ત પરંતુ વૈક્રિય શરીર સંબંધી પર્યાપ્તિઓ વડે અપર્યાપ્ત.

૨૪ - ઉદીરણાસ્થાન - ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬
સ્વમતે ભાંગા - ૪ + ૪ + ૮ + ૮ + ૪ = ૨૮
અન્યમતે ભાંગા - ૮ + ૮ + ૧૬ + ૧૬ + ૮ = ૫૬

૨૫ સર્વ તિર્યય પંચેન્દ્રિયના :-

ઉદીરણાસ્થાન - ૪૨ - ૫૨ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬ - ૫૭ - વૈ૦ તિ૦ ના
સ્વમતે ભાંગા - ૫ + ૧૪૫ + ૨૮૮ + ૫૭૬ + ૮૬૪ + ૫૭૬ + ૨૮ = ૨૪૮૨
અન્યમતે ભાંગા - ૮ + ૨૮૮ + ૫૭૬ + ૧૧૫૨ + ૧૭૨૮ + ૧૧૫૨ + ૫૬ = ૪૮૬૨

૨૬ અહીં વૈક્રિય અને આહારક કાયાની વિકુર્વણા રહિત, અને અસર્વજ્ઞ એવા સામાન્ય મનુષ્યોનું ગ્રહણ કરવું.

૨૭ એ કારણ થી જ કર્મવિપાક નામના પ્રથમ કર્મગ્રંથમાં “જદુ વેતુત્તર વિક્કિજ” પદમાં માત્ર યતિ જ ગ્રહણ કર્યા છે.

ઉદીરણાસ્થાન - ૪૨ - ૫૨ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬

સ્વમતે ભાંગા - ૫ + ૧૪૫ + ૨૮૮ + ૨૮૮ + ૫૭૬ = ૧૩૦૨

અન્યમતે ભાંગા - ૮ + ૨૮૮ + ૫૭૬ + ૫૭૬ + ૧૧૫૨ = ૨૬૦૨

વૈક્રિય કરતાં મનુષ્યના ૫ ઉદીરણાસ્થાનો :- વૈક્રિયશરીર કરતાં એવા મનુષ્યને પણ ૫ ઉદીરણાસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ અને ૫૬ છે.

(૧-૨) ૫૧-૫૩ની ઉદીરણાએ ૪/૮ ભાંગા :- ત્યાં ૫૧ અને ૫૩ ની ઉદીરણામાં જેમ પૂર્વ વૈક્રિય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના કલાં તે પ્રમાણે અહીં પણ કહેવા.

(૩) ૫૪ ની ઉદીરણાએ ૫/૮ ભાંગા :- ઉચ્છ્વાસ સહિત ૫૪ની ઉદીરણામાં પૂર્વની જેમ સ્વમતે ૪ ભાંગા, અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. ઉત્તર વૈક્રિય કરતાં સંયત(મુનિને) ઉદ્યોત નામકર્મનો ઉદય હોય છે, બીજાને નહીં. તેથી ૫૪ ની ઉદીરણામાં પ્રશસ્ત એક જ ભાંગો થાય છે., કારણ કે સંયતોને દુર્ભગ - અનાદેય - અયશ:કીર્તિના ઉદયનો અભાવ છે. તેથી ૫૪ની ઉદીરણામાં સર્વસંખ્યા સ્વમતથી ૫ ભાંગા અને અન્યમતથી ૮ ભાંગા થાય છે.

(૪) ૫૫ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્તિ વૈ ૦ મનુ ૦ ને ૫/૮ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ મનુષ્યને ઉચ્છ્વાસ સહિત ૫૪ માં સુસ્વર ઉમેરવાથી ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ સ્વમતથી - ૪ ભાંગા અને અન્યમતે - ૮ ભાંગા થાય છે. અથવા સંયતને સ્વરની અનુદીરણા થયે અને ઉદ્યોતનામકર્મની ઉદીરણા થયે ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ એક જ ભાંગો થાય છે. તેથી ૫૫ ની ઉદીરણામાં સર્વસંખ્યા સ્વમતથી - ૫ ભાંગા અને અન્યમતથી ૮ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૬ની ઉદીરણાએ ૧ ભાંગો :- સુસ્વર સહિત ૫૫ની ઉદીરણામાં ઉદ્યોત ઉમેરવાથી ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. અને તેમાં એક જ પ્રશસ્ત ભાંગો થાય છે. સર્વસંખ્યા વૈક્રિય મનુષ્યને સ્વમતે - ૧૮ ભાંગા અને મતાન્તરે ૩૫ ભાંગા થાય છે.^{૨૮}

હવે આહારક કરતાં મુનિના ઉદીરણાસ્થાનો :- કહે છે. આહારક મુનિના ઉદીરણાસ્થાનો પાંચ છે. તે આ પ્રમાણે ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ અને ૫૬ છે.

(૧) ૫૧ની ઉદીરણાએ - ૧ ભાંગો :- ત્યાં આહારકસપ્તક, સમયતુરસસંસ્થાન, ઉપઘાત, પ્રત્યેક એમ ૧૦ પ્રકૃતિ પૂર્વ કહેલ મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્ય ૪૨ માં ઉમેરવાથી અને મનુષ્યાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૧ ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં સર્વ પણ (આદેયાદિ) પદો શુભ હોવાથી એક જ ભાંગો (આહારક શરૂ કરનાર મુનિને જ) હોય છે.

(૨) ૫૩ની ઉદીરણાએ - ૧ ભાંગો :- પછી શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જીવને શુભવિહારયોગતિ અને પરાઘાત ઉમેરવાથી ૫૩ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે.

(૩) ૫૪ની ઉદીરણાએ ૨ ભાંગા :- પછી શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જીવને ઉચ્છ્વાસ ઉમેરવાથી ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે. અથવા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ મુનિને ઉચ્છ્વાસની અનુદીરણા થયે અને ઉદ્યોતનામની ઉદીરણા થયે ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો પ્રાપ્ત થાય છે. ૫૪ ની ઉદીરણામાં સર્વસંખ્યા બે ભાંગા થાય છે.

(૪) ૫૫ની ઉદીરણાએ ૨ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ મુનિને ઉચ્છ્વાસ સહિત ૫૪ની ઉદીરણામાં સુસ્વર ઉમેરવાથી ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ જ એક જ ભાંગો થાય છે. અથવા શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ મુનિને સ્વરની અનુદીરણા થયે અને ઉદ્યોતની ઉદીરણા થયે ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે. તેથી ૫૫ની ઉદીરણાએ સર્વસંખ્યા ૨ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૬ની ઉદીરણાએ ૧ ભાંગો :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ મુનિને સ્વર સહિત ૫૫ની ઉદીરણામાં ઉદ્યોત ઉમેરવાથી ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે. આહારક શરીરની સર્વસંખ્યા ૭ ભાંગા

૨૮ ઉદીરણાસ્થાન - ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬

સ્વમતે ભાંગા - ૪ + ૪ + ૫ + ૫ + ૧ = ૧૯

અન્યમતે ભાંગા - ૮ + ૮ + ૮ + ૮ + ૧ = ૩૫

થાય છે.^{૨૯} તે પ્રમાણે સામાન્ય મનુષ્ય - વૈકિયશરીરી - આહારકશરીરી અને કેવલીના સર્વસંખ્યા સ્વમતે ૧૩૩૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૨૬૫૦ ભાંગા થાય છે.^{૩૦}

દેવોના ઉદીરણાસ્થાનો :- ૬ છે. તે આ પ્રમાણે ૪૨-૫૧-૫૩-૫૪-૫૫ અને ૫૬ છે.

(૧) ૪૨ની ઉદીરણાએ અપાન્તરાલ ગતિમાં ૪/૮ ભાંગા :- ત્યાં દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત સુભગ-આદેય યુગલ કે દુર્ભગ - અનાદેય યુગલમાંથી એક એ ૮ પ્રકૃતિઓને દ્રુવોદીરણાની ૩૩ પ્રકૃતિઓ સાથે ભેગી કરવાથી ૪૨નું ઉદીરણાસ્થાન થાય છે. અહીં સુભગ - આદેય યુગલ, દુર્ભગ- અનાદેય યુગલને યશઃકીર્તિ - અયશઃકીર્તિ વડે $૨ \times ૨ = ૪$ ભાંગા થાય છે. અન્યમતે સુભગ-દુર્ભગ સાથે આદેય - અનાદેયના અને યશઃકીર્તિ - અયશઃકીર્તિના- $૨ \times ૨ \times ૨ = ૮$ ભાંગા થાય છે.

(૨) ૫૧ની ઉદીરણાએ શરીરસ્થ દેવને ૪/૮ ભાંગા :- પછી શરીરસ્થ દેવને વૈકિયસપ્તક, સમયતુરસ સંસ્થાન, ઉપઘાત, પ્રત્યેક આ ૧૦ પ્રકૃતિઓ ઉમેરવાથી અને દેવાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૧ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે.

(૩) ૫૩ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત દેવને ૪/૮ ભાંગા :- પછી શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત દેવને પરાઘાત-શુભવિહાયોગતિ ઉમેરવાથી ૫૩ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ પૂર્વની જેમ સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. દેવોને અશુભવિહાયોગતિ ઉદય ન હોવાથી તેને આશ્રયીને ભાંગા થાય નહીં.

(૪) ૫૪ની ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત દેવને ૪/૮ ભાંગા :- પછી શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત થયેલ દેવને ઉચ્ચ્વાસ ઉમેરવાથી ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે ૪ ભાંગા અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે.

૫૪ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત દેવને ૪/૮ ભાંગા :- અથવા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ દેવને ઉચ્ચ્વાસની અનુદીરણા અને ઉદ્યોતનામકર્મની ઉદીરણા થયે ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે - ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. તેથી ૫૪ની ઉદીરણાએ સર્વસંખ્યા સ્વમતે ૮ અને અન્યમતે ૧૬ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૫ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત દેવને ૪/૮ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત થયેલ દેવને ઉચ્ચ્વાસ સહિત ૫૪માં સુસ્વર ઉમેરવાથી ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે - ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે.

૫૫ની ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત દેવને ૪/૮ ભાંગા :- શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ દેવને સ્વરની અનુદીરણા થયે અને ઉદ્યોતનામકર્મની ઉદીરણા થયે ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. સર્વમલીને ૫૫ની ઉદીરણામાં સ્વમતે ૮ ભાંગા અને અન્યમતે ૧૬ ભાંગા થાય છે.

(૬) ૫૬ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત દેવને ૪/૮ ભાંગા :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત થયેલ દેવને સુસ્વર સહિત ૫૫ની ઉદીરણામાં ઉદ્યોતનામકર્મ ઉમેરવાથી ૫૬ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ સ્વમતે - ૪ ભાંગા અને અન્યમતે ૮ ભાંગા થાય છે. દેવોને સર્વસંખ્યા સ્વમતે ૩૨ ભાંગા અને અન્યમતે ૬૪ ભાંગા થાય છે.^{૩૧}

નારકના ઉદીરણાસ્થાનો :- પાંચ છે તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૪૨ - ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ અને ૫૫ છે.

૨૯ ઉદીરણાસ્થાન - ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬
સ્વ-પરમતે - $૧ + ૧ + ૨ + ૨ + ૧ = ૭$ ભાંગા

૩૦	સ્વમતે	અન્યમતે
સામાન્ય મનુષ્ય	૧૩૦૨	૨૬૦૨
વૈકિય શરીર	૧૮	૩૫
આહારક શરીર	૭	૭
કેવલીના	૬	૬
મનુષ્યગતિના કુલ ભાંગા	૧૩૩૪	૨૬૫૦

૩૧ ઉદીરણાસ્થાનો - ૪૨ - ૫૧ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬
સ્વમતે ભાંગા - $૪ + ૪ + ૪ + ૮ + ૮ + ૪ = ૩૨$
અન્યમતે ભાંગા - $૮ + ૮ + ૮ + ૧૬ + ૧૬ + ૮ = ૬૪$

(૧) ૪૨ની ઉદીરણાએ અપાન્તરાલ ગતિમાં એક ભાંગો :- ત્યાં નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ એ ૯ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવોદીરણાની ૩૩ પ્રકૃતિઓ સાથે ભેગી કરવાથી ૪૨ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થાય છે. અહીં સર્વ અશુભ પદો હોવાથી એક જ ભાંગો થાય છે.

(૨) ૫૧ની ઉદીરણાએ શરીરસ્થ નારકને એક ભાંગો :- પછી શરીરસ્થ નારકને વૈકિયસપ્તક, હુંડકસંસ્થાન, ઉપઘાત, પ્રત્યેક એ ૧૦ પ્રકૃતિઓ ઉમેરવાથી અને નરકાનુપૂર્વી બાદ કરવાથી ૫૧ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા થયા છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે.

(૩) ૫૩ની ઉદીરણાએ શરીર પર્યાપ્ત નારકને એક ભાંગો :- પછી શરીર પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત થયેલ નારકને પરાઘાત, અશુભવિહાયોગતિ ઉમેરવાથી ૫૩ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે.

(૪) ૫૪ની ઉદીરણાએ શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્ત નારકને એક ભાંગો :- પછી શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત થયેલ નારકને ઉચ્છ્વાસ ઉમેરવાથી ૫૪ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે.

(૫) ૫૫ની ઉદીરણાએ ભાષા પર્યાપ્ત નારકને એક ભાંગો :- પછી ભાષા પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્ત થયેલ નારકને દુઃસ્વર ઉમેરવાથી ૫૫ની ઉદીરણા થાય છે. અહીં પણ એક જ ભાંગો થાય છે. નારકીના સર્વ ભાંગાની સંખ્યા પાંચ થાય છે. તે પ્રમાણે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો કલ્યાં. (ઇતિ જીવભેદે ઉદીરણાસ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત)

ગુણસ્થાનકને વિષે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો :- હવે તે જ નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનોને ગુણસ્થાનકને વિષે જોડીને કહે છે “ગુણિસુ નામસ્સ” ઇત્યાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી સયોગી કેવલી સુધીના ગુણસ્થાનકને વિષે યથાસંખ્યા પ્રમાણે ૯ આદિ ઉદીરણાસ્થાનો છે.

(૧) પ્રથમ ગુણસ્થાનકના ઉદીરણાસ્થાનો :- ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિને ૯ ઉદીરણાસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૪૨ - ૫૦ - ૫૧ - ૫૨ - ૫૩ - ૫૪ - ૫૫ - ૫૬ અને ૫૭. આ સર્વ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ એવા એકેન્દ્રિય આદિને સ્વયં વિચારી લેવા.

(૨) બીજા ગુણસ્થાનકના ૭ ઉદીરણાસ્થાનો :- સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૭ ઉદીરણાસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૪૨-૫૦-૫૧-૫૨-૫૫-૫૬ અને ૫૭ છે. ત્યાં ૪૨ની ઉદીરણા બાદર એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચપંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવોને અપાન્તરાલ ગતિમાં સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે. તથા ૫૦ની ઉદીરણા દેહસ્થ એકેન્દ્રિયને હોય છે. ૫૧ની ઉદીરણા દેહસ્થ દેવોને હોય છે. ૫૨ની ઉદીરણા દેહસ્થ વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્યને હોય છે. ૫૫ની ઉદીરણા પર્યાપ્ત દેવ-નારકને હોય છે. ૫૬ની ઉદીરણા પર્યાપ્ત તિર્યચ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને દેવોને હોય છે. ૫૭ની ઉદીરણા ઉદ્યોતના ઉદયમાં વર્તતાં તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને હોય છે.

(૩) ત્રીજા ગુણસ્થાનકના - ૩ ઉદીરણાસ્થાનો :- મિશ્રદૃષ્ટિને ત્રણ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ૫૫-૫૬ અને ૫૭. ત્યાં ૫૫ની ઉદીરણા દેવ-નારકને હોય છે. ૫૬ની ઉદીરણા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવોને હોય છે. ૫૭ની ઉદીરણા ઉદ્યોતના ઉદયમાં વર્તતાં તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને હોય છે.

(૪) ચોથા ગુણસ્થાનકના ૮ ઉદીરણાસ્થાનો :- અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૮ ઉદીરણાસ્થાન છે. ૪૨ અને ૫૧ આદિ-૭ છે. ત્યાં ૪૨ની ઉદીરણા નારકી, દેવ, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યોને હોય છે. ૫૧ની ઉદીરણા દેવ, નારકીને (૩^૨ અને વૈકિય તિર્યચ તથા વૈકિય મનુષ્યને) હોય છે. ૫૨ની ઉદીરણા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને હોય છે. ૫૩ની ઉદીરણા નારકી, દેવ, વૈકિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને હોય છે. ૫૪ની ઉદીરણા દેવ, નારક, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, વૈકિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને [૩^૨ મનુષ્ય અને વૈકિય મનુષ્યને] હોય છે. ૫૫ની ઉદીરણા પણ તે જ જીવોને હોય છે. ૫૬ની ઉદીરણા દેવ, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્યોને હોય છે. ૫૭ની ઉદીરણા ઉદ્યોતના ઉદયમાં વર્તતાં એવા તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને હોય છે.

(૫) પાંચમા ગુણસ્થાનકના ૬ ઉદીરણાસ્થાનો :- દેશવિરતના ઉદીરણાસ્થાનો - ૬ છે. ૫૧-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-અને ૫૭ છે. ત્યાં ૫૧-૫૩-૫૪-૫૫ એ ૪ ઉદીરણાસ્થાનો વૈકિય દેહમાં વર્તતાં તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને હોય છે. ૫૬ની ઉદીરણા સ્વભાવસ્થ - તિર્યચ, મનુષ્ય અને વૈકિય શરીરી તિર્યચ - મનુષ્યને હોય છે. ૫૭ની ઉદીરણા ઉદ્યોત સહિત તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને હોય છે.

(૬) છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકના ૫ ઉદીરણાસ્થાનો :- પ્રમત્ત સંયતને ૫ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ૫૧ અને ૫૩ આદિ - ૪ છે. અને આ પાંચે પણ ઉદીરણાસ્થાનો વૈકિયશરીરી અને આહારકશરીરીને હોય છે. ૫૬નું ઉદીરણાસ્થાન ઔદારિક શરીરવાળાને પણ હોય છે.

(૭) સાતમા ગુણસ્થાનકના ૨ ઉદીરણાસ્થાનો :- અપ્રમત્ત સંયતને ૫૫ અને ૫૬ એ બે ઉદીરણાસ્થાનો છે. ત્યાં ૫૬નું ઉદીરણાસ્થાન ઔદારિકશરીરવાળાને હોય છે. સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એવા કેટલાક વૈકિય અને આહારકશરીરી મુનિને કેટલાક કાલ અપ્રમત્તપણું હોવાથી પણ તેઓને બે ઉદીરણાસ્થાન હોય છે.^{૩૩}

(૮થી ૧૨) ગુણસ્થાનકના ૧ ઉદીરણાસ્થાન :- અપૂર્વકરણાદિ પાંચ ગુણસ્થાનકને વિષે ૫૬નું એક ઉદીરણાસ્થાન છે. અને તે ઔદારિકશરીરવાળાને જાણવું.

૧૩મા ગુણસ્થાનકના ૮ ઉદીરણાસ્થાન :- એક સયોગી ગુણસ્થાનકને વિષે ૮ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ૪૧-૪૨ અને ૫૨ આદિ ૬. અને તે પૂર્વે જ (કેવલીના ભાંગમાં) કહ્યાં છે. (યંત્ર નં. - ૪ જુઓ)

ઉદીરણાસ્થાનો વિષે ભાંગા :- તે પ્રમાણે ગુણસ્થાનકને વિષે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો કહ્યાં. હવે કયા ઉદીરણાસ્થાનમાં કેટલાં ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે તેનું સંકલન કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. “ઠાળવક્રમેળ” ઇત્યાદિ સ્થાનક ક્રમથી ૪૧ આદિ ઉદીરણાસ્થાનના ક્રમથી ભાંગા પણ વક્ષ્યમાન કહ્યાં છે તે રીતે જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

(૧) ૪૧ની ઉદીરણાએ એક ભાંગો :- ૪૧ના ઉદીરણાસ્થાનમાં એક ભાંગો અને તે તીર્થકર કેવલીને હોય છે.

(૨) ૪૨ની ઉદીરણાએ ૩૦/૪૨ ભાંગા :- ૪૨ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૩૦ ભાંગા છે. ત્યાં નારકીને આશ્રયીને ૧, એકેન્દ્રિયને આશ્રયીને ૫, વિકલેન્દ્રિયને આશ્રયીને દરેકના ૩ એટલે ૩ X ૩ = ૯, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને આશ્રયીને ૫-૫, જિનને આશ્રયીને - ૧, દેવોને આશ્રયીને ૪ = ૩૦ કુલ ભાંગા. અન્યમતે તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને આશ્રયીને ૯-૯, દેવોને આશ્રયીને ૮ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી કુલ ૪૨ ભાંગા ૪૨ની ઉદીરણામાં થાય છે.

(૩) ૫૦ની ઉદીરણાએ ૧૧ ભાંગા :- ૫૦ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૧૧ ભાંગા અને તે એકેન્દ્રિયને વિષે જ પ્રાપ્ત થાય છે. બીજે ૫૦ની ઉદીરણા નથી.

ગુણસ્થાનકને વિષે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનોનું યંત્ર નંબર - ૪

ગુણસ્થાનક	કેટલાં ઉદીરણાસ્થાન	કયા કયા ઉદીરણાસ્થાનો
૧	૯	૪૨-૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬ અને ૫૭.
૨	૭	૪૨-૫૦-૫૧-૫૨-૫૫-૫૬ અને ૫૭.
૩	૩	૫૫-૫૬ અને ૫૭.
૪	૮	૪૨-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬ અને ૫૭.
૫	૬	૫૧-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬ અને ૫૭.
૬	૫	૫૧-૫૩-૫૪-૫૫ અને ૫૬.
૭	૨	૫૫-૫૬.
૮થી ૧૨	૧	૫૬.
૧૩	૮	૪૧-૪૨-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬ અને ૫૭.

આનું આ જ યંત્ર વર્ણાદિ - ૨૦ ના બદલે ૪ ગણવાથી અને બંધન સંઘાતન ન ગણવાથી એટલે કે ઔદારિકસપ્તકાદિના બદલે ઔદારિકદ્વિકાદિ ગણવાથી નામકર્મના ઉદયસ્થાનો દૃઢા કર્મગ્રંથ પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે આવે યંત્ર નં. ૪/૧.

૩૩ અપ્રમત્ત સંયતને સામાન્યથી ૫૬નું ઉદીરણાસ્થાન છે. ઉત્તરવૈકિય અને આહારક વૈકિયવાળાને જેને ઉદ્યોતનો ઉદય નથી તેની અપેક્ષાએ ૫૫નું ઉદીરણાસ્થાન છે. અને જેને ઉદ્યોતનો ઉદય છે. તેની અપેક્ષાએ ૫૬નું ઉદીરણાસ્થાન છે. ઉત્તરવૈકિય અને આહારકમાં આ બન્ને ઉદયસ્થાનો સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તને હોય છે. ઉદ્યોતનો ઉદય કેટલાકને હોય છે. અને કેટલાકને નથી હોતો તેથી ૫૫/૫૬ ના સ્થાનો વિકલ્પ છે. કોઈ પણ પર્યાપ્તિ અધુરી હોવાથી ૫૫નો વિકલ્પ નથી. એટલે કે ઉદ્યોત ન હોય તો જ ૫૫નું ઉદીરણાસ્થાન હોય, સ્વર ઓછો કરી ૫૫ ન કરવા.

ગુણસ્થાનક વિષે નામકર્મના ઉદયસ્થાનોનું ચંત્ર નં-૪/૧(દક્ષા કર્મગ્રંથના આધારે)

ગુણસ્થાનક	કેટલાં ઉદયસ્થાન	કયા કયા ઉદયસ્થાનકો
૧	૮	૨૧-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧
૨	૭	૨૧-૨૪-૨૫-૨૬-૨૮-૩૦-૩૧
૩	૩	૨૮-૩૦-૩૧.
૪	૮	૨૧-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧
૫	૬	૨૫-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧.
૬	૫	૨૫-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦.
૭	૨	૨૮-૩૦
૮ થી ૧૨	૧	૩૦
૧૩	૮	૨૦-૨૧-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧
૧૪	૨	૮-૯ ઉદીરણા નથી.

(૪) ૫૧ની ઉદીરણાએ ૨૧/૩૩ ભાંગા :- ૫૧ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૨૧ ભાંગા થાય છે. ત્યાં નારકીને વિષે-૧, એકેન્દ્રિયને વિષે-૭, વૈક્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને વિષે-૪-૪, આહારકશરીરી સંયતને વિષે-૧, દેવને વિષે-૪ = કુલ ૨૧ ભાંગા છે. અન્યમતે વૈક્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને દેવને વિષે દરેકના ૮-૮ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અન્યમતે કુલ - ૩૩ ભાંગા થાય છે.

(૫) ૫૨ની ઉદીરણાએ ૩૧૨/૬૦૦ ભાંગા :- ‘‘સવાર તિસઈ ય’’ તિ -૧૨ અધિક ૩૦૦ એટલે ૩૧૨ ભાંગા ૫૨ની ઉદીરણામાં જાણવાં. ત્યાં એકેન્દ્રિયને આશ્રયીને ૧૩, વિકલેન્દ્રિયને વિષે દરેકના ૩ એટલે ૩ X ૩ = ૯ થાય છે, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૧૪૫, મનુષ્યને વિષે પણ ૧૪૫ = કુલ ૩૧૨ ભાંગા થાય છે. અને અન્યમતે ૫૨ની ઉદીરણામાં ૬૦૦ ભાંગા જાણવાં. તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને વિષે દરેકને ૨૮૮ ભાંગા થાય છે.

(૬) ૫૩ની ઉદીરણાએ ૨૧/૩૩ ભાંગા :- ૫૩ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૨૧ ભાંગા થાય છે. ત્યાં નારકીને વિષે એક, એકેન્દ્રિયને વિષે - ૬, વૈક્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે -૪, વૈક્રિય મનુષ્યને વિષે પણ-૪, આહારકશરીરી સંયતને આશ્રયીને-૧, જિનને વિષે પણ ૧ અને દેવને વિષે -૪ ભાંગા એમ કુલ - ૨૧ ભાંગા થાય છે. અહીં પણ અન્યમતે વૈક્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવને વિષે દરેકને ૮-૮ ભાંગા થાય છે. તેથી ૫૩ની ઉદીરણામાં અન્યમતે ૩૩ ભાંગા થાય છે.

(૭) ૫૪ની ઉદીરણાએ ૬૦૬/૧૨૦૨ ભાંગા :- ૫૪ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૬૦૬ ભાંગા થાય છે., તે આ પ્રમાણે કહે છે. નારકીને વિષે એક, વિકલેન્દ્રિયને વિષે દરેકના -૨ એટલે ૨ X ૩ = ૬, સ્વભાવસ્થ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યને વિષે દરેકને ૨૮૮, વૈક્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે -૮, વૈક્રિય મનુષ્યને વિષે ૪, વૈક્રિય શરીરી સંયતને આશ્રયીને ઉઘોત સાથેના ઉદયમાં ૧, આહારક સંયતને વિષે ૨ અને દેવને વિષે ૮ = કુલ ૬૦૬ ભાંગા થાય છે. અન્યમતે સામાન્ય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૫૭૬, વૈક્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૧૬, સામાન્ય મનુષ્યને વિષે ૫૭૬, વૈક્રિય મનુષ્યને વિષે ૮ અને દેવને વિષે ૧૬ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે. બાકીના તો તે પ્રમાણે છે તેથી ૫૪ની ઉદીરણામાં ૧૨૦૨ ભાંગા અન્યમતે થાય છે.

(૮) ૫૫ની ઉદીરણાએ ૮૦૧/૧૭૮૫ ભાંગા :- ૫૫ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૮૦૧ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. નારકીને વિષે - ૧, બેઘન્દ્રિય-તેઘન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય દરેકને વિષે ૪ એટલે ૪ X ૩ = ૧૨, સ્વભાવસ્થ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૫૭૬, વૈક્રિય શરીરી તિ૦પંચે૦ને વિષે ૮, સ્વાભાવસ્થ મનુષ્યને વિષે ૨૮૮, વૈક્રિય શરીરી મનુષ્યને વિષે - ૪, વૈક્રિય સંયતને ઉઘોત સાથે - ૧, આહારકશરીરીને વિષે - ૨, તીર્થકરને વિષે -૧ અને દેવને વિષે -૮ = કુલ ૮૦૧ ભાંગા થાય છે. અને અન્યમતે તો તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૧૧૫૨, વૈક્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે - ૧૬, સ્વભાવસ્થ

મનુષ્યને વિષે ૫૭૬, વૈકિય મનુષ્યને વિષે ૮ અને દેવને વિષે ૧૬ પ્રાપ્ત થાય છે. બાકીના તો તે પ્રમાણે છે તેથી ૫૫ની ઉદીરણામાં કુલ ૧૭૮૫ ભાંગા અન્યમતે થાય છે.

(૮) ૫૬ની ઉદીરણાએ ૧૪૬૮/૨૮૧૭ ભાંગા :- ૫૬ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૧૪૬૮ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. વિકલેન્દ્રિયને વિષે દરેકને ૬ પ્રાપ્ત થાય તેથી ૬ X ૩ = ૧૮, સ્વભાવસ્થ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૮૬૪, વૈકિય શરીરી તિ૦પંચે૦ ને વિષે ૪, મનુષ્યને વિષે ૫૭૬, વૈકિયશરીરી સંયતને વિષે ઉદ્યોત સહિત ૧, આહારકશરીરીને વિષે ૧, તીર્થકરને વિષે પણ ૧ અને દેવને વિષે ૪ એમ કુલ ૧૪૬૮ ભાંગા થાય છે. અને અન્યમતે તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૧૭૨૮, વૈકિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૮, મનુષ્યને વિષે ૧૧૫૨ અને દેવને વિષે ૮ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે, બાકીના તો તે પ્રમાણે છે તેથી ૫૬ની ઉદીરણામાં ૨૮૧૭ ભાંગા અન્યમતે થાય છે.

(૯) ૫૭ની ઉદીરણાએ ૫૮૮/૧૧૬૫ ભાંગા :- ૫૭ના ઉદીરણાસ્થાનમાં ૫૮૮ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. વિકલેન્દ્રિયને વિષે દરેકને ૪ પ્રાપ્ત થાય એટલે ૪ X ૩ = ૧૨, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૫૭૬ અને તીર્થકરને વિષે-૧ = કુલ ૫૮૮ ભાંગા થાય છે. અહીં પણ અન્યમતે તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ૧૧૫૨ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ૫૬ની ઉદીરણામાં સર્વ મળીને ૧૧૬૫ ભાંગા અન્યમતે થાય છે.

પણ નવ નવગચ્છકાણિ ગડસુ ઠાણાણિ સેસકમ્માણં ।

એગમેવ જેયં, સાહિત્તેગેગપગઈઉ ॥ ૨૮ ॥

પદ્મ - નવ નવકષ્ટકાણિ ગતિષુ સ્થાનાણિ શેષકર્મણામ્ ।

એકમેવ જેયં, સાધાયિત્વૈકૈકપ્રકૃત્યા : ॥ ૨૮ ॥

ગાથાર્થ :- નરકગતિમાં - ૫, તિર્યચગતિમાં - ૮, મનુષ્યગતિમાં - ૮ અને દેવગતિમાં ૬ ઉદીરણાસ્થાનો છે. અને શેષ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોમાં એકેક ઉદીરણાસ્થાન છે. એ એકેક પ્રકૃતિઓની ઉદીરણાનું સ્વામિત્વ સ્વયં નિશ્ચય કરીને કહેવું.

ટીકાર્થ :- ગતિને વિષે ઉદીરણાસ્થાનો :- હવે ગતિને આશ્રયીને સ્થાનપ્રરૂપણા કહે છે. નરકગતિને વિષે ૫ ઉદીરણાસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે ૪૨-૫૧-૫૩-૫૪ અને ૫૫ છે. તિર્યચગતિને વિષે ૪૧ સિવાયના ૮ ઉદીરણાસ્થાનો છે. મનુષ્યગતિને વિષે સયોગી કેવલી આદિને આશ્રયી ૫૦ સિવાયના ૮ ઉદીરણાસ્થાનો છે. દેવગતિને વિષે ૬ ઉદીરણાસ્થાનો છે. ૪૨-૫૧ અને ૫૩ આદિ ૪ (૫૩-૫૪-૫૫-૫૬) છે. આ સર્વ પણ પૂર્વે કહ્યાં છે. તે પ્રમાણે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો વિસ્તારથી કહ્યાં. (યંત્ર નં ૫ જુઓ)

ઇતિ નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા સમાપ્ત

:- અથ જ્ઞાનાવરણાદિ - ૫ કર્મોના ઉદીરણાસ્થાનો :-

હવે બાકીના કર્મના ઉદીરણાસ્થાનો કહે છે. “સેસકમ્માણં” ઇત્યાદિ બાકીના કર્મ જ્ઞાનાવરણ, વેદનીય, આયુષ્ય, ગોત્ર અને અંતરાયકર્મના ઉદીરણાસ્થાન એકેક જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. જ્ઞાનાવરણ અને અંતરાયકર્મની ૫-૫ પ્રકૃતિરૂપ એક એક ઉદીરણાસ્થાન છે. વેદનીય, આયુષ્ય અને ગોત્રકર્મમાં પણ અનુભવથી એટલે વેદમાન એક પ્રકૃતિરૂપ એક ઉદીરણાસ્થાન છે. કારણ કે આ ૩ કર્મની બે -ત્રણ આદિ પ્રકૃતિ એકી સાથે ઉદય ન હોવાથી એકી સાથે ઉદીરણા પણ થતી નથી. અને તેથી આ કર્મના એક એક ઉદીરણાસ્થાન અને એક એક પ્રકૃતિના ઉદીરણા સ્વામિત્વને ‘સાધાયિત્વા’- તે ગુણસ્થાનક અને નરકાદિ ગતિને વિષે સ્વયમ્ નિશ્ચય કરીને કહેવું.

ઇતિ જ્ઞાનાવરણાદિ - ૫ કર્મોના ઉદીરણાસ્થાનો સમાપ્ત

ઇતિ ૫-૬ઢી ઉદીરણાસ્થાન સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઇતિ ૧લી પ્રકૃતિ ઉદીરણા સમાપ્ત

સર્વ જીવોને વિષે નામકર્મના ઉદીરણાસ્થાનો અને ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર - ૫ (ગાથા ૨૫ થી ૨૮ના આધારે)

નં.	ઉદીરણાસ્થાન	૪૧		૪૨		૫૦		૫૧		૫૨		૫૩		૫૪		૫૫		૫૬		૫૭		કુલ ભાંગા	
		સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય	સ્વ	અન્ય
	જીવોના નામ	સ્થાન	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે	મતે
	તિર્યગતિ :-																						
૧	એકેન્દ્રિય	૫	-	૫	૧૧	૧૧	૭	૭	૧૩	૧૩	૩	૬	૬	-	-	-	-	-	-	-	-	૪૨	૪૨
૨	બેઠન્દ્રિય	૬	-	૩	-	-	-	-	૩	૩	-	-	-	૨	૨	૪	૪	૬	૬	૪	૪	૨૨	૨૨
૩	ત્રેઠન્દ્રિય	૬	-	૩	-	-	-	-	૩	૩	-	-	-	૨	૨	૪	૪	૬	૬	૪	૪	૨૨	૨૨
૪	ચતુરિન્દ્રિય	૬	-	૩	-	-	-	-	૩	૩	-	-	-	૨	૨	૪	૪	૬	૬	૪	૪	૨૨	૨૨
૫	તિર્યયંચેન્દ્રિય	૬	-	૫	૮	-	-	-	૧૪	૨૮	-	-	-	૨૮	૫૭	૫૭	૧૧૫૨	૮૬૪	૧૭૨૮	૫૭૬	૧૧૫૨	૨૪૫૪	૪૮૦૬
૬	વૈકિય તિઠ પંચેઠ	૫	-	-	-	-	-	૪	૮	-	-	૪	૮	૮	૧૬	૮	૧૬	૪	૮	-	-	૨૮	૫૬
કુલ	તિર્યયગતિના ભાંગા	-		૧૮	૨૩	૧૧	૧૧	૧૧	૧૫	૧૬	૩૧	૧૦	૧૪	૩૦૨	૫૮૮	૫૮૬	૧૧૮૦	૮૮૬	૧૭૫૪	૫૮૮	૧૧૬૪	૨૫૮૦	૫૦૭૦
	મનુષ્યગતિ :-																						
૧	સામાન્ય મનુષ્ય	૫	-	૫	-	-	-	-	૧૪	૨૮	-	-	-	૨૮	૫૭	૨૮	૫૭	૫૭	૧૧૫૨	-	-	૧૩૦૨	૨૬૦૨
૨	વૈકિય મનુષ્ય	૫	-	-	-	-	-	૪	૮	-	-	૪	૮	૫	૮	૫	૮	૧	૧	-	-	૧૮	૩૫
૩	આહારક મુનિ	૫	-	-	-	-	-	૧	૧	-	-	૧	૧	૨	૨	૨	૨	૧	૧	-	-	૭	૭
૪	સામાન્ય કેવલી	૬	૧	-	-	-	-	-	-	(+૬)	(+૬)	-	-	(+૧૨)	(+૧૨)	(+૧૨)	(+૧૨)	(+૨૪)	(+૨૪)	-	-	૧	૧
૫	તીર્થંકર કેવલી	૫	-	૧	૧	-	-	-	-	-	-	૧	૧	-	-	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૫	૫
કુલ	મનુષ્યગતિના ભાંગા	-	૧	૬	૧૦	-	-	૫	૮	૧૪	૨૮	૬	૧૦	૨૮	૫૮	૨૮	૫૮	૫૭	૧૧૫૫	૧	૧	૧૩૩૪	૨૬૫૦
	દેવગતિ :-																						
	નરકગતિ :-	૫	-	૧	૧	-	-	૧	૧	-	-	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૪	૮	-	-	૩૨	૬૪
	ચારેગતિના કુલ ભાંગા :-	૧૦	૧	૩૦	૪૨	૧૧	૧૧	૨૧	૩૩	૩૧૨	૬૦૦	૨૧	૩૩	૬૦૬	૧૨૦૨	૮૦૧	૧૭૮૫	૧૪૬૮	૨૮૧૭	૫૮૮	૧૧૬૫	૩૮૬૧	૭૭૮૮

+ ૫૨-૫૪ ના ઉદીરણાસ્થાનો કેવલીના ભાંગા મનુષ્યમાં અન્તર્ગત જાણવાં.

ટીં-૧ અહીં સુભગના ઉદયે આદેયનો અનુદય પણ હોય. તેથી પર્યાપ્તનામના ઉદયમાં વર્તતાં જીવને સુભગ-આદેય, દુર્ભગ-અનાદેય, યશઃકીર્તિ, અયશઃકીર્તિ સાથે ૮ ભાંગા પણ થાય. અપર્યાપ્તનામના ઉદયમાં તો દુર્ભગ-અનાદેય-અયશઃકીર્તિનો ૧ ભાંગો હોય છે. તેથી સર્વ મલીને ૮ ભાંગા થાય છે. આ રીતે ૨૮૮ આદિ ભાંગા સમજવાં.

-: અથ રજુ સ્થિતિ ઉદીરણા :-

સંપત્તિય ય ઉદય, પઓગઓ દિસસા ઉર્ડરણા સા ।
સેવિકાઠિઠિહિંતો, જાહિંતો તત્તિગા એસા ॥ ૨૧ ॥

સમ્પ્રાપ્તૌ ચોદયે, પ્રયોગતો દુશ્યતે ઉદીરણા સા ।
સેવિકાસ્થિતિભ્યઃ, યાવતીભ્યસ્તાવતિકૈષા ॥ ૨૧ ॥

ગાથાર્થ :- જે પ્રયોગ વડે અસંપ્રાપ્તોદય દલિકને સંપ્રાપ્તોદય દલિકમાં અપાય તે સ્થિતિ ઉદીરણા જાણવી. પુનઃ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય જેટલી સ્થિતિઓથી ઉદીરણા પ્રયોગવડે સમાકર્ષીને = ખેંચીને સંપ્રાપ્ત ઉદયમાં દેવાય તેટલાં ભેદવાળી આ ઉદીરણા છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે પ્રકૃતિ ઉદીરણા કહી, હવે સ્થિતિ ઉદીરણા કહે છે. અને ત્યાં આ અર્થાધિકાર છે. (૧) લક્ષણ (૨) ભેદ, (૩) સાધાદિ પ્રરૂપણા, (૪) અદ્વાચ્છેદ પ્રરૂપણા અને સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા.

-: અથ ૧લી - રજુ લક્ષણ - ભેદ પ્રરૂપણા :-

ત્યાં લક્ષણ અને ભેદ બન્નેને વિષે પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે. - અહીં બે પ્રકારે ઉદય છે. સંપ્રાપ્ત ઉદય અને અસંપ્રાપ્ત ઉદય. ત્યાં જે કર્મદલિકનો કાલક્રમથી (કાલ પરિપક્વ પછી) ઉદયમાં હેતુ-દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિ સામગ્રીને પામીને અનુભવાતો જે ઉદય તેને સંપ્રાપ્ત ઉદય કહેવાય છે, વળી જે કાલક્રમ વિના એટલે કાલ પરિપક્વ થયા વિના જે કર્મદલિક ઉદીરણારૂપ વીર્ય વિશેષવડે આકર્ષીને અર્થાત્ કર્મ જે કાલ પ્રાપ્ત દલિક સાથે અનુભવાય તે અસંપ્રાપ્ત ઉદય કહેવાય છે. અને તે જ આ સ્થિતિની ઉદીરણા કહેવાય છે. અને તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જે સ્થિતિ અકાલે પ્રાપ્ત હોય પણ ‘પ્રયોગતઃ’ ઉદીરણા પ્રયોગથી સંપ્રાપ્ત ઉદયમાં નંખાતી સર્વજ્ઞ ચક્ષુ વડે દેખાય તે સ્થિતિ ઉદીરણા. આ પ્રથમ લક્ષણ અનુયોગ કહ્યો. (ઇતિ લક્ષણ અનુયોગ દ્વાર સમાપ્ત.)

(૨) ભેદ પ્રરૂપણા :- હવે ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય ‘યકાભ્યો’ - આવલિકાદિક હીન જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમય પ્રમાણ સેવીકા સ્થિતિથી પ્રયોગ વિશેષથી ખેંચીને પ્રાપ્ત થયેલ ઉદયમાં અપાય છે ‘તત્તિગ’ તિ - તેટલાં ભેદ પ્રમાણ આ સ્થિતિ ઉદીરણા છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે જે સ્થિતિઓની ભેદ કલ્પના સંભવે છે તે પૂર્વ પુરુષકૃત સાંકેતિક શબ્દથી (સમય પરિભાષાએ) સેવીકા કહેવાય છે. સેવાય અર્થાત્ બીજો અર્થાધિકાર જે ભેદ તેની કલ્પનાએ પ્રતિ આશ્રિત કરાય તે સેવીકા. ઔણાદિક સૂત્રથી આ પદની વ્યુત્પત્તિ છે અને તે બે પ્રકારે છે. (૧) ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય અને (૨) ઉદીરણા અપ્રાયોગ્ય છે. ત્યાં બંધ-સંક્રમ-ઉદય એ ત્રણ આવલિકામાં રહેલ સ્થિતિઓ અપ્રાયોગ્ય^{૩૪} છે, કારણ કે કરણનું અસાધ્યપણું હોવાથી. બાકીની સર્વ પણ સ્થિતિઓ પ્રાયઃ પ્રાયોગ્ય છે.

ત્યાં ઉદય થયે છતે જે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ સંભવે તે ઉદયોત્કૃષ્ટબંધ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટથી બે આવલિકાહીન સર્વ પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય થાય છે. - કારણ કે ઉદયોત્કૃષ્ટબંધ પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકા પસાર થયે છતે જ ઉદયાવલિકાની બહાર રહેલ સર્વ સ્થિતિઓની ઉદીરણા પ્રવર્તે છે.

વળી અનુદયોત્કૃષ્ટબંધ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિઓ ઉદીરણા થતી સ્થિતિઓ દલિક સાથે રહેનારી - કાલ પ્રાપ્ત દલિકને અનુભવ સંભવને અતિક્રમણ કર્યા વિના અર્થાત્ અનુભવતો ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય થાય છે. બે આવલિકા હીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના જેટલાં સમયો તેટલાં ઉદીરણાના ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - કોઈક પ્રકૃતિની ઉદયાવલિકા ઉપરની ૧ સમયમાત્ર સ્થિતિ જ ઉદીરણા યોગ્ય હોય છે, કારણ કે તે પ્રકૃતિની તેટલી જ સ્થિતિ શેષ રહેલી હોય છે. એ પ્રમાણે કોઈક પ્રકૃતિની બે સમયમાત્ર, તો કોઈની ૩ સમયમાત્ર, એ પ્રમાણે કોઈની ૨ આવલિકાહીન સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (ના સમયો) સુધી કહેવું. આ પ્રમાણે ભેદ નિર્દેશ કહ્યો.

ઇતિ ૧લી-રજુ લક્ષણ-ભેદ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

૩૪ ‘સંક્રમવન્ધુદયુવદ્વળાલિગાર્જનકરણાઈ’ એ સૂત્રને અનુસારે સંક્રમ-બંધ અને ઉદયાવલિકાગત સ્થિતિઓ ઉદીરણાને અયોગ્ય છે.

-: અથ ૩૭ સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

**મૂલટિર્ઈ અજહન્ના, મોહસ્સ ચઝવિહા તિહા સેસા ।
વેયણિયાઝુણ દુહા, સેસવિગ્ણા ચ સઘ્વાસિ ॥ ૩૦ ॥**

**મૂલસ્થિતેરજઘન્યા, મોહસ્ય ચતુર્વિધા ત્રિધા શેષાણામ્ ।
વેદનીયાયુષોર્દિધા, શેષવિકલ્પાશ્ચ સર્વાસામ્ ॥ ૩૦ ॥**

ગાથાર્થ :- મૂલપ્રકૃતિઓ મધ્યે મોહનીયની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા-૪ પ્રકારે છે. ને શેષ કર્મની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા-૩ પ્રકારે છે. તથા વેદનીય અને આયુષ્યની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા-૨ પ્રકારે છે. અને શેષ સર્વ વિકલ્પો બે-બે પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- હવે સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કહે છે. તે બે પ્રકારે છે. મૂલપ્રકૃતિ વિષયની અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયની. ત્યાં પ્રથમ સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણાનો અર્થ કહે છે. અહીં મૂલ અને સ્થિતિ એ બન્ને પણ શબ્દમાં ષષ્ઠી વિભક્તિનો લોપ થયેલ છે. તેથી આ અર્થ છે. -

મોહનીયકર્મની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ૪ પ્રકારે :- મૂલપ્રકૃતિઓની મધ્યમાં મોહનીયકર્મની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા - ૪ પ્રકારે છે. સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - મોહનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ક્ષપક જીવને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે થાય છે, તેથી બીજે સર્વ ઠેકાણે અજઘન્ય, અને તે (ઉદીરણા) ઉપશાંતમોહે ન હોય, ત્યાં (૧૧મે) થી પડેલાને ઉદીરણા થાય છે, તેથી તે સાદિ, તે સ્થાન - અર્થાત્ ઉપશાંતમોહ નહીં પામેલાને અનાદિ, અભવ્યને ધ્રુવ, ભવ્યને - અધ્રુવ.

બાકીના જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-નામ-ગોત્ર-અંતરાયકર્મની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા-૩ પ્રકારે :- છે. અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે. જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - અંતરાયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ક્ષીણકષાય જીવને પોતાના (૧૨મા) ગુણસ્થાનકે સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે થાય છે, બાકીના કાલમાં અજઘન્ય અને તે પહેલા હંમેશા જ ઉદીરણા હોય તેથી અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ. નામ - ગોત્રકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સયોગી કેવલીને અન્ત્ય સમયે હોય છે. અને સાદિ-અધ્રુવ છે. બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય અને તે હંમેશા ઉદીરણા હોવાથી અનાદિ છે. ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

વેદનીય-આયુષ્યકર્મની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા-૨ પ્રકારે :- છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે-વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સર્વ અલ્પ સ્થિતિ સત્તાવાલા - એકેન્દ્રિય જીવને હોય છે, પછી તેજ જીવને બીજા સમયે સત્તા વધવાથી અજઘન્ય પછી ફરી પણ જઘન્ય, તેથી જઘન્ય અને અજઘન્ય આ બન્ને સાદિ અને અધ્રુવ એ બે પ્રકારે છે. આયુષ્યની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા અન્ત્ય આવલિકામાં ન થાય, પરભવમાં ઉત્પન્ન થતાં પ્રથમ સમયથી જ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે તેથી સાદિ અને અધ્રુવ છે.

તથા સર્વ મૂલપ્રકૃતિઓના બાકીના વિકલ્પો - ઉત્કૃષ્ટ - અનુકૃષ્ટ - જઘન્ય ૨ પ્રકારે છે, સાદિ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે - આયુષ્ય સિવાયના સર્વ પણ કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં વર્તતાં એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને કેટલોક કાલ સુધી પામે છે, પછી બીજા સમયે અધ્યવસાય ફેરફાર થવાથી તે જ જીવને અનુકૃષ્ટ. સમયાન્તરે ફરી પણ ઉત્કૃષ્ટ. કારણ કે સંકલેશ અને વિશુદ્ધિઓ પ્રાયઃ દરેક સમયે ફેરફાર થાય છે. તેથી બન્ને પણ સાદિ-અધ્રુવ છે. જઘન્યના બે પ્રકાર પહેલા જ કહ્યાં છે. આયુષ્યના પણ ત્રણે વિકલ્પ પ્રાયઃ પૂર્વ કહેલ રીતે જ જાણવાં.

**મિચ્છત્તસ્સ ચઝદ્ધા, અજહણ્ણા ધ્રુવોદીરણાણ તિહા ।
સેસવિગ્ણા દુવિહા, સઘ્વાસિ ય સેસાણં ॥ ૩૧ ॥**

**મિથ્યાત્વસ્ય ચતુર્ધા, અજઘન્યા ધ્રુવોદીરણાનાં ત્રિધા ।
શેષવિકલ્પા દ્વિવિધાઃ, સર્વવિકલ્પાશ્ચ શેષાણામ્ ॥ ૩૧ ॥**

ગાથાર્થ :- મિથ્યાત્વની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ૪ પ્રકારે, તથા ધ્રુવોદીરણાવાળી પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ૩ પ્રકારે, મિથ્યાત્વ અને ધ્રુવોદીરણાવાળી પ્રકૃતિઓના શેષ વિકલ્પો તથા શેષ પ્રકૃતિઓના સર્વ વિકલ્પો ૨ પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે મૂલપ્રકૃતિ સંબંધી સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણા કરી. હવે ઉત્તરપ્રકૃતિ સંબંધી સાદાદિ પ્રરૂપણા કરવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે. મિથ્યાત્વની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા-૪ પ્રકારે છે. સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ ભેદથી છે. ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ પ્રથમ વખતના સમ્યક્ત્વને ઉત્પન્ન કરતો હોય ત્યારે મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિ સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે મિથ્યાત્વની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. અને પછી સમ્યક્ત્વથી પડેલાને અજઘન્ય, અને તે સાદિ, તે સ્થાન - સમ્યક્ત્વ નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

તથા ધ્રુવોદીરણા જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, અંતરાય-૫, તૈજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, અગુરુલઘુ નિર્માણનામકર્મ. એ ૪૭ પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એ ત્રણ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે - જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫ અને દર્શનાવરણ-૪ એ ૧૪ પ્રકૃતિઓની ક્ષીણકષાયવાળા જીવ પોતાના (૧૨મા) ગુણસ્થાનકે સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે છે તે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. બાકી સર્વ પણ જગ્યાએ અજઘન્ય, અને તે હંમેશા હોવાથી અનાદિ છે. ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ. તૈજસસપ્તકાદિ ૩૩ નામ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સયોગી કેવલીને અન્ત્ય સમયે હોય છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય, અને તે અનાદિ છે. ધ્રુવ અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

આ જ મિથ્યાત્વાદિ ૪૮ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ - જઘન્યરૂપ ત્રણે વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ બે પ્રકારે છે. કારણ કે આ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં વર્તતાં એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને કેટલોક કાલ હોય છે, ત્યાર પછી સમયાન્તરે તે જ જીવને અનુત્કૃષ્ટ છે. તે બન્ને પણ (ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ) સાદિ-અધ્રુવ છે. જઘન્ય તે પૂર્વે જ કહ્યાં છે.

બાકીની ૧૧૦ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ - જઘન્ય અને અજઘન્યરૂપ સર્વ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ ભેદથી બે પ્રકારે છે. કારણ કે તે અધ્રુવોદયપણે હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. (યંત્ર નંબર - ૬ જુઓ)

ઇતિ ૩જી સાદાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ ઠથી-પમી અદ્વાચ્છેદ - સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

અદ્વાચ્છેઓ સામિત્તં પિ ય ટિડસંકમે જહા નવરં ।
તવેડસુ નિરયગર્ઈ વા તિસુ હિટ્મખિર્ડસુ ॥ ૩૨ ॥

અદ્વાચ્છેદઃ સ્વામિત્વમપિ ચ સ્થિતિસંક્રમે યથા નવરમ્ ।
તદ્વેદિષુ નરકગતેર્વા તિસૃષ્ઠસ્તનક્ષિતિષુ ॥ ૩૨ ॥

ગાથાર્થ :- અદ્વાચ્છેદ અને સ્વામિત્વ તે જે રીતે સ્થિતિસંક્રમમાં કહ્યું છે તે જ રીતે અહીં પણ જાણવું, પરંતુ વિશેષ એ છે કે ઉદીરણા તે તત્પ્રકૃતિવેદક જીવને જાણવી, અને નરકદિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા નીચેની ત્રણ પૃથ્વીઓમાં (૫-૬-૭ નરકમાં) જાણવી.

ટીકાર્થ :- સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણા કરી. હવે અદ્વાચ્છેદ અને સ્વામિત્વને પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે. - અદ્વાચ્છેદ અને સ્વામિત્વ જે પ્રમાણે સ્થિતિસંક્રમમાં^{૩૫} કહ્યો તે પ્રમાણે જ અહીં પણ જાણવો. પરંતુ વિશેષ એ છે કે સંક્રમણકરણમાં તે પ્રકૃતિને નહીં વેદનાર જીવોમાં પણ સ્થિતિસંક્રમ કહ્યો છે, કારણ કે ઉદયના અભાવમાં પણ સંક્રમ થાય છે. પણ ઉદીરણામાં તો તે પ્રકૃતિના વેદકવાળા (ઉદયવાળા) જીવને જ જાણવી. કારણ કે ઉદયના અભાવમાં ઉદીરણાનો પણ અભાવ છે. એ વાત સંક્ષેપથી કહી હવે વિસ્તારથી કહે છે.

ત્યાં^{૩૬} સ્વોદયબંધોત્કૃષ્ટ :- જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, અસાતા,^{૩૭} તૈજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, નિર્માણ, અસ્થિર, અશુભ, અગુરુલઘુ, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, ત્રસાદિ-૪, દુર્ભગાદિ-૪, વૈકિયસપ્તક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, હુંડક,

૩૫ સ્થિતિસંક્રમમાં અદ્વાચ્છેદ કહ્યો નથી. અને સ્વામિત્વ ગાથા ૩૮ થી ૪૩માં કહેલ છે.

૩૬ જે કર્મોનો ઉદય હોય ત્યારે બંધ પ્રસંગે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધાય છે તે સ્વોદયબંધોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે.

૩૭ આગળ ૩૩મી ગાથાના ટીકાર્થમાં કહ્યા પ્રમાણે આત્મપત્તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક દેવ છે અને અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરક તે ઉદયવાળો દેહ પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય છે, તો આ પ્રકૃતિ ઉદય વખતે બંધોત્કૃષ્ટ કેમ સંભવે ? વળી અસાતા ઉદય બંધોત્કૃષ્ટ છે. તે જાણવી નથી. તેથી ટીકામાં દર્શનાવરણચતુષ્ટયાસાત આવે અને પરાધાતોચ્ચ્વાસોઘોતા આવે. માટે વાચકવર્ગે ત્યાં સુધારવું. પૂ.મહાયગિરિ મ.સા.ની ટીકામાં પણ સુધારવું.

મૂલ-ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે સ્થિતિ ઉદીરણમાં સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૬ (ગાથા-૩૦-૩૧ના આધારે)

સંજ્ઞા :- ⊙ = સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે છે સમજવું

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ મૂલપ્રકૃતિ :-	જુથન્ય		અજુથન્ય				ઉત્કૃષ્ટ		અનુકૃષ્ટ		કુલભાંગા
		સાદિ	અધુવ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધુવ	સાદિ	અધુવ	સાદિ	અધુવ	
૩	જ્ઞાનાન્તર્યં અંતર્યં	સપકને ૧૨મેં ⊙	વિચ્છેદ થવાથી	—	સાદિનોઅભાવ હોવાથી	અભવ્યને	ભવ્યને	ઉત્કૃષ્ટસંકલેશ મિથ્યાદિષ્ટિ	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	ઉત્કૃષ્ટઉદીરણી પડવામિથ્યાન્તર્યં	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	૨૭
૧	વેદનીય	સર્વ અત્ય સ્થિતિ સત્તાવાળા અંકેન્દ્રિય	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	સર્વ અત્ય સ્થિતિસત્તાથી પડવા અંકેન્દ્ર	—	—	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	—	—	—	—	૮
૧	મોહનીય	સપકને ૧૦મેં ⊙	વિચ્છેદ થવાથી	૧૧મેંથી પડવાજીવને	સાદિસ્થાન (૧૧મું) નહીં પામવાને	અભવ્યને	ભવ્યને	—	—	—	—	૧૦
૧	આયુષ્ય	ભવની સમયાધિક આવળેશ ૨૯ ત્યાં	ભવનીઅંત્ય આવલિકામાં ન હોવાથી	ભવના પ્રથમ સમયે	—	—	ભવની અંત્ય આવળેશ હોવાથી	ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યાગાને ભવના પ્રથમ સમયે	—	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	—	૮
૨	નામ-ગોત્ર	સયોગી કેવલીને ચરમ સમયે	વિચ્છેદ થવાથી	—	સાદિનોઅભાવ હોવાથી	અભવ્યને	ભવ્યને	ઉત્કૃષ્ટસંકલેશ મિથ્યાદિષ્ટિ	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	ઉત્કૃષ્ટઉદીરણી પડવામિથ્યાન્તર્યં	પરાવૃત્તપણું હોવાથી	૧૮
ઉત્તરપ્રકૃતિઓ :-												
૧	મિથ્યાત્વ	પ્રથમ સમયે પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિની ⊙	સાદિપણું હોવાથી	સમય, થી પડવા જીવને	સમ્યક્ત્વ નહીં પામવાને	—	—	—	—	—	—	૧૦
૧૪	જ્ઞાનાન્તર્યં-પ. દર્શન-૪. અંતર્યં-પ. = ૧૪	૧૨મેં ⊙	વિચ્છેદ થવાથી	—	સાદિનાં અભાવ હોવાથી	—	—	—	—	—	—	૧૨૬
૩૩	તંત્ર-૭, સજ્ઞાદિ-૨૦. ચિર. અશ્ચિર. શુભ. અશુભ. અચુર. ગુણ. નિમોહ = ૩૩	૧૩માના અન્ત્ય સમયે	—	—	—	—	—	—	—	—	—	૨૯૭
૧૧૦	બાકીની ૧૧૦ પ્રકૃતિઓ	અધુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી	અધુવ	અધુવ	—	—	અધુવ	અધુવ	અધુવ	અધુવ	અધુવ	૮૮૦
૧૫૮												૧૩૧૩

દીઠ - ૧ તથા ઉમેશી દરેક આવનારને દેશના ૧લા સમયે.

ઉપધાત, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, ઉદ્યોત^{૩૭}, અશુભવિલાયોગતિ, નીચગોત્ર = ૮૬ સ્વોદયબંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સર્વ પણ સ્થિતિ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય છે. તે કર્મોના વેદક જીવોને જ તે સ્થિતિઓ ઉદીરણા યોગ્ય છે. (કારણ કે ઉદયના સદ્ભાવે જ ઉદીરણા હોય છે.) અને બંધાવલિકા રહિત સર્વ સ્થિતિ યત્સ્થિતિ કહેવાય છે. અહીં અદ્વાયગ્રંથ -૨ આવલિકા પ્રમાણ છે, અને ઉદીરણા સ્વામી તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા જીવો જાણવાં. (ચિત્ર નંબર-૧ જુઓ.)

ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ :- ઉદય થયે છતે સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવંત હોય તે ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે. અને તે મનુષ્યગતિ સાતાવેદનીય, સ્થિરાદિ-૬, હાસ્યાદિ-૬, વેદ-૩, શુભવિલાયોગતિ, પ્રથમ સંસ્થાન-૫, પ્રથમ સંઘયણ-૫, ઉચ્ચગોત્ર એ ૨૮ પ્રકૃતિઓની^{૩૮} ૩ આવલિકાલીન સર્વ સ્થિતિ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય છે. અર્થાત્ તે કર્મના વેદક જીવોને તે સ્થિતિઓ ઉદીરણા યોગ્ય છે. અહીં બંધાવલિકા - સંક્રમાવલિકા રહિત સર્વ સ્થિતિ યત્સ્થિતિ છે, અહીં અદ્વાયગ્રંથ -૩ આવલિકા પ્રમાણ છે, અને તે પ્રકૃતિઓના ઉદયવાળા જીવને તે ઉદીરણાના સ્વામી જાણવાં. એ પ્રમાણે આગળ પણ જેટલી જેટલી સ્થિતિઓ ઉદીરણાને અયોગ્ય કાલ છે તેટલાં તેટલો અદ્વાયગ્રંથ, અને તેના ઉદયવંત તે ઉદીરણા સ્વામી છે એ પ્રમાણે જાણવું. (ચિત્ર નંબર-૨ જુઓ)

સમ્યક્ત્વમોહનીય :- તથા મિથ્યાદૃષ્ટિપણે મિથ્યાત્વની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને અંતર્મુદૂર્ત સુધી મિથ્યાત્વે જ રહીને^{૩૯} સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં અંતર્મુદૂર્ત ઊન મિથ્યાત્વની સર્વ પણ સ્થિતિને સંક્રમાવે છે. અને સંક્રમાવલિકા પસાર થયા પછી ઉદીરણા શરૂ થાય છે. ત્યાં સંક્રમાવલિકા વ્યતિક્રમ્યે પણ અંતર્મુદૂર્ત લીન જ^{૪૦} કહેવાય છે. તેથી સમ્યક્ત્વી જીવને સમ્યક્ત્વની અંતર્મુદૂર્તલીન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય છે.

મિશ્રમોહનીય :- પછી તરત કોઈ સમ્યક્ત્વમાં પણ અંતર્મુદૂર્ત રહીને^{૪૧} મિશ્રમાં જાય છે. અને ત્યાં મિશ્રને અનુભવતા જીવને મિશ્રમોહનીયની-૨ અંતર્મુદૂર્ત લીન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૨૮માં કહ્યું છે. - “અંતોમુહત્તરીણા સમ્મે મીસમ્મિ દોહિં મિચ્છસ્સ” । અર્થ - સમ્યક્ત્વની ઉદીરણા યોગ્ય સ્થિતિ મિથ્યાત્વની અંતર્મુદૂર્તલીન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. અને મિશ્રની બે અંતર્મુદૂર્ત વડે લીન છે. તાત્પર્ય એ છે કે મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્તલીન સમ્યક્ત્વમાં અને મિશ્રમાં બે અંતર્મુદૂર્તલીન ઉદીરણા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ છે. (ચિત્ર નંબર-૩ જુઓ)

આહારકસપ્તક :- તથા અપ્રમત્તપણે આહારકસપ્તકને પોતાને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ થયો છતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધીને તે સમયે (અર્થાત્ બંધના પ્રથમ સમયે) તે કાલ ઉચિત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવાલી પોતાની મૂલપ્રકૃતિથી જુદી નહીં તેવી અભિન્ન નામ પ્રકૃતિના જ દ્રવિકને ત્યાં સંક્રમાવીને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિને કરે છે.^{૪૨} પછી બંધ થયા બાદ અંતર્મુદૂર્ત પસાર થયા પછી આહારકશરીરને કરવા માટે તત્પર થાય છે, અને તે આહારકશરીરને કરનાર મુનિ વ્રજિના ફોરવવાથી ઔત્સુક્ય ભાવ વર્તતાં પ્રમાદને ભજે છે, અર્થાત્ પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે આવે છે. તેથી તે પ્રમત્તને આહારકશરીર કરે તે વખતે આહારકસપ્તકની (અંતઃ કોડાકોડી સાગરોપમમાં) અંતર્મુદૂર્ત ઊન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા

૩૮ ચાકુ પ્રકરણની ૩૩મી ગાથાના દીકાર્થમાં સમ્યક્ત્વ સહિત ૩૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ કહેલી છે. પરંતુ અહીં ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણાના બિન્ન સ્વામિત્વને લઈને સમ્યક્ત્વની ઉદીરણા બિન્ન કહેલી હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓ ૨૮ ગણાવી છે. માટે ઉં સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની ૩૦ની અને ૨૮ની સંખ્યા વિરોધવાળી નથી.

૩૯ કરણ કર્યા વિના જે જીવ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તેને આ લોકીકત સંભવે છે. જે યથાપ્રવૃત્તાદિ કરણ કરીને ચડે છે. તેને તો અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની જ સત્તા રહે છે.

૪૦ મિથ્યાત્વ અનુભવરૂપ અંતર્મુદૂર્તમાં સંક્રમાવલિકા મેળવતાં પણ અંતર્મુદૂર્ત જ થાય છે. માટે અહીં સંક્રમાવલિકાને મિથ્યાત્વાનુભવ રૂપ અંતર્મુદૂર્તમાં અન્તર્ગતપણે કહેલી છે.

૪૧ જેમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બંધ કરી અંતર્મુદૂર્ત મિથ્યાત્વે રહી પછી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. તેમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી અંતર્મુદૂર્ત સમ્યક્ત્વ ગુણસ્થાનકે રહી પછી જ મિશ્ર ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત કરે છે. દર્શનમોહનીય ત્રિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પમા આદિ ગુણસ્થાનકે લોતી નથી.

૪૨ આહારકદ્રિક બાંધ્યા પછી અંતર્મુદૂર્ત ગયા બાદ જ તેને ફોરવે છે. ત્યારે ફોરવે ત્યારે તેનો ઉદય થાય, અને ઉદય થાય ત્યારે ઉદીરણા થાય. માટે આહારકસપ્તકની અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉદીરણા કદી. આહારકસપ્તક અપ્રમત્તે બાંધે છે. ત્યાં ગમે તેવા સંક્રિષ્ટ પરિણામ થાય પરંતુ અંતઃકોડાકોડીથી અધિક બંધ થતો નથી. તેમ જ કોઈપણ પ્રકૃતિની ત્યાં અંતઃકોડાકોડીથી અધિક સત્તા લોતી નથી. એટલું ખરું કે આહારકમાં સંક્રમનાર અન્ય પ્રકૃતિઓની સ્થિતિસત્તા આહારકની સ્થિતિસત્તાથી અધિક હોય છે. એટલે જ એમ કહું કે સંક્રમ્યા બાદ આહારકની સત્તા ઉત્કૃષ્ટ અંતઃકોડાકોડીની થાય છે.

ઉદયસંક્રમોલ્કુષ્ટ - ચિત્ર નંબર-૨ (ગાથા-૩૨ના આધારે)

મનુષ્યગતિ આદિ-૨૯ પ્રકૃતિઓની સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિયતા	ઉદીરણા યત્સ્થિતિ સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ૧ આવલિકા ન્યૂન (સંક્રાન્તલતા પતદ્ગ્રહ રૂપે)									
	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
બંધાવલિકા (અસાતાની)	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
બંધાવલિકા (સાતાની)	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
અસાતાની સંક્રમાવલિકા	ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય સ્થિતિઓ - સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ૩ આવલિકા ન્યૂન									
અદ્વાચ્છેદ ૩ આવલિકા પ્રમાણ										

ચિત્ર નંબર-૨ની સમજૂતી :- જે પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય ત્યારે સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ થાય તે ઉદયસંક્રમોલ્કુષ્ટ કહેવાય છે. જેના નામો આ પ્રમાણે છે. સાતાવેદનીય, નોકયાય-૯ મનુષ્યગતિ, સ્થિરાદિ-૬, શુભવિહાર્યોગતિ, પ્રથમસંસ્થાન-૫, પ્રથમ સંઘયણ-૫, ઉચ્ચગોત્રરૂપ-૨૯ પ્રકૃતિઓ છે. અહીં પ્રથમ ૫ બિન્દુરૂપ પ્રતિપક્ષ અસાતાની બંધાવલિકા છે. પછીના ૫ બિન્દુરૂપ તે સાતાની બંધાવલિકા અને અસાતાની સંક્રમાવલિકા છે. અને તે પછીના ૫ બિન્દુ સાતાની ઉદયાવલિકારૂપ છે. આ ૩ આવલિકા પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ છે. ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય ૨૦ બિન્દુરૂપ સ્વ-સ્વ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ૩ આવલિકા ન્યૂન છે, અને પોતાની સાતામાં ૨ આવલિકા ન્યૂન છે. ઉદીરણા યત્સ્થિતિ સાતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હિસાબે ૧ આવલિકા ન્યૂન અને પ્રતિપક્ષ અસાતાના હિસાબે ૨ આવલિકા ન્યૂન છે. (ઈતિ ચિત્ર નંબર-૨ની સમજૂતી સમાપ્ત)

[illegible]

ચિત્ર નંબર-૩ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં પ્રથમ ડાઇનમાં અસતકલ્પનાથી ૪૦ બિન્દુરૂપ ૭૦ કોડાકોડી આગરાપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વની ઉદ્દૃષ્ટ સ્થિતિજતા છે. ત્યાં પ્રથમ ૧૧૦ બિન્દુરૂપ અંતર્મુદ્દન પ્રમાણ મિથ્યાત્વ જ રહીને ભોગવાઇ ગયેલ છે. પછીના ૫ બિન્દુરૂપ ઉડ્યાવચિકાના જે બતાવ્યા છે તે સમ્પ્રકૃત્વ અવસ્થાના જાણવાં, અને તે વખતે નવા અધાયેલ મિથ્યાત્વના સંક્રમ થતા હોવાથી તે સંક્રમાવચિકા પણ છે. જે બીજી ડાઇનમાં બતાવી છે.

હવે બીજી ઘાઈનમાં નવા બંધાયેલા મિથ્યાત્વના સંક્રમથી આવેલ સમ્યક્ત્વની સ્થિતિતા રૂપ બિન્દુરૂપ છે. જેનું પ્રમાણ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોંગકોડોડી સાગરાપમ છે. બીજી ઘાઈનમાં પ્રથમ પ બિન્દુ તે મિથ્યાત્વની સંક્રમાવલિકાના ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે છે. પછીના પ બિન્દુ ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા વખતની ઉદયાવલિકાક્રૂપ છે. આ અબ્દાચ્છેદ કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ ર આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત છે. અને તેથી ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય ર આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોંગકોડોડી સાગરાપમ છે. આ અબ્દાચ્છેદ કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ ર આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત છે. અને તેથી ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય ર આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોંગકોડોડી સાગરાપમ છે.

હવે ત્રીજી ગાઇનમાં સમ્યક્ત્વના કાલમાં સંક્રમણી આવેલ મિશ્રની સ્થિતિહિતા રૂં અંતર્મુદ્ત ન્યૂન (૧ મિથ્યાત્વનું અને બીજુ સમ્યક્ત્વનું) ૭૦ કોડાકોડી સાગરાંપમ છે. જેમાં પ્રથમ ૧૦ બિન્દુ મિથ્યાત્વના પસાર થયા. બીજા ૧૦ બિન્દુ સમ્યક્ત્વના ઉદયકાલમાં પસાર થયા. પછીના ૫ બિન્દુરૂપ ઉદયાવિલકા છાંડીને ઉપરના બિન્દુઓરૂપ સ્થિતિઓની ઉદીરણ કરે છે. તેથી ૨૧મા બિન્દુના ઉદય વખતે ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણ આવે છે. અહીં પ્રથમના ૧૦ બિન્દુ મિશ્રની સ્થાપનામાં બતાવ્યા નથી, પણ સમજી લેવા. તેથી મિશ્રની ઉદીરણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧ આવલિકાધિક રૂં અંતર્મુદ્ત ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરાંપમ હોય છે. અદ્વાચ્છેદ આવલિકાધિક રૂં અંતર્મુદ્ત પ્રમાણ છે.

टी. १ ग्रंथघरं इंद्रयागविद्या संबंधी आपविद्यानं अष्टिपत्रं कथं गत्वा पात्रं पञ्चनिना कन्यया आभविद्यानं अष्टिपत्रं लेख्यं तु पात्रं न आनर्तुमा सम्राजं तयायी शूद्र भतायुं नयौ आसीं स्पष्टं देवा भाटं शूद्र भतायुं डं.

યોગ્ય જાણવી. અહીં પ્રમત્ત જીવ આહારકશરીરને શરૂ કરે છે તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી પ્રમત્ત સંયત જ જાણવાં. બાકીની પ્રકૃતિઓના (ઉદીરણા સ્વામી) તો સૂત્રકાર જ વિશેષપણે કહે છે... (ચિત્ર નંબર-૪ જુઓ)

નરકદિક :- ‘‘નિરયગઈં વા વિ’’ ઇત્યાદિ નરકગતિ અને અપિ શબ્દથી નરકાનુપૂર્વીની પણ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય અથવા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધ્યા બાદ તરત અંતર્મુદૂર્ત પસાર થયે ^{૪૩} નીચેની ત્રણ પૃથ્વીમાંથી અર્થાત્ ૫-૬-૭- નારકમાંથી કોઈપણ એક નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવને પ્રથમ સમયે નરકગતિની અંતર્મુદૂર્તલીન સર્વ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉદીરણા યોગ્ય હોય છે. અને નરકાનુપૂર્વીની અન્તરાલગતિમાં ૩ સમયમાત્ર સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય છે. અહીં નરકગતિ આદિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કૃષ્ણ લેશ્યા પરિણામથી જ બાંધે છે, અને તેથી તેને યોગ્ય કાલ કરીને નરકને વિષે ઉત્પન્ન થતા જઘન્યાદિ ભાવથી પાંચમી નારક આદિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. (અર્થાત્ જઘન્ય કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો પમીમાં, મધ્યમ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો દૃઢીમાં અને ઉત્કૃષ્ટ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો ૭મીમાં ઉત્પન્ન થાય છે.) તેથી અહીં નીચેની ત્રણ પૃથ્વીનું જ શ્રદ્ધા કર્યું છે.

દેવગતિદેવમણુયાણુપુત્રીઆયાવિગલસુહમતિગે ।

અંતોમુહુત્તભગ્ના, તાવઙ્કુણં તદુક્કસ્સ ॥ ૩૩ ॥

દેવગતિદેવમણુયાણુપુત્રીઆયાવિગલસુક્ષ્મત્રિકે ।

અન્તર્મુદૂર્તભગ્ના - સ્તાવદૂનાં તદુક્કુપ્પામ્ ॥ ૩૩ ॥

ગાથાર્થ :- દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, મનુષ્યાનુપૂર્વી, આતપ, વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક એ ૧૦ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની ઉદીરણા પોત-પોતાના ઉદયમાં વર્તતાં, અને અંતર્મુદૂર્ત ભગ્ન એટલે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધાધ્યવસાયથી અનંતર અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી પરિભ્રષ્ટ થયા છતાં તે અંતર્મુદૂર્ત લીન દેવગત્યાદિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ઉદીરે છે.

ટીકાર્થ :- દેવગત્યાદિ-૧૦ પ્રકૃતિઓ :- દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, મનુષ્યાનુપૂર્વી, આતપ, વિકલત્રિક = બેઠે તેઈ, ચંદ્રિન્દ્રિય અને સૂક્ષ્મત્રિક = સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત સાધારણનો પોત-પોતાના ઉદયમાં વર્તતાં **અન્તર્મુદૂર્તભગ્ના :** = ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયથી અનંતર અંતર્મુદૂર્તકાળ માત્ર વ્યવધાન = (વચમા રહેવાવાળા) ભોગવનારા છે, તેટલો સમય = અંતર્મુદૂર્તલીન દેવગતિ આદિને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ઉદીરે છે. અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે. - અહીં કોઈ જીવ તથાવિધ પરિણામ વિશેષથી નરકગતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બાંધીને શુભ પરિણામ વિશેષ પામીને દેવગતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બાંધવાની શરૂઆત કરે. તે બધ્યમાન દેવગતિની સ્થિતિમાં પોતાની બંધકાલરૂપ આવલિકાની ઉપર બંધાવલિકાલીન ઉપરની સર્વ પણ નરકગતિની સ્થિતિને સંક્રમાવે છે. તેથી દેવગતિની સ્થિતિ પણ આવલિકામાત્ર લીન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે. અને દેવગતિને બાંધતો જઘન્યથી પણ અંતર્મુદૂર્ત સુધી બાંધે છે. અને બંધ પછી તરત જ કાલ કરીને અનંતર સમયે દેવ થાય છે. અને દેવત્વનો અનુભવ કરતાં તે જીવને દેવગતિની ^{૪૪} અંતર્મુદૂર્તલીન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય થાય છે.

૪૩ આ ત્રણ નરક પ્રાયોગ્ય નરકગતિ લાયક કર્મ બાંધતાં નરકદિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ થાય છે. અન્ય નરક પ્રાયોગ્ય બાંધતા મધ્યમ સ્થિતિ બંધાય છે, માટે નીચેની ત્રણ નરક લીધી છે.

છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તમાં પોતાના આયુષ્યના ચરમ સમય પર્યંત મનુષ્ય કે તિર્યંચ નરકગતિ યોગ્ય બંધ કરે છે. પરંતુ તેનાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરતા નથી એમ જણાય છે કેમ કે અંતર્મુદૂર્ત પર્યંત મધ્યમ પરિણામો થઈ ત્યાં જ રહી નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થવાનું લાગે છે. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે નરકગતિ યોગ્ય બંધતા અંતર્મુદૂર્તના પ્રથમ ભાગમાં તેનાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે બીજા ભાગમાં ન કરે. એટલે જ અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉદીરણા યોગ્ય થાય. જો છેલ્લા સમય સુધી બંધ થતો હોય તો બે આવલિકા ન્યૂન ઉદીરણા યોગ્ય થાય. આ સિવાય આ રીતે જ્યાં કહ્યું હોય ત્યાં અન્યત્ર પણ યથાયોગ્ય રીતે આ પ્રમાણે સમજી લેવું. જેમ કે દેવગતિના વિષયમાં

૪૪ શંકા :- કહેલ યુક્તિને અનુસરી આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય થાય છે, તો પછી અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન કેમ કહ્યો છે ?

ઉત્તર :- અહીં અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન કહેવામાં કોઈ દોષ નથી. કેમકે અંતર્મુદૂર્તમાં આવલિકા નાખીએ છતાં પણ તે અંતર્મુદૂર્ત જ થાય છે, માત્ર તે મોટું સમજવું. આ પ્રમાણે દેવાનુપૂર્વી માટે પણ સમજવું. આ પ્રમાણે બાકીની વિકલત્રિકાદિ પ્રકૃતિઓની પણ ઉદીરણા યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ યથાયોગ્ય રીતે સ્વયમેવ વિચારી લેવી.

દેવગતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કર્યા પછી અંતર્મુદૂર્ત બાદ મરણ પામે છે અને એ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિ પ્રદેશોદય દ્વારા ભોગવાઈ જાય છે. માટે અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન કહી છે. અને આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમની તો દેવગતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની સત્તા જ હોય છે. કોઈપણ સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિની પોતાની મૂળપ્રકૃતિની સ્થિતિ જેટલી સત્તા જ થતી નથી. માટે આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઉદીરણા કેમ ન કહી એ શંકા કરી છે. ઉત્તરમાં એમ જણાવ્યું છે કે એ આવલિકા એમ અંતર્મુદૂર્તમાં સમાવી છે અને અંતર્મુદૂર્ત મોટું લેવાનું છે.

[illegible]

ચિત્ર નંબર-૪ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં આહારકશરીર બાંધતી વખતે જે પ્રથમ લાઈનમાં અસત્કલ્પનાથી ૩૬ બિન્દુરૂપ બતાવ્યા છે તે ઔદારિક આદિ શરીરની અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા છે. પછી બીજી લાઈનમાં ૭મા ગુણસ્થાનક જે આહારકશરીરનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય છે તે ૩૦ બિન્દુરૂપ છે, અને તેનું પ્રમાણ ઔદારિકાદિ શરીર કરતાં (૬ બિન્દુરૂપ) સંખ્યાતગુણલીન અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ છે. ત્રીજી લાઈનમાં આહારકશરીરના બંધ સમયે ઔદારિકાદિ શરીરનું સંક્રમ થવાથી ઔદારિકશરીર જેટલી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા થાય છે.

હવે ચોથી લાઈનમાં પ્રથમના ૧૦ બિન્દુરૂપ અંતર્મૂલ્ત પ્રમાણ ૭મા ગુણસ્થાનકથી દઢા ગુણસ્થાનકે આવે ત્યારે અનુદય કાલરૂપ છે. તે પછીના ૫ બિન્દુરૂપ ઉદયાવલિકાના બતાવ્યા છે. તે ઉદયાવલિકાના પ્રથમ સમયે ઉદયાવલિકાની ઉપરના દક્ષિણીની ઉદીરણા કરે છે. અહીં પ્રથમ ૧૫ બિન્દુરૂપ છે તે અજ્ઞાચ્છેદ છે, અને તેનું પ્રમાણ આવલિકાધિક અંતર્મૂલ્ત છે. અહીં ઉદીરણા પ્રાયોગ - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આવલિકાધિક અંતર્મૂલ્ત ન્યૂન અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ છે. અને ઉદીરણા યત્સ્યિતિ - અંતર્મૂલ્ત ન્યૂન અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે.(છત્રિ ચિત્ર નંબર-૪ની સમજૂતી સમાપ્ત)

टी.टी.-१ आदी 'बंशावलि' वगैरे पात्र समूह वंशी. टी.-२ 'बंशावलि' अं ११ परमाधी संक्षेपावलि कां तं अस्ति यन्मिथि समजनी अनं बंशावलि. दसित संक्षेप मिथि समजनी. टी.-३ अस्तकथनाथी आ प्रमाणं आतांवेष्ट छं. वास्तव्यं संक्षेपावलि. टी.टी.-१ आदी 'बंशावलि' वगैरे पात्र समूह वंशी. टी.-२ 'बंशावलि' अं ११ परमाधी संक्षेपावलि कां तं अस्ति यन्मिथि समजनी अनं बंशावलि. दसित संक्षेप मिथि समजनी. टी.-३ अस्तकथनाथी आ प्रमाणं आतांवेष्ट छं. वास्तव्यं संक्षेपावलि. टी.टी.-१ आदी 'बंशावलि' वगैरे पात्र समूह वंशी. टी.-२ 'बंशावलि' अं ११ परमाधी संक्षेपावलि कां तं अस्ति यन्मिथि समजनी अनं बंशावलि. दसित संक्षेप मिथि समजनी. टी.-३ अस्तकथनाथी आ प्रमाणं आतांवेष्ट छं. वास्तव्यं संक्षेपावलि.

તથા કોઈ સંકલેશ વિશેષથી નરકાનુપૂર્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બાંધીને પછી શુભ પરિણામ વિશેષથી મનુષ્યાનુપૂર્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૫ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બાંધવા માટે શરૂ કરે. તેથી તે બધ્યમાન મનુષ્યાનુપૂર્વીની સ્થિતિમાં આવલિકાથી ઉપરની બંધાવલિકાહીન નરકાનુપૂર્વીની સર્વ પણ સ્થિતિને સંક્રમાવે, તેથી મનુષ્યાનુપૂર્વીની પણ સ્થિતિ આવલિકા માત્ર હીન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે. અને મનુષ્યાનુપૂર્વીને બાંધતો જઘન્યથી પણ અંતર્મુદૂર્ત સુધી બાંધે. અને તે અંતર્મુદૂર્ત સંક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમમાં ઓછું થાય. તેથી બંધ પછી અનન્તર કાલ કરીને મનુષ્યાનુપૂર્વીને અનુભવતાં જીવને તે મનુષ્યાનુપૂર્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉદીરણા યોગ્ય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે મનુષ્યગતિ - મનુષ્યાનુપૂર્વી એ બન્નેની પણ બંધથી ૧૫ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈની પણ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ થતી નથી. તેથી બન્નેની પણ સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટપણાનું અવિશેષપણું હોવાથી મનુષ્યગતિની જેમ મનુષ્યાનુપૂર્વીની પણ ૩ આવલિકાહીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય કેમ ન હોય ?

જવાબ :- એ વાત અયુક્ત છે, કારણ કે મનુષ્યાનુપૂર્વી તો અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ છે.^{૪૫} અને અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની જઘન્યથી પણ અંતર્મુદૂર્ત હીન જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય હોય છે. અને મનુષ્યગતિનું તો^{૪૬} ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટપણું હોવાથી ૩ આવલિકા હીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે આતપ આદિની પણ અંતર્મુદૂર્ત હીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય જાણવી.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટની સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય છે, તો આતપનામકર્મ તો બંધોત્કૃષ્ટ છે, તેથી તે આતપની બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા હીનરૂપ ૨ આવલિકાહીન જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય હોઈ શકે છે તો અંતર્મુદૂર્તહીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય કેમ કહો છો ?

જવાબ- કહે છે. - અહીં દેવ જ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશવાળા એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય આતપ - સ્થાવર - એકેન્દ્રિયજાતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે છે, બીજા બાંધે નહીં, અને તે બાંધીને ત્યાં જ દેવભવમાં અંતર્મુદૂર્ત સુધી રહે છે. પછી કાળ કરીને બાદર પૃથ્વીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે, ને ઉત્પન્ન થયા બાદ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયો છતો આતપનામકર્મના ઉદયમાં વર્તતો તેની ઉદીરણા કરે. તેથી તેની = આતપની અંતર્મુદૂર્તહીન જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય સ્થિતિ છે. અને આતપનું ગ્રહણ ઉપલક્ષણિક હોવાથી બીજી પણ સ્થાવર, એકેન્દ્રિયજાતિ, નરકદિક, તિર્યચદિક, ઔદારિકસપ્તક, અંત્યસંઘયણ, નિદ્રાપંચકરૂપ ૧૯ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની અંતર્મુદૂર્તહીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા યોગ્ય જાણવી. ત્યાં સ્થાવર - એકેન્દ્રિયજાતિ - નરકદિક એ ૪ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા યોગ્યની પદ્ધતિ બતાવી. અને બાકીની પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણાની ભાવના આ પ્રમાણે કહે છે.

ત્યાં નારક જીવ તિર્યચદિક, ઔદારિકસપ્તક, અંત્ય સંઘયણ એ ૧૦ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને પછી મધ્યમ પરિણામે વર્તતો ત્યાં જ અંતર્મુદૂર્ત રહીને તિર્યચને વિષે ઉત્પન્ન થાય તો તે પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા કરે છે.

અને નિદ્રાપંચકનો ઉદય ન હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધીને પછી અંતર્મુદૂર્ત પસાર થયે છતે નિદ્રા (પંચક)નો ઉદય છતે ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા કરે છે. (ચિત્ર નંબર ૫-૬ જુઓ)

તિત્થયરસસ ય પલ્લાસંઘિજ્જહમે જહન્નગે **इत्तो ।**

થાવરજહન્નસંતેણ સમં અહિગં વ બંધંતો ॥ ૩૪ ॥

ગંતૂણાવલિમિત્તં, કસાયવારસગભયદુગંચ્છાણં ।

નિદ્દાઇપંચગસસ ય, આયાવુજ્જોયનામસસ ॥ ૩૫ ॥

૪૫ પંચસંગ્રહ બંધવ્યદ્વાર ગાથા-૬૩માં કહ્યું છે. - “મણુયાણુપુલ્લિ મીસગ-આહારગ-દેવજુયલ - વિગલાણિ. । સુહુમાતિતિગં - તિત્થ અણુદયસંક્રમણુક્કોસા ॥” અર્થ મનુષ્યાનુપૂર્વી, મિશ્રમોહનીય, આહારકદિક, દેવદિક, વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક અને જિનનામ એ સર્વ અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓ છે.

૪૬ પંચસંગ્રહ બંધવ્યદ્વાર ગાથા-૬૨માં કહ્યું છે. “મણુગડ સાયં સમ્મં વિર હાસાઇચ્ચ વેય સુખચર્ગઈ । રિસભચરંસગાઈપણુચ્ચુદયસંક્રમુક્કોસા ॥” અર્થ :- મનુષ્યગતિ, સાતા, સમ્યક્ત્વ સ્થિરપદ્ક, હાસ્યાદિ-૬, વેદ-૩, શુભવિહારયોગિતિ, વજ્રરૂપભાદિ-૫, સમયતુરસ આદિ-૫, ઉચ્ચગોત્ર એ ૩૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ છે.

અનુદય સંક્રમોત્કૃષ્ટ ચિત્ર નંબર-૫ (૧૦ + ૧૪ = ૨૪ પ્રકૃતિઓ) (ગાથા-૩૩ના આધારે)

દેવદિક આદિ-૧૦ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિયતા				ઉદીરણા યત્સ્થિતિ સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન
૦૦૦૦	૦૦૦૦	૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	૦૦૦૦૦	૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦
પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિની બંધાવલિકા	દેવદિકની બંધાવલિકા નરકદિકની સંક્રમાવલિકા	અંતર્મુહૂર્ત અનુદય	દેવદિકની ઉદયાવલિકા	ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય સ્થિતિ સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન
		અઢાચ્છેદ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત		

ચિત્ર નંબર-૫ની સમજૂતી :- જે પ્રકૃતિઓનો ઉદય ન હોય ત્યારે જ સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય તે અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે. અને તે ૧૦ પ્રકૃતિઓના નામ આ પ્રમાણે છે. દેવદિક, મનુષ્યાનુપૂર્વી, આતપ, વિકલેન્દ્રિયત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક છે. આ ચિત્રમાં અસત્કલ્પનાથી ૪૫ બિન્દુરૂપ સ્વ-સ્વ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. ત્યાં પ્રથમ ૫ બિન્દુ તે પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિની બંધાવલિકાના છે ત્યાર પછીના ૫ બિન્દુ તે દેવદિકની બંધાવલિકા તે જ નરકદિકની સંક્રમાવલિકાના છે. ત્યાર પછીના ૧૦ બિન્દુરૂપ અંતર્મુહૂર્ત અનુદય રહે છે. ત્યારબાદ ૫ બિન્દુરૂપ દેવદિકની ઉદયાવલિકાના છે. પછીના ૨૦ બિન્દુરૂપ સ્થિતિઓ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય છે. અને તેનું પ્રમાણ સ્વ સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં બે આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન હોય છે. અને અઢાચ્છેદ પ્રથમના ૫ બિન્દુ પછીના ૨૦ બિન્દુરૂપ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને ઉદીરણા યત્ સ્થિતિ સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન છે.

અહીં બીજી પણ સ્થાવર, એકેન્દ્રિયજાતિ, નરકદિક, તિર્યચ્ચદિક, ઔદારિકસપ્તક અને અન્ય સંઘયણ એ ૧૪ પ્રકૃતિઓ ટીકાકારના મતે આવે છે. સ્થાવર આદિ-૧૪ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધનારને તે ભવમાં ઉદય ન હોય, તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને ભવાન્તરમાં જાય. ત્યાં ભવના પ્રથમ સમયે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. જો ભવના ચરમ સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધાય તો ૨ આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા મળે. ભવના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ન બાંધે તે મતે 'અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા આવે. પ્રથમ મત કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિકારનો છે, અને બીજો મત ટીકાકારનો છે. આ ૧૪ પ્રકૃતિઓની પોતાના મૂલ કર્મ જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. માટે આ ૧૪ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટ છે છતાં ઉદીરણા ટીકાકારના મતે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન મલતી હોવાથી ૧૦ પ્રકૃતિ ભેગી આ લીધી છે. ઇતિ ચિત્ર નંબર-૫ની સમજૂતી સમાપ્ત.

૧- અહીં ૨ આવલિકા અંતર્મુહૂર્તમાં સમાઈ જતી હોવાથી અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સમજવા.

અનુદય બંધોત્કૃષ્ટ - નિદ્રાપંચકની સ્થિતિ ઉદીરણા ચિત્ર નંબર-૬ (ગાથા ૩૩ના આધારે)

નિદ્રાપંચકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિલતા	ઉદીરણા યત્સ્થિતિ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ
૦૦૦૦૦	૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦
બંધાવલિકા	અંતર્મુહૂર્ત અનુદય
	ઉદયાવલિકા
	ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય સ્થિતિ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ
	અઢાચ્છેદ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત

ચિત્ર નંબર-૬ની સમજૂતી :- નિદ્રાપંચકનો ઉદય ન હોય ત્યારે બંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે તે અનુદયબંધોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે. આ ચિત્રમાં કુલ ૪૦ બિન્દુરૂપ નિદ્રાપંચકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિલતા ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. ત્યાં પ્રથમ ૫ બિન્દુરૂપ બંધાવલિકાના પસાર થયા પછી ૧૦ બિન્દુરૂપ અંતર્મુહૂર્ત અનુદય રહ્યા પછીના ૫ બિન્દુરૂપ ઉદયાવલિકાના બતાવ્યા છે. આ રીતે અઢાચ્છેદ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. ઉદયાવલિકા પછીના બિન્દુઓ ઉદીરણા પ્રાયોગ્ય સ્થિતિ છે, અને તેનું પ્રમાણ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. અને ઉદીરણા યત્સ્થિતિ આવલિકાધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે.

મતાન્તરે - અન્ય આચાર્યોના મતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધ્યા પછી ૨જા સમયે સાકારોપયોગ (જ્ઞાનોપયોગ) જતો રહેવાથી જેમ અનાકારોપયોગ આવવાથી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિ બાંધે છે, તેમ ૨જા સમયે નિદ્રાનો ઉદય પણ થઈ શકે છે. તેથી બંધાવલિકા પછી તેનો ઉદય હોવાથી ઉદયબંધોત્કૃષ્ટ ચિત્ર નંબર-૧માં બતાવેલ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીયાદિની જેમ ઉદીરણા મલે છે. (ઇતિ ચિત્ર નંબર-૬ની સમજૂતી સમાપ્ત)

તીર્થંકરસ્ય ચ પત્યસદ્ધ્યેયભાગમાત્રે જઘન્યે ઇતઃ ।
સ્થાવરજઘન્યસત્કર્મણા સમમધિકં વા વચ્નન્ ॥ ૩૪ ॥

ગત્વાલિકામાત્રં, કષાયદ્વાદશક ભયજુગુપ્સાનામ્ ।
નિદ્રાદિષત્કસ્ય ચા-ડડતાપોદ્યોતનામ્નોઃ ॥ ૩૫ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- તીર્થંકરનામકર્મની :- પૂર્વે શુભ અધ્યવસાય વડે અપવર્તી - અપવર્તીને પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ માત્ર બાકી રાખીને સયોગી કેવલીના પ્રથમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા પ્રવર્તે = થાય છે. હંમેશા પણ જિનનામની ઉદીરણા યોગ્ય સ્થિતિ એટલી જ હોય છે, પણ અધિક ન હોય. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૩૧માં કહ્યું છે. - “**‘હયસેસા તિત્થટિર્દે પલ્લાસંખિજ્જમિત્તિયા જાયા । તીસે સજોગિપદ્ધમે સમણે ઉદીરણુક્કોસા ॥’**” અર્થ—ઓછી થતા થતા તીર્થંકરનામકર્મની પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ માત્ર સ્થિતિ શેષ રહી. ^{૪૭} સયોગીના પ્રથમ સમયે તેની જે ઉદીરણા તે ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા કહેવાય છે. (ચિત્ર નંબર-૭ જુઓ)

ચારે આયુષ્યની :- પણ પોત-પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને આગળ ઉદયના પ્રથમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી કહ્યાં. (ચિત્ર નંબર ૮ જુઓ)

ઘટિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા સ્વામિત્વ સમાપ્ત

-: અથ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામિત્વ :-

હવે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી કહે છે. - ‘જહનગે ઇત્તો’ અહીંથી આગળ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામિત્વને કહે છે. એ પ્રમાણે કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરે છે. ‘સ્થાવર’ ઇત્યાદિ - સ્થાવરની જે અતિહીન જઘન્ય સ્થિતિસત્તાથી તુલ્યમાત્ર અથવા કંઈક અધિક જે નવો કર્મબંધ તે જ સર્વ જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો સ્થાવર બંધાવલિકા પસાર કરીને તદનન્તર પ્રથમ-૧૨કષાય, ભય-જુગુપ્સા, નિદ્રાપંચક, આતપ, ઉદ્યોતનામકર્મ એ ૨૧ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. અહીં ^{૪૮} આતપ ઉદ્યોત રહિત ૧૮ પ્રકૃતિઓનું ધ્રુવબંધિપણું હોવાથી અને આતપ ઉદ્યોતને તો પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓનો અભાવ હોવાથી બીજા જીવમાં જઘન્યતર સ્થિતિ ઉદીરણા પ્રાપ્ત ન થાય, તેથી યથોક્ત સ્વરૂપવાળો એકેન્દ્રિય જીવ જ એ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાનો સ્વામી છે.

एगिंदियजोग्गाणं, इयरा बंधित्तु आलिंगं गंतुं ।
एगिंदियागए त-ट्टिईए जाईणमवे एवं ॥ ૩૬ ॥

एकेन्द्रिययोग्याना - मितरा बद्ध्वाऽऽवलिकां गत्वा ।
एकेन्द्रियागतः तत्स्थितिको जातीनामप्येवम् ॥ ૩૬ ॥

ગાથાર્થ :- એકેન્દ્રિય યોગ્ય પ્રકૃતિઓથી પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓ બાંધીને એક આવલિકા વ્યતીત થયા બાદ પુનઃ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓને બાંધતો તદ્વદી જીવ (એકેન્દ્રિય જીવ) તે એકેન્દ્રિયજાતિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે, એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયના ભવમાંથી નીકળીને એકેન્દ્રિય યોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસત્તાક જીવ શેષ જાતિની પણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે.

૪૭ અહીં શંકા થાય છે કે તીર્થંકરનામકર્મની સ્થિતિ ત્રીજે ભવે તો નિકાશિત બાંધી પછી તેની અપવર્તના કેમ થાય ? નિકાશિત બંધ કર્યા પછી અપવર્તના કેમ ? શંકા બરાબર છે. જેટલી સ્થિતિ નિકાશિત થાય છે તેની તો અપવર્તના થતી નથી. પરંતુ વધારાની સ્થિતિની અપવર્તના થાય છે. જીવ સ્વભાવે જે સમયોમાં તીર્થંકરનામકર્મ નિકાશિત કરે છે, ત્યારથી તેનું જેટલું આયુષ્ય બાકી હોય તેટલું ભવાંતરનું અને ત્યાર પછીના મનુષ્ય ભવનું જેટલું આયુષ્ય થવાનું હોય તેટલી જ સ્થિતિ નિકાશિત થાય છે, અધિક થતી નથી. એટલે નિકાશિત સ્થિતિ તો ભોગવીને જ ખલાસ કરે છે. તેની ઉપરની જે સ્થિતિ રહી કે જેમાં કરણો લાગી શકે તેને ઓછી કરી સયોગીના પ્રથમ સમયે પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ રાખે છે અને તેની ઉદીરણા કરે છે કે જે ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા કહેવાય છે, એમ સમજાય છે.

૪૮ આ પ્રકૃતિઓની સ્થાવરો - એકેન્દ્રિયો જઘન્ય સ્થિતિના ઉદીરક હોવાનું કારણ સ્થાવરો ત્રસ-બેઠન્દિયાદિથી અલ્પ સ્થિતિ બાંધે છે. અને અલ્પ બાંધતો હોવાથી ત્રસમાંથી સત્તા વધારે લઈને આવ્યા હોય તો પણ તેને ઓછી કરી નાંખે છે. એકેન્દ્રિયોથી બેઠન્દિયાદિ ત્રસો પચીસ આદિ ગુણ બંધ કરે છે. જ્યારે બંધ વધારે કરે છે, ત્યારે સત્તા વધારે હોય જ, જો કે સંક્ષિપ્ત પંચેન્દ્રિયો ગુણસ્થાનક પરત્વે અલ્પ સ્થિતિબંધ કરે છે, પરંતુ નિદ્રાદિક સિવાયની ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓ ઉદયમાંથી જે જે ગુણસ્થાનકે જાય છે ત્યાં ત્યાં અંતઃકોટકોડીથી બંધ કે સત્તા ઓછા હોતા નથી. એકેન્દ્રિય કરતાં ઉપશમકને ઉપશાંતે વધારે સ્થિતિસત્તા હોવાથી જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ન આવે, અને શપકને જે મતે ઉદય ઉદીરણા માની નથી તે મતે એકેન્દ્રિયને જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા આવે તેથી તેને જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી બતાવ્યા.

ટીકાર્થ :- “એકેન્દ્રિયયોગ્યાનામ્” એકેન્દ્રિયોને જ જે ઉદીરણા યોગ્ય છે તે એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓ કહેવાય છે. તે એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ એ ૪ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય જીવ છે. **અર્થ :-** એકેન્દ્રિયજાતિની પ્રતિપક્ષ બે૦ - તે૦ - ચઉરિન્દ્રિય - પંચેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર - સૂક્ષ્મ - સાધારણની પ્રતિપક્ષ ત્રસ-બાદર-પ્રત્યેક પ્રકૃતિ બાંધીને પછી તરત જ ફરી એકેન્દ્રિય જાત્યાદિ બાંધે છે. તદનંતર બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ બંધાવલિકાના અન્ત્ય સમયે એકેન્દ્રિયજાતિ આદિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે.^{૪૯}

અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે. - સર્વાલ્પ જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય જીવ બેઠન્દ્રિયાદિ જાતિ સર્વ પણ પ્રકૃતિઓ અનુક્રમે બાંધીને તદનંતર એકેન્દ્રિયજાતિ બાંધવાની શરૂઆત કરે છે, ને તદનંતર બંધાવલિકાના અન્ત્ય સમયે પૂર્વ બાંધેલ એકેન્દ્રિયજાતિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. અહીં બંધાવલિકાના અનન્તર સમયે બંધાવલિકાના પ્રથમ સમયે બાંધેલ લતાની પણ ઉદીરણા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા પ્રાપ્ત ન થાય. તે કારણે બંધાવલિકાના અન્ત્ય સમયનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓને બાંધવામાં જેટલો કાલ લાગે છે તેટલો કાળવડે હીન એકેન્દ્રિયજાતિની સ્થિતિ થાય છે, તેથી અતિ અલ્પ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. (એ કારણથી જ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિના બંધનું અત્રે ગ્રહણ કરેલું છે.) એ પ્રમાણે સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-સાધારણને વિષે પણ પ્રતિપક્ષ ત્રસ-બાદર-પ્રત્યેક બંધ અન્તરિતપણે વિચારવી.

“એકિન્દ્રિયાગ” તિ - જાતિઓમાં પણ બેઠન્દ્રિયાદિ જાતિઓની પણ એ પ્રમાણે પૂર્વ કહેલ પ્રકારે એકેન્દ્રિય ભવમાંથી આવેલો અને **“તસ્થિતિકસ્ય”** - એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિવાળો જીવ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય ભવમાંથી નીકળીને બેઠન્દ્રિયને વિષે ઉત્પન્ન થયેલો, તદનંતર પૂર્વબદ્ધ બેઠન્દ્રિય જાતિના અનુભવનો પ્રારંભ કરે છે, અને અનુભવના પ્રથમ સમયથી જ શરૂ કરીને ઘણાં દીર્ઘકાળ પર્યન્ત એકેન્દ્રિયજાતિને બાંધવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે, તદનંતર તે જ પ્રમાણે તે૦ - ચઉ૦ - પંચેન્દ્રિયજાતિને અનુક્રમે બાંધે છે. અને એ પ્રમાણે ઘણાં મોટા ચાર અંતર્મુદૂર્ત પસાર થાય, તદનંતર બેઠન્દ્રિય જાતિને બાંધવા માંડે, તદનંતર બંધાવલિકાના અન્ત્ય સમયે તે બેઠન્દ્રિયજાતિની એકેન્દ્રિય ભવમાં ઉપાર્જિત સ્થિતિસત્તા અપેક્ષાએ ૪ અંતર્મુદૂર્ત અને ૧ બંધાવલિકા ન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. એ પ્રમાણે તેઠન્દ્રિય - ચઉરિન્દ્રિયજાતિની પણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા વિચારવી.

વેયણિયનોકસાયા - ડસમત્તસંઘયણપંચનીયાણં ।

તિરિયદુગઅયસ દુભગા-ડનાઙ્જાણં ચ સન્નિગા ॥ ૩૭ ॥

વેદનીયનોકષાયા - ડસમાપ્તસંહનનપચ્ચકનીચાનામ્ ।

તિર્યગ્ધિકાયશો દુર્ભગા-ડનાદેયાનાં ચ સંજિગતઃ ॥ ૩૭ ॥

ગાથાર્થ :- વેદનીય, નોકષાય, અપર્યાપ્ત, સંઘયણ-૫, નીચગોત્રની તથા તિર્યચદ્વિક, અયશ, દુર્ભગ અને અનાદેયની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સંજિમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવને હોય છે.

ટીકાર્થ :- વેદનીયસ્ય સાતા-અસાતા, નોકષાયની હાસ્ય, રતિ, અરતિ અને શોક, બાકીની પ્રકૃતિઓ આગળ કહેવાશે, અપર્યાપ્ત, વજ્રઋષભનારાય સિવાયના ૫ સંઘયણ, નીચગોત્ર, તિર્યચદ્વિક = તિર્યચગતિ - તિર્યચાનુપૂર્વી, તથા અયશ:કીર્તિ, દુર્ભગ, અનાદેય એ સર્વસંખ્યા ૧૮ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સંજિ પંચેન્દ્રિય કરે છે. આ પ્રમાણે ભાવના છે. - જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય ભવમાંથી નીકળીને^{૫૦} પર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિયને વિષે

૪૯ એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય સ્થિતિસત્તા કરીને શક્ય એટલા દીર્ઘકાળ સુધી બેઠન્દ્રિય વગેરે પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે. તેથી એકેન્દ્રિય વગેરે વિવક્ષિત પ્રકૃતિઓની સ્થિતિ ઉપર તરફ વધતી નથી અને જેમ જેમ આ બેઠન્દ્રિય વગેરેનો બંધકાળ પસાર થાય છે તેમ તેમ એકેન્દ્રિયની સત્તામાંથી નીચેના નિષેકો તો ક્ષીણ થતા જાય છે. પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિઓનો આ રીતે બંધ થયા બાદ વિવક્ષિત પ્રકૃતિ પુનઃ બંધાય છે, અને તેથી એનો ઉપર તરફની સ્થિતિસત્તા વધી જાય છે. પણ આ વધારાના નિષેકોની બંધાવલિકા વીતી ન હોવાથી ઉદીરણા થઈ શકતી નથી, એ વીતી ગયા બાદ એ નિષેકોની પણ ઉદીરણા થવાથી જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા મળે નહીં. તેથી બંધાવલિકાનો ચરમ સમય કહ્યો. ત્યાં સુધીમાં એ આવલિકાના સમયન્યૂન આવલિકા જેટલાં નિષેકો પણ નીચેથી ખપી જવાથી જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા મળે છે.

૫૦ અહીં સાતા વિગેરે ૧૮ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા એકેન્દ્રિયમાંથી આવેલા સંજિ પંચેન્દ્રિયને બતાવી, પરંતુ ૫ સંઘયણ સિવાય ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ઉદય એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને પણ હોય છે છતાં એકેન્દ્રિયાદિ જીવોમાં જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ન બતાવતાં સંજિ પંચેન્દ્રિયમાં જ બતાવી તેનું કારણ શેષ જીવો કરતાં સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવોનાં પરાવર્તમાન બંધ યોગ્ય દરેક પ્રકૃતિઓનો બંધકાળ સંખ્યાતગુણ છે, તેથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની અપેક્ષાએ સંજિ પંચેન્દ્રિયમાં વધારે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી એકેન્દ્રિયમાંથી આવેલા સંજિપંચેન્દ્રિય જીવો જ બતાવ્યા છે.

ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને સાતાવેદનીયને અનુભવતો છતો દીર્ઘ (મોટા) અંતર્મુદૂર્ત સુધી અસાતાવેદનીયને બાંધે છે, તદનંતર ફરી પણ સાતાવેદનીયનો બંધ શરૂ કરે, ત્યાં બંધાવલિકાના અન્ય સમયે પૂર્વબદ્ધ સાતાવેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. એ પ્રમાણે અસાતાવેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા પણ જાણવી, પરંતુ સાતાને સ્થાને અસાતા અને અસાતાને સ્થાને સાતા કહેવી. તથા હાસ્ય-રતિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સાતાની જેમ, અને અરતિ-શોકની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા અસાતા જેમ કહેવી.

તથા અપર્યાપ્ત નામની જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય ભવમાંથી નીકળીને અપર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને મોટા અંતર્મુદૂર્તકાળ સુધી પર્યાપ્ત નામકર્મ બાંધીને ફરી પણ અપર્યાપ્તનામકર્મને બાંધતો બંધાવલિકાના અન્ય સમયે પૂર્વબદ્ધ અપર્યાપ્તનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે.

તથા પાંચ સંઘયણમાંથી વેદમાન સંઘયણ સિવાય બાકીના ૪ સંઘયણનો દરેકનો અતિ દીર્ઘ બંધકાળ કરે, તદનંતર વેદમાન સંઘયણનો બંધ કરે, ત્યાં બંધાવલિકાના અન્ય સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કહેવી. નીચગોત્રની અસાતાની જેમ કહેવી.

તથા બાદર ^{૫૧} તેઉકાય - વાયુકાય જે જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવાળો પર્યાપ્ત સંજિ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ઉત્પન્ન થઈને મોટા અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી મનુષ્યગતિને બાંધે છે, તદનંતર તિર્યચગતિને બાંધવાની શરૂઆત કરે. ત્યાં બંધાવલિકાના અન્ય સમયે તેને પૂર્વ બાંધેલ તિર્યચગતિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. એ પ્રમાણે તિર્યચાનુપૂર્વીની પણ કહેવી, પરંતુ વિશેષ એ છે કે તેને જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા અન્તરાલગતિમાં ત્રીજા સમયે કહેવી.

અયશઃકીર્તિ, દુર્ભગ અને અનાદેયની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા અસાતાની જેમ કહેવી. અને અહીં વિરોધી પ્રકૃતિ યશઃકીર્તિ, સુભગ, આદેય નામનો બંધ જાણવો.

અમળાગયસ્સ ચિરઠિદ્ધ - અંતે સુરનરયગઇઽવંગાણં ।

અણુપુલ્લી તિસમઙ્ગે, નરાણ એગિદિયાગયે ॥ ૩૮ ॥

અમનસ્કાદાગતસ્ય ચિરસ્થિત્યન્તે સુરનરકગત્યુપાજ્ઞાનાં ।

આનુપૂર્વ્યાસ્તૃતીયસમયે, નરાણામેકેન્દ્રિયાગત ॥ ૩૮ ॥

ગાથાર્થ :- અસંજિ પંચેન્દ્રિયમાંથી આવેલ દેવ અથવા નારકીને પોત પોતાના આયુષ્યની દીર્ઘ સ્થિતિના અંતે વૈકિય અંગોપાંગ, દેવગતિ અને નરકગતિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. અને આનુપૂર્વીની પોત-પોતાના આયુષ્યના ત્રીજા સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે, મનુષ્યાનુપૂર્વીની એકેન્દ્રિયમાંથી નીકળીને ત્રીજા સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે.

ટીકાર્થ :- તથા અમનસ્કાત્ એટલે અસંજિ પંચેન્દ્રિયમાંથી નીકળીને દેવ કે નારકને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા જીવને દેવગતિ, નરકગતિ અને વૈકિય અંગોપાંગનામકર્મની પોત-પોતાના દીર્ઘ સ્થિતિ આયુષ્યના અંતે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ સર્વ જઘન્ય દેવગતિ આદિ સ્થિતિને બાંધીને તદનંતર ^{૫૨} દીર્ઘકાલ સુધી ત્યાં જ રહીને ભવક્ષયથી દેવ અથવા નારકને વિષે પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ આયુષ્યની સ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે દેવ અથવા નારકના જીવને પોત પોતાના આયુષ્યના અન્ય સમયે વર્તતાં યથાયોગ્યપણે દેવગતિ-નરકગતિ-વૈકિય અંગોપાંગની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે.

૫૧ બીજા એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ તેઉકાય-વાયુકાયમાં તિર્યચગતિનામની સ્થિતિની જઘન્ય સત્તા હોય એમ જણાય છે, તેથી તે બેનું (તેઉ-વાયુનું) ઋણ કર્મ હોય એમ જણાય છે. પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ તેની વિરોધીની બીજી પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય ત્યારે અંતર્મુદૂર્ત પર્યંત જ બંધાય છે, માટે અંતર્મુદૂર્ત જ બંધકાળ લીધો છે. અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં દેવ-નારકગતિનો બંધ થતો નથી માટે મનુષ્યગતિનો બંધ લીધો છે.

૫૨ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ દેવ અથવા નરકાયુષ્ય બાંધી દેવ કે નારકમાં ઉત્પન્ન થાય. અસંજિઓ તે કરતાં વધારે આયુષ્ય બાંધતા નથી. તેટલો કાળ ત્યાં ઉદય-ઉદીરણાથી સ્થિતિ ઓછી કરે, એટલે પોત-પોતાના આયુષ્યના ચરમ સમયે જઘન્ય સ્થિતિની ઉદીરણા ઘટી શકે. અહીં કદાચ એમ શંકા થાય કે ૩૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ-નારકીને ચરમ સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કેમ ન કરી ? તેના ઉત્તરમાં એમ સમજવાનું કે તેટલી આયુની સ્થિતિ બાંધનાર સંજિ પર્યાપ્ત જ હોય અને તે ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓની અંતઃક્રોડાક્રોડીથી ઓછી સ્થિતિ બાંધતા નથી અને અસંજિઓ તો ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓની પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન સાતીયા બે હજાર ભાગ જ જઘન્ય સ્થિતિ બાંધે છે. એટલે અસંજિમાંથી આવેલા દેવ નારકીને જ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સંભવે છે.

તથા તે જ અસંજિ પંચેન્દ્રિય પોતાના ભવ ક્ષયથી દેવભવ અથવા નારકભવની અપાન્તરાલ ગતિમાં વર્તતો દેવાનુપૂર્વી અને નરકાનુપૂર્વીની યથાયોગ્ય ત્રીજા સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ કરે છે. “નરાણ” ત્તિ મનુષ્યાનુપૂર્વીની સર્વ અલ્પ સત્તાવાળો એકેન્દ્રિય જીવ પોતાના ભવથી નીકળીને મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થતા જીવને અન્તરાલગતિમાં ત્રીજા સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ કરે છે.

સમયાહિંગાલિંગા, પઢમટિર્દા ઉ સેસવેલા.

મિચ્છત્તે વેણુસુ ય, સંજલણાસુ વિ ય સમ્મત્તે ॥ ૩૯ ॥

સમયાધિકાવલિકાયાં, પ્રથમાસ્થિતેસ્તુ શેષવેલાયામ્ ।

મિથ્યાત્વે વેદેષુ ચ, સંજ્વલનેષ્વપિ ચ સમ્યક્ત્વે ॥ ૩૯ ॥

ગાથાર્થ :- પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ સ્થિતિ રહે ત્યારે મિથ્યાત્વ, વેદત્રિક, સંજ્વલન કષાયો અને સમ્યક્ત્વની પણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ થાય છે.

ટીકાર્થ :- અન્તરકરણ કરે છતે નીચેની સ્થિતિને પ્રથમ સ્થિતિ કહેવાય છે, અને ઉપરની સ્થિતિને બીજી સ્થિતિ કહેવાય છે. ત્યાં પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે મિથ્યાત્વ, વેદ-૩, સંજ્વલન-૪ અને સમ્યક્ત્વની પણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ થાય છે. ફક્ત (મિથ્યાત્વની સમ્યક્ત્વ અભિમુખ પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે,) સમ્યક્ત્વ અને સંજ્વલન લોભની ક્ષય અને ઉપશમ થતાં જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ કહેવી, બાકીની પ્રકૃતિઓની કષયક-શ્રેણિમાં જ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ હોય છે.^{૫૩} અને પંચસંગ્રહ ગાથા-૩૬માં કહ્યું છે કે “ઉવસમે વિ દુસુ”- સમ્યક્ત્વ અને લોભની ઉપશમ થતાં અને અપિ શબ્દથી ક્ષય પણ અર્થ થાય છે.

પલ્લાસંખિયભાગૂણુદહી એગિંદિયાગ મિસ્સે ।

વેસત્તભાગવેઽવિયાઙ્, પવણસ્સ તસ્સંતે ॥ ૪૦ ॥

પલ્લાસડ઼્ઘ્યેયભાગોનોદઘૌ એકેન્દ્રિયાગતે મિશ્રે ।

દિસત્તભાગવૈક્રિયસ્ય, પવનસ્ય તસ્યાડન્તે ॥ ૪૦ ॥

ગાથાર્થ :- પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ હીન ૧ સાગરોપમની સત્તાવાળા એકેન્દ્રિય ભવમાંથી આવેલા જીવને મિશ્રની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ હોય છે. તથા પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ હીન ૨/૭ સાગરોપમની સત્તાવાળા બાદર વાયુકાય જીવને અન્ત્ય સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ થાય છે.

ટીકાર્થ :- પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન જે એક સાગરોપમ તેટલાં માત્ર મિશ્રની સત્તાવાળો એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય ભવથી નીકળીને સંજિ પંચેન્દ્રિયને વિષે ઉત્પન્ન થાય તેને જે સમયથી શરૂ કરીને અંતર્મુદૂર્ત પછી મિશ્રની ઉદીરણ દૂર થવાની છે તે સમયે મિશ્ર પામેલ જીવને અન્ત્ય સમયે મિશ્રમોહનીયની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ થાય છે. (અર્થાત્ મિશ્ર ગુણસ્થાનકના અન્ત્ય સમયે) એકેન્દ્રિય સંબંધી જઘન્ય સ્થિતિસત્તાથી હીન સ્થિતિવાળું મિશ્રમોહનીય ઉદીરણ યોગ્ય હોતું નથી, કારણ કે તેથી હીન સ્થિતિવાળું થયે છતે અવશ્ય મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદયનો સંભવ હોવાથી મિશ્રમોહનીયની ઉદ્વલનાનો સંભવ છે.

તથા જે પ્રમાણના ૭ ભાગો વડે ૧ સાગરોપમ સંપૂર્ણ થાય છે, તેટલાં પ્રમાણના (સાતીયા) બે ભાગ જે વૈકિયની = વૈકિયશરીર, વૈકિયસંઘાતન, વૈકિયબંધન ચતુષ્ક એ વૈકિયષટ્કની તે દ્વિસપ્ત ભાગવાળું વૈકિય, તે પણ પૂર્વની રીતથી

૫૩ અહીં સમ્યક્ત્વમોહનીય અને સંજ્વલન લોભની બંને શ્રેણિમાં અને શેષ પ્રકૃતિઓની માત્ર કષયકશ્રેણિમાં જ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ કહી છે, પરંતુ બંને શ્રેણિમાં કહી નથી. કેમ ન કહી તેનું કારણ સમજાતું નથી. કેમકે બંને શ્રેણિમાં પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ શેષ રહે ત્યારે ઉદયાવલિકા ઉપરની સમય પ્રમાણ સ્થિતિ એ ઓછામા ઓછી સ્થિતિ છે, અને તેનો ઉદીરણ જઘન્ય ઉદીરણ કહેવાય છે તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે. અહીં મિથ્યાત્વમોહનીયની તો પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા સ્થિતિ શેષ રહે ત્યારે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ સંભવ છે. કેમકે શ્રેણિમાં તો સર્વથા ઉપશમ કરતાં કે ક્ષય કરતાં તેનો રસાંદય હોતો નથી.

૫૪ એકેન્દ્રિયો ઓછામા ઓછી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના ત્રણ ભાગ, બે ભાગ, સાગરોપમાદિ સ્થિતિ તો બાંધે છે. તેથી બંધાતી પ્રકૃતિઓની સ્થિતિસત્તા તેનાથી તો ઓછી હોઈ શકે નહીં. નહિ બંધાતી વૈકિય પટકાદિ પ્રકૃતિની તેનાથી પણ જ્યારે સ્થિતિ ઓછી થાય ત્યારે તેની ઉદ્વલનાનો સંભવ હોવાથી તે ઉદય યોગ્ય રહેતું નથી. એટલે જ મિશ્રમોહનીય માટે એમ કહ્યું છે કે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન સાગરોપમથી પણ જ્યારે તેની સ્થિતિસત્તા ઓછી થાય ત્યારે તેની ઉદ્વલના થાય છે એટલે મિશ્રમોહનીયની પલ્લોપમના અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ જઘન્ય ઉદીરણ યોગ્ય કહી છે, તેનાથી ન્યૂન નહીં. કેમ કે તેનાથી હીન સ્થિતિ ઉદય યોગ્ય રહેતી જ નથી.

પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ હીન ગ્રહણ કરવું, તેનો સ્ત્રીત્વનો નિર્દેશ પ્રાકૃત નિયમથી કરેલ છે. **પવનસ્ય** - બાદર વાયુકાય જીવને વૈક્રિયના અન્ત્ય સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે - પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગહીન ૨/૭ સાગરોપમની જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો બાદર વાયુકાયનો જીવ ઘણીવાર વૈક્રિય વિકુર્વણા કરીને અન્ત્ય વૈક્રિય વિકુર્વણા કરે ત્યાં અન્ત્ય સમયે વર્તતો **વૈક્રિયછક્કની** જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. અને તે પછી અન્ત્ય સમયે વૈક્રિય છક્કની સ્થિતિસત્તા એકેન્દ્રિય સંબંધી જઘન્ય સ્થિતિસત્તા અપેક્ષાએ અલ્પતર હોય છે તેથી ઉદીરણા યોગ્ય ન થાય, પરંતુ ઉદ્વલના યોગ્ય થાય છે.

ચતુરુવસમેતુ પેજ્જં, પછા મિચ્છં સ્થિતિસત્તા તેત્તીસા ।

ઉવ્કોસસંજમદ્ધા, અંતે સુતનૂપાજ્ઞાનામ્ ॥ ૪૭ ॥

ચતુરુપશમય્ય પ્રેમ (મોહમ્), પક્ષાન્મિથ્યાત્વં ક્ષપયિત્વા ત્રયસ્ત્રિંશત્સ્થિતિકઃ ।

ઉત્કૃષ્ટસંયમાદ્યાન્તે, સુતનૂપાજ્ઞાનામ્ ॥ ૪૭ ॥

ગાથાર્થ :- મોહનીયનો ચાર વાર ઉપશમ કરી, ત્યારબાદ મિથ્યાત્વનો ક્ષય કરી ૩૩ સાગરોપમ દેવ થઈને મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ - દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ પ્રમાણ સંયમ પાલીને અંતે આહારકક્ષતકની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે.

ટીકાર્થ :- ઘણીવાર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાથી ૪ વાર^{૫૫} **‘પેજ્જં’** ત્તિ મોહનીયનો ઉપશમ કરીને તદનંતર મિથ્યાત્વને અને ઉપલક્ષણથી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રને પણ ખપાવીને **‘તેત્તીસ’** ત્તિ ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિવાળો સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય. પછી દેવભવથી ચવીને મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થાય. ત્યારબાદ વર્ષ દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ સુધી સંયમનું અનુપાલન કરે, દેશોન પૂર્વકોડના અન્તે આહારકશરીરને કરીને **સુતનો :-** આહારકશરીરની તથા આહારક અંગોપાંગ, બહુવચન હોવાથી આહારકબંધન ચતુષ્ક અને આહારક સંઘાતનું ગ્રહણ કરતાં **આહારકસપ્તકની** જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે.

અહીં મોહનીયનો ઉપશમ કરતાં બાકીની નામ પ્રકૃતિઓનો^{૫૬} સ્થિતિઘાત આદિથી ઘણી સ્થિતિસત્તાનો ઘાત કરે છે. અને દેવભવમાં^{૫૭} અપવર્તનાકરણથી અપવર્તે છે, તેથી આહારકસપ્તકના બંધકાલે અતિ અલ્પ સ્થિતિસત્તા જ સંક્રમે છે, તેથી ચાર વાર મોહનીયનો ઉપશમ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવભવનું ગ્રહણ કર્યું છે. અને દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ સુધીના ચારિત્રકાલથી આહારકસપ્તકની ઘણી સ્થિતિસત્તા ક્ષય પામે છે તેથી દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષનું અહીં ગ્રહણ કર્યું છે.

છત્તમત્થક્ષીણરાગે, ચતુદસ સમયાહિગાલિગટિર્દેવ ।

સેસાણુદીરણંતે, ભિન્નમુહુત્તો ટિર્ડિકાલો ॥ ૪૮ ॥

છત્તમત્થક્ષીણરાગસ્ય, ચતુર્દશાનાં સમયાધિકાવલિકાસ્થિતૌ ।

શેષાણામુદીરણાન્તે, ભિન્નમુહૂર્તઃ સ્થિતિકાલઃ ॥ ૪૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- છત્તમત્થ ક્ષીણરાગ એટલે ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકવર્તી છત્તમત્થજીવને જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, અંતરાય-૫ એ ૧૪ પ્રકૃતિઓની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે છે તે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. અને બાકીની મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, પ્રથમ સંઘયણ, ઔદારિકસપ્તક, સંસ્થાન-૬, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્ચવાસ, શુભવિહાયોગતિ, અશુભવિહાયોગતિ, ત્રસાદિ-૪, સુભગાદિ-૪, તીર્થકરનામ, ઉચ્ચગોત્ર, દુઃસ્વર = એ ૩૨ પ્રકૃતિઓની અને પૂર્વ કહેલી નામ ધ્રુવોદીરણાની ૩૩ પ્રકૃતિઓ એમ સર્વ સંખ્યા ૬૫ પ્રકૃતિઓની સયોગી કેવલીના અન્ત્ય સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે

૫૫ ચાર વાર મોહનીયનો સર્વોપશમ કરવાનું કારણ તે સ્થિતિમાં આહારકસપ્તકમાં સંક્રમનાર પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિઘાત થાય છે, એટલે આહારકના સંક્રમ યોગ્ય સ્થાનમાં અલ્પ સ્થિતિનો સંક્રમ થાય છે. વળી તે વખતે અત્યંત વિશુદ્ધ પરિણામને યોગે તેની બંધ યોગ્ય ભૂમિમાં અલ્પ સ્થિતિ બંધાય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં તેટલો કાળ પ્રદેશોદયે સ્થિતિ ઓછી કરે છે અને નવી બાંધતો નથી. એટલે ચાર વાર મોહનો ઉપશમ અને ત્યારબાદ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી સર્વાર્થસિદ્ધમાં ઉત્પત્તિ કરી છે. મનુષ્યભવમાં દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ પ્રમાણ ચારિત્રના પાલનનું કારણ ઉપર કહ્યું જ છે.

૫૬ સ્થિતિઘાતથી અપવર્તના સર્વથા ભિન્ન નથી, કારણ કે સ્થિતિઘાત એ વ્યાધાતાપવર્તના વિશેષ છે, અને અપવર્તના એ નિર્વ્યાધાતાપર્તના રૂપ છે.

૫૭ સ્થિતિઘાતથી અપવર્તના સર્વથા ભિન્ન નથી, કારણ કે સ્થિતિઘાત એ વ્યાધાતાપવર્તના વિશેષ છે, અને અપવર્તના એ નિર્વ્યાધાતાપર્તના રૂપ છે.

છે. અને તેનો જઘન્ય સ્થિતિકાલ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોય છે. આયુષ્યની પણ અન્ય સમયે અર્થાત્ ઉદીરણાના અન્ય સમયે (સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસત્તામાં શેષ રહે ત્યારે) જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા જાણવી.^{૫૮} (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નંબર ૩ જુઓ)

ઇતિ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સહિત ૪થી-૫મી અદ્વાયેદ - સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત
ઇતિ રજુ સ્થિતિ ઉદીરણા સમાપ્ત

:- અથ ૩જી અનુભાગ ઉદીરણા :-

અણુભાગુદીરણા, સન્ના ય સુભાસુભા વિવાગો ય ।
અણુભાગબંધભણિયા, નાણત્તં પચ્ચયા ચેમે ॥ ૪૩ ॥

અણુભાગોદીરણાયાં, સંજ્ઞા ચ શુભાશુભૌ વિપાકશ્ચ ।
અણુભાગવચ્ચભણિતા, નાનાત્તં પ્રત્યયાશ્ચેમે ॥ ૪૩ ॥

ગાથાર્થ :- અણુભાગ ઉદીરણામાં સંજ્ઞા, શુભાશુભ, અને વિપાક એ ત્રણની પ્રરૂપણાઓ શતકગ્રંથોક્ત અણુભાગબંધ પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવી, પુનઃ અણુભાગબંધ પ્રકરણમાં નહિ કહેલ સંજ્ઞાદિકનો વિશેષ અને પ્રત્યય પ્રરૂપણા તે આ પ્રમાણે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સ્થિતિ ઉદીરણા કહી, હવે અણુભાગ ઉદીરણા કહે છે. અને ત્યાં આ અર્થાધિકારો છે. :- (૧) સંજ્ઞા પ્રરૂપણા, (૨) શુભાશુભ પ્રરૂપણા, (૩) વિપાક પ્રરૂપણા, (૪) પ્રત્યય પ્રરૂપણા, (૫) સાઘાદિ પ્રરૂપણા, અને (૬) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા. ત્યાં સંજ્ઞા, શુભાશુભ, વિપાક પ્રરૂપણા અન્ય ગ્રંથમાં કહેલ છે. અણુભાગ ઉદીરણામાં કહેવા યોગ્ય જે સંજ્ઞા - શુભાશુભ અને વિપાક અનુયોગ તે શતક નામના ગ્રંથમાં અણુભાગબંધ કથનને અવસરે જેમ કહેલ છે તેમ અહીં પણ જાણવી. અને આ અર્થ પ્રાયઃ પીઠિકામાં કહ્યો છે.

:- અથ ૧લી સંજ્ઞા પ્રરૂપણા :-

નાનાત્તં - વિશેષ જે ત્યાં શતક ગ્રંથના અણુભાગબંધમાં કહ્યું નથી તે અહીં કહેવાશે. તથા ત્યાં બંધને આશ્રયીને બીજા મિથ્યાત્વાદિ પ્રત્યય કહ્યા છે, પરંતુ અહીં તો ઉદીરણાને આશ્રયી જે હેતુઓ છે તે આગળ કહેવાશે તે પ્રમાણે જાણવાં.

મીસં દુદ્ધાણિય સવ્ઘાઈ દુદ્ધાણાગટાણે ય ।
સમ્મત્તમંતરાયં, ચ દેસઘાઈ અચક્ષૂ ય ॥ ૪૪ ॥

મિશ્રં દ્વિસ્થાનકં સર્વઘાતિ દ્વિસ્થાનકૈકસ્થાનકે ચ ।
સમ્યક્ત્વમન્તરાયં, ચ દેશઘાત્યચક્ષુશ્ચ ॥ ૪૪ ॥

ગાથાર્થ :- મિશ્રમોહનીય તે દ્વિસ્થાનક અને સર્વઘાતિ રસયુક્ત છે. સમ્યક્ત્વમોહનીય તે દ્વિસ્થાનક એકસ્થાનકરૂપ દેશઘાતિ રસયુક્ત છે, અને અંતરાય પણ સમ્યક્ત્વવત્ છે. તથા અચક્ષુદર્શન દેશઘાતિ છે.

ટીકાર્થ :- મિશ્રમોહનીય :- સ્થાનસંજ્ઞાને આશ્રયીને બે સ્થાનક રસસહિત છે, અને ઘાતિસંજ્ઞાને આશ્રયીને સર્વઘાતિ છે. સમ્યક્ત્વમોહનીય ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણાને આશ્રયીને બે સ્થાનક રસ, જઘન્ય ઉદીરણાને આશ્રયીને તો એક સ્થાનક રસયુક્ત છે. અને ઘાતિસંજ્ઞાને આશ્રયીને દેશઘાતિ જાણવી. અને આ વાત ત્યાં અણુભાગબંધ અવસરે સર્વથા કહી નથી પરંતુ અહીં જ કહી છે. કારણ કે ત્યાં તો અણુભાગબંધને આશ્રયીને શુભાશુભ પ્રરૂપણા કરી છે, અને સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્રનો બંધ

૫૮ સ્થિતિ ઉદીરણામાં કેટલાએક સ્થળે એમ આવ્યું છે કે બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ પતદ્વગ્ન પ્રકૃતિની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે છે. એમ શા માટે થાય છે તેનું કારણ નીચે આપવામાં આવ્યું છે. જેની સ્થિતિ સંક્રમે છે તેની ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ સંક્રમે છે. અન્ય પ્રકૃતિ નયન સંક્રમમાં સ્થાનનો ફેરબદલો થતો નહીં હોવાથી જેમાં સંક્રમે છે, તેની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે છે, એમ કહ્યું છે. એટલે તે ઉદયાવલિકા મેળવતાં એક આવલિકા ન્યૂન તેની ઉત્કૃષ્ટ સત્તા થાય છે. જેમ કે નરકગતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે જે સમયે તેની બંધાવલિકા પૂર્ણ થાય તે સમયે દેવગતિ બાંધવાનો આરંભ કરે. બંધાતી દેવગતિમાં ઉદયાવલિકા ઉપરનું નરકગતિનું દળ સંક્રમે. ઉદયાવલિકા ઉપરનું નરકગતિનું દળ દેવગતિની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે એટલે તે ઉદયાવલિકા મેળવતાં એક આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ દેવગતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તામાં થાય. વળી તેની સંક્રમાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરનું અન્યત્ર સંક્રમે. આ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સમજવું.

સંભવે નહીં, તેથી એ બે ને વર્જીને જ ત્યાં અશુભપ્રકૃતિઓ બતાવી છે, અને અહીં ઉદીરણા તો એ બન્નેની થાય છે, માટે અહીં તે બેનું વિશેષપણે ગ્રહણ કર્યું છે.

તથા પાંચ પ્રકારે અંતરાયકર્મ અને અચક્ષુદર્શનનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ બે સ્થાનકરસ, જઘન્યને આશ્રયીને એક સ્થાનકરસ અને કોઈને બે સ્થાનકરસ હોય છે. ઘાતિસંજ્ઞાને આશ્રયીને દેશઘાતિ જાણવો. બંધને આશ્રયીને તો ૧-૨-૩-૪ સ્થાનક એ ચારે પ્રકારે પણ રસ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઠાણેસુ ચણસુ અપુમં, દુદ્ધાણે કક્કડં ચ ગુરુકં ચ ।
અણુપુવીઓ તીસં, નરતિરિણંતજોગ્ગા ય ॥ ૪૫ ॥

સ્થાનેષુ ચતુર્ધ્વપુમાન્, દ્વિસ્થાનકે કર્કશં ચ ગુરુકં ચ ।
આનુપૂર્વીસ્ત્રિશદ્, નરતિર્યગેકાન્તયોગ્યાશ્ચ ॥ ૪૫ ॥

ગાથાર્થ :- નપુંસકવેદનો ચારે સ્થાનકનો રસ, કર્કશ અને ગુરુસ્પર્શનો દ્વિસ્થાનક રસ, તથા આનુપૂર્વી અને એકાન્ત મનુષ્ય - તિર્યચ પ્રાયોગ્ય ૩૦ પ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનક રસ ઉદીરણા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ :- અપુમાન્ - નપુંસકવેદનો અનુભાગ ઉદીરણામાં ૧-૨-૩-૪ સ્થાનકરૂપ ચારે પણ સ્થાનકનો રસ જાણવો. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને ચતુઃસ્થાનક, અનુત્કૃષ્ટને આશ્રયીને ૪-૩-૨ અને ૧ સ્થાનક રસ જાણવો. વળી બંધને આશ્રયીને એક સ્થાનક સિવાય ત્રણે પ્રકારનો રસ કલ્પો છે. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે એક સ્થાનક રસના બંધના અભાવે ઉદીરણામાં નપુંસકવેદનો એક સ્થાનક રસ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તો જવાબ કહે છે. - નપુંસકવેદના ક્ષયકાળે રસઘાત કરતાં એક સ્થાનક રસનો પણ સંભવ છે.

તથા કર્કશનામ અને ગુરુસ્પર્શનો બંધને આશ્રયીને ૪-૩ અને ૨ સ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ અહીં ઉદીરણામાં તો બે સ્થાનક રસ જ હોય છે.

તથા ચારે આનુપૂર્વી અને મનુષ્ય તિર્યચને જ એકાન્તે ઉદયમાં વર્તતી જે તિર્યચદ્વિક, મનુષ્યદ્વિક,^{૫૯} પ્રથમજાતિ-૪, ઔદારિકસપ્તક, મધ્યમસંસ્થાન-૪, સંઘયાણ-૬, આતપ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ એ ૩૦ પ્રકૃતિઓ કુલ ૩૪ પ્રકૃતિઓનો બંધને આશ્રયીને એક સ્થાનક સિવાય ત્રણે પ્રકારનો રસ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ ઉદીરણાને આશ્રયીને બે સ્થાનક રસ જ જાણવો.

વેયા એગદ્ધાણે, દુદ્ધાણે વા અચક્ષુચક્ષુ ય ।
જસ્સત્થિ એગમવિ અક્ષરં તુ તસ્સેગઠાણાણિ ॥ ૪૬ ॥

વેદાવેકસ્થાને, દ્વિસ્થાને વા અચક્ષુક્ષુશ્ચ ।
યસ્યાસ્ત્યેકમપ્યક્ષરં તુ તસ્યેકસ્થાનાનિ ॥ ૪૬ ॥

ગાથાર્થ :- સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અચક્ષુદર્શન, ચક્ષુદર્શનનો ઉદીરણા યોગ્ય દ્વિસ્થાનક રસ છે, તથા જેને એક પણ અક્ષર સર્વ પર્યાય પૂર્વક પરિજ્ઞાત છે તેવા શ્રુતકેવલીને મતિ-શ્રુત અને અવધિદર્શન એ ત્રણનો એક સ્થાનક રસ ઉદીરણામાં પ્રાપ્ત થાય છે.

ટીકાર્થ :- વેદો - સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને બે સ્થાનક છે, અને અનુત્કૃષ્ટને આશ્રયીને તો બે સ્થાનક અથવા એક સ્થાનક રસ જાણવો. એ પ્રમાણે અચક્ષુદર્શનાવરણ અને ચક્ષુદર્શનાવરણમાં પણ જાણવું. સ્ત્રીવેદનો બંધને આશ્રયી તો ૪-૩ અને ૨ સ્થાનક રસ હોય છે. પુરુષવેદ, અચક્ષુદર્શનાવરણ અને ચક્ષુદર્શનાવરણનો બંધને આશ્રયી ૧-૨-૩ અને ૪ સ્થાનક ભેદથી ચારે પ્રકારે પણ હોય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે ‘વેસઘાઈ અચક્ષુ ય’ તિ એ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત ૪૪મી ગાથામાં કહ્યું છે, તો અહીં શા માટે ફરી અચક્ષુદર્શનાવરણનું ગ્રહણ કર્યું છે ? તો જવાબ કહે છે. - સદૃશ = સમાન પ્રકૃતિ અધિકાર હોવાથી અહીં સંપાતથી

૫૯ અહીં ચાર આનુપૂર્વી પ્રકૃતિ પ્રથમ ગણેલ છે. તેથી દ્વિક શબ્દથી આનુપૂર્વી ન લેતાં મનુષ્યગતિ - મનુષ્યાયુષ્ય અને તિર્યચગતિ - તિર્યચાયુષ્ય ગ્રહણ કર્યું.

આવેલ ગ્રહણ કર્યું છે. અને પૂર્વે જે કહ્યું તે ધાતિ સંજ્ઞા નિયમને અર્થે છે, અહીં તો રસસ્થાન નિયમને અર્થે છે. એ પ્રમાણે પૂજ્યપાદ મલયગિરિ મહારાજ કહે છે.

જે જીવને એક પણ અક્ષર ^{૬૦}સર્વ પર્યાય સહિત જ્ઞાનમાં વર્તે છે તેવા સંપૂર્ણ શ્રુતાક્ષરવાળા શ્રુતકેવલીને મતિ-શ્રુત-અવધિજ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણ એ ૪ પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ઉદીરણા યોગ્ય એક સ્થાનક રસ પ્રાપ્ત થાય છે. સંજ્વલન-૪ કષાયનો તો બંધ અને અનુભાગ ઉદીરણામાં ૧-૨-૩ અને ૪ સ્થાનક એમ ચારે પણ પ્રકારનો રસ પ્રાપ્ત થાય છે.

**મળનાણં સેસસમં, મીસગસમ્મત્તમવિ ય પાવેસુ ।
છટ્ટાણવડિયહીણા, સંતુક્કસ્સા ઉદીરણયા ॥ ૪૭ ॥**

**મનોજ્ઞાનં શેષસમં, મિશ્રકસમ્યક્ત્વમપિ ચ પાપેષુ ।
ષટ્સ્થાનપતિતહીનાત્, સત્કર્મોત્કૃષ્ટોદીરણા ॥ ૪૭ ॥**

ગાથાર્થ :- મન:પર્યવજ્ઞાનને શેષ કર્મ સમાન જાણવું. સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનો ઉદીરણા યોગ્ય રસ પાપ પ્રકૃતિવત્ જાણવો, તથા અનુભાગસત્તાની છસ્થાનપતિત હાનિથી પણ ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે.

ટીકાર્થ :- મન:પર્યવજ્ઞાનનો ઉદીરણા રસ બાકીના કર્મની સમાન જાણવો. અર્થાત્ જે પ્રમાણે બાકીના કર્મની અનુભાગ ઉદીરણા ૪-૩ અને ૨ સ્થાનક સંબંધી હોય છે તે પ્રમાણે મન:પર્યવજ્ઞાનાવરણની પણ જાણવી. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને ૪ સ્થાનક રસ, અને અનુત્કૃષ્ટને આશ્રયીને તો ૪-૩-અને ૨ સ્થાનક હોય છે. બંધમાં તો મન:પર્યાયજ્ઞાનાવરણનો ચારે પ્રકારનો પણ રસ હોય છે. અને બાકીના કર્મોનો તો એક સ્થાનક સિવાય ત્રણે પ્રકારનો પણ રસ હોય છે. અને તે શેષ કર્મો આ છે. - કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, નિદ્રાપંચક, સાતા-અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, ૧૨ કષાય, ૬ નોકષાય, નરકગતિ - આયુષ્ય, દેવગતિ-આયુષ્ય, પંચેન્દ્રિયજ્ઞાતિ, તંજસસપ્તક, વૈક્રિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, પ્રથમ-અન્ય સંસ્થાન, વર્ણ-૫, ગંધ-૨, રસ-૫, સ્નિગ્ધ-રૂક્ષ-મૃદુ-લઘુ-શીત-ઉષ્ણરૂપ સ્પર્શ-૬, અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છવાસ, ઉઘોત, વિહાયોગતિદ્વિક, ત્રસયતુષ્ક, સ્થિરાદિ-૬, અસ્થિરાદિ-૬, નિર્માણ, તીર્થકર અને ગોત્રદ્વિક. એ ૧૦૧ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા આશ્રયીને ચતુ:સ્થાનક રસ અને અનુત્કૃષ્ટ આશ્રયીને ૪-૩ અને ૨ સ્થાનક રસ હોય છે.

તથા મતિ-શ્રુત-અવધિ-મન:પર્યવજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિદર્શનાવરણ, સંજ્વલન-૪, નોકષાય-૯ = એ ૨૦ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને રસ સર્વધાતિ, અનુત્કૃષ્ટને આશ્રયીને દેશધાતિ અને સર્વધાતિ છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા ૪૨માં કહ્યું છે. - “‘દેસોવઘાઇયાણં ઉદયે દેસો વ હોઝ સબ્બો વા । દેસોવઘાઈઓ ચ્ચિય અચક્ષુ સમ્મત્તવિઘાણં ॥”” અર્થ :- દેશધાતિ પ્રકૃતિઓની ઉદય-ઉદીરણામાં દેશધાતિ અથવા સર્વધાતિ રસ હોય છે. તથા અચક્ષુદર્શનાવરણીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને અંતરાયનો દેશધાતિ ૪ રસ ઉદય-ઉદીરણામાં હોય છે. અહીં ઉદય ઉદીરણા તે અસંપ્રાપ્તિ ઉદયમાં એ પ્રમાણે અર્થ છે.

તથા કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, નિદ્રાપંચક, મિથ્યાત્વ અને ૧૨ કષાય = એ ૨૦ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ કે અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ આશ્રયીને સર્વધાતિ ૪ રસ છે. તથા સાતા - અસાતાવેદનીય, ચાર આયુષ્ય, સકલ નામકર્મની ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ, ગોત્રદ્વિક ઉત્કૃષ્ટ કે અનુત્કૃષ્ટ ઉદીરણાને આશ્રયીને રસ સર્વધાતિના પ્રતિભાગ (અંશ) જેટલો છે. (યંત્ર નંબર-૭ જુઓ) (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નંબર-૪ જુઓ)

છતિ ૧લી સંજ્ઞા પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૨જી શુભાશુભ પ્રરૂપણા :-

શુભ અશુભપણામાં જે વિશેષ છે તે કહે છે. - મિશ્રમોહનીય અને સમ્યક્ત્વમોહનીય પણ અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને પાપકર્મને વિષે જાણવી. કારણ કે આ બન્નેનું ધાતિકર્મપણું હોવાથી અશુભ રસવાળી છે. બાકીની પ્રકૃતિઓનું જે પ્રમાણે શતક કર્મગ્રંથમાં અનુભાગબંધમાં શુભ-અશુભપણું કહ્યું છે તે પ્રમાણે અહીં પણ કહેવાં.

૬૦ મત્યાદિ-૪ છાન્દસિક જ્ઞાનનો વિષય સર્વદ્રવ્યમાં અને અસર્વ પર્યાયમાં છે એમ તત્ત્વાર્થાદિ સુત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. તથા ચાતુ પ્રકરણની ૪૮મી ગાથામાં પણ એવો જ ભાવાર્થ છે, છતાં અહીં શ્રુતકેવલીને એક અક્ષરના સર્વ પર્યાયના જ્ઞાતા કહ્યાં તેથી સંભવ છે કે આ સ્થાને સર્વ પર્યાયો તે શ્રુતજ્ઞાન સંબંધી જ ગ્રહણ કરવા પરંતુ બીજા કેવલજ્ઞાન વિષયિક નહીં.

હવે કેવા પ્રકારના અનુભાગ સત્તામાં વર્તતો જીવ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા કરે ? તો કહે છે. - છ સ્થાનપતિત હીન અનુભાગસત્તાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે - જે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સત્તા છે તે અનંતભાગહીન, અસંખ્યેયભાગહીન, સંખ્યેયભાગહીન, સંખ્યેયગુણહીન, અસંખ્યેયગુણહીન કે અનંતગુણહીન થયે છતે પણ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. કારણ કે અનુભાગના અનંતાનંત સ્પર્ધક ક્ષય થયે છતે પણ ઉત્કૃષ્ટ રસવાળા અનંતાનંત સ્પર્ધક બાકી રહે છે. તેથી મૂલ અનુભાગ સત્તાની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન અનંતભાગ પણ બાકી રહે છતે જ્યારે તે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા મળે ત્યારે ^{૬૧}અસંખ્યેયગુણહીન વગેરે અનુભાગસત્તા રહે છતે શું કહેવું ? એ પ્રમાણનો ભાવ છે.

ઘતિ રજી શુભાશુભ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે ઘાતિસંજ્ઞા - સ્થાનસંજ્ઞા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૭

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઘાતિ સંજ્ઞા		સ્થાન સંજ્ઞા	
		બંધ	ઉદીરણા	બંધ	ઉદીરણા
૧	મિશ્રમોહનીય	—	સર્વઘાતિ	—	૨
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	—	દેશઘાતિ	—	૨-૧
૬	અંતરાય-૫, અચક્ષુદર્શ૦	સર્વ-દેશ૦	દેશઘાતિ	૪-૩-૨-૧	૨-૧
૧	નપુંસકવેદ	સર્વ૦	સર્વ૦-દેશ૦	૪-૩-૨	૪-૩-૨-૧
૧	સ્ત્રીવેદ	સર્વ૦	સર્વ૦-દેશ૦	૪-૩-૨	૨-૧
૨	પુરુષવેદ - ચક્ષુદર્શ૦	સર્વ૦ દેશ૦	સર્વ૦-દેશ૦	૪-૩-૨-૧	૨-૧
૨	કર્કશ-ગુરુસ્પર્શ	અઘાતિ	સર્વઘાતિ સદૃશ	૪-૩-૨	૨
૩૪	એકાન્તે મનુ૦-તિ૦ પ્રાયો૦-૩૦, ૪ આનુ૦	અઘાતિ	"	૪-૩-૨	૨
૮	મતિ-શ્રુત-અવધિદિક, સંજવલન-૪	સર્વ૦-દેશ૦	સર્વ૦-દેશ૦	૪-૩-૨-૧	૪-૩-૨-૧
૧	મન:પર્યવજ્ઞાન	સર્વ૦-દેશ૦	સર્વ૦-દેશ૦	૪-૩-૨-૧	૪-૩-૨
૨૦	કેવલદિક, નિદ્રા-૫, મિથ્યા૦ ૧૨ કષાય	સર્વ૦	સર્વ૦	૪-૩-૨	૪-૩-૨
૬	હાસ્યાદિ-૬	સર્વ૦	સર્વ૦-દેશ૦	૪-૩-૨	૪-૩-૨
૭૫	બાકીની ૭૫ પ્રકૃતિઓ	અઘાતિ	સર્વઘાતિ સદૃશ	૪-૩-૨	૪-૩-૨
૧૫૮					

૬૧ કર્મપ્રકૃતિ સંગ્રહણી પૂજ્ય મુનિચંદ્રસૂરિજી ટીપ્પણમાં પૃષ્ઠ ૧૦૨-૩૫૨માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

‘અહ છદ્માણવદિયહીના સંતુક્કસા ઉદીરણયા’ તિ ભાવ્યે, ઇહ શુભાનામશુભાનાં ચ પ્રકૃતીનામુક્ષુદાનુભાગોદીરણયાં યદા ચિન્તા ક્રિયતે તદા કિલ કેનચિત્કસ્યાશ્ચિત્કૃતેરસત્કલ્પનયા ઉત્કૃષ્ટસમ્પર્દકાનિ દશસહસ્રપ્રમાણાનિ નિર્વર્તિતાનિ, તતોડનન્તરમેવ તદ્વૃત્તૌ વેદયિતુમારમ્બાયાં તથાવિધાધ્યવસાયવશાચ્ચોત્કૃષ્ટાનુભાગે હન્તુમારમ્બે, અસત્કલ્પનયૈવ ક્રમેણ નવનવતિશતા-ડણનવતિશત - નવસહસ્રપ્રમાણેષુ અનન્તભાગાડસંખ્યાતભાગસંખ્યાતભાગહીનતયા વ્યવસ્થાપિતેષુ તથા સહસ્ર - દિશત - શતેષુ સંખ્યાતગુણહીના - ડસંખ્યાતગુણહીના - ડનન્તગુણહીનતયા વિવક્ષિતેષુ સ્પર્દકેષુ યાન્યપિ કાનિચિત્સર્દકાનિ હતસ્પર્દકેભ્યોડવશિષ્યન્તે તાન્યપ્યુત્કૃષ્ટરજાતિસંવદ્વલ્લદુકૃષ્ટાન્યેવ તતસ્તદ્રસોદીરણયાં પરિપૂર્ણસ્પર્દકોદીરણયાં ચોત્કૃષ્ટરસોદીરણા પ્રાપ્યતે ।

‘કહં ? મળ્લ, - અણંતા’ ઇત્યાદિ તિ ! અવમ્ભાવ :- ઉદીર્યમાણોત્કૃષ્ટાનુભાગસ્તુ સર્વદેવ સત્તાગતજ્યેષ્ઠાનુભાગાપેક્ષયાડનન્તગુણહીન એવ । યત ઉક્તમ્ કષાયપ્રાપ્તચૂર્ણ - ‘‘મિચ્છત સોલસકસાય - જવળોકસાયાનામુક્કસાણામુભાગઉદીરણા ઉદયો ય થોવો, ઉક્કસઓ વંધો સંકમો સંતકમ્મં ચ અણંતગુણાણિ ।’’ ઇતિ । સ ચોદીર્યમાણોત્કૃષ્ટાનુભાગ : ‘અણંતભાગહીનસંતાતો વા, એવં અસંખ્યેયભાગહીન’ ઇત્યાદિના મળિતષટ્સ્થાનપતિતહીનસ્તુભાગગતાડનન્તગુણહીનોત્કૃષ્ટાનુભાગતોડવ્યનન્તગુણહીન એવ, તથાચાડનન્તગુણહીનાનુભાગલક્ષણષટ્સ્થાનગતાનુભાગસ્વામિનામપિ ઉત્કૃષ્ટાનુભાગોદીરણાસ્વામિત્વોપપન્તે શેષાડનન્તભાગહીનાદ્યુત્કૃષ્ટાનુભાગસત્તાકાનામુક્ષુદાનુભાગસત્તાકાનાં ચ તસ્યોત્કૃષ્ટાનુભાગોદીરણાસ્વામિત્વસ્ય સૂચનન્તલમેવ ।

-: અથ ૩૭ વિપાક પ્રરૂપણા :-

વિરિયંતરાયકેવલ - દંસળમોહણિયણાવરણાણં ।
અસમત્તપજ્જણસુ ય, સબ્બદ્વેસુ ઉ વિવાગો ॥ ૪૮ ॥

વીર્યાન્તરાયકેવલ - દર્શનમોહનીયજ્ઞાનાવરણામ્ ।
અસમસ્તપયયિષુ ચ, સર્વદ્રવ્યેષુ તુ વિપાકઃ ॥ ૪૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- હવે વિપાક પ્રરૂપણામાં વિશેષ કહે છે. વીર્યાંતરાય, કેવલદર્શનાવરણ, ૨૮ મોહનીય, જ્ઞાનાવરણ-૫ = ૩૫ પ્રકૃતિઓનો વિપાક વિષય અસર્વ પર્યાયોમાં અને સર્વ જીવદ્રવ્યોમાં હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - વીર્યાંતરાયાદિ - ૩૫ પ્રકૃતિઓના સકલ પણ જીવદ્રવ્યને ઉપધાત કરે છે, પણ જીવદ્રવ્યના સર્વ પર્યાયને હણતાં નથી. જેમ અતિ ધનવાદ્દનાઓ વડે સૂર્ય ચંદ્ર સર્વથા આવૃત્ત થયે છતાં પણ સૂર્યચંદ્રની પ્રભા સર્વથા આવૃત્ત થતી નથી.^{૬૨} એ પ્રમાણે આ પ્રકૃતિઓ વડે સર્વાત્મના જીવદ્રવ્ય આવૃત્ત થવા છતાં પણ તેના પર્યાયો સર્વથા દૂર કરવા શક્ય નથી.

ગુરુલધુગાડનંતપણસિણસુ ચક્ષુસ્સ રુવિદ્વેસુ ।
ઓહિસ્સ ગહણધારણા - જોગ્ગે સેસંતરાયાણં ॥ ૪૯ ॥

ગુરુલધુકાડનન્તપ્રાદેશિકેષુ, ચક્ષુષો રૂપિદ્રવ્યેષુ ।
અવધેર્ગ્રહણધારણ - યોગ્યેષુ શેષાન્તરાયાણામ્ ॥ ૪૯ ॥

અર્થ :- અહીં શુભ અને અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉદીરણને વિષે જ્યારે વિચાર કરાય ત્યારે કાલી શકાય કે ખરેખર કોઈ વ્યક્તિ વડે કોઈક પ્રકૃતિના જે ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકો બનાવ્યા હોય તેની અસતતકલ્પનાથી ૧૦,૦૦૦ સંખ્યા ધારીએ તો તે ૧૦,૦૦૦ ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકો બનાવ્યા પછી તે કર્મપ્રકૃતિને ભોગવવાનું શરૂ કરે અને ત્યારે તેવા પ્રકારના અધ્યવસાયના કારણે ઉત્કૃષ્ટ રસને હણવા માટે શરૂ કરે. દા.ત. અસતતકલ્પનાથી ૧૦,૦૦૦ ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકોને ક્રમશઃ ૯૯૦૦, ૯૮૦૦, ૯૭૦૦ વગેરે પ્રમાણવાળા અનંતભાગલીન, અસંખ્યભાગલીન, સંખ્યેયભાગલીન બનાવે. તે જ રીતે ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકોમાંથી કોઈકને સંખ્યાતગુણલીન કરે. દા.ત. ૧૦૦૦ રસવાળા, કોઈકને અસંખ્યાતગુણલીન બનાવે. દા.ત. ૨૦૦ પાવરવાળા અને કોઈકને અનંતગુણલીન કરે જેમ કે ૧૦૦ પાવરવાળા. આ રીતે રસ હણાતાં વિવશિત કુલ ૧૦,૦૦૦ ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકોમાંથી કોઈક રસસ્પર્ધકો હણાયેલ રસવાળા સ્પર્ધકો કરતાં બાકી રહી જાય છે. તે પણ ઉત્કૃષ્ટ રસ સજાતીય હોવાના કારણે ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકો જ કહેવાય છે. અને તે ઉત્કૃષ્ટ રસવાળા સ્પર્ધકના રસની ઉદીરણા વખતે અને પરિપૂર્ણ રસસ્પર્ધકની ઉદીરણા વખતે ઉત્કૃષ્ટ રસોદીરણા મળે છે.

તાત્પર્ય એ છે - ઉદીરણા કરાતો ઉત્કૃષ્ટ રસ તો હંમેશા માટે જ સત્તામાં રહેલ ઉત્કૃષ્ટ રસની અપેક્ષાએ અનંતગુણલીન જ હોય છે. કારણ કે કષાય પ્રાભુત યુક્તિમાં કહેલું છે કે મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય અને ૯ નોકપાયની ઉત્કૃષ્ટ રસની ઉદીરણા અને ઉદય અલ્પ હોય છે. તેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ અનંતગુણ હોય છે. તેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ રસસંક્રમ અનંતગુણ હોય છે. તેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ રસસત્તા અનંતગુણ હોય છે. આ ઉદીરણા કરાતો ઉત્કૃષ્ટ રસ પણ અનંતભાગલીન રસસત્તાની અપેક્ષાએ, એ રીતે અસંખ્યભાગલીન રસસત્તાની અપેક્ષાએ. આ વચનથી ષટ્સ્થાનપતિતલીન રસમાં રહેલ અનંતગુણલીન ઉત્કૃષ્ટ રસની અપેક્ષાએ પણ અનંતગુણલીન જ જાણવો. તેમજ અનંતગુણલીન રસ નામનું જે ષટ્સ્થાન છે તેમાં રહેલ રસગત સ્વામીઓનું પણ ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉદીરણા સ્વામિત્વપણું ઘટી શકે છે. તો બાકી રહેલ અનંતભાગલીન વગેરે અને ઉત્કૃષ્ટ રસસત્તાવાળા સ્વામીઓનું ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉદીરણા સ્વામીપણું તો સુતરાં ઘટી જ શકે છે.

સારાંશ :-સર્વ પ્રકૃતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ જેટલો થાય છે તેટલી ઉત્કૃષ્ટ રસસત્તા હોય છે. અને એ રસનું અપવર્તન થતું હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ રસસંક્રમણ પણ એટલો જ હોય છે. ફક્ત મિશ્રમોહનીય - સમ્યક્ત્વમોહનીય બંધાતી નથી, પરંતુ તેનો ઉત્કૃષ્ટ રસસંક્રમ અને રસસત્તા મિથ્યાત્વના જઘન્ય રસસત્તા કરતાં પણ અનંતગુણલીન છે. તેથી બે પ્રકૃતિઓ સિવાયની સર્વ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ રસસત્તા અને રસસંક્રમ ત્રણે તુલ્ય છે.

સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર સિવાય બધી પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસોદય અને ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉદીરણા તુલ્ય છે. અને પોતાની ઉત્કૃષ્ટ રસસત્તા કરતાં અનંતગુણ હોય જ ઉદીરણામાં પ્રવર્તે છે. એટલે ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા કરતાં વધારે રસવાળા સ્પર્ધકો સત્તામાં હોય તો પણ તથા સ્વભાવે ઉદયમાં આવી શકતા નથી, અને એ ક્ષય થઈ ગયા હોય તો પણ ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા થાય છે. તેથી જેટલી ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા થાય તેનાથી વધારે રસ સત્તામાં ન હોય તો પણ ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા થાય છે.

૬૨ તેથી કહ્યું છે કે - “સુદ્ધુ વિ મેહસમુદય હોદ પહા ચંદસૂરાણં” તિ - તે પ્રમાણે અહીં પણ વિચારવું.

ગાથાર્થ :- ગુરુ-લઘુ દ્રવ્યોના અનંત પ્રાદેશિક સ્કંધોમાં ચક્ષુદર્શનાવરણીયનો, રૂપિ દ્રવ્યોમાં યોગ્ય પુદ્ગલોમાં શેષ અંતરાયનો, અને ગ્રહણ-ધારણમાં અવધિજ્ઞાન - દર્શનાવરણીયનો વિપાક છે.

ટીકાર્થ :- ચક્ષુષ :- જે અનંત પ્રદેશવાળા ^{૬૩}ગુરુલઘુ પરિણામી સ્કંધો છે તેમાં ચક્ષુદર્શનાવરણનો વિષય વિપાક છે. અવધિદર્શનાવરણનો વિષય રૂપિ દ્રવ્યોમાં છે. બાકીના અંતરાયનો - વીર્યાંતરાય સિવાયના દાન, લાભ, ભોગ અને ઉપભોગ તેનો ગ્રહણ-ધારણ યોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યોમાં છે, પરંતુ બાકીના પુદ્ગલોમાં વિપાક વિષય નથી. જેટલાં ક્ષેત્રાદિમાં ચક્ષુદર્શન આદિનો વિષય હોય તેટલો જ વિષય તે ચક્ષુદર્શનાવરણ આદિનો છે. તેથી ઉપધાત કર્મના (ગુરુલઘુ અનંતપ્રદેશ સ્કંધરૂપ) વિષયના નિયમમાં કંઈ વિરોધ સંભવતો નથી. બાકીની પ્રકૃતિઓનો પુદ્ગલ વિપાકાદિ જે પ્રમાણે પહેલા કલ્પો છે તે પ્રમાણે જાણાવો. (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નંબર-૪ જુઓ)

ઇતિ ૩જી વિપાક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૪થી પ્રત્યય પ્રરૂપણા :-

વેડવિયતેયગકમ્મવન્નરસંગંધનિદ્ધલુક્ષાઓ ।

સીઉળ્હયિરસુભેયર, અગુરુલઘુગો ય નરતિરિણ ॥ ૫૦ ॥

વૈક્રિયતૈજસકાર્મણવર્ણરસગન્ધસ્નિગ્ધરુક્ષા :

શીતોષ્ણસ્થિરશુભેતરા - ડગુરુલઘુનિ ચ નરતિર્યક્ષુ ॥ ૫૦ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- હવે પ્રત્યય પ્રરૂપણા કરે છે. અને તે પ્રત્યય ઉદીરણા કષાય સહિત કે કષાય સહિત યોગસંજ્ઞાવાળું ^{૬૪}વીર્ય તેનું મુખ્ય કારણ છે. અને તે પરિણામપ્રત્યય અને ભવપ્રત્યય એમ બે પ્રકારે છે. ત્યાં પરિણામપ્રત્યય પણ બે પ્રકારે છે. સગુણ અને નિર્ગુણ પરિણામિથી તે સગુણ પરિણામકૃત અને નિર્ગુણ પરિણામકૃત. આ ઉભયભેદ સંલુલિત પરિણામ પ્રત્યય આશ્રયીને કહે છે. - વૈક્રિયસપ્તક, 'તેયગકમ્મ' ત્તિ કાર્મણ 'સમભિવ્યાહત' નજીક રહેલા તૈજસ શબ્દથી તૈજસસપ્તક ગ્રહણ કરાય છે. તથા વર્ણ-પ, ગંધ-ર, રસ-પ, સ્નિગ્ધ-રુક્ષ-શીત-ઉષ્ણ એ ૪ સ્પર્શ, સ્થિર-શુભ, અસ્થિર-અશુભ અને અગુંરેલઘુ એ ૩પ્ર પ્રકૃતિઓ અનુભાગ ઉદીરણા ને આશ્રયીને મનુષ્ય તિર્યચને વિષે પરિણામપ્રત્યયરૂપ છે. કારણ કે વૈક્રિયસપ્તક મનુષ્ય તિર્યચને વિષે ગુણ વિશેષથી ઉત્પન્ન થતી લબ્ધિરૂપ છે, તેથી તેની ઉદીરણા પણ તેઓને ગુણ પરિણામપ્રત્યયની છે. તૈજસસપ્તક આદિ પ્રકૃતિઓ પણ તિર્યચ મનુષ્યો અન્ય અન્ય પ્રકારે પરિણામીની ઉદીરે છે, તેથી તે પ્રકૃતિઓની પણ અનુભાગ ઉદીરણા તિર્યચ મનુષ્યને પરિણામ પ્રત્યયની હોય છે.

ચરંસમયલહુગા, પરધાઉજ્જોયડ્ઢુલ્લગ્ગસરા ।

પત્તેગતણૂ ઉત્તર-તણૂસુ દોસુ વિ ય તણૂ તડયા ॥ ૫૧ ॥

ચતુરસ્રમૂદુલઘુકા : , પરધાતોઘોતેષ્ટલ્લગ્ગતિસ્વરા :

પ્રત્યેકતનુરુત્તર-તન્વો દ્વયોરપિ ચ તનુસ્તૃતીયા ॥ ૫૧ ॥

૬૩ અહીં "ગુરુ લઘુ પરિણામી" એ સામાન્ય શબ્દ હોવાથી પથ્થર વગેરે **ગુરુ પરિણામી** ધૂમ વગેરે **લઘુ પરિણામી** અને વાયુ જ્યોતિષના વિમાન વગેરે **ગુરુલઘુ પરિણામી** એ ત્રણ સ્કંધોમાં (ચક્ષુનો વિષય હોવાથી) ચક્ષુદર્શનાવરણનો, અને એજ સ્કંધોમાંથી ઉત્પન્ન થતા ગંધાદિ ગુરુ લઘુ પરિણામી હોવાથી અચક્ષુદર્શનાવરણનો વિષય ગણી શકાય. કારણ કે ધર્મા આકાશ વગેરે અગુરુલઘુ સ્કંધો અતીન્દ્રિય છે.

૬૪ કોઇપણ કરણની પ્રવૃત્તિ વીર્ય વ્યાપાર વિના થઈ શકતી નથી. એટલે કષાય સહિત કે કષાય વિનાની જે વીર્ય પ્રવૃત્તિ તે જ ઉદીરણામાં પણ કારણ છે, અમુક અમુક પ્રકારનો વીર્યવ્યાપાર થવામાં પણ અનેક કારણો હોય છે. જેમકે દેવભવમાં અમુક પ્રકારનો અને નારક, તિર્યચ, મનુષ્યભવમાં અમુક પ્રકારનો વીર્ય વ્યાપાર હોય છે. દેશ કે સર્વવિરતિ આદિ ગુણવાળાઓનો અમુક પ્રકારનો અને ગુણ વિનાના આત્માઓનો અમુક પ્રકારનો વીર્ય વ્યાપાર હોય છે. વૈક્રિય, આહારકશરીરનો પરિણામ પણ અમુક અમુક પ્રકૃતિઓની ઉદીરણામાં કારણ છે. એટલે પરિણામનો અર્થ જેમ અધ્યવસાય થાય છે, તેમ અહીં શરીર આદિનો પરિણામ એ અર્થ પણ થાય છે. વળી જેવો અને જેટલો રસ બંધાય છે તેવો અને તેટલો જ રસ ઉદીરાય છે, એમ કંઈ નથી. કેમ કે કેટલીએ પ્રકૃતિઓનો સર્વધાતિ અને ચઉઠાણીયો રસ બંધાય છે છતાં તે સર્વધાતિ રસેજ કે ચઉઠાણીયા રસેજ ઉદયમાં આવે છે એમ નથી. બંધમાં ગમે તેવો રસ હોય છતાં ઉદય-ઉદીરણામાં અમુક પ્રકારનો જ રસ હોય છે. એટલે બાંધેલા રસનો વિપરિણામ કરી = ફેરફાર કરી = લાગે વૃદ્ધિ કરી ઉદયમાં લાવે છે. એટલે પરિણામનો અર્થ 'અન્યથાભાવ કરવો' એવો પણ થાય છે. આ પ્રમાણે વીર્ય વ્યાપાર થવામાં ભવાદિ અનેક કારણ હોવાથી ઉદીરણા પણ અનેક રીતે પ્રવર્તે છે. વીર્ય વ્યાપાર એ સીધું મુખ્ય કારણ છે. બાકી બધા અવાંતર કારણો છે. એમ સમજાય છે.

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- હવે જે પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણા ગુણ-અગુણ પરિણામ કરાયેલ નથી, ભવપ્રત્યય પણ નથી તે બતાવવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. સમયતુરસંસ્થાન, મૃદુ-લઘુસ્પર્શ, પરાધાત, ઉદ્યોત, શુભવિહાયોગતિ, સુસ્વર, પ્રત્યેકનામની ૮ પ્રકૃતિઓ ‘તણૂ’ તિ- અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને તનુ પરિણામપ્રત્યય છે. ‘ઉત્તરતણૂસુ દોસુ વિ’ તિ- ઉત્તર તનુ = વૈકિય-આહરકશરીર બન્ને પણ કરણ પરિણામ થયે છે તે એ પ્રમાણે અર્થ છે. ઉત્તર વૈકિય અથવા આહરક કરાતે છે તે બલથી જ સમયતુરસાદિની અનુભાગ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. તે ગુણાગુણ પરિણામથી કરાયેલી કે ભવકૃત પણ નથી. પરંતુ ઉત્તર વૈકિયાદિ શરીર પરિણામથી કરાયેલી છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. કેવલ ગુણ પરિણામને આશ્રયીને કહે છે. ‘તણૂ તદ્યા’ વગેરે તૃતીય શરીર =આહારકશરીર ઉપલક્ષણથી આહારકસપ્તક લેવું, અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને ગુણપરિણામપ્રત્યય છે. આ ગુણપરિણામથી જ થાય છે. તેથી આની ઉદીરણા પણ ગુણપરિણામપ્રત્યય જ છે.

દેસવિરયવિરયાણં, સુભગાજ્જસકિત્તિઉચ્ચાણં ।
પુબ્બાણુપુબ્બિગા, અસંખભાગો થિયાઈણં ॥ ૫૨ ॥
દેશવિરત્તવિરતાનાં, સુભગાદેયયશઃકીર્ત્યુચ્ચૈર્ગોત્રાણામ્ ।
પુર્વાનુપૂર્વિકયાઽસંખ્યભાગઃ સ્વાદીનામ્ ॥ ૫૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિવાળા જીવોને સુભગ, આદેય, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર એ ૪ પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણા ગુણ પરિણામકૃત છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. -સુભગ આદિની પ્રતિપક્ષ દુર્ભગાદિ પ્રકૃતિ ઉદય યુક્ત હોય પણ જે જીવ દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કરે, તે જીવને પણ દેશવિરતિ આદિ ગુણના પ્રભાવથી સુભગાદિ પ્રકૃતિઓની જ ઉદય પૂર્વક ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. તેથી ગુણપરિણામકૃત છે.

તથા ‘થિયાઈણં’ તિ સ્ત્રીવેદ આદિ ૮ નોકપાયનો પૂર્વાનુપૂર્વીના ક્રમથી જઘન્ય અનુભાગ સ્પર્ધકથી શરૂ કરીને અસંખ્યાતમો ભાગ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિવાળા જીવને ઉદીરણા યોગ્ય ગુણપરિણામકૃત જાણવો, આગળનો અનુભાગ ઉદીરણા યોગ્ય થતો નથી. પંચસંગ્રહમાં તો આ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગ સ્પર્ધકથી શરૂ કરીને અનંતમો ભાગ ઉદીરણા યોગ્ય ગુણપરિણામકૃત કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણ ગાથા - ૫૧માં કહ્યું છે.....
“ સુભગાઙ્ગુચ્ચગોયં ગુણપરિણામા ડ દેસમાઈણં । અઙ્ગીણફહ્ણાઓ ણંતંસો ણોકસાયાણં ” ॥ અર્થ:- દેશવિરતિ આદિ જીવોને સૌભાગ્યાદિ અને ઉચ્ચગોત્ર કર્મની ઉદીરણા ગુણપરિણામથી થાય છે. દેશવિરતિ આદિ જીવોને ૮ નોકપાયનો અતિહીન સ્પર્ધકથી આરંભી^{૬૫} અનંતમો ભાગ ગુણપરિણામકૃત ઉદીરણા યોગ્ય સમજવો.

તિથયરં ઘાઈણિ ય, પરિણામપચ્ચયાણિ સેસાઓ ।
ભવપચ્ચડયા પુબ્બુત્તા વિ ય પુબ્બુત્તસેસાણં ॥ ૫૩ ॥
તીર્થકરં ઘાતીની ચ, પરિણામપ્રત્યયાણિ શેષાઃ ।
ભવપ્રત્યયિકા : પૂર્વોક્તા અપિ ચ પૂર્વોક્તશેષાણામ્ ॥ ૫૩ ॥

ગાથાર્થ :- જિનનામ અને ધાતિકર્મની અનુભાગોદીરણા પરિણામપ્રત્યયિક છે. શેષ પ્રકૃતિઓની તથા પૂર્વોક્ત પ્રકૃતિઓની પૂર્વોક્તથી શેષ જીવોને અનુભાગોદીરણા ભવપ્રત્યયિક જાણવી.

૬૫ જઘન્ય સ્પર્ધકથી આરંભી કુલ સ્પર્ધકોનો અનંતમો ભાગ વેદાદિ પ્રકૃતિઓનો દેશવિરતિ આદિ આત્માઓને ઉદીરણા યોગ્ય અર્થી કહ્યો છે. એટલે જઘન્ય રસસ્પર્ધકથી આરંભી અનંત સ્પર્ધક દ્વારા જેવા પરિણામ થાય તેવો વેદાદિનો ઉદય દેશવિરતાદિને સમજવો. કેમ કે ગુણના પ્રભાવથી તે તે પાપપ્રકૃતિઓનો ઉદય મંદમંદ હોય છે, એટલે એ સંભવે છે. તત્ત્વ કેવલિ ગમ્ય.

ટીકાર્થ :- તીર્થકરનામકર્મ અને ધાતિકર્મો તે જ્ઞાનવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૮, નોકષાય સિવાયની મોહનીયની-૧૮, અંતરાય-૫ = એ ૩૯ પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને તિર્યય-મનુષ્યોને પરિણામપ્રત્યય છે. અહીં અન્યથા ભાવની પ્રાપ્તિ તે પરિણામ કહેવાય છે. ત્યાં તિર્યય અથવા મનુષ્યો એ પ્રકૃતિઓના અનુભાગને ગુણપ્રત્યયથી અન્યથા-બીજી રીતે બાંધેલા પણ અન્યથારૂપે પરિણામાવી ઉદીરે. તેથી આ ૩૯ પ્રકૃતિઓ ગુણપરિણામપ્રત્યય છે. એ પ્રમાણે ભાવ છે.

ભવપ્રત્યય :- કહે છે. - ‘સેસા ૩’ ઇત્યાદિ બાકીની પ્રકૃતિઓ-સાતા-અસાતાવેદનીય, આયુષ્ય-૪, ગતિ-૪ જાતિ-૫, ઔદારિકસપ્તક, સંઘયણ-૬, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, કર્કશ-ગુરુસ્પર્શ, આનુપૂર્વી-૪, ઉપધાત, આતપ, ઉચ્ચવાસ, અશુભવિહાયાંગતિ, ત્રસ-સ્થાવર, બાદર-સૂક્ષ્મ, પચાપ્ત-અપર્યાપ્ત, સાધારણ, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ, નિર્માણ, નીચગોત્ર એ ૫૬ પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણાને આશ્રયીને ભવપ્રત્યયથી જાણવી. કારણ કે આ પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણા ગુણપ્રત્યયપણાનો અભાવ હોવાથી ભવપ્રત્યયપણું છે.

તથા પૂર્વે કહેલી તિર્યય - મનુષ્યથી વ્યતિરિકત પ્રકૃતિઓની (પૂર્વોક્ત શેષ જીવોને) અનુભાગ ઉદીરણા ભવપ્રત્યયિક જાણવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - દેવ - નારકો અને વ્રતરહિત તિર્યય- મનુષ્યો ૯ નોકષાયની પશ્ચાનુપૂર્વીએ એટલે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સ્પર્ધકથી શરૂ કરીને અસંખ્ય અનુભાગ સ્પર્ધકો ભવપ્રત્યયથી જ ઉદેરે છે. તથા વૈકિયસપ્તક, તેજસસપ્તક, વર્ણ-૫, ગંધ-૨, રસ-૫, સ્નિગ્ધ-રુક્ષ-શીત-ઉષ્ણસ્પર્શ, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ એ ૩૫ પ્રકૃતિઓની દેવ-નારકો ભવપ્રત્યયથી જ અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. તથા ભવધારણીય દેહમાં વર્તતાં દેવો સમયતુરસંસ્થાનની અનુભાગ ઉદીરણા ભવ પ્રત્યયથી જ કરે છે. તથા ઉત્તર વૈકિય સિવાયના શેષ જીવો મૃદુ-લઘુસ્પર્શ, પરાધાત, ઉદ્યોત, શુભવિહાયાંગતિ, સુસ્વર, અને પ્રત્યેક એ ૭ પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણા ભવપ્રત્યયથી પ્રવર્તે છે. તથા સુભગ, આદેય, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર એ ૪ પ્રકૃતિઓની અનુભાગ ઉદીરણા ગુણહીન (લબ્ધિહીન) જીવને ભવપ્રત્યયથી અને ગુણવંતને ગુણપ્રત્યયથી પ્રવર્તે છે

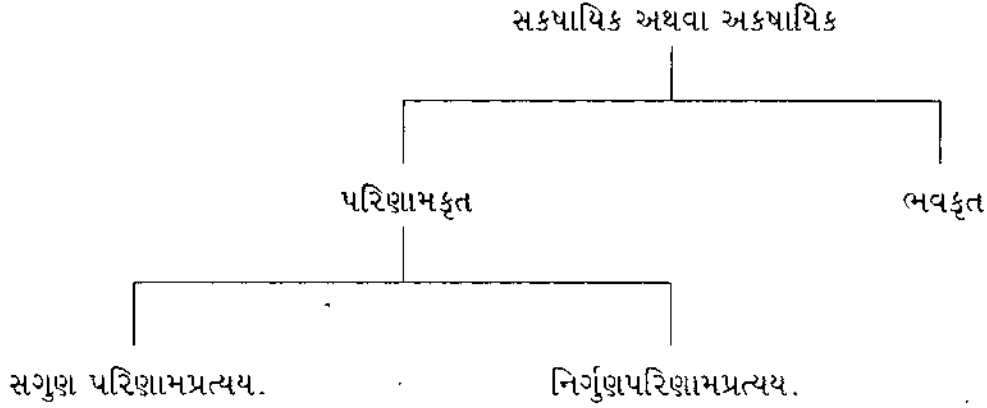
તથા સર્વધાતિકર્મની અનુભાગ ઉદીરણા દેવ-નારકોને ભવપ્રત્યયથી પ્રવર્તે છે. બાકીની ભાવના તો સરલ છે. પંચસંગ્રહ ‘ઉદીરણાકરણ ગાથા-પરમાં કહ્યું છે. “જા જમ્મિ ભવે ણિયમા ઉદીરણ તાઓ ભવણિમિત્તાઓ । પરિણામપચ્ચયાઓ સેસાઓ સઈસસવ્વત્થ ।।” અર્થ :- જે પ્રકૃતિઓને જે ભવમાં અવશ્ય ઉદીરે છે, તે ભવનિમિત્તક કહેવાય છે. અને શેષ પરિણામ પ્રત્યયિક કહેવાય છે. કારણ કે તે પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા સર્વત્ર પ્રવર્તે છે. તાત્પર્ય એ છે કે-જે પ્રકૃતિઓ આ ભવમાં નિશ્ચયથી ઉદીરણા થાય તે ભવપ્રત્યય ઉદીરણા કહેવાય છે. ત્યાં નરકત્રિકની ઉદીરણા નરકને ભવપ્રત્યયથી છે, દેવત્રિકની ઉદીરણા દેવને ભવપ્રત્યયથી છે. તિર્યયત્રિક, પ્રથમ જાતિ-૪, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપનામકર્મની તિર્યયને ભવપ્રત્યયથી છે. મનુષ્યત્રિકની મનુષ્યને ભવપ્રત્યયથી છે.

આ ૨૦ પ્રકૃતિઓ સિવાયની પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા પરિણામપ્રત્યય છે. અને તે ધ્રુવોદય છે, કારણ કે સર્વ ભવને વિષે તે ઉદીરણા વિદ્યમાન હોય છે. અને તે આ પ્રકૃતિઓની તે ઉદીરણા નિર્ગુણપરિણામ જાણવી. અને આ પણ વિરુદ્ધ નથી, કારણ કે વિવક્ષા ભેદથી આ પ્રમાણેની પણ યુક્તિ યોગ્ય છે તેથી. અને બીજું સર્વ પણ પ્રકૃતિઓ યથાયોગ્ય ભવમાં જ ઉદીરાય છે. તિર્યયગતિ યોગ્ય તિર્યયભવમાં, મનુષ્યગતિ યોગ્ય મનુષ્યભવમાં નરકગતિ યોગ્ય નરકભવમાં, અને દેવગતિ યોગ્ય દેવભવમાં તેથી આ સર્વ પણ ભવપ્રત્યયથી ઉદીરણા છે.

અથવા તેવા તેવા પ્રકારના પરિણામના વશથી દરેક પ્રકૃતિઓને ઘણાં રસવાળી પ્રકૃતિઓને અલ્પ રસવાળી કરીને, અને અલ્પ રસવાળી પ્રકૃતિઓ હોય તેને ઘણાં રસવાળી કરીને સર્વ પણ જીવો સર્વ પણ પ્રકૃતિઓ પરિણામ પ્રત્યયથી ઉદીરે છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણ ગાથા-૫૩માં કહ્યું છે. “ભવપચ્ચડયા સબ્બા તહેવ પરિણામપચ્ચડયા” - સઘળી પ્રકૃતિઓ ભવપ્રત્યયિક તેમજ પરિણામપ્રત્યયિક પણ કહેવાય છે. તેથી અહીં વિચિત્ર વિવક્ષા ભેદ જ શરણ છે. એ પ્રમાણે વિચારવું. (યંત્ર નં-૮,૯ જુઓ)

ઇતિ ૪થી પ્રત્યય પ્રરૂપણા સમાપ્ત

પ્રત્યય (તેની ભેદ સ્થાપના) યંત્ર નં-૮

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રત્યય પ્રરૂપણાનું યંત્ર નં-૯

(ગાથા - ૫૦ થી ૫૩ ના આધારે)

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા જીવને કયા પ્રત્યયથી	વિશેષકારણ
૩૫	વૈ-૭, તૈ-૭, વર્ણ-૫, ગંધ-૨, રસ-૫, સ્પિ-૭-ઉષ્ણ-રુક્ષ-શીતસ્પર્શ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, અગુરુ-૦ = ૩૫	મનુષ્ય - તિર્યચને ગુણપરિણામ-પ્રત્યયથી, દેવ - નારકને ભવ-પ્રત્યયથી, પણ હોય છે.	વૈ-૦ - સપ્તકને ગુણ વિશેષથી ઉત્પન્ન થતી વખ્ધિરૂપ બાકીની જુદા જુદા પરિણામોથી ફેરફાર કરીને ઉદીરે છે.
૮	સમય-૦, મૃદુ - લઘુ, પરા-૦, ઉદ્યોત, શુભવિહાસોગતિ, સુસ્વર, પ્રત્યેક = ૮	તનુ પરિણામપ્રત્યયથી (મૂલ શરીરવાળાને ભવપ્રત્યયથી પણ)	ઉત્તરદેહ કરાતે છે તેના બળથી જ ઉદીરણ કરે છે.
૭	આહારકસપ્તક	ફક્ત ગુણ પરિણામપ્રત્યયથી.	ગુણથી ઉત્પન્ન થતી વખ્ધિ પ્રત્યયપણું હોવાથી.
૪	સુભગ - આદ્ય - યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર.	ગુણ પરિણામ પ્રત્યયથી (અવિરત જીવને ભવપ્રત્યયથી પણ)	દેશવિરતાદિ જીવ દુર્ભગાદિનો ઉદય નિરોધ અટકાવીને ઉદીરે છે.
૯	નોકષાય - ૯	પ્રથમ અસંખ્યેયભાગ ગુણપરિણામ પ્રત્યયથી (બાકીનો ભાગ અવિરતિ જીવને ભવપ્રત્યયથી) (પંચસંગ્રહ - અનંતમો ભાગ)	દેશવિરતિ અને સર્વ - વિરતિવાળાને આ જ ઉદીરણમાં આવે છે. (આદિનો અસંખ્યાતમો કે અનંતમો ભાગ).
૩૯	જિનનામ, ધાતિકર્મની - ૩૯	મનુષ્ય -તિર્યચ ગુણપરિણામપ્રત્યયથી. (દેવ-નારકને ભવપ્રત્યયથી.)	અન્યથા રૂપે પરિણામાવીને ઉદીરે.
૫૬	બાકીની સાતા વગેરે-૫૬	ભવપ્રત્યયથી	ગુણપ્રત્યયપણાના અભાવપણું હોવાથી
૧૫૮			

--: અથ પમી સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

ઘાઈનં અજહન્ના, દોળમણુક્કોસિયા ય તિવિહાઓ ।

વેયણિણુક્કોસા, અજહન્ના મોહણીય ઉ ॥ ૫૪ ॥

સાઈઅણાઈ ધુવઅદ્-ધુવા ય તસ્સેસગા ય દુવિગણ્ણા ।

આઉસ્સ સાઈઅધુવા, સબ્બવિગણ્ણા ઉ વિન્નેયા ॥ ૫૫ ॥

ઘાતિનામજઘન્યા, દ્વયોરુનુકૃષ્ટાશ્ચ ત્રિવિધાઃ ।
વેદનીયેડનુકૃષ્ટા, ડજઘન્યા મોહનીયે તુ ॥ ૫૪ ॥

સાઘનાદિ ધ્રુવાધ્રુવે ચ તચ્છેષાશ્ચ દ્વિવિકલ્પાઃ ।
આયુષો સાઘધ્રુવાઃ, સર્વવિકલ્પાસ્તુ વિજ્ઞેયાઃ ॥ ૫૫ ॥

ગાથાર્થ :- ઉ ઘાતિકર્મની અજઘન્ય ઉદી૦, તથા નામ અને ગોત્ર એ બેની અનુત્કૃષ્ટોદીરણા- ઉ પ્રકારે છે. તથા વેદનીયની અનુત્કૃષ્ટ, અને મોહનીયની અજઘન્ય અનુભાગોદીરણા ॥ ૫૪ ॥

સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે. તથા સાતે કર્મના શેષ વિકલ્પોમાં ૨ પ્રકારની ઉદીરણા છે. અને આયુષ્યના સર્વે વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ ૨ પ્રકારે જાણવાં. ॥ ૫૫ ॥

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે પ્રત્યય પ્રરૂપણા કરી, હવે સાદિ-અનાદિ-પ્રરૂપણા કરે છે. અને તે બે પ્રકારે છે.-મૂલપ્રકૃતિ વિષયની અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયની છે. ત્યાં પ્રથમ મૂલપ્રકૃતિ વિષયની પ્રરૂપણા કરતાં કહે છે.-મોહનીય રહિત ઉ ઘાતિકર્મની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. કારણ કે આ કર્મોની ક્ષીણકષાય (૧૨મા) ગુણસ્થાનકે સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. બાકીના કાલમાં તો અજઘન્ય અને તે ધ્રુવ ઉદીરણા છે તેથી કરીને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ અભવ્ય-ભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

તથા નામ-ગોત્ર એ બે કર્મનો અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. કારણ કે આ બન્ને કર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સયોગી કેવલીને હોય છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. બાકીના કાલમાં તો અનુત્કૃષ્ટ ઉદીરણા, અને તે ધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી અનાદિ છે. ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ જાણવી.

તથા વેદનીયની અનુત્કૃષ્ટ, અને મોહનીયની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સાદિ-અનાદિ-અધ્રુવ અને ધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે તે આ પ્રમાણે કહે છે.-ઉપશમશ્રેણિમાં સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે જે સાતાવેદનીય બાંધેલ છે, તેની સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાન પાપ્ત થાય ત્યારે જે ઉદીરણા પ્રવર્તે છે તે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અનુત્કૃષ્ટ,^{૬૬} અને તે અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે ઉદીરણા નથી હોતી, અને તે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકેથી પડેલાને ઉદીરણા હોય છે તેથી સાદિ, તે (અપ્રમત્ત) સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ. તથા મોહનીયની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે ક્ષપકને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં હોય છે, અને તે સાદિ, તેના અનંતર સમયે ઉદીરણાનો અભાવ હોવાથી અધ્રુવ. બાકીના કાળમાં અજઘન્ય ઉદીરણા હોય છે, અને તે ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકે નથી હોતી, અને ત્યાંથી પડતાં જીવને હોય છે માટે સાદિ, તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ જાણવી.

તે કથા સિવાયના બાકીના વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.-૪ ઘાતિકર્મોની ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા મિથ્યાદૃષ્ટિને પરાવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી સાદિ-અધ્રુવ છે. અને જઘન્ય ઉદી૦ અજઘન્યના અવસરમાં જ પ્રથમ કહેલ છે. તથા નામ-ગોત્ર અને વેદનીયકર્મની જઘન્ય-અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા મિથ્યાદૃષ્ટિને પરાવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી સાદિ-અધ્રુવ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ ઉદી૦ અનુત્કૃષ્ટના અવસરે કહેલ છે. આયુષ્યના તો સર્વ પણ વિકલ્પો અધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી જ સાદિ-અધ્રુવ છે.

મઝલહુગાણુવ્કોસા, ચઝબ્હિહા તિણ્હમવિ ય અજહન્ના ।
ળાઙ્ગધુવા ય અધુવા, વીસાણ હોયણુવ્કોસા ॥ ૫૬ ॥
તેવીસાણ અજહણ્ણા વિ ય ણ્યાસિ સેસગવિગપ્પા ।
સબ્બવિગપ્પા સેસાણ વાવિ અધુવા ય સાઈ ય ॥ ૫૭ ॥
મુદુલધુનોરુનુકૃષ્ટા, ચતુર્વિધા ત્રયાણામપિ ચાડજઘન્યા ।
અનાદિધ્રુવાશ્ચાધ્રુવા, વિશતેર્ભવ્યનુકૃષ્ટા ॥ ૫૮ ॥

૬૬ બીજે સર્વત્ર અને સર્વાર્થસિદ્ધિને પણ બીજા સમયથી અનુત્કૃષ્ટની સાદિ થાય છે. આ વાત ટીકામાં નથી.

ત્રયોવિંશતેરજઘન્યાઽપિ ચૈતાસાં શેષવિકલ્પા : ।

સર્વવિકલ્પા : શેષાણાં વાઽપ્યધ્રુવાશ્ચ સાદિશ્ચ ॥ ૫૭ ॥

ગાથાર્થ :- મૃદુ અને લઘુની અનુત્કૃષ્ટ, તથા મિથ્યાત્વ ગુરુ અને કર્કશ એ ૩ પ્રકારે છે. તથા તૈજસાદિ-૨૦ પ્રકૃતિઓની અનુત્કૃષ્ટાનુભાગોદીરણા અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. ॥ ૫૬ ॥

તથા જ્ઞાનાવરણાદિ-૨૩ પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા પણ અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. એ (૪૮) પ્રકૃતિઓના શેષ વિકલ્પો અને શેષ ૧૧૦ પ્રકૃતિઓના સર્વ વિકલ્પો પણ સાદિ અને અધ્રુવ છે. ॥ ૫૭ ॥

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે મૂલપ્રકૃતિ વિષયની સાધાદિ પ્રરૂપણા કરી, હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે સાધાદિ પ્રરૂપણા કહે છે.-મૃદુ અને લઘુસ્પર્શની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે. આ બન્નેની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા આહારકશરીરવાળા મુનિને હોય છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અનુત્કૃષ્ટ, અને તે પણ આહારકશરીર ઉપસંહરણ કરતાં સાદિ, તે સ્થાનને નહીં પામેલા જીવને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

તથા મિથ્યાત્વ-ગુરુ-અને કર્કશ-એ ૩ પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા-સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે. ત્યાં સમ્યક્ત્વ અને સંયમને સમકાળે પામતો જીવ મિથ્યાત્વની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે, અને તે સમયમાત્રપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય, અને તે સમ્યક્ત્વથી પડેલા જીવને સાદિ, તે સ્થાન (સમ્યક્ત્વ) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ. કર્કશ-ગુરુસ્પર્શની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કેવલી સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થતાં છઠ્ઠા સમયે હોય છે, અને તે એક સમયનો હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય.-તે પણ કેવલી સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થતાં સાતમા સમયે હોય છે, તેથી સાદિ, તે સ્થાન (કેવલીસમુદ્ઘાત) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

તથા તૈજસસપ્તક, મૃદુ-લઘુ સિવાયના શુભવર્ણાદિ-૧૧ (એટલે કે શુભવર્ણાદિ-૮) અગુરુલઘુ, સ્થિર, શુભ, નિર્માણ એ ૨૦ પ્રકૃતિઓની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. કારણ કે આ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સયોગી કેવલીના અન્ત્ય સમયે હોય છે, પછી બીજે સર્વ પણ અનુત્કૃષ્ટ, અને તે ધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

તથા જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, કૃષ્ણ-નીલવર્ણ, દુરભિગંધ, તિક્ત-કટુરસ, રુક્ષ-શીતસ્પર્શ, અસ્થિર, અશુભ, અંતરાય-૫ એ ૨૩ પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. કારણ કે આ પ્રકૃતિઓની પોત-પોતાના ઉદીરણાને અન્તે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય, અને તે ધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

કહેલ આ (૪૮) પ્રકૃતિઓના બાકીના વિકલ્પો અર્થાત્ મૃદુ-લઘુ અને ૨૦ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય-અજઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ, તથા મિથ્યાત્વ-ગુરુ-કર્કશ અને ૨૩ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સાદિ અને અધ્રુવ હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.-મૃદુ-લઘુ અને ૨૦ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય-અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા, અને કર્કશ-ગુરુ-મિથ્યાત્વ અને ૨૩ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ અનુઉદીરણા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને પરાવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી સાદિ-અધ્રુવ છે. ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એ બન્ને વિષય પૂર્વે જ કહ્યાં છે.

કહ્યાં સિવાયની બાકીની ૧૧૦ પ્રકૃતિઓના સર્વ પણ વિકલ્પો ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ-જઘન્ય અને અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા અધ્રુવોદયપણું જ હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. (યંત્ર નં-૧૦ જુઓ, પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નં-૪ જુઓ)

ઈતિ પમી સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ દૃઢી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

દાળાઈ અચક્ષુણં, જિઢા આઝમ્મિ હીણલદ્વિસ્સ ।

સુહમસ્સ ચક્ષુણો પુણ, તેહંદિય સવ્વપ્જ્જત્તે ॥ ૫૮ ॥

દાનાઘચક્ષુણાં, જ્યેષ્ઠા આદૌ હીણલદ્વિઃ ।

સૂક્ષ્મસ્ય ચક્ષુષ:પુન, સ્ત્રીન્દિયસ્ય સર્વપર્યાપ્તસ્ય ॥ ૫૮ ॥

મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગ ઉદીરણામાં સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૧૦ (ગાથા ૫૪થી ૫૭ના આધારે)
સંજ્ઞા :- ⊙ = તે તે ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી બાણવું.

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ મૂલ પ્રકૃતિઓ :-	જથ્થા અનુભાગ			અજથ્થા અનુભાગ			ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ			અનુકૃષ્ટ અનુભાગ			કુલ ભાગા	
		સાદિ	અધ્રુવ	કવચિતપણું હાવાથી	સાદિ	અનાદિ	અભવ્યન	સાદિ	અધ્રુવ	ભવ્યન	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ		અધ્રુવ
૩	જાળ, દર્શન, અંતજ	૧૨મા	કવચિતપણું હાવાથી	—	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	૨૭
૨	નામ, ગોત્ર	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	કવચિતપણું હાવાથી	—	—	—	અભવ્યન	ભવ્યન	૧૮
૧	વંદનીય	"	"	"	"	"	"	—	ઉપશ્રેણિ માં ૧૦મ સોપન સ્વાયંદેવને પ્રથમસમય	—	—	—	—	—	૧૦
૧	મોહનીય	જપકને ૧૦મા	સાદિસમય પછીતરતજ અંત થતા હાવાથી	૧૧થી પડવાને ૧૦મા	—	—	—	સાદિપણું નહીં પામેવાને	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	૧૦
૧	આયુષ્ય	અધ્રુવપણું હાવાથી	અધ્રુવ	અધ્રુવ	—	—	—	અધ્રુવ	અધ્રુવ	અધ્રુવ	—	—	—	અધ્રુવ	૮
ઉત્તરપ્રકૃતિઓ :-															
૨	મૃદુ-વદુસ્પર્શ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	આહારકલકવચિતપણું હાવાથી	આહારક શરીરઉપસ પામેવાને હરણ કરતાં	સાદિ નહીં પામેવાને	અભવ્યન	ભવ્યન	—	૨૦
૧	મિથ્યાત્વ	સમ્યક સંયમ અંકી સાથે પામતા સમય માત્રપણુંહાવાથી	કવચિતપણું હાવાથી	સમ્યક્ત્વથી પડવાને	સાદિસ્થાન નહીં પામેવાને	અભવ્યન	ભવ્યન	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	૧૦
૨	ગુરુ - કર્કશસ્પર્શ	સમુદ્ધાતના છઠ્ઠા સમયે	"	સમુદ્ધાતના ૭મા સમયે	"	"	"	"	"	"	—	—	—	"	૨૦
૨૦	તંત્ર-૭, શુભવર્ણાદિ-૮, અગુરુ, સ્થિર, શુભ, નિમાજ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	૧૩માને અંત	વિચ્છેદ થવાથી	સાદિના અભાવ હાવાથી	અભવ્યન	ભવ્યન	—	૧૮૦
૨૩	જાળ-૫, દર્શન-૪, અંતજ, અશુભવર્ણાદિ -૭, અસ્થિર, અશુભ	પોતાના ઉદીરણાને અંત	કવચિતપણું હાવાથી	—	સાદિના અભાવ હાવાથી	અભવ્યન	ભવ્યન	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	મિથ્યા/પરજ	—	—	—	મિથ્યા/પરજ	૨૦૭
૧૧૦	બાકીની - ૧૧૦	અધ્રુવ ઉદીરણા પણુંહાવાથી	અધ્રુવ	અધ્રુવ	—	—	—	અધ્રુવ	અધ્રુવ	અધ્રુવ	—	—	—	અધ્રુવ	૮૮૦
૧૫૮															કુલ ભાગા ૧૩૧૭

ગાથાર્થ :- દાનાંતરાયાદિ-૫ અને અચક્ષુદર્શનાવરણીયના ઉત્કૃષ્ટ રસની ઉદીરણા હીન લબ્ધિવાળા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયને ભવાઘ સમયે થાય છે. ચક્ષુદર્શનાવરણીયની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત તેઈન્દ્રિયને થાય છે.

ટીકાર્થ :- સાઘાદિ પ્રરૂપણા કરી, હવે સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા કહે છે.-અને તે બે પ્રકારે છે.-(૧) ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા વિષય, અને (૨) જઘન્ય ઉદીરણા વિષય. ત્યાં પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટ ઉદીરણા સ્વામિત્વને કહે છે. - સર્વથી અલ્પ દાનાદિ અને અચક્ષુદર્શન વિજ્ઞાન લબ્ધિરૂપ હીન લબ્ધિવાળા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવને ભવના પ્રથમ સમયે વર્તતાં અંતરાય-૫, અને અચક્ષુદર્શનાવરણ - એ ૬ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે.^{૬૭} તથા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલ તેઈન્દ્રિય જીવને પર્યાપ્તિના અન્ત્ય સમયે ચક્ષુદર્શનાવરણની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે. દાનાન્તરાય આદીને કારણે થતાં ચક્ષુદર્શન લબ્ધિના પ્રતિબંધનું પરમકાષ્ટા =પરાકાષ્ટાના ચોક્કસ સમયે જ થાય છે. તેથી તેનું = સર્વ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત તેઈન્દ્રિયનું ગ્રહણ કર્યું છે.

નિદ્રાઇપંચગસ્ય ય, મજ્જિમપરિણામસંકિલિટ્ટસ્સ ।

અપુમાદિઅસાયાણાં, નિરણે જેદ્દુદ્ધિસમત્તો ॥ ૫૯ ॥

નિદ્રાદિપજ્વચકસ્ય ચ, મધ્યમપરિણામસંક્લિષ્ટસ્ય ।

અપુમાઘસાતાનાં , નૈરયિકો જ્યેષ્ઠસ્થિતિસમાપ્ત : ॥ ૫૯ ॥

ગાથાર્થ :- મધ્યમ પરિણામવાલા અને તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલિષ્ટ જીવને પાંચે નિદ્રાની ઉં અનું ઉદીં થાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત નારકી નપુંસકાદિ - ૫ નોકષાય અને અસાતાવેદનીયની ઉત્કૃષ્ટ અનું ના સ્વામી છે.

ટીકાર્થ :- મધ્યમ પરિણામી અર્થાત્ તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશ યુક્ત અને સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એવા જીવને નિદ્રાપંચકની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે. અતિ વિશુદ્ધ અથવા અતિ સંકિલિષ્ટ જીવને નિદ્રાપંચકનો ઉદય જ ન હોય તેથી કરીને મધ્યમ પરીણામી જીવનું ગ્રહણ કર્યું છે.

તથા ‘અપુમાદિના’ -એટલે નપુંસકવેદ આદી =નપુંસકવેદ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા અને અસાતાવેદનીય એ ૬ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સર્વ સંકિલિષ્ટ એવા નારકો^{૬૮} જાણવાં.

પંચિદિયતસવાયર - પજ્જત્તગસાયસુસ્સરગઈણં ।

વેઝ્વુસ્સાસાણં દેવો, જેદ્દુદ્ધિસમત્તો ॥ ૬૦ ॥

પજ્જેન્દ્રિયત્રસવાદર - પર્યાપ્તસાતાસુસ્વરગતીનામ્ ।

વૈક્રિયોચ્છવાસાનાં દેવો, જ્યેષ્ઠસ્થિતિસમાપ્ત : ॥ ૬૦ ॥

ગાથાર્થ :- પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, સાતાવેદનીય, સુસ્વર, દેવગતિ, વૈક્રિયસપ્તક, અને ઉચ્છ્વાસ નામકર્મના ઉત્કૃષ્ટ અનું ઉદીં ના સ્વામી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત દેવો છે.

ટીકાર્થ :- ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સર્વ વિશુદ્ધ એવા દેવ પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, સાતાવેદનીય, સુસ્વર, દેવગતિ, વૈક્રિયસપ્તક, ઉચ્છ્વાસ એ ૧૫ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.^{૬૯}

૬૭ અહીં ઉદીરણાના સ્વામિત્વના સંબંધમાં કેટલીએક પ્રકૃતિઓનું સ્વામિત્વ સમજાય છે. કેટલીએકનું સમજાતું નથી. નહીં સમજાય તેને બહુશ્રુતને ભળાવીને સમજાય તે કારણોને અહીં બતાવવા પ્રયાસ કર્યો છે.

અહીં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયોને ભવ પ્રથમ સમયે દાનાંતરાયાદિ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા કહી છે. કારણ એમ જણાય છે કે શરૂઆતમાં તે દાનાદિગુણો ખૂબ દબાયેલો હોય છે, કર્મનો ઉદય તીવ્ર પ્રમાણમાં હોય છે એટલે ઉદીરણા પણ ઉત્કૃષ્ટ હોય છે. આ પ્રકૃતિઓનો દરેક જીવોને ક્ષયોપશમ હોય છે, અને તે પણ ભવ પ્રથમ સમયથી જેમ જેમ આગળ વધતો જાય તેમ તેમ વધારે હોવો જોઈએ એમ લાગે છે. એટલે આગળ જેમ જેમ યોગ વધતો જાય તેમ તેમ ક્ષયોપશમ વધતો હોય. અને તેથી ઉદીરણાનું પ્રાબલ્ય ઘટતું જાય એમ લાગે છે.

૬૮ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા સાતમી નારકીના પર્યાપ્ત નારકીને ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસની ઉદીરણા સંભવે છે. કેમ કે અત્યંત પાપ કરી સાતમી નારકીમાં ગયેલા હોય છે. વળી અપર્યાપ્તાથી પર્યાપ્ત અવસ્થામાં યોગ વધારે હોય એટલે પર્યાપ્ત ગ્રહણ કર્યો હોય તેમ લાગે છે.

૬૯ આ સઘળી પુન્યપ્રકૃતિઓ છે, એટલે તેનીઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા પુન્યના તીવ્ર પ્રકર્ષવાળા અનુત્તરવાસી દેવો કરે છે. પણ સાતાવેદનીયની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ આદિ ભંગ વખતે ગાથા - ૫૪ની ટીકામાં કહ્યું છે, અને આ ગાથામાં પર્યાપ્ત અવસ્થામાં કહી છે. અહીં અનુત્તર સામાન્યથી કહ્યું છે, અને ત્યાં વિશેષરૂપે કહ્યું છે. એટલે વિરોધ જેવું નથી.

સમ્મત્તમીસગાણં, સે કાલે ગિહિહિટ્તિ મિચ્છત્તં ।
 હાસરઈણ સહસારગસ્સ પજ્જત્તદેવસ્સ ॥ ૬૧ ॥
 સમ્યક્ત્વમિશ્રયો - સ્તસ્મિન્ કાલે ગ્રહીષ્યતિ મિથ્યાત્વમ્ ।
 હાસ્યરત્તોઃ સહસારસ્ય પર્યાપ્તદેવસ્ય ॥ ૬૧ ॥

ગાથાર્થ :- જે આત્મા પછીના સમયે મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરશે તેને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીયની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા થાય છે. તથા પર્યાપ્ત સહસાર દેવને હાસ્ય-રતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા થાય છે.

ટીકાર્થ :- ‘સે કાલે’ ત્તિ જે જીવ અનન્તર સમયે મિથ્યાત્વને ગ્રહણ કરશે તેવા સર્વ સંકલ્પ જીવને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો યથાયોગ્યપણે ઉદય વર્તતાં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે. તથા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એવા સહસાર (૮મા દેવલોકના) દેવને હાસ્ય-રતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે.

ગઈહુંડુવધાયાણિદુઃખગઈનીયાણ દુહચુક્કસ્સ ।
 નિરુક્કસ્સ સમત્તે, અસમત્તાણ નરસંતે ॥ ૬૨ ॥
 ગતિહુંડોપઘાતાનિષ્ઠગતિનીચાનાં દુર્ભગચતુષ્કસ્ય ।
 નૈરયિકોત્કૃષ્ટ સમાપ્તે - ડસમાપ્તસ્ય નરસ્યાડન્તે ॥ ૬૨ ॥

ગાથાર્થ :- નરકગતિ, હુંડકસંસ્થાન, ઉપઘાત, અશુભવિહાયોગતિ, નીચગોત્ર, દુર્ભગચતુષ્કની ઉં અનું ઉદીરણા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકીને હોય છે. અપર્યાપ્તનામની ઉં અનું ઉદીં અપર્યાપ્ત મનુષ્યને અન્તે હોય છે.

ટીકાર્થ :- ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં વર્તતો, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, અને સર્વોત્કૃષ્ટ સંકલેશ યુક્ત એવો નારક જીવ નરકગતિ, હુંડકસંસ્થાન, ઉપઘાત, અશુભવિહાયોગતિ, નીચગોત્ર તથા ‘દુહચુક્કસ્સ’ ત્તિ દુર્ભગચતુષ્ક = દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ એ ૯ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી^{૭૦} છે. તથા સર્વોત્કૃષ્ટ સંકલેશે વર્તતો એવો અપર્યાપ્ત મનુષ્ય અપર્યાપ્તનામનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી છે. અપર્યાપ્ત સંજિ તિર્યય પંચેન્દ્રિયથી પણ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય અતિસંકલ્પ હોય છે, તેથી મનુષ્યનું ગ્રહણ કર્યું છે.

કક્કશડગુરુસંઘયણત્થી - પુમસંટાણતિરિયનામાણં ।
 પંચિંદિઓ તિરિક્કલ્લો, અદ્દમવાસેદ્દવાસાઓ ॥ ૬૩ ॥
 કર્કશગુરુસંહનનસ્ત્રી - પુરુષસંસ્થાનતિર્યંદનામામ્ ।
 પન્નેન્દ્રિયસ્તિર્ય-ગણ્ઠમવર્ષેષ્ઠવર્ષકઃ ॥ ૬૩ ॥

ગાથાર્થ :- કર્કશ, ગુરુ, ૫ સંઘયાણ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, ૪ સંસ્થાન, અને તિર્યયગતિનામની ઉત્કૃષ્ટ અનું ઉદીં નો સ્વામી ૮ વર્ષના આયુષ્યવાળો અને ૮મા વર્ષે વર્તતો તિર્યય પંચેન્દ્રિય છે.

ટીકાર્થ :- કર્કશ-ગુરુસ્પર્શ, પ્રથમ સિવાયના ૫ સંઘયાણ સ્ત્રી-પુરુષવેદ, પ્રથમ અને અન્ત્ય સિવાયના (મધ્યમ) સંસ્થાન-૪ અને તિર્યયગતિ એ સર્વસંખ્યા ૧૪ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી આઠ વર્ષના આયુષ્યવાળો આઠમા વર્ષે વર્તતો અને સર્વસંકલ્પ એવો તિર્યય સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ છે.

મણુઓરાલિયવજ્જરિસહાણ મણુઓ તિપલ્લપજ્જત્તો ।
 નિયગટિઈ ઉક્કોસો, પજ્જત્તો આઝગાણં પિ ॥ ૬૪ ॥
 મનુષ્યોદારિકવજ્જર્ષભાનાં, મનુજસ્ત્રિપલ્લપર્યાપ્તઃ ।
 નિજકસ્થિત્યુત્કૃષ્ટઃ, પર્યાપ્ત આયુષ્કાણામપિ ॥ ૬૪ ॥

ગાથાર્થ :- મનુષ્યગતિ, વજ્જઋષભનારાય સંઘયાણ, અને ઔદારિકસપ્તકની ૩ પલ્લોપમના આયુષ્યવાળો પર્યાપ્ત મનુષ્ય ઉં અનું ઉદીં કરે છે. તથા ચારે ગતિના પર્યાપ્ત પોત-પોતાના આયુષ્યની ઉં અનું ઉદીં કરે છે.

૭૦ આ સઘળી પાપ પ્રકૃતિઓ છે. એટલે એના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા યોગ્ય અતિ સંકલ્પ પરિણામી સાતમી નારકીનો આત્મા જ સંભવે છે. કેમ કે તેનો એવો તીવ્ર સંકલેશ સંભવે છે કે જેને લઈ ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય.

ટીકાર્થ :- ઉ પલ્યોપમના આયુષ્યની સ્થિતિવાળા, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, સર્વ વિશુદ્ધ એવા યુગલિક મનુષ્ય મનુષ્યગતિ, ઔદારિકસપ્તક, વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ-એ ૯ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે. તથા પોત પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં વર્તતાં, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અને સર્વ વિશુદ્ધ ઉ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે. અને નરકાયુષ્યની તો સર્વ સંકિલ્પ જીવ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણનો સ્વામી છે.

હસ્સદ્વિદ્ પજ્જત્તા, તન્નામા વિગલજાડસુહમાણં ।

થાવરનિગોયણિંદિયાણમવિ વાયરો નવરિ ॥ ૬૫ ॥

હસ્વસ્થિતિકાઃ પર્યાપ્તા - સ્તન્નામાનો વિકલજાતિસૂક્ષ્માણામ્ ।

સ્થાવરનિગોદૈકેન્દ્રિયાણામપિ વાદરો નવરમ્ ॥ ૬૫ ॥

ગાથાર્થ :- વિકલેન્દ્રિયજાતિ, સૂક્ષ્મ, સ્થાવર, સાધારણ અને એકેન્દ્રિયજાતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ જઘન્ય આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત તે તે નામના જીવો કરે છે. પરંતુ સ્થાવર, સાધારણ અને એકેન્દ્રિયજાતિનામકર્મના માત્ર બાદર જાણવાં.

ટીકાર્થ :- અલ્પ સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત જીવો, પોતાના નામના ઉદયવાળા બેઈન્દ્રિયાદિ જાતિ અને સૂક્ષ્મનામકર્મના ઉદયવાળા વિકલેન્દ્રિયજાતિ અને સૂક્ષ્મનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે-સર્વ જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તતાં, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સર્વ સંકિલ્પ એવા બે-તેઈ-ચઉરિન્દ્રિય તથા તેવા પ્રકારના સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયવાળા સૂક્ષ્મ જીવો અનુક્રમે બે તે-ચઉરિન્દ્રિયજાતિની અને સૂક્ષ્મનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે. એ પ્રમાણે સ્પષ્ટ અર્થ છે. જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તતાં સર્વથી સંકિલ્પ હોય છે, તેથી અહીં જઘન્ય સ્થિતિનું ગ્રહણ કર્યું છે.

તથા જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તતો, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અને સર્વસંકિલ્પ એવો બાદર સ્થાવર જીવ સ્થાવરનામની અને બાદર સાધારણ જીવ સાધારણનામની અને એ બન્ને જીવ (સ્થા-સાધા) એકેન્દ્રિયનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણનો સ્વામી થાય છે. બાદર જીવને સંકલેશ અત્યંત હોય છે તેથી અહીં બાદર જીવનું ગ્રહણ કર્યું છે.

આહારતણૂ પજ્જત્તગો ય ચરંસમયલહુગાણં ।

પત્તેયઃખગઈપરઘાયાહારતણૂ ય વિસુદ્ધો ॥ ૬૬ ॥

આહારતનુઃ પર્યાપ્તકશ્ચ, ચતુરસ્રમૃદુલઘુકાનામ્ ।

પ્રત્યેકઃખગતિપરાઘાતાઽઽહારકતનૂનાં ચ વિશુદ્ધઃ ॥ ૬૬ ॥

ગાથાર્થ :- સમયતુરસંસ્થાન, મૃદુ, લઘુ, પ્રત્યેક, શુભવિલાયોગતિ, પરાઘાત, અને આહારકસપ્તકની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ વિશુદ્ધ પરિણામી સઘળી પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત આહારકશરીરી કરે છે.

ટીકાર્થ :- સર્વપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, અને સર્વ વિશુદ્ધ એવા આહારક શરીરી મુનિ^{૭૧} સમયતુરસંસ્થાન, મૃદુ-લઘુસ્પર્શ, પ્રત્યેક, શુભવિલાયોગતિ, પરાઘાત, અને આહારકસપ્તક એ - ૧૩ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે.

ઉત્તરવેવિજઈ, ઉજ્જોવસ્સાયવસ્સ ધરપુઢવી ।

નિયગઈણં ભણિયા, તઈએ સમણ ડણુપુઢ્વીણં ॥ ૬૭ ॥

ઉત્તરવૈક્રિયયતિ - રુઘોતસ્યાઽઽતપસ્ય ધર (બાદર) પૃથ્વી ।

નિજકગતીનાં ભણિતા - સ્તુતીયે સમયે આનુપૂર્વીણામ્ ॥ ૬૭ ॥

ગાથાર્થ :- ઉત્તર વૈક્રિય યતિ ઉઘોતનામના, ખર પૃથ્વી આતપ નામના અને પોત-પોતાની ગતિના જે ઉદીરક કહ્યા છે તે જ ભવના ત્રીજા સમયે વર્તતાં જીવો આનુપૂર્વીનામના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે.

૭૧ આહારકશરીર ઔદ પૂર્વઘટ સંયત જ વિકુવે છે. પરંતુ અહીં સર્વ વિશુદ્ધ લીધો છે. તે પરથી એમ જણાય છે કે છદ્દે ગુણસ્થાનકે શરીર વિકુર્વી સાતમે જતો, અગર તો સાતમે ગયેલો અપ્રમત્ત આત્મા ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણનો સ્વામી હોય.

ટીકાર્થ :- સર્વ પ્રયાપ્તિએ પર્યાપ્ત સર્વ વિશુદ્ધ એવા ઉત્તર વૈકિયશરીરે વર્તતાં મુનિ^{૭૨} ઉદ્યોતનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં વર્તતો, સર્વ પ્રયાપ્તિએ પર્યાપ્ત, સર્વ વિશુદ્ધ એવો ખર પૃથ્વીકાય એટલે કે બાદર પૃથ્વીકાયનો જીવ આતપ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી છે.

તથા પોત-પોતાની ગતિના ત્રીજા સમયમાં વર્તતાં સર્વ વિશુદ્ધ જીવો મનુષ્યાનુપૂર્વી અને દેવાનુપૂર્વી એ ૨ પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. તથા તે જ સંકિલ્પ જીવ નરકાનુપૂર્વી અને તિર્યગાનુપૂર્વી એ ૨ પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી છે.

જોગંતે સેસાણં, સુભાણમિયરાસિ ચરસુ વિ ગઈસુ ।

પજ્જતુક્કડમિચ્છસ્સોહીણ-મણોહિલદ્વિસ્સ ॥ ૬૮ ॥

યોગ્યન્તે શેષાણાં, શુભાનામિતરાસાં ચતુસૃષ્ણપિ ગતિષુ ।

પર્યાપ્તોત્કટમિથ્યાત્તિનો - ડવધ્યોરનવધિલબ્ધે : ॥ ૬૮ ॥

ગાથાર્થ :- શેષ શુભ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા સયોગીના ચરમ સમયે થાય છે. પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ મિથ્યાત્વી ચારે ગતિના જીવોને શેષ પ્રકૃતિઓના ઉ૦ અનુ૦ ઉદી૦ થાય છે. અવધિદિકના ઉત્કૃષ્ટ રસની ઉદીરણા અવધિલબ્ધિ હીનને થાય છે.

ટીકાર્થ :- ‘યોગિન :-’ સયોગી કેવલીને અન્તે સર્વ અપવર્તનરૂપે વર્તતાંને અન્ત્ય સમયે કહ્યાં સિવાયની બાકીની^{૭૩} શુભપ્રકૃતિઓ- તૈજસસપ્તક, શુભવર્ણાદિ-૧૧માંથી મૃદુ-લઘુ સિવાયની-૮, અગુરુલઘુ, સ્થિર, શુભ, સુભગ, આદેય, યશઃકીર્તિ, નિર્માણ, ઉચ્ચગોત્ર, તીર્થકરનામકર્મ એ ૨૫ શુભપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી થાય છે.

અને ઈતર એટલે અશુભ પ્રકૃતિઓ-મતિ-શ્રુત-મનઃપર્યવ-કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનાવરણ, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કપાય, કર્કશ-ગુરુ સિવાયની અશુભવર્ણાદિ-૭, અસ્થિર, અશુભ એ ૩૧ અશુભ પ્રકૃતિઓની ચારે ગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ સર્વ પ્રયાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશવાળા ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

તથા અવધિજ્ઞાનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ એ બે પ્રકૃતિના અવધિ લબ્ધિ રહિત તે જ ચારે ગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. કારણ કે અવધિ લબ્ધિ યુક્ત ઘણાં અવધિજ્ઞાન-અવધિદર્શનાવરણના અનુભાગ ક્ષય કરે છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ન પામે, તે કારણે અવધિ લબ્ધિ રહિત કહ્યું છે. (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર ન૦-૪ જુઓ)

ઈતિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામિત્વ સમાપ્ત

-: અથ જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામિત્વ :-

સુયકેવલિણો મહસુય- ચક્ષુઅચક્ષુણુદીરણા મંદા ।

વિપુલપરમોહિગાણં, મળણાણોહિદુગસ્સાવિ ॥ ૬૯ ॥

શ્રુતકેવલિનો મતિશ્રુત - ચક્ષુચક્ષુષામુદીરણા મન્દા ।

વિપુલપરમાવધ્યો - મનોજ્ઞાનાવધિદ્વિકયોરપિ ॥ ૬૯ ॥

ગાથાર્થ :- મતિ-શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુ-અચક્ષુ દર્શનાવરણની જઘ૦ અનુ૦ ઉદી૦ શ્રુતકેવલીને હોય છે. મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ અને અવધિજ્ઞાન-દર્શનાવરણની જઘ૦ અનુ૦ ઉદી૦ અનુક્રમે વિપુલમતિ અને પરમાવધિજ્ઞાનીને હોય છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામિત્વ કહ્યું, હવે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામિત્વની પ્રરૂપણા કરતાં કહે છે. ક્ષીણકષાય ગુણસ્થાનકવર્તી ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતકેવલીને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેતાં

૭૨ જો કે આહારકશરીરીને પણ ઉદ્યોતનો ઉદય હોય છે, વળી વૈકિયથી આહારક વધારે તેજસ્વી હોય છે. છતાં તેના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા આહારકશરીરીને ન લેતાં વૈકિય યતિને જ કહી છે.

૭૩ પુન્ય પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા અત્યંત વિશુદ્ધ પરિણામવાળા આત્માને અને પાપ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા અત્યંત સંકિલ્પ પરિણામવાળા આત્માને થાય છે. તે તે પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણાને યોગ્ય તીવ્ર વિશુદ્ધિ કે સંકલેશ કયાં હોય તે આ ગ્રંથમાં બતાવ્યું છે. કેટલીક વખતે એ સ્થળ માટે શંકા થઈ આવે છે કે અહીં કેમ હોય ? પરંતુ એ શંકા અસ્થાને છે કેમ કે આ વિષય અતીન્દ્રિય હોવાથી એમાં આપણી અલ્પ બુદ્ધિ કામ કરી શકતી નથી. કેવળજ્ઞાની ભગવંતે જ્ઞાન દ્વારા જોઈ જે કહ્યું છે તેને તેમ માનીને આપણે ચાલવાનું છે. એટલે જેટલું બુદ્ધિથી સમજાય તેટલું સમજી બાકીનું જ્ઞાનીને ભળાવવું તે જ યોગ્ય છે.

૭૪ મતિ-શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુ-અચક્ષુ-દર્શનાવરણ એ ૪ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ થાય છે. તથા સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ સ્થિતિમાં વર્તતાં ક્ષીણકષાયી વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ થાય છે. તથા સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ સ્થિતિમાં વર્તતાં ક્ષીણકષાયી પરમાવધિ લબ્ધિવંતને અવધિજ્ઞાનાવરણ-અવધિદર્શનાવરણની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ થાય છે.

સ્વવળાઈ વિઘ્નકેવલ, - સંજલણાણં ચ સનોકસાયાણં ।

સયસયઉદીરણંતે, નિદ્રાપયલાણમુવસંતે ॥ ૭૦ ॥

ક્ષપણાય વિઘ્નકેવલ - સંજ્વલનાનાં ચ સનોકષાયાણામ્ ।

સ્વસ્વોદીરણાન્તે, નિદ્રાપ્રચલયોરુપશાન્તે ॥ ૭૦ ॥

ગાથાર્થ :- અંતરાય-પ, કેવલદ્વિકાવરણ, સંજ્વલન કષાય, અને ૮ નોકષાયની જઘન્ય અનુ ઉદીં ક્ષપકને પોત-પોતાની ઉદીરણાને અંતે થાય છે. નિદ્રા-પ્રચલની ઉપશાંતમોહે થાય છે.

ટીકાર્થ :- કર્મનો ક્ષય કરવાને માટે તત્પર થયેલા ક્ષપક જીવને અંતરાય-પ, કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, સંજ્વલન ચતુષ્ક, ^{૭૫} નોકષાય-૮ = એ ૨૦ પ્રકૃતિઓની પોત-પોતાના ઉદીરણાને અન્તે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે. અંતરાય-પ, કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણની જઘન્ય અનુ ઉદીં ક્ષીણકષાય જીવને, અને સંજ્વલન-૩, વેદ-૩ની જઘન્ય અનુ ઉદીં અનિવૃત્તિબાદર ગુણં પોત-પોતાની ઉદીરણાને અન્તે, સંજ્વલન લોભની જઘન્ય અનુ ઉદીં સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે, (હાસ્યાદિ)-૬ નોકષાયની જઘન્ય અનુ ઉદીં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અન્ત્ય સમયે, ^{૭૬} નિદ્રા-પ્રચલની જઘન્ય અનુ ઉદીં ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકે હોય છે. કારણ કે તે જીવને અતિ વિશુદ્ધપણું છે.

નિદ્રાનિદ્રાઈણં, પમત્તવિરણ વિસુજ્ઞમાણમ્મિ ।

વેયગસમ્મત્તસ્સ ઉ, સગ્ગવળોદીરણા ચરમે ॥ ૭૧ ॥

નિદ્રાનિદ્રાદીનાં, પ્રમત્તવિરતે વિશુદ્ધમાને ।

વેદકસમ્યક્ત્વસ્ય તુ, સ્વક્ષણોદીરણા ચરમે ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ :- નિદ્રાનિદ્રાદિ ત્રિકની જઘન્ય અનુ ઉદીં તીવ્ર વિશુદ્ધિવાળા પ્રમત્ત વિરતને થાય છે. તથા વેદક સમ્યક્ત્વની જઘન્ય અનુ ઉદીં પોતાના ક્ષય કાલે અન્ત્ય ઉદીરણ થાય ત્યારે થાય છે.

ટીકાર્થ :- નિદ્રાનિદ્રાદીનાં = નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, થીણદ્વી એ ૩ પ્રકૃતિઓની અપ્રમત્તભાવને સન્મુખ થયેલા એવા વિશુદ્ધિવાળા પ્રમત્તમુનિને જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. તથા વેદકસમ્યક્ત્વસ્ય = એટલે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વવાળો જીવ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરતો, મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનો ક્ષય કરી અનન્તર પોતાના ક્ષય કાલે **ઉદીરણા ચરમે** = છેલ્લી ઉદીરણામાં સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં વર્તતાં સમ્યક્ત્વમોહનનીયની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. અને તે ઉદીરણા ચારેગતિના જીવોમાંથી કોઈપણ ગતિવાળા જીવને પ્રવર્તે છે એમ જાણવું.

૭૪ પાપ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગની ઉદીરણા વિશુદ્ધ પરિણામે થાય છે. એટલે તે તે પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગની ઉદીરણાને યોગ્ય વિશુદ્ધિ સ્થાન કયાં હોય, તે વિચારી જઘન્ય અનુભાગની ઉદીરણા કહેવાની હોય છે, જે અહીં કહી છે. એ પ્રમાણે પુન્ય પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સંકલેશ પરિણામે સમજવી.

૭૫ ચૂર્ણિકારે સામાન્યથી જ ૪ સંજ્વલન, ૩ વેદની ચરમ ઉદીરણા હમા ગુણઠાણે કરી છે. બાકી સંજ્વલન લોભની ચરમ ઉદીરણા ૧૦મે હોવાથી એ જ જઘન્ય અનુ ઉદીં તરીકે મળે. તેમ છતાં ઓઘથી ચૂર્ણિકારે કહેલ વચનને પકડીને સંજ્વલન લોભની જઘન્ય અનુ ઉદીં પણ ૮મે જ લેવી હોય તો ટીપ્પણકારે ખુલાસો કર્યો છે કે કીટ્ટીકૃત રસ એક ઠાણીયા કરતાં પણ અત્યંત તુચ્છ હોવાથી અવ્યવહાર્ય ગણીને ૮મે થતી ચરમ ઉદીરણા જાણવી. બાકી ચૂર્ણિકારને પણ ૧૦મે થતી ચરમ ઉદીરણા જ અભિપ્રેત છે એ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા સ્વામિત્વ અધિકાર પરથી જણાય છે. ત્યાં જઘન્ય અનુભાગોદીરણા સ્વામીનો ઘાતિકર્મો માટે અતિદેશ કર્યો છે. એના વિશ્લેષણમાં સંજ્વલન-લોભ માટે ચૂર્ણિકારે સમયાધિક આવલિકા શેષ સકષાયને કહ્યો છે, ચરમ સમય બાદર કષાયને નહીં.

૭૬ જેઓ નિદ્રાદિકનો ઉદય ક્ષપકશ્રેણિમાં અને ક્ષીણમોહે નથી માનતા તેમને મતે ઉપશાંતમોહે જઘન્ય અનુ ઉદીં સમજવી. અને જેઓ ક્ષપકશ્રેણિમાં નિદ્રાનો ઉદય માનતા હોય તેમને મતે ૧૨મા ગુણસ્થાનકની બે સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા થાય એમ સમજવું.

સે કાલે સમ્મત્તં, સસંજમં ગિણ્હઓ ય તેરસાં ।
 સમ્મત્તમેવ મીસે, આઠ્ઠણ જહન્નગટિર્હસુ ॥ ૭૨ ॥
 તસ્મિન્ કાલે સમ્યક્ત્વં, સસંયમં ગ્રહીષ્યતિ ચ ત્રયોદશાનામ્ ।
 સમ્યક્ત્વમેવ મિથ્રે, આયુષાં જઘન્યસ્થિતૌ ॥ ૭૨ ॥

ગાથાર્થ :- અનન્તર સમયે સંયમ સહિત સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરતો જીવ મિથ્યાત્વાદિ ૧૩ પ્રકૃતિઓની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. તથા અનન્તર સમયે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર મિથ્રદૃષ્ટિ જીવને મિથ્રમોહનીયની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. તથા ચારે આયુષ્યની પોત-પોતાની જાનુઆરી સ્થિતિમાં વર્તતો જીવ જાનુઆરી ૭૦ કરે છે.

ટીકાર્થ :- સે-અનન્તરે કાલે- એટલે કે બીજે સમયે જે જીવ સંયમ સહિત સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરશે તે જીવને મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધિ-૪, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪=એ ૧૩ પ્રકૃતિઓની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. અહીં આ સંપ્રદાયનો મત છે. જે જીવ અનન્તર સમયે ^{૭૭} સમ્યક્ત્વ અને સંયમ બન્ને એકી સાથે પામે છે તેવા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધિ-૪=એ ૫ પ્રકૃતિઓની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયેલ જે જીવ સંયમને પામશે તે જીવને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪ની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. અને દેશવિરતિ થયેલ જે જીવ સંયમને પામશે તે જીવને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪ની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. કારણ કે મિથ્યાદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોય છે, તેથી પણ દેશવિરત જીવને અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોય છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ કહેલ ક્રમથી તેઓને જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૭૨માં કહ્યું છે. -“સમ્મપડિવત્તિકાલે પંચગ્હ વિ સંજમસ્સ ચઠ્ઠસુ ” સમ્યક્ત્વ અને ‘અપિ’ શબ્દથી સંયમ બન્નેની પ્રાપ્તિકાલે-અર્થાત્ મિથ્યાત્વના અન્ત્ય સમયે પાંચના, સંયમની પ્રતિપત્તિકાળે ૪-૪નો અર્થાત્ જાનુઆરી ૪ના અન્ત્ય સમયે ૪-અપ્રત્યાખ્યાની, દેશવિરતિના અન્ત્ય સમયે ૪-પ્રત્યાખ્યાનાવરણની જાનુઆરી ૭૦ થાય છે.

તથા જે મિથ્રદૃષ્ટિ જીવ અનંતર સમયે સમ્યક્ત્વને પામશે (અર્થાત્ મિથ્રદૃષ્ટિના અન્ત્ય સમયે) તે જીવને મિથ્રમોહનીયની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. કારણ કે મિથ્રદૃષ્ટિ જીવને તથાવિધ વિશુદ્ધિના અભાવે સમ્યક્ત્વ અને સંયમ એ બન્ને એકીસાથે ન પામે પરંતુ ફક્ત સમ્યક્ત્વ જ પામે તેથી ફક્ત સમ્યક્ત્વ જ કહ્યું છે.

તથા ચારે આયુષ્યની પોત-પોતાની જાનુઆરી સ્થિતિમાં વર્તતાં જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. ત્યાં ૩ (શુભ) આયુષ્યનો જાનુઆરી સંકલેશથી જ થાય છે, તેથી ત્યાં જ જાનુઆરી ૭૦ પ્રાપ્ત થાય, તેથી અતિસંકલેશ જીવ જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. તથા નરકાયુષ્યનો જાનુઆરી સ્થિતિબંધ વિશુદ્ધિથી જ થાય છે, તેથી જાનુઆરી ૭૦ પણ ત્યાં જ પ્રાપ્ત થાય, તેથી અતિવિશુદ્ધિવાળો જીવ જાનુઆરી ૭૦ કરે છે.

પોગ્ગલવિવાગિયાણં, ભવાદિસમયે વિસેસમવિ ચાસિં ।

આદિત્તણૂં દોહં, સુહુમો વાઠ્ઠ ય અપ્પાઠ્ઠ ॥ ૭૩ ॥

પુદ્ગલવિપાકિનીનાં, ભવાદિસમયે વિશેષમપિ ચાસામ્ ।

આદિત્ત્વોદ્ધયોઃ, સૂક્ષ્મો વાયુશ્ચાત્પાયુ : ॥ ૭૩ ॥

ગાથાર્થ :- પુદ્ગલવિપાકી સર્વ પણ પ્રકૃતિઓની ભવના પ્રથમ સમયે જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. માત્ર ઔદારિકષટ્કની સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત વાયુકાય કરે છે. અને વૈક્રિયપટ્કની બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય કરે છે.

૭૭ પહેલે-ગુણસ્થાનકથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી ચોથે, સમ્યક્ત્વ સાથે જ દેશવિરતિ પ્રાપ્ત કરી પાંચમે અને સમ્યક્ત્વ સાથે જ સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરી વચ્ચેના ગુણસ્થાનકોને સ્પર્શ કર્યા સિવાય સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનકે જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. અહીં પહેલેથી સાતમે જાનુઆરી નીચે વિશુદ્ધિ હોય છે, એટલે પહેલના અંતે ઉપરોક્ત પાંચ પ્રકૃતિના જાનુઆરી ૭૦ થઈ શકે છે.

જે પછીના સમયે સમ્યક્ત્વ સાથે સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરે તે સમયે એટલે કે મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે મિથ્યાત્વમોહનીયની જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. અહીં તેમ પંચસંગ્રહમાં પણ કહ્યું છે. અહીં કયું સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં જાનુઆરી ૭૦ થાય તે વિચારવાનું રહે છે. શાચોપશમિક પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે મિથ્યાત્વમોહનીયના જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. જો કે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ સાથે પણ સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ તેની ઉદીરણા પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવશિકા શેષ રહે ત્યારે દૂર થાય છે એટલે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે મિથ્યાત્વમોહનીયની ઉદીરણા સંભવી શકતી નથી, તો પછી જાનુઆરી ૭૦ રીતે સંભવે ? માટે શાચોપશમિક સમ્યક્ત્વ સાથે સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનારને મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે તેના જાનુઆરી ૭૦ કરે છે. તત્ત્વ કેવલીગમ્ય.

ટીકાર્થ :- પુદ્ગલવિપાકી સર્વ પણ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા ભવના પ્રથમ સમયે હોય છે. અને આ સામાન્ય વચન છે. તેથી અમુક પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા અમુક જીવને હોય એ પ્રમાણે એ પ્રકૃતિઓની વિશેષ વિવક્ષા કરીશ એ પ્રતિજ્ઞાના નિર્વાહમાં હવે વિશેષ વિવક્ષા કરે છે. - ‘આઈ’ ઈત્યાદિ ઔદારિક અને વૈકિયરૂપ પ્રથમના બે શરીરની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા અનુક્રમે અલ્પ આયુષ્યવાળા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત વાયુકાય અને બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયને હોય છે. અહીં શરીર ગ્રહણ કરવાથી બંધન અને સંઘાતનનું પણ ગ્રહણ જાણવું. તેથી તાત્પર્યાર્થ એવો થાય છે કે- ઔદારિક શરીર, ઔદારિક સંઘાતન, ઔદારિક બંધન યતુષ્ક એ ઔદારિક પટ્ટકની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય વાયુકાયને હોય છે. અને વૈકિયપટ્ટકની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા પર્યાપ્ત^{૭૮} બાદર વાયુકાયને હોય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા-૭૩માં કહ્યું છે. - **‘ઉરલસ સુહમાપજ્જો વાઠુ વાયરપજ્જત વેઝવે’** ઇતિ- ઔદારિકપટ્ટકની સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત વાયુકાય, અને વૈકિયપટ્ટકની બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે.

વેઝંદિય અપ્પાઝગ - નિરય ચિરટિઈ અસણ્ણિણો વા વિ ।

અંગોવંગાણાહારગાઈ, જડ્ણોડપ્પકાલમ્મિ ॥ ૭૪ ॥

દ્વીન્દ્રિયોડ્પ્પાયુષ્કો - નૈરયિકાશ્ચિરસ્થિતિકોડસંજી વાડપિ ।

અદ્ધોપાદ્ધયોરાહારકસ્ય, યતિનોડ્પ્પકાલે ॥ ૭૪ ॥

ગાથાર્થ :- અલ્પ આયુષ્યવાળો બેઈન્દ્રિય ઔદારિક અંગોપાંગની, અને જેને વૈકિય ઉવેલ્યું છે એવો અસંજિમાંથી આવેલો દીર્ઘ સ્થિતિવાળો (અતિકૂર) નારક વૈકિય અંગોપાંગની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે.

ટીકાર્થ :- ઔદારિક અંગોપાંગ અને વૈકિય અંગોપાંગરૂપ બન્ને અંગોપાંગનો અનુક્રમે અલ્પઆયુષ્યવાળા બેઈન્દ્રિય તથા અસંજિ ભવથી નીકળીને દીર્ઘસ્થિતિવાળો થયેલ નારક જઘન્ય અનુભાગનો ઉદીરણા કરે છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે-અલ્પઆયુષ્યવાળો બેઈન્દ્રિય જીવ ઔદારિક અંગોપાંગના પ્રથમ સમયે ઔદારિક અંગોપાંગની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. તથા પૂર્વે વૈકિયની ઉદ્ભવના કરી છે તેવો અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ વૈકિય અંગોપાંગને અલ્પકાળ પર્યંત બાંધીને પોતાની સ્થિતિ અનુસારે દીર્ઘ સ્થિતિવાળો નારક થાય, તેવો અતિસંકિલ્પ જીવ વૈકિય અંગોપાંગના ઉદયના પ્રથમ સમયે વર્તતાં વૈકિય અંગોપાંગની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. બેઈન્દ્રિયનું અલ્પ આયુષ્યપણું અને નારકીનું દીર્ઘ આયુષ્યપણું સંકલેશનું કારણ છે. તેથી સંકલેશ જણાવવા માટે તે રીતે ગ્રહણ કર્યું છે.

તથા ‘આહારગાઈ’ તિ- મૂળમાં પ્રાકૃતશૈલીને અનુસારે સ્ત્રીલિંગ છે. તેથી આહારકના ઉપલક્ષણથી આહારકસપ્તકની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા આહારક શરીરને કરતાં સંકલેશવર્તી મુનિને પ્રથમ સમયે હોય છે.

અમણો ચરુસસમા-ળપ્પાઠુ સગચિરટિઈ સેસે ।

સંઘયણાણ ય મણુઓ, હુંડુવઘાયાણમવિ સુહમો ॥ ૭૫ ॥

અમનસ્કઃ ચતુરસ્રવજ્રર્ષભનારાચયોરત્પાયુઃ સ્વકચિરસ્થિતિઃ શેષાણામ્ ।

સંહનનાનાં ચ મનુજો, હુન્ડોપઘાતમપિ સૂક્ષ્મઃ ॥ ૭૫ ॥

ગાથાર્થ :- અલ્પ આયુષ્યવાળો અસંજિ પ્રથમ સંઘયણ-સંસ્થાનની દીર્ઘ સ્થિતિવાળો અસંજિ હુંડક સિવાયના ચાર સંસ્થાન અને મનુષ્ય મધ્યમ ચાર સંઘયણની અને દીર્ઘ સ્થિતિવાળો સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય હુંડક-ઉપઘાતનામની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે.

ટીકાર્થ :- અમના- અલ્પ આયુષ્યવાળો, અતિસંકિલ્પ પ્રથમ સમયે જ સ્વભવસ્થ આહારક થયેલો અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ સમયતુરસ્થ સંસ્થાન અને વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ એ બે પ્રકૃતિની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. અહીં અતિ સંકલેશને માટે અલ્પ આયુષ્યનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ જ ‘સગચિરટિઈ’ તિ પોત પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં વર્તતો ભવના પ્રથમ સમયે આહારક હોય છે. તેથી તે અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ ‘શેષે’ = અહીં પછી વિભક્તિના અર્થમાં સપ્તમીનો પ્રયોગ છે અને સમુદાયાર્થે એક વચન છે તેથી અર્થ એવો થાય છે કે હુંડક સિવાયના^{૭૯} મધ્યમ

૭૮ અહીં પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાય જીવને સ્વામીપણે કહ્યું છે, તેથી તે પર્યાપ્ત શબ્દ ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ કરણ પર્યાપ્ત એવો. વૈકિય શરીરની અપેક્ષાએ અહીં કરણ અપર્યાપ્ત ઉદયના પ્રથમ સમયે વર્તતાં સંકિલ્પ જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. આ પ્રમાણે પૂજ્ય યુગ્મીકારનું વચન છે.

૭૯ અંતરકરણબાદ યાતિ કર્મોનો રસ લપકને એકેન્દ્રિય આદિ કરતાં અનંતમો ભાગ હોય છે, પણ શંપ અશુભનો તો પછી પણ અસંજિ આદિને જ અનંતમો ભાગ હોય છે. તેથી અહીં સંયોગી ચરમ સમય ન આવે.

સંસ્થાન-૪ની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. તથા સ્વ ભવના પ્રથમ સમયે વર્તતો પૂર્વકોડના વર્ષના આયુષ્યવાળો આહારક જીવ સેવોર્ત અને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ સિવાયના મધ્યમ સંઘયણ-૪ની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. અહીં દીર્ઘ આયુષ્યનું ગ્રહણ તે વિશુદ્ધિને અર્થે છે. વળી તિર્યચ પંચેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ મનુષ્યો પ્રાયઃ અલ્પબળવાળા હોય છે, તેથી અહીં મનુષ્યનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા અતિ દીર્ઘઆયુષ્યવાળો પ્રથમ સમયમાં આહારને લેતો એવો સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ હુંડક અને ઉપધાતનામની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે.

સેવટ્રસ્સ બિંદિય, બારસવાસસ્સ મડયલહુગાણં ।

સન્નિ વિસુદ્ધાણાહારગસ્સ વીસા અઙ્કિલિટ્ટો ॥ ૭૬ ॥

સેવાર્તસ્ય દ્વીન્દ્રિયસ્ય, દ્વાદશવર્ષાયુષ્કસ્ય મુદુલધુકયોઃ ।

સંજિવિશુદ્ધાડનાહારકસ્ય વિશતેરતિસંક્લિષ્ટઃ ॥ ૭૬ ॥

ગાથાર્થ :- બાર વર્ષના આયુષ્યવાળો બેઈન્દ્રિય સેવાર્તની અને પરિણામી અણાહારી સંજિ મૃદુ-લઘુની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. તૈજસસપ્તક આદિ ૨૦ પ્રકૃતિઓની અતિસંક્લિષ્ટ મિથ્યાદૃષ્ટિ અણાહારી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે.

ટીકાર્થ :- બાર વર્ષના આયુષ્યવાળો બેઈન્દ્રિય જીવ ૧૨મા વર્ષે વર્તતો હોય ત્યારે સેવાર્તસંઘયણની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી થાય છે. તથા પોતાની ભૂમિકાનુસારે અતિવિશુદ્ધ અને અનાહારક સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ મૃદુ-લઘુસ્પર્શની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી થાય છે. તથા અપાન્તરાલ ગતિમાં વર્તતો એવો સંક્લિષ્ટ અનાહારક મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ તૈજસસપ્તક, મૃદુ-લઘુ-સિવાય ની શુભવર્ણાદિ-૧૧ અર્થાત્ શુભવર્ણાદિ-૮, અગુરુલઘુ, સ્થિર, શુભ, નિર્માણરૂપ (શુભ ધ્રુવોદયી) ૨૦ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાનો સ્વામી જાણવો.^{૮૦}

પત્યેમુરાલસમં, ઇયરં હુંડેણ તસ્સ પરધાઓ ।

અપ્પાઉસ્સ ય આયા - વુજ્જોયાણમવિ તજ્જોગો ॥ ૭૭ ॥

પ્રત્યેકમૌદારિકસમ - મિતરદ્દ હુંડેન તસ્ય પરાધાતઃ ।

અલ્પાયુષશ્ચાતપો - દ્યોતયોરપિ તદ્યોગ્યઃ ॥ ૭૭ ॥

ગાથાર્થ :- પ્રત્યેક નામકર્મની ઔદારિક સમાન, સાધારણનામની હુંડક સમાન, પરાધાતની અલ્પાયુષ્ય શીઘ્ર પર્યાપ્ત અને આતપ-ઉદ્યોતની તદ્યોગ્ય પૃથ્વીકાયને જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે.

ટીકાર્થ :- પ્રત્યેકનામની ઉદીરણા ઔદારિક સમાન કહેવી,^{૮૧} અર્થાત્ ઔદારિકની જેમ પ્રત્યેકનામની પણ જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા પ્રથમ સમયે વર્તતાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવને જાણવી. એ પ્રમાણે અર્થ છે. તથા તેની ઇતર એટલે સાધારણનામની ઉદીરણા હુંડક સમાન કહેવી. અર્થાત્ જેમ આહારકપણાના પ્રથમ સમયે વર્તતાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવને હુંડકનામની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા પૂર્વે કહી છે તેમ સાધારણનામની પણ જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કહેવી. તથા શીઘ્ર પર્યાપ્ત અલ્પાયુષ્યવંત, અતિસંક્લિષ્ટ અને પર્યાપ્તિના અન્ય સમયે વર્તતો સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ પરાધાતનામની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. તથા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, અતિસંક્લિષ્ટ અને આતપ-ઉદ્યોતને યોગ્ય એવા પૃથ્વીકાયવાળા જીવને પ્રથમ સમયે વર્તતાં આતપ અને ઉદ્યોતની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે.

જા નાઝજ્જિયકરણં, તિત્થગરસ્સ નવગસ્સ જોગંતે ।

કક્કલ્લડગુરુણ મંથે, નિયત્તમાણસ્સ કેવલિણો ॥ ૭૮ ॥

યાવન્નાયોજિકાકરણં, તીર્થકરસ્ય નવકસ્ય યોગ્યન્તે ।

કર્કશગુર્વોરન્તે (મંથે), નિવર્તમાનસ્ય કેવલિનઃ ॥ ૭૮ ॥

ગાથાર્થ :- જ્યાં સુધી હજી આવર્જકરણનો આરંભ થયો નથી ત્યાંથી પૂર્વના સમયે જિનનામની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે, તથા સયોગી કેવલીને યોગાંત સમયે (અન્ય સમયે) નીલાદિ-૮ પ્રકૃતિની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે. તથા સમુદ્ધાતથી નિવર્તતાં કેવલીને કર્કશ અને ગુરુસ્પર્શની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે.

ટીકાર્થ :- આયોજિકાકરણ તે કેવલી સમુદ્ધાતની પૂર્વે થાય છે. ત્યાં આ ઉપસર્ગ મર્યાદાવાચક હોવાથી આ સર્વજ્ઞદૃષ્ટ મર્યાદાએ **યોજનમ્** અતિ શુભયોગ સંબંધી જે કરણ તે આયોજિકાકરણ કહેવાય છે. કેટલાક **આવર્જિતકરણ**

૮૦ પુન્ય પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા અતિસંક્લિષ્ટ પરિણામીને થાય છે. અને તેવો સંકલેશ ૧લા ગુણકાણે હોય છે. એટલે મિથ્યાદૃષ્ટિ ગ્રહણ કર્યો છે. અતિ અલ્પ યોગ-બળ લેવા માટે વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન આત્મા લીધો છે. તેથી સાથે અનાહારક પણ કહ્યો છે.

૮૧ પ્રત્યેક માટે 'ઔદારિકની જેમ' એવો અતિદંશ કર્યા બાદ, ચૂર્ણિકારે એમ જણાવ્યું છે કે-શીઘ્ર પર્યાપ્ત થનાર સૂક્ષ્મ જીવને આહાર પ્રથમ સમયે.

એમ કહે છે. ત્યાં આ અર્થ થાય છે:- **આવર્જિત** = સન્મુખ કરેલ, લોકમાં પણ કહેવાય છે કે મેં આને આવજ્યો એટલે કે મેં આને સન્મુખ કર્યો છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને તેથી તથા ભવ્યત્વપણે મોક્ષગમન પ્રત્યે આવર્જિત એટલે સન્મુખ કરેલ તેનું કરણ તે ઉદીરણા આવલિકામાં કર્મ પ્રક્ષેપણરૂપ શુભ યોગ વ્યાપાર તે **આવર્જિતકરણ** કહેવાય છે. બીજા કોઈ આચાર્ય તેને **આવશ્યકકરણ** એ પ્રમાણે પણ કહે છે. ત્યાં આ અર્થ છે:- આવશ્યકથી અવશ્ય ભાવ વડે જે કરણ તે **આવશ્યકકરણ**. તે આ પ્રમાણે કહે છે- કેટલાક સમુદ્ઘાત કરે છે, અને કેટલાક નથી કરતાં, પરંતુ આ આયોજિકાકરણ તો સર્વ પણ કેવલીઓ કરે છે.

અને તે આયોજિકાકરણ અસંખ્યેય સમયાત્મક અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણનું છે. ભગવાન આર્યશ્યામાચાર્યએ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:- **“કઇ સમઇએ પં મન્તે આરંજિયાકરણે પન્તે ? ગોયમા ! અસંખેજ્જસમઇએ અન્તોમુહુતિએ પન્તે”** । અર્થ:- હે ભગવન કેટલાં સમય પ્રમાણ આયોજિકાકરણ કરે ? હે ગોયમ અસંખ્યેય સમય પ્રમાણ અંતર્મુદૂર્તનું આયોજિકાકરણ કરે છે. તે આયોજિકાકરણ જ્યાં સુધી શરૂ કર્યું નથી ત્યાં સુધી અર્થાત્ આયોજિકાકરણના પૂર્વ સમયે તીર્થંકર કેવલી **જિનનામકર્મની** જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. કારણ કે આયોજિકાકરણમાં તો અનુભાગ ઉદીરણા વધારે થાય છે. તેથી આયોજિકાકરણનો પૂર્વ સમય ગ્રહણ કર્યો.

તથા નીલ-કૃષ્ણવર્ણ, દુરભિગંધ, તિક્ત-કટુરસ, શીત-રુક્ષસ્પર્શ અસ્થિર, અશુભ એ ૯ પ્રકૃતિઓની **યોગ્યન્તે**- સયોગી કેવલીના અન્ત્ય સમયે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે. કારણ કે આ જ ઉદીરકને અતિવિશુદ્ધપણું છે. તથા **કર્કશ-ગુરુસ્પર્શની** જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કેવલી સમુદ્ઘાતથી નિવર્તતાં એવા કેવલીને મંથનોપસંહાર સમયે અર્થાત્ દૃઢા સમયે હોય છે.

સેસાણ પગડવેઈ, મજ્ઞિમપરિણામપરિણો હોજ્જા ।

પચ્ચયસુભાસુભા વિ ચ, ચિતિય નેઓ વિવાગે ચ ॥ ૭૧ ॥

શેષાણાં પ્રકૃતિવેદી, મધ્યમપરીણામપરિણતો ભવેત્ ।

પ્રત્યયશુભાશુભાનપિ ચ, ચિન્તયિત્વા જ્ઞેયો વિપાકોક્ષ ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ :- શેષ ૩૪ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા મધ્યમ પરિણામે પરિણત જીવને હોય છે, એ પ્રમાણે સર્વ પ્રકૃતિઓમાં પરિણામાદિ પ્રત્યય, શુભાશુભતા, અને ચાર પ્રકારના વિપાકને વિચારીને જઘન્ય વા ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી જાણવાં.

ટીકાર્થ :- બાકીની સાતા-અસાતાવેદનીય, ગતિ-૪, જાતિ-૫, આનુપૂર્વી-૪, ઉચ્ચવાસ, વિહાયોગતિદ્વિક, ત્રસ, સ્થાવર, બાદર, સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, સુભગ, દુર્ભગ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, આદેય અનાદેય, યશઃકીર્તિ, અયશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર, નીચગોત્ર, =એ ૩૪ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી તે તે પ્રકૃતિજ્ઞા ઉદયમાં વર્તતાં એવા મધ્યમ પરિણામે પરિણત^૨ સર્વે પણ જીવો હોય છે.

હવે સર્વે ઠેકાણે સામાન્યથી જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામિપણાને જાણવાનો ઉપાય બતાવે છે. **“પચ્ચય”** તિ પ્રત્યય તે પરિણામપ્રત્યય અને ભવપ્રત્યય, તથા પ્રકૃતિઓની શુભ-અશુભતા અને પુદ્ગલવિપાકાદિ-૪ પ્રકારનો વિપાક એ ત્રણને સમ્યક્ પ્રકારે વિચારીને યથાયોગ્યપણે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી જાણવા. તે આ પ્રમાણે કહે છે. પરિણામપ્રત્યય અનુભાગ ઉદીરણા પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટ હોય છે. ભવપ્રત્યય અનુભાગ ઉદીરણા પ્રાયઃ જઘન્ય હોય છે. શુભ પ્રકૃતિઓની પ્રાયઃ^૩ સંકલેશથી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા, અને અશુભપ્રકૃતિઓની વિશુદ્ધિથી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે. તેથી વિપરીતપણે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે. (અર્થાત્ શુભ પ્રકૃતિઓની

૮૨ આ સઘળી પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ છે, અને તેના મંદ અનુભાગની પરાવર્તમાનભાવે થાય છે એટલે કે પુન્ય પ્રકૃતિ બાંધી પાપ પ્રકૃતિ બાંધતા પુન્ય પ્રકૃતિના મંદ અનુભાગની, અને પાપ પ્રકૃતિ બાંધી પુન્ય પ્રકૃતિ બાંધતા પાપ પ્રકૃતિના મંદ અનુભાગની ઉદીરણા કરે છે. પરાવર્તમાનભાવ હોય ત્યારે પરિણામની મંદતા હોય છે. તે વખતે તીવ્ર વિશુદ્ધિ કે તીવ્ર સંકલેશ હોતો નથી. તેથી તીવ્ર રસબંધ કે તીવ્ર રસની ઉદીરણા થતી નથી. પરંતુ મંદ રસબંધ અને મંદ રસની ઉદીરણા હોય છે.

૮૩ જેમ પુન્ય પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિએ તીવ્ર રસબંધ થાય છે, અને પછી જેમ જેમ વિશુદ્ધિ મંદ થતી જાય છે. તેમ તેમ પુન્ય પ્રકૃતિઓનો રસબંધ ઓછો ઓછો થતો જાય છે. વળી તીવ્ર વિશુદ્ધિએ પુન્ય પ્રકૃતિઓના તીવ્ર રસની ઉદીરણા થાય છે. અને તે વિશુદ્ધિ જેમ જેમ ઓછી થતી જાય છે તેમ તેમ શુભરસની ઉદીરણા ઓછી ઓછી થતી જાય છે. પાપપ્રકૃતિઓ માટે તેથી વિપરીત પ્રકૃતિ કરવાની છે. આ રીતે તીવ્ર રસબંધ થાય ત્યારે ઉદીરણા પણ તીવ્ર રસની થાય અને મંદ રસબંધ થાય ત્યારે ઉદીરણા પણ મંદ રસની થાય છે. જેમ બંધને યોગ્ય અસંખ્ય અધ્યવસાય સ્થાનકો છે તેમ ઉદીરણાને યોગ્ય પણ અસંખ્ય અધ્યવસાય સ્થાનકો છે. અધ્યવસાયને અનુસરીને ઉદીરણા થાય છે. આ બધું સામાન્ય નિયમ મુજબ સમજવું. વિશેષ નિયમે વિશેષ કાયદો લાગે.

વિશુદ્ધિથી ઉંઅનુઉદીં અને અશુભ પ્રકૃતિઓથી સંકલેશથી ઉંઅનુઉદીં હોય છે.) પુદ્ગલાદી વિપાકનો પુદ્ગલાદિ પ્રત્યયના ઉત્કર્ષમાં ઉત્કૃષ્ટ, પ્રથમ સમયે તો જઘન્ય ઈત્યાદિ વિચારીને તે તે પ્રકૃતિ ઉદયવતિમાં જઘન્ય -ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામિપણાને નિર્ધારવું અર્થાત્ નક્કી કરવું. (પરિશિષ્ટ - ૧ માં યંત્ર નં. - ૪ જુઓ)

ઈતિ જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામિત્વ સહીત છઠ્ઠી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

ઈતિ ૩જી અનુભાગ ઉદીરણા સમાપ્ત.

-: અથ ૪થી પ્રદેશ ઉદીરણા :-

-: અથ ૧લી સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

પંચળમણુક્કોસા, તિહા પાસે ચરવિહા દોળં ।

સેસવિગળા દુવિહા, સબ્બવિગળા ય આરસ ॥ ૮૦ ॥

પજ્વાનામનુકૃષ્ટા, ત્રિધા પ્રદેશે ચતુર્વિધા દ્વયોઃ ।

શેષવિકલ્પા દ્વિવિધાઃ, સર્વવિકલ્પાશ્ચાયુષઃ ॥ ૮૦ ॥

આથાર્થ :- ૫ કર્મની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા ૩ પ્રકારે, તથા ૨ કર્મની અનુત્કૃષ્ટ ઉદીં-૪ પ્રકારે, અને એ ૭ કર્મના શેષ વિકલ્પો, તથા અયુષ્યના સર્વ વિકલ્પો ૨ પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અનુભાગ ઉદીરણા કહીં, હવે પ્રદેશ ઉદીરણા કહેવાનો પ્રસંગ છે. ત્યાં સાધાદિ પ્રરૂપણા અને સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા એ બે અર્થાધિકાર છે. તેમાં પણ સાધાદિ પ્રરૂપણા મૂલપ્રકૃતિ વિષયની અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયની એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં પ્રથમ મૂલપ્રકૃતિ વિષયની સાધાદિ પ્રરૂપણા કહેવાય છે.

મોહનીય, આયુષ્ય, વેદનીય સિવાયની ૪^૪ પાંચે મૂલપ્રકૃતિઓની પ્રદેશ સંબંધી અનુત્કૃષ્ટ ઉદીરણા-અનાદિ-ધ્રુવ-અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. આ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા ગુણિતકર્માશ જીવ પોત-પોતાની ઉદીરણાને અન્તે પામે છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વે પણ અનુત્કૃષ્ટ, અને તે ધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી અનાદિ છે. ધ્રુવ-અધ્રુવ અભવ્ય-ભવ્ય અપેક્ષાએ જાણવી.

તથા વેદનીય અને મોહનીય એ બે કર્મની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - વેદનીયકર્મની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા અપ્રમત્તભાવને સન્મુખ થયેલા એવા સર્વ વિશુદ્ધ પ્રમત્તયતિને હોય છે. અને મોહનીયની ઉંપ્રં ઉદીરણા સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે સ્વ ઉદીરણાને અન્તે હોય છે. તેથી એ બન્ને કર્મની પણ ઉંપ્રં ઉદીરણા સાદિ-અધ્રુવ છે. તેથી બીજે સર્વે પણ અનુત્કૃષ્ટ પ્રંઉદીરણા, તે પણ અપ્રમત્તથી પડતાં મુનિને વેદનીયની, અને ઉપશાંતમોહથી પડતાં મુનિને મોહનીયની અનુત્કૃષ્ટ ઉદીં - સાદિ હોય છે, અને તે સ્થાનને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

આ સાતે પણ મૂલપ્રકૃતિઓનો બાકીના જઘન્ય-અજઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આ સાતે પણ કર્મની જઘન્ય-અજઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને અતિસંકલેશ પરિણામના ભાવ અને અભાવથી પરાવર્તનમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી સાદિ-અધ્રુવ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કહીં છે. તથા આયુષ્યના સર્વે પણ વિકલ્પો અધ્રુવપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે.

મિચ્છત્તસ ચરદ્ધા, સગયાલાપ તિહા અણુક્કોસા ।

સેસવિગળા દુવિહા, સબ્બવિગળા ય સેસાણ ॥ ૮૧ ॥

મિથ્યાત્વસ્ય ચતુર્દ્ધા, સપ્તચત્વારિંશતસ્ત્રિધાનુકૃષ્ટા ।

શેષવિકલ્પા દ્વિવિધાઃ, સર્વવિકલ્પાશ્ચ શેષાણામ્ ॥ ૮૧ ॥

૮૪ ઉપર કહેલ કર્મમાંથી ૩ વાતિકર્મની છલ્લી ઉદીરણા ૧૨મા ગુણસ્થાનકે અને અધાતિ-૨ કર્મની ૧૩મા ગુણસ્થાનકે પ્રવત્તી હોવાથી. અને તે બન્ને સ્થળેથી પડવાનો અભાવ હોવાથી સાદિ ભંગ નથી.

ગાથાર્થ :- મિથ્યાત્વની અનુકૃષ્ટ પ્રૉઉદીૉ ૪ પ્રકારે તથા શેષ ધ્રુવોદયિ ૪૭ પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટ પ્રૉઉદીૉ ૩ પ્રકારે છે. એ ૪૮ પ્રકૃતિઓના શેષ વિકલ્પો અને શેષ પ્રકૃતિઓના સર્વે વિકલ્પો ૨ પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- ઉત્તર પ્રકૃતિઓની સાધાદિ પ્રરૂપણા :- કહે છે. મિથ્યાત્વની અનુકૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. = જે અનંતર સમયે સંયમ સહિત સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરશે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે, તે એક સમયમાત્ર હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વે પણ અનુકૃષ્ટ, તે પણ સમ્યક્ત્વથી પડતાને સાદિ, તે સ્થાનને નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

તથા શેષ ધ્રુવોદયિ ૪૭ પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. :- જ્ઞાનાવરણ -૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, = એ ૧૪ પ્રકૃતિઓની ગુણિતકર્માશ ક્ષીણકષાય જીવને પોત-પોતાની ઉદીરણાના અન્તે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે, અને તે સાદિ - અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વે પણ અનુકૃષ્ટ, અને તે ધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

તથા તૈજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ = એ ૩૩ પ્રકૃતિઓની ગુણિતકર્માશવાળા સયોગી કેવલીને અન્ત્ય સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે, અને તે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વે પણ અનુકૃષ્ટ, અને તે ધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

તથા આ ૪૮ પ્રકૃતિઓના બાકીના જઘન્ય-અજઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. :- સર્વે પણ પૂર્વ કહેલ ૪૮ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય પ્રદેશોદીરણા અતિસંકિલ્પિત પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને હોય છે, અને તેવા પરિણામથી ઉતરતાં જીવને અજઘન્ય હોય છે, તે પરાવૃત્તિથી પામે છે તેથી સાદિ-અધ્રુવ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ તો પૂર્વ જ કહેલ છે.

અને બાકીની અધ્રુવોદયિ ૧૧૦ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય - અજઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ અને અનુકૃષ્ટ એ સર્વે પણ વિકલ્પો અધ્રુવ ઉદીરણાપણું હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. (યંત્ર નં - ૧૧ જુઓ, પરિશિષ્ટ - ૧માં યંત્ર નં - ૫ જુઓ)

ઈતિ સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ રજુ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા સ્વામિત્વ :-

અણુભાગુદીરણા, જહણ્ણસામી પાસજિદ્દા. |

ઘાઈળં અન્નયરો, ઓહીળ વિણોહિલંભેળ || ૮૨ ||

અણુભાગોદીરણાયા, જઘન્યાસ્વામી પ્રદેશજ્યેષ્ઠ : |

ઘાતીનામન્યતર : , અવધ્યોર્વિનાડવધિલમ્બેળ (લબ્ધિહીન :) || ૮૨ ||

ગાથાર્થ :- સર્વે ધાતિકર્મની અનુભાગ ઉદીરણામાં જે જે જઘન્ય ઉદીરણાના સ્વામી પૂર્વે કહ્યાં છે, તે તે સ્વામી અહીં ઉંપ્રૉઉદીૉ માં ગુણિતકર્માશ જાણવાં. વિશેષ એ છે કે શ્રુતકેવલી વા અન્ય કોઈ મત્યાવરણાદિકના ઉંપ્રૉઉદીૉ સ્વામી છે. અને અવધિદ્વિકાવરણના ઉંપ્રૉઉદીૉ સ્વામી અવધિ લબ્ધિ રહિત જીવ છે.

ટીકાર્થ :- સાધાદિ પ્રરૂપણા કરી, હવે સ્વામિત્વને કહે છે. અને તે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી અને જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામી એમ બે પ્રકારે છે. ત્યાં પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી કહે છે. :- સર્વે પણ ધાતિકર્મની અનુભાગ ઉદીરણામાં જે જે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી પૂર્વે કહ્યાં તે તે જ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી ગુણિતકર્માશ જાણવાં વિશેષ એ છે કે શ્રુતકેવલી અથવા બીજા કોઈ (મત્યાવરણાદિકના) ઉંપ્રૉઉદીૉ ના સ્વામી છે. અવધિજ્ઞાન - અવધિદર્શનાવરણ એ બે પ્રકૃતિનો અવધિ લબ્ધિહીન ઉંપ્રૉઉદીૉ કહેવાં. આ અતિ સંક્ષેપથી કહ્યું, હવે વિશેષ વ્યાખ્યા કહે છે.

મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રદેશ ઉદીરણાના સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૧૧ (ગાથા ૮૦-૮૧ના આધારે)

સંખ્યા	મૂલ પ્રકૃતિઓના નામ :-	જયન્ત્ય પ્રદેશ ઉદીરણા		અજયન્ત્ય પ્રદેશ ઉદીરણા		ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા		અનુકૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા				કુલ ભાંગા
		સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધ્રુવ	
૫	જાંઠ, દંઠ, નાંઠ, ગોંઠ, અંતંઠ	મિથ્યાદૃષ્ટિ સંકલ્પ પ્રસાવનથી	મિઠ સંઠ પરાંઠ	મિઠ સંઠ પરાંઠ	મિઠ સંઠ પરાંઠ	ગુણિતકર્માણ સ્વ ઉદીરણાન અન્ત	૧ સમયમાત્ર પશુ હાવાથી	—	સાદિનો અભાવ હાવાથી	અભવ્યનં	ભવ્યનં	૪૫
૧	વંદનીય	"	"	"	"	અપ્રમત્તાભિમુખ પ્રમત્તયતિ, સર્વ વિશુદ્ધ	"	અપ્રમત્તથી પડેલાં	સાદિપશુ નહીં પામેલાં	"	"	૧૦
૧	મોહનીય	"	"	"	"	ક્ષપકશ્રેણિમાં ૧૦મે સમયાધિક આવઠ બાકી રહે	"	૧૧મેથી પડેલાં	"	"	"	૧૦
૧	આયુષ્ય	અધ્રુવપશુ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	—	—	અધ્રુવઠ	૮
ઉત્તરપ્રકૃતિઓના નામ :-												
૧	મિથ્યાત્વ	મિઠ સંઠ પરાંઠ	મિઠ સંઠ પરાંઠ	મિઠ સંઠ પરાંઠ	મિઠ સંઠ પરાંઠ	અનંતર સમયે સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમ પામશ ત મિથ્યાઠ	૧ સમયમાત્ર પશુ હાવાથી	સમ્યક્ત્વથી પડેલાં	સાદિપશુ નહીં પામેલાં	અભવ્યનં	ભવ્યનં	૧૦
૧૪	જાંઠ-૫, દર્શો-૪, અંતરાય-૫ = ૧૪	"	"	"	"	ગુણિતકર્માણ ૧૨મે સ્વ ઉદીરણાન અન્ત	"	—	સાદિનો અભાવ હાવાથી	"	"	૧૨૬
૩૩	તેજઠ-૭, વજ્રાદિ-૨૦, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુઠ, નિર્માણ = ૩૩	"	"	"	"	ગુણિતકર્માણ ૧૩માન અન્ત	"	—	"	"	"	૨૮૭
૧૧૦	બાકીની ૧૧૦	અધ્રુવોદય પશુ હાવાથી	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	અધ્રુવઠ	—	—	અધ્રુવઠ	૮૮૦
૧૫૮											કુલભાંગા	૧૩૧૩

અવધિજ્ઞાન - દર્શનાવરણ સિવાય જ્ઞાનાવરણ પંચક, દર્શનાવરણ ચતુષ્ક અર્થાત્ જ્ઞાનાં-૪, દર્શનાં-૩ = ૭ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા ક્ષીણકષાયી ગુણીતકર્માશ શ્રુતકેવલીને અથવા અન્ય ગુણીતકર્માશ જીવને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં હોય છે. વળી અવધિજ્ઞાનાવરણ - અવધિદર્શનાવરણની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા અવધિલબ્ધિ રહિત તે જ જીવને ત્યારે અર્થાત્ ગુણીતકર્માશ ક્ષીણકષાય જીવને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં હોય છે.^{૮૫}

નિદ્રા - પ્રયલાની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા ઉપશાંત કષાયી જીવને હોય છે. થીણદ્વિત્રિકની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા અપ્રમત્ત સન્મુખ થયેલ પ્રમત્તયતિને હોય છે. મિથ્યાત્વ - અનંતાનુબધિ-૪ = ૫ પ્રકૃતિઓની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા અનંતર સમયે સંયમ સહિત સમ્યક્ત્વ પામવાની ઇચ્છાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને અન્ત્ય સમયે હોય છે. મિશ્રમોહનીયની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા સમ્યક્ત્વ પામતાં વ્યવધાત વગરના પૂર્વના સમયે અર્થાત્ મિશ્રના અન્ત્ય સમયે હોય છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાય-૪ની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા અનંતર સમયે સર્વવિરતિ પામવાની ઇચ્છાવાળા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાય-૪ ની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા તેવા પ્રકારનો અર્થાત્ અનંતર સમયે સર્વવિરતિ પામવાની ઇચ્છાવાળા દેશવિરતિ જીવને હોય છે. સંજ્વલન ક્રોધ-માન-માયાની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા તે તે વેદક (ઉદયવાળા) જીવને પોત-પોતાના ઉદયને અન્તે હોય છે. વેદ-૩ અને સંજ્વલન લોભની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા તે તે વેદક (ઉદયવાળા) ક્ષપક જીવને સમયાધિક આવલિકાના અન્ત્ય સમયે હોય છે. હાસ્યાદિ-૬ની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણા અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમયે હોય છે. અહીં સર્વ ઠેકાણે ગુણીતકર્માશ જીવને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા જાણવી.

વેયણિયાણં ગહિર્હિ, સે કાલે અપ્પમાયમિય વિરઓ ।

સંઘયણપણગતણુદુગ-ઉજ્જોયા અપ્પમત્તસ્સ ॥ ૮૩ ॥

વેદનીયયોર્ગ્રહીષ્યતિ, તસ્મિન્ કાલે-ડપ્રમાદમિતિ વિરતઃ ।

સંહનનપચ્ચક્તનુદ્ધિકો-દ્યોતાનામ્ અપ્રમત્તસ્ય ॥ ૮૩ ॥

ગાથાર્થ :- વેદનીયની ઉં પ્ર૦ ઉદીરણાનો સ્વામી અપ્રમત્ત પ્રાપ્ત કરનાર પ્રમત્ત છે. સંઘયણ-૫, તનુદ્ધિક અને ઉદ્યોતનો ઉં પ્ર૦ ઉદીરક અપ્રમત્ત આત્મા છે.

ટીકાર્થ :- ‘સે કાલે’- જે જીવ અનંતર સમયે અપ્રમત્ત ગ્રહણ કરશે અર્થાત્ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનક પામશે તે પ્રમત્ત સંયતને સાતા-અસાતારૂપ વેદનીય-૨ની (દૃઢા ગુણસ્થાનકના અન્ત્ય સમયે) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા થાય છે, કારણ કે તેને જ સર્વ વિશુદ્ધપણું છે. તથા અપ્રમત્તમુનિને પ્રથમ સિવાયના સંઘયણ-૫, વૈકિર્યસપ્તક, આહારકસપ્તક, ઉદ્યોતનામ એ ૨૦ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે.

દેવનિરયાગાણં, જહન્નજેદ્દુર્દિ ગુરુઅસાણ ।

ઇયરાજ્ઞ વિ અદ્દમ - વાસે નેયોડ્દવાસાજ્ઞ ॥ ૮૪ ॥

દેવનારકાયુષો - જંઘન્યજ્યેષ્ઠસ્થિતિકૌ ગુર્વસાતાયામ્ ।

ઇતરાયુષોરપ્યષ્ટમ - વર્ષે જ્ઞેયોડ્દવર્ષાયુઃ ॥ ૮૪ ॥

૮૫ આ વખતે ગુણીતકર્માશ જીવ સમય પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ, જઘન્ય અનુભાગ, અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશની ઉદીરણા કરે છે. ૧૨મા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ સ્થિતિ રહે ત્યારે ઉક્ત કર્મપ્રકૃતિઓની પણ તેટલી સ્થિતિ સત્તામાં શેષ રહે છે છંદલી આવલિકા ઉદયાવલિકા હોવાથી તેની ઉપરની સમય પ્રમાણ સ્થિતિ, અને તે સ્થિતિસ્થાનમાંના જઘન્ય રસપુકત વધારેમાં વધારે દ્વિકોને ગુણીતકર્માશ જીવ ઉદીરે છે.

અહીં ૧૨મા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ સ્થિતિ રહે ત્યારે દરેકને જઘન્ય સ્થિતિની ઉદીરણા તો થાય. પરંતુ દરેકને જઘન્ય રસની જ ઉદીરણા થતી હોત તો જઘન્ય રસની જ ઉદીરણાના અધિકારમાં ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનીને કે વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીને એમ ઉત્કૃષ્ટ આદિ વિશેષણ જોડીને જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા ન કહેત. પરંતુ સામાન્યથી જ ૧૨મા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે શ્રુત જ્ઞાનાવરણાદિની જઘન્ય રસોદીરણા થાય એમ કહેત. એમ નથી કહ્યું તે પરથી એમ સમજાય છે કે ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતપૂર્વી આદિને જઘન્ય રસની ઉદીરણા થાય, અન્યને મધ્યમ રસની ઉદીરણા થાય. વળી એમ પણ નથી સમજવાનું કે જઘન્ય રસોદીરણા કરનાર દરેક ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશની જ ઉદીરણા કરે છે. કેમ કે ગુણીતકર્માશ હોય તે કરે, અન્ય મધ્યમ પ્રદેશોદીરણા કરે. માત્ર જે સ્થળે ધાતિકર્મની જઘન્ય રસોદીરણા કરી ત્યાં જ તેની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા થાય છે. જેમ કે મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિની બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે જઘન્ય રસોદીરણા કરી છે તેમ બારમાની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે તે પ્રકૃતિઓની ગુણીતકર્માશ જીવને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા પણ કહેવી.

ગાથાર્થ :- દેવ નરકાયુની ઉંપ્રંઉદીંનો સ્વામી ઉત્કૃષ્ટ દુઃખોદયી અનુક્રમે જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવ - નારકી જાણવાં. ઈતર મનુષ્ય - તિર્યગાયુની ઉંપ્રંઉદીંના સ્વામી ૮ વર્ષના આયુષ્યવાળા આઠમે વર્ષે વર્તમાન મનુષ્ય-તિર્યચ જાણવાં.

ટીકાર્થ :- દેવ-નારક આયુષ્યના યથાક્રમે દેવ - જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષની સ્થિતિવાળા, અને નારક ૩૩ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા ઘણાં દુઃખના ઉદયમાં વર્તતાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશના ઉદીરક છે. ઘણાં દુઃખના અનુભવમાં ઘણાં આયુષ્યના પુદ્ગલો દૂર (નિર્જરા) કરે છે. તેથી તેનું ગ્રહણ કર્યું છે. તત્ = ઘણાં આયુઃ પુદ્ગલના ક્ષયનું મૂળ અતિસંકલેશ છે તે જણાવવા માટે સ્થિતિના **વ્યત્યાસ** = ફેરફારનું ગ્રહણ કર્યું છે. અર્થાત્ દેવની જઘન્ય ૧૦ હજાર વર્ષની સ્થિતિ લીધી છે, જ્યારે નારકીની ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિ લીધી છે.

ઈતર જે તિર્યચ - મનુષ્ય આયુષ્ય યથાસંખ્ય પ્રમાણે તિર્યચ મનુષ્ય ૮ વર્ષના આયુષ્યવાળા અર્થાત્ ૮મા વર્ષમાં વર્તતાં ઘણાં દુઃખના ઉદયયુક્ત જીવ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશના ઉદીરક છે.

एगंततिरियजोग्गा, नियगविसिद्वेसु तह अपज्जत्ता ।

संमुखिममणुयंते, तिरियगई देसविरयस्स ॥ ८५ ॥

एकान्ततिर्यग्योग्या, निजकविशिष्टेषु तथाऽपर्याप्ताः ।

संमुखिममनुजान्ते, तिर्यगतेर्देशविरतस्य ॥ ८५ ॥

ગાથાર્થ :- એકાન્તે તિર્યચગતિમાં જ જે ઉદય યોગ્ય પ્રકૃતિઓ છે તેઓની ઉં પ્રં ઉદીં ના સ્વામી તે તે વિશિષ્ટ નામવાળા તિર્યચો જ છે. તથા અપર્યાપ્ત નામની ઉં પ્રં ઉદીં ના સ્વામી સંમુચ્છિમ અપર્યાપ્ત મનુષ્યને અન્તે, અને તિર્યચગતિની ઉં પ્રં ઉદીં દેશવિરત છે.

ટીકાર્થ :- એકાન્તે તિર્યચને જ જે પ્રકૃતિ ઉદય યોગ્ય હોય તે એકાન્તે તિર્યચ યોગ્ય પ્રકૃતિઓ:- પ્રથમ જાતિ ચતુષ્ક, આતપ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ એ ૮ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા ના સ્વામી પોત-પોતાના પ્રકૃતિ વિશિષ્ટ જીવો પામે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે- એકેન્દ્રિયજાતિ અને સ્થાવરનામની ઉં પ્રં ઉદીરણા સર્વ વિશુદ્ધ બાદર પૃથ્વીકાય જીવને હોય છે. આતપનામની ઉં પ્રં ઉદીરણા ખર બાદર પૃથ્વીકાય ને હોય છે. સૂક્ષ્મનામની ઉં પ્રં ઉદીરણા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જીવને હોય છે. સાધારણ-વિકલેન્દ્રિયજાતિની ઉં પ્રં ઉદીરણા તે તે નામના ઉદયવાળા સર્વ વિશુદ્ધ પર્યાપ્ત જીવને હોય છે. તથા અપર્યાપ્તનામની ઉં પ્રં ઉદીરણા અપર્યાપ્ત સંમુચ્છિમ મનુષ્યને અન્ત્ય સમયે વર્તતાં હોય છે. તથા તિર્યચગતિની ઉં પ્રં ઉદીરણા અતિ વિશુદ્ધ દેશવિરતિવાળા તિર્યચ જીવને હોય છે.

अणुपुब्बिगइदुगाणं, सम्मदिट्ठी उ दुभगमाईणं ।

नीयस्स य से काले, गहिहिइ विरइ त्ति सो चेव ॥ ८६ ॥

आनुपूर्विगतिद्विकयोः, सम्यग्दृष्टिस्तु दुर्भगादीनाम् ।

नीचैर्गोत्रस्य च तस्मिन् काले, ग्रहीष्यति विरतिरिति स चैव ॥ ८६ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- તે તે ગતિમાં વર્તતાં સર્વ વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને ત્રીજા સમયે આનુપૂર્વી-૪ની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે. ફક્ત મનુષ્ય-તિર્યચાનુપૂર્વીની ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવો. દેવ-નરકગતિનો પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરક તે જ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણની ગાથા ૮૫માં તો કહ્યું છે. “અણુપુબ્બિગઈણા દુગાઓ સમ્મો ”. ત્તિ અર્થ:- આનુપૂર્વી અને દેવ-નરકગતિનો ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરક છે. અવિશેષથી કહ્યું છે અને તેની વ્યાખ્યા પણ અવિશેષથી જ કરાય છે. તથા અનંતર સમયે જે સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરશે તે જ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ દુર્ભગ-અનાદેય-અયશઃકીર્તિ અને નીચગોત્ર = એ ૪ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા કરે છે.

जोगंतुदीरगाणं, जोगंते सरदुगाणुपाणूणं ।

नियगते केवलिणो, सबविसुद्धो य सव्वासि ॥ ८७ ॥

યોગ્યન્તોદીરકાણાં, યોગ્યન્તે સ્વરદિકાનપ્રાણયોઃ।

નિજકાન્તે કેવલિનઃ, સર્વવિશુદ્ધશ્ચ સર્વાસામ્ ॥ ૮૭ ॥

ગાથાર્થ :- સયોગીને અન્ત્ય સમયે ઉદીરણા યોગ્ય જે પ્રકૃતિઓ છે તેની ઉં પ્રદેશોદીરણા સયોગી કેવલીને અન્ત્ય સમયે હોય છે. સ્વરદિક અને શ્વાસોશ્વાસની ઉંપ્રંઉદીં સ્વ સ્વ નિરોધને અન્તે હોય છે. સર્વ પ્રકૃતિઓની ઉં પ્રદેશોદીરણા સર્વ વિશુદ્ધ જીવને હોય છે.

ટીકાર્થ :- “યોગી” - સયોગી કેવલીને ‘અન્તે’- અન્ત્ય સમયે જે પ્રકૃતિઓ ઉદીરણા યોગ્ય છે. તે-મનુષ્યજાતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, તૈજસસપ્તક, સંસ્થાન-૬, પ્રથમ સંઘયણ, વર્ણાદિ-૨૦, અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, વિહાયોગતિદ્વિક, ત્રસયતુષ્ક, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, સુભગ, આદેય, યશઃકીર્તિ, નિર્માણ, તીર્થકર અને ઉચ્ચગોત્ર એ ૬૨ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સયોગી કેવલીને અન્ત્ય સમયે હોય છે. તથા સ્વરદિક અને શ્વાસોશ્વાસની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા પોત પોતાના નિરોધ કાળે સયોગી કેવલીને હોય છે.

ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણાનું લક્ષણ:- અહીં સર્વ કર્મની^{૬૬} ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા માટે આ પરિભાષા છે. જે જે કર્મનો સ્વ-સ્વ જે ઉદીરણાધિકારી છે તે તે જીવ સર્વ વિશુદ્ધકાળે તે તે કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરક જાણવો. અને આયુષ્ય સિવાય સર્વ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા ગુણિતકર્માશ જીવને હોય છે. તેથી દાનાંતરાયાદિ-૫ની પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા ક્ષીણકષાય ગુણિતકર્માશ જીવને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં જાણવી (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નંબર-૫ જુઓ)

ઘટિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામિત્વ સમાપ્ત

:- અથ જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામિત્વ :-

તપ્પગુદીરગતિસં-કિલિદ્વિભાવો અ સવ્વપર્ગર્ણં ।

નેયો જહણ્ણસામી, અણુભાગુત્તો ય તિત્થયરે ॥ ૮૮ ॥

તત્પ્રકૃત્યુદીરકોડતિસં-ક્લિષ્ટભાવશ્ચ સર્વપ્રકૃતીનામ્ ।

જેયો જઘન્યસ્વામ્યનુભાગોક્તશ્ચ તીર્થકરે ॥ ૮૮ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વ પ્રકૃતિઓના જઘં પ્રં ઉદીરણા સ્વામી અતિ સંકુલિષ્ટ ભાવવાળો તે તે પ્રકૃતિનો ઉદીરક જીવ જાણવો. અને તીર્થકર નામનો જઘં પ્રદેશોદીરક જઘં અનુભાગોદીરણામાં કલાં પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી કલાં, હવે જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામીને કહે છે. તે તે પ્રકૃતિઓના ઉદીરક અતિ સંકુલિષ્ટ પરિણામવાળા ક્ષપિતકર્માશ જીવ પોત-પોતાની યોગ્ય સર્વ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાનો સ્વામી જાણવો. ત્યાં અવધિજ્ઞાનાવરણ સિવાય જ્ઞાનાવરણ-૪, અવધિદર્શનાવરણ સિવાય દર્શનાવરણીય-૩, સાતા-અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, નોકષાય-૮ = એ ૩૫ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સર્વ સંકુલિષ્ટ એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને હોય છે. અને નિદ્રાપંચકની જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી તત્ પ્રાયોગ્ય સંકુલેશ યુક્ત (પર્યાપ્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ) હોય છે.

તથા અનંતર સમયે મિથ્યાત્વને પામશે તેવો અતિ સંકુલિષ્ટ જીવ સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીયનો જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાનો સ્વામી છે. તથા ગતિ-૪, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, વૈકિયસપ્તક, તૈજસસપ્તક, સંસ્થાન-૬, સંઘયણ-૬, વર્ણાદિ-૨૦, પરાઘાત, ઉપઘાત, અગુરુલઘુ, ઉચ્ચવાસ, ઉદ્યોત, વિહાયોગતિદ્વિક, ત્રસયતુષ્ક, સ્થિરાદિ-૬, અસ્થિરાદિ-૬, નિર્માણ, ગોત્રદ્વિક, અંતરાય-૫ = એ ૮૯ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકુલેશ યુક્ત સંજિ પર્યાપ્ત જીવ હોય છે. તથા તત્ પ્રાયોગ્ય સંકુલેશ યુક્ત પ્રમત્તયતિ આહારકશરીરી જીવ આહારકસપ્તકનો જઘન્ય પ્રદેશોદીરક છે. તથા આનુપૂર્વી-૪નો પણ જં પ્રદેશોદીરક તત્ પ્રાયોગ્ય સંકુલેશયુક્ત જીવ છે. આતપનો જઘં પ્રદેશોદીરક અતિ સંકુલિષ્ટ ખર બાદર પૃથ્વીકાય જીવ છે. એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર અને સાધારણ એ ૩ પ્રકૃતિનો જઘન્ય પ્રદેશોદીરક સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકુલેશયુક્ત એકેન્દ્રિય જીવ છે. સૂક્ષ્મનામનો જઘન્ય પ્રદેશોદીરક સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકુલેશયુક્ત

૮૬ અહીં સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉંપ્રં ઉદીં મૂલગાથામાં, પૂં ચૂર્ણિકારં પૂં મલયગિરિ મંડાલ તથા પૂં ઉપાલ મંડાલ ટીકામાં બતાવી નથી. પણ તે સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામતાં સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે હોય છે.

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય છે. અપર્યાપ્તનામનો જઘન્ય પ્રદેશોદીરક સર્વ સંકિલ્પ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય છેલ્લા સમયમાં વર્તતો હોય ત્યારે હોય છે. તથા બે૦ તે૦ ચઉરિન્દ્રિયજાતિના જઘન્ય પ્રદેશોદીરક સર્વ સંકિલ્પ બે૦ તે૦ ચઉરિન્દ્રિય જીવ છે. તીર્થંકરનામકર્મના જે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી કહ્યાં તે જ જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી જાણવાં. અર્થાત્ તીર્થંકર કેવલી જ્યાં સુધી આયોજિકાકરણ શરૂ કર્યું નથી તે પૂર્વના સમયે વર્તતાં એવા તીર્થંકર કેવલી જિનનામકર્મના જઘન્ય પ્રદેશના ઉદીરક હોય છે.

ઓહીણં ઓહિજુણ, અહિસુહવેઈં ય આઝગાણં તુ ।

પઢમસ્સ જહણ્ણટિઈં, સેસાણુવકોસગટિઈંસુ ॥ ૮૧ ॥

અવધ્યોરવધિયુતો - ડતિસુખવેદી ચાયુષ્કાણાન્તુ ।

પ્રથમસ્ય જઘન્યસ્થિતિઃ, શેષાણામુક્ષુષ્ટ સ્થિતિષુ ॥ ૮૧ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- સર્વ સંકિલ્પ એવા અવધિલબ્ધિ યુક્ત જીવ અવધિજ્ઞાનાવરણ - અવધિદર્શનાવરણના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે. કારણ કે અવધિદ્વિકને ઉત્પન્ન કરવામાં ઘણાં પુદ્ગલો પરિક્ષીણ = કાય પામેલા હોય છે. તેથી અવધિલબ્ધિ યુક્તનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા ચારે પણ આયુષ્યના જઘન્ય પ્રદેશના ઉદીરક પોત-પોતાની ભૂમિકાને યોગ્ય અત્યંત સુખને અનુભવતાં જીવને હોય છે. ત્યાં પ્રથમ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણની જઘ૦ સ્થિતિમાં વર્તતાં નારક તે શેષ નારકોની અપેક્ષાએ અતિ સુખી હોય છે, માટે નરકાયુષ્યનો જઘન્ય પ્રદેશોદીરક છે. બાકીના તિર્યચ-મનુષ્ય-દેવાયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં વર્તતાં અને પોત-પોતાના સ્થાને યોગ્યતા મુજબ અત્યંત સુખી એવા તિર્યચ-મનુષ્ય અને દેવો અનુક્રમે તિર્યચાયુ-મનુષ્યાયુ અને દેવાયુના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી જાણવાં. (પરિશિષ્ટ-૧ માં યંત્ર નંબર-૫ જુઓ)

ઇતિ જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામિત્વ સહિત રજુ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઇતિ ૪થી પ્રદેશ ઉદીરણા સમાપ્ત

ઇતિ મહોપાધ્યાય શ્રી ચશોવિજય ગણિવર્ય મં.સા. વિરચિત કર્મપ્રકૃતિ ટીકામાં
ઉદીરણાકરણનું ગુજરાતી ભાષામાં ભાવાનુવાદ સમાપ્ત

૮૭ ગાથા ૮૨ થી ૮૯ સુધીમાં કહેલ અર્થનો સંગ્રહ કર્યો છે, એવી અન્ય બનાવેલી ગાથા કહે છે.

ઉવ્વકોગુદીરણા સમી સુદ્ધો ર ગુણિયકર્મસો । ઇયરાઅ હવિયકર્મસો તજ્જોગુદીરણા કિતિદ્ધો ॥

અર્થ :- શુદ્ધ પરિણામવાળો ગુણિતકર્મી આત્મા ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદીરણાનો સ્વામી છે. અને તત્ પ્રાપ્તિય કિલ્પ પરિણામવાળો લપિતકર્મી આત્મા જઘન્ય પ્રદેશોદીરણાનો સ્વામી છે.

-: અથ ઉદીરણાકરણ સારસંગ્રહ :-

-: અથ ૧લી પ્રકૃતિ ઉદીરણા :-

(૧) લક્ષણ : કષાયસહિત અથવા કષાયરહિત યોગ સંજ્ઞાવાળા વીર્યથી ઉદયાવલિકાની બહારની સ્થિતિઓમાં રહેલ દલિકોને ખેંચી ઉદયાવલિકામાં નાંખવા અર્થાત્ ઉદયાવલિકામાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવાં તે ઉદીરણા કહેવાય છે.

(૨) ભેદ : પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-અનુભાગ અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ તે ઉદીરણાના ચાર પ્રકાર છે. તે એક એક ઉદીરણા મૂળપ્રકૃતિઓ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી બબ્બે પ્રકારે છે. તેમાં મૂળ કર્મોની જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારે અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓની ઉદીરણા મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકસો અઠ્ઠાવન પ્રકારે છે.

(૩) સાઘાદિ પ્રરૂપણા : વેદનીય અને મોહનીયકર્મની સાદિ, અનાદિ, ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ચાર-ચાર પ્રકારે આયુષ્યની સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે અને જ્ઞાનાવરણીય વગેરે શેષ પાંચ કર્મની સાદિ વિના ત્રણ ત્રણ પ્રકારે હોવાથી આઠે મૂળકર્મના પચ્ચીસ ભાંગા થાય છે.

ત્યાં વેદનીયકર્મની પ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધી અને મોહનીયકર્મની ઉદીરણા સૂક્ષ્મસંપરાયની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યાં સુધી હોય છે. તેથી ઉપરના ગુણસ્થાનકમાં હોતી નથી એટલે ઉપરના ગુણસ્થાનકેથી પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે આવે ત્યારે વેદનીયની અને અગિયારમા ગુણસ્થાનકથી દસમા અથવા ચોથા ગુણસ્થાનકે આવે ત્યારે મોહનીયની સાદિ, અપ્રમત્ત અને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકની ચરમ આવલિકાને પ્રાપ્ત નહીં થયેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થવાનો ન હોવાથી ધ્રુવ અને ભવ્ય જીવોને ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થવાનો હોવાથી અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે છે.

આયુષ્યકર્મની પોતપોતાના ભવની છેલ્લી આવલિકામાં ઉદીરણા હોતી નથી અને પરભવની ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયથી શરૂ થાય છે. તેથી સાદિ અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાયકર્મની બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યાં સુધી અને નામ તથા ગોત્રની સયોગીના ચરમસમય સુધી હંમેશા ઉદીરણા થાય છે. માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્ય જીવોને અધ્રુવ એમ ત્રણ પ્રકારે હોય છે. પરંતુ અહીંથી પડવાનો અભાવ હોવાથી સાદિ થતી નથી.

મિથ્યાત્વની સાઘાદિ ચાર પ્રકારે હોવાથી ચાર, પાંચ જ્ઞાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ, પાંચ અંતરાય, વર્ણાદિ વીસ, તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ અને નિર્માણ. આ સુડતાલીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે હોવાથી એકસો એકતાલીસ અને બાકીની એકસોદસ અધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી બસોવીસ. એમ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી કુલ ત્રણસોપાંસઠ ભાંગા થાય છે.

ત્યાં અધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓનો ઉદય અમુક ટાઈમે જ હોય છે અને જ્યારે ઉદય હોય છે ત્યારે જ ઉદીરણા હોય છે. માટે સાદિ અને અધ્રુવ સુપ્રતીત જ છે.

સમ્યક્ત્વની મિથ્યાત્વની ઉદીરણા હોતી નથી પરંતુ સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વે જાય ત્યારે શરૂ થાય છે માટે સાદિ, સમ્યક્ત્વ ન પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ચૌદ ધાતિ પ્રકૃતિઓની બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યાં સુધી અને શેષ નામકર્મની તેત્રીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની સયોગીના ચરમ સમય સુધી હંમેશા ઉદીરણા હોય છે માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યજીવો આશ્રયી અધ્રુવ હોય છે. અહીંથી પડવાનો અભાવ હોવાથી સાદિ થતી નથી.

(૪) સ્વામી :- વેદનીય અને પોત-પોતાના ભવની ચરમ આવલિકા વર્જી આયુષ્યના પ્રમત્ત ગુણઠાણા સુધીના, નામ અને ગોત્રકર્મના તેરમા ગુણસ્થાનક સુધીના. મોહનીયના ચરમ આવલિકા વિના દસમા ગુણસ્થાનક સુધીના અને જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તથા અંતરાયના ચરમ આવલિકા વિના બારમા ગુણસ્થાનક સુધીના સર્વ જીવો ઉદીરણાના સ્વામી છે.

૫ જ્ઞાનાવરણ, ૪ દર્શનાવરણ, ૫ અંતરાય એ ૧૪ પ્રકૃતિઓનો ૧૨ ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ સુધીના જીવો સ્વામી છે.

તેજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ એ નામદ્રુવોદય પ્રકૃતિઓના સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધીના જીવો સ્વામી છે. ઉપઘાતના શરીરસ્થ સયોગી સુધીના જીવો સ્વામી છે.

બાદરલોભનો ઉદય ૯મા ગુણસ્થાનક સુધી જ હોવાથી તેના ઉદયવાળા ૯મા ગુણસ્થાનક સુધીના તેમજ સૂં કિટ્ટી રૂપ લોભના સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય ત્યાં સુધીના સૂક્ષ્મસંપરાય વર્તી જીવો જ ઉદીરક છે.

ત્રસત્રિક, સ્થાવરત્રિક, ચાર ગતિ, પાંચ જાતિ, ચાર આયુષ્ય, ત્રણ દર્શનમોહનીય અને ત્રણ વેદ આ પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓની તે તે નામવાળા વિગ્રહગતિમાં તેમજ અયોગી વિનાના ભવસ્થ યથાસંભવ સઘળા જીવો અને ચાર આનુપૂર્વીના તે તે નામવાળા વિગ્રહગતિમાં વર્તતાં જીવો ઉદીરણાના સ્વામી છે. પરંતુ ચારે આયુષ્યમાં ચરમાવલિકા સિવાયના સમજવાં.

જેમ - ત્રસો ત્રસનામકર્મના, સાધારણનામકર્મના ઉદયવાળા સાધારણનામકર્મના, દેવો દેવગતિનામકર્મ અને દેવાયુષ્યના, પંચેન્દ્રિયો પંચેન્દ્રિયજાતિનામકર્મના, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં પ્રથમ સ્થિતિની ચરમાવલિકા સિવાયના મિથ્યાદૃષ્ટિઓ મિથ્યાત્વમોહનીયના, મિથ્રદૃષ્ટિઓ મિથ્રમોહનીયના, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામતાં ચરમાવલિકા સિવાયના ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ સમ્યક્ત્વમોહનીયના, સ્ત્રીવેદોદયવાળા સ્ત્રીવેદના અને વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન નારકો નરકાનુપૂર્વીના ઉદીરકો છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

આહારકશરીરી, વૈકિયલબ્ધિસંપન્ન વૈકિયશરીરી - મનુષ્યો અને તિર્યંચો, દેવો અને નારકો સિવાયના એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યો ઔદારિકશરીરી, ઔદારિકબંધન ચતુષ્ક અને ઔદારિક સંઘાતન આ છ પ્રકૃતિઓના તેમજ એકેન્દ્રિયોને અંગોપાંગનો ઉદય ન હોવાથી શેષ બેઘન્દ્રિય વગેરે જે ઔદારિકષટ્કના ઉદીરકો છે તેજ ઔદારિક અંગોપાંગના ઉદીરકો છે. ઉત્પત્તિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા દેવો, નારકો, વૈકિયલબ્ધિસંપન્ન વૈકિયશરીરી-મનુષ્યો, તેમજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય, વૈકિયષટ્કના અને બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયને ઉપાંગનો ઉદય ન હોવાથી તે સિવાય ઉપરના સઘળા જીવો વૈકિય અંગોપાંગના ઉદીરકો છે. આહારકલબ્ધિસંપન્ન ચૌદપૂર્વધર પ્રમત્ત મુનિઓ જ્યારે આહારકશરીરી બનાવે ત્યારે આહારકસપ્તકના ઉદીરકો છે. જો કે આહારક શરીરવાળા કોઈક મુનિઓ અપ્રમત્ત ગુણકાણે જાય છે, ત્યારે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે પણ તેઓનો ઉદય હોવાથી ઉદીરણા કરે છે, પરંતુ તેવા જીવો કવચિત્ હોવાથી અથવા તો અન્ય કોઈ કારણથી તેની વિવક્ષા કરી નથી એમ લાગે છે.

સર્વ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય શરીર પર્યાપ્તિએ ઉદયમાં વર્તતાં ‘દેહસ્થા’ = શરીરનામના ઉદયમાં વર્તતાં ૬ સંસ્થાન અને ૬ સંઘયણના ઉદીરક હોય છે, અહીં જેનો ઉદય હોય તેની જ ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર ચરમશરીરી આત્માઓને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણનો જ ઉદય હોવાથી તેઓ પ્રથમ સંઘયણના જ ઉદીરકો છે. અને પ્રથમ ત્રણ સંઘયણવાળા ઉપશમશ્રેણિ કરતાં હોવાથી ઉપશમશ્રેણિમાં યથાસંભવ પ્રથમ ત્રણ સંઘયણના ઉદીરકો હોય છે. વૈકિય તથા આહારકશરીરીને સંઘયણનો ઉદય ન હોવાથી તેઓ તેમજ એકેન્દ્રિયો તથા નારકોને સંઘયણનો ઉદય ન હોવાથી કોઈપણ સંઘયણના ઉદીરક નથી. શેષ સર્વે વિકલેન્દ્રિયો, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો તથા મનુષ્યો સેવાર્ત સંઘયણના જ ઉદીરકો છે. પણ અન્ય સંઘયણોનો ઉદય ન હોવાથી ઉદીરણા કરતાં નથી. દેવો, આહારકશરીરી, અને યુગલિકો સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાનની જ ઉદીરણા કરે. સર્વે એકેન્દ્રિયો વિકલેન્દ્રિયો, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો તથા મનુષ્યો અને નારકોને હુંડક સંસ્થાનનો જ ઉદય હોવાથી તેઓ હુંડક સંસ્થાનની જ ઉદીરણા કરે છે. નરકાદિ જીવો ભવાન્તરાલ ગતિમાં વર્તતાં જીવો નરકાનુપૂર્વી આદિ-૪ આનુપૂર્વીના ઉદીરક જાણવાં. શરીર પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત સર્વ જીવો પરાઘાતનામકર્મના ઉદીરક હોય છે. શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા આતપનામકર્મના ઉદયવાળા ખર બાદર પૃથ્વીકાય જીવો આતપનામકર્મના ઉદીરકો છે. શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત લબ્ધિ પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, પ્રત્યેક તથા સાધારણ-વનસ્પતિકાય, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, વૈકિય તથા આહારકશરીરી મુનિઓ અને ઉત્તરવૈકિય શરીરધારી દેવોને ઉદ્યોતનો ઉદય સંભવે છે પણ અન્યને નહીં, તેથી આ જીવો જ્યારે ઉદ્યોતના ઉદયમાં વર્તતાં હોય ત્યારે ઉદ્યોતના ઉદીરકો હોય છે. તથા પ્રત્યેકનામના અને સાધારણનામકર્મના આહાર પર્યાપ્તવાળા શરીરસ્થ પ્રત્યેક શરીરી અને સાધારણ શરીરી સર્વ જીવ ઉદીરક છે.

ભાષાપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યયો અને મનુષ્યોને યથાસંભવ બન્ને સ્વરોનો ઉદય હોવાથી તેઓ યથાસંભવ બન્ને સ્વરોના, દેવો તથા યુગલિકો સુસ્વરના જ ઉદયવાળા હોવાથી સુસ્વરના અને નારકો દુઃસ્વરના ઉદીરકો છે. તેમજ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા પંચેન્દ્રિય તિર્યયો તથા મનુષ્યોને યથાસંભવ બન્ને વિહાયોગતિઓનો ઉદય હોવાથી તેઓ યથાસંભવ બન્ને વિહાયોગતિના, સર્વ દેવો તથા યુગલિકો શુભવિહાયોગતિના જ ઉદયવાળા હોવાથી શુભ વિહાયોગતિના અને વિકલેન્દ્રિયો તથા નારકો અશુભવિહાયોગતિના જ ઉદયવાળા હોવાથી અશુભવિહાયોગતિના ઉદીરકો હોય છે. લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવોને નામકર્મના માત્ર પ્રથમના બે જ ઉદયસ્થાનો હોવાથી તેઓને સ્વર તથા વિહાયોગતિઓનો ઉદય ન હોવાથી આ ચારમાંથી કોઇપણ પ્રકૃતિની ઉદીરણ થતી નથી. સયોગી ગુણસ્થાનકે જ્યાંસુધી સ્વરનો રોધ ન કરે ત્યાં સુધી જ બન્ને સ્વરોની ઉદીરણ થાય છે. તેરમા ગુણસ્થાનકે શ્વાસોશ્વાસનો નિરોધ ન કરે ત્યાં સુધીના શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા સઘળા સંસારી જીવો શ્વાસોશ્વાસ નામકર્મના ઉદીરક છે. લબ્ધિપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાય, અપૃથ્વીકાય, પ્રત્યેક તથા સાધારણ વનસ્પતિકાય તેમજ લબ્ધિ પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યય, મનુષ્ય તથા દેવોને યશઃકીર્તિ અને અયશઃકીર્તિ એ બન્નેના ઉદયનો સંભવ હોવાથી યથાસંભવ તે જીવો બન્નેના ઉદીરકો છે. અને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયો તેઉકાય, વાયુકાય, લબ્ધિ અપર્યાપ્તા એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યયો, મનુષ્યો અને નારકોને અયશઃકીર્તિનો જ ઉદય હોવાથી આ સઘળા જીવો અયશઃકીર્તિના જ ઉદીરકો છે. લબ્ધિ પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યયો, મનુષ્યો અને દેવોને આ ચારેય પ્રકૃતિઓના ઉદયનો સંભવ હોવાથી આ જીવો યથાસંભવ ચારે પ્રકૃતિઓના ઉદીરકો છે. અને એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, નારકો, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યયો અને મનુષ્યો દૌર્ભાગ્ય અને અનાદેયના જ ઉદયવાળા હોવાથી આ બે પ્રકૃતિઓના જ ઉદીરકો છે.

દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિધર મનુષ્યો, ઉચ્ચકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યો અને સઘળા દેવો ઉચ્ચગોત્રના જ ઉદયવાળા હોવાથી ઉચ્ચગોત્રના ઉદીરકો છે. અને શેષ નીચકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યો, નારકો અને સઘળા તિર્યયોને નીચગોત્રનો જ ઉદય હોવાથી તેઓ નીચગોત્રની જ ઉદીરણ કરે છે. તેરમા ગુણસ્થાનકવર્તી તીર્થંકર ભગવંતો તીર્થંકરનામકર્મના ઉદીરક છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનકે ઉદય હોવા છતાં યોગના અભાવે તેઓશ્રી કોઇપણ કર્મની ઉદીરણ કરતા નથી.

શરીર પર્યાપ્તિના પછીના સમયથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ સુધી - ઉદય હોવા છતાં ઉદીરણ ન હોવાથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ સમાપ્ત થાય તે પછીના સમયથી બારમા ગુણસ્થાનકની એક આવલિકા શેષ હોય ત્યાં સુધીના જીવો પંચસંગ્રહ, કર્મસ્તવ આદિ ગ્રંથના મતે નિદ્રા અને પ્રયલાના યથાસંભવ ઉદીરકો છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિકાર વગેરે કેટલાક આચાર્ય મહારાજ સાહેબના મતે ક્ષપક અને ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકે નિદ્રા અને પ્રયલાનો ઉદય ન હોવાથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિની પછીના સમયથી યથાસંભવ ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો ઉદીરક છે. દેવો, નારકો, યુગલિકો, વૈકિયશરીરો અને આહારકશરીરોને છોડી પ્રમત્તગુણસ્થાનક સુધીના ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તા સઘળા જીવોને થીણદ્વિત્રિકના ઉદયનો સંભવ હોવાથી આ સઘળા જીવો યથાસંભવ ઉદયપ્રાપ્ત થીણદ્વિત્રિકના ઉદીરકો છે.

સાતા-અસાતા વેદનીયના ઉદયવાળા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો અનુક્રમે સાતા અને અસાતાના ઉદીરકો હોય છે. અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકોમાં યથાસંભવ બન્ને વેદનીયનો ઉદય હોવા છતાં આ બે પ્રકૃતિઓની ઉદીરણને યોગ્ય સંકિલ્પ અધ્યવસાયોનો અભાવ હોવાથી ઉદીરણ થતી નથી.

અનંતાનુબંધિ કષાયના પ્રથમના બે ગુણસ્થાનક સુધીના, અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ચોથા ગુણસ્થાનક સુધીના, પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના પાંચમા ગુણસ્થાનક સુધીના, સંજવલનત્રિકના નવમા ગુણસ્થાનકના ક્રમશઃ બીજા, ત્રીજા અને ચોથાભાગ સુધીના જીવો ઉદીરણના સ્વામી છે. પરંતુ આ બધી પ્રકૃતિઓ અદ્રુવોદયી હોવાથી જ્યારે જે જે પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ત્યારે જ તે તે પ્રકૃતિની ઉદીરણ થાય છે એમ સમજવું. હાસ્યષટ્કના પણ આઠમા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો જ્યારે જે જે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા હોય ત્યારે તે તે પ્રકૃતિના ઉદીરક હોય છે. દેવોને ઉત્પત્તિના પ્રથમ અંતર્મુદૂર્ત સુધી હાસ્ય, રતિ અને સાતાવેદનીયનો જ ઉદય હોવાથી તેઓ ત્રણ પ્રકૃતિઓના જ અને નારકોને ઉત્પત્તિના પ્રથમ અંતર્મુદૂર્ત સુધી અરતિ, શોક અને અસાતાનો જ ઉદય હોવાથી તેઓ આ ત્રણ પ્રકૃતિઓના જ ઉદીરકો હોય છે. અને પ્રથમ અંતર્મુદૂર્ત પછી પરાવર્તનનો સંભવ હોવાથી દેવો અને નારકો યથાસંભવ ઉદય પ્રાપ્ત તે તે પ્રકૃતિઓના ઉદીરકો હોય છે. દેવો સામાન્યથી મોટાભાગે ભવપર્યંત હાસ્ય, રતિ અને સાતાના ઉદીરકો હોય છે. પરંતુ માત્સર્યાદિ દોષોની પ્રાપ્તિ, પ્રિયનો વિયોગ અને ચ્વવન વગેરે કેટલાક પ્રસંગોમાં કેટલીકવાર વચ્ચે વચ્ચે અરતિ, શોક અને અસાતાનો ઉદય થવાથી તે સમયે આ ત્રણ પ્રકૃતિઓના ઉદીરકો હોય છે, એ જ પ્રમાણે નારકો સામાન્યથી મોટાભાગે ભવપર્યંત અરતિ, શોક અને અસાતાના

જ ઉદીરકો હોય છે પરંતુ તીર્થંકર - પરમાત્માઓના અવનકલ્યાણક વગેરે પ્રસંગોમાં જ હાસ્ય, રતિ અને સાતાનો ઉદય થવાથી તે સમયે આ ત્રણ પ્રકૃતિઓના ઉદીરકો હોય છે, પરંતુ અલ્પ આયુષ્યવાળા કેટલાક નારકોને ભવપર્યંત તીર્થંકર પરમાત્માના કલ્યાણકોનો પ્રસંગ જ પ્રાપ્ત થતો ન હોવાથી તેઓ અરતિ, શોક અને અસાતાના જ ઉદીરકો હોય છે.

(૫-૬) ઉદીરણાસ્થાન અને તેના સ્વામિત્વ :- કોઈપણ વિવક્ષિત કર્મની બે અથવા તેથી વધારે પ્રકૃતિઓની એકી સાથે ઉદીરણા થાય તે પ્રકૃતિસ્થાન ઉદીરણા કહેવાય છે. અને જે જે કર્મમાં એવા જેટલાં જેટલાં ઉદીરણાના પ્રકૃતિસ્થાનો હોય તેટલાં તેટલાં ઉદીરણા પ્રકૃતિસ્થાનો કહેવાય છે. જ્ઞાનાવરણીય અને અંતરાયકર્મમાં પાંચ પ્રકૃતિઓનું એક જ ઉદયસ્થાન હોવાથી ઉદીરણાસ્થાન પણ એક-એક છે. અને બારમા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો તેના સ્વામી છે. દર્શનાવરણીય કર્મમાં ચાર અને પાંચ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ ઉદયસ્થાન બે હોવાથી ઉદીરણાસ્થાનો પણ બે છે. બારમાગુણસ્થાનક સુધીના જીવો તેના સ્વામી છે.

મોહનીયકર્મમાં ત્રણ વિના એકથી દસ સુધીના નવ ઉદયસ્થાનો હોવાથી નવ ઉદીરણાસ્થાનો છે. અને જે જીવો જે જે ઉદયસ્થાનના સ્વામી છે તેઓજ તે તે ઉદીરણાસ્થાનના સ્વામી છે. આ નવ ઉદીરણાસ્થાનોના ૯૭૬ ભાંગા થાય છે.

નામકર્મમાં નવનું અને આઠનું ઉદયસ્થાન ચૌદમા ગુણસ્થાનકે હોવાથી યોગના અભાવે ઉદીરણાનો પણ અભાવ હોવાથી આ બે સ્થાનો છોડી શેષ જે દસ ઉદયસ્થાનો છે તે જ દસ ઉદીરણાસ્થાનો છે. અને જે જીવો જે જે ઉદયસ્થાનના સ્વામી છે તેઓ તે જ ઉદીરણાસ્થાનના સ્વામી છે. આ ૧૦ ઉદયસ્થાનોના સ્વમતે ૩૯૬૧ ભાંગા અને અન્યમતે ૭૭૮૯ ભાંગા થાય છે.

ગોત્રકર્મની એક પ્રકૃતિના તેરમા ગુણસ્થાનક સુધીના, વેદનીય અને આયુષ્યકર્મની એક પ્રકૃતિના છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધીના, અને ભોગવતા દરેક આયુષ્યની પોતપોતાના ભવની ઉપાન્ત્ય આવલિકા સુધીના પ્રમત્ત જીવો એક પ્રકૃતિની ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ઇતિ ૧લી પ્રકૃતિ-ઉદીરણા સમાપ્ત

:- અથ રજુ સ્થિતિ-ઉદીરણા :-

આમાં લક્ષણ, ભેદ, સાદ્યદિ અદ્વાચ્છેદ અને સ્વામિત્વ એમ પાંચ અધિકારો છે.

(૧) લક્ષણ :- બંધ સમયે થયેલ નિષેક રચના પ્રમાણે અબાધાકાળ વ્યતીત થયા પછી સ્વાભાવિક રીતે જે કર્મ ઉદયમાં આવે છે તે સ્વાભાવિક ઉદય અથવા સંપ્રાપ્તોદય કહેવાય છે, અને ઉદયાવલિકાની ઉપરના સત્તાગત કોઈપણ સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોને જે વીર્ય વિશેષથી ખેંચીને અર્થાત્ બંધ સમયે નિયત થયેલ નિષેકના કાળને ઘટાડીને તે સંપ્રાપ્તોદય. કર્મની ઉદયાવલિકામાંના સ્થિતિસ્થાનોમાં બંધ સમયે, જે દલિકો ગોઠવાયેલ છે તેની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા તે સ્થિતિ ઉદીરણા કહેવાય છે.

જો કે સ્થિતિરૂપ કાળની ઉદીરણા થતી નથી પરંતુ તે તે સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકોની ઉદીરણા થાય છે. તેથી નિષેક સમયે નક્કી થયેલ કાળની અપેક્ષાએ ઘણાં જ ઓછા કાળમાં ઉદયમાં લવાય છે. તેથી દલિકોની ઉદીરણા હોવા છતાં ઉપચારથી સ્થિતિ ઉદીરણા કહેવામાં આવે છે. તેનું બીજું નામ અસંપ્રાપ્તોદય છે.

(૨) ભેદ :- ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની બે આવલિકા ન્યૂન સઘળી સ્થિતિઓ ઉદીરણાને યોગ્ય છે. કારણ કે મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકા વીત્યા બાદ તુરંત જ ઉદયાવલિકાની ઉપર જેટલી સ્થિતિઓ સત્તામાં હોય તે દરેક સ્થિતિસ્થાનોની ઉદીરણા થાય છે. એટલે તે દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાંના અમુક દલિકોને ઉદયાવલિકામાં રહેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે. તેથી મતિજ્ઞાનાવરણીયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા એમ બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિની ઉદીરણા થાય છે. અને તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાનોની પણ તેની અપેક્ષાએ સમયાધિક બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉદીરણા થાય છે, તેથી પણ નીચેના સ્થિતિસ્થાનની ઉદીરણા થાય ત્યારે તેની અપેક્ષાએ બે સમયાધિક બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. એમ એક એક સમય ન્યૂન કરતાં ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની

ઉદીરણ થાય ત્યારે એક સમય પ્રમાણ સ્થિતિની ઉદીરણ થાય છે. તેથી બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમના તેટલાં સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો હોય છે.

એમ જે જે ઉદયબંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓનો જેટલો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ છે. તેમાંથી બે આવલિકા ન્યૂન કરી જેટલાં સમયો રહે તેટલાં તે તે પ્રકૃતિઓના સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો થાય છે. તેથી પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય, પાંચ અંતરાય અને અસાતાવેદનીય આ પંદરના બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમયપ્રમાણ, મિથ્યાત્વમોહનીયના બે આવલિકા ન્યૂન સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમના સમયપ્રમાણ, સોળ કષાયના બે આવલિકા ન્યૂન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમય પ્રમાણ, અને પંચન્દ્રિયજાતિ, વૈકિયસપ્તક, તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, હુંડકસંસ્થાન, વર્ણાદિ-૨૦, અશુભ વિહાયોગતિ, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ અગુરુલધુ, નિર્માણ, ઉદ્યોત, ઉપધાત, ત્રસયતુષ્ક અસ્થિરષટ્ક અને નીચગોત્ર આ ચોપ્પન પ્રકૃતિઓના બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમયપ્રમાણ સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો છે.

ઉદયસંકમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની પોતપોતાના મૂળકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાથી એક આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય છે. તેમાંથી સંકમ આવલિકા અને ઉદયાવલિકા એમ બે આવલિકા ન્યૂન સઘળી સ્થિતિઓની ઉદીરણ થતી હોવાથી પોતાના મૂળકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાથી ત્રણ આવલિકા ન્યૂન સઘળા સ્થિતિસ્થાનોની ઉદીરણ થાય છે. તેથી સાતાવેદનીયના ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમય પ્રમાણ, મનુષ્યગતિ, સ્થિરષટ્ક, શુભવિહાયોગતિ, પ્રથમના પાંચ સંધયણ તથા પાંચ સંસ્થાન, અને ઉચ્ચગોત્ર આ ઓગણીસ પ્રકૃતિઓના ત્રણ આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમય પ્રમાણ અને નવ નોકષાયના ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમય પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો છે.

જો કે સમ્યક્ત્વમોહનીય પણ ઉદયસંકમોત્કૃષ્ટા છે, પરંતુ તેની ઉદીરણ ચોથાથી સાતમા ગુણઠાણ સુધી જ થાય છે. અને મિથ્યાત્વનો બંધ પ્રથમ ગુણઠાણે જ હોય છે. તેમજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અતિસંકિલષ્ટ પરિણામે થતો હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુહૂર્ત પછી જ સમ્યક્ત્વ પામી શકે છે. માટે પ્રથમ ગુણઠાણે મિથ્યાત્વનો સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુહૂર્ત પછી સમ્યક્ત્વ પામે તે જ સમયે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન મિથ્યાત્વની સ્થિતિમાંથી ઉદયાવલિકાની ઉપરની સ્થિતિઓમાં રહેલ દલિકોને સમ્યક્ત્વ મોહનીયની ઉદયાવલિકાની ઉપર સંકમાવે છે. માટે સમ્યક્ત્વ મોહનીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. અને તેમાંથી પણ સંકમાવલિકા અને ઉદયાવલિકા સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી બે આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમના સમયપ્રમાણ સમ્યક્ત્વમોહનીયના સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો છે....

આયુષ્યતુષ્ક ઉદયબંધોત્કૃષ્ટાદિ ચાર સંજ્ઞાઓથી રહિત છે. પણ દેવાયુ અને નરકાયુના ઉદયાવલિકા ન્યૂન તેત્રીસ સાગરોપમના સમયો પ્રમાણ અને મનુષ્યાયુ તથા તિર્યંચ આયુષ્યના ઉદયાવલિકા ન્યૂન ત્રણ પલ્યોપમના સમયો પ્રમાણ સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો છે.

મિશ્રમોહનીય, આહારકસપ્તક અને જિનનામ વિના શેષ અનુદયસંકમોત્કૃષ્ટા મનુષ્યાનુપૂર્વી, દેવદ્વિક, વિકલત્રિક અને સૂક્ષ્મત્રિક આ નવ પ્રકૃતિઓના તેમજ અનુદય બંધોત્કૃષ્ટા નરકદ્વિકાદિ વીસ પ્રકૃતિઓના અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન પોતપોતાના મૂળકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાના સમયો પ્રમાણ સ્થિતિઓ ઉદીરણને યોગ્ય હોવાથી અનુદયસંકમોત્કૃષ્ટા નવ અને નરકદ્વિક, તિર્યંચદ્વિક, ઔદારિકસપ્તક, સેવાર્તસંહનન, એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપ આ પંદર અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા મળી કુલ ચોવીસ પ્રકૃતિઓના અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમયો પ્રમાણ અને નિદ્રાપંચકના અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમના સમયો પ્રમાણ સ્થિતિ ઉદીરણના ભેદો છે.

પ્રથમ ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુહૂર્ત પછી સમ્યક્ત્વ પામી અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન મિથ્યાત્વને મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંકમાવે છે. ઓછામાં ઓછા અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી ચોથા ગુણઠાણે રહી જીવ પછી મિશ્ર ગુણઠાણે જાય ત્યારે એક અંતર્મુહૂર્ત મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકનો અને એક અંતર્મુહૂર્ત ચોથા ગુણઠાણનો વ્યતીત થઈ જાય છે. માટે મિશ્ર ગુણસ્થાનકે બે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ મિશ્રમોહનીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય છે. અને તેમાં પણ ઉદયાવલિકા સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી તેની પણ ઉદીરણ થતી નથી માટે આવલિકા અધિક બે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમના સમયો પ્રમાણ મિશ્રમોહનીયના સ્થિતિ-ઉદીરણના ભેદો છે.

આહારકસપ્તકની અન્ય પ્રકૃતિઓના સંક્રમથી જેટલી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે. તેમાંથી અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિઓ ઉદીરણાને યોગ્ય છે. વળી તીર્થંકરનામકર્મનો ઉદય તેરમા ગુણસ્થાનકેથી થાય છે. અને ત્યાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય છે. તેથી ઉદયાવલિકા ન્યૂન પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઓ ઉદીરણાને યોગ્ય હોય છે.

(૩) સાધાદિ :- (૧) મૂળકર્મ-આશ્રયી :- વેદનીય અને આયુષ્યના જઘન્ય સ્થિત્યાદિ ચારે ભેદો સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી કુલ સોળ, મોહનીયની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ચારપ્રકારે અને શેષ જઘન્ય સ્થિત્યાદિ ત્રણ સાદિ-અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી કુલ દસ, શેષ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે પાંચ કર્મની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સાદિ વિના ૩ પ્રકારે અને શેષ જઘન્ય સ્થિત્યાદિ ત્રણ સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક-એક કર્મના નવ-નવ ભેદ થવાથી પિસ્તાલીસ એમ આઠેય મૂળકર્મ આશ્રયી સ્થિતિ ઉદીરણાના ૭૧ ભાંગા થાય છે.

એકેન્દ્રિયની સમાન જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા જીવને વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા અને તેથી અધિક સત્તાવાળાને અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. માટે જઘન્ય અને અજઘન્ય એ બન્ને વારાફરતી થતી હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ છે.

આયુષ્યકર્મની પોતપોતાના ભવની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે જઘન્ય અને ભવની સમયાધિક ચરમ આવલિકા વિના શેષ સઘળા કાળમાં અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે, માટે આ બન્ને પણ સાદિ અને અધ્રુવ છે. તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા જીવને ભવના પ્રથમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા અને ભવની ચરમ આવલિકા વિના શેષ સર્વકાળે અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. માટે આ બન્ને પણ સાદિ અને અધ્રુવ છે.

શ્રેણિમાં દસમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સંજવલન લોભની અપેક્ષાએ મોહનીયકર્મની એક સમય જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે, માટે તે સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. અને તે સિવાયના કાળમાં જ્યારે મોહનીયની ઉદીરણા થાય છે, ત્યારે તેની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે, અગિયારમા ગુણસ્થાનકે મોહનીયકર્મની ઉદીરણા હોતી નથી. ત્યાંથી પડે ત્યારે અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા શરૂ થાય છે. માટે સાદિ, આ ગુણસ્થાનક નહીં પામેલા જીવોને આશ્રયી અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્ય જીવોને અંત થવાનો હોવાથી અધ્રુવ છે.

જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય અને અંતરાય આ ત્રણ કર્મની બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે, નામ તથા ગોત્ર આ બે કર્મની સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે એક જ સમય જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. માટે સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોય છે. અને શેષ સર્વકાળે અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે. પણ તેથી શરૂઆત ન હોવાથી અનાદિ, અભવ્યોને અંત ન થવાથી ધ્રુવ અને ભવ્યોને અંત થવાનો હોવાથી અધ્રુવ એમ તે ત્રણ પ્રકારે હોય છે.

આયુષ્ય સિવાય સાતે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવાળા જીવોને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા અને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા જીવોને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે. સંસારી આત્માઓને ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા પણ અનેકવાર થાય છે. માટે તે બન્ને સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે - બે પ્રકારે છે. માત્ર વેદનીયકર્મની ઉદીરણા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય છે. આટલી વિશેષતા છે.

(૨) ઉત્તર પ્રકૃતિઓ આશ્રયી :- મિથ્યાત્વમોહનીયની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ચાર પ્રકારે અને શેષ જઘન્ય નિર્માણ સ્થિત્યાદિ ત્રણ પ્રકારની ઉદીરણા બબ્બે પ્રકારે હોવાથી કુલ દસ, પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય, પાંચ અંતરાય, વર્ણાદિવીસ, તૈજસકાર્મણસપ્તક, અગુરુલઘુ, નિર્માણ સ્થિર-અસ્થિર, શુભ અને અશુભ આ સુડતાલીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ જઘન્ય સ્થિત્યાદિ ત્રણ પ્રકારની ઉદીરણા સાદિ-અધ્રુવ એમ બબ્બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના નવ નવ એમ કુલ ચારસો ત્રેવીસ (૪૨૩) અને બાકીની એકસો દસ અધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓના ચારેય વિકલ્પો સાદિ અધ્રુવ એમ બબ્બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના આઠ આઠ, એમ કુલ આઠસો એસી. એ રીતે ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી કુલ એક હજાર ત્રણસો તેર-(૧૩૧૩) ભાંગા થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનારને મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે એક જ સમય મિથ્યાત્વની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. માટે સાદિ અને અધ્રુવ બે પ્રકારે હોય છે. તે સિવાયના સર્વકાળે પ્રથમ

ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે. પરંતુ ઉપરના ગુણસ્થાનકોમાં હોતી નથી. માટે ઉપરના ગુણસ્થાનકેથી પડી પ્રથમ ગુણસ્થાનકે આવે ત્યારે મિથ્યાત્વની અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા શરૂ થતી હોવાથી તેની સાદિ ઉપરના ગુણસ્થાનકે નહીં ગયેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે હોય છે.

પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય અને પાંચ અંતરાય એ ચૌદ પ્રકૃતિઓની બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે અને વર્ણાદિ શેષ તેત્રીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની સયોગીના ચરમ સમયે એક જ સમય જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થતી હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે સિવાય આ પ્રકૃતિઓની જ્યારે ઉદીરણા હોય છે ત્યારે અજઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. બારમા તથા તેરમા ગુણસ્થાનકેથી જીવને પડવાનો અભાવ હોવાથી તેની સાદિ થતી નથી. માટે અનાદિ, અભવ્યો આશ્રયી ધ્રુવ અને ભવ્યો આશ્રયી અધ્રુવ એમ તે ત્રણ પ્રકારે છે.

આ અડતાલીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા જીવોને અમુક નિયતકાળ સુધી ઉત્કૃષ્ટ તથા અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા જીવોને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા સંસારી જીવોને વારંવાર થતી હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા પણ વારંવાર થાય છે. તેથી તે બન્ને સાદિ અને અધ્રુવ એમ બબ્બે પ્રકારે હોય છે.

બાકીના એકસોદસ પ્રકૃતિઓ અધ્રુવોદયી હોવાથી તેની ઉદીરણા પણ અચોક્કસ હોય છે. તેથી તેઓની જઘન્ય વિગેરે ચારે પ્રકારની સ્થિતિ ઉદીરણા સાદિ અને અધ્રુવ એમ બબ્બે પ્રકારે હોય છે.

૪-૫ અદ્વાચ્છેદ તથા સ્વામિત્વ :- જેટલી સ્થિતિઓ ઉદીરણાને અયોગ્ય હોય તેટલો અદ્વાચ્છેદ કહેવાય. અને ઉત્કૃષ્ટ કે જઘન્ય સ્થિતિની જે જીવો ઉદીરણા કરે તે જીવો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે.

સંક્રમણકરણમાં જે જે પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમણ સ્વામી કહ્યાં છે. અને જેટલી સ્થિતિઓ સંક્રમણે અયોગ્ય કહી છે, તે જ પ્રમાણે અહીં સ્થિતિ ઉદીરણામાં પણ તે તે પ્રકૃતિઓના તે તે જીવો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે. તેમજ તેટલી સ્થિતિઓ ઉદીરણાને અયોગ્ય હોય છે. અને તે જ અદ્વાચ્છેદ કહેવાય છે. અમુક પ્રકૃતિઓમાં જે વિશેષતા છે, તે હવે પછી બતાવવામાં આવશે.

મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૮૬ ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી બંધાવલિકા પછી ઉદયાવલિકાની ઉપરની બધી સ્થિતિઓની ઉદીરણા કરે છે, માટે બે આવલિકા અદ્વાચ્છેદ કહેવાય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા જીવો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

પ્રથમગુણસ્થાનકે અતિસંક્રિલષ્ટ પરિણામે મિથ્યાત્વમોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુહૂર્ત પછી ત્રણ કરણ કર્યા વિના જે જીવ સમ્યક્ત્વ પામે તે જીવ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયથી અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉદયાવલિકા ઉપરની મિથ્યાત્વની સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિને સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયમાં ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમાવે છે. તે સમયે આ બન્ને પ્રકૃતિઓની અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે. અને ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે જ સંક્રમાવલિકા વીત્યા પછી ઉદયાવલિકા ઉપરની સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. માટે સમ્યક્ત્વમોહનીયનો બે આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ અને ચતુર્થ ગુણસ્થાનકવાળો જીવ તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાનો સ્વામી છે. તે જ આત્મા ઓછામાં ઓછા પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે રહીને તૃતીય ગુણસ્થાનકે જાય છે. અને ત્યાં જઈ ઉદયાવલિકા ઉપરની મિશ્રમોહનીયની સઘળી સ્થિતિની ઉદીરણા કરે છે. માટે મિશ્રમોહનીયનો આવલિકા અધિક બે અંતર્મુહૂર્ત અદ્વાચ્છેદ અને ઉપર બતાવેલ તૃતીય ગુણસ્થાનકવાળો આત્મા તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાનો સ્વામી છે.

સમ્યક્ત્વમોહનીય, સાતાવેદનીય, મનુષ્યગતિ, સ્થિરષટ્ક, શુભવિહાયોગતિ, પ્રથમના પાંચ સંઘયણ તથા પ્રથમના પાંચ સંસ્થાન, ઉચ્ચગોત્ર અને નવ નોકષાય આ ત્રીસ પ્રકૃતિઓ ઉદયસંક્રમણોત્કૃષ્ટા છે તેમાં સમ્યક્ત્વમોહનીય ઉપર આવી ગયેલ હોવાથી તે વિના શેષ ઓગણત્રીસ પ્રકૃતિઓનો ત્રણ આવલિકા અદ્વાચ્છેદ અને બે આવલિકા ન્યૂન પોતપોતાના મૂળકર્મ જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા જીવો પોત-પોતાના ઉદયમાં વર્તતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે. કારણ કે આ બધી પ્રકૃતિઓનો પોત-પોતાનો મૂળકર્મ જેટલો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થતો નથી. પરંતુ પોત-પોતાની પ્રતિષક્ષ પ્રકૃતિઓના સંક્રમણી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે.

દા.ત. સાતાવેદનીયની પ્રતિપક્ષ અસાતાવેદનીયનો ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી તુરત જ સાતાવેદનીયનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે બંધાતી એવી સાતાવેદનીયમાં અસાતાની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ તુરત જ ઉદયાવલિકા ઉપરની એટલે બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ અસાતાવેદનીયને સાતાવેદનીયમાં ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમાવે છે. તેથી તે જ સમયે સાતાવેદનીયની આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે. પરંતુ સંક્રમાવલિકામાં કોઈ કરણ લાગતું ન હોવાથી સંક્રમાવલિકા વીત્યા પછી તે સઘળી સ્થિતિ ઉદીરણાને યોગ્ય થાય છે. પરંતુ ઉદયાવલિકા પણ સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી તેમાં ઉદીરણા થતી નથી. માટે સંક્રમાવલિકા અને ઉદયાવલિકા તેમજ એક આવલિકા સત્તામાં પ્રથમથી જ ઓછી છે તેથી કુલ ત્રણ આવલિકાનો અદ્વાચ્છેદ થાય છે. અને સાતાવેદનીયના ઉદયવર્તી બે આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવાળા જીવોને ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. માટે તે જીવો તેના સ્વામી કહેવાય છે.

એજ પ્રમાણે ઉચ્ચગોત્રના પ્રતિપક્ષ નીચગોત્રનો વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી તુરત જ ઉચ્ચગોત્રનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે બંધાતા એવા ઉચ્ચગોત્રમાં નીચગોત્રની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ઉદયાવલિકા ઉપરના અર્થાત્ બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ નીચગોત્રને ઉચ્ચગોત્રમાં ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમાવે છે. તેથી તે સમયે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉચ્ચગોત્રની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે. અને સંક્રમાવલિકામાં કોઈપણ કરણ લાગતું ન હોવાથી સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ઉદીરણા શરૂ થાય છે. પરંતુ ઉદયાવલિકા પણ સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી તેના દલિકોની ઉદીરણા થતી નથી માટે ત્રણ આવલિકા અદ્વાચ્છેદ અને બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉચ્ચગોત્રની સત્તાવાળા ઉચ્ચગોત્રના ઉદયવર્તી જીવો ઉચ્ચગોત્રની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

એ જ પ્રમાણે શેષ સત્તાવીસ પ્રકૃતિઓ માટે પણ સમજવું, પરંતુ તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા જીવો જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે, એ ખાસ યાદ રાખવું.

મનુષ્યાનુપૂર્વી વિગેરે અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા અદાર અને અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા નરકદ્વિક વિગેરે વીસ મલી કુલ આડત્રીસ પ્રકૃતિઓમાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ અને અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન પોત-પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા તેમજ તે તે કર્મના ઉદયના પ્રથમ સમયે વર્તતાં જીવો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે,

આહારકસપ્તકનો અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે અને તે વખતે નામકર્મની અન્ય પ્રકૃતિઓની આહારકસપ્તકના બંધ કરતા ઘણી વધારે અર્થાત્ સંખ્યાતગુણી સ્થિતિસત્તા હોય છે. અને તે પ્રકૃતિઓને આહારકસપ્તકમાં સંક્રમાવી તેને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પ્રમાણ કરી અંતર્મુહૂર્ત પછી પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે આવી આહારકશરીરને બનાવતાં પ્રથમ સમયે આહારકસપ્તકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થયા બાદ અંતર્મુહૂર્ત પછી જ આહારક શરીર બનાવે છે. તેથી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ હોય છે.

તેરમા ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયે વધારેમાં વધારે જેટલી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા હોઈ શકે તેટલી સ્થિતિસત્તાવાળા તીર્થંકર પરમાત્મા ઉદયાવલિકા ઉપરની સઘળી સ્થિતિની ઉદીરણા કરે ત્યારે આવલિકા પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ અને આવલિકા ન્યૂન પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ તીર્થંકરનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે.

મનુષ્યાનુપૂર્વી, દેવદ્વિક, વિકલત્રિક અને સૂક્ષ્મત્રિક આ નવ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પોત-પોતાનો ઉદય ન હોય ત્યારે તેની પોત-પોતાની પ્રતિપક્ષભૂત નરકાનુપૂર્વી, નરકદ્વિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ બાદરત્રિક અથવા નામકર્મની કોઈપણ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી બંધાતી એવી મનુષ્યાનુપૂર્વી વિગેરેમાં બંધાવલિકા વીતી છે જેની એવી ઉદયાવલિકા ઉપરની નરકાનુપૂર્વી વિગેરે પ્રકૃતિઓને બંધાતી એવી મનુષ્યાનુપૂર્વી વિગેરેમાં ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમાવી મનુષ્યાનુપૂર્વી વિગેરે નવે પ્રકૃતિઓની આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા કર્યા પછી તથાસ્વભાવે જ મધ્યમ પરિણામે અંતર્મુહૂર્તકાળ ત્યાં જ રહી મરણ પામી મનુષ્યાનુપૂર્વી વિગેરે પ્રકૃતિઓના ઉદયને કરે છે. તે વખતે ઉદયાવલિકા ઉપરની મનુષ્યાનુપૂર્વી વિગેરે સ્થિતિઓની ઉદીરણા કરે છે. માટે આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ હોય છે. પરંતુ અપેક્ષાએ તે આવલિકાને જુદી ન ગણતાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ બતાવેલ છે અને આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન મનુષ્યાનુપૂર્વીના મનુષ્યો, દેવદ્વિકના દેવો, વિકલત્રિકના વિકલેન્દ્રિયો અને સૂક્ષ્મત્રિકના ક્રમશઃ સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત અને સાધારણ જીવો પોતાના ઉદયના પ્રથમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

કોઈપણ કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અતિસંકિલ્પ પરિણામે જ થાય છે તેથી અતિસંકિલ્પ પરિણામે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધ કરી તથાસ્વભાવે જ મધ્યમ પરિણામવાળો થઈ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ ત્યાં જ રહી પછી મરીને આત્મા અન્ય ગતિમાં જાય છે. તેથી અતિસંકિલ્પ પરિણામે મનુષ્યો અથવા તિર્યંચો કૃષ્ણ લેશ્યામાં વર્તતાં નરકદ્વિકનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ મધ્યમ પરિણામમાં રહી મરણ પામી કૃષ્ણ લેશ્યાવાળી નીચેની ત્રણ નરકપૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થનારા નારકો ઉદયાવલિકા ઉપરની નરકદ્વિકની સઘળી સ્થિતિઓની ઉદીરણા કરે છે. તેથી ધૂમપ્રભા વિગેરે ત્રણ પૃથ્વીના નારકો નરકદ્વિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે અને આવલિકાની વિવક્ષા ન કરતાં અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ હોય છે.

એજ પ્રમાણે અતિસંકિલ્પ પરિણામે ઇશાન સુધીના દેવો એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપનામકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુદૂર્ત પછી કાળ કરી એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થઈ પ્રથમ સમયે ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ ઉદીરણા કરે ત્યારે એકેન્દ્રિય જીવો એકેન્દ્રિય તથા સ્થાવરનામકર્મના અને શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત એવા ખરપૃથ્વીકાય જીવો આતપનામકર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે અને યથાસંભવ નાના મોટા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ હોય છે.

એજ રીતે નારકો અથવા સહસ્રાર સુધીના દેવો અતિસંકિલ્પ પરિણામે ઔદારિકસપ્તક તિર્યંચદ્વિક અને સેવાર્ત સંઘયણ આ દસ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુદૂર્ત ત્યાં જ રહી મરણ પામી યથાસંભવ તિર્યંચ કે મનુષ્યભવમાં ઉદય પ્રાપ્ત આ દસે પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા ઉપરની સઘળી સ્થિતિઓની ઉદીરણા કરે ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે અને અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ હોય છે.

અતિસંકિલ્પ પરિણામે નિદ્રાપંચકનો ઉદય જ ન હોવાથી નિદ્રાના અનુદયવાળા જીવો તેનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ મધ્યમ પરિણામમાં રહ્યા પછી જ નિદ્રાના ઉદયવાળા થાય છે. તેથી ઉદયપ્રાપ્ત તે તે નિદ્રાની ઉદયાવલિકા ઉપરની સઘળી સ્થિતિની ઉદીરણા કરે ત્યારે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અદ્વાચ્છેદ અને તે તે નિદ્રાના ઉદયવાળા તે તે નિદ્રાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે.

જઘન્યસ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી :- એકેન્દ્રિયમાં ઓછામાં ઓછી જેટલી સ્થિતિસત્તા હોઈ શકે તે એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસત્તા કહેવાય અને તે એકેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધિક હોય છે. તેટલી જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય અનંતાનુબંધિ આદિ બાર કષાય, ભય, જુગુપ્સા, નિદ્રાદિ-૫ આતપ અને ઉદ્યોત આ એકવીસ પ્રકૃતિઓનો પોતાની જઘન્ય સ્થિતિસત્તાની સમાન અગર તેનાથી કંઈક અધિક નવીન બંધ કરતો બંધાવલિકાના ચરમ સમયે પોતપોતાના ઉદયવાળો જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાનો સ્વામી છે. કારણ કે બેઇન્દ્રિયાદિ અન્ય જીવોને સ્થિતિસત્તા વધારે હોય છે. તેથી એકેન્દ્રિયોને જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા ઘટે છે.

ત્યાં અનંતાનુબંધિ આદિ બાર કષાયની બે આવલિકા ન્યૂન ચાર સપ્તમાંશ સાગરોપમ, ભય, જુગુપ્સા, આતપ અને ઉદ્યોતની બે આવલિકા ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ અને નિદ્રાપંચકની બે આવલિકા ન્યૂન ત્રણ સપ્તમાંશ સાગરોપમ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે.

પરંતુ આ ગ્રંથના મતે જઘન્ય સ્થિતિબંધ પૂર્ણ ૪/૭ સાગરોપમ વગેરે હોવાથી ઉદીરણામાં પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક સમજવો. એજ રીતે હવે પછી પણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના પ્રમાણમાં સર્વત્ર એ પ્રમાણે સમજવું.

જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળો એકેન્દ્રિય બેઇન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, ત્રસ, બાદર અને પ્રત્યેકનામકર્મને મોટા અંતર્મુદૂર્તકાળ સુધી બાંધી પછી એકેન્દ્રિય, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ અને સાધારણનામકર્મનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે પોતપોતાની બંધાવલિકાના ચરમ સમયે ઉદયપ્રાપ્ત આ ચારે પ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાનો સ્વામી છે.

જ્યાં પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓ બંધ યોગ્ય હોય ત્યાં તે તે પ્રકૃતિઓ અંતર્મુદૂર્તકાળથી વધારે બંધાતી નથી અને વિવક્ષિત એકેન્દ્રિય જાતિ વગેરેનો બંધ શરૂ થયા પછી પૂર્વે બંધાયેલી બેઇન્દ્રિયાદિ જાતિઓનો તેમાં સંક્રમ શરૂ થાય છે. તેથી એકેન્દ્રિયાદિ જાતિઓની બંધાવલિકા પૂર્ણ થતાંની સાથે જ સંક્રમ્યમાણ બેઇન્દ્રિયાદિ જાતિઓની સંક્રમાવલિકા પણ પૂર્ણ થાય છે. માટે બંધાવલિકા પછીના પ્રથમ સમયે બંધાયેલી એકેન્દ્રિયાદિ જાતિઓની બંધાવલિકા અને પ્રથમ સમયે સંક્રમેલ બેઇન્દ્રિયાદિ જાતિઓની સંક્રમાવલિકા પૂર્ણ થવાથી તેની પણ ઉદીરણા થાય છે. તેથી બંધાવલિકાના ચરમ સમયે પૂર્વગત સત્તામાંથી અન્ય પ્રકૃતિઓના બંધકાળ પ્રમાણ અંતર્મુદૂર્ત અને બધ્યમાન પ્રકૃતિની આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિઓ સત્તામાંથી ઓછી થઈ જાય છે. માટે આવલિકાના ચરમ સમયે આ ચારે પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. ત્યાં એકેન્દ્રિય જાતિની બે આવલિકા અધિક ચાર અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન અને શેષ ત્રણ પ્રકૃતિઓની બે આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે.

જઘન્ય સત્તાવાળો એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિયમાં આવી પ્રથમ સમયથી ઉદય વિનાની શેષ ચાર જાતિઓનો વારાફરતી મોટા મોટા અંતર્મુહૂર્તકાળ સુધી બંધ કરી ઉદય પ્રાપ્ત બેઠન્દ્રિયાદિ જાતિનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે તેની બંધાવલિકાના ચરમ સમયે ઉદયપ્રાપ્ત બેઠન્દ્રિયજાતિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. અને તેઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા બે આવલિકા અધિક ચાર અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે.

જઘન્ય સત્તાવાળો એકેન્દ્રિય સંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં આવી પ્રથમ સમયથી ઉદયપ્રાપ્ત સિવાયની તેની પ્રતિપક્ષ જેટલી પ્રકૃતિઓ હોય તે દરેકને મોટા મોટા અંતર્મુહૂર્તકાળ સુધી બાંધી પછી ઉદયપ્રાપ્ત પ્રકૃતિઓનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે તે તે ઉદયપ્રાપ્ત પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકાના ચરમ સમયે દુર્ભાગ્ય, અનાદેયદ્વિક, નીચગોત્ર, તિર્યચદ્વિક, પ્રથમ સિવાયના પાંચ સંઘયણ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, અપર્યાપ્તનામકર્મ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક અને બે વેદનીય આ ઓગણીસ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે. માત્ર મનુષ્યાનુપૂર્વી તથા તિર્યચાનુપૂર્વીનો ઉદય વિગ્રહગતિમાં જ હોવાથી આ બે પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા એકેન્દ્રિયમાંથી આવેલ ક્રમશઃ મનુષ્ય અને સંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચને વિગ્રહગતિમાં ત્રીજે સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે.

ત્યાં દૌર્ભાગ્ય, અનાદેયદ્વિક, તિર્યચગતિ, નીચગોત્ર, અપર્યાપ્તનામ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, અને શોક આ દસની બે આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ, બીજા વિગેરે પાંચ સંઘયણની બે આવલિકા અધિક પાંચ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ, બે વેદનીયની બે આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ત્રણ સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ અને મનુષ્ય તથા તિર્યચાનુપૂર્વીની આવલિકા ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે.

દીર્ઘ આયુષ્યવાળો અસંજિ પંચેન્દ્રિય સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થતાંની સાથે જ દેવદ્વિક, નરકદ્વિક અને વૈકિય અંગોપાંગ આ પાંચે પ્રકૃતિઓનો ઓછામાં ઓછો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન બે હજાર સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કરી શકે છે, તેટલો સ્થિતિબંધ કરી પછી પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ આયુષ્યવાળા દેવ અને નરકમાં જાય તેવા જીવને વિગ્રહગતિમાં ત્રીજા સમયે ક્રમશઃ દેવ અને નરકાનુપૂર્વીની તેમજ પોતાના આયુષ્યના અંત્ય સમયે ક્રમશઃ દેવ તથા નરકગતિની અને બંનેમાં વૈકિય અંગોપાંગનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે તેથી તે તે જીવો તેના સ્વામી છે.

ત્યાં દેવ તથા નરકાનુપૂર્વીની સાધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન બે હજાર સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ, દેવગતિ, નરકગતિ અને વૈકિય અંગોપાંગની સાધિક પલ્યોપમના બે અસંખ્યાત ભાગ ન્યૂન બે હજાર સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે.

જ્યારે જે પ્રકૃતિઓનું અંતરકરણ કરે છે ત્યારે તે પ્રકૃતિઓની પહેલી અને બીજી એમ બે સ્થિતિ થાય છે. માટે અંતરકરણ કર્યા પછી ત્યાં પહેલી સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે મિથ્યાત્વની મિથ્યાદૃષ્ટિ, સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉપશમશ્રેણિ માટે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં પ્રથમસ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા શેષ અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં સમયાધિક આવલિકા શેષ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનકવર્તી, સંજવલનત્રિક અને ત્રણ વેદની નવમા ગુણસ્થાનકવર્તી અને સંજવલન લોભની દસમા ગુણસ્થાનકવર્તી જીવ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાનો સ્વામી હોય છે. અને સમય પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે. ટીકામાં સમ્યક્ત્વમોહનીય અને સંજવલનલોભની બંને શ્રેણિમાં અને બાકીની પ્રકૃતિઓની કષ્ટકશ્રેણિમાં જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય એમ બતાવેલ છે. પરંતુ બન્ને શ્રેણિઓમાં સંભવી શકે છે. પછી તો કેવલી ગમ્ય.

જે પ્રકૃતિઓનો એકેન્દ્રિયમાં બંધ હોય તે પ્રકૃતિઓની એકેન્દ્રિયમાં જઘન્ય સ્થિતિસત્તા પણ એકેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક જ હોય છે, પણ તેથી ઓછી હોતી નથી, પરંતુ જે પ્રકૃતિઓનો એકેન્દ્રિયમાં બંધ નથી અને ઉદ્વલના થાય છે, તે પ્રકૃતિઓની ઉદ્વલના કરતી વખતે જઘન્ય સ્થિતિસત્તા તેથી પણ ઓછી હોય છે. છતાં ઉદ્વલના કરતી વખતે એકેન્દ્રિયના જઘન્ય બંધ સમાન જઘન્ય સ્થિતિસત્તાથી ઓછી સત્તા થયા પછી તે પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં આવવા યોગ્ય રહેતી નથી પરંતુ સંપૂર્ણ ક્ષય થઈ જાય છે. તેથી મિશ્રમોહનીયની ઉદ્વલના કરતાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમ પ્રમાણ તેની સત્તા રહે તેવા એકેન્દ્રિયો સંજિપંચેન્દ્રિયમાં આવી જ્યારે મિશ્ર ગુણકાણું પામે ત્યારે તેઓ મિશ્ર ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે મિશ્રમોહનીયની કંઈક અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ઉદ્વલના કરતા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન બે સપ્તામાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ વૈકિયષ્ટકની સત્તાવાળા પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાય વારંવાર વૈકિય શરીર બનાવી અંતિમ વૈકિય શરીર બનાવે ત્યારે તેના ઉદયના ચરમ સમયે કંઈક અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન બે સપ્તમાંશ સાગરોપમ પ્રમાણ વૈકિય ષટ્કના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ચારવાર મોહનીયકર્મનો સર્વોપશમ કરી ત્યારબાદ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામી સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાંથી કાળ કરી પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થઈ આઠ વરસની ઉંમરે સંયમનો સ્વીકાર કરી અલ્પ આયુષ્ય બાકી રહે છે તે આહારકશરીર બનાવે તેવા મુનિઓ આહારકના ઉદયના ચરમ સમયે આહારકસપ્તકના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે. તેનું પ્રમાણ યથાસંભવ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે.

મોહનીયનો ઉપશમ કરતાં તેમજ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં સ્થિતિધાતાદિકથી તેમજ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઘણી અપવર્તના થવાથી નામકર્મની પ્રકૃતિઓની સ્થિતિસત્તા ઘણી ઓછી થઈ જાય છે. માટે મનુષ્યભવમાં સંયમ સ્વીકાર્યા પછી આહારકના બંધ વખતે નામકર્મની અન્યપ્રકૃતિઓની સ્થિતિસત્તા ઘણી જ ઓછી હોવાથી સંક્રમ દ્વારા પણ આહારકની સ્થિતિસત્તા ઘણી વધતી નથી, તેથી ચારવાર મોહનો ઉપશમ, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ વિગેરે કહેલ છે.

બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાય આ ચૌદ પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા ઉપરની એક સમય પ્રમાણ સ્થિતિની ઉદીરણા થાય છે, ત્યારે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે અને તેરમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયવર્તી જીવો મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, તૈજસકાર્મણસપ્તક, પ્રથમ સંઘયણ, છ સંસ્થાન, વર્ણાદિવીસ, બે વિહાયોગતિ, આતપ તથા ઉદ્યોત વિના છ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ, ત્રણદસક, અસ્થિર, અશુભ દુઃસ્વર અને ઉચ્ચગોત્ર આ પાંચ પ્રકૃતિઓના અંતર્મુદૂર્ત સ્થિતિપ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે. પરંતુ ઉચ્ચવાસ અને બે સ્વરના યોગનિરોધ કરતી વખતે પોતપોતાના ઉદયના ચરમ સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે. આટલી વિશેષતા છે.

પોતપોતાના આયુષ્યની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે તે જીવો એક સમય પ્રમાણ તે તે આયુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ઈતિ રજુ સ્થિતિ-ઉદીરણા સમાપ્ત

-: અથ ૩જી અનુભાગ ઉદીરણા :-

અહીં સંજ્ઞા, શુભાશુભ, વિપાક, હેતુ, સાધ્યાદિ અને સ્વામિપણું આ છ અધિકારો છે. તેમાં પ્રથમ ચાર બાબતો બંધ તથા ઉદય આશ્રયી પંચસંગ્રહ પ્રથમ ભાગના ત્રીજા દ્વારમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું, છતાં સામાન્યથી આ પ્રમાણે છે.

(૧) સંજ્ઞા :- સ્થાન અને ધાતિ આશ્રયી સંજ્ઞા બે પ્રકારે છે, તેમાં પણ સ્થાન સંજ્ઞા એક સ્થાનક વિગેરે ચાર પ્રકારે અને તિ સંજ્ઞા સર્વધાતિ આદિ ત્રણ પ્રકારે છે. હવે આ ચાર બાબતોમાં બંધ કરતાં અહીં ઘણી વિશેષતા છે તે બતાવવામાં આવે છે.

પુરુષવેદ, ચક્ષુ-અચક્ષુદર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાય આ આઠ પ્રકૃતિઓના રસ બંધ આશ્રયી ચાર સ્થાનક વિગેરે ચાર પ્રકારનો છે પરંતુ તથાસ્વભાવે જ ઉદીરણામાં ઉત્કૃષ્ટથી દ્વિસ્થાનક અને જઘન્ય અથવા મધ્યમથી એકસ્થાનક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે. સ્ત્રીવેદનો બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણામાં ઉત્કૃષ્ટથી દ્વિસ્થાનક અને જઘન્ય તથા મધ્યમથી એકસ્થાનક અને દ્વિસ્થાનક જ હોય છે. સમ્યક્ત્વમોહનીયનો બંધ છે જ નહીં પરંતુ ઉદીરણામાં તેનો ઉત્કૃષ્ટથી દ્વિસ્થાનક અને જઘન્ય તથા મધ્યમથી એકસ્થાનક અને દ્વિસ્થાનક રસ હોય છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણનો બંધ આશ્રયી એકસ્થાનક આદિ ચાર પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણામાં ઉત્કૃષ્ટથી ચારસ્થાનક અને મધ્યમથી ચતુઃસ્થાનક, ત્રિસ્થાનક અને દ્વિસ્થાનક તથા જઘન્યથી દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે.

નપુંસકવેદનો બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક વિગેરે ત્રણ પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી ચારસ્થાનક અને મધ્યમથી ચારસ્થાનક આદિ ચારેય પ્રકારનો અને જઘન્યથી એકસ્થાનક રસ હોય છે. નપુંસકવેદનો એકસ્થાનક રસ

ન બંધાવા છતાં તેના ક્ષય વખતે દ્વિસ્થાનક વિગેરે રસનો ધાત થવાથી સત્તામાં એકસ્થાનક રસ હોય છે માટે એક સ્થાનકરસની ઉદીરણા હોય છે.

ચાર સંજ્વલન કષાય, ત્રણ જ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણનો જેમ બંધમાં એકસ્થાનક આદિ ચાર પ્રકારનો રસ છે તેમ ઉદીરણામાં પણ છે.

હાસ્યષટ્કનો જેમ બંધમાં દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ છે તેમ ઉદીરણામાં પણ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે....

અચક્ષુદર્શનાવરણ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને પાંચ અંતરાયનો ઉદીરણામાં હંમેશા તથાસ્વભાવે દેશધાતિ જ રસ હોય છે. અને બાકીની બધી દેશધાતિ પ્રકૃતિઓનો ઉદીરણામાં સર્વધાતિ અને દેશધાતિ એમ બન્ને પ્રકારનો રસ હોય છે.

અનંતાનુબંધિ આદિ બાર કષાય, નિદ્રાપાંચક, મિથ્યાત્વમોહનીય, કેવલજ્ઞાનાવરણ અને કેવલદર્શનાવરણનો રસ બંધની જેમ ઉદીરણામાં પણ સર્વધાતિ અને દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારે હોય છે.

મિશ્રમોહનીયનો બંધ નથી પરંતુ ઉદીરણામાં સર્વધાતિ અને સ્થાન આશ્રયી દ્વિસ્થાનક રસ હોય છે.

સંપૂર્ણ શ્રુતકેવલીઓને મતિ-શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવરણ તેમજ અવધિદર્શનાવરણનો ઉદીરણામાં એકસ્થાનક રસ હોય છે.

ગુરુ અને કર્કશ એ બે સ્પર્શ, દેવાનુપૂર્વી, નરકાનુપૂર્વી તેમજ મનુષ્ય તથા તિર્યયોમાં જ એકાન્તે ઉદયવાળી મનુષ્યત્રિક, તિર્યચત્રિક, એકેન્દ્રિયાદિ ચારજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, છ સંઘયણ, મધ્યમના ચાર સંસ્થાન, આતપ અને સ્થાવરચતુષ્ક આ બત્રીસ એમ કુલ છત્રીસ પ્રકૃતિઓનો બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારે રસ હોય છે, પરંતુ ઉદીરણામાં ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ અને જઘન્યથી પણ તથાસ્વભાવે દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે.

શેષ પંચોતેર પ્રકૃતિઓનો બંધમાં જેમ દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારે રસ છે તેમ ઉદીરણા આશ્રયી પણ છે. ઉત્કૃષ્ટથી ચાર સ્થાનક, મધ્યમથી ચતુઃસ્થાનક, ત્રિસ્થાનક અને દ્વિસ્થાનક એમ ત્રણ પ્રકારનો અને જઘન્યથી દ્વિસ્થાનક રસ હોય છે.

અધાતિ એકસો અંગિયાર પ્રકૃતિઓનો રસ અધાતિ હોવા છતાં ધાતિ પ્રકૃતિઓની સાથે ઉદીરણામાં આવે છે ત્યારે સર્વધાતિ પ્રતિભાગા કહેવાય છે. માટે ઉદીરણા આશ્રયી સર્વધાતિ પ્રતિભાગા રસ હોય છે.

(૨) શુભાશુભ :- પાપપ્રકૃતિઓ બધી અશુભ છે અને પુન્યપ્રકૃતિઓ બધી શુભ છે તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય પણ પાપપ્રકૃતિઓ હોવાથી અશુભ છે.

જે પ્રકૃતિઓનો વધારેમાં વધારે જેટલો ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધાય છે તેટલો રસ સત્તામાં હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સત્તા કહેવાય છે. અને સામુદાયિક સર્વ રસસ્પર્ધકોની ઉત્કૃષ્ટ સત્તાની અપેક્ષાએ સામુદાયિકપણે અનંતભાગલીન, અસંખ્યાતભાગલીન, સંખ્યાતભાગલીન સંખ્યાતગુણલીન, અસંખ્યાતગુણલીન અથવા અનંતગુણલીન અનુભાગ સત્તામાં હોય ત્યારે સત્તાગત ઘણાં સ્પર્ધકોનો રસ ઓછો થવા છતાં કેટલાક સ્પર્ધકો જેવા ઉત્કૃષ્ટ રસવાળા બંધાયા હતા તેવા રસવાળા પણ સત્તામાં રહી જાય છે, તેથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સત્તાની અપેક્ષાએ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ષટ્સ્થાન લીન અનુભાગ સત્તાવાળા જીવોને પણ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉદીરણા થાય છે.

(૩) વિપાક :- મોહનીયની અઢાવીસ, જ્ઞાનાવરણ પાંચ, કેવલદર્શનાવરણ અને વીર્યાંતરાય આ પાંત્રીસ પ્રકૃતિઓ જીવદ્રવ્યમાં સંપૂર્ણપણે પોતાના વિપાકની અસર બતાવે છે. પરંતુ તેના અમુક ભાગને અસર બતાવે છે અને અમુક ભાગને નથી બતાવતા, એમ નથી.

સંપૂર્ણ જીવ દ્રવ્ય ઉપર અસર કરવા છતાં જીવના દરેક પ્રદેશોમાં જે જ્ઞાનાદિ અનંતાનંત પર્યાયો છે તે સર્વને દબાવવાની શક્તિ તે પ્રકૃતિઓમાં ન હોવાથી અમુક પર્યાયોને દબાવવા છતાં જીવના દરેક પ્રદેશમાં અમુક અમુક અંશે જ્ઞાનાદિ ગુણો વિદ્યમાન હોય છે, અન્યથા જીવ અજીવપણું જ પામે. કહ્યું પણ છે કે - અત્યંત ગાઢ વાદળ ચઢી આવે તો પણ ચન્દ્ર-સૂર્યની પ્રભા કંઈક અંશે પ્રગટ રહે જ છે. નહીતર દરેક પ્રાણીઓને પ્રસિદ્ધ રાત અને દિવસનો ભેદ પણ ન રહે.

જેમ અમલદારને દસ હજાર રૂા. સુધીનો દંડ કે સજા કરવાની સત્તા હોય અને જો તે રોષાયમાન થઈ જાય તો તેટલો દંડ કે સજા કરી શકે, તેમ જે ગુણનો જેટલો વિષય હોય તે ગુણને આવરનાર કર્મનો પણ તેટલો જ વિષય હોય છે. તેથી ગુરુ-લઘુ પરિણામી અનંતપ્રદેશી સ્કંધો જ ચક્ષુનો વિષય હોવાથી ચક્ષુદર્શનાવરણનો વિપાક ગુરુલઘુ પરિણામી અનંતપ્રદેશી સ્કંધોમાં અને રૂપી દ્રવ્યો જ અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનનો વિષય હોવાથી આ બન્ને આવરણનો રૂપી દ્રવ્યોમાં જ વિપાક હોય છે.

દેવા, લેવા, અને ભોગવવા યોગ્ય સર્વ દ્રવ્યોનો અનંતમો જ ભાગ હોવાથી સર્વ દ્રવ્યના અનંતમા ભાગ જેટલાં દ્રવ્યો જ દાનાદિ ચાર લબ્ધિનો વિષય હોવાથી દાનાંતરાય વિગેરે ચારેનો વિપાક પણ ગ્રહણ, ધારણ, અને ઉપભોગાદિ દ્રવ્યોમાં જ હોય છે.

આ સિવાય બાકીની પ્રકૃતિઓનો વિપાકાદિ જે પ્રમાણે પહેલા કલ્પો તે પ્રમાણે જાણવો.

(૪) પ્રત્યય :- રસ ઉદીરણના પ્રત્યયો, કારણો અને હેતુઓ આ એકાર્થવાચી શબ્દ છે.

ઉદયમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ અને ભવ આ પાંચ કારણો હોવા છતાં ઉદીરણાનું મુખ્ય કારણ કષાય સહિત કે કષાય રહિત જીવનો વીર્યવ્યાપાર છે અને તે જ ઉદીરણાકરણ છે. તેથી હંમેશાં જેવો રસ બંધાય અથવા જેવો રસ સત્તામાં હોય તેવા જ રસની ઉદીરણા થતી નથી પરંતુ વીર્યવ્યાપાર રૂપ ઉદીરણાકરણથી ઓછો કે વધારે રસ પણ ઉદીરણા દ્વારા ઉદયમાં આવે છે. તેનું મુખ્ય કારણ યોગ હોવા છતાં સત્તાગત રસથી ઓછા રસની ઉદીરણા થવામાં પરિણામ અથવા ભવ એ બીજા પણ બે મુખ્ય કારણો છે. ત્યાં પરિણામ એટલે ગુણ, અધ્યવસાય અથવા ઉત્તર શરીરાદિની પ્રાપ્તિ કે સત્તાગત રસનો અન્યથા ભાવ થવો, આમ મુખ્ય ચાર અર્થ છે. માટે આ ચાર કારણોને લઈને થતી રસ ઉદીરણાને પરિણામપ્રત્યયકૃત અને દેવાદિભવના નિમિત્તથી ફેરફાર થઈને જે રસની ઉદીરણા થાય છે તે ભવપ્રત્યયિક કહેવાય છે. અર્થાત્ અમુક પ્રકારના પરિણામ કે દેવાદિક ભવના નિમિત્તથી જ અમુક પ્રકારનું યોગ રૂપ વીર્ય પ્રગટ થાય છે. તેથી ઉદીરણાનું મુખ્ય કારણ યોગ હોવા છતાં પરંપરાએ પરિણામ અને ભવ પણ અનુભાગ ઉદીરણામાં કારણ હોવાથી આ ઉદીરણા પરિણામ અને ભવકૃત એમ બે પ્રકારની હોય છે.

ત્યાં પ્રથમ કદાચ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા હોય તો પણ ઉત્તરવૈક્રિય અથવા આહારકશરીર બનાવે ત્યારે સમચતુરસસંસ્થાન, મૃદુ, લઘુસ્પર્શ, પરાઘાત, સુસ્વર, શુભવિહાયોગતિ અને પ્રત્યેકનામકર્મ આ આઠ પ્રકૃતિઓની જ ઉદીરણા થાય છે. તેથી આ બે શરીરવાળા જીવોને આ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા શરીર પરિણામપ્રત્યયિક કહેવાય છે. તેમાં પણ આહારકશરીર ગુણપ્રત્યયિક હોવાથી તે શરીરવાળા મુનિઓને આ આઠ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા ગુણપરિણામ પ્રત્યયિક અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ગુણ અને નિર્ગુણના નિમિત્તથી બન્ને પ્રકારે બનતું હોવાથી વૈક્રિય શરીરવાળા જીવોને આ પ્રકૃતિઓ સગુણ અને નિર્ગુણ પરિણામ પ્રત્યયિક કહેવાય છે.

અવિરત આત્માઓને કદાચ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓની ઉદય અને ઉદીરણા હોય તો પણ દેશવિરત અને સર્વવિરત મનુષ્યોને સૌભાગ્ય, આદેયદિક અને ઉચ્ચગોત્રની જ ઉદીરણા થતી હોવાથી આ જીવોને આ ચાર પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા ગુણપરિણામ પ્રત્યયિક છે. અને સ્ત્રીવેદ આદિ નવ નોકષાયના જઘન્ય રસસ્પર્ધકથી માંડી શરૂઆતના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ રસ સ્પર્ધકોની ઉદીરણા દેશવિરત તથા મુનિઓને જ થતી હોવાથી તેટલાં રસની ઉદીરણા ગુણપરિણામ પ્રત્યયિક કહેવાય છે. આ સ્થાને કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ ગાથા બાવનમાં શરૂઆતમાં અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં રસ સ્પર્ધકોની ઉદીરણા દેશવિરત તથા મુનિઓને ગુણપરિણામ પ્રત્યયિક બતાવેલ છે. તેથી સત્તામાં ગમે તેટલો રસ હોય તો પણ આ જીવોને આ નવ પ્રકૃતિઓનો જેવો જઘન્ય રસ ઉદીરણા દ્વારા ઉદયમાં આવે છે તેવો અન્ય જીવોને આવતો નથી. માટે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિરૂપ ગુણપરિણામ પ્રત્યયિક છે.

દેવત્રિકની દેવભવમાં, મનુષ્યત્રિકની મનુષ્યભવમાં, તિર્યચત્રિક, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, સ્થાવરદિક, સાધારણ અને આતપ આ અગિયારની તિર્યચભવમાં અને નરકત્રિકની નરકભવમાં જ ઉદીરણા થતી હોવાથી આ વીસ પ્રકૃતિઓ તે તે ભવપ્રત્યયિક ઉદીરણાવાળી કહેવાય છે. અને શેષ અધ્રુવોદયી તેમજ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓમાં ખાસ કોઈ ભવ કે ગુણ કારણ ન હોવાથી તે પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા નિર્ગુણપરિણામપ્રત્યયિક છે. તેમાં પણ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા હંમેશાં અને અધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની તદ્દયોગ્ય દ્રવ્યાદિક પાંચ નિમિત્તો મળે ત્યારે જ થાય છે.

તીર્થંકરનામકર્મ તેમજ નવ નોકપાય વિના ચાર ઘાતિ કર્મની આડત્રીસ પ્રકૃતિઓ તથા ચ શબ્દથી વૈક્રિયસપ્તક અને ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓ યથાસંભવ તિર્થંકો અને મનુષ્યોને બંધાયેલ રસ કરતાં ઓછા કે વધારે રસવાળી થઈને જ ઉદીરણામાં આવતી હોવાથી આ પ્રકૃતિઓ ગુણપરિણામ પ્રત્યયકૃત છે. અથવા તો સર્વ પ્રકૃતિઓની દેવાદિ ચારમાંના કોઈને કોઈ ભવમાં જ ઉદીરણા થતી હોવાથી સર્વ પ્રકૃતિઓ ભવપ્રત્યયિક ઉદીરણાવાળી અથવા જેટલો અને જેવો રસ બંધાયો હોય તેવો જ રસ સર્વ જીવોને ઉદયમાં આવતો નથી પરંતુ પરિણામ એટલે ફેરફાર થઈને પણ ઉદીરણામાં આવે છે. તેથી અપેક્ષાએ સર્વ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા પરિણામ પ્રત્યયકૃત પણ કહી શકાય છે.

(૫) સાઘાદિ :- (૧) મૂળપ્રકૃતિ આશ્રયી :- મોહનીયકર્મની અજઘન્ય અનુભાગોદીરણા સાઘાદિ ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી કુલ દસ, શેષ ત્રણ ઘાતિકર્મની અજઘન્ય અનુભાગોદીરણા સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના નવ-નવ કુલ સત્તાવીસ, વેદનીયકર્મની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગોદીરણા ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો બે-બે પ્રકારે હોવાથી કુલ દસ, નામ તથા ગોત્રકર્મની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગોદીરણા સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના નવ-નવ કુલ અઠાર. અને આયુષ્યના ચારે વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી કુલ આઠ, સર્વ મળીને મૂળકર્મ આશ્રયી અનુભાગ ઉદીરણાના તોતેર (૭૩) ભાંગા થાય છે.

મોહનીયકર્મની જઘન્ય અનુભાગોદીરણા ક્ષપકશ્રેણિમાં દસમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે થાય છે અને તે એક જ સમય થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. તે સિવાય જ્યારે મોહનીયકર્મની ઉદીરણા હોય છે ત્યારે અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે અને તે અગિયારમા ગુણસ્થાનકે સર્વથા હોતી નથી, ત્યાંથી પડે ત્યારે સાદિ, અગિયારમા ગુણસ્થાનકને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

જ્ઞાનાવરણ વગેરે ત્રણ ઘાતિકર્મની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે એક સમય માત્ર જ થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે, શેષ સર્વકાળમાં આ ત્રણે કર્મની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે અને બારમા ગુણસ્થાનકથી પડવાનો અભાવ હોવાથી સાદિ થતી નથી માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

આ ચારે ઘાતિકર્મની પ્રથમ ગુણસ્થાનકે ઉત્કૃષ્ટ અને પછી અનુત્કૃષ્ટ એમ બંને પ્રકારની ઉદીરણા વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

વેદનીયકર્મનો સાતાવેદનીય આશ્રયી ઉપશમશ્રેણિમાં ઘણો રસ બાંધી ત્યાંથી કાળ કરી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે વેદનીયકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે. અને તે નિયતકાળ થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળે પ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધી આ કર્મની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે. પરંતુ અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકોમાં થતી નથી, ત્યાંથી પડે ત્યારે પુનઃ શરૂ થાય ત્યારે સાદિ, અપ્રમત્ત ભાવને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

નામ તથા ગોત્રકર્મની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા તેરમા ગુણસ્થાનકે જ થતી હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ છે, તે સિવાયના કાળમાં આ કર્મોની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે અને તેરમા ગુણસ્થાનકથી પડવાનો અભાવ હોવાથી તેની સાદિ થતી નથી માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ત્રણ પ્રકારે હોય છે.

નામ, ગોત્ર અને વેદનીયકર્મની ઘણી અનુભાગ સત્તાનો નાશ કરેલ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને જઘન્ય અને ઘણી અનુભાગ સત્તાનો નાશ ન કરેલ જીવોને અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા એમ વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી તે બંને સાદિ અને અધ્રુવ છે.

દરેક ભવની ચરમ આવલિકામાં આયુષ્યની ઉદીરણા જ થતી ન હોવાથી તેના ઉત્કૃષ્ટાદિ ચારે વિકલ્પો સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે....

ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયી :- મિથ્યાત્વ, ગુરુ અને કર્કશ સ્પર્શની અજઘન્ય અનુભાગ-ઉદીરણા સાઘાદિ ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના દસ કુલ ત્રીસ, મૃદુ અને લઘુસ્પર્શની અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા ચારપ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો બે બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના દસ-દસ કુલ વીસ. તૈજસ-કાર્મણસપ્તક,

સ્થિર, શુભ નિર્માણ, અગુરુલઘુ અને મૃદુ-લઘુસ્પર્શ વિના શેષ નવ શુભ વર્ણાદિકની અનુકૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના નવ-નવ કુલ એકસો એસી, પાંચ જ્ઞાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ, પાંચ અંતરાય, અસ્થિર, અશુભ, કર્કશ અને ગુરુ-સ્પર્શ વિના શેષ અશુભ વર્ણાદિ સાતની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને બાકીના ત્રણ વિકલ્પો સાદિ અને અધ્રુવ હોવાથી એક એકના નવ-નવ કુલ બસો સાત અને શેષ એકસો દસ પ્રકૃતિઓ અધ્રુવોદયી હોવાથી તેની ઉદીરણા પણ અધ્રુવ હોય છે. માટે તે પ્રકૃતિઓના ચારે વિકલ્પો સાદિ અને અધ્રુવ એમ બબે પ્રકારે હોવાથી એક એકના આઠ-આઠ કુલ આઠસો-એસી, એમ એકસો અઠાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી સર્વમલીને એકહજાર ત્રણસો સત્તર વિકલ્પો થાય છે.

મિથ્યાત્વની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા એકી સાથે સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરનાર અતિ વિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિને પોતાના ચરમ સમયે એક સમય માત્ર જ થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે અને શેષ સર્વકાળમાં પ્રથમ ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે. અને સમ્યક્ત્વથી પડતા જીવને તેની શરૂઆત થતી હોવાથી સાદિ, સમ્યક્ત્વને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

ગુરુ અને કર્કશ-સ્પર્શની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા તથાસ્વભાવે જ કેવલીસમુદ્ઘાતમાં છઠ્ઠા સમયે સમયમાત્ર જ થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ અને સાતમા સમયે પુનઃ અજઘન્ય થાય છે માટે સાદિ, જઘન્યના સ્થાનને નહીં પામેલ જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

આ ત્રણ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરનાર મિથ્યાદૃષ્ટિઓને બંધાવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ રસ સત્તામાં હોય ત્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અને પછી અનુત્કૃષ્ટ એમ વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી બન્ને સાદિ અને અધ્રુવ છે.

મૃદુ અને લઘુસ્પર્શની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા આહારકશરીરીને બે સમયમાત્ર થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. અને શેષ સર્વકાળે અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે અને તે આહારકશરીરીની સમાપ્તિ પછી પુનઃ શરૂ થતી હોવાથી સાદિ, આહારકશરીર નહીં બનાવેલ જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

આ બે પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા ઘણી અનુભાગ સત્તાનો નાશ કરેલ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને અમુક ટાઇમ સુધી હોય છે અને ઘણી અનુભાગ સત્તાનો નાશ નહીં કરેલ જીવોને અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે માટે તે બન્ને સાદિ-અધ્રુવ છે.

તૈજસ-કાર્મણસપ્તક સ્થિર શુભ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, મૃદુ-લઘુ સ્પર્શ વિના શેષ નવ શુભવર્ણાદિ આ વીસ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સયોગી કેવલીને ચરમ સમયે થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળે અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે, પરંતુ સયોગી ગુણસ્થાનકેથી પડવાનો અભાવ હોવાથી તેની સાદિ નથી માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

આ વીસ શુભપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અને અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા મૃદુ-લઘુસ્પર્શની જેમ અનેકવાર થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

પાંચ જ્ઞાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાયની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે અને અસ્થિર, અશુભ તેમજ કર્કશ અને ગુરુસ્પર્શ વિના શેષ અશુભવર્ણાદિ સાતની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા તેરમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળમાં આ ત્રેવીસ પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે. અને બારમા તેમજ તેરમા ગુણસ્થાનકેથી પડવાનો અભાવ હોવાથી તેની સાદિ ન હોવાથી અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

આ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા પ્રથમ ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વની જેમ વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

શેષ એકસોદસ પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા જ અધ્રુવ હોવાથી તેના ચારે વિકલ્પો સાદિ અને અધ્રુવ એમ બબે પ્રકારે જ હોય છે.

(૬) સ્વામિત્વ - પ્રરૂપણા :- ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી :- અહીં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા અમુક જીવો જ સ્વામી બતાવ્યા અને અન્ય જીવો કેમ નહીં ? તેનાં કેટલાક કારણો ટીકાકાર મહર્ષિએ બતાવેલ છે અને કેટલાક કારણો વિચાર કરતાં આપણે પણ સમજી શકીએ તેવા છે, તે અહીં બતાવવામાં આવ્યાં છે પરંતુ કેટલાક કારણો આપણે ન સમજી શકીએ તે બહુશ્રુતો પાસેથી જાણવા પ્રયત્ન કરવો.

પાપપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા તદ્યોગ્ય અતિસંક્ષિપ્ત પરિણામી જીવોને અને પુન્યપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા તદ્યોગ્ય અતિવિશુદ્ધ પરિણામી જીવોને હોય છે આ વાત સર્વત્ર ધ્યાનમાં રાખવી.

દાનાંતરાય આદિ પાંચ અંતરાય અને અચક્ષુદર્શનાવરણના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી સર્વથી અલ્પ દાનાદિ લબ્ધિ અને અચક્ષુદર્શન લબ્ધિ સંપન્ન સૂક્ષ્મ લબ્ધિ અપર્યાપ્ત ઉત્પત્તિના પ્રથમસમયવર્તી જીવો છે કારણ કે આ જીવોને ઓછામાં ઓછી દાનાદિ લબ્ધિ હોવાથી અનુભાગ ઉદીરણા વધારે પ્રમાણમાં હોય છે માટે તેઓ જ સ્વામી હોય છે.

ચક્ષુદર્શનાવરણના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તના ચરમ સમયવર્તી તેઈન્દ્રિય જીવો છે. ચતુરિન્દ્રિયાદિને ચક્ષુદર્શનાવરણનો ક્ષયોપશમ હોવાથી અને બેઈન્દ્રિયાદિ જીવોને એટલાં તીવ્ર સંકલેશ ન હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થતી નહીં હોય તેમ લાગે છે.

અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિદ્રાનો તીવ્ર ઉદય ન હોવાથી તેમજ અતિવિશુદ્ધ કે અતિસંક્ષિપ્ત અવસ્થામાં નિદ્રાના ઉદયનો સર્વથા અભાવ હોવાથી મધ્યમ પરિણામી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત જીવો યથાસંભવ નિદ્રાના ઉદયવાળા પાંચ નિદ્રાના સ્વામી છે.

સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા સાતમી નરકના નારકો અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા, નપુંસકવેદ, અસાતાવેદનીય, નરકગતિ હુંડકસંસ્થાન, ઉપઘાત, અશુભવિહાયોગતિ, દૌર્ભાગ્યત્રિક, અયશઃકીર્તિ અને નીચગોત્રના સ્વામી છે. કારણ કે અન્ય સર્વ જીવો કરતાં આ જીવોને આ પ્રકૃતિઓનો અત્યંત તીવ્ર રસોદય હોય છે. તેથી ઉદીરણા પણ ઘણી જ હોય છે.

ત્રસત્રિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, સાતાવેદનીય, સુસ્વર, ઉચ્ચવાસનામ વૈકિયસપ્તક અને દેવગતિ આ પંદર પ્રકૃતિઓના સ્વામી તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિવિશુદ્ધ પરિણામી અનુત્તરવાસી દેવો હોય છે. અન્ય જીવોને આ પ્રકૃતિઓનો આવો તીવ્ર રસોદય ન હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા પણ થતી નથી.

પછીના અનંતર સમયે મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરનાર ચરમ સમયવર્તી મિશ્રદૃષ્ટિ જીવો મિશ્રમોહનીયના અને ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચરમ સમયવર્તી સમ્યક્ત્વમોહનીયના સ્વામી છે. આ બન્ને પાપપ્રકૃતિઓ હોવાથી અતિસંક્ષિપ્ત પરિણામીને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થાય છે, અને એના ઉદયવાળા જીવોમાં ઉપરોક્ત જીવો જ અતિસંક્ષિપ્ત પરિણામી હોય છે માટે જ તેઓનું ગ્રહણ કરેલ છે.

તથાસ્વભાવે જ પર્યાપ્ત સહસ્રાર દેવો હાસ્ય અને સ્તિમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

અતિસંક્ષિપ્ત પરિણામી ચરમ સમયવર્તી લબ્ધિ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય અપર્યાપ્તનામકર્મના સ્વામી છે. અન્ય જીવો કરતાં આ જીવો વધારે સંક્ષિપ્ત હોય છે.

કર્કશ, ગુરુસ્પર્શ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અંતિમ પાંચ સંઘયણ, મધ્યમ ચાર સંસ્થાન અને તિર્યચગતિ, આ ચૌદ પ્રકૃતિઓના તથાસ્વભાવે જ આઠ વરસના આયુષ્યવાળા આઠમા વર્ષે વર્તતાં સંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો સ્વામી છે.

ત્રણ પલ્યાંપમના આયુષ્યવાળા અતિવિશુદ્ધ પરિણામી પર્યાપ્ત મનુષ્યો ઔદારિકસપ્તક, મનુષ્યગતિ અને વજ્રશ્લષ્મનારાય સંઘયણના તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત પોતપોતાના ભવમાં વર્તતાં જીવો તે તે આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. પરંતુ નરક આયુષ્યના અતિસંક્ષિપ્ત પરિણામી અને શેષ ત્રણ આયુષ્યના અતિવિશુદ્ધ પરિણામી જાણવાં.

જઘન્ય આયુષ્યવાળા અતિસંક્ષિપ્ત પરિણામી પર્યાપ્ત બેઈન્દ્રિયો બેઈન્દ્રિયજાતિના, તેઈન્દ્રિયો તેઈન્દ્રિયજાતિના, ચૌરિન્દ્રિયો ચૌરિન્દ્રિયજાતિના, સૂક્ષ્મજીવો સૂક્ષ્મનામકર્મના, બાહર એકેન્દ્રિયો સ્થાવરનામકર્મના, બાહર સાધારણો સાધારણનામકર્મના તેમજ સ્થાવર અને સાધારણ જીવો એકેન્દ્રિયજાતિ નામકર્મના સ્વામી છે. જઘન્ય આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત

જીવો વધારે સંકલિષ્ટ હોઈ શકે છે અને સૂક્ષ્મ કરતાં પણ બાદર જીવો વધારે સંકલિષ્ટ હોય છે. તેથી જઘન્ય આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત અને યથાસંભવ બાદર જીવો બતાવેલ છે.

આહારકશરીર સંબંધી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, અતિવિશુદ્ધ આહારક મુનિ સમયતુરસ્સંસ્થાન, મૃદુ-લઘુસ્પર્શ, પસઘાત, પ્રત્યેક, શુભવિહાયોગિતિ અને આહારકસપ્તક આ તેર પ્રકૃતિઓના સ્વામી છે.

વૈકિયશરીર સંબંધી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, અતિવિશુદ્ધ વૈકિયશરીરધારી મુનિ ઉદ્યોતનામકર્મના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. જો કે આહારકશરીરીને પણ ઉદ્યોતનામકર્મનો ઉદય હોય છે. અને તેઓને વૈકિયશરીર કરતાં વધારે વિશુદ્ધિ સંભવે છે. છતાં અહીં તેમનું ગ્રહણ કરેલ નથી તેનું કારણ બહુશ્રુતો જાણે.

ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, અતિવિશુદ્ધ સૂર્યના વિમાનમાં રહેલ પૃથ્વીકાય જીવો આતપનામકર્મના સ્વામી છે. તેમજ ચારે આનુપૂર્વીના પોતપોતાની ગતિની જેમ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. પરંતુ આનુપૂર્વીઓનો ઉદય વિગ્રહગતિમાં જ હોય છે અને ઉદય હોય ત્યારે જ ઉદીરણા હોય છે તેમજ વિગ્રહગતિ વધારેમાં વધારે ત્રણ સમયની હોય છે. તેથી પોતપોતાના ભવમાં વિગ્રહગતિમાં ત્રીજા સમયે વર્તતાં અને તેમાં પણ દેવ-મનુષ્યાનુપૂર્વીના તદ્દપ્રાયોગ્ય અતિવિશુદ્ધ અને નરક-તિર્યયાનુપૂર્વીના તદ્દપ્રાયોગ્ય અતિસંકલિષ્ટ જીવો જાણવાં.

તેજસ-કાર્મણસપ્તક, મૃદુ-લઘુસ્પર્શ વિના શેષ શુભવર્ણાદિ નવ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, સ્થિરદિક સૌભાગ્ય, આદેયદિક, તીર્થકરનામકર્મ અને ઉચ્ચગોત્ર આ પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી સયોગી કેવલીઓ છે. અને અવધિજ્ઞાનાવરણીય વિના ચાર જ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, મિથ્યાત્વ, સોળકષાય, કર્કશ-ગુરુ સ્પર્શ વિના અશુભવર્ણાદિ સાત અને અસ્થિરદિક આ એકત્રીસ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી અતિસંકલિષ્ટ પરિણામી સર્વપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજિ પંચેન્દ્રિયો છે.

અવધિજ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી ચારેગતિના અતિસંકલિષ્ટ પરિણામી પર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિયો છે. પરંતુ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં ઘણાં રસનો ક્ષય થઈ જાય છે. તેથી અવધિજ્ઞાનયુક્ત આત્માઓને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા થતી નથી. માટે અવધિજ્ઞાન રહિત જીવો ગ્રહણ કર્યાં છે.

જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી :- અહીં પુન્યપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા તે તે પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા કરનારા જીવોમાં જે જીવો અતિસંકલિષ્ટ પરિણામી હોય તેઓને જ હોય છે. અને પાપપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા તે તે પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા કરનાર જીવોમાં જે જીવો અતિવિશુદ્ધ પરિણામી હોય તેઓને જ હોય છે. આ વાત ખાસ ખ્યાલમાં રાખવી.

બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે સર્વોત્કૃષ્ટ ચૌદપૂર્વલબ્ધિ સંપન્ન જીવો મતિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુદર્શનાવરણ, અને અચક્ષુદર્શનાવરણના, પરમાવધિજ્ઞાનવાળા અવધિજ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણના, અને વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે, તે તે ગુણો પ્રાપ્ત કરતાં ઘણાં રસનો નાશ થતો હોવાથી બારમા ગુણસ્થાનકે બહુજ ઓછો રસ સત્તામાં હોય છે, તેમજ ચરમ આવલિકામાં ઉદીરણા જ થતી ન હોવાથી સર્વોત્કૃષ્ટ તે તે ગુણ યુક્ત જીવો બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે જ જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા કરે છે, તેથી તેઓનું ગ્રહણ કરેલ છે.

ક્ષપક અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે યથાસંભવ ઉદય પ્રાપ્ત હાસ્યષટ્કના, નવમા ગુણસ્થાનકે પોતપોતાની ઉદીરણાના ચરમ સમયે ત્રણ વેદ તથા સંજવલનત્રિકના, દસમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે સંજવલન લોભના અને બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાયના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે, કારણ કે ઉપશમશ્રેણિ કરતાં ક્ષપકશ્રેણિમાં વધારે વિશુદ્ધિ હોય છે. અને પોતપોતાની ઉદીરણાના ચરમ સમયે વધારે વિશુદ્ધિ હોય છે. માટે તે તે જીવોનું ગ્રહણ કરેલ છે.

નિદ્રા અને પ્રયજ્ઞાના અગિયારમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો સ્વામી છે. આ ગ્રંથકાર મહર્ષિ ક્ષપકશ્રેણિમાં અને ક્ષીણમોહે નિદ્રા તથા પ્રયજ્ઞાનો ઉદય માનતા નથી તેથી આ બે પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા કરનારમાં અગિયારમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો વધારે વિશુદ્ધ હોવાથી તેઓને ગ્રહણ કરેલ છે આ કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિકાર આદિના મતે બતાવેલ છે. પરંતુ જે મહર્ષિઓ

ક્ષીણમોહના દ્વિયરમ સમય સુધી આ બે પ્રકૃતિઓનો ઉદય માને છે, તેઓના મતે બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી હોય છે એમ સમજવું.

અપ્રમત્તાભિમુખ તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ પ્રમત્તયતિ થીજાદ્વિત્રિકના સ્વામી છે. કારણ કે તેની ઉદીરણા કરનાર જીવોમાં તેઓ જ સર્વથી વધારે વિશુદ્ધ હોય છે.

ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર ચારથી સાત ગુણસ્થાનક સુધીના, યથાસંભવ ચારે ગતિમાં સમ્યક્ત્વમોહનીયની સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય એવા ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિજીવો સમકિતમોહનીયના સ્વામી છે. કારણ કે તેની ઉદીરણા કરનાર જીવોમાં આ જીવો જ અતિવિશુદ્ધ હોય છે. તેમજ કૃતકરણ અવસ્થામાં કાળ કરી ચારે ગતિમાં જઈ શકે છે. માટે તેવા જીવો સ્વામી કહ્યાં છે.

સમકાળે સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરનાર મિથ્યાત્વના ચરમસમયવર્તી અનંતાનુબંધિ ચાર કષાય અને મિથ્યાત્વના, સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર ચરમ સમયવર્તી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાયના, સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર ચરમ સમયવર્તી દેશવિરત પ્રત્યાખ્યાનવરણ ચાર કષાયના તેમજ ત્રીજા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એક સાથે પ્રાપ્ત કરતા ન હોવાથી અનંતર સમયે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર ત્રીજા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયવર્તી જીવો મિશ્રમોહનીયના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ચારે આયુષ્યમાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ સાથે જ જઘન્ય રસબંધ થાય છે તેથી જઘન્ય સ્થિતિવાળા પોતપોતાના ભવમાં વર્તતાં જીવો તે તે આયુષ્યના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે પરંતુ નરકાયુષ્યના અતિવિશુદ્ધ અને શેષ ત્રણ આયુષ્યના અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી જાણવાં.

અલ્પ આયુષ્યવાળા સૂક્ષ્મ વાયુકાય જીવો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે ઔદારિકષટ્કના તથા પ્રત્યેકનામકર્મના અલ્પ આયુષ્યવાળા બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય જીવો વૈકિયષટ્કના અને અલ્પ આયુષ્યવાળા બેઇન્દ્રિયો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે ઔદારિક અંગોપાંગના સ્વામી છે. એકેન્દ્રિયમાં વૈકિય એકાદસની ઉદ્વલના કરી અસંજિ પંચેન્દ્રિયતિર્યયમાં આવી અલ્પરસ બાંધી ત્યાંથી કાળ કરી, પલ્યાપમના અસંખ્યાતમા ભાગના આયુષ્યવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થનાર અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી નારકો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે વૈકિય અંગોપાંગના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. વિગ્રહગતિમાં વર્તતાં અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, મૃદુ અને લઘુસ્પર્શ વિના શુભવર્ણાદિનવક, સ્થિર, શુભ, અગુરુલઘુ અને નિર્માણ આ વીસ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્ષ્ટ આહારકશરીરીઓ આહારકસપ્તકના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

અલ્પ આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યયો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે આહારી પ્રથમસંઘયણ તથા પ્રથમસંસ્થાનના, અને સર્વવિશુદ્ધ પૂર્વકોડના આયુષ્યવાળા ભવના પ્રથમ સમયે આહારી, પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિયો મધ્યમના ચાર સંસ્થાનના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. અલ્પ આયુષ્યવાળા જીવો વધારે સંકિલ્ષ્ટ હોય છે, પુન્ય પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સંકિલ્ષ્ટ પરિણામથી થાય છે. અને પ્રથમ સંઘયણ તથા પ્રથમ સંસ્થાન પુન્યપ્રકૃતિઓ હોવાથી તેના સ્વામી અલ્પ આયુષ્યવાળા કહ્યાં છે. તથા દીર્ઘાયુષ્યવાળા વધારે વિશુદ્ધ હોય છે તેમજ પાપપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા વિશુદ્ધ પરિણામથી થાય છે. અને મધ્યમના ચાર સંસ્થાનો પાપપ્રકૃતિઓ હોવાથી તેની ઉદીરણાના સ્વામી પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા અસંજિ પંચેન્દ્રિયો કહ્યાં છે, કારણ કે અસંજિ પંચેન્દ્રિયોનું ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેટલું જ આયુષ્ય હોય છે. સર્વવિશુદ્ધ પૂર્વકોડના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો મધ્યમના ચાર સંઘયણના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે. તિર્યયો કરતાં પ્રાયઃ મનુષ્યો અલ્પ બળવાળા હોય છે. માટે અહીં મનુષ્યો ગ્રહણ કરેલ છે.

દીર્ઘ આયુષ્યવાળા તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે હુંડકસંસ્થાન, ઉપઘાત અને સાધારણનામકર્મના, અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી તે જ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયો સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તના ચરમ સમયે પરાઘાતનામકર્મના, આતપ તથા ઉદ્યોતના ઉદયવાળા અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી ખર બાદર પૃથ્વીકાય જીવો શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તના પ્રથમ સમયે કમશઃ આતપ અને ઉદ્યોતનામકર્મના અને બાર વર્ષના આયુષ્યવાળા બારમા વર્ષમાં વર્તતાં બેઇન્દ્રિયો સેવાર્ત સંહનનના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન તત્પ્રાયોગ્ય અતિવિશુદ્ધ સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવો મૃદુ અને લઘુસ્પર્શના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

કેવલીસમુદ્ઘાતના છઠ્ઠા સમયે જ તથા સ્વાભાવે કર્કશ અને ગુરુસ્પર્શના, તેમજ આ બે સ્પર્શ વિના શેષ અશુભવર્ણાદિ સપ્તક, અસ્થિર અને અશુભના સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયવર્તી જીવો જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે.

કેવલિસમુદ્ઘાતની પહેલાં કેવલીની દૃષ્ટિએ જે શુભયોગોનો વ્યાપાર થાય છે તેને આયોજિકાકરણ કહેવાય છે. અને તે દરેક કેવલી ભગવંતો કરે છે. તેમજ તે વખતે અતિવિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી તીર્થંકરનામકર્મના ઘણાં રસની ઉદીરણ થાય છે, તેથી સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી આયોજિકાકરણના પૂર્વ સમય સુધી તીર્થંકર ભગવંતો તીર્થંકરનામકર્મના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે.

બે વેદનીય, ચાર ગતિ, પાંચ જાતિ, ચાર આનુપૂર્વી, બે વિદ્યાયોગિતિ, ઉચ્છ્વાસ, ત્રસત્રિક, સૌભાગ્યચતુષ્ક, સ્થાવરત્રિક, દૌર્ભાગ્યચતુષ્ક અને બે ચોત્ર આ ચોત્રીસ પ્રકૃતિઓ બંધ તથા ઉદયમાં પરાવર્તમાન છે. જ્યારે જઘન્ય રસબંધ થાય ત્યારે જઘન્યરસની અને ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ થાય ત્યારે પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટરસની ઉદીરણ થાય છે. તેમજ આ બધી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસબંધ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે થાય છે માટે તેને પ્રકૃતિના ઉદયવાળા પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી સઘળા જીવો આ ચોત્રીસ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી છે.

સામાન્યથી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી કોણ હોય ! તે જાણવા માટે આ ત્રણ બાબતો બરાબર વિચારવી.

(૧) ભવપ્રત્યય ઉદીરણ છે કે પરિણામપ્રત્યય ? પ્રાયઃ ભવપ્રત્યયથી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ અને પરિણામ પ્રત્યયથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ થાય છે.

(૨) પુન્યપ્રકૃતિ છે કે પાપપ્રકૃતિ ? પુન્યપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ તત્પ્રાયોગ્ય અતિસંકિલ્પ પરિણામી જીવને અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ તત્પ્રાયોગ્ય અતિવિશુદ્ધ જીવને હોય છે. તેમજ પાપપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ તત્પ્રાયોગ્ય અતિવિશુદ્ધ જીવને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ તત્પ્રાયોગ્ય અતિસંકિલ્પ જીવને હોય છે.

(૩) પુદ્ગલાદિ ચાર વિપાકમાંથી કયા વિપાકવાળી પ્રકૃતિ છે ? કારણ કે પુદ્ગલવિપાકી પ્રકૃતિઓની ભવાઘ સમયે અલ્પ પુદ્ગલો ગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્ય અને ઘણાં પુદ્ગલો ગ્રહણ થાય ત્યારે પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ હોય છે.

ઈતિ ૩જી અનુભાગ ઉદીરણ સમાપ્ત

:- અથ ૪થી પ્રદેશ-ઉદીરણ :-

અહીં સાઘાદિ અને સ્વામિત્વ આ બે અધિકારો છે....ત્યાં પ્રથમ મૂળકર્મ આશ્રયી સાઘાદિ બતાવે છે.....

(૧) મૂળ પ્રકૃતિ આશ્રયી સાઘાદિ :- વેદનીય અને મોહનીયની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણ ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો બબ્બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના દસ-દસ, કુલ વીસ, આયુષ્ય કર્મના ચારે વિકલ્પો બબ્બે પ્રકારે હોવાથી કુલ આઠ અને જ્ઞાનાવરણ આદિ શેષ પાંચ પાંચ કર્મની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણ સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો બબ્બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના નવ-નવ કુલ પીસ્તાલીસ સર્વ મલી આઠે કર્મના તોંતેર વિકલ્પો થાય છે.

પ્રાયઃ ગુણિતકર્માંશ આત્માને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણ અને ક્ષપિતકર્માંશ જીવને જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણ થાય છે. માટે સર્વત્ર ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણમાં ગુણિતકર્માંશ અને જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણમાં ક્ષપિત કર્માંશ જીવો હોવા.

અપ્રમત્તાભિમુખ સર્વવિશુદ્ધ પ્રમત્તયતિને વેદનીયકર્મની અને દસમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવડિકા બાકી હોય ત્યારે મોહનીયકર્મની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણ થાય છે. અને તે નિયત સમય થતી હોવાથી સાદિ-અદ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળમાં આ બે કર્મની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણ હોય છે. સાતમા ગુણસ્થાનકે વેદનીયકર્મની અને અગિયારમે ગુણસ્થાનકે મોહનીયકર્મની ઉદીરણ થતી નથી. ત્યાંથી પડે ત્યારે અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણની શરૂઆત થાય છે માટે સાદિ, તે તે સ્થાનને નહીં પામેલ જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને દ્રુવ અને ભવ્યોને અદ્રુવ હોય છે. તેમજ અતિસંકિલ્પ પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને આ બે કર્મની જઘન્ય અને અતિસંકિલ્પ પરિણામ અમુક ટાઈમથી વધારે ટકતા ન હોવાથી શેષ કાળે અજઘન્ય, એમ વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી આ બન્ને પ્રદેશ ઉદીરણ સાદિ-અદ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

આયુષ્યકર્મની ઉદીરણા જ અધ્રુવ હોવાથી તેના ચારે વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ છે.

બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયકર્મની, તેરમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે નામ તથા ગોત્રકર્મની સમયમાત્ર ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે માટે તે સાદિ અને અધ્રુવ છે. શેષકાળે આ પાંચે કર્મની ઉદય હોય ત્યારે અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે. બારમા તથા તેરમા ગુણસ્થાનકેથી પડવાનો અભાવ હોવાથી તેની સાદિ નથી માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.... વેદનીયકર્મની જેમ આ પાંચે કર્મની અતિસંકલિષ્ટ પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિને જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા અને શેષ કાળે અજઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી તે બન્ને સાદિ-અધ્રુવ હોય છે.....

ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયી સાધાદિ :- મિથ્યાત્વમોહનીયની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો સાધાદિ બે પ્રકારે હોવાથી કુલ દસ, શેષ સુડતાલીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ ત્રણ વિકલ્પો બબ્બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના નવ-નવ કુલ ચારસો ત્રેવીસ અને બાકીની એકસોદસ અધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓના ચારે વિકલ્પો બબ્બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના આઠ-આઠ કુલ આઠસો એસી, એમ સર્વ મલીને એકહજાર ત્રણસો તેર વિકલ્પો થાય છે.

સમકાળે સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરનાર મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે. અને તે નિયત કાળ હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળમાં મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે. અને ઉપરના ગુણસ્થાનકેથી પ્રથમ ગુણઠાણે આવે ત્યારે તેની શરૂઆત થાય છે-માટે સાદિ, ઉપરના ગુણસ્થાનકે નહીં ગયેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.... સર્વ સંકલિષ્ટ મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ-મોહનીયની જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા અને તે જ મિથ્યાદૃષ્ટિને અતિસંકલિષ્ટ પરિણામ ન હોય ત્યારે અજઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા-એમ વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી આ બન્ને ઉદીરણા સાદિ-અધ્રુવ છે.

બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે પાંચ જ્ઞાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાય આ ચૌદની અને તેરમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ અને વર્ણાદિવીસ, નામકર્મની આ તેત્રીસ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓની એક સમયમાત્ર ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા થાય છે માટે સાદિ-અધ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળે આ પ્રકૃતિઓની અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા હોય છે. અને બારમા તથા તેરમા ગુણસ્થાનકેથી પડવાનો અભાવ હોવાથી તેની સાદિ નથી માટે અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે. તેમજ અતિસંકલિષ્ટ પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વમોહનીયની જેમ આ સુડતાલીસ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા અને અજઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા વારાફરતી અનેકવાર થતી હોવાથી તે બન્ને સાદિ-અધ્રુવ છે.

શેષ એકસો દસ અધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય ત્યારે જ ઉદીરણા હોય છે. પણ હંમેશા હોતી નથી. તેથી તે પ્રકૃતિઓના ચારે વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ જ હોય છે.

(૨) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી :- સામાન્ય રીતે ધાતિ પ્રકૃતિઓની જે જીવો જે સમયે જઘન્ય અનુભાગની ઉદીરણા કરે છે તે સમયે તે જ જીવો ધાતિકર્મપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા કરે છે. તેથી તે જ જીવો તેના સ્વામી છે. તે આ પ્રમાણે.....

સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય એવા બારમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો પાંચ જ્ઞાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે. પરંતુ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં અવધિદ્વિક આવરણના ઘણાં પુદ્ગલોનો ક્ષય થઈ જાય છે. તેથી અવધિજ્ઞાનયુક્ત જીવોને આ બે પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા થતી નથી. માટે આ બે આવરણની ઉદીરણાના સ્વામી અવધિલબ્ધિ રહિત જાણવાં.

ગુણિતકર્માશ ક્ષપક અપૂર્વકરણ ચરમ સમયવર્તી યથાસંભવ ઉદયપ્રાપ્ત હાસ્યષટ્કના, નવમા ગુણસ્થાનકે પોતપોતાની ઉદીરણાના ચરમ સમયે સંજવલનત્રિક તથા ત્રણવેદના, અને સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય તેવા દસમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો સંજવલન ભોભની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

સમકાળે સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર ચરમ સમયવર્તી મિથ્યાદૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધિ ચતુષ્કના, સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર ચરમ સમયવર્તી ચતુર્થ અને પંચમ ગુણસ્થાનકવાળા ક્રમશઃ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચતુષ્કના અને

પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચતુષ્કના, અપ્રમત્તાભિમુખ પ્રમત્તયતિ ઉદય પ્રાપ્ત યથાસંભવ થીજાદ્વિત્રિકના અને અગિયારમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો ઉદયપ્રાપ્ત યથાસંભવ નિદ્રાદ્વિકના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં ત્રીજા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયવર્તી મિશ્રમોહનીયના અને ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર પોતાની ઉદીરણાના ચરમ સમયવર્તી ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી સમ્યક્ત્વમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

અપ્રમત્તાભિમુખ અતિવિશુદ્ધ પ્રમત્તયતિ બે વેદનીયના, સર્વવિશુદ્ધ અપ્રમત્તયતિ પ્રથમ સિવાયના પાંચ સંઘયણ, આહારકસપ્તક, વૈક્રિયસપ્તક અને ઉદ્યોત આ વીસ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

સર્વવિશુદ્ધ દેશવિરતિ તિર્યચ તિર્યચગતિના, પોતપોતાના ભવની વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ પોતપોતાની આનુપૂર્વીના, અને ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો તથા નારકો ક્રમશઃ દેવ અને નરકગતિના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે. આ સ્થળે કર્મપ્રકૃતિની ટીકા તથા ચૂર્ણિમાં નરક અને તિર્યચાનુપૂર્વીના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી અને મનુષ્ય તથા દેવાનુપૂર્વીના સામાન્ય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો સ્વામી કહ્યાં છે.

સર્વવિરતિને પ્રાપ્ત કરનાર ચરમ સમયવર્તી અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય દૌર્ભાગ્ય, અનાદેયદ્વિક અને નીચગોત્રના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

જઘન્યસ્થિતિવાળા દેવો અલ્પ પુન્ય પ્રકર્ષવાળા હોવાથી તેઓને પ્રિયના વિયોગાદિમાં ઘણાં દુઃખનો સંભવ છે. ઘણાં દુઃખી જીવો તથાસ્વાભાવે જ આયુષ્યકર્મના ઘણાં પદ્મગલો ઉદીરણા દ્વારા ઉદયમાં લાવી ક્ષય કરે છે. તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકો વધુ દુઃખી હોય છે. માટે દસ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા ત્રીજા દુઃખોદયમાં વર્તતાં દેવો દેવાયુષ્યના, તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા ત્રીજા દુઃખોદયમાં વર્તતાં સાતમી નરકના નારકો નરકાયુષ્યના તેમજ આઠ વર્ષના આયુષ્યવાળા આઠમા વર્ષમાં વર્તતાં તિર્યચો અને મનુષ્યો તથાસ્વાભાવે ક્રમશઃ તિર્યચ તથા મનુષ્ય આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

સ્વપ્રાયોગ્ય સર્વવિશુદ્ધ બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય જીવો એકેન્દ્રિય અને સ્થાવરનામકર્મના, ખર પૃથ્વીકાય આતપનામકર્મના, સૂક્ષ્મજીવો સૂક્ષ્મનામકર્મના, સાધારણ વનસ્પતિકાય જીવો સાધારણનામકર્મના, પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિયો ક્રમશઃ બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયજાતિ નામકર્મના અને સર્વવિશુદ્ધ પોતાના અંત સમયે સમૂર્ચ્છિમ અપર્યાપ્ત મનુષ્યો અપર્યાપ્તનામકર્મના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ચરમ સમયવર્તી સયોગી કેવલી મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, તેજસ-કામર્ણસપ્તક, પ્રથમસંઘયણ, છ સંસ્થાન વર્ણાદિવીસ, વિહાયોગતિદ્વિક, આતપ-ઉદ્યોત વિના છ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ, ત્રસદસક, અસ્થિર, અશુભ, દુઃસ્વર અને ઉચ્ચગોત્ર...આ પાંસઠ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે. પરંતુ ઉચ્ચવાસ અને બે સ્વરના નિરોધ કાળે પોતપોતાની ઉદીરણાના ચરમ સમયવર્તી જાણવાં....

જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી :- જેમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણામાં તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા અતિવિશુદ્ધ પરિણામી જીવો સ્વામી છે, તેમ જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણામાં તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી જીવો સ્વામી છે.

અવધિજ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણના અવધિ લબ્ધિવાળા ચારેગતિના અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી મિથ્યાદષ્ટિ જીવો જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે. અવધિ ઉત્પન્ન થતાં ઘણાં પુદ્ગલો સત્તામાંથી દૂર થઈ જાય છે, અને થોડા જ રહે છે, તેથી અવધિ લબ્ધિયુક્ત જીવો ગ્રહણ કર્યા છે.

અવધિદ્વિકના આવરણ વિના શેષ ચાર જ્ઞાનાવરણ, ત્રણ દર્શનાવરણ, બે વેદનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય, સોળકષાય અને નવ નોકષાય, આ પાંત્રીસ પ્રકૃતિઓના અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ જીવો જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

તત્પ્રાયોગ્ય અતિસંકિલ્ષ્ટ મિથ્યાત્વાભિમુખ ચરમસમયવર્તી ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વી સમ્યક્ત્વમોહનીયના અને મિશ્રદષ્ટિ મિશ્રમોહનીયના જઘન્ય પ્રદેશ-ઉદીરણાના સ્વામી છે.

તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્ષ્ટ ચારેગતિના પર્યાપ્ત જીવો યથાસંભવ ઉદયપ્રાપ્ત પાંચ નિદ્રાના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ચારગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, વૈકિયસપ્તક તેજસ-કાર્મણસપ્તક, સંઘયણષટ્ક, સંસ્થાનષટ્ક, વર્ણાદિવીસ, વિહાયોગતિદ્વિક, આતપ અને તીર્થકરનામ વિના પ્રત્યેક છં પ્રકૃતિ, ત્રસદસક, અસ્થિરષટ્ક, ગોત્રદ્વિક અને પાંચ અંતરાય આ નેવ્યાસી પ્રકૃતિઓના સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત યથાસંભવ ચારેગતિના અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય જીવો સ્વામી છે.

ચાર આનુપૂર્વીના તત્ત્વાયોગ્ય સંકિલ્ષ્ટ પોતપોતાના ભવમાં વિગ્રહગતિમાં વર્તતાં જીવો જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયો એકેન્દ્રિયજાતિ અને સ્થાવરનામકર્મના, બાદર નિગોદના જીવો સાધારણના, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જીવો સૂક્ષ્મનામકર્મના અને અપર્યાપ્તના ચરમ સમયે ગર્ભજ અપર્યાપ્ત મનુષ્યો અપર્યાપ્તનામકર્મના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિસંકિલ્ષ્ટ બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો અનુક્રમે બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિયજાતિના અને અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ખર બાદર પૃથ્વીકાય જીવો આતપનામકર્મના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

તત્ત્વાયોગ્ય સંકિલ્ષ્ટ પરિણામી આહારક શરીરધારી ૧૪પૂર્વી પ્રમત્તયતિ આહારકસપ્તકના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

આયોજિકાકરણ કર્યા બાદ ઉદીરણા દ્વારા ઉદયમાં ઘણાં પુદ્ગલોનો ક્ષય થતો હોવાથી આયોજિકાકરણ પહેલાના કાળમાં તીર્થકર પરમાત્માઓ તીર્થકરનામકર્મના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

સુખી જીવોને તથાસ્વભાવે જ આયુષ્યકર્મના ઉદીરણા દ્વારા થોડા પુદ્ગલો ઉદયમાં આવે છે અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકો અન્ય નારકોની અપેક્ષાએ વધારે સુખી હોય છે, તેથી દસહજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા સ્વભૂમિકાને અનુસાર સુખી નારકો નરક આયુષ્યના, તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવો દેવાયુષ્યના, ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો મનુષ્ય આયુષ્યના અને તિર્યચો તિર્યચ આયુષ્યના જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી છે.

ઈતિ ૪થી પ્રદેશ ઉદીરણા સમાપ્ત

ઈતિ ઉદીરણાકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત

-: અથ ઉદીરણાકરણ પ્રશ્નોત્તરી :-

પ્ર. ૧ સંઘયણ તથા સંસ્થાનના ઉદય અને ઉદીરણામાં મતાન્તર હોય તો જણાવો ?

ઉ. બૃહત્સંગ્રહણી વગેરે કેટલાક ગ્રંથોમાં પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને માત્ર સેવાર્ત સંહનન અને હુંડક સંસ્થાનનો જ ઉદય માનેલ હોવાથી તે ગ્રંથકારોના મતે તે બેની જ ઉદીરણા હોય, અન્ય સંહનન-સંસ્થાનોની ઉદીરણા ન હોય. પરંતુ પંચસંગ્રહ વગેરે કેટલાક આચાર્ય-ભગવંતો યથાસંભવ છ એ સંઘયણ અને સંસ્થાનોનો ઉદય માને છે. તેથી પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને છ એ સંહનન અને સંસ્થાનની ઉદીરણા હોય છે.

તેમજ કર્મસ્તવ વગેરે કેટલાક ગ્રંથકારો બીજા અને ત્રીજા સંઘયણનો ઉદય અગિયારમા ગુણસ્થાનક સુધી માને છે માટે તેઓના મતે તે બે સંઘયણની ઉદીરણા પણ અગિયાર ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. પરંતુ પંચસંગ્રહ અને કર્મપ્રકૃતિ વગેરે ગ્રંથકારોએ આ બે સંઘયણનો ઉદય પણ સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી જ માનેલ છે. માટે છેલ્લા ત્રણ સંઘયણની જેમ આ બે સંઘયણની પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા અપ્રમત્ત મુનિને જ બતાવેલ છે.

પ્ર. ૨ શરીર પર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્ત જીવોને નિદ્રાઓનો ઉદય અને ઉદીરણા હોય કે નહીં ?

ઉ. પંચસંગ્રહ, કર્મપ્રકૃતિની પૂ. મલયગિરિજી મ. કૃત અને પૂ. ઉપાધ્યાયજી કૃત ટીકાઓ વગેરેમાં શરીર પર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્ત જીવોને નિદ્રાઓનો ઉદય તેમજ ઉદીરણા બતાવેલ નથી. પરંતુ શરીર-પર્યાપ્તિની સમાપ્તિના પછીના સમયથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ સુધી ઉદીરણા વિના કેવલ ઉદય બતાવેલ છે. પરંતુ પંચસંગ્રહના પ્રથમ

ભાગની પંચમદ્વારની ૧૦૦મી ગાથાની સ્વોપજ ટીકામાં આહાર પર્યાપ્તિથી આરંભી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ સુધી નિદ્રાઓનો કેવલ ઉદય બતાવેલ છે પરંતુ ઉદીરણા બતાવેલ નથી. અર્થાત્ પંચસંગ્રહ સ્વોપજ ટીકાકાર વગેરેના મતે આહાર પર્યાપ્તિની શરૂઆતથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ સુધી કેવલ ઉદય હોય અને પછી ઉદય-ઉદીરણા સાથે હોય અને અન્ય આચાર્યોના મતે આહાર-પર્યાપ્તિની શરૂઆતથી શરીર પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ સુધી ઉદય અને ઉદીરણા બન્ને ન હોય એમ લાગે છે. પરંતુ શરીર પર્યાપ્તિની સમાપ્તિના પછીના સમયથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ સુધી ઉદીરણા વિના કેવલ ઉદય હોય છે, અને પછી ઉદય-ઉદીરણા સાથે હોય છે.

- પ્ર.૩ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે જેમ મોહનીયકર્મના ૭થી ૧૦ સુધીના ચાર ઉદયસ્થાનો છે તેમ ઉદીરણાસ્થાનો પણ ચાર જ હોય કે ન્યૂનાધિક હોય ?
- ઉ. પંચસંગ્રહ તેમજ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણની ૨૨મી ગાથામાં પ્રથમ ગુણસ્થાનકે ૭થી ૧૦ એમ સામાન્યથી ઉદીરણા સ્થાનો પણ ચાર બતાવેલ છે....પરંતુ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે અનંતાનુબંધિ વગેરે ચાર કષાય, મિથ્યાત્વ, એક વેદ અને એક યુગલ આઠ પ્રકૃતિના ઉદય વખતે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે ત્યારે મિથ્યાત્વની જેમ અનંતાનુબંધિનું પણ અંતરકરણ કરતો હોય તો પ્રથમસ્થિતિની ચરમ આવલિકામાં મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધિની ઉદીરણા ન હોવાથી છનું ઉદીરણાસ્થાન પણ આવે, પરંતુ તેની વિવક્ષા ન કરી હોય અથવા તો અનંતાનુબંધિનું અંતરકરણ ન કરતો હોય અને માત્ર ક્ષયોપશમ જ કરતો હોય તો છનું ઉદીરણાસ્થાન ન પણ આવે-તે બહુશ્રુતો પાસેથી જાણી લેવું.
- પ્ર.૪ પૂર્વભવના ચરમ અંતર્મુહૂર્તમાં ત્યાંથી કાળ કરી જે ભવમાં જવાનું હોય તે ભવપ્રાયોગ્ય જ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે...તેથી નરકાદિગતિમાં જતાં પૂર્વભવના ચરમ અંતર્મુહૂર્તમાં અવશ્ય નરકગતિ આદિ પ્રકૃતિઓનો જ બંધ હોય છે...અને કાલ કરતાંની સાથે જ નરકગતિ વગેરે પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં આવે છે....માટે અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની જેમ બે આવલિકા ન્યૂન આવે, છતાં તેમ ન બતાવતાં અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની જેમ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ ગાથા ૩૩ અને પંચસંગ્રહ ઉદીરણાકરણ ગાથા ૩૦ની ટીકામાં આતપના ઉપલક્ષણથી અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા વીસેય પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રમાણ કેમ બતાવેલ છે ?
- ઉ. તમારો પ્રશ્ન બરાબર છે....તેથી જ આ બન્ને ગ્રંથોની મૂળગાથાઓમાં તેમજ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ ગાથા ૩૩ની ચૂર્ણિમાં અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓમાંથી માત્ર આતપનામકર્મની જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બતાવેલ છે....પરંતુ આતપના ઉપલક્ષણથી ચૂર્ણિકાર મહર્ષિએ શેષ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓનું ગ્રહણ કરેલ નથી....તેથી આતપ વિના શેષ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની બે આવલિકા ન્યૂન પોતપોતાના મૂળકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે....છતાં ટીકાઓની અંદર આતપના ઉપલક્ષણથી અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા બધી પ્રકૃતિઓનું ગ્રહણ કરી અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા બતાવેલ છે તેનું કારણ પૂર્વ ભવના ચરમ અંતર્મુહૂર્તમાં આગામી ભવપ્રાયોગ્ય અવશ્ય બંધ હોવા છતાં ટીકાકારોના મતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કર્યા પછી મધ્યમ પરિણામી થઈ અંતર્મુહૂર્ત સુધી ત્યાં જ રહી મધ્યમ સ્થિતિબંધ કરતાં કાળ કરી તે તે ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે માટે ટીકાકારોના મતે આતપની જેમ સઘળી અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રમાણ બતાવેલ છે.
- પ્ર. ૫ ચૂર્ણિકાર મહર્ષિ વગેરેના મતે પૂર્વ ભવના ચરમ અંતર્મુહૂર્તમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય છે....અને તેથી આતપ વિના અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા બે આવલિકા ન્યૂન પોતપોતાના મૂળ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રમાણ બતાવેલ છે. તો આતપનામકર્મ પણ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા હોવા છતાં તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા બે આવલિકા ન્યૂન ન બતાવતા અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન કેમ બતાવેલ છે ?
- ઉ. મૂળકાર તથા ચૂર્ણિકાર વગેરે મહર્ષિઓના મતે પણ આતપની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન જ હોય છે....કારણ કે બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થનાર ઇશાન સુધીના દેવો પોતાના ભવના ચરમ અંતર્મુહૂર્તમાં આતપ, સ્થાવર અને એકેન્દ્રિયજાતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી તુરત જ એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે....પરંતુ આતપનામકર્મનો ઉદય તથા ઉદીરણા બાદર ખર પૃથ્વીકાયને શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી જ થાય છે....અને શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરતાં અંતર્મુહૂર્ત કાળ લાગે છે....માટે દેવભવના ચરમ સમયે વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ આતપનામકર્મનો બંધ કરેલ હોવા છતાં અંતર્મુહૂર્ત પછી જ ઉદયમાં આવે ત્યારે ઉદીરણા પ્રવર્તે છે....તેથી

આતપનામકર્મની અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે....પરંતુ ઉત્પન્ન થતાંની સાથે જ સ્થાવર તથા એકેન્દ્રિયજાતિનો ઉદય થાય છે. તેથી આ બન્ને પ્રકૃતિઓની તેજ વખતે જેની બંધાવલિકા પૂર્ણ થઈ છે એવી ઉદયાવલિકા ઉપરની સઘળી સ્થિતિની ઉદીરણા થાય છે....માટે સ્થાવર તથા એકેન્દ્રિયજાતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા આ મતે બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઘટી શકે છે. એ પ્રમાણે આ મતે શેષ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓ માટે પણ સમજવું.

પ્ર. ૬ ટીકાકાર મહર્ષિઓએ દેવો અથવા નારકો ઔદારિકસપ્તક, તિર્યચદ્વિક અને સેવાર્ત સંઘયણનો અતિસંકિલ્પ પરિણામે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી પછી મધ્યમ પરિણામે ત્યાં જ અંતર્મુદૂર્ત રહી મનુષ્ય-તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ઉદયના પ્રથમ સમયે યથાસંભવ આ દસ પ્રકૃતિઓની અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા બતાવેલ છે. પરંતુ સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિ સંકિલ્પ પરિણામી મનુષ્ય-તિર્યચ પણ નરકગતિ આદિ નામકર્મની કેટલીક પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી શકે છે....તેથી તે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી ઔદારિકસપ્તક આદિ આ ૧૦ પ્રકૃતિઓનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે બંધાવલિકા જેની પૂર્ણ થઈ છે એવી ઉદયાવલિકા ઉપરની અર્થાત્ બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ નરકગતિ વગેરે અન્ય પ્રકૃતિઓને બંધાતી ઔદારિકસપ્તક વગેરે પ્રકૃતિઓમાં પોતાની ઉદયાવલિકા ઉપર સંકમાવે ત્યારે ઔદારિકસપ્તક વગેરે આ ૧૦ પ્રકૃતિઓની આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે. અને સંકમાવલિકા વીત્યા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની અર્થાત્ ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રમાણ આ દસ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા કરી શકે છે. છતાં પર્યાપ્ત મનુષ્ય-તિર્યચોને યથાસંભવ આ દસ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ન બતાવતાં ઉદયના પ્રથમ સમયે અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન કેમ બતાવેલ છે ?

ઉ. ટીકાકાર મહર્ષિઓના મતે પૂર્વભવના ચરમ અંતર્મુદૂર્તમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ન હોવાથી તેમના મતે આ વિરોધ આવે છે. પરંતુ મૂલકાર તેમજ ચૂર્ણિકારના મતે ચરમ અંતર્મુદૂર્તમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્વીકારેલ હોવાથી ઉદયના પ્રથમ સમયે યથાસંભવ મનુષ્ય અને તિર્યચોને આ દસ પ્રકૃતિઓની બે આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા ઘટે છે પરંતુ પર્યાપ્ત મનુષ્ય-તિર્યચોને આ દસ પ્રકૃતિઓની સંકમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પ્રાપ્ત થતી હોવાથી ઉદયસંકમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની જેમ ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા થાય છે. માટે જ પર્યાપ્ત મનુષ્ય-તિર્યચો ન બતાવતાં ઉદયના પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય-તિર્યચો જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી બતાવેલ છે. અને તે જ બરાબર લાગે છે. પછી તો બહુશ્ચતો કહે તે પ્રમાણ.

પ્ર. ૭ વૈકિયસપ્તકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી ઉત્તર-વૈકિય શરીરી મિથ્યાદૃષ્ટિ મનુષ્ય-તિર્યચોની જેમ ઉદય પ્રથમ-સમયવર્તી નારકો હોય કે નહીં ?

ઉ. પૂર્વ ભવના ચરમ અંતર્મુદૂર્તમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ માનનાર ચૂર્ણિકાર આદિ મહર્ષિઓના મતે ઉદય પ્રથમ સમયવર્તી નારકો પણ વૈકિયસપ્તકના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી હોઈ શકે છે. પરંતુ ચરમ અંતર્મુદૂર્તમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નહીં માનનાર ટીકાકાર-મહર્ષિઓના મતે ઉદયના પ્રથમ સમયે નારકોને અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે. માટે નારકો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણાના સ્વામી સંભવતા નથી. પરંતુ ઉત્તર શરીરી મિથ્યાદૃષ્ટિ મનુષ્ય-તિર્યચો આ સાતે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા કરે છે માટે તેઓ જ એના સ્વામી છે.

પ્ર. ૮ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા કેટલી હોય ?

ઉ. આતપની આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ, પાંચ નિદ્રાની આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ, નરકદ્વિક, એકેન્દ્રિયજાતિ અને સ્થાવર આ ચારની ચૂર્ણિકાર વગેરે મહર્ષિઓના મતે બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ અને ટીકાકાર મહર્ષિઓના મતે આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ અને ઔદારિકસપ્તક, તિર્યચદ્વિક તથા સેવાર્ત સંઘયણ આ દસની ચૂર્ણિકાર મહર્ષિઓના મતે બે આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ અને ટીકાકાર મહર્ષિઓના મતે આવલિકા અધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ, પરંતુ પર્યાપ્ત મનુષ્ય-તિર્યચોને છઠ્ઠા પ્રશ્ના ઉત્તરમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ત્રણ આવલિકા ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે....

- પ્ર. ૯ આ જ કરણ ગાથા ૩૨ની ટીકામાં ભય-જુગુપ્સા, આદ્ય બાર કષાય, પાંચ નિદ્રા, આતપ તથા ઉદ્યોતના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણના સ્વામી બંધાવલિકાના ચરમ સમયે એકેન્દ્રિયો બતાવેલ છે. પરંતુ જઘન્ય સ્થિતિ-સત્તાવાળા એકેન્દ્રિયો કાળ કરી અન્ય તિર્યચ કે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયથી એકેન્દ્રિયની જઘન્ય સ્થિતિસત્તા કરતાં અધિક બંધ હોવા છતાં પ્રથમ બંધાવલિકાના ચરમ સમયે પૂર્વ બદ્ધ સત્તાગત સ્થિતિની જ ઉદીરણ થતી હોવાથી પંચેન્દ્રિય તિર્યચો વગેરે પણ અનંતાનુબંધિ આદિ બાર કષાય અને ભય-જુગુપ્સાના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણના સ્વામી કેમ ન હોય ?
- ઉ. પ્રશ્નમાં બતાવ્યા મુજબ આ ચૌદે પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી હોવાથી પંચેન્દ્રિય-તિર્યચો અને મનુષ્યો પણ આ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણના સ્વામી હોઈ શકે છે....જો કે મૂળગાથા તેમજ ટીકામાં બતાવેલ નથી છતાં ઉપલક્ષણથી લેવામાં કોઈ દોષ લાગતો નથી.
- પ્ર. ૧૦ દેવભવના પ્રથમ સમયે ચૂર્ણિકાર મહર્ષિના મતે વૈક્રિયસપ્તકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણ હોય કે નહીં ?
- ઉ. ન હોય કારણ કે અતિસંકલ્પિત પરિણામે મનુષ્ય-તિર્યચો નરકદ્વિકની સાથે વૈક્રિયસપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી પછી વિશુદ્ધ પરિણામે ચરમ અંતર્મુહૂર્તમાં દેવપ્રાયોગ્ય બંધ કરતાં દેવદ્વિક અને વૈક્રિયસપ્તકનો ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી દેવમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયે પણ આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉદીરણ કરે છે....માટે ચૂર્ણિકારના મતે પણ ઉદય પ્રથમ સમયવર્તી નારકો જ આવે અને ટીકાકાર મહર્ષિઓના મતે ઉત્તર શરીરી મનુષ્ય-તિર્યચો જ આવે.
- પ્ર. ૧૧ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમ પ્રમાણ મિશ્રમોહનીયની સ્થિતિસત્તાવાળા એકેન્દ્રિય સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયમાં આવી મિશ્રપણું પામે ત્યારે મિશ્ર ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે મિશ્રમોહનીયના જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણના સ્વામી બતાવ્યા, પરંતુ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયો પણ મિશ્રમોહનીયની ઉદ્વલના કરે છે માટે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન ૧ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા રહે એવો સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય મિશ્ર ગુણકાણું પામે તો તેના ચરમ સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણ કેમ ન બતાવી ?
- ઉ. ઉદ્વલના કરતા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયોને એટલી ઓછી સ્થિતિસત્તા થયા પછી તેઓને તે પ્રકૃતિ ઉદય અને ઉદીરણ યોગ્ય રહેતી નથી. પરંતુ એકેન્દ્રિયમાંથી આવેલ સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને કંઈક ન્યૂન એક સાગરોપમની સ્થિતિસત્તા હોય ત્યાં સુધી મિશ્રમોહનીયની ઉદય ઉદીરણ થઈ શકે છે માટે એકેન્દ્રિયમાંથી આવેલ સંજ્ઞિ ગ્રહણ કરેલ છે.
- પ્ર. ૧૨ વિગ્રહગતિમાં આનુપૂર્વીઓનો ઉદય બહુલતાએ ત્રણ સમય સુધી અને કવચિત્ ચાર સમય સુધી હોવા છતાં અન્ય સમયો ન લેતાં ચારે આનુપૂર્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ ત્રીજા સમયે જ કેમ બતાવી ?
- ઉ. શુભ અને અશુભ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ ક્રમશઃ અતિવિશુદ્ધ અને સંકલ્પિત પરિણામે થાય છે. અને સંજ્ઞિમાંથી કાળ કરી સંજ્ઞિમાં ઉત્પન્ન થનારને જ તદ્યોગ્ય અતિવિશુદ્ધિ અને સંકલ્પિતતા હોય છે. તેમજ સંજ્ઞિમાંથી સંજ્ઞિમાં ઉત્પન્ન થનારને બે વક્રગતિ થાય છે....અને ત્રીજા સમયે ઉત્પત્તિ સ્થાને પહોંચી જાય છે-તેથી ત્રીજા સમયે આનુપૂર્વીનો ઉદય હોતો નથી-પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ ટીપ્પનકમાં પૂજ્ય આચાર્યનું વચન પ્રમાણ હોવાથી ઉત્પત્તિ સ્થાને પ્રથમ સમયે આહારીને પણ આનુપૂર્વીનો ઉદય કહેલ છે. તેથી જ ત્રીજા સમયે અતિ વિશુદ્ધ દેવ-મનુષ્યને ક્રમશઃ દેવ તથા મનુષ્યાનુપૂર્વીની અને અતિસંકલ્પિત તિર્યચ તથા નારકોને ક્રમશઃ તિર્યચ તથા નરકાનુપૂર્વીની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ હોય છે....પરંતુ બીજાઓને હોતી નથી.... માટે જ અન્ય સમયો ગ્રહણ ન કરતાં ત્રીજા સમયનું ગ્રહણ કરેલ છે....
- પ્ર. ૧૩ આ જ કરણની ગાથા ૬૦ તથા તેની ટીકામાં સામાન્યથી સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવોને અને ગાથા ૫૪ની ટીકામાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવોને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે સાતાવેદનીયની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ બતાવેલ છે તેમજ પંચસંગ્રહ ઉદીરણકરણમાં પણ તે જ પ્રમાણે બતાવેલ છે. તો તે મતાન્તર છે કે કેમ ?
- ઉ. પ્રશ્નમાં જણાવ્યા મુજબ આ બાબતમાં બે મત હોય તેમ લાગે છે.
- પ્ર. ૧૪ ગાથા ૬૮ની ટીકામાં અવધિલબ્ધિ રહિત અતિસંકલ્પિત ચારે ગતિના સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો અવધિદ્વિક આવરણના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણના સ્વામી કહ્યાં છે, પરંતુ સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત દેવ અને નારક અવશ્ય અવધિલબ્ધિવાળા જ હોય તેથી દેવ-નારકો પર્યાપ્ત અવસ્થામાં અવધિલબ્ધિ રહિત કેમ કહ્યાં ?
- ઉ. પર્યાપ્ત દેવ-નારકો અવધિલબ્ધિ રહિત હોતા નથી એ વાત બરાબર છે. છતાં ટીકામાં કેમ કહેલ છે તે બહુશ્રતો પાસેથી જાણી લેવું.

- પ્ર. ૧૫ શરીરસ્થને પ્રથમ સમયે યથાસંભવ ઉદયપ્રાપ્ત છે સંસ્થાન અને પ્રથમના પાંચ સંઘયણની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા બતાવેલ છે, તેની જેમ સેવાર્ત સંઘયણની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા શરીરસ્થ બેઈન્દ્રિયોને પ્રથમ સમયે ન બતાવતાં બાર વર્ષના આયુષ્યવાળાને બારમા વર્ષ કેમ બતાવેલ છે ?
- ઉ. પંચસંગ્રહ તેમજ કર્મપ્રકૃતિની બન્ને ટીકમાં બાર વર્ષના આયુષ્યવાળા બેઈન્દ્રિયને બારમા વર્ષ સેવાર્ત સંઘયણની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા બતાવેલ છે, પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ ગાથા ૭૬ની ચૂર્ણિમાં બાર વર્ષના આયુષ્યવાળા બેઈન્દ્રિયને શરીરસ્થના પ્રથમ સમયે જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા બતાવેલ છે અને તે જ વધારે ઠીક લાગે છે. પછી તો અતિશય જ્ઞાની જાણે અથવા તો મતાન્તર હોય તેમ લાગે છે.
- પ્ર. ૧૬ એવી કઈ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા માત્ર એક સમય પ્રમાણ સ્થિતિની જ હોય ?
- ઉ. પાંચ જ્ઞાનાવરણ, ચાર દર્શનાવરણ, મિથ્યાત્વમોહનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય, સંજવલનચતુષ્ક, ત્રણવેદ, ચાર આયુષ્ય અને પાંચ અંતરાય આ સત્તાવીસ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા માત્ર એક સમય પ્રમાણ સ્થિતિની હોય છે.
- પ્ર. ૧૭ એવી કઈ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓની માત્ર એક સમય પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોવા છતાં ઉદય અને ઉદીરણા સાથે જ જાય ?
- ઉ. સંજવલન કોધાદિ ત્રણ પ્રકૃતિઓ જ એવી કે જેઓની માત્ર એક સમય પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોવા છતાં પ્રથમ સ્થિતિની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી ઉદય અને ઉદીરણા બન્ને સાથે જ હોય છે, અને ત્યાર પછીના સમયે બન્ને સાથે વિચ્છેદ પામે છે.....
- પ્ર. ૧૮ દેવ તથા નરકાયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી અત્યંત દુઃખોદયમાં વર્તતાં કમશઃ જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવો અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકો કેમ કહ્યાં ?
- ઉ. પ્રબલ અસાતાના ઉદયમાં અર્થાત્ અત્યંત દુઃખોદયમાં વર્તતાં જીવોને તથા સ્વભાવે જ ઉદીરણા દ્વારા આયુષ્યકર્મના ઘણાં પુદ્ગલો ઉદયમાં આવે છે. અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવો તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકોને જ સ્વભૂમિકાનુસારે પ્રબલ દુઃખોદય હોઈ શકે છે, માટે જ અત્યંત દુઃખોદયમાં વર્તતાં જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવો અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકો અનુક્રમે દેવ અને નરકાયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણાના સ્વામી બતાવ્યા છે.
- પ્ર. ૧૯ બંધ આશ્રયી એકસ્થાનક આદિ ચારે પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણામાં માત્ર એક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય એવી પ્રકૃતિઓ કઈ અને કેટલી છે ?
- ઉ. ચક્ષુ - અચક્ષુદર્શનાવરણ, પુરુષવેદ અને પાંચ અંતરાય આ આઠ પ્રકૃતિઓ બંધ આશ્રયી એક સ્થાનક આદિ ચાર પ્રકારના રસવાળી હોવા છતાં ઉદીરણામાં એક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે.
- પ્ર. ૨૦ બંધ આશ્રયી એક સ્થાનક આદિ ચારે પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણામાં માત્ર દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોય એવી કઈ પ્રકૃતિ છે ?
- ઉ. મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ બંધ આશ્રયી એકસ્થાનક આદિ ચારે પ્રકારના રસવાળી હોવા છતાં એકસ્થાનક રસની ઉદીરણા થતી ન હોવાથી ઉદીરણા આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો જ રસ હોય છે.
- પ્ર. ૨૧ બંધમાં દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી એક સ્થાનક આદિ ચારે પ્રકારનો રસ હોય એવી કઈ પ્રકૃતિ છે ?
- ઉ. નપુંસકવેદ બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારના રસવાળી હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી એક સ્થાનક આદિ ચારે પ્રકારનો રસ હોય છે.
- પ્ર. ૨૨ બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી એક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ આવે એવી કઈ પ્રકૃતિ છે ?
- ઉ. સ્ત્રીવેદ બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારના રસવાળી હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી એક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે.
- પ્ર. ૨૩ એવી કઈ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો બંધ આશ્રયી જેમ એકસ્થાનક આદિ ચારે પ્રકારનો રસ હોય છે તેમ ઉદીરણા આશ્રયી ચારે પ્રકારનો રસ હોય ?
- ઉ. મત્યાદિ ત્રણ જ્ઞાનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ અને સંજવલન ચતુષ્ક, આ આઠ પ્રકૃતિઓનો જેમ બંધ આશ્રયી ચારે પ્રકારનો રસ હોય છે, તેમ ઉદીરણા આશ્રયી ચારે પ્રકારનો રસ હોય છે.
- પ્ર. ૨૪ એવી કઈ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી માત્ર દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય ?

- ઉ. ગુરુ અને કર્કશસ્પર્શ, તિર્યચત્રિક, મનુષ્યત્રિક, ઔદારિકસપ્તક, છ સંઘયણ, મધ્યમના ચાર સંસ્થાન, આતપ, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, સ્થાવર ચતુષ્ક, દેવાનુપૂર્વી અને નરકાનુપૂર્વી આ ૩૬ પ્રકૃતિઓનો બંધ આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોવા છતાં ઉદીરણા આશ્રયી તથાસ્વાભાવે દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે.....
- પ્ર. ૨૫ એવી કેટલી અને કઇ પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો ઉદીરણા આશ્રયી માત્ર દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય ?
- ઉ. ચોવીસમા પ્રશ્નોત્તરમાં જણાવેલ ૩૬ પ્રકૃતિઓ અને મિશ્રમોહનીય એમ ૩૭ પ્રકૃતિઓનો ઉદીરણા આશ્રયી દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે....
- પ્ર. ૨૬ એવી કઇ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો બંધની સમાન ઉદીરણા આશ્રયી પણ દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોય ?
- ઉ. કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, પાંચ નિદ્રા, બે વેદનીય, મિથ્યાત્વ, આઘ બારકષાય, હાસ્યષટ્ક, નરક અને દેવાયુષ્ય, બે ગોત્ર, દેવ તથા નરકગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, આહારકસપ્તક, વૈક્રિયસપ્તક, તૈજસસપ્તક, સમચતુરસ અને હુંડકસંસ્થાન, ગુરુ તથા કર્કશસ્પર્શ વિના અઢાર વર્ણાદિ ચતુષ્કની, બે વિહાયોગતિ, આતપ વિના સાત પ્રત્યેક પ્રકૃતિ, ત્રસદસક અને અસ્થિરષટ્ક આ એકસો એક પ્રકૃતિઓ બંધની જેમ ઉદીરણા આશ્રયી દ્વિસ્થાનક આદિ ત્રણ પ્રકારના રસવાળી હોય છે.
- પ્ર. ૨૭ એવી કઇ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો ઉદીરણા આશ્રયી એક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય ?
- ઉ. ચક્ષુદર્શનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ સમ્યક્ત્વમોહનીય, પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ અને પાંચ અંતરાય આ દસ પ્રકૃતિઓનો ઉદીરણા આશ્રયી એક અને દ્વિસ્થાનક જ રસ હોય છે....
- પ્ર. ૨૮ દેશઘાતિ કઇ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ એવી છે કે જેઓનો ઉદીરણા આશ્રયી માત્ર દેશઘાતિ જ રસ હોય ?
- ઉ. અચક્ષુદર્શનાવરણ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને પાંચ અંતરાય આ દેશઘાતિ સાત પ્રકૃતિઓનો ઉદીરણા આશ્રયી સદા દેશઘાતિ જ રસ હોય છે પરંતુ સર્વઘાતિ હોતો જ નથી.
- પ્ર. ૨૯ કયા કયા જીવોને અયશઃકીર્તિની ઉદીરણા હોય જ ?
- ઉ. સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, તેઉકાય, વાયુકાય, નારક, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય અને તિર્યચોને હંમેશા અયશઃકીર્તિનો જ ઉદય હોવાથી તેની ઉદીરણા હોય જ છે.
- પ્ર. ૩૦ યુગલિક મનુષ્ય-તિર્યચોને નામકર્મની પરાવર્તમાન કઇ કઇ શુભ પ્રકૃતિઓની જ ઉદીરણા હોય ? અને કઇ કઇ અશુભ પ્રકૃતિઓની પણ હોઇ શકે ?
- ઉ. યુગલિક મનુષ્ય-તિર્યચોને પ્રથમ સંઘયણ, પ્રથમ સંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ અને સુસ્વર આ ચાર નામકર્મની પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિઓની જ ઉદીરણા હોય છે, અને દૌર્ભાગ્ય તેમજ અનાદેયદ્વિક આ ત્રણ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિઓની પણ ઉદીરણા હોઇ શકે છે.
- પ્ર. ૩૧ હાસ્ય અને રતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા કોને હોય ?
- ઉ. સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સહસ્રાર કલ્પવાસી દેવોને હાસ્ય-રતિની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે.
- પ્ર. ૩૨ કઇ કઇ પ્રકૃતિઓની કેવા પરિણામે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા થાય ?
- ઉ. તત્પ્રાયોગ્ય અતિસંક્લિષ્ટ પરિણામે અશુભ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા અને શુભ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા તેમજ અતિ-વિશુદ્ધ પરિણામે અશુભ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અને શુભપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા હોય છે....પરંતુ તે તે પ્રકૃતિઓના ઉદયવર્તી અતિસંક્લિષ્ટ અથવા અતિ વિશુદ્ધ જીવો સમજવા....
- પ્ર. ૩૩ એવી કઇ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓની સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા માત્ર અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોય ?
- ઉ. નામકર્મની ધ્રુવોદયી તેત્રીસ, મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, પ્રથમ સંઘયણ, છ સંસ્થાન, બે વિહાયોગતિ, ઉપઘાત, પરાઘાત, તીર્થંકરનામકર્મ, ત્રસચતુષ્ક, સૌભાગ્ય, આદેય, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર આ બાસઠ પ્રકૃતિઓની સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે અને બે સ્વર તથા ઉચ્ચસ્વાસ આ ત્રણની પોતપોતાના નિરોધના ચરમ સમયે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા હોય છે....
- પ્ર. ૩૪ અપર્યાપ્તનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા શેષ લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવોને ન બતાવતાં સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોને ચરમ સમયે કેમ બતાવી ?

ઉ. અન્ય લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવો કરતાં સંમૂર્ચિત મનુષ્યોને ચરમ-સમયે વિશુદ્ધિ વધારે હોય છે....અને તત્પ્રાયોગ્ય અતિ વિશુદ્ધ જીવોને જ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા થાય છે....માટે અન્ય જીવોને નહીં પરંતુ સંમૂર્ચિત મનુષ્યોને જ ચરમ સમયે અપર્યાપ્ત નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા બતાવેલ છે....

પ્ર. ૩૫ તૈજસસપ્તક, શુભવર્ણાદિ નવ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, જિનનામ, સ્થિરત્રિક, આદેયદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર આ પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે બતાવેલ છે પરંતુ પંચસંગ્રહના પ્રથમ ભાગ-પ્રથમ દ્વારની પંદરમી ગાથાની પૂ. મલયગિરિજીકૃત ટીકામાં કેવલી સમુદ્ઘાતના પ્રસંગે મનુષ્યગતિ-આદિ ઓગણચાલીસ શુભપ્રકૃતિઓના અનુભાગને અપ્રશસ્ત-પ્રકૃતિઓના અનુભાગમાં પ્રવેશ કરી હણી-હણીને અનંતમા ભાગ જેટલો જ રાખે છે....એમ બતાવેલ છે અને તે ઓગણચાલીસ પ્રકૃતિઓમાં તૈજસસપ્તક વિગેરે આ પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓ પણ આવી જાય છે માટે સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે આ પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા શી રીતે હોઈ શકે ?

ઉ. પંચસંગ્રહ પ્રથમદ્વાર ગાથા ૧૫ની ટીકામાં સમુદ્ઘાતનું સ્વરૂપ આવશ્યકચૂર્ણી આદિ સિદ્ધાંત ગ્રંથોના આધારે બતાવેલ છે પરંતુ કર્મગ્રંથ કે કર્મપ્રકૃતિ આદિ ગ્રંથોના આધારે બતાવેલ નથી.. કારણ કે કર્મપ્રકૃતિ અને પંચસંગ્રહ સંક્રમણ કરણમાં દેવગતિ વગેરે કેટલીક શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી પોતપોતાના બંધવિચ્છેદથી એક આવલિકા બાદ સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધીના જીવો બતાવેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સત્તા હોય તો જ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમ પણ થતે. પરંતુ કેવલી સમુદ્ઘાતમાં શુભ પ્રકૃતિઓના અનુભાગનો નાશ કરે તો કેવલી સમુદ્ઘાત પછી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમ પણ ન થતે. માટે કેવલી સમુદ્ઘાતમાં સિદ્ધાંતના મતે શુભપ્રકૃતિઓના અનુભાગનો ઘાત કરે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ આદિ ગ્રંથોના મતે ઘાત ન કરે. અને તેથી જ સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમ અને ઉદીરણા થટી શકે છે.....પછી તો બહુશ્રતો કહે તે પ્રમાણ.

પ્ર. ૩૬ આજ કરણની ગાથા ૨૧ની ટીકામાં જણાવેલ છે કે દેવતાઓને ઉત્પત્તિના પહેલાં અંતર્મુદૂર્ત પછી માત્સર્ય વિગેરે દોષો તેમજ પ્રિયના વિયોગ આદિ અને ચ્યવનકાલ વિગેરે પ્રસંગોમાં અસાતા તેમજ અરતિ-શોકનો ઉદય હોય છે તો તે સિવાયના સર્વકાલમાં દેવોને સતત સાતા અને હાસ્ય-રતિનો જ ઉદય હોય ?

ઉ. દેવોને સતત સાતા વગેરેનો ઉદય ઉત્કૃષ્ટથી પણ છ માસ સુધી જ હોય છે. એ પ્રમાણે તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર-ચતુર્થ અધ્યાય ૨૨માં સૂત્રની ટીકા પૃષ્ઠાંક ૩૦૪માં જણાવેલ છે. તેથી છ માસ પછી માત્સર્યાદિ દોષ વગેરેના પ્રસંગો ન આવે તો પણ અલ્પ-સમય માટે અસાતા વેદનીય વગેરેના ઉદય અવશ્ય થાય છે એમ લાગે છે. માટે દેવોને સાતાવેદનીય વગેરે ત્રણે પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટથી પણ સતત છ માસ સુધી ઉદીરણા હોય છે....પછી અલ્પકાળ માટે પણ અવશ્ય અસાતાવેદનીય વગેરે ત્રણે અશુભ-પ્રકૃતિઓનો ઉદય થવાથી અસાતાવેદનીય વગેરેની જ ઉદીરણા થાય છે....

પ્ર. ૩૭ જીવાભિગમસૂત્ર ૪થી પ્રતિપત્તિ, ૩જો ઉદ્દેશ નારક અધિકાર સૂત્ર ૯૫ ગાથા ૬ ‘ઉવવાણ વ સાયં’ ઇત્યાદિ ગાથાઓમાં ઉત્પત્તિ સમયે પણ કોઈક નારક સાતાવેદનીયને જ અનુભવે છે તથાસ્વભાવે જ તેને ક્ષેત્રકૃત, પરમાધાર્મિકકૃત તેમજ પરસ્પરકૃત એમ કોઈપણ પ્રકારની વેદના હોતી નથી તેથી સાતાનો ઉદય હોવાથી ઉદીરણા પણ સાતાની જ થાય, છતાં આ કરણની ગાથા ૨૧ તથા તેની ટીકામાં પ્રથમ અંતર્મુદૂર્ત નારકોને અસાતા વેદનીયની ઉદીરણા હોય એમ કેમ બતાવેલ છે ?

ઉ. જીવાભિગમ સૂત્રમાં જે કહેલ છે તે બરાબર છે પરંતુ બહુલતાએ મોટાભાગના નારકોને ઉત્પત્તિના પ્રથમ અંતર્મુદૂર્તમાં અસાતા વિગેરેનો જ ઉદય અને ઉદીરણા હોય છે માટે જ પંચસંગ્રહ તથા કર્મપ્રકૃતિમાં બહુલતાની અપેક્ષાએ એમ કહેલ છે....

વિશેષ પ્રશ્નોત્તરી માટે પ.પૂ.મુનિ અભયશંખર વિજય મંડ સાં ની કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ ભાગ-૩માં પેઠઝ નંબર ૧૩૦ થી ૧૫૧ સુધીના જુઓ.

-: ઇતિ ઉદીરણાકરણ પ્રશ્નોત્તરી સમાપ્ત :-

પરિશિષ્ટ-૧ મૂલ પ્રકૃતિઓને વિષે પ્રકૃત્યાદિ-૪ના

સંખ્યા	મૂલકર્મ	પ્રકૃતિ ઉદીરણ		સ્થિતિ ઉદીરણ							
		સાધાદિ	સ્વામિત્વ	સાધાદિ				જઘન્ય પ્રમાણ	ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ	જઘન્ય સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ સ્વામી
				જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ				
૨	જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ	૩	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ ૧૨મા સુધીના	૨	૩	૨	૨	૧ સમય	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૩૦ કોટી સાગરોપમ	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ ૧૨મે	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધી બંધાવૃત્તિ પછી
૧	વેદનીય	૪	પ્રમત્ત સુધીના	૨	૨	૨	૨	સાધિક પત્યાપમનાં અસંખ્યભાગ ન્યૂન $\frac{3}{5}$ સાગરોપમ	"	જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવાળા ઝંકેન્દ્રિય	"
૧	મોહનીય	૪	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ ૧૦મા સુધીના	૨	૪	૨	૨	૧ સમય	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૭૦ કોટી સાગરોપમ	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ ૧૦મે	"
૧	આયુષ્ય	૨	પ્રમત્ત સુધીના	૨	૨	૨	૨	"	આવૃત્તિ ન્યૂન ૩૩ સાગરોપમ	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ આયુષ્ય વાળા સર્વે	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ વાળા ભવાદ્ય સમયવર્તી દેવ-નારક
૧	નામ	૩	સયોગી સુધીના	૨	૩	૨	૨	અંતર્મુદ્ગત	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટી સાગરોપમ	ચરમ સમય વર્તી સયોગી	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ બાંધી બંધાવૃત્તિ પછી
૧	ગોત્ર	૩	સયોગી સુધીના	૨	૩	૨	૨	"	"	"	"
૧	અંતરાય	૩	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ ૧૨મા સુધીના	૨	૩	૨	૨	૧ સમય	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૩૦ કોટી સાગરોપમ	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ ૧૨મે	"

૧ સાધાદિ - સ્વામિત્વાદિ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૧

અનુભાગ ઉદીરણા									પ્રદેશ ઉદીરણા						
ઘાતિસ્થાન આશ્રયી જઘન્ય	ઘાતિસ્થાન આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ	વિપાકી	સાધાદિ				જઘન્ય સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ સ્વામી	સાધાદિ				જઘન્ય સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ સ્વામી	
			જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ			જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ			
સર્વઘાતિ દ્વિસ્થાન	સર્વઘાતિ ચતુઃસ્થાન	જીવ	૨	૩	૨	૨	સમયાધિક આવલિકા શેષ ૧૨મે	અતિ સંકિં મિથ્યાન પર્યાન સંજિ	૨	૨	૨	૩	અતિસંકિં મિથ્યાન પર્યાન સંજિ	સમયાધિક આવલિકા શેષ ૧૨મે	
સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિસ્થાન	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ ચતુઃસ્થાન	જીવ	૨	૨	૨	૪	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ	ઉં સ્થિતિ- વાળા પર્યાન અનુત્તરવાસી	૨	૨	૨	૪	"	અપ્રમત્તા- ભિમુખ પ્રમત્તયતિ	
દેશઘાતિ એકસ્થાનથી ન્યૂન સૂક્ષ્મકોટિ	સર્વઘાતિ ચતુઃસ્થાન	જીવ	૨	૪	૨	૨	સમયાધિક આવલિકા શેષ ૬૫૬ ૧૦મે	અતિસંકિં મિથ્યાન પર્યાન સંજિ	૨	૨	૨	૪	"	સમયાધિક આવલિકા શેષ ૧૦મે	
સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિસ્થાન	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ ચતુઃસ્થાન	ભવ	૨	૨	૨	૨	સમયાધિક આવલિકા શેષ આયુ વાળા	ઉં સ્થિતિ વાળા સર્વ વિશુદ્ધ અનુત્તરદેવ	૨	૨	૨	૨	અતિ સુખી જીવો	અતિ દુઃખી જીવો	
સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિસ્થાન	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ ચતુઃસ્થાન	કમશઃ ભવ વિના ત્રણ	૨	૨	૨	૩	પરા મધ્યમ પરિણામી મિથ્યાન	ચરમસમય વર્તી સયોગી	૨	૨	૨	૩	અતિ સંકિં મિથ્યાન પર્યાન સંજિ	ચરમસમય વર્તી સયોગી	
"	"	જીવ	૨	૨	૨	૩	"	"	૨	૨	૨	૩	"	"	
દેશઘાતિ એકસ્થાન	દેશઘાતિ દ્વિસ્થાન	જીવ	૨	૩	૨	૨	સમયાધિક આવલિકા શેષ ૧૨મે	અતિસંકિં મિથ્યાન પર્યાન સંજિ	૨	૨	૨	૩	"	સમયાધિક આવલિકા શેષ ૧૨મે	

૧. સાધાદિના ખાનામાં જ્યાં ૨ છે ત્યાં સાદિ-અદ્રુવ, ૩ છે ત્યાં સાદિ સિવાય ૩ જાણવાં. તે રીતે આગળના યંત્રમાં પણ જાણવું.

પરિશિષ્ટ-૧ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રકૃતિ ઉદીરણના સાધાદિ - સ્વામિત્વ
પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૨ (ગાથા રથી - ૨૧ના આધારે)

સંજ્ઞા :- ૐ = તે તે ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સુધી સમજવું.

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	સાધાદિ	સ્વામિત્વ
૯	જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪	૩	૧ થી ૧૨મા ગુણસ્થાનકની ૐ
૨	નિદ્રા - પ્રયત્ના	૨	ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પછીના સમયથી ૧ થી ૧૧ ગુણસ્થાનક સુધીના. ^૧ કર્મસ્તવાદિ મતે ૧૨માની ૐ
૩	થીજદ્વિત્રિક	૨	ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પછીના સમયથી ૧ થી ૬ ગુણસ્થાનક સુધીના સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય તિર્યચ
૨	સાતા - અસાતાવેદનીય	૨	૧ થી ૬ ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો ^૨
૧	મિથ્યાત્વ મોહનીય	૪	ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં ૧લાની ચરમાવલિકા સિવાય
૧	મિશ્રમોહનીય	૨	મિશ્રદૃષ્ટિ-૩જે
૧	સમ્યક્ત્વ મોહનીય	૨	ક્ષાયિક - ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં ચરમાવલિકા સિવાય ૪થી૭ ગુણસ્થાનક સુધીના ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	૨	૧ થી ૨ ગુણસ્થાનકના
૪	અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪	૨	૧ થી ૪ ગુણસ્થાનકના
૪	પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪	૨	૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકના
૩	સંજવલનત્રિક	૨	૧ થી ૯ ગુણસ્થાનકના સ્વબંધવિચ્છેદ સુધીના અનુક્રમે ૯ / ૨ - ૩ - ૪ ભાગે
૧	સંજવલન લોભ (બાદર) સૂક્ષ્મકિટ્ટીકૃત	૨	૧ થી ૯ ગુણસ્થાનકના ૧૦મા ગુણસ્થાનકની ૐ
૬	હાસ્યાદિ-૬	૨	૧ થી ૮મા ગુણસ્થાનકના અંત્ય સમય સુધીના
૩	વેદ - ૩	૨	૧ થી ૯ ગુણસ્થાનક સુધીના સ્વોદીરણા વિચ્છેદ સુધીના
૨	દેવ - નરકાયુષ્ય	૨	૧ થી ૪ ગુણસ્થાનક સુધીના દેવ-નારક ભવની ચરમાવલિકા વિના
૧	તિર્યચાયુષ્ય	૨	૧ થી ૫ ગુણસ્થાનક સુધીના તિર્યચો ભવની ચરમાવલિકા વિના
૧	મનુષ્યાયુષ્ય	૨	૧ થી ૬ ગુણસ્થાનક સુધીના મનુષ્યો ભવની ચરમાવલિકા વિના
૨	દેવ - નરકગતિ	૨	૧ થી ૪ ગુણસ્થાનકના દેવ-નારક
૧	તિર્યચગતિ	૨	૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકના તિર્યચો
૧	મનુષ્યગતિ	૨	૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનકના મનુષ્યો
૪	એકેન્દ્રિય - વિકલેન્દ્રિયજાતિ	૨	૧ થી ૨ ગુણસ્થાનકના એકેન્દ્રિય - વિકલેન્દ્રિય
૪	પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસત્રિક	૨	૧ થી ૧૩મા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી
૧	પ્રત્યેક	૨	૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનકના (શરીરસ્થ)
૬	ઔદારિકષટ્ક	૨	આહારક વૈકિય શરીરી સિવાયના ૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનકના સર્વ આહારી
૧	ઔદારિક અંગોપાંગ	૨	એકેન્દ્રિય સિવાયના ઉપરોક્ત જીવો

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	સાઘાદિ	સ્વામિત્વ
૬	વૈકિયષટ્ક	૨	શરીરસ્થ દેવ-નારકો, ઉત્તર વૈકિય શરીરી મનુષ્ય-તિર્યચ, વૈકિય વિકુર્વક બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય
૧	વૈકિય અંગોપાંગ	૨	વાયુકાય સિવાયના ઉપરોક્ત જીવો
૭	આહારકસપ્તક	૨	આહારકશરીરના વિકુર્વક પ્રમત્ત સંયતો મતાંતરે અપ્રમત્તપણે રહેલ
૩૩	તૈ-૭, વર્ણાદિ-૨૦, અગુરુલધુ, નિર્માણ, શુભ-અશુભ, સ્થિર-અસ્થિર	૩	૧ થી ૧૩મા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી
૧	વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ	૨	ઉત્પત્તિસ્થાનના ૧લા સમયથી ૧૩મા ગુણસ્થાનક સુધીના યથાસંભવ પર્યાં મનુષ્ય તિં પંચેં
૨	ઋષભનારાય-નારાય સંઘયણ	૨	ઉપર પ્રમાણે મનુષ્ય - ૧ થી ૧૧ ગુણસ્થાનક તિર્યચ - ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનક
૨	અર્ધનારાય - કીલિકા	૨	ઉપર પ્રમાણે મનુ ૧ થી ૭ ગુણ, તિં - ૧થી૫ ગુણ
૧	સેવાર્ત (છેવટદું) સંઘયણ	૨	ઉપર પ્રમાણે મનુ ૧ થી ૭ ગુણ, તિં ૧થી૫ ગુણ વિશેષ વિકલેં - અપર્યાપ્ત ત્રસ જીવો પણ
૧	સમયતુરજ સંસ્થાન	૨	શરીરસ્થ દેવો યુગલિકો ૧ થી ૪ ગુણ અને કેટલાક પર્યાં મનુ ૧ થી ૧૩ સંજિ તિંપંચેં ^૪ ૧થી૫ પંચેં તિં - મનુ આહારકશરીરી દુકે મતાંતરે ૭મે
૪	મધ્યમ સંસ્થાન-૪	૨	શરીરસ્થ કેટલાક પર્યાં મનુ - ૧ થી ૧૩ ગુણ શરીરસ્થ કેટલાક પર્યાં તિર્યચ ૧ થી ૫ ગુણ
૧	હુંડક સંસ્થાન	૨	શરીરસ્થ નારક, અસંજિ, લબ્ધિ અપર્યાં, એકેં વિકલેં, પંચેં કેટલાક પર્યાં સંજિ મનુ-તિં યથાસંભવ ૧ થી ૧૩
૧	દેવાનુપૂર્વી	૨	વિગ્રહગતિવર્તી દેવો ૧-૨-૪ ગુણસ્થાનકે
૧	નરકાનુપૂર્વી	૨	વિગ્રહગતિવર્તી નારકો ૧લે - ૪થા ગુણસ્થાનકે
૧	તિર્યચાનુપૂર્વી	૨	વિગ્રહગતિવર્તી તિર્યચો ૧-૨-૪થા ગુણસ્થાનકે
૧	મનુષ્યાનુપૂર્વી	૨	વિગ્રહગતિવર્તી મનુષ્યો ૧-૨-૪થા ગુણસ્થાનકે
૧	શુભવિહાયોગતિ	૨	શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત દેવો, યુગલિકો, ઉત્તરશરીરી તેમજ કેટલાક પર્યાં પંચેં તિર્યં-મનુ યથાસંભવ ૧ થી ૧૩ ગુણ
૧	અશુભવિહાયોગતિ	૨	શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાં-નારકો, વિકલેં તેમજ કેટલાક પર્યાં પંચેં તિં મનુ યથાસંભવ ૧ થી ૧૩ ગુણ
૧	આતપ	૨	સૂર્યવિમાન નીચે રહેલ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાં ખર - બાદર પૃથ્વીકાય, સૂર્યકાંતમણી વિગેરેને - ૧લે
૧	ઉદ્યોત	૨	સૂક્ષ્મ, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત, તેઉ-વાયુ વિનાના શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત કેટલાક તિર્યચો, તિર્યચ પંચેં ઉત્તર શરીરી દેવો, આહારક યતિ, ઉત્તર વૈં શરીરી મનુ તિં યથાસંભવ ૧થી૬
૧	ઉપઘાત	૨	શરીરસ્થ આહારી ૧ થી ૧૩માના ચરમસમય સુધી ^૫
૧	પરાઘાત	૨	લબ્ધિ પર્યાં શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાં ૧ થી ૧૩ સુધીના (કેવલી સમુદ્ઘાતમાં ૨ થી ૭ સમય સિવાયના)

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	સાધાદિ	સ્વામિત્વ
૧	ઉચ્છ્વાસ	૨	શ્વાસો પર્યાપ્તિએ પર્વાં જીવો ^૬ ૧ થી ૧૩ સુધીના
૧	જિનનામ	૨	તીર્થંકર સયોગી કેવલી
૧	સૌભાગ્ય - આદેય	૨	સ્વોદયવર્તીગર્ભજ પર્વાં તિં મનું દેવ યથાસંભવ ૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનક
૧	સુસ્વર	૨	કેટલાક પર્વાં વિકલેં સહિતના ભાષા પર્વાપ્તિએ પર્વાપ્ત શુભવિહાયોગતિના કહેલ જીવો ^૬
૧	યશઃકીર્તિ	૨	તેઉ-વાયુ, સૂક્ષ્મ, લબ્ધિ અપર્વાપ્ત અને નારક વિના સ્વોદયવર્તી સર્વે ૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનક
૧	સ્થાવર	૨	સ્થાવરો ૧ થી ૨ ગુણસ્થાનક
૨	સૂક્ષ્મ - સાધારણ	૨	ક્રમશઃ સૂક્ષ્મ અને શરીરસ્થ (ભવસ્થ = આહારી સાધારણ જીવો ૧ લે.
૧	અપર્વાપ્ત	૨	લબ્ધિ અપર્વાં મનું તિર્થંચ ૧ લે
૨	દૌર્ભાગ્ય - અનાદેય	૨	નારક, લબ્ધિ અપર્વાપ્ત, સ્વોદયવર્તી ગર્ભજ તિર્થં - મનું ૧ થી ૪ ગુણસ્થાનક દેવો, વિકલેં, એકેં
૧	દુઃસ્વર	૨	ભાષા પર્વાપ્તિએ પર્વાં-નારકો, તેમજ કેટલાક પર્વાં વિકલેં, પંચેં તિર્થંચ- મનુષ્ય ૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનક ^૬
૧	અયશઃકીર્તિ	૨	તેઉ-વાયુ, નારક, સૂક્ષ્મ, લબ્ધિ અપર્વાં, સ્વોદયવર્તી શેષ જીવો ૧ થી ૪ ગુણસ્થાનક
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૨	સર્વદેવો, કેટલાક મનું, ૧ થી ૧૩ ગુણો સર્વવ્રતધારી મનું
૧	નીચગોત્ર	૨	નારક, તિર્થંચ અને નીચકુલોત્પન્ન મનું ૧ થી ૫ ગુણો
૫	અંતરાય-૫	૩	૧ થી ૧૨મા ગુણસ્થાનકની ૦
૧૫૮			

યંત્ર નંબર-૨ની ટીપ્પણ :- ૧. શરીર પર્વાપ્તિની પૂર્ણતાથી ઇન્દ્રિય પર્વાપ્તિની પૂર્ણતા સુધી આ ૨નો ઉદય હોય છે પણ ઉદીરણા હોતા નથી. શરીર પર્વાપ્તિ પૂર્વે ઉદય-ઉદીરણા બન્ને હોતા નથી. એવો એક મત છે. કર્મસ્તવ વિગેરેમાં કાપકને ૧૨માના દ્વિચરમ સમય સુધી આ બન્નેનો ઉદય માન્યો છે, તેથી ૧૨માની દ્વિસમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી તેઓના મતે ઉદીરણા જાણવી.

૨. ત્યાં પ્રથમ અંતર્મુહૂર્ત દેવો સાતાની અને નારકો અસાતાની જ, નારકોને સાતાનો ઉદય જિનકલ્યાણક આદિ સમયે, કેટલાક નારકોને ભવપર્વત અસાતા. દેવોને ઇર્ષાદિ કારણે અસાતાનો ઉદય હોય.
૩. ઔદારિકશરીરની અપેક્ષાએ લબ્ધિ-કરણ પર્વાપ્ત હોવા છતાં આરબ્ય વૈકિયશરીરની અપેક્ષાએ હજુ કરણ અપર્વાપ્ત જ હોય અને મૃત્યુ પામી શકે છે. કરણ અપર્વાપ્ત અવસ્થામાં મૃત્યુ ન જ થાય એવો નિયમ ભવપ્રત્યયિક શરીર સંબંધી કરણ અપર્વાપ્ત માટે છે. લબ્ધિપ્રત્યયિક શરીર માટે નહીં.
૪. તિર્થંચ - મનુષ્યો ઉત્તર વૈકિય કાળે પુન્યના ઉદયવાળા હોવાથી ગમે તેવું શરીર બનાવે તોયે સમચતુરસનો જ ઉદય-ઉદીરણા કહેવાય છે. આ જ રીતે સુસ્વર - શુભવિહાયોગતિ માટે જાણવું.
૫. ઔદારિક - વૈકિય - આહારક આ ઉમાંથી કોઈપણ એક શરીરનામકર્મના ઉદયથી તે તે શરીર વર્ગણના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરનાર શરીરસ્થ જીવો. તેથી વિગ્રહગતિમાં કે કેવલી સમુદ્ધાતમાં ૩-૪-૫મા સમયે કાર્મણકાયયોગીને તેમજ ૧૪મે આના ઉદય-ઉદીરણા હોતા નથી.
૬. જ્યાં સુધી શ્વાસો અને ભાષાનો નિરોધ કર્યો નથી ત્યાં સુધી કેવલીઓને શ્વાસો સુસ્વર / દુઃસ્વરના ઉદય-ઉદીરણા હોય છે.
૭. નીચકુલોત્પન્ન મનુષ્ય પણ જ્યારે દેશ કે સર્વવિરતિધર બને છે ત્યારથી એને ઉચ્ચગોત્રના જ ઉદય - ઉદીરણા હોય છે. તિર્થંચમાં દેશવિરતિધર હોય તો પણ ઉદય - ઉદીરણામાં નીચગોત્ર જ હોય.

જિવ બોલઇ તિમ જો કરઇ સીલુ અઁવંડુ ધરેઇ ।

મુણિસૂરિ પંડિય તોસયરુ પળહુત્તરઇ દલેઇ ॥ ૧૮ ॥

તેઓ જેવું બોલે છે તેવું પાલણ કરે છે, શીલને અખંડ રીતે ધારણ કરે છે, પંડિતોને સંતોષ કરનાર એવા પ્રશ્નોના ઉત્તરોને આપે છે, તે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ છે. ॥ ૧૮ ॥

જિવ મહુયર આવડં કમલિ ગંધાઇઢિયસત્ત ।

તિમ મુણિસૂરિહિ સીસગણ સુયમયરંદાસત્ત ॥ ૧૯ ॥

સુગંધની સમૃદ્ધિમાં આસક્ત થયેલ ભમરો જેમ કમલ પાસે આવે છે તેમ શ્રુતજ્ઞાનરૂપી મકરન્દમાં આસક્ત થયેલ શિષ્ય સમુદાય મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે આવે છે. ॥ ૧૯ ॥

જહિં વિહરઇ મુણિચંદસૂરિ તહિં નાસઇ મિચ્છત્તુ ।

ચરઇ નડલુ જહિં ઠાવડઇ સપ્પુ કિ હિંડઇ તત્તુ ? ॥ ૨૦ ॥

જ્યાં મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિચરે છે ત્યાં મિથ્યાત્વ નાશ પામે છે. જ્યાં નોળીયો ફરતો હોય ત્યાં સાપ શું રહે(ફરે)? ॥ ૨૦ ॥

જિમ્હ મેહાગમ તોસિયહિં મોરહતણા નિકાય ।

તિમ્હ મુણિસૂરિહિં આગમણિ ભવિયાણં સમુદાય ॥ ૨૧ ॥

જેમ વાદળા આવતાં મોરનો સમુદાય ખુશ-ખુશાલ થાય તેમ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના આગમનથી ભવ્ય જીવોનો સમુદાય ખુશ થાય છે.

સરયાગમિ જિવ હંસુલા હરિસિજ્જંતિ ન મંતિ ।

મુણિસૂરિ પંડિયા જણા તુહ આગમ નિભંતિ ॥ ૨૨ ॥

શરદઋતુનું આગમન થતાં જેમ હંસલાઓ હરખાય છે અને આનંદથી સમાતા નથી તેમ હે મુનિચંદ્રસૂરિજી ! તમારા આગમનથી પંડિતજનો ખુશ-ખુશાલ થાય છે. ॥ ૨૨ ॥

તિહ મળુયહં ગડ વિહલ જમ્મુ જેહિં ન મુણિસૂરિ દિદ્ધુ ।

કિંવ જચ્ચંધિહિ લોયણિહિં જેહિં ન સસિહરુ દિદ્ધુ ॥ ૨૩ ॥

તે મનુષ્યનો જન્મ નિષ્ફલ ગયો કે જેમણે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને જોયા નથી. જન્માંધ માણસની આંખની શું કિંમત કે જેમણે ચંદ્રને જોયો નથી. ॥ ૨૩ ॥

જાહ પસન્ના તુહ નયણ તહ મળુયહ સય કાલુ ।

હિયઇચ્છિય સુહ સંપડહિં અનુછિદહિ દુહજાલુ ॥ ૨૪ ॥

જ્યારે તમારી આંખ પ્રસન્ન થાય ત્યારે મનુષ્ય હંમેશા મનવાંછિત સુખને પ્રાપ્ત કરે છે, અને દુઃખની જાળ કાપે છે. ॥ ૨૪ ॥

દૂસમરયણિહિં સૂર જિમ્વ તુહ ઉદિઉ મુણિનાહ ।

સિરિમુણિચંદમુણિદ પર મહુ ફેડઇ કુગ્ગાહ ॥ ૨૫ ॥

દુષમકાળની રાત્રીમાં જેમ સૂર્ય ઉગે તેમ મુનિઓના સ્વામી શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ઉગે છે, અને કદાચ્છરૂપી અંધકારને કાપે છે. ॥ ૨૫ ॥

ઇતિ શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની સ્તુતિનો ગુજરાતી અનુવાદ સમાપ્ત

પરિશિષ્ટ-૧ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે સ્થિતિ ઉદીરણના સાધાદિ અદ્વાચ્છેદ યત્સ્થિતિ

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	સાધાદિ				અદ્વાચ્છેદ	યત્સ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ
		જથ્થો	અજથ્થો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ			
૯	જ્ઞાના-૫, દર્શા-૪	૨	૩	૨	૨	૨ આવલિકા	આવ૦ ન્યૂન ૩૦ કો કો સા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૩૦ કો કો સા
૨	નિદ્રા - પ્રયલા	૨	૨	૨	૨	૨ આવ૦ અધિક અંતર્મુદૂર્ત	આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૩૦ કોકોસા	૨ આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૩૦ કોકોસા
૩	થીણદ્વિત્રિક	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	સાતાવેદનીય	૨	૨	૨	૨	૩ આવલિકા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૩૦ કોકોસા	૩ આવ૦ ન્યૂન ૩૦ કો કોસા
૧	અસાતાવેદનીય	૨	૨	૨	૨	૨ આવલિકા	આવ૦ ન્યૂન ૩૦ કોકોસા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૩૦ કો કો સા
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	૨	૪	૨	૨	૨ આવલિકા	આવ૦ ન્યૂન ૭૦ કો કો સા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૭૦ કો કો સા
૧	મિશ્રમોહનીય	૨	૨	૨	૨	આવ૦ અધિક ૨ અંતર્મુ	૨ અંતર્મુ ન્યૂન ૭૦ કો કો સા	આવ૦ અધિક ૨ અંતર્મુ ન્યૂન ૭૦ કો કો સા
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	૨	૨	૨	૨	૨ આવ૦ અધિક અંતર્મુ	આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૭૦ કોકોસા	૨ આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૭૦ કોકોસા
૧૨	પ્રથમ કષાય-૧૨	૨	૨	૨	૨	૨ આવલિકા	આવ૦ ન્યૂન ૪૦ કોકોસા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૪૦ કોકોસા
૩	સંજ્વલન ત્રિક	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	સંજ્વલ લોભ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૪	હાસ્ય-રતિ-અરતિ શોક	૨	૨	૨	૨	૩ આવલિકા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૪૦ કોકોસા	૩ આવ૦ ન્યૂન ૪૦ કોકોસા
૨	ભય-જુગુપ્સા	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૩	વેદ-૩	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	દેવાધ્યુષ્ય	૨	૨	૨	૨	પૂર્વકોટી વર્ષનો ૩ જાભાગ+આવલિકા	૩૩ સાગરોપમ	આવ૦ ન્યૂન ૩૩ સાગ
૧	નરકાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	તિર્યચાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	"	૩ પલ્યોપમ	આવ૦ ન્યૂન ૩ પલ્યો
૧	મનુષ્યાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	દેવગતિ	૨	૨	૨	૨	૨ આવ૦ અધિક અંતર્મુ	આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોકોસા	૨ આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોકોસા
૧	નરકગતિ	૨	૨	૨	૨	"	આવ૦ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોકોસા	"
૧	તિર્યચગતિ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	મનુષ્યગતિ	૨	૨	૨	૨	૩ આવલિકા	૨ આવ૦ ન્યૂન ૨૦ કોકોસા	૩ આવ૦ ન્યૂન ૨૦ કોકોસાગ

જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નં-૩ (ગાથા ૩૦ થી ૪૨ અને ચિત્રોના આધારે)

જઘન્ય પ્રમાણ	ઉત્કૃષ્ટ સ્વામિત્વ	જઘન્ય સ્વામિત્વ
૧ સમય	અતિ સંક્રિં પર્વાં સંજિ મિથ્યાં ચારે ગતિના	સમયાધિક આવૃ શેષ ક્ષીણમોહી
પલ્યોં અસંભાગ ન્યૂન ^૩ / _૭ સાગૃં	પર્વાં સંજિ મિથ્યાં ચારેગતિના	બંધાવલિકાના અંતે જઘં સ્થિતિસત્તાવાળા એકેં
"	પર્વાં સંજિ મિથ્યાં મનુ - તિર્યચ	" " "
૨ આવૃ અધિક અંતર્મું સુહ પલ્યોં અસંભાગ ન્યૂન ^૧ / _૭ સાગૃં	પર્વાં સંજિ મિથ્યાં ચારે ગતિના	જઘં સ્થિતિસત્તાવાળા એકેંમાંથી આવેલ સંજિ બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે
"	"	"
૧ સમય	"	મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિ સમયાધિક આવૃ શેષ મિથ્યાદૃષ્ટિ
૨ પલ્યોં અસંભાગ ન્યૂન ૧ સાગૃં	મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે ગતિના	એકેં સમાન જઘં સ્થિતિસત્તાવાળા એકેં માંથી આવેલ સંજિ પંચેં મિથ્યાદૃષ્ટિ
૧ સમય	ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ચારેગતિના	ક્ષાયિક સમ્યંપ્રાપ્તકરનાર સમયાધિક આવૃ શેષ જઘીં ગુણવાળા યથાસંભવચારેગતિના વેદકસમ્યં અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામનાર
૨ આવૃ અધિક પલ્યોં અસંખ્યભાગ ન્યૂન ૪/૭ સાગૃં	પર્વાં સંજિ પંચેં મિથ્યાં ચારેગતિના	જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા એકેં બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે
૧ સમય	"	ક્ષપક ૮મા ગુણવાળા સ્વોદય ચરમ સમયે.
"	"	સમયાધિક આવૃ શેષ ક્ષપક ૧૦મા ગુણ
૨ આવૃ અધિક અંતર્મું સહપલ્યોં અસંભાગ ન્યૂન ૪/૭ સાગૃં	"	જઘં સ્થિતિસત્તાવાળા એકેં માંથી આવેલ સ્વ બંધાવલિકાના ચરમ સમયે સંજિ
૧૨ કષાયન જેમ	"	જઘં સ્થિતિસત્તાવાળા એકેં બંધાવલિકાના અંત્યસમયે
૧ સમય	" - ૩ ગતિના	ક્ષપક ૮મે સ્વોદીરણાના અંત્ય સમયે
"	ભવાઘ સમયવર્તી ઉં સ્થિતિવાળા દેવો	સમયાધિક આવૃ શેષ દેવો
"	" " " નારકો	" " નારકો
"	" " " તિર્યચો	" " તિર્યચો
"	" " " મનુષ્યો	" " મનુષ્યો
સાધિક પલ્યોંના સંખ્યેય ભાગ ન્યૂન ૨૦૦૦/૭ સાગૃં	ભવાઘ સમયવર્તી મિથ્યાં દેવો	અલ્પકાળ બાંધી દીર્ઘાયુવાળા અસંજિમાંથી આવેલ ચરમ સમયવર્તી ઉં સ્થિતિવાળા દેવો
"	ભવાઘ સમયવર્તી મિથ્યાં પથીં નારક	ઉપર પ્રમાણે નારકો
૨ આવૃ અધિક અંતર્મું સહિત પલ્યોં અસંભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગૃં	ભવાઘ સમયવર્તી મિથ્યાં તિર્યચો	જઘં સ્થિતિસત્તાવાળા એકેંમાંથી આવેલ સંજિ તિં બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે
અંતર્મુહૂર્ત	મિથ્યાદૃષ્ટિ મનુષ્યો	ચરમ સમયવર્તી સયોગી

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	સાધાદિ				અદ્યાચ્છેદ	યત્સ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ
		જીવન્ય	અજીવન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ			
૧	એકેન્દ્રિયજાતિ	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૩	વિકલેન્દ્રિયજાતિ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૫	પંચેન્દ્રિયજાતિ ત્રસયતુષ્ક	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૭	ઔદારિકસપ્તક	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૬	વૈકિયષ્ટક	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	વૈકિય અંગોપાંગ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૭	આહારિકસપ્તક	૨	૨	૨	૨	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત	અંતર્ભૂત ન્યૂન અંતઃ કોટકોસા	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન અંતઃ કોટકોસા
૩૧	તૈ-૭, વર્ણાદિ-૨૦, અગુરુ, નિર્માણ, અસ્થિર, અશુભ	૨	૩	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	વજ્રરૂપભનારાય સંઘ	૨	૨	૨	૨	૩ આવૃત્તિ	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૩ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૪	મધ્યમ સંઘયણ-૪	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	છેવટું સંઘયણ	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	સમયતુરસસંસ્થાન	૨	૨	૨	૨	૩ આવૃત્તિ	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૩ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૪	મધ્યમ સંસ્થાન -૪	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	હુંડક સંસ્થાન	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	દેવાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	નરકાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	તિર્યયાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	મનુષ્યાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	"	આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્ભૂત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	શુભવિહાયોગતિ	૨	૨	૨	૨	૩ આવૃત્તિ	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૩ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા
૧	અશુભવિહાયોગતિ	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટકોસા

જઘન્ય પ્રમાણ	ઉત્કૃષ્ટ સ્વામિત્વ	જઘન્ય સ્વામિત્વ
૨ આવૃત્તિ અધિક ૪ અંતર્મુલ સહિત પલ્લો અસંભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગ	ભવાદ્ય સમયવર્તી મિથ્યા એકે	જઘન સ્થિતિસત્તાવાળા બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે એકે
"	ભવાદ્ય સમયવર્તી મિથ્યા વિકલે	જઘન સ્થિતિસત્તાવાળા એકેમાંથી આવેલ વિકલે બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે
અંતર્મુલ	મિથ્યાદૃષ્ટ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ ચારેગતિના	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	ભવાદ્ય સમયે મિથ્યા પર્યાપ્ત તિર્યચ	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
સાધિક પલ્લો અસંખ્ય ભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગ	મિથ્યા ઉત્તર વૈકિયશરીરી મનુ - તિ	ચરમ વૈકિય શરીરી બાદ પર્યાપ્ત વાયુ
સાધિક પલ્લો અસંખ્ય ભાગ ન્યૂન ૨૦૦૦/૭ સાગ	"	દેવગતિની જેમ દેવ-નારકો
૩મા ગુણ સંભવતી તત્ત્વાયોગ્ય જઘન અંતઃ કોકોસા	પ્રથમ સમયવર્તી આહા મુનિ છદ્દે	ચરમભવી આહા શરીરી ચરમ સમયવર્તી મુની દ દ્દે
અંતર્મુલ	મિથ્યા પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ ચારેગતિના	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	મિથ્યા પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ મનુ તિ	"
૨ આવૃત્તિ અધિક ૫ અંતર્મુલ સહિત પલ્લો અસંભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગ	"	જઘન સ્થિતિસત્તાવાળા એકેમાંથી આવેલ સ્વ બંધાવલિકા ચરમ સમયવર્તી સંજ્ઞિ તિ મનુ
"	ઉત્પત્તિ સ્થાનના પ્રથમ સમયે મિથ્યા પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ તિ	"
અંતર્મુલ	નારક વિના મિથ્યા સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત મિથ્યા સંજ્ઞિમનુ તિ	"
"	મિથ્યા નારક, ફેટલાક સંપૂર્ણ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ મનુ તિ	"
સાધિક પલ્લો અસંખ્ય ભાગ ન્યૂન ૨૦૦૦/૭ સાગ	વિગ્રહગતિ પ્રથમ સમયવર્તી - દેવો	અલ્પકાળ બાંધી દીર્ઘાયુ અસંજ્ઞિમાંથી આવેલ વિગ્રહગતિ તૃતીય સમયવર્તી દેવો.
"	" પચીઝ નારકો	ઉપર પ્રમાણે - નારકો
૨ આવૃત્તિ અધિક પલ્લો અસંભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગ	" મિથ્યા તિ	જઘન સ્થિતિસત્તાવાળા એકેમાંથી આવેલ વિગ્રહગતિ તૃતીય સમયવર્તી તિર્યચો
"	" મિથ્યા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુ	ઉપર પ્રમાણે મનુષ્યો.
અંતર્મુલ	મિથ્યા દેવો, સ્વોદયવર્તી મનુ તિ	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	" - નારકો, " " "	"

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	સાધાદિ				અદાચ્છેદ	યત્સ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ
		જથ્થો	અજથ્થો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ			
૧	આતપ	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુ	આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૧	ઉદ્યોત	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૨	ઉપધાત-પરાધાત	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	ઉચ્છ્વાસ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	જિનનામ	૨	૨	૨	૨	આવૃત્તિ	પલ્લો અસં ભાગ	આવૃત્તિ ન્યૂન પલ્લો અસં ભાગ
૨	સ્થિર-શુભ	૨	૩	૨	૨	૩ આવૃત્તિ	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૩ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૨	સૌભાગ્ય-આદેય	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	સુસ્વર	૨	૨	૨	૨	"	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	"
૧	યશઃ કીર્તિ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	સ્થાવર	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુ	આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૨	સૂક્ષ્મ - સાધારણ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	અપર્યાપ્ત	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૨	દ્રોભાગ્ય અનાદેય	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૧	દુઃસ્વર	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	અયશઃ કીર્તિ	૨	૨	૨	૨	"	"	"
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૨	૨	૨	૨	૩ આવૃત્તિ	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૩ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૧	નીચગોત્ર	૨	૨	૨	૨	૨ આવૃત્તિ	આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા	૨ આવૃત્તિ ન્યૂન ૨૦ કોટીસા
૫	અંતરાય-૫	૨	૩	૨	૨	"	"	"

જઘન્ય પ્રમાણ	ઉત્કૃષ્ટ સ્વામિત્વ	જઘન્ય સ્વામિત્વ
૨ આવૃત્તિ અધિક પદ્યો અસંભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગ	શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યા ના પ્રથમ સમયે ખર બાદર પૃથ્વીકાય	જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યા ખર બાદર પૃથ્વીકાય
"	ઉત્તર શરીરી દેવો.	જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા શરીર પર્યાપ્તિ પર્યા સ્વોદયવર્તી એકે
અંતર્મુદૂર્ત	મિથ્યા પર્યા સંજિ પંચે ચારેગતિના	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	"	સ્વનિરોધ ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	સ્વયોગ્ય ઉ સ્થિતિસત્તાવાળા પ્રથમ સમયવર્તી જિન કેવલી	ચરમ સમયવર્તી સયોગી જિન કેવલી
"	મિથ્યા પર્યા, સંજિ પંચે ચારેગતિના	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	સ્વોદયવર્તીમિથ્યા પર્યા ગર્ભજ તિ મનુદેવ	"
"	મિથ્યા દેવો, સ્વોદયવર્તી ગર્ભજ તિ મનુ	સ્વર નિરોધ ચરમ સમયવર્તી સયોગી
"	નારકવિના સ્વોદયવર્તી મિથ્યા પર્યા સંજિ	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
૨ આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુદૂર્ત સહિત પદ્યો અસંભાગ ન્યૂન ૨/૭ સાગ	ભવાઘ સમયવર્તી મિથ્યા લબ્ધિ પર્યા બા એકે પ્રત્યેક	જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા સ્વ બંધાવના ચરમ સમયવર્તી સ્થાવર
"	ભવાઘ સમયવર્તી મિથ્યા કમશઃ સુ સાધા	ઉપર પ્રમાણે સુ સાધા જીવો
"	ભવાઘ સમયવર્તી લબ્ધિ અપર્યા	જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા એકે માંથી આવેલ સ્વ બંધાવના ચરમ સમયવર્તી મિથ્યા અપર્યા સંજિ
"	મિથ્યા નારક, સ્વોદયવર્તી ગર્ભજ પર્યા તિ મનુ દેવ	ઉપર પ્રમાણે પર્યા સંજિ તિ મનુ
અંતર્મુદૂર્ત	મિથ્યાદૃષ્ટિ સ્વોદયવર્તી પર્યા સંજિ ચારેગતિના	સ્વર નિરોધ ચરમ સમયવર્તી સયોગી
સ્થાવરની જેમ	"	દૌર્ભાગ્યની જેમ.
અંતર્મુદૂર્ત	પર્યા સંજિ મિથ્યા દેવો અને કેટલાક મનુ	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
સ્થાવરની જેમ	પર્યા સંજિ મિથ્યા તિ નારકો નીચકુલોત્પન્ન મનુ	દૌર્ભાગ્યની જેમ
૧ સમય	અતિ સંકિ મિથ્યા પર્યા સંજિ પંચે ચારેગતિના	સમયાધિક આવૃત્તિ શેષ લીજામોહી.

પરિશિષ્ટ -૧ યંત્ર નં.-૩ ની ટીપ્પણ

- નિદ્રાદિકના જઘન્ય સ્થિતિ પ્રમાણ માટે ૧૨મા ગુણ નિદ્રાદિકનો ઉદય નથી માનતા તેની અપેક્ષાએ સમજવું.
- મિશ્રમોહનીય એકે માંથી ઉવેલીને આવેલાને આટલી જઘન્ય સ્થિતિ પ્રમાણ હોય, પણ સંજિમાંથી ઉવેલીને આવેલાને સાગરોપમ પૃથક્ત્વ જાણવું
- અનંતાનુબંધિ આદિમાં બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા છોડવાની હોવાથી ૨ આવલિકા અધિક પદ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ ન્યૂન ૪/૭ સાગ લખ્યું છે.

વિશેષનોંધ :-

અદ્વાયજેદ આદિ ખાનામાં આવૃત્તિ અધિક અંતર્મુદૂર્ત આદિ લખેલ છે. તે સ્થિતિ ઉદીરજ્ઞાના ચિત્રોના આધારે છે. બાકી આવૃત્તિ અંતર્મુદૂર્તમાં ભરી જવાથી મોટું અંતર્મુદૂર્ત પણ અન્ય ગ્રંથના યંત્રમાં ટીકાર્થમાં બતાવેલ છે.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગ ઉદીરણના જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ ઘાતિ સ્થાન વિપાકી

સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	ઘાતિ તથા સ્થાન આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણી	ઘાતિ તથા સ્થાન આશ્રયી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણી	વિપાકી
૨	મતિ-શ્રુતાવરણ	સર્વઘાતિ ચતુઃ સ્થા	દેશઘાતિ એક સ્થા	જીવ વિ. કેટલાક પર્યાય સહિત સર્વ જીવ દ્રવ્ય
૨	અવધિજ્ઞાન-દર્શનાવરણ	" "	" "	જીવ વિ. રૂપીદ્રવ્યમાં
૧	મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ	" "	દ્વિ સ્થા	જીવ વિ. કેટલાક પર્યાય સહિત સર્વ જીવદ્રવ્ય
૨	કેવલદ્વિક-આવરણ	" "	સર્વઘાતિ "	" " "
૧	ચક્ષુદર્શનાવરણ	દ્વિ સ્થા	દેશઘાતિ એક સ્થા	જીવ વિ. ગુરુલઘુ અનંતપ્રદેશી સ્કંધોમાં
૧	અચક્ષુદર્શનાવરણ	દેશઘાતિ "	" "	જીવ વિપાકી
૨	નિદ્રા-પ્રચલા	સર્વઘાતિ ચતુઃ સ્થા	સર્વઘાતિ દ્વિ સ્થા	"
૩	થીણદ્વિત્રિક	" "	" "	"
૧	સાતાવેદનીય	" પ્રતિભાગ "	" પ્રતિભાગ "	"
૧	અસાતાવેદનીય	" " "	" " "	"
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	સર્વઘાતિ ચતુઃ સ્થા	સર્વઘાતિ દ્વિ સ્થા	જીવ વિ. કેટલાક પર્યાય સહિત સર્વ જીવદ્રવ્ય
૧	મિશ્રમોહનીય	દ્વિ સ્થા	" "	" " "
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	દેશઘાતિ "	દેશઘાતિ એક સ્થા	" " "
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	સર્વઘાતિ ચતુઃ સ્થા	સર્વઘાતિ દ્વિ સ્થા	" " "
૪	અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪	" "	" "	" " "
૪	પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪	" "	" "	" " "
૩	સંજવલન ત્રિક	" "	દેશઘાતિ એક સ્થા	" " "
૧	સંજવલન લોભ	" "	" "	" " "
૧	હાસ્ય રતિ	" "	દ્વિ સ્થા	" " "
૪	અરતિ-શોક ભય-જુગુપ્સા	" "	" "	" " "
૧	નપુંસકવેદ	" "	એક સ્થા	" " "
૨	સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ	દ્વિ સ્થા	" "	" " "
૧	નરકાયુષ્ઠ	" પ્રતિભાગચતુઃસ્થા	સર્વઘાતિપ્રતિભાગદ્વિસ્થા	ભવવિપાકી
૧	દેવાયુષ્ઠ	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ ચતુઃસ્થા	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિસ્થા	"
૧	તિર્યંચાયુષ્ઠ	" " દ્વિસ્થા	" " "	"

સાધાદિ-સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર -૪ (ગાથા ૪૩ થી ૭૯ સુધી)

સાધાદિ				ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામી	જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામી
જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ		
૨	૩	૨	૨	અતિસંકિલ્પ મિથ્યા૦ પર્યાપ્ત સંજિ ચારંગતિના	૧૪ પૂર્વીને ૧૨મે ગુણ૦ સમયાધિક આવ૦ શેષ રહે
૨	૩	૨	૨	અવધિ લબ્ધિ રહિત અતિસંકિલ્પ સંજિ૦ મિથ્યા૦ પર્યાપ્ત સંજિ	પરમાવધિને ૧૨મે ગુણ૦ સમયાધિક આવ૦ શેષ રહે.
૨	૩	૨	૨	અતિસંકિલ્પ મિથ્યા૦ પર્યાપ્ત સંજિ ચારંગતિના	વિપુલમતિ મન:પર્યવજાની ૧૨મે સમયાધિક આવ૦ શેષ રહે
૨	૩	૨	૨	" " " "	ક્ષપકને ૧૨મે સમયાધિક આવ૦ શેષ રહે
૨	૩	૨	૨	અતિસંકિલ્પ પર્યાપ્ત ચરમ સમયવર્તી તેઘન્દ્રિય	૧૪ પૂર્વીને ૧૨મે ગુણ૦ સમયાધિક આવ૦ શેષ રહે
૨	૩	૨	૨	સર્વાલ્પ લબ્ધિ યુક્ત ભવાદ્ય સમયવર્તી સુ૦એકે૦	" " "
૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ મધ્યમ પરિણામી પર્યાપ્ત ચારંગતિના ૧થી ૧૧ ગુણ૦	ઉપશાંતમોહ, મતાન્તરે ૧૨મે દ્વિસમયાધિક આવ૦ શેષ રહે
૨	૨	૨	૨	" " " ૧થી૬ ગુણ૦	તત્ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ અપ્રમત્તાભિમુખ પ્રમત્તયતિ
૨	૨	૨	૨	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળાસર્વવિશુદ્ધપર્યાપ્તઅનુત્તરવાસી દેવ	સ્વોદયવર્તી મધ્યમ પરિણામી ચારંગતિવાળા
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉ૦ સ્થિતિવાળા અતિ સં૦ ઊમી નારક	" " "
૨	૪	૨	૨	અતિસંકિલ્પ મિથ્યા૦ પર્યાપ્ત સંજિ ચારંગતિના	એકી સાથે સમ્યક્ત્વ સંયમાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી મિથ્યાદૃષ્ટિ
૨	૨	૨	૨	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાત્વાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી મિશ્રદૃષ્ટિ	સમ્યક્ત્વાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી મિશ્રદૃષ્ટિ
૨	૨	૨	૨	મિથ્યાત્વાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી સમ્યગ્દૃષ્ટિ	જ્ઞાયિક સમ્યક્ત્વાભિમુખ સમયાધિક આવ૦ શેષ વેદક સમ્યક્ત્વી
૨	૨	૨	૨	અતિસંકિલ્પ મિથ્યા૦ પર્યાપ્ત સંજિ ચારંગતિના	એકીસાથે સમ્યક્ત્વ-સંયમાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી મિથ્યાદૃષ્ટિ
૨	૨	૨	૨	" " " "	સંયમાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ
૨	૨	૨	૨	" " " "	સંયમાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી દેશવિરતિ
૨	૨	૨	૨	" " " "	સ્વોદય ચરમ સમયવર્તી ક્ષપક ૮મે ગુણ૦
૨	૨	૨	૨	" " " "	ક્ષપક ૧૦મે ગુણ૦ સમયાધિક આવ૦ શેષ રહે
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સહસ્રાર કલ્પવાસી દેવ	ચરમ સમયવર્તી ક્ષપક ૮મે ગુણ૦
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉ૦ સ્થિતિવાળા અતિ સં૦ ઊમી નારક	" " "
૨	૨	૨	૨	" " " "	સ્વોદીરણા ચરમ સમયવર્તી ક્ષપક ૮મે ગુણ૦
૨	૨	૨	૨	૮ વર્ષના આયુષ્યવાળા ૮મા વર્ષમાં વર્તતાં અતિ-સંકિલ્પ પર્યાપ્ત સંજિ તિર્યચ પંચે૦	" " "
૨	૨	૨	૨	ઉ૦ સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અતિસં૦ ઊમી નારક	સર્વ વિશુદ્ધ જઘન્ય સ્થિતિવાળા પ્રથમ નારક
૨	૨	૨	૨	સર્વવિશુદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અનુત્તરવાસી દેવ	અતિસંકિલ્પ જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવ
૨	૨	૨	૨	સર્વ વિશુદ્ધઉપલ્પ૦નાઆયુષ્યવાળા યુગલિક તિર્યચ	અતિસંકિલ્પ જઘન્ય સ્થિતિવાળા તિર્યચ

સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	ઘાતિ તથા સ્થાન આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણ	ઘાતિ તથા સ્થાન આશ્રયી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ	વિપાકી
૧	મનુષ્યાયુધ્ય	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિસ્થા	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિસ્થા	ભવવિપાકી
૧	મનુષ્યગતિ	" " "	" " "	જીવવિપાકી
૧	તિર્યચગતિ	" " "	" " "	"
૧	દેવગતિ	" પ્રતિભાગ ચતુ:સ્થા	" " "	"
૧	નરકગતિ	" " "	" " "	"
૧	એકેન્દ્રિયજાતિ	" " દ્વિસ્થા	" " "	"
૩	વિકલેન્દ્રિયજાતિ	" " "	" " "	"
૧	પંચેન્દ્રિયજાતિ	" " ચતુ:સ્થા	" " "	"
૬	ઔદારિકષટક	" " દ્વિસ્થા	" " "	પુદ્ગલ વિપાકી
૧	ઔદારિક અંગોપાંગ	" " "	" " "	"
૬	વૈકિયષટક	" " ચતુ:સ્થા	" " "	"
૧	વૈકિય અંગોપાંગ	" " "	" " "	"
૭	આહારકસપ્તક	" " "	" " "	"
૨૦	તૈજસસપ્તક અગુરુલઘુ, નિર્માણ, મદુ-લઘુ વિના શુભવર્ણનવક સ્થિર શુભ	" " "	" " "	"
૧	પ્રથમ સંઘયણ	" " દ્વિસ્થા	" " "	"
૪	મધ્યમ ચાર સંઘયણ	" " "	" " "	"
૧	છેવઠું સંઘયણ	" " "	" " "	"
૧	પ્રથમ સંસ્થાન	" " ચતુ:સ્થા	" " "	"
૪	મધ્યમના ચાર સંસ્થાન	" " દ્વિસ્થા	" " "	"
૧	હુંડકસંસ્થાન	" " ચતુ:સ્થા	" " "	"
૨	મૃદુ-લઘુ સ્પર્શ	" " "	" " "	"
૨	ગુરુ-કર્કશ સ્પર્શ	" " દ્વિસ્થા	" " "	"
૮	ગુરુ-કર્કશ વિના અશુભ વર્ણાદિ-૭ અસ્થિર અશુભ	" " ચતુ:સ્થા	" " "	"
૧	નરકાનુપૂર્વી	" " દ્વિસ્થા	" " "	ક્ષેત્ર વિપાકી

સાધાદિ				ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામી	જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામી
જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ		
૨	૨	૨	૨	સર્વવિશુદ્ધ ઉપલ્લોઠ ના આયુષ્યવાળા યુગલિક પર્યા મનુષ્ય	અતિસંકિલ્પ જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્ય
૨	૨	૨	૨	" " " "	મધ્યમ પરિણામી મનુષ્ય
૨	૨	૨	૨	૮ વર્ષના આયુષ્યવાળા ૮મા વર્ષમાં વર્તતાં અતિ સંકિલ્પ પર્યાપ્ત સંજિ તિ. પંચે	મધ્યમ પરિણામી તિર્યંચ
૨	૨	૨	૨	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળા સર્વવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત અનુત્તરવાસી દેવ	મધ્યમ પરિણામી દેવ
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉ. સ્થિતિવાળા અતિ સં. ૭મી નારક	મધ્યમ પરિણામી નારક
૨	૨	૨	૨	અતિ સં. જઘન્યસ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત બાદર એકે.	મધ્યમ પરિણામી એકેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	અતિસં. જઘન્ય આયુષ્યવાળા યથાસંભવ પર્યાપ્ત વિકલ.	મધ્યમ પરિણામી યથાસંભવ વિકલેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	ઉ. સ્થિતિવાળા સર્વવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત અનુત્તરવાસી દેવ	મધ્યમ પરિણામી પંચેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	સર્વવિશુદ્ધ ૩ પલ્લો. ના આયુ. વાળા પર્યાપ્ત યુગલિક મનુષ્ય	અતિસં. અલ્પાયુ. અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મવાયુ ભવના પ્રથમ સમયે
૨	૨	૨	૨	" " " "	અતિસં. અલ્પાયુ. સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી બેઇન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	ઉ. સ્થિતિવાળા સર્વવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત અનુત્તરવાસી દેવ	અલ્પાયુ અતિ સં. પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાય વૈકિયના પ્રથમ સમયે
૨	૨	૨	૨	" " " "	પૂર્વ ઉદ્ભવના કરી, અસંજિમાં અલ્પકાળ બાંધી, સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી દીર્ઘાયુ અતિસં. નારક
૨	૨	૨	૨	અતિવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત આહારક શરીરી અપ્રમત્તયતિ	અલ્પકાળ બાંધી તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ આહારક શરીરી પ્રમત્તયતિ.
૨	૨	૨	૩	ચરમ સમયવર્તી સયોગી	અપાન્તરાલ ગતિમાં વર્તતો સંકિલ્પ અનાહારક મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજિ પંચેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	સર્વ વિશુદ્ધ ૩ પલ્લો. ના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત યુગલિક મનુષ્ય	અતિસંકિલ્પ અલ્પાયુ સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી અસંજિ પંચેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	૮ વર્ષના આયુષ્યવાળા ૮મા વર્ષમાં વર્તતાં અતિ-સંકિલ્પ પર્યાપ્ત સંજિ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય	અતિવિશુદ્ધ પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય
૨	૨	૨	૨	" " " "	અતિસંકિલ્પ ૧૨વર્ષના આયુષ્યવાળા ૧૨મા વર્ષમાં વર્તતાં બેઇન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	અતિવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત આહારક શરીરી અપ્રમત્તયતિ	અતિસંકિલ્પ અલ્પાયુ સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી અસંજિ પંચેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	મધ્યમ સંઘયજ્ઞની જેમ	અતિવિશુદ્ધ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં વર્તતા સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી અસંજિ પંચેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉ. સ્થિતિવાળા અતિ સંકિલ્પ ૭ મી નારક	દીર્ઘાયુ સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી સૂક્ષ્મ એકે. વિશુદ્ધ પરિણામી
૨	૨	૨	૪	અતિવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત આહારક શરીરી પ્રમત્તયતિ	તત્ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ અનાહારક સંજિ પંચેન્દ્રિય
૨	૪	૨	૨	મધ્યમ સંઘયજ્ઞની જેમ	કેવલી સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થતાં દુઃસમયવર્તી
૨	૩	૨	૨	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજિ ચારગતિના	ચરમ સમયવર્તી સયોગી
૨	૨	૨	૨	ઉ. સ્થિતિવાળા વિગ્રહગતિ તૃતીય સમયવર્તી ૭મી નારક	મધ્યમ પરિણામી વિગ્રહગતિવર્તી નારક

સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	ઘાતિ તથા સ્થાન આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા	ઘાતિ તથા સ્થાન આશ્રયી જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા	વિપાકી
૧	દેવાનુપૂર્વી	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગદ્વિસ્થા	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગદ્વિસ્થા	ક્ષેત્રવિપાકી
૧	તિર્યયાનુપૂર્વી	" " "	" " "	"
૧	મનુષ્યાનુપૂર્વી	" " "	" " "	"
૧	અશુભવિહાયોગતિ	" " ચતુ: સ્થા	" " "	જીવ વિપાકી
૧	શુભવિહાયોગતિ	" " "	" " "	"
૧	ઉપઘાત	" " "	" " "	પુદ્ગલ વિપાકી
૧	પરાઘાત	" " "	" " "	"
૧	આતપ	" " દ્વિસ્થા	" " "	"
૧	ઉઘોત	" " ચતુ: સ્થા	" " "	"
૧	ઉચ્છ્વાસ	" " "	" " "	જીવવિપાકી
૧	તીર્થંકરનામકર્મ	" " "	" " "	"
૩	ત્રસત્રિક	" " "	" " "	"
૧	પ્રત્યેક	" " "	" " "	પુદ્ગલવિપાકી
૩	સૌભાગ્ય, આદેય, યશ	" " "	" " "	જીવવિપાકી
૧	સુસ્વર	" " "	" " "	"
૧	સ્થાવર	" " દ્વિસ્થા	" " "	"
૧	સુક્ષ્મ	" " "	" " "	"
૧	અપર્યાપ્ત	" " "	" " "	"
૧	સાધારણ	" " "	" " "	પુદ્ગલવિપાકી
૪	દૌર્ભાગ્ય ચતુષ્ક	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ ચતુ: સ્થા	સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ દ્વિ સ્થા	જીવવિપાકી
૧	નીચગોત્ર	" " "	" " "	"
૧	ઉચ્ચગોત્ર	" " "	" " "	"
૪	દાનાન્તરાયાદિ-૪	દેશઘાતિ દ્વિ સ્થા	દેશઘાતિ એક સ્થા	જીવવિપાકી સર્વદ્રવ્યના અનંતમા ભાગમાં
૧	વીર્યાન્તરાય	" " "	" " "	જીવવિપાકી કેટલાક પર્યાય સહિત સર્વ જીવદ્રવ્ય

સાધ્યાદિ				ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામી	જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણા સ્વામી
જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ		
૨	૨	૨	૨	ઉચ્ચસ્થિતિવાળાવિગ્રહગતિતૃતીયસમયવર્તીઅનુત્તરદેવ	મધ્યમ પરિણામી વિગ્રહગતિવર્તી દેવ
૨	૨	૨	૨	અતિસંકિલ્પ ૮વર્ષના આયુષ્યવાળા વિગ્રહગતિ તૃતીય સમયવર્તી સંજ્ઞિ તિર્યચ	" " " તિર્યચ
૨	૨	૨	૨	અતિવિશુદ્ધ ૩ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા વિગ્રહગતિ તૃતીય સમયવર્તી મનુષ્ય	" " " મનુષ્ય
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉચ્ચસ્થિતિવાળા અતિ-સંકિલ્પ ૭મી નારક	મધ્યમ પરિણામી ચારેગતિના
૨	૨	૨	૨	અતિ વિશુદ્ધ પર્યાપ્ત આહારકશરીરી અપ્રમત્તયતિ	" "
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉચ્ચસ્થિતિવાળા અતિ-સંકિલ્પ ૭મી નારક	સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય વિશુદ્ધ પરિણામી
૨	૨	૨	૨	અતિ વિશુદ્ધ પર્યાપ્ત આહારક શરીરી અપ્રમત્તયતિ	અલ્પાયુ અતિસંકિલ્પ શીઘ્ર પર્યાપ્ત પર્યાપ્તિના અન્ય સમયે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	સર્વ વિશુદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા બાદર પર્યાપ્ત ખર પૃથ્વીકાય	અતિસંકિલ્પ સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી ખર બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	સર્વ વિશુદ્ધ પર્યાપ્ત વૈકિયશરીરી અપ્રમત્તયતિ	" " " "
૨	૨	૨	૨	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા સર્વ વિશુદ્ધ પર્યાપ્ત અનુત્તરદેવ	ઉચ્ચવાસ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત મધ્યમ પરિણામી
૨	૨	૨	૨	ચરમસમયવર્તી સયોગી તીર્થંકર ભગવંત	આયોજિકાકરણના પૂર્વના સમયે તીર્થંકર કેવલી
૨	૨	૨	૨	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળાસર્વવિશુદ્ધપર્યાપ્તઅનુત્તરવાસીદેવ	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા જીવો
૨	૨	૨	૨	અતિવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત આહારકશરીરી અપ્રમત્તયતિ	અતિસંકિલ્પ અલ્પાયુ શરીરસ્થ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મવાયુ ભવના પ્રથમ સમયે
૨	૨	૨	૨	ચરમ સમયવર્તી સયોગી	સ્વોદયવર્તી પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી
૨	૨	૨	૨	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળાસર્વવિશુદ્ધપર્યાપ્ત અનુત્તરવાસીદેવ	" " "
૨	૨	૨	૨	જઘન્ય સ્થિતિવાળા અતિસંકિલ્પ પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિય	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી સ્થાવર
૨	૨	૨	૨	અતિસંકિલ્પ જઘન્ય સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી સૂક્ષ્મ
૨	૨	૨	૨	અતિસંકિલ્પ ચરમ સમયવર્તી પર્યાપ્ત મનુષ્ય	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી અપર્યાપ્ત
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉચ્ચસ્થિતિવાળા અતિ સંકિલ્પ ૭મી નારક	ઉચ્ચ આયુવાળા સ્વોદય પ્રથમ સમયવર્તી વિશુદ્ધ પરિણામી સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય
૨	૨	૨	૨	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત ઉચ્ચસ્થિતિવાળા અતિ-સંકિલ્પ ૭મી નારક	સ્વોદયવર્તી પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી
૨	૨	૨	૨	" " " "	સ્વોદયવર્તી મધ્યમ પરિણામી તદુદયયોગ્ય જીવો ચારેગતિના
૨	૨	૨	૨	ચરમ સમયવર્તી સયોગી કેવલી	" " " "
૨	૩	૨	૨	સર્વાલ્પ લબ્ધિ યુક્ત ભવાદ્ય સમયવર્તી સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય	સમયાધિક આવલિકા શેષ ક્ષીણમોહી
૨	૩	૨	૨	" " " "	" " " "

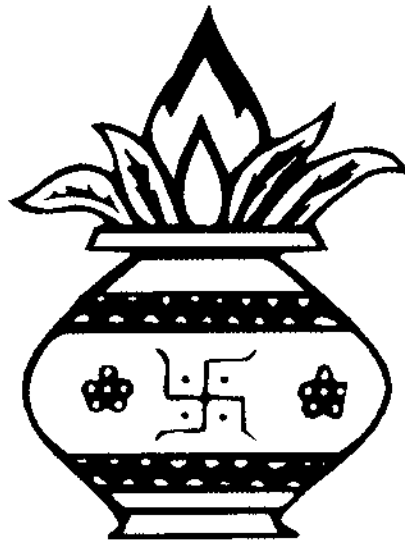
પ્રદેશ ઉદીરણા વિષે સાધાદિ અને સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં.- ૫

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓ	સાધાદિ			
		જીવન્ય	અજીવન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ
૭	અવધિવિના જ્ઞાના-૪, દર્શા-૩	૨	૨	૨	૩
૨	અવધિદ્વિક આવરણ	૨	૨	૨	૩
૨	નિદ્રા - પ્રયલા	૨	૨	૨	૨
૩	ધીણદ્વિત્રિક	૨	૨	૨	૨
૨	સાતા - અસાતાવેદનીય	૨	૨	૨	૨
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	૨	૨	૨	૪
૧	મિશ્રમોહનીય	૨	૨	૨	૨
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	૨	૨	૨	૨
૪	અનંતાનુબંધિ - ૪	૨	૨	૨	૨
૪	અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ - ૪	૨	૨	૨	૨
૪	પ્રત્યાખ્યાનાવરણ - ૪	૨	૨	૨	૨
૩	સંજવલનત્રિક	૨	૨	૨	૨
૧	સંજવલન લોભ	૨	૨	૨	૨
૬	હાસ્યાદિ-૬	૨	૨	૨	૨
૩	વેદત્રિક	૨	૨	૨	૨
૧	નરકાયુષ્મ	૨	૨	૨	૨
૧	દેવાયુષ્મ	૨	૨	૨	૨
૨	તિર્યચ-મનુષ્યાયુષ્મ	૨	૨	૨	૨
૨	દેવગતિ - નરકગતિ	૨	૨	૨	૨
૧	તિર્યચગતિ	૨	૨	૨	૨
૧	મનુષ્યગતિ	૨	૨	૨	૨
૧	એકેન્દ્રિયજાતિ	૨	૨	૨	૨
૩	વિકલેન્દ્રિય	૨	૨	૨	૨
૨૬	પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, પ્રથમ સંઘયણ, છ સંસ્થાન ત્રસ ચતુષ્ક, સુભગ આદેયદ્વિક, ઉપધાત, પરાધાત, વિહાયોગતિદ્વિક	૨	૨	૨	૨
૭	વૈકિપસપ્તક	૨	૨	૨	૨
૭	આહારકસપ્તક	૨	૨	૨	૨
૩૩	તૈજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, સ્થિરદ્વિક, અસ્થિરદ્વિક	૨	૨	૨	૩

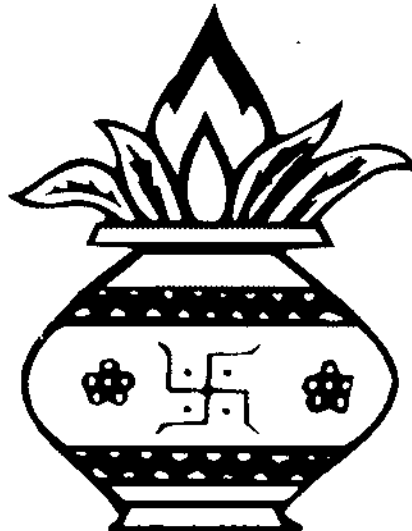
(ગાથા ૮૦ થી ૮૯ ના આધારે)

ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામી	જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામી
સર્વત્ર તે તે પ્રકૃતિના ઉદય ગુણિતકર્માશ જીવો સમજવાં સંજ્ઞા :- ૐ = સમયાધિક આવલિકા શેષ રહેલ જાણવાં.	સર્વત્ર તે તે પ્રકૃતિના ઉદયવાળા પ્રાયઃ ક્ષપિતકર્માશ જીવો સમજવાં.
શ્રુતકેવલિને અથવા અન્ય ક્ષપક ૧૨મે ૐ	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ ચારેગતિના
અવધિલબ્ધિ રહિત ક્ષપક ૧૨મે ૐ	અવધિલબ્ધિયુક્ત સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિ સંકિ૦ મિથ્યાદષ્ટિ ચારેગતિના
ઉપશાંતમોહી	તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ મિથ્યાદષ્ટિ ચારેગતિના
અપ્રમત્તાભિમુખ તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ પ્રમત્તયતિ	તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ મિથ્યાદષ્ટિ
અપ્રમત્તાભિમુખ પ્રમત્તયતિ	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ ચારેગતિના
સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમાભિમુખ ચરમસમયવર્તી મિથ્યાદષ્ટિ	” ” ”
સમ્યક્ત્વાભિમુખ ચરમસમયવર્તી મિશ્રદષ્ટિ	મિથ્યાત્વાભિમુખ ચરમસમયવર્તી અતિસંકિલ્પ મિશ્રદષ્ટિ ચારેગતિના
ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાભિમુખ વેદક સમ્યક્ત્વી ૐ	મિથ્યાત્વાભિમુખ ચરમસમયવર્તી અતિસંકિલ્પ અવિરત સમ્યગૃદષ્ટિ ચારેગતિના
સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમાભિમુખ ચરમસમયવર્તી મિથ્યાદષ્ટિ	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ ચારેગતિના
સંયમાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી અવિરત સમ્યગૃદષ્ટિ	” ” ”
સંયમાભિમુખ ચરમ સમયવર્તી દેશવિરતિ	” ” ”
સ્વોદીરણા ચરમસમયવર્તી ક્ષપક ૮મે	” ” ”
ક્ષપક ૧૦મે ૐ	” ” ”
ચરમ સમયવર્તી ક્ષપક ૮મે	” ” ”
સ્વોદીરણા ચરમસમયવર્તી ક્ષપક ૮મે	સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા તીવ્રદુઃખી ૭મી નારક	જઘન્ય સ્થિતિવાળા સુખી નારક
જઘન્ય સ્થિતિવાળા તીવ્ર દુઃખી દેવ	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા સુખી અનુત્તરવાસી દેવ
૮ વર્ષના આયુષ્યવાળા ૮મા વર્ષમાં વર્તતાં અતિદુઃખી ક્રમશઃ તિર્યચ-મનુષ્ય.	૩ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા અતિસુખી ક્રમશઃ તિર્યચ-મનુષ્ય.
વિશુદ્ધ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી ક્રમશઃ દેવ અને નારક	સર્વોત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ ક્રમશઃ દેવ-નારક
સર્વવિશુદ્ધ દેશવિરતિ તિર્યચ	સર્વોત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત તિર્યચ
ચરમસમયવર્તી સયોગી	સર્વોત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્ય
વિશુદ્ધ બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય	અતિસંકિલ્પ બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય
અતિવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય	અતિસંકિલ્પ બાદર પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય
ચરમસમયવર્તી સયોગી	સર્વોત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ
સર્વવિશુદ્ધ અપ્રમત્તયતિ	”
”	તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ પ્રમત્તયતિ
ચરમસમયવર્તી સયોગી	સર્વોત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓ	સાધાદિ			
		જીવન્ય	અજીવન્ય	ઉચ્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ
૨	મનુ - તિર્યયાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨
૨	દેવ- નરકાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨
૧	આતપ	૨	૨	૨	૨
૧	ઉદ્યોત	૨	૨	૨	૨
૩	ઉચ્ચ્વાસ, સુસ્વર, દુઃસ્વર	૨	૨	૨	૨
૧	તીર્થંકરનામ	૨	૨	૨	૨
૩	સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ	૨	૨	૨	૨
૧	અપર્યાપ્ત	૨	૨	૨	૨
૩	દૌર્ભાગ્ય, અનાદેય, અપશઃકીર્તિ	૨	૨	૨	૨
૫	અંતિમ પાંચ સંઘયણ	૨	૨	૨	૨
૧	નીચગોત્ર	૨	૨	૨	૨
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૨	૨	૨	૨
૫	અંતરાય-૫	૨	૨	૨	૩
૧૫૮					

ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામી	જઘન્ય પ્રદેશ ઉદીરણા સ્વામી
વિગ્રહગતિ ઉજા સમયવર્તીભાષિકસમ્યક્ત્વીક્રમશઃમનુઠ અને તિર્યચ	વિગ્રહગતિવર્તી તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ ક્રમશઃ મનુઠ અને તિર્યચ
વિગ્રહગતિ તૃતીય સમયવર્તી વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ક્રમશઃ દેવ-નારક પંચસંગ્રહમતે ભાષિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ	તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ વિગ્રહગતિવર્તી મિથ્યાત્વી ક્રમશઃ દેવ અને નારક
અતિવિશુદ્ધ પર્યાપ્ત ખર બાદર પૃથ્વીકાય	અતિસંકિલ્પ પર્યાપ્ત ખર બાદર પૃથ્વીકાય
સર્વ વિશુદ્ધ ઉત્તરશરીરી અપ્રમત્તયતિ	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજિ
સ્વ નિરોધ ચરમસમયવર્તી સયોગી	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજિ
ચરમ સમયવર્તી સયોગી	આયોજિકાકરણની પહેલાં તીર્થકર કેવલી
અતિ વિશુદ્ધ ક્રમશઃ પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય સૂક્ષ્મ અને સાધારણ	અતિસંકિલ્પ ક્રમશઃ પર્યાપ્ત સ્થાવર સૂક્ષ્મ અને સાધારણ
ચરમ સમયવર્તી સમૂર્ચિમ મનુષ્ય	અતિસંકિલ્પ ચરમ સમયવર્તી અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય
સંયમાભિમુખ ચરમસમયવર્તી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજિ
સર્વવિશુદ્ધ સ્વોદયવર્તી	"
સંયમાભિમુખ ચરમસમયવર્તી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ	સર્વોત્કૃષ્ટ મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંજિ
ચરમસમયવર્તી સયોગી	"
શ્રુતકેવલિને અથવા અન્ય ક્ષપક ૧૨મે ૐ	સર્વપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારંગતિના

-: ઉપશમશ્રેણિના ચિત્રની સમજૂતી :-

સામેના પેઇઝનું ચિત્ર અને પુસ્તકના છેલ્લા પુંઠા ઉપરનું ચિત્ર ઉપશમશ્રેણિનું છે. ઉપશમશ્રેણિ સંયમધર આત્મા જ કરી શકે છે. એક ભવમાં ઉપશમશ્રેણિ બે વાર કરી શકે અને ભવચક્રમાં ૪ વાર ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે. એક વાર ઉપશમશ્રેણિ કર્યા પછી બીજી વાર ક્ષપકશ્રેણિ કરી શકે પરંતુ બે વાર ઉપશમશ્રેણિ કર્યા પછી ક્ષપકશ્રેણિ કરી શકે નહીં. આ “કર્મગ્રંથનો મત” છે. પરંતુ “સિદ્ધાંતના મતે” ઉપશમશ્રેણિ એક ભવમાં એક જ વાર માંડી શકે છે. અને જે જીવે જે ભવમાં ઉપશમશ્રેણિ માંડી હોય તે જીવ તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિ માંડી શકતો નથી.

૧લા ગુણસ્થાનકથી ૪થે ગુણસ્થાનકે અવિરતિધર સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને ૫મે ગુણસ્થાનકે દેશવિરતિધર શ્રાવક થાય તે કારણે ૧લેથી ૪થા-૫મા પગથીયે જતાં ગૃહસ્થ બતાવ્યાં છે. તેમજ ૧લા ગુણસ્થાનકથી ૬ઠ્ઠે અને ૭મે ગુણસ્થાનકે પણ જાય છે તે માટે ૧લા થી ૬ઠ્ઠે ૭મે પગથીયે તીર બતાવેલ છે. સંયમધર આત્મા ૭મા ગુણસ્થાનકથી ક્રમસર ૮-૯-૧૦-૧૧ ગુણસ્થાનકે જાય તેથી ૪ સંયમધર આત્મા ચઢતાં બતાવ્યાં છે. દેવાયુષ્યનો બંધ કર્યો હોય અને વચ્ચેના કોઇપણ ગુણસ્થાનકથી અથવા ૧૧મે થી પણ આયુષ્ય ક્ષયે કાલધર્મ પામે તો અનુત્તર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય અથવા મતાંતરે વૈમાનિક દેવ થાય. અને ત્યાં ૪થું ગુણસ્થાનક પામે છે. અબદ્ધાયુષ્યવાળો આત્મા હોય તો અને બદ્ધ દેવાયુષ્યવાળો આત્મા પણ જો કાળ ન કરે તો ૧૧મા ગુણસ્થાનક સુધી જે ક્રમે ચઢ્યો હતો તે ક્રમથી પડતો પડતો ૬ઠ્ઠે આવે. તે કારણે ૫ સંયમધર આત્મા ઉતરતાં બતાવ્યાં છે. ૬ઠ્ઠે આવ્યા બાદ ૬ઠ્ઠે થી ૫મા વિગેરે ગુણસ્થાનકે પણ જઇ શકે છે.

ક્ષપકશ્રેણિવાળા જે જે ગુણસ્થાનકે સ્થિતિબંધ આદિ કરે તેનાથી ઉપશમશ્રેણિ ચઢતાં જીવને દ્વિગુણ(ડબલ) હોય છે. અને ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં જીવને તે તે ગુણસ્થાનકે તેનાથી પણ દ્વિગુણ(ડબલ) અર્થાત્ ક્ષપકશ્રેણિવાળા જીવ કરતાં ચાર ગણો હોય છે.

ક્ષપક જીવને જે સ્થાને અશુભ પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ જેટલો થાય છે તે અપેક્ષાએ તે જ સ્થાને તે જ અશુભપ્રકૃતિઓનો ઉપશમક જીવને અનુભાગ અનંતગુણ હોય છે. તેથી પણ તે જ સ્થાને તે જ અશુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં જીવને અનંતગુણ હોય છે. વળી શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ તેથી વિપરીત કહેવો. તે આ પ્રમાણે.... ઉપશમશ્રેણિથી પડેલા જીવને જે સ્થાને શુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો અનુભાગ થાય છે તેની અપેક્ષાએ તે જ સ્થાને તે જ શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ઉપશમક જીવને ચઢતાં અનંતગુણ હોય છે. તેથી પણ તે જ સ્થાને તે જ શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ક્ષપક જીવને અનંતગુણ હોય છે. આ ઉપશમશ્રેણિનો કાલ અંતર્મુહૂર્ત હોય છે.

-: ગુણસ્થાનકે ચડ - ઉતર ચિત્રની સમજૂતી :-

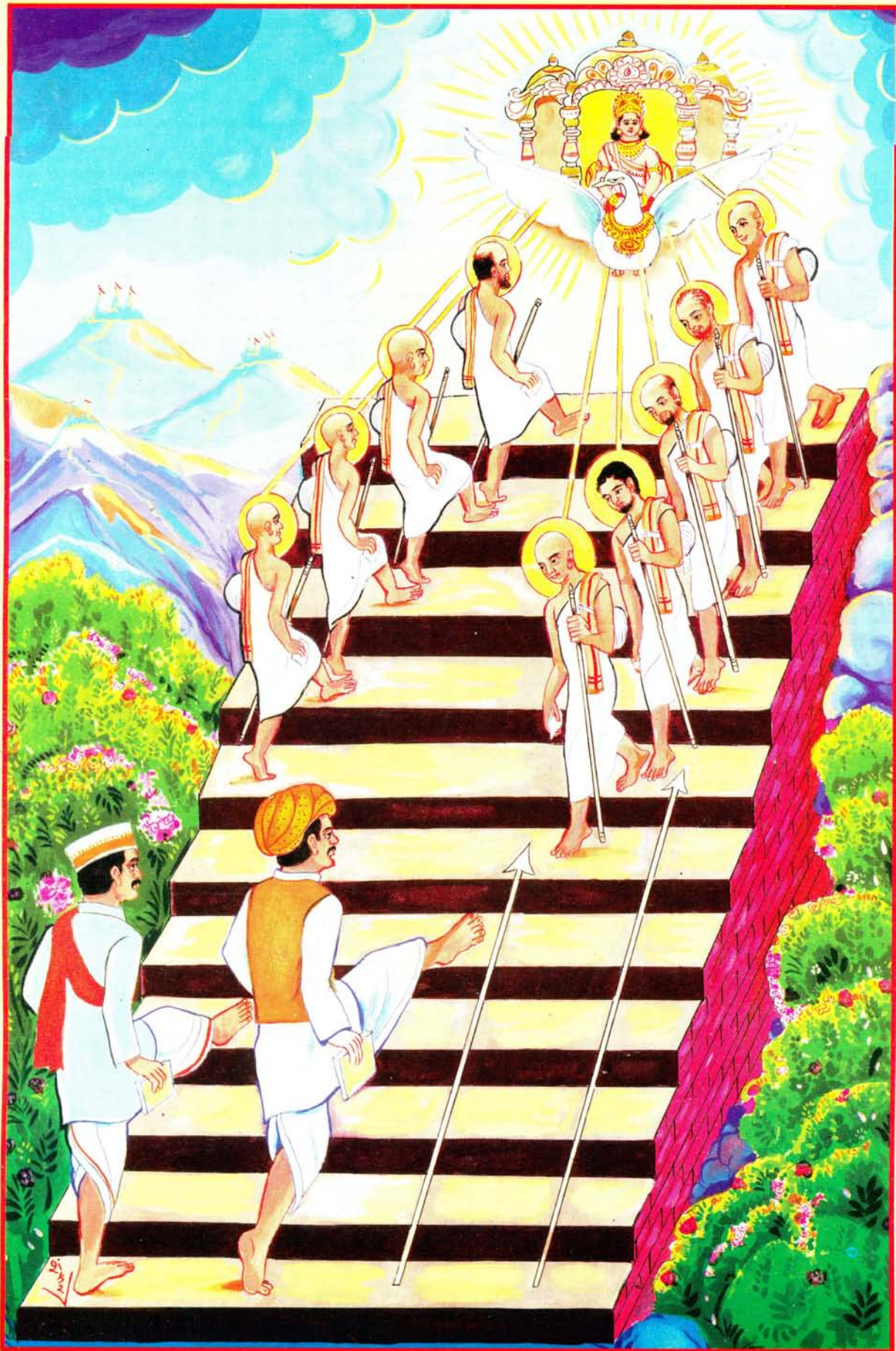
ચડ :-

- ૧લે થી સીધો ૪-૫-૬ કે ૭મા^૧ ગુણસ્થાનકે જઇ શકે છે.
- ૧લા ગુણસ્થાનકેથી ૨૮ કે ૨૭ ની સત્તાવાળો જીવ સીધો ૭મા ગુણસ્થાનકે જઇ શકે છે. (પરંતુ ૨૬ની સત્તાવાળો ન જાય.)
- ૭મા ગુણસ્થાનકેથી જીવ ૪થા ગુણસ્થાનકે જઇ શકે છે.
- ૪થા ગુણસ્થાનકેથી જીવ ૫-૬ કે ૭મા ગુણસ્થાનકે જઇ શકે છે.
- ૫મા ગુણસ્થાનકેથી જીવ ૬ઠ્ઠે કે સીધો ૭મા ગુણસ્થાનકે પણ જઇ શકે છે.
- ૬ઠ્ઠા ગુણસ્થાનકેથી ૭મા ગુણસ્થાનકે જઇ શકે છે.
- ૭મે થી -૮મે, ૮મેથી ૯મે, ૯મેથી ૧૦મે, અને ૧૦મેથી ૧૧મે ગુણસ્થાનકે જઇ શકે છે.
- ક્ષપકશ્રેણિવાળો જીવ ૧૦મા ગુણસ્થાનકેથી ૧૨મા ગુણસ્થાનકે, ૧૨મેથી ૧૩મા ગુણસ્થાનકે, અને ૧૩મેથી ૧૪મા ગુણસ્થાનકે જાય છે. ૧૪મા ગુણસ્થાનકે થી જીવ સિદ્ધ અવસ્થાને પામે છે.

ઉતર :- કોઇ જીવ ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતા કે પડતા મૃત્યુ પામે તો ૧૧મેથી સીધો ૪થે, ૧૦મેથી સીધો ૪થે, ૯મેથી સીધો ૪થે, ૮મેથી સીધો ૪થે, ૭મેથી સીધો ૪થે, અને ૬ઠ્ઠે થી સીધો ૪થા ગુણસ્થાનકે આવે છે. અને ઉપશમશ્રેણિમાં અદ્ધાક્ષયથી પડે તો ક્રમશઃ ૧૧મે થી ૧૦મે, ૧૦મે થી ૯મે, ૯મેથી ૮મે, ૮મે થી ૭મે, ૭મે થી ૬ઠ્ઠે અને ત્યાંથી ૫મે-૪થે, ૨જે તથા ૧લે પણ જાય.

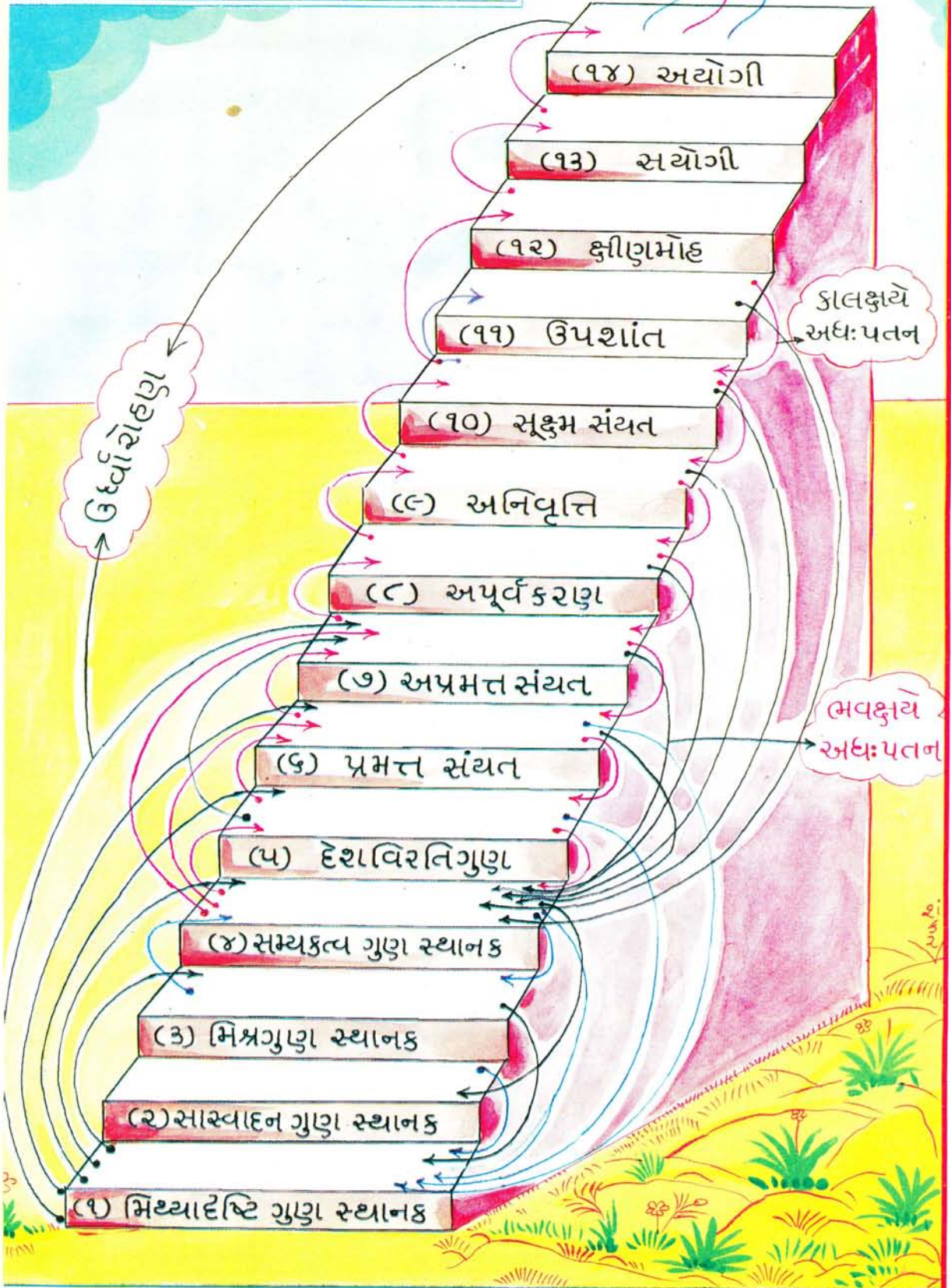
૧ શતક બૃહદ્વૈષ્ણિકમાં કહ્યું છે કે અંતરકરણમાં રહેલો તીવ્ર વિશુદ્ધિવાળો ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ દેશવિરતિને પણ પામે છે. અને તીવ્રતમ વિશુદ્ધિવાળો કોઇક ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પ્રમત્ત-અપ્રમત્તભાવને પણ પામે છે.

ગુણસ્થાનકે ચડ-ઉતર

—: અથ ઉપશમનાકરણ ગાથા :-

કરણકયાકરણા વિ ય, દુવિહા ઉવસામણત્ય વિડ્યાએ ।
અકરણઅણુડિનાએ, અણુઓગધરે પણિવયામિ ॥ ૧ ॥

સબ્બસ્સ ય દેસસ્સ ય, કરણુવસમણા દુસત્તિ એક્કિવ્વકા ।
સબ્બસ્સ ગુણપસત્થા, દેસસ્સ વિ તાસિ વિવરીયા ॥ ૨ ॥

સબ્બુવસમણા મોહસ્સેવ ઉ તસ્સુવસમક્કિયા જોગ્ગો ।
પંચેદિઓ ઉ સન્ની, પજ્જત્તો લલ્લિતિગણુત્તો ॥ ૩ ॥

પુબ્બં પિ વિસુજ્ઞંતો, ગંટિયસત્તાણકમિય સોહિં ।
અન્નયરે સાગારે, જોગે ય વિસુદ્ધલેસાસુ ॥ ૪ ॥

ટિડિસત્તકમ્મ અંતો-કોડીકોડી કરેત્તુ સત્તણ્ઠં ।
દુદ્ધાણચણ્ણાણે, અસુભસુભાણં ચ અણુભાગં ॥ ૫ ॥

વંધંતો ધુવપગડી, ભવપાઉગ્ગા સુભા અણાઠ્ઠ ય ।
જોગવસા ય પાસં, ઉવ્વકોસં મજ્ઞિમ જહણ્ણં ॥ ૬ ॥

ટિડિવંધદ્ધાપૂણ્ણે, નવવંધં પલ્લસંખભાગૂણં ।
અસુભસુભાણુભાગં, અણંતગુણહાણિવુદ્ધીહિં ॥ ૭ ॥

કરણં અહાપવત્તં, અપુવ્વકરણમનિયટ્ટિકરણં ચ ।
અંતોમુહુત્તિયાઈ, ઉવસંતદ્ધં ચ લહઈ કમા ॥ ૮ ॥

અણુસમયં વડ્ડંતો, અજ્ઞવસાણાણ અણંતગુણાણા ।
પરિણામદ્ધાણાણં, દોસુ વિ લોગા અસંખિજ્ઞા ॥ ૯ ॥

મંદવિસોહી પઠમસ્સ સંખભાગાહિ પઠમસમયમ્મિ ।
ઉવ્વકસ્સં ઉપ્પિમહો એવ્વેવ્વકં દોણ્ણ જીવાણં ॥ ૧૦ ॥

આ ચરમાઓ સેસુવ્વકોસં પુવ્વપ્પવત્તમિડિનામં ।
વિડિયસ્સ વિડિયસમએ, જહણ્ણમવિ અણંતરુવ્વકસ્સા ॥ ૧૧ ॥

નિવ્વયણમવિ તતો સે, ટિડિસઘાયટિડિવંધગદ્ધા ઉ ।
ગુણસેદી વિ ય સમગં પઠમે સમયે પવત્તંતિ ॥ ૧૨ ॥

ઉયહિપુહત્તુવ્વકસ્સં, ઇયરં પલ્લસ્સ સંખતમભાગો ।
ટિડિકંડગમણુભાગા-ણણંતભાગા મુહુત્તંતો ॥ ૧૩ ॥

અણુભાગકંડગાણં, વહુહિં સહસ્સેહિં પૂરએ એવ્વકં ।
ટિડિકંડસહસ્સેહિં, તેસિ વીયં સમાણેહિં ॥ ૧૪ ॥

ગુણસેદી નિવ્વેવો, સમયે સમયે અસંખગુણાણા ।
અદ્ધાદુગાઈરિત્તો, સેસે સેસે ય નિવ્વેવો ॥ ૧૫ ॥

अनियट्टिम्मि वि एवं, तुल्ले काले समा तओ नामं ।
संखिज्जइमे सेसे, भिन्नमुहुत्तं अहो मुच्या ॥ १६ ॥

किंचूणमुहुत्तसमं, टिड्ढबन्धद्वाएँ अंतरं किच्या ।
आवलिदुगेक्कसेसे, आगाल उदीरणा समिया ॥ १७ ॥

मिच्छत्तुदए खीणे, लहए सम्मत्तमोवसमियं सो ।
लंभेण जस्स लब्भइ, आयहियमलद्धपुब्बं जं ॥ १८ ॥

तं कालं बीयटिडं, तिहाणुभागेण देसघाइ त्य ।
सम्मत्तं सम्मिस्सं, मिच्छत्तं सब्बघाईओ ॥ १९ ॥

पढमे समए थोवो, सम्मत्ते मीसए असंखगुणो ।
अणुसमयमवि य कमसो, भिन्नमुहुत्ता हि विज्झाओ ॥ २० ॥

टिड्ढरसघाओ गुणसेढी विय तावं पि आउवज्जाणं ।
पढमटिईए एगदु-गावलिसेसम्मि मिच्छत्ते ॥ २१ ॥

उवसंतद्धा अंते, विहिणा ओकड्ढियस्स दलियस्स ।
अज्झवसाणणुरुव-स्सुदओ तिसु एक्कयरयस्स ॥ २२ ॥

सम्मत्तपढमलम्भो, सब्बोवसमा तहा विगिट्ठो य ।
छालिगसेसाइ परं, आसाणं कोइ गच्छेज्जा ॥ २३ ॥

सम्मादिट्ठी नियमा, उवड्ढं पवयणं तु सदहइ ।
सदहइ असब्भावं, अजाणमाणो गुरुनियोगा ॥ २४ ॥

मिच्छदिट्ठी नियमा, उवड्ढं पवयणं न सदहइ ।
सदहइ असब्भावं, उवड्ढं वा अणुवड्ढं ॥ २५ ॥

सम्मामिच्छदिट्ठी, सागारे वा तहा अणागारे ।
अह वंजणोग्गहम्मि य, सागारे होइ नायव्वो ॥ २६ ॥

वेयगसम्मदिट्ठी, चरित्तमोहुवसमाइ चिट्ठंतो ।
अजऊ देसजई वा, विरतो व विसोहिअद्वाए ॥ २७ ॥

अन्नाणाणव्भुवगम - जयणाहजओ अवज्जविरईए ।
एगव्वयाइ चरिमो, अणुमइमित्तो त्ति देसजई ॥ २८ ॥

अणुमइविरओ य जई,
दोण्ह वि करणाणि दोण्णि न उ तइयं ।
पच्छा गुणसेढी सिं, तावइया आलिगा उप्पिं ॥ २९ ॥

परिणमपच्चयाओ, णाभोगगया गया अकरणा उ ।
गुणसेढी सिं निच्चं, परिणामा हाणिवुड्ढिज्जुया ॥ ३० ॥

ચઠગડયા પજ્જતા, તિન્નિ વિ સંયોયણા વિજોર્યંતિ ।
કરણેહિં તીહિં સહિયા, નંતરકરણં ઉવસમો વા ॥ ૩૧ ॥

દંસણમોહે વિ તહા, કયકરણદ્વા ય પચ્છિમે હોઇ ।
જિણકાલગો મણુસ્સો, પટ્ટવગો અટ્ટવાસુપ્પિં ॥ ૩૨ ॥

અહવા દંસણમોહં, પુવ્વં ઉવસામઇત્તુ સામન્ને ।
પઠમટિઠિમાવલિયં, કરેઇ દોણં અણુદિયાણં ॥ ૩૩ ॥

અદ્ધાપરિવિત્તાઠ, પમત્ત ઇયરે સહસ્સસો કિચ્ચા ।
કરણાણિ તિન્નિ કુણા, તઇયવિસેસે ઇમે સુણસુ ॥ ૩૪ ॥

અંતોકોડાકોડી, સંતં અનિયટ્ઠિણો ય ઉદહીણં ।
બંધો અંતોકોડી, પુવ્વકમા હાણિ અપ્પવહૂ ॥ ૩૫ ॥

ટિઠ્ઠિકણ્ડગમુક્કસ્સં, પિ તસ્સ પલ્લસ્સ સંખતમભાગો ।
ટિઠ્ઠિવંધવહુસહસ્સે, સેવ્વકેવ્વકં જં ભણિસ્સામો ॥ ૩૬ ॥

પલ્લાદિવડ્ઢવિપલ્લાણિ, જાવ પલ્લસ્સ સંખગુણહાણી ।
મોહસ્સ જાવ પલ્લં, સંખેજ્જઇભાગહાઽમોહા ॥ ૩૭ ॥

તો નવરમસંખગુણા, એક્કપહારેણ તીસગાણમહો ।
મોહે વીસગ હેટ્ઠા, ય તીસગાણુપ્પિ તઇયં ચ ॥ ૩૮ ॥

તો તીસગાણુપ્પિં, ચ વીસગાઇં અસંખગુણાણા ।
તઇયં ચ વીસગાહિ ય, વિસેસમહિયં કમેણેતિ ॥ ૩૯ ॥

અહુદીરણા અસંખેજ્જ સમયવદ્ધાણ દેસઘાઇ તથ ।
દાણંતરાયમણપજ્જવં ચ તો ઓહિદુગલાભો ॥ ૪૦ ॥

સુયભોગાચક્ખૂઓ, ચક્ખૂ ય તત્તો મઈ સપરિભોગા ।
વિરિયં ચ અસેઢિગયા, બંધંતિ ડ સવ્વઘાઈણિ ॥ ૪૧ ॥

સંજમઘાઈણંતર-મેત્થ ડ પઠમટ્ઠિઈ ય અન્નયરે ।
સંજલણાવેયાણં, વેઢ્ઢજ્જંતીણ કાલસમા ॥ ૪૨ ॥

દુસમયકયંતરે આલિગાણ છળ્લં ઉદીરણાભિનવે ।
મોહે એક્કટ્ઠાણે, બંધુદયા સંખવાસાણિ ॥ ૪૩ ॥

સંખગુણહાણિવંધો, એત્તો સેસાણઽસંખગુણહાણી ।
પડવસમણ ન્પુસં, અસંખગુણાઇ જાવંતો ॥ ૪૪ ॥

એવિત્થી સંખતમે, ગયમ્મિ ઘાઈણ સંખવાસાણિ
સંખગુણહાણિ એત્તો, દેસાવરણાણુદગરાઈ ॥ ૪૫ ॥

તો સત્તળ્લં એવં, સંખતમે સંખવાસિતો દોણ્લં ।
વિઝયો પુણ ટિઠ્ઠિવંધો, સવ્વેસિં સંખવાસાણિ ॥ ૪૬ ॥

છસ્સુવસમિજ્જમાણે, સેવકા ઉદયટ્ટિઈ પુરિસસેસા ।
 સમઝુણાવલિગદુગે, વદ્ધા વિ ય તાવદદ્ધા ॥ ૪૭ ॥
 તિવિહમવેઓ કોહં, કમેણ સેસેવિ તિવિહતિવિહે વિ ।
 પુરિસસમા સંજલણા, પદમટિઈ આલિગા અહિગા ॥ ૪૮ ॥
 લોભસ્સ બેતિભાગા, વિડયતિભાગોત્થ કિટ્ટિકરણદ્ધા ।
 એગફહ્ગવગ્ગણ-અણંતભાગો ઉ તા હેદ્ધા ॥ ૪૯ ॥
 અણુસમયં સેદીએ, અસંખગુણહાણિ જા અપુવ્વાઓ ।
 તલ્લિવરીયં દલિયં, જહન્નગાઈ વિસેસૂણં ॥ ૫૦ ॥
 અણુભાગોણંતગુણો, ચાઉમ્માસાઈ સંખભાગૂણો ।
 મોહે દિવસપુહુત્તં, કિટ્ટીકરણાઈસમયમ્મિ ॥ ૫૧ ॥
 ભિન્નમુહુત્તો સંખિજ્જેસુ ય, ઘાઈણ દિણપુહુત્તં તુ ।
 વાસસહસ્સપુહુત્તં, અન્તો દિવસસ્સ અંતે સિ ॥ ૫૨ ॥
 વાસસહસ્સપુહુત્તા, વિવરિસઅન્તો અઘાઈકમ્માણં ।
 લોભસ્સ અણુવસંતં, કિટ્ટીઓ જં ચ પુવ્વુત્તં ॥ ૫૩ ॥
 સેસદ્ધં તણુરાગો, તાવડયા કિટ્ટી ઝ ય પદમટિઈં ।
 વજ્જિય અસંખભાગં, હેટ્ટુવરિમુદીરએ સેસા ॥ ૫૪ ॥
 ગેણંતો ય મુયંતો, અસંખભાગો ય ચરમસમયમ્મિ ।
 ઉવસામેઈં બીય-ટિઈં પિ પુવ્વં વ સવ્વદ્ધં ॥ ૫૫ ॥
 ઉવસંતદ્ધા ભિન્નમુહુત્તો તીસે ય સંખતમતુલ્લા ।
 ગુણસેદી સવ્વદ્ધં, તુલ્લા ય પાસકાલેહિં ॥ ૫૬ ॥
 ઉવસંતા ય અકરણા, સંકમણોવટ્ટણા ય દિટ્ઠિતિગે ।
 પચ્છાણુપુવ્વિગાએ, પરિવડઈ પમત્તવિરતો તિ ॥ ૫૭ ॥
 ઉવકાઈદત્તા બીડય-ટિઈંહિ ઉદયાદિસું ખિવડિ દવ્વં ।
 સેદીઈ વિસેસૂણં, આવલિઉપ્પિં અસંખગુણં ॥ ૫૮ ॥
 વેડજ્જંતીણેવં, ઇયરાસિં આલિગાઈ બાહિરઓ ।
 ણ હિ સંકમાણુપુવ્વિં, છાવલિગોદીરણાણુપ્પિં ॥ ૫૯ ॥
 વેડજ્જમાણસંજલણદ્ધા, અહિગા ઉ મોહગુણસેદી ।
 તુલ્લા ય જયારૂઠો, અતો ય સેસેહિ સે તુલ્લત્તિ ॥ ૬૦ ॥
 સ્વવગુવસામગપડિવય - માણદુગુણો ય તહિં તહિં વન્થો ।
 અણુભાગોણંતગુણો, અસુભાણ સુભાણ વિવરીઓ ॥ ૬૧ ॥
 કિચ્ચા પમત્તતદિયર-ટાણે પરિવત્તિં બહુસહસ્સાણિ ।
 હિટ્ઠિલ્લાણંતરદુગં, આસાણં વા વિ ગચ્છેજ્જા ॥ ૬૨ ॥

ઉવસમસમ્મત્તદ્ધા, અન્તો આઠવચ્ચયા ધુવં દેવો ।
 તિસુ આઠગેસુ બદ્ધેસુ જેણ સેટ્ઠિં ન આરુહઈ ॥ ૬૩ ॥
 ઉગ્ધાડિયાણિ કરણાણિ ઉદયટિઈમાઈગં ઇયરતુલ્લં ।
 એગભવે દુક્ખુત્તો, ચરિત્તમોહં ઉવસમેજ્જા ॥ ૬૪ ॥
 ઉદયં વજ્જિય ઇત્થી, ઇત્થિં સમયઈ અવેયગા સત્ત ।
 તહ વરિસવરો વરિસવરિત્થિં સમગં કમારદ્ધે ॥ ૬૫ ॥
 પગઈટિઈ અણુભાગ - પ્પેસમૂલુત્તરાહિ પવિભત્તા ।
 દેસકરણોવસમણા, તીએ સમિયસ્સ અટ્ટપયં ॥ ૬૬ ॥
 ઉબ્બટ્ટણઓવટ્ટણ - સંકમણાઈં ચ નન્ન(તિન્નિ) કરણાઈં ।
 પગઈતયા ઉવસમિઠ્ઠ, પહૂ નિયટ્ટિમ્મિ વટ્ટંતો ॥ ૬૭ ॥
 દંસણમોહાણંતાણુવંધિણં સગણિયટ્ટિઓ ણુપ્પિં ।
 જા ઉવસમે ચઉદ્ધા, મૂલુત્તરણાઈસંતાઓ ॥ ૬૮ ॥
 ચઉરાઈજુઆ વીસા, એકવીસા ય મોહટાણાણિ ।
 સંકમણિયટ્ટિપાઉગ્ગાઈં સજસાઈં ણામસ્સ ॥ ૬૯ ॥
 ટિઈસંકમોબ્બ ટિઈઉવ-સમણા નવરિં જહન્નયા કજ્જા ।
 અબ્બવસિદ્ધિ જહન્ના, ઉબ્બલગણિયટ્ટિગે વિયરા ॥ ૭૦ ॥
 અણુભાગસંકમસમા, અણુભાગુવસામણા ડણિયટ્ટિમ્મિ ।
 સંકમપ્પેસતુલ્લા, પ્પેસુવસામણા ચેત્થ ॥ ૭૧ ॥

- : ઉપશમનાકરણમ્ સમાપ્તમ્ :-

- : અથ નિધત્તિકરણ તથા નિકાચનાકરણ :-

દેસોવસમણતુલ્લા, હોઈ ણિહત્તી ણિકાયણા ણવરં ।
 સંકમણં પિ ણિહત્તીઈ ણત્થિ સેસાણિ વિયરસ્સ ॥ ૭૨ ॥
 ગુણસેટ્ઠિપ્પેસમ્મં, થોવં પત્તેગસો અસંખગુણં ।
 ઉવસમણાઈસુ તીસુ વિ, સંકમણેહાપવત્તે ય ॥ ૭૩ ॥
 થોવા કસાયઉદયા, ટિઈવંધોદીરણા ય સંકમણે ।
 ઉવસામણાઈસુ અજ્ઞવસાયા કમસો અસંખગુણા ॥ ૭૪ ॥

- : નિધિત્તિનિકાચનાકરણે સમાપ્તે :-

www.jainelibrary.org

ૐ હીં શ્રી સિદ્ધાચલમણ્ડન શ્રી આદિનાથાય નમઃ ।

—: અથ દુહું ઉપશમનાકરણ :-

—: અથ ૧લી સમ્યક્ત્વ ઉત્પાદ પ્રરૂપણા :-

કરણકયાકરણા વિ ય, દુવિહા ઉવસામણત્ય વિદ્યાણ
અકરણઅણુદિનાણ, અણુઓગધરે પણિવયામિ ॥ ૧ ॥

કરણકૃતાકરણાકપિ ચ, દ્વિવિધોપશમનાકરણ દ્વિતીયાયાઃ ।
અકરણાનુદીર્ણણયા, અનુયોગધરાન્ પ્રણિપતામિ ॥ ૧ ॥

ગાથાર્થ :- અહીં કરણકૃત અને અકરણકૃત એ બે પ્રકારની ઉપશમના(દેશોપશમના) છે, તેમાં અકરણકૃત અને અનુદીર્ણ એ બે નામ પર્યાયવાળી બીજી ઉપશમનાના (અકરણોપશમનાના) જ્ઞાનને ધારણ કરનાર આચાર્યોને હું (શિવશર્મસૂરિ) નમસ્કાર કરું છું

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે વિસ્તાર પૂર્વક ઉદરીણા કહી, હવે ઉપશમનાને કહેવાનો અવસર છે. અને ત્યાં આ અર્થાધિકાર છે.

૧ પ્રથમ સમ્યક્ત્વોપાદ પ્રરૂપણા	૫ દર્શનમોહનીય ક્ષપણા
૨ દેશવિરતિ લાભ પ્રરૂપણા	૬ દર્શનમોહનીય ઉપશમના
૩ સર્વવિરતિ લાભ પ્રરૂપણા	૭ ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના
૪ અનંતાનુબંધિ વિસંયોજના	૮ દેશોપશમના

એ ૮ અર્થાધિકાર ભેદાનુભેદ સહિત છે. ત્યાં ઉપશમનાકરણ સર્વ પ્રકારે કહેવું અશક્ય છે. તેથી જેટલે અંશે વ્યાખ્યાન કરવામાં પોતાની અશક્તિ છે તેટલે અંશે તેને = ઉપશમનાને જાણકાર એવા આચાર્યોને આ આચાર્ય (શ્રી શિવશર્મસૂરિ) નમસ્કાર કરવાનો ઇચ્છાવાળા કહે છે.

અહીં કરણકૃત અને અકરણકૃત એ પ્રમાણે બે પ્રકારની ઉપશમના છે. ત્યાં યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વ અને અનિવૃત્તિ એ ૩ કરણને સાધ્ય જે ક્રિયા વિશેષ તે કરણ કહેવાય છે. અને તે ક્રિયા વડે કરાયેલ જે ઉપશમના તે કરણકૃત ઉપશમના કહેવાય છે, અને એ લક્ષણથી વિપરિત લક્ષણવાળી જે સંસારિ જીવોને ગિરિ પરથી પડતી નદીના પ્રવાહે વૃત્તાદિ આકારને પ્રાપ્ત થતાં પથ્થરની જેમ યથાપ્રવૃત્તાદિ કરણરૂપ ક્રિયાવિશેષ વિના પણ વેદનના અનુભવાદિ કારણથી ઉપશમના થાય છે. તે અકરણકૃત ઉપશમના કહેવાય છે.

અને આ કરણકૃત અકરણકૃતરૂપ બે પ્રકાર તે દેશોપશમનાના જ જાણવાં. પરંતુ સર્વોપશમનાના બે પ્રકાર નથી, કારણ કે સર્વોપશમના તો કરણ પૂર્વક જ થાય છે. અને પંચસંગ્રહ મૂલ ટીકામાં કહ્યું છે. “દેશોપશમના કરણકૃતા કરણરહિતા ચ, સર્વોપશમના તુ કરણકૃતૈવેતિ ” અર્થ : દેશ ઉપશમના કરણકૃત અને અકરણકૃત = કરણ રહિત છે, અને સર્વ ઉપશમના તો કરણકૃત જ છે.

આ અકરણોપશમનાના અકરણોપશમના અને અનુદીર્ણોપશમના એ બે નામ છે, હંમણા તેનો અનુયોગ વિચ્છેદ થવાથી તેને જાણનાર વિશિષ્ટ એવા ચૌદ પૂર્વને જાણકાર અનુયોગને ધારણ કરનારને હું શિવશર્મસૂરિ નમસ્કાર કરું છું તેથી અહીં કરણકૃત ઉપશમનાનો અધિકાર છે તે સિદ્ધ થાય છે.

સવ્વસ્સ ય દેસસ્સ ય, કરણુવસમણા દુસન્નિ એવ્કિવ્વકા ।
સવ્વસ્સ ગુણપસત્થા, દેસસ્સ વિ તાસિ વિવરીયા ॥ ૨ ॥

સર્વસ્ય ચ દેશસ્ય ચ, કરણોપશમના દ્વિસંજ્ઞા એકૈકસ્યા : ।
સર્વસ્ય ચ ગુણપ્રશસ્તા, દેશસ્યાપિ તયોર્વિપરીતા ॥ ૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- અને તે કરણકૃત ઉપશમના સર્વ વિષયની અને દેશવિષયની એમ બે પ્રકારની છે. અને એકેકના બે બે નામ છે તે આ પ્રમાણે - ^૧સર્વોપશમનાના ગુણોપશમના અને પ્રશસ્તોપશમના એ બે નામ છે. તથા ^૨દેશોપશમનાના બે નામ તેથી વિપરીત છે, અર્થાત્ અગુણોપશમના અને અપ્રશસ્તોપશમના એ બે નામ દેશોપશમનાના છે.

સવ્વુવસમણા મોહસ્સેવ ઉ તસ્સુવસમવ્કિયા જોગ્ગો ।
પંચોદિઓ ઉ સન્ની, પજ્જતો લદ્ધિતિગજુત્તો ॥ ૩ ॥

પુવ્વં પિ વિસુજ્ઞંતો, ગંઠિયસત્તાણઙ્કમિય સોહિં ।
અન્નયરે સાગારે, જોગે ય વિસુદ્ધલેસાસુ ॥ ૪ ॥

ટિડસત્તકમ્મ અન્તોન્કોડીકોડી કરેત્તુ સત્તપ્પહં ।
દુટ્ટાણચઉટ્ટાણે, અસુભસુભાણં ચ અણુભાણં ॥ ૫ ॥

દંધંતો ધુવ્વગ્ગડી, ભવપાઉગ્ગા સુન્ના અણાઙ્ક દ ।
જોગવસા ય પાણં, ઉવ્કોસં મજ્ઞિમ જહણ્ણં ॥ ૬ ॥

- ૧ સનામાં રહેલા દ્વિતીય સ્થિતિગત દલિકો અંતરકરણ કર્યા બાદ પૂર્વ પૂર્વ સમય કરતાં ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યાત અસંખ્યાત ગુણકારે ઉપશમાવી તેને એવી સ્થિતિમાં મુકે છે કે જેની અંદર સંક્રમાદિ કોઈ કરણ ન લાગે અને અંતર્મુદૂર્ત સુધી ઉદય પણ ન થાય. એટલા માટે તેને સર્વોપશમના અને ઉદયોપશમના કહેવામાં આવે છે. ઉપશમન ક્રિયા શરૂ થયા પછી પ્રતિસમય અસંખ્યાત અસંખ્યાતગુણ દલિક ઉપશમે છે માટે ગુણોપશમના નામ છે. અને સર્વોપશમ થયા પછી તે કર્મ જે ગુણને દબાવે છે તે સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં ખુલ્લો થાય છે માટે પ્રશસ્તોપશમના એવું ચોથું પર્યાયવાચક નામ છે.
- ૨ સનામાં રહેલા કર્મદલિકોને એવી સ્થિતિમાં મુકવા કે જેની અંદર ઉદ્ભવર્તના, અપવર્તના અને સંક્રમણ સિવાય કોઈ કરણ લાગે નહીં. એ દેશોપશમનામાં સર્વોપશમનાની જેમ સર્વથા અને અસંખ્યગુણકારે દલિકની ઉપશમના થતી નથી માટે દેશોપશમના અને અગુણોપશમના કહેવાય છે. જેનો દેશોપશમ થયેલ હોય છે તેનો ઉદય પણ હોઈ શકે છે, તેથી અનુદયોપશમ એવું પણ નામ છે. અને સર્વોપશમ થયા પછી જેમ પૂર્ણરૂપમાં ગુણ ઉઘાડો થાય છે તેમ દેશોપશમનામાં થતો નથી માટે અપ્રશસ્તોપશમના નામ છે. દેશોપશમનાનું સ્વરૂપ આગળ ઉપર આવશે.

ટીપ્પણ- ૧-૨

- ૧ સર્વોપશમના :- એટલે જે કર્મના સર્વ દલિકો અંતર્મુદૂર્તમાં ઉપશાંત થાય છે. અને અંતર્મુદૂર્ત સુધી ઉપશાંત રહે છે, પછી ઉપશાંતપણું નાશ પામે છે. તેને સર્વોપશમના કહેવાય છે. આ ફક્ત મોહનીયકર્મમાં પ્રવર્તે છે.
- ૨ ઉદયોપશમના : સર્વોપશમનામાં ઉદયને અટકાવી દીધો હોવાથી, સર્વોપશમના કરવાથી, ઉદય ન હોવાથી, ઉદયોપશમના એટલે ઉદયની અટકાયત પણ થાય માટે ઉદયોપશમના નામ છે.
- ૩ ગુણોપશમના : જેની અસંખ્યગુણકારે ઉપશમના થાય, જેની સમ્યક્ત્વ આદિ ગુણના કારણે અને અનિવૃત્તિ આદિ ગુણના કારણે ઉપશમના થાય, જેનાથી સંપૂર્ણપણે ગુણ ખુલ્લો થાય તે ગુણોપશમના કહેવાય છે.
- ૪ પ્રશસ્તોપશમના : જે પ્રશસ્ત અધ્યવસાયથી થાય, જે વર્ધમાન અધ્યવસાયથી થાય, જે ગુણને પ્રગટ કરે તે પ્રશસ્ત કાર્યનું કારણ હોવાથી પ્રશસ્તોપશમના કહેવાય છે.
- દેશોપશમના : જે કર્મ સંપૂર્ણપણે ઉપશમ ન થાય પણ થોડ થોડા દલિક ઉપશમ થયા કરે અંતર્મુદૂર્ત પછી ઉપશાંતપણું નાશ થયા કરે આ રીતે ચાલ્યા કરે તે દેશોપશમના કહેવાય છે. આ આઠે કર્મોમાં પ્રવર્તે છે.
- અનુદયોપશમના : જે કર્મો ઉપશમ થયા પછી પણ ઉદય હોઈ શકે છે. તેથી જે દલિકો ઉપશમિત છે તે દલિકોનો ઉદય પણ હોવાથી તેને અનુદયોપશમના કહી છે.
- અગુણોપશમના : જેની અસંખ્યગુણકારે ઉપશમના નથી, અથવા જે અનિવૃત્તિકરણના હિસાબે ઉપશમના નથી, જેનાથી સંપૂર્ણપણે ગુણ ખુલ્લો ન થાય તે અગુણોપશમના કહેવાય છે.
- અપ્રશસ્તોપશમના : જે સામાન્યથી પણ પ્રવર્તે, જે સંકિલ્પ અવસ્થામાં પણ પ્રવર્તે તે અપ્રશસ્તોપશમના કહેવાય છે.

ટિડિવંધદ્વાપૂર્ણે, નવવંધં પલ્લસંઘભાગુણં ।
અસુભસુભોણુભાગં, અણંતગુણહાણિવૃદ્ધિર્હિ ॥ ૭ ॥

કરણં અહાપવત્તં, અપુલ્લકરણમનિવૃત્તિકરણં ચ ।
અંતોમુહુત્તિયાઈ, ઉવસંતદ્ધં ચ લહઈ કમા ॥ ૮ ॥

સર્વોપશમના મોહસ્યૈવ તુ, તસ્યોપશમક્રિયાયોગ્યઃ ।
પચ્ચેન્દ્રિયસ્તુ સંજી, પર્યાપ્તો લબ્ધિત્રિકયુક્તઃ ॥ ૩ ॥

પૂર્વમપિ વિશુદ્ધ્યમાનઃ પ્રત્યિકસત્ત્વાનામતિક્રમ્ય શુદ્ધિમ્ ।
અન્યતરસ્મિન્ સાકારે, યોગે ચ વિશુદ્ધલેશ્યાસુ ॥ ૪ ॥

સ્થિતિં સત્કર્માડન્તઃકોટીકોટીં કૃત્વા સપ્તાનામ્ ।
દ્વિસ્થાનકચતુઃસ્થાને, અશુભશુભાનાં ચાડ્નુભાગમ્ ॥ ૫ ॥

બધ્નન્ ધ્રુવપ્રકૃતીઃ, ભવપ્રાયોગ્યાઃ શુભા અનાયુશ્ચ ।
યોગવશાચ્ચ પ્રદેશમ્, ઉત્કૃષ્ટં મધ્યમં જઘન્યમ્ ॥ ૬ ॥

સ્થિતિબન્ધાદ્વાપૂર્ણે, નવવંધં પલ્લસંઘભાગોનામ્ ।
અશુભશુભાનામનુભાગમ્, અનન્તગુણહાણિવૃદ્ધિભિઃ ॥ ૭ ॥

કરણં યથાપ્રવૃત્તમપૂર્વકરણમનિવૃત્તિકરણં ચ ।
આન્તર્મૌહૃત્તિકાન્યુપશાન્તાદ્વાજ્ઞ લભતે ક્રમાત્ ॥ ૮ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વ ઉપશમના મોહનીયકર્મની જ થાય છે. તે સર્વોપશમનાની ક્રિયા યોગ્ય પંચેન્દ્રિય સંજી પર્યાપ્ત ત્રણ લબ્ધિ યુક્ત જીવ છે. ॥ ૩ ॥

(કરણકાળથી) પૂર્વ પણ વિશુદ્ધિ પામતો, ગ્રંથિ સુધી આવેલ અભવ્યથી અધિક વિશુદ્ધિવાળો, કોઇપણ એક સાકારોપયોગ, કોઇપણ એક યોગમાં, અને કોઇપણ એક વિશુદ્ધ લેશ્યામાં વર્તતો. ॥ ૪ ॥

(આયુષ્ય સિવાયના) સાત કર્મની અંતઃકોડાકોડી સ્થિતિ કરીને, અશુભ પ્રકૃતિઓના અનુભાગને ૨ સ્થાનિક અને શુભપ્રકૃતિઓના અનુભાગને ૪ સ્થાનિક અનુભાગસત્તા કરીને. ॥ ૫ ॥

ધ્રુવપ્રકૃતિ-૪૭ બાંધતો અને ભવ પ્રાયોગ્ય આયુષ્ય સિવાય શુભનો જ બંધ કરે અને યોગને અનુસારે પ્રદેશબંધ પણ ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ અને જઘન્ય કરે છે. ॥ ૬ ॥

સ્થિતિબંધનો કાળ પૂર્ણ થયે છતે અન્ય નવો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમનો સંખ્યેયભાગ ન્યૂન કરે છે, તથા અશુભ અનુભાગને અનંતગુણહીન અને શુભ અનુભાગને અનંતગુણાધિક બાંધે છે. ॥ ૭ ॥

(ઉપર કહેલ વિશેષણવાળો વિશિષ્ટ જીવ ક્રમસર) યથાપ્રવૃત્ત અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ કરે છે. તે પ્રત્યેકનો અંતર્મુહુર્ત્ત અને સર્વનો એકત્ર કાળ પણ અંતર્મુહુર્ત્ત પ્રમાણ છે. અને પછી ઉપશાન્ત અદ્વાને પામે છે. ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ :- અહીં સર્વ ઉપશમના મોહનીયકર્મની જ હોય છે, અને બાકીના ૭ કર્મોની તો દેશ ઉપશમના થાય છે. ત્યાં સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, સંજી અને પંચેન્દ્રિય એ ત્રણ લબ્ધિ યુક્ત અર્થાત્ પંચેન્દ્રિયત્વ - સંજિત્વ અને પર્યાપ્તત્વરૂપ ત્રણ લબ્ધિ સહિત જીવ તે મોહનીયકર્મની સર્વોપશમના રૂપ ક્રિયાની યોગ્યતાવાળો હોય છે. અથવા ઉપશમલબ્ધિ ઉપદેશ શ્રવણલબ્ધિ અને ત્રણ કરણમાં હેતુભૂત એવી ઉત્કૃષ્ટયોગ લબ્ધિ, એ ત્રણ લબ્ધિ યુક્ત જીવ મોહનીયની સર્વોપશમના કરવાને યોગ્ય ગણાય છે. ॥ ૩ ॥

તથા કરણકાળથી પૂર્વે પણ અંતર્મુહુર્ત્તકાળ સુધી દરેક સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિએ વધતો તથા ગ્રંથી સુધી આવેલા અભવ્ય જીવોને જે વિશુદ્ધિ હોય છે. તેથી પણ અધિક વિશુદ્ધિમાં વર્તતો અર્થાત્ તેથી અનંતગુણ વિશુદ્ધિમાં વર્તતો. તથા

મતિજ્ઞાન - શ્રુતજ્ઞાન - વિભંગજ્ઞાનમાંથી કોઇપણ એક જ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગમાં વર્તતો તથા મનયોગ વચનયોગ કાયયોગમાંથી કોઇપણ એક યોગમાં વર્તતો, તથા વિશુદ્ધ લેશ્યામાંથી કોઇપણ એક વિશુદ્ધ લેશ્યામાં વર્તતો અર્થાત્ જઘન્ય પરિણામથી તેજોલેશ્યામાં મધ્યમ પરિણામથી પદ્મલેશ્યામાં અને ઉત્કૃષ્ટ પરિણામથી શુક્લલેશ્યામાં વર્તતો જીવ હોય છે.

તથા આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મોની સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ કરીને^૪ અશુભ પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ચાર સ્થાનક સત્તાવાળો છે તેને બે સ્થાનક સત્તાવાળો કરે અને શુભ કર્મોનો અનુભાગ બે સ્થાનક સત્તાવાળો તે ચાર સ્થાનક સત્તાવાળો કરે છે. ॥ ૫ ॥

તથા ધ્રુવપ્રકૃતિ જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૮, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, તૈજસ, કાર્મણ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ અને અંતરાય-૫ = એ ૪૭ પ્રકૃતિઓ પોત પોતાને ભવયોગ્ય પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓમાં શુભનો જ બંધ કરે તે પણ આયુષ્ય વર્જને જ શુભનો બંધ કરે કારણ કે અતિવિશુદ્ધ પરિણામી જીવ આયુષ્ય બંધનો આરંભ ન કરે તેથી અહીં આયુષ્યનું વર્જનું કહ્યું છે. અને ભવ પ્રાયોગ્ય એમ કહેવા દ્વારા આ પ્રમાણે સૂચન કરાય છે કે તિર્યચ કે મનુષ્ય પ્રથમ સમ્યક્ત્વને ઉત્પન્ન કરે ત્યારે દેવગતિ પ્રાયોગ્ય શુભપ્રકૃતિઓ દેવદ્વિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈકિયદ્વિક પ્રથમ સંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, શુભવિહાયોગતિ ત્રસદશક, સાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્રરૂપ-^૫૨૧ પ્રકૃતિઓ^૬ (પરાવર્તમાન) બાંધે છે.

દેવ કે નારકી પ્રથમ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે ત્યારે મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્ય મનુષ્યદ્વિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, પ્રથમ સંસ્થાન, પ્રથમ સંઘયણ, ઔદારિકદ્વિક, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસદશક, સાતાવેદનીય ઉચ્ચગોત્રરૂપ (પરાવર્તમાન પુન્યની)^૭ ૨૨ પ્રકૃતિઓ^૮ બાંધે છે. ફક્ત ૭મી નારકીવાળો પ્રથમ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે તિર્યચદ્વિક^૯ અને નીચગોત્ર કહેવી. બાકીની પ્રકૃતિઓ તે પ્રમાણે જ કહેવી.

તથા બંધાતી પ્રકૃતિઓની સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ બાંધે છે, પણ અધિક બાંધે નહીં. અને યોગના વશથી પ્રદેશબંધ પણ ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ અને જઘન્યપણે બાંધે છે. તે આ પ્રમાણે જઘન્ય યોગે વર્તતો જઘન્ય પ્રદેશબંધ કરે, મધ્યમ યોગે વર્તતો મધ્યમ પ્રદેશબંધ કરે અને ઉત્કૃષ્ટ યોગે વર્તતો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે છે. ॥ ૬ ॥

તથા સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયે છતે બીજો સ્થિતિબંધ પૂર્વના સ્થિતિબંધ અપેક્ષાએ પલ્લોપમના સંખ્યેયભાગ ન્યૂન કરે છે. તે સ્થિતિબંધ પણ પૂર્ણ થયે છતે બીજો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યેયભાગ ન્યૂન કરે છે. અને અશુભપ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનક અનુભાગ બાંધે તે પણ દરેક સમયે અનંતગુણહીન બાંધે છે. અને શુભપ્રકૃતિઓનો ચતુઃસ્થાનિક બાંધે તે પણ દરેક સમયે અનંતગુણાધિક બાંધે છે. ॥ ૭ ॥

કરણકાલથી પૂર્વ અંતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી આ પ્રકારે કરતો થકો જીવ પરિણામ વિશેષ લક્ષણરૂપ યથાપ્રવૃત્તકરણ કરે છે, પછી તરત જ અપૂર્વકરણ, પછી તરત જ અનિવૃત્તિકરણ કરે છે. અને આ ત્રણ કરણોના દરેકનો અંતર્મુહૂર્ત કાલ છે. અને ત્રણ કરણોનો ભેગો કાલ પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જ છે. આ ત્રણ કરણ પૂર્ણ થયા પછી તરત જ ચોથી ઉપશાંતાદ્વા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે પણ અંતર્મુહૂર્તની જ જાણવી.

૩ અભવ્યને પ્રથમ વિશુદ્ધિ તથા યથાપ્રવૃત્તકરણ હોય છે. પરંતુ તે કોઇ પણ મોહનીયકર્મની સર્વોપશમના કરી શકતો નથી, અને અહીં સર્વોપશમનાને અધિકારીને જે જીવો પ્રથમ વિશુદ્ધિમાં વર્તે તેઓની વિશુદ્ધિ, સર્વથા સર્વોપશમના નહીં કરનાર અભવ્ય જીવોની યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત સુધી જાય તે જીવોની વિશુદ્ધિથી પણ અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોઇ શકે છે, માટે આ વાક્ય સમુચ્ચયપણે વિશુદ્ધિમાં વર્તનાર જીવોનું નથી. પરંતુ સર્વોપશમના કરનાર એવા વિશુદ્ધિમાંવર્તાતાં જીવોનું છે.

૪ પ્રકૃતિસત્તા-સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, આહા-૭ અને જિનનામ એ ૧૦ વિના ૧૪૪ હોય. ૪ આયુષ્યમાંથી યથાસંભવ હોય. પ્રદેશસત્તા-અજધ-૦ અનુત્કૃષ્ટ હોય. પણ ૫ નિદ્રા, જાતિચતુ-૦, ૪ આનુપૂર્વી, સ્થાવર ચતુ-૦, આતપ, આહારક, જિન, સમ્ય-૦ અને મિશ્ર આટલાનો ઉદય તો હોતો જ નથી.

૫ અહીં શુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ લીધેલ હોવાથી ૨૧/૨૨ બતાવી છે પરંતુ હાસ્ય-રતિ અને પુરુષવેદ પણ બંધાતુ હોવાથી લેવું જોઇએ.

૬ સાતાવેદનીય અને ઉચ્ચગોત્ર સિવાય ૧૮ પ્રકૃતિઓમાં ધ્રુવબંધિની વર્ણચતુષ્ક, અગુરુલઘુ, તૈજસ, કાર્મણ, નિર્માણ તથા ઉપધાત એ નવ પ્રકૃતિ ઉમેરવાથી નામકર્મની દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૨૮ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

૭ સાતાવેદનીય અને ઉચ્ચગોત્ર વિના ૨૦ પ્રકૃતિઓમાં ઉપર કહેલ ધ્રુવબંધિ-૮ પ્રકૃતિઓ ઉમેરવાથી મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્ય ૨૮ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

૮ સાતમી નારકીવાળો ભવ સ્વભાવે જ ૧-૨ જે ગુણસ્થાનકે તિર્યચગતિ પ્રાયોગ્ય બંધ કરતો હોવાથી અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમય પર્યંત તિર્યચગતિ પ્રાયોગ્ય બંધ કરે છે. તેથી.

અણુસમયં વદ્દંતો, અજ્ઞવસાણાણંતવુગુણાણં ।
પરિણામદ્વાણાણં, દોસુ વિ લોગા અસંખિજ્ઞા ॥ ૧ ॥

અનુસમયં વર્ધમાનો- ડધ્યવસાયાનામનન્તગુણનયા ।
પરિણામસ્થાનાનાં, દ્વયોરપિ લોકા અસંખ્યેયાઃ ॥ ૧ ॥

ગ્રાથાર્થ :- દરેક સમયે અધ્યવસાયોની અનંતગુણ વિશુદ્ધિમાં (કરણ સમાપ્તિ સુધી) વર્તે છે. અને યથાપ્રવૃત્ત તથા અપૂર્વ એ બે કરણમાં અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયસ્થાનો છે.

ટીકાર્થ :- હવે કરણોનું જ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે-દરેક સમયે સમયે અધ્યવસાયોની અનંતગુણપણે વિશુદ્ધિથી વધતો જ્યાં સુધી કરણની સમાપ્તિ થાય છે ત્યાં સુધી નિરન્તર વધે છે. વળી દરેક કરણોને વિષે કેટલાં અધ્યવસાયસ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે, તો કહે છે -યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણ એ બન્ને પણ કરણના પરિણામ સ્થાનો દરેક સમયે અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ થાય છે, તે આ પ્રમાણે-યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમ સમયે વિશોધિસ્થાનો અનેક જીવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે. તેથી બીજા સમયે વિશેષાધિક, તેથી ત્રીજા સમયે પણ વિશેષાધિક, એ પ્રમાણે અપૂર્વકરણને વિષે પણ જાણવું.

અને આ યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણ સંબંધી અધ્યવસાયસ્થાનોની સ્થાપના વિષમ ચોરસ ક્ષેત્ર થાય છે. અને^{૧૦} ઉપર ઉપર વિચારતાં અનંતગુણવૃદ્ધિ થી વધતાં જાણવું. અને તિચ્છી રીતે વિચારતાં ષટ્સ્થાનપતિત થાય છે. અને તે બન્નેની ઉપર અનિવૃત્તિકરણના અધ્યવસાયસ્થાનો મુક્તાવલી મોતીના હારને આકારે સ્થાપના છે. (યંત્ર નંબર ૧ થી ૬ જુઓ)

મન્દવિસોહી પદ્મસ્સ સંખભાગાહિ પદ્મસમયમ્મિ ।
ઉવકસ્સં ઉપ્પિમહો એવ્કેવ્કં દોણ્હ જીવાણં ॥ ૧૦ ॥

આ ચરમાઓ સેસુવ્કોસં પુલ્લપ્પવત્તમિઙ્ગનામં ।
વિઙ્ગયસ્સ વિઙ્ગયસમ્પે, જહણ્ણમવિ અણંતરુવ્કસ્સા ॥ ૧૧ ॥

મન્દવિશોધિઃ પ્રથમસ્ય સંખ્યેયભાગૈઃ પ્રથમસમયે ।
ઉત્કૃષ્ટમુપર્યધશ્ચૈકેકં દ્વયોર્જીવયોઃ ॥ ૧૦ ॥

આચરમાચ્છેષોત્કૃષ્ટાણિ, પૂર્વપ્રવૃત્તમિતિ નામ ।
દ્વિતીયસ્ય દ્વિતીયસમયે, જઘન્યમપ્યનન્તરોત્કૃષ્ટાત્ ॥ ૧૧ ॥

ગ્રાથાર્થ :- કરણ પ્રતિપન્ન બે જીવોમાં પ્રથમ જીવને પ્રથમ સમયે મંદ વિશુદ્ધિ અલ્પ છે. તેથી દ્વિતીયાદિક સમયમાં યાવત્ સંખ્યાતમા ભાગ સુધી અનંતગુણ વિશુદ્ધિ છે. તેથી બીજા જીવને પ્રથમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ઉપરના દ્વિતીયાદિક સમયની જઘન્ય અને નીચેના દ્વિતીયાદિક સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ કહેવી. ॥ ૧૦ ॥

શેષ અંતિમ સંખ્યાતમા ભાગમાં અંતિમ સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ નિરંતરપણે અનંતગુણ કહેવી. એનું “પૂર્વપ્રવૃત્ત” એવું બીજું પણ નામ છે. હવે બીજા અપૂર્વકરણના બીજા સમયમાં જે જઘન્ય વિશુદ્ધિ છે તે પણ પૂર્વાનંતર (પ્રથમ) સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિથી અનંતગુણ છે. ॥ ૧૧ ॥

૮ એક કાલે યથાપ્રવૃત્ત વિગેરે કરણોમાં જીવો વધારેમાં વધારે પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ જેટલાં હોય છે. તેથી અધ્યવસાયમાં વર્તતાં જીવો વધારેમાં વધારે એટલા જ મળી શકે. બાકીના અધ્યવસાયો શૂન્ય (ખાલી) હોય છે. પરંતુ ભૂતકાલની અપેક્ષાએ અનંતા જીવો તે તે કરણ પામેલા હોવાથી અનંત જીવો અધ્યવસાય પામ્યા છે. છતાં અસંખ્યેય લોક જેટલાં જ અધ્યવસાય હોવાથી અનંત જીવોને એક સરખા અધ્યવસાયો પ્રાપ્ત થાય છે. તે એમ સમજવું.

૧૦ એક જીવની અપેક્ષાએ યથાપ્રવૃત્તકરણ અને અપૂર્વકરણમાં ઉર્ધ્વમુખી વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે. તિર્યક્મુખી વિશુદ્ધિ હોતી નથી. તિર્યક્મુખી વિશુદ્ધિ સમાન સમયમાં રહેલા અનેક જીવોની અપેક્ષાએ વિચારાય, ઉર્ધ્વમુખી વિશુદ્ધિ એક જીવની અપેક્ષાએ અને અનેક જીવની અપેક્ષાએ વિચારાય. તિર્યક્મુખી વિશુદ્ધિ પ્રથમ કરણ અને બીજા કરણમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે. અનેક જીવોની અપેક્ષાએ ઉર્ધ્વમુખી વિશુદ્ધિ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં ષટ્સ્થાન પતિત હોય છે. અને અપૂર્વકરણમાં અનંતગુણવૃદ્ધ જ વિશુદ્ધિ હોય છે. આ વિગતને વિસ્તારથી સમજવા માટે ત્રણે કરણમાં અધ્યવસાય અને વિશુદ્ધિના સ્થાપના યંત્રો બતાવે છે.

**પ્રથમ યથાપ્રવૃત્તકરણના અધ્યવસાયની અસત્
સ્થાપનાનો યંત્ર નંબર - ૧ ઉદ્યમુખે**

સમય	પ્રત્યેક ખંડમાં અસત્કલ્પનાથી અધ્યવસાયનો આંકડો				અધ્ય- વસાયનો કુલ આંકડો
૧૨	$\frac{૧૦૦ થી ૧૧૪}{૧૫}$	$\frac{૧૧૫ થી ૧૩૦}{૧૬}$	$\frac{૧૩૧ થી ૧૪૭}{૧૭}$	$\frac{૧૪૮ થી ૧૬૫}{૧૮} =$	૬૬
૧૧	$\frac{૮૬ થી ૯૯}{૧૪}$	$\frac{૧૦૦ થી ૧૧૪}{૧૫}$	$\frac{૧૧૫ થી ૧૩૦}{૧૬}$	$\frac{૧૩૧ થી ૧૪૭}{૧૭} =$	૬૨
૧૦	$\frac{૭૩ થી ૮૫}{૧૩}$	$\frac{૮૬ થી ૯૯}{૧૪}$	$\frac{૧૦૦ થી ૧૧૪}{૧૫}$	$\frac{૧૧૫ થી ૧૩૦}{૧૬} =$	૫૮
૯	$\frac{૬૧ થી ૭૨}{૧૨}$	$\frac{૭૩ થી ૮૫}{૧૩}$	$\frac{૮૬ થી ૯૯}{૧૪}$	$\frac{૧૦૦ થી ૧૧૪}{૧૫} =$	૫૪
૮	$\frac{૫૦ થી ૬૦}{૧૧}$	$\frac{૬૧ થી ૭૨}{૧૨}$	$\frac{૭૩ થી ૮૫}{૧૩}$	$\frac{૮૬ થી ૯૯}{૧૪} =$	૫૦
૭	$\frac{૪૦ થી ૪૯}{૧૦}$	$\frac{૫૦ થી ૬૦}{૧૧}$	$\frac{૬૧ થી ૭૨}{૧૨}$	$\frac{૭૩ થી ૮૫}{૧૩} =$	૪૬
૬	$\frac{૩૧ થી ૩૯}{૯}$	$\frac{૪૦ થી ૪૯}{૧૦}$	$\frac{૫૦ થી ૬૦}{૧૧}$	$\frac{૬૧ થી ૭૨}{૧૨} =$	૪૨
૫	$\frac{૨૩ થી ૩૦}{૮}$	$\frac{૩૧ થી ૩૯}{૯}$	$\frac{૪૦ થી ૪૯}{૧૦}$	$\frac{૫૦ થી ૬૦}{૧૧} =$	૩૮
૪	$\frac{૧૬ થી ૨૨}{૭}$	$\frac{૨૩ થી ૩૦}{૮}$	$\frac{૩૧ થી ૩૯}{૯}$	$\frac{૪૦ થી ૪૯}{૧૦} =$	૩૪
૩	$\frac{૧૦ થી ૧૫}{૬}$	$\frac{૧૬ થી ૨૨}{૭}$	$\frac{૨૩ થી ૩૦}{૮}$	$\frac{૩૧ થી ૩૯}{૯} =$	૩૦
૨	$\frac{૫ થી ૮}{૫}$	$\frac{૧૦ થી ૧૫}{૬}$	$\frac{૧૬ થી ૨૨}{૭}$	$\frac{૨૩ થી ૩૦}{૮} =$	૨૬
૧	$\frac{૧ થી ૪}{૪}$	$\frac{૫ થી ૮}{૫}$	$\frac{૧૦ થી ૧૫}{૬}$	$\frac{૧૬ થી ૨૨}{૭} =$	૨૨

યંત્ર નંબર-૧ ની સમજૂતી :- આ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં અંતર્મુદૂર્ત કાલ છે. તેના દરેક સમયમાં અસંખ્ય અધ્યવસાયો છે. અને આ કરણના સમયો પણ અસંખ્યાતા છે. આ અંતર્મુદૂર્ત કાલના સંખ્યાતા ભાગ કરવાના (૧થી૪ સમય, ૫થી૮ સમય, ૯ થી ૧૨ સમય) એટલે એક એક ભાગમાં અસંખ્યાત સમય આવશે. દરેક ભાગના સમય સરખા કરવા. પ્રથમ ભાગમાં જેટલાં સમય આવે તેટલી સંખ્યા એ પણ અસંખ્યાતરૂપ છે. તેની કોઈ નિશ્ચિત રકમ છે. પ્રથમ સમયમાં જેટલાં અધ્યવસાય છે, તેના એક ભાગમાં જેટલાં સમય તેટલાં વિભાગ કરવા, ઉત્તરોત્તર વિભાગ મોટો લેવો. દરેક વિભાગમાં અસંખ્યલોક જેટલાં અધ્યવસાયો ષટ્સ્થાનના ક્રમથી હોય છે.

પ્રથમ સમયમાં જેટલાં વિભાગ છે. તેમાંનો પ્રથમ વિભાગ (૧ થી ૪) ફક્ત પ્રથમ સમયમાં જ છે. બીજો વિભાગ (૫ થી ૮) એ બીજા સમયમાં પહેલો વિભાગ થાય છે. અને ત્રીજો વિભાગ (૧૦ થી ૧૫) એ બીજા સમયમાં બીજો વિભાગ થાય છે. અને તેજ બીજો વિભાગ (૧૦ થી ૧૫) એ ત્રીજા સમયમાં પહેલો વિભાગ થાય છે. તે રીતે યાવત્ પહેલા સમયનો છેલ્લો વિભાગ ૧૬થી૨૨ એ બીજા સમયમાં દ્વિચરમ (ઉપાન્ત્ય) વિભાગ (૧૬ થી ૨૨) થાય છે. અને

બીજા સમયમાં ચરમ વિભાગ (૨૩ થી ૩૦) નવો આવે છે. અને પ્રથમ સમયના ચરમ વિભાગ (૧૬ થી ૨૨) કરતા પછીના ખંડ (૨૩ થી ૩૦) માં અધ્યવસાયો સંખ્યાથી કંઈક અધિક હોય છે. દરેક ખંડોમાં પ્રથમ કરતાં ચરમ અધ્યવસાય અનંતગુણ છે, (જેમ ૧ કરતાં ૪ અનંતગુણ છે)

દરેક ખંડોમાં ચરમ અધ્યવસાય કરતાં પછીના ખંડનું પ્રથમ અધ્યવસાય એ પણ અનંતગુણ છે. (જેમ ૪ કરતાં ૫ એ અનંતગુણ છે.) આના આધારે વિશુદ્ધિ યંત્ર પણ બેસશે.

દરેક ખંડમાં જે અધ્યવસાય છે, તેનો ક્રમ રસબંધના ષટ્સ્થાનની જેમ સમજવો.

યથાપ્રવૃત્તકરણમાં અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિનું સ્થાપનાનો યંત્ર નં. ૨

સમય	જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧૨	૨૦	૨૪
૧૧	૧૮	૨૩
૧૦	૧૬	૨૨
૯	૧૪	૨૧
૮	૧૨	૧૯
૭	૧૦	૧૭
૬	૮	૧૫
૫	૬	૧૩
૪	૪	૧૧
૩	૩	૯
૨	૨	૭
૧	૧	૫

યંત્ર નં. ૨ની સમજૂતી :- અહીં ઊર્ધ્વમુખથી શરૂ કરવું પ્રથમ સમયે (૧) ની જઘન્ય વિશુદ્ધિ અલ્પ તેથી બીજા સમયોમાં (૨ની) જઘન્ય અનંતગુણ, તેથી ત્રીજા સમયમાં (૩ની) અનંતગુણ તેથી ૪થા સમયમાં (૪ની) જઘન્ય અનંતગુણ. અહીં યથા-પ્રવૃત્તકરણનો સંખ્યાત્મક ભાગ પૂર્ણ થયો. તે ૪થા સમયની જઘન્ય કરતાં પ્રથમ સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ (૫ની) અનંતગુણ. તે કરતાં સંખ્યાત્મક ભાગ પછીના પમા સમયમાં જઘન્ય (૬ની) અનંતગુણ. તે કરતાં નીચે બીજા સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ (૭ની) અનંતગુણ એ પ્રમાણે ક્રમસર આંકડા અનંતગુણ અનંતગુણ આવે. જે છેલ્લો સંખ્યાત્મક ભાગ ૨૧થી ૨૪નો ભાગ બાકી રહેલો તે અનુક્રમે અનંતગુણ છે.

બીજા અપૂર્વકરણના અધ્યવસાયની અસત્ સ્થાપનાનો યંત્ર નં. ૩

સમય	કયાંચીકયાં સુધી અધ્યવસાય	કુલ અધ્યવસાય
૧૦	૩૨૫ થી ૩૮૦	૫૬
૯	૨૭૩ થી ૩૨૪	૫૨
૮	૨૨૫ થી ૨૭૨	૪૮
૭	૧૮૧ થી ૨૨૪	૪૪
૬	૧૪૧ થી ૧૮૦	૪૦
૫	૧૦૫ થી ૧૪૦	૩૬
૪	૭૩ થી ૧૦૪	૩૨
૩	૪૫ થી ૭૨	૨૮
૨	૨૧ થી ૪૪	૨૪
૧	૧ થી ૨૦	૨૦

યંત્ર નં. ૩ની સમજૂતી :- અપૂર્વકરણમાં દરેક સમયમાં અસંખ્ય લોકાકાશ જેટલા અધ્યવસાયો ષટ્સ્થાનકમથી હોય છે. અને પ્રથમ સમય (૧થી ૨૦) ના અધ્યવસાય બીજા સમયમાં જતા નથી. તેથી બીજા સમયમાં પ્રથમ સમયના ઉત્કૃષ્ટ (૨૦) કરતાં અનંતગુણ પાવળવાલો પ્રથમ ૨૧મો અધ્યવસાય હોય છે. તે પછી ક્રમસર અસંખ્ય લોકાકાશ અધ્યવસાય ષટ્સ્થાનકમથી હોય છે. આ રીતે દરેક સમયમાં સમજવું.

અપૂર્વકરણમાં અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિનું સ્થાપનાનો ચંત્ર નંબર - ૪

સમય	જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧૦	૧૯	૨૦
૯	૧૭	૧૮
૮	૧૫	૧૬
૭	૧૩	૧૪
૬	૧૧	૧૨
૫	૯	૧૦
૪	૭	૮
૩	૫	૬
૨	૩	૪
૧	૧	૨

ચંત્ર નં-૪ની સમજૂતી :- આ અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સમયમાં જઘન્ય (૧ની) અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ છે તે અલ્પ છે. પણ યથાપ્રવૃત્તના ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય કરતાં અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોય છે. તેથી પ્રથમ સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ (૨ની) અનંતગુણ તે કરતા ૨જા સમયમાં જઘન્ય (૩ની) અનંતગુણ, તેથી ૨જા સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ (૪ની) અનંતગુણ એ પ્રમાણે ૨૦ આંકડા સુધી ક્રમસર અનંતગુણ લેવું

ત્રીજા અનિવૃત્તિકરણના અધ્યવસાયની અસત્ સ્થાપનાનો ચંત્ર નંબર - ૫-૬

સમય	કેટલામો અધ્યવસાય	વિશુદ્ધિ ચંત્ર નં-૬
૮	૪૦મો ૧	૮
૭	૩૫મો ૧	૭
૬	૩૦મો ૧	૬
૫	૨૫મો ૧	૫
૪	૨૦મો ૧	૪
૩	૧૫મો ૧	૩
૨	૧૦મો ૧	૨
૧	૫મો ૧	૧ અલ્પ પછી ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ

ચંત્ર નં-૫-૬ ની સમજૂતી :- અનિવૃત્તિકરણમાં જેટલાં સમયો છે તેટલાં જ અધ્યવસાયો છે. એટલે ૧-૧ સમયમાં ૧-૧ જ અધ્યવસાય હોય છે. તેથી તિર્યક્મુખી વિશુદ્ધિ એક સરખી હોવાથી ઊર્ધ્વમુખી વિશુદ્ધિ મુક્તાવલીની જેમ એક પંક્તિરૂપે ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ જ હોય છે, તેથી ઉત્તરોત્તર અધ્યવસાય અનંતગુણ જ હોય છે. (પ્રમા કરતાં ૧૦મો અનંતગુણ છે.) અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમયની વિશુદ્ધિ કરતાં અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોય છે.

ટીકાર્થ :- પ્રથમ યથાપ્રવૃત્તકરણનું સ્વરૂપ :- અહીં બુદ્ધિ કલ્પનાવડે બે પુરુષ એકી સાથે યથાપ્રવૃત્તકરણ પ્રાપ્ત કરે છે. તેમાં પ્રથમ જીવ સર્વ જઘન્ય શ્રેણિથી પ્રાપ્ત કરે છે, અને બીજો જીવ સર્વ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ શ્રેણિથી પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં પ્રથમ પુરુષની પ્રથમ સમયે સર્વ જઘન્ય મંદ વિશુદ્ધિ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી બીજા સમયે જઘન્ય વિશુદ્ધિ અનંતગુણવૃદ્ધ હોય છે, તેથી ત્રીજા સમયે પણ જઘન્ય વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી યથાપ્રવૃત્તકરણનો સંખ્યેયભાગ જાય. તેથી અર્થાત્ સંખ્યાત ભાગના અન્ત્ય સમય (૪) થી પ્રથમ સમયે બીજા જીવનું ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ સ્થાન

હવે રજા અપૂર્વકરણ :- ને કહે છે, ‘વિડ્યસ્ત’ ઇત્યાદિ બીજા અપૂર્વકરણના બીજા સમયે જઘન્ય પણ વિશુદ્ધિસ્થાન પણ અનન્તર ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિસ્થાનથી અર્થાત્ પ્રથમ સમયગત ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિસ્થાનથી અનંતગુણ છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે-અહીં યથાપ્રવૃત્તકરણની જેમ પ્રથમથી જ નિરન્તર જઘન્ય વિશુદ્ધિસ્થાનો અનંતગુણપણે ન કહેવાં. પરંતુ પ્રથમ સમયે પ્રથમથી જઘન્ય વિશુદ્ધિસ્થાન સર્વથી અલ્પ કહેવું. તે પણ યથાપ્રવૃત્તકરણના છેલ્લા (૧૩મા) સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિસ્થાનથી અનંતગુણ છે. તેથી પ્રથમ સમયે જ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિસ્થાન અનંતગુણ છે. તેથી પણ બીજા સમયે જઘન્ય વિશુદ્ધિસ્થાન અનંતગુણ છે. તેથી પણ તેજ બીજા સમયે ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિસ્થાન અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે દરેક સમયે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવી કે જ્યાં સુધી અપૂર્વકરણના ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિનો છેલ્લો સમય આવે. (યંત્ર નં-૮ જુઓ)

નિવ્યયનમવિ તતો સે, ટિડરસઘાયટિડબન્ધગદ્ધા ડુ ।
ગુણસેઢી વિ ય સમગં, પઢમે સમયે પવત્તંતિ ॥ ૧૨ ॥

નિર્વચનમપિ તતઃ તસ્ય, સ્થિતિરસઘાતસ્થિતિબન્ધકાદ્ધા તુ ।
ગુણશ્રેણિરપિ ચ સમકં, પ્રથમ સમયે પ્રવર્તન્તે ॥ ૧૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- પછી 'સે' તે અપૂર્વકરણનું 'નિર્વચન' એટલે જેવું નામ તેવા પ્રકારનો અર્થરૂપ નિશ્ચય વચનને કહીશ. તે આ પ્રમાણે-'અપૂર્વાણિ' એટલે પૂર્વે નહીં પ્રાપ્ત થયેલ એવા સ્થિતિઘાત રસઘાત-ગુણશ્રેણિ અન્યસ્થિતિબંધાદિને ઉત્પન્ન કરનાર કરણ = અધ્યવસાય વિશેષ જેને વિષે છે, તે અપૂર્વકરણ કહેવાય છે. કારણ કે અહીં સ્થિતિઘાત રસઘાત અન્ય સ્થિતિબંધ અને ગુણશ્રેણિ એ ચારે પણ નવા પદાર્થ પ્રથમ સમયે જ એકી સાથે જ પ્રવર્તે છે.

ડયહિપુહત્તુવ્કસ્સં, ડયરં પલ્લસ્સ સંઘતમભાગો ।
ટિડકણ્ડગમણુભાગા-ગણંતભાગા મુહત્તંતો ॥ ૧૩ ॥

અણુભાગકણ્ડગાણં, બહુહિં સહસ્સેહિં પૂરણં એકં ।
ટિડકણ્ડ સહસ્સેહિં, તેસિં બીયં સમાણેહિં ॥ ૧૪ ॥

ડદધિપૃથક્ત્વમુત્કૃષ્ટ - મિતરં પલ્યસ્ય સંખ્યેયતમભાગઃ ।
સ્થિતિકણ્ડકમણુભાગાનામનન્તભાગાન્ મુહૂર્તાન્તિઃ ॥ ૧૩ ॥

અણુભાગકણ્ડકાનાં, બહુભિઃ સહસ્રૈઃ પૂર્યેદેકમ્ ।
સ્થિતિકણ્ડસહસ્રૈઃ, તેષાં દ્વિતીયં સમાનયતિ ॥ ૧૪ ॥

અપૂર્વકરણ વિશુદ્ધિ યંત્ર નં. - ૮

અહીં સર્વ સમયને વિષે પરસ્પર આકાન્ત પ્રપણા કરવી,

પ્રથમ ૧ સમયે જઘન્ય વિશોધિ સર્વથી અલ્પ (તે પણ યથાપ્રવૃત્તના સર્વોત્કૃષ્ટ થી અનંતગુણ)
તેથી તેની જ ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ.

તેથી ૨ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૩ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૪ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૫ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૬ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૭ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૮ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

તેથી ૯ સમયે જઘન્ય વિશોધિ અનંતગુણ - તેથી ઉત્કૃષ્ટ વિશોધિ અનંતગુણ

ગાથાર્થ :- ઉત્કૃષ્ટથી ઘણાં સાગરોપમ અને ઇતર જઘન્યથી પલ્યોપમનો સંખ્યાતમા ભાગના સ્થિતિખંડનો અને અનુભાગને અંતર્મુદૂર્ત કાલથી ઉવેલે છે. ॥ ૧૩ ॥

ઘણાં હજારો અનુભાગ કંડકોવડે એક સ્થિતિઘાત પૂર્ણ થાય છે. તેવા હજારો સ્થિતિ કંડકોવડે બીજો થાય છે.

ટીકાર્થ :- ત્યાં (૧) સ્થિતિઘાત :-^{૧૧} નું સ્વરૂપ કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. સ્થિતિસત્તાના અગ્રિમભાગથી ઉત્કૃષ્ટથી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ પ્રમાણ અને જઘન્ય પલ્યોપમના સંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિખંડને ઉવેલે છે. અને ઉવેલીને જે સ્થિતિ નીચે ખંડિત થવાની નથી તે સ્થિતિમાં દલિકોને નાંખે છે. અને સ્થિતિખંડ અંતર્મુદૂર્ત કાલથી સંપૂર્ણ ઉવેલાય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા ૧૨માં કહ્યું છે. “**उक्कोत्तेण बहुसागराणि इयरेण पल्लसंखं । वित्तिअग्गाओ घायइ अत्तमुहुत्तेण विइक्कणं ॥**” અર્થ :- સ્થિતિના અગ્રભાગથી ઉત્કૃષ્ટથી ઘણાં સાગરોપમ પ્રમાણ અને ઇતર જઘન્યથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડને અંતર્મુદૂર્ત કાલમાં ઘાત કરે છે. ॥

પછી ફરી પણ નીચેથી પલ્યોપમના સંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિખંડને અંતર્મુદૂર્ત કાલથી ઉવેલે છે. અને પૂર્વે કહેલ રીતે જ દલિકો નાંખે છે. એ પ્રમાણે અપૂર્વકરણમાં ઘણાં હજારો સ્થિતિખંડને ઉવેલે છે. અને તેથી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જે સ્થિતિસત્તા હોય છે તેથી તેના અપૂર્વકરણના અન્ય સમયે સંખ્યેયગુણ હીન સ્થિતિસત્તા હોય છે.

હવે રજા રસઘાત :-^{૧૨} ને કહે છે. ‘**अणुभाग**’ ઇત્યાદિ અશુભ પ્રકૃતિઓનો જે અનુભાગ સત્તા છે તેનો અનંતમો ભાગ મૂકીને બાકીના અનંત અનુભાગ ખંડોને અંતર્મુદૂર્ત કાલથી વિનાશ કરે છે. પછી ફરી પણ તે મૂકેલા અનંત ભાગમાંથી અનંતમો ભાગ મૂકીને બાકીના અનુભાગને અંતર્મુદૂર્ત કાલથી નાશ કરે છે. એ પ્રમાણે એક સ્થિતિખંડનો ઘાત થતા ઘણાં હજારો અનુભાગ ખંડોનો ઘાત થાય છે. અને તેવા હજારો સ્થિતિખંડોના ઘાત વડે બીજું અપૂર્વકરણ સમાપ્ત થાય છે.

હવે ત્રીજું સ્થિતિબંધાદ્ધા (અન્ય સ્થિતિબંધ) :-કહે છે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે પૂર્વે નહીં થયેલો એવો પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ હીનરૂપ અન્ય સ્થિતિબંધ શરૂ કરે છે. સ્થિતિઘાત અને અન્ય^{૧૩} સ્થિતિબંધ એકી સાથે શરૂ થાય છે, અને એકી સાથે પૂર્ણ થાય છે. અને તેથી અન્ય સ્થિતિબંધની અને સ્થિતિઘાતની કાલથી સંખ્યા તુલ્ય થાય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-૧૫ માં કહ્યું છે. “**करणाइए अणुवो जो बन्धो सो न होइ जा अण्णो । बन्धगअद्धा सा तुल्लिगा उ विइक्कणगद्धा-**

૧૧ સ્થિતિઘાત એટલે જેટલી સ્થિતિનો ઘાત કરવાનો છે તેટલી સ્થિતિમાં કાળમાં ભોગવવા યોગ્ય દલિકોને ત્યાંથી ખસેડી ભૂમિકા સાફ કરવી તે -એટલે નિષેક રચના વખતે જે દલિકો તે સ્થાનકોમાં ભોગવવા યોગ્ય થયા હતા તે દલિકોને અન્ય સ્થાનકના દલિકો સાથે એટલે કે જે સ્થાનકોમાં તે દલિકો નાંખે છે તેની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવા તે. ઘણાં સાગરોપમ પ્રમાણ કે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિનો ઘાત કરે છે. એટલે કે તેટલી સ્થિતિમાં ભોગવાય તેટલાં દલિકોને ત્યાંથી ખસેડી તેટલી ભૂમિકા સાફ કરે છે, એટલે કે તેટલી સ્થિતિના દલિકો અન્ય સ્થિતિઓ સાથે ભોગવાય તેવા કરે છે. નિષેક રચના વખતે તે સ્થાનકોમાં દલિકો ગોઠવાયા હતા. સ્થિતિઘાત વખતે માત્ર અંતર્મુદૂર્તમાં જ ઉપર કહી તેટલી સ્થિતિમાં રચાયેલા દલિકો અન્ય સ્થિતિઓ કે જેનો સ્થિતિઘાત નથી થવાનો તેની સાથે ભોગવાય તેવા કરે છે. તેથી તેટલી સ્થિતિમાં ભોગવવા યોગ્ય દલિકો રહેતાં નથી, માટે સ્થિતિ ઓછી થઇ એમ કહેવાય છે.

૧૨ રસઘાત એટલે બંધ વખતે આત્માએ કાષાયિક અધ્યવસાયો દ્વારા કર્મપુદ્ગલોમાં જે શક્તિ ઉત્પન્ન કરી હતી તે શક્તિ ઓછી કરવી તે. અહીં વિશુદ્ધ પરિણામના યોગે આત્માના ગુણોની બંધ વખતે ઉત્પન્ન થયેલી આવારક શક્તિને વિશુદ્ધિના પ્રમાણમાં ઓછી કરે છે, સત્તામાં રહેલા અશુભપ્રકૃતિના રસના અનંતમા ભાગને છોડી અનંતા ભાગરૂપ એક ખંડને અંતર્મુદૂર્ત કાળે ઘાત કરે છે, અર્થાત્ તે ખંડમાંના અમુક પ્રમાણ રસને પહેલા સમયે, અમુક પ્રમાણ રસને બીજા સમયે, એમ ક્ષય કરતાં ચરમ સમયે, તે રસખંડનો સંપૂર્ણપણે નાશ થાય છે. ત્યારબાદ પહેલાં જે અનંતમો ભાગ મુક્યો હતો તેનો અનંતમો ભાગ મૂકી અનંતા ભાગને ઉપરોક્ત રીતે અંતર્મુદૂર્ત કાળે ઘાત કરે છે. આ પ્રમાણે રસનો ઘાત થવાથી ઉત્તરોત્તર અલ્પ અલ્પ રસવાળા દલિકો નીચે ઉતરે છે. એટલે અધ્યવસાયની નિર્મળતા પણ વધતી જાય છે. સ્થિતિખંડ જેમ સ્થિતિના અગ્ર ભાગથી થાય છે તેવી રીતે રસખંડ રસની કમસર જુદી સ્થાપના કરીએ તો તેના અગ્રભાગથી એનો નાશ થાય છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ રસસ્પર્ધકો પણ ધાત્યમાન સ્થિતિ વિના નીચેની સ્થિતિઓમાં પણ હોય છે. તેથી રસઘાત ધાત્યમાન સ્થિતિ સિવાયની નીચેની સ્થિતિઓમાં પણ થાય છે.

૧૩ એક સ્થિતિઘાતના કાલમાં દરેક સમયે સ્થિતિઘાતથી સ્થિતિ ઘટતી નથી, પણ અંતર્મુદૂર્ત સુધી સ્થિતિના દલિકો ઓછા થતા હોવાથી સ્થિતિ પાતલી થાય છે. અને અંતર્મુદૂર્તના ચરમ સમયે સ્થિતિ ખાલી થાય છે. તે રીતે રસઘાતમાં પણ ધાત્યમાન રસસ્પર્ધકો પ્રથમ સમયથી માંડીને રસઘાતના દ્વિચરમ સમય સુધી દલિકની અપેક્ષાએ પતલા થાય છે. અને રસઘાતના ચરમ સમયે તે સ્પર્ધકો સંપૂર્ણ ખાલી થાય છે. એક સ્થિતિખંડના કાલમાં હજારો રસઘાત થાય છે.

અપૂર્વ સ્થિતિબંધ અંતર્મુદૂર્ત કાલ સુધી એક સરખો પ્રવર્તે છે. એટલે કે દરેક સમયે થોડું થોડું ઘટીને અંતર્મુદૂર્તના છેલ્લા સમય સુધીમાં પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો જેટલો ભાગ ઘટતો નથી પરંતુ એક સરખો પ્રવર્તી અંતર્મુદૂર્ત પછી બીજો નવો સ્થિતિબંધ એક સાથે પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ઘટે છે.

૧૧” અર્થ :- અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જે સ્થિતિબંધ થાય છે, તે કરતાં બીજો સ્થિતિબંધ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધીના કાળને બંધકાદ્વા કહે છે. વળી તે બંધકાદ્વા-સ્થિતિઘાત તુલ્ય છે. (યંત્ર નં-૯ જુઓ) (ચિત્ર નં ૧-૨ જુઓ)

પ્રતિ રસઘાતમાં ઘાત્યમાન અનુભાગ સ્પર્ધક સંખ્યા યંત્ર નં-૯

ઘાત્યમાન ઘાત રસ કંડકો	ઘાત ઘાત અનુભાગ સ્પર્ધકો	બાકી રહેલ અનુભાગ સ્પર્ધકો
પ્રથમ કંડકમાં ઘાત ઘાત	૮૦૦ કોડ	૧૦૦ કોડ
બીજા ” ” ”	૮૦ કોડ	૧૦ કોડ
ત્રીજા ” ” ”	૮ કોડ	૧ કોડ
ચોથા ” ” ”	૮૦ લાખ	૧૦ લાખ
પાંચમા ” ” ”	૮ લાખ	૧ લાખ
છઠ્ઠા ” ” ”	૮૦ હજાર	૧૦ હજાર
સાતમા ” ” ”	૮ હજાર	૧ હજાર
આઠમા ” ” ”	૮૦૦	૧૦૦
નવમા ” ” ”	૮૦	૧૦

પ્રરૂપણ :- આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ રસ કંડકમાં ઘાત થતે છે તેમાં રહેલા અનુભાગ સ્પર્ધકો અનંતા છે. છતાં અસત્ કલ્પનાથી ૮૦૦ કોડ ઘાત થાય છે. અને બાકી રહેલ એક અનંતમો ભાગ અસત્કલ્પનાથી ૧૦૦ કોડ છે. એ પ્રમાણે બીજા આદિ રસઘાતમાં પણ એક અનંતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ અનુભાગનો વિનાશ કરે છે. તે પ્રમાણે એક સ્થિતિબંધમાં હજારો અનુભાગ ખંડો પસાર થાય.

ગુણસેદી નિક્ષેવો, સમયે સમયે અસંખ્યગુણાણ ।
અદ્વાદુગાદરિત્તો, સેસે સેસે ચ નિક્ષેવો ॥ ૧૫ ॥

ગુણશ્રેણ્યાં નિક્ષેપઃ, સમયે સમયેઽસંખ્યેયગુણનયા ।
અદ્વાદિકાતિરિક્તઃ, શેષે શેષે ચ નિક્ષેપઃ ॥ ૧૫ ॥

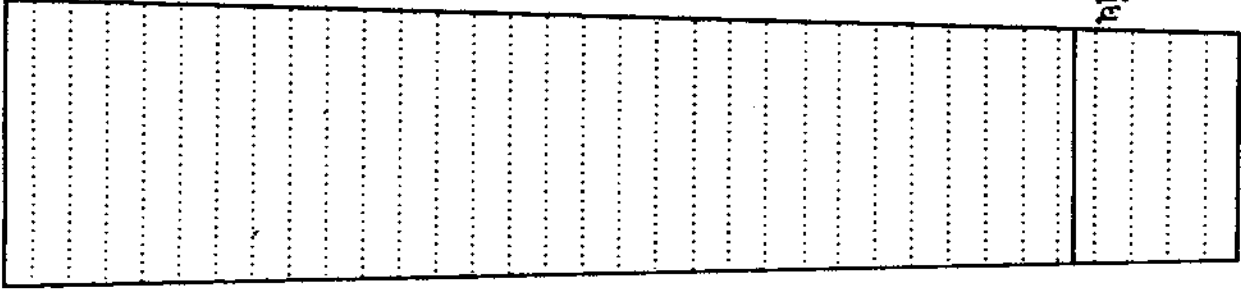
ગાથાર્થ :- સમયે સમયે અસંખ્યગુણ દલિકનો જે પ્રક્ષેપ કરવો તે ગુણશ્રેણિ કહેવાય છે. પુનઃ એ નિક્ષેપ તે અન્યના બે કરણના કાળથી કંઈક અધિક જાણવો. તથા દલિક નિક્ષેપ તે શેષ શેષ સમયોમાં થાય છે.

ટીકાર્થ :- હવે (ચોથી) ગુણશ્રેણિ :- નું સ્વરૂપ કહે છે. જે સ્થિતિ કંડકનો (ખંડરૂપ કંડકનો) ઘાત થાય છે. તેની મધ્યમાંથી દલિક ગ્રહણ કરીને ઉદય સમયથી શરૂ કરીને અંતર્મુહૂર્તના છેલ્લા સમય સુધી દરેક સમયે અસંખ્યેયગુણપણે નાંખે છે. અને કહ્યું છે કે “ઉવરિત્તિઙ્ઘિત્તો, ચિત્તૂં પુગ્ગતે ડ સો ચિવડ । ઉદયસમયમ્મિ કોવે ત્તો અ અસંખ્યગુણિ ડ ॥ ૧ ॥ કીયમ્મિ ચિવડ સમ્મ ત્તે અસંખ્યગુણિ ડ । એવં સમ્મ સમ્મ, અન્તમુહૂર્તં તુ જા પુન્ન ॥ ૨ ॥” (અર્થ :- તે ઉપરની સ્થિતિમાંથી પુદ્ગલોને લઈને થોડા ઉદય સમયમાં નાંખે છે, ત્યાર પછી બીજે સમયે અસંખ્યગુણ નાંખે છે, ત્રીજા સમયે તેનાથી અસંખ્યગુણ નાંખે છે. એ પ્રમાણે અંતર્મુહૂર્ત સુધી સમયે સમયે અસંખ્યગુણ નાંખે છે.) આ પ્રથમ સમયે ગ્રહણ કરેલ દલિક નિક્ષેપવિધિ છે. એ પ્રમાણે બીજા આદિ સમયે ગ્રહણ કરેલા દલિકોનો નિક્ષેપ વિધિ જાણવો. (અનુસંધાણ પેઠઝ નંબર-૧૯૭)

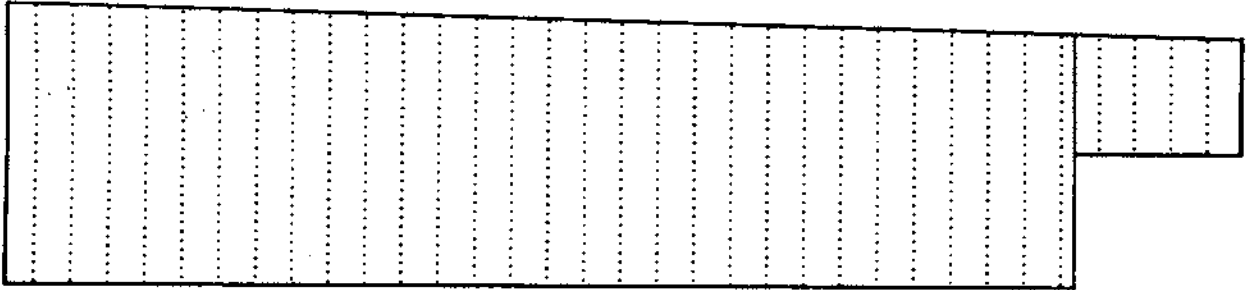
ચિત્ર નંબર - ૧ અપૂર્વકરણમાં થતો સ્થિતિઘાત

(ગાથા ૧૩-૧૪ ના આધારે)

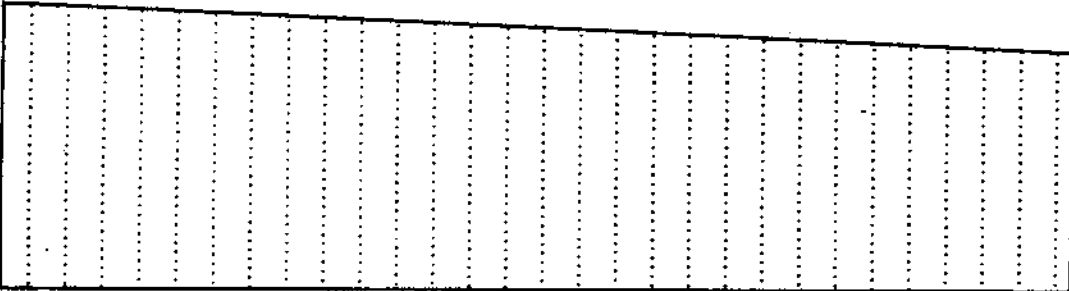
પલ્યોપમના
સંખ્યાતભાગ
પ્રમાણ સ્થિતિબંધ

અપૂર્વકરણ પ્રથમસમયમાં સ્થિતિસત્તા અંતઃકો,કો,સાગ, પ્રમાણ હોય છે. સ્થિતિઘાતમાં ઉલ્લેચાતો સ્થિતિબંડ જઘન્યથી પલ્યો,ના સંખ્યાતમો ભાગ માત્ર અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતગુણ મોટી સ્થિતિ હોય છે.

સ્થિતિઘાતકાળના દ્વિચરમ સમય સુધી દલિકોની અપેક્ષાએ સ્થિતિ પલ્યોપમના સંખ્યાતભાગ પ્રમાણ

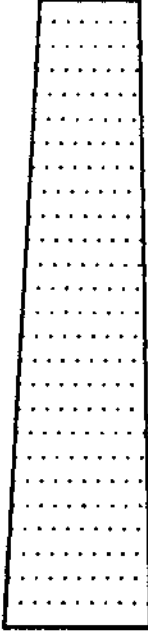

સ્થિતિઘાતકાળના છેલ્લા સમયે તે સ્થિતિબંડમાં બાકી રહેલા સર્વ દલિકોને લઈને નીચેની સ્થિતિમાં નાંખે છે. તેથી તે વખતે સ્થિતિમાંથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમો ભાગ જેટલી સ્થિતિ ઓછી થઈ જાય છે.

ચિત્ર નંબર - ૨ અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિબંધ

અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સ્થિતિબંધ

બંધાતા કર્મપ્રદેશોની નિષેકરચના

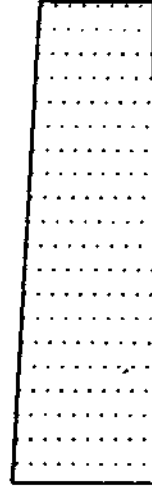

અબાધાકાળ

.....ઉદયસમય

અપૂર્વકરણમાં થતા પ્રથમ સ્થિતિબંધનું પ્રમાણ સ્થિતિસત્તાથી સંખ્યાતગુણહીન એવું અંતઃક્રોડો સાગરોપમ હોય છે.

અપૂર્વકરણમાં પહેલા સ્થિતિબંધનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ પૂર્ણ થયા બાદ બીજો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતભાગ અલ્પ હોય છે. આમ ત્રીજા - ચોથા વિગેરેમાં સમજવું

અબાધાકાળ

.....ઉદયસમય

બંધાતા કર્મપ્રદેશોની નિષેકરચના

અને ગુણશ્રેણિ રચનામાં પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને ગુણશ્રેણિના અન્ત્ય સમય સુધી ગ્રહણ કરેલ દલિકોને યથાક્રમે અસંખ્યેયગુણ જાણવું અને કહ્યું છે કે “દલિયં તુ ગિણ્દમાણો, પદ્મે સમયમ્મિ ચોવયં ગિણ્દે । ઉવરિલ્લિદિર્ઘિંતો, વિયમ્મિ અસંખગુણિયં તુ ॥ ૧ ॥ ગિણ્દ સમય દલિયં, તદ્દ સમય અસંખગુણિયં તુ । એવં સમય સમય જા ચરિમો અન્તસમજો તિ ॥ ૨ ॥” (અર્થ :- ગ્રહણ કરતાં દલિક પ્રથમ સમયે અલ્પ ગ્રહણ કરે છે, ઉપરની સ્થિતિમાંથી બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ દલિક લે છે, ત્રીજે સમયે અસંખ્યેયગુણ દલિક લે છે. એ પ્રમાણે સમયે સમયે જ્યાં સુધી છેલ્લો અંત સમય આવે ત્યાં સુધી ગ્રહણ કરે છે.) અહીં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ નિક્ષેપકાલ અને દલિકરચનારૂપ ગુણશ્રેણિકાલ અપૂર્વકરણ અનિવૃત્તિકરણના કાલથી કાંઈક અધિક જાણવો. તેટલાં કાલમાં નીચે નીચેની ઉદયક્ષણ વેદનથી ક્ષીણ થયે છતે ક્ષય થયા સિવાયની ક્ષણોમાં બાકીના દલિકની રચના કરે છે. પણ ઉપર ગુણશ્રેણિ વધે નહીં. અને કહ્યું છે કે “સેદ્ધિ કાલમાણં, દુણ્ણ ય કરણાણ સમહિયં જાણ । ચિન્નજ્ઞ સા ઉદણં જં સેસં તમ્મિ ણિક્કલેસો” ॥ તિ અર્થ :- શ્રેણિનો સમય બે કરણ અપૂર્વ તથા અનિવૃત્તિકરણથી કાંઈક અધિક જાણવો, ઉદય વડે તે ક્ષય પામે છે, અને જે બાકી રહે છે તેમાં નિક્ષેપ થાય છે.

ગાથાનો અક્ષરાર્થ આ પ્રમાણે છે-ગુણશ્રેણિમાં નિક્ષેપ સમયે સમયે અસંખ્યેયગુણપણે પૂર્વ પૂર્વ સમય અપેક્ષાએ ઉત્તર ઉત્તરના સમયે વધે છે. અને તે નિક્ષેપકાલ પણ અપૂર્વકરણ અનિવૃત્તિકરણ કાલથી કાંઈક અધિક હોય છે. તથા અપૂર્વકરણ અનિવૃત્તિકરણના સમયોને વિષે અનુભવતો અનુભવતો ક્ષય થયે છતે ગુણશ્રેણિ દલિકનો નિક્ષેપ બાકી રહેલા સમયોમાં થતો જાય છે. પણ (નિક્ષેપ વિષયના) સમયો ઉપરથી વધતા જતા નથી. (ચિત્ર નંબર-૩-૪-૫-૬ જુઓ)

અનિયટ્ટિમ્મિ વિ એવં, તુલ્લે કાલે સમા તત્તો નામં ।

સંચિન્નજ્ઞમે સેસે, મિન્નમુહૂત્તં અહો મુચ્ચા ॥ ૧૬ ॥

કિંચૂણમુહૂત્તસમં, ટિડ્બન્ધદ્વારે અંતરં કિચ્ચા ।

આવલિદુગેવકસેસે, આગાલ ઉદીરણા સમિયા ॥ ૧૭ ॥

અનિવૃત્તાવડપ્પેવં, તુલ્લે કાલે સમા તત્તો નામ ।

સંચેયતમે શેષે, મિન્નમુહૂત્તમથો મુક્ત્વા ॥ ૧૬ ॥

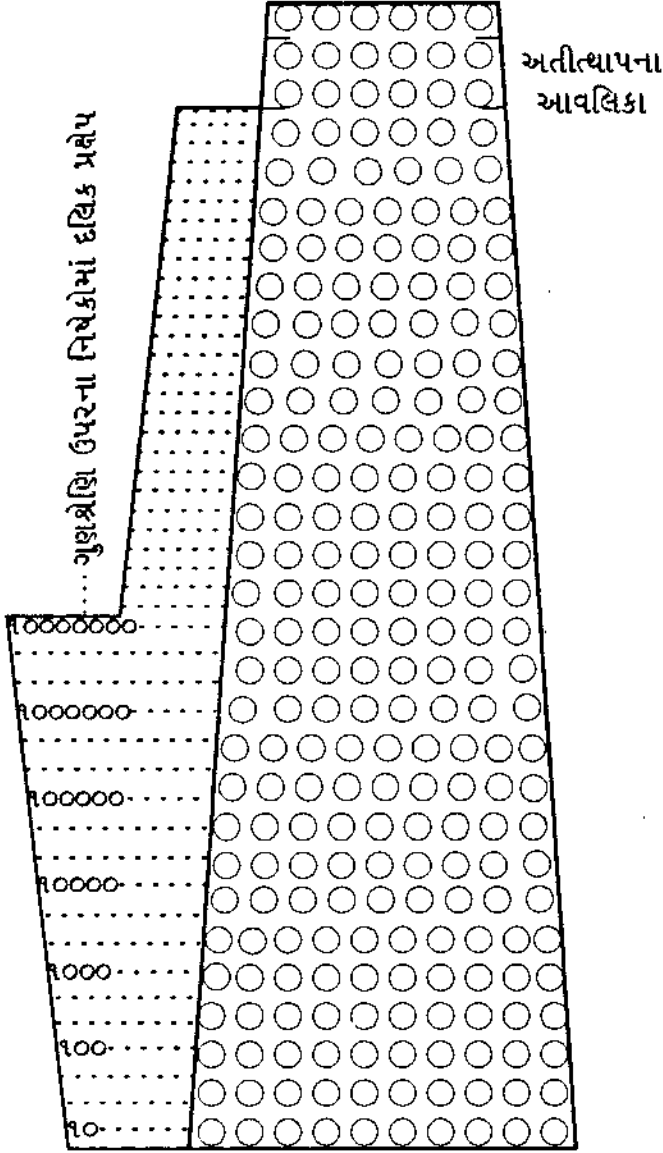
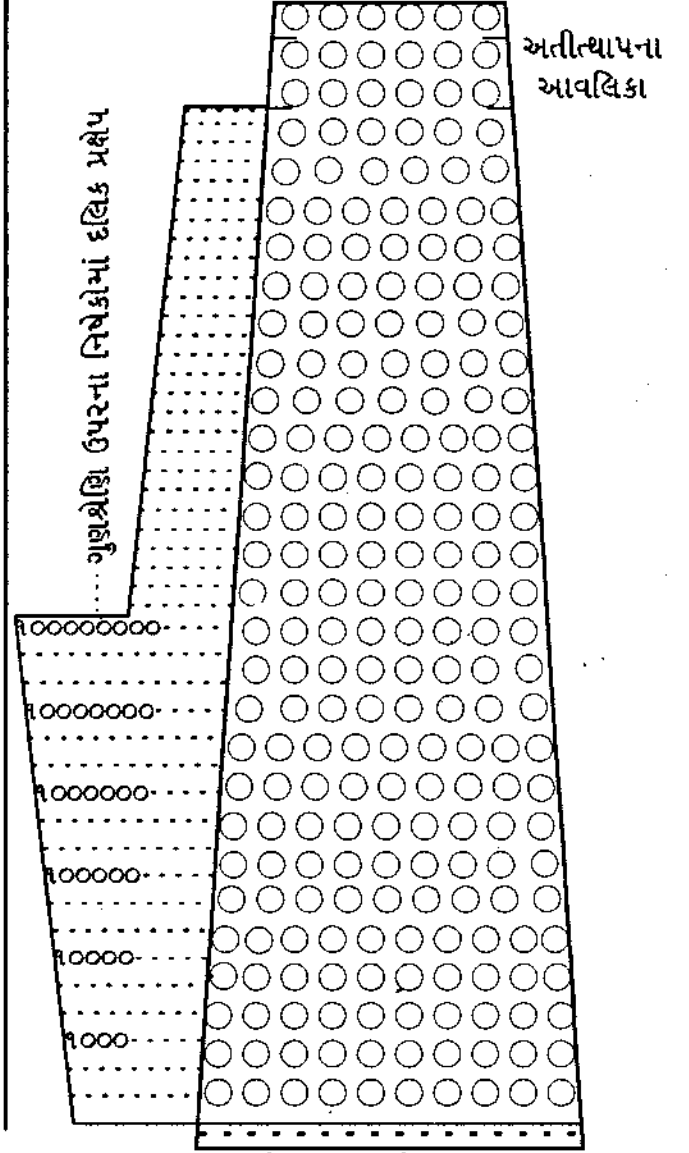
કિન્નિદૂનમુહૂત્તસમં, સ્થિતિબન્ધદ્વાયાડન્તરં કૃત્વા ।

આવલિકાદિકૈકશેષે, આગાલ ઉદીરણા શાન્તા ॥ ૧૭ ॥

ગાથાર્થ :- એ પ્રમાણે (સ્થિતિધાતાદિની પ્રવૃત્તિ) અનિવૃત્તિકરણમાં પણ જાણવી, એના સમાન કાળમાં સમવિશુદ્ધિ હોય છે માટે અનિવૃત્તિકરણ એવું નામ છે. એનો સંખ્યાતમો ભાગ શેષ રહે એક અંતર્મુહૂર્તને નીચે મુકીને ॥ ૧૬ ॥

અને દેશોણમુહૂર્ત (અંતઃ) સ્થિતિબંધાદ્વા જેટલું (અભિનવ સ્થિતિબંધ જેટલું) અંતર કરીને બે આવલિકા શેષ રહેતાં આગાલનો અને એક આવલિકા શેષ રહેતાં ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થાય છે. ॥ ૧૭॥

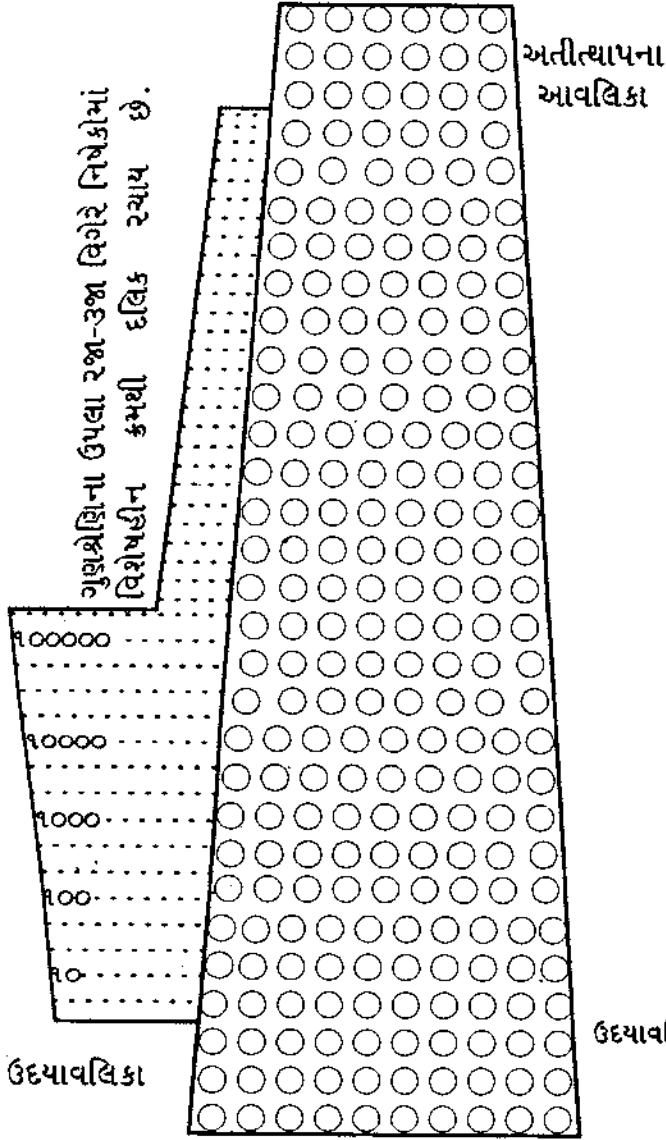
ટીકાર્થ :- હવે અનિવૃત્તિકરણનું :-સ્વરૂપ કહે છે. જે પ્રમાણે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને સ્થિતિધાતાદિ એકી સાથે પ્રવર્તે છે તે કહ્યું એ પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણમાં પણ કહેવું. તથા સમાનકાલે અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરેલ સર્વ જીવોની વિશુદ્ધિ સમાન જ હોય છે, પણ વિષમ ન હોય, તેથી અનિવૃત્તિકરણ નામ સાર્થક છે. અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે જે જીવો વર્તે છે, વર્ત્યા છે, અને વર્તશે, તે સર્વ જીવોની પણ વિશુદ્ધિ ઓછી નહીં, અને અધિક નહીં તેમ સરખી જ રહે છે. બીજા સમયે પણ જે જીવો વર્તે છે, વર્ત્યા છે, અને વર્તશે તેઓની સરખી વિશુદ્ધિ હોય છે. પરંતુ પ્રથમ સમયગત વિશુદ્ધિથી આ દ્વિતીય સમયગત વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે. એ પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણના અન્ત્ય સમય સુધી કહેવું. તેથી જ આ કરણમાં પ્રવેશ કરેલા જીવોનો તુલ્યકાળવાળા જીવોના અધ્યવસાયોની જે પરસ્પર નિવૃત્તિ = વ્યાવૃત્તિ તિર્યગ્ ચરદ્ધાન પતિત વૈષમ્ય લક્ષણ નથી. અર્થાત્ તિર્યગ્ ની જેમ છદ્માજ્ઞાવડિયા નથી તેથી અનિવૃત્તિકરણ એ નામ છે. અહીં ઊર્ધ્વમુખે અધ્યવસાયસ્થાનોની અનંતગુણવૃદ્ધિ સર્વ સમયોને વિષે રહે છે. અર્થાત્ અહીં જેટલાં સમયો છે તેટલાં જ અધ્યવસાયસ્થાનો છે. (ચંત્ર નં ૧૦ જુઓ) (અનુસંધાણ પે.નં-૨૦૦)

ચિત્ર નં. -૩ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે
ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણિચિત્ર નં. -૪ અપૂર્વકરણના બીજા સમયે
ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણિ

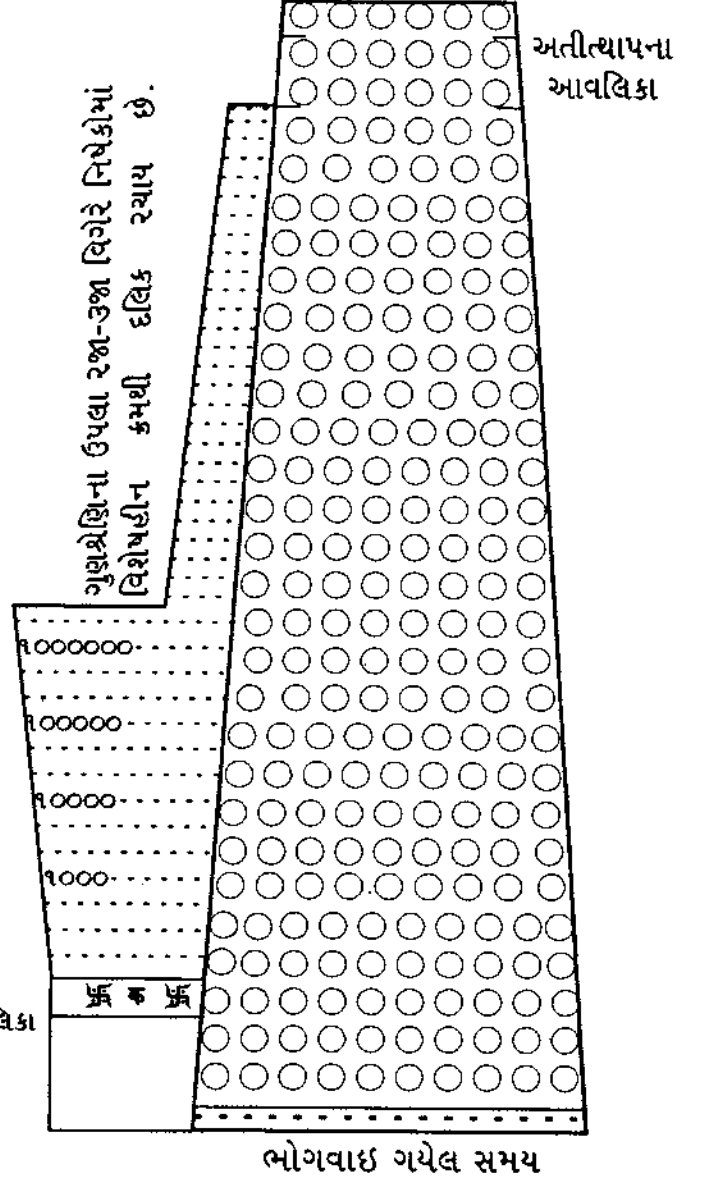
ભોગવાઈ ગયેલ સમય

ચિત્ર નંબર-૩-૪ ની સમજૂતી :- ચિત્ર નંબર-૩ માં ગુણશ્રેણિનો વિસ્તાર અપૂર્વ-અનિવૃત્તિ એ બે કરણના કાલથી વિશેષાધિક હોય છે. જ્યારે ૪ નંબર માં ગુણશ્રેણિનો વિસ્તાર પ્રથમ સમયની અપેક્ષાએ ૧ સમય ન્યૂન હોય છે. ૩ નંબરમાં દલિક નિષેપ પ્રથમ ૧૦ એટલે અસંખ્ય સમજવાં. તેથી ગુણશ્રેણિમાં ઉત્તરોત્તર નિષેક અસંખ્યગુણ અપાય છે, ૧૦૦, ૧૦૦૦ વિગેરે. તે રીતે ૪ નંબરમાં દલિક નિષેપ પણ ૩ નંબર કરતાં અસંખ્યગુણ હોય છે. તેથી ૧૦૦ ની સામે ૧૦૦૦ ઈત્યાદિ છે. બન્ને ચિત્રોમાં ૦૦ શૂન્ય તે ગુણશ્રેણિ પૂર્વે રહેલી સ્વભાવિક નિષેક રચના બતાવે છે. તે ઊર્ધ્વ ૩૦ બિન્દુરૂપ ૩૦ સ્થાનક છે. ૪ નંબરના ચિત્રમાં ૧ સમય ભોગવાઈ ગયેલ હોવાથી ૨૮ બિન્દુરૂપ ૨૮ સ્થાનક બતાવ્યા છે. .... આવા બિન્દુઓ તે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયમાં ગોઠવાઈ રહેલ દલિક સૂચવે છે. ગુણશ્રેણિના ચરમનિષેકથી (૧૦૦૦૦૦૦૦) અસંખ્યગુણહીન દલિક તેના ઉપલા નિષેકમાં નાંખે છે. તે ઉદયસમયથી છેક ઉપર અપવર્તનારૂપ છેલ્લી સ્થિતિ અને ૨ બિન્દુરૂપ અતીત્યાપના આવલિકા સિવાયની સ્થિતિઓમાં નાંખે છે આવલિકા દરેક જગ્યાએ સરખી હોય છે, છતાં અહીં અસત્કલ્પનાથી બે બિન્દુરૂપ બતાવ્યા છે. (ઈતિ ચિત્ર નં.-૩-૪ ની સમજૂતી સમાપ્ત.)

ચિત્ર નં.-૫ અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સમયે ઉદય
વિનાની પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણી

ચિત્ર નં.-૬ અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સમય
પછીના બીજા સમયે ઉદય વિનાની
પ્રકૃતિઓમાં રચાતી ગુણશ્રેણી

ચિત્ર નંબર-૫-૬ની સમજૂતી :- ચિત્ર નં-૫ માં ઉદયાવલિકાથી ન્યૂન બે કરણ કાલથી વિશેષ અધિક એવો ગુણશ્રેણીનો વિસ્તાર છે, જ્યારે ૬ નંબરમાં ૧ સમય ભોગવાઈ ગયેલ હોવાથી પહેલા સમય કરતાં એક સમય ન્યૂન ગુણશ્રેણીનો વિસ્તાર છે. અહીં પણ ૦૦ બિન્દુ ઊર્ધ્વ ૩૦ બિન્દુરૂપ ૩૦ સ્થાનક છે. તેમાં ૩ બિન્દુરૂપ ઉદયાવલિકાના છે. ૬ નંબરમાં ૧ સમય ભોગવાઈ ગયેલ હોવાથી ૨૯ બિન્દુ બતાવ્યા છે. ત્યાં ક = અપૂર્વકરણના પહેલા સમયે ઉદયાવલિકાની ઉપરનો પ્રથમ નિષેક. હવે ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ પામ્યો, તેમાં પહેલા સમયે જે દલિક નાંખ્યું હતું તે બતાવનાર ક્રમ આ ચિન્હ છે. ૫ નંબરના ચિત્રમાં ૧૦ એટલે અસંખ્ય છે. તેથી ઉત્તરોત્તર ગુણશ્રેણીના નિષેકમાં અપાઈ રહેલા દલિકોનો ૧૦ ગુણના ક્રમે ૧૦૦-૧૦૦૦ આદિ બતાવેલ છે તે અસંખ્યગુણ સમજવાં. ૬ નંબરના ચિત્રમાં ૫ નંબરના ચિત્ર કરતાં અસંખ્યગુણ નિષેક છે. તેથી ૧૦૦ની સામે ૧૦૦૦ વિગેરે બતાવેલ છે. ગુણશ્રેણીના ઉપરના પ્રથમ નિષેકમાં અસંખ્યગુણહીન દલિક અપાય છે. અને પછી બધે જ વિશેષહીનના ક્રમથી ત્યાં સુધી અપાય કે તે ઉદય સમયથી છેક ઉપર ૨ બિન્દુરૂપ અતીત્યાપના આવલિકા અને અપવર્તનારૂપ છેલ્લી સ્થિતિ એ ૩ સિવાય નિષેક થાય છે. (આવલિકા દરેક જગ્યાએ સરખી હોય છે, છતાં અહીં અસત્કલ્પનાથી બે બિન્દુરૂપ બતાવ્યા છે.) (છતિ ચિત્ર નં.-૫-૬ સમજૂતી સમાપ્ત)

તથા અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાત્મભાગ ગયે છે અને એક સંખ્યાત્મ ભાગ બાકી રહે છે તે મિથ્યાત્વનું અંતરકરણ કરે છે. અંતરકરણ = એટલે ઉદય ક્ષણથી ઉપર મિથ્યાત્વ સ્થિતિને અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અતિક્રમણ કરીને ઉપરની સ્થિતિ અટકાવીને તેની મધ્યમાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ તે પ્રદેશે વેદાતા દલિકનો અભાવ કરે છે. તે નિષ્પાદનકાલ પણ અંતરકરણ કાલ જ છે. જેમ તંતુઓનો સંયોજનાદિ કાલ પટકરણ કાલ કહેવાય છે. અર્થાત્ જેમ તંતુઓ ભેગા કરતાં હોય ત્યારે પણ પટ બનાવી રહ્યા છે તેમ કહેવાય છે. તે પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ પ્રથમ સ્થિતિથી કાંઈક ઓછો નવો અન્ય સ્થિતિબંધ કાલ સમાન છે. તે આ પ્રમાણે.... પ્રથમ સ્થિતિ અને અંતરકરણ બન્ને પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ એકી સાથે શરૂ કરે છે. અંતરકરણ ક્રિયાના પ્રથમ સમયે જ મિથ્યાત્વનો અન્ય સ્થિતિબંધ શરૂ કરે છે. અને તે અન્ય સ્થિતિબંધ અને અંતરકરણની ક્રિયા એક સાથે જ પરિસમાપ્ત થાય છે. અને અંતરકરણ કરાતે છે તે ગુણશ્રેણિ સંબંધી સંખ્યેયભાગ પ્રથમ અને દ્વિતીય સ્થિતિ આશ્રયીને રહેલા છે. પ્રથમને તો ગુણશ્રેણિના સંખ્યેયભાગને અંતરકરણ દલિક સાથે ઉવેલે છે, અર્થાત્ નાશ કરે છે.

તે ઉવેલવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે-જે અંતરકરણ સ્થિતિની મધ્યમાં રહેલ કર્મ પરમાણુના દલિકને આત્મા ગ્રહણ કરીને પ્રથમ સ્થિતિ અને ઉપરની દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે. એ પ્રમાણે દરેક સમયે ત્યાં સુધી નાંખે જ્યાં સુધી અંતરકરણ દલિક સર્વ પણ ક્ષય થાય. અને તે અંતર્મુહૂર્ત કાલથી સકલ દલિક ક્ષય કરે છે. અહીં અંતરકરણથી નીચેની સ્થિતિ પ્રથમ સ્થિતિ અને ઉપરની સ્થિતિ તે દ્વિતીય સ્થિતિ કહેવાય છે.

ત્યાં પ્રથમસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ ઉદીરણા પ્રયોગથી પ્રથમસ્થિતિ સંબંધી દલિકોને ખેંચીને જે ઉદય સમયમાં નાંખે છે તે ઉદીરણા કહેવાય છે, અને જે બીજી સ્થિતિમાંથી ઉદીરણા પ્રયોગથી ખેંચીને ઉદયમાં નાંખે તે ઉદીરણાને પણ આગાલ તે વિશેષ પ્રતીતિ માટે બીજુ નામ પૂર્વાચાર્યોએ કહ્યું છે. ઉદય અને ઉદીરણાથી પ્રથમસ્થિતિને અનુભવતો ત્યાં સુધી જાય કે જ્યાં સુધી બે આવલિકા બાકી રહે, અને તે વખતે સ્થિતિનો આગાલ બંધ પડે. (અર્થાત્ આગાલરૂપ ઉદીરણા ન પ્રવર્તે) તેથી આગળ ફક્ત ઉદીરણા જ પ્રવર્તે છે. તે ઉદીરણા પણ પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી ન રહે ત્યાં સુધી થાય છે. અને આવલિકા બાકી રહે છે તે ઉદીરણા પણ શાન્ત થાય છે. પછી ફક્ત ઉદયથી જ તે આવલિકાને અનુભવે છે. વળી તે અન્ય આવલિકા પણ દૂર થયે છે તે મિથ્યાત્વનો પણ ઉદય નિવર્તે, કારણ કે તે

અનિવૃત્તિકરણ - વિશુદ્ધિનું ચંત્ર નંબર - ૧૦

પ્રથમ સમયે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ સર્વથી અલ્પ (તે પણ અપૂર્વકરણની સર્વ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ)

તેથી ૨જા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૩જા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૪થા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૫મા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૬ઠ્ઠા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૭મા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૮મા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૯મા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૧૦મા સમયે અનંતગુણ

તેથી ૧૧મા સમયે અનંતગુણ

જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિનું સમાનપણું
હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ જુદી કહી નથી.

(મિથ્યાત્વના) દલિકનો અભાવ થવાથી, તેથી મિથ્યાત્વનો ઉદય નિવૃત્ત થતાં ઉપશમ અદ્ધામાં^{૧૪} પ્રવેશ કરે છે. અને તે ઉપશમ અદ્ધામાં પ્રવેશ થયે છતે પ્રથમ સમયે જ મોક્ષના બીજરૂપ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા ૨૧માં કહ્યું છે. “આવતિમેત્તં ઉદણ વેહં ઢાઢ ઉવસમદ્ધાણ । ઉવસમિયં તત્થ ભવે સમ્મત્તં મોક્ખવીયં જં ॥” (અર્થ :-આવલિકા માત્ર દલિકને ઉદયથી ભોગવીને ઉપશમ અદ્ધામાં સ્થિર થાય છે. ત્યાં મોક્ષનું બીજ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે.)

અને આ ઉપશાંત અદ્ધા પૂર્ણ થાય તે જ અંતરકરણ અદ્ધા જ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે-અંતરકરણના પ્રથમ સમયે જ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. કારણ કે મિથ્યાત્વના દલિકના વેદનનો અભાવ છે.

મિચ્છતુદણ્ણ સ્વીણે, લહણ સમ્મત્તમોવસમિયં સો ।

લંભેણ જસ્સ લભ્મહ, આયહિયમલદ્ધપુલ્લં જં ॥ ૧૮ ॥

મિથ્યાત્વોદયે ક્ષીણે, લભતે સમ્યક્ત્વમૌપશમિકં સઃ ।

લાભેન યસ્ય લભ્યત, આત્મહિતમલદ્ધપૂર્વં યત્ ॥ ૧૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- તે જ અર્થને સૂત્રથી કહે છે - મિથ્યાત્વના ઉદયનો ક્ષય થયે છતે તે જીવ કહેલ પ્રકારથી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. આ સમ્યક્ત્વના લાભથી અરિહંત દેવાદિક તત્ત્વના શ્રદ્ધારૂપ આત્મહિતને પ્રાપ્ત કરે છે.^{૧૫}

તં કાલં વીયટિહં, તિહાણુભાગેણ દેસાઘાઢ ત્થ ।

સમ્મત્તં સમ્મિસ્સં, મિચ્છત્તં સલ્લઘાઢો ॥ ૧૯ ॥

તસ્મિન્ કાલે દ્વિતીયસ્થિતિં, ત્રિધાડુભાગેણ દેશઘાત્યત્ર ।

સમ્યક્ત્વં સમિશ્રં, મિથ્યાત્વં સર્વઘાતિ ॥ ૧૯ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- તે કાળે એટલે જે સમયથી અનન્તર સમયે ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ થશે તે સમયે અર્થાત્ પ્રથમસ્થિતિના અન્ત્ય સમયે મિથ્યાદૃષ્ટિમાં રહે છતે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકને અનુભાગ ભેદ વડે શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ, અને અવિશુદ્ધ એમ ૩ પ્રકારના પુજ કરે છે. ત્યાં શુદ્ધ દલિક તે સમ્યક્ત્વ અને તે દેશઘાતિ રસયુક્ત હોવાથી દેશઘાતિ પ્રકૃતિ છે. અર્ધશુદ્ધ દલિક તે મિશ્રમોહનીય છે, અને અશુદ્ધ દલિક તે મિથ્યાત્વમોહનીય, આ બન્ને પણ સર્વઘાતિ રસયુક્ત હોવાથી સર્વઘાતિ પ્રકૃતિ છે. “સમ્મિસ્સં” મિશ્ર સહિત મિથ્યાત્વ સર્વઘાતિ એ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ છે.

પઢમે સમણ થોવો, સમ્મત્તે મીસણ અસંખગુણો ।

અણુસમયમવિ ય કમસો, ભિન્નમુહુત્તા હિ વિજ્ઞાઓ ॥ ૨૦ ॥

પ્રથમે સમયે સ્તોકઃ, સમ્યક્ત્વે મિશ્રેડસદ્ધ્યેયગુણઃ ।

અણુસમયમપિ ચ ક્રમશો, ભિન્નમુહુત્તાદ્ધિ વિધ્યાતઃ ॥ ૨૦ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

૧૪ અંતરકરણમાં મિથ્યાત્વના દલિકો નહી હોવાથી તેના પહેલા સમયે જ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. જેટલાં સમયમાં ભોગવવા યોગ્ય દલિકો દૂર કરી ભૂમિકા સાફ કરી તેટલાં સમયને ઉપશમાદ્ધા અથવા અંતરકરણ કહેવામાં આવે છે. કારણ કે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવામાં મિથ્યાત્વ પ્રતિબંધક છે. અંતરકરણમાં તે નહી હોવાથી જ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યાં સુધી કરેલી શુદ્ધભૂમિ શુદ્ધભૂમિરૂપે રહે છે ત્યાં સુધી જ સમ્યક્ત્વ પણ રહે છે.

૧૫ પૂજ્ય મલયગિરિ મં ૦ સા ૦ ની ટીકામાં કહ્યું છે કે “જાત્યંથસ્ય યથા પુંસલ્લભિ-શુભોદયે । સદ્દર્શનં તથૈવાસ્ય સમ્યક્ત્વે સતિ જાયતે ॥ ૧ ॥ આનન્દો જાયતેડત્યન્ત તાત્ત્વિકોડસ્ય મહાત્મનઃ । સદ્વ્યાધ્યયનમે યદ્વ્યાધિતસ્ય સદૌષધાત્ ॥ ૨ ॥” અર્થ :- સમ્યક્ત્વનો લાભ થયે છતે જેમ જાત્યન્થ પુરુષને ચક્ષુની પ્રાપ્તિ થાય તેમ યથાવસ્થિત વસ્તુ તત્ત્વનો બોધ થાય છે અને મહાવ્યાધિવાળા ને ઉત્તમ ઔષધથી વ્યાધિ દૂર થયે જેવો આનંદ થાય છે તેવો અત્યન્ત તાત્ત્વિક આનંદ એ મહાત્માને થાય છે.

ટીકાર્થ :- ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ લાભના પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને મિથ્યાત્વના દલિકને સમ્યક્ત્વમાં અને મિશ્રમાં સંક્રમે છે. તે વિધિ આ પ્રમાણે છે - પ્રથમ સમયે અલ્પ દલિક નિક્ષેપ સમ્યક્ત્વમાં કરે, તેથી મિશ્રમાં અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ બીજા સમયે સમ્યક્ત્વમાં અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ તે જ બીજા સમયે મિશ્રમાં અસંખ્યેયગુણ. એ પ્રમાણે દરેક સમયે ક્રમથી ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અંતર્મુદૂર્ત પૂર્ણ થાય. અને આ સંક્રમ અંતરકરણમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ લક્ષણવાળો પ્રશસ્ત ગુણ યુક્ત કરે છે તેથી ગુણસંક્રમ કહેવાય છે. તથા પંચસંગ્રહ ભાગ-૨ માં ઉપશમનાકરણની ગાથા ૨૪ માં કહ્યું છે. “ગુણસંક્રમેણ એસો સંક્રમો હોઈ સમ્મતીસેસુ । અંતરકરણમ્મિ ટિઓ કુણદ્ધ જઓ સખ્ખસત્થગુણો” (અર્થ — સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્રમોહનીયમાં ઉપર કહ્યો તે પ્રમાણે સંક્રમ ગુણસંક્રમ^{૧૬} વડે થાય છે. અને તે અંતરકરણમાં રહ્યો છતો કરે છે. કારણ કે આત્મા અહીં પ્રશસ્તગુણ યુક્ત છે.) ગુણસંક્રમ સંબંધી અંતર્મુદૂર્તથી આગળ વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે. (યંત્ર નં.૧૧ જુઓ)

ગુણસંક્રમ યંત્ર નંબર - ૧૧

અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના દલિકનો સંખ્યાક્રમ

સમયો	અબધ્યમાન પરપ્રકૃતિને વિષે સંક્રમ્યમાન દલિક સંખ્યા	બાકી રહેલ દલિકની સંખ્યા (અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓની)
૧ લે	અનંત સર્વથી અલ્પ	અનંતગુણ
૨ જે	તેથી અસંખ્યેયગુણ	તેથી અસંખ્યેયભાગહીન.
૩ જે	” ”	” ”
૪ થે	” ”	” ”
૫ મે	” ”	” ”
૬ હે	” ”	” ”
૭ મે	” ”	” ”
૮ મે	” ”	” ”

ટિઠ્ઠસઘાઓ ગુણસેઢી વિય તાવં પિ આઝવજ્જાણં ।
પઢમઠિઈંણ એગદુ-ગાવલિસેસમ્મિ મિચ્છત્તે ॥ ૨૧ ॥

સ્થિતિરસઘાતો ગુણશ્રેણિરપિ ચ તાવદપ્પાયુર્વર્જનામ્ ।
પ્રથમસ્થિતાવેકદ્વિકાવલિકાશેષે મિથ્યાત્તે ॥ ૨૧ ॥

ગાથાર્થ :- જ્યાં સુધી ગુણસંક્રમ થાય છે ત્યાં સુધી જ આયુષ્ય વર્જિત બાકીના કર્મમાં ત્રણે સ્થિતિઘાત -રસઘાત-ગુણશ્રેણિ થાય છે. મિથ્યાત્વમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિની એક અને બે આવલિકા રહે ત્યારે અનુક્રમે સ્થિતિઘાત -રસઘાત અને ગુણશ્રેણિ નિવર્તે છે.

ટીકાર્થ :- જ્યાં સુધી ગુણસંક્રમ થાય છે ત્યાં સુધી આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોનો સ્થિતિઘાત રસઘાત અને ગુણશ્રેણિ પણ પ્રવર્તે છે. અને ગુણસંક્રમ નિવૃત્ત થયે છતે સ્થિતિઘાત-રસઘાત અને ગુણશ્રેણિ પણ નિવૃત્ત થાય(અટકે) છે.

૧૬ ગુણસંક્રમ આ પ્રમાણે થાય છે- અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે. તે સિવાય નીચે પોત પોતાના અપૂર્વકરણથી પોત પોતાનો ગુણસંક્રમ થાય છે. અને મિથ્યાત્વનો અપૂર્વકરણ વખતે મિથ્યાત્વ બંધાતું હોવાથી મિથ્યાત્વનો ગુણસંક્રમ થતો નથી. પરંતુ જ્યારે બંધવિચ્છેદ થાય ત્યારે ઉપશમ સમ્યક્ત્વના પ્રથમ સમયથી ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી ન રહે ત્યાં સુધી સ્થિતિઘાત અને રસઘાત થાય છે. એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે બન્ને સ્થિતિઘાત અને રસઘાત નિવર્તે છે. અને જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિની બે આવલિકા બાકી ન રહે ત્યાં સુધી મિથ્યાત્વની ગુણશ્રેણી પ્રવર્તે છે. બે આવલિકા બાકી રહે છતાં ગુણશ્રેણી પણ નિવર્તે છે. તે પ્રમાણે અંતરકરણમાં પ્રવેશ થયે છતાં પ્રથમ સમયથી જ યાવત્ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય છે.

ઉવસંતદ્વા અંતે, વિહિણા ઓકદ્વિયસ્સ દલિયસ્સ ।

અજ્ઞવસાણણુસુવ - સ્સુદઓ તિસુ એવકયરયસ્સ ॥ ૨૨ ॥

ઉપશાન્તાદ્વાડન્તે, વિધિના - ડપકર્ષિતસ્ય દલિકસ્ય ।

અધ્યવસાયાનુરૂપસ્યોદય - સ્ત્રયાણામેકતરસ્ય ॥ ૨૨ ॥

ગાથાર્થ :- ઉપશાંત અદ્વાના અંતે વિધિ વડે ઉતરેલા ત્રણે પ્રકારના દલિકામાંથી અધ્યવસાયને અનુસારે એકનો ઉદય થાય છે.

ટીકાર્થ :- હવે તે અન્તે જે કરે છે તે કહે છે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ કાલને અન્તે કાંઈક સમયિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં વર્તતો, બીજી સ્થિતિમાં રહેલા સમ્યક્ત્વ આદિ ત્રણે પુંજના દલિકને અધ્યવસાય વિશેષથી ખેંચીને અંતરકરણની અન્ય આવલિકામાં નાંખે છે. ત્યાં પ્રથમ સમયે ઘણું, બીજા સમયે અલ્પ, ત્રીજા સમયે અલ્પતર, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે, જ્યાં સુધી આવલિકાનો ચરમ સમય આવે. અને તે નંખાતા દલિકો ગોપુચ્છાકારે થાય છે. પછી તરત જ અંતરકરણનો આવલિકા માત્ર કાલ બાકી રહે છતાં હંમણા જ કહેલ વિધિ વડે “ઓકદ્વિયસ્સ તિ”- અવતારિત-ઉતારેલ સમ્યક્ત્વાદિ ત્રણ પુંજમાંથી કોઈપણ એક પુંજના દલિકનો ઉદય થાય છે. કેવા પ્રકારના દલિકનો ઉદય થાય તો કહે છે અધ્યવસાયને અનુસારે જ્યારે તે શુભ પરિણામ થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વના દલિકનો ઉદય, મધ્યમ પરિણામે મિશ્રના દલિકનો ઉદય અને અશુભ પરિણામે મિથ્યાત્વના દલિકના ઉદય થાય છે.^{૧૭}

સમ્યક્ત્વપ્રથમલાભો, સલ્લોવસમા તહા વિગિદ્ધો ય ।

છાલિગસેસાઈ પરં, આસાણં કોઈ ગચ્છેજ્જા ॥ ૨૩ ॥

સમ્યક્ત્વપ્રથમલાભઃ, સર્વોપશમના તથા વિપ્રકૃષ્ટશ્ચ ।

ષડાવલિકાશેષાયાં પરમ્, આસ્વાદનં કશ્ચિત્ ગચ્છેત્ ॥ ૨૩ ॥

ગાથાર્થ :- ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો પ્રથમ લાભ તે મોહનીયની સર્વ ઉપશમનાથી થાય છે. અને (જઘન્યથી ૧ સમય) ઉત્કૃષ્ટથી ૬ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે કોઈ જીવ સાસ્વાદન પામે છે.

ટીકાર્થ :- આ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો પ્રથમ લાભ તે મોહનીયની સર્વ ઉપશમનાથી થાય છે, અન્યથા નહીં. તથા પ્રથમસ્થિતિ અપેક્ષાએ ઘણાં મોટા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણવાળો આ પ્રથમ સમ્યક્ત્વ લાભ છે. વળી આ સમ્યક્ત્વને પામ્યો છતાં કોઈ જીવ સમ્યક્ત્વની સાથે દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિને પણ પામે છે. અને શતકયૂર્ણિમાં કહ્યું છે-“ઉવસમસમ્મદિદ્ધી અન્તરકરણે ટિઓ કોઈ દેસવિરઈં પિ તમેઈ, કોઈ પમત્તાપમત્તભાવં પિ, સાસાયણો પુણ્ણ ન કિં પિ તમેઈ તિ ।” (અર્થ :- ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ અંતરકરણમાં રહ્યો છતાં કોઈ દેશવિરતિપણું પામે અને કોઈ સર્વવિરતિપણું પણ પામે, પરંતુ સાસ્વાદનમાં વર્તતો જીવ કંઈ પણ ન પામે.)

૧૭ અનિવૃત્તિકરણના ચરમ સમયથી આરંભી મિથ્યાત્વમોહનીયના રસભેદે ત્રણ પુંજ થવાની ક્રિયા થાય છે. અને અંતરકરણના પ્રથમ સમયથી આરંભી મિથ્યાત્વમોહનીયનો મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં ગુણસંક્રમ થાય છે. અને તે ગુણસંક્રમ અંતર્મુદૂર્ત સુધી રહે છે, પછી વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે. આ હકીકત પૂર્વ સંક્રમણકરણમાં કહી છે. જ્યાં સુધી વધતા વિશુદ્ધ પરિણામ છે, ત્યાં સુધી ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે. અને ત્યાં સુધી શેષ કર્મોના સ્થિતિઘાત રસઘાત પ્રવર્તે છે. જેને ત્રણ પુંજમાંથી કોઈ એક પુંજનો ઉદય થવાનો હોય છે. તે અંતરકરણનો કંઈક અધિક એક આવલિકા કાળ બાકી રહે ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકો ખેંચી છેલ્લી આવલિકામાં ગોઠવે છે. કંઈક અધિક કાળ પૂરો થાય ત્યારે અધ્યવસાયને અનુસરીને કોઈ એક પુંજનો ઉદય થાય છે. તેમાંથી જો સમ્યક્ત્વ પુંજનો ઉદય થાય તો તે જીવ શ્રાવ્યોપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. મિશ્ર પુંજનો ઉદય થાય તો ત્રીજો, અને મિથ્યાત્વ પુંજનો ઉદય થાય તો પહેલે ગુણકાણે જાય છે. જેને અનંતાનુબંધિનો ઉદય થવાનો હોય તેને ઉપરોક્ત રીતે પુંજ ગોઠવવાની ક્રિયા થતી નથી, પરંતુ અંતરકરણનો ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે છ આવલિકા કાળ બાકી રહે ત્યારે અનંતાનુબંધિ કષાયનો ઉદય થાય છે, અને તેના ઉદયથી પડી બીજું સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક પામે છે. ત્યાંથી મિથ્યાત્વપણું પામે છે.

આ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો જઘન્યથી ૧ સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે કોઇ જીવ 'આસાદન' = એટલે કે સાસ્વાદન ભાવને પામે છે. તદનન્તર તે જીવ નિશ્ચયથી મિથ્યાત્વને જ પામે છે. અને ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ત્યાં સુધી જાણવો કે જ્યાં સુધી ^{૧૮} 'અંતરકરણમાં રહેલો હોય છે. પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા ૨૮માં કહ્યું છે. - 'ઉવસંતદંસળો સો અન્તરકરણે ઠિઓ જાવ' (અર્થ :- જ્યાં સુધી અંતરકરણમાં રહેલો છે ત્યાં સુધી ઉપશમસમ્યક્ત્વી છે.)

સમ્મદિટ્ટી નિયમા, ઉવડંટું પવયણં તુ સદ્દહડ ।

સદ્દહડ અસઘ્ભાવં, અજાણમાણો ગુરુનિયોગા ॥ ૨૪ ॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિર્નિયમા-દુપદિષ્ટં પ્રવચનં તુ શ્રદ્ધાતિ ।

શ્રદ્ધાત્યસદ્ભાવમ્, અજાનાન્ ગુરુનિયોગાત્ ॥ ૨૪ ॥

ગાથાર્થ :- સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ગુરુએ ઉપદેશેલા પ્રવચનને નિશ્ચયથી યથાર્થપણે શ્રદ્ધા કરે છે, વળી જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ અસદ્ભૂત પ્રવચનને અજાણ હોતે છતે (અર્થાત્ સમ્યક્ પરિજ્ઞાન રહિત હોતો છતો) શ્રદ્ધા કરે, અથવા તથાવિધ સમ્યક્ પરિજ્ઞાન રહિત ગુરુના નિયોગથી એટલે પરતંત્રપણાથી જ શ્રદ્ધા કરે અન્યથા નહીં.

ટીકાર્થ :- હવે સમ્યગ્દૃષ્ટિનું સ્વરૂપ કહે છે. :- સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ગુરુએ ઉપદેશેલા પ્રવચનને નિશ્ચયથી યથાર્થપણે શ્રદ્ધા કરે, તુ શબ્દ નિશ્ચયવાચક અને તિન્નકમ સૂચક પણ છે. વળી જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ અસદ્ભાવ અસદ્ભૂત પ્રવચનની શ્રદ્ધા કરે છે તે અવશ્ય અજ્ઞાન છે, પોતે પરિજ્ઞાન રહિત થયો છતો અથવા તથાવિધ સમ્યક્ પરિજ્ઞાન રહિત ગુરુના અને જમાલિ જેવા મિથ્યાદૃષ્ટિના નિયોગથી એટલે આજ્ઞાના પરતંત્રપણાથી જ શ્રદ્ધા કરે છે, અન્યથા નહીં. અહીં 'સાહજિકમ્ -' સ્વભાવિક અજ્ઞાન જ્ઞાનાવરણ વિપાકોદયના સાનિધ્ય માત્રથી ઉત્પન્ન થયેલ સમ્યક્ત્વનું પ્રતિબંધક નથી. ગુરુનિયોગ જનિત અજ્ઞાન તો જે જુદા જુદા મતોને જોનાર છતાં મધ્યસ્થદૃષ્ટિ રાખનાર શિષ્યને મિથ્યાત્વના પ્રદેશોદયના પ્રભાવે વિપ્રતિપત્તિથી ઉપનીત-વિપરીત જ્ઞાનને કારણે જિન પ્રવચન અર્થના સંશયરૂપ સમ્યક્ત્વના પ્રતિબંધ સન્મુખ હોવાં છતાંય 'તમેવ સઘ્ચમ્' વગેરે જિનાગમના આલંબનરૂપ ઉત્તેજકના પ્રભાવથી સમ્યક્ત્વનો પ્રતિબંધ કરવામાં સમર્થ નથી. આ રીતે સાહજિક=સ્વભાવિક અજ્ઞાનથી કે ગુરુના નિયોગથી અસદ્ભૂત = અતાત્વિક અર્થની શ્રદ્ધા કરવા છતાં પણ ભાવથી જિનાજ્ઞાની પ્રમાણતા સ્વીકારનાર જીવને આત્માના શુભ પરિણામરૂપ સમ્યક્ત્વનો ધાત થતો નથી, એ પ્રમાણે વિચારવું જોઈએ.

આ કારણે કોઈ જો એમ કહે છે કે પરપક્ષને આશ્રયીને રહેલા જીવને સર્વથા સમ્યક્ત્વ થતું જ નથી તે વાત 'અપાસ્તમ્' = દૂર થઈ ગઈ કારણ કે અનાગ્રહી આગ્રહ વગરના જીવને મિથ્યાદૃષ્ટિની નિશ્રામાં રહેવા છતાંય તેને બતાવેલ અસદ્ભૂતાર્થમાં પોતાનો અભિપ્રાય ન હોવાથી પોતાની માન્યતાને આધારિત જિનવચનની શ્રદ્ધાનો વિરોધ રહેતો નથી. સ્વપક્ષથી પડેલા કે પરપક્ષથી પડેલા આગ્રહી જીવને તો મિથ્યાદૃષ્ટિપણું અનપાય છે, અર્થાત્ સંભવે જ છે. આ પ્રમાણે પ્રપંચ (વિસ્તાર કહેવાથી) કરવાથી સર્વું.

મિચ્છદિટ્ટી નિયમા, ઉવડંટું પવયણં ન સદ્દહડ ।

સદ્દહડ અસઘ્ભાવં, ઉવડંટું વા અણુવડંટું ॥ ૨૫ ॥

મિથ્યાદૃષ્ટિર્નિયમા-દુપદિષ્ટં પ્રવચનં ન શ્રદ્ધત્તે ।

શ્રદ્ધત્ત અસદ્ભાવમ્, ઉપદિષ્ટં વાડુપદિષ્ટમ્ ॥ ૨૫ ॥

ગાથાર્થ :- મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ ગુરુએ ઉપદેશેલા પ્રવચનની નિયમા શ્રદ્ધા ન કરે અને ઉપદેશેલા કે નહીં ઉપદેશેલા અન્યથાભાવે મિથ્યારૂપે શ્રદ્ધા કરે છે.

૧૮ અંતરકરણ ક્યાં સુધી હોય તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે જ્યાં સુધી અનંતાનુંબંધિ કષાયનો ઉદય નથી થયો હોતો, અથવા અંતરકરણનો સમધિક આવલિકા કાળ બાકી રહે છે અને સમધિકકાળ સુધી છેલ્લી આવલિકામાં દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી ખેંચાયેલા મિથ્યાત્વાદિ ત્રણે પુંજના જે દ્વિકો ગ્રેઠવાય છે, તેમાંથી એકે પુંજનો ઉદય નથી થયો હોતો, ત્યાં સુધીના કાળને અંતરકરણનો કાળ સમજવાનો છે. અધ્યવસાયની નિર્મળતામાં ઘણાં ભેદો હોય છે, કોઈ ત્રણ કરણ કરી પહેલેથી ચોથે જ જાય છે. કોઈ ત્રીજા વિશુદ્ધિવાળો આત્મા મિથ્યાત્વના ઉપશમાવવા સાથે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણનો પણ ક્ષયોપશમ કરી પહેલેથી પાંચમે જાય છે. અને અતિ તીવ્ર વિશુદ્ધિ પરિણામવાળો કોઈ આત્મા બીજા અને ત્રીજા એમ બન્ને કષાયનો ક્ષયોપશમ કરી પહેલેથી સર્વવિરતિ ભાવ પણ પામે છે. તે તે ગુણને અનુસરીને ક્રમે ચડતી વિશુદ્ધિવાળા આત્માઓ પહેલે ગુણકાણેથી ચોથે-પાંચમે-છઠ્ઠે કે સાતમે જાય તેમાં કોઈ વિરોધ નથી.

ટીકાર્થ :- મિથ્યાદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ કહે છે - મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ ગુરુએ ઉપદેશ કરેલ પ્રવચનને નિશ્ચયથી શ્રદ્ધા ન કરે. આ તત્ત્વ છે એ પ્રમાણે આત્માને વિષે સમ્યક્ રીતે પરિણમાવે નહીં, પરંતુ ઉપદેશ કરેલા અને ઉપદેશ નહી કરેલા પ્રવચનને અસદ્ભૂત અર્થાત્ હોય એનાથી વિપરીત અર્થથી શ્રદ્ધા કરે છે. પ્રવચનના એક પણ અર્થને વિષે આગ્રહમતિથી અસદ્ભૂત વિપરીત શ્રદ્ધા કરે, અને તે સિવાયના બધાય પદાર્થોને વિષે સદ્ભૂતાર્થ = યથાર્થ શ્રદ્ધા કરે તો પણ તે અશ્રદ્ધા કર્યા જેવું જ ગણાય. અર્થાત્ સર્વની શ્રદ્ધા કરે, અને એક પદાર્થની ન કરે તો પણ તે અશ્રદ્ધા જ કહેવાય. જે સૂત્ર અને અર્થનો અભેદ માનનારા ઘણાંનું અજ્ઞાન તપમાં પડવું અને સ્વલ્પ = થોડાકનું માર્ગાનુસારિપણું બતાવ્યું છે તે અગીતાર્થ કે ગીતાર્થની નિશ્ચા ન હોવા છતાંય ફલને આશ્રયીને કહ્યું છે, એમ જાણવું.

સમ્મામિચ્છદિટ્ઠી, સાગારે વા તહા અણાગારે ।

અહ વંજણોગ્ગહમ્મિ ચ, સાગારે હોઝ નાયબ્બો ॥ ૨૬ ॥

સમ્યમ્મિથ્યાદૃષ્ટિઃ, સાકારે વા તથાડનાકારે ।

અથ વ્યજ્જનાવગ્રહે ચ, સાકારે ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૨૬ ॥

ગ્રથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- મિશ્રદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ કહે છે :- ઉપયોગ વિષે વિચારતાં મિશ્રદૃષ્ટિ જીવ સાકારોપયોગમાં કે નિરાકારોપયોગમાં હોય છે. 'અથ' શબ્દ 'ચદિ' અર્થમાં છે. તેથી જો સાકારોપયોગમાં હોય તો અવ્યક્ત જ્ઞાનરૂપ વ્યવહારિક ^{૧૮}વ્યંજનાવગ્રહમાં જ હોય, પરંતુ અર્થાવગ્રહમાં ન હોય. કારણ કે સંશય જ્ઞાનવાળો એવો જિન પ્રવચન પર રાગ દ્વેષ રહિત મિશ્રદૃષ્ટિ કહેવાય છે. પરંતુ સમ્યક્ નિશ્ચય જ્ઞાનીને મિશ્રદૃષ્ટિ કહેવાય નહીં, અને સંશયજ્ઞાનીપણું વ્યંજનાવગ્રહને વિષે જ હોય છે. (ચિત્ર નંબર - ૭ જુઓ)

-: ઇતિ ૧લી સમ્યક્ત્વ ઉત્પાદ પ્રરૂપણા સમાપ્ત :-

૧૮ ટીપ્પણકારે આવી સમજણ આપી છે - કાર્મગ્નિકી પરિભાષા આવી છે - જે આ સાકારોપયોગ હોય છે તે બે પ્રકારે હોય છે.

વ્યંજનાવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહ.

સંધ્યાવેળા વગેરેના કારણે, જેમાં સંદેહ પડી શકે છે તેવા સ્થાણુ-પુરુષાદિ પદાર્થો વિષે તે પદાર્થોના ઊંચાઈ વગેરે રૂપ સમાનધર્મ માત્રની જાણકારી મળી હોવાથી બેમાંથી એકેયના નિશ્ચયરૂપે ન પરિણમતો એવો જે બોધવિશેષ હોય છે તે વ્યંજનાવગ્રહ છે. 'અર્થમાત્રનું પ્રકટીકરણ(બોધ) ના હેતુભૂત ઊંચાઈ વિગેરે માત્ર રૂપ વ્યંજનનું અવગ્રહણ = અવબોધન એ વ્યંજનાવગ્રહ' આવી અહીં વ્યુત્પત્તિ જાણવી.

સંશય - વિપર્યયનો વિષય ન બનેલ અને તેથી જ વિવિક્ત (અન્ય પદાર્થથી ભિન્ન) સ્વરૂપવાળા સ્થાણુ વિગેરે અર્થનો 'આ સ્થાણુ છે' એવો અથવા 'આ પુરુષ' એવો ઉલ્લેખપૂર્વક જે અવગ્રહ થાય છે તે અર્થાવગ્રહ.

શંકા-સિદ્ધાન્તમાં તો વ્યંજનાવગ્રહની સાવ જુદી જ વ્યાખ્યા આવે છે. એ વ્યાખ્યા મુજબના વ્યંજનાવગ્રહમાં તો ઊર્ધ્વતાકાર વિગેરેનું પણ ગ્રહણ હોતું નથી, તો તમે આવી વ્યાખ્યા ક્યાંથી શોધી લાવ્યા ?

સમ્પ્રધાન - ચૂર્ણીકરના વચનથી આવી વ્યાખ્યા જણાય છે, કેમકે તેઓએ કહ્યું છે કે 'જમ્મા સંસયનાળી અબ્બત્તનાળી બુઘ્વતિ' અર્થાત્ 'કેમકે સંશયજ્ઞાની અવ્યક્તજ્ઞાની કહેવાય છે.' આમ કહીને ચૂર્ણીકારે મિશ્ર દૃષ્ટિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જે મિશ્રમોહોદયના કારણે સંશયજ્ઞાની જેવો હોય છે. વળી એ જ મિશ્રદૃષ્ટિને સાકાર ઉપયોગમાં વ્યંજનાવગ્રહ હોય છે એવું કહ્યું છે. માટે જણાય છે કે સંશય વ્યંજનાવગ્રહરૂપ હોય છે.

ઇન્દ્રિય અને અર્થનો સંબંધ થવા માત્રથી સ્વરૂપ-નામ વગેરેની કલ્પના શૂન્ય સામાન્યમાત્રવિષયક જે બોધવિશેષ થાય છે તે અનાકારોપયોગ છે.

**ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના વિષે ૨૪૦-૩૪૦ ઢાઠ
દેશવિરતિ-સર્વવિરતિલાભ પ્રરૂપણા**

વેયગસમ્મદિટ્ઠી, ચરિત્તમોહવસમાઢ ચિટ્ઠતો ।
અજઠ દેસજઈ વા, વિરતો વ વિસોહિઅઢ્ઢાણ ॥ ૨૭ ॥

વેદકસમ્મગૂઢ્ઢિ - ધારિત્રમોહનીયોપશમાય ચેષ્ટે ।
અયતો દેશયતિર્વા, વિરતો વા વિશોઢ્ઢ્યઢ્ઢાયામ્ ॥ ૨૭ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ ઉત્પાદ પ્રરૂપણા કરી, હવે ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાની વિધિ કહેવાય છે. ત્યાં ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાના અધિકારી કહે છે. વેદક સમ્યગૂઢ્ઢિ = એટલે ક્ષાયોપશમિક સમ્યગૂઢ્ઢિ જીવ ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાની શરૂઆત કરે છે. અહીં પૂર્વે કહેલ સ્વરૂપવાળો ઔપશમિક સમ્યગૂઢ્ઢિ નહીં કહેવો. અને તે ‘અયત’ = એટલે અવિરત અથવા ‘દેશયતિ’ = એટલે દેશવિરતિ અને ‘વિરતઃ’ = એટલે સર્વવિરતિવાળા જ છે. ક્યારેક તે જીવો સંકલેશ અઢ્ઢામાં વર્તતાં હોય છે, અને ક્યારેક વિશુદ્ધિ અઢ્ઢામાં વર્તતાં હોય છે. ત્યાં વિશુદ્ધિ અઢ્ઢામાં વર્તતો હોય ત્યારે તે (અવિરત-દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ) આ ત્રણમાંથી કોઈપણ એક જ જીવ ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના માટે યત્ન કરે છે, પરંતુ સંકલેશ અઢ્ઢામાં વર્તતો જીવ નહીં.

અન્નાણાણભ્યુપગમ - જયણાહજઓ અવજ્જવિરઈણ ।
ણગ્ગવયાઢ ચોરિમો, અણુમઢ્ઢિમિત્તો તિ દેસજઈ ॥ ૨૮ ॥

અણુમઢ્ઢિવિરઓ ય જઈ, દોણહ વિ કરણાણિ દોણ્ણિ ન ડ તઢ્ઢયં ।
પચ્છા ગુણસેઢી સિં, તાવઢ્ઢયા આલિગા ડપ્પિં ॥ ૨૯ ॥

અજ્ઞાનાનભ્યુપગમા - યતનાભિરયતોડવઢ્ઢવિરતો ।
ણકવ્રતાદિશ્ચરમો - ડનુમતિમાત્ર ઇતિ દેશયતિ : ॥ ૨૮ ॥

અનુમતિવિરતશ્ચ યતિ - ઢ્ઢ્ઢયોરપિ કરણે ઢ્ઢે ન તુ તૃતીયમ્ ।
પશ્ચાદ્ ગુણશ્રેણિસ્તયોઃ, તાવત્યાઆવલિકયા ડપરિમ્ ॥ ૨૯ ॥

ગાથાર્થ :- અજ્ઞાન-અનભ્યુપગમ અને અયતન એ ત્રણ વડે અવિરતપણું હોય છે, તથા એક વ્રત ગ્રહણાદિથી યાવત્ અંતે અનુમતિમાત્ર સિવાય સુધીના અવઢ્ઢ = પાપની વિરતિવાળો જીવ દેશવિરતિ કહેવાય છે. ॥ ૨૮ ॥

પુનઃ જે અનુમતિ માત્રથી પણ વિરક્ત થયો તે સર્વવિરતિવંત યતિ કહેવાય છે. તથા દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ એ બન્ને ભાવની પ્રાપ્તિમાં પ્રથમના બે કરણો જ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ ત્રીજું કરણ પ્રાપ્ત થાય નહીં. અને દેશવિરત્યાદિ ભાવને પામ્યા બાદ એ બન્ને સંબંધી જે ગુણશ્રેણિ રચના તે પણ તેટલાં જ (અંતર્મુઢ) પ્રમાણવાળી પરંતુ ઉદયાવલિકાથી ઉપર થાય છે. ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ :- અને આ અવિરતાદિ ત્રણેના લક્ષણ આ છે. :- જે વ્રતને જાણે નહીં, અંગીકાર ન કરે અને પાલવા માટે યત્ન ન કરે તે અજ્ઞાન, અનભ્યુપગમ = અસ્વીકાર અને અયતના = અપ્રયત્ન એ ત્રણ વડે અવિરત કહેવાય છે. અહીં જ્ઞાન-ગ્રહણ-પાલણરૂપ ત્રણ પદવડે ૮ ભાંગા થાય છે. સ્થાપના આ પ્રમાણે છે. (યંત્ર નંબર - ૧૨ જુઓ.)

અવિરતાદિના ૮ ભાંગા સ્થાપના ચંત્ર નં. - ૧૨

નંબર	વિશેષ	જ્ઞાન	ગ્રહણ	પાલણ	વિશેષ
૧	મિથ્યાત્વી	X	X	X	અવ્રતી સર્વલોકની જેમ
૨	મિથ્યાત્વી	X	X	✓	અવ્રતી બાળતપસ્વીની જેમ.
૩	મિથ્યાત્વી	X	✓	X	અવ્રતી પાસત્યાની જેમ.
૪	મિથ્યાત્વી	X	✓	✓	અવ્રતી અગીતાર્થ મુનિની જેમ
૫	સમ્યક્ત્વી	✓	X	X	અવ્રતી શ્રેણિક-કૃષ્ણાદિની જેમ
૬	સમ્યક્ત્વી	✓	X	✓	અવ્રતી અનુત્તરદેવની જેમ
૭	સમ્યક્ત્વી	✓	✓	X	અવ્રતી સંવિગ્ન પાશ્વિક મુનિની જેમ
૮	સમ્યક્ત્વી	✓	✓	✓	મહાવ્રતધારી ગીતાર્થ મુનિની જેમ

વ્રતોને જાણતો નથી, સ્વીકારતો નથી અને પાળતો નથી, આ પ્રથમ ભાંગો. વ્રતોને જાણે છે, સ્વીકારે છે અને પાળે છે. આ છેલ્લો ભાંગો શેષ ભાંગા આના પરથી જાણી લેવા. (સંજ્ઞા :- X = નથી, ✓ = છે.)

ત્યાં પ્રથમના સાત ભાંગાને વિષે વર્તતો જીવ નિશ્ચયથી અવિરત છે. કારણ કે ઘુણાક્ષર ન્યાયે પાલન કરાતા છતાં તે વ્રતો ફલદાયી થતા નથી, પરંતુ સમ્યક્ જ્ઞાનપૂર્વક સમ્યક્ રીતે ગ્રહણ કરીને પાળેલા વ્રતો જ ફલદાયક થાય છે. ફક્ત આગળ ૪ ભાંગાને વિષે સમ્યક્ જ્ઞાનનો અભાવ છે, અને પછીના ત્રણ ભાંગાને વિષે સમ્યક્ જ્ઞાનનો અભાવ નથી. અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાન તો છે પણ સમ્યગ્ ગ્રહણ અને પાલનનો અભાવ છે. તેથી પ્રથમના ૭ ભાંગોને વિષે વર્તતાં નિશ્ચયથી અવિરત છે. પરંતુ છેલ્લા ભાંગાને વિષે વર્તતો જીવ દેશવિરતિ થાય છે. કારણ કે દેશથી પણ અવધ એટલે પાપની વિરતિનો સદ્ભાવ છે. અને તે એક વ્રતાદિવાળો એટલે એક વ્રત ગ્રહણ કરનારો, બે વ્રત ગ્રહણ કરનારો ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી અન્ય દેશવિરતિ-અનુમતિ માત્રને પરિપૂર્ણ ૧૨ વ્રતધારી જીવે સકલ સાવધ પાપ કર્મના પ્રત્યાખ્યાન = ત્યાગ કરેલ છે. ફક્ત અનુમતિ માત્ર પ્રતિસેવક છે. અર્થાત્ સંસારમાં હોવાથી અનુમોદના રહેલી છે.

અનુમતિ પણ ત્રણ પ્રકારે છે :- (૧) પ્રતિસેવનાનુમતિ :, (૨) પ્રતિશ્રવણાનુમતિ : અને (૩) સંવાસાનુમતિ : (૧) ત્યાં જે પોતે અથવા બીજાએ કરેલા પાપની શ્લાઘા = નિંદા કરે છે. અથવા સાવધ આરંભથી ઉત્પન્ન થયેલ અશનાદિકનો ઉપભોગ કરે છે, તે પ્રતિસેવનાનુમતિ: કહેવાય છે. (૨) જ્યારે પુત્રાદિએ કરેલ પાપને સાંભળે છે, અને સાંભળીને અનુમોદન કરે પણ નિષેધ ન કરે તે પ્રતિશ્રવણાનુમતિ : કહેવાય છે. (૩) જ્યારે સાવધ આરંભ પ્રવૃત્ત થયેલ પુત્રાદિને વિષે ફક્ત મમત્વ માત્ર રાખે, તેઓએ કરેલ કાર્યને સાંભરે નહીં, અને શ્લાઘા પણ ન કરે ત્યારે તે સંવાસાનુમતિ: કહેવાય છે.^{૨૦} ત્યાં જે સંવાસાનુમતિ માત્રને જ સેવે છે તે સર્વોત્કૃષ્ટ દેશવિરતિ કહેવાય છે. અને તે સર્વ શ્રાવકોની મધ્યમાં ગુણોથી ઉત્તમ છે. અને જે સંવાસાનુમતિથી પણ વિરત થાય છે તે યતિ કહેવાય છે. દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિનો લાભ કેવી રીતે થાય ? તો કહે છે “દોષ્ઠ સી” ત્યાદિ-દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ એ બન્નેની પ્રાપ્તિમાં બે કરણ યથાપ્રવૃત્તકરણ અને અપૂર્વકરણ થાય છે. પણ ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ થતુ નથી. કારણ કે કરણ કાલથી પૂર્વે પણ અંતર્મુહૂર્ત સુધી દરેક સમયે અનંતગુણવૃદ્ધિ વિશુદ્ધિએ વૃદ્ધિ પામતો જીવ અશુભ કર્મોની પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ દ્વિસ્થાનક કરે છે. ઇત્યાદિ ક્રમથી જેમ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં પૂર્વની જેમ કરે છે. અને તે જ પ્રમાણે અપૂર્વકરણ પણ કરે છે.^{૨૧} વિશેષ અહીં ગુણશ્રેણિ ન કહેવી. અપૂર્વકરણાદ્વા સમાપ્ત થયે છે તે અનંતર સમયે જ દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામે છે. તેથી^{૨૨} અનિવૃત્તિકરણનો અવકાશ જ નથી. ત્યાં અવિરત હોતે છતે બે કરણ કરીને દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામે છે અને જો દેશવિરતિ હોતે છતે બે કરણ કરે છે. ત્યારે સર્વવિરતિ જ પામે છે.

૨૦ અહીં પહેલી અનુમતિમાં પોતે અથવા બીજાએ પણ કરેલા પાપનું અનુમોદન આદિ છે, ત્યારે બીજામાં માત્ર પુત્રાદિએ કરેલા પાપનું અનુમોદન આદિ છે. ત્રીજામાં તો તે પણ નથી, ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલો હોવાથી મમત્વ માત્ર છે.

૨૧ અહીં પૂર્વ કહેલ ચંત્ર નંબર ૧થી૪ ની સ્થાપના જાણવી.

૨૨ સર્વથા ક્ષય કે સર્વથા ઉપશમ કરવાનો હોય છે ત્યાં જ ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ થાય છે. દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરતાં અનુક્રમે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય કે સર્વથા ઉપશમ કરવો પડતો નથી પરંતુ ક્ષયોપશમ કરવાનો હોય છે તે તો અપૂર્વકરણ જ થાય છે એટલે અહીં ત્રીજા કરણની જરૂર રહેતી નથી.

તથા બે કરણ પૂર્ણ થયે છતે પછી દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામ્યો છતો ઉદયાવલિકાથી ઉપર ગુણશ્રેણિની રચના કરે છે, અને તે પણ તેટલાં જ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણવાળી દરેક સમયે દલિક રચના અપેક્ષાએ અસંખ્યગુણવૃદ્ધિ પામતી એવી ગુણશ્રેણિને રચે છે. અંતર્મુદૂર્ત સુધી ગુણશ્રેણિ રચે છે, તો કહે છે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામ્યા પછી અનન્તર તે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ જીવને અંતર્મુદૂર્ત કાલ સુધી ^{૨૩} અવશ્ય વધતાં પરિણામ હોય છે. પછી તેટલાં માત્ર ગુણશ્રેણિ કરે કે આગળ પણ વધે તે નિયમ નથી. તે આ પ્રમાણે કહે છે-કોઈ જીવને વધતાં પરિણામ હોય છે, કોઈ જીવને ઘટતાં = ઓછા થતા પરિણામ હોય છે, અને કોઈ જીવને તેટલાં જ પરિણામ હોય છે. તેથી જો વધતાં પરિણામ હોય તો આગળ પણ ગુણશ્રેણિ વધારે છે, અને ઓછા થતા પરિણામ હોય તો ગુણશ્રેણિ ઓછી કરે છે, તેટલાં જ પરિણામ હોય તો તેટલી જ ગુણશ્રેણિ રહે છે. સ્વાભાવસ્થ કે હીન પરિણામ હોય ત્યારે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિવાળા જીવ સ્થિતિઘાત-રસઘાત કરતા નથી.

પરિણામપચ્ચયાઓ, નાભોગગયા ગયા અકરણા ઉ ।

ગુણસેદી સિં નિચ્ચં, પરિણામા હાણિવુદ્ધિજુયા ॥ ૩૦ ॥

પરિણામપ્રત્યયાદનાભોગગતા ગતા અકરણાસ્તુ ।

ગુણશ્રેણિસ્તેષાં નિત્યં, પરિણામાદ્વાનિવૃદ્ધિયુતા ॥ ૩૦ ॥

ગાથાર્થ :- પરિણામહાનિના હેતુથી અનાભોગપણે જેઓ દેશવિરત્યાદિભાવથી ઉતરી ગયા છે (ત્રષ્ટ થયા છે) તે જીવો કરણ કર્યા વિના જ પુનઃ તે ભાવને પામે છે. તથા દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ એ બન્ને સંબંધી ગુણશ્રેણિ નિત્ય પરિણામની હાનિ વૃદ્ધિ યુક્ત હોય છે.

ટીકાર્થ :- પરિણામ પ્રત્યયથી એટલે પરિણામ હાનિરૂપ કારણથી અનાભોગપણે = આભોગના અભાવથી એટલે ઉપયોગ રહિતપણે દેશવિરતિ પરિણામથી પરિત્રષ્ટ થઇને અવિરતિને પામેલા, અથવા સર્વવિરતિ પરિણામથી પરિત્રષ્ટ થઇને દેશવિરતિ કે અવિરતિએ ગયેલા ફરી પણ તે જ પૂર્વ પામેલા દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિને પામે તો અકરણ એટલે કરણ કર્યા વિના જ પામે છે. વળી જે આ ભોગપણે એટલે ઉપયોગ પૂર્વક દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિથી પડેલા મિથ્યાત્વને પામેલા તે ફરી પણ જઘન્યથી અંતર્મુદૂર્ત કાલથી અને ઉત્કૃષ્ટ ઘણાં કાલથી દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામે તો પૂર્વ કહેલ રીતે ^{૨૪} કરણ કરવા પૂર્વક જ પામે છે.

તથા જ્યાં સુધી દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિનું પાલન કરે ત્યાં સુધી દરેક સમયે સમયે ગુણશ્રેણિ પણ કરે છે. વિશેષ એ કે અહીં પરિણામો હાનિ વૃદ્ધિથી યુક્ત હોય છે. તે આ પ્રમાણે વધતાં પરિણામવાળો જીવ તે પરિણામ અનુસારેથી ક્યારેક અસંખ્યેયભાગાધિક ક્યારેક સંખ્યેયભાગાધિક, ક્યારેક સંખ્યેયગુણાધિક, અને ક્યારેક અસંખ્યેયગુણાધિક દરેક સમયે ગુણશ્રેણિને કરે છે. અને ઘટતાં પરિણામવાળો જીવ પૂર્વ કહેલ ચાર પ્રકારે હાનિ થાય છે. અને અવસ્થિત એટલે તેટલાં જ પરિણામવાળો તેટલાં જ પ્રમાણવાળી ગુણશ્રેણિ કરે છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-૩૩માં કહ્યું છે. “પરિણામપચ્ચયણં ચરુચિં હાઈ વડ્ડણ વા વિ । પરિણામવડ્ડિયાણ ગુણસેદિં તત્તિયં રવડ ॥” (અર્થ :- પરિણામરૂપ નિમિત્ત વડે ગુણશ્રેણિ ચાર પ્રકારે ઘટે છે, અથવા વધે છે, અવસ્થિત પરિણામે તેટલી જ રચે છે.) અને આ રચના દલિક અપેક્ષાએ જાણવી. કાલથી તો હંમેશા તેટલાં જ પ્રમાણની હોય છે. અને નીચેના સમયોને અનુભવતાં જેમ જેમ સમયો ક્ષય થતા જાય છે, તેમ તેમ ઉપરના સમયોમાં દલિક નિષ્કેપ અધિકાધિક થતો જાય છે.

ઇતિ રજુ-૩૩ દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ લાભ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

૨૩ દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામે તે સમયથી જીવ ગુણશ્રેણિ કરે છે. તે ગુણશ્રેણિ દેશ કે સર્વવિરતિ ગુણ ટકે ત્યાં સુધી થયા કરે છે. તે ગુણશ્રેણિની રચના અંતર્મુદૂર્ત કાલ પ્રમાણમાં થાય છે. તે કાલ નાનો મોટો થતો નથી. પરંતુ એક સરખો રહે છે. તેમાં દેશવિરતિના અંતર્મુદૂર્ત કરતાં સર્વવિરતિનું અંતર્મુદૂર્ત સંખ્યાતગુણ નાનું છે. દલિકની અપેક્ષાએ દેશ કે સર્વવિરતિ ગુણ પ્રાપ્તિના પ્રથમ અંતર્મુદૂર્તમાં અનંતગુણ વિશુદ્ધિ વધતી હોવાથી. જેમ શેષ કર્મના સ્થિતિઘાત રસઘાત પ્રવર્તે છે, તેમ ગુણશ્રેણિ પણ અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ દલિક લઇને પ્રવર્તે છે. પરંતુ અંતર્મુદૂર્ત બાદ વિશુદ્ધિ વધે પણ ખરી, તેટલી પણ રહે, અને તેથી ઓછી પણ થાય. તેથી ગુણશ્રેણિ માટે લેવાતા દલિકોની સંખ્યા વધે ખરી, ઘટે ખરી અને તેટલી પણ રહે. આ લીધેલા દલિકો ગોઠવવાનો ક્રમ અસંખ્યગુણાકારે રહે છે, માટે તેને ગુણશ્રેણિ કહેવાય છે.

૨૪ આભોએ પડેલા કિલ્લ પરિણામી હોય છે તેથી તેઓ કરણ કર્યા વિના ચડી શકતા નથી. અને કોઈ એવા જ પ્રકારના ઉદયથી અનાભોગે પડેલા હોય તેઓના તથા પ્રકારના કિલ્લ પરિણામ નહિ થવાથી કરણ કર્યા વિના જ ચડી જાય છે.

-: અથ ઈથી અનંતાનુબંધિ વિસંયોજના પ્રરૂપણા :-

ચગડયા પજ્જતા, તિન્નિ વિ સંયોયણા વિજોયંતિ ।
કરણેહિં તીહિં સહિયા, નંતરકરણં ઉવસમો વા ॥ ૩૧ ॥

ચતુર્તિકા: પર્યાપ્તા-સ્રયોડપિ સંયોજનાનુ વિયોજયન્તિ ।
કરણૈસ્ત્રિભિ: સહિતા, નાડન્તરકરણમુપશમો વા ॥ ૩૧ ॥

ગાથાર્થ :- ચારે ગતિના પર્યાપ્તા તે પણ યથાયોગ્ય અવિરત દેશવિરત અને સર્વવિરતિ એ ત્રણે પ્રકારના જીવો સંયોજના (અનંતાનુબંધિ) કષાયને વિસંયોજે છે. તે વિસંયોજના ઉ કરણ સહિત હોય છે. પરંતુ અહીં (અનંતાનુબંધિનું) અંતરકરણ તથા ઉપશમ ન થાય.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ લાભ પ્રરૂપણા કરી, હવે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કહેવાય છે. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે ચારિત્રમોહનીય ઉપશમનાના અધિકારમાં આ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજનાનું વર્ણન = કહેવું અસંગત છે, અર્થાત્ બંધબેસતુ નથી. તો જવાબ આપે છે કે જે ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના શરૂ કરે છે તે અવશ્ય અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરે છે. તેથી તે વિસંયોજના અહીં અવશ્ય કહેવા યોગ્ય છે. તે પ્રતિજ્ઞાત વિધિને કહે છે.

ચારે ગતિવાળા નારકી-તિર્યંચ-મનુષ્ય અને દેવો સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત થયેલા એવા અવિરત-દેશવિરત અને સર્વવિરતિવાળા એ ત્રણે જીવો અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના એટલે નાશ કરે છે. ત્યાં અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચારેગતિવાળા, દેશવિરત તે તિર્યંચ કે મનુષ્ય, અને સર્વવિરત તે મનુષ્યો જ હોય છે. કેવા પ્રકારના જીવો વિસંયોજના કરે છે? તો કહે છે - ત્રણ કરણ સહિત જીવો અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરે છે. અહીં કરણોનું સ્વરૂપ જે પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ ઉત્પાદન અધિકારમાં કહ્યું તે પ્રમાણે અહીં પણ કહેવું વિશેષ એ કે અહીં અંતરકરણ ન કહેવું, તેના અભાવથી ઉપશમ પણ ન કહેવું, ‘વા’ શબ્દ ‘અપિ’ અર્થમાં છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અક્ષરાર્થ કહ્યો.

ગાથાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-અનંતાનુબંધિના ક્ષય માટે તૈયાર થયેલ યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો પૂર્વની જેમ કરે છે. વિશેષ અહીં એ છે કે અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સમયથી જ શરૂ કરીને અનંતાનુબંધિનો ગુણસંક્રમ પણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે-અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે અનંતાનુબંધિના દલિકને શેષ કષાયરૂપ પરપ્રકૃતિમાં અલ્પ સંક્રમાવે છે, તેથી બીજા સમયે અસંખ્યગુણ, તેથી પણ ત્રીજા સમયે અસંખ્યગુણ દલિકને સંક્રમાવે છે, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અપૂર્વકરણનો છેલ્લો સમય આવે, આ ગુણસંક્રમ છે. અને તે પ્રથમ સ્થિતિખંડની સ્થિતિની અપેક્ષાએ ઘણી સ્થિતિ, નીચેની બીજા આદિ સ્થિતિખંડોની વિશેષ-વિશેષહીનનો જે ઘાત કરે છે, તેનાથી જે ઉદ્વલનાસંક્રમ તે તદનુવિદ્ધ જાણવો. તે જ ઉદ્વલનાસંક્રમથી અનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમથી અપૂર્વકરણમાં અનંતાનુબંધિની શેષ પ્રકૃતિરૂપણ કરીને નાશ કરે છે.

અને અનિવૃત્તિકરણમાં વર્તતો છતો ગુણસંક્રમાનુવિદ્ધ ઉદ્વલનાસંક્રમથી બાકીની અનંતાનુબંધિનો સર્વથા વિનાશ કરે છે, પરંતુ નીચે એક આવલિકામાત્ર સ્થિતિને બાકી રાખે છે, અને તે પણ સ્તિબુકસંક્રમથી વેદાતી પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમાવે છે.^{૨૫} તદનંતર અનિવૃત્તિકરણને અન્તે બાકીના કર્મોનો સ્થિતિઘાત-રસઘાત-ગુણશ્રેણિ થતી નથી, પરંતુ જીવ સ્વભાવસ્થ જ રહે છે. અહીં મોહનીયની રજની સત્તાવાળો થાય છે. તે પ્રમાણે અનંતાનુબંધિની ક્ષપણા કહી. (યંત્ર નં-૧૩ જુઓ)

૨૫ અનિવૃત્તિકરણમાં તો પૂર્વ પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોય છે તેથી ઉદ્વલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમ વડે અનંતાનુબંધિનો ઉદયાવલિકા છોડી સર્વથા નાશ કરે છે. અહીં એક શંકા થાય છે કે અનિવૃત્તિકરણ ક્યારે પૂર્ણ થાય ? છેલ્લી ઉદયાવલિકા ક્ષય થયા બાદ કે પહેલાં ? આ વિષયમાં મને તો એમ લાગે છે કે છેલ્લો ખંડ ક્ષય થયા બાદ કોઈ કાર્ય નહીં રહેવું હોવાથી અને અહીં અનંતાનુબંધિના ક્ષય માટે જ કરણો ક્યાં હતાં તે કાર્ય પૂર્ણ થયું એટલે ઉદયાવલિકા બાકી રહે અને કરણ પૂર્ણ થાય. જેમ સમ્યક્ત્વમોહનીયના છેલ્લા ખંડનો ક્ષય થયે છે તે કૃતકરણ થાય છે તેમ અનંતાનુબંધિના છેલ્લા ખંડનો નાશ થાય અને અનિવૃત્તિકરણ પૂર્ણ થાય એ ઠીક જણાય છે. ત્રીજું કરણ પૂર્ણ થયા પછી ઉદયાવલિકા જે રહી છે તે સ્તિબુકસંક્રમદ્વારા દૂર થઈ જાય છે. તથા “ત્યારબાદ અંતર્મુદૂર્ત પછી” એમ જે લખ્યું છે તેનો સંબંધ અનિવૃત્તિકરણ સાથે હોય તેમ જણાય છે. એટલે અનિવૃત્તિકરણ પૂર્ણ થયા પછી અંતર્મુદૂર્ત ગયા બાદ અન્ય કર્મોમાં પણ સ્થિતિઘાતાદિ થતા નથી પણ સ્વભાવસ્થ થાય છે. સ્વભાવસ્થ થાય છે-એટલે જે ગુણઠાણે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના શરૂ કરી હોય તે ગુણઠાણે જેવા સ્વાભાવિક પરિણામ હોય તેવા પરિણામવાળો થાય છે.

અથવા એમ પણ હોય કે છેલ્લો ખંડ અને ઉદયાવલિકા અનિવૃત્તિકરણમાં જ ખલાસ થાય અને ત્યાર બાદ અંતર્મુદૂર્ત પછી શેષ કર્મોમાં સ્થિતિઘાતાદિ ન થાય, સ્વાભાવસ્થ થાય. ટીકામાં “અનિવૃત્તિકરણપર્યવસાને” એ જે લખ્યું છે તેનો અર્થ એમ જણાય છે કે અનિવૃત્તિકરણ પૂર્ણ થયા પછી અંતર્મુદૂર્ત બાદ અન્ય કર્મોમાં સ્થિતિઘાતાદિ ન થાય. આમ હોવાનું કારણ કોઈપણ ગુણ પ્રાપ્ત થયા પછી અંતર્મુદૂર્ત ચડતાં પરિણામવાળો જ રહે છે, જેમ કે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત થયા પછી અંતર્મુદૂર્ત સુધી અવશ્ય ચડતાં પરિણામવાળો જ રહે છે, એમ જણાયું છે. તે પ્રમાણે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના ક્યાં પછી પણ અંતર્મુદૂર્ત ચડતાં પરિણામવાળો રહે. ચડતાં પરિણામવાળો રહે ત્યાં સુધી અન્ય કર્મમાં સ્થિતિઘાતાદિ થાય. ત્યાર બાદ ન થાય = એમ જણાય છે. પછી તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

હવે જે આચાર્ય અનંતાનુબંધિની ઉપશમના માને છે તેમના મતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમના વિધિ :- જણાવે છે. અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દેશવિરત, પ્રમત્તસંયત અપ્રમત્તસંયત જીવોમાંથી કોઈ એક જીવ અનંતાનુબંધિની ઉપશમના કરવાની ઇચ્છાવાળો પૂર્વ કહેલ ક્રમથી યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણ કરે છે. ફક્ત અહીં અપૂર્વકરણમાં ગુણશ્રેણિ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિઓની ઉપર જે સ્થિતિઓ છે તેની મધ્યમાંથી દલિકને ગ્રહણ કરી ઉપરની સ્થિતિઓમાં દરેક સમયે અસંખ્યેયગુણપણે નિર્લેપરૂપ જાણવો, બાકીનું તે જ પ્રમાણે વિધિ છે.

પછી અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરે છે, અને અનિવૃત્તિકરણાદ્યાના સંખ્યેયભાગ ગયે છતે એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે અનંતાનુબંધિની નીચેની આવલિકા માત્ર મુકીને અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અંતરકરણ નવા સ્થિતિબંધ કાલ સમાન અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાલથી કરે છે. અને અંતરકરણ સંબંધી દલિકને ઉવેલીને બંધાતી પરપ્રકૃતિને વિષે નાંખે છે. અને પ્રથમસ્થિતિગત આવલિકા માત્ર દલિકને વેદાતી પરપ્રકૃતિને વિષે સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમે છે. અને અંતરકરણ કરે છતે બીજા સમયે અનંતાનુબંધિના ઉપરના સ્થિતિ દલિકને ઉપશમાવવાની શરૂઆત કરે છે. તે આ પ્રમાણે - પ્રથમ સમયે અલ્પ ઉપશમાવે, બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અંતર્મુદૂર્ત થાય. અને આટલા કાલથી સંપૂર્ણ રીતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમિતા = ઉપશમક થાય છે. જે પ્રમાણે રેતીનો સમૂહ પાણીના બિન્દુથી સિંચન કરી કરીને લાકડાના મજબુત ઘણથી કૂટાયેલો નિષ્પંદ થાય છે તે પ્રમાણે કર્મરૂપી રેતીનો સમૂહ પણ વિશુદ્ધિરૂપ પાણીના પ્રવાહથી સિંચન કરી કરીને અનિવૃત્તિકરણરૂપ ઘણ વડે કરીને કૂટાયેલો સંક્રમણ-ઉદય-ઉદીરણ-નિધત્તિ-નિકાચનાકરણોને અયોગ્ય થાય છે. તે પ્રમાણે અન્ય આચાર્યના મતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમના કહી. (યંત્ર નં. ૧૪ અ-બ જુઓ)

ઇતિ ૪થી અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના દ્વાર પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ પમું દર્શનમોહનીય ક્ષપણા દ્વાર :-

દંસણમોહે વિ તહા, કયકરણદ્વા ય પચ્છિમે હોડિ ।
જિણકાલગો મણુસો, પદ્વગો અદ્વવાસુપિ ॥ ૩૨ ॥

દર્શનમોહેડપિ તથા, કૃતકરણદ્વા ચ પચ્છિમે ભવતિ ।
જિણકાલકો મનુષ્યઃ, પ્રસ્થાપકો વર્ષાટકસ્યોપરિ ॥ ૩૨ ॥

ગાથાર્થ :- અહીં દર્શનમોહનીયની ક્ષપણાનો પ્રારંભક જિનકાલિક મનુષ્ય જાણવો. તે આઠ વર્ષથી અધિક વયવાળો અને પ્રથમ સંઘયણવાળો હોય છે. પૂર્વ જે રીતે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજનાની વિધિ કહી છે તે રીતે દર્શનમોહનીય ક્ષપણાની વિધિ પણ જાણવી.

ટીકાર્થ :- હવે દર્શનમોહનીયની ક્ષપણા વિધિ કહે છે. અહીં દર્શનમોહનીયની ક્ષપણાની શરૂઆત કરનાર ‘જિનકાલક’ = એટલે કે જિનેશ્વરનો કે કેવલીના કાલમાં ઉત્પન્ન થયેલ મનુષ્ય જાણવાં. અહીં જિનકાલ તે પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવના વિહારકાલથી જંબુસ્વામીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ત્યાં સુધી જાણવો. તથા ૮ વર્ષની ઉપર વર્તતાં વજ્રઋષભનારાય સંઘયણવાળા હોય છે. અને દર્શનમોહનીયને વિષે પણ ક્ષપણા જે પ્રમાણે પૂર્વ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કહી તે જ પ્રમાણે કહેવી. આ પ્રમાણે સામાન્યથી કહ્યું છે તો પણ અહીં જે કંઈક વિશેષ છે તે કહે છે.

અહીં દર્શનમોહનીયની ક્ષપણા માટે તૈયાર થયેલ જીવ યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો કરે છે, અને તે પૂર્વની જેમ કહેવાં. વિશેષ એ છે કે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે નહિ ઉદયમાં આવેલા મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનું દલિક ગુણસંક્રમણ વડે સમ્યક્ત્વમાં નાંખે છે. એ પ્રમાણે તે બન્નેનો ઉદ્વલનાસંક્રમણ પણ કરે છે.^{૨૬} પ્રથમ ઘણાં મોટા સ્થિતિબંડને ઉવેલે, તેથી બીજા સમયે વિશેષહીન, તેથી પણ ત્રીજા સમયે વિશેષહીન એ પ્રમાણે અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમય સુધી જાણવું. અને તે ઉદ્વલના થતાં અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જે સ્થિતિસત્તા હતી તે અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમયે સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિસત્તા થઈ. એ જ પ્રમાણે સ્થિતિબંધ પણ જાણવો. અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જેટલો સ્થિતિબંધ હતો તે અપેક્ષાએ તે જ અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમયે સંખ્યેયગુણહીન થાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

૨૬ સામાન્યથી સર્વત્ર અનિવૃત્તિકરણે ઉદ્વલના હોય છે. પણ દર્શનમોહ ક્ષપણાના અધિકારમાં કમ્મપયડી અને પંચસંગ્રહમાં અપૂર્વકરણે પણ ઉદ્વલના કહી છે એટલી વિશેષતા જાણવી.

અનંતાનુબધિની ઉપશમનાનો ક્રમ ચંત્ર નંબર - ૧૪ અ

પ્રસ્થાપક :- અવિરત-ચાટ્ટોગતિવાળા, દેશવિરત- તિર્યચ - મનુષ્ય,
સર્વવિરત-મનુષ્ય જ હોય છે.
અહીં ૦ - ઝિન્દુ તે પ્રદેશોદય સૂચક છે.

ક્રિયાક્રમ

[illegible]

અહીં પ્રથમ સમયથી અન્યસ્થિતિબંધ કરે છે.

અહીં પણ પ્રથમ સમયથી અન્યસ્થિતિબંધ કરે છે.

અહીં પ્રથમ સમયથી સ્થિતિઘાતાદિ-૫ પદાર્થ એકી સાથે પ્રવર્તે છે.

અહીં પણ પૂર્વ કહેલ ૫ પદાર્થો એકી સાથે પ્રવર્તે છે.

અહીંથી માંડીને પ્રથમસ્થિતિના અંતરકરણની શરૂઆત, બીજા સમયથી ઉપશમના પણ શરૂ કરે

સ્તિબ્રુકથી અનુદયવતી આવલિકા માત્રની પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમ (= પૂર્વ) સમય જેમ જેમ શય થાય તેમ તેમ ઉપરના સમય (= પરસમયમાં) ઉદય સમયમાં સ્તિબ્રુકસંક્રમથી પ્રવેશ કરે છે.

અહીં અનંતાનુબંધિ સંપૂર્ણ ઉપશાન્ત થાય છે. સ્થિતિધાત અને રસધાત એક આવલિકા પૂર્વે નિવૃત્ત થાય છે.

અહીં આવેલાને ફરી પણ પ્રદેશનો ઉદય થાય છે.

આ ઉપશમના ઉપશમશ્રેણિ કરનાર જીવ કરે છે. તેથી જો કાલ ન કરે તો શ્રેણિ ચઢ્યા પછી ઉતરતી વખતે પ્રદેશોદય થાય છે. અને ૧લા કે ૨જા ગણસ્થાનકે જાય તો રસોદય થાય છે.

અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાત્મક ભાગમાં થતી પ્રક્રિયા યંત્ર નંબર - ૧૪૬

० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ० ०

उपनिषद् संस्थापनामो भागः।

અંતરકરણક્રિયા-એક સ્થિતિધાત કાળ

प्रथमिस्थिति - उपशम करवानो काण

અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતભાગ ગયા પછી એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે છે, તેના પણ એક સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કાળમાં = એક સ્થિતિબંધ કાળમાં આંતરા કરે છે અને બાકી રહેલ સંખ્યાતમા સ્થિતિબંધો તેટલો કાળ પ્રથમિસ્થિતિ ભોગવે છે તે વખતે બીજી સ્થિતિના દલિકો ઉપશમાવે છે.

પછી અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરે છે. અને ત્યાં પ્રવેશ થયે છતે પ્રથમ સમયથી જ શરૂ કરીને અપૂર્વકરણની જેમ ગુણશ્રેણી-સ્થિતિઘાત-રસઘાત અને સ્થિતિબંધ કરવાની શરૂઆત કરે છે. અને અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે જ દર્શનત્રિકની દેશોપશમના—નિઘત્તિકરણ અને નિકાયનાકરણનો વિચ્છેદ થાય છે. દેશોપશમનાવિગેરે ત્રણ કરણોમાંથી એક પણ કરણ ત્યારથી માંડીને દર્શનત્રિકમાં પ્રવર્તે નહીં, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયથી જ શરૂ કરીને સ્થિતિઘાતાદિથી ઘાત પામતી જે દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા તે હજારો સ્થિતિખંડ ગયે છતે અસંજિ પંચેન્દ્રિય સ્થિતિસત્તા સમાન કરે છે. તેથી હજાર પૃથક્ત્વ સ્થિતિખંડોનો ઘાત થયે છતે ચઉરિન્દ્રિય સમાન સ્થિતિસત્તા થાય છે. તેથી પણ તેટલાં જ માત્ર સ્થિતિખંડો ગયે છતે (નો ઘાત થયે છતે) તેહન્દ્રિય સમાન સ્થિતિસત્તા થાય છે. તેથી પણ તેટલાં જ માત્ર સ્થિતિખંડો ગયે છતે (નો ઘાત થયે છતે) બેહન્દ્રિય સમાન સ્થિતિસત્તા થાય છે. તેથી પણ તેટલાં જ માત્ર સ્થિતિખંડો ગયે છતે (નો ઘાત થયે છતે) એકેન્દ્રિય સમાન સ્થિતિસત્તા થાય છે. તેથી પણ તેટલાં જ સ્થિતિખંડો ગયે છતે (નો ઘાત પામે છતે) પલ્યોપમ માત્ર પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા રહે છે. અને આ કથન ચૂર્ણીકારના મતને અનુસરીને કહ્યું છે. અને પંચસંગ્રહના મતે પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ માત્ર જાણવો. તે આ પ્રમાણે પંચસંગ્રહ-ઉપશમનાકરણની ગાથા -૪૦ માં કહ્યું છે કે -“ટિઙ્ણવ્વસહસ્તાઈં એવેએકે અન્તરમ્મિ ગચ્છન્તિ । પતિઓવમસંઘસે દંસણસત્તે ત્તઓ જાણ ॥ ૧ ॥” (અર્થ:- અનુક્રમે અસંજિ અને ચઉરિન્દ્રિયાદિ તુલ્ય સ્થિતિની સત્તા થાય છે. એકેક આંતરામાં હજારો સ્થિતિઘાત થાય છે. ત્યાર પછી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિની સત્તા બાકી રહે છે, અને તે વખતે જે થાય છે તે કહે છે.)

એક એકના આંતરામાં એટલે કે અસંજિ પંચેન્દ્રિય ચઉરિન્દ્રિયાદિ સમાન સ્થિતિસત્તાવાળા થનારાઓની અંતરાલમાં એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને ત્યાર પછી એક સંખ્યાતમો ભાગ છોડીને બાકીની સર્વ દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તાનો વિનાશ કરે, ત્યાર પછી તેનો પણ એટલે પૂર્વે જે એક સંખ્યાતમો ભાગ મુક્યો છે તેમાંથી પણ એક સંખ્યાતમા ભાગને છોડીને બાકીના સંખ્યાતમા ભાગોનો વિનાશ કરે છે. એ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિઘાત જાય.

અને ત્યાર પછી મિથ્યાત્વના અસંખ્યેયભાગોને, અને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના સંખ્યેયભાગોને વિનાશ કરે છે. આ વિધિથી ઘણાં સ્થિતિખંડો નાશ થયે છતે મિથ્યાત્વનું દલિક ઉદયાવલિકા રહિત સર્વ પણ દલિકનો ક્ષય કરે છે. આવલિકા માત્ર દલિક બાકી રહે છે. સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનું દલિક પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર બાકી રહે છે. અને આ સ્થિતિખંડોનો ઘાત^{૨૭} કરતાં મિથ્યાત્વના દલિકો સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં નાંખે છે, મિશ્રના દલિકોને સમ્યક્ત્વમાં નાંખે છે. તથા સમ્યક્ત્વના દલિકોને સ્વસ્થાને નીચેની સ્થિતિમાં નાંખે છે. અને પુનઃ આવલિકા પ્રમાણ રહેલા મિથ્યાત્વ દલિકને સ્તિબુકસંક્રમ વડે સમ્યક્ત્વમાં નાંખે છે.

ત્યાર પછી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના અસંખ્યાતમા ભાગોને વિનાશ કરે છે, અને એક અસંખ્યાતમો ભાગ બાકી રાખે છે. પછી તેના પણ અસંખ્યેયભાગોનો એક ભાગ બાકી રાખી વિનાશ કરે છે. એ પ્રમાણે કેટલાક સ્થિતિખંડો ગયે છતે મિશ્રના દલિકોને આવલિકા માત્ર બાકી રહે છે, અને ત્યારે સમ્યક્ત્વની સ્થિતિસત્તા ૮ વર્ષ પ્રમાણ રહે છે. અને તે ૮ વર્ષ પ્રમાણ સમ્યક્ત્વની સત્તાવાળો જીવ નિશ્ચયનયના મતથી સર્વ વિધ્નોનો નાશ થવાથી દર્શનમોહનીયનો ક્ષપક કહેવાય છે.

પછી નિશ્ચયનયના મતે ક્ષપક થયેલ જીવ આગળ સમ્યક્ત્વના અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિખંડને ઉવેલે છે, અર્થાત્ ઘાત કરે છે = નાશ કરે છે. તે ઉવેલેલા દલિકને ઉદય સમયથી શરૂ કરીને નાંખે છે. તે આ પ્રમાણે ઉદય સમયે થોડા, પછી બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ગુણશ્રેણીનું શિર થાય. તેથી આગળ-વિશેષહીન વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અન્ત્ય સ્થિતિ આવે.^{૨૮}

૨૭ ત્રણે દર્શનમોહનીયમાં સ્થિતિઘાત થાય છે, પરંતુ તેનું પ્રમાણ ઓછું વધતું હોય છે. કેમ કે જેનો પહેલાં ઘાત થવાનો હોય તેના સ્થિતિઘાતનું પ્રમાણ મોટું હોય, અન્યમાં કંઈક ન્હાનું હોય છે.

અથવા ત્રણેનો સરખો ભાગ હોવા છતાં જ્યારે પ્રથમ બે મિથ્યાત્વ મિશ્રમાં છેલ્લો સ્થિતિઘાત આવે ત્યારે તે બાકી રહેતા કર્મના સ્થિતિઘાત કરતાં મોટો હોય છે. મિથ્યાત્વનો છેલ્લો સ્થિતિઘાત-મિશ્ર સમ્યક્ત્વના સ્થિતિઘાતથી મોટો હોય છે. મિશ્રનો છેલ્લો સ્થિતિઘાત સમ્યક્ત્વના સ્થિતિઘાત કરતાં મોટો હોય છે.

૨૮ અહીં દર્શનમોહનીયના ક્ષયના અધિકારમાં એકલી જ ગુણશ્રેણી જ્યારે થતી હોય છે. ત્યારે દલિકોની રચના ગુણશ્રેણીના શિર સુધી જ થાય છે. અને ઉદ્વલના તથા ગુણશ્રેણી બંને જ્યાં લાગુ પડેલા હોય છે ત્યાં ગુણશ્રેણીના શિર સુધી પૂર્વ-પૂર્વ સ્થાન કરતાં ઉત્તર - ઉત્તર સ્થાનમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાતગુણ દલિક ગોઠવે છે. અને ત્યાર પછીના સ્થાનોમાં જેનો સ્થિતિઘાત થાય છે તે છોડીને બાકીનામાં થોડા થોડા ગોઠવાય છે, જેનો સ્થિતિઘાત થાય છે ત્યાં બિલકુલ ઓઠવાતા નથી, આ ક્રમ છે.

ત્યાર પછી બીજું સ્થિતિખંડ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ પૂર્વના કરતાં અસંખ્યેયગુણ ઉવેલે અને ઉવેલીને પૂર્વ કહેલ પ્રકારથી ઉદય સમયથી શરૂ કરીને નાંખે છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યેયગુણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા અનેક સ્થિતિખંડોને ઉવેલે અને નાંખે છે તે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી દ્વિચરમ (ઉપાન્ત્ય) સ્થિતિખંડ રહે. અને દ્વિચરમ સ્થિતિખંડથી અન્ત્ય સ્થિતિખંડ સંખ્યેયગુણ છે.

અને તે અન્ત્ય સ્થિતિખંડથી નાશ કરતાં ગુણશ્રેણિનો સંખ્યેયભાગ ખંડે છે. અને તે ઉપરની બીજી સ્થિતિઓ સંખ્યાતગુણ છે તેને ઉવેલે છે, ચરમખંડ તેટલાં પ્રમાણવાળો હોવાથી, અને ઉવેલીને દલિકને ઉદય સમયથી શરૂ કરીને અસંખ્યેયગુણપણે નાંખે છે. તે આ પ્રમાણે-ઉદય સમયે અલ્પ, તેથી બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ તેથી પણ ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ગુણશ્રેણિના શિર આવે. અહીંથી આગળ તો અન્ત્ય સ્થિતિખંડની ઉત્કિરણા થવા માંડી છે, એટલે તેના પ્રક્ષેપના આધારભૂત કોઇપણ છે નહીં, તેથી પૂર્વ કહેલ દલિકને કયાંય પણ પ્રક્ષેપે નહીં. અને તે અન્ત્ય સ્થિતિખંડ ઉત્કિર્ણ થયે છતે તે ક્ષપક કૃતકરણ કહેવાય છે. તેથી મૂલ ગાથામાં કહ્યું છે. “**કવકરણદ્વાદ પછિમે હોઈ**” પશ્ચિમ = અન્ત્ય ખંડ ઉત્કિર્ણ થયે છતે કૃતકરણ અદ્વા(કાળ) માં વર્તતો કૃતકરણ^{૨૯} થાય છે.

અને આ કૃતકરણ અદ્વામાં વર્તતો કોઇ જીવ કાલ કરીને ચારે ગતિમાંથી^{૩૦} કોઇપણ ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. લેશ્યા પણ પૂર્વ શુક્લ જ હતી, અને હવે તે કોઇપણ લેશ્યાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી તેનો પ્રસ્થાપક મનુષ્ય છે, પરંતુ નિષ્ઠાપક = અર્થાત્ પૂર્ણ કરનાર તો ચારે ગતિવાળા જીવો છે. અને કહ્યું છે “**પદ્મવગો ઝ મળૂસો નિદ્મવગો હોઈ ચરસુ વિ ગઈસુ**” (અર્થ :- પ્રસ્થાપક મનુષ્ય છે અને નિષ્ઠાપક તો ચારે પણ ગતિમાં હોય છે.) વળી જો ત્યારે જ કાલ ન કરે તો સમ્યક્ત્વનો શેષ રહેલ ભાગ ભોગવી ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ થયો છતો ઉપશમશ્રેણિ કે ક્ષપકશ્રેણિ ચઢે છે. ત્યાં જે જીવે વૈમાનિકનું જ આયુષ્ય બાંધેલ હોય તો સપ્તકનો ક્ષય કરનાર ઉપશમશ્રેણિ કરે છે, અને આયુષ્ય ન બાંધ્યું હોય તો ક્ષપકશ્રેણિ કરે છે. બીજી કોઇ ગતિનું આયુષ્ય બાંધેલ હોય તો કોઇપણ શ્રેણિ શ્રેણિકાદિની જેમ ન કરે તેમ જાણવું.

હવે દર્શનસપ્તકનો ક્ષય થયેલ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી થયેલ અન્ત્ય ગતિને પામેલ જીવ કેટલામા ભવે મોક્ષ પામે છે ? તો કહે છે-ત્રીજા કે ચોથા ભવે. તે આ પ્રમાણે સ્વર્ગ કે નરકમાં જાય તો સ્વર્ગ કે નરકથી ચ્યવીને ત્રીજા ભવે મોક્ષ પામે છે. અને જો તિર્યંચ કે મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થાય તો અવશ્ય અસંખ્યેય આયુષ્ય(યુગલીક) ને વિષે ઉત્પન્ન થાય, પણ સંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન ન થાય. પછી ત્યાંથી દેવભવમાં જાય, તે દેવભવથી ચ્યવીને મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષમાં જાય છે. તેથી ચોથા ભવે મોક્ષગમન થાય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણ ગાથા-૪૭માં કહ્યું છે. “**તદ્વચરત્વે તમ્મિ વ ભવમ્મિ સિજ્ઞન્તિ દંસગે છીગે । જં દેવગિરયડસંલાઝચરમદેહેસુ તે હુંતિ ॥**” (અર્થ :- દર્શનસપ્તક ક્ષય કર્યા બાદ ત્રીજા, ચોથા કે તેજ ભવમાં મોક્ષમાં જાય છે. કારણ કે દેવ-નારકી, અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા કે ચરમ દેહમાં તેઓ હોય છે.)

અહીં ત્રીજા ભવમાં મોક્ષગમન દેવ-નારક મધ્યમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને ચોથા ભવમાં અસંખ્યેય વર્ષમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને ચરમ દેહી તે જ ભવમાં મોક્ષગમન જાણવું. અને આ પ્રાયઃવૃત્તિથી કહ્યું છે, કારણ કે દર્શનસપ્તકનો ક્ષય થયેલ જીવ કૃષ્ણના પાંચ ભવ પણ મોક્ષગમનના સંભળાય છે. અને કહ્યું છે “**નરયાઝ નરભવમ્મિ દેવો હોઝળ પંચમે કળે । ત્તો ત્તો સમાણો ચારસમો અમમતિત્વયો ॥**” ઇતિ- (અર્થ :- નારકી ત્યાંથી મનુષ્ય ત્યાંથી પાંચમા કલ્પે દેવ થાય છે. ત્યાંથી ચ્યવીને બારમા અમમ તીર્થંકર (ભરત ક્ષેત્રમાં) થશે.) એ પ્રમાણે દુષ્પહસૂરીશ્વર આદિને પણ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ આગમમાં કહેલાં છે, એ પ્રમાણે યથાગમ વિચારવું (પંચ નં ૧૫ જુઓ)—

--: ઇતિ પમું દર્શનમોહનીય ક્ષપણા દ્વાર સમાપ્ત :-

૨૯ “**કૃત્તરણ - કૃતાનિ કરણાનિ ચેન-**” અર્થાત્ જેણે કરણો પૂર્ણ કર્યા છે તે. કારણ કે અહીં ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ પૂર્ણ થાય છે.

૩૦ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી ત્રણ નારક, વૈમાનિક દેવ, અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્યંચ કે મનુષ્ય એમ ચારમાંથી કોઇપણ ગતિમાં પરિણામ અનુસાર ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. જેણે સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય તિર્યંચનું, ભવનપતિ, વ્યંતર જ્યોતિષ દેવનું કે ત્રણ નારક સિવાય ૪ થી ૭ નારકીનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. કારણ કે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળો જીવ મરણ પામી ત્યાં ઉત્પન્ન થતો નથી.

તેઓ મિથ્યાત્વરૂપી વાદળના સમૂહને વિખેરી નાંખવા માટે પ્રચંડ પવન પુર સમાન, કાસકુસુમના સમૂહ જેવા નિર્મલ યશના સમૂહથી (ભરેલ છે ભુવનતલને જેમણે એવા) ભુવનતલને ભરનાર, ॥ ૫ ॥ ભુવનતલને વિષે ધન(ભંડાર) સમાન અને પવિત્ર તથા દેવોથી સેવાયા છે ચરણ કમલ જેમના એવા, તથા પંચાચારરૂપી કમલોના પદ્મદ્રહ જેવા, ॥ ૬ ॥ કરૂણારૂપી ગંગા ઉત્પત્તિ માટે હિમવંત પર્વત સમાન, નિરવઘ વચનરૂપી મણિઓની ખાણ સમાન, વૈરાગ્યના સમૂહના માર્ગ ઉપર પ્રવૃત થયેલ લોકો માટે રથ સમાન, ॥ ૭ ॥ પરહિત ચિંતારૂપી ચંદનવનની શ્રેણિના આધારભૂત મલયગિરિ સમાન જેમનો સ્વાભાવ છે તેવા, ગુણવાન લોકોરૂપી દેશ વિષે બહુમાન કરવારૂપી ઔષધી માટે રોહણગિરિની ભૂમિ જેવા, ॥ ૮ ॥ ચારિત્ર-જ્ઞાન-દર્શનરૂપી ફળ માટે લોલુપ એવા મુનિવરોરૂપી પંખીઓ માટે મેરુપર્વતના વન સમાન, શરીરમાં લીન એવા ગણધરના ૩૬ ગુણોને હંમેશા ધારણ કરનાર, ॥ ૯ ॥ વિકરાળ પરિષદ ઇન્દ્રિય અને કષાય ઉપર મેળવેલા વિજયથી પ્રાપ્ત કરેલ માહાત્મ્યવાળા, શાસના પરમાર્થોને પ્રગટ કરવા વડે બધા લોકોના અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર, ॥ ૧૦ ॥ હિંસાની હિંસા કરનાર, દોષને દોષિત કરનાર રોષ ઉપર રોષ કરનાર, ગરિમાથી મેરુપર્વતને જિતનાર એવા મારા ગુરુ શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને હું વંદન કરું છું. ॥ ૧૧ ॥

મુણિચંદસૂરિ ગણહર-ગુણાણ અંતો ન લલ્ભ્યે તુમ્હ ।

કિં વા સયંભુરમણે, જલપ્પમાણં મુણ્ડ કોઈ ? ॥ ૧૨ ॥

હે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ! તમારા (= તમો ધારણ કરેલ) ગણધરના (આચાર્યના) ગુણોનો છેડો મલતો નથી. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના પાણીનું પ્રમાણ શું કોઈ જાણી શકે ? ॥ ૧૨ ॥

ભવભીરુજીવસંતોસદાઈણી તુમ્હ મુણિવરપવિત્તી ।

અહવા ચિંતારયણં, કેસિં નહુ જણ્ડ કલ્લાણં ? ॥ ૧૩ ॥

તમારી મુનિની શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિ ભવભીરુ જીવોને સંતોષ આપનાર હતી. અથવા ચિંતામણી રત્ન કોનું કલ્યાણ નથી કરતું ? ॥ ૧૩ ॥

જા તુમ્હ ધીરિમા ધીર ! કાવિ નત્રત્થ તં પલોએમિ ।

લચ્છીકમલપરિમલો, કિમન્ન નલિણાઈં અલ્લિયડ ? ॥ ૧૪ ॥

હે ધીર પુરુષ ! તમારી જે ધીરતા છે તે ધીરતાને બીજે ક્યાંય પણ અમે જોતા નથી. લક્ષ્મીદેવીના કમલની સુગંધ શું અન્ય કમલોનો આશ્રય કરે ? ॥ ૧૪ ॥

જહ મચ્છરસ્સ પસરો, તુમ્હ નિહઓ તહા ન અન્નેણ ।

વળગહણં જહ ચૂરડ, મત્તકરી નો તહા સસઓ ॥ ૧૫ ॥

માત્સર્યનો વિલાસ જે રીતે તમે હણી નાંખ્યો તે રીતે બીજા કોઈએ હણેલો નથી. મદથી ઉન્મત્ત હાથી ગહનવનને જેમ ચૂરી નાંખે તેમ સસલુ ચૂરી નાંખે. ॥ ૧૫ ॥

ઉવસમજલેણ તુમ્હ, વિજ્ઞાવિઓ રોસદારુણદવગ્ગી ।

વિણયંકુસેણ અહિમાણમયગલો નિગ્ગહં નીઓ ॥ ૧૬ ॥

ઉપશમભાવના જલ વડે તમે ગુસ્સાનો ભયંકર દાવાનલ બુઝવી દીધો. વિનયરૂપી અંકુશ વડે અભિમાનરૂપી મદને ઝળતો હાથી નિયંત્રિત કર્યો. ॥ ૧૬ ॥

વિસવલ્લરીબ માયા, પસરંતી લૂરિયા તુમે નાહ ! ।

ઉબ્બડકરાલકરવાલતિવ્વધારાપોગેણ ॥ ૧૭ ॥

હે સ્વામી તમારે વડે વિષ વેલડીની જેમ ફેલાતી માયા ઉગ્ર અને ભયંકર તલવારની તીક્ષ્ણ ધારા સમાન (સરળતાના) પ્રયોગ દ્વારા કાપી નંખાય. ॥ ૧૭ ॥

બહુવિહવિયપ્પકલ્લોલસંકુલો લોહજલનિહી સામી ! ।

સંતોસવાડવાનલ-વસેણ સોસં તુહં પત્તો ॥ ૧૮ ॥

હે સ્વામી ! તમે સંતોષરૂપી વડવાનલના પ્રભાવથી અનેક પ્રકારના વિકલ્પરૂપી કલ્લોથી વ્યાપ્ત લોભરૂપી સાગર શોષી નાંખ્યો ॥ ૧૮ ॥ (અનુસંધાણ પે.નં.-૨૩૭)

દર્શનમોહનીયનો ક્ષપણાનો ક્રમ :- યંત્ર નંબર - ૧૫ ગાથા - ૩૨ ના આધારે

પ્રસ્થાપક :- સર્વજ્ઞકાલ સંભવી સંજ્ઞિપર્યાપ્ત મનુષ્ય જન્મન્યથી ૮ વર્ષ
ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડ આયુષ્ય, પ્રથમ સંઘયણવાળા જીવો

નિષ્ઠાપક :- દેવ- નારક- યુગલિક તિર્યંચ મનુષ્ય એ પ્રમાણે ચારે ગતિવાળા જીવો
- ૦ હજારો સ્થિતિઘાત માટે રેખા છે. અને બિન્દુઓ તે આવરણ કર્મોદય સૂચવે છે.

ક્રિયાક્રમ

વિશુદ્ધિ (અંતર્મુ)	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં પ્રથમ સમયથી અન્યસ્થિતિબંધ થાય છે.
યથાપ્રવૃત્તકરણ (અંતર્મુ)	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં પણ પ્રથમ સમયથી જ અન્યસ્થિતિબંધ થાય છે.
અપૂર્વકરણ (અંતર્મુ)	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં પ્રથમ સમયથી જ સ્થિતિઘાત - રસઘાત - ગુણશ્રેણિ ઉદ્વલના અનુવિદ્ય ગુણસંક્રમ અને અન્ય સ્થિતિબંધ એકી સાથે પ્રવર્તે છે.
હજારો સ્થિતિ - ખંડ ઘાત પામે છતે	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં અનિવૃત્તિકરણ શરૂ થાય છે. અહીં પ્રથમ સમયથી પૂર્વની જેમ પાંચે પદાર્થો એકી સાથે પ્રવર્તે છે. અને પ્રથમ સમયથી જ દર્શનત્રિકની દેશોપશમના નિધત્તી, નિકાયનાને વ્યવચ્છેદ અર્થાત્ છૂટા કરે છે.
અ	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા અસંજ્ઞિ.પંચે.તુલ્ય છે.
નિ	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા ચઉરિન્દ્રિય તુલ્ય છે.
વુ	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા તેહન્દ્રિય તુલ્ય છે.
પિ	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા બેહન્દ્રિય તુલ્ય છે.
"	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા એકેન્દ્રિય તુલ્ય છે.
ક	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	અહીં ચૂર્ણિકારના મતે પલ્યોપમ માત્ર પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા અને પંચસંગ્રહ - છઠ્ઠાકર્મગ્રંથના મતે પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ તુલ્ય હોય છે.
ર	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	
ણ	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	
"	૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦	

ટી.૧ - અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જે સ્થિતિસત્તા હતી તે અપૂર્વકરણના અન્ય સમયે સંખ્યાતગુણહીન હોય છે. અને અન્ય સ્થિતિબંધ પણ તે જ પ્રમાણે જાણવો.

:- અથ દૃઙ્ઙુ દર્શનમોહનીય ઉપશમના દ્વાર :-

અહવા દંસણમોહં, પુવ્વં ઉવસામહત્તુ સામન્ને ।
પઢમટિહમાવલિયં, કરેહ્ દોણં અણુદિયાણં ॥ ૩૩ ॥

અથવા દર્શનમોહં, પૂર્વમુપશમય્ય શ્રામણ્યે ।
પ્રથમસ્થિતિમાવલિકાં, કરોતિ દ્વયોરુનુદિતયો : ॥ ૩૩ ॥

ગાથાર્થ :- અથવા (પ્રકારાન્તરે) ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છતો જ ઉપશમશ્રેણિ શરૂ કરે તો ત્રણ દર્શનમોહનીય પ્રથમથી ઉપશમાવે છે. તે પણ સંયમમાં રહ્યો છતો જ પૂર્વ કહેલ ઉ કરણ પૂર્વક જ ઉપશમાવીને અંતરકરણ કરતો છતો નહિ ઉદયમાં આવેલ મિથ્યાત્વ મિશ્રની પ્રથમસ્થિતિને આવલિકા માત્ર કરે છે. અને સમ્યક્ત્વની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે છે. અને અંતરકરણ સંબંધી ઉકેરતા ત્રણેના પણ દલિકને સમ્યક્ત્વની પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે દર્શનમોહનીયનો ક્ષય કરીને ઉપશમશ્રેણિ કરે છે એ પ્રકાર કહ્યો, હવે દર્શનમોહનીયને ઉપશમાવીને પણ ઉપશમશ્રેણિ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તે પ્રકારાન્તરને કહે છે. ‘અથવા-’ એટલે પ્રકારાન્તરે. અહીં જો વેદક સમ્યગ્દૃષ્ટિ (ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ) થયો છતો ઉપશમશ્રેણિ કરે તો નિશ્ચયથી દર્શનમોહનીયત્રિકને પ્રથમથી ઉપશમાવે છે, અને તે સંયમપણામાં રહેલ હોય તે જ ઉપશમાવે છે. અને તે આ પ્રમાણે કહે છે-

સંયમપણામાં રહ્યો છતો દર્શનમોહનીયત્રિકને (પૂર્વના કહેલ ઉ કરણ પૂર્વક જ) ઉપશમાવીને અંતરકરણ કરતો છતો નહિ ઉદય આવેલ મિથ્યાત્વ અને મિશ્રની પ્રથમસ્થિતિને આવલિકા માત્ર કરે છે, અને સમ્યક્ત્વની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે છે. અને અંતરકરણ સંબંધી ઉકેરતા ત્રણેના પણ દલિકને સમ્યક્ત્વની પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે છે. અહીં આ જ વિશેષ છે. બાકીની ઉપશમના વિધિ અને બાકી નહિ કહેલ પણ પૂર્વની જેમ જ ઉ કરણને અનુસાર જાણવી.

અહીં ‘મુલ્લં બ્યાદાય સ્વપિતિ’ અહીં મોહું બોલીને સુવે છે તેમ અર્થ કરવાને બદલે ‘ક્ત્વા’ પ્રત્યયનો ‘વ્યત્તય’ થી ‘સ્વપ્’ ધાતુ સાથે યોગ કરીને સૂઈને મોહું બોલે છે, તેમ અર્થ થાય છે. તે રીતે અહીં પણ ‘ઉવસામહત્તુ કરેહ્’ માં ‘કૃ’ સાથે ‘ત્ત્વા’ નો યોગ કરી પ્રથમસ્થિતિ આવલિકાને કરીને પહેલા દર્શનમોહનીયને ઉપશમાવે છે. એ પ્રમાણે સીધો અર્થ થાય છે.

અંતરકરણ પ્રવેશ સમયથી શરૂ કરીને અંતર્મુહૂર્ત પસાર થયે છતે અને ગુણસંક્રમ છેડે અહીં સમ્યક્ત્વનું વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે. વિધ્યાતસંક્રમથી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રના દલિકને સમ્યક્ત્વમાં પ્રવેશ કરે છે, એ અર્થ છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા ૪૮માં કહ્યું છે કે -“પઢમુવસમં વ સેતં અંતમુહૂર્તઽ અસ્સ વિજ્ઞાઓ ।” (અર્થ :- શેષ હકીકત પ્રથમ ઉપશમની જેમ જાણવી, અંતર્મુહૂર્ત ગયા બાદ દર્શનદિકનો વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે.) (યંત્ર નં ૧૬ જુઓ)

ઈતિ દૃઙ્ઙુ દર્શનમોહનીય ઉપશમના દ્વાર સમાપ્ત

:- અથ ઝમું ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના દ્વાર :-

અદ્ધાપરિવિત્તાઙ્ઙ, પમત્ત ઇયરે સહસ્સસો કિચ્ચા ।
કરણાણિ તિન્નિ કુણ્ણ, તદયવિસેસે ઇમે સુણ્ણસુ ॥ ૩૪ ॥

અદ્ધાપરિવૃત્તીઃ, પ્રમત્ત ઇતરે સહસ્રશઃ કૃત્વા ।
કરણાણિ ત્રીણિ કરોતિ, તૃતીયવિશેષાનિમાન્ શૃણુત ॥ ૩૪ ॥

ગાથાર્થ :- અદ્ધા પરાવૃત્તિ એટલે સંકલેશ અને વિશુદ્ધિના વશથી પ્રમત્તભાવ અને ઇતર તે અપ્રમત્તભાવમાં જે કાળ પરાવૃત્તિ તેને હજારો વાર કરીને, ચારિત્રમોહને ઉપશમાવવાને અર્થે યથાપ્રવૃત્તાદિ-ઉ કરણ પૂર્વની જેમ કરે છે, પણ ત્રીજા કરણમાં જે વિશેષ છે તે આગળ કહેવાય છે તે સાંભળો.

ટીકાર્થ :- દર્શનત્રિકની ઉપશમના કરીને શું કરે છે, તે કહે છે પ્રમત્તભાવમાં અને ઇતર એટલે અપ્રમત્તભાવમાં સંકલેશ અને વિશુદ્ધિના વશથી અદ્ધા પરાવૃત્તિ હજારો વખત કાલ પરિવર્તન કરીને ચારિત્રમોહનીયને ઉપશમાવવાને માટે ફરી પણ યથાપ્રવૃત્તાદિ-ઉ કરણો કરે છે. અને તે પૂર્વે (અનંતાનુબંધિની ઉપશમના વખતે) જેમ કહ્યું તેમ કહેવું. ફક્ત અહીં^{૩૧} યથાપ્રવૃત્તકરણ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે જાણવું, અપૂર્વકરણ અપૂર્વગુણસ્થાનકે, અનિવૃત્તિકરણ અનિવૃત્તિબાદર -

૩૧ દર્શનત્રિકની ઉપશમના કર્યા પછી અને ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના કરતાં હજારોવાર પ્રમત્ત અને અપ્રમત્તે ફરે છે, અને ત્યારબાદ અપૂર્વકરણે જાય છે, એમ પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે. તેમાં છેલ્લીવાર જે અપ્રમત્તપણું પ્રાપ્ત થયા પછી અપૂર્વકરણમાં પ્રવેશ કરે તે અપ્રમત્તપણાને ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના કરતા યથાપ્રવૃત્તકરણ તરીકે સમજવાનું છે.

શ્રેણીસંબંધી દર્શનમોહનીય ઉપશમના ક્રમ :- યંત્ર નંબર - ૧૬ (ગાથા -૩૩ ના આધારે)

ક્રિયાક્રમ	
<div data-bbox="289 447 427 590" style="transform: rotate(-45deg);"> વિશુદ્ધિ (અંતર્મુ.) </div>	<div data-bbox="548 411 976 453">અહીં પ્રથમ સમયથી અન્ય સ્થિતિબંધ</div>
<div data-bbox="261 688 435 863" style="transform: rotate(-45deg);"> યથાપ્રવૃત્તિકરણ (અંતર્મુ.) </div>	<div data-bbox="548 642 1049 684">અહીં પણ પ્રથમ સમયથી અન્ય સ્થિતિબંધ</div>
<div data-bbox="305 1035 410 1188" style="transform: rotate(-45deg);"> અપૂર્વકરણ (અંતર્મુ.) </div>	<div data-bbox="542 930 1164 1020">અહીં પ્રથમ સમયથી જ સ્થિતિઘાત - રસઘાત ગુણશ્રેણી - ગુણસંક્રમ અને અન્ય સ્થિતિબંધ પ્રવર્તે છે.</div>
<div data-bbox="305 1346 410 1507" style="transform: rotate(-45deg);"> સંખ્યેય બહુ ભાગો </div>	<div data-bbox="542 1318 937 1360">અહીં અનિવૃત્તિકરણ શરૂ થાય છે.</div>

અહીં ત્રણની અંતરકરણ ક્રિયા અને સમ્યક્ત્વ પ્રવર્તે છે. અહીં બીજા સમયથી ત્રણની પણ ઉપશમના પ્રવર્તે છે.

અહીં સમ્યક્ત્વના આગાલ અને ગુણશ્રેણિનો વિચ્છેદ.

અહીં સમ્યક્ત્વ ઉદીરણા - સ્થિતિઘાત અને રસઘાત નિવૃત્ત થાય છે. (વિચ્છેદ થાય છે)

અહીં સમ્યક્ત્વ ઉદયવિષ્ણુદે દર્શનત્રિક ઉપશાંત,
આ અંતરમાં રહેલો પણ ગુણશ્રેણિ વિભાગ
અંતરકરણ સાથે ઉત્કીર્ણ થાય છે.

અહીં મિથ્યાત્વ - મિશ્રનો ગુણસંક્રમ વિચ્છેદ
વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્ત અને ૭ કર્મોનો સ્થિતિઘાત -
રસઘાત - ગુણશ્રેણિ નિવૃત્ત થાય છે.(અટકે)

૦૦૦૦૦૦૦૦	૦૦૦૦૦૦૦૦	૦૦	૦૦	ગુણશ્રેણિ ભાગ		૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦
આવાલિકા		આવં	આવં	અંતર્મું		સમ્યક્ત્વની ઉપશમ પામેલ દ્વિતીયસ્થિતિ
સંખ્યેયતમ ભાગરૂપ સમ્યક્ત્વની પ્રથમસ્થિતિ				ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અહા (અન્તર) (અંતર્મુદ્ધર્ત)		
મિથ્યાત્વની આવં પ્રથમ સ્થિતિ	મિથ્યાત્વનું અન્તર			(અંતર્મુદ્ધર્ત)		મિથ્યાત્વની ઉપશમ પામેલ દ્વિતીયસ્થિતિ ૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦
મિશ્રની આવં પ્રથમસ્થિતિ	મિશ્રનું અન્તર			(અંતર્મુદ્ધર્ત)		મિશ્રની ઉપશમ પામેલ દ્વિતીયસ્થિતિ ૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦
મિથ્યા- મિશ્રની એક અવાલિકા સિંબુકથી જાય કરે છે.						

સંપરાય ગુણસ્થાનકે હોય છે. અહીં પણ સ્થિતિઘાતાદિ પૂર્વની જેમ જ પ્રવર્તે છે. અહીં વિશેષ એ છે કે અબધ્યમાન સર્વ અશુભપ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે, એ પ્રમાણે કહેવું .

અને અપૂર્વકરણ અદ્વાનો સંખ્યાતમો ભાગ ગયે છતે નિદ્રા-પ્રયલાનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. પછી ઘણાં હજારો સ્થિતિખંડ ગયે છતે અપૂર્વકરણ અદ્વાના સંખ્યેયભાગો જાય છે અને એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે છે. અહીં પછી દેવદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈકિયદિક, આહારકદિક, તૈજસ, કર્મણ, સમયતુરસ, વર્ણયતુષ્ક, અગુરુલધુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, ત્રસયતુષ્ક, શુભવિહાયોગતિ, સ્થિરપંચક, નિર્માણ, અને તીર્થંકર એ ૩૦ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. ત્યાર પછી પૃથક્ત્વ સ્થિતિખંડો ગયે છતે અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમયે હાસ્ય-રતિ, ભય-જુગુપ્સાનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. અને હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સાનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે, અને સર્વ કર્મોની દેશોપશમના-નિધત્તિ નિકાયનાકરણ વિચ્છેદ થાય છે. પછી અનન્તર સમયે ત્રીજા અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યાં જે વિશેષ છે તે આગળ કહેવાશે તે સાંભળો.

અન્તોકોડાકોડી, સંતં અનિયટ્ટિણો ય ઉદહીણં ।

બન્ધો અન્તોકોડી, પુવ્વકમા હાણિ અપ્પવહૂ ॥ ૩૫ ॥

અન્તઃકોટીકોટી, સત્કર્માઽનિવૃત્તે શ્વોદધીનામ્ ।

બન્ધોઽન્તઃકોટી, પૂર્વક્રમાદ્વાનિમલ્પવહુત્વમ્ ॥ ૩૫ ॥

ગાથાર્થ :- અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે આયુષ્ય વિના ૭ કર્મની સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે, અને બંધ પણ અંતઃકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે, અને તે પૂર્વ પૂર્વક્રમ પ્રમાણે હીન હીન થતો જાય છે. અલ્પબહુત્વ પણ તે પ્રમાણે જાણવું.

ટીકાર્થ :- અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોની સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. વળી બંધ અંતઃકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-પઠમાં અહીં કહ્યું છે. -“અન્તો કોડાકોડી વંધં સન્તં ચ સત્ત્વં ॥” (અર્થ :- સાતે કર્મોનો બંધ અને સત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ કરે છે.) એ ગ્રંથથી આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ અને સત્તા અંતઃકોડાકોડી પ્રમાણ જ કહ્યો છે. ત્યાં જો કે પૂર્વે કહેલા કરણને વિષે આટલો બંધ અને આટલી જ સત્તા સાતે કર્મોની પ્રાપ્ત થાય છે, તો પણ અહીં બંધ અને સત્તા તેની અપેક્ષાએ સંખ્યેયગુણ હીન જાણવાં, એ વિશેષ છે. અને તે પણ બંધ પૂર્વક્રમથી હાનિ પામે છે, તે આ પ્રમાણે-

સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયે છતે અન્ય સ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ હીન કરે છે. તે પણ પૂર્ણ થયે છતે અન્ય સ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ હીન કરે છે, ઇત્યાદિ. અલ્પબહુત્વ પણ બંધ સત્તા ઓછા થતાં પણ પૂર્વક્રમથી જ જાણવું તે આ પ્રમાણે-નામ-ગોત્ર સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાનમાં તો પરસ્પર તુલ્ય છે. તેથી જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાયનો વિશેષાધિક છે, સ્વસ્થાને તો પરસ્પર તુલ્ય છે. તેથી પણ મોહનીયને વિષે વિશેષાધિક છે. અને જ્યાં સુધી આ અનિવૃત્તિકરણ સ્થાન છે ત્યાં સુધી સર્વ કાળ આ જ અલ્પબહુત્વ છે.

ટિડ્કણ્ડગમુક્કસ્સં, પિ તસ્સ પલ્લસ્સ સંઘતમભાગો ।

ટિડ્વન્ધવહુસહસ્સે, સેવ્કેવ્કં જં ભણિસ્સામો ॥ ૩૬ ॥

સ્થિતિકણ્ડકમુત્કૃષ્ટમપિ, તસ્ય પલ્પસ્યસંઘ્યેયતમભાગઃ ।

સ્થિતિવન્ધવહુસહસ્રેષ્વૈકૈકં યદ્ ભણિષ્વામઃ ॥ ૩૬ ॥

ગાથાર્થ :- ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ સ્થિતિકંડકનો સ્થિતિઘાત થાય છે. ઘણાં હજારો સ્થિતિબંધ વ્યતીત થયે છતે સાત કર્મમાં પ્રત્યેક કર્મનું જે જે થાય છે તે કહીશ.

ટીકાર્થ :- અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશેલા ચારિત્રમોહનીયના ઉપશમક જીવને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિકંડકનો ઘાત થાય છે, જઘન્યથી પણ તેના (ઉત્કૃષ્ટ) જેટલો જ હોય છે, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ સંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઘાતથી આ જઘન્ય અતિ લઘુ જાણવું. અને હજારો સ્થિતિઘાતો ગયે છતે બધ્યમાન પ્રકૃતિઓનો બંધ સહસ્ર પૃથક્ત્વ સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે. પછી અનિવૃત્તિકરણ અદ્વાના સંખ્યેયભાગો ગયે છતે અને એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે છતે અસંજિ પંચેન્દ્રિય બંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. તદનંતર પૃથક્ત્વ = (ઘણાં)સ્થિતિખંડ ગયે છતે ચઉરિન્દ્રિય બંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ, તેથી ફરી પૃથક્ત્વ = (ઘણાં) સ્થિતિખંડ ગયે છતે તેઇન્દ્રિય બંધ તુલ્ય, પછી આ જ કર્મથી બેઇન્દ્રિય બંધ તુલ્ય, પછી પણ એ જ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય બંધ તુલ્ય. અહીંથી આગળ હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છતે આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોમાં પ્રત્યેકનું જે કાંઈ થાય છે તે કહીશું.

પલ્લદિવદ્વિપલ્લાણિ, જાવ પલ્લસ્સ સંખગુણહાણી ।
મોહસ્સ જાવ પલ્લં, સંખેજ્જહાગહામોહા ॥ ૩૭ ॥

તો નવરમસંખગુણા, એકપહારેણ તીસગાણમહો ।
મોહે વીસગ હેદ્ધા, ય તીસગાણુપ્પિ તડયં ચ ॥ ૩૮ ॥

તો તીસગાણમુપ્પિં, ચ વીસગાઈ અસંખગુણાણ ।
તડયં ચ વીસગાહિ ય, વિસેસમહિયં કમેણેતિ ॥ ૩૯ ॥

પલ્લદ્વયર્થ દ્વિપલ્લાણિ, યાવત્ પલ્લસ્ય સંખ્યેયગુણહાણિઃ ।
મોહસ્ય યાવત્ પલ્લં, સંખ્યેયભાગહા અમોહયોઃ ॥ ૩૭ ॥

તતો નવરમસંખ્યેયગુણા, એકપ્રહારેણ ત્રિંશત્કાનામઘઃ ।
મોહે વિંશતિકયોરધશ્ચ, ત્રિંશત્કાનામુપરિ તૃતીયં ચ ॥ ૩૮ ॥

તત્ત્વિંશત્કાનામુપરિ ચ, વિંશતિકે ડસંખ્યેયગુણનયા ।
તૃતીયં ચ વિંશતિકાભ્યાં ચ, વિશેષાધિકં ક્રમેણેતિ ॥ ૩૯ ॥

ગાથાર્થ :- (એકેન્દ્રિય તુલ્ય બંધાનંતર નામ -ગોત્રનો) ૧ પલ્યોપમ(જ્ઞાનાવરણાદિ-૪નો) ૧॥ પલ્યોપમ અને(મોહનીયના) ૨ પલ્યોપમ સ્થિતિબંધની ક્રમહાનિ યાવત્ મોહનીયનો પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હાનિ કહીને તદનંતર એટલે મોહનીયના પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી આગળ અન્યસ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણાહીન કહેવો. તદનંતર મોહનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ માત્ર થાય છે અને મોહ વિના શેષ કર્મ જે નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ આગળ કહેવાય છે. ॥ ૩૭ ॥

નામ ગોત્રનો અસંખ્યેયગુણાહીન સ્થિતિબંધ થાય છે, અને એકી વખતે ૩૦ કોંકોંસાં પ્રમાણવાળા ૪ કર્મની નીચે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણાહીન થાય છે. તદનંતર એકી વખતે ૨૦ કોંકોંસાં પ્રમાણવાળા નામ ગોત્રથી નીચે અસંખ્યેયગુણાહીન સ્થિતિબંધ કરે છે, અને ત્રીજું વેદનીયકર્મ તે સ્થિતિસત્તાને આશ્રયી ૩૦ કોંકોંસાં વાળા કર્મોથી ઉપર થાય છે. ॥ ૩૮ ॥

તદનંતર ૩૦ કોંકોંસાં વાળા કર્મોથી ઉપર ૨૦ કોંકોંસાં વાળા કર્મો થાય છે, અને મોહનીય તે અસંખ્યેયગુણાહીન થાય છે, અને ત્રીજું વેદનીય તે ૨૦ કોંકોંસાં વાળા કર્મોથી ઉપર વિશેષાધિક થાય છે. ॥ ૩૯ ॥

ટીકાર્થ :- પલ્યોપમ-૧॥ પલ્યોપમ-૨ પલ્યોપમ સુધી પૂર્વ કર્મથી જ હાનિ અને અલ્પબહુત્વ છે. અહીં આ તાત્પર્ય છે -કે એકેન્દ્રિય બંધ તુલ્ય બંધ પછી તરત જ હજારો સ્થિતિબંડ ગયે છતે નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમ જેટલો થાય છે, જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ અંતરાય અને વેદનીયનો ૧॥ પલ્યોપમ, અને મોહનીયનો બે પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને આ પલ્યોપમ, ૧॥ પલ્યોપમ આદિ સ્થિતિબંધ સુધી પૂર્વનો સર્વ સ્થિતિબંધ પૂર્વ પૂર્વ સ્થિતિબંધથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગે હીન-હીનતર જાણવો. અને સ્થિતિસત્તાનું પણ અલ્પબહુત્વ બંધના ક્રમ પ્રમાણે છે. ‘પલ્લસ્ય’ એ પછી પંચમીના અર્થમાં છે. અને ‘અઘઃ’ એ પદનો અધ્યાહાર કરવો. તેથી પલ્યોપમથી નીચેના સ્થિતિબંધની સંખ્યેયગુણહાનિ થાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. આ પ્રમાણે કહે છે. જે કર્મનો જ્યારે પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે, તે કાળથી તે કર્મનો અન્ય અન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણાહીન થાય છે. અને તેથી નામ-ગોત્રનો પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી અન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણાહીન કરે છે, બાકીના કર્મોનો પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગહીન કરે છે.

એ પ્રમાણે કેટલાક હજાર સ્થિતિબંધ ગયે છતે જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાય એ ૪ કર્મનો પલ્યોપમ માત્ર સ્થિતિબંધ, અને મોહનીયનો ૧॥ પલ્યોપમ^{૩૨} માત્ર સ્થિતિબંધ થાય છે. પછી જ્ઞાનાવરણીયાદિનો અન્યસ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણાહીન, અને મોહનીયનો સંખ્યેયભાગહીન થાય છે.

તેથી આગળ હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છે તે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમ પ્રમાણ થાય છે. પછી મોહનીયનો અન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણહીન પ્રવર્તે છે. અને ત્યારે બાકીના કર્મનો પલ્લોપમનો સંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અહીં આ અલ્પબહુત્વ છે. નામ-ગોત્રની સ્થિતિસત્તા સર્વથી અલ્પ, જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાય એ ૪ કર્મની સંખ્યેયગુણ, પોતાના સ્થાને પરસ્પર સમાન, તેથી પણ મોહનીયની સંખ્યેયગુણ છે. ‘‘મોહસ જાવ પલ્લં સંખેજ્ઞભાગહ’’ તિ જ્યાં સુધી મોહનીયનો પલ્લોપમ માત્ર સ્થિતિબંધ ન થાય ત્યાં સુધી પૂર્વ કહેલ રીતે સર્વ પણ મોહનીયનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગે હીન હીનતર જાણવો. અને પલ્લોપમ માત્ર સ્થિતિબંધ થયે છે તે અન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણહીન કરે છે, અને આ પહેલાં જ કહ્યું છે. અને આ મોહનીયના સંખ્યેયગુણહીન સ્થિતિબંધથી પછી ઘણાં સ્થિતિબંધ ગયે છે તે મોહનીયનો પણ સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ માત્ર થાય છે. અને ત્યારે જે થાય છે તે કહે છે...

‘‘અમોહા તો નવરમસંખુગુણેત્યાદિ’’ ‘‘તો’’ તિ- તેથી સર્વ કર્મોનો પલ્લોપમના સંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિબંધ પછી અનન્તર ‘અમોહે’ આ દ્વિવચનના તાત્પર્યથી મોહનીય સિવાય નામ-ગોત્રનું પ્રહણ કર્યું છે. ફક્ત વિશેષ એ છે કે અન્યસ્થિતિબંધને આશ્રયીને અસંખ્યેયગુણ હીન થાય છે. નામ-ગોત્રનો અન્યસ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણહીન કરે છે, અને બાકીના કર્મોનો સંખ્યેયગુણહીન કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અહીં સ્થિતિસત્તાની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ વિચારે છે.... નામ-ગોત્રની સ્થિતિસત્તા સર્વથી અલ્પ છે, તેથી જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય અને અંતરાય એ ૪ કર્મની સ્થિતિસત્તા અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય, તેથી પણ મોહનીયની સ્થિતિસત્તા સંખ્યેયગુણ છે.

તદનંતર હજારો સ્થિતિઘાત ગયે છે તે જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાય એ ૪ કર્મોનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે. ત્યારે સ્થિતિસત્તાને આશ્રયીને આ પ્રમાણે અલ્પબહુત્વ છે. નામ-ગોત્રની સ્થિતિસત્તા સર્વથી અલ્પ, તેથી જ્ઞાનાવરણાદિ-૪ની સત્તા અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય, તેથી મોહનીયની સત્તા અસંખ્યેયગુણ છે.

તદનંતર હજારો સ્થિતિઘાત ગયે છે તે ‘‘એકપહરોણ ત્રીસગાળમો મોહે’’ તિ- એટલે કે એક પ્રહારથી કીડામાત્રથી અર્થાત્ એકી વખતે ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિસત્તાવાળા જે જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાય એ ૪ કર્મની સ્થિતિસત્તાથી પણ નીચે મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ અને સત્તાને આશ્રયીને અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે, અહીં બીજો કોઈ વિકલ્પ કરવો નહીં. કારણ કે પૂર્વ પણ મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા જ્ઞાનાવરણીયાદિની આગળ સ્થિતિસત્તાથી અસંખ્યેયગુણ ઉપર હતી, વળી હંમણા અસંખ્યેયગુણહીન થઈ. આ મોટા સ્થિતિબંડનું અપવર્તન થયું છે એ પ્રમાણે ભાવ છે. અહીં અલ્પબહુત્વ કહે છે. નામ-ગોત્રની સ્થિતિસત્તા સર્વથી અલ્પ, તેથી મોહનીયની અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ જ્ઞાનાવરણાદિ-૪ની ^{૩૩}અસંખ્યેયગુણ છે.

તદનંતર હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છે તે ‘‘ત્રીસગહેદ્વા ય’’ તિ એટલે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ એકી સાથે જ ૨૦ કોડાકોડાની સ્થિતિવાળા નામ-ગોત્રથી પણ નીચે અસંખ્યેયગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે. અહીં સ્થિતિબંધને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ વિચારે છે. મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સર્વથી અલ્પ, તેથી નામ-ગોત્રનો અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય, તેથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૪ કર્મનો અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય છે.

તદનંતર કેટલાક હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છે તે ‘‘ત્રીસગાળુપિ તદ્યં ચ’’ તિ- એટલે ત્રીજા વેદનીયકર્મની સ્થિતિસત્તાની અપેક્ષાએ ૩૦ કોડાકોડાની વાળા જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાયથી અધિક થઈ જાય છે, તે આ પ્રમાણે કહેવાય છે. મોહનીય-નામ-ગોત્ર એ ૩ કર્મની સ્થિતિસત્તાને આશ્રયી પૂર્વે ૩૦ કોડાકોડાની વાળા જ્ઞાનાવરણાદિની સ્થિતિસત્તાથી હીન સ્થિતિસત્તાવાળા થયા, હંમણા ૩૦ કોડાકોડાની મધ્યમાં જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાય એ ૩ કર્મ વેદનીયની સ્થિતિસત્તાથી હીન થયા, તેથી તે વેદનીય સર્વાધિક સત્તાવાળું થયું. અને તે પછી તરત જ વેદનીયનો અન્યસ્થિતિબંધ બાકીના સર્વ કર્મથી પણ અસંખ્યેયગુણ થાય છે. અહીં સ્થિતિબંધને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ કહે છે. મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સર્વથી અલ્પ, તેથી નામ-ગોત્રનો અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય, તેથી પણ જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાયનો અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય, તેથી પણ વેદનીયનો અસંખ્યેયગુણ સ્થિતિબંધ છે.

૩૩ અહીં પહેલાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કરતાં મોહનીયકર્મની સત્તા અને બંધ અસંખ્યેયગુણ થતા હતા, હવે પ્રબળ શુદ્ધ અધ્યવસાયના યોગે એકદમ સત્તામાંથી મોટો સ્થિતિઘાત કરી સત્તા ઓછી કરી નાંખે છે, તેમજ બંધમાંથી સ્થિતિ ઘટાડી બંધ પણ ઓછો કરે છે, એટલે મોહનીયના બંધ અને સત્તાથી જ્ઞાનાવરણાદિનો બંધ અને સત્તા અસંખ્યગુણ થાય છે.

અહીં કેટલાક આચાર્યો બંધ જ સંખ્યાતગુણહીન માને છે, સત્તા નહીં.

તદનંતર આ જ વિધિ વડે હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છતે ૩૦ કોંકોંસાં સ્થિતિસત્તાવાળા જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાય એ ૩ કર્મના સ્થિતિબંધથી ૨૦ કોંકોંસાં વાળા નામ-ગોત્ર અધિક થાય છે. અહીં અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે-મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સર્વથી અલ્પ, તેથી જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાય એ ૩ કર્મનો અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય, તેથી પણ નામ-ગોત્રનો અસંખ્યેયગુણ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય, તેથી પણ વેદનીયનો સ્થિતિબંધ ૩૪ વિશેષાધિક છે.^{૩૫}

‘અસંખ્યગુણા’ ત્તિ- એટલે જ્યાં મોહનીયનો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણીયાદિથી અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે. તેથી આગળ સર્વ પણ ઠેકાણે મોહનીયનો અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે. તેથી આગળ સર્વ પણ ઠેકાણે મોહનીયનો અસંખ્યેયગુણહીનના ક્રમથી જ આવે છે. તથા ત્રીજું વેદનીયકર્મ ૨૦ કોંકોંસાં વાળા નામ-ગોત્રથી વિશેષાધિક થયેલ સર્વત્ર જગ્યાએ પણ વિશેષાધિક જ ક્રમથી સ્થિતિબંધ પ્રવર્તે છે.

અહુદીરણા અસંખેજ્ઞ સમયવદ્ધાણ દેસઘાઙ ત્થ ।
દાણંતરાયમણપજ્જવં ચ તો ઓહિદુગલાભો ॥ ૪૦ ॥

સુયમોગાચક્ખુઓ, ચક્ખુ ય તતો મઈ સપરિમોગા ।
વિરિયં ચ અસેઢિગયા, બંધંતિ ઋ સવ્વાઘાઈણિ ॥ ૪૧ ॥

અથોદીરણાસસૂચ્યેય - સમયવદ્ધાનાં દેશઘાત્યત્ર ।
દાનાન્તરાયમનઃપર્યવયોઃ, ચ તતોડવધિદ્વિકલાભયોઃ ॥ ૪૦ ॥

શ્રુતમોગાચક્ષુષાં, ચક્ષુષશ્ચ તતઃ મતેઃ સપરિમોગસ્ય ।
ઘૌર્યં ચાડ્ઞેણિગતા, બધ્નન્તિ તુ સર્વઘાતીનિ ॥ ૪૧ ॥

ગાથાર્થ :- હવે ઉદીરણા અસંખ્ય સમયબદ્ધકર્મની પ્રવર્તે છે, તદનંતર દાનાંતરાય ને મનઃપર્યવનો રસ દેશઘાતિ કરે છે, તદનંતર અવધિદ્વિક અને લાભાંતરાયને દેશઘાતિ પણે બાંધે છે. ॥ ૪૦ ॥

તદનંતર શ્રુતાવરણ -અચક્ષુદર્શં અને ભોગાંતરાયને દેશઘાતિ બાંધે છે, તદનંતર ચક્ષુદર્શં ને તદનંતર મત્યાવરણ અને ઉપભોગાન્તરાયને, અને તદનંતર વીર્યાન્તરાયને દેશઘાતિ બાંધે છે. અને અશ્રેણિગત જીવો પૂર્વાક્ત પ્રકૃતિઓને સર્વઘાતિપણે જ બાંધે છે. ॥ ૪૧ ॥

ટીકાર્થ :- ‘અ’ શબ્દ અન્ય અધિકાર સૂચક છે, જે કાલે સર્વ કર્મોનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિબંધ થાય છે તે કાલે^{૩૬} અસંખ્ય સમયબદ્ધ જ કર્મોની ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. કારણ કે તેટલાં જ માત્ર સ્થિતિબંધકરણમાં બધ્યમાન પ્રકૃતિ સ્થિતિની અપેક્ષાએ જે પૂર્વબદ્ધ સમયાદિ હીન સ્થિતિઓ જ ઉદીરણામાં આવે છે, પણ બીજી સ્થિતિ ઉદીરણામાં ન આવે. અને તે લાંબા કાળે બાંધેલ ઘણીખરી સ્થિતિઓ ક્ષય થયેલ હોવાથી અસંખ્યેય સમયે બાંધેલની જ ઉદીરણા સંભવે છે. (પરંતુ માસો અને વર્ષો પહેલાના બંધાયેલાં કર્મોની ઉદીરણા થતી નથી.)

તદનંતર હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છતે પરિગલિત થયેલ આ પ્રસ્તાવમાં દાનાંતરાય અને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણને દેશઘાતિ બાંધે છે. આ બન્નેનો અનુભાગ દેશઘાતિને બાંધે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. તદનંતર હજારો સ્થિતિબંધ ગયે

૩૪ આ સ્થળે પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણ ગાથા -૫૭માં અસંખ્યેયગુણ કહ્યો છે.

૩૫ જેમ બંધમાં સ્થિતિ ઓછી થાય છે તેમ સત્તામાંથી પણ ઓછી થાય છે. એટલે સત્તા સંબંધે અલ્પબહુત્વ પણ બંધ પ્રમાણે જ સમજી લેવાનું છે. હવે પછી અલ્પબહુત્વ આ જ પ્રમાણે રહે છે.

કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિકાર અનુસારે બધા અલ્પબહુત્વ બંધના છે. સત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ હોય છે. માટે અલ્પબહુત્વ નામ-ગોત્રનું અલ્પ, જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતર વેદનીય વિશેષાધિક, તેથી મોહનીય વિશેષાધિક એ પ્રમાણે અલ્પબહુત્વ છે.

૩૬ અથવા કેટલાકના મતે અસંખ્ય સમયબદ્ધ ઉદીરણાનો આવો પણ અર્થ થાય છે કે... વિવક્ષિત એક સમયે દલિકોનો જે જથ્થો બંધાય છે તે ‘સમયપ્રબલ’ કહેવાય છે. આવા અસંખ્ય સમયોમાં બંધાયેલા દલિકોનો જથ્થો એ અસંખ્ય સમયપ્રબલ દલિક કહેવાય. પ્રતિસમય આટલા જથ્થામાં દલિકોની ઉદીરણા થવી એ અસંખ્ય સમયબદ્ધ ઉદીરણા કહેવાય છે.

છતે અવધિજ્ઞાનાવરણ - અવધિદર્શનાવરણ - લાભાંતરાયનો દેશઘાતિ અનુભાગને બાંધે છે. તેથી પણ સંખ્યાતા હજાર સ્થિતિબંધ ગયે છે. શ્રુતજ્ઞાનાવરણ - ભોગાંતરાય - અચક્ષુદર્શનાવરણના દેશઘાતિ અનુભાગને બાંધે છે. તેથી પણ સંખ્યાતા હજાર સ્થિતિબંધ અતિકાન્ત થયે છે. ચક્ષુદર્શનાવરણીયના દેશઘાતિ અનુભાગને બાંધે છે. તેથી પણ સંખ્યાતા હજાર સ્થિતિબંધ અતિકાન્ત થયે છે. 'મઈ સપરિભોગ' તિ- ઉપભોગાંતરાય સહિત મતિજ્ઞાનાવરણીયનો દેશઘાતિ અનુભાગ બાંધે છે. તેથી પણ હજારો સ્થિતિબંધ વ્યતીત થયે છે. વીર્યાંતરાયના દેશઘાતિ અનુભાગને બાંધે છે. અશ્રેણિગત એટલે ક્ષપકશ્રેણિ કે ઉપશમશ્રેણિને પામ્યા વગરના જીવો પૂર્વે કહેલ દાનાંતરાયાદિ કર્મો સર્વઘાતિ બાંધે છે, અર્થાત્ તેઓનો અનુભાગ સર્વઘાતિ બાંધે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

સંયમઘાઈર્ણાંતર-મેત્ય ઉ પદમદ્વિઈ ય અન્નયરે ।
સંજલનાવેયાણં, વેડજ્જંતીણ કાલસમા ॥ ૪૨ ॥

સંયમઘાતિનામન્તર - મત્ર તુ પ્રથમસ્થિતિશ્રાન્યતરયોઃ ।
સંજ્વલનવેદયો - વેદમાનયોઃ કાલસમા ॥ ૪૨ ॥

ગુરુત્થાર્થ :- અહીં વળી સંયમઘાતિ કષાયોનું (૧૨ ક૦ + ૮ નોક૦ નું) અંતરકરણ કરે છે. ત્યાં સંજ્વલન અને વેદમાંની કોઇપણ વેદાતી પ્રકૃતિની પ્રથમસ્થિતિ ઉદયકાળ જેટલી હોય છે.

ટીકાર્થ :- વીર્યાંતરાયનો દેશઘાતિ અનુભાગ પછી સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છે. સંયમઘાતિ જે કર્મો અનંતાનુબંધિ સિવાયના ૧૨ કષાય અને ૮ નોકષાય એ ૨૧ પ્રકૃતિઓનું 'અંતર' તિ- અંતરકરણ કરે છે. ત્યાં સંજ્વલન - ૪ માં કોઇપણ એક સંજ્વલનનો ઉદય અને ત્રણ વેદમાંથી કોઇપણ એક વેદાતી વેદનો ઉદય થાય. તે વેદ કષાયકર્મની પ્રથમસ્થિતિ પોતપોતાના ઉદયકાલ પ્રમાણ કરે છે. અને બીજા ૧૧ કષાય અને ૮ નોકષાયની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકા માત્ર કરે છે.

૩૭ અહીં ૧૨ કષાય અને ૮ નોકષાય એમ ૨૧ પ્રકૃતિનું અંતરકરણ કરે છે એમ કહ્યું છે, આ જ સ્થળે પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા ૬૦ માં પણ તે જ પ્રમાણે કહ્યું છે. અંતરકરણ એટલે ઉપશમ ભાવનું સમ્યક્ત્વ કે ચારિત્ર જેટલો કાળ રહેવાનું હોય લગભગ તેટલાં કાળમાં ભોગવાય તેટલાં દલિકોને ત્યાંથી દૂર કરી તેટલી (અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ ભૂમિકા સાફ કરવી તે.)

હવે અહીં શંકા થાય છે કે તદ્દન- આ અંતરકરણ ક્રિયા એટલે કે અંતર્મુદૂર્તમાં ભોગવાય તેટલાં દલિકો દૂર કરી તેટલી ભૂમિ સાફ કરવાની ક્રિયા ૨૧ પ્રકૃતિની સાથે જ થાય છે કે ક્રમપૂર્વક ? જો સાથે જ થાય એટલે કે ૧૮ અનુદયવતી પ્રકૃતિની એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ છોડીને અને ઉદયવતી પ્રકૃતિમાં ઉદય સમયથી આરંભી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિ છોડીને ત્યાર પછીના અંતર્મુદૂર્ત ભોગવાય તેટલાં દલિકો એક સ્થિતિઘાત જેટલાં કાળમાં એક સાથે જ દૂર થાય તો એમ થયું કે ૧૮ પ્રકૃતિના આવલિકા ઉપરના અને ઉદયવતી પ્રકૃતિના અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ ઉપરના અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં ભોગવાય તેટલાં દલિકો દૂર થઇ તેટલી ભૂમિકા ૨૧ પ્રકૃતિની એક સાથે સાફ થઇ ગઇ. જો એમ થાય તો જે જે પ્રકૃતિઓની ગુણશ્રેણિઓ ચાલુ છે તેની તેની ગુણશ્રેણિ દલરચના કેવી રીતે થાય ? તેના ઉત્તરમાં એમ સમજવાનું કે અહીં સ્પષ્ટ લખ્યું નથી તો પણ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ વખતે જેમ મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ગુણશ્રેણિ બંધ પડે છે. એમ બતાવેલ છે તેમ અહીં પણ અંતરકરણ ક્રિયા કરી જે પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા રાખે છે. તેઓની તે જ વખતે અને જે ઉદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ ઉદયકાળ પ્રમાણ અંતર્મુદૂર્ત રાખે છે, તેઓની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે ગુણશ્રેણિ બંધ પડે છે. અને પ્રથમ ગુણશ્રેણિ દ્વારા અંતરકરણના અમુક ભાગમાં જે દલિક રચના થઇ હતી તે પણ અંતરકરણના દલિકની સાથે જ દૂર થઇ જાય છે. એમ ૨૧ પ્રકૃતિઓની અંતરકરણ કરવાની ક્રિયા એક જ સાથે શરૂ થાય છે. અને સમાપ્ત પણ સાથે જ થાય છે.

અહીં કદાચ એવી પણ શંકા થાય કે ૨૧ માંથી ૧૮ પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ એક જ આવલિકા હોય છે તેથી ત્યાર પછીની અંતરકરણ કરેલ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જગ્યામાં દલિક હોતાં નથી તો પછી કોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને માન-માયા અને લોભ વિગેરેનો પછી ક્રમશઃ ઉદય કયાંથી થાય ? તેના ઉત્તરમાં એમ સમજવાનું કે અહીં સ્પષ્ટ લખેલ નથી પરંતુ જેમ ક્ષપકશ્રેણિમાં કોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને કોધની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે માન વગેરે ત્રણનું અંતરકરણ થયેલ હોવાથી ત્યાં દલિકો છે જ નહીં છતાં બીજી સ્થિતિમાં રહેલ માનના દલિકોને આકર્ષી નીચે લાવી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં ભોગવાય તેટલી પ્રથમસ્થિતિ બનાવી વેદે છે અને માનની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા રહે ત્યારે માયાની અને માયાની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા રહે ત્યારે લોભની દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકોને આકર્ષી અંતર્મુદૂર્ત કાળ પ્રમાણ અનુક્રમે માયા અને લોભની પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે અને વેદે છે, તેમ ઉપશમશ્રેણિમાં પણ કોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને કોધની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે માનનું અંતરકરણ કરેલ હોવાથી ત્યાં દલિકો નથી પરંતુ માનની ઉપરની સ્થિતિમાંથી દલિકો નીચે લાવી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ બનાવી વેદે છે. તે જ પ્રમાણે માયા અને લોભ માટે પણ સમજવું

અહીં કદાચ આવો પ્રશ્ન થાય કે આમ કરવાની શી જરૂર છે ? તો તેના ઉત્તરમાં એમ સમજવું કે જેમ ક્ષપકશ્રેણિમાં કરે છે તેમ અહીં પણ કરે છે એમાં જીવ સ્વભાવ જ કારણ છે..... તેથી અહીં બીજો કોઇ વિકલ્પ કરવો નહીં(તત્ત્વ કેવલી ગમ્ય)

સંજવલન - ૪ કષાય અને વેદ-ઉના પોતાનું ઉદયકાળ પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે. સ્ત્રીવેદ - નપુંસકવેદનો ઉદયકાળ સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાનમાં પરસ્પર તુલ્ય છે.^{૩૮} તેથી પુરુષવેદનો સંખ્યેયગુણ, તેથી પણ સંજવલન ક્રોધનો વિશેષાધિક, તેથી પણ સંજવલન માનનો વિશેષાધિક, તેથી પણ સંજવલન માયાનો વિશેષાધિક, તેથી પણ સંજવલન લોભનો વિશેષાધિક છે. પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-૬૧માં કહ્યું છે. - “શ્રીઅપ્પમોદયકાતા સંલેખગુણો ડુરિસિવેયસ્સ । તસ્સ વિ વિસેસઅહિજો કોહે ત્તો વિ જહકમસો” ॥ (અર્થ :- સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદના ઉદયકાળથી પુરુષવેદનો ઉદયકાળ સંખ્યાતગુણો છે, તે કરતાં ક્રોધાદિ-૪નો અનુક્રમે વિશેષાધિક છે.

ત્યાં સંજવલન ક્રોધ સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરનાર જીવને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંજવલન ક્રોધનો ઉદય હોય છે. સંજવલન માન સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરનાર જીવને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંજવલન માનનો ઉદય હોય છે. અને સંજવલન માયા સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરનાર જીવને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયાનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંજવલન માયાનો ઉદય હોય છે. સંજવલન લોભ સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરનાર જીવને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી લાદર સંજવલન લોભનો ઉદય હોય છે.

ત્યાંથી આગળ સૂક્ષ્મસંપરાયનો અદ્વા = એટલે અનુભવકાળ હોય છે. તે પ્રમાણે અંતરકરણ ઉપરના ભાગની અપેક્ષાએ^{૩૯} સમસ્થિતિવાળું અને નીચેના ભાગની અપેક્ષાએ પૂર્વ કહેલ રીતથી પ્રથમસ્થિતિ પ્રતિયોગી જે કેટલીક પ્રકૃતિઓ તેના ઉદયકાળની વિષમતાથી વિષમ સ્થિતિવાળું છે. અને જેટલાં કાળથી અન્ય સ્થિતિખંડનો ઘાત કરે છે અથવા અન્ય સ્થિતિબંધ કરે છે તેટલાં કાળ અંતરકરણ પણ કરે છે. ત્રણે પણ એકી સાથે શરૂ કરે છે, અને એકી સાથે પૂર્ણતાને પણ પામે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને તે અંતરકરણ કાળમાં હજારો અનુભાગ ખંડો પસાર કરે છે. અને તે અંતર પ્રથમસ્થિતિથી સંખ્યેયગુણ છે.

૩૮ સ્ત્રી - નપુંસક વેદનો ઉદયકાળ તુલ્ય શી રીતે ?

જો કે ‘અણદંસનપુંસિત્તિ ચેયલ્લકં ચ પુરિસવેયં ચ’ (વિં આં ભાષ્ય ગાથા-૧૨૮૪) મુજબ નપુંસકવેદ, સ્ત્રીવેદ, સામાન્યથી ક્રમશઃ ઉપશાંત થતા હોવાથી પ્રથમસ્થિતિનું અલ્પબહુત્વ પણ મળવું જોઈએ, છતાં એક વિશેષતાના કારણે તુલ્યકાળ મળે છે... તે આ રીતે

પુરુષવેદાડૂઢ જીવ - આ બન્નેની પ્રથમસ્થિતિ ૧ આવલિકા કરે છે.

સ્ત્રીવેદાડૂઢ જીવ - સ્ત્રીવેદની ૧ અંતર્મુદૂર્ત, શેષ બેની ૧ આવલિકા કરે.

નપુંસકવેદાડૂઢ જીવ - નપુંસકવેદની ૧ અંતર્મુદૂર્ત, શેષ બેની ૧ આવલિકા કરે.

સ્ત્રીવેદોદયાડૂઢ જીવ સ્ત્રીવેદની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ કરે છે, એટલી જ નપુંસકવેદોદયાડૂઢ જીવ નપુંસકવેદની કરે છે. અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થયે નપુંસક વેદને ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે. (જેમ કે અન્યવેદાડૂઢ જીવ કરે છે તેમ) પણ અન્યવેદાડૂઢ જીવ જ્યાં નપુંસક વેદને સર્વથા ઉપશાંત કરી સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવવાનું ચાલુ કરે છે, ત્યાં પહોંચવા છતાં આ જીવ નપુંસક વેદનો ઉદય હોવાના કારણે, એનો નપુંસકવેદ શેષ બેને સત્તામાં રહેલ નપુંસકવેદ કરતાં નિબિડ હોવાથી, નપુંસકવેદને સર્વથા ઉપશાંત કરી શક્યો હોતો નથી. વળી તેમ છતાં એ સ્થાને પહોંચીને એ સ્ત્રીવેદને પણ ઉપશમાવવાનું ચાલુ તો કરી જ દે છે, એટલે કે હવેથી એ બન્નેને ભેગા ઉપશમાવે છે. અને અન્યવેદાડૂઢ જીવો જ્યાં સ્ત્રીવેદને ઉપશાંત કરી દે છે, ત્યાં આ જીવ નપુંસક અને સ્ત્રી બન્ને વેદને એક સાથે ઉપશાંત કરી દે છે. તેથી બન્નેનો ઉદયકાળ સમાન કહ્યો છે. ટુંકમાં વિં આં ભાષ્યમાં પુરુષવેદ કે સ્ત્રીવેદથી આડૂઢ જીવને લક્ષમાં રાખી ક્રમ કહ્યો છે, નપુંસકવેદાડૂઢની આ વિશેષતાના કારણે અહીં સ્ત્રી - નપું નો ઉદયકાળ તુલ્ય કહ્યો છે એમ જાણવું.

જે વેદના ઉદયે આત્મા શ્રેણિ ઉપર ચડ્યો હોય તે વેદનો ઉદય તેના વિચ્છેદ થતા સુધી કાયમ રહે છે, પલટાતો નથી. ક્રોધાદિમાં તેમ નથી. ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને ક્રોધનો ઉદય વિચ્છેદ થયા પછી માનનો ઉદય થાય છે. તેનો ઉદય વિચ્છેદ થયા પછી અનુક્રમે માયા અને લોભનો ઉદય થાય છે.

અહીં વેદના ઉદયમાં જે અલ્પબહુત્વ કહ્યું તે એવી રીતે ઘટે છે કે ત્રણે વેદના ઉદયવાળા જુદા જુદા ત્રણ જીવોએ એકી સાથે શ્રેણિ આરંભી એકી સમયે લ્હા ગુણસ્થાને ગયા અને અંતરકરણ પણ એક સાથે જ શરૂ કર્યું. હવે નપુંસકવેદના ઉદયવાળાને લ્હા ગુણસ્થાનકના જે સમયે નપુંસકવેદના ઉદયનો વિચ્છેદ થાય તે જ સમયે સ્ત્રીવેદના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને તેના ઉદયનો વિચ્છેદ થાય છે, એટલે બંનેનો ઉદય કાળ સરખો કહ્યો છે. અને ત્યાર પછી સંખ્યાતગુણ કાળ ગયા પછી અને કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિના મતે સંખ્યાત ભાગ જેટલો કાળ ગયા પછી પુરુષવેદના ઉદયવાળાને પુરુષવેદનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે, એટલે તેનો સંખ્યાતગુણો ઉદયકાળ કહ્યો છે. અને કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિના મતે સંખ્યાતભાગ અધિક ઉદય કાળ કહ્યો છે. - માટે મતાન્તર જણાય છે. સારાંશ - બે વેદની પ્રથમસ્થિતિ તુલ્ય છે. તેના કરતાં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સંખ્યેયગુણ અથવા વિશેષાધિક છે. આ રીતે જુદા જુદા જીવોની અપેક્ષાએ વિચારતાં અલ્પબહુત્વ સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે. ક્રોધાદિની હકીકત તો સ્પષ્ટ છે. કારણ કે ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને જ્યાં ક્રોધનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે ત્યાંથી અંતર્મુદૂર્ત પછી માનના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને માનનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે એવી જ રીતે માયા-લોભ માટે પણ સમજવું.

અંતરકરણ સંબંધી દલિકની પ્રકોપ વિધિ :- આ પ્રમાણે છે-તે અવસરે જે કર્મોનો બંધ અને ઉદય બન્ને વિદ્યમાન હોય છે તે કર્મોના દલિકને પ્રથમસ્થિતિ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે. જેમ પુરુષવેદે શ્રેણિ સ્વીકારનારને પુરુષવેદના દલિકને બન્ને સ્થિતિમાં નાંખે છે તદ્વત્. જે કર્મોનો ફક્ત ઉદય વિદ્યમાન હોય અને બંધ ન હોય તેઓના અંતરકરણ સંબંધી દલિક પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે, પણ દ્વિતીયસ્થિતિમાં ન નાંખે, જેમ સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ સ્વીકારનારને સ્ત્રીવેદના દલિકને પ્રથમસ્થિતિમાં જ નાંખે તદ્વત્. વળી જે કર્મોનો ઉદય વિદ્યમાન ન હોય પણ ફક્ત બંધ હોય તે કર્મના અંતરકરણ સંબંધી દલિક દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે, પરંતુ પ્રથમસ્થિતિમાં ન નાંખે, જેમ સંજવલન ક્રોધના ઉદય સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકારનાર જીવ સંજવલન માનાદિના દલિકોને પોતાની દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે. જે કર્મોનો બંધ નથી અને ઉદય પણ નથી તે અંતરકરણ સંબંધી દલિક (સ્વજાતિય) પરપ્રકૃતિમાં નાંખે છે, જેમ બીજા અને ત્રીજા કથાયના દલિકને તે વખતે પરપ્રકૃતિમાં જ નાંખે છે તદ્વત્. તથા ‘અન્યે’ એ પદ આર્ષત્વયુક્ત (મહામુનિને ઈષ્ટ પ્રયોગવાળું) હોવાથી પુલિંગમાં અને એકવચનમાં છે. તેથી આ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ થાય છે. સંજવલન અને વેદોમાંની કોઈપણ એકેક એમ વેદમાન બે પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ કાલસમા = ઉદયકાળ જેટલી હોય છે. (ચિત્ર નંબર ૮ થી ૧૬ જુઓ)

૩૯ પુરુષવેદાદ્ જીવ - સ્ત્રી-નપુંસકવેદની પ્રથમસ્થિતિ ૧ આવલિકા કરે છે.

સ્ત્રીવેદાદ્ જીવ - સ્ત્રીવેદની ૧ અંતર્મુદૂર્ત શેષ બેની ૧ આવલિકા કરે.

નપુંસકવેદાદ્ જીવ - નપુંસકવેદની ૧ અંતર્મુદૂર્ત શેષ બેની ૧ આવલિકા કરે.

સ્ત્રીવેદોદયાદ્ જીવ સ્ત્રીવેદની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ કરે છે, એટલી જ નપુંસકવેદોદયાદ્ જીવ નપુંસકવેદની કરે છે. અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયે નપુંસકવેદને ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે. (જેમ કે અન્યવેદાદ્ જીવ કરે છે તેમ) પણ અન્યવેદાદ્ જીવ જ્યાં નપુંસકવેદને સર્વથા ઉપશાંત કરી સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવવાનું ચાલુ કરે છે. ત્યાં પહોંચવા છતાં આ જીવ નપુંસકવેદનો ઉદય હોવાના કારણે, એનો નપુંસકવેદ શેષ બેને સત્તામાં રહેલ નપુંસકવેદ કરતાં નિખિડ હોવાથી, નપુંસકવેદને સર્વથા ઉપશાંત કરી શક્યો હોતો નથી. વળી તેમ છતાં એ સ્થાને પહોંચીને એ સ્ત્રીવેદને પણ ઉપશમાવવાનું ચાલુ તો કરી જ દે છે, એટલે કે હવેથી એ બન્નેને ભેગા ઉપશમાવે છે. અને અન્યવેદાદ્ જીવો જ્યાં સ્ત્રીવેદને ઉપશાંત કરી દે છે, ત્યાં આ જીવ નપુંસક અને સ્ત્રી બન્ને વેદને એક સાથે ઉપશાંત કરી દે છે. તેથી બન્નેનો ઉદયકાળ સમાન કલ્પો છે. ટુંકમાં વિં ૧૦ ભાષ્યમાં પુરુષવેદ કે સ્ત્રીવેદથી આદ્ જીવને લક્ષમાં રાખી કમ કલ્પો છે, નપુંસકવેદાદ્ની આ વિશેષતાના કારણે અહીં સ્ત્રીવેદ - નપુંસકવેદનો ઉદયકાળ તુલ્ય કલ્પો છે એમ જાણવું.

ધારો કે ૧૦૦૧૧મા સમયે અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થાય છે અને ૪ સમયની આવલિકા છે. તો અનુદયવાળી ૧૯ પ્રકૃતિની પ્રથમસ્થિતિ ૧૦૦૧૧ થી ૧૦૦૧૪ સમયરૂપ ૧ આવલિકા જેટલી થશે. હવે જે જીવે પુરુષવેદ અને સંજવલન ક્રોધના ઉદયે ઉપશમશ્રેણિ માંડી છે, એ જીવ ધારો કે નપુંસકવેદને ૧૦૨૪૦મા સમયે, સ્ત્રીવેદને ૧૦૩૦૦ મા સમયે, પુરુષવેદને ૧૦૩૪૭ મા સમયે, સંજવલન ક્રોધને ૧૦૩૮૨મા સમયે, સંજવલન માનને ૧૦૪૧૨મા સમયે, સંજવલન માયાને ૧૦૪૩૭મા સમયે સંપૂર્ણતયા ઉપશમાવી દે છે અને ૧૦૪૫૫મો સમય ૯મા ગુણઠાણનો ચરમ સમય છે. તો,

નપુંસક કે સ્ત્રીવેદોદયાદ્ જીવ, સ્વસ્વવેદની પ્રથમસ્થિતિ ૧૦૩૦૦ મા સમય સુધીની રાખી ૧૦૩૦૧ થી ૧૨૫૦૦ સુધીના નિષેકોને ખાલી કરી અંતર પાડશે. એમ,

પુરુષવેદાદ્ - ૧૦૩૪૦ સુધી પ્રથમસ્થિતિ, ૧૦૩૪૧ થી ૧૨૫૦૦ નું અંતર

સંજવલન ક્રોધ - ૧૦૩૭૯ સુધી પ્રથમસ્થિતિ, ૧૦૩૮૦ થી ૧૨૫૦૦ નું અંતર

સંજવલન માન - ૧૦૪૦૯ સુધી પ્રથમસ્થિતિ, ૧૦૪૧૦ થી ૧૨૫૦૦ નું અંતર

સંજવલન માયા - ૧૦૪૩૭ સુધી પ્રથમસ્થિતિ, ૧૦૪૩૮ થી ૧૨૫૦૦ નું અંતર

સંજવલન લોભ - ૧૦૪૫૯ સુધી પ્રથમસ્થિતિ, ૧૦૪૬૦ થી ૧૨૫૦૦ નું અંતર

(સમય-ન્યૂન ૨ આવલિકા = ૭ સમય છે. પુંવેદના બંધ, ઉદય તથા પ્રથમસ્થિતિનો વિચ્છેદ એકી સાથે થાય છે. અને ત્યાર પછી એ ૭ સમયે ઉપશમે છે. તેથી ૧૦૩૪૭મા સમય સુધી પ્રથમસ્થિતિ ન લેતાં ૧૦૩૪૦ સુધી લીધી. સંજવલન ક્રોધાદિમાં બંધ ઉદયવિચ્છેદ બાદ ૧ આવલિકાએ પ્રથમસ્થિતિ વિચ્છેદ થાય છે જે આવલિકા સ્તિબુક્કસંક્રમથી ભોગવાય છે. અને ત્યારબાદ સમયન્યૂન આવલિકાએ (૩ સમય) એ સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. તેથી એની પ્રથમસ્થિતિ સર્વથા ઉપશમ થવાના સમય કરતાં ૩ સમય ઓછી લીધી છે. ૯માના અંતસમય બાદ બાદર લોભની ૧ આવલિકા પ્રથમસ્થિતિ શેષ હોય છે. માટે એની પ્રથમસ્થિતિ ૪ સમય અધિક લીધી)

આમ નપુંવેદ - સ્ત્રીવેદ, પુંવેદ, સંક્રોધ, માન, માયા, બાંલોભની પ્રથમસ્થિતિ અનુક્રમે (૧૦૦૧૧ થી ૧૦૩૦૦ વિગેરે =) ૨૯૦, ૩૩૦, ૩૬૯, ૩૯૯, ૪૨૪, ૪૪૯ સમયની છે એની પરથી એનું અલ્પબહુત્વ જાણી શકાય છે. વળી આ બધાનું અંતર ઉપરના ભાગે ૧૨૫૦૦મા નિષેક સુધી હોવાથી સમ છે જ્યારે નીચે તરફ અનુક્રમે ૧૦૩૦૧, ૧૦૩૪૧, ૧૦૩૮૦, ૧૦૪૧૦, ૧૦૪૩૫ અને ૧૦૪૬૦મા નિષેકથી પ્રારંભ થતો હોવાથી વિષમ છે.

૧૦૦૧૨મા સમયથી નપુંવેદને ઉપશમાવવાનું ચાલુ થઈ જાય છે, અને ૧૦૨૪૦મા સમય સુધીમાં એ સંપૂર્ણ ઉપશાંત થઈ જાય છે. પણ નપુંવેદોદયાદ્ જીવને નપુંવેદનો ઉદય હોવાના કારણે ૧૦૨૪૦મો સમય આવવા છતાં એ ઉપશાંત થઈ ગયું હોતું નથી, એટલે એને ઉપશમાવવાની પ્રક્રિયા હજુ ચાલુ જ હોય છે, અને ૧૦૨૪૧મા સમયથી સાથે સાથે સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવવાનું પણ ચાલુ થઈ જાય છે. ૧૦૩૦૦મા સમયે બન્ને એકી સાથે ઉપશાંત થઈ જાય છે, અને ત્યાં સુધી જ નપુંવેદનો ઉદય પણ હોય છે. સ્ત્રીવેદોદયાદ્ને પણ ત્યાં સુધી જ સ્ત્રીવેદનો ઉદય હોય છે. (સ્ત્રીવેદોદયાદ્ને નપુંવેદ, પુંવેદાદ્ જીવની જેમ ૧૦૨૪૦મા સમયે જ ઉપશાંત થઈ જાય છે) તેથી નપુંવેદની પ્રથમસ્થિતિ તુલ્ય હોય છે. આ બે વેદાદ્ જીવોને ૧૦૩૦૦ મા સમયે સ્વ-સ્વ વેદોદય વિચ્છેદ થયા પછી પુંવેદનો ઉદય થતો નથી, તેથી એ ૧૦૩૦૧મા (અનુસંધાણ પેઠા નંબર - ૨૩૯)

-: ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ વિષમતા - ચિત્ર નંબર - ૮

આ અંતર વૈષમ્ય અંતરકરણ ક્રિયાની શરૂઆતમાં (પ્રથમસ્થિતિમાં વર્તતાં જીવને છે.)
આ અંતર વૈષમ્ય એક જીવને એક સમયે ન હોય પરંતુ અનેક જીવ અપેક્ષાએ પ્રાપ્ત થાય છે. એક જીવને એક સમયે કોઇપણ એક વેદ - એક કષાયનું અંતરકરણ હોઇ શકે.

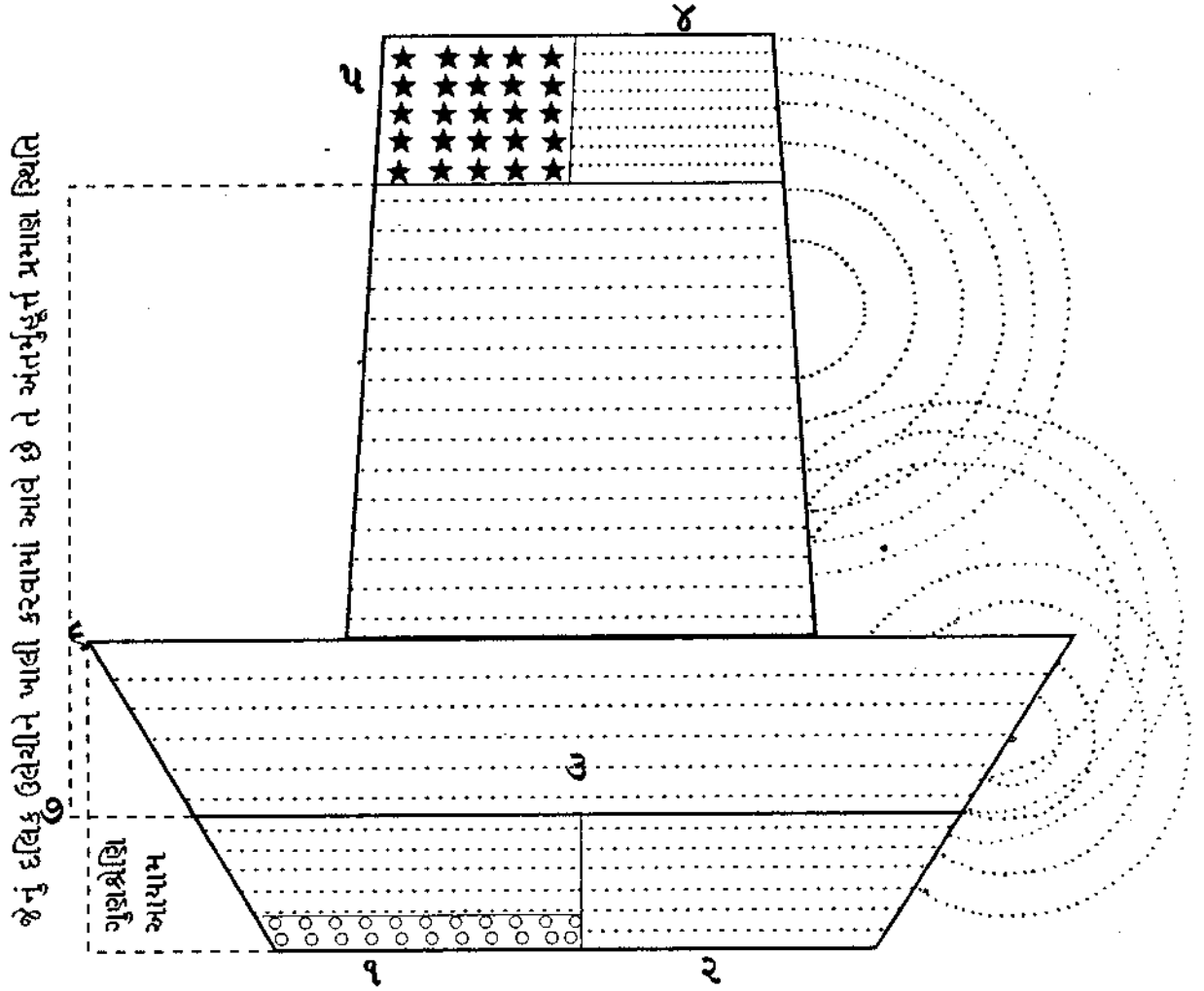
અંતરકરણ કાલમાં પ્રથમ અનુદય - ૧૯ પ્રકૃતિઓનું	સ્થિતિ	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
આવૃત્તિ પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ ^૧
સ્ત્રીવેદની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
(ઉદયકાલ સમાન)				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ
પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				
નપુંસકવેદની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
સ્ત્રીવેદ તુલ્ય પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ
પુરુષવેદની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
નપુંસકવેદથી સંખ્યેયગુણ				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ
પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				
સંકોધની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
પુરુષવેદથી વિશેષાધિક				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ
પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				
સંભાનની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
કોધથી વિશેષાધિક				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ
પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				
સંભાયાની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
માનથી વિશેષાધિક				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ
પ્રાપ્તિ અંતર્મુ.				
સંલોભની	.....	અંતરકરણ	(અંતર્મુ.)	.....
માયાથી વિશેષાધિક				દ્વિતીયસ્થિતિ સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ

..... = આ બિન્દુયુક્ત સ્થિતિઓ પૌદ્ગલિક સહિત છે.

| = પ્રથમસ્થિતિના વૈષમ્યથી અંતરકરણ નીચેના ભાગે વિષમ અને ઉપરના ભાગે સમાન સ્થિતિવાળું (પરસ્પર અપેક્ષાએ) જાણવું

ટી. ૧ :- દ્વિતીયસ્થિતિ ધણી મોટી હોવા છતાં સ્થિતિબંધરૂપે સંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિ બતાવી છે. તેનું કારણ અંતરકરણના દલિલો ઉદ્વર્તન થઇને બંધાતી દ્વિતીયસ્થિતિમાં પડે છે, માટે આટલી બતાવી છે. સત્તા તો અંતઃ કો.કો.સાગ.કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણમાં બતાવી છે. કોઇપણ એક કષાયનો ઉદય હોય છે. કોઇપણ એક વેદનો ઉદય હોય છે.

અંતરકરણ કરતી વખતે પહેલી અને બીજી સ્થિતિની અવસ્થા અને જે સ્થિતિઓમાં ઉલેચાતું દલિક જ્યાં ઠલવાય છે તે સ્થિતિઓ - બતાવતું ચિત્ર :- નંબર - ૯

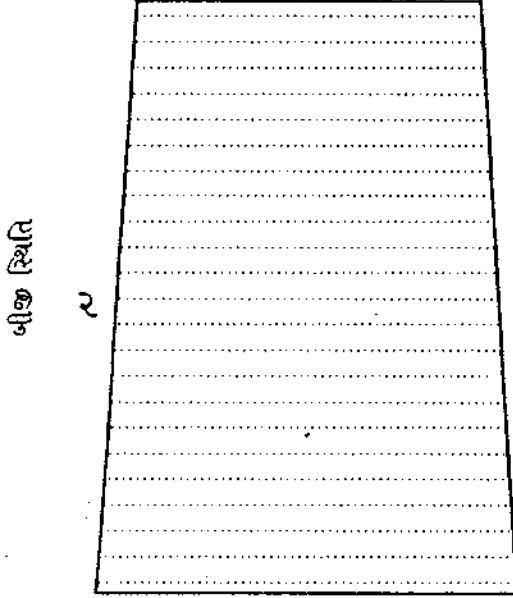

ચિત્ર નંબર ૯ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં પ્રથમ (૧) લખ્યું છે તે ઉદય વિનાની મોહનીયની પ્રકૃતિઓની પ્રથમ સ્થિતિ આવલિકા પ્રમાણ છે. અહીં અંતરકરણમાંથી ઉલેચાતું દલિક ઠલવાતું નથી. જ્યાં (૨) છે ત્યાં કોઈપણ એક વેદ-કષાય ઉદયમાં હોય તે બેની પ્રથમસ્થિતિ છે. અહીં અંતરકરણમાંથી ઉલેચાતું પોતાનું દલિક ઠલવાય છે. કોઈપણ વેદાતા વેદની પ્રથમસ્થિતિથી વેદાતા કષાયની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક અથવા મંતાતરે સંખ્યાતગુણ હોય છે. જ્યાં (૩) છે ત્યાં અંતરકરણ ક્રિયા દ્વારા ઉલેચાતો ગુણશ્રેણિનો ઘાત કરાતો સંખ્યાતમો ભાગ જાણવો. જ્યાં (૪) છે તે બંધાતાં પુવેદની-કોધ-માન-માયા-લોભની દ્વિતીયસ્થિતિ છે. તે ઉત્કૃષ્ટથી અલ્પ અસંખ્યેયવર્ષ પ્રમાણ છે. અને તેમાં અંતરકરણમાંથી ઉલેચાતું દલિક બંધ કે સંક્રમ દ્વારા ઠલવાય છે. બાજુમાં (૫) નંબર છે તે નહિ બંધાતા સ્ત્રી નપુંસકવેદ - હાસ્યાદિ-૬ ની બીજી સ્થિતિ છે. તેમાં ઉલેચાતું દલિક ઠલવાતું નથી. અને (૬) નંબર છે ત્યાં ગુણશ્રેણિનું શિર્ષક છે. જ્યારે અંતરકરણ ખાલી થઈ જાય છે ત્યારે ગુણશ્રેણિનું શિર્ષક (૭) નંબર લખ્યો છે ત્યાં થાય છે. આ અંતરકરણ ખાલી થયા પછી જ પ્રથમસ્થિતિ અને દ્વિતીયસ્થિતિ કહેવાય છે. (ચિત્ર નં-૯ ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ચિત્ર નંબર - ૧૦

એક સ્થિતિબંધ જેટલાં કાળથી અંતરકરણ કર્યા બાદ ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં પહેલી અને બીજી સ્થિતિ

અંતરકરણમાં રહેલી સ્થિતિઓ જેમાં મોહનીયના દલિકોનો સર્વથા અભાવ કરે છે

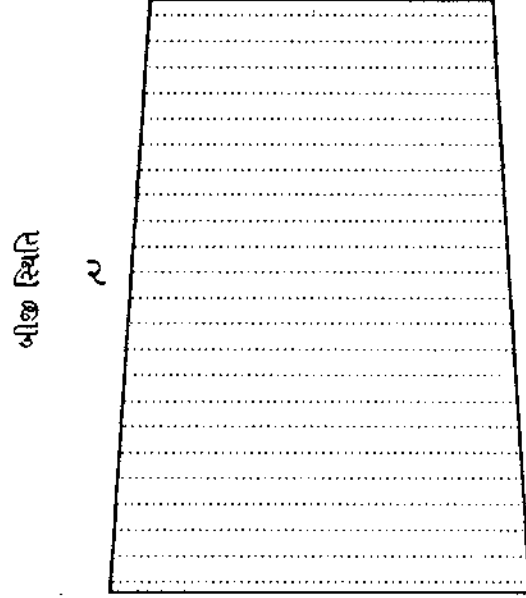

ઉદય પામેલ વેદ અને કષાયની અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ પહેલી સ્થિતિ.

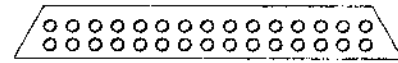
ચિત્ર નંબર ૧૦ની સમજૂતી :- પ્રથમ જે ૧ લખ્યું છે ત્યાં ઉદય પામેલ વેદ અને કષાયની અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ છે. અને ઉપર - ૨ લખ્યું છે તે બીજી સ્થિતિ છે. અને વચ્ચે ખાલી જગ્યા છે તે અંતરકરણ સ્થાન છે, જે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે. આ અંતર્મુદૂર્ત પ્રથમસ્થિતિ અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણ મોટું છે. અહીં મોહનીયના દલિકોનો સર્વથા અભાવ કરે છે. (ઇતિ ચિત્ર નં-૧૦ ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ચિત્ર નંબર - ૧૧

એક સ્થિતિબંધ જેટલાં કાળથી અંતરકરણ કર્યા બાદ ઉદય વિનાની પ્રકૃતિઓમાં પહેલી અને બીજી સ્થિતિ

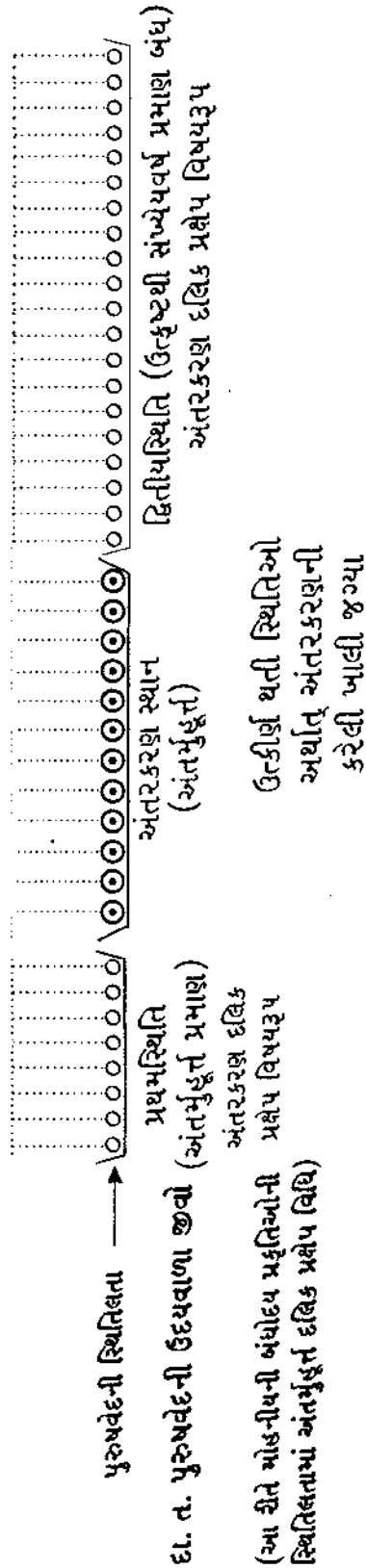
અંતરકરણમાં રહેલી સ્થિતિઓ જેમાં મોહનીયના દલિકોનો સર્વથા અભાવ કરે છે.

ઉદય વિનાની પ્રકૃતિઓમાં આવલિકા પ્રમાણ પહેલી સ્થિતિ

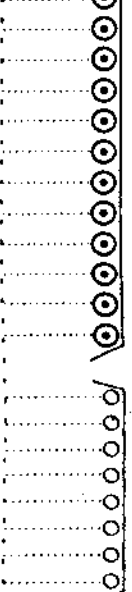
ચિત્ર નંબર ૧૧ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં નીચે-૧ લખ્યું છે તે ઉદય વિનાની પ્રકૃતિઓમાં આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ છે અને ઉપર ૨ લખ્યું છે તે બીજી સ્થિતિ છે. વચ્ચે ખાલી જગ્યા છે. તે અંતરકરણ સ્થાન છે, જે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે અને ત્યાં મોહનીયના દલિકોનો સર્વથા અભાવ કરે છે. (ઇતિ ચિત્ર નં-૧૧ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ચિત્ર નં. - ૧૨ ત્યારે મોહનીયની અંધોદય પ્રકૃતિઓની સ્થિતિલતામાં અંતરકરણ દલિફ પ્રક્ષેપ વિધિ

ચિત્ર નંબર ૧૨ની સમજૂતી :- પુરુષવેદના ઉદયવાળો જીવ જ્યારે પુરુષવેદનું અંતરકરણ કરે ત્યારે અંતરકરણના દલિકોને નીચેની જે ઉકેરતા નથી તે સ્થિતિમાં નાંખે છે, અને ઉપર બીજી સ્થિતિમાં પણ એટલે બંધાની સ્થિતિઓમાં નાંખે છે. અંતરકરણની ઉપરની સ્થિતિઓમાં રહેલા દલિકો જ્યાં સુધી આંતરૂ(ખાલી જગ્યા) થયુ નથી ત્યાં સુધી આંતરાની નીચે લાવીને ભોગવે તેને ઉદીરણ કહેવાય છે. પરંતુ આંતરૂ થયા પછી જે નીચેની સ્થિતિઓ રહે છે તે પ્રથમસ્થિતિ કહેવાય છે. અને ઉપર રહેલ સ્થિતિને બીજી સ્થિતિ કહેવાય છે. તેથી આંતરૂ થયા પછી બીજી સ્થિતિના દલિકો પ્રથમસ્થિતિમાં આવે તેને આગલ કહેવાય છે. અને આ આગલ પ્રથમસ્થિતિમાં ૨ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે વિચ્છેદ થાય છે. અને પ્રથમસ્થિતિમાંથી આવતાં દલિકોને ઉદીરણ કહેવાય છે અને તે ઉદીરણ ૧ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે વિચ્છેદ થાય છે. વિશેષનોંધ દરેક ચિત્રોમાં પ્રથમસ્થિતિના આંતરૂકરણ કરતાં અંતરકરણ સ્થાનનું આંતરૂકરણ મોટુ હોય છે.(છતિ ચિત્ર નંબર -૧૨ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ચિત્ર નં. - ૧૩ અંતરકરણ કાલમાં મોહનીયની ફક્ત ઉદયમાં આવેલ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિલતામાં અંતરકરણના દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ

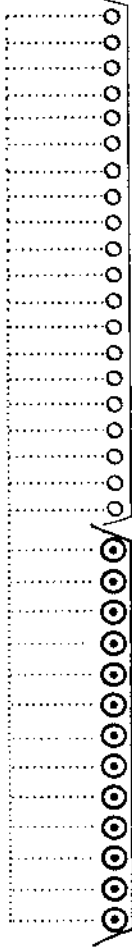
સ્ત્રી-નપું. વેદની સ્થિતિ લતા →

પ્રથમસ્થિતિ (અંતર્મુહૂર્ત) અંતરકરણ સ્થાન દ્વિતીયસ્થિતિ (ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યેયવર્ષ બંધ પ્રમાણ)

દા.ત. સ્ત્રી. નપું. વેદના ઉદયવાળા જીવો ઉત્કીર્ણ થતી સ્થિતિઓ અહીં અંતરકરણના દલિક સંક્રમ થતા નથી (અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ)

ચિત્ર નંબર ૧૩ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં મોહનીયની ફક્ત ઉદયમાં આવેલ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિલતામાં અંતરકરણના દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ છે. અહીં સ્ત્રી- નપુંસકવેદના ઉદયવાળા જીવોની સ્ત્રી - નપુંસકવેદની સ્થિતિલતા છે. અહીં પ્રથમસ્થિતિમાં રહેલ જીવ ફક્ત અંતરકરણ સ્થાનમાં રહેલ દલિકને પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખીને ખાલી કરે છે. અહીં બીજી સ્થિતિમાં અંતરકરણના દલિક સંક્રમ થતા નથી, કારણ કે ત્યાં સ્ત્રી - નપુંસકવેદનો બંધ નથી. (ઇતિ ચિત્ર નં-૧૩ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ચિત્ર નંબર - ૧૪ અંતરકરણ કાલમાં મોહનીય ઉદય વિનાની બંધાતી સ્થિતિલતામાં અંતરકરણ દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ

સંજ્વલન માન આદિની સ્થિતિલતા →

અનુદયવતીની ઉદયાવલિકા પ્રથમસ્થિતિ અંતરકરણ સ્થાન (અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ) દ્વિતીયસ્થિતિ(ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યેયવર્ષ બંધ પ્રમાણ)

પ્રક્ષેપ વિષયરૂપ ઉત્કીર્ણ થતી સ્થિતિઓ

ચિત્ર નંબર ૧૪ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં ફક્ત અંતરકરણ કાલમાં મોહનીયની ઉદય વિના ફક્ત માન આદિની બંધાતી સ્થિતિલતામાં અંતરકરણના દલિક પ્રક્ષેપ વિધિ છે. અહીં કોઇના ઉદય સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરનાર જીવ અંતરકરણના દલિક સંજ્વલન માન આદિ બંધાતી દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે. અહીં પ્રથમસ્થિતિમાં અંતરકરણ દલિક નિષેપ થતા નથી. કારણ કે અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ ઉદયાવલિકા પ્રમાણ છે. (ઇતિ ચિત્ર નં-૧૪ની સમજૂતી સમાપ્ત)

અન્નેઽવિ ભાવારિઁણો હાસાઈ સંઘડંતદઢલિણો ।

ચારિત્તમહામોગ્ગર-પહારદાણેણ તે નિહયા ॥ ૧૯ ॥

હાસ્ય વિગેરે બીજા પણ ભાવ શત્રુઓ કે જે ભયંકર કજીયાઓ ઉત્પન્ન કરે છે તે પણ ચારિત્રરૂપી મોટા હથોડાના પ્રહારને આપવા વડે હણી નાંખ્યા. ॥ ૧૯ ॥

મચ્છરરહિયં પરિહાસવજ્જિયં ગલિયઈંદિયવિયારં ।

ભવનિવ્વેયપહાણં, જયઁ જણે તુહ સયા ચરિયં ॥ ૨૦ ॥

છર્ચા રહિત, મશ્કરી વગરનું, ઇન્દ્રિયના વિકારોથી શૂન્ય, ભવના નિર્વેદથી પ્રધાન આવું તમારું ચારિત્ર જગતમાં સદા જય પામો. ॥ ૨૦ ॥

ભોગતિસાપામાપરિ-ગયાણ જીવાણ પરમવિજ્જેણં ।

રયણત્તયતિહલાણ, તુમણ નીરોગયા વિહિયા ॥ ૨૧ ॥

ભોગ તૃષ્ણારૂપી ખજવારથી ઘેરાયેલા જીવોને રત્નત્રયરૂપી ત્રિફલા વડે પરમ વૈદ્ય એવા તમારા વડે નિરોગી કરાયા. ॥ ૨૧ ॥

ભાવરિઁદવાનલદૂમિયાઈં ભવિયાણ માણસવણાઈં ।

સત્થીકયાઈં તુમણ, ધમ્મામયવારિવાહેણં ॥ ૨૨ ॥

ભાવ શત્રુરૂપી દાવાનલથી સળગી ગયેલા ભવ્ય જીવોના માણસ (મનરૂપી) વનો તમારા વડે ધર્મરૂપી અમૃતને વરસાવનારા વાદળ વડે સ્વસ્થ કરાયા. ॥ ૨૨ ॥

સુવિહિયચરિયાધરિણી, પમાયપાયાલમૂલમલ્લીણા ।

પુરિસુત્તમેણ તુમણ, મુણિવડ ! લીલાઈ ઉદ્ધરિયા ॥ ૨૩ ॥

હે મુનિપતિ ! પુરુષોત્તમ એવા તમારા વડે પ્રમાદરૂપી પાતાલના મૂળમાં ખૂંચી ગયેલી સુવિહિત ચર્યારૂપી ભૂમિનો રમંત માત્રથી ઉદ્ધાર કરાવો. ॥ ૨૩ ॥

નાણારયણાઈં જુગવં, તુમણ દાવિંતેણ ભવ્વાણં ।

નિવ્વાણનયરમ્મગ્ગો, પાયડિઓ પરમકરુણેણં ॥ ૨૪ ॥

નાના પ્રકારના રત્નોને એક સાથે ભવ્ય જીવોને આપતા પરમ કરુણાવાળા તમારા વડે મોક્ષનગરનો માર્ગ બતાવ્યો. ॥ ૨૪ ॥

સીલાલવાલવંધો, ધમ્મતરૂ સમ્મામોક્ષફલફલિરો ।

સુહભાવણાજલેણં, અહિસિત્તો સો તણ સામિ ! ॥ ૨૫ ॥

હે સ્વામી ! તમારા વડે શુભભાવરૂપી પાણીથી અભિષેક(સિંચન) કરાયેલ અને શીલરૂપી ક્યારાથી બંધાયેલ તે ધર્મરૂપી વૃક્ષ સ્વર્ગ અને મોક્ષના ફળથી ફળવાળો થયો. ॥ ૨૫ ॥

તં જયઁ વિંતયકુલં, જયમ્મિ સિરિઁદયસેલસિહરં વ ।

ભવ્વજિયકમલવંધવ ! જમ્મિ તુમં તમહરો જાઓ ॥ ૨૬ ॥

શ્રી ઉદયાચલ પર્વતના શીખરની જેમ જગતમાં તે ચિંતક કુળ જય પામો, કે જેમાં અજ્ઞાનના અંધકાર હરનાર અને ભવ્ય જીવરૂપી કમલને ખીલવવા માટે સૂર્ય સમાન એવા તમે ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૨૬ ॥

સચ્ચં મહગ્ધિયા સા, મહગ્ધિયા ચરમજલહિવેલવ્વ ।

મોત્તિયમણિવ્વ જીણ, તં ફુરિઁ - ઁયરસિણ્ણિઁડે ॥ ૨૭ ॥

સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના કિનારાની જેમ મહરઘીકા (મોઘીબાઈ) ખરેખર સાથે જ મહરઘીકા (મહાપૂજ્ય) હતી, કે જેણી વડે પેટરૂપી છીપના સંપુટમાં મોતિ અને મણિની જેમ તમને ધારણ કર્યા. ॥ ૨૭ ॥ (અનુસંધાણ પે.ન. ૨૪૭)

ચિત્ર નંબર-૧૬ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં અંતર્મુદ્દર્તના અસત્કલ્પનાથી ૧૭ સમય તે પ્રથમસ્થિતિના બતાવ્યા છે. ત્યાં ઉપર ૦૦ શૂન્ય છે તે નપુંસકવેદની દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ પ્રદેશોનો સમૂહ છે. તથા વચ્ચે અંતરકરણ (આંતર) અંતર્મુદ્દર્ત પ્રમાણ છે. અહીં નીચે પ્રથમસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને ગ્રહણ કરી પ્રથમ સમયે ૧૦ ઉપશમાવે છે, બીજે સમયે અસંખ્યેયગુણ = (૧૫) ઉપશમાવે છે. એ પ્રમાણે અન્ય સમય સુધી જાણવું.

અને દરેક સમયે બધ્યમાન પરપ્રકૃતિને વિષે જે ઉપશમાવે છે. તેના કરતાં અસંખ્યેયગુણપણે સંક્રમાવે છે. તેથી ૧૦ થી ૧૪માં ૪ અધિક તે અસંખ્યેયગુણ સમજવાં. તે પ્રમાણે ઉપાન્ત્ય સમય સુધી સંક્રમાવે છે. તે ઉપાન્ત્ય સમયથી અન્ય સમયે સંક્રાન્ત થતાં દલિક અસંખ્યેયગુણ છે. અને અન્ય સમયે સંક્રાન્ત દલિક અપેક્ષાએ અન્ય સમયે ઉપશાન્ત થયેલ દલિક અસંખ્યેયગુણ છે. જેમ ૮૩ કરતાં ૮૭ તે અસંખ્યેયગુણ છે. અન્ય સમય પછી ઉપશમિત દલિકોના સમયો વચ્ચે અંતર્મુદ્દર્ત પ્રમાણ આંતર છે તે અંતરકરણ કહેવાય છે. (ઇતિ ચિત્ર નં-૧૬ની સમજૂતી સમાપ્ત)

સમયથી જ અવેદી બની જાય છે, તેમજ આ જીવોને પુંવેદનો બંધવિચ્છેદ પણ ૧૦૩૦૦મા સમયે (ચરમબંધ થવા સાથે) થઈ જાય છે, કારણ કે અવેદીને વેદનો બંધ હોતો નથી. જ્યારે પુરુષવેદોદયારૂઢ જીવને ૧૦૩૪૦ના સમય સુધી પુંવેદનો ઉદય હોવાથી પુંવેદનો ચરમબંધ ૧૦૩૪૦ મા સમયે થાય છે. ૧૦૩૦૦મા સમયે જે વિશુદ્ધિ હોય એના કરતાં ૧૦૩૪૦મા સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોવાથી આ ચરમબંધ વધુ ઓછો હોય છે. તેથી પુંવેદનો ચરમબંધ શેષવેદારૂઢ જીવ કરતાં પુંવેદોદયારૂઢ જીવને ઓછો હોય છે એ જાણવું.

નપુંવેદના ઉદયવિચ્છેદ બાદ સ્ત્રી ૦ કે પું વેદનો ઉદય થતો નથી, પણ કષાયની બાબતમાં એવું નથી. સંજવ૦ કોષનો ઉદયવિચ્છેદ થયે જીવ અકષાયી બની જતો નથી. સંકોષનો ૧૦૩૭૫મા સમયે ચરમ ઉદય છે તો, ૧૦૩૭૬મા સમયે બીજી સ્થિતિમાંથી ૧૦૩૭૬ થી ૧૦૪૦૮ સુધીના નિષેકોમાં ગુણશ્રેણિ ક્રમે સંભાનની પ્રથમસ્થિતિ કરી એનો ઉદય થાય છે જે ૧૦૪૦૫ સમય સુધી ટકે છે. પછી એ રીતે ઉત્તરોત્તર સંભાયા- લોભની પ્રથમસ્થિતિ થઈ એ કષાયોના પણ ઉદય થાય છે. આમ કોધારૂઢ જીવને ક્રમશઃ ચારેયનો ઉદય થાય છે. પણ માનારૂઢને તો પહેલેથી જ સંભાનની ૧૦૪૦૮ સુધી પ્રથમસ્થિતિ હોવાથી ૧૦૪૦૫ સુધી એનો ઉદય રહે છે. અને પછી ક્રમશઃ માયા-લોભનો ઉદય થાય છે. એટલે એને કોષનો ઉદય તો થતો જ નથી. એમ માયારૂઢને માત્ર માયા-લોભનો ઉદય થાય છે જ્યારે લોભારૂઢને માત્ર સંભોભનો ઉદય જ રહે છે. પણ આ બધા જીવોને સંકોધાદિનો ઉપશમ તો તે તે ૧૦૩૮૨ વગેરે ચોક્કસ સમયે જ થાય છે, નપું વેદની જેમ ભિન્ન ભિન્ન સમયે નહીં.

પુરુષવેદ સંજવલન કોષ ઉદયારૂઢ જીવ —————>

નપુંઉપ૦	પુઉપ૦	સંભાનઉપ૦	લમાનો અંત
૧૦૦૧૧	૧૦૨૪૦	૧૦૩૪૭	૧૦૪૧૨
			૧૦૪૫૫
			૧૨૫૦૦
	૧૦૩૦૦	૧૦૩૮૨	૧૦૪૩૭
	સ્ત્રીઉપ૦	સંકોષઉપ૦	સંભાયાઉપ૦

પ્ર થ મ સ્થિ તિ	૧૦૦૧૪ અનુદયવતી ૧૮નું અંતર	૧૨૫૦૦	દ્વિ તી ય સ્થિ તિ
	૧૦૩૦૦ નપું સ્ત્રીવેદનું અંતર	૧૨૫૦૦	
	૧૦૩૪૦ પું વેદનું અંતર	૧૨૫૦૦	
	૧૦૩૭૮ સંકોષનું અંતર	૧૨૫૦૦	
	૧૦૪૦૮ સંભાનનું અંતર	૧૨૫૦૦	
	૧૦૪૩૪ સંભાયાનું અંતર	૧૨૫૦૦	
	૧૦૪૫૮ બાલ લોભનું અંતર...	૧૨૫૦૦	
	અંતર ઉપરથી સમ —————		
	નીચેથી વિષમ		

દુસમયકયંતરે આલિગણ, છળહં ઉદીરણાભિનવે ।
મોહે એકકટ્ટાણે, બંધુદયા સંઘવાસાણિ ॥ ૪૩ ॥

સંઘગુણહાણિબંધો, એત્તો સેસાણડસંઘગુણહાણી ।
પઝવસમણ નપુંસં, અસંઘગુણાઙ્ગ જાવતો ॥ ૪૪ ॥

દ્વિસમયકૃતાડન્તરે આવલિકાનાં, ઘણ્ણામુદીરણાડભિનવા ।
મોહસ્યૈકસ્થાને, બન્ધોદયો સંઘ્યેયવર્ષાણિ ॥ ૪૩ ॥

સંઘ્યેયગુણહાણિ બન્ધ, ઇત્તઃ શેષાણામસંઘ્યેયગુણહાણિઃ ।
પ્રોપશમયતિ નપુંસકમ્, અસંઘ્યેયગુણનયા યાવદન્તઃ ॥ ૪૪ ॥

ગાથાર્થ :- અંતરકરણ કરે છતે દ્વિતીયાંદિ સમયોમાં ૬ આવલિકા સુધી ઉદીરણા ન હોય, અને મોહનીયનો એક સ્થાનક રસબંધ તથા સંખ્યાત વર્ષનો બંધ-ઉદય અને ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. ॥ ૪૩ ॥

તદનંતર મોહનીયનો અન્યસ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણહીન અને તેથી બાકીના કર્મોનો અસંખ્યેયગુણહીન સ્થિતિબંધ પ્રવર્તે છે. તથા નપુંસકવેદને યાવત્ અન્ત્ય સમય સુધી અસંખ્યગુણ વૃદ્ધિએ ઉપશમાવે છે. ॥ ૪૪ ॥

ટીકાર્થ :- ‘દ્વિસમયકૃતાન્તરે’ - ઉત્પત્તિ અને તદનંતર લક્ષણવાળા બીજા સમયથી અંતર કરે છતે અર્થાત્ અંતરકરણ કરે છતે બીજા સમયે એ પ્રમાણે અર્થ છે. આ સાત અધિકાર એકી સાથે પ્રવર્તે છે, તે આ પ્રમાણે કહે છે.

(૧) પુરુષવેદ - સંજવલન-૪નો આનુપૂર્વીથી જ અર્થાત્ પૂર્વના ક્રમથી જ સંક્રમ થાય છે.

(૨) અને સંજવલન લોભના સંક્રમનો અભાવ છે.

(૩) તથા અંતરકરણ કરે છતે અનંતરાદિ સમયને વિષે જે પ્રકૃતિઓ મોહનીય સંબંધી અથવા મોહનીય સિવાય સંબંધી બાંધે તેઓનો ૬ આવલિકાની મધ્યમાં ઉદીરણા ન થાય, પરંતુ ૬ આવલિકા પસાર થયા પછી ઉદીરણા થાય. આથી પહેલા બંધાયેલ કર્મ બંધાવલિકા વ્યતીત થયે છતે પહેલાની ઉદય-સત્તાથી અનુવિદ્ય એવું તે ઉદીરણામાં આવેલું છે.

(૪) તથા મોહનીયને વિષે એકસ્થાનક રસબંધ નવો થાય છે.

(૫) તથા મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સંખ્યેય વર્ષનો થાય છે.

(૬) તથા મોહનીયનો ઉદય અને પ્રાપ્ત નહીં કરેલ ઉદય અર્થાત્ ઉદીરણા તે પણ સંખ્યેય વર્ષનો છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-૬૩માં કહ્યું છે - ‘ઉદીરણા ય સંઘસમા’ - અર્થાત્ ઉદીરણા સંખ્યેય વર્ષ પ્રમાણ છે.

(૭) તથા અહીંથી અર્થાત્ મોહનીયના સંખ્યેય વર્ષના સ્થિતિબંધથી આગળ અન્ય અન્ય સ્થિતિબંધ સર્વ પણ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધ કરતા સંખ્યેયગુણહીન થાય છે, અને બાકીના કર્મોનો અસંખ્યેયગુણહીન થાય છે.

તથા અંતરકરણ કરે છતે બીજા સમયથી જ નપુંસકવેદ અસંખ્યેયગુણપણે ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે, અને તે ત્યાં સુધી ઉપશમાવે^{૪૦} કે જ્યાં સુધી અન્ત્ય સમય આવે. તે આ પ્રમાણે કહે છે - નપુંસકવેદના ઉપશમાવવાના પ્રથમ સમયે (અર્થાત્ અંતરકરણના બીજા સમયે) અલ્પ પ્રદેશ સમૂહ ઉપશમાવે, તેથી બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણે, તેથી ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણે, એ પ્રમાણે દરેક સમયે અસંખ્યેયગુણ ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અન્ત્ય સમય આવે. અને પરપ્રકૃતિઓને વિષે અંતરકરણના ઉપાન્ત્ય સમય સુધી દરેક સમયે ઉપશમિત દલિક અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ પણ સંક્રમાવે છે. અને અન્ત્ય સમયે ઉપશમેલું દલિક પરપ્રકૃતિને વિષે જે સંક્રમાવે તે પ્રક્ષિપ્ત દલિક તેની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણે જાણવું. નપુંસકવેદની ઉપશમના પ્રારંભના પ્રથમ સમયથી માંડીને સર્વ કર્મની ઉદીરણામાં દલિકની અપેક્ષાએ અલ્પ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ઉદય તો અસંખ્યેયગુણ^{૪૧} હોય છે. (ચિત્ર નંબર-૧૭ જુઓ)

૪૦ ઉપશમાવે છે એટલે શાંત કરે છે. એટલે કે એ દલિકને એવી સ્થિતિમાં મૂકે છે કે અંતર્મુદ્દત પર્યંત ચારિત્રમોહનીયની કોઈપણ પ્રકૃતિમાં ઉદય-ઉદીરણાદિ કોઈપણ કરણ પ્રવર્તે નહીં.

૪૧ કારણ કે ગુણશ્રેણિદ્વારા ઘણું દલિક નીચેની સ્થિતિઓમાં ગોઠવાયેલું હોવાથી અત્યારે ઉદીરણાકરણદ્વારા બીજી સ્થિતિમાંથી જેટલું દલિક ખેંચાઈને ભોગવાય છે. તેનાથી ઉદયદ્વારા અસંખ્યાતગુણ વધારે ભોગવાય છે.

સા દબ્બનયરી નયરસેહરત્તં સયા સમુબ્બહુ ।

જીઈં તુહ પુરિસસેહર !, જમ્મદિણમહામહો જાઓ ॥ ૨૮ ॥

હે પુરુષ શિરોમણિ ! તે દર્ભનગરી (ડભોઇ) હંમેશા નગર શીરોમણિપણાને વહન કરો, કે જેમાં તમારા જન્મ દિવસનો મહા મહોત્સવ થયો. ॥ ૨૮ ॥

જસમદ્દો સો સૂરી, જસં ચ મદં ચ નિમ્મલં પત્તો ।

ચિંતામણિવ્વ જેણં, ઉવલદ્ધો નાહ ! તં સીસો ॥ ૨૯ ॥

હે નાથ! તે યશોભદ્રસૂરિ નિર્મલ યશ અને કલ્યાણને પામ્યા, કે જેમના વડે ચિંતામણિ રત્ન સમાન તમે શિષ્ય તરીકે મેળવાયા.

સિરિવિણયચંદઅજ્ઞાવયસ્સ પાયા જયંતુ વિંઝસ્સ ।

જેસુ તુહ આસિ લીલા, ગયકલહસ્સેવ મદ્દસ્સ ॥ ૩૦ ॥

વિદ્યાચલ પર્વત સમાન શ્રી વિનયચંદ્ર ઉપાધ્યાયના ચરણ (કમલ) જય પામો, કે જેમને વિષે કલ્યાણકારી હાથીના બચ્ચાની જેવી તમારી લીલા હતી. ॥ ૩૦ ॥

આણંદસૂરિપમુહા, જયંતુ તુહ વંધવા જયપ્પયડા ।

જે તુમણ દિક્ખવિયા, સિક્ખવિયા સૂરિણો ય કયા ॥ ૩૧ ॥

જગતમાં પ્રસિદ્ધ આનંદસૂરિ મહારાજ વિગેરે તમારા ગુરુબંધુ જય પામો કે જેઓએ તમને દીક્ષા આપી - શિક્ષા આપી અને આચાર્ય કર્યા ॥ ૩૧ ॥

અબ્બો અઉબ્બમેયં, કિંપિય તુમ્હાણ ભવિયગયકુડુંબ ! ।

સંસારવલ્લરીલૂરણમ્મિ જં ગયકુલેણ સમં ॥ ૩૨ ॥

હે ભવ્ય જીવોરૂપી હાથીના કુટુંબી ! અહો તમારૂ આ કંઈક અપૂર્વ પરાક્રમ છે, જેથી સંસારરૂપી વેલડીને ઉખેડી નાંખવામાં હાથીના કુટુંબ સમાન છે. ॥ ૩૨ ॥

નીસેસં તુહ ચરિયં, સવ્વજિયાણંદકારણં ચેવ ।

જં તુ ન નેહો કત્થવિ, તં મહ હિયણે ખુડુક્કેડ ॥ ૩૩ ॥

સર્વ જીવોને આનંદ કરનાર તમારૂ સંપૂર્ણ ચારિત્ર મારા હૃદયમાં ખટકે છે કે તમને કયાંય પણ સ્નેહ ન હતો. ॥ ૩૩ ॥

મન્નામિ સામિ ! હિયયં, વજ્જસિલાસંપુડેણ તુહ ઘડિયં ।

પડિવંધવંધુરંમિવિ, સીસજણે નિમ્પિવાસં જં ॥ ૩૪ ॥

હે સ્વામી ! હું માનુ છું કે તમારૂ હૃદય વજ્રની શીલાના સંપૂર્ણ ઘડાયેલ છે, કારણ કે તમારા પ્રત્યે અત્યંત મમતાથી બંધાયેલ શિષ્યવર્ગ ઉપર પણ તમારૂ હૃદય સ્પૃહા વગરનું હતું. ॥ ૩૪ ॥

જાણિય અણાગયં ચિય, મરણં સંવોહિઝુણ સીસગણં ।

ગહિયાણસણેણ તણ, ઉવલદ્ધાડડરાહણપડાગા ॥ ૩૫ ॥

ભવિષ્યમાં આવનારા મરણને જાણીને, શિષ્યગણને પ્રતિબોધ કરીને, અણસણ સ્વીકારેલ તમારા વડે આરાધના પતાકા મેળવાય. ॥ ૩૫ ॥

સમુહેણ ઉચ્ચરંતો, ચરિમે સમયમ્મિ અદ્દ નવકારે ।

મળહ મળહત્તિજંપિર, તે ધન્ના જેહિં દિદ્ધોડસિ ॥ ૩૬ ॥

પોતાના મુખેથી છેલ્લા સમયે ૮ નવકારને બોલતાં “બોલો બોલો” એ પ્રમાણે બોલતાં તમો અંત સમયે જેમના વડે જોવાયેલા છો, તે લોકો ધન્ય છે. ॥ ૩૬ ॥ (અનુસંધાણ પે.ન.-૨૪૪)

एविथी संखतमे, गयम्पि घाईण संखवासाणि ।
 संखगुणहाणि एत्तो, देसावरणाणुदगराई ॥ ४५ ॥
 एवं स्त्रियाः संख्येयतमे गते, घातिनां संख्येयवर्षाणि ।
 संख्येयगुणहानिरितो, देशावरणानामुदकराजिम् ॥ ४५ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- નપુંસકવેદ ઉપશાંત થયે છતે ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છતે પૂર્વ કહેલ રીતે જ સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવે છે. તે વિધિનો અતિદેશ બાકીની વિધિ વિશેષ કહે છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ કહેલ રીતે સ્ત્રીવેદની ઉપશમના કરાતે છતે ઉપશમના અદ્વાના સંખ્યાતમો ભાગ ગયે છતે ત્રણ ધાતિકર્મ જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - અંતરાયની સંખ્યેય વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને આ સંખ્યેય વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી શરૂ કરીને ધાતિકર્મનો અન્ય અન્ય સ્થિતિબંધ પૂર્વ પૂર્વના સ્થિતિબંધથી સંખ્યેયગુણાદીન થાય છે. અને આ જ સંખ્યેય વર્ષ પ્રમાણ ધાતિકર્મના સ્થિતિબંધથી શરૂ કરીને કેવલજ્ઞાનાવરણ - કેવલદર્શનાવરણ સિવાયની બાકી રહેલ દેશધાતિ જે જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણકર્મની જલરેખા સમાન કષાયના રસને બાંધે છે, અર્થાત્ એક સ્થાનક રસ બાંધે એ પ્રમાણે અર્થ છે.

तो सत्तण्हं एवं, संखतमे संखवासितो दोण्हं ।
 विड्यो पुण टिड्वंधो, सब्वेसि संखवासाणि ॥ ४६ ॥

ततः सत्तानामेवं, संख्येयतमे संख्येयवर्षिको द्वयोः ।
 द्वितीयः पुनः स्थितिवन्धः, सर्वेषां संख्येयवर्षाणि ॥ ४६ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- ત્યાર પછી સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયે છતે બાકીના ૭ નોકષાયને ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે. અને ૭ની પણ એ પ્રમાણે પૂર્વ નપુંસકવેદમાં કહેલ રીતથી ઉપશમાવીને ઉપશમના અદ્વાનો સંખ્યાતમો ભાગ ગયે છતે નામ-ગોત્ર એ બે કર્મનો સંખ્યેય વર્ષનો સ્થિતિબંધ કરે છે, વળી વેદનીયકર્મનો અસંખ્યેય વર્ષનો જ સ્થિતિબંધ રહે છે. અને તે સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયે છતે બીજો સ્થિતિબંધ વેદનીયનો પણ સંખ્યેય વર્ષનો થાય છે. અને એ પ્રમાણે થયે છતે ત્યાંથી શરૂ કરીને સર્વ પણ કર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યેય વર્ષનો જ રહે છે, અને પૂર્વ પૂર્વના સ્થિતિબંધથી અન્ય અન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણાદીન થાય છે. પછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયે છતે સાતે પણ નોકષાય ઉપશાંત થાય છે.

छत्सुवसमिज्जमाणे, सेक्का उदयट्ठिई पुरिससेसा ।
 समऊणावलिगदुगे, बद्धा वि य तावदद्धाए ॥ ४७ ॥

षट्सूपशम्यमानेषु, सैकोदयस्थितिः पुरुषशेषा ।
 समयोनावलिकाद्विके, बद्धाऽपि च तावदद्धया ॥ ४७ ॥

ગાથાર્થ :- છ નોકષાય ઉપશમતે છતે પુરુષવેદની એક ઉદય સ્થિતિ શેષ રહે છે. અને તે સમયે સમયોન બે આવલિકા સુધીના બાંધેલા દલિકને તેટલાં કાળે (સમયોન બે આવલિકાએ) ઉપશમાવે છે.

છે. પછી જ્યારે (૨) સમયોન ૨ આવલિકા બાકી રહે (૧૬ થી ૨૨) ત્યારે પણ અસંખ્યગુણપણે ઉપશમાવે છે. અને પ્રથમ સમયે ૧૦ ઉપશમાવે તે કરતાં તે જ પ્રથમ સમયે (૧૪ દલિક) સંક્રમે તે અસંખ્યગુણ સંક્રમાવે છે, તે રીતે ઉપાન્ત્ય સમય સુધી નપુંસકવેદની જેમ સંક્રમે છે. ઉપાન્ત્ય ૧૪મા સમયે જે સંક્રમાવે છે તે કરતાં અન્ત્ય સમયે અસંખ્યગુણ સંક્રમાવે છે (જેમ ૭૯ કરતા ૮૩ એ અસંખ્યગુણ છે) અને તે કરતાં અન્ત્ય સમયે જે ઉપશમાવે છે તે અસંખ્યગુણે ઉપશમાવે છે (જેમ - ૮૩ કરતા ૮૭) અહીં દરેક જગ્યાએ ૪ અધિકપણું તે અસંખ્યેયગુણ સમજવું. જ્યારે (૨) સમયોન ૨ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે (૧૬ થી ૨૨) વિશેષહીનપણે સંક્રમે છે. તે ૮૩ કરતાં ૮૨ વિશેષહીન છે. ૧ હીનત્વ હોય ત્યારે વિશેષહીન સમજવું.

બંધવિચ્છેદ પછી ૧૬મા સમયને ગણતરીમાં લઈએ તો સમયોન ૨ આવલિકા ઉપશમના થાય અને તે ૧૬મા સમયને ગણતરીમાં ન લઈએ તો ૨ સમયોન ૨ આવલિકા થાય.

અન્ત્ય સમય પછી ઉપશમિત દલિકોના સમયો વચ્ચે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અંતરકરણ(આંતર) છે. જો કે અહીં અસત્કલ્પનાથી ૮૨-૮૧ વિગેરે લખ્યા છે. પરંતુ વેદનો ઉદય વિચ્છેદ ગયા પછી ફક્ત નવું સમય ન્યૂન ૨ આવલિકાનું બાંધેલું સંક્રમવાનું કે ઉપશમાવાનું હોવાથી પૂર્વના વેદોદયના ચરમ સમયના દલિકોના ઉપશમ અને સંક્રમ કરતાં અસંખ્યાત ભાગના જ દલિકો અહીંયા ઉપશમ અને સંક્રમ થાય છે. છતાં સ્થાપનામાં વિશેષ ફેર પાડ્યો નથી. છતાં સમજી લેવું. (ઇતિ ચિત્ર નં.-૧૭ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ટીકાકર્તા :- આ વિશેષ છે - ૬ નોકષાયને ઉપશમાવતાં જે સમયે ૬ નોકષાય ઉપશાંત થાય છે તે સમયે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિમાં રહેલ બાકીની એક જ ઉદય સ્થિતિ સમયમાત્ર^{૪૨} બાકી રહે છે. અને ત્યારે પુરુષવેદનો સ્થિતિબંધ ૧૬ વર્ષનો અને સંજવલનનો સંખ્યેય હજાર વર્ષનો છે.^{૪૩} તથા પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિમાં બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પૂર્વ કહેલ સ્વરૂપવાળો આગાલ વિચ્છેદ પામે છે, અને ઉદીરણા જ પ્રવર્તે છે. તથા પુરુષવેદના આગાલ વિચ્છેદ સમયે જ બાકી રહેલ દલિક સંક્રમના આધાર લક્ષણ પતદ્ગ્રહતાનો પણ વિચ્છેદ થાય છે. તેથી નોકષાય સંબંધી ઘણાં દલિક પુરુષવેદમાં ન^{૪૪} સંક્રમાવે પરંતુ સંજવલનને વિષે સંક્રમાવે છે. અને જ્યારે પુરુષવેદ સંબંધી બાકી રહેલી એક ઉદયસ્થિતિ પણ અતિકાન્ત થાય છે ત્યારે આ જીવ અવેદી થાય છે.

અવેદક અદ્વાના પ્રથમ સમયે બે સમયોન બે આવલિકા સુધીનું બાંધેલું જે દલિક તે જ ફક્ત ઉપશાન્ત નથી, બાકીનું સર્વ પણ નપુંસકવેદમાં કહેલ પ્રકારે ઉપશાન્ત થાય છે. જે પણ અન્ત્ય પુરુષવેદનો ૧૬ વર્ષનો સ્થિતિબંધ તે પણ પ્રથમસ્થિતિના અન્ત્ય સમય ભાવિ અન્ત્ય ઉદય સાથે જાય છે. જે પણ બે સમયોન બે આવલિકા કાલે બાંધેલું દલિક અનુપશાન્ત છે તે પણ તેટલાં કાલે એટલે કે બે સમયોન બે આવલિકા પ્રમાણ કાલવડે ઉપશમાવે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને તે ઉપશમના વિધિ આ પ્રમાણે છે.

પ્રથમ સમયે અલ્પ દલિયા ઉપશમાવે છે, બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ, ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી બે સમયોન બે આવલિકાનો છેલ્લો સમય આવે. અને પરપ્રકૃતિને વિષે બે સમયોન બે આવલિકા સુધી દરેક સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવે છે.

તે આ પ્રમાણે - પ્રથમ સમયે ઘણાં, બીજા સમયે વિશેષહીન, ત્રીજા સમયે વિશેષહીન, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અન્ત્ય સમય આવે. પછી પુરુષવેદ ઉપશાન્ત થાય છે. અને ત્યારે સંજવલનનો અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને બાકીના જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - અંતરાય - વેદનીય - નામ - ગોત્રનો સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-૭૦માં કહ્યું છે. - “**વન્થો વન્તીસસમા સંજલણિયરાણ ચ સહસ્તા**” ॥ (અર્થ - સંજવલન કષાયોનો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ બંધ થાય છે, અને ઈતર કર્મનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ બંધ થાય છે.) (જ્યારે અહીં સંજવલનનો અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૩૨ વર્ષ બંધ કહ્યો છે. ચૂર્ણિકારે પણ તે જ પ્રમાણે કહ્યું છે.)

તિવિહમવેઓ કોહં, કમેણ સેસે વિ તિવિહતિવિહે વિ ।

પુરિસસમા સંજલણા, પઢમટિર્ડ આલિગા અહિગા ॥ ૪૮ ॥

ત્રિવિધમવેદકઃ ક્રોધં, શેષાનપિ ત્રિવિધત્રિવિધાનપિ ।

પુરુષસમાઃ સંજલનાઃ, પ્રથમસ્થિતિરાવલિકાઽધિકા ॥ ૪૮ ॥

૪૨ પમા-૬૬૬ કર્મગ્રંથની ટીકામાં તો જે સમયે નોકષાય ઉપશાંત થાય તે જ સમયે પુરુષવેદનો ઉદય-બંધાદિ વિચ્છેદ પામે એમ કહ્યું છે. જ્યારે પંચસંગ્રહ તથા કર્મપ્રકૃતિની બન્ને ટીકામાં સમયમાત્ર સ્થિતિ બાકી રહે એમ કહ્યું છે.

૪૩ અહીં પુરુષવેદના ૧૬ વર્ષના સ્થિતિબંધ વખતે સંજવલન - ૪નો ૩૨ વર્ષનો સ્થિતિબંધ અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતા હજાર વર્ષનો બતાવવો જોઈએ. કારણ કે મોહનીય સાથે શેષ કર્મોના સ્થિતિબંધ દરેક ઠેકાણે બતાવવામાં આવેલ છે. તેથી “**વન્તીસસમા સેતકમ્માણં**” આટલું વચ્ચેથી છુટી ગયું લાગે છે. કેમ કે આગળનો સ્થિતિબંધ કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિકામાં અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૩૨ વર્ષ વગેરે બતાવેલ છે. અને કષાયપ્રાપ્તમાં તો સાક્ષાત્ પુરુષવેદના ૧૬ વર્ષના સ્થિતિબંધ વખતે સંજવલન - ૪ નો ૩૨ વર્ષનો સ્થિતિબંધ બતાવેલ છે.

૪૪ સંક્રમણકરણ ગાથા-૧૧ની ટીકામાં કહ્યા પ્રમાણે સમય ન્યૂન બે આવલિકા રહે ત્યારે પુરુષવેદ પતદ્ગ્રહ તરીકે રહેતો નથી પરંતુ તેની પતદ્ગ્રહતા નાશ પામે છે. કારણ કે બંધવિચ્છેદ થયા પછી માત્ર બંધાયેલું જ ઉપશમ્યા વિનાનું બાકી રહે છે એમ કહે છે. જો પતદ્ગ્રહ તરીકે કાયમ રહે તો જેમ બંધાયેલું બાકી રહે છે તેમ સંક્રમથી આવેલું પણ બાકી રહેવું જોઈએ. અહીં એવો ક્રમ છે કે જે જે સમયે બંધાય છે અને જે અન્યના સંક્રમથી આવે છે તે તે સમયથી આરંભી એક આવલિકા તે જ અવસ્થામાં પર્યું રહે છે, તેમાં કોઈ કરણ લાગતું નથી. આવલિકા પૂર્ણ થયા પછી ઉપશમવા અગર સંક્રમવા માંડે છે, તે એક આવલિકા કાળે શાન્ત થઈ જાય છે. દાખલા તરીકે જે સમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે, તે સમયથી ૮મા સમયે (અહીં આવલિકાના ચાર સમય કલ્પ્યા છે.) જે બંધાયું અગર અન્યનું સંક્રમથી આવ્યું તે દલિક તે સમયથી એક આવલિકા તો તે જ અવસ્થામાં પર્યું રહે છે, આવલિકા પૂર્ણ થયા બાદ તેની ઉપશમના અને અન્યમાં સંક્રમ થવા માંડે તે બંધવિચ્છેદ સમયે ખલાસ થાય. હવે જે સમયે બંધવિચ્છેદ થાય છે તે સમયથી ૭મા સમયે જે બંધાયેલું છે તે બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે શાન્ત થાય છે. પરંતુ જો પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ ન થાય અને સંક્રમથી આવવાનું ચાલુ રહે તો બંધવિચ્છેદ થયા પછી બંધાયેલા દલિકની જેમ સંક્રમથી આવેલ દલિક પણ શેષ રહે અને બંધાયેલું દલિક જેમ બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે ઉપશમે છે તેમ સંક્રમેલુ દલિક પણ ઉપશમે. પરંતુ તેમ કહેતા નથી પણ બંધવિચ્છેદ થયા પછી માત્ર બંધાયેલું જ બાકી રહે છે એમ કહે છે. એટલે પ્રથમસ્થિતિની સમય ન્યૂન બે આવલિકા બાકી રહે અને પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય એમ કહ્યું છે. અહીં જે સમયે આગાલ બંધ પડે છે તે સમયથી પતદ્ગ્રહતા નાશ પામે છે તેમ કહે છે, આગાલ પ્રથમસ્થિતિની બે આવલિકા શેષ રહે ત્યારે નષ્ટ થાય છે. એ હિસાબે પતદ્ગ્રહતા પ્રથમસ્થિતિની બે આવલિકા રહી ત્યારથી બંધ પડી એમ થાય છે. સંક્રમણકરણમાં સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રથમસ્થિતિ શેષ રહે ત્યારે પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય તેમ કહ્યું છે. તત્ત્વ કેવલિ ગમ્ય.

ગ્રાથાર્થ :- એવેદક થયો છતો જીવ ત્રણ પ્રકારના કોધને ઉપશમાવે છે. અને એ રીતે શેષ ૩ કષાયોના ત્રણ ત્રણ પ્રકારને (ઉમાન - ઉમાયા - ઉલોભને) પણ ઉપશમાવે છે. ત્યાં સંજવલનની ઉપશમના પુરુષવેદની જેમ (શેષની નોકષાયવત્) જાણવી. પરંતુ પ્રથમસ્થિતિ આવલિકા અધિક છે.

ટીકાર્થ :- જે સમયે પુરુષવેદનો અવેદક થાય છે તે જ સમયથી શરૂ કરીને અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ - સંજવલન એ ૩ કોધને સમકાળે ઉપશમાવવા માંડે છે અને તે ઉપશમના કરતાં પ્રથમસ્થિતિનો બંધ પૂર્ણ થયે છે તે અન્ય સ્થિતિબંધ સંજવલનનો સંખ્યેયભાગહીન થાય છે, અને બાકીના કર્મોનો સંખ્યેયગુણહીન થાય છે. બાકીના સ્થિતિધાતાદિ પૂર્વ કહેલ રીતે જ કહેવું.

સંજવલન કોધની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ૩ આવલિકા બાકી રહે છે તે પતદ્વગ્રહણ દૂર થાય છે. અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કોધના દલિકને ત્યાં નાંખે નહીં, પરંતુ સંજવલન માનાદિમાં નાંખે છે. વળી બે આવલિકા બાકી રહેતાં પ્રથમસ્થિતિમાં સંજવલન કોધનો આગાલ ન થાય પણ ઉદીરણ જ થાય છે. તે ઉદીરણ પણ પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી પ્રવર્તે છે. અને ઉદીરણ આવલિકાના અન્ય સમયે સંજવલનનો સ્થિતિબંધ ૪ મહિનાનો થાય છે, બાકીના કર્મોનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષનો સ્થિતિબંધ કરે છે. અને ત્યારે સંજવલન કોધના બંધ - ઉદય - ઉદીરણનો સાથે જ વિચ્છેદ થાય છે. અને તે જ સમયે અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ બે કોધનો ઉપશમ થાય છે.

અને ત્યારે એક આવલિકા^{૪૫} અને સમય ન્યૂન બે આવલિકાના બાંધેલા દલિયાને છોડીને બાકીનું સર્વ પણ સંજવલન કોધનું દલિયું ઉપશાન્ત થયું છે.^{૪૬} અને તે પણ સંજવલન કોધની પ્રથમસ્થિતિ સંબંધી અન્ય આવલિકા સ્તિબુકસંક્રમથી માનમાં નાંખે છે. અને સમય ન્યૂન બે આવલિકાએ બાંધેલ દલિક પુરુષવેદમાં કહેલ પ્રકારે ઉપશમાવે છે અને સંક્રમાવે છે.

આ જ ક્રમથી બાકીના પણ માન - માયા - લોભરૂપ ત્રણ પ્રકારના અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ - સંજવલનરૂપે દરેકને ત્રણ ભેદથી ઉપશમાવે છે. ત્યાં સંજવલનની ઉપશમના પુરુષવેદ સમાન જાણવી, અને અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માનાદિની ઉપશમના દુનોકષાયની જેમ જાણવી. વિશેષ એ છે કે સંજવલનની પ્રથમસ્થિતિમાં પુરુષવેદની અપેક્ષાએ એક આવલિકા અધિક જાણવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે, - ૬ નોકષાય ઉપશાન્ત થયે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ એક સમયમાત્ર ઉપશાન્ત વગરની હોય છે. અને અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માનાદિની એક આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ ઉપશાન્ત વગરની હોય છે. એ વાત અતિ સંક્ષેપથી કહી, હવે વિસ્તારથી કહે છે.

સંજવલન કોધના બંધ-ઉદય-ઉદીરણાનું વિચ્છેદ સમયે જ સંજવલન માનની દ્વિતીયસ્થિતિ સંબંધી જે દલિક તેને ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે છે અને વેદે છે.^{૪૭} ત્યાં ઉદય સમયે અલ્પ નાંખે, વળી દ્વિતીય આદિ સ્થિતિમાં પ્રથમસ્થિતિના અન્ય સમય સુધી ઉત્તર-ઉત્તરના ક્રમથી અસંખ્યેયગુણ હોય છે.^{૪૮} અને પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમ સમયે જ સંજવલન માનનો સ્થિતિબંધ ૪ માસનો છે, અને બાકીના જ્ઞાનાવરણાદિનો સંખ્યેય હજાર વર્ષ પ્રમાણ છે. અને ત્યારે ત્રણે પણ માન એકી સાથે ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે.

અને સંજવલન માનની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ૩ આવલિકા બાકી રહે છે તે અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માનના દલિકને સંજવલન માનમાં ન નાંખે પરંતુ સંજવલન માયાદિમાં નાંખે છે. અને બે આવલિકા બાકી રહેતા સંજવલન માન સ્થિતિનો આગાલ વિચ્છેદ થાય છે. તેથી આગળ ઉદીરણ જ ફક્ત પ્રવર્તે છે, અને તે પણ આવલિકાના અન્ય સમય સુધી ઉદીરણ હોય છે. તદનંતર પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે છે. અને તે સમયે સંજવલનનો બે માસનો સ્થિતિબંધ, અને બાકીના કર્મોનો સંખ્યેય વર્ષનો સ્થિતિબંધ કરે છે. અને ત્યારે સંજવલન માનની બંધ-ઉદય-ઉદીરણ વિચ્છેદ થાય છે. અને અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન ઉપશાન્ત થાય છે. વળી સંજવલન માનની પણ એક આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ તથા સમય ન્યૂન બે આવલિકા બાંધેલ લક્ષા સિવાયની બાકીની સર્વ પણ ઉપશાન્ત કરે છે, અને તે જ સમયે સંજવલન માયાની દ્વિતીયસ્થિતિના દલિકને ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે છે, અને વેદે છે. અને પૂર્વ કહેલ સંજવલન માનની પ્રથમસ્થિતિ સંબંધી ઉદયથી નિર્મુક્ત આવલિકાને સ્તિબુકસંક્રમથી ઉદયમાં પ્રવર્તતી આ સંજવલન માયામાં નાંખે છે. સમય ન્યૂન બે આવલિકાએ બાંધેલ સ્થિતિ પુરુષવેદના ક્રમથી ઉપશમાવે અને સંક્રમાવે છે.

૪૫ તથાસ્વભાવે સંજવલન કોધાદિની પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે અને માનાદિનો ઉદય થઈ જાય છે. તેથી જ પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહી જાય છે તે અવશિષ્ટ આવલિકાગત દલિક સ્તિબુકસંક્રમ વડે માનાદિમાં સંક્રમી દૂર થાય છે.

૪૬ કષાય પ્રાપ્ત થઈના મતે..... પ્રથમસ્થિતિની સમય ન્યૂન આવલિકા + બીજી સ્થિતિમાં બે સમય ન્યૂન બે આવલિકામાં બદલ દલિક અનુપશાન્ત હોય છે. આ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ જાણવું.

૪૭ જે સમયે સંજવલન કોધનો છેલ્લો ઉદય બંધ પડ્યો તે પછીના સમયથી માનનો ઉદય શરૂ થાય છે. પેલાના ઉદયવિચ્છેદ અને પછીના ઉદય વચ્ચે અંતર હોતું નથી.

૪૮ અત્યાર સુધી માનનો પ્રદેશોદય હતો તેથી એક પ્રદેશોદયાવલિકા છોડી ગુણશ્રેણિના ક્રમે દલિક ગોઠવાતું હતું. હવે રસોદય થયો એટલે ઉદયથી આરંભી ગુણશ્રેણિના ક્રમે દલિક ગોઠવાય છે.

અહીં સંજવલન માયાના ઉદયના પ્રથમ સમયે સંજવલન માયા - લોભનો ૨ માસનો સ્થિતિબંધ કરે છે. બાકીના કર્મોનો સંખ્યાતાં વર્ષનો સ્થિતિબંધ કરે છે. તથા તે જ સમયથી શરૂ કરીને ત્રણે પણ માયા એકી સાથે ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે. પછી સંજવલન માયાની પ્રથમસ્થિતિમાં સમય ન્યૂન ૩ આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયાના દલિક સંજવલન માયામાં ન નાંખે, પરંતુ સંજવલન લોભમાં નાંખે છે. બે આવલિકા બાકી રહેતાં આગાલ પણ વિચ્છેદ થાય છે. પછી ફક્ત ઉદીરણ જ પ્રવર્તે છે, તે પણ સ્વ આવલિકાના અન્ય સમય સુધી પ્રવર્તે છે, તે સમયે સંજવલન માયા - લોભનો સ્થિતિબંધ ૧ માસનો થાય છે, અને બાકીના કર્મોનો સંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે. અને ત્યારે જ સંજવલન માયાનો બંધ - ઉદય - ઉદીરણ વિચ્છેદ થાય છે. અને અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણની માયા ઉપશાન્ત પામે છે. અને સંજવલન માયાની પ્રથમસ્થિતિ સંબંધી એક આવલિકા અને સમય ન્યૂન બે આવલિકા બાંધેલ સ્થિતિ વિના બીજી સર્વ ઉપશાન્ત થાય છે. અને ત્યારે સંજવલન લોભના બીજી સ્થિતિ સંબંધી દલિક ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે છે અને વેદે છે. અને પૂર્વ કહેલ માયાની પ્રથમસ્થિતિ સંબંધી એક આવલિકાને સ્તિબુક્કસંક્રમથી સંજવલન લોભમાં સંક્રમાવે છે. સમય ન્યૂન બે આવલિકા બાંધેલ સ્થિતિલતાને પૂર્વ કહેલ પુરુષવેદના ક્રમથી ઉપશમાવે છે અને સંજવલન લોભમાં સંક્રમાવે છે.

લોભસ્ય બેતિભાગા, વિદ્યયતિભાગોત્ય કિટ્ટિકરણદ્વા ।

અગ્નિફલ્ગવર્ગણ - અર્ણતભાગો ડ તા હેટ્ટા ॥ ૪૯ ॥

લોભસ્ય દ્વૌત્રિભાગૌ, દ્વિતીયત્રિભાગોડત્ર કિટ્ટિકરણદ્વા ।

અકસ્પર્ધકર્ગણા - ડનંતભાગસ્તુ તતોડધસ્તાત્ ॥ ૪૯ ॥

ગાથાર્થ :- સંજવલન લોભના બે ત્રિભાગ સ્થિતિમાં પ્રથમ ત્રિભાગ અશ્વકર્ણકરણદ્વા અને બીજો ત્રિભાગ કિટ્ટિકરણદ્વા નામે છે. ત્યાં તે કિટ્ટિ એક સ્પર્ધકગત વર્ગણાઓના અનંતમા ભાગે અને સર્વ જઘન્ય અનુ૦ સ્પર્ધકથી પણ હીન રસવાળી છે.

ટીકાર્થ :- સંજવલન લોભની પ્રથમસ્થિતિના પ્રમાણનું નિરૂપણ કરતાં કહે છે - સંજવલન લોભની પ્રથમસ્થિતિના ત્રણ ભાગ કરે છે. દ્વિતીયસ્થિતિના દલિકને ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિ ત્રણ વિભાગ યુક્ત કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. ત્યાં પ્રથમથી બે ત્રિભાગવાળો પ્રથમસ્થિતિને કરે છે, બે ત્રિભાગમાં દ્વિતીયસ્થિતિના દલિકને ખેંચીને નાંખે છે, ^{૪૯} એ પ્રમાણે અર્થ છે. ત્યાં પ્રથમ ત્રિભાગ અશ્વકર્ણકરણદ્વા સંજાવાળો છે, બીજો કિટ્ટિકરણદ્વા સંજાવાળો છે.

અને ત્રિવિભાગ યુક્ત લોભ વેદના અદ્વાના પ્રથમ સમયે જ અપ્રત્યાખ્યાનાદિ ત્રણે લોભ એકી સાથે ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે. ઉપશમના વિધિ પૂર્વની જેમ છે. ત્યાં અશ્વકર્ણકરણદ્વા સંજક પ્રથમ ત્રિભાગમાં વર્તતો જીવ પૂર્વના સ્પર્ધકમાંથી દરેક સમયે દલિકને ગ્રહણ કરીને તેને અત્યન્ત હીન રસવાળા ^{૫૦} અપૂર્વ સ્પર્ધકોને કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. સંક્રમ થયેલ માયાના દલિક સંબંધી અથવા પૂર્વ બાંધેલ સંજવલન લોભ સંબંધી પૂર્વ સ્પર્ધકોમાંથી દરેક સમયે દલિક ગ્રહણ કરીને તે દલિકોને તે કાલે બંધાતાં સંજવલન લોભ સ્પર્ધક જેવા અત્યન્ત નીરસ હીન રસવાળા કરતાં અને દરેક સમયે અપૂર્વ દલિકને ગ્રહણ કરતાં અપૂર્વ સ્પર્ધકોને કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

અહીં તો અનંતાનંત પરમાણુએ બનેલ સ્કન્ધોને જીવ કર્મપણે ગ્રહણ કરે છે. અને ત્યાં એક એક સ્કન્ધને વિષે જે સર્વ જઘન્ય રસ તે પણ સર્વ જીવથી અનંતગુણ રસાવિભાગોને કરે છે. તેનાથી યુક્ત પરમાણુઓનો સમુદાય તે પ્રથમ વર્ગણા. પછી ક્રમથી એક ઉત્તર રસાવિભાગ વૃદ્ધિથી વધતાં રસાવિભાગવાળી સિદ્ધને અનંતમે ભાગે અને અભવ્યથી અનંતગુણ જેટલી વર્ગણા કહેવી, તેટલી વર્ગણાનો સમુદાય તે સ્પર્ધક કહેવાય છે. આનાથી આગળ એકોત્તર વૃદ્ધિથી વધતો રસ મલતો નથી. પરંતુ સર્વ જીવોથી અનંતગુણ રસાવિભાગો વડે જ વધતો રસ મળે છે.

પછી પૂર્વના ક્રમથી બીજી સ્પર્ધક શરૂ કરે છે. એ પ્રમાણે ત્રીજી આદિ ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અનંત સ્પર્ધકો થાય છે. અને આવા સ્પર્ધકોમાંથી પ્રથમ આદિ વર્ગણા ગ્રહણ કરીને અત્યંત વિશુદ્ધિના વશથી અનંતગુણહીન રસ કરીને પૂર્વની જેમ સ્પર્ધકોને કરે છે. અને આવા પ્રકારના સ્પર્ધકો ક્યારે પણ પૂર્વમાં કર્યા નથી તેથી અપૂર્વ એ પ્રમાણે કહ્યાં છે તે પ્રગટ અર્થ છે.

^{૪૯} ભાવાર્થ એ છે કે - લોભની દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકને આકર્ષીને ત્રણ વિભાગાત્મક પ્રથમસ્થિતિ કરે છે, તેમાં પ્રથમ અશ્વકર્ણકરણદ્વા - બીજો કિટ્ટિકરણદ્વા અને ત્રીજો કિટ્ટિવેદનાદ્વા વિભાગ છે. એમાં દલિક પરિણમન તો પ્રથમના બે ભાગ રૂપે થાય છે અને ત્રીજો વિભાગ તો અનુભવકાળનો છે. અર્થાત્ દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી ગ્રહણ કરેલા દલિકને પ્રથમના બે વિભાગમાં પ્રક્ષેપીને ત્રીજે વિભાગે અનુભવે છે.

^{૫૦} હજી સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં જીવે બંધની અપેક્ષાએ આવા હીન રસવાળા સ્પર્ધકો કદી પણ કર્યા નથી, પરંતુ આ વખતે જ અત્યન્ત વિશુદ્ધિના વશથી આવા સ્પર્ધકો કરે છે. માટે અપૂર્વ સ્પર્ધકો કહેવાય છે.

પછી એ પ્રમાણે અપૂર્વ સ્પર્ધકોને કરતાં સંખ્યેય સ્થિતિબંધ ગયે છે તે અધિકારકરણાદ્વા પસાર થાય છે. ત્યાર પછી કિટ્ટિકરણાદ્વામાં પ્રવેશ કરે છે. અને ત્યારે સંજ્વલન લોભનો સ્થિતિબંધ દિનપૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે, અને બાકીના કર્મનો સ્થિતિબંધ સહસ્ર વર્ષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે. કિટ્ટિકરણાદ્વામાં પૂર્વ સ્પર્ધકમાંથી અને અપૂર્વ સ્પર્ધકમાંથી દલિક ગ્રહણ કરીને દરેક સમયે અનંતી કિટ્ટિઓ કરે છે.

કિટ્ટિઓનું સ્વરૂપ :- કિટ્ટિ એટલે પૂર્વ સ્પર્ધક અને અપૂર્વ સ્પર્ધકમાંથી વર્ગણા ગ્રહણ કરીને અનંતગુણહીન રસવાળી કરીને એકોત્તર વૃદ્ધિને છોડીને તેઓને ઘણાં અન્તરે સ્થાપવી. જેમ કે જે વર્ગણાઓ અસત્કલ્પનાએ ૧૦૧ - ૧૦૨ ઇત્યાદિ અનુભાગ વિભાગો વાળી હતી તે વર્ગણાઓના અનુભાગ વિભાગોને ૫-૧૦-૧૫ આદિ અનુક્રમે સ્થાપવા તે કિટ્ટિ કહેવાય છે. તે જ કિટ્ટિની વિશેષ પ્રરૂપણા કરે છે. ‘અગ્નિફલ્ગ’ ઇત્યાદિ - એક અનુભાગ સ્પર્ધકમાં જે અનંત વર્ગણાઓ છે, તેઓને અનંતમા ભાગે જેટલી વર્ગણાઓ થાય તેટલાં પ્રમાણવાળી કિટ્ટિઓ પ્રથમ સમયે કરે છે, તે પણ અનંત થાય છે. તો શું જઘન્ય અનુભાગ સ્પર્ધકના અનુભાગ સમાન કરે ? કે તેથી પણ હીન કરે ? તો કહે છે - તેથી પણ હીન કરે છે. અને તે પ્રમાણે કહ્યું છે. - ‘જેઠ્ઠા’ જે સર્વ જઘન્ય અનુભાગ સ્પર્ધક છે તેની પણ નીચે કરે છે. અર્થાત્ તેથી પણ અનંતગુણહીન રસવાળી કરે છે.

અણુસમયં સેઢીય, અસંખ્યગુણહાણિ જા અપુન્નાઓ ।

તત્ત્વિવરીયં દલિયં, જહન્યાઈ વિસેસૂણં ॥ ૫૦ ॥

અણુસમયં શ્રેણ્યા - ડસંખ્યેયગુણહાણિર્વા અપૂર્વાઃ ।

તત્ત્વિવરીયં દલિકમ્, જઘન્યાદિ વિશેષોનમ્ ॥ ૫૦ ॥

ગાથાર્થ :- જે અપૂર્વ કિટ્ટિ કરે છે તે પ્રતિસમય અસંખ્યેયગુણહાણિની શ્રેણિએ જાણવી, અને દલિક તે કિટ્ટિશ્રેણિથી વિપરીત જાણવું. અને જઘન્ય કિટ્ટિથી આગળની કિટ્ટિઓ વિશેષહીન હીનતર જાણવી.

ટીકાર્થ :- દરેક સમયે કિટ્ટિનું પ્રમાણ :- જે દરેક સમયે સમયે અપૂર્વ અર્થાત્ નવી નવી કિટ્ટિઓ કરે છે, તે દરેક સમયે અસંખ્યેયગુણહાણિ યુક્ત શ્રેણિ જાણવી. અને અપૂર્વપણું દરેક સમયે અનુક્રમે અનંતગુણહીન રસપણાને પામતું જાણવું. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે - પ્રથમ સમયે ઘણી કિટ્ટિઓ કરે છે, બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણહીન, તેથી પણ ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણહીન, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી કિટ્ટિકરણાદ્વાનો અન્ત્ય સમય આવે.

કિટ્ટિગત રહેલ દલિક કેટલાં ? :- દલિકને તેથી વિપરીત અર્થાત્ કિટ્ટિ સંખ્યાથી વિપરીત જાણવું. તે આ પ્રમાણે કહે છે - પ્રથમ સમયે સર્વ કિટ્ટિગત દલિક સર્વથી અલ્પ, તેથી બીજા સમયે સર્વ કિટ્ટિગતદલિક અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ ત્રીજા સમયે સર્વ કિટ્ટિગત દલિક અસંખ્યેયગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી કિટ્ટિકરણાદ્વાનો અન્ત્ય સમય આવે.

દરેક કિટ્ટિઓનો અનુભાગ :- તેમ જ પ્રથમ સમયે કરેલા કિટ્ટિઓમાં સામાન્યથી અનુભાગ સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ, તેથી બીજા સમયે કરેલી કિટ્ટિઓમાં સામાન્યથી અનુભાગ અનંતગુણહીન, તેથી પણ ત્રીજા સમયે કરેલ કિટ્ટિઓ અનંતગુણહીન છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી કિટ્ટિકરણાદ્વાનો અન્ત્ય સમય આવે.

હવે પ્રથમ સમયે કરેલ સર્વ જઘન્યાદિથી ઉત્કૃષ્ટ સુધીની કિટ્ટિઓને વિષે પરસ્પર પ્રદેશ અલ્પબહુત્વ કેટલી સંખ્યામાં છે ? તો કહે છે - જઘન્યાદિથી વિશેષોન હોય છે. અર્થાત્ જઘન્યને પ્રથમ કરીને પછીના કર્મથી દરેક કિટ્ટિના પ્રદેશોનો સમૂહ વિશેષોન - વિશેષોન હોય છે. અહીં આ તાત્પર્ય છે - પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં જે સર્વ મન્દ અનુભાગવાળી કિટ્ટિ છે, તેના પ્રદેશોનો સમૂહ સર્વથી વધારે હોય છે. તેથી તેની મધ્યમાં રહેલ બીજી કિટ્ટિમાં અનંતર અનંતગુણ અનુભાગ અધિક એવી કિટ્ટિમાં પ્રદેશોનો સમૂહ વિશેષહીન હોય છે. તેથી પણ અનંતર જે અનંતગુણ અનુભાગથી અધિકવાળી ત્રીજી કિટ્ટિમાં વિશેષહીન હોય છે. એ પ્રમાણે એક પછી એક એવી અનંતગુણ

૫૧ અહીં અપૂર્વ સ્પર્ધકો તથા પૂર્વ સ્પર્ધકો એમ બંને કહે છે એનું તાત્પર્ય એ છે કે અપૂર્વ સ્પર્ધકના કાળમાં જેટલાં સ્પર્ધકો તત્કાળ બંધાતાં સંજ્વલન લોભના જેવા અલ્પ રસવાળા કરેલા છે તેઓને તથા તે કાળે જે સ્પર્ધકોના અપૂર્વ સ્પર્ધક કર્યા નથી તે બંનેને ગ્રહણ કરીને કિટ્ટિઓ કરે છે. અપૂર્વ સ્પર્ધક કાળમાં સત્તાગત બધા સ્પર્ધકો અપૂર્વ થતા નથી, કેટલાક થાય છે અને કેટલાક તેવા જ રહે છે.

અનુભાગ અધિક કિટ્ટિને વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં સર્વ ઉત્કૃષ્ટ કિટ્ટિ પૂર્ણ થાય. આ જ રીતથી સર્વ પણ સમયો વિષે દરેક કિટ્ટિ સમુદાયમાં કહેવું.^{૫૨}

**અણુભાગોનંતગુણો, ચાઉમ્માસાઇ સંખભાગુણો ।
મોહે દિવસપુહત્તં, કિટ્ટીકરણાઇસમયમ્મિ ॥ ૫૧ ॥**

**અનુભાગોડનન્તગુણ - શ્વાતુર્માસિકાત્ સંખ્યેયભાગોનઃ ।
મોહે દિવસપૃથક્ત્વં, કિટ્ટીકરણાદિસમયે ॥ ૫૧ ।**

ગ્રથાર્થ :- પ્રતિ સમયમાં કિટ્ટિઓનો અનુભાગ અનુક્રમે અનંતગુણ કહેવો, અને મોહનીયના ચાતુર્માસિક સ્થિતિબંધથી આગળના અન્ય સ્થિતિબંધો સંખ્યાતભાગહીન થતાં કિટ્ટિકરણાદ્યાના પ્રથમ સમયે દિવસ પૃથક્ત્વનો સ્થિતિબંધ થાય.

ટીકાર્થ :- પ્રથમ સમયે કિટ્ટિનો અનુભાગ :- પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓનો અનુભાગ અનુક્રમે અનંતગુણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં જે સર્વ મન્દ અનુભાગ કિટ્ટિ છે તેનો અનુભાગ સર્વથી અલ્પ છે, તેથી બીજી કિટ્ટિમાં અનુભાગ અનંતગુણ, તેથી પણ ત્રીજી કિટ્ટિમાં અનુભાગ અનંતગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં સર્વ ઉત્કૃષ્ટ કિટ્ટિ થાય. અને પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણની ગાથા-૭૮માં કહ્યું છે. “આઇસમયકયાળં મંદાર્ણં રસો અણંતગુણો” - પહેલે સમયે કરાયેલી જઘન્ય રસવાળી કિટ્ટિથી માંડીને સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિ પર્યંત ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ રસ કહેવો. એ પ્રમાણે બીજા સમયાદિ વિષે રહેલ પણ કિટ્ટિઓની પ્રરૂપણા કરવી.

કિટ્ટિના પ્રદેશોનું અલ્પબહુત્વ :- હવે આ જ કિટ્ટિઓના પરસ્પર પ્રદેશોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે. પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં જે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિ છે તેના અલ્પ પ્રદેશો છે. તે અપેક્ષાએ બીજા સમયે કરેલ કિટ્ટિની મધ્યમાં જે સર્વ અલ્પ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિ તેના પ્રદેશો અસંખ્યેયગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અન્ય સમય આવે.

અનુભાગ અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ :- અને અનુભાગ અપેક્ષાએ પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં જે સર્વ મન્દ અનુભાગવાળી કિટ્ટિ છે તેનો સર્વ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ, તેથી બીજા સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં જે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગવાળી કિટ્ટિ તેનો અનુભાગ અનંતગુણહીન, તેથી પણ ત્રીજા સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની મધ્યમાં જે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ તે અનંતગુણહીન, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અન્ય સમય આવે.

મોહે - મોહનીયકર્મમાં સંજવલનનો ચાર માસનો સ્થિતિબંધ શરૂ કરીને અન્ય અન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયભાગ હીન હીનતર ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી કિટ્ટિકરણાદ્યાના પ્રથમ સમયે દિન પૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય. અને તે તે સ્થિતિબંધ પ્રાયઃ તે જ પ્રમાણે સ્થાને કહ્યો છે. (ચિત્ર નંબર ૧૮ જુઓ)

**ભિન્નમુહુત્તો સંખેજ્જેસુ ય, ઘાઈણ દિણપુહત્તં તુ ।
વાસસહસ્સપુહત્તં, અન્તો દિવસસ્સ અંતે સિ ॥ ૫૨ ॥
વાસસહસ્સપુહત્તા, વિવરિસઅન્તો અઘાઇકમ્માણં ।
લોભસ્સ અણુવસંતં, કિટ્ટીઓ જં ચ પુવ્વુત્તં ॥ ૫૩ ॥
ભિન્નમુહૂર્તઃ સંખ્યેયેષુ ચ, ઘાતિનાં દિનપૃથક્ત્વં તુ ।
વર્ષસહસ્રપૃથક્ત્વ - મન્તદિવસસ્યાડન્તે તેષામ્ ॥ ૫૨ ॥
વર્ષસહસ્રપૃથક્ત્વાદ્, દ્વિવર્ષાન્તોઽઘાતિકર્મણામ્ ।
લોભસ્યાડનુપશાન્તં, કિટ્ટયો યચ્ચ પૂર્વોક્તમ્ ॥ ૫૩ ॥**

ગ્રથાર્થ :- સંખ્યાત સ્થિતિબંધ વ્યતીત થયે સંજવલન લોભનો અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિબંધ થાય છે, અને ઘાતિકર્મોનો ઘણાં દિવસ પ્રમાણ તથા નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો ઘણાં હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિ બંધ થાય છે. પુનઃ કિટ્ટિકરણાદ્યાના અન્તે એ ત્રણે કર્મોનો અનુક્રમે અંતર્મુહૂર્ત અંતર્દિવસ. ॥ ૫૨ ॥

તથા અઘાતિ કર્મોના ઘણાં હજાર વર્ષ પ્રમાણથી હીન હીનતર થતો અન્ય સમયે સ્થિતિબંધ બે વર્ષથી ન્યૂન થાય છે. તથા સંજવલન લોભની જે પૂર્વોક્ત (સમયોનાવલિકા દ્વિકબદ્ધ) અને કિટ્ટિકૃત દલિક તે અનુપશાન્ત છે. ॥ ૫૩ ॥

૫૨ અહીં કારણનો વિચાર કરીએ તો ઉત્તરોત્તર સમયે પરિણામની નિર્મળતા હોવાથી રસ ઓછો ઓછો થાય છે. તથાસ્વભાવે અલ્પ રસવાળા દલિકો વધારે હોય છે, અને અધિક રસવાળા દલિકો અલ્પ હોય છે, તેથી પૂર્વ પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયના દલિકનું પ્રમાણ વધારે કહ્યું છે.

સાસો ખાસો દાહો, તિન્નિવિ રોગા મુણિદ ! તુહ યીના ।
અણસણપવિત્તિસમણ, સમયં કલુસેહિ કમ્મેહિ ॥ ૩૭ ॥

શ્વાસ - ખાંસી અને દાહ તમારા આ ત્રણે રોગ હે મુનિપતિ ! અનશન સ્વીકારવાના સમયે કિલષ્ટ કર્મની સાથે ક્ષય પામ્યા. ॥ ૩૭ ॥

ચરમસમણવિ સુહગુરુ !, વિયલત્તં પરિહરંતણ તણ ।
સવ્વત્થ ણરૂવા, ગુરુઆ સચ્ચાવિયં વયણં ॥ ૩૮ ॥

હે શુભગુરુ ! છેલ્લા સમયે પણ વિકલતાને (દીનતાને) છોડતાં એવા તમારા વડે “મહાપુરુષો સર્વત્ર એક સરખા સ્વરૂપવાળા હોય છે” આ વચનને સત્ય કરાવ્યું. ॥ ૩૮ ॥

સચ્ચં સા કસિણચ્ચિય કત્તિયમાસસ્સ પંચમી કસિણા ।
ચેત્તંતરં વ સૂરો, જીણે તં સમ્મમલ્લીણો ॥ ૩૯ ॥

ખરેખર કારતક મહિનાની કૃષ્ણ પંચમી કાળી જ હતી, કે જે તિથીએ અન્ય ક્ષેત્રમાં જતાં સૂર્યની જેમ તમે સ્વર્ગમાં સીધાવ્યાં ॥ ૩૯ ॥

ણારસ અદુત્તર સંવચ્છરકાલ ! પડઉ તુહ કાલો ।
જસસેસં જેણ તણ, તં મુણિરયણં કયં પાવ ! ॥ ૪૦ ॥

૧૧૭૮ના હે સંવત્સર કાલ ! તારા ઉપર કાળ (યમરાજ) પડે, કારણ કે હે પાપી તારા વડે યશસ્વી એવું તે મુનિરત્ન નામ શેષ કરી નંખાવ્યું. ॥ ૪૦ ॥

હા ! સિદ્ધંતપિયામહ !, હા ! માણ : લલિયકવ્વસંપત્તિ ।
હા ! ગણિયવિજ્જસહિણ, હા ! વંધવ તવ્વકપરમત્થે ॥ ૪૧ ॥

હાય ! સિદ્ધાંતના પિતામહ ! હે સુંદર કાવ્યની સંપત્તિની માતા ! હે ગણિત વિદ્યાયુક્ત હે તર્કના પરમાર્થ તત્ત્વના બાંધવ ! ॥ ૪૧ ॥

હા ! છંદમુદ્ધપુત્તય, હા ! હાડલંકારમજ્જલંકારા ।
હા ! કમ્મપયડિપાહુડ-માયા ! મહ ભે નિસામેહ ॥ ૪૨ ॥

હે છંદના મૂર્ધન્યના પુત્ર ! હે અલંકારની મધ્યના અલંકાર ! હે કર્મપ્રકૃતિ પ્રાભૂતની માતા ! તું મને સાંભળ. ॥ ૪૨ ॥

જો આસિ મજ્જ જણઓ, મુણિચંદમુણીસરો વિવુહપણઓ ।
સો નિગ્ધિણેણ વિહિણા, સમ્મંગણમંડણો વિહિઓ ॥ ૪૩ ॥

દેવતાઓથી પ્રજ્ઞામ કરાયેલ તે મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ મારા પિતા(ગુરુ) હતા. કુર એવા વિદ્યાતા વડે તે સ્વર્ગના આંગણાનું આભૂષણ બનાવી દીધા. ॥ ૪૩ ॥

તે અમયજલહિઉગ્ગારસન્નિહા કત્થ કોમલાલાવા ? ।
સુપસન્નનયણઅવલોયણાઈ હી તાઈ પુણ કત્થ ? ॥ ૪૪ ॥

અમૃતના સાગરના ઉદ્ગાર સમાન કયાં તમારા તે કોમલ આલાપ ? સુપ્રસન્ન નયનોનું વળી તે અવલોકન કયાં ? ॥ ૪૪ ॥

ઇય તુજ્ઞ વિરહહુયવહ-જાલાવલિકવલિયા રુયડ કલુણં ।
નિસ્સંકં લીલાઇય-મણુસરડ સરસ્સઈ-દેવી ॥ ૪૫ ॥

આ પ્રમાણે તમારા વિરહાગ્નિની જ્વાલાની શ્રેણિથી કોળીયો કરાયેલ તે સરસ્વતી દેવી કરૂણ રીતે રડે છે. નિશંક લીલા વિગેરેને તે યાદ કરે છે. ॥ ૪૫ ॥

હા ! ચરણલચ્છીવચ્છે, સંપડ વેહવ્વદુક્ખમણુપત્તા ।
જઇધમ્મપુત્ત ! મજ્ઞાવિ, સંજાઓ સામિણા વિરહો ॥ ૪૬ ॥

હાય ! ચારિત્રરૂપી લક્ષ્મીની દીકરી વૈધવ્યના દુઃખને પામેલી છે. હે યતિધર્મના પુત્ર ! મારો પણ સ્વામીનો વિયોગ થયો. ॥ ૪૬ ॥ (અનુસંધાણ પે.નં. - ૩૪૯)

ટીકાર્થ :- આ કિટ્ટિકરણાદ્વાના સંખ્યેયભાગ ગયે છતે સંજવલન લોભનો સ્થિતિબંધ તિન્નમુહૂર્ત અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને ત્રણ ધાતિકર્મોનો દિન પૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે. અને નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો હજાર વર્ષ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ ઘણાં હજાર વર્ષ પ્રમાણ છે. પૃથક્ત્વ શબ્દ અહીં બહુત્વ વારી છે. તથા કિટ્ટિકરણાદ્વાના અન્તે એટલે અન્ત્ય સમયે સંજવલન લોભનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્ત કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. ફક્ત આ અંતર્મુહૂર્ત અત્યન્ત અલ્પતર જાણવું.

તથા 'સિ' તિ - ધાતિકર્મનો અંતર્દિવસ એટલે દેશોન એક અહોરાત્રિ સ્થિતિબંધ કરે છે. અને જે નામ - ગોત્ર - વેદનીય એ ૩ અઘાતિ કર્મનો હજાર વર્ષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ કિટ્ટિકરણાદ્વાના સંખ્યેયભાગ અતિક્રમ ભાવિ સ્થિતિબંધથી અન્ત્ય અન્ત્ય સ્થિતિબંધ હીન હીનતર સ્થિતિબંધ થતાં તે કિટ્ટિકરણાદ્વાના અન્ત્ય સમયે બે વર્ષની અંદર = ઓછો સ્થિતિબંધ થાય છે.

તથા કિટ્ટિકરણાદ્વામાં સમય ન્યૂન ૩ આવલિકા બાકી રહેતા અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભના દલિકને સંજવલન લોભમાં સંક્રમાવે નહીં. કારણ કે ત્યાં સંજવલન લોભના પતદ્ગ્રહતાની નિવૃત્તિ અર્થાત્ વિચ્છેદ થતો હોવાથી, પરંતુ સ્વસ્થાને જ રહ્યું છતુ ઉપશમાવે છે. અને કિટ્ટિકરણાદ્વામાં બે આવલિકા બાકી રહેતા બાદર સંજવલન લોભનો આગાલ ન થાય, પરંતુ ઉદીરણા જ થાય છે, તે પણ આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી હોય છે. તે ઉદીરણા આવલિકાના અન્ત્ય સમયે જે 'કિટ્ટીક' તિ કિટ્ટિકરણ થયેલ દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિક અને જે પૂર્વ કહેલ સમય ન્યૂન બે આવલિકા બાંધેલ, અને જે કિટ્ટિકરણાદ્વાની એક ^{૫૩} ઉદયાવલિકા બાકી રહી છે, સંજવલન લોભનું એ સર્વ દલિક ઉપશાન્ત વગરનું રહેલ છે, બાકીનું સર્વ ઉપશાન્ત થયું છે. તથા તે જ સમયે બન્ને અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ પણ

ચિત્ર નંબર-૧૮ની સમજૂતી :- પ્રદેશ અપેક્ષાએ અનંતરોપનિધા :- પ્રથમ દ્વિગુણહાનિમાં ૮ પ્રદેશોની હાનિ, દ્વિતીય દ્વિગુણહાનિમાં તેનાથી અર્ધા = ૪ પ્રદેશો છે. તે કારણથી પ્રથમની હાનિ દ્વિગુણહાનિમાં ઉત્તરોત્તર વર્ગણમાં ૮-૮ પ્રદેશો હીન -હીનતર છે. દ્વિતીયાદિ દ્વિગુણહાનિમાં ૪-૪ પ્રદેશો હીન-હીનતર થાય છે. અહીં અસત્કલ્પનાથી ચિત્રમાં પ્રથમ દ્વિગુણહાનિમાં પ્રથમ વર્ગણમાં પ્રદેશો-૨૫૬, દ્વિતીય વર્ગણમાં ૨૪૮, તૃતીય વર્ગણમાં - ૨૪૦ પ્રદેશો છે એ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું.

પ્રદેશ અપેક્ષાએ પરંપરોપનિધા :- અહીં દ્વિગુણહાનિ અસત્કલ્પનાથી ૧૬ વર્ગણા પ્રમાણ છે, તેથી અસત્કલ્પનાથી પ્રથમ દ્વિગુણહાનિની પ્રથમવર્ગણમાં જે ૨૫૬ પ્રદેશો છે તેથી અર્ધા પ્રદેશો દ્વિતીય દ્વિગુણહાનિની પ્રથમ વર્ગણમાં ૧૨૮ પ્રદેશો થાય છે. તેથી અર્ધા તૃતીય દ્વિગુણહાનિની પ્રથમ વર્ગણમાં ૬૪ પ્રદેશો થાય છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું.

અનુભાગ અપેક્ષાએ અનંતરોપનિધા :- પ્રથમ દ્વિગુણહાનિની પ્રથમ વર્ગણમાં ૧,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગ, દ્વિતીય વર્ગણમાં એક અધિક = ૧,૦૦,૦૦૧ રસાવિભાગ, એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર વર્ગણમાં એકેક અધિક કહેવી. અહીં અસત્કલ્પનાથી એક સ્પર્ધકમાં ૪ વર્ગણા છે. છેલ્લી વર્ગણમાં ૧,૦૦,૦૦૩ રસાવિભાગ છે. એ પછી અંતર આવે છે, અને તે કંઈક ન્યૂન પ્રથમ સ્પર્ધકની વર્ગણાના રસાણુઓ છે. અસત્કલ્પનાથી ૯૯,૯૯૭ રસાવિભાગનું અંતર છે. તેથી પ્રથમ દ્વિગુણહાનિમાં દ્વિતીય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં ૨,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગ છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ કહેવું.

અનુભાગ અપેક્ષાએ પરંપરોપનિધા :- પ્રથમ દ્વિગુણહાનિમાં પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં ૧,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગો છે. દ્વિતીય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં દ્વિગુણ = ૨,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગો છે. તૃતીય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં ત્રિગુણ = ૩,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગો છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ પ્રથમ દ્વિગુણહાનિમાં પ્રથમ વર્ગણા અપેક્ષાએ જેટલી સંખ્યામાં સ્પર્ધક થાય તેટલી સંખ્યેયગુણ રસાવિભાગો તે સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં થાય છે.

હવે પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં ૧,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગો છે. દ્વિતીય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં દ્વિગુણ = ૨,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગો થાય છે. દ્વિતીય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાગત ૨,૦૦,૦૦૦ રસાવિભાગો તૃતીય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં ત્રિદિભાગ ગુણા = $૨,૦૦,૦૦૦ \times \frac{૩}{૨} = ૩,૦૦,૦૦૦$ રસાવિભાગો થાય છે. અર્થાત્ જેટલામું સ્પર્ધક હોય તેમાંથી એક ઓછો કરી જે આવે એટલામો ભાગ પૂર્વ સ્પર્ધક કરતાં વધારે આવે. તેથી ચતુર્થ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં ચતુઃ ત્રિભાગ ગુણા = $૩,૦૦,૦૦૦ \times \frac{૪}{૩} = ૪,૦૦,૦૦૦$ રસાવિભાગો થાય છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું. (ઇતિ ચિત્ર નંબર ૧૮ ની સમજૂતી સમાપ્ત.)

૫૩ બાકી રહેલ ઉદયાવલિકાને દસમા ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ કિટ્ટિઓમાં સ્તિબુકસંક્રમ વડે સંક્રમાવી અનુભવે છે, સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલું દલિક તેટલાં જ કાળે શાંત થાય છે. અને કિટ્ટિઓમાં કેટલીક કિટ્ટિઓને ભોગવીને ખપાવે છે, કેટલીકને શાંત કરે છે.

ઉપશાન્ત થાય છે, અને તે જે સમયે અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકનો વિચ્છેદ થાય છે, સંજવલન લોભનો બંધવિચ્છેદ અને બાદર સંજવલન લોભનો ઉદય ઉદીરણા વિચ્છેદ થાય છે, એ પ્રમાણે જાણવું.

સેસદ્ધં તણુરાગો, તાવડયા કિટ્ટી ઝ ય પઢમટિંડં ।
વજ્જિય અસંખભાગં, હેટ્ટુવરિમુદીરણ સેસા ॥ ૫૪ ॥

શેષાદ્ધાં તનુરાગ - સ્તાવતીં કિટ્ટીશ્ચ પ્રથમસ્થિતિમ્ ।
વર્જયિત્વાઽસંખ્યેયભાગ - મધસ્તાદુપરિમુદીરયતિ શેષાઃ ॥ ૫૪ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ,

ટીકાર્થ :- બાકીના અદ્વાકાલમાં અર્થાત્ ત્રીજા વિભાગમાં સૂક્ષ્મ રાગી એટલે કે સૂક્ષ્મસંપરાય થાય છે. અને તે પૂર્વ કરેલ દ્વિતીયસ્થિતિની કિટ્ટિઓમાંથી કેટલીક કિટ્ટિઓ ખેંચીને સૂક્ષ્મસંપરાય કાલ જેટલી પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે છે. અને કિટ્ટિકરણાદ્વાની બાકી રહેલ અન્ત્ય આવલિકા માત્ર સ્થિતિને સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમાવે છે. તથા પ્રથમ અને અન્ત્ય સમયે કરેલ કિટ્ટિ સિવાયની બાકીના સમયે કરેલ કિટ્ટિઓ સૂક્ષ્મસંપરાય અદ્વાના પ્રથમસમયે પ્રાયઃ ઉદયમાં આવે છે. પ્રથમસ્થિતિ ભાવથી અનાકાંત = આકાંત ન થયેલ અર્થાત્ ઉદય ઉદીરણા અયોગ્ય થયેલ એવી કિટ્ટીઓનું ગ્રહણ ન થાય તે માટે પ્રાયઃ પદ છે. તથા અન્ત્ય સમયે કરેલ કિટ્ટિઓની નીચે અસંખ્યાતમા ભાગ અને પ્રથમ સમયે કરેલ કિટ્ટિના ^{૫૪} ઉપરના અસંખ્યાતમા ભાગ સિવાયની બાકીની કિટ્ટિઓની ઉદીરણા કરે છે.

ગેણંતો ય મુયંતો, અસંખભાગો ય ચરમસમયમ્મિ ।
ઉવસામેઈ વીય - ટિંડં પિ પુલ્લં વ સવ્વદ્ધં ॥ ૫૫ ॥

ગૃહણંશ્ચ મુઘ્નન્, અસંખ્યેયભાગં ચ ચરમસમયે ।
ઉપશમયતિ દ્વિતીય - સ્થિતિમપિ પૂર્વવત્સર્વાદ્ધામ્ ॥ ૫૫ ॥

ગાથાર્થ :- સૂક્ષ્મસંપરાય અદ્વાના અન્ત્ય સમય સુધી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં દલિકને ગ્રહણ કરતો અને મુકતો એવો જીવ સૂક્ષ્મસંપરાયની સર્વાદ્વા સુધી દ્વિતીયસ્થિતિગત દલિકને પૂર્વવત્ ઉપશમાવે છે.

ટીકાર્થ :- સૂક્ષ્મસંપરાય અદ્વાના બીજા સમયે ઉદયપ્રાપ્ત થયેલ કિટ્ટિઓનો ^{૫૫} અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકે છે. અર્થાત્ તેટલો જ ભાગ ઉપશાન્ત થયેલ હોવાથી તે ઉદયમાં આવતો નથી. અને અપૂર્વ અસંખ્યાતમા ભાગને અનુભવવાને માટે ઉદીરણાકરણ વડે ગ્રહણ કરે છે. એ પ્રમાણે દરેક સમયે એટલો ભાગ ગ્રહણ કરતાં અને ત્યાગ કરતાં ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી સૂક્ષ્મસંપરાય અદ્વાનો અન્ત્ય સમય આવે.

૫૪ અહીં એમ સમજાય છે કે પહેલા સમયે કરાયેલી કિટ્ટિઓનો ઉપરનો અસંખ્યાતમો ભાગ એટલે કે ઉત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિઓ છોડીને અને છેલ્લા સમયે કરાયેલી કિટ્ટિઓનો નીચેનો અસંખ્યાતમો ભાગ એટલે કે મંદ રસવાળી કિટ્ટિઓને છોડીને શેષ કિટ્ટિઓને ઉદીરણા દ્વારા ખેંચી અનુભવે છે. પ્રાયઃ પદ મુકવાનું કારણ એ છે કે પહેલા છેલ્લા સમયની કિટ્ટિઓમાંથી અસંખ્ય બહુભાગ ઉદય ઉદીરણામાં આવે છે. એક અસંખ્યાતમો ભાગ છૂટી જાય છે. માટે પ્રાયઃ શબ્દ બહુલવાચી લેવો.

૫૫ અહીં ઉદયપ્રાપ્ત કિટ્ટિઓના અસંખ્યાતમા ભાગને ઉપશમાવે છે એમ જણાવે છે. પરંતુ ઉદયપ્રાપ્ત કિટ્ટિઓ શી રીતે ઉપશમ ? કારણકે ઉદયપ્રાપ્ત કિટ્ટિઓ તો પ્રથમસ્થિતિમાં જે કિટ્ટિઓ છે તે છે. પ્રથમસ્થિતિને તો ઉદય-ઉદીરણાથી ભોગવે છે. દરેક સ્થળે પ્રથમસ્થિતિને ઉદય-ઉદીરણાથી ભોગવે છે, એમ જણાવેલું છે તો અહીં ઉપશમ થાય એ કેમ બને ? તેના ઉત્તરમાં એમ જણાય છે કે ૧૦મા ગુણસ્થાનકની વિશુદ્ધિના માહાત્મ્યથી પ્રથમસ્થિતિની ઉદયપ્રાપ્ત કિટ્ટિઓના અસંખ્યાતમા ભાગને પણ દ્વિતીયસ્થિતિગત કિટ્ટિઓ સાથે ઉપશમાવે છે. સમુદ્ધાતના માહાત્મ્યથી જેમ પુણ્યપ્રકૃતિના રસને પાપરૂપે કરી અનુભવે છે. અથવા જે દસમા ગુણસ્થાનકના કાળ પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ કરી તેને તો ભોગવીને ખપાવે, પરંતુ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે ઉદય આવવા યોગ્ય જે કિટ્ટિઓ બીજી સ્થિતિમાં રહેલી હોય, તેના અસંખ્યાતમા ભાગને ઉપશમાવતો અને અપૂર્વ અસંખ્યાતમા ભાગને ઉદીરણાકરણ વડે ગ્રહણ કરી અનુભવતો, આ પ્રમાણે પ્રતિસમય કરતો ૧૦માના ચરમ સમય સુધી જાય છે. અહીં ચરમ સમય સુધી ઉદીરણાકરણ વડે કિટ્ટિઓને ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે, પરંતુ પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે અને ઉદીરણા ન થાય એમ કહ્યું નથી. એટલે એમ જણાય છે કે કિટ્ટિકરણાદ્વા કાળમાં દસમે અનુભવવા યોગ્ય જે કિટ્ટિઓ કરી છે, તેમાંથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઉપશમાવતો તેને ઉદીરણાકરણ વડે ખેંચી અનુભવતો આ પ્રમાણે ક્રિયા કરતો ચરમ સમય પર્યંત જાય છે.

પ્રથમ સમયે ૧ થી ૧૦૦૦ કિટ્ટિઓ કરે છે, ૨જા સમયે ૧૦૦૧ થી ૧૫૦૦ કિટ્ટિઓ કરે છે. આ રીતે જે કિટ્ટિઓ થઈ છે, તેમાંથી પ્રથમ સમયે ઉદય વખતે ૧૦૦ કિટ્ટિઓને સ્વરૂપે ભોગવતો નથી, બીજા સમયે ૧૨૫ કિટ્ટિઓને સ્વરૂપે ભોગવતો નથી, ત્રીજા સમયે ૧૫૦ કિટ્ટિઓને સ્વરૂપે ભોગવતો નથી. આ રીતે પ્રથમ સમયની કિટ્ટિઓ સ્વરૂપે નહીં ભોગવવાથી તેનો વિપાક અપેક્ષાએ ઉપશમ છે. એ રીતે છેલ્લા સમયની કિટ્ટિઓમાંથી પહેલા સમયે છેલ્લી ૧૦૦ કિટ્ટિઓ ઉદયવાળી ન હતી, બીજા સમયે ૮૦ કિટ્ટિઓ ઉદયવાળી ન હતી, એટલે પ્રથમ સમય કરતાં ૧૦ કિટ્ટિઓ ઉદયવાળી થાય છે, આ રીતે ઉદય અયોગ્ય કિટ્ટિઓ ઘટતી જાય છે. અને આ બધી કિટ્ટિઓના જે દલિકો દ્વિતીયસ્થિતિમાં છે તેને ત્યાં જ ઉપશમાવે છે. અને પ્રથમ સ્થિતિમાં રહેલા દલિકો જે સ્વરૂપે ઉદયમાં ન આવે તેને ઉપશમાવે છે, તેમ ઉપચારથી કહેવાય.

દ્વિતીયસ્થિતિને પણ અર્થાત્ દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકને પણ સૂક્ષ્મસંપરાય અદ્વાના પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને સર્વાદ્વા- અર્થાત્ સૂક્ષ્મસંપરાયના સર્વ કાલ સુધી પૂર્વની જેમ ઉપશમાવે છે અને સમય ન્યૂન બે આવલિકાથી બાંધેલ દલિકને પણ ઉપશમાવે છે.

સૂક્ષ્મસંપરાય અદ્વાના અન્ય સમયે જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ અંતરાયકર્મનો અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિબંધ, નામ-ગોત્રકર્મનો ૧૬ મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ અને વેદનીયનો ૨૪ મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કરે છે, તે જ અન્ય સમયે સર્વ જે મોહનીયકર્મ તે ઉપશાંત થાય છે. પછી અનન્તર સમયે ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનક પામે છે.

ઉવસંતદ્વા ભિન્નમુહૂર્તો તીસે ય સંઘતમતુલ્લા ।

ગુણસેદી સ્વદ્વં, તુલ્લા ય પપસકાલેહિ ॥ ૫૬ ॥

ઉપશાન્તાદ્વા ભિન્નમુહૂર્તઃ તસ્યાશ્ચ સંખ્યેયતમતુલ્યાઃ ।

ગુણશ્રેણીઃ સર્વાદ્વા, તુલ્યાશ્ચ પ્રદેશકાલાભ્યામ્ ॥ ૫૬ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ઉપશાન્તાદ્વા- ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકનો કાલ ભિન્નમુહૂર્ત અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્ત છે અને ત્યાં ગુણશ્રેણિ રચે છે. તે ઉપશાંત અદ્વાનો જે સંખ્યાતમો ભાગ તેટલાં પ્રમાણ જેટલી અર્થાત્ ઉપશાંત અદ્વાના સંખ્યાતમા ભાગ સમય પ્રમાણ ગુણશ્રેણિઓને કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને તે સર્વ ગુણશ્રેણિઓને સર્વાદ્વા - ઉપશાંત અદ્વાના સર્વકાળ સુધી પ્રદેશની અપેક્ષાએ અને કાલની અપેક્ષાએ તુલ્ય કરે છે, કારણ કે અવસ્થિતિ પરિણામ હેતુનું એક રૂપપણું હોવાથી.

ઉવસંતા ય અકરણા, સંક્રમણોવદૃણા ય દિદ્વિતિગે ।

પચ્છાણુપુલ્લિગા, પરિવડઇ પમત્તવિરતો ત્તિ ॥ ૫૭ ॥

ઉપશાન્તાશ્ચાકરણાઃ, સંક્રમણોદ્વર્તના ચ દૃષ્ટિત્રિકે ।

પશ્ચાનુપૂર્વ્યા, પ્રતિપતતિ પ્રમત્તવિરત ઇતિ ॥ ૫૭ ॥

ગાથાર્થ :- ઉપશાંત થયેલી પ્રકૃતિઓ સર્વ કરણને અસાધ્ય થાય છે, પરંતુ ઉપશાંત થયેલી ૩ દર્શનમોહનીયમાં સંક્રમણ અને અપવર્તનાકરણ પ્રવર્તે છે. અને ઉપશાંતમોહથી પડતો જીવ પશ્ચાનુપૂર્વીએ પ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક સુધી આવે છે.

ટીકાર્થ :- ઉપશાંત થયેલી મોહનીયની પ્રકૃતિઓ અકરણ અર્થાત્ કરણ રહિત થાય છે. સંક્રમણ- ઉદ્વર્તના- અપવર્તના ઉદીરણા-નિધત્તિ-નિકાયના એ ૬ કરણોને અયોગ્ય થાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. વળી દૃષ્ટિત્રિક એટલે દર્શનમોહનીયત્રિક ઉપશાંત થાય તો પણ સંક્રમણ અને અપવર્તના થાય છે, પરંતુ બીજું કોઇપણ કરણ ન થાય. ત્યાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનું સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમ થાય છે, અને અપવર્તના તો ત્રણેની પણ થાય છે. અને આ પ્રમાણેની વિધિ ક્રોધ સહિત શ્રેણિ સ્વીકારનાર જીવને જ જાણવી.

જ્યારે માન સહિત શ્રેણિ સ્વીકાર કરે ત્યારે માનને અનુભવતો જ પ્રથમથી નપુંસકવેદમાં કહેલ ક્રમથી ૩ ક્રોધને ઉપશમાવે, પછી ક્રોધના કહેલ ક્રમથી ૩ માનને ઉપશમાવે, બાકીની વિધિ પૂર્વોક્ત રીતથી જાણવી.

જ્યારે માયા સહિત શ્રેણિ સ્વીકારનાર જીવ માયાને અનુભવતો જ નપુંસકવેદમાં કહેલ પ્રકારે ૩ ક્રોધ, પછી ૩ માનને ઉપશમાવે પછી ક્રોધમાં કહેલ પ્રકારે માયાત્રિકને ઉપશમાવે છે, બાકીની વિધિ પૂર્વોક્ત રીતથી જાણવી.

જ્યારે લોભ સહિત શ્રેણિ સ્વીકારનાર જીવ લોભને અનુભવતો જ નપુંસકવેદમાં કહેલ પ્રકારે ૩ ક્રોધ, પછી ૩ માન, પછી ૩ માયાને ઉપશમાવે છે, પછી પૂર્વોક્ત રીતથી ૩ લોભને ઉપશમાવે છે.

૫૬ માનના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને સંજ્વલન ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ ક્યાં થાય છે. તે જણાવ્યું નથી. પરંતુ એમ જણાય છે કે ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને જ્યાં ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય ત્યાં જ માનના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને પણ ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય અને ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને જેમ તેનો બંધવિચ્છેદ થયા પછી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળનું બંધાયેલું ઉપશમ્યા વિનાનું બાકી રહે છે તેમ માનના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને પણ ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થયા પછી બે સમયન્યૂન બે આવલિકા કાળનું બંધાયેલું અનુપશાંત રહે અને તે તેટલાં જ કાળે માન ભોગવતાં ઉપશમાવે. એમ માયાના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનારને ક્રોધ અને માન માટે સમજવું એટલે કે માયાના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને સંજ્વલન ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થયા પછી જે સમયન્યૂન બે આવલિકા કાળનું બંધાયેલું અનુપશાંત છે તે તેટલાં જ કાળે માનને ઉપશમાવતાં સાથે જ ઉપશમાવે, અને માનનો બંધવિચ્છેદ થયા પછી જે બે સમયન્યૂન બે આવલિકા કાળનું બંધાયેલું માનનું જે દળ અનુપશાંત છે તે તેટલાં જ કાળે માયાને વેદતાં ઉપશમાવે છે. એમ લોભના ઉદયે શ્રેણિ માંડનાર ક્રોધના અવશિષ્ટને માન સાથે, માનના અવશિષ્ટને માયા સાથે ઉપશમાવે, અને માયાના અવશિષ્ટને લોભ વેદતાં ઉપશમાવે છે એમ જણાય છે. તત્ત્વ કેવલિ ગમ્ય

ઉપશમશ્રેણિ પ્રતિપાત :- હવે પ્રતિપાત = પડવાની વિધિ કહે છે-તે ભવક્ષયથી અથવા અદ્વાક્ષયથી એમ બે પ્રકારે છે. ત્યાં ભવક્ષય મરણ પામનારને અને અદ્વાક્ષયે ઉપશાંત અદ્વાની સમાપ્તિ છે. ત્યાં ભવક્ષયથી પડેલા જીવને પ્રથમ સમયે જ સર્વ પણ કરણો પ્રવર્તે છે, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું હોવાથી, અને પ્રથમ સમયે જે કર્મો ઉદીરાય છે તે કર્મો ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ કરાવાય છે. અને જે કર્મો ઉદીરણમાં આવતાં નથી તે કર્મોના દલિકોને ઉદયાવલિકાની બહાર ગોપુચ્છાકારે રચે છે. અને વળી જે ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકથી અદ્વાક્ષયથી પડે છે તે જીવ જે ક્રમથી સ્થિતિઘાતાદિને કરતો ચઢ્યો હતો તે જ ક્રમથી ^{૫૭}પચ્ચાનુપૂર્વીએ સ્થિતિઘાતાદિને કરતો પડે છે. અને તે ત્યાં સુધી પડતો આવે જ્યાં સુધી પ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક આવે. (યંત્ર નંબર - ૧૭ જુઓ)(ચિત્ર નંબર-૧૮ જુઓ.)

**અવકરિદ્ધતા વીડય - ટિદ્ધિ ઉદયાદિસું ચિવદ્ દવં ।
સેદીદ્ વિસેસૂળં, આવલિઉપિં અસંચગુણં ॥ ૫૮ ॥**

**અત્કૃષ્ય દ્વિતીય - સ્થિતેરુદયાદિષુ ક્ષિપતિ દ્રવ્યમ્ ।
શ્રેણ્યા વિશેષોન - માવલિકોપર્યસંખ્યેયગુણમ્ ॥ ૫૮ ॥**

ગાથાર્થ :- દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકને આકર્ષીને પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે અને ઉદયાદિ સમયોમાં વિશેષહીન શ્રેણિઓ દલિકને પ્રક્ષેપે છે, અને આવલિકાથી ઉપર અસંખ્યગુણ દલિક પ્રક્ષેપે છે.

ટીકાર્થ :- ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકથી પડતો જીવ સંજવલન લોભ આદિ કર્મોને ક્રમથી અનુભવે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે પ્રથમથી જ સંજવલન લોભને, પછી જ્યાં માયાના ઉદયવિચ્છેદ સ્થાનથી શરૂ કરીને માયાને, પછી જ્યાં માનના ઉદયવિચ્છેદ સ્થાન છે ત્યાંથી માનને પછી જ્યાં ક્રોધ ઉદયવિચ્છેદ સ્થાન છે તે સ્થાનથી શરૂ કરીને ક્રોધને અનુભવે છે. આ જ ક્રમથી ઉદય સમય પ્રાપ્ત કર્મો તે કર્મોને અનુભવાને અર્થે તેઓની દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી. દલિકોને ખેંચી ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે છે. અને ઉદયાદિમાં ઉદય સમયની સ્થિતિને વિષે ઘણું અને પછી સ્થિતિઓમાં વિશેષહીન વિશેષહીન નાંખે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે-ઉદય સમયમાં ઘણાં દલિયા નાંખે પછી બીજા આદિ સમયને વિષે યથાક્રમે પાછળથી વિશેષહીન નાંખે તે જ્યાં સુધી ઉદયાવલિકાનો ^{૫૮}અન્ત્ય સમય આવે. પછી ઉદયાવલિકા ઉપર અસંખ્યેયગુણ નાંખે. તે આ પ્રમાણે કહે છે- ઉદયાવલિકાની ઉપર પ્રથમ સમયે તે પૂર્વના અનન્તર સમય ભાવિ દલિક નિક્ષેપની અપેક્ષાએ = અર્થાત્ ઉદયાવલિકાના અન્ત્ય સમયની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ બીજા આદિ સમયને વિષે યથાક્રમે અસંખ્યેયગુણ અસંખ્યેયગુણ કહેવું, જ્યાં સુધી ગુણશ્રેણિનું શિર્ષ આવે. (તે પછીના એક સ્થાનમાં અસંખ્યેયગુણહીન નાંખે) ત્યાંથી આગળ ફરી પણ ઉદયાવલિકામાં કહેલ ક્રમથી વિશેષહીન વિશેષહીન દલિક નિક્ષેપ કરે છે.

**વેદ્જ્જંતીનેવં, ઇયરાસિં આલિગાદ્ બાહિરો ।
ન હિ સંક્રમાણુપુર્વિં, ઊવલિગોદીરણાણુપિં ॥ ૫૯ ॥**

**વેદ્યમાનાનામેવ-મિતરાસામ્ આવલિકા વાસ્યતઃ ।
ન હિ સંક્રમાણુપૂર્વ્યા, ષડાવલિકોદિરણાનામુપરિ ॥ ૫૯ ॥**

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ. (અનુસંધાણ પેઇઝ નંબર - ૨૬૫)

૫૭ ગુણસ્થાનક પર ચડતાં પરિણામની અત્યંત વિશુદ્ધિ હોવાથી વધારે વધારે દલિકો ઉતારી ઉદય સમયથી આરંભી વધારે વધારે ગોકવતો હતો અને નવો નવો સ્થિતિબંધ હીન હીન કરતો જતો હતો. હવે પડતાં પરિણામની મંદતા હોવાથી સ્થિતિબંધ વધારતો જાય અને ગુણશ્રેણિ વિલોમે કરે એટલે કે અસંખ્યેયગુણહીન અસંખ્યેયગુણહીન દલિક લઇને કરે છે.

૫૮ અંતરકરણ ઉપરની અપેક્ષાએ સમ કહ્યું છે. એટલે કે લોભનું જે સ્થિતિ સુધી અંતરકરણ કરે છે, માયા આદિ પ્રકૃતિઓનું પણ ત્યાં સુધી કરે છે. હવે ૧૧મા ગુણસ્થાનકથી પડતાં ઉદય તો દરેકનો સાથે થતો નથી, પરંતુ ક્રમપૂર્વક થાય છે. એટલે ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પડતાં અંતરકરણનો અમુક કાળ બાકી રહે અને બીજી સ્થિતિમાંથી ખેંચી જેમ નીચે ગોઠવે છે તેમ અહીં પણ અંતરકરણનો અમુક કાળ બાકી રહે ત્યારે પહેલા લોભનો ઉદય થાય છે માટે લોભની બીજી સ્થિતિમાંથી દલિક ખેંચે અને ઉપર કલા પ્રમાણે રચના કરે. ત્યારબાદ અંતર્મુદૂર્ત કાળે માયાનો ઉદય થાય છે. માટે અંતર્મુદૂર્ત બાદ માયાની બીજી સ્થિતિમાંથી દલિક ખેંચી તેની ઉપર કલા પ્રમાણે રચના કરે એ પ્રમાણે જે ક્રમે ઉપશમના કરી છે તેનાથી વિલોમ ક્રમે એટલે કે પડતાં જે ક્રમે જે પ્રકૃતિનો ઉદય થતો હોય તેની બીજી સ્થિતિમાંથી દલિક ખેંચી તેની રચના કરે. એટલે જ જેમ ક્રમ પૂર્વક ઉપશમ થયો હતો તેમ વિલોમે ઉદય પણ ક્રમપૂર્વક થાય છે.

ચારિત્રમોહનીયના સર્વોપશમનાનો અનુક્રમ ચંત્ર નંબર - ૧૭

(ગાથા - ૩૪ થી ૫૭ ના આધારે)

શરૂ કરનાર જીવ :- ઉપશમ સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ (પુરુષવેદ - સંજવલન કોષના ઉદયથી શ્રેણી શરૂ કરનાર પ્રરૂપણા - અધોમુખે કરવી.

સંજાર્થ :- સં. વ. = સંખ્યેય વર્ષો, શેષ વર્ષ = પ્રથમસ્થિતિની ચરમ આવલિકા સમયોન બે આવલિકાએ બાંધેલ દલિકને ત્યાગ કરીને. અહીં જે ૦૦ મોટા બિન્દુઓ તે કર્મના ઉદયસૂચક છે. અને જે બિન્દુ નીચેની રેખા છે ૦ = સ્થિતિધાતની પૂર્ણાહૂતી સૂચવે છે. આવા હજારો સ્થિતિધાત થાય છે તે પણ ભેગુ સમજવું.

ક્રિયાક્રમ

ક્રિયાનંદ	૭ મું હો	વિશુદ્ધિ (અંતર્મુ.)	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		યથાપ્રવૃત્ત- કરણ (અંતર્મુ.)	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૮ મું હો	૨ મું પૂ	૧ હો ભાગ સંખ્યાતમો ભાગ	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		૨ થી ૬ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૯ મું હો	૩ મું પૂ	૭ થી ૧૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		૧૧ થી ૨૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૧૦ મું હો	૪ મું પૂ	૨૧ થી ૩૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		૩૧ થી ૪૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૧૧ મું હો	૫ મું પૂ	૪૧ થી ૫૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		૫૧ થી ૬૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૧૨ મું હો	૬ મું પૂ	૬૧ થી ૭૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		૭૧ થી ૮૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૧૩ મું હો	૭ મું પૂ	૮૧ થી ૯૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦
		૯૧ થી ૧૦૦ ભાગ સંખ્યાતા ભાગો	૦ ૦ ૦ ૦ ૦

અહીં અન્યસ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ હીન ક્રમથી.

અહીં પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને સ્થિતિધાતાદિ - ૫ પદાર્થ પ્રવર્તે છે. વિશેષ એ કે અબધમાન સર્વ અશુભપ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

અહીં નિદ્રા - પ્રયલાનો બંધવિચ્છેદ થાય છે.

અહીં દેવદિક, પંચે. વૈ. દિક, આહા. દિક, તૈ. - કાર્મ. - સમયતુ. વર્ણાદિ - ૪, અગુરુલઘુ, ઉપ. પરા, ઉચ્છ., ત્રસાદિ-૪, શુભવિહા. સ્થિરાદિ-૫, નિર્માણ, જિનનામ. એ ૩૦ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ

અહીં અન્ત્ય સમયે હાસ્ય - રતિ - ભય જુગુપ્સાનો બંધવિચ્છેદ, હાસ્યાદિ-૬નો ઉદય વિચ્છેદ, સર્વ કર્મોની દેશોપશમના, નિધત્તિ અને નિકાચના પણ વિચ્છેદ થાય છે.

[illegible]

[illegible]

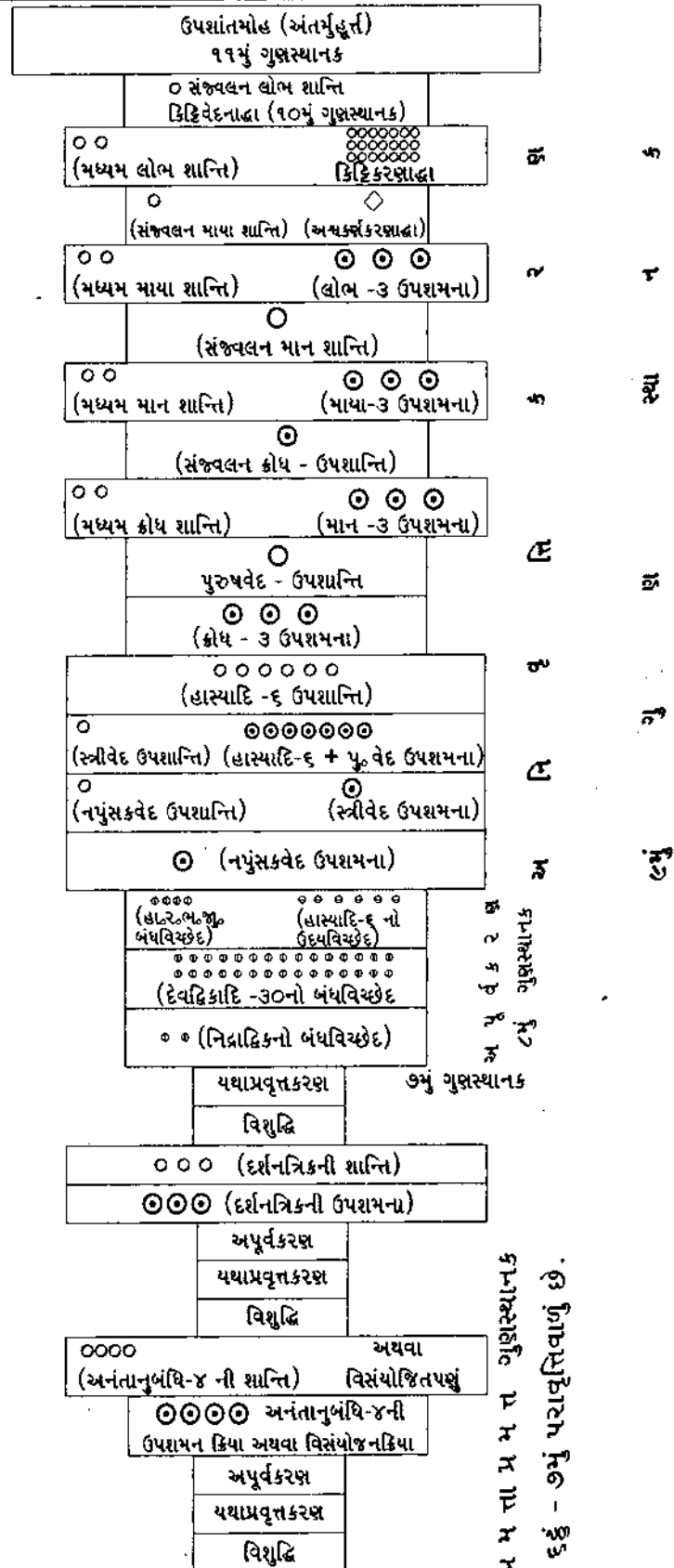
[illegible]

[illegible]

<p>૧૧મું ગુણસ્થાનક અંતર્મુક્ત અંતર (મોહનીયનું) મોહનીયની ઉપશાંત અદ્વા</p>	<p>મોહનીય બીજી સ્થિતિ (અહીં આવેલાને કરી મોહનો ઉદય ઉપશમનાના વિપર્ય કમણી થાય છે.)</p>
<p>નાઓ ૧૬ મુક્ત</p>	<p>૩૨ મુક્ત આદિ સ્થિતિબંધ કરી પ્રવર્તે છે.</p>
<p>જાહેશાંત અંત મુક્ત</p>	<p>અંતર્મુક્ત આદિ સ્થિતિબંધ કરી પ્રવર્તે છે.</p>
<p>વેદનીય ૨૪ મુક્ત</p>	<p>૪૮ મુક્ત આદિ સ્થિતિબંધ કરી પ્રવર્તે છે.</p>
<p>અહીં સૂક્ષ્મ લોભની (કિટ્ટિ) ઉદય વિચ્છેદે. મોહનીયનો સર્વ ઉપશમના અહીં ઉપશાંત અદ્વામાં પ્રવેશ કરેલ. જીવ ઉપશમ યથાખ્યાત ચારિત્ર અને ઉપશાંત વીતરાગપણું પામે. ચારિત્રમોહનીયને સર્વ કરણ અસાધ્ય. દર્શનમોહદ્વિકની સંક્રમ અપવર્તના થાય છે. અને સમ્યક્ત્વને માત્ર અપવર્તના સાધ્ય છે. ભવક્ષયે સમયથી અનન્તર અનુત્તર વિમાનમાં જાય છે.</p>	<p>અહીં ઉપશાંત અદ્વા ક્ષયે જે જે પ્રમાણે ચઢ્યો હતો તે જ પ્રમાણે પડતો પ્રમત્ત સુધી જાય છે.</p>

ચિત્ર નંબર - ૧૯ સંક્ષેપથી મોહનીય ઉપશમના ક્રમ (સ્થાપના ઉર્ધ્વમુખે)

ટીકાર્થ :- આ પૂર્વ કહેલ દલિક નિક્ષેપ તે કાલે વેદાતી પ્રકૃતિઓનો જાણવો. તેથી ઇતર એટલે નહીં વેદાતી પ્રકૃતિઓનો આવલિકાથી બહાર = ઉપર થાય છે, તે પ્રકૃતિઓના ઉદયના અભાવથી ઉદયાવલિકામાં દલિક નિક્ષેપ કર્યા વિના તે આવલિકાની ઉપર જે દલિક નિક્ષેપ કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. તે પણ અસંખ્યેયગુણપણે ત્યાં સુધી નિક્ષેપ કરે કે જ્યાં સુધી ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ આવે. (પછીની એક સ્થિતિમાં અસંખ્યેયગુણહીન નાંખે) વળી ત્યાંથી આગળ ફરી વિશેષહીન-વિશેષહીન નિક્ષેપ કરે.

‘ન હિ’ इत्यादि हि शब्द अवधारण = निश्चयना अर्थમાં છે. શું અવધારણ નિશ્ચય કરે ? જે પૂર્વ ઉપશમશ્રેણિએ ચઢતાં આનુપૂર્વીએ જ સંક્રમ કહ્યો તે અહીં ન થાય, પરંતુ અનાનુપૂર્વીએ પણ થાય છે. તથા બંધ પછી દ આવલિકાથી આગળ ઉદીરણ થાય છે, એ પ્રમાણે જે પૂર્વ કહ્યું હતું તે પણ અહીં ન થાય, પરંતુ બંધાવલિકા માત્ર પસાર થયા પછી પણ ઉદીરણ થાય છે. બાકી રહેલ તો જે જે સ્થાને જે જે પ્રકૃતિના જે જે કરણો વિગેરે વ્યવચ્છેદ = વિચ્છેદ પામે છે તે બંધન-સંક્રમણ-અપવર્તના -ઉદીરણ-દેશોપશમના-આગાલ-નિધત્તિ-નિકાચના વિગેરે તે તે સ્થાને તે પ્રમાણે જ થાય છે. (ચિત્ર નંબર -૨૦-૨૧ જુઓ)

वेदज्जमाणसंजलणद्धा अहिगा उ मोहगुणसेढी ।

तुल्ला य जयारुढो, अतो य सेसेहि तुल्लत्ति ॥ ६० ॥

वेद्यमानसंजलनाऽद्धाया, अधिकास्तु मोहगुणश्रेणिः ।

तुल्याश्च येनारुढो - उत्तश्च शेषैस्तुल्येति ॥ ६० ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- શ્રેણિથી પડતો જીવ ‘મોહ્ય’ મોહનીય પ્રકૃતિઓની ગુણશ્રેણિ કાલને આશ્રયીને વેદાતી સંજવલન કાળથી અધિક કાળવાળી શરૂ કરે છે. અને ચઢવાના કાળની ગુણશ્રેણિની અપેક્ષાએ તુલ્ય = સરખી રચે છે. તથા ‘જય’ ત્તિ પ્રાકૃત હોવાથી સ્ત્રીત્વનો સ્ત્રીલિંગપણે નિર્દેશ કર્યો છે. તેથી આ અર્થ છે. ઉદયે આવેલ જે સંજવલન સહિત ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરેલ હોય તે સંજવલન કષાયને ઉદયથી પ્રાપ્ત કરે છે તે તદનન્તર તે કષાયની ગુણશ્રેણિને બાકીના કર્મ સંબંધી ગુણશ્રેણિના સાથે સરખી કરે છે. જેમ સંજવલન કોધના ઉદયે ઉપશમશ્રેણિને સ્વીકારેલ જીવ તે શ્રેણિથી પડતાં સંજવલન કોધનો ઉદય પ્રાપ્ત થયે છે તે તદનન્તર સંજવલન કોધની ગુણશ્રેણિને બાકીના કર્મની ગુણશ્રેણિ સમાન કરે છે. એ પ્રમાણે માન અને માયા વિષે પણ કહેવું. વળી સંજવલન લોભ સહિત જો ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકાર કરેલ જીવ પડવાના કાળે પ્રથમ સમયથી જ શરૂ કરીને સંજવલન લોભની ગુણશ્રેણિ બાકીના કર્મની ગુણશ્રેણિઓ સાથે સરખી હોય છે.

खवगुवसामगपडिवय - माणदुगुणो य तहिं तहिं बन्धो ।

अणुभागोणंतगुणो, असुभाण सुभाण विवरीओ ॥ ६१ ॥

क्षपकोपशमकप्रतिपत्तद् - द्विगुणश्च तत्र तत्र बन्धः ।

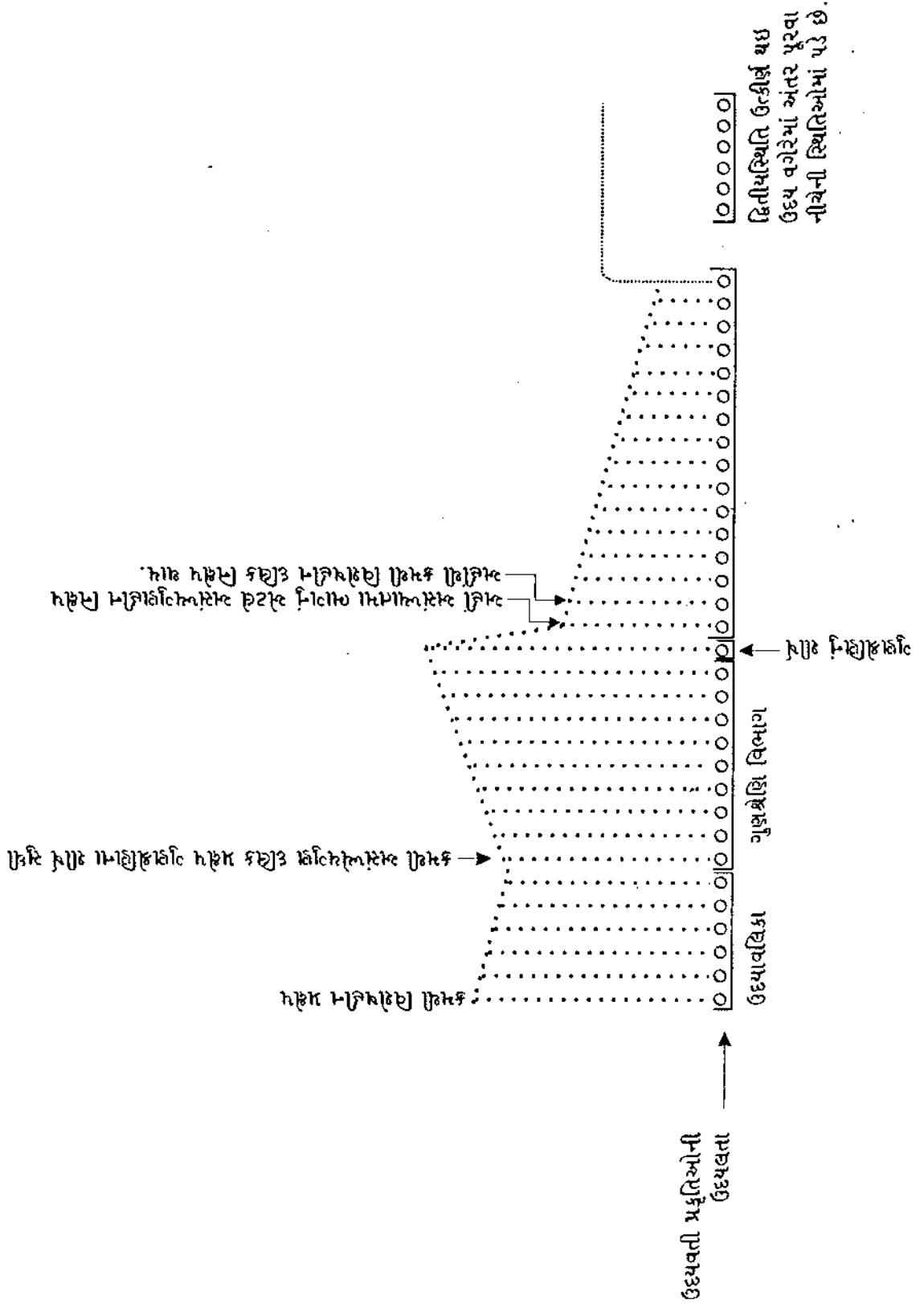
अनुभागोऽनंतगुणाः, अशुभानां शुभानां विपरीतः ॥ ६१ ॥

ગાથાર્થ :- ક્ષપકશ્રેણિમાં જે સ્થાને જેટલો સ્થિતિબંધ છે તે સ્થાને ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતાં જીવને બમણો સ્થિતિબંધ હોય છે. તેનાથી પડતાં જીવને બમણો સ્થિતિબંધ હોય છે. અશુભ પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ અનંતગુણ, અને શુભનો અનંતગુણહીન અનુભાગ બંધાય છે.

ટીકાર્થ :- ક્ષપક જીવને ક્ષપકશ્રેણિ ચઢતાં જે સ્થાને જેટલો સ્થિતિબંધ હોય છે તે જ સ્થાને ઉપશમશ્રેણિએ ચઢતાં જીવને તેટલાં સ્થિતિબંધથી બમણો સ્થિતિબંધ થાય છે, કારણ કે ક્ષપકની અપેક્ષાએ ઉપશમક જીવને મંદ પરિણામપણું હોય છે. તેથી પણ તે જ સ્થાને ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં જીવને બમણો સ્થિતિબંધ હોય છે, કારણ કે ચઢતાં કરતાં પડતાં જીવને પરિણામનું મંદપણું હોય છે. અને ક્ષપકના સ્થિતિબંધ અપેક્ષાએ આ ઉપશમથી પડતાં જીવને ચાર ગણો સ્થિતિબંધ હોય છે.

તથા ક્ષપક જીવને જે સ્થાને અશુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ જેટલો થાય છે તે અપેક્ષાએ તે જ સ્થાને તે જ અશુભ-પ્રકૃતિઓનો ઉપશમક જીવને અનુભાગ અનંતગુણ હોય છે. તેથી પણ તે જ સ્થાને તે જ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમશ્રેણિથી પડેલા જીવને અનંતગુણ હોય છે.

ચિત્ર નંબર -૨૦ શ્રેણિથી પડતાં દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં ઉદયવતી પ્રકૃતિઓનો દલિક નિકોષ વિધિ (ગાથા - ૫૮ ના આધારે)

વળી શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ તેથી વિપરીત કહેવો. તે આ પ્રમાણે કહે છે- ઉપશમશ્રેણિથી પડેલા જીવને જે સ્થાને શુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો અનુભાગ થાય છે તેની અપેક્ષાએ તે જ સ્થાને તે જ શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ઉપશમક જીવને અનંતગુણહીન હોય છે. તેથી પણ તે જ સ્થાને તે જ શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ક્ષપક જીવને અનંતગુણહીન હોય છે. બાકીનું સર્વ જેમ ચઢતાંને હોય છે તેમ પડતાંને પણ દૃઢા પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનક સુધી જાણવું.

**કિચ્ચા પમત્તતદિયર-ઠાળે પરિવત્તિ બહુસહસ્રાણિ ।
હિદ્દિલ્લાણંતરદુગં, આસાણં વા વિ ગચ્છેજ્જા ॥ ૬૨ ॥**

**કૃત્વા પ્રમત્તતદિતરસ્થાનયોઃ પરિવૃત્તીઃ બહુ સહસ્રાણિ ।
અધસ્તનમનન્તરદ્વિક - માસાદનં વાઽપિ ગચ્છતિ ॥ ૬૨ ॥**

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે ક્રમે કરીને પડતાં પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે આવીને ત્યાં અટકીને પ્રમત્ત અને તેથી ઇતર સ્થાન એટલે કે પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનકે ઘણાં હજારો વખત સુધી પરાવૃત્તિ (ગમનાગમન) કરીને કોઈ જીવ નીચેના અનન્તર બે ગુણસ્થાનકે દેશવિરત - અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ^{૫૯} ગુણસ્થાનકે જાય છે. અને જેઓના મતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમના થાય છે તેઓના મતથી કોઈક જીવ સાસ્વાદનપણું પણ પામે છે.

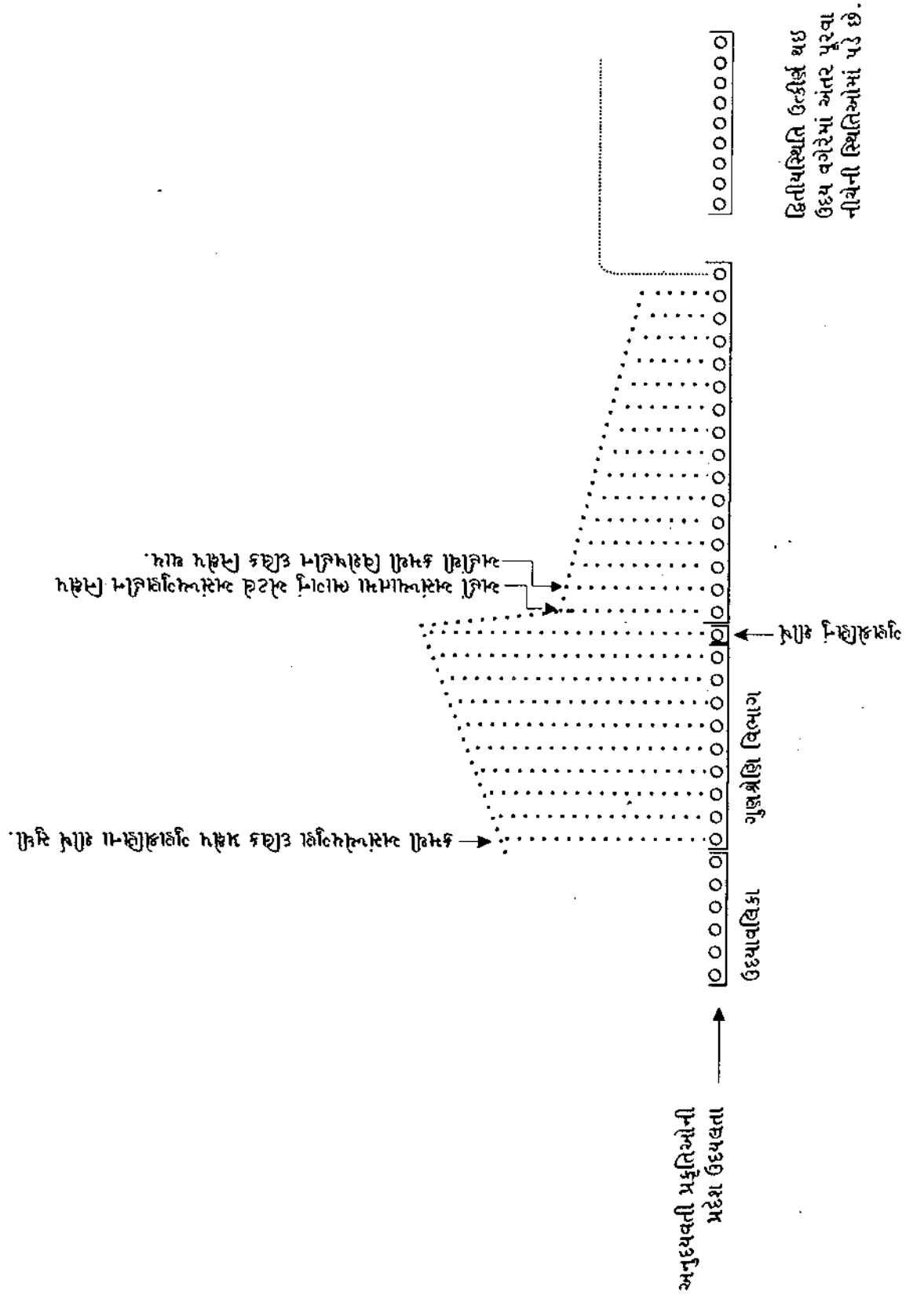
ચિત્ર નંબર -૨૦ ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં ઉપશમશ્રેણિએ ચઢેલ જીવ જ્યારે શ્રેણિથી પડે ત્યારે જે ઉદયવતી પ્રકૃતિઓને કેવી રીતે અનુભવે અને દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં દલિક નિક્ષેપ કેવી રીતે કરે તે બતાવ્યું છે. પ્રથમ ૧૦મા ગુણસ્થાનકે સંજવલન લોભને અનુભવે, અંતર્મુહૂર્ત બાદ માયા - માન - ક્રોધના જ્યાં જ્યાં ઉદય વિચ્છેદ સ્થાન છે ત્યાં ત્યાં તે તે કર્મો ઉદયમાં આવે છે. તે જ રીતે ઉદય સમય પ્રાપ્ત સર્વ કર્મો અનુભવવા માટે તેઓની દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકોને ખેંચી ખેંચી પ્રથમસ્થિતિરૂપ કરે છે. તે ઉદય સમયે ઘણાં દલિકો નાંખે તે અનંતા છે, અને ઉતારેલ દલિકોના અસંખ્યાતમા ભાગે છે. અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોની અપેક્ષાએ પણ અસંખ્યાતમે ભાગે છે. પછી અસત્કલ્પનાએ ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ઉદયાવલિકાના અન્ત્ય સમય (દૃઢા બિંદુરૂપ) સુધી વિશેષહીન વિશેષહીન નાંખે છે. ઉદયાવલિકા પૂર્ણ થયા પછીના સમયે જે દલિક (૭મા બિંદુમાં) નાંખે છે તે ઉદયાવલિકાના અન્ત્ય સમયે દલિક નિક્ષેપ કર્યો હતો તે અપેક્ષાએ અસંખ્યગુણ હોય છે. તેથી બીજા આદિ સમયે જે ચિત્રમાં અધિક અધિક દલિક બતાવેલ છે તે અસંખ્યગુણ સમજવાં. તે ત્યાં સુધી નિક્ષેપ કરે કે જ્યાં સુધી ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ (૧૬મા બિંદુરૂપ) આવે.

તે શીર્ષ પૂર્ણ થયા પછીના સમયે (૧૭મા બિંદુમાં) જે નિક્ષેપ કરે તે અસંખ્યાતમા ભાગનું એટલે અસંખ્યગુણહીન નિક્ષેપ કરે. ગુણશ્રેણિમાં અસંખ્યસમયબદ્ધ દલિક આવે છે. તેટલું કે વિશેષહીન દલિક નાંખે તો પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં બધું સત્તાગત દલિક પણ ખાલી થાય. માટે ગુણશ્રેણિના શીર્ષ પછી અસંખ્યગુણહીન નાંખી પછી વિશેષહીન નાંખે. આ વાત કષાય પ્રાભૂતમાં બતાવી છે. ચૂર્ણિ અને ટીકામાં બતાવી નથી પરંતુ ભાષાંતરમાં કૌંસમાં બતાવ્યું છે. ત્યાર પછી દ્વિતીયસ્થિતિ શરૂ ન થાય ત્યાં સુધી (૩૧મા બિંદુ સુધી) ક્રમથી વિશેષહીન વિશેષહીન દલિક નિક્ષેપ કરે તે ઓછા ઓછા દલિક ચિત્રમાં બતાવ્યા છે.

અહીં પ્રથમના ૧ થી ૩૧ બિંદુ પ્રથમસ્થિતિના અંતર પુરવા માટેના છે. અને ગુણશ્રેણિનો વિભાગ ઉદયાવલિકા + ગુણશ્રેણિ અને ઉપર દ્વિતીયસ્થિતિ શરૂ ન થાય ત્યાં સુધી થઈને કુલ ૩૧ બિંદુરૂપ સમજવાં. ઇતિ ચિત્ર નંબર-૨૦ ની સમજૂતી સમાપ્ત.

૫૯ ચોથા - પાંચમા - છઠ્ઠા અને ૭મા ગુણસ્થાનકમાંથી કોઈ પણ સ્થાને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી ત્યાં સ્થિર પણ થઈ શકે છે. ૭મા વાળો દૃઢ - ૭મે વારાફરતી ફરે છે.

ચિત્ર નંબર - ૨૧ શ્રેણિથી પડતાં દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનો
દલિક નિલેપ વિધિ (ગાથા - ૫૯ ના આધારે)

ઉવસમસમ્મત્તદ્વા, અન્તો આરુક્ષયા ધ્રુવં દેવો ।
તિસુ આરુગેસુ વદ્ધેસુ, જેણ સેઠિં ન આરુહઈ ॥ ૬૩ ॥

ઉપશમસમ્યવત્વાદ્વા - ઉન્તરાયુઃ ક્ષયાદ્ ધ્રુવં દેવઃ ।
ત્રિષ્ણાયુષ્કેષુ વદ્ધેષુ, યેન શ્રેણિ નારોહતિ ॥ ૬૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ઔપશમિક સમ્યક્ત્વના અદ્વાની અંદર (કાળમાં) વર્તતો જો કોઈ આયુષ્યના ક્ષયથી કાલ કરે તો તે અવશ્ય દેવ થાય છે.^{૬૦} અને જો સાસ્વાદન ભાવને પામ્યો છતો પણ જો કાલ કરે તો પણ દેવ જ થાય છે. જે કારણથી દેવ આયુષ્ય સિવાયના ત્રણ આયુષ્યમાંથી કોઈ પણ આયુષ્ય બાંધેલ હોય તો ઉપશમશ્રેણિ ન કરે.^{૬૧} તેથી શ્રેણિમાં રહેલો અથવા શ્રેણિથી પડતો જીવ કાલ કરીને દેવ જ થાય છે.

ઉગ્ઘાડિયાણિ કરણાણિ ઉદયટિઙ્માઙ્ગં ઇયરતુલ્લં ।
એગભવે દુક્ષુત્તો, ચરિત્તમોહં ઉવસમેજ્જા ॥ ૬૪ ॥

ઉદ્ઘાટિતાણિ કરણાણિ, ઉદયસ્થિત્યાદિકમિતરતુલ્યમ્ ।
એકભવે દ્વિકૃત્વ - ક્ષારિત્રમોહમુપશમયતિ ॥ ૬૪ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- ઉપશમશ્રેણિથી ચઢતાં જે જે સ્થાને જે જે બંધનાદિ કરણો વિચ્છેદ પામ્યા હતા તે તે સ્થાનોને પ્રાપ્ત થયેલા ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં જીવને તે તે કરણો પ્રગટ થાય છે, અર્થાત્ પ્રવર્તે છે. તથા ઉદયસ્થિત્યાદિક અર્થાત્ ઉદય સ્થિતિબંધ વિગેરે ઇતર તુલ્ય છે, અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણિએ ચઢતાં થનાર ઉદયાવલિ તુલ્ય છે, અર્થાત્ જેમ ઉપશમશ્રેણિએ

ચિત્ર નંબર-૨૧ની સમજૂતી :- આ ચિત્રમાં ઉપશમશ્રેણિએ ચઢેલ જીવ જ્યારે શ્રેણિથી પડે ત્યારે જે અનુદયવતી અર્થાત્ નહીં વેદાતી અથવા ઉદયમાં ન આવેલી પ્રકૃતિઓને કેવી રીતે અનુભવે અને દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં દલિક નિક્ષેપ કેવી રીતે કરે તે બતાવ્યું છે. અહીં પ્રકૃતિઓનું વેદન ન થતુ હોવાથી અર્થાત્ ઉદયનો અભાવ હોવાથી પ્રથમ ઉદયાવલિકારૂપ ૬ બિંદુમાં નિક્ષેપ થાય નહીં, પરંતુ ઉદયાવલિકા પછીના ૭મા બિંદુમાં જે દલિક નિક્ષેપ કરે તે દલિકો અનંતા છે, પણ દ્વિતીયસ્થાનમાં રહેલ દલિક અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમા ભાગના દલિકોનો નિક્ષેપ કરે. તેથી બીજા આદિ સમયે જે ચિત્રમાં અધિક અધિક દલિક બતાવ્યા છે તે અસંખ્યેયગુણ દલિક નિક્ષેપ ત્યાં સુધી કરે કે જ્યાં સુધી ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ (૧૬મા બિંદુરૂપ) આવે. પછીના સમયે (૧૭મા બિંદુમાં) જે નિક્ષેપ કરે તે અસંખ્યાતમા ભાગનું એટલે અસંખ્યેયગુણહીન નિક્ષેપ કરે કારણ કે ગુણશ્રેણિના શીર્ષ સુધી અસંખ્યેયગુણ નિક્ષેપ કર્યો હતો તેના કારણે શીખર પૂર્ણ થયા પછીના સમયે અસંખ્યાતમા ભાગે એટલે અસંખ્યેયગુણહીન નિક્ષેપ કરે છે. ત્યાર પછી દ્વિતીયસ્થિતિ શરૂ ન થાય ત્યાં સુધી (૩૧મા બિંદુ સુધી) ક્રમથી વિશેષહીન વિશેષહીન દલિક નિક્ષેપ કરે.

અહીં ૭ થી ૩૧ બિંદુ સુધી પ્રથમસ્થિતિના અંતર પુરવા માટેના છે. અને ગુણશ્રેણિ વિભાગ પણ ઉદયાવલિકા સિવાયના ૭ થી ૩૧ = ૨૫ બિંદુરૂપ છે. (ઇતિ ચિત્ર નંબર-૨૧ની સમજૂતી સમાપ્ત)

૬૦ અહીં પંચસંગ્રહમાં ગાથા-૮૫ની ટીકામાં સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય. તથા તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અધ્યાય ૮ સૂત્ર ૪૮ના ભાષ્ય તથા ટીકામાં જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય એમ બતાવેલ છે. માટે મતાન્તર જણાય છે.

૬૧ પરભવાયુ બાંધ્યા વિના પણ ઉપશમશ્રેણિ પર ચડી શકે તે અંતરકરણ ખલાસ થયા પછી આયુષ્ય બાંધી શકે છે. જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વમોહનો ઉદય ન થાય અથવા જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ ન પામે ત્યાં સુધી અંતરકરણ છે. તે કાળમાં મરણ પામે તો અવશ્ય દેવ જ થાય છે. આયુષ્ય બાંધ્યા વિના ઉપશમશ્રેણિ માંડી હોય તો ક્ષાયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને અથવા મિથ્યાત્વ ભાવ પામીને જ અધ્ધવસાયાનુસારે આયુષ્ય બાંધે છે. મિથ્યાત્વમોહનો ઉદય થાય ત્યારે અથવા ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી સમ્યક્ત્વમોહનો ઉદય થાય ત્યારે અંતરકરણ ખલાસ થાય છે.

ચઢતાં જ્યાં જ્યાં વિચ્છેદ થાય છે તેમ પડતાં તે તે સ્થાને તેની પ્રવૃત્તિ થાય છે. અને તે તો પૂર્વે પણ અર્થ પ્રસંગથી કહ્યું જ છે.

તથા એક ભવમાં બે વાર ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના કરે છે, અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણિને સ્વીકારે છે, પરંતુ ત્રીજી વખત ઉપશમશ્રેણિ કરે નહીં. અને બે વખત ઉપશમશ્રેણિને સ્વીકારે તે જીવ તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિને સ્વીકારે નહીં. અને જે એકવાર ઉપશમશ્રેણિને સ્વીકારે તે જીવ તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિ કરે, આ કર્મગ્રંથનો અભિપ્રાય છે. આગમના અભિપ્રાયથી તો એક ભવમાં ઉપશમ અને ક્ષપક એ બે માંથી એક જ શ્રેણિ પર ચઢી શકે છે, પરંતુ બે શ્રેણિ ન પામે. કહ્યું છે કે ‘અન્યરસેદિવજ્જંણમ્ભવેણં ચ સન્નાદં’ इति- બેમાંથી એક શ્રેણિ સિવાય એક ભવમાં દેશવિરતિ સર્વવિરતિ ચારિત્ર વિગેરે સર્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.^{૬૨}

उदयं वज्जिय इत्थी, इत्थिं समयइ अवेयगा सत्त ।
तह वरिसवरो वरिसवरित्थिं समगं कमारद्धे ॥ ६५ ॥

उदयं वर्जयित्वा स्त्री, स्त्रियं शमयत्यवेदकाः सप्तः ।
तथा वर्षवरो वर्षवरस्त्रियौ समकं क्रमारद्धे ॥ ६५ ॥

આથાર્થ :- અન્ય સમય માત્ર ઉદય સ્થિતિ સિવાયનું સર્વ સ્ત્રીવેદ દલિક જેનું ઉપશાન્ત થયું છે એવી ઉપશમશ્રેણિગત સ્ત્રી તે સમકાળે સાત પ્રકૃતિઓને ઉપશમાવવા માંડે છે. તથા તેવી જ રીતે (નપુંસકવેદની એક ઉદયસ્થિતિ વર્જને) નપુંસકવેદને અને સ્ત્રીવેદને સમકાળે ક્રમપૂર્વક ઉપશમનાનો પ્રારંભ કર્યે છતે ઉપશમાવે છે.

ટીકાર્થ :- તે આ પુરુષવેદ ઉદયથી ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકારનારની વિધિ કહીં. હવે સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદના ઉદયથી ઉપશમશ્રેણિ સ્વીકારનાર જીવની વિધિ કહે છે.... અહીં જો સ્ત્રી ઉપશમશ્રેણિને સ્વીકાર કરે તો પ્રથમથી નપુંસકવેદને ઉપશમાવે પછી સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવે, અને તે ત્યાં સુધી ઉપશમાવે કે જ્યાં સુધી પોતાના ઉદયનો ઉપાન્ત્ય સમય પ્રાપ્ત થાય, અને તે સમયે એક અન્ય સમય માત્ર ઉદય સ્થિતિને છોડીને સર્વ પણ સ્ત્રીવેદ સંબંધી દલિકને ઉપશમાવે છે. પછી અન્ય સમય પસાર થયે છતે અવેદક થઇ પુરુષવેદ હાસ્યાદિ-૬ એ ૭ પ્રકૃતિઓ એકી સાથે ઉપશમના કરવા માટે તત્પર થાય. બાકીનું પુરુષવેદ સહિત શ્રેણિ સ્વીકારનારની જેમ જ ભાવવું.

‘વર્ષવર’ એટલે નપુંસક ઉપશમશ્રેણિનો સ્વીકાર કરે તો તે પ્રમાણે એક ઉદય સ્થિતિને મૂકીને ‘સમકં’ એટલે સમકાળે નપુંસકવેદને અને સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવે છે. ‘કમારદ્ધે’ इति એ અનુક્રમે ઉપશમના પ્રારંભ કરે છતે સંપ્રદાય આ પ્રમાણે છે..... સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ સહિત ઉપશમશ્રેણિનો સ્વીકારનાર જીવને જે સ્થાને નપુંસકવેદ ઉપશમાવે છે તેટલે સુધી તો નપુંસકવેદે ઉપશમશ્રેણિને પામ્યો છતો ફક્ત નપુંસકવેદને ઉપશમાવે છે. ત્યાંથી આગળ તો નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદ એકી સાથે ઉપશમાવવા માંડે છે. તે પણ ત્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી નપુંસકવેદોદયના કાળનો ઉપાન્ત્ય સમય આવે. અને તે સમયે સ્ત્રીવેદ ઉપશાન્ત થાય છે. અને નપુંસકવેદની એક સમયમાત્ર ઉદય સ્થિતિ જ બાકી રહે છે. બાકીનું સર્વ ઉપશાન્ત થયેલ છે. તે ઉદય સ્થિતિ પણ પસાર થયે છતે અવેદક થઇને ^{૬૩}પુરુષવેદ આદિ-૭ પ્રકૃતિઓ એકી સાથે ઉપશમાવવાનું શરૂ કરે છે. બાકીનું તે જ પ્રમાણે છે. (પંત્ર નંબર-૧૮ જુઓ)

ઇતિ ઝમું ચારિત્રમોહનીય સર્વોપશમના દ્વાર સમાપ્ત

૬૨ અન્યત્ર પણ કહ્યું છે “એક ભવમાં મોહનો ઉપશમ ઉપરા ઉપરી બે વાર થાય, પરંતુ જે ભવમાં મોહનો સર્વોપશમ થયો હોય તે ભવમાં મોહનો સર્વથા ક્ષય ન થાય.”

૬૩ સ્ત્રીવેદ— નપુંસકવેદથી શ્રેણિ માંડનાર જીવને પુરુષવેદથી શ્રેણિ માંડનારને જ્યાં સ્ત્રીવેદ સર્વથા ઉપશાન્ત થાય, તે વખતે જેટલો સ્થિતિબંધ થાય તેટલો સ્થિતિબંધ સ્ત્રી-નપુંસકવેદના ઉદયના ચરમ સમયે પુરુષવેદનો છેલ્લા બંધમાં થાય છે. તે પછીના સમયમાં પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે, અને ૭ નોકયાય સાથે ઉપશમાવવાના શરૂ કરે છે. અને સાથે ઉપશમાવીને પૂર્ણ કરે છે. તેથી ક્રોધની ઉપશમના ચાલુ કરે તે વખતે પુરુષવેદની સમયોન ૨ આવલિકા ઉપશમાવવાની બાકી રહેતી નથી. પુરુષવેદનો અહીં જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ હોય છે.

જુદા જુદા કષાયના ઉદયથી શ્રેણિમાં વિશેષ ચંત્ર નંબર-૧૮

સંજ્વલન ક્રોધના ઉદયથી	સંજ્વલન માનના ઉદયથી	સંજ્વલન માયાના ઉદયથી	સંજ્વલન લોભના ઉદયથી
પ્રથમ સંક્રોધને વેદતો ડ ક્રોધને	પ્રથમ સંમાનને વેદતો ડ ક્રોધને (નપુંડ જેમ)	પ્રથમ સં-માયાને વેદતો ડ ક્રોધને (નપુંડ જેમ)	પ્રથમ સં-લોભને વેદતો ડ ક્રોધને (નપુંડ જેમ)
પછી માનત્રિકને ક્રોધની જેમ	પછી માનત્રિકને ક્રોધ-ડની જેમ	પછી માનત્રિકને (નપુંડ જેમ)	પછી માનત્રિકને (નપુંડ જેમ)
પછી માયા ત્રિકને	પછી માયાત્રિકને	પછી માયાત્રિકને ક્રોધ-ડની જેમ	પછી માયાત્રિકને (નપુંડ જેમ)
પછી લોભત્રિકને ઉપશમાવે છે.	પછી લોભત્રિકને ઉપશમાવે છે.	પછી લોભત્રિકને ઉપશમાવે છે.	પછી લોભત્રિકને ઉપશમાવે છે.

:- જુદા જુદા વેદના ઉદયથી શ્રેણિમાં વિશેષ :-

જો સ્ત્રી શરૂઆત કરે તો :- પ્રથમ નપુંસકવેદને ઉપશમાવે, પછી સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવે, પછી સમયાનન્તર પુરુષવેદ - હાસ્યાદિ-દની ઉપશમના શરૂ કરે. બાકીની વિધિ પુરુષવેદની જેમ. પરંતુ હાસ્યાદિ-દ અને પુરુષવેદ એક સાથે ઉપશમાવે છે.

જો નપુંસક શરૂઆત કરે તો :- પ્રથમ નપુંસકવેદની ઉપશમના શરૂઆત કરે, પછી નપુંસક - સ્ત્રીવેદ એકી સાથે ઉપશમાવે છે. પછી સ્ત્રીવેદની ઉપશાન્તિ થાય છે ત્યારે નપુંસકવેદની એક સ્થિતિ બાકી રહે. પછી સમયાનન્તર નપુંસકવેદ ઉપશમાવે છે. પછી સમયાનન્તર પુરુષવેદ - હાસ્યાદિ-દની ઉપશમના શરૂ કરે, બાકીની વિધિ પુરુષવેદની જેમ. પરંતુ હાસ્યાદિ-દ અને પુરુષવેદ એક સાથે ઉપશમાવે છે.

જો પુરુષ શરૂઆત કરે તો :- પ્રથમ નપુંસકવેદ ઉપશમાવે છે. પછી અનન્તર અંતર્મુહૂર્ત સ્ત્રીવેદ ઉપશમાવે છે. પછી સમયાનન્તર પુરુષવેદ - હાસ્યાદિ-દની ઉપશમના શરૂ કરે છે. પછી હાસ્યા-દની ઉપશાન્તિ થાય ત્યારે પુરુષવેદની એક સ્થિતિ બાકી રહે. પછી પુરુષવેદની ઉપશાન્તિ થાય છે. પછી ઉદયાવલિકા અને સમયોન આવલિકાદિક બદ્ધ મુકીને સર્વ પુરુષવેદ ઉપશાંત થયુ છે.

ત્યાં જે પ્રકૃતિનો ઉપશમ નથી કહ્યો તેનો તે સ્થાને જ અંતર્મુહૂર્ત વડે ઉપશમ થાય છે. એ પ્રમાણે જાણવું.

:- ઉપશમશ્રેણિ પ્રતિપાત :-

આ કર્મપ્રકૃતિયુક્તિને આશ્રયી ઉપશમશ્રેણિનો પ્રતિપાત વિધિ વગેરે સંક્ષેપમાં કહ્યાં. કષાયપ્રાભૂતયુક્તિમાં કંઈક વિસ્તારથી આપેલ એ પ્રતિપાતવિધિ આવો છે. સામાન્યથી તે તે પ્રત્યેક પ્રક્રિયાનો ઉપશમકને જેટલો કાળ હોય છે તેના કરતાં પ્રતિપાતમાં કંઈક ન્યૂન હોય છે. સંજ્ઞા - V = વિશેષધિક, S = સંખ્યેયગુણ a = અસંખ્યેયગુણ P = પલ્યોપમનો (મુનિ અભયશેખર વિજય મંડાળની કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થો ભાગ-૨ ના આધારે)

- (૧) સૂ. સંપરાયના પ્રથમ સમયે ત્રણ લોભની અપવર્તના કરી ગુણશ્રેણિ રચે છે. એમાં સંજ્વલન લોભની ગુણશ્રેણિ ઉદયસમયથી કરે છે. જ્યારે શેષ બે લોભની ગુણશ્રેણિ ઉદયાવલિકા બહાર કરે છે. કિટિલોભવેદનકાળ જેટલો હોય તેના કરતાં કંઈક અધિક આયામવાળી એ ગુણશ્રેણિ હોય છે.
- (૨) આયુષ્ય સિવાયના શેષકર્મોની ગુણશ્રેણિનો આયામ અનિવૃત્તિકરણ અને અપૂર્વકરણ અદ્વા કરતાં પણ કંઈક અધિક કરે છે. એનું શીર્ષ સ્થિર હોય છે. એટલે ઉત્તરોત્તર સમયે નીચે-નીચેથી એક એક નિષેક ક્ષીણ થતાં શેષ શેષમાં ગુણશ્રેણિ નિષેક થાય છે. અર્થાત્ જેમ જેમ સમય પસાર થાય છે તેમ તેમ એનો આયામ એક એક સમય ઘટતો જાય છે.
- (૩) પણ ત્રિવિધ લોભની ગુણશ્રેણિનો આયામ તો એટલો જ રહે છે. તેથી ઉત્તરોત્તર સમયે શીર્ષ ઉપર ઉપર જાય છે.
- (૪) ચડતી વખતે ત્રિવિધ લોભમાં જે સર્વઉપશાંતતા પરિણામ પેદા કરેલો તે, પડતી વખતે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમ સમયે એક જ સમયમાં નાબુદ થઈ જાય છે. અને ત્રિવિધ લોભ અનુપશાંત થઈ જાય છે.

- (૫) એ વખતે સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાં ૩ - અંતર્મુ, નામ - ગોત્ર - ૩૨ મુહૂર્ત, વેદનીય - ૪૮ મુહૂર્ત.
- (૬) પછીના સમયે (૧૦માના બીજા સમયે) દલિકોની અપેક્ષાએ ગુણશ્રેણિ અસં ગુણહીન હોય છે. (એટલે કે પ્રથમસમયે જેટલું દલિક ગુણશ્રેણિ રચનાથી ગોઠવાયેલું હોય તેના અસં મા ભાગનું જ દલિક બીજા સમયે ગોઠવાય છે. એમ ઉત્તરોત્તર જાણવું) એ સમયે સ્થિતિબંધ પૂર્વસમય જેટલો જ હોય છે, રસબંધ અશુભમાં અનંતગુણ અને શુભમાં અનંતમો ભાગ હોય છે.
- (૭) સંજવં લોભના ઉદયકાળના ત્રીજાભાગમાં સૂક્ષ્મલોભનો ઉદય હોય છે. એમાં અસં બહુભાગ કિટ્ટિઓ ઉદય પામે છે. એમાં પણ ૧૦માના પ્રથમ સમયે ઉદય પામેલી કિટ્ટિઓ અલ્પ હોય છે. ઉત્તરોત્તર સમયે વિશેષાધિક હોય છે.
- (૮) સૂક્ષ્મ કિટ્ટિવેદન અદ્વા પૂર્ણ થાય એટલે ૧૦ મું ગુણઠાણું પૂર્ણ થાય છે. બાદરલોભનો ઉદય થાય છે. નવમા ગુણસ્થાનકના આ પ્રથમ સમયથી જ મોહનીયકર્મનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ શરૂ થાય છે. બે લોભનો સંજવંલોભમાં સંક્રમ થાય છે.
- (૯) ઉદયાવલિકાની બહાર રહેલ સર્વ કિટ્ટિઓ નાશ પામે છે. ઉદયાવલિકામાં રહેલી કિટ્ટિઓ સ્તિબુક સંક્રમથી ભોગવાઈ જાય છે.
- (૧૦) સ્પર્ધકસ્વરૂપ લોભનો ઉદય અને સંજવલન લોભનો બંધ શરૂ થાય છે.
- (૧૧) આ વખતે સ્થિતિબંધ આ પ્રમાણે હોય છે -સંજવલોભ - અંતર્મુ, જ્ઞાનાં ૩ - દેશોન બે અહોરાત્ર, વેદનીય- નામ - ગોત્ર - દેશોન ૪ વર્ષ.
- (૧૨) આ પ્રથમસ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયા પછી જે બીજો સ્થિતિબંધ થાય છે તે આ પ્રમાણે હોય છે -સંજવલન લોભ - પૂર્વબંધ કરતાં V, જ્ઞાનાં ૩ - દિવસપૃથક્ત્વ, વેદનીય - નામ - ગોત્ર - સંખ્યાતા હજારવર્ષ.
- (૧૩) લોભવેદનાદ્વાના બીજા ત્રિભાગનો સંખ્યાતમો ભાગ વીતે ત્યારે, સ્થિતિબંધ - સંજવંલોભ - મુહૂર્ત પૃથક્ત્વ, જ્ઞાનાં ૩ - વર્ષસહસ્ર પૃથક્ત્વ વેદનીય - નામ - ગોત્ર - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો.
- (૧૪) આ રીતે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી લોભવેદક અદ્વા પૂર્ણ થાય છે.
- (૧૫) પછીના સમયે અપ્રત્યાં, પ્રત્યાં અને સંજવંમાંયાને અપવર્તીને ગુણશ્રેણિ રચના કરે છે. એમાં સંજવલન માયાની ઉદયસમયથી અને શેષ બે માયા ૩ લોભની ઉદયાવલિકા બહાર દલિક રચના કરે છે. ત્રણ લોભ અને ત્રણ માયા આ છ એ પ્રકૃતિઓનું ગુણશ્રેણિશીર્ષ એક હોય છે જે માયા વેદકકાળ કરતાં કંઈક અધિક હોય છે. માયા વેદનના સંપૂર્ણકાળ દરમ્યાન એટલા જ આયામ વાળી ગુણશ્રેણિ ઉત્તરોત્તર સમયે રચાયા કરે છે. એટલે કે ગુણશ્રેણિશીર્ષ એક એક સમય ઉપર જતું જાય છે. શેષકર્મોનો ગુણશ્રેણિ નિક્ષેપ તો પૂર્વવત્ શીર્ષને સ્થિર રાખી શેષ શેષ આયામમાં થાય છે.
- (૧૬) આ માયાવેદનકાળે ૩ લોભ અને ૨ માયા સંજવલન માયામાં સંક્રમે છે તેમજ ૩ માયા અને બે લોભ સંજવલન લોભમાં સંક્રમે છે.
- (૧૭) માયાવેદનના પ્રથમ સમયે સ્થિતિબંધ - સંજવલન માયા-લોભ - ૨ મહિના, શેષ જ્ઞાનાં ૬ - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો.
- (૧૮) નવો નવો સ્થિતિબંધ મોહનીયમાં વિશેષાધિક હોય છે, શેષકર્મોમાં સંખ્યાતગુણ હોય છે.
- (૧૯) આ રીતે હજારો સ્થિતિબંધ બાદ સંજવલન માયાના વેદનનો ચરમસમય આવે છે. ત્યારે સ્થિતિબંધ - સંજવં - અંતર્મુન્યૂન ૪ મહિના, શેષ ૬ કર્મોનો - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો.
- (૨૦) પછીના સમયે ત્રિવિધ માનને અપકર્ષે છે. સંજવલન માનની ઉદયસમયથી અને શેષ બે માનની ઉદયાવલિકા બહાર ગુણશ્રેણિ કરે છે. પ્રતિપતમાન આ જીવને માનોદયકાળ જેટલો હોય એના કરતાં કંઈક અધિક આ ગુણશ્રેણિ કરે છે. હવેથી ત્રિવિધ માયા અને ત્રિવિધ લોભની પણ એટલી જ ગુણશ્રેણિ ઉદયાવલિકાની બહાર કરે છે. જ્ઞાનાં વિગેરે ૬ કર્મોની તો પડતાં જીવે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમ સમયે જે ગુણશ્રેણિ કરી હોય તેના શીર્ષને જ શીર્ષ તરીકે રાખી શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ કરવા દ્વારા ગુણશ્રેણિ કરે છે.
- (૨૧) નવે કષાયો સંજવલન માન, માયા લોભમાં સંક્રમે છે.
- (૨૨) માનોદયપ્રથમસમયે સ્થિતિબંધ - સંજવલન ૪ મહિના, શેષ ૬ કર્મોનો - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો.

- (૨૩) હજારો સ્થિતિબંધ બાદ માનોદયનો ચરમસમય આવે ત્યારે સ્થિતિબંધ - સંજવલન - અંતર્મુન્યૂન ૮ મહિના, શેષ - ૬ કર્મોનો - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો
- (૨૪) પછીના સમયે ૩ કોધને અપકર્ષ છે. સંજવલન કોધની ઉદય સમયથી અને શેષ બે કોધની તેમજ અન્ય ૯ કષાયોની ઉદયાવલિકા બહાર ગુણશ્રેણિ કરે છે. બારેય કષાયોનો ગુણશ્રેણિ નિક્ષેપ જ્ઞાનાં આદિ શેષકર્મોને તુલ્ય થાય છે. અને તેથી બારે કષાયોનો શેષ કર્મોની જેમ શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ થાય છે. (પ્રથમ સમયે કરેલી ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ સ્થિર રહે અને પછીના સમયોમાં એ જ શીર્ષને શીર્ષ તરીકે રાખી નીચેથી ૧-૧ સમય કષાતો જતો હોવાથી શેષ-શેષ આયામમાં ગુણશ્રેણિ નિક્ષેપ થાય એને શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ થયો કહેવાય છે.
- (૨૫) પ્રથમસમય કોધવેદકને બારે કષાયોનો ૪ સંજવલનમાં સંક્રમ હોય છે.
- (૨૬) ત્યારે સ્થિતિબંધ -સંજવલન ૪-૮ મહિના, શેષ ૬ કર્મોના - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો
- (૨૭) સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ પછી મોહનીયના ચતુર્વિધબંધનો ચરમ સમય આવે છે. એ વખતે સ્થિતિબંધ સંજવલન ૪ - અંતર્મુન્યૂન ૬૪ વર્ષ, શેષ ૬ કર્મોનો -સંખ્યાતા હજાર વર્ષો.
- (૨૮) પછીના સમયે પુંવેદના બંધ ઉદયનો પ્રારંભ થાય છે.
- (૨૯) એ જ સમયે સાતે નોકષાયોનો સર્વોપશમ પરિણામ નષ્ટ થઈ જાય છે. અને અપવર્તનાથી પુંવેદની ઉદય સમયથી અને શેષ ૬ કર્મોની ઉદયાવલિકા બહાર ગુણશ્રેણિ થાય છે. બાર કષાયો અને જ્ઞાનાવરણાદિ-૬ કર્મોની ગુણશ્રેણિ જેટલી જ આ ૭ની પણ ગુણશ્રેણિ થાય છે. તેમજ શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ થાય છે.
- (૩૦) સવેદીના પ્રથમ સમયે સ્થિતિબંધ પુંવેદ - ૩૨ વર્ષ, ૪ સંજવ - ૬૪ વર્ષ, શેષ ૬ કર્મોનો - સંખ્યાતા હજાર વર્ષો.
- (૩૧) આ પ્રથમ સમયથી પુંવેદ અનુપશાંત છે. સ્ત્રીવેદ હજુ ઉપશાંત છે. એ પણ અનુપશાંત થાય એ સમયથી પૂર્વના સમય સુધીના સવેદીપણાના કાળના સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થાય ત્યારે નામ, ગોત્ર અને વેદનીયકર્મનો અસં ૦ વર્ષ સ્થિતિબંધ થાય છે.
- (૩૨) ત્યારે અલ્પબહુત્વ મોહનીય - અલ્પ, જ્ઞાનાં ૩ - S, નામ ગોત્ર - a, વેદનીય - V.
- (૩૩) હજારો સ્થિતિબંધ બાદ એક જ સમયમાં સ્ત્રીવેદ અનુપશાંત થઈ જાય છે તેની ઉદયાવલિકા બહાર શેષકર્મોને તુલ્ય ગુણશ્રેણિ થાય છે શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ થાય છે.
- (૩૪) સ્ત્રીવેદ જે સમયે અનુપશાંત થયો તે સમયથી, નપુસંકવેદ અનુપશાંત થવાના સમય સુધીના વચલા કાળના સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થાય ત્યારે જ્ઞાનાં ૩નો અસં ૦વર્ષ સ્થિતિબંધ થાય છે. એ વખતે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ મોહનીય - અલ્પ, જ્ઞાનાં ૩ - a, નામ ગોત્ર - a, વેદનીય - V.
- (૩૫) જે સમયથી જ્ઞાનાં ૩નો અસં ૦વર્ષ સ્થિતિબંધ થાય છે એ જ સમયથી કેવલદ્વિક વિનાની જ્ઞાનાં ૧૨નો (દેશઘાતી) બે ઠાં રસ બંધાવાનો શરૂ થાય છે.
- (૩૬) સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ પછી નપુંવેદ અનુપશાંત થાય છે. ઉદયાવલિકાની બહાર શેષકર્મોને તુલ્ય ગુણશ્રેણિ થાય છે.
- (૩૭) નપુંવેદ અનુપશાંત થવાના સમયથી માંડીને અંતરકરણક્રિયાનો કાળ ન આવે ત્યાં સુધીના કાળના સંખ્યાતા બહુભાગ ગયે મોહનીયનો પણ અસં ૦વર્ષ નો બંધ થાય છે. ત્યારથી જ મોહનીયના ૨ ઠાં રસના બંધ ઉદય પ્રવર્તે છે. આ વખતે સ્થિતિબંધમાં અલ્પબહુત્વ :- મોહનીય - અલ્પ, જ્ઞાનાં ૩ - a, નામ-ગોત્ર - a, વેદનીય - V.
- (૩૮) પ્રતિપતમાન બધા જીવોને ઉદીરણ માટે ૬ આવલિકાનો નિયમ હોતો નથી. બંધાવલિકા વીત્યે ઉદીરણ થાય છે. ૮મા ગુણઠાણથી મોહનીયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ હોવાથી લોભનો પણ સંક્રમ હોય છે.
- (૩૯) હજારો સ્થિતિબંધ પછી વીર્યાન્તરાયનો સર્વઘાતી રસ બંધાય છે.
સ્થિતિબંધ પૃથક્ત્વ પછી મતિ ૦ ઉપભોગા ૦ સર્વઘાતી રસ બંધાય.
સ્થિતિબંધ પૃથક્ત્વ પછી ચક્ષુ ૦ સર્વઘાતી બંધાય.
સ્થિતિબંધ પૃથક્ત્વ પછી શ્રુત- અચક્ષુ ૦ ભોગા ૦ સર્વઘાતી બંધાય.
સ્થિતિબંધ પૃથક્ત્વ પછી અવધિદ્વિક લાભા ૦ સર્વઘાતી બંધાય.
સ્થિતિબંધ પૃથક્ત્વ પછી મનઃપર્યવ ૦ દાના ૦ સર્વઘાતી બંધાય છે.

- (૪૦) હજારો સ્થિતિબંધ પછી અસંખ્યસમયપ્રબલની ઉદીરણા અટકે છે અને સમયપ્રબલના અસંખ્યલોકમાં ભાગ જેટલી ઉદીરણા પ્રવર્તે છે. (અર્થાત્ અત્યાર સુધી પ્રત્યેક સમયે, અસંખ્ય સમયોમાં જેટલું દલિત બંધાય એટલી ઉદીરણા થતી હતી હવેથી એક સમયમાં બંધાયેલા દલિકરાશિને અસંખ્યલોક પ્રદેશ પ્રમાણ રાશિથી ભાગવાથી જે આવે એટલા દલિકોની એક એક સમયમાં ઉદીરણા થાય છે) આ વખતે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ પૂર્વવત્ હોય છે.
- (૪૧) આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા બાદ, એક જ ઝાટકે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ આવું થઈ જાય છે. - મોહનીય - અલ્પ, નામ-ગોત્ર - ઘ, જ્ઞાનાંક - V, વેદનીય - V.
- (૪૨) સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ આ રીતે ગયા પછી એક ઝાટકે, મોહનીય - અલ્પ, નામ ગોત્ર - ઘ, જ્ઞાનાંક, વેદનીય - V. (પરસ્પર તુલ્ય)
- (૪૩) સંખ્યાતા હજાર સ્થિતિબંધ પછી એક સાથે, મોહનીય - અલ્પ, નામ-ગોત્ર - V, જ્ઞાનાંક - V.
- (૪૪) હજારો સ્થિતિબંધ પછી એકી કલમે, નામ-ગોત્ર - અલ્પ, જ્ઞાનાંક - V, મોહનીય - V.
- (૪૫) પતમાન જીવના સ્થિતિબંધોની આ પ્રક્રિયામાં જ્યારથી અસંખ્યવર્ષનો બંધ શરૂ થાય છે ત્યારથી નવો-નવો બંધ અસંખ્યગુણ જાણવો.
- (૪૬) ઉપરોક્ત ક્રમે સ્થિતિબંધ થતાં એક સ્થિતિબંધ એવો થાય છે કે જેથી સાતેય કર્મોનો સ્થિતિબંધ P / ઘ થી સીધો P / સ થઈ જાય છે.
- (૪૭) હવેથી નવો-નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ થાય છે. આ દરેકમાં સ્થિતિબંધની અપૂર્વ વૃદ્ધિ P/s પ્રમાણ હોય છે.
- (૪૮) આવા સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ P/s વૃદ્ધિવાળા પસાર થયા પછી એક સ્થિતિબંધ એવો થાય છે કે જેથી મોહનીયમાં સ્થિતિબંધ ની અપૂર્વ વૃદ્ધિ પલ્યોપમના સંખ્યાત બહુભાગ પ્રમાણ થાય છે. જ્ઞાનાંક વિગેરે ૪માં દેશોને ૩/૪ પલ્યો હેટલી અને નામ ગોત્રમાં દેશોને (સંખ્યાતમો ભાગ હીન) ૧/૨ પલ્યો હેટલી વૃદ્ધિ થાય છે. આ વૃદ્ધિ થવાના કારણે થતો મોહનીયનો યસ્થિતિબંધ - ૧ પલ્યો, જ્ઞાનાંક - ૩/૪ પલ્યો, નામ-ગોત્ર - ૧/૨ પલ્યો હોય છે.
- (૪૯) હવેથી અનિવૃત્તિકરણના શેષ કાળ અને અપૂર્વકરણના સમ્પૂર્ણ કાળ દરમિયાન નવા નવા બંધમાં P/s વૃદ્ધિ હોય છે.
- (૫૦) હજારો સ્થિતિબંધ બાદ એકે ને તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. એ જ રીતે હજારો સ્થિતિબંધોના આંતરે આંતરે કર્મશઃ બેઈં, તેઈં, ચઈં અને અસંખ્ય પંચે તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે.
- (૫૧) ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિબંધ ગયે અનિવૃત્તિકરણનો ચરમ સમય આવે છે. એ વખતે સ્થિતિબંધ અંતઃ કોડી સાગરો (સાગરોપમ લક્ષપૃથક્ત્વ) હોય છે. (પ્રત્યક્તરમાં અંતઃ કોડના સ્થાને અંતઃ કો.કો. સાગરો છે.)
- (૫૨) પછીના સમયે અપૂર્વકરણમાં પ્રવેશ થતાની સાથે દેશોપશમના, નિદ્રાત્તિ અને નિકાયના કરણ ચાલુ થઈ જાય છે.
- (૫૩) એ જ વખતથી મોહનીયનો નવવિધ બંધક બને છે, હાસ્ય-રતિ કે અરતિ શોકમાંથી એક યુગલની ઉદય ઉદીરણા થાય છે, ભય-જુગુપ્સાનો ઉદય-ઉદીરણા ભજનાએ થાય છે.
- (૫૪) અપૂર્વકરણકાળનો સંખ્યાતમો ભાગ વીત્યે પરભવ સંબંધી (દેવપ્રાયોગ્ય) નામ પ્રકૃતિઓનો બંધ શરૂ થાય છે.
- (૫૫) હજારો સ્થિતિબંધ પછી કે જ્યારે અપૂર્વકરણના સંખ્યાત બહુભાગ પસાર થઈ ગયા છે ત્યારથી નિદ્રાદિકનો બંધ શરૂ થાય છે.
- (૫૬) સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી અપૂર્વકરણનો ચરમ સમય આવે છે. અત્યાર સુધી ગુણશ્રેણિ નિલેપ શેષ-શેષમાં હતો.
- (૫૭) હવે પછીના સમયે, એટલે કે યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમ સમયે, પૂર્વસમયે થયેલી ગુણશ્રેણિના આયામ કરતાં સંખ્યાતગુણ આયામવાળી ગુણશ્રેણિ રચે છે. (યથાપ્રવૃત્તકરણે શ્રેણિ નિમિત્તક ગુણશ્રેણિ હોતી નથી. પણ સંયતની યથાપ્રવૃત્તસંયત ગુણશ્રેણિ હોય છે. ઉપશમશ્રેણિ નિમિત્તક ગુણશ્રેણિ કરતાં એનો આયામ સંખ્યાતગુણ હોય છે.) હવેથી અંતર્મુક સુધી એટલા જ આયામ વાળી ગુણશ્રેણિ ઉત્તરોત્તર સમયે કરે છે. (કારણ કે આઠમે ગુણઠાણેથી સાતમે આવ્યા બાદ અંતર્મુક તો સંયમપરિણામ હોય છે. અને સંયતની યથાપ્રવૃત્તસંયત ગુણશ્રેણિનો આયામ અવસ્થિત હોય છે.) ત્યારબાદ એ આયામ વધે છે, ઘટે છે કે અવસ્થિત રહે છે. (જો નીચે પડે તો ગુણશ્રેણિ આયામ વધે છે. ક્ષાયિક સમ્યક પામવા વગેરેની પ્રક્રિયા કરે તો આયામમાં હાનિ થાય છે, અન્યથા આયામ અવસ્થિત રહે છે.)

- (૫૮) યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયથી ગુણસંક્રમનો વિચ્છેદ થઈ જાય છે. અને યથાયોગ્ય યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ કે વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.
- (૫૯) ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતો જીવ ઉપશમક કહેવાય છે, પડતો જીવ પ્રતિપતમાન કહેવાય છે. ઉપશમકના અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી પ્રતિપતમાનના અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધીમાં જેટલો કાળ (૮-૯-૧૦-૧૧-૧૦-૯-૮ ગુણઠાણા સુધીમાં જેટલો કાળ) પસાર થાય છે. તેના કરતાં પણ સંખ્યાતગુણ કાળ સુધી હજુ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ટકે છે.
- (૬૦) આ ઉપશમસમ્યક્ત્વના કાળમાં કોઈ જીવ અવિરતિ, દેશવિરતિ કે એ બન્ને પણ પામી શકે છે.
- (૬૧) આ ઉપશમસમ્યક્ત્વ કાળની ૬ આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સાસ્વાદન ગુણઠાણું પણ પામી શકે છે. (કષાયપ્રાભૂત ચૂર્ણકારના મતે પણ અનંતાં વિસંયોજક જીવ જ ઉપશમશ્રેણિ માંડે છે. એટલે પડતા જીવને પણ અનંતાંની સત્તા હોતી નથી જ. તેમ છતાં બીજું ગુણઠાણું પામી શકવાનું જે જણાવ્યું છે તેનાથી સૂચિત થાય છે કે ‘અન્ય કષાયોના તીવ્ર ઉદયથી પણ બીજું ગુણઠાણું પામી શકાય છે.’ એ વાત કષાયપ્રાભૂત ચૂર્ણકારને પણ માન્ય છે. કર્મપ્રકૃતિ ટીપ્પણમાં એ રીતે ખુલાસો પણ છે.)
- (૬૨) સાસ્વાદને જઈ મૃત્યુ પામનાર જીવ પણ નિયમા દેવગતિમાં જાય છે. કારણ કે એ પહેલાં જો કોઈ અન્ય આયુષ્ય બાંધી દીધું હોય તો જીવ ઉપશમશ્રેણિ માંડી શકતો જ નથી.

આ બધી પ્રરૂપણા પુરુષવેદ અને કોધના ઉદયથી શ્રેણિ માંડનાર જીવને આશ્રયી કહી. પુરુષવેદ અને માનના ઉદયે મંડાતી શ્રેણિમાં નીચે મુજબ ફેરફાર હોય છે-

ઉપશમક જીવ ૭ નોકષાયોને ઉપશમાવે ત્યાં સુધીમાં કોઈ ફરક હોતો નથી. ત્યારબાદ સંજવ૦માનને જ વેદતો જીવ સંજવ૦કોધને ઉપશમાવે છે. એ વખતે સંજવ૦ કોધની પ્રથમસ્થિતિ હોતી નથી. કોધોદયારૂઢ જીવ જેટલાં કાળમાં સંજવ૦કોધને ઉપશમાવે છે એટલા જ કાળમાં આ જીવ પણ એને ઉપશમાવી દે છે. કોધોદયારૂઢ જીવને જ્યાં સંજવ૦માનના બંધોદયવિચ્છેદ થાય છે, ત્યાં જ માનોદયારૂઢ જીવને પણ એ વિચ્છેદ થાય છે. અને ત્યાર બાદ પણ ૧ આવલિકા જેટલી સંજવ૦માનની પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. એટલે કે સંજવ૦માનની પ્રથમસ્થિતિ, કોધોદયારૂઢ જીવ કોધની પ્રથમસ્થિતિ અને પછી માનની પ્રથમસ્થિતિ જેટલી કરે છે એ બન્ને ભેગી જેટલી કરે છે. ત્યાર પછી ઉપશમકની વિધિમાં કોઈ ફર્ક હોતો નથી. પછી પડતા જીવનો વિધિ પણ સંજવ૦માયાને વેદે ત્યાં સુધી તુલ્ય જ હોય છે. માનવેદક અદ્ધામાં ફેર પડે છે. ૩ લોભ, ૩ માયા અને ૩ માનનો ગુણશ્રેણિ નિક્ષેપ શેષકર્મોને તુલ્ય કરે છે અને શેષ શેષમાં નિક્ષેપ કરે છે. કોધોદયે શ્રેણિ માંડીને પડનાર જીવને જેટલો માનોદયકાળ હોય એટલો માનોદયારૂઢ જીવને કાળ પસાર થાય ત્યારે ત્રિવિધ કોધને એક જ સમયમાં અનુપશાંત કરી શેષકર્મો જેટલી ગુણશ્રેણિ ઉદયાવલિકાની બહાર કરે છે, શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ કરે છે. બાકીનું બધું કોધોદયારૂઢવત્.

આમ માનોદયારૂઢ જીવને ચડતી વખતે યથાપ્રવૃત્તકરણથી પુરુષવેદ ચરમ ઉદય સુધી કોઈ ફર્ક હોતો નથી. અવેદી પ્રથમસમયથી કોધના ઉપશમના કાળ સુધી તફાવત હોય છે. ત્યાર બાદ માન માયા લોભની ઉપશમ અદ્ધામાં, ઉપશાંત ગુણઠાણે, અને પડતી વખતે લોભ માયા વેદનકાળમાં કોઈ તફાવત હોતો નથી. પછી માનવેદનકાળમાં જ્યાં સુધી કોધ અનુપશાંત નથી થતો ત્યાં સુધી ભિન્નતા હોય છે (શેષકર્મ તુલ્ય ગુણશ્રેણિ થાય છે એ તફાવત જાણવો.) પછી કોધની ઉદયસમયથી ગુણશ્રેણિ હોતી નથી, (કારણ કે માનોદય જ ચાલુ હોય છે) કિન્તુ ઉદયાવલિકા બહાર હોય છે. ત્યાર પછી કોઈ તફાવત હોતો નથી.

પુ૦ વેદ સાથે માયોદયારૂઢ જીવના વિધિમાં તફાવત :- કોધોદયારૂઢ જીવને ક્રમશઃ કોધ, માન અને માયાની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ થાય એટલી માયોદયારૂઢજીવને પહેલેથી જ માયાની થાય. માયાને ભોગવતાં જ કોધ, માન અને માયાને ઉપશમાવે છે. પછી લોભને ઉપશમાવવામાં કોઈ તફાવત નથી. પડતી વખતે લોભવેદનકાળમાં કોઈ ભિન્નતા હોતી નથી. માયાનો ઉદય થાય ત્યારથી જ શેષકર્મોને તુલ્ય ગુણશ્રેણિ કરે અને શેષ-શેષમાં નિક્ષેપ કરે. માયાને ભોગવતાં ભોગવતાં જ યથાક્રમ માન, કોધને સ્વકાળે અપવર્તી ઉદયાવલિકા બહાર ગુણશ્રેણિ કરે ..... શેષ કોધારૂઢવત્.

લોભથી શ્રેણિમાંડનાર જીવના વિધિમાં તફાવત :- ક્રમશઃ કોધ, માન, માયા અને બાદરલોભની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ હોય એટલી અંતરકરણ કરે ત્યારથી જ સંજવ૦લોભની પ્રથમસ્થિતિ કરે. એને ભોગવતા ક્રમશઃ કોધ, માન, માયાને ઉપશમાવે, પછી પડતી વખતે ૯મે આવે ત્યાં સુધી કોઈ તફાવત હોતો નથી. ૯માના પ્રથમસમયથી જ ત્રણ લોભની શેષકર્મોને તુલ્ય ગુણશ્રેણિ કરે છે. લોભને વેદતાં વેદતાં જ યથાક્રમે શેષ કષાયને અનુપશાંત કરી અપવર્તે છે અને શેષકર્મો ને તુલ્ય ઉદયાવલિકા બહાર ગુણશ્રેણિ કરે છે.

સ્ત્રીવેદ નપુંસકવેદથી શ્રેણિ માંડનારની પ્રક્રિયામાં જે ભિન્નતા હોય છે તે આગળ આવી ગઈ છે.

પુરુષવેદ અને કોધના ઉદયે ઉપશમશ્રેણિ માંડનાર જીવને અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી લઈને પડતી વખતે અપૂર્વકરણના ચરમસમયે આવે ત્યાં સુધીમાં કાળ સાથે સંબંધ ધરાવનાર જે બાબતો હોય છે તેનું કષાયપ્રાભૂતચૂર્ણિમાં આપેલ ૯૯ બોલનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

ઉપ૦ = ઉપશમક (શ્રેણિમાં ચડતો જીવ), પ્રતિ૦ = પ્રતિપતમાન (પડતો જીવ)

(૧)	અનુભાગખંડને ઉકેરવાનો જઘ૦ કાળ	અલ્પ
(૨)	અનુભાગખંડને ઉકેરવાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ	V
(૩)	જઘ૦ સ્થિતિબંધ અદ્વા અને સ્થિતિખંડને ઉકેરવાનો જઘન્ય કાળ	S (પરસ્પર તુલ્ય)
(૪)	પ્રતિપતમાનને જઘ૦ સ્થિતિબંધકઅદ્વા	V
(૫)	અંતરકરણ ક્રિયાકાળ	V
(૬)	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક અદ્વા અને સ્થિતિખંડને ઉકેરવાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ	V (પરસ્પર તુલ્ય)
(૭)	સૂક્ષ્મ સંપરાયના ચરમસમયે ગુણશ્રેણિ આયામ ^૧	S
(૮)	ઉપશાંત કષાયનો ગુણશ્રેણિ આયામ	S
(૯)	પ્રતિપતમાનનો સૂક્ષ્મસંપરાય કાળ	S
(૧૦)	પ્રતિપતમાનની સૂક્ષ્મ સંપરાયે થતી લોભની ગુણશ્રેણિનો આયામ	V
(૧૧)	ઉપશમકનો સૂક્ષ્મ સંપરાયકાળ, કિટ્ટિઓને ઉપશમાવવાનો કાળ અને સૂક્ષ્મસંપરાયની પ્રથમસ્થિતિ	V (પરસ્પર તુલ્ય)
(૧૨)	ઉપશમકની કિટ્ટીકરણ અદ્વા ^૨	V
(૧૩)	પ્રતિપતમાનને બાદર સાંપરાયિક લોભવેદકઅદ્વા	S
(૧૪)	તેનો જ ત્રિવિધલોભ ગુણશ્રેણિ આયામ	V
(૧૫)	ઉપ૦ બાદર સંપરાય લોભવેદક અદ્વા	V

૧. અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે સાતે કર્મોની ગુણશ્રેણિ કરેલી તેનો આયામ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ કરતાં વિશેષાધિક કહેલ છે. સૂક્ષ્મસંપરાયકાળ અને તેના ચરમસમયે થતી ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ એ બેના સરવાળા જેટલો એ વિશેષાધિક હોય છે. એટલે કે આ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ હોય છે એ જ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે થયેલ ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ હોય છે. અપૂર્વકરણ વગેરેમાં જેમ જેમ આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ ગુણશ્રેણિનો આયામ નીચેથી ૧-૧ સમય કપાતો જાય છે અને શેષ-શેષમાં નિષ્કેપ થાય છે. આમ આયામ ઘટતાં ઘટતાં સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે જેટલો રહે છે તેનો આ ઊમા બોલમાં ઉલ્લેખ છે. આને જ ગુણશ્રેણિશીર્ષ કહે છે. (મોહનીયકર્મમાં અંતર પાડતી વખતે આ શીર્ષ પણ ઉકેરાય જાય છે.)

ઉપશમકની ગુણશ્રેણિનો આ જઘન્ય આયામ છે. અપૂર્વકરણ પ્રથમસમયે એનો જે આયામ હોય છે તે ઉત્કૃષ્ટ હોય છે. ગુણશ્રેણિની પ્રરૂપણામાં ઉપશમકનો ગુણશ્રેણિ આયામ ઉપશાંતની ગુણશ્રેણિના આયામ કરતાં સંખ્યાતગુણ જે કહેલ છે તે ઉપશમકની ગુણશ્રેણિના ઉત્કૃષ્ટ આયામની અપેક્ષાએ જાણવું. આ આયામનો ઉલ્લેખ આગળ ૪૫મા બોલમાં છે. ઉપશમકની ગુણશ્રેણિના જઘન્ય આયામની અપેક્ષાએ ઉપશાંતની ગુણશ્રેણિનો આયામ સંખ્યાતગુણ હોય છે જેનો ઉલ્લેખ ૮મા બોલમાં છે.

૨. લોભવેદનકાળના પ્રથમસમયે બાદર લોભની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ કરે છે તેના કરતાં કિટ્ટિવેદનઅદ્વા (૧૦મા ગુણકાણાનો કાળ) કંઈક ન્યૂન અડધા જેટલી હોય છે એવો ક૦પ્રા૦ ચૂર્ણિનો મત છે. તેથી કિટ્ટીકરણઅદ્વા V હોય છે, તુલ્ય નહીં.

(૧૬)	ઉપ૦ બા૦ લોભની પ્રથમસ્થિતિ ^૩	V
(૧૭)	પ્રતિ૦ લોભવેદક અદ્વા	V
(૧૮)	પ્રતિ૦ માયાવેદક અદ્વા	V
(૧૯)	પ્રતિ૦ માયાવેદકને ૬ કષાયોનો ગુણશ્રેણિ આયામ	V
(૨૦)	પ્રતિ૦ માનવેદક અદ્વા	V
(૨૧)	પ્રતિ૦ માનવેદકને ૮ કષાયોનો ગુણશ્રેણિ આયામ	V
(૨૨)	ઉપ૦ માયાવેદક અદ્વા	V
(૨૩)	માયાની પ્રથમસ્થિતિ ^૩	V
(૨૪)	માયાની ઉપશમનાદ્વા ^૪	V
(૨૫)	ઉપ૦ માનવેદક અદ્વા	V
(૨૬)	માનની પ્રથમસ્થિતિ ^૩	V
(૨૭)	માનની ઉપશમનાદ્વા ^૪	V
(૨૮)	ક્રોધની ઉપશમનાદ્વા	V
(૨૯)	હાસ્યાદિ ૬ ઉપશમનાદ્વા	V
(૩૦)	પુરુષવેદ ઉપશમનાદ્વા	V
(૩૧)	સ્ત્રીવેદ ઉપશમનાદ્વા	V
(૩૨)	નપુંસકવેદ ઉપશમનાદ્વા	V
(૩૩)	શુલ્લકભવગ્રહણ	V
(૩૪)	ઉપશાંતઅદ્વા (૧૧મા ગુણઠાણાનોકાળ)	દ્વિગુણ
(૩૫)	પુરુષવેદ પ્રથમસ્થિતિ	V
(૩૬)	સંજ્વ૦ ક્રોધ પ્રથમસ્થિતિ	V
(૩૭)	મોહનીયકર્મને ઉપશમાવવાનો કાળ ^૫	V
(૩૮)	પ્રતિ૦ અસં૦ સમયબદ્ધ ઉદીરણા જ્યાં સુધી ચાલે છે તે કાળ	V
(૩૯)	ઉપ૦ ને અસં૦ સમયબદ્ધ ઉદીરણા ચાલવાનો કાળ	V
(૪૦)	પ્રતિ૦ અનિવૃત્તિકરણકાળ	S
(૪૧)	ઉપ૦ અનિવૃત્તિકરણ કાળ	V

૩. ઉદયવિચ્છેદ પછી પણ પ્રથમસ્થિતિ ૧ આવલિકા જેટલી શેષ રહેતી હોવાથી.
૪. ઉદયવિચ્છેદ પછી ૧ આવલિકા પ્રથમસ્થિતિ હોય છે અને તે પછી પણ સમયન્યૂન આવલિકા સુધી હજુ ઉપશમાવવાનું ચાલુ રહે છે. તેથી.
૫. અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થયા પછીના સમયથી ઉપશમાવવાનું ચાલુ થાય છે. સંજ્વ૦ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધીમાં નપુંસકવેદ, સ્ત્રીવેદ, હાસ્યાદિ-૬, પુરુષવેદ અને લગભગ સંજ્વ૦ક્રોધ ઉપશમા જાય છે. ત્યારબાદ પણ માન, માયા અને લોભને ઉપશમાવે છે જેમાં ૧૦મા ગુણઠાણાના ચરમ સમય સુધી જીવ પહોંચી જાય છે. એટલે કે અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થાય ત્યાંથી ૧૦માના ચરમસમય સુધી નો કાળ એ મોહનીયનો ઉપશમાવવાનો કાળ છે જે સંજ્વ૦ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિથી વ છે.

(૪૨)	પ્રતિ૦ અપૂર્વકરણ કાળ	S
(૪૩)	ઉપ૦ અપૂર્વકરણ કાળ	V
(૪૪)	પ્રતિ૦ ઉત્કૃષ્ટ ગુણશ્રેણિ આયામ	V
(૪૫)	ઉપ૦ અપૂર્વકરણ પ્રથમસમયકૃત ગુણશ્રેણિ આયામ (ઉપ૦નો ઉત્કૃ૦)	V
(૪૬)	ઉપ૦ ક્રોધવેદક અદ્વા	S
(૪૭)	યથાપ્રવૃત્ત સંયતનો ગુણશ્રેણિ આયામ	S
(૪૮)	દર્શનમોહની ઉપશાંત અદ્વા	S
(૪૯)	ચારિત્રમોહ ઉપશમનામાં અંતર માટે ઉકેરાતી સ્થિતિઓ (= અંતર)	S
(૫૦)	દર્શનમોહનીયનું અંતર	S
(૫૧)	જઘન્ય અબાધા	S
(૫૨)	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	S
(૫૩)	ઉપ૦ મોહનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S
(૫૪)	પ્રતિ૦ મોહનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S
(૫૫)	ઉપ૦ જ્ઞાના૦૩ જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S
(૫૬)	પ્રતિ૦ જ્ઞાના૦૩ જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S
(૫૭)	અંતર્મુહૂર્ત (ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત)	S
(૫૮)	ઉપ૦ નામ-ગોત્ર જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S ૧૬ મુહૂર્ત
(૫૯)	ઉપ૦ વેદનીય જઘન્ય સ્થિતિબંધ	V ૨૪ મુહૂર્ત
(૬૦)	પ્રતિ૦ નામ-ગોત્ર જઘન્ય સ્થિતિબંધ	V ૩૨ મુહૂર્ત
(૬૧)	પ્રતિ૦ વેદનીય જઘન્ય સ્થિતિબંધ	V ૪૮ મુહૂર્ત
(૬૨)	ઉપ૦ સંજવ૦ માયા જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S ૧ મહિનો
(૬૩)	પ્રતિ૦ સંજવ૦ માયા જઘન્ય સ્થિતિબંધ	દ્વિગુણ, ૨ મહિના
(૬૪)	ઉપ૦ સંજવ૦ માન જઘન્ય સ્થિતિબંધ	તુલ્ય
(૬૫)	પ્રતિ૦ સંજવ૦ માન જઘન્ય સ્થિતિબંધ	દ્વિગુણ, ૪ મહિના
(૬૬)	ઉપ૦ સંજવ૦ ક્રોધ જઘન્ય સ્થિતિબંધ	તુલ્ય
(૬૭)	પ્રતિ૦ સંજવ૦ ક્રોધ જઘન્ય સ્થિતિબંધ	દ્વિગુણ, ૮ મહિના
(૬૮)	ઉપ૦ પુરુષવેદ જઘન્ય સ્થિતિબંધ	S ૧૬ વર્ષ
(૬૯)	ઉપ૦ પુરુષવેદના ચરમબંધે સંજવ૦નો બંધ	દ્વિગુણ, ૩૨ વર્ષ
(૭૦)	પ્રતિ૦ પુરુષવેદ જઘન્ય સ્થિતિબંધ	તુલ્ય

(૭૧)	એ વખતે ૪ સંજવ૦ બંધ	દ્વિગુણ, ૬૪ વર્ષ
(૭૨)	ઉપ૦ મોહનીયનો સંખ્યાતવાર્ષિક પ્રથમબંધ	S
(૭૩)	પ્રતિ૦ મોહનીયનો સંખ્યાતવાર્ષિક ચરમબંધ	S
(૭૪)	ઉપ૦ જ્ઞાના૦૩ નો સંખ્યાતવાર્ષિક પ્રથમબંધ	S
(૭૫)	પ્રતિ૦ જ્ઞાના૦૩ નો સંખ્યાતવાર્ષિક ચરમબંધ	S
(૭૬)	ઉપ૦ નામ-ગોત્ર વે૦ સંખ્યાતવાર્ષિક પ્રથમબંધ	S
(૭૭)	પ્રતિ૦ નામ-ગોત્ર વે૦ સંખ્યાતવાર્ષિક ચરમબંધ	S
(૭૮)	ઉપ૦ મોહનીયનો અસં૦ વાર્ષિક ચરમબંધ	a
(૭૯)	પ્રતિ૦ મોહનીયનો અસં૦ વાર્ષિક પ્રથમબંધ	a
(૮૦)	ઉપ૦ જ્ઞાના૦૩ અસં૦ વાર્ષિક ચરમબંધ	a
(૮૧)	પ્રતિ૦ જ્ઞાના૦૩ અસં૦ વાર્ષિક પ્રથમબંધ	a
(૮૨)	ઉપ૦ નામ-ગોત્ર વે૦ અસં૦ વાર્ષિક ચરમબંધ	a
(૮૩)	પ્રતિ૦ નામ-ગોત્ર વે૦ અસં૦ વાર્ષિક પ્રથમબંધ	a
(૮૪)	ઉપ૦ નામ-ગોત્રનો P / s પ્રમાણ પ્રથમબંધ	a
(૮૫)	જ્ઞાના૦૩નો P / s પ્રમાણ પ્રથમબંધ	V
(૮૬)	મોહનીયનો P / s પ્રમાણ પ્રથમબંધ	V
(૮૭)	ઘાત્યમાન ચરમસ્થિતિબંડ	S
(૮૮)	જે સ્થિતિઓને ન્યૂન કરીને પલ્યો૦ પ્રમાણ બંધ થાય છે તે સ્થિતિઓ	S
(૮૯)	પલ્યોપમ	S
(૯૦)	અનિવૃત્તિ પ્રથમસમયે સ્થિતિબંધ	S
(૯૧)	પ્રતિ૦ અનિવૃત્તિ ચરમસમયે સ્થિતિબંધ	S
(૯૨)	ઉપ૦ અપૂર્વકરણ પ્રથમસમયે સ્થિતિબંધ	S
(૯૩)	પ્રતિ૦ અપૂર્વકરણ ચરમસમયે સ્થિતિબંધ	S
(૯૪)	પ્રતિ૦ અપૂર્વકરણ ચરમસમયે સ્થિતિસત્તા	S
(૯૫)	પ્રતિ૦ અપૂર્વકરણ પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા	V
(૯૬)	પ્રતિ૦ અનિવૃત્તિકરણ પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા	V
(૯૭)	ઉપ૦ અનિવૃત્તિકરણ પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા	S
(૯૮)	ઉપ૦ અપૂર્વકરણ ચરમસમયે સ્થિતિસત્તા	V
(૯૯)	ઉપ૦ અપૂર્વકરણ પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા	S

:- અથ ટમું ચારિત્રમોહનીય દેશોપશમના :-

પગટ્ટિર્દુ અણુભાગ - પ્પાસમૂલુ-ત્તરાહિ પવિભક્તા ।
દેસકરણોવસમણા, તીણ સમિયસ્સ અટ્ટપયં ॥ ૬૬ ॥

પ્રકૃતિસ્થિત્યણુભાગ - પ્રદેશ મૂલોત્તરાભિઃ પ્રવિભક્તા ।
દેશકરણોપશમના, તયા શમિતસ્યાડર્શપદમ્ ॥ ૬૬ ॥

ગાથાર્થ — ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- આ પ્રમાણે સર્વ ઉપશમના કહીં, હવે દેશોપશમનાને કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે.... યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણ નામના દેશભૂત બે કરણથી જે ઉપશમના કરે અર્થાત્ તે દેશકરણ ઉપશમના અથવા કહેલ સ્વરૂપવાળા બે કરણ વડે જે ઉપશમના તે કરણોપશમના. તેથી દેશની અર્થાત્ પ્રકૃતિ આદિના એક દેશની કરણોપશમના તે દેશકરણોપશમના એ પ્રમાણે સમાસ છે. બે કરણથી જે પ્રકૃતિ આદિને દેશથી ઉપશમના કરે પણ સર્વથી નહીં તે દેશોપશમના એ પ્રમાણે અર્થ છે.

અને તે ૪ પ્રકારે છે.... તે આ પ્રમાણે કહે છે- (૧) પ્રકૃતિ દેશોપશમના (૨) સ્થિતિ દેશોપશમના (૩) અણુભાગ દેશોપશમના (૪) પ્રદેશ દેશોપશમના. વળી તે એક એકના પણ બે બે પ્રકારે છે, મૂલપ્રકૃતિ વિષયિક અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયિક. તથા દેશોપશમના કરણ વડે શમિત થયેલ એટલે ઉપશાંત થયેલું કર્મનું આ તાત્પર્ય છે (અર્થાન્તરે આ લક્ષણ છે) તે કહે છે.

ઉવ્વટ્ટણઓવટ્ટણ - સંકમણાઈં ચ નન્ન(તિન્નિ) કરણાઈં ।
પગટ્ટિયા ઉવસમિઝ, પહૂ નિયટ્ટિમ્મિ વટ્ટંતો ॥ ૬૭ ॥

ઉદ્વર્તનાડપવર્તના - સંક્રમકરણાનિ ચ નાન્ય(ત્રીણ્ય) કરણાનિ ।
પ્રકૃતિતયોપશમયિતું, પ્રભુર્નિવૃત્તૌ વર્તમાનઃ ॥ ૬૭ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- દેશોપશમનાથી ઉપશાંત થયેલ કર્મમાં ઉદ્વર્તના-અપવર્તના-સંકમણરૂપ ત્રણ કરણો પ્રવર્તે છે પણ ઉદીરણા વિગેરે બીજા નહીં, એ જ દેશોપશમનાનો સર્વોપશમનાથી વિશેષ છે. તથા તે દેશોપશમના વડે ‘પગટ્ટિ’ મૂલપ્રકૃતિ અથવા ઉત્તરપ્રકૃતિને ઉપશમાવવાને સમર્થ નિવૃત્તિકરણ અર્થાત્ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અન્ય સમયે સમાપ્તિ લક્ષણ સંબંધથી વર્તતો જાણવો. આ પ્રમાણે કહેવાય છે. સર્વ પણ એકેન્દ્રિય-બેઘન્દ્રિય-તેઘન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય-અસંજિ-સંજિ પંચેન્દ્રિય-તિર્યચ નારક દેવ અને મનુષ્યો યથાયોગ્યપણે અપૂર્વકરણ સુધીના જીવો દેશોપશમનાના સ્વામી જાણવાં. અને આ જીવોને દેશોપશમના સર્વ કર્મોની જાણવી, ફક્ત મોહનીયકર્મની નહીં.

દંસણમોહાણંતાણુબન્ધિણં સગણિયટ્ટિઓ ણુપ્પિં ।
જા ઉવસમે ચઉદ્ધા, મૂલુત્તરણાઈંસંતાઓ ॥ ૬૮ ॥

દર્શનમોહાનન્તાણુબન્ધિનામ્, સ્વકનિવૃત્તિતો નોપરી ।
યાવદુપશમે ચતુર્ધા, મૂલોત્તરાનાદિસત્તાકાઃ ॥ ૬૮ ॥

ગાથાર્થ :- દર્શનમોહનીય અને અનંતાનુબંધિની પોત પોતાના અપૂર્વકરણ ઉપરાંત દેશોપશમના થાય નહીં, તથા દેશોપશમનામાં મૂલપ્રકૃતિ-ઉત્તરપ્રકૃતિ અને અનાદિસત્તાક પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના ૪ પ્રકારે જાણવી.

ટીકાર્થ :- આ વિષયને કાંઈક વિશેષ કહે છે.... દર્શનમોહનીય અને અનંતાનુબંધિની પોત પોતાની નિવૃત્તિ અર્થાત્ દર્શનત્રિકના પોત પોતાના અપૂર્વકરણથી આગળ દેશોપશમના ના થાય. ત્યાં દર્શનત્રિકના ક્ષપક-અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિવાળા જીવો છે. ઉપશમક તો જે મનુષ્યોએ સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કરેલ હોય તે જીવો ત્યાં સુધી દેશોપશમના કરે જ્યાં સુધી પોતાના અપૂર્વકરણનો અન્ય સમય આવે. પુનઃ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરતાં ચારે ગતિના જીવો અનંતાનુબંધિ સંબંધી અપૂર્વકરણના અન્ય સમય સુધી અનંતાનુબંધિની દેશોપશમના કરે છે, પરંતુ

આગળ નહીં. પુનઃ ચારિત્રમોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના તે ઉપશમના વા ક્ષપણા થતાં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અન્ય સમય સુધી હોય છે. અને બાકીના કર્મોની સર્વોપશમના થતી નથી પરંતુ દેશોપશમના જ થાય છે, અને તે પણ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક સુધી જાણવી, આગળ નહીં.

સાઘાદિ પ્રરૂપણ :- કરે છે 'જા'ઈત્યાદિ જે મૂલપ્રકૃતિઓ અથવા ઉત્તરપ્રકૃતિઓ અનાદિ સત્તાવાળી છે તે પ્રકૃતિઓ તે ઉપશમમાં એટલે દેશોપશમનાના અધિકારી જીવને સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ-અધ્રુવ એ ૪ પ્રકારના ભેદથી છે. ત્યાં આઠે પણ મૂલપ્રકૃતિઓની દેશોપશમના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી આગળ જઈને પડતા જીવને પ્રવર્તે છે તે સાદિ, તે સ્થાન નહિ પામેલા જીવને અનાદિ, ધ્રુવ અભવ્ય જીવને, ભવ્ય જીવને અધ્રુવ હોય છે. મૂલપ્રકૃતિઓની સાદિ-આદિ પ્રરૂપણ કરી.

હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓની સાઘાદિ પ્રરૂપણ :- કરે છે ત્યાં વૈકલ્પિક, આહારકસપ્તક, મનુષ્યદિક, દેવદિક, નરકદિક, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, ઉચ્ચગોત્ર એ ઉદ્વલના યોગ્ય ૨૩ પ્રકૃતિઓ તથા જિનનામ આયુષ્ય-૪ એ ૨૮ પ્રકૃતિઓ સિવાયની ૧૩૦ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવસત્તાકર્મ છે, તેની દેશોપશમના સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ-અધ્રુવ ભેદથી એ ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. મિથ્યાત્વ અનંતાનુબંધિની પોત પોતના અપૂર્વકરણની આગળ દેશોપશમના ન થાય. વળી બાકીના કર્મોની અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી આગળ દેશોપશમના ન થાય. તે વિચ્છેદ સ્થાનથી પડતા જીવને દેશોપશમના પ્રવર્તે તે સાદિ, તે(વિચ્છેદ) સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ બાકીની ઉદ્વલન યોગ્ય ૨૮ પ્રકૃતિઓ અધ્રુવસત્તાકર્મપણું હોવાથી જ દેશોપશમના સાદિ-અધ્રુવ બે પ્રકારે જાણવી.

:- અથ પ્રકૃતિ દેશોપશમના :-

ચતુરાંજુઆ વીસા, એકવીસા ય મોહટાણાણિ ।

સંકમણિયટ્ટિપાઝગ્ગાઈં સજસાઈં ણામસ્સ ॥ ૬૧ ॥

ચતુરાદિયુતા વિંશતિ, રેકવિંશતિશ્ચ મોહસ્થાનાણિ ।

સંક્રમણિવૃત્તિપ્રાયોગ્યાણિ સયસાંસિ નામ્નઃ ॥ ૬૧ ॥

આથાર્થ :- ચાવિવગેરેથી યુક્ત ૨૦ અને ૨૧ મોહનીયની દેશોપશમનાના સ્થાન છે. તથા પ્રકૃતિસ્થાન સંક્રમમાં જે યશસહિત નામકર્મના સંક્રમસ્થાનો કહ્યા છે તે સ્થાનો અપૂર્વકરણમાં દેશોપશમના સંબંધી નામના પ્રકૃતિસ્થાનો છે.

ટીકાર્થ :- હવે દેશોપશમનાને આશ્રયીને પ્રકૃતિસ્થાન પ્રરૂપણ કહે છે. મોહનીયના દેશોપશમનામાં ૬ પ્રકૃતિસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે ૨૧, તથા ૪ આદિ યુક્ત ૨૦ એટલે ૨૪-૨૫-૨૬-૨૭ અને ૨૮ છે. બાકીનાની અનિવૃત્તિબાદરે સંભવે છે તેથી અહીં ન થાય. ત્યાં ૨૮નું દેશોપશમના સ્થાનને પ્રથમ ૩ ગુણસ્થાનક અને વેદક (ક્ષાયોપશમિક) સમ્યગ્દૃષ્ટિને વિષે પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૭ નું સ્થાન જેને સમ્યક્ત્વની ઉદ્વલના કરી છે તેવા મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા મિશ્રદૃષ્ટિ જીવને હોય છે. ૨૬નું સ્થાન જે જીવે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની ઉદ્વલના કરી છે તેવા મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને હોય છે. ૨૫નું સ્થાન ૨૬ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને સમ્યક્ત્વને ઉત્પન્ન કરતાં અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પામતાં અપૂર્વકરણથી આગળ જાણવું. કારણ કે તેને ત્યારે મિથ્યાત્વ દેશોપશમનાની નિવૃત્તિ છે. તથા ૨૪નું સ્થાન અનંતાનુબંધિની ઉદ્વલના કર્યા પછી અપૂર્વકરણથી આગળ વર્તતાં જીવને હોય છે. અથવા ૨૪ની સત્તાવાળા જીવને ૨૪નું સ્થાન હોય છે. ૨૧નું સ્થાન દર્શનસપ્તક ક્ષય કરેલ જીવને હોય છે. મોહનીયકર્મના પ્રકૃતિસ્થાનો કહ્યાં.

હવે નામકર્મના પ્રકૃતિસ્થાનો :- કહે છે. સંક્રમ' ઈત્યાદિ નામકર્મના પ્રકૃતિસ્થાનો સંક્રમ વિષયમાં જે યશઃકીર્તિ સહિત સ્થાનો કહ્યાં છે તે જ નિવૃત્તિ પ્રાયોગ્ય અર્થાત્ અપૂર્વકરણ પ્રાયોગ્ય દેશોપશમના યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને તે આ પ્રમાણે છે. ૧૦૩-૧૦૨-૯૬-૯૫-૯૩-૮૪ અને ૮૨ છે. ત્યાં પ્રથમના ચાર સ્થાનો અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અન્ય સમય સુધી જાણવાં, આગળ નહીં. અને બાકીના ત્રણ ૯૩-૮૪ અને ૮૨ રૂપ સ્થાનો એકેન્દ્રિયાદિ જીવને હોય છે, પણ શ્રેણિને પામેલા જીવને ન હોય. અને બીજા સ્થાનો અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી આગળ પામે છે. પહેલા ન પામે તેથી દેશોપશમનાને યોગ્ય નથી.

જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાયના એક એક પ્રકૃતિસ્થાનો દેશોપશમના યોગ્ય છે. ત્યાં જ્ઞાનાવરણ અને અંતરાયનું પાંચ પ્રકૃત્યાત્મક, દર્શનાવરણનું ૯ પ્રકૃત્યાત્મક, વેદનીયનું બે પ્રકૃત્યાત્મક, ગોત્રના દેશોપશમના યોગ્ય બે પ્રકૃતિસ્થાન છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે- ૨ અને ૧, ત્યાં ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્વલના કર્યા સિવાય-૨, અને ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્વલના થવાથી એક આયુષ્યના પણ બે પ્રકૃતિસ્થાન છે, તે આ પ્રમાણે કહે છે-૨ પ્રકૃતિસ્થાન અને ૧ પ્રકૃતિસ્થાન. ત્યાં પરભવનું આયુષ્ય ન બાંધેલ જીવને ૧ અને પરભવનું આયુષ્ય બાંધેલ જીવને ૨ પ્રકૃતિસ્થાન છે.

ઇતિ પ્રકૃતિ દેશોપશમના સમાપ્ત

:- અથ સ્થિતિ દેશોપશમના :-

ટિડસંકમોઽ ટિડુવસમણા નવરિં જહન્નયા કજ્જા ।
અભવસિદ્ધિ જહન્ના , ઉઘ્વલગણિયટ્ટિમે વિયરા ॥ ૭૦ ॥

સ્થિતિસંક્રમ ઇવ સ્થિત્યુપશમના નવરં જઘન્યા કાર્યા ।
અભવસિદ્ધિક જઘન્યા , ઉઘ્વલકનિવૃત્તિકયોર્વેતરા ॥ ૭૦ ॥

ગાથાર્થ :- સ્થિતિસંક્રમવત્ સ્થિતિ દેશોપશમના પણ જાણવી, પરંતુ જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમનામાં અભવ્ય સિદ્ધિક જીવ પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી, અને તેથી ઇતર સ્થિતિવાળી પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના ઉઘ્વલનામાં વા અપૂર્વકરણમાં જાણવી.

ટીકાર્થ :- પ્રકૃતિ દેશોપશમના કહી, હવે સ્થિતિ દેશોપશમના કહે છે-સ્થિતિ દેશોપશમના સ્થિતિસંક્રમની જેમ જાણવી. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રરૂપણથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશોપશમના પ્રરૂપણમાં કોઇપણ વિશેષ ફેર નથી. જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમના પણ જઘન્ય સ્થિતિ તુલ્ય જ પ્રાયઃ હોય છે. અહીં વિશેષ એ છે કે જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમનાની સ્વામિત્વ પ્રરૂપણમાં અભવ્ય સિદ્ધિક પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તતાં એકેન્દ્રિય જીવની કરવી, કારણ કે તે જીવને પ્રાયઃ સર્વ કર્મોની અતિ જઘન્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી હોવાથી, અને ઇતર બીજી પ્રકૃતિઓ જે અભવ્ય સિદ્ધિક પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિઓ ન થાય તે પ્રકૃતિઓનો ઉઘ્વલના કરનાર જીવમાં અથવા અપૂર્વકરણમાં જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમના જાણવી.

ત્યાં ઉઘ્વલકમાં અર્થાત્ ઉઘ્વલના પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓના અન્ત્ય સ્થિતિખંડમાં પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ ઉઘ્વલના માટે પ્રવૃત્ત થયેલ જીવને, ત્યાં પણ આહારકસપ્તક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રએ ૯ પ્રકૃતિઓનો એકેન્દ્રિય અથવા ઇતર. અને બાકીની વૈક્રિયસપ્તક-દેવદિક-નરકદિક-મનુષ્યદિક-ઉચ્ચગોત્ર એ ઉઘ્વલના યોગ્ય ૧૪ પ્રકૃતિઓનો ઉઘ્વલક એકેન્દ્રિય જીવ જ હોય છે. અને બીજી પ્રકૃતિઓનો તો અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમયમાં વર્તતો જીવ જઘન્ય દેશોપશમના કરે છે.

ઇતિ સ્થિતિ દેશોપશમના સમાપ્ત

:- અથ અનુભાગ દેશોપશમના :-

અણુભાગસંક્રમસમા, અણુભાગુવસામણા ડણિયટ્ટિમ્મિ ।
સંક્રમપણસતુલ્લા, પણસુવસામણા ચેત્ય ॥ ૭૧ ॥

અણુભાગસંક્રમસમા - ડણુભાગોપશમના નિવૃત્તૌ ।
સંક્રમપ્રદેશતુલ્યા, પ્રદેશોપશમના ચેહ ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ :- અનુભાગસંક્રમ તુલ્ય અનુભાગ દેશોપશમના પણ અપૂર્વકરણમાં જાણવી, અને અહીં પ્રદેશ દેશોપશમના તે પ્રદેશસંક્રમ તુલ્ય જાણવી.

ટીકાર્થ :- અનુભાગ દેશોપશમના અનુભાગ સંક્રમ સમાન કહેવી. અને તે ક્યાં સુધી કહેવી તો કહે છે - નિવૃત્તિ અર્થાત્ અપૂર્વકરણના અન્ત્ય સમય સુધી એ પ્રમાણે અર્થ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમના સ્વામી પૂર્વે કહ્યાં છે તે જ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના પણ સ્વામી છે. ત્યાં અશુભપ્રકૃતિઓના મિથ્યાદૃષ્ટિ, શુભપ્રકૃતિઓના સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. ફક્ત સાતાવેદનીય - યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્રના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી આગળ પણ હોય છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના ઉત્કૃષ્ટથી પણ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અન્ત સુધીના જ જાણવાં.

અને જિનનામ સિવાયની સર્વ પણ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય અનુભાગ દેશોપશમનાના અભવ્ય સિદ્ધિક પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તતાં એકેન્દ્રિય જીવમાં જ જાણવી. અને જિનનામની તો જઘન્ય દેશોપશમનાના સ્વામી જે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે તે જ જાણવાં.

ઇતિ અનુભાગ દેશોપશમના સમાપ્ત

-: અથ પ્રદેશ દેશોપશમના :-

અને પ્રદેશ દેશોપશમના અહીં પ્રદેશસંક્રમ સમાન જાણવી. અહીં આ ભાવાર્થ છે. - ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ દેશોપશમના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સમાન છે. પરંતુ જે કર્મોનો અપૂર્વકરણથી આગળ પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે તે કર્મોનો પણ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અન્ય સમય સુધી જ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ દેશોપશમના કહેવી. જઘન્ય પ્રદેશ દેશોપશમના તો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ તુલ્ય જ હોય છે.

ઇતિ પ્રદેશ દેશોપશમના સહિત ૮મું ચારિત્રમોહનીય દેશોપશમના દ્વાર સમાપ્ત

ઇતિ ૬૬ ઉપશમનાકરણ સમાપ્ત

-: ૭મું-૮મું નિધત્તિ-નિકાયનાકરણ :-

દેસોવસમણતુલ્લા, હોઝ ણિહત્તી ણિકાયણા ણવરં ।
સંકમણં પિ ણિહત્તીઝ ણત્થિ સેસાણિ વિયરસ્સ ॥ ૭૨ ॥

દેશોપશમનાતુલ્યા, ભવતિ નિધત્તિર્નિકાચના નવરમ્ ।
સંક્રમણમપિ નિધત્ત્યાં, નાસ્તિ શેષેઽપીતરસ્યામ્ ॥ ૭૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉપશમનાકરણ કહ્યું. હવે નિધત્તિ -નિકાયનાકરણ અતિદેશથી કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે. નિધત્તિ અને નિકાયના દેશોપશમનાની જેવા જ છે. અર્થાત્ દેશોપશમનાના જે જે ભેદો અને સ્વામી કહ્યાં છે તે તે ભેદો અને સ્વામી અન્યૂનાધિકપણે અર્થાત્ ઓછું પણ નહીં અને વધારે પણ નહીં તેમ નિધત્તિ અને નિકાયનાના પણ જાણવાં, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

પરંતુ વિશેષ નિધત્તિ - નિકાયનાનો આ પ્રમાણે અર્થ છે. સંક્રમણને અપિ શબ્દથી ઉદીરણા આદિ પણ નિધત્તિ થયેલા કર્મમાં સંભવે નહીં, પરંતુ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના થાય છે. અને ઇતર - નિકાયનાકરણને વિષે બાકીના ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના પણ ન થાય, કારણ કે નિકાયિતકરણ સકલ કરણ અયોગ્ય હોય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

ગુણસેઢિપણ્ણમં, થોવં પત્તેગસો અસંખગુણં ।
ઉવસમણાહસુ તીસુ વિ, સંકમણેહાપવત્તે ચ ॥ ૭૩ ॥

ગુણપ્રેણિપ્રદેશાણં, સ્તોકં પ્રત્યેકશોઽસંખ્યેયગુણમ્ ।
ઉપશમનાદિષુ ત્રિષ્વપિ, સંક્રમેણ યથાપ્રવૃત્તે ચ ॥ ૭૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- અહીં જ્યાં ગુણશ્રેણિ કરે છે ત્યાં પ્રાયઃ દેશોપશમના, નિધત્તિ, નિકાયના યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ પણ સંભવે છે. તેથી આ સર્વને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ કહે છે. ગુણશ્રેણિનો પ્રદેશ સમૂહ સર્વથી અલ્પ છે, તેથી પ્રત્યેક એટલે દરેક દેશોપશમ આદિ ત્રણને વિષે અને યથાપ્રવૃત્ત સંક્રમને વિષે ક્રમથી અસંખ્યેયગુણ કહેવો. અહીં આ ક્રમ કહે છે.... જે તે કર્મની ગુણશ્રેણિનો પ્રદેશ સમૂહ સર્વથી અલ્પ તેથી દેશોપશમનાનો પ્રદેશ સમૂહ અસંખ્યેયગુણ, તેથી નિધત્તિ નો અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ નિકાયિતનો અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમને વિષે સંક્રાન્ત પ્રદેશ સમૂહ અસંખ્યેયગુણ છે.

થોવા કસાયઉદયા, ટિઙ્ઘવન્થોદીરણા ચ સંકમણે ।
ઉવસામણાહસુ અજ્ઞવસાયા કમસો અસંખગુણા ॥ ૭૪ ॥

સ્તોકાઃ કષાયોદયાઃ, સ્થિતિબન્ધે ઉદીરણયાશ્ચ સંક્રમણે ।
ઉપશમનાદિષ્વધ્યવસાયાઃ ક્રમસોઽસંખ્યેયગુણાઃ ॥ ૭૪ ॥

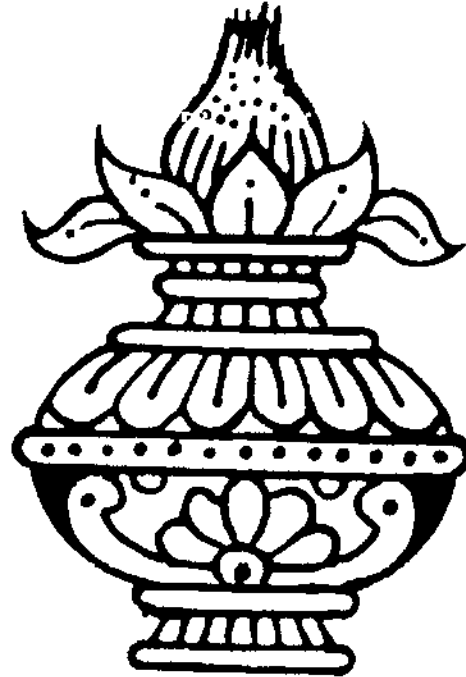
ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- હવે આઠે પણ કરણોના જે અધ્યવસાયો હોય છે. તેઓનો પ્રતિનિયત પરિમાણ પ્રરૂપણ કરતાં કહે છે. - સ્થિતિબંધને વિષે ઉપલક્ષણથી અનુભાગબંધમાં જે કષાયના ઉદયવાળા બંધનકરણ અધ્યવસાયો તે સર્વથી અલ્પ, પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધનું યોગ પ્રત્યયપણું હોવાથી તેના અધ્યવસાયોનું ગ્રહણ કર્યું નથી. (અને અનુભાગબંધને અહીં ઉપલક્ષણથી ગ્રહણ કર્યો છે અને તે કારણથી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયથી સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયો અલ્પ છે.) તેનાથી ઉદીરણાકરણના અધ્યવસાયો અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ સંક્રમણાકરણના અધ્યવસાયો - ઉદ્વર્તના - અપવર્તનાકરણના અધ્યવસાયો પણ ભેગા થયેલા અસંખ્યેયગુણ જાણવાં. તેથી પણ ઉપશમનાકરણના અધ્યવસાયો અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ નિધત્તિના અધ્યવસાયો અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ નિકાયનાકરણના અધ્યવસાયો અસંખ્યેયગુણ છે.

ઇતિ ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિવર્ય વિરચિત

કર્મપ્રકૃતિ ટીકાનો ગુજરાતી ભાવાનુવાદ સમાપ્ત

કરણાષ્ટક સમાપ્તમ્

—: અથ ઉપશમનાકરણ સારસંગ્રહ :—

કરણકૃત અને અકરણકૃત એમ ઉપશમના બે પ્રકારની છે. ત્યાં યથાપ્રવૃત્તાદિકરણો વિના જ વેદનાદિ અનુભવ દ્વારા જે ઉપશમના થાય છે તે અકરણકૃત ઉપશમના કહેવાય છે અને તે અકરણકૃત ઉપશમનાનું જ્ઞાન કર્મપ્રકૃતિ અથવા પંચસંગ્રહકાર મહર્ષિઓના વખતમાં વિદ્યમાન ન હોવાથી તેઓશ્રીએ બતાવેલ નથી. તેથી અહીં ફક્ત કરણકૃત ઉપશમનાનું જ સ્વરૂપ બતાવેલ છે.

યથાપ્રવૃત્તાદિ કરણરૂપ ક્રિયાથી જે ઉપશમના થાય છે તે કરણકૃત ઉપશમના કહેવાય છે તેના પણ દેશોપશમના અને સર્વોપશમના એવા મુખ્ય બે પ્રકાર છે.

યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણરૂપ બે કરણો વડે જે ઉપશમના થાય છે તે દેશોપશમના કહેવાય છે. અને તે આઠે કર્મોમાં થાય છે. દેશોપશમનામાં સત્તાગત દલિકોનો અસંખ્યાત ગુણાકારે સર્વથા-સર્વપ્રકારે ઉપશમ થતો નથી માટે તેને દેશોપશમના અથવા અગુણોપશમના કહેવાય છે. જે પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના થાય છે તેઓનો ઉદય પણ ચાલુ હોય છે માટે અનુદીરણોપશમના કહેવાય છે. તેમજ દેશોપશમના થવાથી દબાયેલ ગુણો પ્રગટ થતા નથી માટે અપ્રશસ્તોપશમના પણ કહેવામાં આવે છે.... જેનું સ્વરૂપ સર્વોપશમનાની પછી બતાવવામાં આવશે.

યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણરૂપ ક્રિયા દ્વારા જે ઉપશમના થાય છે તે સર્વોપશમના કહેવાય છે અને તે મોહનીયકર્મની જ થાય છે.... સર્વોપશમનામાં ઉપશમન ક્રિયા દ્વારા સત્તાગત મોહનીયકર્મના દલિકોનો અસંખ્યાત ગુણાકારે સર્વથા-સર્વપ્રકારે ઉપશમ થાય છે તેથી તેનું ગુણોપશમના એવું પણ નામ છે. અને સર્વોપશમ થયેલ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોતો નથી. માટે ઉદયોપશમના તેમજ દબાયેલ ગુણો સર્વથા પ્રગટ થાય છે માટે પ્રશસ્તોપશમના એવું પણ નામ છે...

ત્યાં ગ્રંથકાર મહર્ષિએ સર્વોપશમનાના સમ્યક્ત્વોત્પાદ પ્રરૂપણા, દેશવિરતિલાભ, સર્વવિરતિલાભ, અનંતાનુબંધિ વિસંયોજના, દર્શનમોહનીય ક્ષપણા, દર્શનમોહનીય ઉપશમના, ચારિત્રમોહનીયની સર્વોપશમના અને ચારિત્રમોહનીયની દેશોપશમના એમ ૮ વિષયાધિકાર બતાવેલ છે. પરંતુ દેશવિરતિલાભ વગેરે ચાર વિષયાધિકારોમાં મોહનીયકર્મની કોઈપણ પ્રકૃતિની સર્વથા-ઉપશમના થતી નથી છતાં સર્વોપશમના અધિકારમાં બતાવેલ છે... તેનું કારણ-ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના-દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ પછી જ થાય છે.... તેમજ મૂળમતે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કર્યા પછી જ ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના થાય છે..... અને દર્શનત્રિકનો ક્ષય કર્યા પછી પણ ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના થાય છે. માટે આ ચાર અર્થાધિકારો પણ સર્વોપશમનાના પ્રસંગમાં બતાવેલ છે. એમ લાગે છે. અન્યથા મૂળમતે સર્વોપશમનાના સમ્યક્ત્વોત્પાદ પ્રરૂપણા, દર્શનત્રિક ઉપશમના, ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના આ ત્રણ અને અન્ય આચાર્યોના મતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમના સહિત ચાર અર્થાધિકારો હોય છે..... એમ સમજાય છે.—

—: અથ ૧૬ સમ્યક્ત્વોત્પાદ અધિકાર દ્વાર :—

ચારે ગતિમાં રહેલ સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય ઉપશમ, ઉપદેશશ્રવણ અને ઉપશમન ક્રિયાને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટયોગ આ ત્રણ લબ્ધિયુક્ત જીવો યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણ કરી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામી શકે છે. પરંતુ કરણકાળની પહેલાં પણ અંતર્મુહૂર્ત કાળ પર્યન્ત આ યોગ્યતાઓ હોય છે.

(૧) ગ્રંથિપ્રદેશ પાસે આવેલ અભવ્યની વિશુદ્ધિથી પણ ઉત્તરોત્તર પ્રતિસમયે અનંતગુણ વર્ધમાન વિશુદ્ધિ હોય છે.

(૨) આયુષ્ય વિના સાત કર્મની અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા અને અશુભપ્રકૃતિઓના સત્તાગત ચતુઃસ્થાનક રસને દ્વિસ્થાનક તેમજ શુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનક સત્તાગત રસને ચતુઃસ્થાનક કરે છે...એમ આ ગ્રંથમાં ઉપશમનાકરણ ગાથા પાંચમાં તથા તેની ચૂર્ણિ અને બન્ને ટીકામાં કહેલ છે પરંતુ પંચસંગ્રહ મૂલ અને એની ટીકાઓમાં શુભપ્રકૃતિઓના સત્તાગત રસને અનંતગુણ અધિક અને અશુભપ્રકૃતિઓના રસને અનંતગુણહીન કરે છે...એમ સામાન્યથી જ બતાવેલ છે...છતાં અર્થ સમાન હોય તેમ લાગે છે.

(૩) મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનમાંથી કોઈપણ એક સાકારોપયોગમાં વર્તતાં અને જઘન્ય પરિણામે તેમજ ઉત્કૃષ્ટ પરિણામે શુકલલેશ્યામાં વર્તતાં હોય છે....

(૪) સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ યોગે બધ્યમાન પ્રકૃતિઓનો સ્વભૂમિકાનુસાર ક્રમશઃ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે છે.

(૫) જો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્યો અથવા તિર્યચો હોય તો સુડતાલીસ ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓ અને સાતાવેદનીય, હાસ્ય-રતિ, પુરુષવેદ, ઉચ્ચગોત્ર આ પાંચ તેમજ દેવદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈક્રિયદિક, પ્રથમસંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, ઉચ્ચવાસ, પરાઘાત અને ત્રસદશક આ ઓગણીસ નામકર્મની એમ કુલ પરાવર્તમાન ચોવીસ પ્રકૃતિઓને બાંધે છે. પણ જો દેવો અને નારકો હોય તો ધ્રુવબંધી સુડતાલીસ, સાતાવેદનીય, હાસ્ય-રતિ, પુરુષવેદ, ઉચ્ચગોત્ર, આ પાંચ તેમજ મનુષ્યદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકદિક, પ્રથમસંઘયણ, પ્રથમ સંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, પરાઘાત, ઉચ્ચવાસ અને ત્રસદશક આ વીસ નામકર્મની એમ કુલ પરાવર્તમાન પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર જો સાતમી નરક પૃથ્વીના નારકો હોય તો તેઓ મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્રનો બંધ જ કરતા ન હોવાથી મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્રના બદલે તિર્યચદિક અને નીચગોત્ર સહિત પચ્ચીસ અથવા ઉઘોતનો બંધ કરે તો છવ્વીસ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ બાંધે છે.

આયુષ્ય ધોલના અર્થાત્ ચડતાં - ઉતરતાં પરિણામે બંધાય છે. પરંતુ અહીં એકધારા ચડતાં પરિણામ હોવાથી આયુષ્યની કોઇપણ પ્રકૃતિ બાંધતા નથી.

સામાન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી સમાન સ્થિતિબંધ થતો હોવાથી તે એક સ્થિતિબંધ કહેવાય છે. અને અંતર્મુહૂર્ત પછી સંકિલ્પ અથવા વિશુદ્ધ પરિણામના અનુસારે ક્રમશઃ વધારે અથવા ઓછો સ્થિતિબંધ થાય છે. પરંતુ અહીં ક્રમશઃ ચડતાં વિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી પૂર્વ-પૂર્વનો સ્થિતિબંધ પૂર્ણ કરી તે-તે સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ પલ્લોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન-ન્યૂન નવો-નવો સ્થિતિબંધ કરે છે.

(૭) દરેક સમયે બંધાતી શુભપ્રકૃતિઓનો રસ પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી અનંતગુણ અધિક-અધિક અને અશુભ પ્રકૃતિઓનો અનંતગુણ હીન-હીન બાંધે છે.

આ પ્રમાણે અંતર્મુહૂર્ત કાળ રહી પછી યથાપ્રવૃત્ત, અપૂર્વ અને અનિવૃત્તિ આ ત્રણ કરણો કરે છે. અને દરેકનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે.

યથાપ્રવૃત્તકરણ અને અપૂર્વકરણમાં એક સાથે પ્રવેશ કરેલ જીવોને દરેક સમયે વિશુદ્ધિમાં તરતમતા હોય છે...માટે દરેક સમયે ત્રિકાળવર્તી અનેક જીવો આશ્રયી અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ચડતાં ઉતરતાં અધ્યવસાયો હોય છે...અને આ બંને કરણોના પ્રભાવથી મોહનીયકર્મનો તેવા જ વિચિત્ર પ્રકારનો ક્ષયોપશમ થાય છે. કે જેથી પછી પછીના સમયમાં અધ્યવસાયો થોડા અધિક અધિક હોય છે...અને સંપૂર્ણ એક અથવા બન્ને કરણોના કુલ અધ્યવસાયો પણ અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે...પરંતુ એક સમયવર્તી અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયોની અપેક્ષાએ સંપૂર્ણ કરણગત અધ્યવસાયોની સંખ્યા અસંખ્યગુણ અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે...આ હકીકત કંઈક સહેલાઈથી સમજી શકાય માટે અસત્કલ્પનાથી બતાવવામાં આવે છે...

યથાપ્રવૃત્તકરણ :- કરણકાળનું અંતર્મુહૂર્ત અસંખ્યાત સમયનું હોવા છતાં અસત્કલ્પનાએ ૨૫ સમય પ્રમાણ, પ્રથમ સમયના અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયોની સંખ્યા એકસો(૧૦૦) અને પછી પછીના સમયે થોડા વધારે વધારે એટલે પાંચ-પાંચ વધારે કલ્પીએ તો યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમ સમયે ત્રિકાલવર્તી સર્વજીવો આશ્રયી એકસો, બીજા સમયે એકસોપાંચ, ત્રીજા સમયે એકસોદસ અધ્યવસાયો હોય, એમ પછી પછીના સમયે સમયે પાંચ-પાંચ અધ્યવસાયો અધિક અધિક હોવાથી પચ્ચીસ સમયાત્મક અંતર્મુહૂર્તના ચરમ સમયે અર્થાત્ પચ્ચીસમા સમયે અનેક જીવો આશ્રયી-કુલ બસોવીસ (૨૨૦) અધ્યવસાયો હોય છે.

અહીં તિર્યગ્મુખી અને ઊર્ધ્વમુખી એમ બે પ્રકારની વિશુદ્ધિ હોય છે...પ્રથમ સમયના જે એકસો અધ્યવસાયો છે તેમાં પહેલો અધ્યવસાય સૌથી અલ્પ વિશુદ્ધિવાળો અને તેની અપેક્ષાએ ૧૦૦મો અધ્યવસાય અનંતગુણ અધિક વિશુદ્ધિવાળો હોય છે...તેથી પહેલા નંબરના અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ છેલ્લા અધ્યવસાય સુધીના અધ્યવસાયોમાંના કેટલાક અધ્યવસાયો અનંતભાગ અધિક, કેટલાક અસંખ્યાતભાગ અધિક, કેટલાક સંખ્યાતભાગ અધિક, કેટલાક સંખ્યાતગુણ અધિક, કેટલાક અસંખ્યાતગુણ અધિક અને અને કેટલાક છેલ્લા અધ્યવસાયો અનંતગુણ અધિક વિશુદ્ધિવાળા હોય છે....

એજ પ્રમાણે બીજા સમયના એકથી એકસો પાંચ સુધીના જે અધ્યવસાયો છે....તેમાં પ્રથમ અધ્યવસાય બીજા વિગેરે અધ્યવસાયોથી અલ્પવિશુદ્ધિવાળો છે અને તેજ પહેલા સમયની વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ એકસોપાંચમા અધ્યવસાય સુધીના અધ્યવસાયોમાંના કેટલાક અધ્યવસાયો અનંતભાગ અધિક, કેટલાક અસંખ્યાતભાગ, કેટલાક સંખ્યાતભાગ, કેટલાક સંખ્યાતગુણ, કેટલાક અસંખ્યાતગુણ અને કેટલાક છેલ્લા અધ્યવસાયો અનંતગુણ અધિક વિશુદ્ધિવાળા હોય છે....એ પ્રમાણે યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમસમય સુધી દરેક સમયના અધ્યવસાયોમાં સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રકારની તરતમતા હોવા છતાં સ્થૂલદૃષ્ટિએ છ-છ પ્રકારની તરતમતા હોય છે....આ તિર્યગ્મુખી વિશુદ્ધિ કહેવાય છે....

પહેલા-પહેલાના સમયના અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયોની વિશુદ્ધિ પણ સામાન્યથી અનંતગુણ હોય છે....તેને ઊર્ધ્વમુખી વિશુદ્ધિ કહેવાય છે.

યથાપ્રવૃત્તકરણમાં પૂર્વ-પૂર્વ સમયો અધ્યવસાયોથી પછી-પછીના સમયોમાં બધા અધ્યવસાયો નવા હોતા નથી. તેમજ પૂર્વ-પૂર્વ સમયના બધા અધ્યવસાયો પછી-પછીના સમયમાં આવતા પણ નથી. પરંતુ પૂર્વ-પૂર્વ સમયના અધ્યવસાયોમાંથી શરૂઆતના અલ્પ વિશુદ્ધિવાળા થોડા-થોડા અધ્યવસાયો છોડે છે. અને જેટલાં છોડે છે તેનાથી થોડા વધારે સંખ્યા પ્રમાણ નવા-નવા અધ્યવસાયો પછી-પછીના સમયમાં હોય છે. તે આ પ્રમાણે-

પ્રથમ સમયના જે એકસો અધ્યવસાયો છે તેમાંથી એકથી વીસ અધ્યવસાયો છોડી શેષ પ્રથમ સમયના જે એકવીસથી સો સુધીના કુલ એસી અને પચ્ચીસ તેનાથી અધિક વિશુદ્ધિવાળા નવા-એમ કુલ એકસોપાંચ અધ્યવસાયો બીજા સમયમાં હોય છે. તેમાંથી પ્રથમ સમયના એકવીસથી ચાલીસ સુધીના વીસ અધ્યવસાયો છોડી શેષ પ્રથમ સમયના સાઠ અને પચ્ચાસ નવા એમ એકસોદસ અધ્યવસાયો ત્રીજા સમયમાં હોય છે તેમાંથી પ્રથમ સમયના એકતાલીસથી સાઠ સુધીના વીસ અધ્યવસાયો છોડી શેષ પ્રથમ સમયના ચાલીસ અને પંચોતેર નવા એમ કુલ એકસોપંદર અધ્યવસાયો ચોથા સમયમાં હોય છે. અને તેમાંથી પણ પ્રથમ સમયના એકસઠથી એસી સુધીના વીસ અધ્યવસાયો છોડી શેષ પ્રથમ સમયના એકાસી થી સો સુધીના વીસ અધ્યવસાયો અને એકસો નવા એમ કુલ એકસોવીસ અધ્યવસાયો પાંચમા સમયમાં હોય છે.

એટલે ૨૫ સમયાત્મક યથાપ્રવૃત્તકરણના પાંચ-પાંચ સમય પ્રમાણ પાંચ ભાગ પાડીએ તો પ્રથમ સમયના અધ્યવસાયો પાંચ સમય સ્વરૂપ યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમ સંખ્યાતમા ભાગના ચરમ સમયરૂપ પાંચમા સમય સુધી હોય છે. બીજા સમયના છઠ્ઠા સમય સુધી, ત્રીજા સમયના સાતમા સમય સુધી, ચોથાના આઠમા સુધી, પાંચમાના નવમા સુધી, છઠ્ઠાના દસમા સુધી-એમ યાવત એકવીસમા સમયના અધ્યવસાયોમાંના અમુક અધ્યવસાયો યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમ સમયરૂપ ૨૫ સમય સુધી હોય છે. તેથી યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમ સમયની જઘન્ય વિશુદ્ધિથી યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમના પાંચ સમય સ્વરૂપ સંખ્યાતમા ભાગમાંના ચરમ સમયરૂપ પાંચમા સમય સુધી બીજા, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયના અધ્યવસાયસ્થાનની જઘન્ય વિશુદ્ધિ ક્રમશઃ એક-એકથી અનંતગુણ અધિક હોય છે....તે પાંચમા સમયના અધ્યવસાયની જઘન્ય વિશુદ્ધિથી પ્રથમ સમયના અધ્યવસાયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે.

તે થકી સંખ્યાતભાગ સ્વરૂપ પાંચ સમયથી ઉપરના છઠ્ઠા સમયની જઘન્ય વિશુદ્ધિ અનંતગુણ, તે થકી શરૂઆતના બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી સંખ્યાતભાગના ઉપરના બીજા અર્થાત્ સાતમા સમયની જઘન્ય વિશુદ્ધિ અનંતગુણ, તેનાથી પ્રથમના ત્રીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે....એમ ઉપર-ઉપરના એક-એક સમયની જઘન્ય અને શરૂઆતના ઉપર-ઉપરના એક એક સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનુક્રમે અનંતગુણ અધિક અધિક હોવાથી વીસમા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિથી યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમ સમયરૂપ પચ્ચીસમા સમયની જઘન્ય વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે.....

અહીં સર્વ સમયોના અધ્યવસાયસ્થાનોની જઘન્ય વિશુદ્ધિ પૂર્ણ થાય છે....પરંતુ છેલ્લા ઉપરના એકવીસથી પચ્ચીસ સુધીના પાંચ સમય સ્વરૂપ અંતિમ સંખ્યાતભાગના સમય પ્રમાણ અધ્યવસાયોની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ બાકી રહે છે....માટે પચ્ચીસમા સમયની જઘન્ય વિશુદ્ધિ થકી ચરમ સંખ્યાતમા ભાગના પ્રથમ સમયની અર્થાત્ એકવીસમા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ, તે થકી બાવીસ-ત્રેવીસ-ચોવીસ અને પચ્ચીસમા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનુક્રમે એક-એકથી અનંતગુણ હોય છે....

એમ નદીધોલગોળ પાયાણના ન્યાયે તથાભવ્યત્વના પરિપાકના વશથી ભવ્યો તેમજ અભવ્યો પણ અનેકવાર યથાપ્રવૃત્તકરણ કરી ગ્રંથિ દેશ સુધી આવે છે....અને અભવ્ય જીવો મોક્ષની શ્રદ્ધા વિના સાંસારિક સુખોની ઇચ્છાથી દ્રવ્ય ચારિત્ર ગ્રહણ કરી શ્રુત સામાયિકોનો લાભ મેળવી નવમા ગ્રંથેયક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે....પરંતુ સમ્યક્ત્વ વિગેરે શેષ ત્રણ સામાયિકો પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. વળી તે અભવ્ય જીવોના તેમજ અંતર્મુહૂર્તમાં સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન કરનાર ભવ્ય જીવોના યથાપ્રવૃત્તકરણની અપેક્ષાએ-આ યથાપ્રવૃત્તકરણ વિલક્ષણ છે તેથી અંતર્મુહૂર્તમાં સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનારા ભવ્ય આત્માઓ યથાપ્રવૃત્તકરણ પછી તુરત જ અપૂર્વકરણ કરે છે...(પેઇઝ નંબર ૧૮૮-૧૮૯માં ચંત્ર નંબર ૧-૨ જુઓ)

અપૂર્વકરણ :- આ કરણમાં યથાપ્રવૃત્તકરણની જેમ દરેક સમયે અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ અને પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયમાં થોડા અધિક-અધિક અધ્યવસાયો હોય છે....માટે અહીં પણ તિર્યગ્મુખી અને ઊર્ધ્વમુખી એમ બે પ્રકારની વિશુદ્ધિ હોય છે....તેનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે છે. પરંતુ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં પૂર્વ-પૂર્વ સમયના અમુક અમુક અધ્યવસાયો જેમ ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયમાં હોય છે.... તેમ આ કરણમાં હોતા નથી પરંતુ પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયમાં બધા અધ્યવસાયો નવા-નવા જ હોય છે.

તેથી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જે એકસો અધ્યવસાયો હોય છે તેનાથી તદ્દન ભિન્ન અને અનંતગુણ વિશુદ્ધિવાળા બીજા સમયમાં એકસો-પાંચ, તેનાથી તદ્દન ભિન્ન અનંતગુણ વિશુદ્ધિવાળા ત્રીજા સમયમાં એકસોદસ, ચોથા સમયમાં એકસો પંદર, પાંચમા સમયમાં એકસો વીસ એમ યાવત્ વધતા વધતા આ કરણના અંતિમ સમયરૂપ પચ્ચીસમા સમયમાં બસોવીસ (૨૨૦) અધ્યવસાયો હોય છે.

અહીં પણ દરેક સમયોના અધ્યવસાયોમાં યથાપ્રવૃત્તકરણની માફક સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ અસંખ્ય પ્રકારની અને સ્થૂલદૃષ્ટિએ છ પ્રકારની વિશુદ્ધિ આશ્રયી તરતમતા હોય છે.... અને તેથી જ આ અધ્યવસાયો ષટ્સ્થાન વૃદ્ધ અથવા ષટ્સ્થાન પતિત કહેવાય છે..

અહીં દરેક સમયમાં અધ્યવસાયો તદ્દન નવા હોવાથી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયના જે એકસો અધ્યવસાયો છે... તેમાંના દ્વિતીયાદિ અધ્યવસાયોની અપેક્ષાએ પ્રથમ અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ અત્યંત અલ્પ છે. છતાં યથાપ્રવૃત્તકરણના ચરમ સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ તો અનંતગુણ હોય છે અને અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયના પ્રથમ અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ સર્વોત્કૃષ્ટ અંતિમ-એકસોમા અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ અનંતગુણ છે...અને તે પ્રથમ સમયના એકસોમા અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ થકી બીજા સમયની જઘન્ય, તે થકી તેજ બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે...તે થકી ત્રીજા સમયની જઘન્ય અને તે થકી પણ તે ત્રીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ છે...એમ પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉપર ઉપરના પછી- પછીના સમયની જઘન્ય અને પછી તેજ સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોવાથી દ્વિચરમ સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ થકી પચ્ચીસમા સમયરૂપ ચરમ સમયની જઘન્ય અને તે થકી તે પચ્ચીસમા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે.

તેમજ આ કરણમાં પૂર્વ-પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયમાં પહેલાં કોઇવાર ન આવ્યા હોય તેવા અનંતગુણ વિશુદ્ધિવાળા ચડતા પરિણામ હોય છે... તેથી આ અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિઘાત રસઘાત, ગુણશ્રેણિ અને અપૂર્વસ્થિતિબંધ આ ચાર પદાર્થો પૂર્વે કોઈવાર ન કર્યા હોય તેવા નવીન કરે છે માટે પણ તેનું અપૂર્વકરણ નામ યથાર્થ છે....

(૧) સ્થિતિઘાત :- બંધાદિ વખતે છેલ્લા ટાઇમમાં ભોગવવા યોગ્ય જે દલિક રચના થઇ હોય તે સ્થિતિનો અગ્રભાગ કહેવાય છે.

તે આયુષ્ય વિના સાત કર્મસ્થિતિના અગ્રભાગથી ઉત્કૃષ્ટથી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ પ્રમાણ અને જઘન્યથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ એટલે તેટલાં કાળમાં ભોગવવા યોગ્ય દલિકોને અપવર્તનાકરણ દ્વારા અંતર્મુહૂર્તમાં તેની નીચેની જે સ્થિતિઓનો ઘાત નથી થતો તે સ્થિતિઓમાં રહેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરી ઉપરની ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ પ્રમાણ અથવા પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કર્મની સ્થિતિસત્તા ઓછી કરવી તે એક સ્થિતિઘાત કહેવાય છે.(પેઇઝ નંબર ૧૮૫ માં ચિત્ર નંબર-૧ જુઓ)

ત્યારબાદ પુનઃ પ્રથમ ઓછી કરેલ સ્થિતિસત્તાની નીચેના પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોના અપવર્તનાકરણ દ્વારા ઉતારી અંતર્મુહૂર્તકાળમાં નીચે જે સ્થિતિઓનો ઘાત નથી કરવાનો તે સ્થિતિસ્થાનોમાં બંધાદિ સમયે ગોઠવાયેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરી તેટલી સ્થિતિસત્તામાંથી ઓછી કરવી તે બીજો સ્થિતિઘાત.

એમ પહેલાં-પહેલાંની ઓછી કરેલ સ્થિતિસ્થાનોની નીચે-નીચેના પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોગત દલિકોને ત્યાંથી સાફ કરી નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરી હજારોવાર પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઓ સત્તામાંથી દૂર કરે છે... અને તેને જ સ્થિતિઘાત કહેવાય છે.

અપૂર્વકરણમાં આવા હજારો સ્થિતિઘાત થાય છે. અને તેથી જ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જેટલી કર્મની સ્થિતિસ્થાનો હોય છે તેના કરતાં આ જ કરણના ચરમ સમયે સંખ્યાતગુણાદીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કર્મની સ્થિતિસ્થાનો રહે છે.

(૨) રસઘાત:- પ્રથમ અંતર્મુહૂર્તમાં જે સ્થિતિઓનો નાશ કરે છે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ અશુભપ્રકૃતિઓનો જે રસ છે તે રસના બુદ્ધિથી અનંતભાગ કલ્પી અપવર્તનાકરણ દ્વારા અંતર્મુહૂર્તમાં અનંતભાગોનો નાશ કરી એક અનંતમા ભાગ જેટલો રસ રાખે છે. અર્થાત્ બંધાદિ વખતે અશુભપ્રકૃતિઓના દલિકોના રસમાં જે અશુભ ફળ આપવાનો પાવર હતો, તે પાવરના અનંતભાગ કરી એક અનંતમા ભાગ જેટલો પાવર રાખી શેષ અનંતાભાગો જેટલાં પાવરનો નાશ કરે છે...તેથી અનંતગુણાદીન એટલે અનંતભાગ પ્રમાણ પાવર રહે છે તે એક રસઘાત કહેવાય છે

ત્યારબાદ પ્રથમ રસઘાતમાં બાકી રહેલ જે રસનો અનંતમો ભાગ છે તેના ફરીથી અનંતા ભાગ કરી અંતર્મુહૂર્તમાં અપવર્તનાકરણ દ્વારા અનંતભાગોનો નાશ કરી માત્ર એક ભાગ જેટલો રસ બાકી રાખે તે બીજો રસઘાત કહેવાય છે... એમ બાકી રહેલ અનંતમા ભાગના ઘણાં હજારોવાર અનંતા-અનંતા ભાગો કરી એક એક અંતર્મુહૂર્તમાં એક એક અનંતમો ભાગ રાખી શેષ અનંતાભાગોનો નાશ કરી પ્રથમ સ્થિતિઘાત પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધીમાં ઘણાં હજારો રસઘાત કરી તે સ્થિતિસ્થાનોમાંના ઉકેરાતા દલિકોને તદ્દન નિરસ બનાવે છે...

જો કે અહીં સામાન્યથી એક રસઘાતનો કાળ પણ અંતર્મુહૂર્ત, એક સ્થિતિઘાતનો કાળ પણ અંતર્મુહૂર્ત તેમજ સંપૂર્ણ અપૂર્વકરણનો કાળ પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જ છે...પરંતુ અપૂર્વકરણના અંતર્મુહૂર્તથી એક એક સ્થિતિઘાતનું અંતર્મુહૂર્ત ઘણાં હજારોગણું નાનું અને એક-એક સ્થિતિઘાતના અંતર્મુહૂર્ત કરતાં પણ એક-એક રસઘાતનું અંતર્મુહૂર્ત ઘણાં હજારોગણું નાનું હોય છે...માટે જ અપૂર્વકરણમાં ઘણાં હજારો સ્થિતિઘાત અને એક એક સ્થિતિઘાતની અંદર ઘણાં હજારો રસઘાત થાય છે.

(૩) સ્થિતિ બંધાદા :- (અન્ય સ્થિતિબંધ -અપૂર્વસ્થિતિબંધ પણ કહેવાય છે.) અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે દરેક કર્મનો જે નવો સ્થિતિબંધ શરૂ કરે છે તે સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયે તેની અપેક્ષાએ બીજો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ન્યૂન કરે છે. તે પૂર્ણ થયે તેની અપેક્ષાએ ત્રીજો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ન્યૂન કરે છે. એમ અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધી પૂર્વ-પૂર્વનો સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયે તેનાથી પછી-પછીનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ન્યૂન-ન્યૂન કરે છે. તેથી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે થતા સાતે કર્મના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ અપૂર્વકરણના ચરમ સમયે નવીન સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણાદીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કરે છે.

સ્થિતિઘાત અને સ્થિતિબંધ એકી સાથે શરૂ થાય છે અને સાથે જ પૂર્ણ થાય છે. અર્થાત્ એક સ્થિતિઘાત અને એક સ્થિતિબંધનો કાળ સરખો છે. માટે અપૂર્વકરણમાં જેટલાં સ્થિતિઘાતો થાય છે તેટલાં જ અપૂર્વ સ્થિતિબંધો પણ થાય છે. (પેઇઝ નંબર ૧૮૬માં ચિત્ર નંબર-૨ જુઓ)

(૪) ગુણશ્રેણિ :- આ કરણના પ્રથમ સમયથી અપવર્તનાકરણ દ્વારા સ્થિતિઘાતો કરી જે જે સ્થિતિઓનો નાશ કરે છે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલા દલિકોને જલ્દીથી ખપાવવા માટે દરેક સમયે અસંખ્યાતગુણાકારે ઉપરથી ઉતારે છે...અને જે જે સમયે જેટલાં જેટલાં દલિકો ઉતારે છે, તે તે દલિકોને તે જ સમયે રસોદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં ઉદય સમયથી લઈને અને અનુદિત સત્તાગત પ્રકૃતિઓમાં ઉદયાવલિકા ઉપરના પ્રથમ સમયથી લઈને અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણના કાળથી કંઈક અધિક કાળ સુધીના દરેક સમયોમાં પૂર્વ-પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર ઉપર-ઉપરના સમયમાં અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવે છે. અર્થાત્ બંધાદિસમયે થયેલ નિષેકરચનાના દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે, તે ગુણશ્રેણિ કહેવાય છે...

અસત્કલ્પનાએ-આ બન્ને કરણોના ૨૫-૨૫ સમયો કલ્પીએ તો કુલ ૫૦ અને તેનાથી પણ કંઈક અધિક કાળના ૨૦ સમયો કલ્પીએ, તેમજ ઉદયાવલિકા ચાર સમયની કલ્પીએ તો પ્રથમ સમયે ઉતારેલ દલિકને રસોદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં પ્રથમ ઉદય સમયથી અને અનુદિત સત્તાગત પ્રકૃતિઓમાં પાંચમા સમયથી આરંભી યાવત્ ૭૦મા સમય સુધી પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉપર-ઉપરના સમયમાં અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવે છે.

પ્રથમ સમયે ઉતારેલ દલિકથી બીજા સમયે અસંખ્યાતગુણ દલિક ઉતારી પ્રથમ સમય ભોગવવા દ્વારા દૂર થયેલ હોવાથી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયની અપેક્ષાએ બીજો સમય તે ઉદય સમય કહેવાય. તેથી રસોદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં અપૂર્વકરણના બીજા સમયરૂપ ઉદય સમયથી લઈને ૭૦મા સમય સુધીના ૬૮ સમયોમાં અને અનુદિત સત્તાગત પ્રકૃતિઓમાં છઠ્ઠા સમયથી યાવત્ ૭૦મા સમય સુધીના પાંસઠ સમયોમાં ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવે છે.-

બીજા સમયે ઉતારેલ દલિકોની અપેક્ષાએ ત્રીજા સમયે અસંખ્યાતગુણ દલિકો ઉતારે છે અને તે વખતે અપૂર્વકરણના બે સમયો વ્યતીત થયેલ હોવાથી રસોદયવાળી પ્રકૃતિમાં ત્રીજા સમયરૂપ ઉદય સમયથી લઈ ૭૦ સુધીના ૬૮ સમયમાં અને અનુદિત સત્તાગત પ્રકૃતિઓમાં સાતમા સમયથી ૭૦ સુધીના કુલ ૬૪ સમયોમાં અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવે છે.

એમ ગુણશ્રેણિ કરવાના ચરમ સમય સુધી દરેક સમયે અસંખ્યાતગુણ દલિકો ઉતારે છે...અને તે અપૂર્વકરણ તથા અનિવૃત્તિકરણના જેમ જેમ સમયો વ્યતીત થતા જાય છે...તેમ તેમ રસોદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં ઉદય સમયથી લઈને અને અનુદિત સત્તાગત પ્રકૃતિઓમાં ઉદયાવલિકા ઉપરના પ્રથમ સમયથી યાવત્ ૭૦મા સમય સુધીના બાકી રહેલ શેષ-શેષ સમયોમાં અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવાય છે... પરંતુ પૂર્વ-પૂર્વના સમયો વ્યતીત થાય ત્યારે ૭૦મા સમયથી ઉપરના સમયો વધતા નથી અર્થાત્ ઉપરના સમયમાં દલિક રચના થતી નથી.(પેઇઝ નંબર ૧૯૮-૧૯૯માં ચિત્ર નં ૩-૪-૫-૬ જુઓ)

અનિવૃત્તિકરણ :- આ કરણમાં એકી સાથે પ્રવેશ કરનાર જીવોને કોઇપણ એક સમયે અધ્યવસાયોમાં પરસ્પર ફેરફાર હોતો નથી. માટે ત્રિકાળવર્તી અનેક જીવો આશ્રયી પણ વિવક્ષિત એક એક સમયમાં સમાન અધ્યવસાય હોવાથી એક એક અધ્યવસાય જ હોય છે. તેથી આ કરણના જેટલાં સમયો હોય છે તેટલાં જ અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે. માટે આ અધ્યવસાયોની આકૃતિ મોતીની સેર સરખી છે.

અહીં તિર્યગ્મુખી વિશુદ્ધિ હોતી નથી. પરંતુ પૂર્વ-પૂર્વ સમયના અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયના અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિ અનંતગુણ હોય છે. અને આ કરણમાં પણ અપૂર્વકરણમાં બતાવેલ સ્થિતિઘાતાદિ ચારે પદાર્થો પ્રવર્તે છે.

આ અનિવૃત્તિકરણના અંતર્મુદૂર્તકાળના અસત્કલ્પનાએ એકસો (૧૦૦) સમય કલ્પીએ અને તેના ૧૦-૧૦ સમયના દસ ભાગની કલ્પના કરી ઘણાં સંખ્યાતભાગ અર્થાત્ ૮૦ સમય પ્રમાણ નવભાગ જેટલો કાળ જાય અને ૧૦ સમય પ્રમાણ એક સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાળ બાકી રહે ત્યારે સત્તામાં રહેલ જે મિથ્યાત્વની સ્થિતિ છે, તેને ઉદય સમયથી અર્થાત્ એકાશુમા સમયથી લઈ અનિવૃત્તિકરણના બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અર્થાત્ ૮૧ થી ૧૦૦ સુધીના ૧૦ સમય પ્રમાણ નીચે રાખી તેની (૧૦૦ સમયની) ઉપર એક અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં ભોગવવા યોગ્ય મિથ્યાત્વના દલિકોને ત્યાંથી દૂર કરવાની ક્રિયા શરૂ કરે છે અને તેને અંતરકરણની ક્રિયા કહેવાય છે.

આ ક્રિયા દ્વારા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જગ્યામાંથી મિથ્યાત્વના દલિકો ખસેડી અર્થાત્ દૂર કરી નીચે અને ઉપર એમ બન્ને બાજુ નાખી તે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જગ્યા તદ્દન મિથ્યાત્વના દલિક વિનાની કરે છે તે અંતરકરણના દલિકોની સાથે ગુણશ્રેણિનો પણ ઉપરનો સંખ્યાતમો ભાગ ખંડાઈ દૂર થઈ જાય છે. અને તેને જ અંતરકરણ કહેવાય છે. તેમજ જે સમયથી અંતરકરણની ક્રિયા શરૂ કરે તે સમયથી મિથ્યાત્વની ગુણશ્રેણિ અનિવૃત્તિકરણના ચરમ સમય સુધી જ થાય છે પરંતુ તેના ઉપરના સમયોમાં થતી નથી. અને અંતરકરણ ક્રિયા સમાપ્ત થયા પછીના સમયથી દ્વિતીય સ્થિતિગત મિથ્યાત્વના દલિકોને અસંખ્યાત ગુણાકારે ઉપશમાવતાં અંતર્મુદૂર્તમાં સંપૂર્ણ ઉપશમાવે છે.

અંતરકરણ ક્રિયાનો કાળ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવા છતાં તે કાળ અનિવૃત્તિકરણના બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગની અપેક્ષાએ પણ ઘણો જ અલ્પ છે. માટે અંતરકરણની ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી પણ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અનિવૃત્તિકરણનો કાળ બાકી રહે છે. જેટલાં કાળમાં એક સ્થિતિઘાત કરે છે તેટલાં જ કાળમાં અંતરકરણની ક્રિયા પણ કરે છે. માટે અંતરકરણ ક્રિયાનું અંતર્મુદૂર્ત આવલિકાના એક સંખ્યાતમા ભાગ જેટલું નાનું હોય તેમ લાગે છે. અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી અંતરકરણ થયેલ હોવાથી સત્તાગત મિથ્યાત્વની સ્થિતિના બે ભાગ થઈ જાય છે. તેમાં એક અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અંતરકરણની નીચેની સ્થિતિને નાની અથવા પ્રથમસ્થિતિ અને બીજી સત્તાગત સંપૂર્ણ સ્થિતિ પ્રમાણ અંતરકરણની ઉપરની સ્થિતિને મોટી અથવા બીજી સ્થિતિ કહેવાય છે.

અનિવૃત્તિકરણની અથવા મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિ બે આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે મિથ્યાત્વની ગુણશ્રેણિ બંધ પડે છે. અને આવલિકા બાકી રહે ત્યારે સ્થિતિઘાત અને રસઘાત પણ બંધ પડે છે, અર્થાત્ તે સમયથી મિથ્યાત્વના સ્થિતિઘાત અને રસઘાત થતા નથી. તેમજ મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિ બે આવલિકા પ્રમાણ રહે ત્યારે અંતરકરણની ઉપર રહેલ મિથ્યાત્વના દલિકોને ઉદીરણના પ્રયોગથી ઉદયાવલિકામાં નાખી ઉદયાવલિકામાં રહેલ દલિકો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરતો નથી માટે આગાલ વિચ્છેદ થાય છે. અને પ્રથમ સ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ઉદીરણ પણ વિચ્છેદ થાય છે.

જ્યારે જ્યારે જે જે પ્રકૃતિઓનું અંતરકરણ થાય છે ત્યારે ત્યારે અંતરકરણ થયા પછી ઉદીરણ પ્રયોગ દ્વારા અંતરકરણની ઉપરની સ્થિતિમાંથી દલિકોને ઉદયાવલિકામાં નાખી ઉદયપ્રાપ્ત દલિકોની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે...તે ઉદીરણનું જ પૂર્વ પુરુષોએ આગાલ એવું વિશેષ નામ આપેલ છે...

અનિવૃત્તિકરણની સમાપ્તિની સાથે જ અંતરકરણની નીચેની મિથ્યાત્વની નાની સ્થિતિ પણ ભોગવાઈને સત્તામાંથી સંપૂર્ણ નષ્ટ થઈ જાય છે. માટે અનિવૃત્તિકરણની સમાપ્તિ પછીના પહેલા જ સમયે આત્મા અંતરકરણમાં પ્રવેશ કરે છે. અને તે અંતરકરણમાં મિથ્યાત્વના દલિકો ન હોવાથી ઉપરભૂમિને પ્રાપ્ત કરી જેમ દાવાનળ ઓલવાઈ જાય છે તેમ અંતરકરણરૂપ ઉપર ભૂમિને પ્રાપ્ત કરી અનાદિ કાલીન મિથ્યાત્વરૂપ દાવાનળ પણ ઓલવાઈ જાય છે. તેથી અંતરકરણમાં પ્રથમ સમયે જ આત્મા પૂર્વે કોઈપણ વાર પ્રાપ્ત ન કરેલ મોક્ષરૂપી વૃક્ષના બીજ સમાન અપૂર્વ આત્મહિત સ્વરૂપ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરે છે. અને તે જ અંતરકરણમાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વની સાથે કોઈક આત્મા દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ પણ પ્રાપ્ત કરે છે...(પેઠઝ નંબર - ૨૦૬માં ચિત્ર નંબર-૭ જુઓ)

અનિવૃત્તિકરણના ચરમ સમયવર્તી એટલે મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયવર્તી મિથ્યાદષ્ટિ અથવા ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયે અંતરકરણની ઉપરની સ્થિતિમાં રહેલ સત્તાગત મિથ્યાત્વના દલિકોના રસના ભેદે ત્રણ પ્રકારે કરે છે. ત્યાં કેટલાક દલિકોને એક સ્થાનિક અને જઘન્ય દ્વિસ્થાનિક રસવાળા કરી શુદ્ધપૂંજરૂપ બનાવે છે અને તે સમ્યક્ત્વમોહનીય તેમજ દેશઘાતી કહેવાય છે, કેટલાંક દલિકોને દ્વિસ્થાનિક રસવાળાં બનાવી અર્ધશુદ્ધ પૂંજરૂપ કરે છે તે મિશ્રમોહનીય અને સર્વઘાતી કહેવાય છે, અને તે સિવાયના શેષ દલિકો ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક, ત્રિસ્થાનિક અને ચતુઃસ્થાનિક રસવાળા થાય છે તે અશુદ્ધપૂંજરૂપ મિથ્યાત્વમોહનીય અને સર્વઘાતી છે.

અંતરકરણના પ્રથમ સમયથી અંતરકરણના અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળથી સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અંતર્મુહૂર્ત સુધી દરેક સમયે મિથ્યાત્વના દલિકોને ગુણસંક્રમ દ્વારા સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયમાં અનુક્રમે અસંખ્યાત ગુણાકારે સંક્રમાવે છે. ત્યાં પ્રથમ સમયે સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં થોડાં અને મિશ્રમોહનીયમાં તેથી અસંખ્યાતગુણ સંક્રમાવે છે. પ્રથમ સમયે મિશ્રમોહનીયમાં જેટલાં સંક્રમાવે છે, તેનાથી બીજા સમયે સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં અસંખ્યાતગુણ અને તેનાથી તે જ બીજા સમયે મિશ્રમોહનીયમાં અસંખ્યાતગુણ સંક્રમાવે છે. એમ પૂર્વ-પૂર્વના સમયે મિશ્રમોહનીયમાં જેટલાં સંક્રમાવે છે તેનાથી પછી-પછીના સમયે સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં અને મિશ્રમોહનીયમાં અનુક્રમે એક-એકથી અસંખ્યાતગુણ સંક્રમાવે છે. મિથ્યાત્વની જેમ મિશ્રને પણ અસંખ્યાતગુણાકારે સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમાવે છે.

આ પ્રમાણે અંતર્મુહૂર્ત સુધી ગુણસંક્રમ થાય છે, ત્યારબાદ અંતરકરણના બાકી રહેલ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ શેષકાળમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે. જ્યાં સુધી આ બે પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે ત્યાં સુધી સમયે સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી મિથ્યાત્વ વિના શેષ સત્તામાં રહેલ કર્મપ્રકૃતિઓના સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ગુણશ્રેણિ થાય છે અને ગુણસંક્રમની સાથે સ્થિતિઘાતાદિ પણ વિચ્છેદ પામે છે.

આ અંતરકરણનો કંઈક અધિક આવલિકા પ્રમાણ કાળ બાકી રહે ત્યારે અંતરકરણની ઉપરની સ્થિતિમાંથી ત્રણેય દર્શનમોહનીયના દલિકો ઉતારી અંતરકરણની અંદર છેલ્લા એક આવલિકા જેટલાં કાળમાં પ્રથમ સમયે ઘણાં અને પછી-પછીના સમયે વિશેષ હીન-હીન દલિકો ગોઠવે છે. અને અધ્યવસાયનુસારે ત્રણમાંથી કોઈપણ પુંજનો ઉદય કરે છે, તેથી જો સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ઉદય થાય તો ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી, મિશ્રમોહનીયનો ઉદય થાય તો મિશ્રદષ્ટિ અને મિથ્યાત્વમોહનીયનો ઉદય થાય તો આત્મા મિથ્યાદષ્ટિ થાય છે, પરંતુ અંતરકરણનો જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી છ આવલિકા પ્રમાણ કાળ બાકી રહે ત્યારે કોઈક બીકણ આત્માને અનંતાનુબંધિનો ઉદય થાય તો તે આત્મા સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ પામી અંતરકરણનો જેટલો કાળ બાકી રહે તેટલાં કાળ સુધી સાસ્વાદન ભાવમાં રહી પછી અવશ્ય મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને જાય છે.

અંતરકરણમાં જે આત્માને અનંતાનુબંધિનો ઉદય થાય છે તે આત્મા અંતરકરણનો કંઈક અધિક આવલિકા કાળ બાકી કહે ત્યારે અંતરકરણની ઉપરની સ્થિતિમાંથી દલિકો અંતરકરણમાં લાવી આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં ગોઠવતો નથી, કારણ કે અંતરકરણની અંદર કોઈ પૂંજનો ઉદય થવાનો નથી. અને અંતરકરણ પૂર્ણ થયા પછી ત્રણ પૂંજ તૈયાર હોવાથી તેમાંથી મિથ્યાત્વનો જ ઉદય થાય છે. આ અંતરકરણનો કાળ મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિના અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાળથી ઘણો વધારે હોય છે.

:- ચારિત્રમોહનીય ઉપશમના અધિકાર :-

સંકલ્પ પરિણામનો ત્યાગ કરી, અનંતગુણ વિશુદ્ધિમાં વર્તમાન, ચોથાથી સાતમા સુધીના ચારમાંથી કોઈપણ ગુણસ્થાનકમાં રહેલ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ચારિત્રમોહનીયને ઉપશમાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, ત્યાં ચારિત્રમોહનીયનો ઉપશમ નવમા અને દસમા ગુણસ્થાનકે જ થાય છે. તેથી ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાનો પ્રયત્ન કરતો આત્મા દેશવિરતિ પ્રાપ્ત કરીને અથવા કર્યા વિના પરંતુ સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ નવમા અને દસમા ગુણકાણે જઈ ચારિત્રમોહનીયનો ઉપશમ કરે છે. માટે પ્રથમ આત્મા દેશવિરતિનો લાભ કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરે છે...તે બતાવે છે...

:- ૨-૩ જું દેશવિરતિ - સર્વવિરતિ દ્વાર :-

ત્યાં પ્રથમ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલ જીવાદિ નવતત્ત્વની યથાર્થ શ્રદ્ધા કરવી તે જાણવું, જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલ વિધિમુજબ દેવગુરુ વિગેરેની સાક્ષીએ વ્રતોનો સ્વીકાર કરવો તે ગ્રહણ કરવું અથવા આદરવું અને ગ્રહણ કરેલ વ્રતોને શ્રદ્ધાપૂર્વક યથાર્થ રીતે પાળવાં તે પાલન કરવું કહેવાય છે.

જાણવું, આદરવું અને પાલન કરવું આ ત્રણ પદોના આઠ ભાગા થાય છે. (તે પેઠઝ નંબર ૨૦૮માં યંત્ર નંબર ૧૨ જુઓ)

આમાંના પ્રથમના ચાર ભાગામાં વર્તમાન આત્માને યથાર્થ શ્રદ્ધા જ ન હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિ કહેવાય છે. પછીના ત્રણ ભાગામાં વર્તમાન આત્મા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. અને છેલ્લા ભાગામાં રહેલ આત્મા દેશવિરત અથવા સર્વવિરત કહેવાય છે.

ત્યાં પાંચમાંથી કોઈપણ એક અણુવ્રત ઉચ્ચરે જઘન્ય, બે-ત્રણ યાવત્ પાંચેય અણુવ્રત ઉચ્ચરે તે મધ્યમ અને સંવાસાનુમતિ વર્જી સર્વ પાપ વ્યાપારનો ત્યાગ કરે તે ઉત્કૃષ્ટ દેશવિરત કહેવાય છે. અહીં પ્રતિસેવના, પ્રતિશ્રવણા અને સંવાસા એમ અનુમતિ ત્રણ પ્રકારે છે.

પોતે અથવા પુત્રાદિકે કરેલા પાપોની અનુમોદના કરે અને પાપ વ્યાપારથી તૈયાર થયેલ ભોજનાદિનો ઉપભોગ કરે ત્યારે પ્રતિસેવનાનુમતિ દોષ લાગે છે. માત્ર પુત્રાદિકે કરેલ પાપોને સાંભળે અને સાંભળીને અનુમોદના કરે પરંતુ નિષેધ કરે નહિ ત્યારે પ્રતિશ્રવણાનુમતિ દોષ લાગે છે. અને જ્યારે પુત્રાદિકે કરેલ પાપોને સાંભળતો નથી તેમજ અનુમોદન પણ કરતો નથી માત્ર પાપ વ્યાપાર કરનાર પુત્રાદિકે કુટુંબીજનોમાં પોતાનું મમત્વ હોય ત્યારે સંવાસાનુમતિ દોષ લાગે છે. જ્યારે તે સંવાસાનુમતિનો પણ ત્યાગ કરે છે ત્યારે આત્મા સર્વવિરત કહેવાય છે.

અહીં દેશવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા દેશવિરત આ બેમાંથી કોઈપણ હોય છે. ત્યાં દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણ આ બે કરણો કરે છે. કરણકાળના અંતર્મુદૂર્તની પહેલાં પણ પ્રતિસમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિમાન પરિણામી વિગેરે ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં ત્રણ કરણની પહેલાં બતાવેલ બધીજ યોગ્યતાવાળો હોય છે. અને તે પ્રમાણે અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી રહી પૂર્વે બતાવેલ સ્વરૂપવાળા યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણ કરે છે પરંતુ અહીં અપૂર્વકરણમાં ગુણશ્રેણિ કરતો નથી. આટલી વિશેષતા છે.

મોહનીયકર્મની કોઈપણ પ્રકૃતિનો સર્વથા ક્ષય અથવા ઉપશમ કરવાનો હોય છે ત્યારે ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ પણ થાય છે પરંતુ આ બે ગુણ પ્રાપ્ત કરતાં મોહનીયકર્મની કોઈપણ પ્રકૃતિનો સર્વથા ક્ષય અથવા ઉપશમ થતો નથી પરંતુ દેશવિરતિ પ્રાપ્ત કરતાં અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયનો અને સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરતાં પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયનો ક્ષયોપશમ થાય છે. માટે ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ થતું નથી. પરંતુ અપૂર્વકરણની સમાપ્તિ પછીના પહેલા જ સમયે આત્મા દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

જે સમયે આ બે ગુણ પ્રાપ્ત કરે છે તે સમયથી ઉદયાવલિકા ઉપરના પ્રથમ સમયથી ગુણશ્રેણિ કરે છે વળી ગુણ પ્રાપ્તિના સમયથી અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી અવશ્ય વર્ધમાન પરિણામવાળો હોવાથી પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી પછી પછીના ઉત્તરોત્તર સમયે ઉપરથી અસંખ્યાતગુણ દલિકો ઉતારી અંતર્મુહૂર્તકાળ સુધીમાં અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવે છે.

ત્યારબાદ ગુણપ્રાપ્તિના સમયની અપેક્ષાએ અથવા જે સમયે ગુણશ્રેણિનો વિચાર કરીએ તેના પૂર્વ સમયની અપેક્ષાએ કોઈક જીવને વર્ધમાન, કોઈક જીવને અવસ્થિત અર્થાત્ તેવાને તેવા અને કોઈક જીવને હીયમાન અર્થાત્ ઉતરતા પરિણામ પણ હોય છે માટે ગુણશ્રેણિ પણ સમાન થતી નથી. પરંતુ વર્ધમાન પરિણામ હોય તો પરિણામના અનુસારે ઉપરથી પ્રતિસમયે અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાતગુણ અધિક દલિકો ઉતારે છે. જો અવસ્થિત પરિણામ હોય તો ઉપરથી દરેક સમયે સમાન દલિકો ઉતારે છે અને જો હીયમાન પરિણામ હોય તો પૂર્વ-પૂર્વના સમયની અપેક્ષાએ પછી-પછીના સમયે પરિણામના અનુસારે ઉપરથી અસંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન અથવા અસંખ્યાતગુણહીન દલિકો ઉતારે છે.

જે સમયે ઉતારે છે, તે જ સમયે અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકાની ઉપર પ્રથમ સમયથી અને રસોદયવતી પ્રકૃતિઓમાં ઉદય સમયથી અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધીના સ્થાનોમાં અનુક્રમે અસંખ્યાત ગુણાકારે ગોઠવે છે. એમ જ્યાં સુધી દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ રહે ત્યાં સુધી ગુણશ્રેણિ પણ ચાલુ રહે છે. અને સર્વત્ર અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધીના સમાન સ્થાનોમાં દલિક રચના થાય છે.

ધરાદાપૂર્વક વ્રતોનો ભંગ નિષ્કુર પરિણામ વિના થતો નથી, એથી જો જાણી બુઝીને વ્રતોનો ભંગ કરી આ બે ગુણોથી આત્મા નીચે ઉતરે તો પુનઃ યથાપ્રવૃત્તકરણ અને અપૂર્વકરણ કરીને જ આ બે ગુણો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પરંતુ ધરાદા વિના પ્રબળ મોહનીયકર્મના ઉદયથી જે આત્માઓ નીચેના ગુણસ્થાનકોમાં જાય છે. તેઓને તેવા નિષ્કુર પરિણામ ન હોવાથી આ બે કરણ કર્યા વિના પણ પુનઃ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ થઈ શકે છે.

—: ૪થું દ્વાર- અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના :-

ઉપશમશ્રેણિ કરનાર જીવોને આ ગ્રન્થકાર તેમજ પંચસંગ્રહ વગેરે આચાર્યોના મતે પ્રથમ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના જ થાય છે પરંતુ ઉપશમના થતી નથી, માટે ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાનું સ્વરૂપ કહેતાં પહેલાં અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કયા આત્માઓ કઈ રીતે કરે છે તે બતાવે છે.

ચારે ગતિમાં રહેલ સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી યથાસંભવ ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં બતાવેલ યથાપ્રવૃત્તકરણ, અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ કરે છે. તેમાં ત્રણે કરણોનું સ્વરૂપ પૂર્વે બતાવેલ છે તેમ અહીં પણ સમજવું. પરંતુ અહીં અનંતાનુબંધિનો બંધ ન હોવાથી અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી અનંતાનુબંધિ ચારે કષાયોનો ઉદ્વલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમ શરૂ થાય છે. તેથી બધ્યમાન શેષ મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓમાં પ્રતિસમયે અસંખ્યાત ગુણાકારે અનંતાનુબંધિના દલિકોનો સંક્રમ થાય છે...અને અનંતાનુબંધિનો ઉપશમ કરવાનો ન હોવાથી તેનું અંતરકરણ થતું નથી...તેમજ અંતરકરણના અભાવે અંતરકરણની નીચેની અને ઉપરની એમ બે સ્થિતિઓ પણ થતી નથી, પરંતુ અનિવૃત્તિકરણના કાળનો એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે નીચે એક ઉદયાવલિકા છોડી તે સિવાય સંપૂર્ણ અનંતાનુબંધિનો ક્ષય થઈ જાય છે. અને શેષ રહેલ ઉદયાવલિકાને પણ સ્તિબુકસંક્રમ દ્વારા વેદ્યમાન મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિમાં સંક્રમાવી અનંતાનુબંધિ સત્તારહિત થાય છે.

તે પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ અનિવૃત્તિકરણના અંતે શેષ કર્મોના પણ સ્થિતિઘાત, રસઘાત તેમજ ગુણશ્રેણિ બંધ પડે છે. તેથી આત્મા સ્વભાવસ્થ થાય છે.

અનંતાનુબંધિનો ઉપશમ કરીને પણ ઉપશમશ્રેણિ થઈ શકે છે એમ જે આચાર્ય મ.સાહેબો માને છે, તેઓને મતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમનાનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ચોથાથી સાતમા સુધીના ચારમાંથી કોઈપણ ગુણસ્થાનકમાં વર્તમાન મનુષ્ય ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના અધિકારમાં બતાવ્યા મુજબ કરણ કાળ પહેલાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી યોગ્યતાઓ પ્રાપ્ત કર્યા પછી યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો કરે છે, પરંતુ અહીં અનંતાનુબંધિનો બંધ ન હોવાથી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી તે ગુણસંક્રમ પણ થાય છે.

તેમજ અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા ભાગ જાય અને એક ભાગ બાકી રહે ત્યારે અનંતાનુબંધિનો ઉદય ન હોવાથી એક ઉદયાવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ રાખીને તેની ઉપર એક સ્થિતિબંધના કાળ પ્રમાણ અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જગ્યામાંથી અનંતાનુબંધિના દલિકો દૂર કરવાની ક્રિયા કરે છે. અર્થાત્ અંતર્મુદૂર્તમાં ભોગવવા યોગ્ય અનંતાનુબંધિના દલિકો ત્યાંથી લઈ બધ્યમાન સ્વજાતીય પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમાવે છે, અને તેટલી જગ્યા દલિક વિનાની કરે છે. તેમ જ ઉદયાવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિનો વેદમાન પ્રકૃતિઓમાં સ્તિબુકસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવી સત્તામાંથી ક્ષય કરે છે.

જે સમયે અંતરકરણની ક્રિયા પૂર્ણ થાય છે, તેના પછીના સમયથી દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ સત્તાગત અનંતાનુબંધિના દલિકોને દરેક સમયે અસંખ્યાતગુણ ઉપશમાવતાં અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં સંપૂર્ણ ઉપશાંત કરે છે. તેથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ ઉપશાંતપણાના કાળમાં સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના, ઉદીરણા, નિધિત્તિ અને નિકાયના આ છમાંથી કોઈપણ કરણો લાગતાં નથી, તેમજ પ્રદેશોદય કે રસોદય પણ થતો નથી. (પેઇઝ નંબર-૨૧૧માં યંત્ર નંબર-૧૩ જુઓ)

-: પમું દર્શનત્રિક ક્ષપણા અધિકાર દ્વાર :-

જેમ દર્શનત્રિકની ઉપશમના કરી ઉપશમ સમ્યક્ત્વી ઉપશમશ્રેણિ કરે છે. તેમ દર્શનત્રિકનો ક્ષય કરી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી પણ ઉપશમશ્રેણિ કરે છે. માટે અહીં દર્શનત્રિકની ક્ષપણાનો અધિકાર પ્રસ્તુત છે. ત્યાં આ કાળ અને આ ક્ષેત્ર આશ્રયી શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના કેવલજ્ઞાનોત્પત્તિના સમયથી જંબૂસ્વામીના કેવલજ્ઞાનોત્પત્તિ સુધીના કાળમાં અને સામાન્યથી સર્વ ક્ષેત્રોને આશ્રયી વિચારીએ તો જે કાળમાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ શકે તે કાળમાં પ્રથમ સંઘયણી, ઓછામાં ઓછી આઠ વર્ષની વયવાળા, ચોથાથી સાતમા સુધીના કોઈપણ ગુણસ્થાનકવર્તી ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી મનુષ્યો યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો કરી દર્શનત્રિકનો ક્ષય કરી શકે છે.

સામાન્યથી કરણોનું સ્વરૂપ ઉપશમસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં જેમ બતાવવામાં આવેલ છે. તેમ અહીં પણ સમજવું, પરંતુ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણમાં જે વિશેષતાઓ છે, તે હવે બતાવવામાં આવે છે.

પ્રથમ ગુણઠાણે વિશુદ્ધિ અલ્પ હોવાથી જેટલાં કાળમાં અને જેટલાં પ્રમાણમાં સ્થિતિઘાતાદિ થતા હતા તેના કરતાં અહીં અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોવાથી નાના અંતર્મુદૂર્તમાં અને મોટા પ્રમાણમાં સ્થિતિઘાતાદિ કરે છે. તેમજ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો ઉદ્વલનાસંક્રમ તથા ગુણસંક્રમ થાય છે. પરંતુ દર્શન મોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર સંક્રમ થતો ન હોવાથી સમ્યક્ત્વમોહનીયનો કેવલ ઉદ્વલનાસંક્રમ પ્રવર્તે છે...અને સ્થિતિઘાતથી ઉપરથી ઉતારેલ દલિકોને સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં જ ઉદયાવલિકાના પ્રથમ સમયથી ગુણશ્રેણિના પર્યન્તભાગ સુધી અસંખ્યાતગુણાકારે અને પછી વિશેષ હીન-હીન ગોઠવે છે. એમ અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિઘાતાદિ પાંચે પદાર્થો પ્રવર્તે છે. તેથી અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે આયુષ્ય વિના શેષ કર્મોની જેટલી સ્થિતિસત્તા અને જેટલો નવીન સ્થિતિબંધ હોય છે તેની અપેક્ષાએ આ કરણના ચરમ સમયે સંખ્યાતગુણહીન અર્થાત્ સંખ્યાતભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા અને નવીન સ્થિતિબંધ હોય છે.

એજ પ્રમાણે અનિવૃત્તિકરણમાં પણ સ્થિતિઘાતાદિ પાંચે પદાર્થો પ્રવર્તે છે પરંતુ આ કરણથી દર્શનત્રિકનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરવાનો હોવાથી આ ત્રણે પ્રકૃતિઓના સ્થિતિઘાતાદિ ઘણાં મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. તેમજ અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયથી દર્શનત્રિકમાં દેશોપશમના નિદ્રત્તિ અને નિકાયના આ ત્રણમાંથી કોઈપણ કરણો લાગતાં નથી અર્થાત્ દર્શનત્રિકના સત્તાગત દલિકોમાં આ કરણના પ્રથમ સમયથી દેશોપશમના, નિદ્રત્તિ તેમજ નિકાયના થતી નથી.

આ કરણમાં ઘણાં હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયા પછી અસંશિષ્યેન્દ્રિયની સ્થિતિસત્તા જેટલી દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા રહે છે, ત્યાર પછી પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત થયા બાદ ચતુરિન્દ્રિય જીવોને જેટલી સ્થિતિસત્તા હોય છે તેટલી સ્થિતિસત્તા રહે છે. ત્યારબાદ પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત ગયા બાદ તેઽન્દ્રિયોને, પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત ગયા પછી બેઽન્દ્રિયોને અને ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયા પછી એકેન્દ્રિયોને જેટલી સ્થિતિસત્તા હોય છે તેટલી દર્શનત્રિકની સ્થિતિસત્તા રહે છે. ત્યારબાદ પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત ગયા પછી પલ્લોપમ માત્ર પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા ચૂર્ણીકારના મતે અને પંચસંગ્રહના મતે પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા દર્શનત્રિકની રહે છે.

ત્યારપછી દર્શનત્રિકાની જેટલી સ્થિતિસત્તા છે તેના સંખ્યાતા ભાગ કરી એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રાખી શેષ સંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે. પુનઃ બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગના સંખ્યાતા ભાગો કરી એક સંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા સંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે. એમ બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગના હજારો વાર સંખ્યાતા-સંખ્યાતા ભાગો કરી એક એક સંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા સંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે.

એ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિધાત ગયા પછી મિથ્યાત્વમોહનીયની જે સ્થિતિસત્તા છે તેના અસંખ્યાતા ભાગ કરી તેમાંથી એક અસંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે. પુનઃ શેષ રહેલ એક અસંખ્યાતમા ભાગના અસંખ્યાત ભાગ કરી એક અસંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે. એ પ્રમાણે શેષ રહેલ મિથ્યાત્વના એક એક અસંખ્યાતમા ભાગના અસંખ્યાતા-અસંખ્યાતા ભાગો કરી એક-એક અસંખ્યાતમો ભાગ બાકી રાખી શેષ બધા અસંખ્યાતભાગોનો નાશ કરે છે. એ રીતે ઘણાં સ્થિતિધાતો થવાથી મિથ્યાત્વની સ્થિતિ માત્ર એક ઉદયાવલિકા પ્રમાણ રહે છે, અને શેષ સઘળી નાશ થઈ જાય છે.

જે સમયથી સત્તાગત મિથ્યાત્વની સ્થિતિના અસંખ્યાતા ભાગો કરી એક અસંખ્યાતમો ભાગ રાખી અસંખ્યાતા-અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરવાની શરૂઆત કરી છે તે સમયથી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીયના સત્તાગત સ્થિતિના સંખ્યાતા ભાગ કરી એક એક સંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા સંખ્યાતભાગોનો નાશ કરે છે. એમ મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયના પણ ઘણાં સ્થિતિધાતો વ્યતીત થાય છે અને જ્યારે મિથ્યાત્વની સ્થિતિ ઉદયાવલિકા પ્રમાણ રહે છે ત્યારે મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયની પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા રહે છે.

દ્વિચરમ સ્થિતિખંડ સુધી સ્થિતિધાતથી ઉતારેલ મિથ્યાત્વના દલિકોને નીચે સ્વમાં અને મિશ્ર તેમજ સમ્યક્ત્વમાં તથા મિશ્રમોહનીયના સ્થિતિધાતથી ઉતારેલ દલિકોને સ્વમાં અને સમ્યક્ત્વમાં નાંખે છે. તેમજ ચરમ સ્થિતિધાતથી ઉતારેલ મિથ્યાત્વના દલિકોને મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં અને મિશ્રમોહનીયના દલિકોને સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં નાંખે છે. તેમજ સમ્યક્ત્વમોહનીયના દલિકોને પોતાના ઉદયસમયથી ગુણશ્રેણિના ક્રમે ગોઠવે છે.

મિથ્યાત્વની ઉદયાવલિકાને સ્તિબુકસંક્રમથી સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમાવી ભોગવી મિથ્યાત્વની સ્થિતિનો સંપૂર્ણ નાશ કરે છે.

જે સમયે મિથ્યાત્વમોહનીયની માત્ર ઉદયાવલિકા જેટલી સ્થિતિ રહે છે, તે સમયથી સત્તાગત મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીયની સ્થિતિના અસંખ્યાતા ભાગો કરી એક અસંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે. બાકી રહેલ એક અસંખ્યાતમા ભાગના પુનઃ અસંખ્યાતા ભાગો કરી એક અસંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ સઘળા અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરે છે. એમ બાકી રહેલ અસંખ્યાતમા ભાગના વારંવાર અસંખ્યાતા ભાગો કરી એક એક અસંખ્યાતમો ભાગ રાખી શેષ અસંખ્યાતા ભાગોનો નાશ કરી-કરી ઘણાં સ્થિતિધાતો થયા બાદ મિશ્રમોહનીયની સ્થિતિસત્તા ઉદયાવલિકા પ્રમાણ રાખે છે. અને તે ઉદયાવલિકાને પણ સ્તિબુકસંક્રમથી સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમાવી સત્તામાંથી દૂર કરે છે.

જે વખતે મિશ્રમોહનીયની ઉદયાવલિકા બાકી રહે છે તે વખતે સમ્યક્ત્વમોહનીયની સ્થિતિસત્તા આઠ વરસ પ્રમાણ રહે છે તે સમયથી તે આત્માના વિઘ્નરૂપ સર્વધાતી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનો સર્વથા ક્ષય થયેલ છે. અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો પણ અંતર્મુહૂર્તમાં અવશ્ય ક્ષય થવાનો હોવાથી નિશ્ચયનયના મતે તે આત્મા દર્શનમોહનો ક્ષપક કહેવાય છે. જે સમયે સમ્યક્ત્વમોહનીયની આઠ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા રહે છે તે સમયથી સમ્યક્ત્વમોહનીયના દ્વિચરમ સ્થિતિખંડ સુધી અંતર્મુહૂર્તમાં અંતર્મુહૂર્ત-અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા અનેક સ્થિતિખંડો ઉકેરી ઉકેરી નાશ કરે છે.

આ દરેક સ્થિતિખંડો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા હોવા છતાં અંતર્મુહૂર્તના અસંખ્યાત પ્રકારો હોવાથી પહેલા સ્થિતિખંડ કરતાં બીજો સ્થિતિખંડ અસંખ્યાતગુણ મોટા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે. તેનાથી પણ ત્રીજો સ્થિતિખંડ અસંખ્યાતગુણ મોટા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે. એમ દ્વિચરમ સ્થિતિખંડ સુધી સઘળા સ્થિતિખંડો પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિખંડ કરતાં અસંખ્યાતગુણ મોટા મોટા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા હોય છે. આ પ્રમાણે આ ગ્રંથની ટીકા તેમજ પંચસંગ્રહની ટીકામાં બતાવેલ છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિની ચૂર્ણિ તથા પૂ.મલયગિરિજી કૃત ટીકામાં અસંખ્યાતગુણ મોટા મોટા બતાવેલ નથી પરંતુ સામાન્યથી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ બતાવેલ છે.

દરેક સ્થિતિખંડના દલિકોને નીચે ઉતારી ઉદયસમયથી ગુણશ્રેણિના ચરમસમય સુધી પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉત્તરોત્તર પછી-પછીના સમયમાં અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવે છે. અને ગુણશ્રેણિના ચરમસમય ઉપરના પ્રથમસમયથી જે સ્થિતિખંડનો ઘાત કરે છે તેની નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધી વિશેષહીન-હીન ગોઠવે છે. પરંતુ જે સ્થિતિખંડનો ઘાત કરે છે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં ગોઠવતો નથી.

દ્વિચરમ સ્થિતિખંડથી ચરમ સ્થિતિખંડ સંખ્યાતગુણ મોટો હોય છે અને ચરમ સ્થિતિખંડની સાથે ગુણશ્રેણિનો પણ મસ્તક બાજુનો છેલ્લો સંખ્યાતમો ભાગ ખંડાઈ જાય છે, અર્થાત્ નાશ થઈ જાય છે. ગુણશ્રેણિના ખંડાતા છેલ્લા સંખ્યાતમા ભાગ કરતાં પણ ચરમ સ્થિતિખંડ સંખ્યાતગુણ મોટો છે. ચરમ સ્થિતિખંડના દલિકોને ત્યાંથી ઉતારી તેની સાથે અર્થાત્ ચરમસ્થિતિખંડની સાથે જે ગુણશ્રેણિનો ભાગ ખંડાતો નથી તે ભાગના ચરમ સમય સુધી ઉદયસમયથી લઈને અસંખ્યાત-ગુણાકારે ગોઠવે છે. એ પ્રમાણે ચરમ સ્થિતિખંડનો પણ નાશ કરે છે. અને આ ચરમ સ્થિતિખંડનો નાશ થાય ત્યારે ક્ષપક કૃતકરણ કહેવાય છે. અર્થાત્ દર્શનત્રિકની ક્ષપણા માટે શરૂ કરેલ યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણરૂપ ક્રિયાઓ સમાપ્ત થઈ છે જેને-એવો કહેવાય છે.

અનિવૃત્તિકરણમાં ચરમ સ્થિતિખંડનો નાશ થયા પછી સમ્યક્ત્વમોહનીયનો જે થોડો ભાગ હજુ સત્તામાં છે, તેટલો ભાગ સત્તામાં હોય અને જો બદ્ધાયુ હોય તો અનિવૃત્તિકરણ પૂર્ણ થતાંની સાથે આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જાય તો કાળ કરી ચારમાંથી કોઈપણ ગતિમાં જઈ સત્તામાં બાકી રહેલ સમ્યક્ત્વમોહનીયનો શેષ ભાગ ઉદય-ઉદ્દીરણથી ભોગવી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. તેમજ પૂર્વે કૃતકરણ સુધી શુક્લલેશ્યાવાળો હતો પરંતુ ત્યારબાદ પરિણામના અનુસારે કોઈપણ લેશ્યાવાળો થાય છે. માટે જ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામવાની શરૂઆત કરનાર મનુષ્ય જ હોય છે પરંતુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ ચારે ગતિમાં થાય છે, એમ કહેલ છે.

આયુષ્ય ન બાંધેલ, અથવા વૈમાનિકદેવનું, પ્રથમ ત્રણ નરકનું તેમજ યુગલિક મનુષ્ય-તિર્યચનું આયુષ્ય બાંધેલ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામી શકે છે. પરંતુ ભવનપતિ વગેરે ત્રણ નિકાયનું, ચોથી વગેરે નરકનું તેમજ સંખ્યાતવર્ષનું મનુષ્ય-તિર્યચનું આયુષ્ય બાંધેલ જીવો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામી શકતા નથી.

હવે જો અબદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે તો દર્શનત્રિકનો ક્ષય કર્યા પછી અંતર્મુહૂર્તમાં જ ક્ષપકશ્રેણિ કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી તે ચરમશરીરી હોય છે. પરંતુ જો જિનનામકર્મ પહેલાં બાંધી લીધું હોય તો દર્શનત્રિકનો ક્ષય કર્યા પછી ક્ષપકશ્રેણિ ન માંડે પણ અવશ્ય દેવાયુ બાંધીને ઉજે ભવે તીર્થંકર થઈ મોક્ષમાં જાય. અને દેવાયુષ્ય બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામનાર દર્શનત્રિકનો ક્ષય કર્યા બાદ ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે, પરંતુ બાકીના યુગલિક મનુષ્યો તિર્યંકે નરકાયુષ્ય બાંધ્યા પછી જો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે તો તે જીવો ઉપશમશ્રેણિ પણ કરી શકતા નથી. અને તે આત્મા દર્શનત્રિકના ક્ષય કર્યા પછી દેવાયુષ્ય બાંધ્યા પૂર્વે અને પછી પણ તથા દર્શનત્રિકના ક્ષયના પૂર્વે પણ ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે.

દેવ અથવા નરક આયુષ્ય બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે તો જે ભવમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે મનુષ્યનો ભવ, બીજો દેવ અથવા નરકનો ભવ કરી ત્રીજા ભવે મનુષ્ય થઈ મોક્ષમાં જાય છે. પરંતુ જો ત્રીજા ભવમાં મનુષ્ય થતાં ત્યાં કાળ અથવા ક્ષેત્રના પ્રભાવે મોક્ષ પ્રાપ્તિની સામગ્રી ન મળી શકે તો દુષ્પસહસૂરી તેમજ કૃષ્ણવાસુદેવની જેમ ત્યાં દેવાયુષ્ય બાંધી ચોથો ભવ દેવનો કરી મનુષ્યમાં આવી કોઈક જીવો પાંચમા ભવે પણ મોક્ષમાં જાય છે. અને જો યુગલિક મનુષ્ય કે તિર્યચનું આયુષ્ય બાંધ્યા પછી ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે તો તે પહેલો મનુષ્યનો ભવ, બીજો યુગલિક મનુષ્ય કે તિર્યચનો ભવ, યુગલિકો કાળ કરીને અવશ્ય દેવલોકમાં જાય છે માટે ત્રીજો દેવનો ભવ કરી ચોથા ભવે મનુષ્ય થઈ મોક્ષમાં જાય છે. (પેઠઝ નંબર ૨૧૭ થી ૨૨૦ સુધીનું યંત્ર નંબર-૧૫ જુઓ)

:- દુઠું - દર્શનત્રિક ઉપશમના અધિકાર દ્વાર :-

વૈમાનિકદેવનું આયુષ્ય બાંધ્યા પછી જો ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે તો ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે આ વાત પ્રથમ આવી ગઈ છે. અને વૈમાનિકદેવનું આયુષ્ય બાંધેલ અગર કોઈપણ ગતિ પ્રાયોગ્ય આયુષ્ય બાંધ્યા વિના ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે, પરંતુ અન્યજીવો કરી શકતા નથી. તેમજ જો ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ઉપશમશ્રેણિ કરે તો ચારિત્રમોહનીયનો ઉપશમ કરતાં પહેલાં ચોથાથી સાતમા સુધીના ચારમાંથી કોઈપણ ગુણસ્થાનકમાં વર્તમાન આત્માઓ

પ્રથમ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના અથવા જે આચાર્ય ભગવંતો ઉપશમના પણ માને છે તેઓના મતે અનંતાનુબંધિની ઉપશમના કરીને પણ છઠ્ઠા અથવા સાતમા ગુણસ્થાનકે દર્શનત્રિકની ઉપશમના કરે છે...

આ દર્શનત્રિકની ઉપશમના કરતાં પણ યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો કરે છે. અને તેનું સ્વરૂપ જેમ મિથ્યાત્વની ઉપશમના કરતાં અથવા અનંતાનુબંધિની ઉપશમના કરતાં બતાવવામાં આવેલ છે તેમ અહીં પણ સમજવું. પરંતુ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં ગુણસંક્રમ પણ પ્રવર્તે છે. અને અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા ભાગ જાય અને એક ભાગ બાકી રહે ત્યારે ત્રણે દર્શનમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છે. પરંતુ અનુદિત મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકા પ્રમાણ અને ઉદય પ્રાપ્ત સમ્યક્ત્વમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિ બાકી રહેલ અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે છે.

મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રની આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ સ્તિબુક્કસંક્રમથી સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમાવી અને સમ્યક્ત્વમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિ રસોદયથી અનુભવી સત્તામાંથી દૂર કરે છે. ત્રણે પ્રકૃતિઓનો અંતરકરણમાં રહેલ દલિકોને ત્યાંથી દૂર કરી સમ્યક્ત્વની પ્રથમસ્થિતિમાં પ્રક્ષેપી ભોગવીને ક્ષય કરે છે. તેમજ ત્રણેના દ્વિતીય (અંતરકરણની ઉપરની) સ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને અનંતાનુબંધિની ઉપશમનામાં બતાવ્યા પ્રમાણે અસંખ્યાતગુણાકારે ઉપશમાવે છે. અને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો જે ગુણસંક્રમ શરૂ થયો હતો તે અંતરકરણમાં પ્રવેશ કર્યા પછી પણ અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચાલુ રહે છે. ત્યારબાદ અંતરકરણમાંજ આ બન્ને પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ શરૂ થાય છે. શેષ સર્વ સ્વરૂપ પ્રથમની જેમ જ સમજવાનું છે. આ રીતે દર્શનત્રિકની ઉપશમના કરીને ઉપશમસમ્યક્ત્વી અથવા ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વી ચારિત્રમોહનીયને ઉપશમાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. (પેઠઝ નંબર ૨૨૨-૨૨૩માં યંત્ર નંબર-૧૬ જુઓ)

—: ઝમું ચારિત્ર મોહનીય ઉપશમના અધિકાર દ્વાર :-

ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના કરતાં છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનકે હજારોવાર ગમનાગમન કરીને પ્રથમ બતાવેલ સ્વરૂપવાળા યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણો કરે છે, પરંતુ યથાપ્રવૃત્તકરણ અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે, અપૂર્વકરણ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે અને અનિવૃત્તિકરણ અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનકે કરે છે. અર્થાત્ આ ત્રણ ગુણસ્થાનકો ત્રણ કરણ સ્વરૂપ છે.

અહીં અપૂર્વકરણમાં અને અનિવૃત્તિકરણમાં પણ સ્થિતિઘાતાદિ પાંચે પદાર્થો પ્રવર્તે છે, પરંતુ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી સત્તામાં રહેલ બધી અશુભપ્રકૃતિઓનો બધ્યમાન સ્વજાતીય પ્રકૃતિઓમાં ગુણસંક્રમ થાય છે.

હવે અનિવૃત્તિકરણમાં જે વિશેષતા છે, તે બતાવવામાં આવે છે.

આ કરણના પ્રથમ સમયથી સત્તાગત સર્વ કર્મપ્રકૃતિઓના કોઇપણ દલિકોમાં દેશોપશમના, નિદ્રા અને નિકાયના થતી નથી. અર્થાત્ આ ત્રણમાંથી કોઇપણ કરણો લાગતાં નથી. તેમજ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મની જે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા અને સ્થિતિબંધ હોય છે તેની અપેક્ષાએ આ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયે સંખ્યાતગુણહીન અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા અને કંઈક ન્યૂન કોડ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ હોય છે. અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે.

નામ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિ અન્યકર્મ કરતાં ઓછી અને પરસ્પર સમાન હોવાથી આ બન્ને કર્મની સત્તા અને બંધ અન્યકર્મની અપેક્ષાએ અલ્પ હોય છે, નામ તથા ગોત્રકર્મ કરતાં જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ વેદનીય અને અંતરાય આ ચાર કર્મની સ્થિતિ અધિક હોવાથી સત્તા અને બંધ પણ અધિક હોય છે. અને તુલ્ય સ્થિતિવાળા હોવાથી પરસ્પર સમાન હોય છે. અને આ ચાર કર્મ થકી પણ મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા તથા બંધ અધિક હોવાથી સત્તા અને બંધ પણ અધિક હોય છે. અહીં બંધ કંઈક ન્યૂન કોડ સાગરોપમ પ્રમાણ બતાવેલ છે. પરંતુ પંચસંગ્રહમાં બંધ પણ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બતાવેલ છે. આ કરણમાં ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંડનો ઘાત થાય છે. અને પૂર્વ-પૂર્વ સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ પછી-પછીનો નવો-નવો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઓછો ઓછો થાય છે.

હવે આ કરણમાં ઘણાં હજારો સ્થિતિઘાતો વ્યતીત થયા બાદ બંધ અને સત્તા આશ્રયી એક-એક કર્મમાં જે વિશેષતા થાય છે, તે બતાવે છે.

અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા ભાગ જાય અને એક ભાગ બાકી રહે ત્યારે સાતે કર્મનો સ્થિતિબંધ અસંજિપંચેન્દ્રિયની સમાન થાય છે. સ્થિતિઘાત અને અપૂર્વ સ્થિતિબંધ સાથે જ શરૂ થાય છે, અને સાથે જ પૂર્ણ થાય છે. એથી ટીકામાં હજારો સ્થિતિઘાત જણાવેલ હોવાથી હજારો અપૂર્વ સ્થિતિબંધ પણ સમજી લેવાના છે. તેથી પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાતો અને હજારો અપૂર્વ સ્થિતિબંધો ગયા પછી ચતુરિન્દ્રિયના બંધ સમાન સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાત અને હજારો અપૂર્વ સ્થિતિબંધ ગયા પછી તેઈન્દ્રિય સમાન, ત્યારબાદ પુનઃ તેટલાં જ સ્થિતિઘાત અને અપૂર્વ સ્થિતિબંધ વ્યતીત થયા પછી બેઈન્દ્રિય સમાન અને ત્યારબાદ તેટલાં જ સ્થિતિઘાત અને અપૂર્વ સ્થિતિબંધ વ્યતીત થયા પછી એકેન્દ્રિયના બંધ સમાન સાતે કર્મનો સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યારબાદ પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત અને સ્થિતિબંધ વ્યતીત થયે છતાં નામ અને ગોત્રકર્મનો એક પલ્લોપમના પ્રમાણ, જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય અને અંતરાય આ ચાર કર્મનો દોઢ પલ્લોપમ પ્રમાણ અને મોહનીયકર્મનો બે પલ્લોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે...

તેમજ સ્થિતિસત્તાનું અલ્પબહુત્વ પણ બંધની જેમ જ હોય છે અર્થાત્ નામ અને ગોત્રની સ્થિતિસત્તા અન્ય કર્મોની અપેક્ષાએ અલ્પ, તેનાથી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય અને અંતરાય આ ચારની વિશેષાધિક અને તેનાથી પણ મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા વિશેષાધિક હોય છે.

જ્યાં સુધી પલ્લોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ ન થાય ત્યાં સુધી તે તે કર્મના પહેલા-પહેલાના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ પછી પછીના સ્થિતિબંધો પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઓછા ઓછા થાય છે. પરંતુ પલ્લોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી તે-તે કર્મનો પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ પછી પછીના સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ હીન-હીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. માટે પલ્લોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી નામ અને ગોત્રના નવા નવા સ્થિતિબંધો પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણ હીન-હીન થાય છે. પરંતુ શેષ પાંચ કર્મના તો પૂર્વની જેમ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ન્યૂન-ન્યૂન જ થાય છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિઘાત ગયા બાદ જ્ઞાનાવરણ વગેરે ચારે કર્મોનો સ્થિતિબંધ પણ પલ્લોપમ પ્રમાણ થાય છે અને તે વખતે મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ દોઢ પલ્લોપમ પ્રમાણ થાય છે. જ્ઞાનાવરણીય વગેરે ચાર કર્મોનો પલ્લોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી તેઓનો પછીનો સ્થિતિબંધ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણ હીન-હીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો થાય છે. પરંતુ મોહનીયકર્મનો તો નવો નવો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઓછો ઓછો થાય છે. ત્યાર પછી હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ પણ એક પલ્લોપમ પ્રમાણ થાય છે. અને તે પછી અન્યકર્મોની જેમ મોહનીયકર્મનો પણ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ નવો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ હીન-હીન થાય છે...

જ્યારે મોહનીયકર્મનો નવો સ્થિતિબંધ એક પલ્લોપમ પ્રમાણ થાય છે, ત્યારે સ્થિતિસત્તાની અપેક્ષાએ નામ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિસત્તા અલ્પ હોય છે, તેના કરતાં જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચાર કર્મની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર સમાન હોય છે. અને તેથી મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતગુણ અધિક હોય છે. તેમજ જે વખતે મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ એક પલ્લોપમ પ્રમાણ થાય છે તે પછી પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ નામ અને ગોત્રકર્મનો નવો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણહીન એટલે કે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. તેથી તે વખતે નામ તથા ગોત્રકર્મની સ્થિતિસત્તા અલ્પ અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. આ બે કર્મથી જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચાર કર્મની અસંખ્યાતગુણ તથા પરસ્પર તુલ્ય અને તેથી મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતગુણ હોય છે.

એમ નામ અને ગોત્રકર્મનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ થયા પછી હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચાર કર્મોનો નવો સ્થિતિબંધ પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણહીન એટલે કે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. તે વખતે નામ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિસત્તા અન્ય કર્મોની અપેક્ષાએ અલ્પ અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. આ બે કર્મથી જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચાર કર્મોની અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. અને આ ચાર કર્મથી પણ મોહનીયકર્મની સ્થિતિસત્તા અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં એકી સાથે એકદમ મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કરે છે એટલું જ નહિ પરંતુ મોહનીયકર્મનો નવો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ચાર કર્મના સ્થિતિબંધથી પણ અસંખ્યાતગુણહીન કરે છે. અને તે વખતે અપવર્તનાકરણ દ્વારા સત્તામાંથી પણ મોહનીયકર્મની એક જ સ્થિતિઘાતમાં

ઘણી જ સ્થિતિસત્તા ઘટાડી જ્ઞાનાવરણ વગેરે ચાર કર્મથી અસંખ્યાતગુણ જે સ્થિતિસત્તા હતી તેના બદલે અસંખ્યાતગુણહીન કરે છે. અને અસંખ્યાતગુણહીન કર્યા પછી સત્તાની અપેક્ષાએ પણ અન્ય કર્મોથી નામ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિસત્તા અલ્પ અને પરસ્પર તુલ્ય, તેનાથી મોહનીયકર્મની અસંખ્યાતગુણ અને તેથી પણ જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચાર કર્મની સ્થિતિસત્તા અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે.

મોહનીયકર્મનો એકી સાથે મોટો સ્થિતિઘાત અને ઘણો સ્થિતિબંધ ઓછો કરી જ્ઞાનાવરણાદિ ચાર કર્મની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણ હીન સ્થિતિસત્તા અને સ્થિતિબંધ કર્યા પછી પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત ગયા બાદ નામ અને ગોત્રકર્મ કરતાં પણ મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ એકદમ ઘટાડી અસંખ્યાતગુણહીન કરે છે. અને જ્યારે મોહનીયનો અસંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિબંધ કરે છે ત્યારે બંધની અપેક્ષાએ મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ સૌથી અલ્પ, તે થકી નામ અને ગોત્રકર્મનો અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય અને તેથી પણ જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચારકર્મનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર સમાન થાય છે.

હમણાં સુધી જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ચાર કર્મનો સ્થિતિબંધ સમાન હતો, પરંતુ હવે પછી હજારો સ્થિતિઘાત અથવા હજારો સ્થિતિબંધ જાય ત્યારે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ત્રણ ધાતિકર્મનો સ્થિતિબંધ એકદમ ઘટાડી વેદનીયકર્મ કરતાં અસંખ્યાતગુણહીન કરે છે. એટલે કે આ ત્રણ કર્મની અપેક્ષાએ વેદનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાત ગુણ થઈ જાય છે. તેથી તે વખતે મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ સૌથી અલ્પ, તે થકી નામ અને ગોત્રકર્મનો અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય. આ બે કર્મ થકી જ્ઞાનાવરણ; દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય તેમ જ જ્ઞાનાવરણ વિગેરેથી પણ વેદનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાત જાય ત્યારે પહેલાં જે જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ત્રણ કર્મનો સ્થિતિબંધ નામ અને ગોત્ર કરતાં અસંખ્યાતગુણ હતો તેના બદલે અસંખ્યાતગુણહીન અર્થાત્ નામ અને ગોત્રકર્મની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થઈ જાય છે. અહીં બંધ આશ્રયી અલ્પ-બહુત્વ વિચારીએ-તો મોહનીયકર્મનો સૌથી અલ્પ, તે થકી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય આ ત્રણ કર્મનો અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય, તે થકી નામ અને ગોત્રનો અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય અને તે થકી પણ વેદનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. આ સ્થળે પંચસંગ્રહ ઉપશમનાકરણ ગાથા પૃષ્ઠમાં નામ અને ગોત્ર થકી વેદનીયનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ બતાવેલ છે...તત્ત્વ તો બહુશ્રુતો જાણે.

અહીં તેમજ હવે પછી સર્વત્ર સ્થિતિબંધના અલ્પબહુત્વની જેમ જ સ્થિતિસત્તાનું અલ્પબહુત્વ પણ હોય છે.

જે સમયે સાતે કર્મનો સ્થિતિબંધ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે, તે સમયથી અસંખ્યાત સમયોમાં બંધાયેલ સત્તાગત દલિકોની જ ઉદીરણ થાય છે. પરંતુ તેથી અધિક કાળ પહેલાં બંધાયેલ સત્તાગત દલિકોની ઉદીરણ થતી નથી, ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ અને દાનાન્તરાયનો દેશઘાતિ રસ બંધાય છે ત્યાર બાદ પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત જાય ત્યારે અવધિજ્ઞાનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ અને લાભાન્તરાય આ ત્રણનો, ત્યાર પછી પુનઃ હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ અને ભોગાન્તરાય આ ત્રણનો, ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાતો ગયે છતાં અનુક્રમે ચક્ષુદર્શનાવરણ, ત્યારબાદ મતિજ્ઞાનાવરણ તથા ઉપભોગાન્તરાય અને ત્યારબાદ વીર્યાન્તરાયનો દેશઘાતિ રસ બંધાય છે.

અહીં જે જે સમયે જે જે પ્રકૃતિઓનો દેશઘાતિ રસ બંધાય છે તેના પૂર્વના સમય સુધી બન્ને શ્રેણીઓમાં તે તે પ્રકૃતિઓનો સર્વઘાતિ રસ પણ બંધાતો હતો, પરંતુ કેવલ દેશઘાતિ નહિ. એમ સમજવું.

વીર્યાન્તરાયનો દેશઘાતિ રસબંધ થયા પછી સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ વિગેરે બાર કષાય અને નવ નોકષાય એમ ચારિત્રમોહનીયની એકવીસ પ્રકૃતિઓનું અંતરકરણ કરવાની ક્રિયા શરૂ કરે છે. તે અંતરકરણ ક્રિયાનો કાળ એક સ્થિતિઘાત અથવા અપૂર્વ સ્થિતિબંધના કાળ સમાન અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે.

તે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણના કાળવાળી અંતરકરણક્રિયા દ્વારા એક જીવ આશ્રયી વેદમાન ચાર સંજવલનમાંથી એક સંજવલન અને વેદમાન ત્રણમાંથી એક વેદ, એમ બે પ્રકૃતિઓની પ્રથમ સ્થિતિ શ્રેણીમાં જ્યાં સુધી પોતપોતાનો ઉદય રહેવાનો છે, ત્યાં સુધી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અને શેષ ઓગણીસ પ્રકૃતિઓની આવલિકા પ્રમાણ અને અનેક જીવો આશ્રયી ચાર સંજવલન અને ત્રણ વેદની પ્રથમસ્થિતિ શ્રેણીમાં પોતપોતાનો જ્યાં સુધી ઉદય રહેવાનો છે ત્યાં સુધી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અને શેષ ચૌદ પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા પ્રમાણ રાખી, વચ્ચેમાં અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જગ્યામાં રહેલ ભોગવવા યોગ્ય એકવીસ

પ્રકૃતિઓના દલિકોને ત્યાંથી દૂર કરી હવે પછી બતાવવામાં આવશે, તે પ્રમાણે અન્યત્ર ગોઠવી તેની સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરે છે.

ત્યાં નપુંસકવેદ વિગેરે ત્રણ વેદોદયવાળા ત્રણ અલગ અલગ જીવો શ્રેણિનો પ્રારંભ કરે, તો જે સ્થાને નપુંસકવેદે શ્રેણિ માંડનારને નપુંસકવેદનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે તે સ્થાને સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ માંડનારને સ્ત્રીવેદનો પણ ઉદય વિચ્છેદ થાય છે. માટે આ બન્ને વેદનો સ્વોદયકાળ સમાન છે. અને આ બે વેદે શ્રેણિ માંડનારને જ્યાં વેદોદયનો વિચ્છેદ થાય છે તેના કરતાં પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને સંખ્યાતગુણ કાળ ગયા પછી પુરુષવેદનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે, આમ અહીં જણાવેલ છે. તેથી પૂર્વોક્ત બે વેદોની અપેક્ષાએ પુરુષવેદનો ઉદયકાળ સંખ્યાતગુણ આવે. પરંતુ ચૂર્ણીકારના મતે પૂર્વોક્ત બે વેદનો ઉદય વિચ્છેદ થયા પછી સંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ કાળ ગયા બાદ પુરુષવેદનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે. તેથી પૂર્વોક્ત બે વેદોના સ્વોદયકાળથી પુરુષવેદનો સ્વોદયકાળ સંખ્યાતભાગ અધિક હોય છે.

પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને જે જગ્યાએ પુરુષવેદનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે, તેના કરતાં સંઠ કોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને કોધનો ઉદય અમુક કાળ પછી વિચ્છેદ થાય છે. તેના કરતાં સંજવલન માનોદયે શ્રેણિ માંડનારને માનનો ઉદય અમુક કાળ પછી વિચ્છેદ થાય છે. તેના કરતાં સંઠ માયાએ શ્રેણિ માંડનારને અમુક કાળ પછી માયાનો અને તેના કરતાં પણ સંઠ લોભે શ્રેણિ માંડનારને અમુક કાળ ગયા પછી બાદરલોભનો ઉદય વિચ્છેદ થાય છે. માટે પુરુષવેદના ઉદયથી સંઠ કોધાદિ ચારેનો ઉદયકાળ ક્રમશઃ વિશેષાધિક છે. અને પ્રથમસ્થિતિ પ્રજા પોતપોતાના ઉદયકાળ પ્રમાણ થાય છે. તથા શેષ અનુદિત પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકા માત્ર હોય છે, માટે જ પ્રથમ સ્થિતિની અપેક્ષાએ એકવીસે પ્રકૃતિઓની અંતરકરણ રૂપ ખાલી જગ્યા એક સરખી હોતી નથી, પરંતુ સહેજ આગળ પાછળ હોવાથી વિષમ હોય છે. અને બીજી ઉપરની સ્થિતિની અપેક્ષાએ અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યા સમાન હોય છે.

અહીં જે વેદના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયો હોય તે વેદનો ઉદય વિચ્છેદ થયા પછી અન્ય વેદનો ઉદય થતો નથી તેથી આત્મા અવેદી થાય છે, પરંતુ સંજવલન કષાયો માટે તેમ નથી. કારણ કે જો કોધોદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયો હોય તો કોધના ઉદયના વિચ્છેદ થયા બાદ ક્રમશઃ માન, માયા અને લોભનો. સંઠ માનોદયે શ્રેણિ ઉપર ચઢ્યો હોય તો માનનો ઉદય વિચ્છેદ થયા બાદ ક્રમશઃ માયા અને લોભનો, સંજવલન માયાના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયો હોય તો માયાનો ઉદય વિચ્છેદ થયા બાદ સંઠ લોભનો ઉદય થાય છે. સંઠ લોભના ઉદયે શ્રેણિ પર ચડ્યો હોય તો નવમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી બાદર લોભનો જ ઉદય હોય છે, અને પછી દસમા ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ લોભનો ઉદય હોય છે.

અનુદિત પ્રકૃતિઓની આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ સ્તિબુકસંક્રમથી વેદમાન પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમાવી ભોગવી દૂર કરે છે અને વેદમાન પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ ભોગવીને સત્તામાંથી દૂર કરે છે. જે પ્રકૃતિઓના બંધ અને ઉદય ચાલુ હોય તે પ્રકૃતિઓના અંતરકરણના દલિકો ત્યાંથી લઈ અંતરકરણની ઉપરની અને નીચેની એમ બન્ને સ્થિતિઓમાં પ્રક્ષેપે છે. જે પ્રકૃતિઓનો કેવલ બંધ હોય પણ ઉદય ન હોય તે પ્રકૃતિઓના અંતરકરણના દલિકોને પોતાની ઉપરની સ્થિતિમાં, જે પ્રકૃતિઓનો બંધ ન હોય પરંતુ કેવલ ઉદય હોય તે પ્રકૃતિઓના અંતરકરણના દલિકોને પોતાની પ્રથમસ્થિતિમાં, તેમ જ જે પ્રકૃતિઓનો બંધ કે ઉદય બેમાંથી એકે ન હોય તે પ્રકૃતિઓના અંતરકરણના દલિકોને બધ્યમાન સ્વજાતીય પર-પ્રકૃતિમાં પ્રક્ષેપે છે.

જેમ-પુરુષવેદના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો બંધ અને ઉદય બન્ને હોવાથી તેના અંતરકરણના દલિકોને નીચેની અને ઉપરની એમ બન્ને સ્થિતિઓમાં નાંખે છે. સ્ત્રીવેદ અથવા નપુંસકવેદના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો બંધ હોય છે પરંતુ ઉદય ન હોવાથી પુરુષવેદના દલિકોને માત્ર બીજી સ્થિતિમાં, સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ માંડનારને સ્ત્રીવેદનો ઉદય હોય છે પરંતુ બંધ હોતો નથી માટે તેના અંતરકરણના દલિકોને પ્રથમસ્થિતિમાં અને મધ્યના આઠ કષાય તેમજ હાસ્યષટ્ક આ ચૌદ પ્રકૃતિઓનો બંધ કે ઉદય બેમાંથી એકે ન હોવાથી તે પ્રકૃતિઓના અંતરકરણના દલિકોને બધ્યમાન સંઠ કષાયોમાં સંક્રમાવે છે.

શંકા-સંજવલન કોધ-માન-માયા અને લોભના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારને કોધાદિ ચારેની પ્રથમસ્થિતિ પોત-પોતાના ઉદયકાળ પ્રમાણ હોવાથી ત્યાં સુધી કોધાદિનો ઉદય હોઈ શકે, પરંતુ અન્ય ત્રણ સંજવલન કષાયની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા પ્રમાણ જ હોય છે, અને તે પણ નપુંસકવેદાદિના ઉપશમ થયા પહેલાં જ સ્તિબુકસંક્રમથી દૂર થઈ જાય છે. અને પછી તો અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યા જ હોય છે. તેથી કોધના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને કોધના ઉદય

વિચ્છેદ પછી ક્રમશઃ માનાદિ ત્રણનો, માનના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને માનના ઉદય વિચ્છેદ થયા પછી માયાદિ બેનો, અને માયાના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને માયાનો ઉદય વિચ્છેદ થયા પછી લોભનો ઉદય ક્યાંથી થાય ? કારણ કે ત્યાં તે તે પ્રકૃતિઓના ભોગયવા યોગ્ય દલિકોનો જ અભાવ છે....

સમાધાન-જેમ ક્ષપકશ્રેણિમાં જે જે કષાયના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયેલ હોય તે તે કષાયનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ પછી પછીના કષાયના દલિકોને આકર્ષી અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યામાં લાવી પોત પોતાના ઉદયકાળથી એક આવલિકા અધિક પ્રથમ સ્થિતિરૂપે બનાવીને ભોગવે છે. તેમ અહીં પણ ક્રોધનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ માનના, માનનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીય સ્થિતિમાં રહેલ માયાના. માયાનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ લોભના દલિકોને આકર્ષી પોતપોતાના ઉદયકાળ પ્રમાણથી એક આવલિકા અધિક ક્રમશઃ માન, માયા અને લોભની પ્રથમસ્થિતિ બનાવી ભોગવે છે. એજ પ્રમાણે માનના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને માનનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ માયાના અને માયાનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ લોભના દલિકોને આકર્ષી માયા અને લોભની પોત પોતાના ઉદયકાળ પ્રમાણથી એક આવલિકા અધિક પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે અને ભોગવે છે. એજ પ્રમાણે માયાના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને માયાનો ઉદય વિચ્છેદ થાય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ લોભના દલિકોને આકર્ષી પ્રથમ નવમા ગુણસ્થાનકના બાકી રહેલ કાળ પ્રમાણથી એક આવલિકા અધિક લોભની પ્રથમસ્થિતિ બનાવી ભોગવે છે માટે કોઈ જાતનો વિરોધ લાગતો નથી અને ઉપરોક્ત શંકાને પણ સ્થાન નથી.

ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંજવલન ક્રોધનો ઉદય હોય છે, માનના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય માનનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંજવલન માનનો ઉદય હોય છે, માયાના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય માયાનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંજવલન માયાનો ઉદય હોય છે. અને સંજવલન લોભના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારને જ્યાં સુધી અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય લોભનો ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી એટલે કે નવમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી સંજવલન બાદર લોભનો ઉદય હોય છે. પછી દસમા ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ લોભનો ઉદય હોય છે.

જે સમયે અંતરકરણ કરવાની ક્રિયા સમાપ્ત થાય છે તેના પછીના સમયથી આ સાત પદાર્થો પ્રવર્તે....

(૧) હમણાં સુધી મોહનીયકર્મનો રસ દ્વિસ્થાનિક વગેરે બંધાતો હતો પરંતુ હવેથી એકસ્થાનિક બંધાય....

(૨) મોહનીયકર્મનો નવીન સ્થિતિબંધ સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ અને ઉદય તથા ઉદીરણા પણ સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ હોય.

(૩) હમણાં સુધી બધ્યમાન પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ઉદીરણા થતી હતી, પરંતુ હવે બધ્યમાન દરેક પ્રકૃતિઓની બંધ સમયથી છ આવલિકા વ્યતીત થયા પછી ઉદીરણા થાય.

(૪) હમણાં સુધી મોહનીયકર્મની બધ્યમાન પુરુષવેદ અને સંજવલન કષાય ચતુષ્ક આ પાંચનો અરસપરસ સંક્રમ થતો હતો પરંતુ હવેથી પુરુષવેદનો સંક્રોધાદિ ચારમાં, સંક્રોધનો સંક્રમાનાદિ ત્રણમાં થાય પણ પુરુષવેદમાં ન થાય. સંક્રમાનનો સંક્રમાયા અને લોભમાં થાય પરંતુ પુરુષવેદ અને સંજવલન ક્રોધમાં ન થાય, સંક્રમાયાનો સંક્રમ સંક્રલોભમાં થાય પરંતુ પુરુષવેદ તેમજ સંક્રોધ તથા માનમાં ન થાય તેથી સંક્રલોભનો કોઈમાં સંક્રમ ન થાય, અર્થાત્ સંક્રમનો જ અભાવ થાય.

(૫) હવેથી મોહનીયકર્મનો નવો નવો સ્થિતિબંધ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણહીન-હીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય.

(૬) શેષ કર્મોનો નવો નવો સ્થિતિબંધ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણહીન-હીન અર્થાત્ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય.

(૭) દ્વિતીયસ્થિતિગત નપુંસકવેદના દલિકોને ઉપશમાવવાની શરૂઆત થાય.

ત્યાં પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉત્તરોત્તર-સમયે અસંખ્યાતગુણ ઉપશમાવે છે. અને જે જે સમયે જેટલું જેટલું દલિક ઉપશમાવે છે તેની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણ પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમાવે છે, એમ નપુંસકવેદ ઉપશમાવવાના દ્વિચરમ સમય સુધી સમજવું, પરંતુ ચરમ સમયે તો જે અન્ય પ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે, તેના કરતાં અસંખ્યાતગુણ ઉપશમાવે છે.

અહીં વેદમાન સઘળા કર્મોની ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી ઘણાં દલિકો ઉતારી ગુણશ્રેણિમાં ગોઠવેલ હોવાથી અને ગુણશ્રેણિની ઉપરની સ્થિતિઓમાં દલિકો અલ્પ હોવાથી ઉદીરણાથી થોડા દલિકો ઉદયમાં આવે છે. અને તેની અપેક્ષાએ સ્વાભાવિક રીતે ઉદયમાં આવતાં દલિકો અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

આ રીતે નપુંસકવેદ ઉપશમ થયા બાદ હજારો સ્થિતિઘાત પ્રમાણ કાળમાં એજ ક્રમે સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ કરે છે, પરંતુ સ્ત્રીવેદની ઉપશમન ક્રિયાના કાળનો સંખ્યાતમો ભાગ ગયા પછી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અને અંતરાય આ ત્રણ ઘાતિ કર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ કરે છે. ત્યારબાદ આ ત્રણ કર્મનો નવો નવો સ્થિતિબંધ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણહીન-હીન એટલે કે સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કરે છે. અને હમણાં સુધી કેવલજ્ઞાનાવરણ વિના ચાર જ્ઞાનાવરણ અને કેવલદર્શનાવરણ વિના ત્રણ દર્શનાવરણ આ સાત પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય દ્વિસ્થાનિક રસ બંધાતો હતો પરંતુ તેના બદલે જે સમયથી જ્ઞાનાવરણ વિગેરે ત્રણ કર્મનો સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે તે સમયથી એકસ્થાનિક રસબંધ થાય છે. ત્યાર પછી હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થયે છતાં સંપૂર્ણપણે સ્ત્રીવેદ ઉપશમી જાય છે, સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ થયા પછી તુરત જ હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદ આ સાત પ્રકૃતિઓની નપુંસકવેદની જેમ એકી સાથે ઉપશમન ક્રિયા શરૂ કરે છે.

આ સાત પ્રકૃતિઓની ઉપશમન ક્રિયાના કાળનો એક સંખ્યાતમો ભાગ ગયા પછી નામ અને ગોત્ર આ બે કર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ થાય છે અને તે વખતે વેદનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ થાય છે. પણ તે વેદનીયકર્મનો અસંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ છેલ્લો સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયા પછી સર્વ કર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ થાય છે.

હવે પછી પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ દરેક કર્મનો નવો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન-હીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થાય ત્યારે હાસ્યષટ્કનો સંપૂર્ણ ઉપશમ થાય છે. અને જે સમયે હાસ્યષટ્કનો સંપૂર્ણ ઉપશમ થાય છે, તે સમયે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ એક સમય પ્રમાણ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં સમયન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ દલિક છોડી શેષ સર્વ દલિક ઉપશમી જાય છે. અને તે સમયે પુરુષવેદનો ચરમ સ્થિતિબંધ સોળ વર્ષ પ્રમાણ થાય છે.

પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકા પ્રમાણ બાકી હોય ત્યારે દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી ઉદીરણા પ્રયોગ દ્વારા દલિકો પુરુષવેદની ઉદયાવલિકામાં આવતા નથી, માટે આગાલ બંધ પડે છે, પરંતુ ઉદીરણા ચાલુ હોય છે. તેમજ પ્રથમસ્થિતિ સમયન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદ અપતદ્ગ્રહ થાય છે, માટે તે સમયથી હાસ્યષટ્કના દલિકો પુરુષવેદમાં સંક્રમતા નથી પરંતુ સંકોધાદિમાં સંક્રમે છે તેમજ એક સમય પ્રમાણ પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ ભોગવ્યા બાદ આત્મા અવેદક થાય છે. અને જે સમયે આત્મા અવેદક થાય છે તે સમયે દ્વિતીયસ્થિતિમાં બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ પુરુષવેદનું દલિક અનુપશાંત હોય છે, કારણ કે જે સમયે જે કર્મ બંધાય છે અથવા અન્ય પ્રકૃતિમાંથી સંક્રમીને આવે છે. તે સમયથી એક આવલિકા કાળ સુધી તેમાં કોઈ કરણ લાગતું નથી. માટે બંધાવલિકા અથવા સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ બીજી આવલિકાના પ્રથમ સમયથી તેને સંક્રમાવવાની અથવા ઉપશમાવવાની ક્રિયા શરૂ કરે છે. અને તેને સંપૂર્ણ સંક્રમાવતાં અથવા ઉપશમાવતાં બીજી આવલિકા પૂર્ણ થઈ જાય છે, અર્થાત્ બીજી આવલિકાના ચરમ સમયે સંપૂર્ણ સંક્રમ અથવા ઉપશમ થઈ જાય છે.

દા. ત. આઠમા સમયે બંધવિચ્છેદ થાય તો નવમો સમય બંધવિચ્છેદ પછીનો સમય ગણાય. તેથી બંધ વિચ્છેદ પછીના સમયે એટલે નવમા સમયે શરૂઆતના પહેલા સમયે બંધાયેલ અથવા અન્ય પ્રકૃતિના સંક્રમથી આવેલ દલિકની (અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ આવલિકાને પણ અસત્કલ્પનાએ ચાર સમયની ગણીએ તો) ચોથા સમયે બંધાવલિકા અથવા સંક્રમાવલિકા પૂર્ણ થવાથી પાંચમા સમયે સંક્રમ અથવા ઉપશમ શરૂ થાય અને તે આઠમા સમયે સંપૂર્ણ સંક્રમી અથવા ઉપશમી જાય.

એ રીતે બીજા સમયે બંધાયેલ અથવા અન્ય પ્રકૃતિના સંક્રમથી આવેલ દલિકની બંધાવલિકા અથવા સંક્રમાવલિકા પાંચમા સમયે પૂર્ણ થાય, છઠ્ઠા સમયે તેનો સંક્રમ અથવા ઉપશમ કરવાની શરૂઆત કરે અને ચાર સમયાત્મક બીજી આવલિકાના ચરમ સમયે એટલે નવમા સમયે સંપૂર્ણ સંક્રમી જાય અથવા ઉપશમી જાય.

પરંતુ ત્રીજા સમયે બંધાયેલ અથવા સંક્રમથી આવેલ દલિકોનો નવમા સમય સુધી સંપૂર્ણ સંક્રમ અથવા ઉપશમ થતો નથી. તેથી ત્રીજા સમયે બંધાયેલ અથવા સંક્રમથી આવેલ દલિક નવમા સમય સુધી સત્તામાં હોય છે, આ રીતે તે પછીના

આઠમા સમય સુધી બંધાયેલ અથવા સંક્રમથી આવેલ દરેક દલિકોનો અમુક ભાગ સંક્રમવા કે ઉપશમવા છતાં અમુક દલિકો સત્તામાં પણ રહી જાય છે. તેથી બંધવિચ્છેદ પછીના એટલે નવમા સમયે ત્રીજાથી આઠમા સમય સુધી બંધાયેલા અથવા સંક્રમથી આવેલ છ સમયના દલિકો રહી જાય છે. અને ચાર સમયની આવલિકા કલ્પેલ હોવાથી છ સમયો એટલે બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કહી શકાય, માટે જ પુરુષવેદના બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલ દલિક અનુપશાંત હોય છે.

એ જ પ્રમાણે ક્રોધાદિ ચારે સંક્રમણોના બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ ક્રોધાદિના દલિકો પણ અનુપશાંત હોય છે. અને જે સમયે પુરુષવેદનો સોળ વર્ષ પ્રમાણ બંધ થાય છે, તે સમયે ચારે સંક્રમણોનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે....

અવેદકના પ્રથમ સમયે બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ પુરુષવેદનું જે દલિક અનુપશાંત છે, તેને તે જ સમયથી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળ સુધી ક્રમશઃ પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉત્તરોત્તર પછી પછીના સમયે અસંખ્યાતગુણાકારે ઉપશમાવે છે. અને બધ્ધમાન સંક્રમણોમાં યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ દ્વારા પહેલા સમયે ઘણું અને પછી પછીના સમયે વિશેષહીન-હીન સંક્રમાવે છે. એમ જે સમયે અવેદક થાય છે તે સમયથી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકાના અંતે પુરુષવેદ સંપૂર્ણ ઉપશાંત થાય છે. અને તે સમયે ચારે સંક્રમણોનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ છે. અહીં પંચસંગ્રહના મતે સંજવલન કષાયનો બંધ ૩૨ વર્ષ કલ્પો છે, તેમજ મોહનીય વિના શેષ કર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ થાય છે.

અવેદકના પ્રથમ સમયથી અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય અને સંજવલન એ ત્રણે ક્રોધને એક સાથે ઉપશમાવવાની શરૂઆત કરે છે, અને ઉત્તરોત્તર દરેક સમયે અસંખ્યાતગુણ ઉપશમાવે છે, તેમજ આ ત્રણ ક્રોધની ઉપશમન ક્રિયા શરૂ કરે તે વખતે જે સ્થિતિબંધ થાય છે તે સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયા પછી ચારે સંજવલનનો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતભાગહીન અને શેષ કર્મોનો સંખ્યાતગુણહીન એટલે સંખ્યાતમા ભાગ કરે છે.

જ્યારે સંક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ત્રણ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે સંક્રોધ અપતદ્ગ્રહ થાય છે, માટે તે સમયથી સત્તાગત અન્ય પ્રકૃતિઓના દલિકો સંક્રોધમાં સંક્રમતા નથી, પરંતુ માનાદિ ત્રણમાં સંક્રમે છે. સંક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકા પ્રમાણ શેષ રહે ત્યારે આગાલ પણ બંધ પડે છે, અને પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે સંક્રોધના બંધ-ઉદય-અને ઉદીરણા એકી સાથે વિચ્છેદ થાય છે અને તે સમયે અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ક્રોધ સંપૂર્ણ ઉપશાંત થાય છે. જે સમયે સંજવલન ક્રોધના બંધાદિ વિચ્છેદ થાય છે તે સમયે પ્રથમસ્થિતિમાં એક આવલિકા અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ દલિકને છોડી સંજવલન ક્રોધનું પણ અન્ય સર્વ દલિક ઉપશાંત થયેલ હોય છે. પ્રથમસ્થિતિગત આવલિકાને સ્તિબુક સંક્રમથી માનમાં, માનની પ્રથમ સ્થિતિગત આવલિકાને માયામાં, માયાની લોભમાં અને બાદર લોભની પ્રથમસ્થિતિગત આવલિકાને દસમા ગુણસ્થાનકે કિટ્ટિઓમાં સંક્રમાવી ભોગવી દૂર કરે છે.

ક્રોધની દ્વિતીયસ્થિતિમાં બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે જે બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ દલિક અનુપશાંત છે તેને બંધવિચ્છેદ પછીના સમયથી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાંજ પુરુષવેદની જેમ ઉપશમાવે છે, અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી બધ્ધમાન પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમાવી સંપૂર્ણ ઉપશાંત કરે છે. એ જ પ્રમાણે માન અને માયાના બંધોદય વિચ્છેદ પછીના સમયે દ્વિતીયસ્થિતિમાં બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ જે દલિકો અનુપશાંત હોય છે તેઓને તેટલાં જ કાળમાં પુરુષવેદની જેમ ઉપશમાવી અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવી સંપૂર્ણપણે ઉપશમાવે છે.

લોભના બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે જે બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ દલિકો અનુપશાંત હોય છે. તેઓને દસમા ગુણસ્થાનકે તેટલાં જ કાળમાં સંપૂર્ણપણે સ્વસ્થાનમાં ઉપશમાવે છે. પરંતુ મોહનીયકર્મની કોઈપણ પ્રકૃતિનો બંધ ન હોવાથી સંક્રમાવતો નથી.

સંક્રોધના બંધવિચ્છેદ સમયે ચારે સંક્રમણોનો સ્થિતિબંધ ચાર માસ પ્રમાણ હોય છે. અને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે છ કર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણ હોય છે, જે સમયે સંક્રોધના બંધોદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ થાય છે, તેના પછીના સમયથી માનના દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને આકર્ષી અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યામાં લાવી આ ગુણસ્થાનકે

જેટલો કાળ માનનો ઉદય રહેવાનો છે તેટલાંથી એક આવલિકા વધારે કાળ સુધીમાં પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી પછી-પછીના સમયમાં અસંખ્યાતગુણાકારે દલિકો ગોઠવી પ્રથમસ્થિતિ બનાવી તેનો ઉદય કરે છે.

સંમાનોદયના પ્રથમ સમયે માન વગેરે ત્રણેનો સ્થિતિબંધ ચાર માસ પ્રમાણ હોય છે અને તે જ સમયથી અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય અને સંજવલન એ ત્રણ માનને ઉપશમાવવાની શરૂઆત કરે છે. જ્યારે માનની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ત્રણ આવલિકા રહે છે ત્યારે સંમાન અપતદ્ગ્રહ થાય છે. માટે તે સમયથી અન્યપ્રકૃતિના દલિકો સંમાનમાં સંક્રમતા નથી, પરંતુ માયા અને લોભમાં સંક્રમે છે. સંમાનની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે આગાલ બંધ પડે છે. તેમજ પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય માનનો સંપૂર્ણ ઉપશમ થઈ જાય છે. અને સંમાનના બંધ-ઉદય અને ઉદીરણનો વિચ્છેદ થાય છે. તેમજ તે સમયે માનની પ્રથમસ્થિતિમાં એક આવલિકા અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલ દલિક વિના સંમાનનું પણ સર્વ દલિક ઉપશાંત થયેલું હોય છે.

સંમાનના બંધવિચ્છેદ સમયે સંમાન વિગેરે ત્રણ કષાયનો સ્થિતિબંધ બે માસ પ્રમાણ અને શેષ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ હોય છે. સંમાનના બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે સંમાયાના દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને આકર્ષી નવમા ગુણસ્થાનકે જેટલો કાળ માયાનો ઉદય રહેવાનો છે, તેટલાથી આવલિકા અધિક કાળ પ્રમાણ અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યામાં દલિકો લાવી ગુણશ્રેણીના-ક્રમે ઉદય સમયથી લઈ અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવી પ્રથમસ્થિતિ બનાવી તેને વેદે છે.

માયોદયના પ્રથમ સમયથી અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય અને સંજવલન આ ત્રણે માયાને ઉપશમાવવાની શરૂઆત કરે છે, અને સંમાયાની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ત્રણ આવલિકા રહે ત્યારે સંમાયા અપતદ્ગ્રહ થવાથી અન્ય પ્રકૃતિના દલિકો તેમાં સંક્રમતાં નથી પરંતુ લોભમાંજ સંક્રમે છે. તેમજ સંમાયાની પ્રથમસ્થિતિ બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે આગાલ બંધ પડે છે, અને એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે સંમાયાના બંધ-ઉદય-ઉદીરણ એકી સાથે વિચ્છેદ થાય છે, અને તેજ સમયે અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય માયાનો સંપૂર્ણ ઉપશમ થઈ જાય છે. પરંતુ સંમાયાનું પ્રથમ સ્થિતિમાં એક આવલિકા અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ દલિક અનુપશાંત હોય છે. અને તે અનુપશાંત દલિકને પણ તે સમયથી સમયોન બે આવલિકા કાળમાં ઉપશમાવે છે.

સંમાયાના બંધવિચ્છેદ સમયે સંમાયા અને લોભનો એક માસ પ્રમાણ અને શેષ કર્મોનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. માયોદયના વિચ્છેદ પછીના સમયે લોભના દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને આકર્ષી હવે પછી જેટલો કાળ લોભનો ઉદય રહેવાનો છે તેટલાં કાળના ત્રણ ભાગ કલ્પી તેના બે ભાગ પ્રમાણ કાળમાં એટલે કે નવમા ગુણસ્થાનકના કાળથી એક આવલિકા અધિક કાળ પ્રમાણ અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યામાં દલિકો લાવી પ્રથમ સમયથી અસંખ્યાતગુણાકારે ગોઠવી પ્રથમસ્થિતિ બનાવી તેનો ઉદય શરૂ કરે છે. તેમજ સંમાયાના બંધવિચ્છેદ પછીના સમયે અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય અને સંજવલન એ ત્રણે લોભને ઉપશમાવવાની શરૂઆત કરે છે. તેમજ સંલોભની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે સંલોભ અપતદ્ગ્રહ થવાથી બંને લોભને સ્વસ્થાને જ ઉપશમાવે છે પરંતુ પતદ્ગ્રહના અભાવે સંક્રમાવતો નથી, અને નવમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે અપ્રત્યાખ્યાનીય તેમજ પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ સંપૂર્ણ ઉપશમ થઈ જાય છે.

જે સમયે સંલોભનો ઉદય થાય છે તે સમયથી લોભના ઉદય કાળના ત્રણ વિભાગ કરે છે, અને તેમાંથી પ્રથમ બે ભાગમાં દલિકો ગોઠવે છે. એ વાત ઉપર બતાવવામાં આવેલ છે. તેમાં લોભ વેદવાના પહેલા ભાગનું અશ્વકર્ણકરણાદ્વા, બીજા ભાગનું કિટ્ટિકરણાદ્વા અને ત્રીજા ભાગનું નામ કિટ્ટિવેદનાદ્વા છે. ત્યાં સંખ્યાતા સ્થિતિઘાત પ્રમાણ અશ્વકર્ણકરણાદ્વા કાળમાં દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ સં લોભના દલિકોના દરેક સમયે અપૂર્વ સ્પર્દકો કરે છે. એટલે કે-અનાદિ સંસારમાં બંધદ્વારા કોઈવાર સં લોભના ન કર્યા હોય તેવાં હમણાં બધ્યમાન લોભના રસ સ્પર્દકોની સમાન સત્તાગત દલિકોના રસ સ્પર્દકોમાંથી કેટલાયે નવાં રસ સ્પર્દકો બનાવે છે, એટલે કે ચડતાં ચડતાં રસાણુઓનો ક્રમ તોડ્યા વિના સત્તાગત રસ સ્પર્દકોને અનંતગુણહીન રસવાળા કરી નવાં રસ સ્પર્દકો બનાવે છે. અને તે જ અપૂર્વ સ્પર્દકો કહેવાય છે.

ત્યારબાદ લોભ વેદવાના બીજા ભાગમાં પ્રવેશ કરે છે, અને તેજ કિટ્ટિકરણાદ્વાનો કાળ છે. તે કિટ્ટિકરણાદ્વાના પ્રથમ સમયે સં લોભનો સ્થિતિબંધ દિવસ પૃથક્ત્વ અને શેષ કર્મોનો વર્ષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ થાય છે.

કિટ્ટિકરણાદ્વાના પ્રથમ સમયથી ચરમ સમય સુધી દરેક સમયે દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ સંઠ લોભના પૂર્વ અને અપૂર્વ સ્પર્ધકોમાંથી કેટલાક દલિકોને ગ્રહણ કરી તેમાંથી અનંતી અનંતી કિટ્ટિઓ બનાવે છે, અર્થાત્ પહેલાં ચડતાં ચડતાં રસાણુઓના ક્રમને ત્યાગ કર્યા વિના અનંતગુણહીન રસવાળા અપૂર્વ સ્પર્ધકો કર્યા હતાં, પરંતુ હમણાં વિશુદ્ધિનો પરમ પ્રકર્ષ હોવાથી એકોત્તર ચડતાં ચડતાં રસાણુઓનો ક્રમ તોડી અપૂર્વ સ્પર્ધકો કરતાં પણ અનંતગુણહીન રસ કરે છે.

દા.ત. અભવ્યથી અનંતગુણ વર્ગણાઓનું એક સ્પર્ધક અને પ્રત્યેકવર્ગણાના દરેક પરમાણુઓમાં સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ રસાણુઓ હોવા છતાં અસત્કલ્પનાએ પાંચ વર્ગણાઓનું એક સ્પર્ધક અને પ્રથમ વર્ગણાના પરમાણુઓમાં એકસો એક, બીજામાં એકસો બે, ત્રીજામાં એકસો ત્રણ, ચોથીમાં એકસો ચાર અને પાંચમી વર્ગણાના પરમાણુઓમાં એકસો પાંચ રસાણુઓ હતાં, તેના બદલે અનંતગુણહીન અંતર કરી એકોત્તર ચડતાં રસાણુઓનો ક્રમ તોડી પ્રથમ વર્ગણાના અમુક પરમાણુઓમાં પાંચ, બીજામાં પંદર, ત્રીજામાં પચ્ચીસ, ચોથીમાં પાંત્રીસ અને પાંચમી વર્ગણાના અમુક પરમાણુઓમાં પીસ્તાલીસ રસાણુઓ રાખી વચ્ચમાં મોટું-મોટું અંતર પાડે છે અને તે જ કિટ્ટિઓ કહેવાય છે.

એક રસ સ્પર્ધકમાં જેટલી વર્ગણાઓ હોય છે તેના અનંતમા ભાગ જેટલી કિટ્ટિઓ પ્રથમ સમયે બનાવે છે. પ્રથમ સમયે બનાવેલ કિટ્ટિઓની અપેક્ષાએ બીજા સમયે અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિઓ બનાવે છે. એમ કિટ્ટિકરણાદ્વાના ચરમ સમય સુધી પૂર્વ-પૂર્વના સમયની અપેક્ષાએ પછી પછીના સમયમાં અસંખ્યાતગુણહીન-હીન અર્થાત્ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિઓ બનાવે છે. અને સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિઓના રસ પણ સર્વ જઘન્ય રસ સ્પર્ધકના રસથી અનંતગુણહીન અર્થાત્ અનંતમા ભાગ જેટલો હોય છે.

પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી પછી પછીના સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોય છે તેમજ તથાસ્વભાવે જ ઘણાં રસવાળા કર્મપરમાણુઓ થોડા અને અલ્પ રસવાળા કર્મપરમાણુઓ ઘણાં હોય છે. તેથી પ્રથમસમયે કરાયેલ બધી કિટ્ટિઓના રસની અપેક્ષાએ બીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં રસ અનંતગુણહીન એટલે કે અનંતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અને તે થકી પણ ત્રીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં રસ અનંતગુણહીન હોય છે. એમ પૂર્વ-પૂર્વના સમયની અપેક્ષાએ પછી પછીના સમયમાં કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં દલિક ક્રમશઃ અનંતગુણહીન-હીન રસ હોય છે.

પ્રથમ સમયે કરાયેલ બધી કિટ્ટિઓનું દલિક પછીના સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓના દલિકની અપેક્ષાએ અલ્પ હોય છે, અને પ્રથમ સમયની સમસ્ત કિટ્ટિઓના દલિકથી બીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓનું દલિક અસંખ્યાતગુણ, તે થકી પણ ત્રીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓનું દલિક અસંખ્યાતગુણ હોય છે. એમ પૂર્વ -પૂર્વના સમયની અપેક્ષાએ પછી પછીના સમયમાં કરાયેલ કિટ્ટિઓનું દલિક ક્રમશઃ એક એકથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

એમ પૂર્વ -પૂર્વના સમયમાં કરાયેલી કિટ્ટિઓના રસ તથા દલિકની અપેક્ષાએ પછી-પછીના સમયમાં કરાયેલ કિટ્ટિઓના રસ અને દલિકનું અલ્પબહુત્વ બતાવી હવે દરેક સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓનું પરસ્પર અલ્પબહુત્વ બતાવે છે.

ત્યાં પ્રથમ સમયે કરાયેલ જે અનંતી કિટ્ટિઓ છે તેમાં સર્વથી અલ્પ રસવાળી જે કિટ્ટિ છે તેને પ્રથમ સ્થાપન કરી તે પછી ચડતાં ચડતાં અધિક રસવાળી પ્રથમ સમયે કરાયેલી બધી કિટ્ટિઓને અનુક્રમે સ્થાપના કરીએ તો પ્રથમ કિટ્ટિમાં સર્વથી અલ્પ રસ હોય છે. તેથી બીજી કિટ્ટિમાં અનંતગુણ, તે થકી ત્રીજી કિટ્ટિમાં અનંતગુણ એમ પૂર્વ - પૂર્વની કિટ્ટિની અપેક્ષાએ પછી પછીની કિટ્ટિમાં અનંતગુણ રસ હોય છે.

તે જ પ્રથમ સમયે કરાયેલી અનંતી કિટ્ટિઓમાંની જે સર્વાલ્પ રસવાળી પ્રથમ કિટ્ટિ છે. તેમાં તે જ પ્રથમ સમયે કરાયેલ અન્ય કિટ્ટિઓના દલિકની અપેક્ષાએ ઘણાં દલિક હોય છે, અને અનંતગુણ અધિક રસવાળી પછી પછીની કિટ્ટિમાં વિશેષ હીન-હીન દલિક હોય છે.

એમ બીજા-ત્રીજા યાવત્ કિટ્ટિકરણાદ્વાના ચરમ સમય સુધી કરાયેલ કોઇપણ એક સમયની કિટ્ટિઓમાં રસ અને દલિકોનું અલ્પબહુત્વ હોય છે. કારણ કે તથાસ્વભાવે જ અલ્પ અલ્પ રસવાળી કિટ્ટિઓમાં દલિકો ઘણાં ઘણાં, અને ઘણાં ઘણાં રસવાળી કિટ્ટિઓમાં દલિકો અલ્પ અલ્પ હોય છે.

હવે પ્રથમ સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાંની જે કિટ્ટિ સર્વથી અલ્પ રસવાળી છે તે પણ બીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાંની સર્વથી અધિક રસવાળી કિટ્ટિની અપેક્ષાએ અનંતગુણ અધિક રસવાળી છે. અને બીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાંની જે કિટ્ટિ સર્વથી અલ્પ રસવાળી છે તે પણ ત્રીજા સમયે કરાયેલ સર્વથી અધિક રસવાળી કિટ્ટિની અપેક્ષાએ પણ અનંતગુણ

રસવાળી છે. એમ પૂર્વ - પૂર્વના સમયમાં કરાયેલ કિટ્ટિઓમાંની જે કિટ્ટિ સર્વથી અલ્પ રસવાળી છે. તે પણ પછી-પછીના સમયે કરાયેલ સર્વથી અધિક રસવાળી કિટ્ટિની અપેક્ષાએ અનંતગુણ રસવાળી હોય છે.

પ્રથમ સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાંની જે કિટ્ટિ સર્વથી અલ્પ રસ અને ઘણાં પ્રદેશોવાળી છે, તેના દલિકની અપેક્ષાએ પણ બીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં જે સર્વથી ઘણાં રસ અને અલ્પ પ્રદેશવાળી છે તે પણ અસંખ્યાતગુણ દલિકવાળી છે. તેની અપેક્ષાએ ત્રીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં જે કિટ્ટિ સર્વથી ઘણાં રસ અને અલ્પ દલિકવાળી છે તે પણ અસંખ્યાતગુણ દલિકોવાળી છે. તેની અપેક્ષાએ ચોથે સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં જે કિટ્ટિ સર્વથી અધિક રસ અને અલ્પ પ્રદેશવાળી છે તે પણ અસંખ્યાતગુણ પ્રદેશવાળી છે. એમ ચરમ સમય સુધી સમજવું.

કિટ્ટિકરણાદ્વાના ઘણાં સંખ્યાતા ભાગ જાય ત્યારે સંલોભનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ, જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયકર્મનો દિવસ પૃથક્ત્વ અને શેષ ત્રણ કર્મનો ઘણાં હજારો વર્ષ પ્રમાણ થાય છે. અને તે પણ હીન-હીન થતાં કિટ્ટિકરણાદ્વાના ચરમ સમયે એટલે કે નવમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે હમણાં બતાવેલ અંતર્મુદૂર્તની અપેક્ષાએ સંલોભનો ઘણાં નાના અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ, જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો એક અહોરાત્ર પ્રમાણ અને શેષ ત્રણ કર્મનો કંઈક ન્યૂન બે વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને ત્યાર પછીના સમયે જીવ દસમા ગુણસ્થાનકમાં પ્રવેશ કરે છે.

જે સમયે દસમા ગુણસ્થાનકમાં પ્રવેશ કરે છે તે સમયે લોભ વેદનાદ્વારૂપ સંલોભના બે તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ કરાયેલ પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા અને છેલ્લા બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલ તેમજ કિટ્ટિકરણાદ્વામાં કરાયેલ કિટ્ટિઓ સિવાયનું સંલોભનું સર્વદલિક ઉપશાંત હોય છે. અને કિટ્ટિકરણાદ્વામાં દ્વિતીયસ્થિતિમાં જે કિટ્ટિઓ કરેલી છે તેમાંથી દસમા ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયે કેટલીક કિટ્ટિઓને આકર્ષી અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યાને વિષે દસમા ગુણસ્થાનકના કાળપ્રમાણ કાળમાં ગોઠવી પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે, અને તેને ભોગવે છે. તેમજ તે જ સમયથી નવમા ગુણસ્થાનકના છેલ્લે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલ સંલોભને બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં ઉપશમાવે છે. તેમજ કિટ્ટિકરણાદ્વાની બાકી રહેલ સંલોભની આવલિકાને સ્તિબુકસંક્રમથી પ્રથમસ્થિતિમાં સંક્રમાવી આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં ભોગવી નાશ કરે છે.

દસમા ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયે કિટ્ટિકરણાદ્વાના પહેલા અને છેલ્લા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓ સિવાયની બાકીના સમયમાં કરાયેલ દરેક કિટ્ટિઓના કેટલાક દલિકો ઉદયમાં આવી જાય એવી રીતે ગોઠવે છે. અને પ્રથમ સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓનો ઉપરનો અસંખ્યાતમો ભાગ છોડી શેષ કિટ્ટિઓ તેમજ ચરમ સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓના નીચેના અસંખ્યાતમા ભાગને છોડી શેષ કિટ્ટિઓ ઉદીરણ દ્વારા પ્રથમ સમયે ઉદયમાં આવે છે. બીજા સમયે ઉદય પ્રાપ્ત કિટ્ટિઓનો અસંખ્યાતમો ભાગ ભોગવ્યા વિના જ ઉપશમાવે છે... અને દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી ઉદીરણથી એક અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિઓ અનુભવવા માટે ગ્રહણ કરીને ઉદય સમયમાં ગોઠવી ભોગવે છે, એમ આ ગુણસ્થાનકના છેલ્લા સમય સુધી દરેક સમયે ઉદયપ્રાપ્ત કિટ્ટિઓનો એક એક અસંખ્યાતમો ભાગ અનુભવ્યા વિના ઉપશમાવે છે. અને દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી ઉદીરણદ્વારા અપૂર્વ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિઓને ગ્રહણ કરી અનુભવવા માટે ઉદય સમયમાં ગોઠવે છે.

આ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી ચરમસમય સુધી દ્વિતીયસ્થિતિમાં જે સૂક્ષ્મકિટ્ટિકૃત દલિક અનુપશાંત છે. તેને પણ પૂર્વ -પૂર્વના સમયથી પછી-પછીના સમયે અસંખ્યાતગુણાકારે ઉપશમાવી ચરમ સમયે સંપૂર્ણ ઉપશાંત કરી લે છે. આ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયકર્મનો અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ, નામ અને ગોત્રકર્મનો સોળમુદૂર્ત પ્રમાણ અને વેદનીયનો ચોવીસમુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યાર પછીના સમયે આત્મા અગિયારમા ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકમાં પ્રવેશ કરે છે.

આ ગુણસ્થાનકે મોહનીયકર્મ સંપૂર્ણ ઉપશાંત થયેલ હોવાથી તેનો અનુદય હોય છે. આ ગુણસ્થાનકનો કાળ મરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે.

અહીં પતદ્ગ્રહનો અભાવ હોવાથી ગુણસંક્રમ તેમજ કાષાયિક બંધનો અભાવ હોવાથી અપૂર્વ-સ્થિતિબંધ આ બે પદાર્થો પ્રવર્તતા નથી. પરંતુ મોહનીય અને આયુષ્ય વિના શેષ છ કર્મમાં સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ગુણશ્રેણિ આ ત્રણ પદાર્થો પ્રવર્તે છે. આ ગુણસ્થાનકે અવસ્થિત પરિણામ હોવાથી ઉપરની ગુણશ્રેણિઓની જેમ દરેક સમયે ઉપરથી અસંખ્યાતગુણ દલિકો ઉતારતો નથી પરંતુ સરખા પ્રમાણમાં જ દલિકો ઉતારે છે. અને જેમ-જેમ પૂર્વના સમયો ભોગવાઈ ને દૂર થાય છે તેમ-તેમ ઉપર-ઉપરના સ્થાનોમાં દલિક રચના થાય છે. અને તે દલિક રચના આ ગુણસ્થાનકના સંખ્યાતમા

ભાગ પ્રમાણ સ્થાનોમાં પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી પછી પછીના સમયમાં અસંખ્યાતગુણાકારે થાય છે. તેથી આ ગુણસ્થાનકે થતી ગુણશ્રેણિ કાળ અને દલિકોની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે.

દા. ત. આ ગુણસ્થાનકના અંતર્મુદૂર્તના અસત્કલ્પનાએ ૧૦૦ સમય અને સંખ્યાતમા ભાગના ૧૦ સમય કલ્પીએ તો પ્રથમ સમયે ઉપરથી ઉતારેલ દલિકોને ૧ થી ૧૦ સમયમાં ગોઠવે છે. બીજા સમયે ઉતારેલ દલિકોને ૨ થી ૧૧, ત્રીજા સમયે ઉતારેલ દલિકોને ૩ થી ૧૨ અને ચોથા સમયે ઉતારેલ દલિકોને ૪ થી ૧૩ સમયમાં ગોઠવે છે. એમ આ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી તે તે સમયે ઉતારેલ દલિકોને તે તે સમયથી ૧૦ સમય સુધીના કાળમાં અસંખ્યાત ગુણાકારે ગોઠવે છે. અને ઉપરથી પણ દરેક સમયે સરખા જ દલિકોને ઉતારે છે. માટે જ આ ગુણસ્થાનકમાં જે ગુણશ્રેણિ થાય છે તે કાળ અને દલિકોની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે.

આ ગુણસ્થાનકે મોહનીયકર્મનો સર્વથા ઉપશમ થયેલ હોવાથી તેની સત્તાગત કોઈપણ પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના, ઉદીરણા, નિદ્રાત્તિ અને નિકાયના આ છમાંથી કોઈપણ કરણ લાગતાં નથી. તેમજ આ અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં મોહનીયકર્મની કોઈપણ પ્રકૃતિઓનો ઉદય પણ થતો નથી, માત્ર સત્તાગત મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનો સંક્રમ અને ત્રણે દર્શનમોહનીયની અપવર્તના થાય છે.

એમ ક્રોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને સમજવું. પરંતુ માનોદયે શ્રેણિ માંડનારને નપુંસકવેદની જેમ ત્રણે ક્રોધ એકી સાથે ઉપશાંત થાય છે, માયોદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારને પ્રથમ ત્રણ ક્રોધ પછી ત્રણ માન, તે જ પ્રમાણે લોભોદયે શ્રેણિ માંડનારને પ્રથમ ત્રણ ક્રોધ, પછી ત્રણ માન, અને ત્યાર બાદ ત્રણ માયા ઉપશાંત થાય છે. અને લોભને તો પ્રથમની જેમ જ ઉપશમાવે છે.

ક્રોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને જ્યાં ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તે જ સ્થાને માને શ્રેણિ માંડનારને પણ ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. અને જે સમયે ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તે જ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલ ક્રોધ જે અનુપશાંત હોય છે. તેને પછીના સમયથી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં ક્રોધોદયે શ્રેણિ માંડનારની જેમ ઉપશમાવે છે અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવે છે.

એ જ પ્રમાણે માયોદયે શ્રેણિ માંડનારને પણ જે જગ્યાએ ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તે જ જગ્યાએ ક્રોધનો, જે જગ્યાએ માનનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તે જગ્યાએ માનનો અને લોભોદયે શ્રેણિ માંડનારને ક્રોધાદિ ત્રણેનો, ક્રોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને જે જ સ્થાને બંધવિચ્છેદ થાય છે તે તે સ્થાને જ ક્રમશઃ સંતો ક્રોધ, માન અને માયાનો બંધવિચ્છેદ થાય છે અને પોત-પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલ તે તે કષાયનું જે દલિક અનુપશાંત હોય છે તેને પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ પછીના સમયથી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં પ્રથમની જેમ જ ઉપશમાવે છે અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવે છે.

અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ ૧૧મા ગુણસ્થાનકનો કાળ પૂર્ણ થયા પહેલાં જ જો મનુષ્ય ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જાય તો તે કાળ કરી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય અને તે ભવક્ષયે પતન થયું કહેવાય અને તે આત્માને મરણના ચરમ સમય સુધી ૧૧મું ગુણસ્થાનક હોય છે, પરંતુ દેવભવના પ્રથમ સમયે જ વચ્ચેના છ ગુણસ્થાનકોનો સ્પર્શ થયા વિના ૧૧માથી સીધું ચોથું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે સમયથી બધાં કરણો પ્રવર્તે છે.

દેવભવના પ્રથમ સમયે જે જે જીવને ચારિત્ર મોહનીયકર્મની જે જે કર્મપ્રકૃતિઓનો ઉદય થાય છે તે કર્મપ્રકૃતિઓની દ્વિતીયસ્થિતિમાં જે પ્રથમ દલિકો ઉપશાંત થયેલા હતાં તેમાંથી અપવર્તના દ્વારા અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યામાં દલિકો લાવી ઉદય સમયથી આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં ગોપુચ્છાકારે અને આવલિકા ઉપરના પ્રથમ સમયથી ગુણશ્રેણિના શિર સુધી અસંખ્યાત ગુણાકારે અને પછી પુનઃ વિશેષહીન-હીન ગોઠવે છે. તથા મોહનીયકર્મની જે પ્રકૃતિઓ દેવભવના પ્રથમ સમયે ઉદયમાં નથી આવતી તે પ્રકૃતિઓના દલિકોને દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી અપવર્તનાકરણ દ્વારા અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યામાં લાવી ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ સમયથી ગુણશ્રેણિના શિર સુધી અસંખ્યાતગુણાકારે અને તેની ઉપર વિશેષ હીન હીન ગોઠવે છે. અને તેથી પ્રથમ જે અંતરકરણરૂપ ખાલી જગ્યા હતી ત્યાં પણ પુનઃ દલિકો ગોઠવાઈ જવાથી અને ખાલી જગ્યા પૂરાઈ જવાથી અંતરકરણ રહેતું નથી.

આયુષ્ય પૂર્ણ ન થાય તો પણ આ ગુણસ્થાનકનો કાળ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જ હોવાથી તે પૂર્ણ થયે જીવ અવશ્ય પડે છે અને તે અદ્વાક્ષયે પતન થયું કહેવાય. તેથી જે ક્રમે ચડયો હતો તે જ ક્રમે એટલે કે ૧૧મે થી ૧૦મે, ૯મે, ૮ મે આવી

ત્યાંથી સાતમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે હજારો વાર પરાવર્તન કરી સ્થિર થાય છે. અને કોઈક જીવ પાંચમે તેમજ કોઈક ચોથે આવીને પણ સ્થિર થાય છે અને કોઈક ત્યાંથી પહેલે પણ જાય છે.

જે આચાર્યો અનંતાનુબંધિનો ઉપશમ કરીને ઉપશમશ્રેણિ કરી શકાય છે એમ માને છે. તેઓના મતે કોઈક જીવ છઠ્ઠા, પાંચમા કે ચોથાથી સાસ્વાદને આવીને પણ મિથ્યાત્વે જાય છે.

અદ્વાક્ષયે પડતાં ક્રમશઃ પ્રથમ સંઠ લોભ, પછી માયા, માન અને ક્રોધનો ઉદય થાય છે. અને જે જે પ્રકૃતિનો જે જે સમયે ઉદય થાય છે-તે સમયે તેના દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને આકર્ષી આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં ગોપુચ્છાકારે, પછી ગુણશ્રેણિના શિર સુધી અસંખ્યાતગુણાકારે અને પછી પુનઃ હીન-હીન દલિકો ગોઠવે છે. તેમજ અવેદ્યમાન મોહનીયકર્મની અન્ય પ્રકૃતિઓના દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ દલિકોને જ્યારે જ્યારે અનુપશાંત કરે ત્યારે ત્યારે ઉદયાવલિકાની ઉપર પ્રથમ સમયથી ગુણશ્રેણિના શિર સુધી અસંખ્યાતગુણાકારે અને પછી હીન-હીન ગોઠવે છે. તેમજ સ્થિતિઘાત વગેરે ચડતી વખતે જેમ થતા હતા તેમ પડતી વખતે પણ ઉલટાક્રમે થાય છે. એટલે ચડતી વખતે ક્રમશઃ સ્થિતિઘાતાદિ જે મોટા મોટા થતા હતા, તે પડતી વખતે ઓછા-ઓછા પ્રમાણમાં થાય છે. તેમજ ચડતી વખતે જે જે સ્થાને જે જે પ્રકૃતિઓનો બંધ, ઉદય તેમજ દેશોપશમના નિવૃત્તિ અને નિકાયના કરણો વિચ્છેદ થયા હતા તેજ રીતે પડતી વખતે તે તે સ્થાને તે સર્વે પુનઃ શરૂ થાય છે, પણ ચડતી વખતે અંતરકરણ કર્યા પછી પુરુષવેદ અને ચાર સંજવલનનો સંક્રમ જે ક્રમશઃ જ થતો હતો અને લોભના સંક્રમનોજ સર્વથા અભાવ હતો તેમજ બધ્યમાનકર્મની જે સમયથી છ આવલિકા પછી ઉદીરણ થતી હતી તેના બદલે પડતી વખતે પુરુષવેદ અને ચાર સંજવલનનો અરસપરસ પાંચેનો પાંચેમાં સંક્રમ થાય, સંજવલન લોભનો પણ સંક્રમ થાય. અને બધ્યમાન કર્મલતાની બંધાવલિકા પછી ઉદીરણ થાય છે. તેમજ ચડતી વખતે ગુણશ્રેણિની રચના માટે પ્રતિસમયે ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી અસંખ્યાતગુણ દલિકો ઉતરતા હતા તેના બદલે પડતી વખતે દરેક સમયે અસંખ્યાતગુણહીન-હીન દલિકો ઉતરે છે અને પૂર્વની જેમ ગોઠવાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિમાં જે જે સ્થાને જે જે કર્મપ્રકૃતિઓનો જેટલો સ્થિતિબંધ થાય છે. તેની અપેક્ષાએ ચડતી વખતે ઉપશમશ્રેણિમાં તે તે સ્થાને બમણો અને પડતી વખતે તે તે સ્થાને તેનાથી પણ બમણો એટલે કે ક્ષપકશ્રેણિમાં થાય છે તેનાથી ચાર ગુણો સ્થિતિબંધ થાય છે...

જેમ-ક્ષપકશ્રેણિમાં બંધવિચ્છેદ સમયે પુરુષવેદનો આઠ વર્ષનો, ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતી વખતે ૧૬ વર્ષનો અને પડતી વખતે તે જ સ્થાને ૩૨ વર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે. એ જ પ્રમાણે ક્ષપકશ્રેણિમાં ૧૦મા ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ, નામ અને ગોત્રનો આઠ મુહૂર્ત પ્રમાણ અને વેદનીયનો ૧૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યારે ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતી વખતે ૧૦મા ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મનો ક્ષપકશ્રેણિના અંતર્મુહૂર્તની અપેક્ષાએ બમણાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ, નામ અને ગોત્રનો ૧૬ મુહૂર્ત પ્રમાણ અને વેદનીયનો ૨૪ મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યારે પડતી વખતે દસમા ગુણસ્થાનક પ્રથમ સમયે તેથી પણ બમણો એટલે કે-જ્ઞાનાવરણ-વિગેરે ત્રણ કર્મનો પૂર્વની અપેક્ષાએ બમણો અને ક્ષપકશ્રેણિની અપેક્ષાએ ચારગુણા મોટા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ, નામ અને ગોત્રનો ૩૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ અને વેદનીયનો ૪૮ મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિમાં જે જે સ્થાને શુભ અને અશુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો રસબંધ થાય છે તેની અપેક્ષાએ ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતી વખતે ક્રમશઃ અનંતગુણહીન અને અનંતગુણ અધિક અને પડતી વખતે તેનાથી પણ શુભનો અનંતગુણ હીન અને અશુભનો અનંતગુણ અધિક રસબંધ થાય છે.

શ્રેણિ પરથી પડતો જીવ મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓની ગુણશ્રેણિ કાળની અપેક્ષાએ વેદમાન સંજવલનના કાળથી અધિક કાળવાળી બનાવે છે. અને ચડવાના કાળની ગુણશ્રેણિની અપેક્ષાએ તુલ્ય બનાવે છે. જે કષાયના ઉદયે ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયો હતો, પડતી વખતે જ્યારે તે કષાયનો ઉદય થાય ત્યારે તે કષાયની ગુણશ્રેણિ શેષ કર્મની ગુણશ્રેણિની સમાન કરે છે.

દાઠ તં-સંક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર શ્રેણિથી પડતા પણ જ્યારે સંક્રોધનો ઉદય થાય ત્યારથી સંક્રોધની ગુણશ્રેણિ કાળની અપેક્ષાએ શેષકર્મોની સમાન થાય છે. એમ સંક્રોધ માયા માટે પણ સમજવું. પરંતુ સંક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ માંડનારને તો પડે ત્યારે લોભોદયના પ્રથમ સમયથી જ તેની ગુણશ્રેણિ શેષકર્મોની ગુણશ્રેણિની સમાન થાય છે. અને શેષ કર્મોની ગુણશ્રેણિ તો જેમ ચડતી વખતે કરે છે, તેમ પડતી વખતે પણ કરે છે. તેમાં કોઈ વિશેષતા નથી.

ત્રણ આયુષ્ય વિના દેવાયુષ્ય બાંધીને અથવા કોઇપણ આયુષ્ય બાંધ્યા વિના આત્મા ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે. માટે બદ્ધાયુ ઉપશમશ્રેણિ કરે અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વના કાળમાં ગમે તે ગુણકાણે કાળ કરે તો અવશ્ય વૈમાનિક દેવમાં જ જાય છે. અને અબદ્ધાયુ હોય તો અંતરકરણ પૂર્ણ થયા પછી-એટલે કે ઉપશમ સમ્યક્ત્વનો કાળ પૂર્ણ થયા પછી જ પરિણામના અનુસારે ચારમાંથી ગમે તે આયુષ્ય બાંધી કાળ કરી તે તે ગતિમાં જાય છે.

એક ભવની અંદર એકવાર ઉપશમશ્રેણિ કરી બીજીવાર ક્ષપકશ્રેણિ કરી આત્મા મોક્ષમાં પણ જઈ શકે છે. અને જો ક્ષપકશ્રેણિ ન કરે તો એક ભવની અંદર બે વાર ઉપશમશ્રેણિ કરી શકે છે. પરંતુ બે વાર ઉપશમશ્રેણિ કર્યા પછી તે ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિ કરી શકતો નથી. આખા ભવચક્રની અંદર ઉપશમશ્રેણિ ચાર વાર કરી શકે છે. પણ સિદ્ધાંતના મતે એક ભવની અંદર ક્ષપક અથવા ઉપશમ આ બેમાંથી ગમે તે એક જ શ્રેણિ કરી શકે છે. એટલે એક ભવમાં ઉપશમશ્રેણિ કરી હોય તો તે ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિ ન જ કરી શકે. આ પ્રમાણે પુરુષવેદના ઉદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનારની અપેક્ષાએ બતાવ્યું.

પરંતુ સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ માંડનાર પ્રથમ નપુંસકવેદને ઉપશમાવે છે, અને ત્યારબાદ એક ઉદય સમય વર્જી શેષ સંપૂર્ણ સ્ત્રીવેદને પણ ઉપશમાવે છે. અને સ્ત્રીવેદના ઉદયવિચ્છેદની સાથે જ પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે પછીના સમયે અવેદક એવો તે આત્મા હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદ આ સાતે પ્રકૃતિઓને એકી સાથે ઉપશમાવે છે.

નપુંસકવેદના ઉદયે શ્રેણિ માંડનાર, પ્રથમ પુરુષવેદે અથવા સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ માંડનાર જે જગ્યાએ નપુંસકવેદને ઉપશમાવે છે, ત્યાં સુધી એકલા નપુંસકવેદને ઉપશમાવવાની ક્રિયા કરે છે. પરંતુ નપુંસકવેદનો અમુક ઉપશમ થયા પછી તેની સાથે જ સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવવાની પણ શરૂઆત કરે છે અને નપુંસકવેદના ઉદયના ચરમ સમયે નપુંસક તથા સ્ત્રીવેદ બન્ને એકી સાથે સંપૂર્ણ ઉપશાંત થઈ જાય છે. અને તે જ સમયે પુરુષવેદનો બંધ વિચ્છેદ થાય છે. અને પછીના સમયથી અવેદક થઈ હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદ એ સાતે પ્રકૃતિઓને એકી સાથે ઉપશમાવે છે. ત્યારબાદ તો પ્રથમ પુરુષવેદોદયે શ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર ક્રોધાદિને જેમ ઉપશમાવે છે તેમ અહીં પણ ઉપશમાવે છે.

એમ સર્વોપશમનાનું સ્વરૂપ બતાવી હવે દેશોપશમનાનું સ્વરૂપ કહે છે. :-

-:૮મું દેશોપશમના દ્વાર :-

લક્ષણ :- યથાપ્રવૃત્તાદિ પ્રથમ જે ત્રણ કરણો બતાવેલા છે. તેમાંથી યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણરૂપ બે કરણોથી અથવા બે કરણો થાય ત્યાં સુધી જે મૂળ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓની ઉપશમના થાય છે તે દેશોપશમના કહેવાય છે.

આ દેશોપશમના ફક્ત મોહનીયમાં જ નહિ પરંતુ આઠે કર્મોમાં થાય છે.

દેશોપશમના વડે ઉપશાંત થયેલ દલિકોમાં ઉદ્વર્તના, અપવર્તના અને સંક્રમ આ ત્રણ કરણો પ્રવર્તે છે. પરંતુ તે સિવાય ઉદીરણા વિગેરે શેષ કરણો પ્રવર્તતાં નથી.

આ દેશોપશમના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી સત્તાગત સર્વ પ્રકૃતિઓમાં થાય છે. પરંતુ દર્શનત્રિક તથા ચાર અનંતાનુબંધિની દેશોપશમના પોતપોતાનો ક્ષય અથવા ઉપશમ કરવા માટે જે ત્રણ કરણો કરે છે તેમાંના અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધીના જીવો જ કરે છે.

ભેદ :- દેશોપશમના મૂળ તેમજ ઉત્તરપ્રકૃતિઓની થાય છે તેમજ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશોમાં પણ થાય છે. માટે મુખ્ય બે પ્રકાર અને તે એક-એકના ચાર ચાર પ્રકાર છે. ત્યાં મૂળપ્રકૃતિઓની દેશોપશમના જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારે અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓની દેશોપશમના મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે એકસો અઠ્ઠાવન પ્રકારે છે.

સ્વામી :- સામાન્યપણે એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના યથાસંભવ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધીના બધા જીવો સત્તાગત કર્મપ્રકૃતિઓની દેશોપશમનાના સ્વામી છે, પરંતુ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વની સર્વોપશમના કરનાર મિથ્યાદૃષ્ટિઓ અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધીના મિથ્યાત્વમોહનીયની દેશોપશમનાના સ્વામી છે, તેમજ અનંતાનુબંધિની ક્ષપણા અથવા ઉપશમના કરનાર યથાસંભવ ચારથી સાત ગુણસ્થાનક સુધીના ચારે ગતિના જીવો અને દર્શનત્રિકની ક્ષપણા અથવા ઉપશમના કરનાર ચોથાથી સાતમા સુધીના ચારગુણસ્થાનકવર્તી પોતપોતાના અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધીના કોઈપણ જીવો અનંતાનુબંધિ અને દર્શનત્રિકની દેશોપશમનાના સ્વામી છે.

સાધ્યાદિ :- મૂળ અને ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયી સાધ્યાદિભંગ બે પ્રકારે છે. તેમાં પ્રથમ મૂળ પ્રકૃતિઓ આશ્રયી બતાવે છે.

મૂળપ્રકૃતિ આશ્રયી :- આઠે મૂળકર્મોની અનાદિ કાળથી સત્તા હોય છે. અને એકેન્દ્રિયાદિ સઘળા જીવો અનાદિ કાળથી તેની દેશોપશમના કરે છે. અને તે દેશોપશમના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી જ થાય છે. પરંતુ અનિવૃત્તિકરણ વિગેરે ગુણસ્થાનકોમાં થતી નથી. એથી ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થઈ નવમાથી અગિયારમા ગુણસ્થાનક સુધીના ત્રણમાંથી કોઈપણ ગુણસ્થાનકેથી પડી આઠમા વગેરે ગુણસ્થાનકે આવે ત્યારે પુનઃ દેશોપશમના શરૂ થાય છે. માટે સાદિ, નવમા ગુણસ્થાનકને ન પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને કોઈ કાલે દેશોપશમનાનો વિચ્છેદ થવાનો ન હોવાથી ધ્રુવ અને ભવ્યોને ભવિષ્યમાં-વિચ્છેદ થવાનો હોવાથી અધ્રુવ-એમ ચાર પ્રકારે છે.

ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયી :- ધ્રુવસત્તાવાળી ૧૩૦ પ્રકૃતિઓમાંથી ચાર અનંતાનુબંધિ અને મિથ્યાત્વ વિના શેષ ૧૨૫ પ્રકૃતિઓની એકેન્દ્રિયાદિ સઘળા જીવોને યથાસંભવ આઠમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી દેશોપશમના થાય છે. પણ નવમા ગુણસ્થાનકાદિમાં થતી નથી. માટે ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયેલ જીવો આઠમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે આ સઘળી પ્રકૃતિઓની દેશોપશમનાનો વિચ્છેદ કરી ઉપરના ગુણસ્થાનકોમાં જઈ ત્યાંથી અદ્વાક્ષયે પડે તો આઠમા અને ભવક્ષયે પડે તો ચોથા ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી પુનઃ શરૂ કરે છે માટે સાદિ, નવમા ગુણસ્થાનકને ન પામેલા જીવો આશ્રયી અનાદિ, અભવ્યોને કોઈ કાળે વિચ્છેદ થવાનો ન હોવાથી ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ચાર-ચાર પ્રકારે હોય છે.

ચાર અનંતાનુબંધિની ક્ષપણા અથવા ઉપશમના કરનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ તથા મિથ્યાત્વની સર્વોપશમના કરનાર મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને પોતપોતાના અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધી જ દેશોપશમના થાય છે, પછી થતી નથી. તેથી પોતપોતાની દેશોપશમના વિચ્છેદ થયા પછી પુનઃ પડે ત્યારે શરૂ થાય છે માટે સાદિ અને પોતપોતાના અપૂર્વકરણના ચરમ સમયથી આગળ ન ગયેલ જીવોને અનાદિ અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે તેથી ચાર ચાર ભાંગા થાય છે.

સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, ચાર આયુષ્ય, વૈક્રિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, દેવદ્વિક, નરકદ્વિક, મનુષ્યદ્વિક, જિનનામ અને ઉચ્ચગોત્ર આ અઢાવીસ અધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓની સત્તા જ અધ્રુવ હોવાથી જ્યારે સત્તામાં હોય છે, ત્યારે જ દેશોપશમના થાય છે તેથી આ અઢાવીસ પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના સાદિ-અધ્રુવ એમ બબ્બે પ્રકારે હોય છે.

૧ પ્રકૃતિસ્થાન દેશોપશમના તથા સાધ્યાદિ :- બે અથવા તેથી વધારે પ્રકૃતિના સમુદાયને પ્રકૃતિસ્થાન કહેવામાં આવે છે. ત્યાં જ્ઞાનાવરણીય અને અંતરાય આ બે કર્મોના પાંચ-પાંચ પ્રકૃત્યાત્મક એકેક જ સત્તાસ્થાન હોય છે. માટે દેશોપશમનામાં પણ પાંચ પ્રકૃત્યાત્મક એક જ સ્થાન હોય છે. અને અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનકે તેની દેશોપશમના થતી નથી. પરંતુ ત્યાંથી પડે ત્યારે શરૂ થાય છે માટે સાદિ, નવમા ગુણસ્થાનકને નહિ પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ જ્ઞાનાવરણ અને અંતરાયકર્મના પાંચ પાંચ પ્રકૃત્યાત્મક સ્થાનની દેશોપશમના ચાર-ચાર પ્રકારે હોય છે.

દર્શનાવરણીયના છ અને ચાર પ્રકૃતિના સત્તાસ્થાનો ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકથી હોય છે માટે તેઓની દેશોપશમના થતી નથી, પરંતુ નવ પ્રકૃત્યાત્મક સત્તાસ્થાન ઉપશમશ્રેણિમાં ૧૧મા ગુણસ્થાનક સુધી અને ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકના સંખ્યાતા ભાગો સુધી હોય છે. પરંતુ નવમા વિગેરે ગુણસ્થાનકે તેની દેશોપશમના થતી નથી. ત્યાંથી પડે ત્યારે શરૂ થાય છે માટે સાદિ, નવમા ગુણસ્થાનકને નહિ પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ. એમ દર્શનાવરણના નવ પ્રકૃત્યાત્મક સ્થાનની દેશોપશમના ચાર પ્રકારે હોય છે.

વેદનીયકર્મના બે સત્તાસ્થાન હોવા છતાં એક પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન ચૌદમાના ચરમ સમયે જ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે તેની દેશોપશમના થતી નથી, પરંતુ બે પ્રકૃત્યાત્મક સત્તાસ્થાનની આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી દેશોપશમના થાય છે અને નવમા વિગેરે ગુણસ્થાનકોમાં થતી નથી. માટે ત્યાંથી પડી આઠમે ગુણસ્થાનકે આવે ત્યારે પુનઃ શરૂ થાય છે માટે સાદિ, નવમા ગુણસ્થાનકને ન પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ. એમ બે પ્રકૃત્યાત્મક સ્થાનની દેશોપશમના ચાર પ્રકારે થાય છે.

આયુષ્યકર્મમાં પોતપોતાના ભવના પ્રથમ સમયથી જ્યાં સુધી પરભવનું આયુષ્ય બાંધવાની શરૂઆત ન કરે ત્યાં સુધી એકની અને પરભવાયુષ્ય બાંધવાની શરૂઆત કરે ત્યારથી કાળ ન કરે ત્યાં સુધી ૨ પ્રકૃતિની સત્તા હોય છે. અને

આ બન્ને સ્થાનોની સત્તાની જેમ દેશોપશમના પણ વારંવાર થતી હોવાથી બન્ને સ્થાનો સાદિ અને અમ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

ગોત્રકર્મના બે અને એક પ્રકૃત્યાત્મક બે સત્તાસ્થાનો છે. ત્યાં તેઉકાય અને વાયુકાયમાં ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્વલના કર્યા પછી અન્ય ભવમાં જઈ જ્યાં સુધી ઉચ્ચગોત્ર ન બાંધે ત્યાં સુધી એકની અને ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્વલના ન કરી હોય અગર કર્યા પછી પણ અન્ય ભવમાં પુનઃ ઉચ્ચગોત્ર બાંધેલ હોય તેવા જીવોને બે પ્રકૃતિની સત્તા હોય છે. તથા તે બન્ને સત્તાસ્થાનો સાદિ-સાંત હોય છે. અને દેશોપશમનામાં પણ આવે છે. માટે આ બન્ને સ્થાનોની દેશોપશમના પણ સાદિ અને સાંત એમ બે પ્રકારે હોય છે. જો કે ચૌદમાના ચરમ સમયે કેવલ ઉચ્ચગોત્રરૂપ એક પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન હોય છે, પરંતુ તેની દેશોપશમના થતી નથી.

મોહનીયકર્મમાં ૨૧, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, અને ૨૮ એમ પ્રકૃતિ દેશોપશમનાના છ સ્થાનો છે.

ત્યાં અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિને અથવા સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે આવેલા જીવને સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયની ઉદ્વલના કર્યા બાદ છવ્વીસની સત્તા હોય છે. આ સત્તાસ્થાન સાઘાદિ ચાર પ્રકારે હોવાથી છવ્વીસ પ્રકૃત્યાત્મક સ્થાનની દેશોપશમના પણ ચાર પ્રકારે થાય છે.

૨૮ની સત્તાવાળાને અઠાવીસની તેમજ સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉદ્વલના કરેલ ૨૭ની સત્તાવાળાને ૨૭ની અને પ્રથમ ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વની સર્વોપશમના કરવા માટે જ્યારે ત્રણ કરણ કરે છે ત્યારે અપૂર્વકરણના ચરમ સમયે મિથ્યાત્વની દેશોપશમનાનો વિચ્છેદ થવાથી અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયથી ૨૬ની સત્તા હોવા છતાં મિથ્યાત્વ વિના ૨૫ની દેશોપશમના થાય છે.

તેમજ ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીમાં અનંતાનુબંધિની ક્ષપણા અથવા ઉપશમના કરવા માટે ત્રણ કરણ કરે ત્યારે અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયથી અનંતાનુબંધિની દેશોપશમના થતી નથી, માટે અનંતાનુબંધિ વિના ૨૪ની દેશોપશમના થાય છે. અને દર્શનત્રિકની ક્ષપણા તથા ઉપશમના કરનારને પોતાના અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયથી આ ત્રણેની દેશોપશમના થતી નથી. માટે ૨૪ અથવા ૨૮ની સત્તા હોવા છતાં દર્શનત્રિક અથવા અનંતાનુબંધિ અને દર્શનત્રિક વિના શેષ ૨૧ પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના થાય છે. તેમજ ૨૧ની સત્તાવાળા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને પણ ૨૧ની દેશોપશમના થાય છે. અહીં ૨૬ સિવાયના પાંચે સ્થાનોની દેશોપશમના અમુક ટાઇમે જ થતી હોવાથી સાદિ અને સાંત એમ બે જ પ્રકારે હોય છે.

૨૩ અને ૨૨નું સત્તાસ્થાન દર્શનત્રિકની ક્ષપણા કરવા માટે ત્રણ કરણમાંના ત્રીજા અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કર્યા પછી જ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે આ બે સત્તાસ્થાનો દેશોપશમનામાં આવતા નથી. તેમજ ૧૩ વિગેરે મોહનીયના શેષ સત્તાસ્થાનો ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠમા ગુણસ્થાનક પછી જ આવે છે....માટે તે સ્થાનો પણ દેશોપશમનામાં આવતાં નથી.

નામકર્મના ૧૦૩, ૧૦૨, ૯૬, ૯૫, ૯૩, ૯૦, ૮૯, ૮૪, ૮૩, ૮૨, ૮ અને ૮ એમ બાર સત્તાસ્થાનો હોવા છતાં ૯૦, ૮૯, ૮૩, ૮, અને ૮ પ્રકૃત્યાત્મક પાંચ સત્તાસ્થાનો ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠમા ગુણસ્થાનક પછી જ હોય છે. માટે આ પાંચ સ્થાનો દેશોપશમનામાં આવતાં નથી. પરંતુ તે સિવાયના શેષ ૧૦૩, ૧૦૨, ૯૬, ૯૫, ૯૩, ૮૪, અને ૮૨ આ સાતે સત્તાસ્થાનો યથાસંભવ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે; અને તે સાદિ-સાંત હોય છે...માટે આ સાતે સ્થાનોની દેશોપશમના થાય છે, અને તે પણ સાદિ સાંત હોય છે.

(૨) સ્થિતિ દેશોપશમના :- આ દેશોપશમના મૂળ અને ઉત્તરકર્મપ્રકૃતિઓ આશ્રયી બે પ્રકારે અને તે દરેક ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એમ પુનઃ બબ્બે પ્રકારે છે.

ત્યાં મૂળ અને ઉત્તર સઘળી પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશોપશમના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણે હોય છે. એટલે જે જે જીવો જે જે મૂળ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો જેટલો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ કરે છે તેટલો જ તે તે જીવોને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની દેશોપશમના પણ હોય છે. અને તે જ જીવો તેના સ્વામી પણ છે. સાઘાદિભંગ પણ જે પ્રમાણે સ્થિતિસંક્રમમાં બતાવેલ છે, તે જ પ્રમાણે દેશોપશમનામાં પણ હોય છે.

જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમના પણ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તમાન એકેન્દ્રિય જીવો કરે છે. માટે તેજ જીવો તેના સ્વામી છે. કારણ કે અન્ય જીવો કરતાં એકેન્દ્રિય જીવોને સ્થિતિસત્તા ઓછી હોય છે. અને તેઓ પણ દેશોપશમના કરી શકે છે. તેમજ એકેન્દ્રિયમાંથી આવેલ જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા બેઇન્દ્રિયાદિ જીવો પણ બંધાવલિકા સુધી તે તે પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમનાના સ્વામી હોઈ શકે છે.

તીર્થંકરનામકર્મની એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને સત્તા ન હોવાથી તેની જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમના ક્ષપક જઘન્ય સ્થિતિસત્તાવાળા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયવર્તી જીવો કરે છે. અને ઉદ્વલના યોગ્ય પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમના તે તે પ્રકૃતિઓની ઉદ્વલના કરતી વખતે જ્યારે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિખંડની ઉદ્વલના કરે છે તે વખતે જ સ્થિતિ દેશોપશમના હોય છે.

ત્યાં આહારકસપ્તકની ઉદ્વલના એકથી ચાર ગુણસ્થાનક સુધીના એકેન્દ્રિયાદિ સઘળા જીવો કરતા હોવાથી તે સર્વ તેની દેશોપશમનાના સ્વામી છે. અને સમ્યક્ત્વ તેમજ મિશ્રમોહનીયની પ્રથમ ગુણસ્થાનકવર્તી એકેન્દ્રિયાદિ સઘળા જીવો ઉદ્વલના કરે છે. માટે તેઓ આ બે પ્રકૃતિઓની દેશોપશમનાના સ્વામી છે. વૈકિયસપ્તક, દેવદ્વિક તથા નરકદ્વિક આ ૧૧ પ્રકૃતિઓની ઉદ્વલના એકેન્દ્રિયો જ કરતા હોવાથી તેઓ તેની દેશોપશમનાના સ્વામી છે.

મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્વલના તેઉકાય તેમજ વાયુકાય જીવોમાં થતી હોવાથી તેઉકાય અને વાયુકાય આ ત્રણ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ દેશોપશમનાના સ્વામી છે.

જો કે આમાંની કેટલીક તેમજ બીજી પ્રકૃતિઓની ક્ષપક જીવો નવમા ગુણસ્થાનકે પણ ઉદ્વલના કરે છે. પરંતુ દેશોપશમના આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી થાય છે, માટે નવમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવો તેના સ્વામી નથી.

(૩) અનુભાગ દેશોપશમના :- આ દેશોપશમના પણ મૂળ તથા ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી બે પ્રકારે અને પુનઃ તે દરેક ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એમ બબ્બે પ્રકારે છે.

ત્યાં મૂળ તથા ઉત્તરપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના જે જીવો સ્વામી છે, તે જ જીવો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના પણ સ્વામી છે. એટલે સર્વ અશુભપ્રકૃતિઓના જેમ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી યુગલિક તેમજ આનતાદિ દેવો વર્ણ શેષ સઘળા એકેન્દ્રિયાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો છે, તેમ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના પણ સ્વામી છે. અને કેટલીક શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી ઉપરના જીવો છે. પરંતુ દેશોપશમના આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય છે. માટે જે જે પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી આઠમા ગુણસ્થાનક પછી બતાવેલ છે તે સઘળી શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી ક્ષપક અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક-ચરમ સમયવર્તી જીવો હોય છે....પરંતુ ઔદારિક સપ્તક, મનુષ્યદ્વિક, વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ, આતપ અને ઉદ્યોત આ બાર પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી જેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેમ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિઓ છે.

ત્રણ શુભ આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમની જેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી છે.

જે જીવો તીર્થંકરનામકર્મના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે તે જ જઘન્ય અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી છે. શેષ શુભ-અશુભ સઘળી પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી ઘણો અનુભાગ સત્તામાંથી હણી નાંખેલ છે જેણે એવા અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિમાં વર્તમાન એકેન્દ્રિયો અને તેટલીજ જઘન્ય અનુભાગ સત્તાવાળા પ્રથમ બંધાવલિકાના ચરમ સમય સુધીના બેઠન્દ્રિયાદિ જીવો જઘન્ય અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી છે.

જો કે પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણ, પાંચ અંતરાય, સંજવલન ચતુષ્ક અને નવ નોકષાય આ ૨૭ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ક્ષપકશ્રેણિમાં પોતપોતાના સંક્રમના ચરમ સમયે બતાવેલ છે; પરંતુ દેશોપશમના આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય છે. અને આઠમા ગુણસ્થાનક વર્તી જીવોને એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ આ પ્રકૃતિઓનો અનંતગુણ અધિક રસ સત્તામાં હોય છે, તેથી આ પ્રકૃતિઓના પણ જઘન્ય અનુભાગ દેશોપશમનાના સ્વામી પૂર્વે બતાવેલ એકેન્દ્રિયાદિ જીવો જ છે.

(૪) પ્રદેશ દેશોપશમના :- આ દેશોપશમના પણ મૂળ તેમજ ઉત્તરપ્રકૃતિઓની થાય છે અને તે દરેક ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એમ બબ્બે પ્રકારે છે.

તેમાં પૂર્વે સંક્રમણકરણમાં જે જીવો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી કહ્યાં છે. તે જ જીવો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ દેશોપશમનાના સ્વામી છે. પરંતુ જે જે પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી ઉપરના જીવો બતાવેલ હોય તે તે પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ દેશોપશમનાના સ્વામી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો જ હોય છે. કારણ કે આ ગુણસ્થાનક પછી કોઇપણ પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના થતી જ નથી.

તેમજ તીર્થંકર નામકર્મના જે જીવો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે તે જ જઘન્ય પ્રદેશ દેશોપશમનાના સ્વામી છે. પર્યાપ્ત અસંજિપંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સ્વપ્રાયોગ્ય જઘન્ય યોગે વર્તમાન અને નાનામાં નાના જેટલાં અંતર્મુહૂર્તમાં આયુષ્ય બાંધી શકાય તેટલાં અંતર્મુહૂર્ત કાળમાં દસ હજાર વર્ષ પ્રમાણ દેવ તથા નરકાયુષ્ય બાંધી તેની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ પ્રથમ સમયે આ બન્ને આયુષ્યની જઘન્ય દેશોપશમનાના સ્વામી હોય છે. શેષ શુભ અને અશુભ સઘળી પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશ દેશોપશમનાના સ્વામી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્યસ્થિતિમાં વર્તમાન એકેન્દ્રિય જીવો જ હોય છે. આ પ્રમાણે ઉપશમનાકરણનું સ્વરૂપ બતાવી હવે નિદ્ધતિ અને નિકાયનાકરણનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

॥ ઉપશમનાકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત ॥

—: અથ નિદ્ધતિ-નિકાયનાકરણ સારસંગ્રહ :-

જેમ દેશોપશમના પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશની થાય છે, તેમજ મૂળ પ્રકૃતિઓની જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારે અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓની મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે એકસો અઠ્ઠાવન પ્રકારે થાય છે. તેમ નિદ્ધતિ અને નિકાયના પણ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશની થાય છે. અને તે પણ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે મૂળ આઠ કર્મની અને મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકસો અઠ્ઠાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓની થાય છે.

તેમજ દેશોપશમના જેમ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય છે, તેમ આ બે કરણો પણ આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી જ પ્રવર્તે છે. માટે પ્રકૃતિ વિગેરે ચારે પ્રકારની મૂળ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓની દેશોપશમનાના જે જે જીવો સ્વામી છે અને જેમ સાઘાદિ તથા પ્રકૃતિસ્થાન દેશોપશમના જેટલાં સ્થાનોની જે રીતે થાય છે અને જેઓ તેના સ્વામી છે તેમ આ બન્ને કરણોમાં પણ સર્વ સમાન છે. માત્ર નિદ્ધતિ થયેલ કર્મમાં ઉદ્વર્તના તથા અપવર્તના એ બે જ કરણો પ્રવર્તે છે, પરંતુ સંક્રમણકરણ પ્રવર્તતું નથી. અને નિકાયિત કર્મમાં કોઈપણ કરણ પ્રવર્તતું નથી. કારણ કે નિકાયિત કર્મ સકલ કરણને અયોગ્ય છે.

જ્યારે ગુણશ્રેણિ થતી હોય છે, ત્યારે પ્રાય: દેશોપશમના, નિદ્ધતિ, નિકાયના અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ હોય છે. માટે દલિક આશ્રયી આ ચારેનું અલ્પબહુત્વ બતાવે છે.

ગુણશ્રેણિમાં જેટલાં દલિકો ગોઠવાય છે, તે હવે બતાવવામાં આવશે તેની અપેક્ષાએ અલ્પ હોય છે. ગુણશ્રેણિમાં ગોઠવાયેલ દલિકોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણ દલિકોની દેશોપશમના થાય છે. તેનાથી અસંખ્યાતગુણ દલિકોની નિદ્ધતિ થાય છે. તેનાથી અસંખ્યાતગુણ દલિકોની નિકાયના થાય છે. અને જેટલાં દલિકોની નિકાયના થાય છે તેનાથી પણ અસંખ્યાતગુણ દલિકો દરેક સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ દ્વારા સંક્રમે છે.

નવમાથી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધીમાં ગુણશ્રેણિઓ થાય છે. પરંતુ ત્યાં દેશોપશમના, નિદ્ધતિ અને નિકાયના થતી નથી તેમજ દસમા ગુણસ્થાનક પછી કોઈપણ પ્રકૃતિઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ પણ થતો નથી, વળી અનંતાનુબંધિ તેમજ દર્શનત્રિકની ક્ષપણા અથવા ઉપશમના માટે તેમજ મિથ્યાત્વની સર્વોપશમના માટે ત્રણ કરણો કરે છે ત્યારે પણ પોતપોતાના અપૂર્વકરણ પછી ગુણશ્રેણિ હોય છે. પરંતુ આ પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના, નિદ્ધતિ તેમજ નિકાયના થતી નથી. તેથી જ ગુણશ્રેણિ દ્વારા દલિકો ગોઠવે છે ત્યારે પ્રાય: દેશોપશમના વિગેરે હોય છે એમ બતાવેલ છે.

હવે આઠે કરણોના અધ્યવસાયોનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે.....

પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ યોગથી થાય છે. અર્થાત્ તેમાં મુખ્યત્વે અધ્યવસાય કારણ નથી, પરંતુ સ્થિતિબંધ અને તેના ઉપલક્ષણથી અનુભાગબંધ કાષાયિક અધ્યવસાયોથી થાય છે. માટે અહીં સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોથી બંધનકરણના અધ્યવસાયો સમજવાના છે. અને તે હવે પછી બતાવવામાં આવશે તે અધ્યવસાયોની અપેક્ષાએ થોડા છે. છતાં અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. બંધનકરણના અધ્યવસાયોથી ઉદીરણાકરણના અધ્યવસાયો અસંખ્યાતગુણ છે, તે થકી સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના એ ત્રણે કરણના સમુદિત અધ્યવસાયો અસંખ્યાતગુણ છે. અને એ અધ્યવસાયોથી પણ ઉપશમના, નિદ્ધતિ અને નિકાયનાકરણના અધ્યવસાયો ક્રમશ: એક એકથી અસંખ્યાતગુણ છે.

॥ નિદ્ધતિ નિકાયનાકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત ॥

-: ઉપશમનાકરણ પ્રશ્નોત્તરી :-

- પ્ર. ૧ ઉપશમનાના મુખ્ય પ્રકાર કેટલાં ? અને કયા કયા છે ?
- ઉ. કરણકૃત અને અકરણકૃત એમ ઉપશમનાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે.
- પ્ર. ૨ અકરણકૃત ઉપશમના એટલે શું ? અને તે આ ગ્રંથમાં કેમ બતાવવામાં આવેલ નથી ?
- ઉ. યથાપ્રવૃત્તાદિ કરણો કર્યા વિના નદી-પાષાણ ઘોલગોળના ન્યાય પ્રમાણે વેદનાદિ દ્વારા જે ઉપશમના થાય છે તે અકરણકૃત ઉપશમના કહેવાય છે. અને આ અકરણકૃત ઉપશમનાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કર્મપ્રકૃતિકાર તથા પંચસંપ્રહકાર મહર્ષિઓને ન હોવાથી અથવા તો તે કાળમાં કોઇપણ આચાર્ય ભગવંતોને ન હોવાથી બતાવવામાં આવેલ નથી.
- પ્ર.૩ કરણકૃત ઉપશમનાના મુખ્ય પ્રકાર કેટલાં ? અને કયા ? અને તે કયા કયા કર્મોની થાય છે ?
- ઉ. કરણકૃત ઉપશમનાના સર્વોપશમના અને દેશોપશમના એમ મુખ્ય બે પ્રકાર છે. તેમ જ સર્વોપશમના માત્ર મોહનીય- કર્મની જ થાય છે. અને દેશોપશમના આઠે કર્મોની થાય છે.
- પ્ર. ૪ સર્વોપશમના એટલે શું ?
- ઉ. ઉદય, ઉદીરણા, નિવૃત્તિ અને નિકાયના જેમાં ન થાય, તેમ જ દર્શનત્રિક સિવાય ઉપશાંત થયેલ મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના પણ ન થાય એવી અવસ્થામાં સત્તાગત કર્મને મૂકવા તે સર્વોપશમના કહેવાય છે.
- પ્ર. ૫ ઉપશમના સર્વ પ્રકૃતિઓમાં અને તેના સર્વ દલિકોમાં જ થાય કે અમુક પ્રકૃતિઓના અમુક દલિકોમાં જ થાય ?
- ઉ. સર્વોપશમના મોહનીયકર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓમાં જ થાય અને તે ૨૮ પ્રકૃતિઓના સત્તાગત સર્વ દલિકોની થાય છે. માટે જ આ સર્વોપશમનાથી તે તે પ્રકૃતિઓએ દબાવેલ ગુણો પ્રગટ થાય છે માટે તે સર્વોપશમનાને ગુણોપશમના અથવા પ્રશસ્તોપશમના પણ કહેવામાં આવે છે. અને દેશોપશમના આઠે કર્મની સત્તાગત સર્વ પ્રકૃતિઓના અમુક અમુક દલિકોમાં જ થાય છે. માટે દેશોપશમનાથી તે તે પ્રકૃતિઓએ દબાવેલ ગુણો અથવા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થતું નથી. તેથી દેશોપશમનાને અગુણોપશમના અથવા અપ્રશસ્તોપશમના પણ કહેવામાં આવે છે.
- પ્ર. ૬ આ બે પ્રકારની ઉપશમનામાંથી અભવ્ય જીવોની કઈ ઉપશમના હોય ?
- ઉ. સર્વોપશમના અનિવૃત્તિકરણરૂપ ત્રીજા કરણથી જ થાય છે અને અભવ્ય જીવોને અપૂર્વકરણ તથા અનિવૃત્તિકરણ થતાં નથી માટે તેઓને સર્વોપશમના થતી નથી પરંતુ સત્તાગત સર્વ પ્રકૃતિઓમાં દેશોપશમના જ થાય છે.
- પ્ર. ૭ જે વખતે જે કર્મોની દેશોપશમના પ્રવર્તે, તે વખતે તે કર્મપ્રકૃતિઓની સર્વોપશમના પ્રવર્તે કે નહીં?
- ઉ. દેશોપશમના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અથવા દર્શનસપ્તકની અપેક્ષાએ પોતપોતાના અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધી જ પ્રવર્તે છે. અને સર્વોપશમના અનિવૃત્તિકરણમાં અથવા અનિવૃત્તિકરણ કર્યા પછી જ થાય છે. માટે દેશોપશમના હોય ત્યારે સર્વોપશમના ન જ હોય અને સર્વોપશમના હોય ત્યારે તે પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના ન જ હોય.
- પ્ર. ૮ સર્વોપશમના કોણ અને ક્યારે કરે ?
- ઉ. ઉપશમ, ઉપદેશશ્રવણ અને સર્વોપશમનાને યોગ્ય યોગ આ ત્રણ લબ્ધિથી યુક્ત સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય જીવો અંતર્મુહૂર્તકાળ સુધી જ સર્વોપશમના કરે છે.
- પ્ર.૯ દેશોપશમના કોણ અને ક્યારે કરે ?
- ઉ. બધ્યમાન પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ સત્તાગત સર્વ પ્રકૃતિઓની અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના અથવા પોતાના અપૂર્વકરણના ચરમ સમય સુધીના એકેન્દ્રિયાદિ સર્વ જીવો અનાદિ કાળથી દેશોપશમના કરે છે.

પ્ર. ૧૦ ઉપશમનાકરણથી ઉપશાંત થયેલ દલિકો કેટલો કાળ ઉપશાંત રહે?

ઉ. બન્ને પ્રકારની ઉપશમનાથી ઉપશાંત થયેલ દલિકો અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી જ ઉપશાંત રહે છે. અર્થાત્ અંતર્મુદૂર્ત પછી પુનઃ તે દલિકો અનુપશાંત એટલે બધાં કરણો લાગે તેવાં થઈ જાય છે.

પ્ર. ૧૧ દેશોપશમના કરણપૂર્વક જ થાય કે કરણ વિના પણ થાય ?

ઉ. દેશોપશમના યથાપ્રવૃત્ત અને અપૂર્વકરણરૂપ બે કરણોથી થાય અથવા આ બે કરણો કર્યા વિના પણ થાય છે.

પ્ર. ૧૨ મોહનીયકર્મની કઈ પ્રકૃતિઓની સર્વોપશમનાથી કયા ગુણો પ્રગટ થાય છે?

ઉ. દર્શનમોહનીયની સર્વોપશમનાથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓની સર્વોપશમનાથી ઔપશમિક યથાખ્યાત ચારિત્ર ગુણ પ્રગટ થાય છે.

પ્ર. ૧૩ મોહનીયકર્મની સર્વોપશમનાથી ઉપરના પ્રશ્નોત્તરમા બતાવેલ બે ગુણો જ થાય છે, તો દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના અને દર્શનત્રિકની ક્ષપણા આ ચાર અધિકારો સર્વોપશમનાના અધિકારમાં કેમ બતાવ્યા ?

ઉ. ચારિત્રમોહનીયની સર્વોપશમના કરતાં પહેલાં સર્વવિરતિનો લાભ અને આ આચાર્ય મહારાજ વિગેરેના મતે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના અવશ્ય થાય છે. તેમ જ કેટલાક આત્માઓ દેશવિરતિ પામે છે અને કેટલાક દર્શનત્રિકની ક્ષપણા પણ કરે છે તેથી સર્વોપશમનાના અધિકારમાં આ ચાર અધિકારો બતાવેલ હોય તેમ લાગે છે. અથવા મોહનીયકર્મની સર્વોપશમના બતાવતાં દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ ક્રમશઃ અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ક્ષયોપશમથી અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ દર્શનસંપત્તકના ક્ષયથી પ્રાપ્ત થાય છે. માટે આ ચાર અધિકારો બતાવેલ હોય તેમ લાગે છે.

પ્ર. ૧૪ દર્શનમોહનીયની સર્વોપશમના કોણ કરે?

ઉ. પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ, સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્ત, સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અથવા ઉપશમશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થનાર ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીના અને મતાન્તરે છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાનકવાળા ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી મનુષ્યો દર્શનમોહનીયની સર્વોપશમના કરે છે.

પ્ર. ૧૫ અભવ્ય તેમજ સમ્યક્ત્વ પામનાર ભવ્યજીવનું યથાપ્રવૃત્તકરણ સમાન હોય કે તરતમતાવાળું હોય?

ઉ. અભવ્ય જીવને યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે જે વિશુદ્ધિ હોય છે તેના કરતાં અનંતગુણ વિશુદ્ધિ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર ભવ્ય જીવને યથાપ્રવૃત્તકરણથી અંતર્મુદૂર્ત પહેલાં હોય છે. અને તે પણ ઉત્તરોત્તર દરેક સમયે અનંતગુણ અધિક હોય છે. તેથી જ અભવ્ય જીવના યથાપ્રવૃત્તકરણથી સમ્યક્ત્વ પામનાર ભવ્યજીવનું યથાપ્રવૃત્તકરણ ઘણાં જુદા પ્રકારનું હોય છે. કારણ કે બન્નેની વિશુદ્ધિમાં ઘણીજ મોટી (અનંતગુણ પ્રમાણ) તરતમતા હોય છે.

પ્ર. ૧૬ કઈ લેશ્યાઓમાં વર્તતાં જીવો સમ્યક્ત્વ પામે?

ઉ. મનુષ્યો અને તિર્યંચો તેજો વિગેરે ત્રણ શુભ લેશ્યામાં અને દેવોને તથા નારકોને દ્રવ્ય લેશ્યા અવસ્થિત હોવાથી તેઓ પોતપોતાને જે લેશ્યા હોય તે દ્રવ્ય લેશ્યામાં વર્તતાં અને ભાવથી તેજો વિગેરે ત્રણ શુભ લેશ્યામાં વર્તતાં સમ્યક્ત્વ પામે છે. કારણ કે દેવો તથા નારકોને દ્રવ્ય લેશ્યા અવસ્થિત હોવા છતાં છએ ભાવ લેશ્યા પરાવર્તન થાય છે.

પ્ર. ૧૭ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી સ્થિતિઘાતાદિ પાંચ પદાર્થોમાંથી કેટલાં પદાર્થો પ્રવર્તે ?

ઉ. મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે ત્યારે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી આયુષ્ય વિના સાતે કર્મમાં ગુણસંક્રમ વિના સ્થિતિઘાતાદિ ચાર પદાર્થો પ્રવર્તે છે. અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે ત્યારે સાતે કર્મમાં સ્થિતિઘાતાદિ ચાર અને મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રમાં ગુણસંક્રમ સહિત પાંચે પદાર્થો પ્રવર્તે છે.

પ્ર. ૧૮ એક સ્થિતિઘાત તથા એક સ્થિતિબંધનો કાળ કેટલો?

ઉ. સ્થિતિઘાત તથા સ્થિતિબંધનો કાળ સમાન અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે. પરંતુ તે અંતર્મુદૂર્ત આવલિકાના ઘણાં નાના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલું જ સમજવું. કારણ કે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણમાં સેંકડો વાર ઘણાં હજારો સ્થિતિઘાતો અને સ્થિતિબંધો થાય છે.

પ્ર. ૧૯ આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં જે એક સ્થિતિઘાત થાય છે તેનું પ્રમાણ કેટલું ?

ઉ. ઉત્કૃષ્ટથી ઘણાં સાગરોપમ પ્રમાણ અને જઘન્યથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઓ અંતર્મુદૂર્તમાં નષ્ટ થાય છે. તેમાં દરેક સમયે થોડી થોડી સ્થિતિનો ઘાત થતો નથી. પરંતુ ઉપરોક્ત પ્રમાણવાળા સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ દલિકોમાંથી દરેક સમયે થોડા થોડા દલિકોનો નાશ કરતાં અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં તે સંપૂર્ણ દલિકોનો નાશ કરી અર્થાત્ અન્યત્ર-સ્વ અથવા પરમાં ગોઠવી એકી સાથે તેટલી સ્થિતિનો ઘાત કરે છે.

જોકે કેટલાક સ્થળે ટીકામાં જઘન્યથી એક સ્થિતિસ્થાનનું પ્રમાણ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું બતાવેલ છે. પરંતુ તે અશુદ્ધ હોય તેમ લાગે છે. કારણ કે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ એક-એક સ્થિતિઘાત કરે તો અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણમાં એક-એકમાં અસંખ્યાતા સ્થિતિઘાતો કરવા પડે, પરંતુ અસંખ્યાત સ્થિતિઘાતો કરવાનું ક્યાંય બતાવેલ નથી. વળી અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે જેટલી સ્થિતિસત્તા હોય છે તેના કરતાં તે જ અપૂર્વકરણના ચરમ સમયે સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિસત્તા બતાવવામાં આવેલ છે તે પણ ઘટી શકે નહીં. કેમ કે અસંખ્યાતા સ્થિતિઘાતો કરે ત્યારે એક પલ્યોપમ જેટલી સ્થિતિ ઘટે તો હજારો સ્થિતિઘાત કરવાથી સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિ કેમ થાય? તેમજ આ ગ્રંથમાં ઉપશમનાકરણ મૂળ ગાથા ૧૪ તથા તેની બન્ને ટીકામાં અને ચૂર્ણીમાં તેમજ પંચસંગ્રહમાં પણ ઉપશમનાકરણ ગાથા ૧૨ની ટીકામાં અપૂર્વકરણમાં હજારો સ્થિતિઘાતો થાય એમ બતાવેલ છે. પરંતુ અસંખ્યાતા સ્થિતિઘાતો થાય એમ ક્યાંય બતાવેલ નથી.

સ્થિતિઘાતની જેમ પૂર્વ-પૂર્વનો સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયે છતે નવો નવો સ્થિતિબંધ પણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઓછો ઓછો થાય છે અને સ્થિતિબંધો પણ ઘણી વખત ઘણાં હજારો થાય છે કારણ કે બન્નેનો કાળ સમાન છે. અને યુક્તિ પણ તેજ છે...

પ્ર. ૨૦ એક સ્થિતિઘાતમાં જઘન્યથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિનો જ ઘાત કરે કે તેથી ઓછો પણ કરે?

ઉ. અપૂર્વકરણમાં એક એક સ્થિતિઘાત પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગથી ઓછો ન જ કરે, પરંતુ અનિવૃત્તિકરણના કાળના ઘણાં સંખ્યાતમા ભાગ ગયા પછી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને મિશ્રનો ક્ષય કર્યા પછી સમ્યક્ત્વમોહનીયના અંતર્મુદૂર્ત અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિઘાતો કરે છે. એમ નવમા ગુણસ્થાનકના કાળના ઘણાં સંખ્યાતમા ભાગ ગયા પછી પણ યથાસંભવ નાના મોટા સ્થિતિઘાતો કરે છે.

પ્ર. ૨૧ સત્તાગત શુભાશુભ બધી પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિઘાત થાય કે માત્ર અશુભનો જ થાય?

ઉ. આયુષ્ય સિવાય સર્વ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અતિ સંકિલષ્ટ પરિણામથી થાય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની જેમ ચાર આયુષ્ય વિના શુભાશુભ બધી પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અશુભ ગણાય છે. માટે શુભાશુભ બધી પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિઘાત થાય, પરંતુ કેવળ અશુભનો જ નહીં.

પ્ર. ૨૨ સત્તાગત શુભાશુભ બધી પ્રકૃતિઓનો રસઘાત થાય કે માત્ર અશુભનો જ થાય?

ઉ. શુભપ્રકૃતિઓનો-ઉત્કૃષ્ટ રસ અતિવિશુદ્ધ પરિણામે બંધાય છે. માટે બંધની જેમ શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસ પણ શુભ હોય છે. તેથી શુભપ્રકૃતિઓના રસનો ઘાત કરતો નથી. પરંતુ સત્તાગત કેવળ અશુભપ્રકૃતિઓના રસનો જ ઘાત કરે છે. અર્થાત્ આયુષ્ય વિના સત્તાગત સર્વ અશુભપ્રકૃતિઓના સ્થિતિઘાત અને રસઘાત એમ બન્ને થાય છે. અને સત્તાગત શુભપ્રકૃતિઓનો માત્ર સ્થિતિઘાત જ થાય છે. પણ રસઘાત થતો નથી.

પ્ર. ૨૩ ગુણશ્રેણિ એટલે શું? અને તે કેટલાં સ્થાનોમાં દલિક રચના કરે? તેમજ ઉપરના સ્થાનોમાંથી દલિકો ઉતારવાની ક્રિયા કેટલો કાળ ચાલે ?

ઉ. ઉદયવતી પ્રકૃતિઓની ઉદય સમયથી અને અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા ઉપરના પ્રથમ સમયથી અંતર્મુહૂર્તના સમયોમાં અસંખ્યાતગુણાકારે કરાતી દલિકોની રચના તે ગુણશ્રેણિ કહેવાય છે. અને તે કરવાની ક્રિયા અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચાલે છે.

પ્ર. ૨૪ ગુણશ્રેણિની રચના માટે કયા સ્થિતિસ્થાનોમાંથી દલિકો લાવે ?

ઉ. ગુણશ્રેણિની રચના માટે ધાત્યમાન સ્થિતિસ્થાનોમાંથી દલિકો લાવે છે એમ-કેટલાકનું માનવું છે. પરંતુ ધાત્યમાન તેમજ અધાત્યમાન સઘળા સ્થિતિસ્થાનોમાંથી દલિકો લાવે છે એમ-અન્ય કેટલાક મહર્ષિઓ કહે છે. કેમ કે સ્વસ્થાનમાં રહેલ સ્વભાવસ્થ દેશવિરત અને સર્વવિરત જીવો સ્થિતિધાત કરતા નથી. પરંતુ ગુણશ્રેણિ કરે છે અને તે ગુણશ્રેણિ પણ પ્રથમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરતાં ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણ દલિકવાળી હોય છે. ઈત્યાદિ યુક્તિઓ પણ આપે છે.

પ્ર. ૨૫ અનિવૃત્તિકરણમાં અંતરકરણ કરવાની ક્રિયાનો કાળ કેટલો ? તેમજ તેના પછીનો અને પહેલાંનો અનિવૃત્તિકરણનો કાળ કેટલો ?

ઉ. અંતરકરણ કરવાની ક્રિયા એક સ્થિતિધાત જેટલાં કાળમાં કરે છે. અને સ્થિતિધાતનો કાળ માત્ર આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જ છે, તેથી અલ્પ છે. અને તેના કરતાં અંતરકરણ કર્યા પછીનો અનિવૃત્તિકરણનો કાળ ઘણી આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. પરંતુ કેટલાક મહર્ષિઓ વિશેષાધિક કહે છે, તેની યુક્તિ હું સમજી શકતો નથી. અને અંતરકરણક્રિયાના પછીના કાળથી અંતરકરણક્રિયાની પહેલાંનો અનિવૃત્તિકરણનો કાળ સંખ્યાતગુણ હોય છે. કારણ કે અનિવૃત્તિકરણ કાળના ઘણાં સંખ્યાતભાગ ગયા પછી અંતરકરણની ક્રિયા શરૂ કરે છે.

પ્ર. ૨૬ અવિરતિ આદિના લક્ષણમાં વિરતિના જ્ઞાન, સ્વીકાર અને પાલનવાળાને વિરતિ બતાવેલ છે. પરંતુ શરૂઆતના ચારે ભાગમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ અને પછીના ત્રણ ભાગમાં અવિરત બતાવ્યા છે. તો જ્ઞાન અને સ્વીકાર વિના કરાતી ધર્મક્રિયાઓ અને પાલન કરાતાં વ્રતો શું સર્વથા વિરતિમાં ન જ આવે ?

ઉ. યથાર્થ જ્ઞાન ન હોય અને જેમ માસ-તુસ મુનિ આદિને જ્ઞાનીના વચનની પરતન્ત્રતા હતી તેમ પરતન્ત્રતા પણ ન હોય તો મિથ્યાત્વ હોવાથી વિરતિ ન જ ગણાય અને યથાર્થ જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનીના વચનની પરતન્ત્રતા હોવા છતાં વિધિપૂર્વક સ્વીકાર કર્યા વિના પાલન કરવામાં આવતાં વ્રતો વગેરે પણ યથાર્થ રીતે સ્વીકારેલ ન હોવાથી વ્યવહારથી મોટા ભાગે વિરતિમાં ગણાતાં નથી પરંતુ અવિરતિમાં ગણાય છે. માટે યથાર્થ જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને પાલનવાળા જીવોને જ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ હોય છે.

પ્ર. ૨૭ દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિમાં કેટલા કરણો કરવાં પડે ?

ઉ. મોહનીયકર્મની કોઇપણ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અથવા ઉપશમ કરવાનો હોય ત્યારે ત્રણ કરણો કરવાં પડે છે. પરંતુ ક્ષયોપશમ કરવાનો હોય ત્યારે ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ કરવું પડતું નથી. અને આ બે ગુણોની પ્રાપ્તિમાં કોઇપણ પ્રકૃતિઓનો સર્વથા ક્ષય કે ઉપશમ થતો નથી, પણ ક્ષયોપશમ થાય છે. માટે યથાપ્રવૃત્તકરણ અને અપૂર્વકરણ કરી અનિવૃત્તિકરણ કર્યા વિના તુરત જ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્ર. ૨૮ દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર આત્માઓને દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની ગુણશ્રેણિ ક્યારે શરૂ થાય ? અને તે ગુણશ્રેણિ કરવાની ક્રિયા કયાં સુધી ચાલુ રહે ?

ઉ. આ બન્ને પ્રકારના આત્માઓને ગુણપ્રાપ્તિના અપૂર્વકરણમાં ગુણશ્રેણિ શરૂ થતી નથી. પરંતુ જે સમયે ગુણની પ્રાપ્તિ થાય તે જ સમયથી જ્યાં સુધી દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ રહે ત્યાં સુધી ગુણશ્રેણિ કરવાની ક્રિયા ચાલુ રહે છે અને દરેક સમયે ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી લાવેલ દલિકોને ઉદયવતી પ્રકૃતિઓના ઉદય સમયથી અને શેષ પ્રકૃતિઓના ઉદયાવલિકાના ઉપરના પ્રથમ સમયથી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળના સમયોમાં ગોઠવે છે.

પ્ર. ૨૯ કઈ કઈ ગુણશ્રેણિ કરવાની ક્રિયા કેટલો કાળ ચાલે ?

ઉ. દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ અને સયોગી ઓ ત્રણ ગુણશ્રેણિ કરવાની ક્રિયા ઉત્કૃષ્ટથી દેશોનપૂર્વકોડ વર્ષ કાળ પર્યંત અને શેષ આઠ ગુણશ્રેણિઓ કરવાની ક્રિયા ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચાલે છે.

પ્ર. ૩૦ દેશોનપૂર્વકોડ કાળ સુધી જે ત્રણ ગુણશ્રેણિઓ થાય છે તેઓમાં કાળ તથા દલિકોને આશ્રયી ફેરફાર હોય કે ન હોય ?

ઉ. આ ત્રણ શ્રેણિઓમાં દરેક સમયે ઉતારેલ દલિકો સરખા જ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં ગોઠવે છે પરંતુ દેશવિરતિની ગુણશ્રેણિના નિષેક રચનાના સ્થાનો કરતાં સર્વવિરતિની ગુણશ્રેણિના દલિક રચનાના સ્થાનો સંખ્યાતગુણહીન અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને સયોગી ગુણશ્રેણિની દલિક રચનાના સ્થાનો તેથી પણ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ નાના અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. તેમજ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયથી અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી અવશ્ય વર્ધમાન પરિણામ હોય છે. તેથી ગુણશ્રેણિની રચના માટે દરેક સમયે ઉપરથી અસંખ્યાતગુણ દલિકો લાવે છે. પરંતુ અંતર્મુહૂર્ત પછી અવસ્થિત પરિણામ રહે અથવા વર્ધમાન કે હીયમાન પરિણામ પણ થાય. માટે પરિણામના અનુસારે જો અવસ્થિત પરિણામ હોય તો ઉપરથી દરેક સમયે સમાન અને વર્ધમાન પરિણામ હોય તો પરિણામના અનુસારે ક્રમશઃ અસંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતભાગ અધિક, સંખ્યાતગુણ અધિક અથવા અસંખ્યાતગુણ અધિક અને જો હીયમાન પરિણામ હોય તો પરિણામના અનુસારે ઉપરની સ્થિતિમાંથી અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન અથવા અસંખ્યાતગુણહીન દરેક સમયે દલિકો લાવી ગુણશ્રેણિની રચના કરે છે. પરંતુ દેશવિરતિ કરતાં સર્વવિરતિની ગુણશ્રેણિમાં અને તેથી પણ સયોગીની ગુણશ્રેણિમાં ક્રમશઃ અનંતગુણ વિશુદ્ધિ હોવાથી એક એકથી અસંખ્યાતગુણ દલિકો લાવે છે. તેમજ સયોગી ગુણસ્થાનકે સર્વ કાળ અવસ્થિત પરિણામ હોવાથી ગુણશ્રેણિની રચના માટે દરેક સમયે ઉપરની સ્થિતિમાંથી સમાન દલિકો જ લાવે છે.

પ્ર. ૩૧ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના (ક્ષપણા) કોણ કરે ?

ઉ. ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચારે ગતિમાં રહેલ અવિરત અથવા દેશવિરત તિર્યચો અને મનુષ્યો તેમજ સર્વવિરત મનુષ્યો વિશુદ્ધિના પ્રાબલ્યથી ચારે અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરે છે. અને મતાન્તરે ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીના મનુષ્યો ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થતાં પહેલાં ચાર અનંતાનુબંધિની ઉપશમના પણ કરે છે.

પ્ર. ૩૨ અબદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે તો તે ભવે અવશ્ય મોક્ષમાં જાય જ ?

ઉ. સામાન્યથી અબદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે તો તેજ ભવે મોક્ષમાં જાય પરંતુ અબદ્ધાયુ હોવા છતાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં પૂર્વે જો જિનનામ નિકાચિત કરેલ હોય તો ત્રીજા ભવે જ મોક્ષે જાય.

પ્ર. ૩૩ કઈ લેશ્યામાં વર્તતો આત્મા દર્શનત્રિકની ક્ષપણા કરે ?

ઉ. જેમ ચારિત્રમોહનીયની ક્ષપણા શુકલ લેશ્યામાં વર્તતો કરે છે. તેમ દર્શનમોહનીયની ક્ષપણા પણ શુકલ લેશ્યામાં વર્તતો કરે છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ચરમ સ્થિતિધાત થયા બાદ કૃતકરણ અવસ્થામાં એટલે કે સમ્યક્ત્વમોહનીયને વેદતો હોય ત્યારે પરિણામની હાનિ પણ થાય છે. માટે પરિણામના અનુસારે છમાંથી કોઈપણ લેશ્યામાં વર્તતો હોય છે.

પ્ર. ૩૪ ઉપશમશ્રેણિમાં ૮, ૧૦ અને ૧૧મા ગુણસ્થાનકે મોહનીયકર્મની કેટલી સ્થિતિસત્તા હોય ?

ઉ. કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિના હિસાબે-આ ત્રણ ગુણસ્થાનકમાં ક્રમશઃ હીન-હીન હોવા છતાં અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા હોય છે.

પ્ર. ૩૫ ઉપશમશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકના સંખ્યાતા ભાગ ગયા પછી મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે બાર દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓનો જેમ દેશઘાતી રસબંધ બતાવ્યો તેમ, મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓનો દેશઘાતિ રસબંધ કેમ ન બતાવ્યો ? અને તેઓનો દેશઘાતિ રસબંધ ક્યારે થાય ?

ઉ. સંભવતઃ મોહનીયકર્મની બધ્યમાન પ્રકૃતિઓનો છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી દેશઘાતિ રસબંધ શરૂ થાય છે. માટે જ શ્રેણિમાં એ પ્રકૃતિઓનો દેશઘાતિ રસબંધ ક્યારે શરૂ થાય છે તે બતાવેલ નથી. એમ મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓના ઉદય માટે પણ સમજવું.

પ્ર. ૩૬ અંતરકરણના દલિકો કયાં નંખાય ?

ઉ. જે પ્રકૃતિઓનો કેવળ ઉદય હોય તે પ્રકૃતિઓના અંતરકરણના દલિકો પોતાની પ્રથમ સ્થિતિમાં, જે પ્રકૃતિઓનો કેવળ બંધ હોય તેઓના-દલિકો પોતાની બીજી સ્થિતિમાં, જે પ્રકૃતિઓનો બંધ-ઉદય બન્ને ચાલુ હોય તેઓના દલિકો પોતાની પહેલી અને બીજી એમ બન્ને સ્થિતિમાં અને જે પ્રકૃતિઓનો બંધ-ઉદય એકે ન હોય તેઓના અંતરકરણના દલિકો માત્ર બધ્યમાન સ્વજાતીય પરપ્રકૃતિમાં નાખે છે.

પ્ર. ૩૭ બે સ્થિતિની વચ્ચે ખાલી જગ્યારૂપ આંતરુ એટલે કે જે અંતરકરણ છે, તે પ્રથમસ્થિતિ કરતાં નાનું હોય કે મોટું ?

ઉ. કર્મપ્રકૃતિ-મૂળ તથા ટીકામાં તો પ્રથમસ્થિતિ કરતાં ખાલી જગ્યારૂપ આંતરુ ઘણાં મોટા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય એમ બતાવેલ છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં પ્રથમસ્થિતિથી આંતરુ સંખ્યાતગુણ મોટું હોય એમ બતાવેલ છે.

પ્ર. ૩૮ અલગ અલગ ત્રણ વેદોદયવાળા જીવો ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થાય ત્યારે સ્ત્રી તથા નપુંસકવેદની પ્રથમસ્થિતિ કરતાં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ કેટલી મોટી હોય ?

ઉ. સ્ત્રી કે નપુંસકવેદે શ્રેણિ માંડનારને આ બે વેદની પ્રથમસ્થિતિ જેટલી હોય છે તેના કરતાં પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ પંચસંગ્રહમાં સંખ્યાતગુણ મોટી બતાવેલ છે. પરંતુ આ ગ્રંથની ચૂર્ણિમાં સંખ્યાતભાગ અધિક બતાવેલ છે.

પ્ર. ૩૯ માયાના બંધવિચ્છેદ પછી નવમા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી કેવળ બાદર લોભનો જ ઉદય હોય છે, છતાં તે બાદર લોભોદયના ઉદયકાળના બે ભાગ પાડવાનું શું કારણ છે ?

ઉ. બાદર લોભોદય હોવા છતાં તેના પહેલા ભાગમાં અપૂર્વસ્પર્ધકો કરવાની અને બીજા ભાગના કાળમાં સૂક્ષ્મકિટ્ટીઓ કરવાની-એમ અલગ અલગ બે જાતની ક્રિયાઓ થાય છે. તે સમજાવવા માટે બાદર લોભોદયના કાળના બે ભાગ પાડેલ છે.

પ્ર. ૪૦ ઉપશમશ્રેણિમાં કઈ પ્રકૃતિના અપૂર્વસ્પર્ધકો તથા કિટ્ટીઓ કરે ?

ઉ. માત્ર સંજવલન લોભના અપૂર્વસ્પર્ધકો અને કિટ્ટીઓ કરે છે. પરંતુ અન્ય કોઈ પ્રકૃતિના નહીં.

પ્ર. ૪૧ અગિયારમા ગુણસ્થાનકે કયા કયા કર્મના ઉદય-સત્તા તથા કયા કયા કરણો પ્રવર્તે છે ?

ઉ. જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય આ પાંચ કર્મના ઉદય-સત્તા તથા અપવર્તના, તેમજ ઉદીરણ આ બે કરણો પ્રવર્તે છે. વેદનીયના ઉદય-સત્તા તથા બંધ અને અપવર્તના આ બે કરણ પ્રવર્તે છે. ચારિત્રમોહનીયની માત્ર સત્તા હોય છે. અને જો દર્શનમોહનીયની સત્તા હોય તો તેમાં અપવર્તના અને સંક્રમણ આ બે કરણો પણ પ્રવર્તે છે. તેમજ આયુષ્યના ઉદય-સત્તા અને અપવર્તના પ્રવર્તે છે.

પ્ર. ૪૨ કિટ્ટિઓ કુલ કેટલી કરે અને તે કિટ્ટિઓનો રસ સ્પર્ધકની સમાન હોય કે સ્પર્ધકથી ઓછો હોય ?

ઉ. એક સ્પર્ધકની એક વર્ગણાના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ અનંતી કિટ્ટિઓ કરે છે. દરેક સ્પર્ધકની વર્ગણાઓ સમાન સંખ્યાવાલી હોય છે. તેથી તેમ કહેલ છે. તેમજ પૂર્વ સ્પર્ધકો કરતાં અનંતગુણાદીન રસવાળા અને અનંતમા ભાગ પ્રમાણ અપૂર્વ સ્પર્ધકો કરે છે. અને અપૂર્વ સ્પર્ધકોથી પણ અનંતગુણાદીન રસવાળી અનંતમાભાગ જેટલી કિટ્ટિઓ કરે છે. અપૂર્વ સ્પર્ધકોમાં પૂર્વ સ્પર્ધકો કરતાં અનંતગુણાદીન રસ હોવા છતાં દરેક વર્ગણાઓમાં એકોત્તર ચડતા રસાણુઓનો ક્રમ કાયમ રહે છે. પરંતુ કિટ્ટિઓમાં એકોત્તર ચડતા રસાણુઓના ક્રમનો નાશ કરી મોટું મોટું અંતર કરે છે.

પ્ર. ૪૩ ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થતાં અને પડતાં ગુણશ્રેણિ સરખી થાય ? કે તેમાં કઈ ફરક હોય ?

- ઉ. આરૂઢ થતાં ઉદયવતી પ્રકૃતિઓના ઉદય સમયથી ગુણશ્રેણિના અંત્ય સમય સુધી અસંખ્યાતગુણાકારે દલિકો ગોઠવે છે પરંતુ પડતાં ઉદયાવલિકાના પ્રથમસમયથી અંત્ય સમય સુધી વિશેષહીન-હીન અને ઉદયાવલિકાના ઉપરના પ્રથમ સમયથી ગુણશ્રેણિના અંત્ય સમય સુધી અસંખ્યાતગુણાકારે દલિકો ગોઠવે છે. તેમજ ચડતી વખતે વિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી ગુણશ્રેણિની રચના માટે ઉત્તરોત્તર દરેક સમયે ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી અસંખ્યાતગુણ દલિકો લાવે છે. ત્યારે પડતી વખતે સંકિલ્પ પરિણામ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ હીન-હીન દલિકો લાવે છે.
- પ્ર. ૪૪ અગિયારમા ગુણસ્થાનકથી અદ્વાક્ષયે પડે તો ક્રમશઃ નીચે કયા ગુણસ્થાનક સુધી આવે ?
- ઉ. અગિયારમા ગુણસ્થાનકથી મરણના અભાવે જો અદ્વાક્ષયે પડે તો ક્રમશઃ ૧૦ મે, ૯મે, ૮મે, ૭મે અને ૬ઠ્ઠે અવશ્ય આવે છે. અને કોઈક આત્મા છઠ્ઠાથી ૫મે અને ત્યાંથી ૪થે પણ આવે છે. તેમજ કોઈક છઠ્ઠા પાંચમા કે ચોથા ગુણસ્થાનકથી સાસ્વાદનભાવ પામી મિથ્યાત્વે પણ જાય છે.
- પ્ર. ૪૫ ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં કોઈપણ ગુણસ્થાનકમાં તેમજ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે આવી કાળ કરે તો કઈ ગતિમાં જાય ?
- ઉ. દેવાયુષ્ય સિવાય અન્ય ત્રણ આયુષ્ય બાંધી આત્મા ઉપશમશ્રેણિ કરી શકતો નથી માટે ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં કોઈપણ ગુણસ્થાનકે અગર સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે આવી કાળ કરે તો અવશ્ય દેવગતિમાં જ જાય, પરંતુ અન્ય કોઈ ગતિમાં ન જ જાય.
- પ્ર. ૪૬ અગિયારમા ગુણસ્થાનકે આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો કાળ કરીને કયાં ઉત્પન્ન થાય ?
- ઉ. પંચસંગ્રહમાં ઉપશમનાકરણ ગાથા ૮૫ની ટીકામાં બતાવ્યા મુજબ સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય, પરંતુ આ ગ્રંથની ઉપશમનાકરણ ગાથા ૬૩માં બતાવ્યા મુજબ દેવગતિમાં અને તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર અધ્યાય ૯ સૂત્ર ૪૯ના ભાષ્ય તથા ટીકામાં જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય એમ બતાવેલ છે. માટે મતાન્તર હોય તેમ લાગે છે.
- પ્ર. ૪૭ પંચસંગ્રહ તેમજ આ ગ્રંથકાર ઉપશમશ્રેણિમાં અનંતાનુબંધિનો ઉપશમ માનતા નથી પરંતુ વિસંયોજના જ માને છે. તેથી તેઓના મતે ઉપશમશ્રેણિમાં અનંતાનુબંધિ સત્તામાં જ ન હોવાથી ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં અનંતાનુબંધિના ઉદયના અભાવે સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક શી રીતે આવે ?
- ઉ. આ મહર્ષિઓના મતે અનંતાનુબંધિના ઉદય વિના પણ મિથ્યાત્વાભિમુખ અવસ્થામાં બાર કષાયોના ઉદયથી એક આવલિકા સુધી સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક હોય છે, એમ કર્મપ્રકૃતિ સંક્રમણકરણ ચૂર્ણિમાં તેમજ ગાથા ૧૬ની ટીકામાં બતાવેલ છે. માટે કોઈ વિરોધ નથી.
- પ્ર. ૪૮ નવમા ગુણસ્થાનકમાં તેમજ તેથી ઉપરના ગુણસ્થાનકમાં દેશોપશમના, નિદ્વત્તિ અને નિકાયના થયેલ કર્મ સત્તામાં હોય કે ન હોય ? તેમજ ત્યાં આ ત્રણ કરણો પ્રવર્તે કે નહિ ?
- ઉ. આઠમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે આ ત્રણ કરણો વિચ્છેદ થાય છે. માટે અનિવૃત્તિકરણાદિ ગુણસ્થાનકોમાં દેશોપશમના, નિદ્વત્તિ તેમજ નિકાયિત થયેલ કોઈપણ કર્મના દલિકો સત્તામાં હોતાં નથી. તેમજ કોઈપણ કર્મના સત્તાગત દલિકોમાં આ ત્રણ કરણો પ્રવર્તતાં પણ નથી.
- પ્ર. ૪૯ નવમા ગુણસ્થાનકથી દેશોપશમનાની જેમ નિદ્વત્તિ અને નિકાયના કરણો નવાં ભલે ન પ્રવર્તે પરંતુ આઠમા ગુણસ્થાનક સુધીમાં નિદ્વત્ત અને નિકાયિત થયેલ કર્મ નવમા વિગેરે ગુણસ્થાનકમાં કેમ ન હોય ?
- ઉ. નિદ્વત્ત અને નિકાયિત કર્મપ્રકૃતિઓના સાઘાદિ, ભેદો, સ્થાનો અને સ્વામિઓ દેશોપશમનાની જેમ જ બતાવેલ છે, પણ ભિન્ન બતાવેલ નથી. જો નિદ્વત્ત અને નિકાયિત થયેલ કર્મો નવમા વિગેરે ગુણસ્થાનકમાં પણ માનીએ તો નિદ્વત્ત અને નિકાયિત કર્મોના સ્વામી અને સાઘાદિ દેશોપશમનાની જેમ ન આવે પણ જુદા જ આવે, માટે નિદ્વત્ત અને નિકાયિત થયેલ કર્મો નવમા વિગેરે ગુણસ્થાનકમાં હોતાં નથી. પરંતુ દેશોપશમનાથી ઉપશમેલ દલિક માત્ર અંતર્મુહૂર્ત સુધી જ ઉપશાંત હોય છે, અને પછી અનુપશાંત થાય છે. તેમ નિદ્વત્ત અને નિકાયિત થયેલ દલિકો માટે નથી. કારણ કે નિદ્વત્ત અને નિકાયિત થયેલ દલિકો અંતર્મુહૂર્તથી ઘણાં વધારે કાળ સુધી પણ તે જ સ્વરૂપે સત્તામાં રહે છે.

પ્ર. ૫૦ અગિયારમા ગુણસ્થાનકે કયા કયા કર્મોની ગુણશ્રેણિ થાય ?

ઉ. મોહનીય અને આયુષ્ય વિના શેષ છ કર્મોની ગુણશ્રેણિ થાય.

પ્ર. ૫૧ કયા કયા કરણો કયા કયા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રવર્તે ! તેમજ કયા કયા કરણથી કર્મમાં થયેલ ફેરફાર કયા ગુણસ્થાનક સુધી રહે ?

ઉ. બંધનકરણ- સાંપરાયિક બંધની અપેક્ષાએ દસમા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રવર્તે, આ કરણથી બંધાયેલ કર્મ ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી સત્તામાં રહે છે.

સંક્રમણકરણ - દર્શનમોહનીય વિના દસમા ગુણસ્થાનક સુધી અને દર્શનમોહનીયમાં અગિયારમા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રવર્તે છે અને કોઈપણ કર્મરૂપે સંક્રમેલ દલિક ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી રહે છે.

અપવર્તનાકરણ - તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રવર્તે છે અને તેનાથી ઓછી થયેલ સ્થિતિસત્તા ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી રહે છે.

ઉદ્વર્તનાકરણ - દસમા ગુણસ્થાનક સુધી અથવા અપેક્ષાએ તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રવર્તે છે. અને તેનાથી થયેલ ફેરફારવાળી કર્મસત્તા ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે.

ઉદીરણાકરણ - આ કરણ અને તેનું કાર્ય તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે.

સર્વોપશમનાકરણ - પહેલે અને ચોથાથી દસમા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રવર્તે છે, તેનાથી ઉપશાંત થયેલ કર્મદલિક યથાસંભવ ત્રીજા વિના એકથી અગિયાર ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે.

દેશોપશમના નિદ્ધતિ અને નિકાચના આ ત્રણ કરણો અને તેનાથી ઉપશાંત, નિદ્ધત અને નિકાચિત થયેલ કર્મ આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી રહે છે, પણ પછી રહેતાં નથી.

પ્ર. ૫૨ અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જેમ મિથ્યાત્વની સર્વોપશમના કરે છે. તેમ અનંતાનુબંધિની ઉપશમના કરે કે નહીં ? કારણ કે અનંતાનુબંધિનો ઉદય હોય ત્યાં સુધી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય, છતાં અનંતાનુબંધિની ઉપશમના કેમ બતાવી નથી ?

ઉ. અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે ત્યારે જેમ મિથ્યાત્વની સર્વોપશમના કરે છે, તેમ અનંતાનુબંધિની સર્વોપશમના કરતો નથી. પરંતુ અનંતાનુબંધિનો ક્ષયોપશમ કરતો હોય તેમ લાગે છે.

તેનું પહેલું કારણ - જો અનંતાનુબંધિનો પણ ઉપશમ કરતો હોય તો જેમ અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયથી મિથ્યાત્વમોહનીય વિના ૨૫ની દેશોપશમના બતાવી, તેમ અનંતાનુબંધિની પણ દેશોપશમના ન થવાથી ૨૧ પ્રકૃતિઓની દેશોપશમના બતાવવી જોઈએ, પણ તેમ બતાવેલ નથી.

બીજું કારણ-જેમ મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિ સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે મિથ્યાત્વની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા બતાવી, તેમ અનંતાનુબંધિની પણ જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા આવી શકે છતાં તેમ ન બતાવતાં અનંતાનુબંધિની જઘન્ય સ્થિતિ ઉદીરણા એકેન્દ્રિયોમાં બતાવવામાં આવેલ છે.

ત્રીજું કારણ-જેમ પુરુષવેદના બંધવિચ્છેદ પછી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ કાળમાં બંધાયેલા પુરુષવેદના દલિકને તેટલાં જ કાળમાં સંક્રમાવે છે. ત્યારે સંક્રમના ચરમ સમયે પુરુષવેદનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ બતાવેલ છે. તેમ અનંતાનુબંધિનો પણ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા જેટલાં અંતિમકાળમાં બંધાયેલા દલિકોને સંક્રમાવતાં સંક્રમના ચરમ સમયે ઘણો ઓછો રસ સંક્રમતો હોવાથી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ બતાવવો જોઈએ. પરંતુ તેમ ન બતાવતાં અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરી પ્રથમ ગુણસ્થાનકે આવેલ આત્માને પ્રથમ સમયે બંધાયેલ રસ અનંતગુણ હોવા છતાં બંધાવલિકા પછીના પ્રથમ સમયે તે રસને સંક્રમાવતાં જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ બતાવેલ છે.

ચોથું કારણ-પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ વખતે જો મિથ્યાત્વની જેમ અનંતાનુબંધિની પણ સર્વોપશમના થતી હોત તો અંતરકરણ કર્યા પછી મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા પ્રમાણ રહે ત્યારે મિથ્યાત્વની જેમ અનંતાનુબંધિની પણ ઉદીરણા ન થાય.. માટે તેવા મિથ્યાદૃષ્ટિને અપ્રત્યાખ્યાનીય વિગેરે ત્રણ કોધાદિ, ત્રણમાંથી એક વેદ અને ૨ માંથી એક યુગલ એમ જઘન્યથી છ પ્રકૃતિનું ઉદીરણાસ્થાન પણ આવી શકે, પરંતુ કર્મપ્રકૃતિમાં તે કયાંય બતાવેલ નથી. તેથી અનંતાનુબંધિનો ક્ષયોપશમ જ થતો હોય તેમ લાગે છે. પછી તો બહુશ્રુતો કહે તે પ્રમાણ.

(વિશેષ પ્રશ્નોત્તરી માટે મુનિ અભયશેખર વિજય મંડાળની કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ ભાગ-૩માં પેઠઝ નંબર ૧૫૨ થી ૧૬૫ જુઓ.)

ઉપશમનાકરણ પ્રશ્નોત્તરી સમાપ્ત

ઉપશમનાકરણ પરિશિષ્ટ - ૧

:- અથ ક્ષપકશ્રેણિનું સ્વરૂપ :-

ઉપશમનાકરણમાં મોહનીયકર્મની સર્વોપશમનાનું સ્વરૂપ કહેવાના પ્રસંગે ઉપશમશ્રેણિનું સવિસ્તર સ્વરૂપ કહ્યું છે. અવશિષ્ટ ક્ષપકશ્રેણિનું સ્વરૂપ આ. શ્રીમલયગિરિજા મહારાજ કૃત છઠ્ઠા કર્મગ્રંથની ટીકાને અનુસરીને અહીં ઉતારવામાં આવ્યું છે. તેમાં પણ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના અને દર્શનત્રિકની ક્ષપણાનું સ્વરૂપ ઉપશમના કરણમાં વિસ્તાર પૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે, એટલે તે અહીં નહીં ઉતારતાં માત્ર ચારિત્રમોહનીયની ક્ષપણાનું સ્વરૂપ જ ઉતારવામાં આવ્યું છે.

ચારિત્રમોહનીયનો ક્ષય કરવા માટે પ્રયત્ન કરતો આત્મા યથાપ્રવૃત્તકરણ, અપૂર્વકરણ, અને અનિવૃત્તિકરણ એમ ત્રણ કરણ કરે છે. એ ત્રણે કરણનું સ્વરૂપ ઉપશમનાકરણમાં કહેલા ત્રણ કરણના સ્વરૂપને અનુસરી અહીં પણ કહેવાનું છે. માત્ર અહીં યથાપ્રવૃત્તકરણ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે, અપૂર્વકરણ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે, અને અનિવૃત્તિકરણ અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનકે સમજવું. એટલે કે અહીં એ ત્રણે ગુણસ્થાનકો જ ત્રણ કરણરૂપે જાણવાં.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે સ્થિતિઘાતાદિ વડે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ એ આઠ કષાયને તેવી રીતે ક્ષય કરે છે કે જેની સ્થિતિ અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ રહે છે. અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા ભાગ જાય ત્યારે સ્થાનદ્વિત્રિક નરકદ્વિક, તિર્યગ્દ્વિક, એકેન્દ્રિય-બેઘન્દ્રિય—તેઘન્દ્રિય અને ચઠ્ઠિન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર આતપ, ઉદ્યોત, સૂક્ષ્મ અને સાધારણ. ઉદ્ભવનાસંક્રમવડે ઉવેલાતી આ સોળ પ્રકૃતિઓની પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ થાય. અને તેનો બધ્યમાન પ્રકૃતિઓમાં પ્રતિસમય ગુણસંક્રમવડે સંક્રમાવતાં સંપૂર્ણપણે ક્ષય થાય. જો કે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયાષ્ટકનો ક્ષય કરવાનો આરંભ પહેલાં જ કર્યો હતો, પરંતુ હજી સુધી તેનો ક્ષય કર્યો નથી વચમાં જ પૂર્વોક્ત સોળ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કર્યો. ત્યારબાદ અંતર્મુહૂર્તકાળે કષાયાષ્ટકનો પણ ક્ષય કરે છે.

અન્ય આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે પહેલાં સોળ કર્મપ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવાનો આરંભ કરે છે, માત્ર વચમાં આઠ કષાયનો ક્ષય કરે છે, ત્યારબાદ સોળ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે છે. તેઓ એમ કહેતા જણાય છે-અપૂર્વકરણ સ્થિતિઘાતાદિ વડે સોળ પ્રકૃતિઓનો તેવી રીતે ક્ષય કરે કે તેની સ્થિતિ અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ રહે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયને પણ ઉદ્ભવનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમવડે ક્ષય કરતો જતો હતો પરંતુ

૧ ક્ષપકશ્રેણિમાં અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનકે આઠ કષાય, ઘીણાદિત્રિકાદિ સોળ હાસ્યષટ્ક ત્રણ વેદ અને સંજ્વલનત્રિક એ છત્રીસ પ્રકૃતિઓનો સર્વથા નાશ કરે છે, યથાયોગ્ય રીતે અબધ્યમાન પ્રકૃતિઓમાં અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી જ ઉદ્ભવનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે. ગુણસંક્રમવડે પરમાં અસંખ્ય અસંખ્યગુણકારે સંક્રમાવે છે, અને ઉદ્ભવનાસંક્રમ વડે સ્વમાં નીચે ઉતારે છે ઉદ્ભવનાસંક્રમ જે પ્રકૃતિને સર્વથા નાશ કરવો હોય ત્યાં પ્રવર્તે છે. અહીં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે જે જે પ્રકૃતિનો પહેલાં ક્ષય થાય તેમાં ક્ષય કરવાની મુખ્ય ક્રિયા પ્રવર્તે છે, અન્ય ઉપર ગૌણ પ્રવર્તે છે. અહીં અપૂર્વકરણ પ્રથમ આઠ કષાયોનો ક્ષય કરવા માટે મુખ્યપણે ક્રિયા શરૂ કરી અને તેની સ્થિતિ નવમાના પ્રથમ સમયે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ રાખી. આઠમાથી સોળ પ્રકૃતિનો પણ નાશ કરતો જ હતો પરંતુ નવમાના પ્રથમ સમયે તેની વધારે સ્થિતિ હતી. કારણ કે તેમાં ગૌણ ક્રિયા પ્રવર્તતી હતી. નવમાના પ્રથમ સમયથી પહેલાં સોળ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય છે. માટે આઠ કષાયના ક્ષયની ક્રિયા ગૌણ કરી સોળ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવાની ક્રિયા મુખ્યપણે કરી. અને તેનો નાશ કર્યો ત્યારબાદ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જે આઠ કષાયની સ્થિતિ રહી હતી, તેનો નાશ કર્યો. આ પ્રમાણે અહીં ક્ષય કરવા યોગ્ય અન્ય પ્રકૃતિઓ માટે પણ સમજવું સર્વથા નાશ પામતી જે પ્રકૃતિઓમાં એકલો ગુણસંક્રમ જ્યારે પ્રવર્તે ત્યારે તે તે પ્રકૃતિનો માત્ર છેલ્લો એક ખંડ રહ્યો છે તેમ સમજવું.

તેના પર ગૌણ ક્રિયા પ્રવર્તતી હોવાને લીધે અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે તેની સ્થિતિસત્તા વધારે હતી. હવે તેના પર મુખ્ય ક્રિયા શરૂ થાય , એટલે અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતાભાગ^૧ જાય ત્યારે તેની સ્થિતિસત્તા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય. તેને બધ્યમાન પરપ્રકૃતિમાં ગુણસંક્રમવડે સંક્રમાવી અંતર્મુહૂર્ત કાળે ખલાસ કરે, ત્યારબાદ જેની સ્થિતિ અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમ સમયે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ રહી હતી તે થીજાદ્વિત્રિકાદિ સોળ કર્મપ્રકૃતિઓનો સત્તામાંથી નાશ કરે.

આ રીતે પહેલા કે પછી થીજાદ્વિત્રિકાદિ સોળ પ્રકૃતિઓનો અને આઠ કષાયનો ક્ષય કરી પછી અંતર્મુહૂર્ત કાળે નવ નોકષાય અને સંજવલન ચતુષ્ક એ તેર પ્રકૃતિઓની અંતરકરણક્રિયા આંતર પાડવાની ક્રિયા શરૂ કરે છે. જેનો ઉદય હોય છે તેની પ્રથમ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ રાખે છે, અને શેષ પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા પ્રમાણ રાખે છે. અંતરકરણ ક્રિયા શરૂ કર્યા બાદ પહેલાં બીજી સ્થિતિમાં રહેલ નપુંસકવેદના દલિકને ઉદ્દલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમવડે ક્ષય કરવા માટે છે. (જો કે આ ગુણસ્થાનકે જે જે પ્રકૃતિઓનો નાશ કરવાનો હોય છે. તેને ઉદ્દલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમ વડે નાશ કરવાની ક્રિયા અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી જ શરૂ થાય છે. પરંતુ જેનો પહેલાં નાશ કરવાનો હોય તેમાં મુખ્યપણે ક્રિયા પ્રવર્તે છે, અને અન્યમાં ગૌણપણે ક્રિયા પ્રવર્તે છે. નવમા ગુણસ્થાનકે પહેલાં નપુંસકવેદ સત્તામાંથી જાય છે, માટે લખ્યું છે કે નપુંસકવેદના દલિકને ઉદ્દલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમવડે ક્ષય કરવા માંડે છે.)

નપુંસકવેદનો ક્ષય કરતાં કરતાં અંતર્મુહૂર્ત માત્ર કાળે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છેલ્લો ખંડ સત્તામાં રહે છે. તે છેલ્લા ખંડને ગુણસંક્રમવડે બધ્યમાન પ્રકૃતિમાં સંક્રમાવી અંતર્મુહૂર્ત કાળે દૂર કરે છે. પ્રથમસ્થિતિને કઈ રીતે દૂર કરે છે? તે કહે છે નપુંસકવેદના ઉદયે જો ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થયો હોય તો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિને ભોગવીને દૂર કરે છે. જો નપુંસકવેદના ઉદયે શ્રેણિ ન પ્રારંભી હોય તો આવલિકા માત્ર તેની પ્રથમસ્થિતિ તેટલાં જ કાળે ઉદયવતી પ્રકૃતિમાં સ્તિબુકસંક્રમવડે સંક્રમી દૂર થાય છે. આ પ્રમાણે નપુંસકવેદનો ક્ષય થાય છે.

(જે વેદ કે જે કષાયના ઉદયે શ્રેણિ પ્રારંભી હોય તેની પ્રથમસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ થાય છે. અને અન્યની આવલિકામાત્ર થાય છે. અંતરકરણમાંના દલિકોને દૂર કરવાની ક્રિયા, પ્રથમસ્થિતિને ભોગવી અગર સ્તિબુકસંક્રમવડે સંક્રમાવી દૂર કરવાની ક્રિયા, અને બીજી સ્થિતિનો નાશ કરવાની ક્રિયા આ ત્રણે ક્રિયા સાથે જ પ્રવર્તે છે, તેમાં અંતરકરણના દલિક પ્રથમ ખલાસ થાય છે. ત્યારબાદ પ્રથમસ્થિતિ ખલાસ થાય છે. ત્યારબાદ મોટી સ્થિતિ ખલાસ થાય છે.)

નપુંસકવેદનો સત્તામાંથી નાશ થયા બાદ નપુંસકવેદનો જે રીતે ક્ષય કર્યો તે જ રીતે સ્ત્રીવેદનો પણ અંતર્મુહૂર્ત કાળે ક્ષય કરે છે. સ્ત્રીવેદનો ક્ષય કર્યા પછી હાસ્યાદિ છએ પ્રકૃતિઓનો એક સાથે ક્ષય કરવાનો પ્રારંભ કરે છે. જે સમયે મુખ્યત્વે તેના ક્ષયની શરૂઆત કરી તે સમયથી આરંભી તે હાસ્યાદિ ષટ્કનું બીજી સ્થિતિનું દલ^૨ પુરુષવેદમાં સંક્રમાવતો

૧ અંતરકરણના દલિકને પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમાવી એક સ્થિતિમાં જેટલાં કાળે દૂર કરે છે. અંતરકરણના દલિકને દૂર કરવાનો નિયમ આ છે. જે પ્રકૃતિનો બંધ અને ઉદય બંને હોય તેના અંતરકરણના દલિકને નાની અને મોટી એમ બંને સ્થિતિમાં નાંખે છે. જેનો માત્ર બંધ હોય ઉદય ન હોય તેના અંતરકરણના દલિકને મોટી સ્થિતિમાં નાંખે છે. જેનો ઉદય હોય પરંતુ બંધ ન હોય તેના અંતરકરણના દલિકને પ્રથમ નાની = સ્થિતિમાં નાંખે છે. જેનો બંધ કે ઉદય બંને ન હોય તેના અંતરકરણના દલિકને માત્ર પરમાંજ નાંખે છે. અહીં નપુંસકવેદનો બંધ તો નથી. હવે જો તે વેદના ઉદયે શ્રેણિ માંડી હોય તો તેના અંતરકરણનું દલિક નાની સ્થિતિમાં જાય, અને તેના ઉદયે શ્રેણિ ન માંડી હોય તો પરમાં જાય છે. અંતરકરણના દલિક દૂર થયા પછી નાની સ્થિતિ રહે છે. હવે જો તેનો રસોદય હોય તો ઉદયથી નહીં તો સ્તિબુકસંક્રમ વડે ભોગવી દૂર કરે છે. સાથે સાથે જ બીજી સ્થિતિમાંથી ઉપર કહી તે રીતે સ્થિતિને એકદમ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અંતર્મુહૂર્તમાં ખલાસ કરી સત્તાલીન થાય છે. અંતરકરણ ક્રિયા કરવાની શરૂઆત દરેક પ્રકૃતિઓમાં સાથે જ થાય છે. પરંતુ પૂર્ણ ક્રમશઃ થાય છે એમ સમજાય છે. આ પ્રમાણે અન્ય પ્રકૃતિઓ માટે પણ સમજવું.

૨ પુરુષવેદમાં નહિ સંક્રમાવવાનું કારણ તેની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન બે આવલિકા રહે છે. સંક્રમણકરણમાં કહ્યું છે કે જ્યારે પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિ સમય ન્યૂન બે આવલિકા રહે છે ત્યારે તેની પતદ્વચ્છલ તરીકેની યોગ્યતા નષ્ટ થાય છે પતદ્વચ્છલ તરીકેની યોગ્યતા નષ્ટ થયા પછી તેમાં કોઈ દલિક સંક્રમી શકે નહીં

અહીં એક વિચાર થાય છે કે સમયન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ બાકી રહે ત્યારે પતદ્વચ્છલ તરીકેની યોગ્યતા કેમ નષ્ટ થાય છે વિચાર કરતાં આ પ્રમાણે સમજાય છે-એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે જે સમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તે સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું માત્ર બાકી રહે છે. ત્યાં અન્યનું સંક્રમેલું પણ બાકી રહે છે તેમ કહેતા નથી. વળી બંધવિચ્છેદ થયા પછી જે છેલ્લા સમયે સર્વ સંક્રમ વડે પરમાં સંક્રમાવે છે તે સમયે જે સમયે છેલ્લો બંધ થયો તે સમયનું બંધાયેલું જે દલિક છે, તેને જ સંક્રમાવે છે. હવે જો જ્યાં સુધી તેનો બંધ થતો હોય ત્યાં સુધી પતદ્વચ્છલ તરીકેની તેની યોગ્યતા કાયમ રહેતી હોય તો એમ કહેવું જોઈએ કે-બંધવિચ્છેદ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલું તેમજ તેટલાં કાળમાં અન્ય પ્રકૃતિઓના સંક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલું દળ બાકી રહે છે. તેમજ જે સમયે સર્વસંક્રમ થાય છે તે સમયે છેલ્લા સમયના બંધાયેલા તેમજ તેમાં અન્ય પ્રકૃતિના સંક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલા દલિકોનો પણ સર્વસંક્રમ થાય છે. અને જો એ પ્રમાણે હોય તો જઘન્ય સંક્રમાદિ ઘટી શકે નહીં. એટલે જે સમયે સર્વસંક્રમ થાય છે. તે સમયે શુદ્ધ છેલ્લા એક સમયના બંધાયેલા દલનો જ સર્વ સંક્રમ થાય છે. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે જીવ સ્વભાવે સમયન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદ પતદ્વચ્છલ તરીકે

નથી, પરંતુ સંજવલનકોધમાં (કોધાદિમાં) સંક્રમાવે છે. આ પ્રમાણે હાસ્યષટ્કને સંજવલનકોધમાં સંક્રમાવતો સંક્રમાવતો અંતર્મુહૂર્ત કાળે સંપૂર્ણપણે સત્તામાંથી દૂર કરે છે.

(આ ગુણઠાણે છત્રીસ પ્રકૃતિઓનો સત્તામાંથી ક્ષય થાય છે. તેમાં લગભગ બધામાં ઉદ્વલનાસંક્રમ અને ગુણસંક્રમ બંને પ્રવર્તે છે. બંધવિચ્છેદ થયા પછી અબધ્યમાન એ પ્રકૃતિઓમાં અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી ઉદ્વલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમની શરૂઆત થઈ જાય છે. નવમા ગુણઠાણે જેનો જેનો પહેલાં પહેલાં નાશ થવાનો હોય તેમાં મુખ્યત્વે અને જલદીથી ક્રિયા પ્રવર્તે છે, અને અન્યમાં ગૌણત્વે = ધીરે ધીરે પ્રવર્તે છે. જેમ કે પહેલાં નપુંસકવેદનો ક્ષય થાય છે, એટલે તેમાં મુખ્યપણે અને તેનો ક્ષય થયા પછી સ્ત્રીવેદમાં મુખ્યત્વે ક્ષય ક્રિયા પ્રવર્તે આ પ્રમાણે સર્વ માટે સમજવું.)

જે સમયે હાસ્યાદિ ષટ્કનો સત્તામાંથી સંપૂર્ણપણે નાશ થાય છે., તેજ સમયે પુરુષવેદના બંધ, ઉદય અને ઉદીરણનો^૧ વિચ્છેદ થાય છે, અને સમય ન્યૂન બે આવલિકામાં બંધાયેલા દલ છોડીને શેષ સઘળા દલિકો પણ ક્ષય થાય છે. માત્ર સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળનું બંધાયેલું દળ જ સત્તામાં શેષ રહે છે. ઉદયવિચ્છેદ થયા બાદ આત્મા અવેદી થાય છે.

અહીં એ ધ્યાનમાં રાખવાનું કે હાસ્યષટ્ક સાથે પુરુષવેદનો નાશ કરવાની ક્રિયા પણ શરૂ કરી હતી, પરંતુ હાસ્યષટ્કનો અહીં બંધ થતો ન હતો એને પુરુષવેદનો બંધ થતો હતો. એટલે હાસ્યષટ્કના સંપૂર્ણપણે નાશ થવાની સાથે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલા દલિકને છોડી તેના સત્તામાંના શેષ સઘળા દળનો પણ નાશ થયો. માત્ર સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલા દલિકો જ સત્તામાં રહ્યા.

સમયન્યૂન બે આવલિકામાં બંધાયેલા શા માટે રહી જાય છે? એ પ્રશ્નો ઉત્તર આ છે-જે સમયે બંધાય છે તે સમયથી આરંભી તેની બંધાવલિકા ગયા બાદ જ તેમાં સંક્રમાદિ પ્રવર્તે છે. અને સંક્રમાવલિકાના ચરમ સમયે તેનો સત્તામાંથી ક્ષય થાય છે. આ ઉપરથી એમ થયું કે જે સમયે બંધાય તેનો તે સમયથી આરંભી બીજી આવલિકાના ચરમ સમયે સત્તામાંથી નાશ થાય છે. આ હિસાબે જે સમયે બંધવિચ્છેદ થાય તે સમયથી આરંભી બરાબર બે આવલિકામાંની પહેલી આવલિકાના પહેલાં સમયે જે બાંધ્યું તેનો બીજી આવલિકાના છેલ્લા સમયે એટલે કે બંધવિચ્છેદ સમયે નાશ થયો એટલે જ બંધવિચ્છેદ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક જ સત્તામાં બાકી રહે, એમ કહેવામાં આવે છે.)

આ પ્રમાણે પુરુષવેદે ક્ષપકશ્રેણિપર આરૂઢ થનાર માટે સમજવું. જ્યારે નપુંસકવેદે ક્ષપકશ્રેણિપર આરૂઢ થાય ત્યારે નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદનો સત્તામાંથી એક સાથે જ નાશ કરે છે. જે સમયે ઉપરોક્ત બંને વેદનો સત્તામાંથી નાશ થયો તે જ સમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. ત્યારબાદ બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળે અવેદી તે આત્મા હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદનો એક સાથે નાશ કરે છે.

જ્યારે સ્ત્રીવેદે ક્ષપકશ્રેણિપર આરૂઢ થાય ત્યારે પહેલાં નપુંસકવેદનો નાશ કરે. ત્યારબાદ સ્ત્રીવેદનો ક્ષય કરે. અને સ્ત્રીવેદના ક્ષય સમયે જ પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય. ત્યારબાદ અવેદી તે આત્મા હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદનો એક સાથે નાશ કરે. આ પ્રમાણે ત્રિન્ન ત્રિન્ન વેદે શ્રેણિ આરંભનાર આશ્રયી પ્રકૃતિના ક્ષયનો ક્રમ છે.

રહેતો નથી. અન્યત્ર પણ જ્યાં સંભવે ત્યાં આ પ્રમાણે સમજવું.

- ૧ અહીં ષષ્ઠ કર્મગ્રંથની ટીકા તેમજ કર્મપ્રકૃતિની ટીકા તેમજ ચૂર્ણિમાં પુરુષવેદના બંધોદયની સાથે જ ઉદીરણનો વિચ્છેદ બતાવેલ છે અને તે મતાન્તર લાગે છે. કારણ કે કર્મપ્રકૃતિ ઉદય અધિકાર ગાથા રજની ટીકામાં ત્રણ વેદનો ઉદીરણ વિના એક આવલિકા કેવળ ઉદય બતાવેલ છે. અને તે જ પ્રમાણે ઉદયાધિકાર ગાથા-૫ અને તેની ટીકામાં ત્રણ વેદની જઘન્ય અનુભાગ ઉદીરણ પછી એક આવલિકા જઇને પોતપોતાના ઉદયના ચરમ સમયે જઘન્ય અનુભાગ ઉદય હોય છે. એમ કહેલ છે તેથી પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ઉદીરણ વિચ્છેદ થાય અને પ્રથમસ્થિતિના ચરમ સમયે બંધ તથા ઉદય વિચ્છેદ થાય એમ સમજાય છે અને એજ વધારે ઠીક લાગે છે. કારણ કે સંજવલન કોધાદિની જેમ પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદના બંધોદય વિચ્છેદ થતા નથી, પરંતુ પ્રથમસ્થિતિના ચરમ સમયે જ વિચ્છેદ થાય છે. પછી તો બહુશ્રુતો કહે તે પ્રમાણ.

^૧ હવે પછી પુરુષવેદે ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થનાર આશ્રયીને શું થાય છે , તે કહે છે, પુરુષવેદનો જે સમયે બંધ અને ઉદય વિચ્છેદ થાય છે તે પછીના સમયથી આત્મા સંજવલન કોધને નાશ કરવાનો મુખ્યપણે પ્રયત્ન કરે છે. પુરુષવેદનો ઉદયવિચ્છેદ જે સમયે થાય છે તે પછીના સમયથી આરંભી નવમા ગુણસ્થાનકના જે સમય સુધી સંજવલન કોધનો ઉદય-રસોદય રહેવાનો હોય છે, તેટલાં કાળને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાંખે છે. ત્રણ ભાગમાં વહેંચવાનું કારણ જુદા જુદા કાળમાં જુદી જુદી ક્રિયા થાય છે, તે છે. પહેલા ભાગમાં અપૂર્વ સ્પર્દક થવાની ક્રિયા થાય છે. બીજા ભાગમાં કિટ્ટિઓ થવાની ક્રિયા થાય છે. અને ત્રીજા ભાગમાં કરેલી કિટ્ટિઓને વેદવાની ક્રિયા થાય છે. આ ત્રણેના અનુક્રમે આ નામો છે ૧-અશ્વકર્ણકરણાદ્વા, ૨-કિટ્ટિકરણાદ્વા, ૩ કિટ્ટિવેદનાદ્વા.

અદ્વાનો અર્થ કાળ છે, જે કાળમાં અપૂર્વસ્પર્દક થવાની ક્રિયા થાય છે તેને અશ્વકર્ણકરણાદ્વા, જે કાળમાં કિટ્ટિઓ થવાની ક્રિયા થાય છે તેને કિટ્ટિકરણાદ્વા, અને જે કાળમાં કરેલી કિટ્ટિઓનો અનુભવ કરવાની ક્રિયા થાય છે, તેને કિટ્ટિવેદનાદ્વા કહેવામાં આવે છે. અપૂર્વસ્પર્દક અને કિટ્ટિઓનું સ્વરૂપ ઉપશમનાકરણમાં કહેવાઈ ગયું છે, એટલે તે ત્યાંથી જોઈ લેવું.

અપૂર્વસ્પર્દક ક્રિયા કાળમાં વર્તમાન આત્મા અંતરકરણ ઉપરની બીજી સ્થિતિમાં સંજવલન કોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારેના પ્રતિસમય અનંત સંખ્યા પ્રમાણે અપૂર્વસ્પર્દકો કરે છે. તથા આજ કાળમાં સમયોન^૨ બે આવલિકા જેટલાં કાળમાં બંધાયેલું પુરુષવેદનું જે દલિક સત્તામાં રહેલું હતું તેને તેટલાં જ કાળે ગુણસંક્રમ વડે કોધમાં ચરમ સમયે^૩ સર્વ સંક્રમવડે સંક્રમાવી નાશ કરે છે. આ પ્રમાણે પુરુષવેદની સત્તાનો નાશ થયો.

અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણે અપૂર્વસ્પર્દક થવાની ક્રિયા પૂર્ણ થાય એટલે કિટ્ટિકરણાદ્વામાં પ્રવેશે છે. એટલે કે કિટ્ટિ કરવાની ક્રિયા શરૂ કરે છે. કિટ્ટિ કરવાની ક્રિયા શરૂ કરતો આત્મા સંજવલન કોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારેના બીજી સ્થિતિમાં રહેલ દળની કિટ્ટિ કરે છે. તે કિટ્ટિઓ જો કે વાસ્તવિક રીતે અનંત છે, તો પણ કોધની ત્રણ, માનની ત્રણ, માયાની ત્રણ અને લોભની ત્રણ એમ ચારે કષાયની મળી સ્થૂલ જાતિભેદની અપેક્ષાએ બાર કલ્પાય છે.

અહીં જઘન્ય રસવાળી કિટ્ટિ પહેલી, કંઈક ચડતાં રસવાળી બીજી, એમ અનંત કિટ્ટિની ચડતાં ચડતાં ક્રમે સ્થાપના સ્થાપવી, તેમાં જઘન્યથી અમુક સંખ્યા પર્યંતની કિટ્ટિઓનો ‘પહેલીમાં’ સમાવેશ કર્યો, ત્યાર પછીની અમુક સંખ્યાવાળી કિટ્ટિઓનો ‘બીજીમાં’ સમાવેશ કર્યો, ત્યાર પછીની છેલ્લી કિટ્ટિ સુધીનો ‘ત્રીજીમાં’ સમાવેશ કર્યો છે. મતલબ કે કોધાદિની સઘળી કિટ્ટિઓનો ત્રણ ત્રણ ભાગમાં સમાવેશ કર્યો છે. એટલે દરેકની ત્રણ ત્રણ કિટ્ટિઓ કલ્પાય છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

(પ્રથમ સંજાવાળી કિટ્ટિઓને પહેલાં અનુભવે છે, દ્વિતીય સંજાવાળી કિટ્ટિઓને ત્યાર પછી અનુભવે છે, અને તૃતીય સંજાવાળી કિટ્ટિઓને તે પછી અનુભવે છે. આ પ્રમાણે અનુભવે છે, એટલે અનંત કિટ્ટિઓનો ત્રણમાં સમાવેશ કર્યો હોય એમ સમજાય છે.)

૧ અન્ય વેદે ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થનાર પણ આ ક્રમે જ સંજવલન કોધાદિનો નાશ કરે છે.

૨ કાળની આ ગણના બંધવિચ્છેદ સમયની અપેક્ષાએ છે.

૩ પુરુષવેદનો જે સમયે બંધવિચ્છેદ થાય છે, તે સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલું અસત્કલ્પનાએ સાત સમયમાં બંધાયેલું જ સત્તામાં બાકી રહે છે. શેષ સર્વ દળનો નાશ થઈ જાય છે. અવેદીના પ્રથમ સમયે છ સમયમાં બંધાયેલું બીજા સમયે પાંચ સમયમાં બંધાયેલું. ત્રીજા સમયે ચાર સમયમાં બંધાયેલું. ચોથા સમયે ત્રણ સમયમાં બંધાયેલું. પાંચમા સમયે બે સમયમાં બંધાયેલું. અને અવેદીના છઠ્ઠા સમયે માત્ર એક સમયમાં બંધાયેલું એટલે કે બંધવિચ્છેદ સમયમાં જ બંધાયેલું બાકી રહે છે, ત્યાર પછીના સમયે કંઈ સત્તામાં જ રહેતું નથી.

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અવેદીના પ્રથમ સમયથી બે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળ સુધી જ પુરુષવેદની સત્તા હોય છે, ત્યારબાદ હોતી નથી. આનું કારણ એમ છે કે જે સમયે બાંધે છે તે સમયથી આરંભી બંધાવલિકા ગયા બાદ સંક્રમાવવાનો આરંભ કરે છે. સંક્રમાવલિકાના ચરમ સમયે સંક્રમાવી ખલાસ કરે છે. એટલે ચરમ સમયે સત્તામાં રહેતું નથી. જેમકે જે સમયે બંધવિચ્છેદ થાય છે તે સમયથી પહેલાં આઠમા સમયે બાંધ્યું તેની બંધાવલિકા ગયા બાદ સંક્રમની શરૂઆત કરે, સમયે સમયે સંક્રમાવતાં ચરમ સમયે બંધવિચ્છેદ સમયે સર્વથા નાશ કરે છે. એટલે બંધવિચ્છેદ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલું જ શેષ રહે છે. તેને ઉપરોક્ત ક્રમે સંક્રમાવતાં તેટલાં જ કાળે સત્તામાંથી નાશ કરે છે.

બંધવિચ્છેદથી પૂર્વે આઠમા સમયે બંધાયેલા દળના સંક્રમની શરૂઆત ચોથા સમયથી થાય. અવેદીના પૂર્વ સમયે સંક્રમાવી ખલાસ કરે એટલે તે સમયે આઠમા સમયનું બંધાયેલું સત્તામાં ન હોય. એટલે બંધવિચ્છેદ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું સત્તામાં હોય છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે.(અહીં આવલિકાના ચાર સમય કલ્પ્યા છે.) એ હિસાબે સાતમા સમયે બંધાયેલું બંધવિચ્છેદ પછીના પ્રથમ સમયે, છઠ્ઠા સમયે બંધાયેલું બીજા સમયે, પાંચમા સમયે બંધાયેલું ત્રીજા સમયે, ચોથા સમયે બંધાયેલું ચોથા સમયે, ત્રીજા સમયે બંધાયેલું પાંચમા સમયે, બીજા સમયે બંધાયેલું છઠ્ઠા સમયે અને પહેલા એટલે કે બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલું સાતમા સમયે સત્તામાં હોતું નથી, એ ફલિત થાય છે.

ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનાર આ પ્રમાણે બાર કિટ્ટિઓ કરે છે. જો માનના ઉદયે ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થાય તો સ્ત્રીવેદના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનાર પુરુષવેદનો જે રીતે ક્ષય કરે છે તે રીતે ક્રોધનો નાશ કરે છે, એટલે તેની કિટ્ટિઓ થતી નથી. પરંતુ માનની ત્રણ, માયાની ત્રણ અને લોભની ત્રણ કુલ નવ કિટ્ટિઓ જ થાય છે. માયાના ઉદયે જો ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થાય તો ક્રોધ અને માન એ બંનેનો તો પૂર્વોક્ત રીતે સત્તામાંથી નાશ કરે છે. એટલે માયા અને લોભની જ કિટ્ટિઓ કરે છે. અને જો લોભના ઉદયે ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થાય તો ક્રોધ, માન અને માયા એ ત્રણનો પૂર્વોક્ત વિધિએ નાશ કરે છે, એટલે માત્ર લોભની જ ત્રણ કિટ્ટિઓ કરે છે.

કિટ્ટિકરણાદ્યા પૂર્ણ થાય ત્યારે ક્રોધે ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થનાર આત્મા ક્રોધના બીજી સ્થિતિમાં રહેલ 'પ્રથમ' (પ્રથમ સંજ્ઞાવાળી) કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી (તેની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ) પ્રથમ સ્થિતિ કરે છે, અને તેને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી ^૧અનુભવે છે. ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ બીજી કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને અનુભવે છે. તેને પણ ત્યાં સુધી અનુભવે કે સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે. એટલે કે દ્વિતીય સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓની જે પ્રથમસ્થિતિ થઈ હતી તેમાંથી સમયાધિક આવલિકા કાળમાં અનુભવાય તેટલી શેષ રહે. ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ ત્રીજી કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે, અને તેને વેદે, તેને પણ ત્યાં સુધી વેદે કે સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે.

અહીં તાત્પર્ય આ પ્રમાણે સમજાય છે-કિટ્ટિ કરવાની ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી આત્મા કિટ્ટિ વેદવાની ક્રિયા કરે છે, જે સમયથી કિટ્ટિ વેદવાની ક્રિયા શરૂ થાય તે સમયથી આરંભી ક્રોધનો રસોદય જેટલો કાળ રહેવાનો હોય તેના પ્રથમ ભાગમાં એટલે કે લગભગ એક તૃતીયાંશ ભાગમાં પ્રથમ સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિ વેદે, એ પ્રમાણે બીજા ભાગમાં દ્વિતીય સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિ વેદે, અને ત્રીજા ભાગમાં તૃતીય સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિ વેદે છે. પ્રથમસ્થિતિ કરવાનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે-બીજી સ્થિતિમાં રહેલ પ્રથમ સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓને ખેંચી તે કિટ્ટિઓને રસોદયથી જેટલો કાળ અનુભવવાનો છે તેનાથી એક આવલિકા અધિક પ્રથમ સ્થિતિ કરે. એ પ્રમાણે જે જે કિટ્ટિઓને અનુભવવાનો હોય તેની પ્રથમસ્થિતિ તેના રસોદય કાળથી એક આવલિકા પ્રમાણ વધારે કરે છે.

એક આવલિકા પ્રમાણ વધારે થવાનું કારણ તે આવલિકા કાળ બાકી રહે છે. અને જીવસ્વભાવે પછી પછીની કિટ્ટિનો ઉદય થઈ જાય છે. જે એક એક આવલિકા શેષ રહી તેને પછીની કિટ્ટિ સાથે જ અનુભવી લે છે. ક્રોધાદિની પ્રથમસ્થિતિ પણ આ પ્રમાણે થાય છે. ક્રોધના ઉદયે શ્રેણિ આરંભનાર જે વખતે તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે તે ક્રોધનો નવમા ગુણસ્થાનકના જે સમય સુધી રસોદય હોય તેનાથી એક આવલિકા અધિક કરે છે. કેમ કે પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા બાકી રહે છે અને માનનો ઉદય થઈ જાય છે. બાકી રહેલી તે આવલિકા સ્તિબુક્કસંક્રમવડે માનમાં સંક્રમી ભોગવાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે કિટ્ટિઓની અને માનાદિની પ્રથમસ્થિતિ માટે સમજવું.

ત્રણ પ્રકારની કિટ્ટિઓના અનુભવ કાળમાં બીજી સ્થિતિમાં રહેલ દલિકને ગુણસંક્રમવડે પૂર્વ પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્ય-અસંખ્યગુણાકારે સંજીવલન માનમાં નાંખે છે. તૃતીય કિટ્ટિ વેદન કાળના ચરમ સમયે સંજીવલન ક્રોધનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણા એ ત્રણનો યુગપત્ વિચ્છેદ થાય છે. (વિચ્છેદ સમયે) તેની સત્તા પણ સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બાંધેલ દલને છોડી અન્ય કોઈ દળની હોતી નથી, કેમ કે સઘળું માનમાં સંક્રમાવી દીધેલ છે.

ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ માનની પ્રથમ કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે, અને તેને અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત વેદે છે. આ કાળમાં જ ક્રોધના બંધાદિનો વિચ્છેદ થયે છતાં સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલું તેનું જે દલિક સત્તામાં હતું, તેને પણ તેટલાં જ કાળે ગુણસંક્રમવડે પરમાં સંક્રમાવતાં-સંક્રમાવતાં ચરમ સમયે સર્વસંક્રમવડે સંક્રમાવી પુરુષવેદની જેમ નાશ કરે છે. તથા તે વખતે પ્રથમસ્થિતિરૂપે કરી અનુભવાતું પ્રથમ કિટ્ટિનું દળ પણ સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ થાય એટલે કે તેટલાં કાળમાં ભોગવાય તેટલું શેષ રહે. ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ માનની બીજી કિટ્ટિનું દલિક ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને વેદે. તેને ત્યાં સુધી વેદે કે તેની સમયાધિક આવલિકા માત્ર શેષ રહે.

૧ અહીં પ્રથમસ્થિતિ તો ચાલુ જ છે. તેની સાથે પ્રથમ સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓને પણ અનુભવે છે. ત્યાં સુધી અનુભવે કે સમયાધિક આવલિકા કાળ પર્યન્ત પ્રથમ સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓ અનુભવાય તેટલી તેની પ્રથમસ્થિતિ શેષ રહે. ત્યાર પછીના સમયે દ્વિતીય સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓને ખેંચી અનુભવે એક આવલિકા જેટલાં કાળમાં અનુભવાય તેટલી જે પ્રથમ સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓ શેષ રહી છે તેને દ્વિતીય સંજ્ઞાવાળી કિટ્ટિઓ સાથે અનુભવે છે. કિટ્ટિઓને અનુભવવાનો આ ક્રમ છે.

ત્યાર પછીના સમયે (અહીં ત્યાર પછીના સમયે એટલા માટે લખવામાં આવે છે કે પ્રથમસ્થિતિરૂપે કરાયેલ દરેક કિટ્ટિ એક આવલિકા પ્રમાણ એટલે કે તેટલાં કાળમાં ભોગવાય તેટલી શેષ રહે છે, અને પછી પછીની કિટ્ટિઓનો ઉદય થાય છે.) બીજી સ્થિતિમાં રહેલ ત્રીજી કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને વેદે. તે ત્યાં સુધી વેદે કે તેની સમયાધિક આવલિકા માત્ર શેષ રહે. તે સમયે માનના બંધ ઉદય અને ઉદીરણા એ ત્રણનો એક સાથે વિચ્છેદ થાય. અને તેની સત્તા પણ શેષ સઘળા દલિકોનો માયામાં પ્રક્ષેપ થયેલો હોવાથી સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બદ્ધ દલિકની જ રહે. અને તેનો માયાની પ્રથમ કિટ્ટિ વેદતા માનની જેમ નાશ કરે.

માનનો જે સમયે ઉદય વિચ્છેદ થયો ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ માયાના પ્રથમ કિટ્ટિના દલિકોને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને વેદે. તે ત્યાં સુધી વેદે કે તેની સમયાધિક આવલિકા માત્ર સ્થિતિ શેષ રહે. ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ બીજી કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને વેદે. તેને પણ ત્યાં સુધી વેદે કે તેની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે. ત્યારબાદ બીજી સ્થિતિમાં રહેલ ત્રીજી કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને વેદે, તેને પણ ત્યાં સુધી વેદે કે તેની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે. તે જ સમયે માયાના બંધ, ઉદય અને ઉદીરણાનો યુગપત્ વિચ્છેદ થાય છે. તેની સત્તા પણ શેષ સઘળા દલિકોનો લોભમાં સંક્રમ કરેલો હોવાથી સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બદ્ધ દલિકની જ રહે. તેનો લોભની પ્રથમ કિટ્ટિ વેદતાં માનની જેમ નાશ કરે છે.

માયાનો જે સમયે ઉદય વિચ્છેદ થયો ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ લોભની પ્રથમ કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને તેને અંતર્મુદૂર્ત પર્યંત વેદે. બરાબર એક આવલિકા કાળમાં ભોગવાય તેટલી પ્રથમસ્થિતિરૂપે કરાયેલ પ્રથમ કિટ્ટિ શેષ રહે ત્યારે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ બીજી કિટ્ટિના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે અને વેદે. તે બીજી કિટ્ટિને વેદતાં બીજી સ્થિતિમાં રહેલ ત્રીજી કિટ્ટિના દલિકને ગ્રહણ કરી તેની સૂક્ષ્મ^૧ કિટ્ટિઓ કરે. તે સૂક્ષ્મ કિટ્ટિઓ ત્યાં સુધી કરે કે પ્રથમસ્થિતિરૂપે કરાયેલ બીજી કિટ્ટિને વેદતાં વેદતાં તેની સમયાધિક આવલિકા માત્ર શેષ રહે. તે જ સમયે સંજવલન લોભનો બંધવિચ્છેદ, બાદર કષાયનો ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ અને અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકનો પણ વિચ્છેદ થાય છે.

ત્યાર પછીના સમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલ સૂક્ષ્મ કિટ્ટિઓના દલિકને ખેંચી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે, અને તેને વેદે છે. તેને વેદતો આત્મા સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનવર્તી કહેવાય છે. બીજી સ્થૂલ કિટ્ટિની જે એક આવલિકા શેષ રહી તે અનુભવાતી સૂક્ષ્મ કિટ્ટિમાં સ્તિબુકસંક્રમવડે સંક્રમી દૂર થાય છે. પ્રથમ અને બીજી કિટ્ટિની જે આવલિકા શેષ રહે છે, તે બીજી અને ત્રીજી કિટ્ટિમાં મળી ભોગવાઈ જાય છે. લોભની સૂક્ષ્મ કિટ્ટિઓને અનુભવતો સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકવર્તી આત્મા (બીજી સ્થિતિમાં રહેલ) સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓના દલિકને અને સમયન્યૂન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલું જે દલિક સત્તામાં અવશિષ્ટ છે, તેને પ્રતિસમય સ્થિતિઘાતાદિ વડે ખપાવતા ખપાવતા ત્યાં સુધી ખપાવે કે દસમા ગુણસ્થાનકના સંખ્યાતાભાગ જાય અને એક ભાગ શેષ રહે.

(અહીં સર્વાપવર્તના વડે સ્થિતિ અપવર્તી દસમાના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલી રાખે છે અહીં લોભનો કોઈ પ્રકૃતિમાં સંક્રમ થતો નથી, અને સત્તામાંથી નાશ તો કરવો જ છે, એટલે તેનો સ્થિતિઘાતાદિવડે નાશ કરવો રહ્યો, એટલે સ્થિતિઘાતાદિવડે તેનો નાશ કરે છે એમ કહ્યું છે.)

તે સંખ્યાતમો ભાગ પણ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જ છે. અહીંથી આરંભી મોહનીયકર્મમાં સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ થતા નથી, પરંતુ અન્ય શેષ કર્મોમાં થાય છે. અપવર્તિત (અપવર્તનાકરણથી ઘટાડી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ રાખેલ એટલે કે હવે દસમા ગુણસ્થાનકનો અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જે કાલ શેષ છે તેટલી રાખેલ) લોભની તે સ્થિતિને ઉદય, ઉદીરણાવડે વેદતા ત્યાં સુધી જાય કે તેની સત્તામાં સમયાધિક આવલિકા માત્ર સ્થિતિ શેષ રહે, ત્યારબાદ ઉદીરણા ન થાય. કેમ કે સત્તામાં માત્ર એક ઉદયાવલિકાજ શેષ રહી છે. તેને કેવળ ઉદયદ્વારાજ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમ સમય પર્યંત અનુભવે છે.

૧ અતિ ઘણો રસ ઓછો કરી ચડતાં ચડતાં રસાણુવાળા પરમાણુઓનો ક્રમ તોડી નાંખવો તેને કિટ્ટિ કહેવાય છે. અહીં સંજવલન કોષના ઉદયે શ્રેણિ પર આડું થનારાઓએ જે બાર કિટ્ટિઓ કરી તે હવે પછી થનારી લોભની સૂક્ષ્મ કિટ્ટિઓના હિસાબે સ્થૂલ છે. કેમકે તે વખતે સૂક્ષ્મ કિટ્ટિકરણક્રિયા જે સમયથી શરૂ થાય છે તેના હિસાબે પરિણામની મંદતા હતી. વળી ઉપશમશ્રેણિમાં દસમા ગુણસ્થાનકે જેટલાં રસવાળી કિટ્ટિઓ હોય છે તેનાથી શ્વેતશ્રેણિમાં દસમા ગુણસ્થાનકે અતિ અલ્પ રસવાળી કિટ્ટિઓ અનુભવાય છે. એટલે સંજવલન લોભની બીજી કિટ્ટિ વેદતાં ત્રીજી કિટ્ટિની સૂક્ષ્મ કિટ્ટિ કરે છે, એમ કહેવામાં આવે છે.

તે ચરમ સમયે જ્ઞાનાવરણીય પાંચ, દર્શનાવરણીય ચાર, અંતરાય પાંચ, યશઃકીર્તિનામ તથા ઉચ્ચગોત્રનો બંધવિચ્છેદ થાય છે, અને મોહનીયકર્મની સત્તાનો વિચ્છેદ થાય છે. ત્યારબાદ આત્મા ક્ષીણકષાય વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૨મું ગુણસ્થાનક :- આ ગુણસ્થાનકે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે શેષ ત્રણ ઘાતિકર્મનો સ્થિતિઘાતાદિકથી નાશ કરતો કરતો આ ગુણસ્થાનકનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સંખ્યાત્મક ભાગ બાકી રહે ત્યારે સર્વાપવર્તના કરણદ્વારા સ્થિતિને ઘટાડી પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય અને પાંચ અંતરાય એ ચૌદ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિ આ ગુણસ્થાનકના શેષ રહેલ કાળ સમાન અને નિદ્રાદ્વિકની સ્થિતિ સ્વરૂપસત્તાની અપેક્ષાએ એક સમય ન્યૂન અને કર્મસત્તાની અપેક્ષાએ ચૌદ પ્રકૃતિઓની સમાન રાખે છે. ત્યારબાદ આ ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી ઉપરોક્ત ચૌદ પ્રકૃતિઓને ઉદય ઉદીરણથી અને ચરમાવલિકામાં ઉદયથી ભોગવે છે. સ્વરૂપસત્તાની અપેક્ષાએ આ ગુણસ્થાનકના દ્વિચરમસમયે અન્યથા ચરમ સમયે નિદ્રાદ્વિકની સત્તાનો અને શેષ ચૌદ પ્રકૃતિઓની સત્તાનો ચરમ સમયે વિચ્છેદ થાય છે.

(૧૩) સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક :- પૂર્વ રહેલ મન-વચન તથા કાયયોગ હોવા છતાં જેમને ચારે ઘાતિકર્મના ક્ષયથી નિર્મળ એવું કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન પ્રગટ થયું છે એવા આત્માઓનું જે ગુણસ્થાનક તે સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક.

અહીં કાયયોગ દ્વારા આહાર નિહાર, વચનયોગદ્વારા દેશના અને મનોયોગદ્વારા અન્યક્ષેત્રમાં રહેલ અવધિજ્ઞાની તથા મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓએ પૂછેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે.

અંતર્મુહૂર્ત આયુ બાકી રહે છે તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારને આશ્રયી આ ગુણસ્થાનકનો જઘન્ય કાળ અંતર્મુહૂર્ત છે. અને આઠ વર્ષની વયે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળાઓને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ પ્રમાણ છે.

આ ગુણસ્થાનકનો અંતર્મુહૂર્ત કાળ શેષ રહે ત્યારે કેવલિસમુદ્ઘાત કર્યા પહેલાં દરેક કેવલીઓ આયોજિકાકરણ કરે છે. તેને આવર્જિતકરણ અથવા આવશ્યકકરણ પણ કહેવાય છે.

જે કેવલી ભગવંતને આયુષ્ય કરતાં શેષ વેદનીયાદિ ત્રણ કર્મો અધિક હોય તે કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે. બીજાઓ કરતા નથી.

બાંધતી વખતે જ ઉપક્રમને યોગ્ય એવા વેદનીયાદિ કર્મો બાંધેલાં હોય છે કે ભોગવ્યા વિના જ નાશ કરેલા છતાં કૃતનાશ, અકૃતાભ્યાગમ કે મુક્તિમાં અનાશ્વાસનો કોઈ પ્રસંગ આવતો નથી.

આયુકર્મ આખા ભવમાં એક જ વાર બંધાય છે. અને બીજા કર્મો સમયે સમયે બંધાય છે તેથી અથવા તથાસ્વભાવે જ વેદનીયાદિ કર્મો આયુની સમાન અથવા તેથી અધિક હોય છે પણ આયુષ્યથી ન્યૂન હોતાં જ નથી.

દરેક કર્મ પ્રદેશોદયથી ભોગવીને ક્ષય કરાય છે પણ રસોદયથી ભોગવીને નહીં, જો રસોદયથી ભોગવીને જ ક્ષય થાય તો જીવ કયારે પણ મોક્ષે જઈ શકે નહીં.

જે ક્રિયામાં ફરીથી ઉત્પન્ન ન થાય તેવી રીતે વિશેષપણે વેદનીયાદિ ત્રણ કર્મનો ઘાત કરવામાં આવે તે કેવલી સમુદ્ઘાત કહેવાય છે.

કેવલી સમુદ્ઘાત કરતો આત્મા પ્રથમ સમયે પોતાના શરીરમાંથી કેટલાક આત્મપ્રદેશો બહાર કાઢી જાડાઈ તથા પહોળાઈથી શરીર પ્રમાણ અને લંબાઈથી ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણ દંડ, બીજા સમયે પૂર્વ પશ્ચિમ અથવા દક્ષિણ-ઉત્તર કપાટ, ત્રીજા સમયે કપાટનેજ દક્ષિણ-ઉત્તર કે પૂર્વ-પશ્ચિમમાં પહોળું કરી મંથાન કરે છે. અને ચોથા સમયે, મંથાનના આંતરા પૂરી લોક વ્યાપી થાય છે. ત્યારબાદ પાંચમા સમયે મંથાનનો, છઠ્ઠા સમયે કપાટનો, સાતમા સમયે દંડરૂપે કરેલ આત્મપ્રદેશોનો સંકોચ કરી આઠમા સમયે સ્વશરીરસ્થ થાય છે.

પ્રથમના પાંચ સમય સુધી સમુદ્ઘાતના માહાત્મ્યથી સમયે સમયે સ્થિતિઘાત અને રસઘાત કરે છે. અને છઠ્ઠા સમયથી આ ગુણસ્થાનકના ચરમ સમય સુધી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અનેક સ્થિતિઘાતો તથા રસઘાતો કરે છે.

આ સમુદ્ઘાતમાં ૩૯ પ્રશસ્ત પ્રકૃતિઓના રસનો અપ્રશસ્ત પ્રકૃતિઓમાં નાખી ઘાત કરે છે. આ ગુણસ્થાનકનો અંતર્મુહૂર્ત કાળ બાકી રહે છે તે કેવલી સમુદ્ઘાત કરીને અથવા કર્યા વિના પણ સર્વ કેવલીઓ લેશ્યાના નિરોધ માટે તથા સમયે સમયે થતા યોગનિમિત્તક સમય પ્રમાણ સાતાવેદનીયના બંધને અટકાવવા માટે યોગનિરોધ કરે છે.

ત્યાં પ્રથમ અંતર્મુહૂર્તમાં બાદર કાયયોગથી બાદર મનોયોગ રોકી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્વભાવસ્થ રહી પુનઃ તે જ બાદર કાયયોગના બલથી અંતર્મુહૂર્તમાં બાદર વચનયોગને રોકી વળી અંતર્મુહૂર્ત સ્વભાવસ્થ રહી અંતર્મુહૂર્તમાં ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસને રોકે છે. ત્યારબાદ અંતર્મુહૂર્ત તદવસ્થ રહી અંતર્મુહૂર્તમાં સૂક્ષ્મ કાયયોગના બલથી અને કેટલાક આચાર્યોના મતે બાદર કાયયોગના બળથી બાદર કાયયોગને રોકે છે.

તે બાદર કાયયોગને રોકતાં પૂર્વ સ્પર્ધકોની નીચે અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી દરેક સમયે અનાદિ સંસારમાં પ્રથમ કોઇવાર ન કર્યા હોય તેવી રીતે અત્યંત અલ્પ યોગ કરવા રૂપ અપૂર્વ સ્પર્ધકો કરે છે. તે અપૂર્વ સ્પર્ધકો પૂર્વ સ્પર્ધકોના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં જ કરે છે.

ત્યારબાદ પૂર્વ અને અપૂર્વ સ્પર્ધકોમાંથી વીર્ય વ્યાપારની પ્રથમાદિ વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરી એકોત્તર વૃદ્ધિનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક પુનઃ અત્યંત અલ્પ યોગ કરવા રૂપ કિટ્ટિઓ અંતર્મુહૂર્ત કાળમાં સમયે સમયે અને કુલ પણ સૂચિશ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કરે છે.

યોગકિટ્ટિઓ કર્યા બાદ પૂર્વ-અપૂર્વ સ્પર્ધકોનો નાશ કરે છે, ત્યારબાદ અંતર્મુહૂર્ત કાળસુધી સૂક્ષ્મ કિટ્ટિગત યોગવાળો થાય છે.

અંતર્મુહૂર્ત કાળ બાદ સૂક્ષ્મ કાયયોગના બળથી અંતર્મુહૂર્તમાં સૂક્ષ્મ મનોયોગને રોકી અંતર્મુહૂર્ત સ્વભાવસ્થ રહી પુનઃ અંતર્મુહૂર્તમાં તે જ સૂક્ષ્મ કાયયોગથી સૂક્ષ્મ વચનયોગને રોકી ફરીથી અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત તદવસ્થ રહે છે.

સૂક્ષ્મ કાયયોગથી જ અંતર્મુહૂર્ત કાળમાં સૂક્ષ્મ કાયયોગને રોકતાં સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતી નામે શુક્લધ્યાનમાં આરૂઢ થઇ સમયે સમયે કિટ્ટિઓનો નાશ કરે છે. આ ધ્યાનના સામર્થ્યથી આત્મા આત્મપ્રદેશોથી વદન-ઉદરાદિ શરીરના પોલાણભાગોને પૂરી પોતાના એક તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોનો સંકોચ કરી સ્વશરીરના બેતૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ અવગાહના રાખે છે.

આ અંતર્મુહૂર્તના અંતે એટલે આ ગુણસ્થાનકના અન્ય સમયે (૧) સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતી ધ્યાન (૨) સઘળી કિટ્ટિઓ (૩) સાતાનો બંધ (૪) નામ ગોત્રની ઉદીરણા (૫) યોગ (૬) શુક્લલેશ્યા (૭) સ્થિતિઘાત તથા રસઘાત આ સાત ભાવો એકી સાથે વિચ્છેદ પામે છે. અને તે સમયે સત્તાગત સર્વ કર્મો અયોગી ગુણસ્થાનકના કાળ સમાન સ્થિતિવાળા રહે છે. વળી સત્તા હોવા છતાં અયોગી ગુણસ્થાનકે જેઓનો ઉદય નથી તે પ્રકૃતિઓ સ્વરૂપસત્તાની અપેક્ષાએ અયોગી ગુણસ્થાનકના કાળથી એક સમય ન્યૂન સ્થિતિવાળા રહે છે, ત્યારબાદ આત્મા અયોગી કેવલી થાય છે.

(૧૪) અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક:- પૂર્વ કહેલ યોગો ન હોય એવા કેવલજ્ઞાનિઓનું જે ગુણસ્થાનક તે અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક.

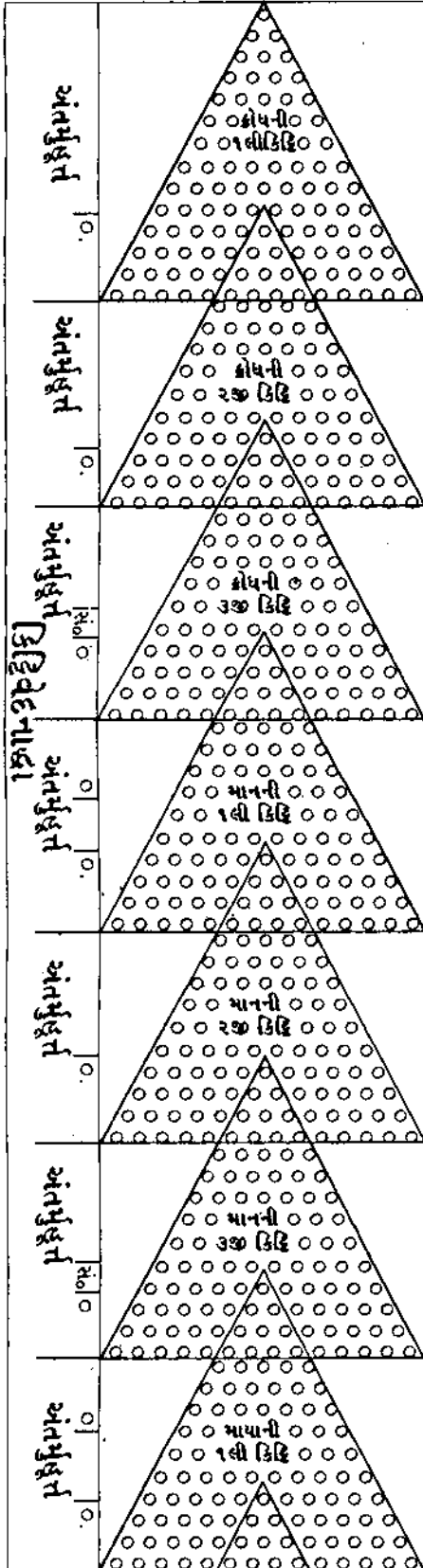
આ ગુણસ્થાનકે વર્તમાન આત્મા કર્મોનો ક્ષય કરવા 'વ્યુપરતક્રિયા અનિવૃત્તિ નામે શુક્લધ્યાનના ચોથા પાયા પર આરૂઢ થાય છે અને સ્થિતિઘાત, રસઘાત આદિ કોઇપણ વિશિષ્ટ પ્રકારના પ્રયત્ન વિના ભગવંત અહીં જે પ્રકૃતિઓનો ઉદય છે તેને અનુભવવા દ્વારા ક્ષય કરે છે અને જે પ્રકૃતિઓનો ઉદય નથી તેઓને વેદમાન પ્રકૃતિઓમાં સ્તિબુકસંક્રમદ્વારા સંક્રમાવે એમ અયોગી અવસ્થાના દ્વિચરમ સમય સુધી જાય. ત્યાં દ્વિચરમ સમયે જેનો ઉદય નથી એવી (૭૨) બોતેર પ્રકૃતિઓનો સ્વરૂપસત્તાની અપેક્ષાએ વિચ્છેદ થાય છે અને મનુષ્યગતિ વિગેરે ઉદયવાળી (૧૩) તેર પ્રકૃતિઓનો સત્તામાંથી ચરમ સમયે નાશ થાય છે. અન્ય આચાર્યોના મતે મનુષ્યાનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોવાથી દ્વિચરમ સમયે તેના સહિત (૭૩) તોતેર પ્રકૃતિઓ અને ચરમ સમયે બાકીની બાર પ્રકૃતિઓ સત્તામાંથી નષ્ટ થાય છે.

સ્તિબુકસંક્રમ પોતાની મૂળકર્મની ઉદયવાળી ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં જ થાય છે, એને પ્રદેશોદય પણ કહેવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે ચૌદ ગુણસ્થાનકનો કાળ પૂર્ણ કરી પછીના સમયે કર્મસંબંધથી મુક્ત થવા રૂપ સહકારી કારણથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વભાવ વિશેષથી શિંગના બંધમાંથી છુટા થયેલ એરંડાની જેમ અહીં જેટલાં પ્રદેશને અવગાહી રહેલ છે ઉપર પણ તેટલાં જ પ્રદેશોને અવગાહન કરતાં કેવલી ભગવંત ઋજુશ્રેણિએ તે જ સમયે લોકના અંતે જઇ શાશ્વત કાળ પર્યન્ત રહે છે, પરંતુ સંસારના બીજભૂત રાગ-દ્વેષનો સર્વથા અભાવ હોવાથી પુનઃ કર્મબંધના અભાવે ફરી સંસારમાં આવતા નથી.

ઇતિ ક્ષપકશ્રેણિનું સ્વરૂપ સમાપ્ત
ઇતિ પરિશિષ્ટ-૧ સમાપ્ત

અહીં ૧૨ કિટિઓ કરે છે.

અહીંથી જ ક્રોધની પ્રથમ કિટિનું વેદન કરે છે,
અને માનમાં ગુણસંક્રમ થાય છે.

સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી આ કિટિનું સ્વ સ્વરૂપે વેદન ચાલુ છે.
(એ રીતે આગળ સમજવું) અહીં બીજી કિટિનું પણ વેદન અને માનમાં ગુણસંક્રમ

અહીં પ્રથમ કિટિની અન્ય આવલિકા બીજી કિટિમાં અન્તરગતપણે વેદે છે.

અહીં ત્રીજી કિટિનું પણ વેદન અને માનમાં ગુણસંક્રમ

અહીં ૨જી કિટિની અન્ય આવલિકા ૩જી કિટિમાં અન્તરગતપણે વેદે છે.

અહીં ક્રોધનો બંધ-ઉદય-ઉદ્દીરણા વિચ્છેદ અને સત્તા શેષ માત્ર રહે તેનું ગુણસંક્રમ થાય છે. પછી તરતજ માનની પ્રથમ કિટિનું વેદન, અને માયામાં ગુણસંક્રમ થાય છે.
અહીં ક્રોધની ૩જી કિટિની અન્ય આવલિકા સ્તિબુકથી જાય છે.

અહીં ક્રોધનો બાકી રહેલ ગુણસંક્રમ સમાપ્ત.

પછી તરત જ સર્વસંક્રમ થાય છે. સંજવલન ક્રોધ ક્ષય થાય છે.

અહીં માનની ૨જી કિટિનું વેદન અને ગુણસંક્રમ માયામાં થાય છે.

અહીં માનની ૧લી કિટિનું અન્ય આવલિકાને ૨જી કિટિમાં અન્તરગતપણે વેદે છે.

અહીં માનની ૩જી કિટિનું વેદન અને માયામાં ગુણસંક્રમ

અહીં માનની ૨જી કિટિની અન્ય આવલિકાને ૩જી કિટિમાં અન્તરગતપણે વેદે છે.

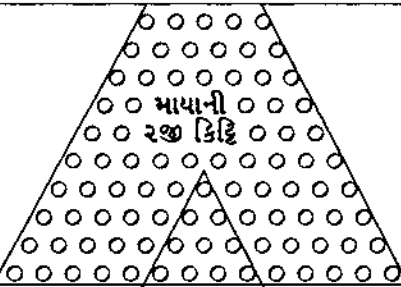
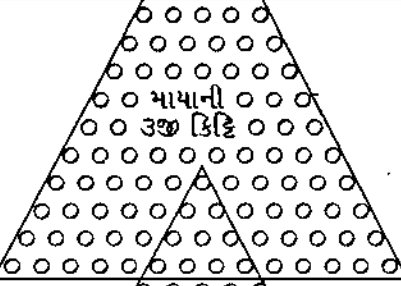
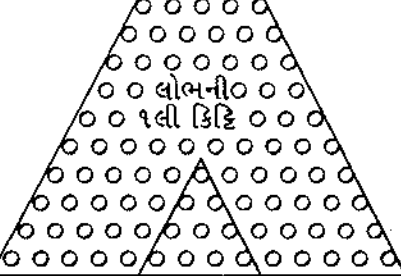
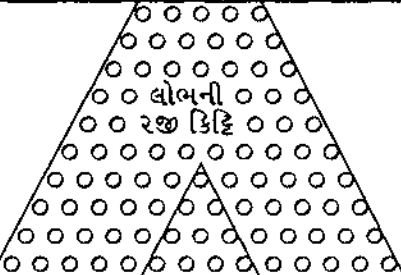
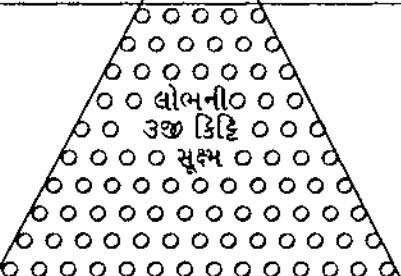
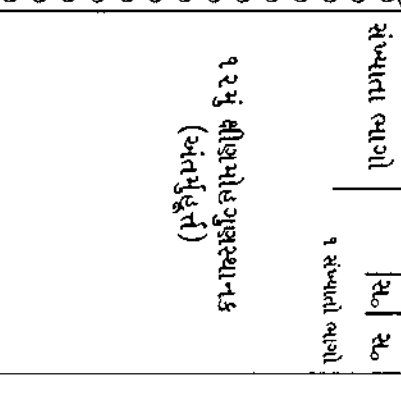
અહીં માનનો બંધ-ઉદય-ઉદ્દીરણા વિચ્છેદ અને સત્તા શેષમાત્ર રહે છે અને તેનું ગુણસંક્રમ થાય છે. પછી તરત જ માયાની ૧લી કિટિનું વેદન અને લોભમાં ગુણસંક્રમ
અહીં માનની ૩જી કિટિની અન્ય આવલિકા સ્તિબુકથી જાય છે.

અહીં માનનો બાકી રહેલ ગુણસંક્રમ સમાપ્ત થાય છે.

અનન્તર સર્વસંક્રમથી માન ક્ષય થાય છે.

અહીં માયાની બીજી કિટિનું વેદન અને માયામાં ગુણસંક્રમ

અહીં માયાની ૧લી કિટિની અન્ય આવલિકા ૨જી કિટિમાં અન્તરગતપણે વેદે છે.

અંતર્મુ. ૦.	 <p>માયાની ૨જી કિટ્ટિ</p>	<p>અહીં માયાની ૩જી કિટ્ટિનું વેદન અને લોભમાં ગુણસંક્રમ થાય છે.</p> <p>અહીં માયાની ૨જી કિટ્ટિની અન્ય આવલિકા ૩જી કિટ્ટિની અન્તરગતપણે વેદે છે.</p>
અંતર્મુ. ૧. સં. ૦.	 <p>માયાની ૩જી કિટ્ટિ</p>	<p>અહીં માયાનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ અને સત્તા શેષ માત્ર રહે છે તેનું ગુણસંક્રમ થાય છે. અનન્તર લોભની પ્રથમ કિટ્ટિનું વેદન શરૂ થાય છે.</p> <p>અહીં માયાની ૩જી કિટ્ટિની અન્ય આવલિકા સ્તિબુકથી સંક્રમે છે.</p>
કિટ્ટિવેદનાણાં અંતર્મુ. ૦.	 <p>લોભની ૧લી કિટ્ટિ</p>	<p>અહીં માયાનો બાકી રહેલ ગુણસંક્રમ સમાપ્ત થાય છે અનન્તર સર્વસંક્રમથી માયા ક્ષય થાય છે.</p> <p>અહીં લોભની ૨જી કિટ્ટિનું વેદન અને ૩જી કિટ્ટિનું સૂક્ષ્મકરણ કરે છે.</p>
અંતર્મુ. ૧. સં. ૦.	 <p>લોભની ૨જી કિટ્ટિ</p>	<p>અહીં લોભની ૧લી કિટ્ટિની અન્ય આવલિકા ૨જી કિટ્ટિની અન્તરગતપણે વેદે છે.</p> <p>અહીં લોભની ૩જી કિટ્ટિને સૂક્ષ્મ કરે છે. સંજવલન લોભનો બંધ બાદર કષાયની ઉદય ઉદીરણા વિચ્છેદ અનન્ત સૂક્ષ્મ કિટ્ટિ બાકી રહેલનું વેદન અને ક્ષય કરવાની ક્રિયા કરે છે.</p>
૧૦મું ગુણસ્થાનક અંતર્મુદ્ભૂત સં. ૧ સં. ૧	 <p>લોભની ૩જી કિટ્ટિ સૂક્ષ્મ</p>	<p>અહીં લોભની ૨જી કિટ્ટિની અન્ય આવલિકા ૩જી કિટ્ટિમાં અન્તરગતપણે વેદે છે અહીં સં. લોભને સર્વ અપવર્તના વડે સૂ. સંપરાયના કાલ સમાપ્ત કરે છે. અહીં મોહનીયનો સ્થિતિધાત આદિ સમાપ્ત થાય છે અને અપવર્તિત સ્થિતિની ઉદય-ઉદીરણા થાય છે.</p> <p>અહીં લોભની ઉદીરણા વિચ્છેદ.</p>
૧૨મું ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક (અંતર્મુદ્ભૂત) સં. ૧ સં. ૧	 <p>૧૨મું ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક (અંતર્મુદ્ભૂત)</p>	<p>અહીં જ્ઞા-૫, દર્શ-૪, અંત-૫, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર-૧૬ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ મોહનીયનો ઉદય-સત્તા વિચ્છેદ. મોહનીય સંપૂર્ણ ક્ષય થાય છે.</p> <p>અહીં જ્ઞા-૫ દર્શ-૪, અંત-૫, નિદ્રા-૨ એ ૧૬ પ્રકૃતિઓની સર્વઅપવર્તના વડે ક્ષીણકષાયના કાલ સમાપ્ત કરે છે.</p> <p>અહીં નિદ્રાદ્વિકનો ક્ષય થાય છે.</p> <p>અહીં જ્ઞા-૫, દર્શ-૪ અંત-૫ એ ૧૪ પ્રકૃતિઓની ઉદય-સત્તાનો ક્ષય થાય છે.</p>

૧૩ મું	અંતમું	અહીં આયોજિકાકરણ કરે છે.
૧૪ મું	"	અહીં કોઇ સમુદ્ધાત કરે છે. (સ્થિતિખંડ - અનુભાગખંડનો ઘાત કરે છે.)
૧૫ મું	"	અહીં બાદર કાયા વડે બાદર વચનયોગને રુંધે છે.
૧૬ મું	"	અહીં બાદર વચનયોગનો રોધ થાય છે. (આ વિભાગ બે ક્રિયા વચ્ચે વિશ્રાંતિરૂપ છે.)
૧૭ મું	"	અહીં બાદર કાયા વડે બાદર મનોયોગને રુંધે છે.
૧૮ મું	"	અહીં બાદર મનોયોગનો રોધ થાય છે. (આ વિભાગ બે ક્રિયા વચ્ચે વિશ્રાંતિરૂપ છે.)
૧૯ મું	"	અહીં બાદર કાયા વડે શ્વાસોચ્છવાસ રુંધે છે.
૨૦ મું	"	અહીં શ્વાસોચ્છવાસ રોધ થાય છે. (આ વિભાગ બે ક્રિયા વચ્ચે વિશ્રાંતિરૂપ છે.)
૨૧ મું	"	અહીં સૂક્ષ્મ કાયાથી બાહ્ય કાયાને રુંધે છે. મતાન્તરે
૨૨ મું	"	અહીં બાદર કાયયોગનો રોધ થાય છે. બાદર કાયયોગ રુંધતા અપૂર્વ સ્પર્ધકો કરે છે. ત્યાર પછી અન્નતરે સમયે યોગ કિટ્ટિકરણ કરે છે.
૨૩ મું	"	અહીં યોગ કિટ્ટિ પૂર્ણ થાય છે.
૨૪ મું	"	(આ વિભાગ બે ક્રિયા વચ્ચે વિશ્રાંતિરૂપ છે.)
૨૫ મું	"	અહીં સૂક્ષ્મ કાયયોગથી સૂક્ષ્મ વચનયોગને રુંધે છે.
૨૬ મું	"	અહીં સૂક્ષ્મ વચનયોગનો રોધ થાય છે.
૨૭ મું	"	(આ વિભાગ બે ક્રિયા વચ્ચે વિશ્રાંતિરૂપ છે.)
૨૮ મું	"	અહીં સૂક્ષ્મ કાયયોગથી સૂક્ષ્મ મનોયોગને રુંધે છે.
૨૯ મું	"	અહીં સૂક્ષ્મ મનોયોગનો રોધ થાય છે.
૩૦ મું	"	(આ વિભાગ બે ક્રિયા વચ્ચે વિશ્રાંતિરૂપ છે.)
૩૧ મું	"	અહીં સૂક્ષ્મ કાયાયોગથી સૂક્ષ્મ કાયાને રુંધે છે. સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતિ ધ્યાનમાં ચઢે છે. દેહવિવરપૂરણ અને યોગ કિટ્ટિ વિનાશ થાય છે.
૩૨ મું	"	અહીં સંયોગીના અન્ત્ય સમયે સર્વ પ્રકૃતિઓ અયોગીના કાલ સમાન કરે છે. (૧) સૂં ક્રિયા પ્રતિપાતિ ધ્યાન (૨) સર્વયોગકિટ્ટિઓ (૩) સાતાબંધ (૪) નામ-ગોત્ર ઉદીરણ (૫) યોગ (૬) શુક્લલેશ્યા (૭) સ્થિતિ -અનુભાગઘાત એ ૭ પદાર્થોનો વિચ્છેદ. (આ વિભાગમાં વ્યુપરતક્રિયા અનિવૃત્તિ ધ્યાન પ્રવૃત્તિ)
૩૩ મું	"	અહીં દેવદિક આદિ ૭૨ અથવા - ૭૩ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય છે.
૩૪ મું	"	અહીં મનુષ્યગત્યાદિ - ૧૨ અથવા - ૧૩ પ્રકૃતિ ક્ષય થાય છે.

આદિ અન્તરિશ્વરિ
સિદ્ધસ્થાનક

હી જિણવયણપહાવણ-કન્ને ! કન્નાણ દુસ્સહં રુયસિ ।
અનિયયવિહારચરિણ !, હુહુત્તિ દૂહવસિ રોયંતિ ॥ ૪૭ ॥

હે જિનવચન પ્રભાવનારૂપી કન્યા ! કાનોને દુઃસહ રીતે તું રડે છે. હે અનિયત વિહારચર્યાવાળા તું “હું હું” એ પ્રમાણે તેઓને દુભાવે છે, તેથી તેઓ રડે છે. ॥ ૪૭ ॥

ઇય નિયયકુડુંબયમાણુસાઈં પત્તેયમુલ્લવિય દીણં ।
વિલવડ ચરિત્તરાઓ, ઓ ! વિરહે તુજ્ઞ મુણિનાહ ! ॥ ૪૮ ॥

આ પ્રમાણે પોતાના કુંટુબના પ્રત્યેક માણસો દીન ઉલ્લાપ કરીને (બોલીને) હે મુનિનાથ ! તમારા વિરહમાં ચારિત્ર રાજા વિલાપ કરે છે ॥ ૪૮ ॥

કો મજ્ઞ સંપયં સામિસાલ ! દાહી સિરમ્મિ કરકમલં ? ।
અરુણપહાજણિયં સમમયં વ લચ્છીનિવાસગિહં ॥ ૪૯ ॥

હે સ્વામી વૃક્ષ ! હવે કોણ મારા માથા ઉપર લાલ પ્રભાથી ઉત્પન્ન થયેલ જાણે કે મમત્વ ભાવયુક્ત લક્ષ્મીનું નિવાસ સ્થળ ન હોય એવા કરકમલ મુકશે ? ॥ ૪૯ ॥

કુવલયદલમાલામણ-હરાણ અભયપ્પવાહમહુરાણ ।
નેહભરમંથરાણ દિટ્ટીણે પસાયભરિયાણ ॥ ૫૦ ॥

તહ તાય ! પલોણી, સંપડ કો ચરણતામરસપણયં ।
રોમંચંચિયદેહં, તુહ વિરહે માણુસં લોયં ॥ ૫૧ ॥

કુવલય કમલની પાંદડીઓની માલાની જેમ મનોહર, અભયના પ્રવાહથી મધુર, સ્નેહના ઢગલાથી ઝુંકી ગયેલ અને પ્રસન્નતાથી ભરેલી તમારી દૃષ્ટિથી હે તાત ! ચરણકમલમાં નમેલા રોમાંચિત શરીરવાળા મનુષ્ય લોકને તમારા વિરહમાં કોણ જોશે ? ॥ ૫૦-૫૧ ॥

અદ્દુગમગંથપવ્વય-સિહરોલી મજ્ઞ સંપયં કેણં ।
તુહ વયણવજ્જવિરહે, ભિંદેયવ્વા પયત્તેણં ॥ ૫૨ ॥

તમારા વચનરૂપી વજ્રના અભાવમાં અત્યંત દુરગમ શાસ્ત્રરૂપી પર્વતના શિખરોની હારમાળાઓ હંમણા મારે કયા પ્રયત્નથી ભેદવી. ॥ ૫૨ ॥

અહવા-તુહ નામ પરમમંતં, અહોનિસં મજ્ઞ જ્ઞાયમાણસ્સ ।
નાણચરણપ્પહાણા, ઉલ્લસિહી મંગલગુણાલી ॥ ૫૩ ॥

અથવા તમારૂં નામ એ જ પરમમંત્ર રાત-દિવસ ધ્યાન ધરતાં એવા મારી પાસે જ્ઞાન અને ચારિત્ર પ્રધાન એવી મંગલ ગુણોની શ્રેણી ઉલ્લસિત થશે. ॥ ૫૩ ॥

જહ આસિ મજ્ઞ તુહ પાયપંકણ સામિ ! અવિરલા ભત્તી ।
તવ્વસડ ચ્ચિય જમ્મંતેરેવિ તં હોજ્જ મજ્ઞ ગુરુ ॥ ૫૪ ॥

હે સ્વામી ! તમારા ચરણકમલમાં મારી જે અવિરલ ભક્તિ હતી, તેના પ્રભાવથી જ ભવાંતરમાં પણ તમે મારા ગુરુ થજો ॥ ૫૪ ॥

આણંદંસુણિવાયં, ઇય વયણપુરસ્સરં વિહેરુણં ।
ગુરુભણિયકજ્જસજ્જો, સંજાઓ દેવસૂરિત્તિ ॥ ૫૫ ॥

આ પ્રમાણે વચન પૂર્વક આનંદથી આંસુને દૂર કરી ગુરુએ બતાવેલ કાર્યમાં સજ્જ દેવસૂરિ મહારાજ થયેલ છે. ॥ ૫૫ ॥

ઇતિ દેવસૂરિ કૃત વૈરાગ્યગર્ભિત ગુરુવિરહ વિલાપ ગુજરાતી અનુવાદ સમાપ્ત

પરમપૂજ્ય પરમોપકારિ પ્રાતઃ સ્મરણીય પૂજ્યપાદ બાલબ્રહ્મચારી સર્વતંત્રસ્વતંત્ર શાસનસમ્રાટ્
સૂરિચક્રચક્રવર્તિ જગદ્ગુરુ તપાગચ્છાધિપતિ ભટ્ટારકાચાર્ય મહારાજાધિરાજ
શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરભગવતે નમઃ

શ્રી ગુરુસ્તુતિઃ

(ભુજંગપ્રયાતમ્)

અહો યોગદાતા પ્રભો ક્ષેમદાતા, સદા નાથ એવાસિ નિસ્તારકસ્ત્વમ્ ।
સુતૌભાગ્યવાન્ બાલ્યતો બ્રહ્મચારી, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૧ ॥
ન યામીહ પારં ગુરુણાં ગુણાનાં, કથં તે ચ ગણ્યા વિના શક્તિયોગમ્ ।
તથાપિ સ્તુતિભક્તિરાગાત્તવેયમ્, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૨ ॥
ત્વયાષ્ટાઙ્ગયોગઃ સમાધિઃ સુલબ્ધ-સ્તથાધ્યાત્મયોગાદિતોડસાધિ સિદ્ધિઃ ।
ક્રિયાજ્ઞાનસદ્ધ્યાનયોગૈકનિષ્ઠ, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૩ ॥
તવાસન્નરેશાશ્ચ ભક્ત્યા અનેકે, જગત્યાં ત્વયા ધર્મવીરત્વમુપ્તમ્ ।
મહાતીર્થસદ્ભક્તિયોગં દધાનં, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૪ ॥
અહં નિર્ગુણઃ સદ્ગુણૈઃ સંભૃતસ્ત્વ-મહં જ્ઞાનહીનોડસ્મિ સજ્જ્ઞાનવાંસ્ત્વમ્ ।
મમાભેદદાવિર્ભવત્વાર્યભક્તિઃ, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૫ ॥
મયાડકારિ નો સેવના નાથ કાચિ-બ્રહ્મચારિ શિક્ષા હૃદિ ત્વત્પદતા ।
ક્ષમન્તાં મમ પ્રાર્થનૈષા કૃપાલો, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૬ ॥
સનાથસ્ત્વયાડયાપિ પર્યન્તમાસ- મનાથોડય જજ્ઞેડય ભાગ્યૈર્વિહીનઃ ।
સદા નાથ યાચે તવાઙ્ગ્યર્થકસેવાં, સ્તુવે ત્વામહં શ્રીગુરું નેમિસૂરિમ્ ॥ ૭ ॥
અથ પ્રેમતો બોધદાતા ન કો મે, ન વા નાથ માં કોડપિ સંરક્ષિતાડે ।
દયાલો ત્વયા દાસ એષોડનુકમ્યઃ, સદા સ્વર્ગતો દેહિ નાથાશિષો મે ॥ ૮ ॥
રચિયતા વિજયનન્દનસૂરિઃ

(ભુજંગી છંદ)

અહો યોગ ને ક્ષેમના આપનારા, તમે નાથ છો તારનારા અમારા;
પ્રભો નેમિસૂરીશ સૌભાગ્યશાલી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૧
તમારા ગુણોનો નહીં પાર આવે, વિના શક્તિએ તે ગણ્યા કેમ જાવે ?
તથાપિ સ્તુતિ ભક્તિથી આ તમારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૨
લહી યોગની આઠ અંગે સમાધિ, ભલા આત્મપંથે રહી સિદ્ધિ સાધી,
ક્રિયા જ્ઞાન ને ધ્યાનના યોગધારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૩
હતા આપના ભક્ત ભુપાલ ભારી, તમે ધર્મની વીરતાને ઉગારી,
મહાતીર્થ ને ધર્મના જોગધારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૪
અમે નિર્ગુણી ને ગુણી આપ પુરા, અમે અજ ને આપ જ્ઞાને સનુરાં,
મળો ભક્તિ એ ભેદને છેદનારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૫
નથી આપની સેવના કાંઈ કીધી, કહેલી વળી ધર્મશિક્ષા ન લીધી,
ક્ષમા આપજો પ્રાર્થના એ અમારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૬
હતા આપ યોગે અમે તો સનાથ, અભાગી થયા આપ વિના અનાથ,
અમે માંગીએ એક સેવા તમારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૭
હવે પ્રેમથી બોધ એ કોણ દેશે ? અમારી અરે ! કોણ સંભાળ લેશે ?
દયાળુ તમે દીલમાં દાસ લેજો, સદા સ્વર્ગથી નાથ આશિષ દેજો. ૮

રચયિતા :- પ૦ પૂ૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ધુરન્ધરસૂરીશ્વરજી મ૦સા૦

